

Книгознавча ШКОЛА

Київського національного університету
культури і мистецтв

Антологія

2-

«

»

2018

УДК 002.2:008]:378.4(477-25)КНУКіМ
К 532

Редакційна колегія:

М. М. Поплавський, доктор педагогічних наук, професор, президент Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений працівник культури України;

С. Д. Безклубенко, доктор філософських наук, професор, проректор з наукової роботи Київського національного університету культури і мистецтв;

Т. О. Долбенко, доктор культурології, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений працівник культури України;

Ю. І. Горбань, кандидат культурології, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук, директор наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 11 від 4 грудня 2017 року)

К 532 Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв : антологія / уклад. В. М. Медведєва. – 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. – 676 с. – (Серія «Наукові школи»).

ISBN 978-617-7320-59-2

Цим виданням наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв започатковує серію під загальною назвою «Наукові школи», яка по чергово репрезентуватиме основні напрями книгознавчих, культурологічних та мистецтвознавчих досліджень і пошуків. Зважаючи на незаперечну роль книги як культурного феномена у житті суспільства, як складової державотворення, перше видання у серії присвячується книгознавчій школі і відбиває науково-творчі, науково-педагогічні доробки її представників (випускників, викладачів), яким долею судилося творити історію університету.

В антології зібрано портрети, світлини, наукові праці, бібліографію, що ілюструють об'єктивно, через особистості, факти, документи, події, живі сторінки становлення Київського національного університету культури і мистецтв.

Видання розраховане як на професійних книгознавців, педагогів, бібліотечних працівників, представників соціогуманітарних наук, так і тих кого цікавить книгознавчий контекст.

Антологія може бути використана студентами при вивченні навчальних дисциплін, підготовці науково-дослідних робіт, курсових, магістерських робіт, аспірантами та докторантами при написанні дисертаційних досліджень.

УДК 002.2:008]:378.4(477-25)КНУКіМ

ISBN 978-617-7320-59-2

© Медведєва В.М., 2018

© Видавництво Ліра-К, 2018

З приємністю хочу подякувати всім, хто в той чи інший спосіб, сприяв появі антології. Особлива подяка керівництву університету в особі Поплавського Михайла Михайловича доктора педагогічних наук, професора, президента Київського національного університету культури і мистецтв та Бондаря Ігоря Савича доцента, в. о. ректора Київського національного університету культури і мистецтв, заслуженого працівника культури України за конструктивну допомогу в процесі підготовки видання.

Авторам за надану інформацію та інтелектуальні джерела; за підтримку ідеї започаткування видання Безклубенку Сергію Даниловичу доктору філософських наук, професору, проректору з наукової роботи; за фахові консультативні поради Долбенко Тетяні Олексіївні доктору культурології, професору, заслуженому працівнику культури України; колективу наукової бібліотеки і особисто директору Горбаню Юрію Івановичу кандидату культурології, доценту; науковому відділу університету.

Проект зrealізовано завдяки співпраці з моїми аспірантами: Гриною Кулаковською, Світланою Ковальчук, нині кандидати культурології, та Світланою Руденко.

ЗМІСТ

КНИГОЗНАВЧА ШКОЛА КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ: ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ І НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ	7
СЛОВО ДО ЧИТАЧА	9
Поплавський М. М.	10
Безклубенко С. Д.	12
Медведева В. М.	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КНИГОЗНАВСТВА, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА, БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА	22
Воскобойнікова-Гузева О. В.	23
Горбаченко Т. Г.	32
Гранчак Т. Ю.	40
Добко Т. В.	47
Долбенко Т. О.	65
Ківшар Т. І.	72
Ковальчук Г. І.	84
Кулешов С. Г.	93
Новальська Т. В.	111
Пашкова В. С.	125
Петрова Л. Г.	133
Слободяник М. С.	140
Тимошик М. С.	157
Чачко А. С.	171
РОЗДІЛ 2. КНИЖКОВА СПРАВА УКРАЇНИ (історичний розвиток бібліотек, історія книги, редакційно-видавнича справа, книжкова торгівля)	176
Бородіна Г. Г.	177
Грет Г. П.	182
Гурбанська А. І.	194
Дніпренко В. І.	203
Зворський С. Л.	210
Зеленська Л. М.	218
Каліберда Л. П.	226
Каракоз О. О.	233
Ковальчук С. П.	241
Кочубей Л. О.	247

Макарова М. В.	254
Медведева В. М.	260
Миколаєнко А. Ю.	274
Салата Г. В.	281
Сенченко М. І.	286
Сидоренко Т. В.	294
Якубенко Я. А.	303

РОЗДІЛ 3. БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО	309
Бабич В. С.	310
Геращенко М. В.	321
Дяченко Н. С.	328
Загуменна В. В.	335
Зотова В. А.	341
Кашук О. І.	347
Кобижча Н. І.	353
Крицький О. П.	364
Прокопенко Л. С.	367
Сошинська Я. Є.	378

РОЗДІЛ 4. ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	382
Горбань Ю. І.	383
Грінберг Л. Ф.	390
Гуцол Г. О.	396
Кириленко О. Г.	402
Павлуша І. А.	408
Петрова М. В.	413
Сербін О. О.	420
Сидоренко А. І.	433
Ярошенко Т. О.	443

РОЗДІЛ 5. БІБЛІОТЕКА І ЧИТАЧ В ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА	451
Бачинська Н. А.	452
Безручко О. В.	457
Вертій Ж. С.	466
Захарова Н. Б.	472
Зніщенко М. П.	478
Іванова І. Ф.	488
Кулієва Т. В.	494
Литвин А. В.	503
Матвійчук О. Є.	511
Монько Т. С.	519
Ніколайко Г. В.	524
Новікова Н. О.	530
Попова (Госарт) Ю. О.	538

Прокопенко Л. І.	540
Романченко І. Г.	546
Тимошенко І. В.	552
Шипота Г. Є.	559
Шуляк С. О.	567

РОЗДІЛ 6. УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ БІБЛІОТЕК. ІННОВАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА	574
Виноградова О. Б.	575
Єрмолаєва Г. А.	581
Саприкін Г. А.	596

РОЗДІЛ 7. БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА, ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ	602
Гич Г. М.	603
Матвієнко О. В.	610
Сошинська В. Є.	617
Трач Ю. В.	625
Шевченко І. О.	637

ПІСЛЯМОВА	643
------------------------	-----

АВТОРИ АНТОЛОГІЇ	646
-------------------------------	-----

ДИСЕРТАЦІЇ ЗАХИЩЕНІ У КНУКІМ	651
---	-----

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	670
---------------------------------------	-----

**КНИГОЗНАВЧА ШКОЛА
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ:
ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ І НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ**

«Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв» – це перше видання у серії видань «Наукові школи», які започаткувала Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв. Сучасний книгознавчий процес в Україні сьогодні надзвичайно широкий, творчий, експериментальний. Керуючись потребою якомога максимально розширити уявлення про складні процеси культуротворення в часи розбудови української державності укладач антології цілком свідомо представила на рівних знамениті постаті українського книгознавства і менш відомі – нову генерацію науковців. Це дозволяє не лише об'єктивно показати книгознавчий процес з усіма його складовими, сучасні перетворення в нових історичних умовах, що проходить Україна, а й окреслити реальні перспективи творення як практичних, так і теоретичних засад сучасного книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства.

Антологія підсумовує інтелектуальні здобутки книгознавчого, бібліотекознавчого і бібліографознавчого напрямків; осмислює результати діяльності дослідників-книгознавців, оновлення методології, стилю наукового мислення, тематичного багатоманіття національного спрямування, етичних вимірів наукової роботи, що в сукупності дало змогу розкрити потенціал книгознавчої школи університету.

Презентована праця представляє представників книгознавчої школи університету. Науково-творчий портрет, обраний автором антології, набув особливого значення. Він допоміг показати образи сучасників, які добре знайомі, з якими пов'язаний науково-творчий шлях, є постійне комунікування. І саме це для історії книгознавства, як для історії української культури, складає неоціненний матеріал, оскільки дух часу набуває зримої конкретики – перебування особистості на перехресті часу століть, в складних умовах сучасної невизначеності змістових орієнтирів в гуманітарній сфері. Він включає матеріали про життєво-творчий шлях, науково-педагогічну діяльність, коло наукових інтересів, наукові авторитети і наукові школи, наукові праці, прочитані навчальні предмети (курси), світлини та інше. Акцентовано увагу на організаторсько-управлінській діяльності вчених, посадах, які вони займали і займають в університеті, їх впливу на розвиток університету як сучасного навчального закладу.

Особливістю видання на думку автора є можливість осмислення – що ж саме із запропонованого здобуде в практичній і науковій діяльності довге життя, а що є тимчасовим в цей період суспільного розвитку з його динамікою, стрімким зростанням інформації, сповідуванням плюралізму та широкою свободою в обранні власного дослідницького шляху.

Прагнучи розглянути книгознавчі доробки науковців як вагомий сегмент українського наукового і освітнього простору, автор антології згрупувала

матеріал за такими розділами: «Теоретичні засади розвитку книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства»; «Книжкова справа України (історичний розвиток бібліотек, історія книги, редакційно-видавнича справа, книжкова торгівля)»; «Бібліографознавство»; «Документно-інформаційні ресурси»; «Бібліотека і читач в документно-інформаційній системі суспільства»; «Управління діяльністю бібліотек. Інноваційно-методична робота»; «Бібліотечно-інформаційна освіта, професійна комунікація». В межах розділів автори антології подані в алфавітному порядку. При укладанні антології враховувалась проблематика дисертаційних робіт, захищених в спеціалізованих радах КНУКІМ.

Це дало змогу осмислити діяльність Київського національного університету культури і мистецтв як науково-освітнього осередку; показати постаті і їх уподобання, розкрити тематичні спрямування і їх співвідношення, нові тенденції, які сьогодні визрівають і можуть дати добрі плоди в майбутньому, зрештою показати досягнення і особливий почерк книгознавчої школи університету в сім'ї книгознавчих осередків Харкова, Львова, Одеси та інших.

Видання розраховане на широке коло читачів: спеціалістів-книгознавців, представників гуманітарної науки, на тих, чия професійна діяльність пов'язана з книгою і бібліотекою. «Антологія...» може бути використана при вивченні студентами навчальних курсів, підготовці науково-дослідних робіт, курсових, магістерських робіт та дисертаційних досліджень.

Автор вважав за доцільне надати перелік захищених дисертаційних досліджень в університеті за книгознавчим напрямом, що дало можливість розкрити діяльність спеціалізованих Вчених рад в напрямі концентрації зусиль науковців навколо пріоритетних досліджень, об'єднання їх зусиль для творення змістовного діалогу в українському та світовому науковому просторі заради продовження книгознавчих традицій попередників, творчої спадкоємності різних поколінь.

Укладач видання, переконана, що представлені імена і їх теоретичні досягнення будуть покладені в фундамент новітнього українського книгознавства.

Антологію варто розглядати і як спосіб побудови наукового дискурсу: розгортання дискусій, діалогів, дебатів, суперечок. І за таких умов книгознавча школа буде не лише суб'єктом наукових традицій, а й суб'єктом культурних традицій.

Тож автор залишає проект відкритим для подальших наукових розвідок і приймає всі можливі побажання та зауваження на свою адресу.

Інформація подана в антології станом на 1 грудня 2017 року.

*Ad cogitandum et agendum homo natus est.
(Людина народжена для мислення і діяльності)*

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

ПОПЛАВСЬКИЙ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ,

*доктор педагогічних наук, професор,
президент Київського національного
університету культури і мистецтв,
заслужений працівник культури України*

Новітній етап національно-державного будівництва, що пов'язаний зі здобуттям незалежності, створив сприятливі умови для розвитку культури, науки, освіти, демократизації всіх сфер життя.

За нових умов посилюється значущість теоретичних знань у суспільному житті, утвердження в науковій діяльності принципів постмодерної культури, поглиблення інтеграції наукового й освітнього просторів, формування світового наукового простору на нових ціннісних орієнтирах національного спрямування, об'єктивності, свободи, доступу до інформації, актуалізації об'єктивних досліджень історико-культурних процесів.

Бібліотеки, бібліотечна сфера як складові гуманітарного напрямку вступили в новий етап свого розвитку і розпочали процес фундаментальних змін відповідно до потреб суспільного розвитку, українського державотворення.

У час, коли зростає значення науки та вплив освіти на суспільні процеси досвід наукових шкіл набуває як теоретичного, так і практичного характеру. Тому важливо виявити роль та місце її представників в історії української культури, науки та освіти.

Сьогодні, як ніколи, актуалізується роль книги і бібліотеки, потреба в трансформації їх функцій, що допомагає у формуванні поглядів на сьогодення, впливає на становлення морального ідеалу суспільства, системи духовних цінностей, нового історико-культурного розвитку. У цей складний, багато в чому драматичний час книга і бібліотека мають бути не на периферії, а в центрі міжкультурного діалогу і міжлюдського спілкування. Саме це й актуалізує культурологічне осмислення наукового дискурсу в умовах інформаційного суспільства.

Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв формується в умовах складної і неоднозначної сучасної культурної, ідеологічної, економічної, освітньої ситуації і перебуває на своїй ранній стадії становлення. Аналіз спадщини книгознавчого напрямку засвідчує, що більшість його представників працювали в системі координат сучасної гуманітарної науки. Якщо поглянути неупереджено на результати книгознавчої школи, то стане очевидним, що це не декларативні, а цілком реальні факти: концентрація сил (інтелектуальних, технологічних, організаційних, управлінських), теоретична усвідомленість і культивування тематичного багатоманіття національного спрямування, відгук на навчальні, культурні, освітні, соціальні потреби

особистості, практики суспільства, соціальних спільнот. Пройшовши перший етап свого розвитку, вона вступила в сучасний етап модернізації і поступово стає самодостатнім науковим організмом.

Яке місце книгознавчої школи університету як наукового і освітньо-педагогічного соціокультурного утворення у глобалізованому суспільстві, на що вона буде спиратися, чи не втратить своє коріння, чи буде повноцінним творцем нової української науки, нових інтелектуальних здобутків – покаже час, нові ідеї, пошуки, напрацювання. Та незаперечним є те, що науковий потенціал книгознавчої школи університету є складовою наукового та освітнього потенціалу української науки. Вкладати її в якісь чітко окреслені, жорсткі рамки – означає не враховувати ті процеси демократизації, які торкнулися наукової діяльності в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст., а також процеси поглиблення значимості сучасних тенденцій у нових формах самоорганізації наукових співтовариств, багатовимірність інтеграційних процесів та нових викликів цивілізаційного розвитку.

Книгознавча школа університету перебуває в інтелектуальних пошуках, відчуває вплив інших шкіл, різних установ, громадських організацій, які формують погляди на культуру, науку, освіту України. Наукові пошуки дослідників-книгознавців пов'язані з переосмисленням цінностей, цілей, норм, науково-пізнавального процесу відповідно до запитів соціуму; оновленням методології та тематики досліджень; змінами методологічної свідомості вчених; стилем наукового мислення; потребою посилення етичних вимірів наукової діяльності на теоретичний, соціокультурний, освітній, комунікаційний аспекти сучасного наукового дискурсу; орієнтацією на необхідність обговорення результатів наукового дослідження з метою суспільної легітимізації та формування об'єктивної книгознавчої наукової картини світу, що сприятиме визначенню напрямів суспільного прогресу, утвердженню державності.

Продовження традицій, закладених попередниками-книгознавцями, піднесення рівня досліджень є одним із пріоритетних завдань школи. Солідаризуючись з ідеями, концепціями, світоглядом вчених інших шкіл, харківської і львівської зокрема, провідних наукових бібліотек України і світу, в контексті змістового діалогу необхідно працювати в напрямі творення культурологічного простору, вільних і неупереджених дискусій, що творитимуть український науковий простір і його входження в глобалізований, мультикультурний, плюралістичний світ. Виходячи з європейського контексту розуміння розвитку традицій університетської науки, в основі науково-пізнавальної та освітньої діяльності мають бути духовно-моральні мірила.

В Україні сьогодні відбуваються глибокі трансформаційні процеси. Вони охоплюють всі сторони суспільного життя – ціннісні орієнтири, культуру, науку, економіку, політичну систему, освіту та ін. Саме виклики цивілізаційного розвитку зобов'язують науковців виробити нові стратегічні орієнтири в інтересах суспільного розвитку.

БЕЗКЛУБЕНКО СЕРГІЙ ДАНИЛОВИЧ,

*доктор філософських наук, професор,
проректор з наукової роботи
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Слово *школа*, яке походить з часів заснування в давньогрецькому місті Афіни платонівської *ζκολη* у меморіальному оливковому саду (названому на честь якогось нишпорки на ім'я Академ), асоціюється насамперед із навчальним закладом, відомим кожному з нас із дитинства. Парти, книжки, вчителі, директор, однокласники...

Проте слово *школа* в процесі історичного розвитку людства набуло ще й іншого змістового наповнення: означення деякого товариства, об'єданого певними світоглядними уявленнями та відповідними творчими принципами у сфері мистецтва або наукової діяльності. Цілковито природно передумову такої єдності завжди становлять вихідні освітні та виховні засади якогось реального навчального закладу: тобто школи у звичному розумінні цього слова, навіть якщо ця школа – вищий навчальний заклад.

Ось про такого типу *наукові школи* Київського національного університету культури і мистецтв і йдеться в даному разі. Зокрема про *наукову школу культурології, музеєзнавства, мистецтв та мистецтвознавства, музичної та хореографічної педагогіки, менеджменту соціокультурної діяльності та ін.* Ясна річ, у науковій, як і у творчій *школі*, завжди є основоположники та корифеї, але характеризується й поціновується наукова, як і будь-яка інша, ШКОЛА головним чином її «випускниками» – «учнями», які понесли у світ принципи цієї школи, результатами, досягнутими ними у практиці застосування набутих знань та вмінь. Отож, серія видань, зазначених на титульному аркуші, і має на меті ознайомити широку громадськість із *науковими школами КНУКІМ* шляхом розповіді про їх представників. І перший випуск цієї серії «по праву первородства» присвячується книгознавцям вишколу Київського національного університету культури і мистецтв.

МЕДВЕДЄВА ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА,

*кандидат педагогічних наук, професор
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету культури і
мистецтв, заслужений працівник культури
України*

Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв: еволюція, традиції та комунікація

У другій половині ХХ ст. на європейському континенті був досить поширеним і модним екзистенціалістський термін «межова ситуація». Людське «я» неминуче мало постати пріоритетним у бутті повоєнної Європи. Екзистенційний, абсурдистський виміри людського буття стають провідними у філософських вченнях, теоріях, дослідженнях провідних культурологів, літературознавців, економістів, політологів та ін.

У статті «Злам тисячоліть: фантом чи реальність?» І. Дзюба аналізує ті чинники, що змушують людство переосмислювати пройдений шлях, робити підсумки, аналізувати можливості, накреслювати перспективи, передбачати загрози і т. д. Загальновідомо, що саме під час зламних вікових періодів посилюються теоретичні, мисленнєві, філософські, зокрема й мемуарні дискурси як спроба осмислення критичних точок у долі людства і окремого індивідуума. Україна тривалий час виборсується з виміру соціалістичного раю, долаючи складні «території ризику», що вже в умовах державної незалежності замість гармонійно устатковуватися, навпаки, часто загострюються, являючи значні кризові прогалини, насамперед у царині духовності, культурної аури [1].

Сьогодні, як ніколи, постала потреба осмислення ролі науки у формуванні та вдосконаленні сучасної цивілізації. На цьому все більше наголошує світова наукова спільнота під час міжнародних форумів. Особливо це стосується пострадянських країн, де посилюються негативні тенденції ставлення до науки з боку державних органів влади, загалом суспільних чинників.

Польський есеїст Здзіслав Краснодембський у збірці «На постмодерністських роздоріжжях культури» розглядає зміни в сучасній культурі, особливо акцентуючи увагу на найважливішому, на його погляд, трансформаційному факторі культури, історії, з її пришвидшеною ходою, на стані хаосу, неспокою в кінці минулого і на початку нового століть. Розмірковуючи над формами й методами пізнання світу, він зазначає: «Важко дотримуватися думки, що науки радикально не змінюють зовнішній світ. Звичайно, науки радикально не змінюють структури зовнішнього

світу, його причинних зв'язків, просторових чи часових структур, але вони змінюють його культурний зміст» [2].

Формування загальнолюдської культури позначено глобалізаційними процесами постіндустріального суспільства, неймовірною швидкістю інформаційного обміну. Це до повної міри загострило проблему усвідомлення національної неповторності, унікальної української барви в загальнолюдській палітрі культур.

Вторгнення науки у всі сфери суспільства, все більше посилення значимості теоретичних знань у суспільному житті, утвердження в науковій діяльності принципів постмодерної культури, поглиблення інтеграції наукового й освітнього просторів, демократизація всіх сфер життя, в т. ч. і в науковій діяльності, формування світового наукового простору на нових інформаційно-комунікативних технологіях, – усе це потребує осмислення і науково-теоретичних напрацювань, книгознавчих зокрема.

Новітній етап розвитку українського книгознавства, нові дослідницькі тенденції розпочалися не лише з проголошенням нової Української держави, а ще у 80-ті роки, коли сталися радикальні зміни та народження нових якостей суспільного життя в гуманітарному просторі. Діячі культури, мистецтва, літератори, книговидавці, бібліотечні працівники, громадські діячі, руйнуючи стереотипи колоніальної дійсності, наслідки русифікації, цензури, розпочали діяльність у напрямі повернення до власної ідентичності. Утворення нових громадських інституцій, спілок, асоціацій посилило тенденцію не лише до формування громадянського суспільства і його впливу на книгознавчі інституції, на їх входження у світовий контекст, а й, що особливо важливо, на модифікацію загальнонаціональних структур, інституцій, відповідальних за книгу, бібліотеку, літературу, мистецтво, освіту.

Відбуваються активні процеси формування нових фундаментальних правових основ щодо книги і бібліотеки, відкритості та доступності інформації, доступу до культурних цінностей (зокрема і книжкових пам'яток, бібліотечних архівних документів, фондів), національних інформаційних ресурсів, нової політики міжнародного співробітництва; формується нова інфраструктура бібліотечно-інформаційних установ (утворення нових бібліотек загальнодержавного значення, надання статусу «національного», відкриття нових фахових часописів та ін.). Це безумовно пожвавило інтерес науковців до книги, бібліотеки та процесів, пов'язаних із ними; дало поштовх новим концептуальним підходам, новим формам організації наукового життя.

Аналізуючи розвиток наукових напрацювань, досліджень книгознавців університету як в історичному, так і в соціокультурному аспектах, слід наголосити на ключовій ролі наукового співтовариства «Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв».

Тлумачення поняття (явища) «наукова школа», з одного боку, вже є достатньо усталеним у певному сенсі. Разом з тим, ця певна усталеність (до спрощеності) свідчить про те, що насправді формування наукових шкіл – це процес складний, суперечливий, неоднозначний, часом і стихійний. Аналітична складність цієї проблеми полягає ще й у тому, що всі заявлені постаті, авторитети, представники (їх ієрархія цілком очевидна) існують не самостійно чи паралельно, а в процесі культурної комунікації (усної, писемної, друкованої, електронної, професійної). Найголовнішим у розгляді наукової школи є її присутність у національній культурі. Більшість представників книгознавчої школи – постаті, які втілюють традиційні цінності в українському суспільстві, в умовах індивідуальної свободи по-різному оцінюють ті чи інші персоналії, історичні події, культурні явища. Але у своїй сутності їхні праці про головне – роль книги і бібліотеки, їхню значущість

у формуванні нації, виробленні життєвих орієнтирів щодо національної самосвідомості.

Виходячи з того, що школа є соціокультурним утворенням, а не лише науковим, їй притаманні і певні функції. Ці функції можна розглядати в різних аспектах: узагальнено чи детально, в історичному і сучасному контекстах; у зв'язку з різними складовими наукової, освітньої і культурної діяльності людини і суспільства; з погляду взаємозв'язку окремих складових діяльності наукової книгознавчої школи (спрямованість дослідницької програми, структура, загальнозначимі результати, наявність лідера/лідерів, послідовників, учнів тощо).

Тож, розглядаючи книгознавчу школу як соціокультурну систему (утворення), як неформальне об'єднання, слід зазначити, що сфера її наукових інтересів зафіксована в ряді нормативних документів, зокрема в статуті університету, програмі «Наука», «Концепції розвитку Київського національного університету культури і мистецтв», «Положенні про кафедру книгознавства та бібліотекознавства», у ряді договорів про наукову та творчу співпрацю з іншими закладами.

Якщо поглянути неупереджено на результати книгознавчої школи Київського національного університету культури і мистецтв, то стане очевидним, що це не декларативні, а цілком реальні факти: концентрація сил (інтелектуальних, технологічних, організаційних, управлінських), теоретична усвідомленість і культивування поліметодологічних підходів, тематичного багатоманіття, відгук на суспільні потреби, зокрема культурні та освітні.

Книгознавча школа університету як складова українського наукового товариства (галузевого спрямування), як соціокультурний інститут, культурне і соціальне явище, діє за певними принципами, нормами, має свої змістові особливості в дослідженні процесів розвитку книги і бібліотеки в суспільстві, свої форми комунікації. Як колектив учених університету, школа представляє таке соціокультурне утворення, метою якого є створення та передача наукових знань (нових концепцій, теорій, проведення експериментів тощо), що в кінцевому результаті позначається на системі підготовки кадрів, в т. ч. наукових, на практичному функціонуванні книг і бібліотеки в суспільному житті. Її основи були закладені в другій пол. ХХ ст. Це достатній часовий відрізок, щоб осмислити її діяльність саме в контексті соціокультурному та в нових вимірах комунікації.

Потреба всебічного аналізу книгознавчої школи як багатогранного явища культури, освіти і науки зумовлена й такими чинниками, як відсутність у фахових виданнях комплексних праць; потребою простежити витоки, характерні ознаки та основні історичні етапи її розвитку (а саме 2014-й, рік ювілейний – 50-ліття з часу заснування бібліотечного факультету та кафедри); виявити основні тенденції в контексті національних пріоритетів, роль традиції у формуванні школи.

Важливо наголосити, що проблема традиції, з'ясування витоків та початків українського книгознавства має, як ніколи, для української гуманітаристики принципове значення. Адже йдеться про стан розвитку культури, науки, освіти українського народу і їхню роль у загальноцивілізаційному поступі, про потребу актуалізації національного досвіду, надбань і введення їх у науковий обіг.

Процес *формування української книгознавчої традиції*, формування книгознавчих дискурсів був надзвичайно складним і болісним; книгознавчі теорії, розробки, які сьогодні стали загальнонаціональним надбанням, на довгий час залишалися призабутими або забороненими. Яскравим прикладом є діяльність Українського інституту книгознавства (УНІК) [3].

Заирнувши вглиб історії, ми знайдемо достатньо наукових доказів, що феномен книгознавчого пізнання в Україні сягає сивої давнини і тісно пов'язаний з буттям українського народу, формуванням української державності. З писемних

пам'яток часів Київської Русі, творів письменників, богословів, науковців пізньої пори можемо черпати знання про значення книги, слова про їхню роль у житті людини. Також можемо без перебільшення сказати про книгознавчий феномен, що хоч і не виокремлений у науковий вимір, але був невід'ємною складовою загальнокультурної національної парадигми.

До 60-х рр. ХХ ст. у Києві – адміністративному і культурно-мистецькому центрі України – не було жодного вищого навчального закладу з підготовки фахівців, в т. ч. наукових, бібліотечної галузі. Підготовка фахівців за цим напрямом здійснювалася в Харкові, Москві, Санкт-Петербурзі.

Реорганізація в 1964 р. Київського філіалу Харківського державного інституту культури в Київський державний інститут культури – вищий навчальний заклад столиці, який готує фахівців бібліотечної справи – була обумовлена потребою практики у фахівцях вищої кваліфікації як для публічних, так і наукових бібліотек. Саме в цей період в Україні формується система бібліотечного обслуговування населення. Визначна роль Києва як адміністративного і культурного центру позначилась і на формуванні київської книгознавчої школи, основні наукові сили якої були зосереджені у таких бібліотекознавчих осередках: Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського, НАН України, Національна парламентська бібліотека України, державна наукова установа «Книжкова палата України ім. Івана Федорова», Національна наукова медична бібліотека України, Національна історична бібліотека та ін.

Книгознавча школа університету в контексті еволюційного поступу завжди живилася передусім традиціями харківської книгознавчої школи, науково-творчими досягненнями випускників ленінградського та московських вищих навчальних закладів книгознавчого спрямування. Їхній позитивний вплив і авторитет є багатограним до сьогодні [8, 5, 6].

Становлення та розвиток книгознавчої школи університету були органічно пов'язані зі структурними змінами. У загальному вигляді вони мали такий характер на етапах її розвитку: змістовий поступ, еволюційні зміни, зумовлені обставинами ідеологічної кон'юнктури (до початку 90-х рр. ХХ ст.); формування демократичних структур книгознавчого спрямування (асоціацій, спілок, нових літературних, мистецьких, краєзнавчих осередків тощо); відхід від стереотипів радянської дійсності; орієнтація як на збереження кращих освітніх та наукових традицій, так і на світові досягнення гуманітарної науки і освіти.

У перші роки розбудови Київського інституту культури чимало зусиль було покладено до *розвитку бібліотечного факультету* О. Сокальським, В. Чепелевим, Є. Чмихало, С. Петровим, В. Бабичем, В. Пілецьким, Л. Калібердою, Л. Амлінським, П. Коломійцем, Ю. Лазебником, Л. Скрипник, П. Гончаруком, З. Скоблєцовою та ін., наукова та управлінська діяльність яких була спрямована на підвищення якісного рівня підготовки фахівців для всієї системи бібліотек України). Формуються творчі науково-педагогічні колективи за спрямуванням «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Серед перших викладачів: П. Беляєва, О. Довгопола, Ж. Доля, О. Ісай, Н. Королевич, В. Лутовінова, Н. Мірошниченко, Л. Одинока, Н. Рева, З. Руда, М. Тимофєєва, О. Третяк, В. Туров, В. Коломієць, Л. Амлінський, Г. Погребняк та ін.

Кафедру бібліотекознавства, історичні витоки якої сягають 1964 р. як структурного підрозділу Київської філії Харківського державного інституту культури, очолив у 1968 р. ректор новоствореного інституту культури, професор О. Сокальський (постанова Ради Міністрів СРСР № 608 та Постанова Ради Міністрів УРСР № 459). У різні часи свого існування її очолювали відомі постаті у бібліотечній науці та науково-педагогічній освітній практиці: В. Пілецький,

Л. Каліберда, А. Чачко, Т. Ківшар, В. Загуменна, Л. Петрова, В. Медведєва, Т. Новальська, Н. Бачинська нині – Т. Гранчак [11].

Потреба інституалізації книгознавчого дискурсу в університеті, особливо за кризових часів суспільного розвитку, розглядалася в процесі дискусій довкола змісту і якості підготовки фахівців, структурних перетворень, кадрових змін, пошуку компромісів, залучення до співпраці практиків, представників влади, громадськості.

Відкриття в 1970 р. (наказ Міністерства вищої і середньої спеціалізованої освіти СРСР № 295, від 4 травня) аспірантури та спеціалізованої вченої ради зі спеціальності – «Бібліотекознавство та бібліографознавство» дало можливість активізувати *підготовку висококваліфікованих науково-педагогічних працівників* з метою здійснення наукових досліджень з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, залучення кращих наукових сил до керівництва та наукового консультування, проведення дисертаційних досліджень. У 2012 р. спеціалізовану вчену раду було трансформовано відповідно до паспорту спеціальності «Соціальні комунікації».

З часу заснування ради по захисту дисертацій і до сьогодні захищено більше шестидесяти кандидатських та докторських дисертацій – фахівцями, які працюють в університеті, установах та організаціях всіх регіонів України, а її діяльність спрямовано як на аналіз здобутків вітчизняного книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, здійснених у попередні роки, так і на розгляд актуальних проблем.

Важливим в осмисленні книгознавчих надбань є той факт, що їх неможливо розглядати поза *дослідженням науково-творчих особистостей*. Ідеологічна заангажованість українського книгознавства радянського періоду унеможливлювала об'єктивне дослідження видатних постатей, тобто розглядала їх або з негативного боку, або взагалі лишала поза увагою, знищувала пам'ять про них.

За нормами наукового комунікування зведення на п'єдестал тієї чи іншої постаті не узгоджується з етичними нормами, за якими працюють, комунікують науковці всього світу. Адже ті чи інші події, постаті, культурні явища еволюціонують в часі, видозмінюються, трансформуються, а з часом будуть переосмислюватися наступними поколіннями науковців.

Науково-творчий портрет вченого-книгознавця передбачає кваліфікаційні матеріали про життя і діяльність вчених, науково-педагогічних працівників, про їхній внесок у розроблення конкретних наукових проблем і теоретичних узагальнень (коло наукових інтересів), зв'язки з науковими установами, навчально-освітніми закладами, розроблення навчальних дисциплін, участь у наукових конференціях, співпраця з науковими співтовариствами, громадськими українськими і міжнародними організаціями, органами влади тощо.

При підготовці видання було використано різноплановий спектр інформаційних можливостей: прямі контакти з науковцями – авторами науково-творчих портретів; життєві та науково-творчі біографії, наукові доробки вчених, наукові матеріали про діяльність спеціалізованих рад із захисту дисертацій, опрацювання архівів, наукових структурних підрозділів університету (аспірантури, наукового відділу). Усе це в сукупності дало осяжний аналітичний матеріал і відкриває шлях до подальших наукових досліджень, пошуків та роздумів.

Автор усвідомлює, що зміст антології не можна вважати вичерпним, та й завдання такого не ставилось. Поза межами збірника, що зумовлено зокрема і обсяговими чинниками, залишилися науковці-книгознавці, діяльність яких потребує наукових досліджень.

Проект здійснено в традиційному, книжковому та електронному видах, відповідно до канонів видань антологій: алфавітний покажчик імен, списки літератури, наукові тексти, список скорочень, фотоматеріали з особистих архівів дослідників тощо.

Видання відтворює основні проблеми та питання, що постають перед дослідниками-книгознавцями (основні напрями досліджень, інтелектуальні джерела, коло наукових інтересів та науково-педагогічний потенціал дослідників), що в сукупності дає уявлення про розвиток сучасної книгознавчої думки в контексті теорії соціальної комунікації, спадковості, поступальності формування книгознавчого знання та напрямів досліджень.

Укладач керується принципом плюралізму, багатоманіття думок, що спонукають до діалогу, дискусії, орієнтування в проблемному полі формування та розвитку наукових шкіл, подолання корпоративізму з метою утвердження гуманістичних цінностей.

Науково-творчі біографії, що ввійшли до антології, засвідчують, що книгознавча наукова школа університету є складовою української науки та культури і своїм змістовним наповненням сприяють утвердженню розуміння феномену книги і бібліотеки як гуманістичних категорій у вимірі такого самобутнього явища, як українське книгознавство.

У виданні представлено персоналії і їх тексти, що перебувають у центрі наукових дискусій, у полі зору практиків. Це напрацювання таких відомих науковців, як: А. Чачко, В. Пашкова, М. Слободяник, Г. Ковальчук, Т. Новальська, С. Кулешов, Т. Горбаченко, М. Геращенко, Т. Добко, Т. Долбенко, М. Сенченко, М. Тимошик, Л. Петрова та ін., книгознавців нової формації, що розглядають і книгу, і бібліотеку як значущий історико-культурний феномен. Їхні наукові праці тематично збагачують українську книгознавчу науку, відкривають шлях до розуміння національної дійсності як історичного процесу.

Серед представлених імен – **науковці, які сформували свої наукові школи:**

– «Бібліотечна професіологія» – доктор педагогічних наук, професор А. Чачко. Як зазначає відомий бібліотекознавець М. Слободяник у дослідженні «Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку»: «Основним доробком цієї школи є комплексний аналіз бібліотечної професії, здійснений ще наприкінці 70-х – поч. 80-х рр., розробка питань професіоналізації, теоретичне обґрунтування суб'єкт – суб'єктних відносин в бібліотеці»);

– «Книжкове пам'яткознавство» – доктор історичних наук, професор Г. Ковальчук;

– «Дослідження проблем дитячого читання в Україні» – доктор культурології, професор Т. Долбенко;

– «Інформаційна концепція бібліотекознавства та документознавства» – доктор історичних наук, професор М. Слободяник;

– «Бібліотечне читачезнавство» – доктор історичних наук, професор Т. Новальська;

– «Релігія і писемна культура» – доктор філософських наук, професор Т. Горбаченко;

– «Теорія та історія видавничої справи та редагування» – доктор філологічних наук, професор М. Тимошик;

– «Інформаційно-бібліографічні ресурси суспільних наук в Україні» – кандидат історичних наук, професор В. Бабич.

Представлені в антології постаті науковців – різні за віком, ієрархією, авторитетами, уподобаннями, поглядами, смаками. Їхні праці, на погляд укладача, видалися найбільш гідними за змістовими домінантами, способом мислення, манерою викладу, переконаннями тощо. Усе ж кожен із них має свій

особливий індивідуальний дискурс в українському книгознавстві, що дає підстави стверджувати суспільну значимість їхнього доробку, еволюцію суто книгознавчих напрацювань, які невіддільні від історико-культурних процесів в Україні.

Кожне ім'я, кожен науково-творчий портрет – це не лише атрибуційне означення когось, чогось, а матеріал для нового осмислення та засвоєння історико-книгознавчого, культурологічного досвіду, це спонука до нових фахових роздумів та перспектив. Для когось це буде відкриттям, для інших – новим знанням, пам'яттю, а ще студенти та аспіранти неодмінно скажуть: ось вони, наші сучасники і вчителі, промовляють до нас, вірять, що їхній життєвий і мисленнєвий досвід за певного часу і обставин стане комусь у пригоді.

Науково-творчий портрет дав можливість автору антології акцентувати увагу на потенціалі книгознавства (до певної міри ще неоцінений гуманітаристикою); книгознавчої освіти та практичної діяльності. Якщо уважно осмислити науково-освітню та практичну (в т.ч. науково-педагогічну) діяльність доктора політичних наук, професора Л. Кочубей, то цілком зрозумілим стає, що саме отримання книгознавчої освіти, робота в Книжковій палаті України над концепцією видання перших реферативних часописів в Україні «Політика. Політичні науки» спричинилась до нових наукових пошуків у галузі політичних наук: захист докторської дисертації, написання нових монографій, підручника цього напрямку (див. персонально у виданні).

Тож перед нами – книгознавчий процес кін. ХХ – поч. ХХІ ст., який подано через науково-творче життя (отримання вищої освіти, навчання в магістратурі, аспірантурі, викладацька діяльність, творча співпраця та ін.), духовний світ окремих індивідуальностей, які тією чи іншою мірою були і є пов'язані з університетом.

Автор не сумнівається, що праці українських книгознавців, бібліотекознавців, бібліографознавців, з огляду на їх професійну проблематику будуть вписані в загальноєвропейський контекст, оскільки висвітлюють аспекти, вкрай важливі для осмислення досягнень не лише вітчизняної книгознавчої думки, а й гідно репрезентують нашу науку, освіту та культуру у світі.

Найвиразнішим явищем сучасного книгознавства є переосмислення класичної спадщини в нових підходах, контекстах відповідно до нових суспільних викликів.

Цей період можна назвати і часом методології плюралізму, який знайшов подальший розвиток у 90-ті рр. ХХ ст. Наукове співтовариство підійшло до розуміння, що неможливо створити єдину універсальну книгознавчу теорію, адже кожен з наукових підходів підтверджує свою життєздатність, вирішує конкретні завдання відповідно до визначених предмету та об'єкту книгознавчого дослідження.

Багатоманіття теоретичних напрацювань книгознавців дає змогу критично переосмислити певні надбання практики, утворює різнопланову картину книгознавчої реальності в суспільному житті.

Кумулятивний характер книгознавства не утримується в межах однієї традиції, школи, напряму, тим самим демонструє різноманітні парадигмальні установки, взаємозбагачення концепціями, поняттями, різностороннє осмислення попередніх теоретичних набутоків, спробу прогнозування розвитку книгознавства в майбутньому тощо.

Саме тому конструктивним є не стільки побудова узагальнюючої абстрактної моделі книгознавчого знання, а реальне усвідомлення можливостей кожного з існуючих (чи нового) підходів до різноманітних завдань, що стоять перед книгознавством як в теоретичному, так і в практичному вимірах.

Сьогодні, коли українське книгознавство спрямовує свої зусилля на об'єктивне та всебічне відтворення книгознавчих процесів минулих років,

століть, концепція національного книгознавства в інформаційно-бібліотечній практиці постає особливо актуальною.

Книгознавці нової формації розглядають і книгу, і бібліотеку у вимірі значимих історико-культурних надбань. Про це свідчить хоча б те, що більшість наукових монографій українських дослідників не лише тематично збагатили українську книгознавчу науку, а й відкривають шлях до розуміння національної дійсності як історичного процесу, актуальних завдань сучасності.

Як свідчить представлений матеріал, науковий доробок значущий і багатогранний, зорієнтований на творче переосмислення традицій українського книгознавства, закладених попередниками-книгознавцями, піднесення рівня книгознавчих досліджень до рівня академічної науки.

Солідаризуючись з ідеями, концепціями, світоглядом вчених інших шкіл, харківської і львівської зокрема, спільними зусиллями в контексті змістового діалогу необхідно працювати у напрямі творення культурологічного простору, вільних і неупереджених дискусій, діалогу, аби творити український науковий світ в умовах глобалізованого, мультикультурного, плюралістичного світу.

Інноваційна складова наукової школи університету в умовах інформаційного суспільства триває не лише завдяки ціннісним пріоритетам вчених, під впливом розвитку інноваційної техніки, ефективного програмного забезпечення, а й новим вимірам комунікації [7, 10, 12].

Сучасну наукову книгознавчу комунікацію варто розглядати не лише як утилітарний інструмент, а як спосіб побудови наукового дискурсу: розгортання дискусій, діалогів, суперечок, дебатів, їх раціональність і продуктивність.

Науково-творча комунікація вчених книгознавців завдяки новим технологіям сьогодні стає більш інтенсивною. Це допомагає гуртувати наукові сили, визначати нові напрями досліджень, організовувати дискусії, спільними зусиллями популяризувати досягнення науки в суспільстві, порушувати проблеми, залучати молодих науковців тощо.

Саме за таких умов наукове співтовариство, а таким і є наукова книгознавча школа, виступає суб'єктом наукових традицій і науки як культурної традиції.

Особливу сторінку історії і науковий інтерес представляють комунікативні зв'язки науковців і міжособистісне спілкування з лідерами наукових напрямів і досліджень – представників наукових центрів України: Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України, Книжкової палати України, Національної парламентської бібліотеки України, Національної історичної бібліотеки, Харківської державної академії культури, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук, Державної науково-технічної бібліотеки та ін.

Як свідчить аналіз напрацювань представників книгознавчої школи, особливістю її сучасного розвитку стала інтеграція з освітнім процесом, що ґрунтується на трансформації наукового пізнання та інноваційних складових. Це в свою чергу поглибило адаптацію вищої школи (в даному разі університету) до реальних суспільних, культурних, освітніх, наукових проблем; посилило взаємодію і взаємовплив теоретичного, соціокультурного прагматичного (особливо освітнього) аспектів; дозволяє спрощувати сучасні тенденції до надмірної комерціалізації наукового звання в умовах негативних наслідків інформаційної глобалізації. Методологічними й соціокультурними засадами трансформації сучасної книгознавчої школи є синтез науково-теоретичної, науково-виробничої та науково-освітньої діяльності. Саме вони визначають сутність інноваційної основи школи, як і сутність інноваційної основи інформаційного суспільства в цілому.

Література:

1. Дзюба І. Злам тисячоліть: фантом чи реальність? / Іван Дзюба // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – № 147. – С. 3–8. **2.** Краснодарський З. На постмодерністських роздоріжжях культури / З. Краснодарський ; пер. з польс. Р. Харчук. – Київ : Основи, 2000. – С. 37. **3.** Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922 – 1936) / Г. І. Ковальчук ; наук. ред. В. І. Попик ; Нац. акад. наук України. Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2015. – 688 с. **4.** Поплавський М. М. Слово до читача / Книгознавча школа: антологія / уклад. В. М. Медведєва. – Київ : Видавництво «Ліра-К», 2016. – 644 с. – (Серія «Наукові школи»). **5.** Шейко В., Кушнарєнко Н., Соляник А. Харківська наукова школа книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства : система комунікаційних зв'язків / Вісник книжкової палати. – 2012. – № 10. – С. 45–48. **6.** Шейко В. М. Ідентифікація наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю: постановка проблеми / Василь Шейко, Микола Каністратєнко, Наталя Кушнарєнко // Вісник Книжкової палати. – 2011. – №8. – С. 41–43; №9. – С. 43–47. **7.** Научные школы: социокультурный подход к анализу // Вопросы культурологии. – 2011. – №7. – С. 15–19. **8.** Грезнева О. Ю. Научные школы (педагогический аспект). – Москва : 2003. – С. 5–25. **9.** Книгознавча школа: антологія / уклад. В. М. Медведєва. – Київ : Видавництво «Ліра-К», 2016. – 644 с. – (Серія «Наукові школи»). **10.** Слободяник М. С. Бібліотечна наука в Україні : до підсумків десятирічного розвитку // Бібліотечна планета. – 2002. – №1(15). – С. 6–13. **11.** Київський національний університет культури і мистецтв / М. М. Поплавський, В. М. Медведєва, О. І. Скарь, А. І Гурбанська, І. О. Костиря, В. М. Мамєдова, О. О. Кравцова. – Київ : КНУКіМ, 2013. – 384 с. **12.** Ягодзінський С. М. Науковий дискурс в умовах інформаційного суспільства: методологічний і соціокультурний аспекти : авторєф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.02 / Ягодзінський Сергій Миколайович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, – Київ : 2008. – 20 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КНИГОЗНАВСТВА, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА, БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА

Воскобойнікова-Гузєва О. В.

Горбаченко Т. Г.

Гранчак Т. Ю.

Добко Т. В.

Долбенко Т. О.

Ківшар Т. І.

Ковальчук Г. І.

Кулешов С. Г.

Новальська Т. В.

Пашкова В. С.

Петрова Л. Г.

Слободяник М. С.

Тимошик М. С.

Чачко А. С.

**ВОСКОБОЙНИКОВА-ГУЗЄВА
ОЛЕНА ВІКТОРІВНА,**

*доктор наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри бібліотекознавства
та інформології Київського університету
імені Бориса Грінченка*

Народилася 19 серпня 1971 року. У 1992 р. закінчила з відзнакою Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографознавство». Свою трудову і наукову діяльність розпочала з липня 1992 р. у Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського (нині – Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, НБУВ). Працювала на посадах бібліотекаря II категорії, з жовтня 1992 р. стала молодшим науковим співробітником відділу загального бібліотекознавства. У 1996–1999 рр. навчалася в аспірантурі НБУВ, досліджуючи бібліотекознавчі і фондознавчі питання, типологію видань, зокрема наукових. З листопада 1999 р., після завершення навчання у аспірантурі, працювала науковим співробітником відділу комплектування вітчизняною літературою. У 2000 р. захистила дисертацію «Наукові видання в структурі фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1999 рр.) як об’єкт історико-бібліотекознавчого дослідження» (кандидат історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство).

Наступний етап наукової діяльності був сконцентрований на дослідженні історії, теорії і методології, аналізі стану та перспектив розвитку бібліотечно-інформаційної сфери і бібліотекознавства в Україні та за кордоном.

З 2002 по 2011 рр. очолювала відділ бібліотекознавства, з 2006 р. Інститут бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Понад десять років була співкерівником та відповідальним виконавцем НДР Інституту бібліотекознавства за напрямками удосконалення технології і організації формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки, впровадження інформаційних технологій в систему інноваційної діяльності наукової бібліотеки, управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки тощо. Результати дослідження питань ефективного формування і використання документно-інформаційних ресурсів, розвитку соціально-професійної структури наукової бібліотеки, теоретичних та методичних аспектів управління науковою бібліотекою, які здійснила науковець у той час стали теоретичним підґрунтям для структурного, організаційного та технологічного розвитку сучасної наукової бібліотеки, вироблення прогнозів і моделей соціокультурної трансформації, подальшого дослідження тенденції функціонального розвитку інформаційно-бібліотечного комплексу як соціокультурного об’єкту.

За результатами наукової діяльності О. В. Воскобойнікової-Гузевої, для розробки теоретичних та науково-прикладних аспектів українського бібліотекознавства, їй було присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (2005 р.).

Наукові здобутки Олени Вікторівни у сфері дослідження особливостей сучасного наукового книговидання отримали розвиток у багатьох фахових публікаціях в Україні та Росії, стали підґрунтям для її участі як відповідального виконавця у загальноакадемічній НДР «Розробка і впровадження у дослідну експлуатацію типових рішень представлення видавничої продукції НАН України в електронному середовищі» (2009–2011 рр.).

З 2014 рр., після реорганізації Інституту бібліотекознавства перебуває на посаді провідного наукового співробітника Інституту біографічних досліджень, згодом – провідного наукового співробітника Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи НБУВ, завідувача відділу комплексних наукових та науково-інформаційних проектів Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2015 – січень 2016).

У той час науково-дослідна діяльність О. В. Воскобойнікової-Гузевої була зосереджена на теоретичному обґрунтуванні стратегій модернізації бібліотечно-інформаційних установ в період реформування українського суспільства. У 2014 році захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій в спеціалізованій раді Д 26.165.01 – у Національній бібліотеці НАН України ім. В. І. Вернадського на тему «Бібліотечно-інформаційна сфера України в контексті соціальних трансформацій кінця ХХ ст. – 10-х років ХХІ ст.: концепції стратегічного розвитку, динаміка змін, перспективи», *на виконання цільової комплексної програми наукових досліджень «Прогнози і моделі соціальної та соціокультурної трансформації українського суспільства у першій чверті ХХІ ст.» НАН України.*

З лютого 2016 року очолила кафедру «Бібліотекознавства та інформології» в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Є співрозробником та гарантом магістерської програми для спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Має понад 140 наукових праць зокрема індивідуальних монографій («Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація» (К., 2014), «Наукові видання у фонді Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» (К., 2004)), колективних монографій «Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку» (К., 2015), «Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж» (К., 2015)), є членом авторських колективів академічних проектів «Енциклопедія сучасної України» (К., 2003), «Українська архівна енциклопедія» (К., 2008), «Спеціальні історичні дисципліни» (К., 2008), «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» (К., 2009) та ін.

Розробник ряду законодавчих та нормативно-методичних документів з питань організації бібліотечно-інформаційної справи: закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу», національного стандарту ДСТУ ISO 8459 «Інформація і документація. Довідник бібліографічних елементів даних». Рецензент державних та міжнародних стандартів у галузі видавничої, бібліотечної та інформаційної діяльності. Брала участь в розробці проекту Державної програми розвитку діяльності НБУВ на 2005–2010 рр., є членом робочої групи при Міністерстві

культури України з розробки Стратегії розвитку бібліотечної справи України до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України».

Бере активну участь у підготовці наукових кадрів за напрямом своєї наукової діяльності. Зокрема, багато років працювала в комітеті з підготовки наукових кадрів Асоціації бібліотек України, науковим керівником дисертаційних досліджень аспірантів та пошукувачів, рецензує статті, збірники статей і монографії фахового спрямування. Була опонентом на захистах дисертацій вітчизняних науковців – Л. Бейліса, Ж. Вертій, Т. Коваль, Т. Ярошенко; науковий редактор та рецензент багатьох видань.

Входить до складу Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка та Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Багато років була членом Вченої та Редакційно-видавничої ради Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Є заступником головного редактора фахового часопису «Бібліотечний вісник» (НБУВ) і членом редколегії журналу «Інтегровані комунікації» (КУБГ). Займає активну громадську позицію – член Президії Української бібліотечної асоціації, експерт навчальних програм Української бібліотечної асоціації та програми «Бібліоміст» Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) (2009–2013), член програмного комітету Львівського бібліотечного форуму (2014, 2015, 2016).

Викладає дисципліни: «Бібліотекознавство та історія бібліотечної справи», «Державна інформаційна політика», «Сучасні стратегії розвитку науки», «Теоретико-методологічні засади бібліотекознавства, архівознавства та інформаційної діяльності» та ін.

Коло наукових інтересів: сучасні стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної галузі України; теоретико-методологічні засади бібліотекознавства, інформаційної справи, міжнародне співробітництво у сфері соціокультурної діяльності.

Основні публікації:

1. Воскобойнікова-Гузева О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузева ; наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2014. – 362 с. – 300 пр. **2.** Бібліотекознавство // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. – Київ : Либідь, 2008. – С. 87–93. **3.** Воскобойнікова-Гузева О. В. Бібліотечні установи як джерело протистояння зарубіжній інформаційній агресії у вітчизняних інформаційних комунікаціях / О. В. Воскобойнікова-Гузева // Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : монографія / В. Попик (кер. проекту), В. Горovий, О. Онищенко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. – Київ, 2015. – С. 158–183. **4.** Воскобойнікова-Гузева О. В. Соціокультурна діяльність провідних бібліотек України у новітніх умовах / О. В. Воскобойнікова-Гузева // Бібл. вісн. – 2016. – № 1. – С. 12–17. **5.** Воскобойнікова-Гузева О. В. Методологія бібліотекознавчих досліджень: новітні підходи / О. В. Воскобойнікова-Гузева // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 42. – Київ, 2015. – С. 7–21. **6.** Воскобойнікова-Гузева О. В. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. В. Воскобойнікова-Гузева // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 3–7. **7.** Воскобойнікова-Гузева О. В. Інформаційна діяльність як пріоритетний напрям функціонування бібліотечно-інформаційної сфери ХХІ ст. / О. В. Воскобойнікова-Гузева // Наук. праці

Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 38. – Київ, 2013. – С. 18–36. **8.** Воскобойнікова-Гузєва О. В. Розвиток бібліотечно-інформаційної сфери в контексті пріоритетів національної та міжнародної інформаційної політики / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 35. – К., 2013. – С. 289–301. **9.** Воскобойнікова-Гузєва Е. В. Приоритеты стратегического, ком-муникационного и ресурсного развития библиотечно-информационной деятельности в монографических и диссертационных исследованиях украинских ученых в период социальных трансформаций конца XX – начала XXI ст. / Е. В. Воскобойнікова-Гузєва // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / Междунар. асоц. акад. наук. – К., 2013. – Вып. 11. – С. 82–99. **10.** Воскобойнікова-Гузєва О. В. Біобібліографічна діяльність у стратегії розвитку провідних бібліотек України: аналіз ресурсів відкритого доступу / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 197–214. **11.** Воскобойнікова-Гузєва О. В. Визначальні світові стратегії для розвитку інформаційно-бібліотечного комплексу (кінець XX – початок XXI ст.) / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 9. – С. 17–22. **12.** Воскобойнікова-Гузєва О. В. Вироблення консолідованої стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України – вимога сучасності / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Х., 2012. – Вип. 38. – С. 214–223. **13.** Воскобойнікова-Гузєва О. В. Модернізаційна стратегія розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 8–19.

Соціальне партнерство у розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України

Соціальне партнерство – це особливий вид суспільних відносин і закономірний результат розвинутої соціальної економіки. Соціальне партнерство (далі – СП) одночасно є важливим показником економічної, соціальної й політичної зрілості суспільства. Система соціального партнерства будується на узгодженості й захисті інтересів різних соціальних груп. Партнерські відносини водночас передбачають усвідомлення необхідності взаємодії, взаємозалежності, взаємовідповідальності та забезпечення відповідних прав різним соціальним групам, прошаркам, класам на участь у політичних і економічних процесах вироблення і прийняття рішень щодо актуальних проблем суспільного розвитку.

Проблематика досліджень щодо розвитку системи соціального партнерства залишається актуальною для економічних, соціологічних наук (соціологія управління), освіти, бібліотекознавства і соціальних комунікацій. В економічній науці СП вивчається в контексті розгляду завдань та перспектив розвитку системи соціально-трудова відносин і його можна трактувати як соціально-трудова партнерство, що включає систему інститутів та механізмів узгодження інтересів суб'єктів економічного процесу: роботодавців та працівників; особлива увага приділяється розвитку механізмів державного управління соціальним партнерством, розвитку соціального партнерства держави та її громадян на різних рівнях. Для освітньої галузі в умовах загострення суперечностей між потребами суспільства і реальними можливостями вищих навчальних закладів у підготовці конкурентоспроможних фахівців, все більш актуальним стає питання про формування ефективної системи взаємин між ВНЗ, підприємствами, службою зайнятості та іншими структурами, що складають систему соціального партнерства.

3 бібліотекознавчої точки зору соціальне партнерство розглядається як комплекс багатоваріантних відносин, особливий тип взаємодії між бібліотечно-інформаційними установами та іншими суб'єктами партнерства – державними і місцевими органами влади, різними установами, у т. ч. бібліотеками, громадськими організаціями, підприємствами, об'єднаннями і окремими громадянами, метою яких є забезпечення (ресурсне, організаційне, інтелектуальне тощо) максимального задоволення інформаційних, соціокультурних, освітніх потреб суспільства, шляхом реалізації спільних проектів і заходів. У засновку такого партнерства лежить соціально-функціональний підхід, на основі якого в сучасній науці будуються моделі соціалізації та адаптації особистості до суспільних змін.

Проблема пошуку найкращих шляхів взаємодії бібліотек із громадськістю, владою, іншими зацікавленими у її розвитку установами – не нова. Варто згадати у визначеному контексті концептуальну доповідь С. Сірополка «Принцип громадськості в народно-бібліотечній справі» на I Всеросійському бібліотечному з'їзді (1911). С. Сірополко зазначав, що участь місцевого товариства повинна бути не лише у справі відкриття бібліотек, а й у самій організації бібліотечної справи; наголошував про усвідомлення необхідності широкого відкриття у губернських і обласних містах особливих товариств сприяння улаштуванню народних бібліотек і читалень; підкреслював необхідність особливих взаємин між бібліотеками та книговидавцями. Усе це є, у сучасному розумінні, питаннями соціального партнерства. Аналіз розробленості проблеми показав, що тематика соціального партнерства бібліотек, активної участі громадськості у їх діяльності, піднята С. Сірополком понад 100 років тому, залишається актуальною до сьогодні.

Питання впливу та особливостей побудови соціального партнерства як фактору ефективної діяльності сучасної бібліотеки розглядається у бібліотекознавстві та соціальних комунікаціях як на рівні окремих публікацій, зокрема, А. Акімової, Н. Вороб'їрової, О. Гаращенко, С. Матліної, так і узагальнень та порад, вміщених на сторінках науково-практичних посібників О. Мурашко та Я. Хіміч, методичних видань та інформаційно-аналітичних оглядів. Ряд дослідників вбачає у соціальному партнерстві додаткові можливості для реалізації певних напрямів бібліотечно-інформаційної діяльності, так Н. Мухамед'яровим обгрунтовується погляд на соціальне партнерство як інноваційний напрям взаємодії бібліотеки в соціокомунікаційному просторі формування здорового способу життя, а автор статті бачить у соціальному партнерстві найбільші (поряд із державним управлінням) можливості реалізації модернізаційної стратегії розвитку бібліотечно-інформаційних установ.

Соціальне партнерство як суспільне явище дуже тісно пов'язане із виконанням бібліотекою соціальної функції. У сучасному бібліотекознавстві соціальна (соціокомунікативна) функція, соціальне призначення бібліотеки розглядається у двох основних площинах: як одна із сутнісних функцій, завданням якої є поширення у просторі і часі соціально значущої інформації для задоволення різноманітних потреб суспільства, громади, окремої особистості, та як прикладна функція, що пов'язана зі змінами у розвитку суспільства, розбудовою громадянського суспільства, змінах ідеології, політичних та соціальних структур, і, базується на бажанні суспільства використовувати сутнісні функції бібліотеки для вирішення актуальних поточних завдань. До таких поточних, але вкрай важливих завдань можна віднести – подолання комп'ютерної, правової, веб- безграмотності, надання інформаційної, зокрема нормативно-правової допомоги соціально незахищеним верствам населення, сприяння інтеграції вітчизняних бібліотечно-інформаційних установ до загальнодержавного та світового інформаційного простору, модернізація та оптимізація бібліотечних

мереж тощо. Ефективна діяльність сучасної бібліотеки з реалізації власних сутнісних та прикладних функцій практично не можлива без залучення додаткових матеріальних та людських ресурсів.

Соціальне партнерство в бібліотечній справі – це комплекс багатоваріантних відносин між суб'єктами партнерства (за умови ініціативної ролі бібліотеки), метою яких є забезпечення (ресурсне, організаційне, інтелектуальне тощо) конкретних потреб суспільства, місцевої громади, окремої особистості. Розвитку соціального партнерства в бібліотечній сфері сприяють як об'єктивні так і суб'єктивні фактори. До об'єктивних факторів дослідники відносять розширення бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі урахування інтересів усіх груп і верств населення, участь бібліотек у формуванні інформаційної системи міст, районів, розвитку демократії і формування громадянського суспільства в країні, що сприяє консолідації місцевих співтовариств, їх активному співробітництву, наявність суб'єктів, зацікавлених у партнерських взаємовідносинах з бібліотеками тощо. Перелік суб'єктивних факторів пов'язаний з усвідомленням бібліотечними колективами реальної потреби в партнерстві, переосмислення традицій співробітництва бібліотек з іншими установами культурної, освітньої, наукової, правозахисної сфер, зростання професіоналізму та універсалізму кадрового потенціалу бібліотек, усвідомлення необхідності розвитку форм і методів роботи для задоволення потреб населення, загалом зростання професійної свідомості. До провідних напрямів соціального партнерства можна віднести здійснення соціально-орієнтованої бібліотечної політики, забезпечення бібліотечного обслуговування на основі урахування інтересів усіх верств населення, забезпечення ефективних механізмів інформаційного обміну між владою і населенням, участь у формуванні загального інформаційного поля регіону.

Виходячи з класифікації видів соціального партнерства (відповідно до суб'єктів партнерства) визначають партнерство між бібліотечно-інформаційними установами – бібліотеками будь-яких типів і видів з метою створення, придбання або використання ресурсів, забезпечення доступу через спільний веб-сайт, обслуговування користувачів, проведення спільних інформаційних, освітніх, адвокаційних заходів, реалізації певного проекту тощо. Майже «класичним» або найтривалишим видом СП слід відзначити партнерство з інформаційними органами, бізнес-структурами у галузі книговидання та книгорозповсюдження – видавництвами, книготоргівельними організаціями, дистриб'юторами книготоргівельної продукції, дизайнерськими та рекламними фірмами, засобами масової інформації, яке здійснюється з метою придбання літератури, розповсюдження інформації, проведення спільних заходів і реалізації видавничих, інформаційних, благодійних проектів тощо. Результативним є і партнерство з освітніми закладами – управліннями, відділами освіти, вищими навчальними закладами, загальноосвітніми та дошкільними закладами з метою проведення різноманітних масових заходів, формування культури читання у різних вікових категорій користувачів, навчання основам бібліотечної діяльності, інформаційного пошуку, профорієнтаційної та запобіжної правоохоронної роботи, зокрема й у сфері інформаційного обслуговування тощо.

Найпоширенішим видом СП здається партнерство з закладами культури – музеями, будинками культури, будинками творчості, театрами, кінотеатрами, школами естетичного виховання, музичними школами, мистецькими навчальними закладами усіх рівнів акредитації тощо. Метою такого партнерства стає проведення різноманітних спільних заходів, розробки спільних інформаційних продуктів, популяризація культурних та мистецьких надбань, спільна проектна діяльність

тощо. Ефективним видом СП є партнерство з громадськими організаціями – політичними партіями, творчими спілками та об'єднаннями, молодіжними, жіночими, правозахисними організаціями, національними товариствами, яке відбувається з метою покращення обслуговування окремих груп населення – людей літнього віку, людей із особливими потребами, етнічних меншин тощо, інформаційна підтримка різноманітних програм, проведення спільних заходів тощо. Перспективним видом СП здається партнерство з сектором інформаційного та іншого виробництва – телекомунікаційними провайдерами, виробниками комп'ютерної техніки, виробниками меблів та іншої продукції та послуг з метою вивчення потреб їх потенційних клієнтів і створення комфортних умов їх обслуговування.

Особливим видом СП є партнерство з релігійними організаціями різних конфесій та віросповідань. З приводу партнерства з релігійними організаціями існують певні застереження, оскільки бібліотека має залишатися світським закладом, і бути поза політикою, ідеологією та релігією. Однак, як показує досвід багатьох публічних бібліотек, у співпраці з релігійними організаціями бібліотека може проводити культурно-масові заходи з нагоди загальнодержавних свят – Різдва, Великодня, окремі заходи, що пояснюють культурологічні особливості певного віросповідання, спільно з волонтерами від релігійних організацій здійснювати обслуговування людей з особливими потребами, комплектувати фонди релігійною літературою відповідно до потреб місцевої громади, опікуватися потребами дітей з неповних родин, дітей-сиріт, підлітків з асоціальним проявом поведінки тощо.

Варто навести конкретні приклади соціальної взаємодії між бібліотеками із різних регіонів України та їх постійними і потенційними партнерами. У 2012 р. під час роботи у якості експерта із заявками бібліотек-учасниць IV раунду конкурсу «Організація нових бібліотечних послуг з використанням вільного доступу до Інтернету», започаткованого Радою міжнародних наукових та обмінів (IREX) у рамках проекту «Бібліоміст» автором статті нами було відмічено, якими різними є соціальні партнери цих бібліотек. Їх залучення було обов'язковою умовою участі у конкурсі і підтверджувалася окремими листами, де вказувалися досвід співпраці з бібліотекою, зацікавленість у розвитку окремих проектів, які передбачається розвивати за рахунок матеріально-технічної підтримки організаторів конкурсу. У такий спосіб було отримано велику кількість фактичного матеріалу для ще одного підтвердження ефективності соціального партнерства, особливо для розвитку проектної діяльності бібліотек.

Для прикладу, комунальний заклад культури «Централізована бібліотека ім. А. П. Чехова» м. Харкова підтримували у конкурсі – районна Служба у справах дітей Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради, яка очікувала від реалізації проекту залучення нових користувачів-підлітків до відвідування бібліотеки; районна організація ветеранів України та районний територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), представники останнього сподівалися, що навчання основам комп'ютерних технологій та самостійному пошуку в мережі Інтернет інформації з проблем здорового способу життя буде корисним для їхніх підопічних – слухачів «Університету третього віку» факультетів «Інформаційних технологій» та «Здорового способу життя» як у контексті самоосвіти, так і самореалізації, а у подальшому розраховують і на співпрацю у напрямі відкриття нових факультетів, зокрема «Культурно-пізнавального». Були зацікавлені у подальшій співпраці із бібліотекою – Комітет у справах сім'ї, молоді та спорту відповідного департаменту

міської ради, адміністрації кількох загальноосвітніх шкіл, загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів тощо.

Не меншу підтримку отримала й комунальна установа «Централізована міська бібліотечна система для дітей» м. Одеси, серед її прихильників були й Управління культури та туризму міської ради, педагогічні колективи санаторіїв та загальноосвітніх шкіл та інші зацікавлені у її технологічному розвитку установи та організації. У заявці було наведено відомості, що для проведення загальноміського творчого конкурсу читачів дитячих бібліотек «Кожний спроможний випробувати себе» (який на кінець 2012 р. проводився вже 15 років) за батьма номінаціями (юні автори; юні художники-ілюстратори, юні перекладачі, юні композитори), участь у якому щороку беруть понад 1000 дітей віком від 3-х до 15-ти років, за всі роки його існування було залучено понад 30 комерційних спонсорів, 100 колективних та індивідуальних партнерів.

Обласну бібліотеку для юнацтва Житомирської області підтримували – навчальні заклади, художня школа, арготехнічний коледж, обласний центр профілактики та боротьби зі СНІДом, який активно співпрацює з бібліотекою в напрямку профілактики соціально-негативних явищ серед молоді та формування толерантного ставлення до людей, що живуть з ВІЛ; обласний гендерний ресурсний центр тощо.

Ленінську центральну районну бібліотеку та її філії (сmt Леніне, АР Крим) активно підтримали: козацька община «Казантип» (для спільної роботи над проектом «Через бібліотеку – до професії»); міський дитячий притулок; Сучасна Гуманітарна Академія; районний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Селищна рада ветеранів підтримувала роботу бібліотеки над проектом – «Інтернету вік не перешкода» для людей літнього та похилого віку, в якому висловив зацікавленість і територіальний центр обслуговування людей похилого віку.

Як бачимо, теорія підтверджується практикою – серед діючих та потенціальних партнерів бібліотек – освітні установи, громадські організації, соціальні служби, державні органи та органи місцевого самоврядування, котрі прагнуть спільного вирішення нагальних суспільних потреб.

Слід відзначити, що окремим видом партнерства визначається партнерство з владою (органами державної влади та місцевого самоврядування), проте у професійному середовищі багато дискутується питання правильності або ж доречності такого визначення, оскільки бібліотеки не можуть позиціонувати себе як рівні щодо установ, які законодавчо і фінансово забезпечують їх діяльність, тобто певним чином є роботодавцями. Проте, на нашу думку, саме у контексті соціального партнерства, така взаємодія вкрай важлива і має розвиватися задля загального успішного розвитку бібліотечно-інформаційної сфери країни. Адже саме у цій площині ми наближуємось до економічного розуміння системи соціального партнерства, коли зміна основної парадигми розвитку економіки, зорієнтованої на інноваційні фактори економічного зростання і підвищення рівня та якості життя населення, актуалізує проблему пошуку нових форм і методів державного регулювання соціальної сфери (суб'єктом якої є бібліотека) на принципах партнерства і договірних засадах. Пріоритетні напрями, які пропонуються дослідниками для сучасної системи управління соціальними відносинами можуть бути адаптовані й для БІС, зокрема в аспектах: розвитку самоідентифікації працівників як суб'єктів соціально-трудова відносин; формування правових основ взаємодії суб'єктів соціально-трудова відносин, які мають ґрунтуватися на принципах соціального партнерства; забезпечення справедливої й гідної винагороди за працю шляхом розвитку сучасних систем

обліку та оцінки праці; розробки та реалізації заходів з удосконалення професійно-кваліфікаційної структури трудового колективу; створення необхідних умов для розвитку самоорганізації й самоуправління в трудовому колективі; забезпечення реальної захищеності кожного працівника за допомогою ефективної і гнучкої системи соціального захисту та надання соціальних гарантій. Більшість з перелікованих напрямів можуть бути забезпечені лише за умов активної взаємодії із органами державної влади. Спираючись на соціально-економічну концепцію державного управління розвитком соціального партнерства та з урахуванням багатоваріантності партнерських зв'язків бібліотеки як суб'єкта соціокомунікаційної взаємодії, може бути вироблена концепція розвитку соціального партнерства у БІС, яка включатиме:

визначення стратегічних цілей і завдань соціального партнерства;

заходи з поширення ідеології соціального партнерства, зокрема й за рахунок адвокаційної діяльності у БІС;

посилення взаємодії БІС і держави з метою формування відносин соціального партнерства;

проведення державно-громадських заходів, які сприятимуть розвитку БІС (громадських і парламентських слухань, акцій, промо-кампаній);

відповідне до цілей і завдань СП удосконалення та розвиток законодавчо-нормативної бази;

підготовка професійних кадрів для системи соціального партнерства (за рахунок системи підвищення кваліфікації, введення відповідних спецкурсів у ВНЗ);

розширення міжнародного співробітництва з метою обміну досвідом та реалізації конкретних програм і проектів.

Концепція соціального партнерства у БІС має будуватися на таких засадничих поняттях як відкритість, взаємодія та відповідальність, його властивості та особливості можуть досліджуватися бібліотекознавцями та фахівцями з соціальних комунікацій у різних аспектах – методичних, практичних, нормативних, головне – досягнення поставлених цілей та рівноправне врахування інтересів партнерів.

В умовах системних трансформацій в українському суспільстві така концепція дозволить всебічно позиціювати бібліотеки як важливу складову розвитку демократичного громадянського суспільства, надійного партнера, який враховує інформаційні, освітні та соціокомунікаційні потреби окремої особистості, місцевої громади і держави та прагне їх найякіснішого задоволення. Вхідження України до європейської спільноти кардинально посилює роль бібліотечно-інформаційної сфери у розвитку демократичних засад управління державою, активізації соціальної сфери, формуванні національного інформаційного простору, що ще раз актуалізує значення соціального партнерства у забезпеченні цих процесів.

Бібліотечний вісник. – 2014. – № 4. – С. 3–7.

**ГОРБАЧЕНКО
ТЕТЯНА ГРИГОРІВНА,**

*доктор філософських наук,
професор*

Народилася 25 січня 1951 р. у м. Київ. У 1968 р. закінчила Київську середню школу №17. У 1973 р. закінчила з відзнакою Київський державний інститут культури, отримавши диплом бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації. У 1972–1974 рр. працювала старшим бібліографом Державної наукової медичної бібліотеки України, а з 1974 по 1981 р. (закінчивши Київський інститут патентознавства) працювала на посаді старшого інженера-патентознавця відділу інформації Київського науково-дослідного інституту ортопедії і травматології.

У 1986 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографознавство» на тему: «Проблемна орієнтація формування спеціалізованих бібліотечних фондів (на матеріалах медичних бібліотек України)» у Московському державному інституті культури, (науковий керівник – кандидат історичних наук, професор П. Є. Коломієць, науковий консультант – професор О. І. Пашин). У 1991 р. отримала вчене звання доцента.

З 1981 р. по 1992 рр. працювала старшим викладачем, доцентом кафедри бібліотечних фондів і каталогів Київського державного інституту культури.

З 1992 р. брала участь у відродженні національної освітньої святині України – Києво-Могилянської академії, працюючи з березня 1992 р. першим директором наукової бібліотеки Університету «Києво-Могилянська академія». Разом з колективом створила бібліотеку, що дало можливість вже у вересні того ж року достатньою мірою забезпечити навчальний процес.

З 1994 р. доцент кафедри документознавства Київського національного університету культури і мистецтв, а з 1996 р. – професор кафедри бібліотекознавства. У 2001 р. отримала вчене звання професора, а в 2002 р. захистила докторську дисертацію на тему: «Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України» в Інституті філософії НАН України за спеціальністю 09.00.11 – «Релігієзнавство» (науковий консультант – заслужений діяч науки і техніки України, доктор філософських наук, професор А. М. Колодний). Як відомий науковець і викладач була запрошена до викладання спеціальних і нормативних дисциплін з документознавства та інформаційної діяльності до Національного університету «Острозька академія», Міжнародного університету розвитку людини «Україна», де брала участь у створенні нових документознавчих кафедр. Є автором першого в Україні підручника «Аналітико-синтетична переробка документної інформації».

З 2002 – 2014рр. професор кафедри релігієзнавства, провідним науковим співробітником філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

З 2005 р. – член спеціалізованої вченої ради Д 26.001.43 із захисту кандидатських і докторських дисертацій зі спеціальностей «Релігієзнавство» та «Українознавство» (філософські науки); член спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 із захисту кандидатських і докторських дисертацій зі спеціальності «Філософська антропологія» філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За заслуги у розвитку вищої освіти та підготовку висококваліфікованих фахівців нагороджена Почесною грамотою Міністерства культури України (2000), Почесною відзнакою Київського міського голови (2001), Подякою Прем'єр-міністра України (2008).

Під керівництвом Т. Г. Горбаченко підготовлені наукові монографії, захищено 5 докторських і 15 кандидатських дисертацій. Тетяна Григорівна виконувала наукові дослідження в Північно-Західному університеті (США, 1993), проходила стажування в Кембриджському університеті та Британській бібліотеці (Велика Британія), Центральному європейському університеті (Чехія), Фулбрайтівський стипендіат (Іллінойський університет, США, 1998–1999).

Автор більше 170 наукових та науково-методичних праць, серед яких 8 монографій та розділів у монографіях та 15 підручників та навчальних посібників.

Викладала дисципліни: «Історія писемності та священних книг», «Віроповідальні тексти», «Біблійна герменевтика», «Основи науково-дослідної роботи», «Методологія та організація роботи над дисертаційними дослідженнями» та ін.

Засновник наукової школи «Релігія і писемна культура».

Коло наукових інтересів: філософське осмислення взаємодії релігії та писемної культури, сучасні питання документознавства та інформаційної діяльності, інновації в системі освіти, історія філософії, соціологія, психологія релігії.

Основні публікації:

1. Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України: філософсько-релігієзнавчий аспект : монографія. – К. : Видав. центр «Академія», 2001. – 272 с. **2.** Релігія в системі духовної культури. – К. : Киев. гос. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1992. – 190 с. **3.** Філософський факультет (документи та матеріали). – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 345 с. (у співавт.). **4.** Мусульманське сімейне право: релігієзнавчо-правовий контекст: монографія. – Одеса : ОДВС, 2010. – 490 с. (у співавт.). **5.** Еволюція ісламської теолого-філософської думки : монографія. – К. : Центр навч. літератури, 2014. – 545 с. (у співавт.). **6.** Генеза філософських студій у Київському університеті: монографія. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 689 с. (у співавт.). **7.** Генеза філософських студій у Київському університеті: монографія. – 2-ге вид. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. – 718 с. (у співавт.). **8.** Релігієзнавча наука та освіта в Україні на початку ХХІ ст. // Філософія та політологія у структурі сучасного соціогуманітарного знання : монографія. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2011. – С. 199–225. (у співавт.). **9.** Основи методології та організації наукових досліджень : підруч. – К. : Центр учбової л-ри, 2010. – 458 с. (у співавт.). **10.** Релігієзнавство : підруч. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 518 с. (у співавт.). **11.** Канонічне право : підруч. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 674 с. (у співавт.). **12.** Соціологія релігії : навч. посіб. – К., 2002. – 218 с. (у співавт.). **13.** Основи науково-дослідної роботи : навч. посіб. – К., 2004. – 289 с.

(у співавт.). **14.** Філософія релігії : навч. посіб. та хрестоматія. – К. : Університет економіки і права «Крок», 2005. – 458 с. (у співавт.). **15.** Історія релігій світу : навч. посіб. – К. : Ун-т економіки і права «Крок», 2004. – 523 с. (у співавт.). **16.** Походження та сутність первісного християнства : навч. посіб. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. – 89 с. (у співавт.). **17.** Християнство : навч. посіб. – К. : Вид-во Київ. фітосоціологічного центру, 2006. – 465 с. (у співавт.). **18.** Аналітико-синтетична переробка документної інформації : навч. посіб. – К. : Ун-т «Україна», 2005. – 340 с. **19.** Аналітико-синтетична переробка документної інформації. – 2-ге вид. : навч. посіб. – К. : Ун-т «Україна», 2008. – 389 с. **20.** Устрій християнських церков та їх правовий статус : навч. посіб. – К. : Укр. фітосоціологічний центр, 2010. – 221 с. (у співавт.). **21.** Ісламська теологія і філософія: навч. посіб. – К. : Укр. фітосоціологічний центр, 2011. – 409 с. (у співавт.). **22.** Історія священних книг і віроповчальних текстів релігій світу. Т. 1: навч. посіб. і хрестоматія. – К. : Фітосоціоцентр, 2013. – 518 с. (у співавт.). **23.** Історія священних книг і віроповчальних текстів релігій світу. Т. 2 : навч. посіб. і хрестоматія. – К. : Фітосоціоцентр, 2013. – 481 с. (у співавт.). **24.** Християнство і слов'янська писемна культура : монастирські бібліотеки / Т. Г. Горбаченко // Українське релігієзнавство. – 2001. – № 17. – С.37–44. **25.** Культурно-історичний контекст аналізу мови та писемності як складових елементів церковно-релігійного життя / Т. Г. Горбаченко // Наук. зап. Нац. пед. – ун-ту ім. М. Драгоманова : релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Вип. 6. – К., 2001. – С. 56–61. **26.** Бібліотеки монастирів і соборів як документальна пам'ять християнства / Т. Г. Горбаченко // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 6. Ч. 1. – С. 143–154. **27.** Культурно-історичний аспект аналізу мови та писемності як складових церковно-релігійного життя східних слов'ян / Т. Г. Горбаченко // Мультиверсум : філос. Альманах. – 2001. – Вип. 19. – С. 54–62. **28.** Християнство і слов'янська писемна культура : рукописна книга / Т. Г. Горбаченко // Українське релігієзнавство. – 2000. – № 16. – С. 23–31. **29.** Тема апокаліпсиса в давньоєврейській і давньохристиянській літературі / Т. Г. Горбаченко // Вісник Міжнародного Соломонового університету : юдаїка. – 2000. – №3. – С. 51–58. **30.** Вплив християнства на становлення початкового слов'янського книгодрукування / Т. Г. Горбаченко // Християнство. Контекст світової історії та культури : наук. зб. – К., 2000. – С. 199–202. **31.** Рукописна церковнослов'янська книга у духовному житті українського народу / Т. Г. Горбаченко // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – К., 2000. – С. 295–303. **32.** Початкове українське книгодрукування як фундамент збереження й передачі джерел християнської писемної культури / Т. Г. Горбаченко // Вестник Сев. ГТУ. Філософія. – Севастополь, 1999. – Вип. 20. – С. 28–35. **33.** Рукописна церковнослов'янська книга у духовному житті українського етносу / Т. Г. Горбаченко // Етнос і релігія : теорія і контекст сьогодення. – К., 1998. – С.14–16. **34.** Мова та писемність як складові церковно-релігійного життя християн / Т. Г. Горбаченко // Українське релігієзнавство. – 1998. – №8. – С. 14–21. **35.** Ранньохристиянські апокрифи : новозавітні парафрази і «гностична ересь» / Т. Г. Горбаченко // Християнство і духовність: наук. зб. – К., 1998. – С. 87–91. **36.** Мова символів як прояв ментальності / Т. Г. Горбаченко // Ментальність і духовно-політичні проблеми формування Збройних Сил України : наук. зб. – К., 1997. – С. 214–226. **37.** Книговидавнича діяльність Почаївської Лаври та її вплив на духовну культуру українського народу / Т. Г. Горбаченко // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу. – Тернопіль, 1995. – С. 13–16. **38.** Монастирські бібліотеки й особисті книгозбірні православних церковних діячів / Т. Г. Горбаченко //

Людина і світ. – 2001. – №5. – С. 51–54. **39.** Вплив початкового українського книгодрукування на формування етнонаціональної свідомості / Т. Г. Горбаченко // Людина і світ. – 2001. – №7. – С. 23–27. **40.** Апокаліпсис в давньоєврейській та давньохристиянській літературі / Т. Г. Горбаченко // Людина і світ. – 2001. – №6. – С. 54–59. **41.** Історія релігій у структурі гуманітарного знання / Т. Г. Горбаченко // Вісн. Нац. авіаційного ун-ту. Філософія. Культурологія. – 2011. – №2. – С. 98–102. **42.** Інновації та інноваційна діяльність : понятійний контекст / Т. Г. Горбаченко // Вісн. Черкаського ун-ту. – 2012. – Вип. 11 (224). – С. 104–110. – (Сер. «Філософія»).

Інноваційна діяльність як складова гуманітарного розвитку України

Сучасну картину світу визначає інноваційний динамізм, важливим елементом якого виступає інноваційна діяльність. Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає її як таку, що «спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг». Для України як для члена світової спільноти характерними є довготривалі системні виклики, які відображають як світові тенденції, так і внутрішні бар'єри розвитку й впливають на інноваційну діяльність.

Що можна віднести до цих системних викликів?

Це, по-перше, – посилення глобальної конкуренції, що охоплює як традиційні ринки товарів, капіталів, технологій і робочої сили, так і системи національного управління, підтримки інновацій, розвитку людського потенціалу. Адже кризова перебудова світової економіки висуває підвищені вимоги до стійкості української економіки та її здатності нейтралізувати негативні впливи світового ринку.

Крім того, посилення глобальної економічної конкуренції тісно переплетено з посиленням і геополітичного суперництва, в тому числі за дефіцитні сировинні, енергетичні, водні та продовольчі ресурси. Україна стикається з необхідністю зміцнення національної економічної безпеки, при збереженні й розвитку відкритості української економіки та її активної участі у формуванні нових підходів до регулювання світових фінансових і сировинних ринків.

По-друге – це нова хвиля технологічних змін, що різко підсилює роль інновацій у соціально-економічному розвитку і веде до знецінення багатьох традиційних факторів росту. Адже розвинені країни переходять до формування нової технологічної бази економічних систем, що заснована на використанні новітніх досягнень біотехнологій, інформатики і нанотехнологій, в тому числі, в охороні здоров'я та інших сферах розвитку людського потенціалу. У той же час загроза відставання в розвитку нових технологій останнього покоління може різко знизити глобальну конкурентоспроможність української економіки, а також підвищує її вразливість в умовах наростаючого геополітичного суперництва. Виходом із цього є ефективне функціонування національної інноваційної системи.

Третій виклик – зростання ролі людського капіталу як основного чинника економічного розвитку, який значною мірою визначається якістю професійних кадрів, рівнем їх підготовки, взаємодії та співпраці.

Четвертий виклик, породжений переважно внутрішніми, а не глобальними чинниками – це вичерпання джерел експортно-сировинного розвитку, випуск товарів лише для внутрішнього споживання за рахунок до завантаження виробничих потужностей тощо.

Головна загроза в ХХІ ст. – «застоятися» на місці, адже забезпечення національної безпеки – це забезпечення спроможності громадян, суспільства й держави до спільного соціального відтворення й розвитку в умовах середовища, що динамічно змінюється. А також захищеність стратегічних національних проектів.

Інноваційна діяльність потребує переходу на новий соціально-культурний устрій. Епохальною інновацією першої половини ХХІ ст. може стати передбачена П. Сорокіним трансформація поширеного протягом п'яти ст. у західному світі цуттєвого соціокультурного устрою та ідея національного (надчуттєвого) соціокультурного устрою, який зберігся на Сході, на інтегральний устрій: «Епохальна боротьба між вмираючим чуттєвим та інтегральним порядком, що народжується, має першочергову важливість: це найглибша і найвеличніша боротьба нашого часу і наступних десятиліть». У ХХІ ст. приходиться час для здійснення цих глибоких зрушень в духовному світі людини й суспільному устрої. Зрештою, людина звершує долю історію. І робить вона це виходячи зі свого рівня знань і вмінь, своїх ідеалів та інтересів, вміння передбачати й здійснювати назрілі зрушення.

Якщо техногенній індустріальній цивілізації був притаманний пріоритет технічних і природничих наук, які відкривали нові горизонти підкорення природи, залучення до виробництва природних виробничих сил, то для інтегрального устрою характерним є підвищення ролі науки саме про життя, гуманітарних, суспільних та екологічних наук, самопізнання людини та суспільства та їх еволюція з природою. Це зумовлює інтеграцію, взаємне збагачення різних галузей знання щодо розуміння законів взаємодії й циклічно-генетичного розвитку людства та навколишнього світу. Інтегралізм стає одним з наріжних каменів постіндустріальної наукової парадигми, що народжується.

Однією з головних рис майбутнього інтегрального соціокультурного устрою, у якому значна роль належатиме інноваційній діяльності, є розгортання революції в освіті, мета якої полягає у приведенні у відповідність рівня знань і навичок людини з різко зміненим протягом життя одного покоління навколишнім світом, у якому людина живе й працює. Тому в галузі знання найважливішою складовою й фактором ефективності освіти є підвищення здатності йти на інновації, які пов'язані із змінами традиційного, з ризиком і вміло їх здійснювати.

Освіта стає повноправним суб'єктом перетворень, породжуючи все нові форми суспільного життя й створюючи тим самим умови становлення життєздатного суспільства, вона набуває статусу механізму громадського та культурного розвитку регіонів, країни в цілому, стає простором особистісного розвитку кожної людини.

У гуманітарній сфері освіти цей принцип має важливе регулятивне значення, визначаючи собою цілі та стратегію інноваційної діяльності, освоєння педагогічних нововведень, різних за обсягом, рівнем, характером, змістом, складністю тощо, й адекватних всій повноті розмаїття економічних, соціальних, культурних, політичних, етнічних та інших особливостей сучасного суспільства. Принцип самоорганізації дозволяє органічно долати ентропію збільшення різноманітності, створюючи передумови для раціонального відбору та вдосконалення позитивних інноваційних тенденцій, підвищуючи, зрештою, реальний освітній потенціал вузівської системи навчання.

Інноваційна спрямованість освіти, що розглядається як цілеорієнтоване, планомірне оновлення її функцій, змісту й технологій, дозволяє реалізувати особистісно-розвиваючий потенціал сучасного наукового знання. При цьому в якості нормативної моделі оновлення освітнього процесу у вищому навчальному

закладі має виступати відповідне системно-методичне забезпечення, що цілком відповідає реалізації інноваційної спрямованості освіти. У свою чергу, структура власне системно-методичного забезпечення, що відображає єдність цільового, змістовного, технологічного та організаційного компонентів освітнього процесу, буде тим більш стійкою, чим більше вона проектуватиметься на основі принципів цілісності, прогностичності, динамічності, варіативності, адаптивності та ряду інших системних передумов. Слід також зазначити, що повноцінна реалізація технології впровадження системно-методичного забезпечення інноваційної освітньої діяльності потребує сукупності кадрових, фінансових, організаційно-управлінських, мотиваційних, а також нормативно-правових умов.

Глобальний характер всіх нинішніх змін вказує на те, що настає нова цивілізація, в якій конкретна людина з усіма своїми проблемами має стати її пріоритетом. Світогляд особистості, й нерозривно пов'язані з ним культура та освіта, залишаються важливими факторами соціальної трансформації українського суспільства, не дивлячись на духовно-моральну кризу, що переживає суспільство і знаходить свій відбиток у всіх сферах суспільного життя: руйнується звична впевненість у майбутньому, переосмислюється минуле, змінюються сьогоденні моделі поведінки, а особистість втрачає переконаність у своїй причетності до великих соціальних спільнот і груп, переосмислює уявлення про свій стан у системі соціальних зв'язків.

У цих умовах велика увага належить освіті, яка за своєю суттю працює на майбутнє, закладає основи для суспільних змін. Саме освіта як найбільш технологічно мінлива сторона людської культури «тримає руку на пульсі» людських цінностей та ідеалів, індивідуального та громадянського світогляду, поведінкових стереотипів і конкретних вчинків. Модернізація освіти має йти шляхом створення діалогічної моделі сучасної освіти, проявом якої може служити гуманітарна складова, що розуміється нами в широкому сенсі як прилучення до культури, тобто до діяльності людини, яка спрямована збереження й розвиток людства.

Зараз у нашій країні виникла реальна небезпека втратити університети як масштабні культурні центри та втратити особливу культуру університетської освіти. Зовсім недавно кількість вищих навчальних закладів, які стали називатися університетами, стрімко зросла, таку назву отримали багато галузевих вузів. Тим часом мало що змінилося в їх освітній системі, яка не прагне долучитися до «університетської культури» освіти. У загальній масі цих новоявлених «університетів» став губитися статус старих університетів з великими культурними традиціями. Тому розробники реформи вищої школи, на жаль, не вважають за потрібне якось виділяти старі знамениті університети з безлічі інших вузів і окремо думати про їх прогресивне реформування. Вітчизняна вища школа, перш за все її лідери – старі великі університети, в числі яких і Київський національний університет імені Тараса Шевченка, користуються авторитетом у всьому світі. Одним з головних досягнень вітчизняної освіти вважається фундаментальність, системність, світоглядна панорамність. Адже випускники класичних університетів завжди становили кістяк вітчизняної інтелігенції, кращими якостями якої були гуманістичні позиції, здатність до моральної саморефлексії, схилення перед красою, громадянськість. Тепер, коли змінилася, наприклад, структура філософського факультету і в його рамках стали працювати різні відділення – політології, релігієзнавства, культурології, на інших факультетах до таких класичних філософських наук, як етика та естетика, релігієзнавство, філософія новим стандартом рекомендовано звертатися тільки в ракурсі профілю спеціалізації, тобто виключно з пізнавальними, але не із світоглядними, ціннісно

орієнтованими завданнями. Разом з подрібненням університетської структури на спеціалізовані нові підрозділи, подрібнюється й розростається вшир, але не вглиб система освіти, з'являється велика кількість нових дисциплін: ті, що раніше були спецкурсами тепер часто називають загальними курсами, а для останніх вже не залишається місця (до речі, оскільки ці предмети читаються вузькими спеціалістами, поступово, ймовірно, відпаде потреба і в таких масштабних особистостях, як університетські професори). Якщо рух в даному напрямі триватиме, то вся наша наукова, державна, політична, економічна та інша еліта через п'ять-десять років буде характеризуватися повною відсутністю системної гуманітарної освіти та університетського кругозору, що, безсумнівно, позначиться не тільки на результатах професійної діяльності таких фахівців, але й на всьому гуманітарному потенціалі суспільства, оскільки вихована таким чином особа (адже відсутність гуманітарного виховання – це теж виховання) буде де гуманізованою. Це призведе до втрати важливого рівня культури університетської освіти й завдасть шкоди суспільству та його майбутньому.

Ці завдання можуть вирішуватися тільки завдяки наявності в суспільстві особистостей, мислячих панорамно і творчо – таких людей і повинні готувати університети. Зрілість особистості визначається її цілісністю, самосвідомістю, творчим творенням, в яких нерозривно злиті екзистенційні та професійні аспекти життя і діяльності. Потреби людини в набутті цих якостей, прагнення до них не апріорні, вони виховуються, готуються. Особливо інтенсивно цей процес йде в період становлення усвідомленого ціннісного світу особистості, який припадає саме на роки навчання у вищій (а не середній) школі. Величезну роль у цьому процесі відіграють гуманітарні науки.

Важливий аспект інноваційної діяльності в галузі освіти – це її відкритість, адже саме відкрита освіта має виступити комплексною і цілісна система навчання, заснована на взаємодії між собою навчальних закладів, центрів і віртуальних представництв, які надають освітні послуги різним групам населення незалежно від місця, часу та форм навчання на основі нових соціально-освітніх технологій. Мета системи відкритої освіти полягає у створенні оптимальних умов для розвитку особистісних якостей кожної людини шляхом безперервного навчання й підвищення свого професійного зростання в умовах інформаційного суспільства.

Систему відкритої освіти можна визначити як сукупність дидактичних, технічних, інформаційних та організаційних підходів в освіті, які забезпечують процес навчання на основі комп'ютерно-опосередкованої комунікації з метою надання освітніх послуг усім бажаючим за допомогою технологій дистанційного навчання. Система відкритої освіти на практиці реалізується за допомогою інформаційно-освітніх порталів, які мають організаційну структуру й виконують певні функції для надання освітніх послуг будь-якій людині. Освітній портал – це комплексний навчально-методичний та програмно-технічний комплекс, що забезпечує процес навчання або містить розподільні відомості про науково-методичні інформаційні ресурси, державні освітні стандарти, а також іншу інформацію з інноваційних технологій навчання. Метою створення освітніх порталів є забезпечення можливості доступу користувачеві до інформаційно-освітніх ресурсів через єдину інформаційно-освітнє середовище. Саме створення системи відкритої освіти відповідає вимогам Болонської декларації, відповідно до якої система української освіти як складова європейської освіти має розвиватися на основі прийнятих угод про створення єдиних принципів та підходів до системи цієї освіти. Основні положення Болонської декларації можна звести до наступних важливих пунктів: впровадження дворівневої (трирівневої) системи підготовки фахівців («бакалавр-магістр»); введення кредитної системи; контроль

якості освіти, розширення мобільності, забезпечення працевлаштування випускників, визнання дипломів випускників національних освітніх установ; інтернаціоналізація наукових досліджень в галузі освіти, збереження і розвиток національних інтересів, традицій і особливостей освіти. У сучасному відкритому університеті змінюються не лише зміст навчання, а й форми, методи викладання. Оскільки на інформаційно-освітніх порталах має бути найбільш повно представлена вся інформація з організації навчання з тієї чи іншої дисципліни, що включає в себе електронні підручники, посібники, тестові програми, додаткову довідкову літературу. Усе це дозволяє будувати лекційне заняття за допомогою мультимедійних засобів в аудиторіях, призначених для читання таких лекцій, адже інформація подається за допомогою програм Power Point, що вимагає зовсім по-новому розробляти й читати лекцію.

Таким чином, виходячи з системних позицій інноваційні процеси в вузах повинні базуватися на двох фундаментальних принципах синергетики: принцип збільшення різноманітності та принцип самоорганізації. Принцип збільшення різноманітності може й повинен стати одним з фундаментальних принципів парадигми наукової освіти нового тисячоліття.

Радикальні інновації мають відбутися у змісті освіти, яка повинна переорієнтуватися на постіндустріальну наукову парадигму й реалії ХХІ ст. Це має відбутися в методах навчання, які засновані не на запам'ятовуванні великої кількості стандартизованих знань, що швидко старіють, а на креативній педагогіці, на здатності знаходити несподівані ефективні рішення у нестандартних ситуаціях; у застосуванні сучасних інформаційних технологій в освіті, які дозволяють більш оперативно засвоювати й оновлювати суму знань; у поширенні безперервної освіти й дистанційного навчання, що дають можливість протягом життєвого циклу людини отримувати й оновлювати знання, швидше адаптуватися до змін.

Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. – Київ, 2012. – Вип. 2 (69). – С. 256–262.

**ГРАНЧАК
ТЕТЯНА ЮРІЇВНА,**

*доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник відділу
політологічного аналізу Служби
інформаційно-аналітичного забезпечення
органів державної влади Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського
НАН України, завідувач кафедри соціальних
комунікацій та інформаційних наук
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 10 лютого 1969 р. у м. Чернігів, у 1986 р. закінчила середню школу із срібною медаллю. У 1991 р. закінчила Київський державний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, за спеціальністю «історія», у 1996 р. – аспірантуру Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського за спеціальністю «історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни».

У 2000р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.06 – «Історіографія джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» на тему: «Українське національне відродження другої половини XIX – початку XX ст. в працях польського історика Леона Василевського» (науковий керівник – член-кореспондент НАН України П. С. Сохань). У 2012 р. захистила докторську дисертацію за спеціальністю 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Бібліотека в системі політичної комунікації».

Упродовж 10 років очолює відділ політологічного аналізу Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. Науковий керівник аспірантів, магістрів.

Член спеціалізованих вчених рад Д 64.807.02 у Харківській державній академії культури та Д 26.165.01 у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Автор більше 60 наукових, навчально-методичних публікацій, член редакційних колегій фахових видань, науковий редактор і рецензент наукових збірників, професійно-методичних матеріалів, матеріалів конференцій, дисертацій та авторефератів.

Науковий керівник аспірантів, магістрів.

Викладає дисципліни: «Історія політичних вчень», «Основи демократії», «Історія держави і права», «Політичні процеси та інститути», «Концепції інформаційного суспільства», «Інформаційний супровід державної політики», «Дистантне інтернет-обслуговування користувачів бібліотек», «Інформаційні ресурси Інтернет».

Коло наукових інтересів: теоретичні, методологічні та методичні аспекти інформаційно-аналітичної роботи бібліотек в умовах глобалізації, бібліотека

в системі соціальних інформаційних комунікацій, інформаційний супровід суспільних трансформацій.

Основні публікації:

1. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико – комунікаційний аспект : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с. **2.** Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с. **3.** Соціальні медіа як віртуальна соціальна лабораторія // Соціальна мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с. – С. 78 – 123. **4.** Інформаційно-комунікативний чинник оптимізації взаємодії між владою і громадянським суспільством у процесі суспільних трансформацій // Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 254 с. – С. 111 – 133. **5.** Національні бібліотеки як комунікаційні інституції політики національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій/ Т. Гранчак // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі : зб. наук. пр. – Вип. 8. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – 296 с. – С. 124–132. **6.** Бібліотека в політичній комунікації/ Т. Гранчак // Вісник нац. акад. наук України. – 2012. – № 10. – С. 67–72. **7.** Сучасні підходи до вивчення бібліотеки як соціального інституту / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С.20–26. **8.** Формування бібліотечної традиції в системі політичної комунікації // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 179–189. **9.** Взаємодія бібліотек з владними структурами у сфері політичної комунікації / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – Вип. 32. – С. 36–55. **10.** Библиотека как компонент системы политической коммуникации / Т. Гранчак // Б-ки нац. акад. наук : проблемы функционирования, тенденции развития. Науч. –практ. и теоретический сб. – Киев, 2011. – Вип. 9. – С. 147–158. **11.** Місце і роль інформаційно-аналітичних структур у системі політичної комунікації/ Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – Вип. 26. – С. 29–44. **12.** Інформаційно-аналітичні структури як суб'єкти національної інформаційної політики // Наукові праці Національної Бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2016. – Вип. 43. – 612 с. **13.** Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг // Бібліотечний вісник. – 2016. – № 1. – С. 18–29. **14.** Гранчак Т. Соціальні медіа – інструмент формування управлінських систем мережевого типу // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2015. – III(7). – Issue 42. – 94–98. **15.** Гранчак, Т. Соціокультурний дискурс російських національних бібліотек як джерело визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті / Т. Гранчак // Бібліотечний вісник : Науково-теоретичний та практичний журнал. – 2015. – № 4. – С. 14–22. **16.** Гранчак, Т. Міжкультурна комунікація як напрям діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Т. Гранчак // Бібліотечний вісник : Науково-теоретичний та практичний журнал. – 2015. – № 1. – С. 46–52. **17.** Бібліотека в реалізації державотворчої інформаційної політики: монографія / [Т. Гранчак, В. Бондаренко, С. Горова та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 324 с.

Бібліотека у політичній комунікації

Актуальність теми обумовлюється підвищенням в умовах зростання обсягів інформаційних потоків та інтенсивності інформаційних обмінів значення ефективної комунікативної взаємодії. Зокрема посилюється роль комунікативних аспектів функціонування політичної системи.

Забезпечення її стабільного розвитку, налагодження ефективного механізму взаємодії гілок влади, центральних і регіональних органів державного управління та місцевого самоврядування, встановлення конструктивного діалогу влади і громадськості неможливо без удосконалення системи політичної комунікації, розвитку в ній каналів прямого і зворотного зв'язку.

Однак, слід констатувати, що проблеми політичної комунікації є недостатньо розробленими. Це стосується понятійного апарату, питань тенденцій та перспектив розвитку політичної комунікації, пошуку шляхів підвищення її ефективності, використання потенціалу окремих суспільних інститутів у політико-комунікативних процесах.

Бібліотека як інтегративний соціальний інститут бере участь у різних комунікативних процесах. Водночас вивчення бібліотекознавчої літератури показало, що місце і роль бібліотек у системі політичної комунікації поки що недостатньо досліджені і потребують додаткового наукового осмислення. Цінні наукові висновки, зроблені такими вченими, як О. С. Онищенко, В. М. Горюхов, М. Я. Дворкіна, В. О. Ільганаєва, С. Г. Кулешов, Н. М. Кушнарєнко, М. С. Слободяник, А. В. Соколов, В. А. Мінкіна не застосовуються ними для з'ясування специфіки участі бібліотечних структур у процесах політичної комунікації. Вирішення цих вченими проблем виведення бібліотеки за межі функціонування виключно як книгозбірні, окреслення її можливостей як універсального інформаційного комплексу не передбачало ґрунтовного аналізу специфіки участі бібліотеки безпосередньо у політичній комунікації. Отже, цей аспект діяльності бібліотек залишився не висвітленим в їх працях.

У т. ч., метою статті є висвітлення політико-комунікативної ролі, потенціалу напрямів функціонування бібліотеки як соціального інституту в системі політичної комунікації.

Аналіз діяльності провідних зарубіжних урядових бібліотек світу, зокрема Бібліотеки Конгресу США (Library of Congress) (<http://www.loc.gov>), Національної парламентської бібліотеки Японії (National Diet Library – NDL) (<http://www.ndl.go.jp>), Бібліотеки Європейського парламенту (European Parliament Library – EUROLIB) та ін. та Національних бібліотек – Національної Бібліотеки Китаю (The National Library of China – NLC) (<http://www.nlc.gov.cn>), Національної бібліотеки Республіки Казахстан (<http://www.nlrk.kz/page.php?lang=1>), Бібліотеки і Архівів Канади (Library and Archives Canada – LAC) (<http://www.collectionscanada.gc.ca/index-e.html>) та ін., а також вітчизняних бібліотек – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України (www.nbuv.gov.ua), Національної Парламентської бібліотеки України (nplu.org), Бібліотеки Верховної Ради України (<http://lib.rada.gov.ua/static/about/welcome.html>) та ряду ОУНБ показав, що сьогодні серед стратегічних напрямів функціонування бібліотеки в політичній комунікації можна виокремити два основних: взаємодія з владою та взаємодія з громадянським суспільством.

Принципові особливості комунікативної взаємодії бібліотек по цих напрямках визначаються, з одного боку, типом політичного режиму, з іншого – статусом бібліотеки, її місцем.

Послуги для органів влади, які надаються бібліотеками, забезпечують необхідне інформаційне підґрунтя для прийняття владних рішень.

Серед основних прогресивних сучасних тенденцій у розвитку комунікативної взаємодії бібліотечних та урядових структур – розширення спектру послуг, інформаційний супровід усіх етапів діяльності законодавчого органу країни, виробництво власної вторинної інформаційно-аналітичної продукції політико-правової тематики, здійснення міждисциплінарних та прогностичних досліджень, розширення можливостей доступу користувачів до потрібної їм інформації за допомогою використання нових електронних технологій, посилення інтерактивної складової в процесі обслуговування користувачів шляхом проведення консультацій, лекцій та семінарів.

При цьому бібліотека не претендує на монополію на експертному ринку, але опрацьовуючи та узагальнюючи інформацію інших аналітичних центрів, бібліотека наближує її до процесу управління, займаючи, таким чином, власну унікальну нішу в інформаційно-комунікативній взаємодії.

Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у горизонтальному вимірі політичної комунікації – на рівні громадянського суспільства – покликаний сприяти формуванню політичного світогляду індивідів, їх соціалізації, визначенню політичних позицій, підвищенню рівня загальної політико-правової культури населення.

Пріоритетними в цьому контексті є: інформування громадськості стосовно політики влади; поширення інформації юридичного характеру; участь у процесі політичної соціалізації особистості, виховання національної самосвідомості та почуття патріотизму.

Реалізація цих напрямів досягається шляхом науково – дослідної та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек з питань політико-правової проблематики; надання доступу до наукових інформаційно-аналітичних матеріалів стосовно діяльності та політики влади, що готуються співробітниками бібліотек; сформованих у бібліотеці баз даних та інших інформаційних ресурсів політико – правового характеру; надання юридичної консультативної допомоги; просвітницької діяльності – організації віртуальних виставок, екскурсій, лекцій тощо, реалізації проектів історико – патріотичної спрямованості.

За ступенем розуміння і реалізованості бібліотеками своїх цілей і завдань у політичній комунікації можна виокремити три типи бібліотек: такі, що формулюють і здійснюють свою місію лише як центри доступу до інформації політико – правового характеру; такі, що розуміють і намагаються виконувати свою роль як консультаційного центру з питань, пов'язаних з політико-правовою проблематикою; такі, що розвиваються в напрямі трансформації у центри компетенції у сфері політико-правової інформації і координаційного центру, що налагоджує і підтримує взаємодію державної влади, громадянського суспільства і населення у сфері політичної комунікації.

Унікальним в плані політико-комунікативної взаємодії є досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – НБУВ (www.nbuv.gov.ua), який демонструє органічне поєднання бібліотекою різних напрямів діяльності у сфері політичної комунікації.

Аналіз участі зарубіжних та вітчизняних бібліотек у політико – комунікативних процесах засвідчив, що сьогодні у процесі своєї діяльності бібліотеки беруть участь у здійсненні більшості функцій політичної комунікації, зокрема у поширенні ідейно-політичних цінностей, знань про політику, політичному інформуванні, формуванні громадської (політичної) думки, поширенні політичної культури,

її розвитку в індивідів; політико – культурному обміні, сприяють підготовці громадськості до участі в політиці.

При цьому діяльність бібліотек у сфері політичної комунікації позначилась на реалізації ними своїх соціальних функцій, розвиток яких, у свою чергу, призвів до зміни місця і ролі бібліотеки у системі політичної комунікації.

Здійснюючи пошук, наукову оцінку, відбір потрібної замовнику інформації, зберігаючи і надаючи доступ до неї, бібліотека виступає як посередник (опосередкований канал) в процесах політичної комунікації. Водночас в контексті розвитку інформаційної функції налагодження сучасними бібліотеками власного інформаційного виробництва створює умови для розширення меж активності бібліотек у системі політичної комунікації до рівня функціонального суб'єкта політико – комунікативної взаємодії.

В цьому контексті показовим стало надання бібліотекам з боку влади специфічних функцій у сфері політико-правового інформування, що знайшло відображення в організаційній структурі бібліотек – створенні спеціальних структур, завданням яких стало забезпечення інформаційного супроводу діяльності та процесу прийняття рішень суб'єктів політичної комунікації.

Надалі науково – дослідна діяльність бібліотек з актуальних проблем суспільного розвитку, їх участь у процесі прийняття рішень обумовлюють набуття ними статусу інформаційної бази для підготовки та формулювання суб'єктом політичної комунікації смислу (сенсу – мессиджа), призначеного для трансляції. Це виводить бібліотеку за межі суто функціонального суб'єкта та опосередкованого каналу політичної комунікації на рівень співджерела, співкомунікатора, причому для всіх видів суб'єктів політичної комунікації.

В силу своєї специфіки (співкомунікаторами для бібліотеки можуть бути і держава, і політичні партії, організації і т. п., і громадськість) бібліотеки стають зручним майданчиком для перехрестя вертикальних та горизонтальних потоків політичної комунікації. По суті, вони починають відігравати роль навігаторів інформаційних потоків у процесі політичної комунікації, максимально оптимізуючи процеси пошуку і доставки до користувача потрібної йому інформації.

Характерною особливістю бібліотек є їх здатність передавати інформацію політико-правового характеру від покоління до покоління та від спільноти до спільноти. Враховуючи, що політична комунікація є одним із засобів трансляції політичної свідомості в межах певної політичної культури суспільства, бібліотеки, зберігаючи суспільно-політичні надбання, забезпечують спадковість і наступність політичної свідомості.

Традиційно виступаючи центрами із збереження вироблених у процесі розвитку певного соціуму необхідних йому для цього розвитку знань, надаючи до них доступ та створюючи на їх основі і впроваджуючи у суспільний обіг новий синтезований інформаційно-аналітичний продукт, бібліотеки здатні додати змістовній складовій політичної комунікації необхідного «національно-культурного» наповнення. З іншого боку, продовжуючи діяльність із відбору нової інформації політико-правового характеру, бібліотека намагається враховувати потреби і запити даної спільноти, які диктуються специфікою і умовами її розвитку, проводячи роботу з поповнення соціальної інформаційної бази як інформацією, виробленою самою спільнотою, так і тією, що була створена поза її середовищем, але має для неї цінність, оскільки відображає загальносвітові тенденції та досягнення. В адаптованому для даного суспільства вигляді така інформація становитиме частину суверенного інформаційного ресурсу, його політико-правовий сегмент, і сприятиме успішному розвитку даної суспільно-політичної системи та її взаємодії з оточуючим середовищем. Фонди бібліотек,

таким чином, стають живильним інформаційним джерелом суспільного розвитку і можуть розглядатись як інформаційна база для політичної комунікації як всередині даного соціуму, так і між окремими соціумами.

Отже, можна зробити висновок про те, що бібліотеки в системі політичної комунікації функціонують як суб'єкти цієї системи, при цьому вони можуть виступати і як співкомунікатори, інформаційна база та канали передачі інформації в політичній комунікації, вони інтегровані в різні рівні вертикальних та горизонтальних інформаційних потоків і можуть відігравати роль навігаторів цих потоків.

Роль бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації полягає в підвищенні ефективності політико-комунікативних процесів, сприянні виконанню політичною комунікацією свого головного призначення – забезпечення стабільного функціонування політичної системи і розвитку суспільства.

Досліджений позитивний досвід функціонування зарубіжних та вітчизняних бібліотек у сфері політичної комунікації дає підстави стверджувати, що розкриття їх політико-комунікативного потенціалу у підсумку, з одного боку, сприятиме підвищенню політико-правової культури громадськості і влади, їх компетентності у питаннях політичного і правового розвитку держави, загальних світових тенденціях розвитку, а з іншого – надасть додаткові інструменти у забезпеченні відкритості влади для громадян, зміцнюючи таким чином її легітимність і стабільність політичної системи в цілому, що є необхідною умовою гармонійного розвитку суспільства.

Беручи до уваги місце бібліотеки в системі політичної комунікації, перед ними постає ряд вимог. Так, участь бібліотеки в процесах політико-комунікативної взаємодії має відбуватись не епізодично, а мати системний характер і відповідати спеціальній стратегії, яка має бути розроблена. У практичній площині така організація роботи, що передбачає усвідомлення бібліотечними працівниками кінцевої мети та тактичних завдань діяльності бібліотеки у сфері політичної комунікації, дасть змогу оптимізувати її з тим, щоб досягти максимального ефекту. Крім цього, розробка єдиної стратегії дасть змогу визначити різним видам бібліотек свої специфічні завдання і форми участі у політичній комунікації та накреслити перспективні напрями міжбібліотечної кооперації в цій сфері, що запобігатиме дублюванню роботи та сприятиме оптимізації використання ресурсів та заощадженню часу.

Застосування стратегічного підходу до діяльності бібліотек у системі політичної комунікації створюватиме підґрунтя для визначення першочергових суспільно-політичних проблем, які обумовлюватимуть тематику інформаційного наповнення політичної комунікації бібліотеки.

Беручи участь у процесах політичної комунікації, бібліотека, відповідно до її суті, має прагнути забезпечити наповнення політичної комунікації максимально об'єктивною, достовірною, актуальною, науковою інформацією. Цьому має сприяти організація бібліотекою наукових досліджень проблем політичної комунікації та інформатизації, які дали б змогу визначити перспективні механізми, методи та технології підвищення ефективності політико-комунікативної взаємодії.

Для реалізації і використання своїх потенційних можливостей у політичній комунікації та виконання свого призначення як соціального інституту бібліотека має налагоджувати систематичну співпрацю з органами державного управління та інститутами громадянського суспільства. З цією метою – активно впроваджувати у свою діяльність нові форми інтерактивної взаємодії з користувачами, вивчати і впроваджувати нові ефективні технології комунікативної діяльності.

Утім виконання бібліотеками своєї місії у системі політичної комунікації значною мірою залежить не лише від самих бібліотек, а й від держави, зокрема – від усвідомлення владою їх можливостей і ролі у політико-комунікативних процесах, ступеня фінансування бібліотек, а також – розробки і дії загальнодержавної інформаційно-інноваційної стратегії, яка дасть змогу бібліотеці чітко визначити власні завдання, відповідні напрями і принципи діяльності, власне місце у загальній системі політичної комунікації.

Зазначені висновки мають теоретичне та практичне значення і пов'язані із оновленням суспільної ролі бібліотек на нинішньому етапі їх розвитку, адаптацією засад комунікативістики до діяльності бібліотек в частині інтенсифікації комунікативних зв'язків політико-правового характеру, соціалізації управлінської діяльності органів державної влади та в розв'язанні актуальної наукової проблеми забезпечення ефективної політичної комунікації як системоутворюючого фактору соціально-політичної реальності, що має ґрунтуватись на конструктивній взаємодії між державою та громадянським суспільством, створюючи умови для стабільного суспільного поступу.

Вісник Нац. акад. наук України. – 2012. – № 10. – С. 67–72.

**ДОБКО
ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА,**

*доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
завідувач Центру науково-бібліографічної
інформації Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського
НАН України*

Народилася 23 липня 1959 р. в м. Києві у родині бібліотекознавців Василя та Євдокії Бабичів.

Трудову діяльність розпочала в Національній історичній бібліотеці України у 1975 р. (працювала під час канікул та по закінченню школи), що й упевнило її у виборі подальшого шляху. Після закінчення Київського державного інституту культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв) з серпня 1980 р. працює в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (старшим бібліографом, редактором, молодшим науковим співробітником, науковим співробітником). Закінчила Київські державні курси іноземних мов (1981), аспірантуру Київського державного інституту культури (1990). З 1994 р. очолює відділ довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ, з 2012 р. – Центр науково-бібліографічної інформації (ЦНБІ).

У 1994 р. захистила кандидатську дисертацію зі спеціальності 07.00.08. «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» на тему: «Масові бібліотеки України в культурному розвитку суспільства 80-х років» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Ю. О. Курносів). У 2000 р. їй присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника.

Значний внесок зробила Т. В. Добко в удосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування, забезпечення якості та оперативності довідково-бібліографічного обслуговування користувачів, надання інформаційних послуг. Була керівником низки проектів, спрямованих на покращення бібліографічного забезпечення користувачів, розвиток інформаційного сервісу, зокрема організації доступу до електронних інформаційних ресурсів; упорядкований нею анотований каталог «Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування» (К., 1996), був першим в Україні виданням, що інформує про доступні для користувачів зарубіжні інформаційні ресурси.

Велику увагу Т. В. Добко надає висвітленню досвіду довідково-бібліографічної діяльності, пропаганді бібліотечно-бібліографічних знань, консультативній допомозі бібліотекам НАН України, колегам з інших бібліотек з питань довідково-бібліографічного обслуговування. Вона є співавтором посібника «Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування» (К., 2004).

Діяльність ЦНБІ спрямована на комплексне науково-інформаційне та довідково-бібліографічне забезпечення інформаційних запитів користувачів

НБУВ шляхом інформування і пошуку інформації у фондах НБУВ, світових інформаційних ресурсах, доставки документів віддаленим користувачам.

За безпосереднього керівництва Тетяни Василівни удосконалено довідково-інформаційне забезпечення запитів органів державної та виконавчої влади, здійснюється систематична підготовка фахівцями відділу інформаційно-аналітичних, бібліографічних матеріалів за новими надходженнями довідково-бібліографічних видань до фондів НБУВ. У співавторстві з колегами підготовлено бібліографічні покажчики: «Вісник, 1933–1939: сист. покажч. змісту» (К., Вашингтон; Нью-Йорк, 2002), «Олексій Семенович Онищенко: матеріали до біобібліографії» (К., 2002), «Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях : матеріали до бібліографії» (К., 2005), «Китай. Корея. Японія : бібліогр. покажч.» (К., 2007), «Українсько-бельгійські літературні зв'язки, 1870–2008: бібліогр. покажч» (К., 2010), «Зінаїда Павлівна Тулуб» (К., 2012) та ін.

У 2013 р. успішно захистила дисертацію на тему «Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)» на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». У дисертації розв'язана важлива наукова проблема, що полягає у з'ясуванні специфіки трансформацій змісту, форм і методів довідково-бібліографічної діяльності бібліотек НАН України під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища і технологічних інновацій, дослідженні сутності довідково-бібліографічної діяльності бібліотек як галузі бібліографознавства і складової бібліотечного комунікаційного середовища; розробці методологічних, технологічних і організаційних засад довідково-бібліографічного обслуговування, обґрунтуванні пріоритетності розвитку його навігаційної функції в електронному середовищі, вдосконаленні професійної термінології, визначенні оптимальної організації довідково-бібліографічних служб та перспектив їх розвитку у період інформаційної глобалізації.

Монографія Тетяни Добко «Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)» отримала високу оцінку фахівців галузі.

Вона є автором понад 150 наукових праць з питань бібліографознавства, книгознавства, інформатики, питань довідково-бібліографічного обслуговування, інформаційно-пошукових систем, бібліографічних покажчиків. Член редколегії журналу «Бібліотечний вісник», очолює екзаменаційні комісії у вищій школі.

*На тих вітрах розвішано багатто:
Надій і прощ,
Вагань і сподівань...
Звільнімо площу для нових змгань,
Щоб торувати шлях,
Який веде до себе.*

(Просто жити: Лірика / Передм. С. Сапеляка. – Київ : Темпора, 2006. -202 с. : іл.)

Літературна творчість є для Тетяни Василівни покликом серця і сенсом життя, джерелом натхнення, що піднімає його над буденністю. Вона автор ліричних

збірок «Непрохане кохання» (1999), «Неспалима весна» (2002), «Просто жити» (2006), «Любить и верить» (2007), «З Тобою і без Тебе» (2011), «Життя триває» (2016) та публікацій у періодиці, які відзначаються тонким ліризмом, глибокою емоційністю, патріотизмом, філософським сприйняттям світу.

Громадська діяльність: член Наукового товариства імені Шевченка, член Національної спілки письменників України, член-кореспондент Української академії інформатики, член професійних товариств: Української бібліотечної асоціації, Асоціації бібліотек України.

Коло наукових інтересів: бібліографознавство, бібліотекознавство, довідково-інформаційне обслуговування, інформатика, вітчизняні і зарубіжні інформаційні ресурси.

Основні публікації:

1. Довідково-бібліографічне обслуговування органів державної влади та управління України в ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України / Т. В. Добко // Бібліотека у демократичному суспільстві : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 21–23 листоп. 1995 р., м. Київ. – К., 1995. – С. 156–157. **2.** Использование баз данных в справочно-библиографическом обслуживании (на примере работы ЦНБ им. В. И. Вернадского НАН Украины) / Т. В. Добко // Научно-техническая информация в странах Центральной и Восточной Европы : IV Междунар. семинар, 18–20 сент. 1995. – Варшава, 1995. – С. 22–23. **3.** Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування : анот. кат. / упоряд. Т. В. Добко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1996. – 20 с. **4.** Внесок бібліотек України у відродження національної самосвідомості, культури народу (на основі досвіду 80–90 рр.) // Публічні бібліотеки : сучасне і майбутнє : зб. ст. міжнар. наук. конф. – К., 1998. – С. 74–81. **5.** Василь Степанович Бабич : біобібліографія / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського / уклад. Т. В. Добко. – К. : НБУВ, 2002. – 91 с. : іл. **6.** Вістник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1933–1939 : сист. покажч. змісту / Т. В. Добко, Б. Д. Ясінський ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Бібліотека конгресу США ; Наук. т-во ім. Шевченка / О. С. Онищенко (наук. ред.). – К. : Вашингтон ; Нью-Йорк : НБУВ, 2002. – 340 с. Рец. : з епохи Дмитра Донцова // Укр. культура. – 2003. – № 1. – С. 32. Жданова Р. Другий безцінний подарунок українським науковцям // Вісн. Кн. палати. – 2002. – №12. – С.10–11. Крок до пізнання Дмитра Донцова // Незборима нація. – 2003. – Ч. 3, берез.; [Захаркін С. Рецензія] // Критика. – 2003. – Трав. (№5). – С. 16. Рог В. Перлини націоналістичної думки // Шлях перемоги. – 2002. – 21–27 листоп. – С. 6. Солонська Н. Покажчик «Вісника» // Пам'ять століть. – 2003. – № 2. – С. 157–160. Чишко В. С. Важливе бібліографічне джерело наукових досліджень // Слово і Час. – 2003. – № 4. – С. 78–80. Романовський Р. Непересічне явище сучасної української бібліографії // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 13. **7.** Вістник, 1933 – 1939 : сист. покажч. змісту / Т. Добко, Б. Ясінський ; НАН України. НБУВ Б-ка Конгресу США; НТШ Америки. – К., Вашингтон; Нью-Йорк, 2002. – 340 с. **8.** Олексій Семенович Онищенко: матеріали до біобібліографії / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. : Т. В. Добко, А. Л. Панова ; голова редкол. І. Ф. Курас ; вступ. ст. П. Т. Тронька. – К. : НБУВ, 2003. – 112 с. **9.** Інформаційні ресурси Інституту наукової інформації США в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт / Т. В. Добко, Н. С. Дацькова, Н. І. Моїсеєнко // Наукові праці НБУВ. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 322–359. **10.** Бібліотечна освіта / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 730–731. **11.** Використання електронних інформаційних

ресурсів в довідково-бібліографічному обслуговуванні / Т. В. Добко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 6. – С. 25–28. **12.** Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2–7; **13.** Інформаційно-бібліографічні ресурси культурології / Т. Добко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 7. – С. 24–27. № 9. – С. 25–27. **14.** Міжнародний досвід довідково-бібліографічного забезпечення інформаційних запитів владних структур / Т. В. Добко // Наук. пр Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 61–66.

Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне

*Визначте суть слів і Ви позбавите людство
від половини його непорозумінь.
Рене Декарт*

Розвиток нових інформаційних технологій і послуг, їх активне впровадження у бібліотечно-інформаційну сферу, зокрема в довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО), призводить до значного розширення терміносистем як бібліотекознавства, так і суміжних галузей.

Наприклад, для позначення сучасної науково-інформаційної діяльності довідково-бібліографічних служб бібліотек на сторінках фахових видань дедалі частіше почали з'являтися терміни: «віртуальна довідкова служба», «віртуальна довідка», «онлайнова довідка», «онлайнове обслуговування» тощо. Набуло поширення і застосування словосполучень «віртуальні» читачі, «віртуальні» користувачі, «віртуальні» відвідувачі тощо.

В англomовній професійній літературі для позначення довідкового обслуговування в електронному середовищі найчастіше вживаються терміни «digital reference», «online service», «virtual reference», а бібліограф електронних довідкових служб отримав назву «online reference librarian» або «online services librarian», «reference and information assistance» (бібліотекар з онлайнового обслуговування, той, хто допомагає у роботі з базами даних).

Джоан Рейтц (Joan M. Reitz) у словнику «Online Dictionary for Library and Information Science» основним визначає термін «digital reference» (цифрова довідка) – довідкові послуги, які запитуються і надаються через Інтернет, як правило, через електронну пошту, миттєві повідомлення («чат»), або заповнення веб-форми, зазвичай, виконуються бібліотекарями з довідкового відділу, іноді учасниками спільної довідкової системи, яку обслуговує більше однієї установи... Синоніми: chat reference, e-reference, online reference, real-time reference, virtual reference (чатова довідка, [електронна]-довідка, онлайнова довідка, довідка в реальному часі, віртуальна довідка).

Термін «virtual» дослідниця тлумачить як прикметник, що позначає дії, об'єкти, істоти, місця, які не мають реальної фізичної реальності, тому що вони існують лише в цифровій формі (у кіберпросторі), наприклад, «скринька» електронної пошти або електронний «магазинний кошик».

Online services (онлайнове обслуговування) – у бібліотеках вид послуг для користувачів, пов'язаний з вибором і забезпеченням доступу до електронних ресурсів, таких як онлайнові каталоги та бібліографічні бази даних, включаючи пошук за допомогою бібліотекаря, часто спрямований бібліотекарем з онлайнових послуг.

Відома російська дослідниця О. Д. Жабко, вважаючи «онлайнове» довідково-бібліографічне обслуговування синонімом «віртуального», останнє

розглядає як форму «организации онлайн-ового(виртуального) справочно-библиографического обслуживания удаленных пользователей». Вона розрізняє бібліографічні віртуальні довідкові служби та інтернет-орієнтовані віртуальні довідкові служби: «Библиографические виртуальные справочные службы – виртуальные справочные службы, предоставляющие в ответ на запрос пользователей библиографическую, фактографическую информацию и ссылки на размещенные в сети электронные ресурсы».

Интернет-ориентированные виртуальные справочные службы – виртуальные справочные службы, предоставляющие в ответ на запрос пользователей исключительно ссылки на размещенные в сети электронные ресурсы».

Л. М. Невдяев в англо-російському тлумачному словнику-довіднику «Телекоммуникационные технологии» подає таке визначення терміна on-lineservice – «интерактивная [онлайновая] служба. Информационная служба, обеспечивающая работу электронной почты, службы новостей и других приложений, ориентированных на диалоговый режим обмена информацией с пользователем (типа «запрос – ответ»)». Е. М. Пройдаков і Л. А. Теплицкий в «Англо-українському тлумачному словнику з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» також наводять дефініції термінів з прикметниками online: «online service – онлайн-ова служба, [мережна] оперативна інформаційна служба, компанії, що обслуговують приватні мережі й надають такі послуги, як електронна пошта, форуми, розповсюдження ПЗ, доступ до БД, новин тощо».

У «Тлумачному словнику з інформатики» під онлайн-овими технологіями розуміється інтерактивний, діалоговий режим роботи з системою в мережі. «У даному режимі користувач посилає запити системі (комп'ютеру в мережі, серверу, веб-серверу) і по цій лінії отримує назад підготовлену для нього інформацію. Тобто відбувається двосторонній обмін даними між користувачем і відповідним Інтернет-сервісом».

На сторінках фахових видань зустрічаємо цілу низку синонімів терміна «віртуальна довідка»: «електронна довідка», «автоматизована довідка», «цифрова довідка», «онлайн-ова довідка» тощо, які позначають довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів, що здійснюється в електронному середовищі. Ці синоніми відрізняються стилістично, оскільки їх використання зумовлюється контекстуальною специфікою. Однак на бібліотечних сайтах України цей вид інформаційних послуг іменують переважно як «віртуальні довідкові служби» або «віртуальні довідки», що є професійним вульгаризмом, дослівним перекладом (транскрибуванням) з англійської мови.

«Віртуальні» довідкові служби, «віртуальні» довідки, «віртуальні» читачі, користувачі... і навіть «віртуальні» бібліографи вже тривалий час присутні на сайтах багатьох бібліотек. Якщо говорити про вітчизняні книгозбірні, то тут можна зустріти такі назви: Бібліографічна довідка; Віртуальна бібліографічна довідка; Віртуальна довідка; Віртуальна довідкова служба; Віртуальний бібліограф; Віртуальна довідкова служба «Відповідає бібліографу»; Електронна довідка; Задать вопрос библиотекарю on-line; Запитай бібліотекаря; Запитання – відповіді; On-line консультант тощо.

Російські бібліотекарі застосовують ширший спектр назв: Библиограф спешит на помощь; Библиограф on-line; Библиографическая интернет-справка; Библиотечная справка; Виртуальная библиографическая справка; Виртуальная библиотечная справка; Виртуальная служба информации; Виртуальная справка; Виртуальная справочная служба; Виртуальная справочно-библиографическая служба; Виртуальная справочно-информационная служба; Виртуальный библиограф; Вопрос– ответ; Виртуальная справка; Вопрос библиографу; Вопрос

библиотекаря; Вопросы и ответы; Вопросы и предложения читателей; Задайте вопрос библиографу; Задайте вопрос библиотекарю; Заказ библиографической справки; Интернетсправка; Информационно-сервисный центр; Онлайн справка; Скорая библиографическая помощь; Служба виртуального библиографического обслуживания; Служба виртуальной справки; Справка (Справки); Справочная служба; Справочная служба библиотеки; Справочное бюро; Спрашивали – Отвечаем; Спроси библиографа; Спроси Библиотекаря; Спроси свою библиотеку; Спроси специалиста; Электронная справочная служба «Спроси библиографа»; Я ищу... та ін.

Довідково-бібліографічні служби європейських та американських бібліотек мають зазвичай лаконічніші і наочніші назви: Answer ONLine; Answer Xpress; Any Questions; Ask a Librarian; Ask a question; Ask a UT System Librarian; Ask now!; Ask the Librarians – LIVE; Ask Us Now; Ask Away; Ask Us Online; Ask Us 24/7; Biblioteks Vagten; Biblioteksvar; Jourhavande bibliotekarie; KnowIt Now; LIVE; Live Libraria; Live Help; L-net; LRCLive; Online Librarian; Qand ANJ; Q&A Live; Question point 24/7 Reference Service; Virtual Reference Project; Virtual Reference Service та ін.

Можна припустити, що в українську практику термін «виртуальна довідка» прийшов з Росії і США, адже керівні документи ІФЛА іменували її «цифровою довідкою». Як зазначив ініціатор створення першої російської бібліотечної довідкової служби в електронному середовищі А.О. Пурник: «Виртуальную справочно-информационную службу от других – реальных – информационных служб ЦБС отличает то, что она существует «виртуально», т. е. ее работа связана исключительно с обслуживанием виртуальных (сетевых) пользователей. Тем не менее, было решено вывести в Сеть нашу службу (на тот период скорее – услугу) под названием «Виртуальная справка». Это название прижилось и, по нашим наблюдениям, начинает использоваться специалистами как устойчивое понятие».

Львівський бібліотекар, який дотепер хоче зберігати анонімність, подаючи у своєму блозі список бібліотек України, де функціонують онлайнві довідкові служби, зазначив: «Вже багацько бібліотек України позапустило собі сервіс «Виртуальна довідка». Вирішив зібрати їх всіх на одній сторінці. Раптом хтось з читач не знає як це працює: клікаєте, заповнюєте форму, пишете запитання і навіть якщо воно буде безглуздом – бібліотекарі все рівно будуть паритись як на нього мудро відповісти».

Пояснення, що таке «виртуальна довідка» знаходимо у правилах користування такими послугами на сайтах українських бібліотек:

«Виртуальна довідка – це відповідь на разовий запит віртуального користувача, що містить бібліографічну та (або) фактографічну інформацію і здійснюється в інтерактивному режимі. Віртуальним користувачем вважається особа, яка користується службою «Виртуальна довідка» сайту бібліотеки» (Закарпатська обласна наукова бібліотека. <http://www.biblioteka.uz.ua/poslugi/poslugi.php>).

«Виртуальна довідка – нова спеціальна служба нашої бібліотеки, яка надає відповіді на Ваші запитання у режимі віддаленого доступу (через Інтернет)» (Публічна бібліотека імені Лесі Українки <http://lucl.lucl.kiev.ua/dovidka/index.php>).

«Виртуальна довідка – не тільки назва розділу нашого сайту, але й нова бібліотечна служба для користувачів» (Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаєва <http://www.niklib.com/vinf/about.ua>).

«Віртуальна довідкова служба (ВДС) – онлайн-ова довідкова служба (віртуальна довідка)..., що виконує разові запити віддалених користувачів, пов'язані з пошуком інформації за різними темами, яка: загальнодоступна і безкоштовна для всіх користувачів; приймає до виконання універсальні за змістом запити; виконує прийняті до роботи запити і надає відповіді, якщо необхідна інформація відсутня; забезпечує конфіденційність інформації про користувача» (Дніпропетровська обласна наукова бібліотека <http://www.lib.dp.ua/virtb.phtml>).

«Віртуальна довідка» – це інформаційна служба, за допомогою якої ти зможеш отримати інформацію про книги, статті, інтернет-ресурси з певної теми» (Хмельницька обласна бібліотека для дітей імені Т. Г. Шевченка <http://www.odb.km.ua/index.php/rules/46>).

«Віртуальна бібліографічна довідка» – це бібліотечна служба, черговий оператор якої допоможе вам знайти інформацію про книги, статті, Інтернет-ресурси, а також підібрати список літератури за конкретною темою» (Національна бібліотека України для дітей: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3873>; Вінницька обласна універсальна бібліотека імені Тімірязєва: http://www.library.vn.ua/spravka_rules.php).

«Відповідь на разовий запит віддаленого користувача, що включає бібліографічну й (або) фактографічну інформацію й виконується в інтерактивному режимі, називається віртуальною довідкою» (Наукова бібліотека Херсонського державного аграрного університету <http://www.ksau.kherson.ua/lib-ksau/?link=virhelp>).

«Віртуальна бібліографічна довідка» – це інтерактивна послуга, яка надає відповіді на разові запити дистантних (індивідуальних та колективних) користувачів, пов'язані з пошуком інформації з усіх галузей знань» (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: http://irbisnbuv.gov.ua/info_lib.html).

Отже, як бачимо, «віртуальною довідкою» вважають: «бібліотечну службу», «інформаційну службу», «нову інформаційну службу бібліотеки», «нову спеціальну службу бібліотеки», «сервіс», «інтерактивну послугу», «бібліотечну службу», «онлайн-ову довідкову службу» або «відповідь на разовий запит віддаленого користувача», «відповідь на разовий запит віртуального користувача... в інтерактивному режимі...».

У наведених вище визначеннях підкреслюється новизна цієї послуги для користувачів та її віддалений (дистанційний) характер, робиться наголос на електронних формах роботи. По суті, це є довідкова служба, що надає інформаційні послуги в режимі on-line на базі інформаційних ресурсів власної бібліотеки та Інтернету. Але ж це не довідка як така.

Довідкою є результат діяльності (у даному разі інформаційного пошуку) відповідно до разового запиту користувача. А якщо довідка виконана спеціалістом бібліотеки, то вона не може бути віртуальною, адже створена, виконана реальною фізичною особою, яка робить усе це сьогодні звичайно ж із застосуванням електронних технологій пошуку, обробки і доставки документів. Зміст поняття «віртуальний» чітко визначений у фахових виданнях: «віртуальний (від лат. *virtualis* – сильний, здібний) – можливий, той, що може або має (повинен) проявитися; в[іртуальн]-і переміщення – можливі елементарні переміщення точок»; «віртуальний (з лат. *virtualis*) – 1) можливий, той, що може або повинен проявитися за певних умов; 2) умовний, гаданий (напр. в[іртуальн]-а реальність); 3) створений засобами комп'ютерної графіки»; «virtual – 1) фактичний; дійсний; 2) можливий, віртуальний; гаданий, передбачуваний; 3) уявний; 4) ефективний».

Та й у масовій свідомості слово «віртуальний» сприймається саме як ілюзорний, умовний, уявний, хоча останнім часом під тиском його необґрунтованого вживання для позначення комунікаційних технологій воно набуває нового, безпідставно розширеного, значення.

У чому ж тут ілюзія і віртуальність? Адже на запит відповідає конкретний, як правило, високопрофесійний працівник бібліотеки, на деяких сайтах наводяться його ім'я, прізвище і навіть фото, а назва розділу... «Віртуальний бібліограф». Нам здається, що це не коректно, у першу чергу, стосовно самих фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, яких нині досить часто називають: операторами, консультантами, інструкторами, інформаційними посередниками, а також: дослідниками знань, навігаторами знань, інформаційними навігаторами, інтелектуальними навігаторами, менеджерами знань тощо.

Щодо назви сучасних довідкових служб, виділених на сайтах бібліотек в окремому розділі, то було б правильно, на наш погляд, вживати термін «*електронна довідкова служба*» (онлайніві довідкові послуги). Це підкреслює електронний характер подання запиту на інформацію, використання електронних джерел пошуку і надання відповіді в електронному вигляді каналами зв'язку. Можна користуватися і назвою: «Довідкова (довідково-бібліографічна, довідково-інформаційна) служба», або зовсім просто з рекламним підтекстом «Запитайте бібліографа (бібліотекаря)», адже такі служби пропонують користувачеві варіанти як безпосереднього відвідування бібліотеки, так і віддаленого звернення: телефоном, факсом, звичайною чи електронною поштою, засобами інтернет-технологій (чат, заповнення web-форм, миттєвих повідомлень, онлайн тощо), залежно від технологічних можливостей конкретної бібліотеки та її кадрового забезпечення.

Крім того, такий підхід цілком відповідає міжнародному стандарту ISO 2789:2006 «Information and documentation – International library statistics» («Інформація і документація – Міжнародна бібліотечна статистика»), в якому подано визначення відповідних понять та їх кількісні характеристики, необхідні для статистичних звітів про діяльність бібліотек і оцінки їх ефективності. Згідно з цим нормативним документом, до електронних послуг належать: онлайніві каталоги, бібліотечний веб-сайт, електронна колекція, доставка електронних документів за каналами зв'язку, електронна довідкова служба, навчання користувачів електронним послугам, доступ до Інтернету.

На невідповідність визначення «віртуальний» змісту, що вкладається в такі поняття, як «віртуальна бібліотека», «віртуальна довідкова служба» звертає увагу Ю. М. Столяров. Він зазначає, що «віртуальний» у перекладі з латини означає «кажущийся, мнимий, возможный, предполагаемый, несуществующий, иллюзорный...». Отже, віртуальна реальність неможлива: як тільки вона стає реальною, вона перестає бути віртуальною. На його думку, бібліотекознавці повинні перехворіти словом «віртуальний»: «Виртуальная библиотека ... это выражение метафоричное, нестрогое, условное, есть ему синонимы: «автоматизированная, электронная, компьютерная, онлайнівая». Вчений прогнозував: «Когда все библиотеки станут электронными, свяжутся между собой автоматизированным способом, уйдет и слово виртуальная, уйдет само собой, потихоньку, без того нахальства, с каким вламывается в современную профессиональную речь».

У керівних принципах створення і функціонування віртуальних довідкових служб, підготовлених Спеціальним комітетом з розроблення керівних документів для цифрових довідкових служб Секції комп'ютерних довідок Американської бібліотечної асоціації і схвалених секцією директорів Асоціації довідкових служб і

обслуговування користувачів у червні 2004 р., йдеться: «Виртуальная справка – это справочная служба, функционирующая с помощью электронных технологий, часто в реальном масштабе времени. Клиенты используют компьютеры или другие интернет-технологии для взаимодействия с персоналом службы без физического контакта. При этом часто применяются такие коммуникационные технологии, как чат, видеоконференции, передача голоса по интернет-протоколу (IP), связь через браузер (co-browsing), электронная почта и интернет-пейджинг (instant messaging).

В деятельности виртуальной справочной службы часто используются ресурсы доступные в реальном масштабе времени, однако использование электронных ресурсов при поиске ответа на вопрос пользователя само по себе не является виртуальной справкой.

Запросы виртуальных пользователей часто сопровождаются общением с персоналом по телефону, факсу, межличностной или обычной почте, однако сами по себе эти способы коммуникации не могут рассматриваться как виртуальные».

На неправомірність використання терміна «виртуальний» для позначення довідкової роботи вказує американський вчений Ендрю Пейс (А. Pace). Дослідник вважає, що нічого віртуального в такій довідці немає: реальна робота, зроблена реальними людьми, – чому ж тоді віртуальна? Лише тому, що надана за допомогою електронної пошти чи інших сучасних засобів.

Ми згодні з Ю. Столяровим і Е. Пейсом, але, на нашу думку, це питання потребує більш ґрунтовного лінгво-соціотермінологічного дослідження. Його необхідність зумовлена, по-перше, тим, що «виртуальна» термінологія доволі динамічно набуває усталених словникових форм.

В «Англо-українському словнику-довіднику бібліотечно-інформаційної термінології» поруч з перекладами термінів: digital archives – цифровий (електронний) архів; digital collection – зібрання (фонд) електронних (цифрових) матеріалів; digital library – цифрова (електронна) бібліотека; electronic reference collection – електронний довідковий фонд; electronic reference service – довідкове обслуговування електронними засобами; electronic resources – електронні ресурси; electronic text – електронний текст – подаються й визначення: virtual library – віртуальна бібліотека; virtual memory – віртуальна пам'ять; virtual reality – віртуальна реальність та ін.

«Українсько-російський поняттєвий словник термінів та аббревіатур у сфері інформатизації» містить тлумачення низки термінів: віртуалізація, віртуальна економіка, віртуальна пам'ять, віртуальна реальність, віртуальне підприємство, віртуальне співтовариство, віртуальний бізнес, віртуальний канал, віртуальний магазин, віртуальний файл, віртуальні світи, віртуальні технології (англ.: *virtual technologies*) – сукупність методів і процесів виробництва віртуальної реальності та ін.

Солідно представлені визначення термінів прикметниками віртуальна(-ий), електронна(ий), цифрова(-ий) у «Тлумачному словнику з інформатики».

На сайті Україномовного інформаційного фонду в реєстрі бази даних (БД) «Словники України» online подані такі терміни з коренем «виртуал»: віртуалізація, віртуалізований, віртуалізувати, віртуаль, віртуальний, віртуальність. Однак, наведено лише слово зміну термінів.

О. В. Фокєєв у термінологічному словнику «Библиографическая наука и практика» звертає увагу на складнощі, пов'язані з відсутністю зводу термінів, необхідних для функціонування бібліографії в електронному середовищі і подає визначення термінів: «виртуальная база данных», «виртуальная библиография», «виртуальная библиотека», «виртуальная информация», «виртуальная память»,

«виртуальная реальность», «виртуальный справочно-библиографический аппарат», «электронная библиография».

По-друге, у сучасному суспільстві наростає прагнення конституювати «віртуальні» послуги. Наприклад, у Росії Віртуальна довідково-інформаційна служба публічних бібліотек – проект Міністерства культури РФ і Міжрегіональної асоціації ділових бібліотек, була відкрита у жовтні 2003 р. на основі без коштовної довідково-інформаційної служби «Віртуальна довідка». Протягом 3 років вона розміщувалася на сайті Централізованої бібліотечної системи «Київська» (Москва), а нині є міжнародним проектом, що об'єднує довідкові служби 20 публічних бібліотек Росії, три з України, і одну з Казахстану (розміщується на загальноросійському інформаційно-довідковому порталі (www.library.ru)).

Того ж таки 2003 р. Міністерство культури і мистецтв України провело Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Електронні ресурси бібліотек», де всебічно розглядалися проблеми автоматизації державних бібліотек, створення, збереження електронних ресурсів, організації електронних каталогів. Висвітлювався також досвід створення на сайтах бібліотек колекцій «електронна» або «віртуальна» бібліотека, організації до них доступу, надання довідкових послуг віддаленим користувачам. А в підсумковому документі Конференції була ухвалена рекомендація «Обласним універсальним науковим бібліотекам... протягом 2004 р. розпочати обслуговування користувачів через Інтернет, з цією метою відкрити на сайтах бібліотек розділ «віртуальна довідка».

А згодом Міністерство культури вже почало вивчати стан роботи «віртуальних довідкових служб» системи, було складено характеристику кожної такої служби. Тут плідно попрацювала Харківська державна наукова бібліотека, яка провела два загальнодержавних та одне регіональне дослідження. «Мета загальнодержавного дослідження «Віртуальна довідка в бібліотеках України» – визначення умов для створення корпоративної мережі довідково-бібліографічної віртуальної служби України, активізація використання довідково-бібліографічних віртуальних служб (ДВС), створених у бібліотеках України шляхом оптимізації їх діяльності, визначення умов для створення корпоративної ДВС України».

Вивчалися можливості віддаленого довідкового обслуговування за допомогою комп'ютерних технологій, аналізувалися стан роботи створених довідкових служб та аудиторія користувачів за соціально-демографічними характеристиками тощо.

Велика шана усім бібліографам, які у непростих умовах з ентузіазмом опановують нові технології і форми роботи. Однак називати всю цю діяльність «віртуальною» немає підстав. На нашу думку, тут бракує термінологічної акуратності, адекватності, точності. Щоб переконатися у цьому, уважніше розглянемо сутність, особливості, плюси і мінуси різних форм довідково-бібліографічного обслуговування читачів.

Детальний аналіз форм обслуговування через Інтернет здійснено у фахових виданнях, зокрема в статтях Н. Є. Адріанової, І. Ю. Багрової, Є. Д. Жабко, М. Ю. Нещерет, Г. М. Швецової-Водки та ін. З різних аспектів бібліотечно-інформаційного обслуговування в електронному середовищі захистили дисертації О. Д. Жабко, О. О. Ісаєнко, В. М. Медведєва, Д. Соловяненко, Л.Ф. Трачук та ін. Видано низку практичних та науково-методичних посібників з пошуку інформації.

Досліджуючи питання комп'ютеризації бібліографічного обслуговування, Л. Ф. Трачук зазначає, що «...в Україні з'явився новий вид електронного ДБО, що відповідає на запити віддалених користувачів бібліотек – так зване віртуальне ДБО».

Аналізуючи діяльність сучасних бібліотечних довідкових служб, більшість фахівців відзначають їх органічний зв'язок з традиційним ДБО за багатьма

параметрами. Професор Рівненського державного гуманітарного університету Г. М. Швецова-Водка, розкриваючи алгоритм «віртуального» (електронного) довідково-бібліографічного обслуговування, який складається з шести етапів: приймання запитів, формування пошукового образу запиту, визначення джерел пошуку, пошук інформації, оформлення відповіді, відправлення відповіді, окреслює його особливості при виконанні різних типів довідок за аналогією з моделлю традиційного ДБО, хоча при цьому називає адресні, тематичні, фактографічні, уточнювальні запити віддалених користувачів «віртуальними». Спираючись на досвід роботи Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, вона розглядає технологію виконання «віртуальної довідки», звертає увагу на бібліографічну культуру, необхідність удосконалення цього перспективного виду бібліографічного обслуговування.

Доводиться констатувати, що, незважаючи на певний досвід, накопичені архіви електронних довідок, й досі немає чіткого розуміння ефективних шляхів задоволення інформаційних потреб користувачів, немає загальної концепції довідкового обслуговування в електронному середовищі, не існує стратегії його розвитку.

Звичайно, комп'ютерні технології значно розширюють функціональний спектр довідково-бібліографічних служб, істотно впливаючи на якість їхньої роботи. Так, можливість задати питання через сайт – це ще один з сучасних технологічних засобів у репертуарі довідково-бібліографічних послуг. Найбільший ефект задоволення інформаційної потреби спостерігається при комбінованому використанні комунікацій: поєднання спілкування з користувачем телефоном і консультація щодо пошуку інформації комп'ютерними технологіями. При цьому в бібліографа є можливість детальніше уточнити вже використані інформаційні ресурси, рівень інформаційної культури користувача, його комп'ютерне забезпечення.

У нашій практиці довідково-бібліографічної роботи бували такі запити, отримуючи які, ми серйозно задумувалися. Вони здавалися надзвичайно складними, але лише на перший погляд, з огляду на традиційні технології пошуку, велику кількість друківаних джерел, необхідних для перегляду і відповідно витрат значного часу... Нині ж відповіді на різні питання можна знайти за лічені секунди засобами Google чи іншої пошукової системи, які постійно вдосконалюються. Та й самі споживачі інформаційних послуг стають комп'ютерно грамотними, освіченішими і самостійнішими у пошуку інформації. Вже з'явився вираз «гуглити інформацію» [шукати за допомогою програмних засобів], який проникає і в літературну мову: «Тільки новий Гоголь постміленіумної доби має працювати на комп'ютері, має вміти гуглити інформацію».

Перевагами електронних довідкових служб є: можливість звернутися будь-кому з будь-якої точки, у будь-який час; оперативність отримання кваліфікованої відповіді провідних фахівців бібліотеки. За часом одержання відповіді на запит тут практикується асинхронне та синхронне обслуговування. Ці види обслуговування доповнюють один одного, вони дають змогу бібліографові відповідати одразу, або ж підготувати ґрунтовнішу відповідь за відведений для послуги час. У практиці роботи бібліотек України застосовується переважно асинхронне довідково-бібліографічне обслуговування.

Терміни виконання довідок: від 1 до 20 днів з моменту надходження запиту. Вони відповідають Закону України «Про доступ до публічної інформації», що набув чинності 10 травня 2011 р.: «Стаття 20. Строк розгляду запитів на інформацію. 1. Розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. 4. У разі, якщо запит

стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник інформації може продовжити строк розгляду запиту до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження».

Разом з тим, електронні довідкові служби бібліотек головним своїм завданням вважають оперативне надання відповідей на запити віддалених користувачів із забезпеченням надійності та повноти інформації, комплексність обслуговування, що включає надання як бібліографічної, так і повнотекстової інформації, пріоритетне використання електронних ресурсів при задоволенні запитів користувачів.

Якби там не було, але суть послуги не змінилася: функціонування у режимі «запит-відповідь», пряма взаємодія реального читача (віддаленого користувача) і бібліографа, який сьогодні постає в якості оператора, навігатора інформаційних ресурсів.

Як традиційні моделі ДБО, так і довідкові служби, що діють в електронному середовищі, свою роботу вибудовують на таких основних принципах: загальнодоступність та безкоштовність; оперативність виконання запитів; обов'язковість надання відповідей користувачам; гарантування конфіденційності особистої інформації, наданої користувачами; висока якість обслуговування віддалених користувачів; надання об'єктивної та достовірної інформації з посиланнями на авторитетні джерела та дотриманням вимог Кодексу етики бібліотекаря; дотримання положень Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Що стосується, наприклад, принципу конфіденційності, то його, на жаль, дотримуються не всі. На відміну від довідкових служб західних бібліотек, російські, а згодом і українські довідкові служби запровадили в електронному середовищі публічність обслуговування: усі питання і відповіді друкуються тут на відповідній сторінці сайту. Тому «общение в «Виртуальной справке» более напоминает участие в конференции, где всем пользователям Сети видны и вопросы, и ответы, чем общение по электронной почте, результаты которого видны только участникам «разговора».

Але ж конфіденційними є не лише користувачі, які звертаються з запитом, а й самі запити, їх тематика. Тому так чинити, це все одно, що виставляти на загальний огляд приватне листування з читачами. У Кодексі етики бібліотекаря наголошується, що «ми оберігаємо право користувачів бібліотек на таємницю інформації та забезпечуємо конфіденційність бібліотечно-інформаційного обслуговування». Принцип конфіденційності запитів повинен спрацьовувати при спілкуванні користувача і бібліотекаря віч-на-віч, по телефону, звичайною чи електронною поштою, за допомогою SMS-повідомлень, програм обміну текстовими повідомленнями (ICQ, Skype) тощо. На нашу думку, його слід дотримуватися завжди, і при традиційних формах роботи, зокрема й під час усного спілкування.

Електронними довідковими службами виконуються ті ж типи бібліографічних довідок, що й традиційним ДБО: адресні, фактографічні, тематичні, уточнювальні. Зазвичай до виконання приймаються запити щодо наявності та місцезнаходження конкретних документів у фондах бібліотеки; встановлення певних фактів, подій; уточнювальні довідки (уточнення бібліографічних даних документа); тематичні довідки, що не потребують складного бібліографічного пошуку і можуть бути виконані на основі використання ресурсів бібліотеки та Інтернету; тематичні довідки краєзнавчого характеру. Орієнтуючі довідки (про порядок та умови бібліотечно-інформаційного обслуговування в бібліотеці, про функції її структурних підрозділів, про заходи, що відбуваються в установі тощо)

виконуються як засобами служби, так і виокремлюються в розділ «Питання, які найчастіше задають користувачі».

Разом з тим, існують в бібліотеках й обмеження щодо надання довідок: не розглядаються питання, пов'язані з написанням творів, пошуком готових рефератів, наукових, дипломних, курсових та контрольних робіт; не виконуються довідки, що потребують складного наукового та професійного пошуку і великих витрат часу (складні довідки, за бажанням користувача, можуть виконуватися на платній основі, проте можливості бібліотек обмежені, тому не всі типи довідок приймаються до виконання); не надаються відповіді на запитання комерційного характеру, а також на ті, що суперечать чинному законодавству України та морально-етичним нормам; не розглядаються запити розважального характеру (відповіді на питання вікторин, кросвордів, інтелектуальних ігор); не надаються юридичні, медичні консультації тощо.

Бібліографи довідкових служб, що діють в електронному середовищі, перебувають у вигіднішому становищі порівняно з працівниками традиційних довідкових відділів, адже у разі надходження від користувача більше одного питання протягом доби вони мають право (згідно зі встановленими правилами) надавати відповідь лише на одне з них (за власним вибором). Такі фахівці забезпечені від роздратування, нетерплячості, невдоволення безпосередньо присутніх читачів. Разом з тим вони позбавлені позитивних емоцій, що виникають при живому спілкуванні, вони не відчувають тієї особистої вдячності, що є однією зі складових морального задоволення персоналу від наданої послуги. Як засвідчує практика, успішному пошуку потрібної інформації сприяє саме психологічний контакт бібліографа з користувачем при спілкуванні віч-на-віч. У працівника традиційної служби ДБО є більше можливостей провести з ним інтерв'ю, уточнити його запит, скерувати пошук. Недарма ж після звернення електронною чи звичайною поштою користувачі нерідко додатково, по телефону, узгоджують зі співробітником довідкової служби бібліотеки стратегію пошуку, хронологію, терміни тощо (при виконанні складних довідок). Все це впливає на визначення першочергових ресурсів пошуку, пріоритетність мов та видів документів, обсяг записів тощо.

Отже, якість обслуговування конкретного користувача, майбутнє «віртуального» сервісу значною мірою залежить від бібліографів, їхньої кваліфікації, бажання допомагати у пошуку інформації.

На жаль, недостатній професійний рівень кадрів, їх старіння, відсутність необхідної системи підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної галузі вищої кваліфікації, не престижність професії бібліотекаря у молодіжному середовищі, що впливає, насамперед, з оцінки вартості цієї праці, – все це ускладнює організацію ефективного сучасного ДБО в бібліотеках України. Зазначимо, що у США до роботи у довідкових службах бібліотек залучаються магістри вищих бібліотечних шкіл, і, враховуючи складність виконання консультаційної бібліографічної роботи, оплата персоналу довідкових служб набагато вища, ніж в інших підрозділах.

Аналізуючи діяльність електронних довідкових служб, слід звернути увагу на такі їх особливості. Коли читач звертається до традиційної довідкової служби бібліотеки, то його вчать шукати інформацію, інформують про систему пошуку в конкретній бібліотеці (алфавітний, систематичний каталог, довідково-бібліографічний фонд, довідкові електронні ресурси тощо), а послуговуючись «віртуальними» довідковими службами, він отримує не рекомендації, не орієнтування (подивіться в електронному каталозі на цьому самому сайті, сформулюйте пошуковий припис), а готову відповідь з 5–20 джерел, обраних

оператором довідкової служби за власним вибором. Це при тому, що відповідь на простий типовий тематичний запит, зазвичай, виходить за межі наперед заданих правил функціонування служби.

При традиційному обслуговуванні критеріями обмеження пошуку є види документів, мова, хронологія, цільове призначення тощо, але не кількість. Хоча кількість документів обумовлюється (передбачається) характером, глибиною дослідження користувача, його цільовим призначенням: обсяг матеріалу, який необхідно опрацювати, залежить від пізнавального інтересу користувача, від того, що він готує – коротке повідомлення, лекцію, реферат, дипломну роботу чи дисертацію.

Формально на конкретний запит надається конкретна відповідь, проте чи задовольняє ця відповідь користувача, чи вона дає йому можливість на належному рівні підготувати наукове дослідження, чи задовольняє його інформаційні потреби, пов'язані з освітньою, виробничою діяльністю, чи навчає вести подальший самостійний пошук документів – все це залишається за межами уваги онлайн-довідкової служби (у даному разі не йдеться про конкретну фактографічну, адресну чи уточнювальну довідку). На нашу думку, формалізовані послуги не сприяють підвищенню інформаційної культури користувачів, а виховують споживацьке ставлення до інформаційного обслуговування. У цій ситуації доцільніше дотримуватися народної мудрості: «не треба давати рибу, краще подарувати вудку і навчити її ловити».

До речі, на сайтах Бібліотеки Конгресу США, Австралійської національної бібліотеки, які одними з перших запровадили службу «Ask a Librarian» («Запитай бібліотекаря»), перш ніж заповнити форму запиту користувачеві обов'язково нагадують про електронні каталоги бібліотеки, доступні на цьому ж сайті, а також пропонується тематична система навігаторів, онлайн-систематичні добірки енциклопедичних, довідкових видань, аналітичних матеріалів для самостійного пошуку.

Така методика роботи цілком виправдовує себе, адже до підрозділів електронних довідкових служб запити надходять, як правило, після невдалої самостійної спроби пошуків користувача. Крім того, трапляються користувачі, котрі хочуть роботу з пошуку необхідної інформації перекласти на плечі бібліотекарів.

Цілком очевидно, що користувач, який звертається за послугами до бібліотеки, часто й сам може знайти потрібну інформацію в електронному середовищі. Тому варто радити користувачам зазначати вже самостійно переглянуті джерела, детальніше обґрунтовувати своє звернення до довідкової служби, мотивуючи чому саме фахівцям бібліотеки потрібно виконувати пошукову роботу.

При задоволенні запитів користувачів сучасні довідкові служби дедалі частіше надають перевагу ресурсам Інтернету: пошуковим системам, онлайн-довідникам, енциклопедіям, електронним каталогам та бібліотекам, сайтам органів державної законодавчої і виконавчої влади, місцевих адміністрацій, наукових установ, університетів, видавництва, музеїв, інформаційних агенцій тощо. При потребі, звичайно ж, залучається і традиційний довідково-бібліографічний апарат бібліотеки: каталоги, картотеки, довідково-бібліографічний фонд.

У відповідях різних бібліотек кількість документних, бібліографічних джерел або відсилок до Інтернет-ресурсів коливається від 5 до 20. Тобто інформація обмежується кількісно, а не змістовно чи якісно.

Аналіз якості виконання запитів «віртуальної» довідкової служби Хмельницького національного університету засвідчив, що переважна більшість довідок виконані добре, позитивні відповіді даються на майже 80% запитань.

«Разом з тим виявляються запити, що були виконані, але мають недостатньо конкретну, недостатньо повну інформацію. Серед них виділяються проблемні теми, з яких не вистачає літератури».

Останнім часом «віртуальними» стали називати також типи бібліографічних довідок, які представлені на сайтах бібліотек, хоча вони відповідають державним стандартам і усталеним традиціям. Упродовж тривалого часу бібліотеки виконують ці довідки, користуючись електронними ресурсами, електронною поштою. Вони є письмові або документально-фіксовані, у даному випадку зафіксовані на жорсткому диску комп'ютера бібліографа і передаються каналами зв'язку користувачеві, який може з екрана свого комп'ютера зчитати цю інформацію, записати на інший носій або роздрукувати. Віртуальними певною мірою можна розглядати готові довідки, предствалені у «базах знань» (архівих довідок), хоча вони реально підготовлені на запит реального користувача, і лише зберігаються в електронній формі, відповідно до дати створення чи за тематичним рубрикатором.

Доволі різноманітний пошук у «базах знань». Він можливий за датою, номером питання, ключовими словами (або словами з тексту питання), темою шляхом заповнення відповідного поля пошукової форми, електронною адресою користувача тощо.

Досвід засвідчує, що порада фахівців «віртуальних» довідкових служб користувачеві перед відправленням свого запиту пошукати відповідь у банку даних (знань) не завжди є доречною: якщо вузькофаховий запит – шанс знайти відповідь на нього незначний, а користувач витрачає багато часу на послідовний перегляд купи тематичних файлів; якщо ж запит на широку тему, то наявна у БД відповідь обмежена кількісно і на даний час морально застаріла, адже постійно з'являються нові публікації, та й пошук здійснюється в уже зміненому інформаційному середовищі. Одна з важливих умов традиційного ДБО – при використанні довідки з архіву виконаних довідок, доповнювати список літератури новою інформацією тут, зазвичай, ігнорується. Хоча аналіз представлених масивів відповідей на сайтах бібліотек засвідчує певне наближення до традиційної моделі обслуговування користувачів у режимі «запит-відповідь». Варто відзначити зростання професійної кваліфікації бібліографів з пошуку інформації в електронному середовищі. Але, якщо говорити про культуру обслуговування і певний «сервіс», то замість писати користувачеві відповідь за запит: шукайте відповіді у базі знань, до прикладу, за № 20, 245, 347 (не називаємо конкретних сайтів з огляду на типовість), слід узагальнити наявні відповіді і подати користувачеві вже систематизовану інформацію, доповнивши її новими документами з теми запиту.

З іншого боку, неефективно і нераціонально утримувати службу чи підтримувати базу даних (відібраних колись, кимось, з якоюсь метою), яка, по суті, є фрагментами повніших баз, того ж електронного каталогу. Хоча ці своєрідні «хроніки», «історії пошуку» можуть широко використовуватися як навчальний матеріал бібліотечними фахівцями, слугувати банками даних вивчення інформаційних потреб користувачів, які зверталися до послуг бібліотеки. Ці Архіви довідок (банки знань), створені довідковими службами, швидше є банками ідей, а найціннішими є, звичайно, новітні ідеї.

До особливостей обслуговування в режимі «запит-відповідь» належать, як відомо, індивідуальність та ексклюзивність послуги, прагнення максимально задовольняти інформаційні потреби окремо взятого науковця, фахівця, студента. Орієнтування ж на пошук відповідей лише у базах відповідей призводить до зниження якості довідкових послуг, до формування усереднених інформаційних потреб. Іншими словами, спілкування лише через так звані «віртуальні» довідкові

служби не сприяє піднесенню рівня суспільної культури, адже воно великою мірою її формалізує.

Недарма ж у керівних принципах ІФЛА з цифрової довідки звертається увага на необхідність інтеграції нового виду послуг у традиційні для бібліотек системи обслуговування. Наголошується на необхідності підтверджувати користувачеві отримання запиту, відповідати на питання якомога швидше, дотримуватися конфіденційності щодо запитів, користувачів, працювати змістовно, розвивати інформаційну грамотність користувачів, повідомляти як знайдена інформація. Необхідно дотримуватися об'єктивності, давати чіткі відповіді, вказувати де знаходиться інформація, зазначати використані для пошуку джерела, виконавців.

Вітчизняні книгозбірні, їх довідкові служби, діючи в умовах електронного середовища, також особливу увагу приділяють оформленню довідки, вихованню і підвищенню інформаційної культури користувачів. Наприклад, у науковій бібліотеці Хмельницького національного університету «при виконанні довідки користувачам надається або список документів, або джерела пошуку інформації, або список документів і джерела пошуку в одній відповіді. Все залежить від ступеня складності запитання, обсягу знайденої інформації».

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського розвиток довідково-бібліографічного обслуговування відбувається відповідно до статусу, місії Бібліотеки, завдань, системи науково-інформаційної діяльності, комплексної координації, кооперації і взаємодії підрозділів спеціалізованого бібліотечно-інформаційного обслуговування, диференційованого підходу до задоволення запитів користувачів. Довідково-інформаційна діяльність тут спрямована на максимальне задоволення запитів користувачів в усній та письмовій (документально зафіксованій) формах, розширення репертуару і користувацької аудиторії послуг на основі нових технологічних рішень і технічних можливостей, гармонійного використання для задоволення універсальних запитів як ресурсів власного інформаційного потенціалу, так і мережевих ресурсів. Цілком логічним є пріоритетність задоволення запитів наукового, виробничого і освітнього характеру, які не можуть бути виконані користувачем на базі доступних йому ресурсів місцевих, регіональних бібліотек та інформаційних центрів.

Доволі оптимальною у цьому зв'язку є система ДБО Бібліотеки Конгресу США. Через розділ «Ask a Librarian» пропонується обрати відповідний спеціалізований підрозділ, до якого після заповнення web-форми встановленого зразка адресується запит.

Важливим орієнтиром є модель ДБО Російської державної бібліотеки, представлена на сайті бібліотеки у розділі «Віртуальна довідкова служба». Вона має такі складові: 1. Прості відповіді на ваші запитання – включає добірку питань-відповідей типу: Як записатися до бібліотеки? Де шукати потрібну книгу? Хто може допомогти підібрати літературу для реферату або наукової роботи? 2. Консультація бібліографа – тут досвідчені фахівці допомагають підібрати літературу, підкажуть, якими довідковими ресурсами можна скористатися самостійно. Запити приймаються цілодобово, без обмежень, але на пошук необхідної інформації може витратитися 2–3 робочих дні. 3. Чат з бібліотекарем – у режимі реального часу є можливість задавати питання про роботу бібліотеки і відразу отримувати відповідь. 4. База знань – тут зібрано найцікавіші з виконаних бібліографічних довідок – списки літератури з певної теми, фактографічні та біографічні довідки. 5. Трудомісткі бібліографічні довідки, підготовка тематичних списків літератури, встановлення місцезнаходження документа (понад три назви) виконуються відділом ДБО на платній основі.

Отже, бібліотечна довідкова служба, аби максимально задовольняти інформаційні запити сучасних користувачів, повинна постійно вдосконалювати

свою роботу. Бібліотекам усіх рівнів, починаючи з дитячих та шкільних, необхідно виховувати інформаційну культуру персоналу та користувачів, розвивати навігаторську, прогностично-аналітичну функції, організовувати інформаційну діяльність та ДБО в упереджувальному режимі.

Бібліографи Корпоративної віртуальної довідкової служби універсальних наукових бібліотек (Росія) відкрили блог «Библиограф+» (<http://korunb.blogspot.com/>), де у коментарях можна висловлювати свої думки, оцінки, вносити пропозиції, висловлювати побажання щодо покращання діяльності служби. Недарма цю службу, координатором якої є Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург), вирізняє висока інформаційна культура, дотримання вимог чинних стандартів бібліографічного опису, зокрема й електронних ресурсів.

Перспектива розвитку довідково-бібліографічних служб – в їх об'єднанні, координації їхньої діяльності, а також у взаємодії бібліотек певних відомчих систем, регіонів, насамперед щодо формування зведеного довідково-пошукового апарату, довідково-бібліографічних фондів, узгодженої передплати доступу до зарубіжних реферативних, бібліографічно-повнотекстових БД, орієнтації на комплексне та оперативне обслуговування користувачів.

Така служба має здійснювати переважно консультаційну діяльність: орієнтувати у ресурсах свого регіону, навчати здійснювати самостійний пошук, спрямовувати користувачів на опановування джерелознавчими знаннями щодо основних ретроспективних та поточних реферативно-бібліографічних ресурсів пошуку з теми свого наукового дослідження чи профілю діяльності. У цьому контексті створення зведених каталогів бібліотек регіону, області, країни набуває особливої актуальності. У Росії, наприклад, Центр Либнет об'єднав бібліотеки для участі у Зведеному каталозі бібліотек Росії. Національний авторитетний файл предметних рубрик, за структурою виконаний у вигляді тезауруса, є продуктом Либнет і доступний бібліотекам-учасникам.

Якщо говорити про Україну, то тут позитивним прикладом є функціонування «Корпоративної віртуальної довідки бібліотек м. Луганська», «Корпоративної віртуальної довідкової служби наукових бібліотек Харкова»; створення спільними зусиллями Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Наукового інформаційного центру Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій та бібліотеки Національного університету радіоелектроніки зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках Харкова. Діяльність цих інституцій спрямована, насамперед, на задоволення інформаційних потреб населення регіону.

Об'єднана довідкова служба бібліотек України «Віртуальна бібліографічна довідка» – онлайнова довідкова служба добровільного об'єднання бібліотек України, започаткована Національною бібліотекою України для дітей, виконує запити віддалених користувачів щодо пошуку політематичної бібліографічної інформації. Дана служба керується у своїй роботі такими принципами: загальнодоступність і безкоштовність для всіх користувачів незалежно від місця проживання, вікового та соціального статусу; універсальність запитів, що приймаються до виконання; оперативність виконання запитів; обов'язковість надання відповідей навіть у випадку, коли інформація не знайдена; відповідність мови відповіді мові запиту; лаконічність і ввічливість у спілкуванні з віддаленими користувачами.

Високо оцінюючи розвиток співпраці українських бібліотек різних відомств і рівнів, разом з тим звертаємо увагу на те, що у виконаних ними довідках, підготовлених тематичних списках літератури трапляються незазначення місцезнаходження документа, шифру зберігання, а також має місце відсутність бібліографічного опису електронних ресурсів. Такі довідки не відповідають

стандартам якості послуги, а отже потребують від користувача, як правило, подальшого самостійного пошуку або звернення з новим (вже адресним) запитом.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що онлайнове чи офлайнове довідкове обслуговування є логічним продовженням традиційного ДБО. Поява нових видів інформаційних послуг не спричиняє відмирання раніше існуючих, а доповнює їх, спонукає до часткового перерозподілу аудиторії користувачів.

Кожного дня Інтернет збагачується новими довідковими, енциклопедичними, бібліографічними виданнями, що надаються у вільний доступ. Питання зниження змістового наповнення традиційних друкованих енциклопедичних видань і появи конкуруючої довідкової інформації в Інтернеті, яка впливає на зміст формування довідково-бібліографічних фондів, постійно перебувають у полі зору фахівців.

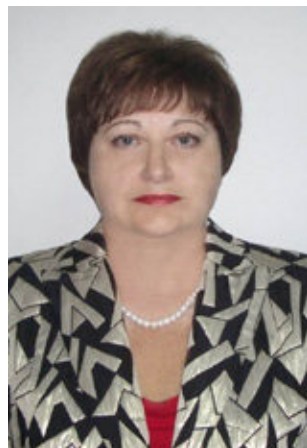
Сьогодні кожна бібліотека створює вебліографічні посібники, свої списки сайтів, навігаторів Інтернет-ресурсів, переліки електронних документів віддаленого доступу, «корисних посилань» тощо як загального характеру, так і за профілем наукової установи. Вони пропонуються до послуг користувачам на сайтах бібліотек. Як правило, це якісно відібрана і перевірена інформація, вибірково анотована, що допомагає в оперативному обслуговуванні користувачів. На нашу думку, доцільно було б створити спільними зусиллями інтегрований структурований ресурс відомостей про електронні довідники, бібліографічні покажчики, енциклопедії, який би постійно оновлювався. Його можна було б розмістити на сайті НБУВ та бібліотек-учасниць проекту. Але тут потрібна загальна зацікавленість бібліотечної спільноти України. Тоді функціонування «віртуальних» довідкових служб стане реальною допомогою користувачам у пошуку необхідної інформації.

В умовах сьогодення електронні довідкові служби повинні надавати доволі широкий спектр послуг, а саме: виконання довідок щодо наявності видань та уточнення вихідних відомостей документів, що зберігаються у фондах конкретної бібліотеки; професійний тематичний пошук документів; пошук фактографічної інформації; навігація сайтом бібліотеки; навігація у ресурсах Інтернету; формування електронних колекцій довідково-бібліографічних видань, доступних он-лайн; рекомендація електронних джерел (сайтів бібліотек, електронних каталогів, бібліографічних, реферативних, проблемно-тематичних БД науково-інформаційних установ, відповідно до запиту користувача).

На наше переконання, важливим є оцифрування цінних і рідкісних видань довідково-бібліографічних фондів бібліотек, яке надає набагато ширші можливості віддаленим користувачам скористатися унікальними ресурсами.

Якість роботи електронних довідкових служб й надалі буде тісно пов'язана з дотриманням, вироблених ще системою традиційного ДБО і перевірених часом, принципів – доступність, оперативність; професійний, кваліфікований пошук інформації; орієнтування користувача у світових інформаційних ресурсах; релевантність, повнота, об'єктивність та достовірність інформації; висока загальнолюдська і бібліографічна культура обслуговування; взаємна повага.

І нарешті, щоб послуги реальних бібліотек у системі електронних комунікацій користувалися попитом, вони повинні постійно удосконалюватись, тобто бути конкурентоспроможними, адже прогрес інформаційних технологій неупинний.

**ДОЛБЕНКО
ТЕТЯНА ОЛЕКСІЇВНА,**

доктор культурології, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, член-кореспондент Міжнародної академії інформатизації, заслужений працівник культури України

Народилася 4 січня 1951 р. у с. Літки Київської обл. У 1968 р. закінчила Літківську середню школу. У 1972 р. закінчила Київський державний інститут культури.

Свою трудову діяльність розпочала у 1972 р. в Національній бібліотеці України для дітей працюючи на посадах: старшого бібліотекаря, головного бібліотекаря науково-методичного відділу, завідуючої відділом науково-дослідної роботи. З 1985 по 1986 рр. – заступник директора Централізованої бібліотечної системи для дітей м. Києва, завідувача відділом мистецтв Державної республіканської бібліотеки для юнацтва. З 1986 р. і по сьогодні працює в Київському національному університеті культури і мистецтв на посадах: викладача (1986–1991), старшого викладача (1991), завідуючою кафедри бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей (1992–2000), декана факультету бібліотечно-інформаційних систем (1996–1998), декана факультету довузівської підготовки і післядипломної освіти. З 2003 р. Тетяна Олексіївна професор кафедри книгознавства і бібліотекознавства. Заступник голови спеціалізованої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій – напрям «Культурологія», член спеціалізованої ради «Соціальні комунікації».

1990 р. у Ленінградському державному інституті культури захистила кандидатську дисертацію на тему: «Проблемні ситуації, як метод активізації читання літератури» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 05.25.03 – «Бібліотекознавство та бібліографія». В 2010 році у Київському національному університеті культури і мистецтв захистила докторську дисертацію на тему: «Теоретико-методологічні засади прикладних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей», і здобула науковий ступінь доктора культурології за спеціальністю 26.00.01. – «Теорія й історія культури».

Автор більш 100 наукових праць, серед яких: монографії, статті, навчальні програми, підручники, посібники, методичні рекомендації та ін. Учасник наукових конференцій (міжнародних, всеукраїнських, а також університетських). Здійснює редагування і рецензування монографій, наукових збірників, навчальних посібників, навчальних програм, методичних рекомендацій, авторефератів дисертацій. Виступає опонентом та експертом дисертаційних досліджень.

Має захищених аспірантів і пошукувачів наукових ступенів. На замовлення Міністерства освіти та науки України очолювала науковий колектив по розробці освітньо-кваліфікаційної характеристики бакалаврів в галузі бібліотекознавства та бібліографії, програми видання серії книг «Шкільна бібліотека», «Положення

про шкільну бібліотеку». Очолювала реалізацію наукових програм «Історія становлення і розвитку бібліотек для дітей в Україні» (1991), «Підвищення рівня пропаганди літератури на допомогу вивчення учнями природничих наук» (1984); під її керівництвом розпочато вперше в Україні підготовку магістрів з різних напрямків та спеціальностей (2000–2003) та багато інших.

Упродовж багатьох років була членом Вченої ради Київського національного університету культури і мистецтв, Державної бібліотеки для юнацтва, є членом редколегії багатьох фахових видань, журналу «Дитина і світ», який видає бібліотечна асоціація бібліотек для дітей України та Національна бібліотека для дітей України.

Урядові нагороди: присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури України», медаль «До 1500-річчя міста Києва» (1982), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2003), Подяка Міністерства культури і мистецтв України (1998), Подяка Київського міського голови (2002), Відзнака «За багаторічну плідну працю в галузі культури» Київської міської ради (2003).

Засновник наукової школи «Дослідження проблем дитячого читання в Україні».

Викладала дисципліни: «Фондознавство», «Консервація та зберігання документів», «Державна інформаційна політика», «Національні бібліотеки світу», «Бібліотечно-інформаційне обслуговування дітей» та ін.

Коло наукових інтересів: теоретичні, методологічні та методичні аспекти бібліотечного обслуговування дітей в Україні і зарубіжних країнах, бібліотека в системі соціальних комунікацій, бібліотекознавчі та культурологічні аспекти підготовки кадрів.

Основні публікації:

1. Теоретико-методологічні засади прикладних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей : монографія / Т. О. Долбенко. – 2-е вид, випр. та доп. – К. : Вид-во Ліра-К, 2016 – 417 с. **2.** Роль бібліотек для дітей в активізації пізнавальної діяльності 12–13, 14 років / Т. О. Долбенко // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 12. – С. 19. **3.** Формування пізнавального інтересу учнів засобами науково-пізнавальної літератури / Т. О. Долбенко // Книга в сучасній культурі України. У 2 т. Т. 1. Хрестоматія / КНУКІМ. – Біла Церква, 2011. – С. 69–76 **4.** Формування пізнавального інтересу учнів засобами науково-пізнавальної літератури / Т. О. Долбенко // Рідна шк. – 2006. – № 2. – С. 55– 57. **5.** Наукові підходи до з'ясування природи пізнавальної діяльності підлітків / Т. О. Долбенко // Вісник КНУКІМ. Серія «Педагогіка». – К., 2005. – Вип. 13. – С. 45–54. **6.** Підготовка спеціалістів для бібліотек у Київському національному університеті культури і мистецтв : напрями оновлення / Т. О. Долбенко // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні : зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 2. – С. 19–27. **7.** Стандарт вищої освіти в контексті змісту підготовки бібліотечних кадрів / Т. О. Долбенко // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 38–45. **8.** Стандарт вищої освіти підготовки бакалаврів з напрямку 0201 «Культура» –6.020.100 «Бібліотекознавство і бібліографія» : матеріали до стандарту вищої освіти // М-во культури і мистецтв України, КДІК ; уклад. Т. О. Долбенко, Т. Г. Горбаченко, Л. Г. Петрова та ін. – К., 2001. – 100 с. **9.** Активізація пізнавальної діяльності підлітків : ігрові технології Т. О. Долбенко // Рідна шк. – 2002. – № 10. – С. 36–39. **10.** Новітні методики і технології сприяння інтелектуалізації підлітків – передумова активізації пізнавальної діяльності : зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко // Вісник КНУКІМ. – К., 2000. – Вип. 9. – С. 130–135. – Серія «Педагогіка». **11.** Зберігання документів у бібліотеках : навч. посіб / Т. О. Долбенко, Ю. І. Горбань. – Київ, 2015. – 287 с. **12.** Місце бібліотек в системі інформаційних комунікацій / Т. О. Долбенко // Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 квіт. 2015 р. –

Київ, 2015.– С. 13-20. **13.** Бібліотека на допомогу відродженню сім'ї, ставлення до української літератури як фактор духовного розвитку підлітків / Т. О. Долбенко // Тези до XIX звітної конф. проф.-викл. складу та асп. ін-ту. – К., 1992. – С. 97–98. **14.** Основні підходи до читання у системі активізації пізнавальних інтересів підлітків // Вісник КНУКіМ. Серія «Педагогіка». – К., 2003. – Вип. 8. – С. 17–23. **15.** Форми активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13 років / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати. – 2004.– № 9 – С. 32–35. **16.** Проблеми вікових і психологічних особливостей підлітків-читачів у 90-х роках XX століття у системі активізації їхньої пізнавальної діяльності / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 6. – С. 21–24. **17.** Магістерська робота: методика підготовки: посібник / Т. О. Долбенко, І. С. Бондар, Ю. І. Горбань, В.А.Русавська. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2016.– 140 с. **18.** Долбенко Т. О., Горбань Ю. І. Документні ресурси бібліотек : навч. посіб. – Київ : Ліра-К, 2016. – 348 с. **19.** Магістерська робота : методика підготовки : посібник / Т. О. Долбенко, І. С. Бондар, Ю. І. Горбань, В. А. Русавська. – 2-ге вид., випр. і допов – Київ : Ліра-К, 2017. – 140 с. **20.** Національні бібліотеки світу : практикум / Т. О. Долбенко. – Київ : Вид-во Ліра-К, 2017. – 48 с. **21.** Державна інформаційна політика : практикум / Т. О. Долбенко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 52 с. **22.** Документні ресурси бібліотек: практикум / Т. О. Долбенко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 80 с. **23.** Долбенко Тетяна Олексіївна // Науковці України – еліта держави. – Київ, 2017. – т. 5. – С. 163

Стандарт вищої освіти в контексті змісту підготовки бібліотечних кадрів

Суттєві зміни, що відбуваються у суспільстві, потребують відповідних перетворень у підготовці спеціалістів для інформаційно-бібліотечної сфери. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000) зазначає, що основою державної політики в галузі бібліотечної справи є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей.

В українському бібліотекознавстві усвідомлено: перед бібліотекарями, як практичними діячами культури, що сприяють кожній людині в її шляху до саморозвитку, забезпечують наступність і норму, відповідають за це не лише перед майбутнім, але і перед минулими поколінням, – стоять великі завдання. Бібліотекарі здійснюють зв'язок часів. Не змінюючись, бібліотека, як суспільна інституція, вже давно б не існувала, тому бібліотекарі поєднують традиції з інноваціями. Зміни читацьких інтересів, духовних, культурних, інформаційних потреб, конкуренція з боку інших культурних установ та засобів інформування, – усе це вимагає вчасної і кваліфікованої реакції.

Така реакція формується професійною освітою та вихованням. Як відомо, ще на початку 1970-х років традиційна освітня практика вже вичерпувала попередні підходи. Мова йшла про кризовий стан всієї освітньої політики, що обумовлювалося принциповими змінами на рівні життєдіяльності, окремої особистості і соціуму в цілому.

Сутність тієї кризи складала протиріччя між соціальними потребами в освіті і можливістю їх задоволення. Суспільство в своєму розвитку випереджало освітню систему на багато років, а у деяких випадках на десятиріччя. Нині освіта увійшла у число глобальних проблем людства, вона торкається інтересів приблизно 25–30% населення кожної країни. Необхідність реформ зумовлена потребою адаптації системи освіти до соціально-економічних реалій і потреб суспільства. Щоб освіта адаптувалася до сучасних вимог, вона має випереджати майбутнє.

Усвідомлення глибини кризи системи освіти, розгляд її у ряду глобальних проблем людства визначили постановку питання про зміну парадигми освіти. Поняття парадигми, яке ввів Т. Кун у 1970-х рр., характеризує, визнані всім науковим співтовариством досягнення, які протягом певного часу складають зразкову модель постановки проблем та їх вирішення. Практично мова йде про зміну індустріальної парадигми культури і породженої нею техногенної цивілізації, – іншою парадигмою, яка базується на нових знаннях і загальнопланетарних принципах мислення.

Заміна парадигми освіти диктується назрілою необхідністю перебороти руйнівний прагматизм техніко-економічного використання природи, культури і особистості та забезпечити перехід до нових природно-соціокультурних відносин охоронно-будівничого типу.

Інформаційна парадигма освіти, яка прийшла на зміну просвітницькій парадигмі, характеризується якісно новими рисами. До них, зокрема, відноситься зміна смислового знака освіти: з «раціоналізму» на «культуру». Перехід від репродуктивної моделі освіти, яка працює на відтворення і стабільність наявних суспільних відносин, – до продуктивної, гуманістичної, культуроорієнтованої; відновлення змісту освіти за рахунок руху від споглядального до діяльного рівня, від емпіричного – до концептуального, від тематичного – до проблемного; орієнтація на пріоритет особистості, що розвивається, – такі передумови зміни застарілої навчально-дисциплінарної моделі освіти на особистісно-орієнтовану модель.

Однією з ключових проблем розвитку бібліотечної освіти є визначення основної ідеї, концепції підготовки сучасного бібліотекаря. Аналіз публікацій присвячених проблемі підготовки бібліотечних кадрів за останні роки, свідчить про те, що основна увага приділялася інформаційним аспектам. Провідне місце в підготовці сучасного фахівця займає оволодіння новими інформаційними технологіями. Засвоєння технологічного підходу є не стільки інструментом вирішення конкретного завдання, скільки засобом добре організованого, ефективного мислення, що до того ж сприяє змістовному розв'язанню багатьох бібліотечних проблем.

Звернення до технологічного підходу в викладанні дисциплін, які забезпечують професійну підготовку бібліотекарів, обумовлене потребою у науковій теорії, яка б володіла не лише описовою, але і прогностичною функцією. Поняття «технологія», яке зародилося у сфері матеріального виробництва, у другій пол. ХХ ст. розповсюджується на сфері соціального і духовного життя суспільства.

Технологічний підхід, ідеї технології, як науки відображає перенесення програми опису, що виник у рамках однієї з наук, на нові об'єкти. Таке перенесення має чітку соціальну обумовленість і практичну спрямованість. В українському бібліотекознавстві існує досвід структурно-технологічного вивчення процесів праці та професіоналізації, що не втратив значення в порівняльному пізнавальному розумінні.

Обґрунтування теорії технологічних процесів, які здійснюються у сучасних бібліотеках, мають першочергове значення і нині. Ідеї технологічного підходу при навчанні студентів по спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» реалізуються в розвитку двох спеціалізацій – «Технологія формування і експлуатації інформаційних ресурсів», «Технологія інформаційного забезпечення».

На систему вищої освіти справляє великий вплив інформатизація. Вона визнається більшістю спеціалістів глобальною світовою тенденцією, що розповсюджена у процесі переходу до інформаційного суспільства, тобто такого, де більшість працездатного населення зайнята у сфері творення, розподілу, обміну інформації, де кожний може одержувати необхідний інформаційний продукт або послугу у будь якому місці і в будь який час.

Тенденція до глобальної інформатизації і комп'ютеризації суспільства посилила потребу у навчанні комп'ютерної культури, інформаційним технологіям в цілому,

організації системи створення і використання інформаційних ресурсів і послуг, мереж різного рівня, які забезпечують оперативний і багатоаспектний доступ до різних видів інформації. Це природно і закономірно привело до суттєвих змін в навчальних планах вузів культури, які знайшли своє підкріплення у державному освітньому стандарті.

Починаючи з 2000 р., в Київському національному університеті культури і мистецтв групою науковців – а саме: професорами Т. О. Долбенко (керівник групи), А. С. Чачко, Т. Г. Горбаченко, доцентами Н. С. Дяченко, О. П. Крицьким, В. І. Лутовіновою, Т. С. Менько, О. Г. Мошек, Г. В. Ніколайко, Т. В. Новальською, Л. Г. Петровою, І. П. Штефаном, під науковим керівництвом професора О. І. Скнаря, був вперше в Україні розроблений Стандарт вищої освіти підготовки для бакалаврів з напрямку «Бібліотекознавство і бібліографія», що передбачає реалізацію багатоступеневої підготовки: бакалавра, спеціаліста і магістра.

В проекті стандарту узагальнено зміст і мету освітньої та професійної підготовки, визначає місце бакалавра з бібліотекознавства і бібліографії у структурі господарства держави, вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та якостей. У стандарті вищої освіти в галузі бібліотекознавства і бібліографії представлена освітньо-кваліфікаційна характеристика, яка відображає галузь використання стандарту, види діяльності та найменування культурної діяльності бакалавра, види професійної роботи, професійне призначення виробничої функції, типові задачі діяльності та вміння щодо їх вирішення, здатність вирішувати проблеми і задачі соціальної діяльності, вимоги до професійного вибору, державної атестації випускників вищих навчальних закладів, відповідальність вищих навчальних закладів за якість освітньої та професійної підготовки бакалаврів.

Перехід на ступеневу підготовку змінює і підходи до оволодіння знаннями і вміннями. Якщо раніше у викладанні дисциплін застосовувався принцип від загального до конкретного, то у сучасних умовах від конкретного до загального. Це обумовлено тим що, освіта на рівні бакалавра у міжнародному розумінні повинна давати можливість людині працювати на першопочаткових посадах, які є в установах, організаціях. Наприклад, у бібліотеках – на посадах бібліотекарів, бібліографів у бібліотеках різних видів. Тому для бакалавра мають закладатися такі дисципліни, які дають можливість одержати вміння для роботи саме на таких посадах бібліотекаря і бібліографа у відділах комплектування, обробки документів, відділах обслуговування (на абонементі і в читальних залах), відділах періодики, відділах масової роботи з користувачами, у відділах виставкової роботи, відділах (секторах) міжбібліотечного абонементу, бібліографічних відділах і ін. Одержані під час навчання вміння повинні дати можливість бакалавру забезпечувати основні технологічні процеси по виконанню завдань, напрямів і функцій відповідних підрозділів.

На думку розробників стандарту, бакалавр у галузі бібліотекознавства у відповідності до стандарту вищої освіти повинен вміти виконувати виробничі типові задачі діяльності у різних видах бібліотек:

- публічних, спеціальних бібліотеках;
- бібліотеках академії наук, науково-дослідних інститутів, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій;
- бібліотеках для дітей, юнацтва;
- осіб з фізичними вадами.

Він має добре знати вікові і психологічні особливості дорослих читачів, науковців, спеціалістів, а також дітей, юнацтва, їх потреби і інтереси. Бакалавр повинен вміти комплектувати бібліотечні фонди, обліковувати, обробляти розміщувати, зберігати і вивчати бібліотечний фонд, здійснювати аналітико-синтетичну обробку документів, складати бібліографічний опис, систематизувати, анувати документи, формувати та підтримувати традиційні і електронні бази даних, організувати і використовувати інформаційно-пошукові системи у

національних, державних, публічних бібліотеках, бібліотеках науково-дослідних інститутів, НАН України, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій, у бібліотеках для дітей, юнацтва, осіб з фізичними вадами.

Бакалавр повинен вміти визначити мету і принципи бібліотечно-бібліографічного обслуговування користувачів, знати систему обслуговування користувачів на рівні бібліотеки і бібліотечної системи, вміти визначати фактори, що впливають на читацькі інтереси, запити і відвідування бібліотек. У роботі з користувачами бакалавр повинен володіти комплексом технологічних операцій по запису читачів, веденню облікових документів по реєстрації читачів, видачі літератури, відвідування у стаціонарних, нестаціонарних формах обслуговування і МБА, бібліотечно-інформаційного спілкування; має надавати індивідуальні, усні, масові та групові послуги користувачам, вміти розробляти і реалізувати різні види послуг, визначати основні напрями соціалізації користувачів в умовах бібліотек, організувати бібліотечно-інформаційне середовище, вести маркетинг у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів, планувати і звітувати про бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів у бібліотеках різних видів.

Бакалавр повинен організувати галузеві інформаційні ресурси для користувачів на традиційних і електронних носіях, здійснювати бібліографування документів різних типів, видів для читачів різних вікових груп, здійснювати бібліографічне обслуговування користувачів за допомогою різних видів бібліографічно-інформаційних документів, формувати інформаційну культуру користувачів тощо.

Загально визнано, що предмет візуальної освіти бібліотекарів-бібліографів повинен будуватися з врахуванням дидактичних тенденцій, накопиченого попередниками досвіду, створенням навчальних планів і програм, базуватися на сучасних досягненнях бібліотекознавчої і бібліографознавчої науки, вимогах бібліотечно-бібліографічної практики.

Провідним методологічним принципом державних освітніх стандартів є поєднання базового (одного для всіх) і варіативного компонентів у змісті навчання. Базовий компонент забезпечує засвоєння фундаментальних базових знань, які необхідні кожному спеціалісту незалежно від спеціалізації, розвиток мотивації професійної діяльності. Варіантний компонент передбачає розширення можливостей особистості у виборі шляхів професійного і особистого розвитку. Бакалавр повинен добре володіти знаннями бібліотекознавства, основ інформаційно-бібліотечного менеджменту і маркетингу, інформатики та комп'ютерної техніки, комп'ютерних технологій у бібліотечно-інформаційній сфері, правового забезпечення інформаційно-бібліотечної діяльності і ін.

Сучасний працівник бібліотеки повинен добре володіти психолого-педагогічними знаннями. Оскільки, практично всі групи користувачів бібліотек потребують допомоги і поради з різних питань, відповіді на які вони шукають у книзі, в бібліотеці, то у підготовці спеціалістів для бібліотек особливу роль відведено вивченню психології спілкування, психолого-педагогічного впливу книги і читання на читача.

Розробниками стандарту запропоновані назви типових задач, які бакалавр повинен вміти вирішувати на робочому місці. Значний обсяг роботи здійснено по визначенню змісту вмінь бакалавра на кожному робочому місці, по всіх відділах, у бібліотеках різних видів.

Автори стандарту виходили з того, що бакалавр – це особа, яка на основі загальної середньої освіти здобула вищу освіту, фундаментальні та спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкту праці (діяльності), достатні для виконання завдань і обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності,

як визначається у листі Міністерства освіти і науки України «Про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» № 1/9 – 168 від 25.04.2001 р.

В складній змістовній роботі великого значення набула форма її організації: до кожного типового завдання керівником робочої групи (професором Т. О. Долбенко) були визначені регламентуючо-правові документи (стандарти, інструкції, джерела, установи, організації), при допомозі яких бакалавр може вирішити ту чи іншу типову задачу на робочому місці. Треба зазначити що у багатьох викладачів вузів існує упевненість до підготовки спеціалістів на рівні бакалавра. Це обумовлено, на нашу думку тим, що в Україні спочатку не були узгоджені навчальні плани в культуросвітніх училищах, інститутах і університетах.

Стандарти освіти, дають можливість упорядкувати систему одержання вищої освіти. Неузгодженість бакалаврських програм у коледжах і університетах приводять до того, що в одних коледжах за роки навчання студенти слухають 16 дисциплін, а у інших 42 дисципліни. Крім інших вад така практика свідчить що у першому випадку оплата за навчання завищена, а у другому – занижена.

Прийняття єдиного стандарту підготовки бакалаврів значно розширює можливості кожної людини одержати якісний перший рівень вищої освіти. Широка мережа коледжів, які є в Україні, це можливість одержувати вищу освіту за місцем проживання, що дуже важливо для природного формування особистості 15–16 літніх абітурієнтів, у яких ще недостатній як життєвий, так професійний досвід.

Після одержання першого рівня вищої освіти (бакалавр) молода людина має право продовжувати свою освіту в університеті на рівні спеціаліста, а згодом магістра. Вступивши на перший курс, студент може одержати рівні бакалавра, спеціаліста і магістра, якщо він одразу це планує.

Стандарт освіти дає можливість чітко визначити дисципліни, які дають необхідні знання для реалізації їх у практичному житті. Він передбачає, що бакалавр одержує кваліфікаційний рівень – з бібліотекознавства і бібліографії, спеціаліст у відповідності до набору кваліфікацій.

Базовий компонент навчального плану забезпечується за рахунок дотримання вимог державного освітнього стандарту, який передбачає обов'язкове включення до складу навчальних планів п'яти основних блоків дисциплін (загальних гуманітарних і соціально-економічних, загальних фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін; професійно-орієнтованих дисциплін за переліком програми підготовки спеціаліста; дисциплін самостійного вибору вищим навчальним закладом; дисциплін вільного вибору студентів). Крім того формування фундаментальних базових знань, які необхідно кожному фахівцю бібліотечно-інформаційної сфери незалежно від спеціалізації, здійснюється з врахуванням принципів технологічного підходу.

Варіантний компонент у змісті освіти спрямований на розширення можливостей самореалізації особистості в професійній сфері. Він передбачає розвиток і актуалізацію номенклатури спеціалізацій, які відповідають динамічно мінливим умовам ринку праці в регіоні, потребам бібліотек у певних категоріях спеціалістів. Авторами Стандарту вперше в Україні розроблена модель менеджера, маркетолога, аналітика у галузі бібліотекознавства і бібліографії, яка реалізована у таких навчальних планах: «Бібліотекознавець – менеджер інформаційно-бібліотечної діяльності», «Бібліотекознавець – маркетолог інформаційно-бібліотечної діяльності», «Бібліотекознавець – референт, аналітик інформаційних ресурсів», «Бібліотекознавець – менеджер, маркетолог інформаційно-бібліотечного забезпечення дітей і юнацтва». Всі ці матеріали представлено у відповідному виданні.

**КІВШАР
ТАЇСІЯ ІВАНІВНА,**

*доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник Інституту
біографічних досліджень
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України,
заслужений працівник культури України*

Народилась 30 жовтня 1947 р. в селищі міського типу Якимівка Запорізької обл. У 1965 р. закінчила Якимівську середню загальноосвітню школу. Вступила до Харківського державного інституту культури на книгознавче відділення, який у 1969 р. закінчила й отримала кваліфікацію «Книгознавець і бібліограф».

З 1973 по 1976 р. – аспірантка Московського поліграфічного інституту за спеціальністю «Книгознавство». У 1979 р. захистила кандидатську дисертацію «Розвиток книговидавничої справи Української РСР (1946–1970 рр.)» і отримала ступінь кандидата історичних наук (науковий керівник – доктор історичних наук, професор М. І. Малихін). У 1988 р. отримала звання доцента кафедри бібліотекознавства Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука. У 1996 р. захистила докторську дисертацію на тему «Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917–1923 рр.)» і отримала науковий ступінь доктора історичних наук. З 1996 р. – професор кафедри бібліотекознавства Київського державного інституту культури. З 1999 р. – почесний професор Київського національного університету культури і мистецтв.

З 1969 по 1973 р. – товарознавець-книгознавець Запорізької обласної контори книжкової торгівлі. З 1976 по 1980 рр. – інспектор відділу організації книжкової торгівлі Українського об'єднання книжкової торгівлі «Укркнига» Державного комітету у справах поліграфії, видавництва та книжкової торгівлі України. З 1980 по 1987 р. – викладач, старший викладач кафедри бібліотекознавства Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука. З 1987 по 1994 р. – доцент кафедри бібліотекознавства Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука. З 1992 по 2003 р. – за сумісництвом доцент, пізніше професор кафедри організації видавничої справи, поліграфії та книгорозповсюдження Національного технічного університету України «КПІ». З 1995 по 1999 р. – професор кафедри бібліотекознавства Київського державного інституту культури. З 2000 по 2003 р. – завідувач кафедри бібліотекознавства Київського університету культури та мистецтв. З 2004 по 2010 рр. – за сумісництвом професор кафедри книгознавства та бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв. З 2004 р. і до сьогодні – старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

З 1996 р. – член спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці

України імені В. І. Вернадського. З 1999 по 2004 рр. – заступник голови, вчений секретар спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук у Київському національному університеті культури і мистецтв. З 1999 по 2006 р. – член спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Київському національному університеті культури і мистецтв. З 2002 по 2006 рр. – член експертної ради Вищої атестаційної комісії України з історичних наук. З 2006 по 2008 рр. – член спеціалізованої ради по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК), член редакційних колегій «Бібліотечної планети», «Вісника» КНУКІМ (Історія) «Питання культурології», головний редактор наукового збірника «Українська біографістика».

Викладає дисципліни: «Бібліотекознавство», «Організація та управління бібліотечною справою», «Історія бібліотечної справи світу», «Історія бібліотечної справи України», «Бібліотечне джерелознавство», «Книга в структурі соціальних комунікацій»

Автор понад 300 наукових публікацій, учасник всеукраїнських та міжнародних конференцій. Керівник дисертаційних, магістерських, дипломних робіт.

Коло наукових інтересів: історія бібліотечної справи, книгознавство, біографістика, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Основні публікації:

1. Просвітянська спадщина Софії Русової // Праці Центру пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 173–187.
2. Василь Королів-Старий – книжник // Київ. старовина. – 1997. – № 1/2. – С. 57–74.
3. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) : монографія / Центр пам'яткознавства НАН України та Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; Київ. держ. ін-т культури. – К. : Логос, 1996. – 340 с.
4. Упоряд.: Стандарт вищої освіти: освітньо-кваліфікаційна характеристика «Бакалавр» (назва освітньо-кваліфікаційного рівня) за спец. 6.020100 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія» (код і назва спеціальності) напряму підготовки 0201 «Культура» (код і назва напряму підготовки): проект / [розроблено Т. І. Ківшар та ін.]. – К., 2005. – 54 с.
5. Особисте книжкове зібрання Т. Г. Шевченка // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 102–129.
6. Історія українсько-російських бібліологічних зв'язків у джерелах особового походження (20-ті р. XX ст.) /Т. І101. Ківшар, Т. В. Новальська // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Вип.6. – К., 2010. – С. 217–22.
7. Становлення Степана Сірополка як бібліотекознавця // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 103–124.
8. Українська бібліотечна біографіка ХХ – початку ХХІ ст. : етапи й тенденції розвитку //Укр. біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 192–249.
9. Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні : діяльність Іллі Вугмана (1890–1929 рр.) // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 25–64.
10. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покажч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Ін-т біогр. дослідж. ;

[укладання, життєпис, хронологія життя і діяльності Т. І. Ківшар ; наук. ред. В. І. Попик ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.]. – К., 2012. – 197 с. **11.** Біографічна інформація про бібліотекарів на сайтах національних книгозбірень України // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : зб. матеріалів міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 205–209. **12.** Внесок празької української еміграції у розвиток бібліографії, бібліотекознавства та книгознавства : діяльність Петра Зленка (20–40-ві роки ХХ ст.) // Українська біографістика = BiographisticaUkrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 10. – С.241–281.

Книгознавча концепція Левка Биковського подебрадського періоду (1922–1923)

Після поразки Визвольних змагань в Україні 1917–1920 рр. значна частина української політичної еміграції оселилась у Чехословаччині, завдячуючи так званій «російській акції» чехословацького уряду на чолі з визначним політичним і культурно-освітнім діячем Томашом Масариком. У цій державі утворився один із найбільших та найдієвіших українських еміграційних осередків у міжвоєнній Європі.

Незважаючи на активізацію вивчення окремих аспектів бібліологічних студій українських науковців у Чехословаччині протягом останніх років, актуальним залишається поглиблене дослідження всього наукового доробку вчених, які плідно працювали в галузі книжкової справи, розробляючи її концептуальні засади, теоретичні положення та практичні рекомендації для вітчизняних книгознавців.

Розвитку українського книгознавства в Чехословаччині сприяли, передовсім, праці науковців, які розпочали працювати ще в Україні, але через несприятливі політичні умови змушені були виїхати в еміграцію й поза межами Батьківщини оприлюднювати результати своїх досліджень у спеціальних, ними ж заснованих, неперіодичних та періодичних виданнях відповідного напрямку.

Серед видань книгознавчого спрямування на території Чехословаччини найпершим з'явився журнал «Українське книгознавство» – періодичний орган гуртка бібліологів, утвореного при Українській господарській академії в Подебрадах. Перший номер цього журналу вийшов друком у травні 1922 р. літографським способом накладом 150 примірників. Секретарем редакції та єдиним автором цього видання був Левко Устимович Биковський, відомий уже на той час український бібліолог, статті якого з теоретичних проблем книгознавства публікувались у періодичних виданнях, організатор гуртка бібліологів при Українській студентській громаді у Варшаві.

Провідне місце у першому номері «Українського книгознавства» займала праця Л. Биковського «Українська бібліографія на еміграції», присвячена аналізу книгознавчо-бібліографічного збірника «Книга», виданого у грудні 1921р. під редакцією Д. Антоновича. Це був друкований орган бібліографічного гуртка, створеного у Відні в червні 1921 р. з метою об'єднання дослідників української книги та збирання бібліографічних матеріалів й книжок для Національної бібліотеки та Бібліографічного інституту в Києві, а також Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. У згаданій публікації Л. Биковський досліджував такі методологічні проблеми книгознавства: наукову періодизацію, структуру, зміст і термінологічні засади, а також тенденції розвитку української науки про книгу.

Розвиток книгознавства або бібліології автор поділяв на три основні періоди. Перший з них розпочався від III ст. до Н. Х. і завершився XVII ст. Тоді характерною

була відсутність окремої загальної науки про книгу – книгознавства, яке розвивалося в межах бібліографії, в її властивому розумінні як книгоописання.

З часом відбувалося розширення меж бібліографії за рахунок включення наук, споріднених з вивченням книги. Це дозволило професору Болонського університету У. Альдрованді ввести термін «бібліологія» для визначення науки про книгу. Для другого періоду, що, на думку Л. Биковського, тривав від XVIII до початку XX ст., характерною була еволюція поглядів щодо назви науки про книгу: від бібліогнозії французького бібліографа Ріве до книгознавства віденського бібліотекаря М. Деніса, який вперше в Європі виокремив науку про книгу як самостійну галузь знань і назвав її книгознавством. Аналізуючи дискусії європейських дослідників книги, Л. Биковський дійшов до висновку про термінологічну та змістовну невизначеність, характерну для другого періоду розвитку наукової думки. У той час учені ще не вважали «науку про книгу наукою, а лише механічною збіркою відомостей, які торкаються книги», що дало йому підстави назвати цей період добою полімеханічного книгознавства.

Із розвитком наукової думки наприкінці XIX ст. бібліотекознавці прагнули підпорядкувати собі всі галузі знань, пов'язані з книгою. Ф. Ейхлер висловив думку про необхідність створення єдиної науки про книгу з відповідною назвою, але на початку XX ст. О. Ловягін повернувся до терміну «бібліологія» для визначення науки про книгу, намагаючись знайти нові підходи до її систематизації. З появою праць М. Лісовського, який 1913 р. розробив систему наук про книгу, її зміст і завдання, визначив методи книгознавства, підпорядкувавши їй усі науки, що вивчали книгу як явище, розпочався (на думку Л. Биковського) третій моноорганічний період науки про книгу. Праці М. Лісовського сприяли швидкому поширенню новітнього книгознавства і саме з їх появою науковець пов'язує інтенсивний розвиток науки про книгу. Як і більшість його сучасників, Л. Биковський певною мірою поділяв погляди М. Лісовського щодо змісту та структурування книгознавства, він підкреслював позитивний вплив ідей цього вченого на розвиток науки про книгу в європейських країнах.

Запропонована періодизація розвитку науки про книгу була в українському книгознавстві першою спробою систематизації та узагальнення значного фактичного матеріалу. Підхід Л. Биковського вплинув на концепції наступних дослідників, зокрема К. Мігоня, який зазначав, що наука про книгу проходить бібліографічний, бібліотекознавчий та власне книгознавчий етапи розвитку. Подібна періодизація книгознавства також застосовується у працях сучасних дослідників книги.

Вивчаючи історію книгознавства в Україні, дослідник відзначив інтенсивність його поступу в період Визвольних змагань 1917–1920 рр., коли було створено організаційні засади для його розвитку. З'явилися спеціальні інституції – Національна бібліотека Української держави та Книжкова палата, діяльність яких спрямовувалась на вивчення книги, книговидавничої справи та читачів, а її результати оприлюднювалися на сторінках книгознавчо-бібліографічного періодичного видання «Книгарь», а також «Нашого минулого», «Книжного вісника», де здійснювався аналіз книгознавчих праць. На думку Л. Биковського, у цей період книгознавство розвивалось переважно в Києві де згуртувалися дослідники різних напрямів науки про книгу: Ю. Меженко, Ю. Ковалевський, С. Єфремов, Д. Дорошенко, С. Паночині, С. Кондра та інші. Це дало йому підстави виокремити «київську школу книгознавства», дослідження якої «характеризуються безапеляційним прийняттям і розповсюдженням без ніяких змін системи професора Лісовського». Він уважав, що, оскільки розвиток науки про книгу відбувався завдяки діяльності Книжкової палати на чолі з

Ю. Меженком, учнем М. Лісовського то це значним чином визначало напрям книгознавчих досліджень в Україні. Тоді книгознавство ще не набуло широкого визнання і «йому прийдеться ще чимало боротися за право громадянства на Україні, й за право бути викладовою дисципліною на українських університетах». У цьому контексті Л. Биковський поставив питання про актуалізацію спеціальної підготовки вітчизняних фахівців в галузі книжкової справи, а книгознавство визнав базовим університетським навчальним курсом.

Певний поступ науки про книгу спостерігався в Кам'янці-Подільському у новоствореному Кам'янець-Подільському державному українському університеті та його бібліотеці. Вчений справедливо виокремив цей етап як важливий для розвитку української бібліології, оскільки в цьому напрямі, окрім нього самого, активно працювали ректор університету І. Огієнко, співробітники бібліотеки С. Сірополко і М. Ясинський, а також «Кам'янець-Подільське бібліотечне товариство», «Бібліографічний семінар», що діяли при цьому навчальному закладі.

Л. Биковський, працюючи 1921 р. у с. Лозоватка на Звенигородщині, почав використовувати нові, відмінні від «київської школи» книгознавства, підходи у бібліологічних дослідженнях. Тоді з'явилися його праці, що започаткували формування власної книгознавчої концепції; пізніше науковець виокремив «лозоватський» напрям українського книгознавства.

Що ж до аналізу історичних етапів українського книгознавства, розглянутого Л. Биковським, то його історичний розвиток характеризується низкою особливостей, які створюють особливі труднощі для наукової періодизації. Вона потребує виявлення та глибшого обґрунтування важливих фактів та сутнісних змін у розвитку книгознавчої думки, визначення сукупності критеріїв, що зумовлювали особливості її формування. Дослідник виокремив особливий розвиток книгознавства в період української революції 1917–1920 рр., відзначивши активізацію наукової думки тільки «київського» та «лозоватського» напрямів, хоча дослідження в цій галузі проводили і львівські учені М. Галушинський, І. Кревецький, В. Дорошенко та ін.

Соціальні потреби того часу (1917–1920 рр.), на думку Л. Биковського, зумовили пошук книговикористання, коли книга виступала знаряддям, допоміжним засобом у соціальних перетвореннях, а книгознавство, як прикладна наука, спрямовувало зусилля на розробку методів впливу на людей для формування самосвідомості та національної свідомості, підвищення їх загальнокультурного рівня. Позитивний досвід, накопичений вітчизняним книгознавством цього періоду, знайшов свій прояв у появі спеціальних установ, що провадили теоретичну й практичну книгознавчу роботу, а також появи робіт методологічного характеру, що мали перші ознаки науки про книгу.

Поглибленому вивченню теоретичних аспектів книгознавства, визначенню сутності саме книговикористання як його складової, дослідженню його компонентів Л. Биковський присвятив свою працю «Книгоживання». Там він, використовуючи ідеї широковідомої триєдиної формули М. Лісовського «книговиробництво – книгопоширення – книго описання», в основу якої покладено принцип діяльності, і розвиваючи діяльнісний підхід, запропонував власну структуру книгознавства, що включала книгопродукцію, книгопоширення та книговикористання (вчений називав його «книго вживання»), яке поділялося на мнемотехніку, бібліографію та книгочитання. На відміну від схеми М. Лісовського, у схемі Л. Биковського було шість складових, книгоописання замінено на книговикористання із визначеною структурою.

У першому розділі схеми науки про книгу йшлося про вивчення проблем, пов'язаних зі створенням книжкової продукції, другий було присвячено

дослідженню бібліотечної справи та книжкової торгівлі (за аналогією з М. Лісовським), а у третьому досліджувалася мнемотехніка (наука про пам'ять), зокрема ті її способи, які люди застосовують при користуванні книжкою. Там вивчалися також бібліографія, що орієнтує читачів у розмаїтті книжкової продукції, та «раціональне книго читання», основними завданнями якого були визначення змісту та мети читання, а також сприйняття думок автора та засвоєння прочитаного. Найбільшу увагу в цій схемі було приділено читачеві, в чому простежується певний вплив на автора ідей М. Рубакіна, який вважав, що об'єкт вивчення в книгознавстві становить тріада: автор, книга і читач, в якій головна увага спрямовується на читача, проблеми читацького сприйняття і сприймання.

Таке трактування книгознавства впливало з «біологічно-філософського» розуміння книги: вважалося, що під час відповідної взаємодії з людиною (у процесі читання), енергія з книги переходить до людини та спонукає її до діяльності. За певних умов і форм цієї діяльності, енергія втілюється у форму книги, котра знову починає працювати у вказаний спосіб. Маємо закінчене «книжне коло», «коло життя книги». Таким чином, Л. Биковський розглядав життя книги як замкнуту, органічну системну єдність. Виходячи з цього, він виокремив предмет книгознавства – «умови, які викликають життя книги, саме життя її та наслідки від цього життя», що включав три основні його частини: виникнення, розповсюдження та використання книги. Свою концепцію науковець підпорядкував послідовній розробці таких проблем, що дозволяють виявити соціологічні аспекти функціонування книги.

Трактуючи книговикористання як частину книгознавства, що «обіймає собою відомості про «розливу» діяльність книги, котра полягає у тому, що енергія, яка знаходиться в потенціальній формі у книзі – переходить у форму кінетичну, яку приймає, опинившись у мозку людини», він поділяє думку польського вченого Е. Маєвського щодо сприйняття інформації, вміщеної у книзі. Загалом же, Л. Биковський розглядав книговикористання як метод користування книгою. Він спробував його структурувати, поділивши на загальнотеоретичне, предметом якого є теорія книговикористання; та прикладне, предметом якого є засоби пошуку потрібної книги й способи користування нею. Л. Биковський визначив завдання прикладного книговикористання, яке полягало у розробці засобів пошуку відповідної книги й найпродуктивніших методів засвоєння прочитаного. Найбільш розповсюджені способи книговикористання поділено на три групи: мнемотехнічну, книгоописуючу та книгочитання, які, відповідно вивчають наукові галузі – мнемотехніка, бібліографія та раціональне книгочитання. Зазначено, що у мнемотехніці, як науці про пам'ять, її природу й засоби розвитку, становлять інтерес для книговикористання лише ті мнемотехнічні способи, що застосовуються людьми при користуванні книжкою.

Дослідник значну увагу приділив книгоописанню (бібліографії) як складовій книгоживання. Він вважав бібліографію науковою галуззю, що включає історію, теорію і практичну діяльність, а також має певну структуру: 1) вступ до бібліографії, де вивчається походження та історія, а також історіографія, предмет, обсяг, завдання, межі та методи дисципліни; 2) бібліографія, як фах, що досліджує організацію фахової освіти, проблеми підготовки кадрів, умов праці, матеріального та правового забезпечення фахівців; 3) бібліографічні інституції – державні й громадські бібліотечні установи, товариства, гуртки, книжкові палати; міжнародні бібліографічні організації та інституції; 4) каталографія, як уміння складати бібліографічні картки, тобто знання про саму картку, її формат, матеріал, графіку, а також книжкових елементів: назви книжок, кількість,

спосіб писання, скорочення, каталографічні системи; 5) бібліографічні системи, їх класифікації, види, історія та сучасний стан, особливу увагу звернено на міжнародну децимальну бібліографічну класифікацію; 6) бібліографічні праці, що становлять кінцеву мету бібліографії і мають різні способи групування: а) національні, що обіймають літературні твори окремого народу, б) загальні, що включають літературні твори різних часів і народів, в) спеціальні, що присвячені окремим галузям знань або навіть окремим питанням. Надаючи особливої ваги бібліографії в організації розумової праці, вчений відзначав її вплив на розвиток культури.

Завдання ж раціонального книгочитання, як самостійної галузі книговикористання, полягало у визначенні методів та засобів, що забезпечували б можливість при мінімальній витраті часу й енергії отримати від читання книги максимум користі. Л. Биковський розглядав читання як процес взаємодії між книжкою і людиною, яка використовує різні методи читання для того, щоб енергія з книжки перемістилася до людського організму. Важливою проблемою раціонального читання він вважав вирішення психофізіологічних проблем книгочитання, зокрема визначення його мети: 1) для придбання знання, 2) для задоволення, 3) для критики, а також проблеми усвідомлення об'єкту читання. Сам же процес читання мав дві фази: сприйняття думок автора та їх засвоєння. З метою визначення об'єкту читання Л. Биковський розподілив всі книги на дві основні групи – твори мистецтва, до яких належало красне письменство, поезія, драматургія та наукові твори, що включали філософські, історичні, науково-природничі, правничі, літературознавчі тощо праці. Отже, запропонований підхід свідчив про важливу типологічну ознаку поділу книжкової продукції за цільовим призначенням, покладену в основу розробки типології книги. Ще одним цільовим аспектом книгознавства можна вважати запропоновану автором методику читання: 1) читання поволі, ґрунтовно й уважно, 2) зупинки, 3) читання аналітичне, з критичним ставленням до прочитаного, 4) читання із задоволенням, 5) читання книги не менше двох разів, 6) читання із зацікавленням, 7) роблення нотаток. За рекомендаціями Л. Биковського, для кращого засвоєння прочитаного твору мистецтва треба читати так: зразу весь текст, а потім аналізувати його шляхом письмових відповідей на основні запитання; наукові ж праці краще читати частинами, конспектуючи прочитане. Важливо, що при цьому виокремлювалась проблема засобів читання: вголос, пошепки чи про себе. Друга частина читання стосувалася засвоєння текстів і складалася з аналізу назви книги та її автора, порівняння прочитаного та попередніх знань з даної теми, визначення нового обсягу знань після закінчення читання.

Л. Биковський зазначав, що проблема раціонального книгочитання ще мало розроблена з погляду бібліології і монополізована переважно педагогами, хоча, в той же час, є чи не найважливішою для книгознавства, оскільки розповсюдження книжки в Україні повинно провадитися одночасно з поширенням відомостей про способи найбільш раціонального, продуктивного користування нею. «Нам особливо слід звернути увагу в цей бік, тому що всю свою міць ми мусимо будувати на народній свідомості, на українській книжці», – підкреслив дослідник. Він вважав, що поширення серед українців відомостей про раціональне книговикористання, як удосконалений метод користування книгою, становить один із засобів європеїзації України.

Дослідження окремих структурних підрозділів книгознавства Л. Биковського, а також визначення ним предмету цієї науки, сприяли розробці схеми науки про книгу із використанням власних методик при висвітленні суті цього явища. Надруковану у третьому і останньому числі журналу «Українське книгознавство»,

що виходив за редакцією Л. Биковського, схему «Спроба схематичної таблиці бібліології – науки про книгу» (див. схему 1) можна розглядати не лише як певний підсумок книгознавчих пошуків вченого, але і як свідчення якісно нового рівня розвитку вітчизняної науки про книгу.

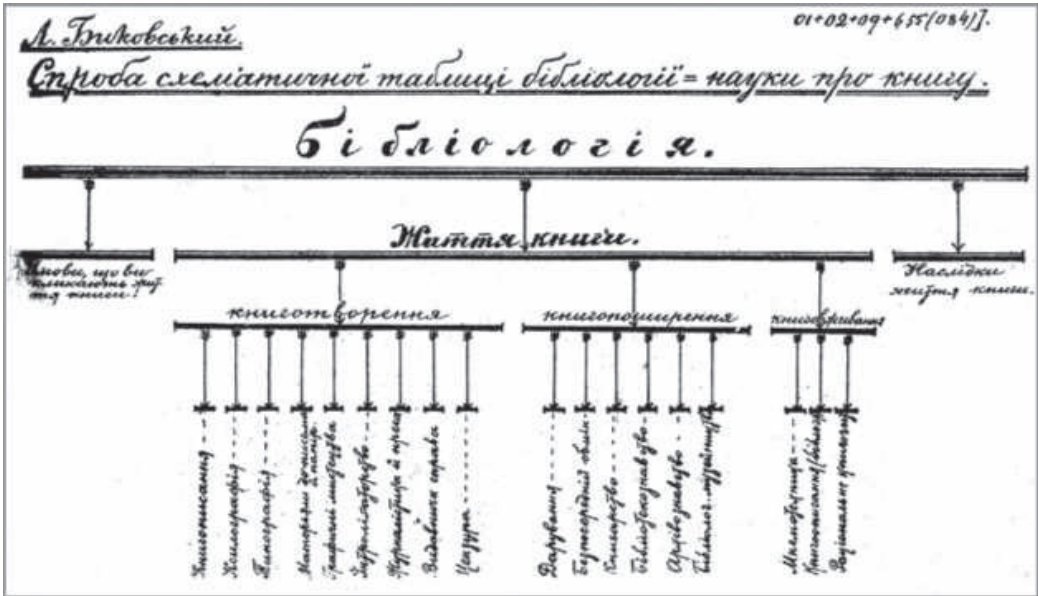

Схема 1. «Спроба схематичної таблиці бібліології – науки про книгу» Л. Биковського.

У схемі книгознавства Л. Биковського бібліологія мала три основні складові: умови, що викликають життя книги, власне життя книги та його наслідки, що, за авторською концепцією, й становило предмет книгознавства. При цьому найдетальніше структуровано другий розділ схеми «Життя книги», в той час як перший та останній містять лише назви, що свідчить про наміри автора продовжувати та поглиблювати розробку теоретико-методологічних засад книгознавства. У першому розділі, ймовірно, передбачалося висвітлення особливостей та обставин реальної дійсності, що уможливили появу книги у суспільстві з її соціальними функціями, а в останньому – аналіз результату використання книги як одного із засобів соціальної комунікації.

У другому розділі «Життя книги» детально представлено основні складові книгознавства: книготворення, книгопоширення та книговикористання, що вже були предметом уваги вченого в його попередніх роботах. У цій схемі введено термін «книго творення» замість «книго продукція», а книгопоширення та книговживання залишено без змін. Автор спробував обґрунтувати зміст книготворення, включивши до його складових книгописання, ксилографію, типографію, матеріали для письма й папір, графічні мистецтва, інтролігаторство, журналістику й пресу, видавничу справу й цензуру. Цей перелік свідчить, що до підрозділу увійшли фактично всі традиційні напрями діяльності, пов'язані зі створенням, виробництвом та популяризацією книги, в тому числі й система державного нагляду, дії якої спрямовувались на обмеження функціонування у суспільстві рукописних та друкованих книг.

До підрозділу книгопоширення увійшли: дарування, безпосередній книгообмін, книгарство, бібліотекознавство, архівознавство та бібліологічне музейництво. Це значно розширювало засоби та форми розповсюдження книги, порівняно з концепцією М. Лісовського, який до книгопоширення відносив лише книжкову торгівлю та бібліотечну справу. Передачу книги у власність у формі подарунка, а також передачу творів друку для постійного користування безоплатно або за спеціально обумовленими домовленостями Л. Биковський розглядав як суттєві складові книгопоширення.

Включення до цього підрозділу й архівознавства, що вивчає історію архівної справи, методологію й методику збирання, зберігання та систематизації документів, свідчило про те, що автор розглядав книгу і як різновид документа, де зафіксовано інформацію у вигляді тексту чи зображення з метою передачі їх у просторі та часі, збереження і суспільного використання, і як основний елемент системи документних комунікацій. На включенні книжкового обміну та архівознавства до схеми бібліології, ймовірно, позначився вплив О. Ловягіна.

Новизною вирізнявся термін «бібліологічне музеєзнавство», введений до наукового обігу Л. Биковським. Бібліологічне музеєзнавство як наукова дисципліна мало би вивчати феномен книги, а також досліджувати особливості її матеріального носія, процеси фіксації, збереження й передачі соціальної інформації через кам'яні та рукописні книги, стародруки, рідкісні й цінні видання як музейні предмети, як пам'ятки а також аналізувати розвиток музеїв книги та напрямів їх діяльності. Суттєве розширення підрозділу книгопоширення порівняно з попередніми дослідниками свідчило про розуміння науковцем значення суміжних наук для розвитку книгознавства, взаємовпливів дослідницьких методів і методик, що сприяли поглибленню наукових знань в галузі бібліології.

До третього розділу схематичної таблиці автор включив книговикористання (книгоживання), що складалося із мнемотехніки, науки про пам'ять, книгоописання (бібліографії), а також раціонального книгочитання, тобто ті складові, які він досліджував у своїх працях. Л. Биковський, за свідченням Д. Балики, збирався розробити цілком новий розділ «книго вживання», розглядаючи книгу «з бібліологічно-філософської точки зору, точніше соціологічної, в дусі Спенсера, точки зору». Л. Биковський, як і багато його сучасників, використовував принцип організації теорії Г. Спенсера, що полягав у тому, щоб суспільство розглядалося в ролі своєрідного організму за аналогією з біологічним організмом. У Л. Биковського в ролі такого організму, з одного боку є книга, а з іншого – соціокультурне середовище, де й відбувається «життя книги»

Науковець розглядав книгознавство у зв'язку з гуманітарними та технічними науками, що давало можливість запозичувати у них певні методи, елементи понятійного апарату (мови), адаптуючи їх для вирішення власних завдань. У той же час у книгознавстві інтегруються профільні науки: ксилографія, поліграфія, папірництво, інтролігаторство, журналістика, бібліотекознавство, бібліографія, читачезнавство, архівознавство, бібліологічне музеєзнавство, бібліополістика, книжкова графіка, а також психологія.

Спроба схематичної таблиці науки про книгу, яку здійснив Л. Биковський, свідчила про використання автором нових концептуальних підходів до визначення структури книгознавства, що включило комплекс наук про книгу та книжкову справу і суміжних наукових дисциплін. Автор зробив спробу розкрити зміст книгознавства та його взаємозв'язки з іншими науками. Особливе значення має багаторівневий характер книгознавчої системи Л. Биковського. У ній можна виокремити три рівні систематизації: перший, найзагальніший або типовий – бібліологія/книгознавство як узагальнююча наука, другий або родовий – бібліологія/книгознавство в диференціації на типологію, історію, теорію та практику, третій або видовий рівень – виділення

функціональних частин книгознавства (архівознавства, бібліотекознавства, книжкового обміну, бібліологічного музейництва). Тобто, у розробку комплексного критерію для систематизації в книгознавстві запроваджується нова ознака – метод наукового пізнання.

Подальшому розвитку книгознавчої думки сприяла праця Л. Биковського «Замітки про книгознавство та книго вживання», задумана як навчальний посібник для починаючих українських книгознавців, оскільки в її основу було покладено попередні праці автора. У той же час в ній доповнено відомості про «лозоватський напрям» розвитку українського книгознавства, що тривав близько р. (1921), проте тоді вчений започаткував новий філософсько-психологічний підхід до вивчення книги як явища. Він розширив поняття раціонального книгочитання, вважаючи його підрозділом книгознавства, самостійною наймолодшою книгознавчою дисципліною, предметами вивчення якої є читач, мета, об'єкт та методи читання. Він визначив завдання раціонального книгочитання як наукової дисципліни, що полягали у виявленні фаз читання, розробці основних правил читання книги з метою найкращого засвоєння її змісту, формулювання принципів гігієни читання, визначення різниці між читанням художньої та наукової літератури. Розробка проблеми раціонального читання, визначення його предмета, змісту і завдання, виявлення принципів та методів читання різних видів вивдань дозволила Л. Биковському заснувати українське читачезнавство як новий напрям вітчизняної бібліології, що вивчає особливості читача і читання, їх взаємовпливи та взаємозв'язки.

Продовжуючи розробку проблем книгоопису, він поділив каталогізацію на два підвідділи: каталографію, як учення про методи бібліографічного опису книг, його методи, види, розміщення елементів, правила та каталотехніку, як учення про техніку організації каталогів та каталогів-показчиків, зафіксованих на відповідному носіїві. Знайшли свій подальший розвиток і проблеми бібліографічної класифікації, вивчення якої включає історію та історіографію систем бібліотечно-бібліографічних класифікацій, їх зміст та структуру. Особливого значення Л. Биковський надавав дослідженню структури та змісту Міжнародної десятикової бібліографічної класифікації, найпоширенішої у світі в той час. Йому вдалося систематизувати бібліографічні праці, поділивши їх на списки літератури, бібліографічні показники та друковані каталоги. Л. Биковський не лише сформулював основні складові знання про опис книг, але й сприяв їх типологізації, а також виділив спеціальну бібліографію як допоміжну для окремих наукових галузей.

Не оминуло уваги вченого й таке явище як бібліографічне консультування, яке було новим напрямом інформаційно-бібліографічного обслуговування читачів та відбувалося шляхом консультування і надання багатоаспектної довідково-бібліографічної інформації. Цьому суттєво сприяло виокремлення спеціальних інформаційних відділів та інформаційних бюро, де здійснювалося інформаційно-бібліографічне обслуговування. Це дало підстави вченому висловити думку, що, оскільки «бібліографічна консультація допомагає нарівні з бібліографічними працями орієнтуватись в книжковому лабіринті», то й пошук книжок та необхідної інформації мають здійснювати спеціально підготовані фахівці.

Розглядаючи наукове й практичне значення бібліографії, Л. Биковський зробив висновок, що вона є важливим інструментом в організації розумової праці, а бібліографічні показники та консультації суттєво полегшують орієнтацію читачів у книжковому світі. Постійне збільшення кількості книжок та удосконалення методів книгоописання підвищує значення бібліографії для розвитку культури. Отже, бібліографія в книгознавчій концепції Л. Биковського становила і важливий структурний підрозділ книговикористання, і відносно самостійну складову науки про книгу та книжкову справу, що було характерно для книгознавства початку ХХ ст. Це

засвідчує також «Графічна схема книгознавства та книго вживання», яку дослідник розробив як додаток до книги «Замітки про книгознавство та книго вживання», що, окрім її наукової вартості, є важливим джерелом для вивчення історії науки про книгу.

Вона також має багаторівневий характер. На першому рівні Л. Биковський замінив присутній у попередній схемі термін «бібліологія» на «книгознавство» як узагальнюючу, комплексну науку про книгу і книжкову справу. Другий рівень книгознавства залишено без змін, лише відбулося термінологічне уточнення, коли книготворення замінено на книгопродуцію, на третьому рівні структуровано функціональні частини книгопоширення (мнемотехніка, індексація, бібліографія, книгочитання), розширені введенням індексації, системи умовних ознак в різних класифікаціях. Помітним є й четвертий рівень – це поділ функціональних частин книговикористання, зокрема бібліографії, на окремі галузі (вступ до бібліографії, каталогізація, бібліотечні системи бібліотечні консультації). Вони ж поділяються на певні групи за національними ознаками (українські, всесвітні), а також за методами обробки творів друку у відповідності з їх змістом, формою видання, читацьким та цільовим призначенням (Децимальна система М. Дьюї, Міжнародна децимальна система тощо). Схема свідчить про соціологічний підхід Л. Биковського, який підкреслює специфіку об'єкта книгознавства – книги.

Наукові розробки Л. Биковського отримали суперечливі оцінки серед книгознавців, зокрема, Ю. Меженко вважав, що праця «Замітки про книгознавство та книго вживання» могла би претендувати на роль енциклопедії книгознавства, але одночасно рецензент висловив важливі зауваження щодо періодизації книгознавства вченого Насправді заслуга Л. Биковського полягала у тому, що він вперше поставив питання про необхідність наукової періодизації як світового, так і українського книгознавства, а його підходи використовували і досі використовують польські й російські книгознавці. Ю. Меженко також не вважав суттєвими існуючі відмінності між книгознавчими концепціями Л. Биковського та М. Лісовського, а тому й не визнавав появу нового, оригінального, самостійного напрямку в книгознавстві, розробленого вченим.

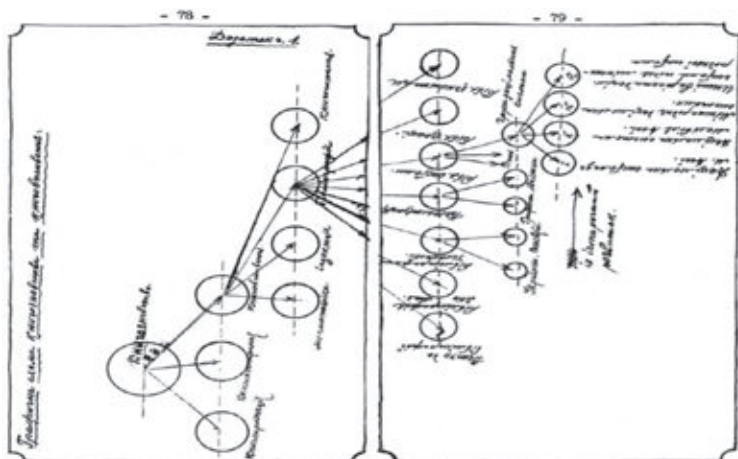

Схема 2. «Графічна схема книгознавства та книго вживання» Л. Биковського.

Упереджений аналіз Ю. Меженка наукового доробку Л. Биковського, який на той час був політичним емігрантом, в галузі книгознавства пояснюється

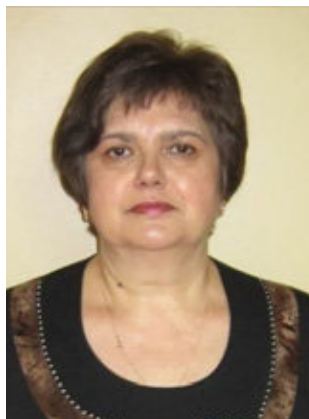
політизацією гуманітарної науки в Україні. Він оцінював роботи дослідника, на нашу думку, передовсім із політичних, а не наукових позицій, оскільки суттєва відмінність між книгознавчими концепціями російського дослідника М. Лісовського та українського науковця Л. Биковського була більш ніж очевидною. Це виявилось у впровадженні науковцем терміну «книго вживання» та детальній розробці виокремленого ним розділу «книго вживання» в структурі книгознавства. Книгознавчі дослідження Л. Биковського свідчать про оригінальність його наукової концепції, відмінної від концепції М. Лісовського, що дає підстави уточнити думку сучасної російської дослідниці Н. Лелікової, що «основні тенденції розвитку книгознавства в 1920-ті рр. були загальними для всієї професійної спільноти того періоду та ідеї, висловлені в працях одних дослідників, розвивалися, доповнювалися, конкретизувалися в працях інших, незалежно від того, в яких країнах проживали ці діячі й представниками яких народів вони були». Тут варто зауважити, що «представники народів», книгознавці, дійсно проживали в різних країнах світу, і це не лише впливало, але й визначало розвиток книгознавчої думки цього періоду, зокрема, праці радянських книгознавців носили здебільшого заідеологізований та конфронтаційний характер, що суттєво знижувало їх наукову вартість.

Науковий доробок Л. Биковського подебрадського періоду став значним підґрунтям для його подальших розробок теоретичних проблем книгознавства, таких як бібліологічна педагогіка та бібліологічна соціологія.

Книгознавча концепція подебрадського періоду свідчить про його плідну наукову діяльність у галузі українського книгознавства, де йому не лише вдалося зробити ґрунтовні узагальнення попередніх книгознавчих досліджень, але й здійснити подальшу розробку якісно нового підходу щодо розуміння сутності книгознавства як науки. У 1922–1923 рр. Л. Биковський показав книгознавство як комплексну науку про книгу та книжкову справу, а для аналізу структури, функцій і теоретичних розробок цієї науки запровадив системний підхід. Його можна вважати фундатором системного підходу у вітчизняній науці про книгу. Прагнення Л. Биковського побудувати цілісну науку про книгу і книжкову справу співпадало з подібними намірами основоположників російської та західноєвропейської теорії книгознавства, впливи яких простежуються у наукових пошуках вченого. У той же час вчений розробив авторську типологічну модель книгознавства; його книгознавча концепція була самостійно розробленою, оригінальною за своєю структурою і мала суттєві відмінності від своїх попередників.

Незважаючи на те, що Л. Биковський є одним із засновників українського книгознавства, його праці сьогодні – це бібліографічна рідкість в Україні. Вони майже не доступні сучасним дослідникам, тому важливо їх перевидати, адже вони сприятимуть розвитку книжкового джерелознавства, теорії і практики сучасної вітчизняної науки про книг.

Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології» / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 145–156.

**КОВАЛЬЧУК
ГАЛИНА ІВАНІВНА,**

*доктор історичних наук, професор,
директор Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України*

Народилась 29 травня 1953 р. у м. Київ. У 1977 р. закінчила філологічний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Наукову діяльність розпочала з 1978 р. у Державному музеї книги і друкарства УРСР, де пройшла шлях від молодшого наукового співробітника до заввідділом.

З 1988 по 1990 р. навчалася в аспірантурі Київського державного інституту культури (КДІК), кафедра загального бібліографознавства, спеціальність «Бібліотекознавство та бібліографія». Після закінчення аспірантури залишилася працювати на цій же кафедрі. У січні 1992 р. захистила в Інституті історії України кандидатську дисертацію на тему: «Історія розвитку книгознавства в УСРР в 20–30 рр.» (наукові керівники – В. Я. Буран (КДІК) та Ю. О. Курносів (Інститут історії)).

У 1996 р. здобула вчене звання доцента по кафедрі документознавства КДІК.

З грудня 1996 р. перейшла на роботу зав. відділом стародруків та рідкісних видань у Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

Викладала дисципліни: «Історія книги» «Книгознавство», «Експертиза рідкісних книг» за розробленими типовими робочими програмами цих дисциплін, навчальними посібниками; керувала написанням студентами дипломних та магістерських праць.

2005 р. захистила в НБУВ докторську дисертацію на тему: «Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ ст.», одержала науковий ступінь доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», а 2006 р. здобула вчене звання професора. Була головою Державних екзаменаційних комісій у різних ВНЗ України.

Бере активну участь у міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, що проводяться в Україні та за її межами, а також у навчальних семінарах для бібліотекарів.

Багато уваги вчена приділяє науковому редагуванню і рецензуванню праць колег, виступає опонентом кандидатських та докторських дисертацій. У НБУВ очолює Редакційно-видавничу раду, є членом вченої ради та спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій, оціночної комісії. Член редколегій журналу «Бібліотечний вісник», наукових збірників «Рукописна та книжкова спадщина України», «Наукові праці НБУВ», «Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку». Очолює у НБУВ діяльність зі створення Державного реєстру книжкових пам'яток.

Підготувала чотирьох кандидатів наук. Керує написанням дисертацій ще п'яти аспірантів і пошукувачів.

Нагороджена Почесною грамотою Міністерства культури і мистецтв України (2003); Подякою Київського міського голови (2003); Почесною грамотою Президії Національної академії наук України і Центрального комітету профспілки працівників Національної академії наук України; Дипломом конкурсу Міжнародної асоціації академії наук на здобуття премії ім. Д. С. Ліхачова МААН (2011); Відзнакою Національної академії наук України (2012).

Науковий доробок складається з близько 300 авторських публікацій історико-книгознавчої, бібліотекознавчої, бібліографічної, документознавчої тематики, серед яких монографії, статті, бібліографічні покажчики, навчальні посібники, методичні рекомендації, рецензії тощо. Високою є цитованість її публікацій.

Засновник наукової школи «Книжкове пам'яткознавство».

Коло наукових інтересів: історія вітчизняного книгознавства, діячі книжкової справи, книгознавча термінологія; історія книги та книжкової культури; книжкові пам'ятки в бібліотечних фондах, проблеми укладання Державного реєстру книжкових пам'яток.

Основні публікації:

1. Методичні розробки до курсу «Історія книги» для студентів спеціалізації «книгознавець-бібліограф книжкової торгівлі» факультету бібліотечно-інформаційних систем / М-во культури України, Київ. ін-т культури ; уклад. Ковальчук Г. І. ; відп. за вип. Бахмат К. П. – К., 1992. – 20 с. **2.** Всесвітня історія книги. Вип. 1 : Історія писемності та рукописної книги : навч. посіб. з історії писемності та рукоп. кн. / Г. І. Ковальчук ; М-во культури України, Київ. держ. ін-т культури ; ред. М. І. Сенченко ; відп. за вип. К. П. Бахмат. – К., 1995. – 63 с. **3.** Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957) : біобібліогр. нарис / Г. І. Ковальчук, Н. Ф. Королевич ; М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України. – К., 1995. – 44 с. – (Видатні діячі української книги; вип. 4). **4.** Бібліологічні вісті, 1923–1930 : сист. анот. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. керівництво, редагування та вступ. ст. С. І. Білокопя. – К. : Абрис, 1996. – 160 с. **5.** Особливості сучасної західної книжкової справи : метод. матеріали до вивч. вибірк. дисципліни / Київ. держ. ін-т культури, каф. документознавства; уклад. Г. І. Ковальчук ; відп. за вип. М. І. Сенченко. – К., 1996. – 16 с. **6.** Керівники ВБУ-НБУВ (1918–1998) / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. – 1998. – № 5 – С. 18–28. **7.** Співробітники УНІК – жертви політичних репресій / Г. І. Ковальчук // Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 52–94. **8.** Директори Всенародної бібліотеки України (20–30-ті рр.) / Г. Ковальчук // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 2000. – № 2/4. – С. 179–206. **9.** Словник книгознавчих термінів / уклад. : В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко ; Книжк. палата України. – К. : Аратта, 2003. – 160 с. **10.** Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. кн. – К. : НБУВ, 2004. – 644 с. – Бібліогр.: с. 444–540. **11.** Історія книги : прогр. для студ. напряму 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / уклад. Ковальчук Г. І. – К. : КНУКіМ, 2007. – 20 с. **12.** Історія книги : робоча прогр. для студ. напряму 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / уклад. Ковальчук Г. І. – К. : КНУКіМ, 2007. – 60 с. **13.** Исторические традиции украинской книжной культуры и их исследования / Г. И. Ковальчук // Книга: исследования и материалы : сб. / Рос. акад. наук, Науч. совет «История мировой культуры» [и др.]. – М., 2008. – Т. 89, ч. 1/2. –

С. 80–92. **14.** Книгознавство / Галина Ковальчук // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К., 2008. – С. 308–316. **15.** Документальне пам'яткознавство : робоча прогр. для студ. спец. 7.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» / уклад. Г. І. Ковальчук ; М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2009. – 20 с. **16.** Експертиза документальних пам'яток : робоча прогр. для студ. спец. 7.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» / уклад. Г. І. Ковальчук ; М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2009. – 24 с. **17.** Методичні засади щодо зберігання книжкових пам'яток (стародруків та рідкісних видань) / Г. І. Ковальчук // Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Нац. акад. наук України : зб. док. і матеріалів / НАН України, НБУВ, інформ. – бібл. рада НАН України. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 48–70. **18.** Рукописні книги та стародруки : навч. посіб. / Г. Ковальчук ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 100 с., іл. **19.** Експертиза книжкових пам'яток у бібліотеках : українознавчий аспект / Г. Ковальчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2012. – Вип. 21. – С. 403–416. **20.** Чи потрібен Україні Державний реєстр книжкових пам'яток? / Г. Ковальчук // Бібл. вісн. – 2012. – № 6. – С. 3–10. **21.** Ю. О. Меженко на чолі Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) / Г. І. Ковальчук // «І тільки незмінна книга!» : зб. ст. : до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 11–30. **22.** Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922 – 1936) / Г. І. Ковальчук ; наук. ред. В. І. Попик ; Нац. акад. наук України. Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2015. – 688 с.

Книгознавство

Книгознавство – 1) комплекс наук про книгу та книжкову справу; 2) теоретична дисципліна про книгу і книжкову справу, синонім поняття бібліологія. Вивчає книгу як предмет матеріальної культури, її основні елементи, типологію, функції книги, у т. ч. соціальну; подає визначення книгознавства як теоретичної науки, його об'єкт, предмет, структуру, розкриває книгознавчі методи досліджень, зв'язки зі спорідненими дисциплінами тощо.

Книгознавство (далі – К.) як наукова дисципліна починає формуватися наприкінці XVIII ст., коли було вже накопичено, переважно в Європі, значну кількість рукописних і друкованих книг і, відповідно, емпіричних спостережень за ними, та відчувалася об'єктивна потреба систематизації існуючих знань. Витоки К. походять з бібліографії, оскільки виконання бібліографічної роботи вимагало широкого й глибокого знання книжок.

Перший науковий термін для визначення дисципліни з'явився німецькою мовою – «Bücherkunde» або «Buchkunde» (дослівно – книжкові вісті чи відомості про книгу); запропонував його Міхаель Деніс (1729–1800), хранитель Імператорської бібліотеки у Відні, у таких працях: «Grundrissder Bibliographieund Bücherkunde» («Основи бібліографії та книгознавства», Відень, 1774, та у двотомній праці «Einleitungindie Bücherkunde» («Вступ до книгознавства», Відень, 1777–1778, др. вид. 1795–1796).

На початку XIX ст. з'являється новий, спочатку франкомовний термін для визначення дисципліни – бібліологія (від грецьких слів *biblíon* – книга і *lógos* – слово, вчення); пов'язаний з виходом у Парижі в 1802–1804 рр. праці Габрієля Пеньо «Dictionnaire raisonne de bibliologie» («Тлумачний словник з бібліології»). Російською мовою термін «библиология» першим застосував уродженець Києва,

вихованець Київської академії В. Г. Анастасевич у статті «О библиографии» (в журналі «Улей», 1811, № 1), а на терені України – П. Яковський. Аналог – «книгознавство» – одержав розповсюдження з початку 20-х рр. ХХ ст.

У розвитку К. можна виокремити кілька періодів. Перший з них – протонауковий, пов'язаний із властивостями книги як засобу закріплення й передачі текстів, коли відбувалося накопичення емпіричних спостережень щодо книги, з'ясування її значення в житті людини. Це основна передумова створення особливої науки про книгу. Такого роду записи зустрічаються ще в рукописних книгах ХІІ–ХV ст., а завдяки запровадженню друкарства й різкому збільшенню кількості книжок в обігу нотатки книгознавчого змісту або й цілі книгознавчі нариси з'являються в друкованих книжках у ХVІ–ХVІІІ ст., переважно у передмовоих чи післямовоих, а також у рукописних маргінальних замітках на берегах чи форзацах книжок. Теоретичне осмислення сутності й значення книги відбивалося й у характеристиці певних книжок при їхньому бібліографічному переліку, в керівництві щодо колекціонування книжок, створення бібліотек, у висловлюваннях учених і письменників про книги. Необхідність обліку книжок, завдання їх розповсюдження в суспільстві вимагали теоретичного осмислення, зведення різноманітних знань про книгу в єдину систему, тобто утворення цілісної науки. Бібліологічні проблеми виникали перед філологією, особливо перед літературознавством, спеціальними історичними дисциплінами, педагогікою. Проте лише в другій половині ХVІІІ ст. з'явилися спроби створення нової, особливої наукової галузі, що займається книжками. Так розпочався другий – науковий – період розвитку К.

Перший етап цього періоду К. відбувався в лоні бібліографії. Завдання бібліографії, висунуті теоретиками ХVІІІ і першої половини ХІХ ст., були близькими до сформульованих пізніше проблем К. Бібліографія тоді включала питання історії літератури, писемності, історії науки та інших, розвинутих пізніше, галузей гуманітарних знань. Саме так розуміли бібліографію її перші теоретики Й. М. Франке, Г. Ф. Дебюр, М. Деніс. Так, розроблена в 50-х рр. ХVІІІ ст. Й. Франке класифікація бібліографії є, по суті, класифікацією загальної науки про книгу – К. Г. Дебюр, укладач колосального 10-томного довідника «Керівництво з бібліографії або Трактат про знання рідкісних і унікальних книг», що вийшов французькою мовою в Парижі в 1763–1782 рр. (*Bibliographie instructive ou Traité de la connaissance delivres rares et singuliers*), виявив розуміння дуалістичності книги – книга як предмет матеріальної культури і книга – носій духовного змісту. М. Деніс ототожнював бібліографію з бібліологією та К. (*Lehrevon Bücherwesen*), називаючи її філологічною наукою і відносячи до неї історію рукописної та друкованої книги, знання про бібліотеки та описи книжок. Таке ж широке розуміння терміну «бібліографія» демонстрував і російський бібліограф В. С. Сопіков, який у 1813 р. у вступі до «Опыта российской библиографии» стверджував, що бібліографія полягає в пізнанні книжок взагалі, а найсуттєвішою її частиною є історія книгодрукування. У межах французької культури найбільшим впливом користувалися погляди Ж. Ш. Брюне, автора «Керівництва для бібліотек і для любителів книги» (*Manuel dulibra ireetdel'amateurdelivres*), яке з 1810 р. витримало кілька перевидань. Він вважав бібліографію історичною наукою, пов'язаною з історією літератури, яка охоплює, крім всебічного знання книг, також і історію друкарства та науку про бібліотечну справу. В англійських країнах у цей час велике значення для розвитку К. мала двотомна праця Т. Х. Хорна «Вступ до вивчення бібліографії» (*An Introduction to the study of bibliography*, 1814), до якої тут зараховувалися історія бібліотек, історія письма, історія книги, оцінка книжок, класифікація рідкісних книг тощо, тому ця праця вплинула і на розвиток бібліофіліства. Провідний німецький теоретик науки про книгу ХІХ ст. Ф. А. Еберт, підкреслюючи також тісний зв'язок бібліографії з історією

писемності та книги, зазначав, що такі дослідження потребують енциклопедичних та історичних знань, володіння іноземними мовами, орієнтації в мистецтві книги та друкарській техніці, в книжковій торгівлі та бібліотечній справі. Таким чином, бібліографія у Еберта обіймала багато книгознавчих аспектів.

На початку XIX ст. вище названою працею Г. Пеньо було покладено початок відокремлення бібліографії та бібліології. Пеньо вважав, що бібліографія охоплює опис і класифікацію книжок, а бібліологія є теорією бібліографії, яка дає аналіз приведених у систему людських знань. Остання, на його думку, має стати найголовнішою з усіх наук, своєрідною «наукою наук». Подібний характер у XIX ст. мала й польська бібліографія, про що свідчать публікації насамперед

Е. С. Бандтке, О. Богаткевича, Й. Лелевеля та К. Естрайхера. Й. Лелевель, ототожнюючи бібліографію й бібліологію, вважав її допоміжною для історичних досліджень наукою, яка дає багатий матеріал про рукописи та друки, друкарську справу, книжкову торгівлю, бібліотечну справу та історію бібліотек. У концепції К. Естрайхера, в подальшому автора «Польської бібліографії», помітно вже прагнення упорядкувати погляди попередників у межах послідовної системи і створити таким чином єдину науку, завдання якої – дослідження, опис, оцінка та класифікація книжок. Теоретичний аспект цієї науки він називав «чистою чи внутрішньою бібліографією» або, за французькою традицією, бібліологією, а власне бібліографію називав прикладною чи матеріальною. У Росії ці погляди розвивав В. Г. Анастасевич, який вважав, що «наука про книги зробилася галуззю людських знань і наукою тим важливішою, що вона предметно включає в себе всі інші, бо всі інші містяться у книгах».

Перші на терені України книгознавчі теоретичні розробки належать бібліотекарою Волинського ліцею, а згодом Університету св. Володимира в Києві П. Й. Яковському, який з 1809 р. викладав у ліцеї бібліографію, а з 1814 р. почав читати курс лекцій з бібліології, про що свідчать друковані навчальні плани ліцею. Вони дозволяють зробити висновок, що спочатку П. Й. Яковський ототожнював бібліографію та бібліологію, а надалі виділяв бібліографію в окремий розділ бібліології. У програмі курсу бібліології на 1820 р. він розкриває поняття бібліології як сукупності знань про книгу, вказує предмети або дисципліни, якими займається ця наука: історія книжкової справи, засоби збереження і розповсюдження наукових праць і, нарешті, бібліографія, до складу якої він включає і питання бібліотечної справи та книгарства. Певні книгознавчі аспекти простежуються в працях багатьох українських учених кін. XIX – поч. XX ст., зокрема, істориків і літературознавців.

Отже, перший етап розвитку К. нерозривно пов'язаний із бібліографією. Сформована протягом XIX ст. бібліографія, яку іноді вже називали бібліологією, вважалася історичною або історико-філологічною наукою, предметом дослідження якої була форма і зміст книжок, їх виробництво, книжкова торгівля, критерії колекціонування, збереження й класифікація книг. У системі наук ця дисципліна розміщувалася поряд з наукою про літературу, письмо, проте з часом все більше місце в ній починають займати питання бібліотечної справи, що призводить до пріоритету бібліотекознавства над бібліографією. У др. пол. XIX ст. у Німеччині, а згодом і в інших країнах К. найчастіше називали терміном бібліотекознавство, і це знаменує наступний етап розвитку К.

Цей етап пов'язаний із німецькою школою. Перший університетський курс з бібліотекознавства прочитав у 1886 р. в Геттінгені і став першим професором з нової дисципліни К. Дзяцко, проте більшу частину його курсу займали лекції з історії книгодрукування. Найбільш послідовно висловив погляди адептів бібліотекознавства як комплексної науки про книгу Ф. Ейхлер, який стверджував, що джерелом наукового знання є бібліотека; існування бібліотек обов'язково

передбачає існування книг. Іншими словами, всупереч очевидності, бібліотека оголошувалася первинною, а книга – вторинною. Згодом Ейхлер ще більше розширив межі терміну «бібліотекознавство», що відбилось в назві його праці: «Бібліотекознавство як наука про цінності, бібліотечна політика як світова політика» (1923).

Третім, найважливішим етапом, умовно кажучи, автономного розвитку К. можна визначити 10–30-ті рр. ХХ ст., коли активно розроблялися теоретичні концепції К. і відбувалася інтенсифікація емпіричних досліджень, зміцнювалися зв'язки К. з іншими науками і з практикою, виникали наукові центри і бібліологічні журнали. Найбільш цікавими уявляються концепції К., представлені російськими, українськими, польськими та чеськими вченими.

Так, чеський книгознавець Л. Я. Живний ототожнював К. та бібліологію; він розробив класифікацію К., яка складалася з двох частин: теоретичні дисципліни та практичні галузі. До першої частини були включені наука про письмо, про оправи, про форми книжок, про збирання книг, бібліогеографія, книгознавча біологія, бібліопсихологія, книгознавча естетика, логіка К. тощо. У Польщі в 20–30-х рр. проблеми теорії К. розробляли М. Руліківський, автор праці «Книгознавство. Минуле і сучасне науки про книгу» (*Księgosnawstwo. Przeszłość, stanobecny, nowiekierunkiwiedzyksiążce*), С. Уртель-Верчинський, К. Пекарський, Я. Мушковський.

Представниками російської школи К. цього періоду є М. Лісовський, О. Ловягін, М. Куфаєв, М. Щелкунов, О. Фомін, М. Сомов; в еміграції – М. Рубакін. Піонером К. в Росії справедливо вважають М. Лісовського, який 1913 р. першим у країні прочитав курс книгознавства (в Петербурзькому університеті). Він запропонував чітку і переконливу систему даної дисципліни, яка включала три відділи: книговиробництво, книгорозповсюдження і книгоопис (бібліографію). На його думку, К. повинно займатися зовнішніми та кількісними ознаками творів друку, а їх змістом мають займатися інші дисципліни. К. перестає бути «наукою наук». Усі наступні теоретичні книгознавчі розробки (не тільки в російській, але й в українській, польській, чеській науковій літературі) починалися надалі з вироблення позиції до триєдиної концепції Лісовського.

Автором іншої концепції був О. Ловягін, який розмістив К., як галузь «великої науки про спілкування людей», у рамки соціології чи культурології. Він поділяв К. на генетику (історичну частину), статистику (малася на увазі типологія книжок, статистика, бібліографія, мистецтво книг) і динаміку (колекціонування, бібліотеки, архіви, бібліологічна психологія, книжкова економіка та політика).

Представником системного підходу в книгознавчих дослідженнях, прибічником інтегрального К. був у 20-х рр. М. Куфаєв, автор теоретичних праць «Проблеми філософії книги» (1922), «Книга в процессе общения» (1927) та ін., у яких він намагався сконструювати філософію книги (дисципліну, завдання якої виявити сутність, природу, роль книги) і філософію К. або бібліологію, яку він називає також «методологією К.». Основна проблематика останньої – розробка спеціальної термінології, конструювання структури й складу науки про книгу, виявлення змісту, обсягу окремих книгознавчих дисциплін і їх місця в системі загальної науки про книгу, а також розробка методів досліджень для кожної книгознавчої дисципліни.

М. Щелкунов виділяв 4 частини науки про книгу, пов'язані з чотирма фазами життя книги: виробництво, реєстрація та класифікація, розповсюдження, споживання. О. Фомін у праці «Книговедение как наука. История и современное состояние» (1931) чітко окреслив завдання цієї науки: розробка термінології, визначення книги як об'єкта К., позначення його галузі, встановлення внутрішнього зв'язку між книгознавчими дисциплінами, вироблення детальної структури К., розмежування К. з іншими науками і визначення місця К. серед інших наук, розробка методології книгознавчих досліджень.

Міжнародну відомість мали праці російського книгознавця М. Рубакіна (Лозанна, Швейцарія) – одного з фундаторів соціології книги та бібліопсихології, автора ґрунтового рекомендаційного каталогу «Среди книг». Найбільш повно бібліопсихологічна теорія М. Рубакіна представлена в його книзі «Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию» (М., Л., 1929). Він, зокрема, стверджував, що твір не має об'єктивного змісту, а має стільки змістів, скільки читачів його прочитали.

Серед книгознавчих дисциплін, об'єктом дослідження яких є книга та книжкова справа (предмети дослідження в них різні), найбільш активно традиційно розвивалася історія книги, яка на сьогодні є вже усталеною науковою дисципліною. Науки, що вивчають старі книжки, з'явилися відносно давно. Вони досліджували матеріал, з якого виготовлялася книга (папірологія, паперова справа), письмо (палеографія), художнє оформлення (дисципліни, що вивчали мініатюри, книжкову графіку, оправи), рукописні книги (кодикологія) та першодруки (інкунабулознавство). Методи цих дисциплін (зокрема, палеографічний, шрифтологічний, друкарський, мистецтвознавчий, типологічний, функціональний, бібліографічний, аналітико-синтетичний), наслідки проведених у їх рамках студій часто стають надбанням не лише науки про книгу, але й споріднених галузей знань, тому ці дисципліни не є чисто книгознавчими. Вони, як правило, є одночасно спеціальними історичними дисциплінами, чії здобутки сприяють розвиткові архівістики, лінгвістики, археографії, історіографії тощо. Разом з тим розвиваються і інші галузі історичного К., тобто дисципліни, які вивчають не лише пам'ятки писемності чи стародруки, історію друкарства та видавничої справи, але й історію книжкового мистецтва, історію книжкової торгівлі, історію бібліофільства, історію бібліотек, історію бібліографії та ін.

Історико-книгознавче знання в Україні формувалося в тісному взаємозв'язку з філологічними та історичними науками як міждисциплінарне наукове знання. У першій половині ХІХ ст. з'являються самостійні наукові праці Є. Болховітінова, М. Максимовича, Д. Зубрицького, присвячені історії української книги, що засвідчило початок процесу виділення українського історичного К. в окрему сферу наукових досліджень. Історію української книги досліджували

Я. Головацький, С. Голубев, Ф. Титов, І. Франко, М. Думитрашко, М. Петров та ін. Історії вітчизняної книги були присвячені розвідки членів Бібліографічної комісії при Науковому товаристві імені Шевченка у Львові, Історичного товариства Нестора-Літописця, а також історико-філологічного семінарія під керівництвом В. Перетца при Університеті св. Володимира в Києві. Тогочасне українське історичне К. представлено вагомими працями І. Свенціцького, І. Огієнка, В. Антоновича та ін.

Стрімке зростання та становлення української книгознавчої наукової школи відбулося на початку 1920-х років. На сторінках книгознавчих часописів «Книгарь», «Бібліологічні вісті» та ін. публікувалися численні бібліологічні розвідки. Розквіт вітчизняного К. пов'язаний насамперед з діяльністю Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) у Києві (1922–1936). Пріоритетними напрямками роботи інституту були дослідження в галузі історії української книги (С. Маслоva, П. Попова, П. Балицького, С. Єфремова), періодики (В. Ігнатієнка), мистецтва книги (М. Макаренка, Д. Щербаківського), теорії та практики укладання українського бібліографічного репертуару (Ю. Меженка, Я. Стешенка, С. Маслоva, П. Іноземцева). Крім того, наукова робота УНІК була зосереджена на вивченні комплексу «книга – читач», причому перенесенні акценту книгознавчих досліджень саме на читача, на відміну від книгознавчих центрів Росії, де передусім вивчали теорію книги. Найвагомими теоретичними розробками в цьому плані є праці В. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення», Д. Балики «Бібліологічна педагогіка (визначення, предмет, межі)», «Ще про наукові та

організаційні проблеми книго вивчення», «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» і К. Довганя «До питання про соціальну функцію книги».

1928–1929 р. при ВУАН діяло Українське бібліологічне товариство, основним напрямом якого було вивчення мистецтва вітчизняної книги. Книгознавчими дослідженнями насамперед стародруків у цей час займалися у Всенародній бібліотеці України (ВБУ) та інших великих бібліотеках. Серед емігрантських осередків найбільш плідними в галузі К. були Подебради (Л. Биковський), Прага (С. Сірополко), пізніше Мюнхен.

У 1930-х рр. у Радянському Союзі було здійснено спробу створення т. зв. марксистсько-ленінського К., що означало його політизацію, намагання залучити К. до соціалістичного будівництва. Яскравими представниками цього напрямку були І. Владиславлев, П. Берков, К. Довгань та ін., які наголошували, що предметом К. є вивчення книги як особливої форми ідеології. Праці Лісовського, Ловягіна, Куфаєва та ін. були оголошені буржуазними та ворожими. Були закриті книгознавчі інститути (зокрема, Ленінградський інститут книгознавства, 1920–1933, Музей або пізніше Інститут книги, документа і письма в Ленінграді, 1930–1935), наукові та бібліофільські товариства (в т. ч. Російське бібліографічне та Російське бібліологічне), журнали та продовжувані видання галузі.

Розгром українського радянського К. відбувся в травні – червні 1931 р. Гострій нищівній критиці за «відрив від соціалістичного будівництва» та «націоналістичний ухил» були піддані «ідеалістичні та націоналістичні засади буржуазного українського книгознавства», діяльність УНІК і ВБУ, безпосередньо Ю. Меженка, В. Ігнатієнка та ін., журнал «Бібліологічні вісті». Розпочалася «класова боротьба в книгознавстві» за «марксо-ленінське книгознавство». У 1930-х рр. всі книгознавчі публікації були спрямовані на викриття «шкідливих» здобутків попередників. Характерний приклад – I том «Наукових записок» реорганізованого УНІК – «Проти буржуазних теорій у книгознавстві» (1933). Значна частина книгознавців була репресована, зокрема А. Артюхова, П. Балицький, М. Іванченко, В. Іванушкін, В. Ігнатієнко, С. Кондра, М. Макаренко, Я. Штененко, як, власне і їх погромники – К. Довгань, М. Завальний, М. Золотарьов, Я. Розанов, С. Кубовський. Ті, що лишалися на волі, або відійшли від книгознавчих досліджень (принаймні, не публікували своїх праць), або виїхали з України (Ю. Меженко, Д. Балака). Із середини 1930-х і майже до кінця 1950-х рр. в УРСР і в СРСР у цілому не з'явилося жодної вагомої праці з К. чи історії книги, а сам термін «К.» вийшов з активного вжитку.

Новий етап розвитку книгознавства починається в кінці 1950-х років, передусім у зв'язку з інформаційним вибухом, різким збільшенням кількості публікацій та активізацією книгознавчих досліджень, а також з необхідністю захисту традиційної книги від скептичних пророцтв про «кінець галактики Гутенберга» (вислів вжив Х. М. Маклюєн в праці «The Gutenberg galaxy: the making of typographic man», 1962). Значну роль у формуванні методології комплексної науки про книгу зіграла функціональна школа К., основні положення якої були сформульовані польським книгознавцем К. Гломбійовським (1970), а в СРСР – О. Барсуком, Й. Баренбаумом та ін. Консолідації книгознавчих досліджень сприяли наукові збірники «Книга. Исследования и материалы» (з 1959 р. вийшло понад 90 випусків), всесоюзні, а надалі міжнародні наукові конференції з проблем К. в Москві, викладання К. та історії книги в інститутах культури та вузах поліграфічного профілю, підготовка для цього відповідних підручників.

В Україні, слід зазначити, теоретичним дослідженням з К. приділялося значно менше уваги, ніж історико-книгознавчим, хоча це є загальною тенденцією. Найвідомішими українськими вченими в галузі історичного К. є І. Огієнко, С. Маслов, П. Попов, І. Крип'якевич, І. Каганов, С. Петров, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, В. Фрис,

О. Дзюба, Т. Ківшар. Історію української книги та її історіографію узагальнив і представив у ґрунтовній монографії «Українське книговидання: Витоки. Розвиток. Проблеми» (2002) акад. НАНУ Я. Ісаєвич. Останніми роками вийшли підручники М. Тимошика, В. Овчиннікова, М. Низового, Г. Ковальчук, Н. Черниш.

На сьогодні загальноприйнятої дефініції К. не існує. Раніше К. розумілося як єдина комплексна наука, але, слід визнати, цю стадію свого розвитку воно пройшло. Сьогодні вважається, що К. є приведене в систему наукове знання про книгу як об'єктивне явище соціальної дійсності. До складу книгознавчого комплексу наук традиційно включають загальну теорію книгознавства (бібліологію), науки про видавничу справу, поліграфію, книжкову торгівлю (бібліополістику), бібліотечну справу (бібліотекознавство), бібліографію (бібліографознавство), теорію бібліофільства тощо. Кожна з книгознавчих дисциплін становить, у свою чергу, комплекс відносно самостійних галузей знань і розглядає свій предмет досліджень у трьох рівнях – історичному, сучасному (теорія та практика) й прогностичному.

Наразі відчувається певний занепад теоретичних книгознавчих досліджень, викликаний насамперед появою нових засобів масової комунікації та розвитком нових споріднених дисциплін, зокрема, документознавства або документалістики, інформології, які намагаються поглинути К., розглядаючи книгу як один з видів документів, а К. як складову частину документознавства. Питань співвідношення К. та документознавства торкаються в своїх дослідженнях вітчизняні вчені

С. Кулешов, Н. Кушнарченко, М. Слободяник, Г. Швецова-Водка та ін. Перспективними уявляються напрями досліджень книги як соціального комунікатора, співвідношення традиційної та електронної книги й інших засобів масової комунікації, майбутнього книги і читання. Одночасно від К. відокремлюються такі традиційні для нього дисципліни, як бібліопегістика, кодикологія, інкунабулознавство, типологія книги, бібліополістика, читачезнавство тощо.

Останнім часом в Україні активно розвиваються науки на межі К. та інших дисциплін, зокрема кодикологія (Л. Дубровіна), книжкове пам'яткознавство (Г. Ковальчук), історія видавничої та, загалом, книжкової справи (Т. Ківшар, М. Тимошик, С. Петров), бібліопегістика (О. Гальченко, С. Зінченко), а також мистецтво книги (Б. Валуєнко, Д. Степовик). Розвиток історико-книгознавчої думки в Україні до ХХ ст. простежила Н. Шалашна, 1917–1921 рр. – Т. Ківшар, книгознавства 1920–1930-х рр. – Г. Ковальчук. Вагомою джерельною базою для історико-книгознавчих студій є дослідження фондів рукописів, стародруків, рідкісних і цінних видань ХІХ–ХХ ст. найбільших вітчизняних бібліотек, зокрема праці І. Лосієвського (Харків), О. Колосовської, І. Качур, Н. Швець (Львів), О. Полевщикової (Одеса), М. Шамрай, Н. Бондар (Київ) та ін. Історико-книгознавчі статті публікуються на сторінках наукових збірників, таких як «Наукові праці НБУВ», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Наукові записки ЛННБ», «Вісник Львівського університету. Серія Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології», а також журналів «Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати», «Друкарство».

Книгознавство як навчальна дисципліна викладається у вузах культури, видавничої справи та поліграфії. За спеціальністю 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» присуджуються наукові ступені кандидата чи доктора наук із соціальних комунікацій або історичних наук.

Спеціальні історичні дисципліни. Довідник : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. – Київ, 2008. – С. 308–316.

КУЛЕШОВ СЕРГІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ,

*доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу документознавства
Українського науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства*

Народився в місті Києві 27 серпня 1950 р. У 1967 р. закінчив 38 середню школу у м. Києві і з вересня того ж року працював старшим лаборантом Сектора держави і права АН УРСР. З 1968 р. навчається на бібліотечному факультеті Київського державного інституту культури (КДІК), який закінчив у 1972 р. за спеціальністю «Бібліотекар-бібліограф вищої кваліфікації».

З 1972 працює старшим лаборантом на кафедрі науково-технічної інформації (НТІ) цього навчального закладу. З листопада 1972 р. по лютий 1974 р. проходив службу в Прикордонних Військах СРСР. Після служби в армії повертається на роботу на кафедру НТІ КДІК, де працює зав. лабораторією. З 1978 р. навчається в аспірантурі, а після її закінчення у 1980 р. працює викладачем кафедри.

Викладав дисципліни: «Історія природничо-наукової книги», «Документальні джерела наукової інформації».

У 1984 р. захистив кандидатську дисертацію в Ленінградському державному інституті культури на тему: «Навчальні внутрішньовузівські видання як джерела інформації і робота з ними вузівських бібліотек» за спеціальністю «Книгознавство» (науковий керівник – кандидат технічних наук, доцент, Л. З. Амлінський).

З 1987 р. – старший викладач, а з 1989 р. – доцент кафедри НТІ.

З середини 1980-х рр. починає опрацьовувати проблематику, пов'язану з дослідженням документальних джерел наукової інформації. Результати досліджень публікує у всесоюзному журналі «Научно-техническая информация» та республіканському збірнику «Науковедение и информатика». У 1990 р. відділ наукової інформації з суспільних наук при Інституті філософії АН УРСР публікує його роботу «Развитие документальных источников научной информации (историко-типологический анализ)» (в 3-х частинах). У 1991 р. отримує вчене звання доцента. З 1993 р. по 1995 р. навчається в докторантурі Київського державного інституту культури.

З 1 вересня 1996 р. до сьогодні працює завідувачем відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

У 1997 р. у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського захистив докторську дисертацію на тему: «Типологія наукових документів: історія та сучасний стан».

За монографію «Документознавство: Історія. Теоретичні основи» Науковою радою Державного комітету архівів України було присуджено премію ім. В. Веретеннікова. У 2000 р. отримує вчене звання професора.

За час роботи в УНДІАСД брав участь у розробці низки фундаментальних тем з документознавства та архівознавства, зокрема: «Основні положення організації науково-дослідної та методичної роботи в державних архівних установах України» (2001), «Методичні рекомендації щодо застосування ДСТУ 4163–2003» Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів» (2004), «Методика грошової оцінки документів Національного архівного фонду» (2005); концепції проекту Закону України «Про справочинство» (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 р. № 426-р), «Збірника уніфікованих форм організаційно-розпорядчих документів» (2006); Переліку науково-технічних документів постійного стр. зберігання (2007), «Методики віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних» (2008), «Переліку типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств і організацій із зазначенням строків зберігання документів» (2012) та ін.

Був керівником розроблення низки національних стандартів України, зокрема, ДСТУ 4163-2003 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів» (2003), ДСТУ 2732: 2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять»(2004), ДСТУ 4423:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами» (Ч.1 та Ч.2) (2007), а також Стандарту Держкомархіву України СОУ 92.5-22892594-00102004 «Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства. Структура та основні напрями функціонування» (2005).

Нині в його доробку понад 200 публікацій.

С. Г. Кулешов працює в низці колегіальних органів, зокрема він член Нормативно-методичної комісії Державної архівної служби України, Вченої ради УНДІАСД, Технічного комітету зі стандартизації ТК 144 «Інформація та документація»; голова вченої спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій при УНДІАСД; головний редактор щорічника «Студії з архівної справи та документознавства», археографічного щорічника «Пам'ятки», член редакційних колегій журналів «Бібліотечний вісник», «Вісн. Кн. палати» та ін.

С. Г. Кулешов бере активну участь у підготовці висококваліфікованих кадрів з документознавства. Під його керівництвом захистили кандидатські дисертації такі відомі документознавці та архівознавці, як Н. М. Христова, С. В. Сельченкова, О. М. Загорецька, І. Є. Антоненко, Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш, а також книгознавці Л. О. Ткачова (нині доктор політичних наук, професор), В. Ю. Соколов.

Відзначений урядовими нагородами, зокрема Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України, Знаком «Відмінник освіти України», почесними грамотами Державного комітету архівів України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства культури і туризму України, відзнакою міського Голови м. Києва, духовним орденом Св. Володимира III ступеня.

Коло наукових інтересів: книгознавство, документознавство, архівознавство.

Основні публікації:

1. Документальні джерела наукової інформації : поняття, типологія, історія типологічної схеми : монографія / С. Г. Кулешов. – К. : УкрІНТЕІ, 1995. – 190 с.
2. Документознавство : Історія. Теоретичні основи : монографія / С. Г. Кулешов ; УНДІАСД, ДАКККІМ. – К., 2000. – 161 с.
3. Загальне документознавство : навч. пос. для студ. вишів / С. Г. Кулешов. – К. : Видав. дім «Києво-Могилянська

академія», 2012. – 122 с. **4.** Архівістика. Термінологічний словник : навч. пос. для студ. вишів – К. : УДНДІАСД, 1998 – 106 с. (у співавт. з К. Є. Новохатським, К. Т. Селіверстовою, Н. І. Гончаровою та ін.). **5.** Документознавство. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб. / С. Г. Кулешов. – К. : Либідь, 2008. – С.211–218. **6.** Документознавство // Українська архівна енциклопедія / Держкомархів; УНДІАСД. – К., 2008. – С.380–383. **7.** Діловодство Українська архівна енциклопедія / Держкомархів; УНДІАСД. – К., 2008. – С. 367–372 (у співавт. з О. М. Загорецькою). **8.** Нумізматики / С. Г. Кулешов. // Українська архівна енциклопедія / Держкомархів; УНДІАСД. – К., 2008. – С.618–621. **9.** Історичне документознавство : зміст та основні завдання наукового напрямку (до постановки проблеми) / С. Г. Кулешов // Архіви України. – 1998. – № 1–6. – С. 9–18. **10.** Що означає слово «филіпки» в українському актовому джерелі XVI ст.? / С. Г. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 2. Архівознавчі читання. – С.150–153. **11.** Ще раз про «до джерело» / С. Г. Кулешов // Студії з архівної справи та документознавства / Держкомархів України. УНДІАСД. **12.** З історії організації наукових досліджень процесів діловодства в Україні у 1920–1930-х роках / С. Г. Кулешов // Студії з архівної справи та документознавства / Держкомархів України. УНДІАСД; Європейський ун-т. – К., 2004. – Т. 11. – С.177–182. **13.** Проект концепції розвитку документознавства в Україні / С. Г. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. праць. Вип. 9. – К., 2007. – С.80–100. **14.** До проблеми віднесення документів Національного архівного фонду України до унікальних / С. Г. Кулешов. // Студії з арх.справи та документознавства. – 2008. – Т.16. – С.15–29. **15.** Деякі міркування щодо віднесення наукової спеціальності «документознавство, архівознавство» до галузі науки «соціальні комунікації» / С. Г. Кулешов. // Архіви України, 2008, № 3/4. – С.100–105. **16.** Про поняття «типовий документ» у традиційному документознавстві // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – 2009. – Вип.10 – С.108–116. **17.** Загальна теорія документа : реалії та перспективи / С. Г. Кулешов. // Архіви України. 2012 – № 6. – С.5–10. **18.** Наслідування європейським денаріям VIII–XI століть як об'єкт нумізматичного дослідження / С. Г. Кулешов // Наукові записки з української історії : зб. наук. ст. – Вип. 33. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С.22–32. **19.** Основні результати дослідження уніфікації галузевої документації в Україні // Архіви України. – 2013. – № 6. – С.71–85 (у співавторстві з В. Ф. Бойко). **20.** Находки «скандинавских подражаний» монетам англійського короля Етельреда II на території України / С. Г. Кулешов // Материали докл. и сообщений Межд. нумизматической конф. «Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII–IX вв.». – Санкт-Петербург, 2014. – С. 194–200.

До проблем віднесення документів національного архівного фонду України до унікальних

Нині майже кожна галузь знань і/або сфера практичної діяльності, що має справу із джерелами інформації, вивчає питання їхньої цінності. Причому декілька століть тому ними опікувалася фактично тільки історична наука, а з нею такі напрями, що сьогодні мають назву історичне джерелознавство, архівознавство, книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство, а вже у XX ст. до цього переліку долучаються журналістика, видавнича справа, інформатика, соціологія, теорія керування та інші науки. Однак, якщо в деяких науках ці питання розглядаються час від часу, то в історичному джерелознавстві та архівознавстві

вони набули пріоритетного значення. В історичному джерелознавстві ціннісні аспекти джерела пов'язують з ключовими методиками щодо визначення його автентичності і разом з тим значущості для суспільства. В архівознавстві поряд з цим – також із методиками аналізу характеристик документа для визначення стр. його зберігання. Безперечно, є низка суміжних із зазначеною проблематикою аспектів. Так, в історичному джерелознавстві певна кількість публікацій, присвячена аналізу категорій «масове» та «унікальне» джерело, ціннісним характеристикам джерела як пам'яток культури тощо. За кордоном вироблення єдиних підходів до визначення ціннісних ознак різних історичних джерел, зокрема унікальних, активізувалося з реалізацією регіональних (державних, національних) проектів «пам'яті світу». У 1960–1980-х рр. в СРСР у межах так званої наукової інформатики здійснювалося застосування інформологічного підходу до визначення цінності документальної інформації, що знайшло свого часу певне відображення і в архівознавчих дослідженнях.

Водночас у радянському архівознавстві було напрацьовано вагомий доробок із питань експертизи цінності документів, що вже у 1970-х рр. узагальнювалося у фундаментальних наукових виданнях. Тоді було вироблено критерії експертизи цінності, які у загальному формулюванні зафіксовано в сучасних українських нормативно-правових актах та нормативних документах. Разом з тим і нині ціннісні аспекти оперативних та архівних документів залишаються одним із пріоритетних об'єктів документознавчих та архівознавчих досліджень. За кордоном також приділяють значну увагу критеріям визначення строків зберігання документів, методикам їхнього відбору для зберігання в архіві, зокрема із застосуванням критерію внутрішньої цінності. Досвід практики визначення строків зберігання службових документів узагальнено в міжнародному стандарті.

Визначення ціннісних ознак документів традиційно вважається спільною справою двох наукових дисциплін – документознавства та архівознавства. Цілком зрозумілою є спеціалізація кожної з них щодо об'єктів вивчення – відповідно це оперативні та архівні документи. Однак, для розвитку аксіології документа, тобто у прагненні створення загальної, цілісної теорії цінності документа вона не є суттєвою, оскільки йдеться про один і той же об'єкт, який з часом змінює статус у зв'язку з завершенням виконання основної функції (заради виконання якої його було створено). Між тим, безперечно, що строк зберігання документа від одного р. до довічного визначається вже для статичної фази його побутування і залежить від значущості документа для держави, суспільства, окремої установи або особи як джерела поточної фактографічної інформації, правового акта і/або джерела історичної інформації. Поняття значущості документа під час відбору на постійне зберігання охоплює не тільки низку критеріїв (походження, зміст, зовнішні ознаки), а й враховує певні його інформаційні характеристики, пов'язані із відображенням діяльності юридичної або фізичної особи (залежно від функцій, виду номіналу документа), поглинанням або дублюванням інформації інших документів, мірою узагальнення інформації у документі. Як вже зазначалося, аналіз потоків оперативних службових документів з метою визначення строків зберігання різних видів документів є важливим і перспективним напрямом у документознавстві. Особливо це стосується України, де видовий склад таких документів значно зріс внаслідок політичних та економічних змін. Однак, не менш важливою залишається проблема диференціації за ціннісними ознаками документів Національного архівного фонду України.

У сучасному українському архівознавстві утвердилася така ієрархія документів Національного архівного фонду України (далі – документів НАФ) за ціннісними ознаками: унікальні, особливо цінні, цінні. Зазначений поділ

зумовлений потребою виокремлення певної групи документів, що мають виняткову історичну та іншу культурну цінність, і це, відповідно, вимагає особливого порядку їх обліку, зберігання та користування ними. Так, виявлення унікальних документів в Україні пов'язано із формуванням відповідної частини Державного реєстру національного культурного надбання. Для забезпечення збереженості унікальних (а за можливості й особливо цінних) документів вони мають зберігатися відокремлено»; необхідним є виготовлення їх страхових копій та копій фонду користування. Надалі розглянемо окремі проблемні питання визначення ціннісних категорій документів НАФ, зокрема, пов'язані із віднесенням зазначених документів до унікальних.

Виокремлення категорій архівних документів за ціннісними ознаками в радянському архівознавстві.

Базою для розвитку сучасного українського архівознавства була радянська архівна наука. І хоча за останні 15 років в організації архівної справи в незалежній Україні, її законодавчому, нормативно-методичному та науковому забезпеченні відбулися кардинальні зміни, всі революційні та еволюційні зрушення у цій сфері відштовхуються від сформованих у радянський період уявлень та набутого у ті часи практичного досвіду. У методичних розробках, спеціальних публікаціях сучасних російських дослідників початок визначення унікальних та особливо цінних архівних документів в СРСР відноситься до 1958 р. або навіть до 1938 р. Водночас спроби конкретизації понять різних категорій архівних документів було зроблено значно пізніше.

Так, у виданому 1968 р. «Кратком словаре архивной терминологии» з нашої проблематики зафіксовано тільки один термін – «унікальний документ», який визначається як документ особливої цінності, що не має собі подібних за змістом або оформленням». Перший радянський термінологічний стандарт з діловодства й архівної справи 1970 р. (ГОСТ 16487–70 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения») не тільки не містив диференціації документів за ціннісними ознаками, а й самого поняття «архівний документ».

У проекті першого випуску «Словаря современной архивной терминологии социалистических стран» (1978) вже було зафіксовано визначення особливо цінного документа, унікального документа, цінності документа, що відбивало певні зрушення в теорії та практиці організації архівної справи. Майже аналогічно ці поняття визначалися також у виданні цього словника 1982 р. Зокрема, особливо цінний документ визначався як цінний документ, що має значущість, яка не минає (російською мовою «непреходящее значение»), для державного керування, оборони країни, в міжнародних відносинах, наукових дослідженнях, і який не можна замінити у разі втрати з точки зору його юридичної значущості та автографічності, а унікальний документ – як особливо цінний, що не має собі подібних за інформацією, що він містить, і/або за зовнішніми ознаками. Однак, у цей випуск словника було додано також термін «цінний документ», який трактовано як такий, що має політичне, наукове, економічне і/або культурне чи інше значення, через що він прийнятий або підлягає прийманню на державне зберігання і державному обліку. Цінність документа визначалася як інформаційні можливості документа, що зумовлюють його політичну, наукову, економічну і/або культурну чи іншу суспільну значущість. Ці визначення починають використовуватись у практичній роботі, про що свідчить інструкція щодо виявлення, обліку, описування та зберігання особливо цінних документів (1981), в якій зафіксовано ідентичне формулювання поняття особливо цінного документа, однак у трактуванні унікального документа до інформаційної ознаки та зовнішніх ознак додано також «спосіб фіксації інформації».

У наступній редакції термінологічного стандарту з діловодства й архівної справи – ГОСТ 16487–83, визначено поняття двох видів документів за категорією цінності – «цінний документ» та «особливо цінний документ». Термін «цінність документа» – відсутній. Визначення цінного документа з незначними змінами повторює трактування у зазначеному вище словнику 1982 р., а формулювання поняття «особливо цінний документ» подано у такій редакції: це цінний документ, що має для держави значущість, яка не минає, і який не можна замінити у разі втрати. Властивість «неможливості заміни у разі втрати» вже не уточнюється з точки зору юридичного значення та автографічності, що, безперечно, спричинювало неоднозначність розумінні ознаки. Ознака «значущості, яка не минає» у трактуванні особливо цінного документа безперечно потребувала конкретизації, виходячи з мінливості поняття «цінності» у часі для певних груп документів. Так у фундаментальному радянському підручнику з архівної справи зауважувалося, що «критерії цінності на відміну від основних принципів експертизи не можуть бути незмінними, раз на завжди встановленими. Певні критерії цінності можуть втратити свої значення, втратити силу для відбору документів, інші – навпаки, виникнути». Принагідно зауважимо також, що за наявності використання терміна «унікальний документ», ця категорія документів, як і інші їх ціннісні категорії, у зазначеному підручнику не аналізуються.

Разом з тим, не всі категорії документів згадуються навіть у загальносоюзних нормативних актах. Так, в «Основних правилах работы ведомственных архивов» (1986) фігурує тільки словосполучення «особливо цінна справа», а в «Основних правилах работы государственных архивов СССР» (1984) використано поняття «особливо цінний документ» та коротко розкрито етапи роботи щодо їхнього виявлення. Детальніше технологію роботи з особливо цінними документами викладено у вже згадуваній інструкції щодо виявлення, обліку, описування та зберігання цих документів і методичних рекомендаціях щодо роботи з ними у державних архівах. Зокрема, було охарактеризовано зміст вироблених у радянському архівознавстві критеріїв, за якими виявлялися особливо цінні документи. Зважаючи на значну їхню подібність до критеріїв, що застосовують під час проведення експертизи цінності документів, акцентувалася увага на специфіці виявлення документів за категоріями їхньої цінності (слід зауважити, що у цілому назви зазначених критеріїв власне збереглися донині). Досвід роботи із виявлення, обліку та зберігання особливо цінних документів відображався на сторінках профільних періодичних видань.

Визначення категорій архівних документів та історичних пам'яток за ціннісними ознаками в незалежній Україні.

У першому українському термінологічному стандарті з діловодства та архівної справи (1994) було зафіксовано диференціацію на цінні, особливо цінні та унікальні документи. Визначення цінного та особливо цінного документа у ньому було відтворено за ГОСТ 16487-83 (змінено одне слово), а от дефініція такої поняттєвої інновації для термінологічних стандартів як унікальний документ була дубльована зі «Словаря современной архивной терминологии социалистических стран» 1982 р. видання.

Прийнятий 1994 р. Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» визначав одну категорію архівних документів – унікальні документальні пам'ятки Їх було трактовано як документи Національного архівного фонду, що мають особливу історико-культурну цінність. Як вже зазначалося, виокремлення цієї категорії документів було стимульовано необхідністю здійснення роботи щодо виявлення цих документів для створення відповідного розділу Державного реєстру національного культурного надбання.

Певні аспекти роботи з унікальними документами у подальшому було унормовано в другій редакції Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», а ще раніше також «Порядком віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних, внесення їх до Державного реєстру національного культурного надбання та зберігання» й «Методикою і критеріями виявлення і включення унікальних документальних пам'яток Національного архівного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання» (далі «Методика...»). Зокрема, у «Методиці...» подано таке визначення унікальної документальної пам'ятки як синоніма унікального документа: це особливо цінний документ Національного архівного фонду, який має важливе значення для формування національної свідомості українського народу, визначає його вклад у всесвітню культурну спадщину, не має собі подібних і щодо юридичної сили, автографічності та зовнішніх ознак, не може бути відновлений у разі непоправного пошкодження або втрати. Водночас відповідно до «Положення про державний реєстр національного культурного надбання» до документальних пам'яток було зараховано також рідкісні друковані видання. У другій редакції Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» з метою усунення можливостей різного тлумачення співвіднесення понять документальних пам'яток та документів НАФ було однозначно унормовано, що документи НАФ є пам'ятками культури, а термін «документальна пам'ятка» було вилучено з архівної терміносистеми. Унікальний документ тут порівняно з «Методикою...» подано в іншому формулюванні: це документ Національного архівного фонду, що становить виняткову культурну цінність, має важливе значення для формування національної свідомості українського народу і визначає його вклад у всесвітню культурну спадщину. Слід відзначити важливу рису, що відрізняє формулювання від попередніх дефініцій, – поняття «унікальний документ» визначено не через поняття «особливо цінний документ».

У новій редакції вітчизняного термінологічного стандарту з діловодства й архівної справи (ДСТУ 2732:2004) було застосовано порівняно з попередньою інші підходи щодо поділу документів за ціннісними ознаками. По-перше, прийнято, що йдеться не про документи взагалі, а про архівні документи. По-друге, що цінні, особливо цінні та унікальні архівні документи – це визначені експертизою цінності категорії архівних документів (зрозуміло віднесені за ціннісними характеристиками). По-третє, що визначення однієї категорії документів не може здійснюватися через визначення іншої (особливо цінний документ через цінний, унікальний через особливо цінний). Тобто за логікою визначення категорій об'єктів це мають бути окремі, чітко розмежовано групи документів, що відрізняються за своїми ціннісними характеристиками.

Так, у ДСТУ 2732:2004 цінний архівний документ трактовано як визначена експертизою категорія цінності архівного документа, інформація якого має культурне та інше суспільне значення. Дефініція особливо цінного архівного документа має такий зміст: визначена експертизою категорія цінності архівного документа, який містить особливо важливу інформацію про державу, суспільство та її видатних представників і/або особливу характеристику окремих зовнішніх ознак документа. Поняття унікального архівного документа викладено у такій редакції: визначена експертизою категорія цінності архівного документа, який має виняткове значення для історії держави та суспільства, і аналоги якого за документною інформацією і/або зовнішніми ознаками документа відсутні. У стандарті також подано таке визначення терміна «цінність документа»: це інформаційні та інші характеристики документа, що зумовлюють його значимість для особи, суспільства, держави.

Як бачимо, у трактуванні унікального архівного документа не було враховано деякі ознаки, наявні у попередніх його визначеннях у вітчизняних нормативно-правових актах. Зокрема, щодо важливого значення для формування національної свідомості Українського народу і його вкладу у всесвітню культурну спадщину. Зрозуміло, що не кожен унікальний документ впливає на формування національної свідомості народу, а до всесвітньої культурної спадщини може бути внесена дуже малочисельна група документів. Не відображено такою якісною характеристикою як «неможливість заміни у разі втрати», хоча дещо в іншому контексті її збережено в актах України, що стосуються унікальних пам'яток.

Зокрема, у «Порядку занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання» унікальна пам'ятка – це «єдина свого роду серед цінних пам'яток, що містить винятково важливу інформацію про події, явища, факти з усіх сфер життя держави, суспільства чи окремих видатних осіб і має важливе значення для формування національної самосвідомості і українського народу, визначає його вклад у всесвітню культурну спадщину, немає собі подібних і щодо походження, змісту, автографічності, наукової, художньої цінності, зовнішніх ознак, не може бути відновлена (підкреслено мною – С. К.) в разі непоправної шкоди або втрати». На мою думку, по-перше, термін «відновлення» більше відноситься до реставраційних робіт, а по-друге, будь-яку пам'ятку, як історичний об'єкт, у разі завданій їй непоправної шкоди або її втрати взагалі не можна відновити. Можна відтворити, створити ідентичний за певними характеристиками об'єкт, який буде більш чи менш подібний до втраченого (повністю чи частково пошкодженого, зіпсованого, зруйнованого) оригіналу сучасною копією. Такі зауваги можна було б вважати втручанням у справу іншої сфери діяльності, якщо б до унікальних музейних пам'яток у зазначеному «Порядку...» не було віднесено документальні пам'ятки (архівні документи), які зберігають в Музейному фонді України. «Порядок...» фактично дублює зміст критеріїв віднесення та які документи можуть бути віднесені до унікальних з архівної «Методики...». Це факт позитивний (хоча коректно було б послатися на архівний нормативно-правовий акт), але доцільним є узгодження як визначень, так і критеріїв щодо віднесення до унікальних документів НАФ, у тому числі, які зберігаються у Музейному фонді. Зрозуміло, що перші вітчизняні нормативні акти з визначення унікальних пам'яток будуть ще коригуватися. Ці зміни буде зумовлено досвідом практики виявлення та роботи з різними видами пам'яток, диференційованими за ціннісними характеристиками. А оскільки поняття цінності є суб'єктивним й інколи мінливим, то ми не позбудимося й відносності унікальності, нечітких меж, що відокремлюють визначену як унікальну пам'ятку від категорії пам'яток, які розташовані рангом нижче.

Специфічною є диференціація за ціннісними ознаками друкованих видань як історичних пам'яток. У процесі розвитку книгознавства сформувалися два основних поняття, що характеризують категорії цих пам'яток – «рідкісна книга» та «цінна книга». Генезис та еволюцію поглядів на зазначені та інші поняття, пов'язані з визначенням цінності друкованих книг, аналіз критеріїв їхнього поділу за цією ознакою подано в фундаментальній монографії Г. Ковальчук. Вміщений у монографії словник термінів, що відображає авторську позицію щодо різних категорій книжних пам'яток, надає, зокрема такі поняття як «цінна книга», «унікальне видання».

Слід відзначити, що рідкісні або цінні книги теж мають свою градацію, про що свідчить «Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання».

Тобто внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання підлягають певні групи рідкісних і цінних видань. Зі змісту «Інструкції...» зрозуміло, що це інкунабули, палеотипи та іноземні стародруки, випущені до 1800 р., видання глаголичного друку, видання кириличного друку, випущені до 1800 р., видання громадянського друку датовані до 1830 р., а також надруковані українською мовою до 1860 р. Відбір українських, російських та іноземних видань за певні періоди після цих дат здійснюють вже на підставі експертної оцінки. Слід відзначити, що відповідно до Інструкції внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання підлягають рукописи та рукописні книги, створені до XVII ст. включно (у тому числі фрагменти), а «починаючи з XVIII ст. – лише унікальні, з урахуванням особливостей письма, матеріалів, мови, оформлення та змісту». Слід зауважити, що згідно з «Порядком занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання» внесення унікальних письмових пам'яток має здійснюватись відповідно до зазначеної Інструкції.

Грошове оцінювання архівних документів та інших пам'яток культури як метод визначення їхньої цінності

Найбільшу диференціацію ціннісних характеристик документа, що відкривало можливість комплексно розглянути його за всіма ознаками, на мою думку, надавали методики грошової оцінки архівних документів. Як приклад можна навести видані у радянські часи «Методические рекомендации по денежной оценке автографов деятелей русской культуры ХУПІ – ХХ вв., рукописных книг, актов и других материалов эпохи феодализма» та друге їх видання.

Сучасними російськими дослідниками було вироблено інноваційні підходи щодо визначення цін документів за трьома категоріями цінності, що знайшло відображення у відповідних методичних рекомендаціях. В Україні також розроблено нормативну базу, на підставі якої проводиться грошове оцінювання документів НАФ. Її автори узагальнили досвід, набутий у сфері визначення грошової вартості пам'яток і, зокрема, враховано зміст згадуваних вище методичних рекомендацій та вітчизняних розробок, що стосуються інших видів історичних об'єктів. Процедура грошового оцінювання є, безперечно, одним із напрямів експертизи цінності документів і її результати можуть враховуватись під час вирішення інших завдань щодо диференціації архівних документів за ціннісними характеристиками. Наприклад, певні межі вартісних показників можуть окреслювати категорії унікальних, особливо цінних та цінних документів НАФ. У методичних рекомендаціях «Принципы денежной оценки документов Архивного фонда Российской Федерации и их страхование» наведено таку шкалу аукціонних цін на архівні документи:

Категорії оцінки	Інтервали аукціонних цін фірми Сотбі (Лондон)
1. Унікальні	Від 1 млн. до 10 млн. ф. ст.
2. Особливо цінні	Від 100 тис. до 1 млн. ф. ст.
3. Дуже цінні	Від 30 тис. до 100 тис. ф. ст.
4. Цінні	Від 1 тис. до 30 тис. ф. ст.

Однак, зазначена кореляція для категорій документів НАФ має бути встановлена на підставі емпіричного дослідження, тобто зіставлення груп зазначених документів з показниками їхньої грошової оцінки. Необхідно також мати на увазі умови і завдання проведення грошового оцінювання. Наприклад, незадовільний стан навіть унікального документа може зумовити значне

зниження його ціни. Однак, коли йдеться про документ НАФ, що, наприклад, має виняткову значущість для історії нашої держави та суспільства, то він визнається як унікальний і відповідно високо оцінюється безвідносно від стану його збереженості. З іншого боку, оцінювання архівних документів на світових аукціонах базується виключно з критеріїв попиту на подібні документи, його рідкості та стану збереженості.

Фактично ці критерії оцінювання поширені на всі види речових (рухомих) пам'яток, що виставляють на аукціонах або представлені у каталогах-цінниках. Іноді в основу загальної диференціації за ціннісними ознаками певних пам'яток взято одну чи дві ознаки об'єкта, переважно стан збереженості і/або ступінь рідкості. Це характерно, наприклад, для нумізматичних пам'яток. Зокрема, в закордонних каталогах-цінниках (аукціонних каталогах) з цих двох ознак зазвичай перевага надається стану збереженості. У каталогах, призначених для атрибуції об'єктів, як правило – ступінь рідкості. Так, у фундаментальному каталозі російських монет наведено таку градацію за цією ознакою: не зовсім звичайна (монета), рідкісна, дуже рідкісна, надзвичайно рідкісна, має виняткову рідкісність, у тому числі відома в одному екземплярі. Каталог радянських монет міру рідкості визначає за кількістю відомих екземплярів. Цікаво, що саме цей критерій було обрано диференціації за ступенем рідкості таких унікальних пам'яток НАФ, як біфони – виготовлені друком у незначній кількості грошових документи ОУН-УПА.

Останнім часом має місце презентація універсальних методик проведення експертизи, укладення уніфікованого опису, з'ясування споживчої цінності, класифікації за рівнем соціокультурної значимості та визначення прогностичної вартості культурних цінностей. Ці методики, безперечно, заслуговують на увагу і можливість для врахування під час удосконалення та застосування методики грошового оцінювання архівних документів. Водночас не всі пропоновані методики визначення ціни історичних об'єктів за допомогою сукупностей критеріїв, впровадження універсальних формул їхнього грошового оцінювання можуть бути придатними для відповідної експертизи архівних документів.

Критерії та характеристики, за якими визначають цінність документів

Вище вже відзначалося, що основним інструментарієм для диференціації архівних документів за різними ціннісними ознаками є так звані критерії, що застосовують під час проведення експертизи цінності документів. Водночас зазначені критерії (походження, зміст та зовнішні особливості) складаються з характеристик, зміст ознак яких і дає підстави відносити конкретний документ до групи документів (за строками зберігання – тимчасового чи постійного) або категорії документів постійного стр. зберігання (цінні, особливо цінні, унікальні). Наприклад, характеристиками критерію походження є час створення, місце та історичні умови створення документа, значущість автора. Слід зауважити, зміст ознак характеристик, склад цих характеристик і навіть критеріїв може бути різним залежно від мети проведення експертизи (визначення стр. зберігання, віднесення документа до особливо цінного або унікального, грошове оцінювання архівного документа тощо). Однак, критерії походження, змісту і зовнішніх ознак документа, можна назвати загальними, оскільки їх, як правило, включають до всіх методик експертизи.

Не маючи на меті комплексне аналізування критеріїв та їх характеристик, схематично представимо еволюцію поглядів на їхній склад та наочну ілюстрацію подібностей та відмінностей за допомогою переліків цих критеріїв, вміщених, переважно, в різних нормативних документах. У Таблиці 1 подано сукупність критеріїв та їхніх характеристик, що застосовувалися в СРСР та застосовують нині в Україні та Російській Федерації.

Основні критерії визначення цінності документів, застосовувані під час проведення експертизи цінності

Основные правила работы государственных архивов СССР (1984)	Экспертиза ценности управленческих документов и комплектование ими государственных архивов (теория и методика) (2006)	Основні правила роботи державних архівів України (2004)
1) критерії походження: значущість установи чи особи в житті суспільства; значущість події (явища, предмета), відображеного у документах; час і місце створення документів;	1) критерії походження: функційно-цільове призначення установи або особи автора документа в житті суспільства; час і місце створення документа;	1) група походження: роль та значення авторів (фондоутворювачів) у житті суспільства; час і місце створення документів; значущість подій, явищ, предметів, відображених у документах;
2) критерії змісту: значущість інформації, що містить документ, її повторення в інших документах; цільове призначення, вид і різновид документа;	2) критерії змісту: значущість інформації, що містить документ (залежність її від документованої функції та події, відображеної в документі, наявність віз, резолюцій, позначок); повторення інформації документа в інших документах; вид документа; оригінальність документа;	2) група змісту: значення інформації, що міститься у документах, її новизна, повторюваність в інших документах; Цільове призначення, види документів; наявність чи відсутність резолюцій, віз, позначок; документів у складі певного документального комплексу;
3) критерії зовнішніх особливостей документа: оригінальність; форма передачі змісту, засвідчення й оформлення документа (у тому числі художні, палеографічні, мовні та ін. особливості); фізичний стан документа.	3) критерії зовнішніх особливостей: форма передачі змісту, засвідчення й оформлення документа; фізичний стан документа; ступінь повноти збереженості фонду.	3) група зовнішніх ознак: оригінальність чи копіяльність документів; спосіб фіксації інформації; стан фізичної збереженості документів; наявність художніх, палеографічних, мовних та інших особливостей в оформленні документів.

Безперечно, що в СРСР і до прийняття «Основних правил работы государственных архивов СССР» 1984 р. мали місце нормативні методики щодо проведення експертизи цінності. На мою думку, найбільш комплексний характер щодо представлення сукупностей критеріїв мали методики грошового оцінювання архівних документів, зокрема вже згадані мною «Методические рекомендации по денежной оценке автографов деятелей русской культуры XVIII–XX вв., рукописных книг, актов и других материалов эпохи феодализма» (див. Табл. 2). Слід зауважити, що зазначалися також такі додаткові чинники, що могли вплинути на грошову оцінку рукописів творів (літературних, богослужбових, наукових тощо), актових книг (разрядних, митних, родоводних тощо): 1) вид рукописного твору, зумовлений змістом;

2) наявність списків твору в архівосховищах країни; 3) відхилення від канонічного або загальновідомого тексту, від звичайної або однієї із відомих редакцій; 4) записи і позначки на рукописах; 5) мініатюри, заставки та інше художнє оформлення». Майже у такому ж складі їх було повторено у наступному виданні зазначеної методики (додано критерій «рідкісність»), однак як цікаву інновацію слід вважати уточнення деяких умов грошового оцінювання (наприклад, що завершений твір коштує дорожче частини рукопису, що в основі оцінки фотодокумента знаходиться позитив, а вартість фотографії може бути підвищена, якщо є негатив та анотація). З деякими корективами ці критерії було зафіксовано у розділі «5. Критерії визначення оціночної вартості письмових джерел» вітчизняної «Інструкції про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України» (див. Табл. 3). В основу грошової оцінки документів Архівного фонду Російської Федерації покладено такі критерії як інформаційна цінність, споживча цінність та збереженість документа, які складаються з певних характеристик (див. Табл. 2).

Табл. 2.

Основні критерії з грошового оцінювання архівних документів в методичних рекомендаціях СРСР та Російської Федерації

Методические рекомендации по денежной оценке автографов деятелей русской культуры ХУШ–ХХ вв., рукописных книг(1971)	Методические рекомендации по денежной оценке актових документов эпохи феодализма и капитализма, рукописных и старопечатных книг(1983)	Принципы денежной оценки документов Архивного фонда Российской Федерации их Страхование(1993)
<ol style="list-style-type: none"> 1) Історико-культурна значущість автора. 2) Зміст документа. 3) Неопублікованість. 4) Ступінь автографічності документа. 5) Ступінь збереженості особистого архіву. 6) Віддаленість виникнення документа від нашого часу. 7) Адресат. 8) Збереженість документа. 9) Антикварно-букіністична ціна. 10) Експозиційна цінність документа. 11) Обсяг документа. 	<ol style="list-style-type: none"> I) Зміст документа. 2) Історико-культурна значущість творчості та діяльності автора. 3) Час виникнення документа. 4) Неопублікованість. 5) Автографічність документа. 6) Записи та позначки на документах. 7) Рідкісність документа. 8) Адресат. 9) Зовнішні особливості документа. 10) Фізичний стан документа. II) Антикварно-букіністична ціна. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) критерії інформаційної цінності: <ul style="list-style-type: none"> – вид документа (приналежність до видів, груп номіналів документів); – автор/адресат; – зміст документа; – ступінь поширення (оприлюднення) документної інформації; 2) критерії історико-культурної цінності: <ul style="list-style-type: none"> – оригінальність документа; – рівень значущості документа; – хронологічна належність документа; – зовнішні особливості документа; – рівень попиту на подібні документи; 3) критерії цінності, зумовлені збереженістю документа: <ul style="list-style-type: none"> – збереженість носія інформації; – збереженість тексту (інформації змісту); – режим зберігання (необхідність додаткових витрат); – ступінь ризику

В Україні критерії, за якими проводиться грошова оцінка документів НАФ, зафіксовано у «Порядку проведення грошової оцінки документів Національного архівного фонду» і диференційовано за їхніми характеристиками у Примірній шкалі оцінок документів НАФ «Методики грошової оцінки документів Національного архівного фонду». Можна відзначити певну близькість критеріїв для визначення грошової оцінки документів НАФ критеріям у методиках грошового оцінювання інших видів історичних об'єктів і навіть нерухомих пам'яток (див. Табл. 3).

Табл. 3.

Основні критерії, застосовувані під час грошового оцінювання архівних документів інших історичних пам'яток в Україні.

Методика грошової оцінки документів Національного архівного фонду (2005)	Інструкція про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України (1998)	Грошова оцінка пам'яток архітектури та містобудування, а також історичних ландшафтних, монументального і садово-паркового мистецтва (з Методики грошової оцінки пам'яток) (2002)
1) критерії інформаційної цінності: - номінал документа; - автор/адресат; - зміст документа; 2) критерії споживчої цінності: - оригінальність; - хронологічна приналежність документа; - зовнішні особливості документа; - новизна повідомлюваної інформації; - рівень (інтенсивність) попиту на ретроспективну документну інформацію, вміщену у документі; 3) критерії збереженості документа: - збереженість тексту; - режим зберігання; - ступінь ризику у зв'язку з переміщенням документа)	1) Походження та час (належність до відомих історичних епох, культур, осіб, подій, авторів, шкіл тощо). 2) Зміст. 3) Оригінальність. 4) Унікальність (визначення ознак, які дають змогу розглядати даний предмет як своєрідний, неповторний серед інших, що зберігся в однині або таких предметів існує незначна кількість). 5) Реліквійність (предмет, що має високий ступінь експресивності, особливо шанований як пам'ять про визначну історичну подію або особу і має суспільну значимість). 6) Збереженість.	1) Дата створення пам'ятки. 2) Категорія, до якої належить пам'ятка. 3) Стильова характеристика пам'ятки. 4) Особливості архітектурного рішення. 5) Раритетність пам'ятки. 6) Схоронність (автентичність) та технічний стан головних конструктивних елементів. 7) Умови охоронного договору.

Майже подібним є склад критеріїв та їхніх характеристик для віднесення архівних документів до особливо цінних або унікальних, зафіксовані в методиках часів СРСР та сучасних Російської Федерації й України (див. Табл. 4). Певною мірою наближені до цього переліку і критерії, викладені у «Порядку занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання» (2002). У зазначеному «Порядку...» подано такий їхній склад: 1) походження (визначення ролі і значення пам'яток, їх авторів, фондоутворювачів як джерела інформації, значущості подій, явищ, які знайшли відображення у пам'ятках, їх зв'язок з історичними подіями,

певним історичним середовищем, видатними особами, часом і місцем створення, побутуванням і знаходженням); 2) зміст; 3) наукова цінність; 4) художня цінність; 5) зовнішня особливість.

Табл. 4.

Основні критерії віднесення архівних документів до особливо цінних або унікальних документів

Методические рекомендации по работес особо ценными документами в государственных архивах (1983)	Регламент Государственного реестрауникальных документов Архивногофонда Российской Федерации и организации работы поего созданию (2001)	Методические рекомендации по работес особо ценнымидокументами в государственных архивах Российской Федерации (2006)	Методика і критеріївиявлення і включення унікальних документальних пам'яток НАФ до Державного реєстру національного культурного надбання(1998)
1) Значущість фондоутворювача 2) Авторство документів. 3) Час створення документів. 4) Цінність інформації, що містять документи. 5) Юридична сила, оригінальність документів. 6) Наявність художніх, палеографічних особливостей документів.	1) Давність документа. 2) Оригінальність документа. 3) Незаперечність культурно-історичної значущості документа. 4) Публічність. 5) Висока матеріальна цінність документа. 6) Відношення документа до історичної події або до історичної особи. 7) Юридична значущість документа. 8) Художні особливості та особливості оформлення документа.	1) Час створення документа. 2) Цінність інформації, що містять документи. 3) Юридична сила, оригінальність документів. 4) Значущість фондоутворювача. 5) Авторство (адресат) документа. 6) Наявність художніх, палеографічних та інших особливостей документів.	1) Час створення, давність документів. 2) Авторство документів і значення фондоутворювачів. 3) Оригінальність, юридична сила документів. 4) Цінність інформації, що міститься в документах. 5) Наявність художніх, палеографічних особливостей документів, їх оздоблення. 6) Місце та історичні умови виникнення документів.

Нині в Україні у зв'язку з набуттям чинності «Порядку віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних, їх обліку та зберігання» розроблено «Методика віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних», яка пройшла державну реєстрацію і має впроваджуватись. Критерії в ній диференційовано за характеристиками таким чином: 1) Походження: функціонально-цільове призначення юридичної особи (фондоутворювача), значення фізичної особи (фондоутворювача) в житті суспільства, час створення, місце та історичні умови створення документа. 2) Зміст: значущість інформації, що міститься в документі, вид документа, оригінальність документа. 3) Зовнішні ознаки: форма фіксації та передачі змісту, особливості оформлення документа.

Далі розглянемо деякі проблемні питання організації віднесення документів НАФ до унікальних у зв'язку із впровадженням оновленої редакції Методики.

Організація віднесення документів НАФ до унікальних

Як уже зазначалося, в незалежній Україні проведення робіт щодо віднесення документів НАФ до унікальних було розпочато у зв'язку з формуванням Державного реєстру національного культурного надбання. До зазначеного реєстру повинні бути внесені унікальні об'єкти матеріальної та духовної культури і такими об'єктами є також унікальні документи НАФ. Внесення їх до Державного реєстру національного культурного надбання (далі – Державний реєстр) має здійснювати Державний комітет архівів України (Держкомархів). Основні аспекти цієї роботи було унормовано вже згадуваною мною «Методикою...» 1998 р. («Методика і критерії виявлення і включення унікальних документальних пам'яток Національного архівного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання»). Застосування «Методики...» зумовило виявлення в центральних державних архівах, Державному архіві в Автономній Республіці Крим, державних обласних архівах, державних архівах міст Києва та Севастополя унікальних документів і складення ними анотованих переліків цих документів. На сьогодні розділ «Унікальні документи НАФ» Державного реєстру представлений сукупністю анотованих переліків, наданих Держкомархіву державними архівами.

Зміни нормативно-правової бази організації архівної справи, необхідність коригування змісту Методики відповідно до сучасних реалій зумовили її перероблення і прийняття у 2008 р. Держкомархівом оновленого її варіанту з назвою «Методика віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних». На попередньому етапі розроблення нової редакції Методики було проаналізовано анотовані переліки унікальних документів, стан організації їх виявлення, зроблено певні висновки і окреслено головні проблеми щодо виявлення і віднесення документів НАФ до категорії унікальних. Оскільки подібні завдання вирішуються архівістами Російської Федерації, також опрацьовано зміст їхніх науково-практичних публікацій та методичних рекомендацій з цієї проблематики.

Передусім постала необхідність чіткіше визначити характеристики критеріїв, за якими слід здійснювати віднесення (див. Табл. 4). Однак, стало зрозумілим, що сформулювати певні межі, параметри і умови віднесення документів НАФ до унікальних можливо тільки для змісту окремих характеристик. Наприклад, для характеристики часу створення документа, оскільки встановлюється що всі документи (включаючи копії та фальсифікати), створені до XVIII ст., є унікальними. До речі, у зв'язку з цим формулювання інших характеристик стосуються документів, створених від 1701 р. Однозначно віднесені до унікальних документів можуть бути рукописи (автографи), створені всесвітньо відомими особами, оригінали офіційних документів, що відіграли значну роль в історії держави і/або суспільства, зразки перших аудіовізуальних документів, а також тих документів, що мають дорогоцінну оздобу. Зміст інших характеристик скоріше орієнтує на те, серед яких документів може бути унікальний документ, ніж однозначно вказувати, що цей документ є унікальним.

Важливим є питання щодо конкретизації меж унікальності архівних документів. Аналіз анотованих переліків унікальних документів, наданих Держкомархіву державними архівами, засвідчив різні підходи до визначення таких меж. Зазначені розбіжності зумовлювала специфіка складу фондів державних архівів залежно від профілю архіву, стану збереженості фондів та історії їх формування

у зв'язку із розвитком окремих регіонів України. Зокрема, оскільки масштабне освоєння (переважно промислове) крайнього сходу України відбулося тільки у XIX ст., то унікальні документи цього регіону стосуються саме цього ст. чи початку XX. Цілком зрозуміло, що документи віднесені у цих архівах і, наприклад, в історичних архівах Києва та Львова до унікальних, будуть значно різнитися за своїми характеристиками цінності. Суттєві відмінності за цими ознаками мають документи фондів державних обласних архівів, які зазнали і не зазнали значних втрат під час Другої світової війни. За умови застосування однакових критеріїв фонди історичних архівів та й мабуть усіх центральних, слід було б віднести до унікальних. Звертаючись до визначення унікального документа у Законі України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (документ НАФ, що становить виняткову культурну цінність, має важливе значення для формування національної самосвідомості Українського народу і визначає його вклад у всесвітню культурну спадщину) у даному випадку «виняткову культурну цінність» можна розглядати не тільки у світовому або державному масштабах, а й з точки зору регіональної історії, тобто враховувати ситуацію віднесення документа до унікального як винятково важливого джерела краєзнавчої історичної інформації. Оскільки саме з історії регіонів складається цілісна історія України. Не врахування цієї умови призведе до того, що ті документи НАФ, задекларовані окремими державними архівами східних та південних областей як унікальні навряд чи можуть бути віднесені до цієї категорії.

З іншого боку, заслуговує на увагу думка російських архівістів, які вважають, що підхід до виявлення особливо цінних документів тільки з позицій важливості відображених у документах подій, фактів, явищ стосовно окремого регіону неминуче призводить до невиправданого розширення складу особливо цінних документів, нечіткості меж між цими та цінними документами. Що ж стосується унікальних документів, то в Російській Федерації до Державного реєстру унікальних документів Архівного фонду РФ вносять всі документи, створені до XVI ст., тобто так звані давні документи (див. Табл. 4). Російські архівісти вважають, що як унікальні можна розглядати і більш пізні документи (зокрема, XVII ст.), однак це вже потребує додаткового обґрунтування і висновків фахівців. Водночас для внесення до зазначеного реєстру документів, що не є давніми, необхідно, щоб вони відповідали не менш, ніж п'яти іншим характеристикам критеріїв і до того ж були оригіналами».

Не виключено, що в Україні також постане необхідність кардинального перегляду впроваджуваних підходів щодо визначення меж унікальності архівних документів. Застосування в державних архівах фактично усталених характеристик критеріїв віднесення документів НАФ до унікальних (чинна «Методика...» 2008 р. є власне модернізованим варіантом «Методики...» 1997 р.) показує, що більшість таких документів (навіть XVII ст.) фактично належить до типової документації і вони аж ніяк не становлять виняткову культурну цінність, не мають важливого значення для формування національної самосвідомості українського народу і тим більше не визначають його вклад у всесвітню культурну спадщину. Можливо така ситуація створилася в результаті «адаптації» в першій половині 1990-х рр. (коли виникла потреба розпочати формування Державного реєстру) ознак характеристик критеріїв особливо цінних документів (досвід виявлення яких вже був в українських архівах за радянських часів) до таких ознак характеристик критеріїв унікальних документів. А досить значна кількість виявлених державними архівами унікальних документів явно суперечить виступу, що «унікального не може бути багато».

За логікою внесення унікальних документів до Державного реєстру має бути подокументним. Чи можливе внесення до реєстру сукупностей документів? На цьому наполягають деякі центральні архіви. Безперечно, до цього їх можливо спонукає величезний обсяг роботи у разі подокументного створення анотованих реєстрів. Але ця причина не може бути вирішальною. Іншим, більш вагомим аргументом, є те, що і справді певні сукупності документів, де навіть немає унікальних документів, можуть представляти унікальну єдність.

Зокрема, до унікальних можуть бути віднесені справи, документи яких не окремо, а в комплексі становлять унікальне історичне джерело (наприклад, що містять статистичні відомості, листи, документи надані для підтвердження прав або статусу тощо, судово-слідчі, наглядові, виборчі, інші справи). Вже є практика віднесення сукупності хронологічних записів, що велися державними (адміністративними, судовими, фінансовими тощо), релігійними, громадськими, установами в книжній формі (актові, метричні, межові, родовідні та інші книги, журнали посадових осіб, журнали дослідів, реєстраційні журнали документів тощо), які обліковують у державних архівах як окремі справи. Унікальними можуть бути визнані також нотні записи, оформлені у вигляді книг. Причому віднесення може здійснюватися із застосуванням критеріїв, на підставі яких визначають характеристику унікальності окремих документів, відповідно як до певної складової книги (окремого запису), так і при визнанні її як комплексного історичного джерела. За такими характеристиками до унікальних може бути віднесено комплекс архівних науково-технічних документів, створених у межах теми або проекту.

До унікальних сукупностей документів може бути віднесено архівний фонд, якщо він є унікальним комплексним джерелом з історії (політичної, економічної, релігійної тощо) України, окремого її регіону (фонди магістратів, громадських урядів, центральних і крайових органів державної влади тощо) і/ або його фондоутворювач відіграв винятково значущу роль в історії українського народу, інших народів та країн. До таких сукупностей документів може бути віднесено і архівну колекцію (в державних архівах обліковують як архівний фонд), якщо ця збірка є унікальним комплексним історичним джерелом (колекція документів про злочини німецько-фашистських загарбників, колекція документів ОУН-УПА, колекція карт і креслень тощо).

У Російській Федерації до Державного реєстру унікальних документів АФ РФ вносять одиниці зберігання – справи, фонди, які складаються тільки з унікальних документів. Водночас практика роботи з історичними об'єктами свідчить про можливість віднесення до унікальних комплексів предметів, кожен окремо з яких може і не бути унікальним. Наприклад, такими є особливо значущі книжкові колекції і зібрання (зокрема, що зберігають в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського – бібліотека польського короля Станіслава Августа Понятовського, бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря, колекція книг Університету Св. Володимира та ін.) або колекції артефактів чи скарби».

У разі внесення унікальних справ та архівних фондів до Державного реєстру постає низка питань. Наприклад, чи можна вважати унікальним окремий документ у складі таких сукупностей? Зокрема, втрата такого документа, що зберігався у справі, порушить логічні зв'язки між документами і справа втратить ознаки унікальності. Інше питання: як здійснювати описування в анотованому реєстрі та Державному реєстрі унікальних об'єктів, якщо справа чи фонд слід визнати унікальними, але вони також містять унікальні документи? Можливо у цьому разі слід застосувати подвійне внесення як окремих унікальних об'єктів. Втім, у результаті кардинального перегляду ознак характеристик унікальних документів

і значного зменшення кількості документів, що можуть мати цей статус, на мою думку, їхнє внесення до Державного реєстру має бути тільки подокументним.

Процес виявлення і віднесення до унікальних документів НАФ потребує наявності у архівістів, що його здійснюють високих професійних знань і не тільки, що стосуються фондів власного архіву, а й наявності документів в інших архівах. Більшість практиків усвідомлюють, що ніякі методики і рекомендації не можуть дати універсальних й однозначно сформульованих порад з параметрами або дихотомічними класифікаціями унікальних документів, зважаючи на специфіку фондів державних архівів, склад їхніх документів, історію фондоутворювачів, міру репрезентативності збереженими документами історії регіонів та певних історичних періодів. Визначення цінності документа, за об'єктивної її притаманності цьому документу, має суб'єктивний характер. У багатьох випадках суб'єктивний підхід є вирішальним і позитивний результат прямо залежний від професійних якостей експерта. Йдеться про рівень компетентності архівістів, що здійснюють виявлення унікальних документів, членів комісій з експертизи цінності документів, що розглядають пропозиції цих архівістів щодо віднесення документів НАФ до унікальних, членів експертно-перевірних комісій, які схвалюють анотовані переліки документів, що пропонується віднести унікальних, та Центральної експертно-перевірної комісії Держкомархіву, яка погоджує ці переліки і вносить унікальні документи до відповідної частини Державного реєстру.

Студії з архівної справи та документознавства. – Київ, 2008. – Т. 16. – С. 15–29.

**НОВАЛЬСЬКА
ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА,**

*доктор історичних наук, професор
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 8 листопада 1955 р. у м. Києві, у 1973 р. закінчила середню школу. У 1981р. закінчила Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія», у 1984 р. аспірантуру КДіК, у 2004 р. – докторантуру КНУКіМ за спеціальністю «Книгознавство. Бібліотекознавство. Бібліографія».

У 1989 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.02 – «Історія СРСР» на тему: «Розвиток профспілкових бібліотек Української РСР (1917–1987 рр.), (науковий керівник – доктор історичних наук, професор С. М. Сирцова)

У 1990 р. отримала вчене звання доцента.

2007 р. захистила докторську дисертацію за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина ХІХ –початок ХХІ ст.)» (науковий консультант доктор історичних наук, професор Т. І. Ківшар).

2008 р. отримала вчене звання професора.

Трудову діяльність розпочала в 1973 р. в Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого), з 1976 р. бібліотекар відділу обслуговування. З 1979 р. працює на кафедрі бібліотекознавства (нині кафедра соціальних комунікацій та інформаційних наук КНУКіМ). Упродовж своєї діяльності на кафедрі пройшла шлях від лаборанта до професора, з 2008 р. по 2013 р. завідувач кафедри, декан факультету культурології.

Керує науково-дослідною роботою аспірантів (захищено 8 кандидатських дисертацій), студентів-бакалаврів, магістрів (більше 50).

Автор понад 150 наукових праць, в т. ч. монографій, наукових статей, навчально-методичних матеріалів. Здійснює редагування і рецензування монографій, наукових збірників, навчальних посібників, авторефератів дисертацій. Виступає опонентом на захистах кандидатських дисертацій.

Член спеціалізованих вчених рад: Д 26.807.02 та К 26.807.07 – у Київському національному університеті культури і мистецтв, з 2016 р. – голова ради; Д 26.165.01 – у Національній бібліотеці НАН України ім. В. І. Вернадського (2009–2013 рр.); Д 64.807.02 – у Харківській академії культури (2010–2013 рр.); Д 26.850.01 – у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (2010–2013 рр.).

Організатор, учасник та член оргкомітетів міжнародних, всеукраїнських науково – практичних конференцій, семінарів, круглих столів.

Має почесні грамоти Міністерства культури України та Київського міського голови, Української бібліотечної асоціації, якої є активним членом.

Засновник наукової школи: «Бібліотечне читачезнавство».

Викладає дисципліни: «Бібліотечно-інформаційне обслуговування», «Соціологія книги і читання», «Сучасні книгознавчі та бібліотекознавчі концепції».

Коло наукових інтересів: бібліотекознавство, спеціальне бібліотекознавство, сучасні вітчизняні книгознавчі, бібліотекознавчі, бібліографознавчі концепції, інформаційні потреби користувачів бібліотек; інноваційні форми в обслуговуванні користувачів бібліотек; підготовка кадрів для бібліотечно-інформаційної галузі.

Основні публікації:

1. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ–початок ХХІст.): монографія / Т. В. Новальська. – К.: КНУКіМ, 2005. – 252 с. **2.** УНІК – перша науково-дослідна установа з вивчення проблем українського читачезнавства / Т. В. Новальська // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С. 36–39. **3.** Українські просвітяни про вивчення «читача з народу» / Т. В. Новальська // Бібл. вісн. – 2004. – № 3. – С. 34–38. **4.** Про читання бібліотекарів на початку ХХІ ст. / Т. В. Новальська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 2. – С. 45–49. **5.** Визначна віха в історії бібліотечної справи (Перший Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи 1911 р.) / Т. В. Новальська // Бібл. вісн. – 2005. – № 4. – С. 17–22. **6.** Звіти міських публічних бібліотек Наддніпрянської України другої пол. ХІХ – початку ХХст. як джерело вивчення складу читачів / Т. В. Новальська // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 155–167. **7.** Сучасна термінологія і типологія в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні / Т. В. Новальська // Бібл. наука, освіта, професія у демократичній Україні: зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 2. – С. 72–78. **8.** Формування теоретичних засад бібліотечного читачезнавства / Т. В. Новальська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. – Вип. 19 – С. 640–651. **9.** Вивчення читачів бібліотек та кола їхніх інтересів у 30–50-ті рр. ХХ ст. / Т. В. Новальська // Волинські історичні зап.: зб. наук. пр. – Житомир: Полісся, 2009. – Т. 2. – С. 69–74. **10.** Вчений, організатор, педагог (про О. Сокальського) / Т. В. Новальська // Бібл. планета. – 2009. – № 4. – С. 30–32. **11.** Удосконалення кадрового складу бібліотек: взаємодія навчальних закладів, установ та організацій бібліотечної галузі // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 3. – С. 4–8. **12.** Новальська Т. В. Кафедра бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв в іменах (1968–2003) / Т. В. Новальська, І. В. Тимошенко // Бібл. планета. – 2013. – № 2. – С. 21–24. **13.** Новальська Т. В. Удосконалення кадрового складу бібліотек: взаємодія навчальних закладів, установ та організацій бібліотечно-інформаційної галузі / Н. А. Бачинська, Т. В. Новальська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2013. – № 3. – С. 4–8. **14.** Новальська Т. В. Бібліографознавець, бібліотекознавець, педагог Віра Вікторівна Загуменна / Т. В. Новальська, Н. А. Бачинська // Бібл. планета. – 2014. – № 4. – С. 23–24. **15.** Новальська Т. В. Вища бібліотечна освіта в Україні: сторінки історії, шляхи модернізації / Т. В. Новальська // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 4. – С. 97–101.

16. Новальська Т. В. Шляхи вирішення проблеми дефіциту кваліфікованих кадрів у бібліотеках України / Т. В. Новальська, Н. А. Бачинська // Вісн. Книжк. Палати. – 2015. – № 6. – С. 21–23.

Розвиток спеціального бібліотекознавства в структурі вітчизняної науки

У розробці цілісної концепції українського бібліотекознавства фундаментального значення набувають дослідження всіх його складових, серед яких особливе місце посідає вивчення читачів бібліотек, що узагальнюється поняттям бібліотечне читачезнавство. Проте і до тепер відсутність чітко оформлених і викладених теоретичних основ концепції читачезнавства як наукової дисципліни залишили проблему у стадії розробки. Тож спробуємо висловити основи цієї наукової дисципліни та обґрунтувати бібліотечне читачезнавство як складову бібліотекознавства.

Для обґрунтування читачезнавства як спеціального бібліотекознавства звернемось до аналізу структури останнього.

Одним із перших, хто окреслив структурні розділи бібліотекознавства, був український бібліолог К. Рубинський. У праці «Культурная роль библиотеки и задачи библиотекведения» (1910), науковець виділив такі складові: знання про бібліотечні приміщення; про зберігання книг; придбання, опис і каталогізація літератури; питання користування бібліотекою; вивчення бібліотечних працівників. Одним із важливих напрямків бібліотекознавства він вважав історію бібліотечної науки, проблем її дослідження і викладання майбутнім фахівцям.

Більш розгорнуту і чітко визначену структуру бібліотекознавства запропонувала на Першій конференції наукових бібліотек (1926) Л. Хавкіна, а саме: вчення про бібліотеки і бібліотечну справу, складовими якого є: бібліотечна мережа, типологія бібліотек, бібліотечне законодавство, управління бібліотекою; історія бібліотечної справи і соціально-культурна географія бібліотек; функціонування бібліотек; методологія бібліотечної роботи; бібліотечна професія і професійна підготовка бібліотекарів; розвиток бібліотекознавства як науки.

У ці ж роки В. Штейн подає наступну структуру: вчення про організацію і розвиток бібліотечної справи в цілому і окремих бібліотек; вчення про комплектування бібліотек; вчення про засоби розміщення і збереження книг у бібліотеках; методи роботи з читачами; вчення про бібліотечні споруди та їх оснащення.

У структурі Л. Хавкіної і В. Штейна вперше виокремлювалась загальна частина, яка розглядала бібліотечну справу в цілому. Пізніше цю частину було запропоновано називати «загальним бібліотекознавством».

Значний внесок у розробку загального бібліотекознавства зроблено.

О.Чубарьяном, який у структурі бібліотекознавства виділяв наукові і навчальні дисципліни: бібліотечні фонди; бібліотечні каталоги; робота з читачами; організація роботи бібліотеки; історія бібліотечної справи. Водночас, як слушно зауважили автори підручника «Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек» (1993) В. Ільганаєва та М. Слободяник, «... слід усвідомити, що структура наукових знань, як і структура науки, не може одночасно вписуватись у структуру навчальних дисциплін. Перш за все, це пов'язано з тим, що сфера науки більш складніше явище і більш динамічне, ніж структура учбових дисциплін». У цій же праці українські вчені в структурі бібліотекознавства виділяли «фундаментальні аспекти і прикладні теорії, які й створюють тканину науки».

Свої пропозиції щодо структури бібліотекознавства запропонував Ю. Столяров, він виділяв загальне, особливе і спеціальне бібліотекознавство. Обґрунтуванням для виділення «особливого» бібліотекознавства, на його думку, може служити тип бібліотеки, вид документів, особливості функціонування бібліотек тощо. Проте ми погоджуємось з авторами монографії «Российское библиотековедение: XX век», які зауважили, що при такому підході можна сконструювати величезну кількість бібліотекознавств. Тому у нас виникає питання, чи доречно його виокремлювати?

Спеціальне бібліотекознавство Ю. Столяров обґрунтовує як комплекс розділів бібліотекознавства, зміст яких складають вчення про різні складові бібліотеки як системи (фондознавство, читачі, професіологія і ін.). Розгорнуту структуру бібліотекознавства запропонував А. Ванєєв, при цьому він виділив і обґрунтував загальне і спеціальне бібліотекознавство. Узагальнюючи доробок науковців щодо структури бібліотекознавства, ми підтримуємо тих з них, які в структурі цієї науки виокремили загальне і спеціальне бібліотекознавство. При цьому змістом загального бібліотекознавства виступають загальнотеоретичні, методологічні та історичні проблеми; дослідження суті бібліотечної діяльності; об'єкт а, предмета, структури науки, типології і термінології; співвідношення з іншими науками і місце в системі наук; методологія і методика бібліотекознавчих досліджень.

Складові загального бібліотекознавства становлять наукову базу формування спеціального бібліотекознавства, яке включає систему наукових дисциплін, котрі формуються у взаємодії процесів диференціації та інтеграції бібліотекознавчих знань. Спеціальне бібліотекознавство обумовлене потребами і розвитком бібліотечної діяльності у відповідності з запитами суспільства. Це – комплектування фондів; організація каталогів; бібліотечно-інформаційне обслуговування; менеджмент і маркетинг бібліотечної справи тощо. Тут кожен з цих напрямків вимагає своєї методики і організації.

Наступний напрям у формуванні структури бібліотекознавства пов'язаний з процесами інтеграції з іншими науками, яким притаманні різні аспекти діяльності, котрі потребують наукового вивчення: соціологічні, психологічні, педагогічні, управлінські, правові, етичні тощо. При цьому **наукові** дисципліни, які виникають на «межі» наук, залишаються за своєю природою бібліотекознавчими, так як вирішують проблеми бібліотечної справи.

Якщо диференціація за функціональним принципом на самостійні наукові дисципліни стимулює глибше дослідження окремих елементів системного об'єкта а бібліотекознавства, то наукові дисципліни, утворені шляхом його інтеграції з іншими науками, відображають складний міждисциплінарний стан бібліотекознавства в системі наук і спрямовані на дослідження зовнішніх зв'язків бібліотечної справи з соціальним, економічним і культурним життям суспільства.

Аспектний принцип у структурі бібліотекознавства складався історично. Деякі бібліотекознавчі дисципліни, а саме бібліотечна психологія, бібліотечна соціологія, історія бібліотечної справи, починали формуватися ще на початку ХХ ст. Інші ж, наприклад, бібліотечна професіологія, економіка бібліотечної справи, теорія бібліотечно-інформаційного обслуговування, теорія автоматизації бібліотечних процесів, виникли не так давно. Серед цих дисциплін чільне місце посідає бібліотечне читачезнавство. Хоча його витоки сягають ще кінця ХІХ ст.; проте перші спроби виокремити комплексну галузь наукового знання припадають на середину 70-х рр. ХХ ст. Обґрунтування читачезнавства як наукової дисципліни на сучасному етапі ми обумовлюємо, перш за все, суспільною потребою в науковому пізнанні особи як читача та його читацької діяльності. З

іншого боку – розвитком українського бібліотекознавства, диференціації його на спеціальні дисципліни і дослідні напрями.

На нашу думку, бібліотечне читачезнавство в повній мірі може бути внесене до спеціального бібліотекознавства як за функціональним, так і аспектним принципами. Щодо функціонального: не викликає заперечень стосовно приналежності напряму, який вивчає бібліотечно-інформаційне обслуговування читачів, до спеціального бібліотекознавства при подальшій його диференціації. Одним із аспектів цієї дисципліни є вивчення читачів і їхніх читацьких інтересів, яке має свою історію, теорію, методологію, практичну значимість. Вивчення читачів і читання покладене в основу читачезнавства, тобто, тут чітко відстежується функціональний принцип цієї дисципліни.

Щодо аспектного принципу: завдяки інтеграції окремих розділів бібліотекознавства з соціологією виникла дисципліна соціологія читання, з психологією – психологія читання, в основі яких лежить пізнання читача і його читацької діяльності.

Завдяки дослідженням читачів і читання, ми маємо зовнішні зв'язки з суспільством. Адже читання є засобом формування суспільної свідомості і світогляду людей. Слід наголосити, що функціональний і аспектний принципи структури наукової дисципліни взаємно обумовлюють один одного, пересікаються між собою. Це чітко можна відстежити в рамках дослідження бібліотечного читачезнавства. Так, результати вивчення читачів у значній мірі впливають на комплектування фондів, організацію обслуговування, питання бібліотечного менеджменту і маркетингу, популяризацію бібліотечних ресурсів і послуг тощо.

Процес диференціації окремих наукових дисциплін веде до формування в кожній із них власних теоретичних, методологічних, історичних та інших положень, до поглиблення, розширення власних проблем і завдань. Для наукових дисциплін бібліотекознавчого циклу характерна відносна самостійність розвитку, що полягає у взаємозв'язках зі спорідненими і відділеними науками, котрі являють інтерес для даної дисципліни. Це в повній мірі відноситься і до читачезнавства.

До теперішнього часу за межами досліджень залишились питання структури наукової дисципліни. Спробуємо визначити елементи бібліотечного читачезнавства як наукової дисципліни.

Елементами структури будь-якої науки є: 1) основи; 2) закони; 3) основні поняття; 4) теорії; 5) ідеї.

Проаналізуємо, чи відповідає бібліотечне читачезнавство зазначеній структурі.

Основу будь-якої науки визначає об'єкт і предмет вивчення. Об'єкт читачезнавства – вивчення читача, предмет – вивчення читання, при цьому читання ми розглядаємо як діяльність, що має свої специфічні особливості, закономірності у різних категорій читачів, на різних етапах їх соціалізації.

Основою будь-якої науки і всього знання в цілому є матеріальна дійсність і практична діяльність людини. Відомо, що певна галузь наукового знання завжди відображає об'єктивно існуючі закономірності руху явищ реального світу. Звідси випливає, що матеріальна дійсність становить об'єктивний зміст будь-якої науки. У нашому випадку матеріальна дійсність уособлюється у вигляді читача – «соціального суб'єкта читання як регулярної діяльності, що відповідає його духовним потребам, який характеризується специфічною читацькою психологією і є в той же час Об'єктом дії з боку автора, друкованої продукції, каналів її розповсюдження і пропаганди». Отже, читач виступає об'єктом читачезнавства.

Практичною діяльністю виступає читання, яке ми вважаємо видом пізнавально-комунікативної діяльності, пов'язаної з задоволенням інформаційних потреб, надбанням і розширенням знань, які впливають на практично-діяльнісну поведінку особи.

Разом з тим, практична діяльність виконує надзвичайно важливу функцію: як і в інших науках вона слугує критерієм істинності наукових розробок. Якщо аналізувати більш детально і ґрунтовно основи науки, то ряд дослідників виділяють наступні блоки основ:

- Ідеали і норми наукового пізнання.
- Наукова картина світу.
- Філософські основи.

Усі ці три блоки основ ми простежуємо і в бібліотечному читачезнавстві. Адже наукові знання ми здобуваємо за допомогою читання, осмислення, творчого обґрунтування прочитаного. Саме основні функції читання (пізнавальна, освітня, навчальна, виховна, комунікативна тощо) стимулюють реалізацію і функціонування ідеалів і норм наукового пізнання.

Другий блок основ становить наукова картина світу, яка містить загальні уявлення про світ. Загальна наукова картина світу включає уявлення про природу і суспільство. Це уявлення ми здобуваємо за допомогою різних друкованих джерел, які всебічно розширюють кругозір людини-читача.

Перший та другий блоки основ ґрунтуються на філософських основах. Філософські ідеї, принципи, виступаючи як загальні, методологічні принципи, сприяють втіленню ідеалів, норм науки, наукової картини світу в загальнокультурне надбання людства. Оскільки читачезнавство, безперечно, є вагомим показником культури суспільства, то воно теж має свої філософські основи.

Закони науки. Невід'ємним обов'язковим елементом будь-якої науки є закони. По-суті, вони виконують функцію фактичної бази науки. Адже вони відображають усезагальні, суттєві, що за необхідністю повторюються, об'єктивні зв'язки певної галузі реальної дійсності, яка є об'єктом дослідження.

Наукова дисципліна, яку ми аналізуємо, оперує своїми законами. Перш за все, це зв'язок теорії з практикою. Для виявлення предмета дослідження розробляється програма, яка має методологічну базу і цілу низку методів, притаманних саме читачезнавчим дослідженням в бібліотеках. По-друге, законом для читачезнавства є диференціація наукового знання, яка супроводжується його інтеграцією і являє собою не просто об'єднання існуючих систем у щось єдине, не суму знань, досягнутих різними науками, а прагнення в процесі взаємозв'язку запозичити один у одного і методи, і мову, щоб застосувати їх для вивчення свого об'єкта. Інтеграція шляхом перенесення методів і мов науки є одним із показників глибокої єдності сучасного наукового знання.

У системі наук бібліотечне читачезнавство може існувати як рівноправна наукова дисципліна, котра інтегрує в собі надбання таких традиційних наук, як філософія, історія, психологія, соціологія, літературознавство, книгознавство тощо.

Як будь-яка наука, бібліотечне читачезнавство має свою методологію, що забезпечує отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про досліджувані процеси та явища.

Результати диференціації суспільних наук спонукали до появи окремих теоретичних систем і виділення читачезнавства як самостійної галузі зі своїм об'єктом, предметом, термінологією, теорією. Щодо *термінології*, будь-

яка наукова дисципліна відображає свій предмет у поняттях, без яких не можна побудувати жодної теорії. Аналіз окремих термінів нами здійснено в попередніх статтях.

Тут же спробуємо проаналізувати дефініцію терміну *читачезнавство*. В словниках воно тлумачиться як «комплексна галузь наукового знання, що інтегрує вивчення читача і читання, притаманне дисциплінам, які вивчають теорію, історію і практику утворення, розповсюдження, пропаганді і функціонування творів друку та інших документів. У системі сучасного читачезнавства виділяються такі взаємопов'язані розділи, як історія читача, соціологія читання, психологія читання, психологія читача».

Перш за все, щодо першої частини дефініції, поданої у словниках, на нашу думку, не досить вдало залучення у визначення виразу «практика утворення», адже це дуже складний процес, який передбачає написання автором тексту, редагування, поліграфічне оформлення, видання тощо. Постає питання, чи буде впливати на вивчення читача і читання практика створення, тут більшого значення має те, що створюють, наскільки цей документ матиме попит серед населення.

У СРСР, протягом багатьох років, випуск деякої літератури був мало пов'язаний з читацьким попитом, це приводило до того, що на полицях книжкових магазинів, сховищах, у бібліотеках накопичувалися сотні і тисячі екземплярів літератури, яка не користувалася попитом. При всіх зусиллях пропагандистів вона часто так і залишалась «мертвою» (пригадаймо вислів М. О. Рубакіна).

Водночас, вивчення читачів і читання найбільш притаманне бібліотекознавству. Вище ми намагалися довести, що читачезнавство є складовою спеціального бібліотекознавства, у зв'язку з цим слід уточнити визначення: бібліотечне читачезнавство – комплексна галузь наукового знання, що належить до спеціального бібліотекознавства, в межах якого інтегруються знання про читачів і читання, їх історію, теорію і практику вивчення.

У другій частині дефініції названо розділи, які входять до читачезнавства, тут зазначено такі: «історія читача, соціологія читання, психологія читання, психологія читача». Як бачимо у словнику зазначено лише «історію читача». Ми пропонуємо включити поряд з ним історію читання. Історія читання і історія читача – дві різні категорії, які недоречно ототожнювати або ж замінювати одна одною. Розглянемо їх детальніше.

Історія читача, за визначенням Й. Баренбаума – «галузь знань, яка вивчає читацькі інтереси і коло читання окремих осіб, цілих соціальних груп і верств, читання ними книг та інших творів друку, котрі мають попит у той чи інший історичний період. Історія читача вивчає також формування читацьких інтересів, відношення читача до книги, вплив книги на читача в процесі читання, виступаючи в якості важливого фактора виховання особистості і формування його світогляду».

Про становлення такої дисципліни як історія читання йдеться в роботі книгознавця М. І. Слуховського, думається, надалі цей напрям буде розвиватись.

Історія читання – один із прикладів взаємозв'язку суспільних наук. Вона пов'язана з різними історичними дисциплінами: історією книги, літератури, бібліотечної справи, релігії, а також неісторичними дисциплінами, а саме: психологією, соціологією, педагогікою, художньою літературою, але найтісніші її зв'язки з книгознавством, літературознавством і бібліотекознавством.

Таким чином, ми вважаємо історію читання одним із розділів бібліотечного читачезнавства, що вивчає виникнення і розвиток процесу читання в суспільстві в різні історичні періоди. Історія читання вивчає також використання друкованої продукції і вплив її на розвиток суспільства.

Наступним розділом читачезнавства є соціологія читання, яка визнана як «наукова дисципліна, що вивчає соціальні аспекти і закономірності функціонування творів друку в суспільстві». Тут слід додати, що вона покликана пояснювати зміни і засоби задоволення соціальних потреб в читанні. Щодо тлумачень окремих термінів з проблем соціології читання, то тут у нагоді соціологам читання буде короткий енциклопедичний словник з соціології, який вийшов в 1998 р. під редакцією В. Воловича.

Поруч з «соціологією читання» у словнику бібліотечних термінів зазначено такі розділи, як «психологія читача» і «психологія читання». «Психологія читача – наукова дисципліна, яка вивчає структуру читацької психології, природу і закономірності її основних напрямків (потреби в читанні, читацькі інтереси, настанови, думки тощо), фактори її формування і виховання, типологію читачів, соціально-психологічні особливості читацьких груп і аудиторій». Як видно, психологія читача як галузь знань, опираючись на висновки загальної психології, охоплює досить широке коло проблем.

«Психологію читання» словник бібліотечних термінів пояснює як наукову дисципліну, котра «вивчає формування навичок читання, структуру сприйняття і розуміння літератури, роль і особливості психічних процесів і стану людини при читанні, їхню залежність від об'єктивних якостей друкованих видань, від особливостей читацької психології особистості». Упорядники словника в цьому визначенні зупинились лише на питаннях загальної психології, яка вивчає формування навичок читання, роль і особливості психічних процесів при читанні (увага, мислення, уява, емоції тощо). Слід було б сказати, що психологія читання вивчає процеси духовного спілкування і взаємовплив людей один на одного, є засобом соціалізації і виховання особистості.

Ми проаналізували і дали пояснення фундаментальним поняттям проте поруч з ними виступають поняття, які відображають лише окремі складові предмета даної науки, а саме «потреби в читанні», «мотиви читання», «читацькі інтереси», «типологія читачів», «читацька мода», «читацька діяльність» тощо.

У цілому удосконалення і розвиток понятійного апарату бібліотечної науки та спеціального бібліотекознавства буде залежати від колективних зусиль усіх, хто пов'язаний з книгою, бібліотекою, читачем і читанням.

Поняття в науці виступає у вигляді системи, що утворює теорію.

Теорія. Бібліотечному читачезнавству, безумовно, властива така форма пізнання, як теорія. Загалом, теорія – це синтез знань. У ній, завдяки синтезу понять, суджень, висновків, знання оформлюється в більш-менш струнку систему, набуваючи повноти і завершеності. Теорія за змістом – об'єктивна, вона відображає в поняттях науки повноту реальності існуючого. Для наукової теорії характерна певна структура. Вона має свою систему знань, у ній наявні певні зв'язки між судженнями, поняттями та висновками, конкретні закони, ідеї тощо.

Суттєвою функцією теорії, крім зведення в систему досягнутих результатів пізнання, є формування основи, шляхів до вироблення нових знань, тобто нових понять законів, які б глибше, ґрунтовніше відображали досліджуваний предмет.

І остання складова науки – це *ідея*, в якій органічно поєднуються два моменти: об'єктивно-істинне відображення дійсності і створення форм її перетворення із встановлення засобів практичної їх реалізації. Перший момент виражає споглядальну сторону знання, а другий – практично-діяльний. У

читачезнавчих дослідженнях ми спостерігаємо істинне відображення дійсності щодо читацької діяльності, мотивів читання, залежність читання від соціального, економічного розвитку суспільства, його культурних важелів, науки і освіти, ми формуємо гіпотези, а на практиці доводимо їх або ж заперечуємо. Тобто, підготовка до досліджень читачів та читання виражає споглядальну сторону знань, а безпосереднє проведення дослідження, отримання результатів, розробка практичних рекомендації – це вже практично-діяльний.

У дослідженні всі етапи злиті воедино і завдяки цьому воно виступає своєрідним гносеологічним ідеалом, до якого прагне пізнання.

Можна стверджувати, що ідея – це кінцева мета будь-якої наукової теорії. Вона виступає як форма, в якій людина прагне реалізувати свою конкретну мету відносно перетворення і пристосування дійсності щодо своїх інтересів. Знання, щоб бути ефективними, затвердити себе в світі, повинне виразити себе, насамперед, в ідеї.

Виходячи з такого розуміння ідеї, розглянемо його стосовно нашого предмета дослідження. Нами зроблено першу спробу довести можливість розвитку українського бібліотечного читачезнавства, що буде сприяти бібліотечній справі, подоланню кризових явищ у книговиданні, книгопоширенні, врешті-решт, читанні української книги. Основними розділами читачезнавства були означені історія читача, психологія читача і читання, соціологія читання. Саме з цих напрямів і проводились бібліотекознавчі дослідження протягом 80-х років. Особливо вони активізувалися наприкінці 80-х років – часу, коли наша країна стала на шлях, який вів до становлення України як незалежної, суверенної, демократичної держави.

Новий етап у вивченні читачів і читання, ми вважаємо, розпочався в останнє десятиліття ХХ ст. І триває до тепер. Науковці, бібліотечні працівники активно досліджують різні аспекти проблеми, що дозволяє передбачити зміни у функціях бібліотек, контингенті читачів книгозбірень, мету відвідування, профіль читацьких запитів. Водночас це допомагає у визначенні стратегії комплектування, розвитку інформаційних ресурсів, організації нових структурних підрозділів, змін у технологічних циклах, що сприяє удосконаленню традиційних та пошуку нових форм обслуговування читачів.

У перспективі розгортання бібліотечного читачезнавства, в основі якого знаходяться обґрунтування цієї наукової дисципліни як складової українського бібліотекознавства, розробка її теоретичних основ, проведення досліджень складових: історії українського читача та історії читання; психології читача і психології читання; соціології читання в Україні.

Наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної та архівної освіти в умовах реформування

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, інтеграція України до європейського та світового освітнього простору, умови, що їх диктує інформаційне суспільство, прийняття Закону України «Про вищу освіту» №1556-VII/1 від 01.07.2014 (остання редакція 5 березня 2017 р. та постанови Кабінету Міністрів України № 226 від 29.04.2015 року «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», нової інтегрованої спеціальності підготовки фахівців 029 – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» вимагають якісних змін у діяльності освітніх закладів, розробку нового стандарту, навчальних планів, удосконалення робочих програм тощо.

Актуальним на сьогодні є питання наступності здобуття вищої інформаційної, бібліотечної та архівної освіти у рамках інтегрованої спеціальності. Важливим є визначення переліку дисциплін, які має опанувати майбутній фахівець на різних освітніх рівнях. Послідовно вибудований перелік фундаментальних, професійних та практично-орієнтованих дисциплін інваріантної частини освітніх програм, оволодіння комплексом знань, умінь і навичок допоможе зберегти спадкоємність фахової підготовки, забезпечить послідовне формування фахового світогляду та відповідність визначеним компетентностям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми модернізації вищої освіти аналізують у працях провідні вітчизняні вчені: з позиції філософії освіти – В. Андрущенко, Г. Балл, Л. Гриневич, В. Кремень, В. Огнев'юк, В. Шинкарук; неперервної освіти – С. Гончаренко, І. Зязюн, С. Сисоєва; удосконалення навчального процесу у вищих навчальних закладах – А. Алексюк, В. Білогур, Я. Болюбаш; професійної освіти майбутніх фахівців – Ю. Бойчук, О. Дубасенюк, М. Євтух, В. Наумчук та інші.

Питання навчання майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери розкривають знані науковці галузі: В. Бездрабко, Л. Демчина, С. Дубова, С. Кулешов, Н. Кушнарченко, О. Матвієнко, Ю. Палеха, М. Слободяник, В. Спринсян, І. Тюрменко, Л. Філіпова, Г. Шведова-Водка та ін. Особливостям вищої архівознавчої освіти присвячено праці відомих істориків-архівознавців І. Войцехівської, М. Довбищенка, Я. Калакури, І. Матяш, С. Павленко, М. Палієнко, М. Щербак та ін.

Питання удосконалення вищої бібліотечно-інформаційної освіти, змістовні концепції її розвитку в різні роки були запропоновані В. Бабичем, Н. Бачинською, В. Загуменною, В. Ільганаєвою, Н. Кушнарченко, М. Сенченком, М. Слободяником, А. Соляник, А. Чачко, В. Шейко, А. Шемаєвою. Водночас, проблема навчання майбутніх бібліотекарів в училищах, коледжах культури не знайшла широкого обговорення на сторінках фахових видань. Як правило, це поодинокі статті викладачів циклових комісій, зокрема М. Баніної, О. Лозовицької, Н. Піскун, Г. Черевко, в яких йдеться про організацію навчального процесу та виховної роботи в конкретному навчальному закладі. В сучасному бібліотекознавстві поки що відсутні праці, в яких би аналізувалась наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної освіти від ступеня молодшого бакалавра до ступеня магістра, хоча інтерес до цього питання значний і з боку викладачів університетів, академій, і з боку викладачів коледжів, вищих училищ, технікумів. Свідченням цього є їх активна участь в обговоренні питань на конференціях, семінарах, засіданнях «круглих столів» секції бібліотечно-інформаційної освіти Української бібліотечної асоціації. Актуалізується ця проблема і в зв'язку з запровадженням інтегрованої спеціальності.

Мета дослідження – визначити та науково обґрунтувати сучасні тенденції розвитку ступеневої підготовки компетентних фахівців інтегрованої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у вищих навчальних закладах I-II та III-IV рівнів акредитації.

Виклад основного матеріалу. Основні засади реформ, модернізація вищої освіти, ступенева підготовка фахівців регламентується Законом «Про вищу освіту», зокрема у статті 5 Закону визначено такі ступені вищої освіти: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук, кожен із яких здобувається на відповідному рівні. Так, ступінь молодшого бакалавра передбачає опанування початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти, в процесі якого відбувається загальнокультурна та професійно орієнтована підготовка спеціальних умінь і знань, а також певний досвід їх практичного застосування

з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад в установах. Ступінь бакалавра здобувається на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, що передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю. Ступінь магістра досягається на другому (магістерському) рівні вищої освіти, що передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра. Перший науковий ступінь, доктора філософії, здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Цей ступінь присуджується в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. В цій статті ми зупинимось на послідовності у здобутті трьох ступенів вищої освіти: молодшого бакалавра, бакалавра, магістра.

Означені ступені здобуваються у вищих навчальних закладах. У статті 28 Закону визначено наступні типи вищих навчальних закладів: університет – багатогалузевий або галузевий вищий навчальний заклад, що проводить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (в тому числі доктора філософії)...; академія, інститут – галузевий вищий навчальний заклад, що проводить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями; коледж – галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що проводить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра.

До 2016 року початковий рівень освіти, ступінь молодшого бакалавра (спеціаліста) за напрямом підготовки 020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» спеціалізації 5.02010501 «Діловодство», забезпечували 45 навчальних закладів I-II рівнів акредитації, до складу яких входили училища, технікуми, коледжі. Перший та другий рівень освіти, ступінь бакалавра (6.020105) та магістра (8.020105) цього напрямку здійснювали 32 вищі навчальні заклади, серед них такі провідні виші: Харківська державна академія культури (ХДАК), Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ), Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), Острозька академія, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, Університет «Львівська політехніка», Національний авіаційний університет, Львівський національний університет ім. Івана Франка (ЛНУ ім. І. Франка) та інші.

Початковий рівень вищої бібліотечно-інформаційної освіти, ступінь молодшого бакалавра за напрямом підготовки 020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» спеціалізації 5.02010201 «Бібліотечна справа», здобувався в 9 вищих училищах та 10 коледжах культури і мистецтв. Перший та другий рівень, ступінь бакалавра та магістра в 4-ох університетах та 2-ох академіях, серед них КНУКіМ, Київський університет імені Бориса Грінченка, Рівненський державний гуманітарний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка, ХДАК, НАКККіМ.

Щораз більшого соціального значення набуває фах архівіста. Архівні установи на сучасному етапі як ніколи мають значну потребу в співробітниках,

які мають профільну освіту, адже підготовку істориків-архівістів у нашій країні здійснюють лише в 4-ох вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, серед них: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Львівський національний університет імені Івана Франка та Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Незважаючи на те, що окремі документознавчі кафедри в навчальні плани вводили дисципліни архівознавчого спрямування, проблема підготовки кадрів для архівних установ залишається актуальною. Вочевидь, запровадження інтегрованої спеціальності деякою мірою вирішить проблему підготовки фахівців для бібліотек та архівів.

Після здобуття ступеня молодшого бакалавра у коледжах, училищах (далі – коледж) випускники, як правило, продовжують навчання, здобуваючи рівень бакалавра, а поступово й магістра. В університет (академію), (далі – університет) їх зараховують на третій курс. І саме тут перед викладачами та студентами постає питання про послідовність в опануванні знань, умінь, навичок у коледжі та університеті. З досвіду нашої багатолітньої практики викладання в КНУКІМ, підготовки бакалавра на базі молодшого бакалавра, можна зробити висновок про проблеми у наступності здобуття вищої освіти, неузгодженості навчальних планів. Зазвичай, випускнику коледжу доводиться самотужки опановувати ті фундаментальні дисципліни, які вивчають на першому, другому курсі в університеті або ж навпаки їм доводиться одну й ту ж дисципліну слухати декілька разів. На нашу думку, назріло питання розробки моделі послідовності у здобутті знань у вишах різних рівнів акредитації.

Наступність у здобутті вищої освіти ми розуміємо як безперервний поетапний процес розгортання структурних компонентів змісту освіти, поступовий перехід від одного рівня навчання до іншого, їх взаємозв'язок, послідовне ускладнення навчальної інформації, посилення вимог до обсягу й глибини засвоєння знань, умінь і навичок. Кожен новий етап навчання повинен бути пов'язаний із попереднім. Реалізація принципу наступності потребує підтримки зв'язків між осередками освіти I-II та III-IV рівнів акредитації, з метою узгодження навчальних планів, програм дисциплін, які будуть сприяти розвитку і горизонтальної, і вертикальної мобільності, що створить можливість переходу з одного освітнього рівня на інший, більш високий.

Однією із складових моделі мають бути узгоджені навчальні плани, перш за все, інваріантна їхня частина – єдина для спеціальності 029 та спеціалізацій, які будуть визначені вищими навчальними закладами.

Не зупиняючись на аналізі дисциплін соціогуманітарного циклу, детальніше розглянемо фундаментальні та професійно-орієнтовані навчальні дисципліни інваріантної частини плану. Саме фундаментальні дисципліни забезпечують світоглядне й системне мислення та є необхідним фундаментом, базою для розвитку професійних компетентностей майбутнього фахівця.

Запропонована нами складова моделі доповідалась на пленарному та обговорювалась на засіданні «круглого столу» секції бібліотечно-інформаційної освіти під час роботи VII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: європейські орієнтири», що відбувалась 1-4 березня 2017 р. у смт. Славське. В процесі обговорення було визначено наступні фундаментальні дисципліни, що мають опановувати студенти в коледжах та університетах. Зауважимо, що визначення навчальних дисциплін здійснювалось відповідно до загальних та професійних компетентностей, визначених останньою редакцією Стандарту вищої освіти України першого рівня вищої освіти ступеня бакалавра за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа»,

яку на конференції оприлюднила доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри документознавства та книгознавства ХДАК А.А. Соляник.

Для більшої наочності перелік дисциплін наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Вищий навчальний заклад I–II рівня акредитації	Вищий навчальний заклад III–IV рівня акредитації
Інваріантна частина плану єдиної для всіх спеціалізацій бібліотечно-інформаційного та діловодно-архівознавчого профілів	
Фундаментальні дисципліни	
<i>Інформаційно-комп'ютерні технології</i>	<i>Інформаційні технології</i>
<i>Інформаційні системи та мережі</i>	<i>Інформаційні системи та мережі</i>
<i>Основи АСОД</i>	<i>АСОД</i>
<i>Основи документознавства</i>	<i>Документознавство</i>
<i>Основи соціальних комунікацій</i>	<i>Соціальні комунікації</i>
	<i>Інформаційний менеджмент</i>
<i>Основи інформаційного права</i>	<i>Інформаційне право</i>
<i>Основи інформаційної етики</i>	<i>Інформаційна етика та екологія</i>

Не меншу дискусію викликало й визначення дисциплін професійно-орієнтованого спрямування, то ж подаємо їх у таблиці 2.

Таблиця 2.

ПРОФЕСІЙНІ ТА ПРАКТИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ	
<i>Основи бібліотекознавства та історія бібліотек</i>	<i>Бібліотекознавство</i>
<i>Основи бібліографознавства</i>	<i>Бібліографознавство</i>
<i>Основи архівознавства</i>	<i>Архівознавство</i>
<i>Інформаційне обслуговування</i>	<i>Інформаційний сервіс</i>
	<i>Автоматизовані інформаційно-пошукові системи</i>
	<i>Електронні бібліотеки та архіви</i>

Згідно з вимогами до навчальних планів, 60% їхнього обсягу будуть спрямовані на опанування студентами загальних та професійних компетентностей, що є обов'язковим для студентів усіх спеціалізацій у межах єдиної інтегрованої спеціальності, а решта 40% – на набуття обраної студентом спеціалізації, як-от, «Бібліотечно-інформаційна діяльність», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Архівознавча діяльність», «Документознавчо-інформаційна діяльність» тощо. Тобто 40% становить варіативна частина плану, яку буде формувати вищий навчальний заклад відповідно до обраних спеціалізацій. На нашу думку, кожний навчальний заклад буде розвивати свої спеціалізації, відповідно до свого профілю підготовки фахівців та певною мірою «моди на професію». Так, наприклад, активно обговорюється питання підготовки аналітиків у межах спеціальності 029.

Як приклад варіативної частини плану для спеціалізації «Бібліотечна справа» та «Бібліотечно-інформаційна діяльність» наведемо в таблиці 3.

ВАРІАТИВНА ЧАСТИНА ПЛАНУ ДЛЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	
Бібліотечна справа	Бібліотечно-інформаційна діяльність
<i>Вступ до спеціальності</i>	
<i>Основи історії книги</i>	<i>Книгознавство та історія книги</i>
	<i>Історія бібліотечної справи</i>
<i>Бібліотечні фонди</i>	<i>Бібліотечне фондознавство</i>
<i>Бібліотечні інформаційно-пошукові системи</i>	<i>Бібліотечні інформаційно-пошукові системи</i>
<i>Обслуговування в бібліотеках</i>	<i>Бібліотечний сервіс</i>
<i>Автоматизовані бібліотечні технології</i>	<i>Автоматизовані інформаційно-бібліотечні технології</i>
<i>Управління діяльністю бібліотек</i>	<i>Бібліотечний менеджмент і маркетинг</i>
<i>Професійна етика бібліотекаря</i>	
<i>Основи бібліотечного краєзнавства</i>	<i>Бібліотечно-бібліографічне краєзнавство</i>
	<i>Економіка бібліотечно-інформаційної діяльності</i>

Важливим елементом моделі наступності здобуття вищої освіти повинні бути міждисциплінарні зв'язки. Програми, зміст навчальних дисциплін не повинні дублюватися, а на кожному рівні ускладнюватись, наповнюватись новими темами та інформацією. Подальша робота над моделлю залежатиме від співпраці викладачів осередків освіти, від їхнього спільного бажання сприяти розвитку і горизонтальної, і вертикальної мобільності, узгодженості навчальних планів.

Розробка Стандарту ступеня магістра продовжується. Водночас у межах наступності здобуття вищої освіти можна запропонувати (для обговорення) такий перелік дисциплін інваріантної частини. Фундаментальними визначити наступні: «Педагогіка вищої школи», «Методологія та організація наукових досліджень», «Інтелектуальна власність»; професійно-орієнтованими – «Методика викладання фахових дисциплін», «Сучасні інформологічні, бібліотекознавчі та архівознавчі концепції», «Інформаційна аналітика», «Світові електронні ресурси», «Соціокультурне проектування». Варіативну частину плану можна буде узгоджувати після сформованих у Стандарті спеціальних компетентностей.

Наступність у здобутті вищої бібліотечно-інформаційної, архівної освіти буде сприяти поетапному розвитку компетентностей, що визначає ефективне використання здібностей кожного працівника, дає можливість результативно здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог конкретного робочого місця в документально-комунікаційній сфері.

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. - 2017. - № 1. - С. 4-10.

ПАШКОВА ВАЛЕНТИНА СТЕПАНІВНА,

*доктор історичних наук, доцент,
директор Центру інформаційних ресурсів
Посольства США в Україні, президент та
віце-президент Української бібліотечної
асоціації, заслужений працівник
культури України*

Народилася в сім'ї відомого українського книгознавця і бібліографа Степана Петрова. У 1972 р. закінчила з відзнакою Київський державний інститут культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв) за спеціальністю «Бібліотекар-бібліограф вищої кваліфікації».

Професійний шлях розпочала молодшим науковим співробітником Центральної наукової бібліотеки АН України (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського). Закінчила аспірантуру КНУКіМ. Протягом двадцяти років працювала на посадах викладача, старшого викладача, доцента, професора цього університету.

У 1987 р. захистила кандидатську дисертацію в Московському інституті культури з проблем розвитку поточної сільськогосподарської бібліографії за спеціальністю 05.25.03. «Бібліотекознавство та бібліографознавство», (науковий керівник – кандидат педагогічних наук О. П. Довгопола), а в 2010 р. – докторську дисертацію з історії національних бібліотечних асоціацій світу в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського зі спеціальності 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Позаштатний консультант бібліотечно-інформаційного відділу Верховної Ради України. Директор Центру інформаційних ресурсів, координатор американських центрів. З 1997 р. працює у відділі преси, освіти та культури Посольства США в Україні.

Викладала дисципліни: «Бібліографія сільськогосподарської літератури», «Бібліографія технічної та природничо-наукової літератури», «Зарубіжна бібліографія».

Автор понад 250 наукових праць з питань бібліотекознавства, бібліографії, бібліотечно-інформаційної освіти, що друкувалися в Україні, країнах світу в «Encyclopedia of Library and Information Science» (США, 2003), зокрема журналах Німеччини, Австрії, Великої Британії.

Член редколегій професійних журналів «Бібліотечна планета», «Бібліотечний вісник» (1995–1997), «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» (2004–2009).

У різні роки – голова та член редколегій науково-методичних видань і науково-практичних збірників із актуальних проблем бібліотечної справи та бібліографії, зокрема: «Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє» (1997, 1998), «Бібліографознавство: теорія і практика» (1997), «Бібліотека. Інформація.

Суспільство» (1998), «Бібліотека і влада» (2000), «Професійний бібліотечний рух: назустріч змінам бібліотечно-інформаційного середовища» (2001), «Інтернет-центри в публічних бібліотеках» (2003), «Центри Інтернету в бібліотеках: документи та матеріали» (2004), «Всеукраїнський день бібліотек: новий формат» (2010) та ін. Протягом багатьох років вона – перекладач, науковий редактор перекладів українською мовою ряду важливих для розвитку галузі документів ІФЛА, національних бібліотечних асоціацій зарубіжних країн, матеріалів з досвіду діяльності зарубіжних бібліотек.

З 2009 р. веде блог «Творчість та інновації в українських бібліотеках» (<http://libinnovate.wordpress.com>).

В. С. Пашкова – член спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (2012–2013), голова та член оргкомітетів II Всеукраїнського конгресу бібліотекарів (1998); міжнародних конференцій «Американсько-українська бібліотечна співпраця» (1997, м. Урбана-Шампейн, США), «Бібліотеки і асоціації у мінливому світі: нові технології, нові форми співпраці» (1996–2004, 2006–2013), «Бібліотека – інформація – суспільство» (1998), «Бібліотека і влада» (2000), звітно-виборчі та інші конференції УБА (1995, 1999, 2001, 2006, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013), Львівських бібліотечних форумів (2011–2014), бібліотечних ярмарків.

Брала участь у реалізації міжнародних проектів, зокрема, «Вікно в Америку», «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», «Бібліоміст», «Publica», PULMAN, «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» та ін. Член робочої групи з питань створення та розвитку мережі пунктів колективного доступу до Інтернету в Україні. Учасник і ініціатор відкриття перших Інтернет-центрів для читачів у публічних бібліотеках України (2001), Інтернет-центрів для сліпих в бібліотеках України (2006–2013).

В.С. Пашкова – один з фундаторів УБА (1995) та перший президент цієї професійної громадської організації, ініціатор розробки «Кодексу етики бібліотекаря», (прийнятий УБА у 1996 р.). За її підтримки створено при УБА та Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв України (НАКККіМ) Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти. Брала участь у роботі над проектом Закону «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000), член експертної групи при Національній раді з питань культури та духовності при Президенті України (2006–2009).

У 1996 р. була головою експертної ради бібліотечної програми Міжнародного фонду «Відродження». У 2005 та 2006 рр. – член Консультативного комітету Нагороди «Доступ до навчання» Фонду Білла та Мелінди Гейтс, США. У 2009–2010 рр. – член експертної групи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) з розробки навчальної програми «Розбудова потужних бібліотечних асоціацій». У 2010–2012 рр. – національний тренер програми ІФЛА «Розбудова потужних бібліотечних асоціацій» в Україні. У 2013 р. – голова консультативної ради програми «Бібліоміст» (програма «Глобальні бібліотеки-Україна» Фонду Білла та Мелінди Гейтс), член комітету ІФЛА з свободи доступу до інформації та вільного висловлювання (FAIFE) (обрана на 2012–2014 рр.)

Має урядові нагороди, подяки, грамоти та дипломи : від Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності (2000), Міністра культури і туризму України (2007), Міністра культури Криму (2002, 2004, 2007, 2008, 2012 та 2013), голів обласних державних адміністрацій України, Центру міжнародних бібліотечних програм ім. Мортенсона Іллінойського університету(м. Урбана-Шампейн, США 1996 р.), Державного Департаменту США, УБА «За відданість

бібліотечній справі» (2002) та «За внесок у розвиток бібліотекознавства» (2013) та ін.

В. Пашкова – відомий в Україні блогер («Творчість та інновації в українських бібліотеках»), обговорює гострі проблеми бібліотечної галузі, вітчизняний та зарубіжний досвід, діяльність УБА, інноваційні програми та послуги.

Коло наукових інтересів: теоретико-методологічні проблеми галузевої бібліографії, підготовка кадрів, професійні бібліотечні об'єднання у розвитку бібліотечної справи та бібліотечної професії, інтелектуальна свобода як основа розвитку бібліотечної професії та бібліотечної діяльності, бібліотечне обслуговування і нові інформаційні технології, теоретико-методологічні проблеми обслуговування електронними книгами в бібліотеках.

Основні публікації:

1. Електронні книжки та електронні читанки (рідери) в бібліотеці: з чого почати? / уклад. : Пашкова В. С., Ярошенко Т. О. ; Укр. бібл. асоц. ; НПБ України ; НБ НаУКМА. – К. : Самміт-Книга, 2013. – 64 с. **2.** Інтелектуальна свобода та доступність інформації в демократичному суспільстві. Етика бібліотечного працівника : посіб. для бібліотекарів за програм. підвищ. кваліфікації / Укр. бібл. асоц., НАККІМ, Центр безперерв. інформ. –бібл. освіти, Голов. тренінг. центр для бібліотекарів ; В. С. Пашкова, О. М. Пашков. – К. : Самміт-Книга, 2013. **3.** Розбудова потужних бібліотечних асоціацій : навч. матеріали для підвищ. кваліфікації бібліотекарів» / уклад.: Пашкова В. С., Сошинська Я. Є. ; Укр. бібл. асоц. ; Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інфом. –бібл. освіти. – К. : Самміт-Книга, 2012. – 184 с. **4.** Інтелектуальна свобода та доступність інформації в демократичному суспільстві. Етика бібліотечного працівника : посіб. для тренерів за прогр. підвищ. кваліфікації / Укр. бібл. асоц., Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інфом. –бібл. освіти, Головний тренінгов. центр для бібліотекарів ; В. С. Пашкова, О. М. Пашков. – К. : Самміт-книга, 2012. – 68 с. **5.** Українська бібліотечна асоціація: аналіз реалізації стратегічних напрямів розвитку в 2006–2009 роках / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 2. – С. 19–25. **6.** Публічні бібліотеки: виклики XXI ст. / В. С. Пашкова // Бібл. форум України. – 2010. – № 4. – С. 16–19. **7.** Публічні бібліотеки як місце доступу громадян до інформаційних технологій та Інтернету : матеріали дослідження / Українська бібліотечна асоціація ; В. С. Пашкова, І. О. Шевченко, Я. О. Хіміч. – К. : Міленіум, 2008. – 122 с. **8.** Pashkova V. S., Pashkov O. M. Automation of Public Libraries in Ukraine / V. S. Pashkova, O. M. Pashkov // Bibliothek: Forschung und Praxis (K-GSaurMunchen). – 2006. – 30. – Nr.1. – S.43–48.

Електронні ресурси, доступні для всіх: проект посольства США в Україні «Інтернет для читачів публічних бібліотек»

Протягом останніх десяти років у бібліотеках розвинутих країн – публічних, університетських, спеціальних – запроваджувалася нова послуга – надання читачам доступу до Інтернету. Це дозволило більш повно задовольняти інформаційні потреби користувачів, покращити їхнє бібліотечно-інформаційне обслуговування, забезпечити усім громадянам рівний доступ до світових інформаційних ресурсів. Інтернет дає можливість користувачам бібліотеку світовому масштабу обмінюватися ідеями, знаннями та досвідом, спілкуватися. Ресурси Мережі суттєво доповнюють традиційні ресурси бібліотек, змінюють спосіб надання ними послуг, ставлять перед бібліотекарями нові завдання та вимоги.

У процесі запровадження цієї нової бібліотечної послуги постає низка фінансових, бібліотекознавчих та технічних проблем, що потребують розв'язання. Допомогти бібліотекам України зробити перший крок, а радше – «стрибок» у цьому напрямі, й покликаний проект «Інтернет для читачів публічних бібліотек» – «Library Electronic Access Project» (LEAP, Leap у перекладі з англійської означає стрибок), що реалізується Відділом преси, освіти та культури Посольства США в Україні з 2001 р.

У США доступ до Інтернету сьогодні пропонується користувачам бібліотек усіх видів – публічних, університетських, шкільних, спеціальних. Можливість використання ресурсів мережі громадянами, незалежно від рівня їхнього достатку, місця роботи та проживання, – важлива умова забезпечення інтелектуальної свободи та доступності інформації. Інтернет змінив життя людини, відкрив нові можливості у навчанні, роботі, соціально-політичній сфері, проведенні дозвілля. Бібліотекарі у США допомагають громадянам ефективно шукати інформацію у Всесвітній мережі, критично її оцінювати та творчо використовувати. Все це сприяє ліквідації цифрової (електронної) нерівності. Проблема організації Інтернет-доступу в бібліотеках США присвячено низку досліджень, зокрема розвідки науковців Корпорації освітньої та дослідницької мережі штату Нью-Йорк 1994 р., штату Вашингтон 2000 р., Університету штату Флорида 2001 р..

У бібліотеках США існують декілька рівнів Інтернет-обслуговування. Перший – передбачає підключення до Мережі декількох робочих станцій у приміщенні бібліотеки, де відвідувачі самостійно користуються ними. Другий рівень обслуговування пропонує читачам електронний каталог бібліотеки, списки кращих Інтернет-сайтів, спеціальні добірки сайтів для дітей, письмові правила користування Інтернетом у бібліотеці, навчання читачів методів пошуку інформації в ньому. Третій рівень передбачає, на додаток до послуг, що пропонуються на попередніх рівнях, здійснення довідково-бібліографічного обслуговування он-лайн чи за допомогою електронної пошти, надання доступу читачам до комерційних баз даних, проведення відео-конференцій, організацію чатів тощо. З'явилася нова спеціальність у бібліотеках – «он-лайнний бібліотекар».

Введення цих порівняно нових для бібліотек послуг викликало багато проблем, адже бібліотекарі повинні не лише знаходити додаткове фінансування, навчати персонал та читачів, вирішувати юридичні питання (наприклад, одержувати ліцензії для використання читачами баз даних, електронних книг тощо). Низка проблем постала навколо надання читачам бібліотек необмеженого доступу до Інтернету.

Як складник ресурсів бібліотеки Інтернет відрізняється від традиційних її ресурсів тим, що інформація з Мережі не проходить через серйозний відбір, обов'язковий при комплектуванні фондів бібліотек. В Інтернеті можна знайти будь-яку інформацію, не лише корисну і важливу з наукової чи освітньої точки зору. Американське суспільство переймається проблемами убезпечення дітей від можливого негативного впливу інформації, що її діти можуть знайти в Інтернеті. Тому сьогодні у США спостерігаються спроби ввести певні обмеження, а фактично – цензуру, як на місцевому, так і на федеральному рівні. Так, уряд пропонує бібліотекам (публічним і шкільним) встановлювати спеціальне програмне забезпечення – «фільтри», щоб запобігти отриманню читачами інформації образливого змісту, забороненої законом тощо. Американські бібліотекарі, передусім представлені Американською бібліотечною асоціацією, роз'яснюють громадянам і уряду антиконституційність таких спроб. Бібліотекарі не мають права, вважають вони, виступати в ролі цензорів. Вони відзначають,

що через технічні та інші причини неможливо сьогодні заблокувати всі дійсно шкідливі сайти, бо одночасно можуть бути заблоковані корисні.

Американські бібліотекарі наголошують на тому, що вони дійсно вболівають за своїх користувачів, передусім дітей, тому затверджують відповідні правила користування Інтернетом у бібліотеці, роз'яснюють правила пошуку та оцінки інформації, знайденої в мережі, навчають своїх користувачів. Тобто вони підкреслюють, що лише просвіта, а не заборона виховає свідомих громадян. Бібліотекарі розробляють і запроваджують нові правила роботи в бібліотеці, передусім з Інтернетом, ведуть спеціальні освітні програми для користувачів, зокрема для дітей і батьків, забезпечують високий рівень надання доступу до Інтернету на місцях.

Саме з таких позицій, використовуючи досвід американських бібліотек, виходив Відділ преси, освіти та культури Посольства США в Україні, оголошуючи у 2001 р. відкритий конкурс проектів «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)». Проект має на меті допомогти публічним бібліотекам України у наданні інформаційних послуг населенню, підтримувати вільний і відкритий обмін інформацією, що сприятиме інтегруванню України у світову спільноту та проведенню реформ.

Проект передбачає на конкурсній основі фінансування Інтернет-центрів у публічних бібліотеках України. Загальний бюджет програми – 1 млн. 200 тис. доларів США. Розмір одного гранту не перевищував 24 тис. доларів. За умовами проекту, за рахунок гранту кожний з Інтернет-центрів у бібліотеках-переможницях має надавати безкоштовний доступ читачам протягом терміну гранту (два роки). Статтями проекту передбачалися видатки: на комп'ютерне обладнання та програмне забезпечення, вартість підключення до Інтернету (два роки), невеликі грошові компенсації системному адміністраторові Інтернет-центру, навчання персоналу і читачів бібліотек.

Проект передбачений для публічних бібліотек – загальнодоступних установ, інформаційних, рекреаційних (призначених для відпочинку) і культурних центрів, які сприяють розвитку культури і мистецтва, збереженню надбань нації та людства, забезпечують умови для освіти й відпочинку громадян, опікуються проблемами писемності, сприяють економічному та соціальному добробуту населення. Складниками ресурсів сучасних публічних бібліотек в Україні мають бути електронні ресурси, зокрема ті, що доступні через Інтернет. Публічні бібліотеки, забезпечуючи здійснення громадянами їхнього права на отримання інформації, мають особливе значення для розвитку демократичного громадянського суспільства з освіченими й поінформованими громадянами.

Результат реалізації проекту – функціонування у публічних бібліотеках Інтернет-центрів, що пропонують читачам не менше п'яти робочих станцій – комп'ютерів, котрі мають підключення до Мережі через виділений телекомунікаційний канал. Бібліотеки могли передбачити та обґрунтувати необхідність (за їхнім вибором та у межах кошторису проекту) асинхронних аналогових телефонних каналів, синхронних цифрових телефонних каналів, оптико-волоконних каналів, систем радіомодемного або супутникового зв'язку. Можливо було передбачити відкриття Інтернет-доступу не лише у центральній бібліотеці, а й у бібліотеках-філіях. Цей грант можна було використовувати для створення або розвитку вже існуючого (за рахунок інших джерел фінансування) Інтернет-центру.

Після широкого інформування бібліотечної громадськості про конкурс Посольство отримало загалом більше 200 проектів. Експертною комісією, що

складалася із американських та українських фахівців, було відібрано 55 бібліотек, серед яких – державні (національні), обласні, районні та міські.

У своїх проектах бібліотекарі окреслювали, як організація Інтернет-доступу для читачів відповідатиме меті та завданням публічної бібліотеки, правилам користування нею. Автори проектів обґрунтовували, чим Інтернет-центр у публічній бібліотеці відрізняється від Інтернет-кафе. У вдалих проектах було показано, що Інтернет – важливий складник інформаційних ресурсів сучасної бібліотеки, що книгозбірня на додаток до друкованих ресурсів надаватиме доступ читачам також до електронних інформаційних ресурсів і допомагатиме орієнтуватися в них. Бібліотекарі, наприклад, описували свою роль у навігації в інформаційних ресурсах, планували укладання рекомендаційних списків сайтів з окремих актуальних питань, для дітей та юнацтва тощо. Вони характеризували вже створені бібліотекою електронні ресурси (домашню сторінку бібліотеки, укладені нею покажчики, інші електронні публікації тощо) або планували їхнє розроблення. Усі проекти включали програми навчання – індивідуального чи колективного для різних категорій читачів – користувачів Інтернету (студентів, юристів, вчителів) з різних тем.

Для отримання гранта важливо було розробити, чітко сформулювати та викласти у письмовій формі правила користування Інтернет-центром та роботи в Мережі для читачів бібліотеки або, принаймні, описати своє бачення правил і зазначити, що їхнє розроблення планується як завдання цього проекту.

Проект «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)» став стимулом для підготовки рекомендацій з цих питань Українською бібліотечною асоціацією (УБА). Було вивчено рекомендації щодо таких правил Американської бібліотечної асоціації, Бібліотечної асоціації та Консорціуму мережі публічних бібліотек Великої Британії, досвід Канадської бібліотечної асоціації та американських бібліотек. Президія УБА у квітні 2001 р. затвердила рекомендації «Доступ до Інтернету як бібліотечна послуга», проект яких розроблено автором цієї статті.

Згідно з рекомендаціями УБА, до правил роботи Інтернет-центрів у бібліотеках, зокрема, варто включати:

- обґрунтування умов доступу користувачів до Інтернету;
- визначення того, що вважається неприпустимим при використанні мережі (перегляд та розповсюдження заборонених законом матеріалів; порушення законів копірайту та неправомірне «скачування» й використання ліцензій на програмне забезпечення; комерційне використання Інтернету, наприклад, продаж, купівля, рекламування товарів і послуг тощо);
- положення щодо використання читачами електронної пошти, ігор або дискусійних форумів (чатів) тощо;
- інформацію стосовно ставлення адміністрації бібліотеки до встановлення «фільтрів» (спеціального програмного забезпечення) на робочі станції з Інтернетом (своєрідної цензури). Українська бібліотечна асоціація не рекомендує це робити;
- положення про можливість друку матеріалів з Інтернету або їхнього копіювання на дискету;
- порядок користування (за попереднім записом чи «живою» чергою), час роботи в Інтернеті (30 хвилин чи година).

Досі ці питання в українській бібліотечній справі не піднімалися, і позитивним результатом проекту є привернення уваги до них бібліотечної спільноти. З правилами користування Інтернет-центром, розробленими українськими бібліотеками – переможницями конкурсу, можна ознайомитися, наприклад, на

сайтах Публічної бібліотеки імені Лесі Українки м. Києва та Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Для успішного написання проектів співробітники Центру інформаційних ресурсів Посольства США в Україні у більшості областей України провели семінари, під час яких бібліотекарям пояснювалися вимоги і завдання проекту, технічні та бібліотекознавчі засади запровадження доступу до Інтернету як бібліотечної послуги, методика написання проектів.

Важливим складником проекту «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)» стало навчання персоналу бібліотек, здійснювати яке було доручено Центру безперервної інформаційно-бібліотечної освіти УБА та Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Співробітники Центру організували і провели із залученням провідних фахівців дводенні семінари-тренінги для працівників усіх бібліотек, котрі отримали гранти на відкриття Інтернет-центрів, здійснюють моніторинг реалізації проекту, надають консультативну допомогу директорам бібліотек і керівникам проектів.

Для директорів бібліотек – переможниць конкурсу та керівників проектів Центром інформаційних ресурсів І Посольства США було влаштовано семінари: в Києві – «Ефективна реалізація проектів «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)» (вересень 2001 р.); у Миколаєві – «Роль публічних бібліотек у залученні громадян: України до світу електронної інформації: Реалізація І проектів LEAP, LEAP-II ТА LEAP-plus Посольства США в Україні» (вересень 2002 р.); під час Кримських конференцій 2001 та 2002 років «Надання доступу до Інтернету як бібліотечна послуга: реалізація проекту Посольства і США в Україні «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)». На семінарах розглядалися організаційні та і управлінські питання функціонування Інтернет-центрів, особливості обслуговування в них окремих категорій: користувачів та їхнього навчання, розвитку вебліографії; (списків, покажчиків, сайтів), проблеми зв'язків з громадськістю та підвищення іміджу публічної бібліотеки і завдяки реалізації проекту LEAP, перспективи технічного та методичного розвитку центрів і пошуку коштів для і їхнього подальшого фінансування.

Відкриття Інтернет-центрів перетворилися у бібліотеках на справжнє свято, бо дали можливість їхнім керівникам привернути увагу до своїх книгозбірень владних структур, депутатів, засобів масової інформації, громадських організацій, освітніх та наукових установ, Наприклад, Херсонська ОУНБ ім. О. Гончара скористалася цією нагодою для проведення в місті Дня Інтернету. Тепер цей день відзначається щороку.

Створення Інтернет-центрів сприяло інноваційному підходу бібліотекарів до обслуговування користувачів. Та ж Херсонська ОУНБ ім. О. Гончара реалізує освітню програму для сільської молоді «Уік-енд в Інтернеті». Маріупольська центральна міська бібліотека Донецької області надає Інтернет-центр для дистанційної освіти, започаткувала щомісячний чат з юристом – віртуальну юридичну консультацію. Херсонська обласна і Севастопольська міська бібліотеки для дітей спільно провели Інтернет-конференцію з дитячою письменницею, здійснюють навчання вчителів і учнів. Рівненська ОУНБ координує роботу Інтернет-центрів у трьох публічних бібліотеках області, звертаючи особливу увагу на обслуговування дітей та інвалідів. Тернопільська ОУНБ організувала тиждень відкритих дверей «Читайте! Навчайтеся! Користуйтеся Інтернетом у нашій бібліотеці!». Складником програми розвитку електронного врядування став Інтернет-центр Кам'янець-Подільської центральної міської бібліотеки Хмельницької області. Досвід функціонування Інтернет-центрів узагальнюється в публікаціях фахових видань.

Майже всі бібліотеки – переможниці конкурсу отримали фінансову підтримку від місцевих органів, комерційних структур, які допомогли відповідним чином відремонтувати та підготувати приміщення для Інтернет-центрів, у ряді випадків – придбати додаткове технічне обладнання. Близько 80% бібліотек змогли залучити додаткові кошти з інших джерел – від спонсорів, фондів, меценатів.

Якщо отримання гранта від Посольства США сприяло підтримці бібліотек місцевою владою, суттєво підвищило їхній авторитет у владних структур, то відкриття Інтернет-центрів змінило сприйняття публічних бібліотек читачами, громадськістю, пресою. Сьогодні громадяни бачать публічну бібліотеку сучасною інформаційною установою, важливою для їхнього життя – професійного, особистого, громадського.

Результати моніторингу та аналізу перших двох років функціонування Інтернет-центрів у публічних бібліотеках України свідчать, що перший «стрибок» був вдалим. Завдяки фінансовій і методичній підтримці Посольства США в Україні, творчому підходу бібліотекарів, розумінню і допомозі владних структур значно підвищилася якість надання бібліотечних послуг українськими книгозбірнями, а громадяни України отримали можливість доступу до незліченних інформаційних ресурсів Інтернету.

Бібліотечна планета. – 2003. – № 4(22). – С. 20–25.

ПЕТРОВА ЛЮДМИЛА ГРИГОРІВНА,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних
комунікацій та бібліотекознавства
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв*

Народилась 14 серпня 1950 р. в селищі Кяйна, повіт Хійума, Естонія, в сім'ї військовослужбовця.

У 1969 р. вступила до Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука, а після закінчення в 1974 р. отримала диплом за спеціальністю: «Бібліотекознавство і бібліографія» (кваліфікація бібліотекар-бібліограф вищої кваліфікації). З 1972 р. розпочала свою професійну діяльність в Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого). Працювала бібліотекарем, старшим бібліотекарем, завідувачем сектору, головним бібліотекарем, вченим секретарем, заступником генерального директора з бібліотечної роботи. З 1993 р. суміщає роботу в бібліотеці з викладацькою діяльністю в Київському державному інституті ім. О. Є. Корнійчука.

У 1991 р. захистила в Московському державному інституті культури кандидатську дисертацію на тему «Проблеми совершенствования организационной структуры государственной (национальной) библиотеки (на примере Украины)» та отримує ступінь кандидата педагогічних наук. (науковий керівник відомий бібліотекознавець, професор І. М. Фрумін) У 1999 р. вступає до докторантури КНУКіМ, а в 2006 р. захищає докторську дисертацію на тему: «Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України в сучасних умовах» (науковий консультант д. п. н., професор Чачко А. С.) в Харківській державній академії культури та отримує вчений ступінь доктора педагогічних наук за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». У 2004 р. присвоєно вчене звання доцента, 2008 р. – професора.

З 1999 р. переходить на постійну роботу в КНУКіМ, протягом 2006–2007 рр. директор Інституту культурології, завідувач, професор кафедри книгознавства та видавничої справи університету. З 2013 р. – завідувач кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ; з 2015 р. професор кафедри інформаційних комунікацій та бібліотекознавства академії.

Автор більше 100 праць. Член спеціалізованої наукової ради Д 26.807.02 в КНУКіМ, Д 64.807.02 ХДАК. Керує науковою роботою магістрів, аспірантських дисертацій (захищено дві кандидатські роботи).

Викладає дисципліни: «Бібліографія суспільно-політичної літератури», «Основи економіки бібліотечної діяльності», «Бібліотечний менеджмент», «Бібліотечний маркетинг», «Інформаційний менеджмент», «Управління

сучасними бібліотеками», «Теорія соціальних комунікацій», «Управління комунікаційними структурами», «Сучасні технології управління персоналом».

Коло наукових інтересів: бібліотекознавство, управління сучасною бібліотекою, соціально-економічні аспекти діяльності бібліотек, інформаційний менеджмент, управління інформаційними ресурсами, підготовка кадрів (бібліотекознавців і документознавців) в умовах вищого навчального закладу.

Основні публікації:

1. Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін : монографія / Л. Г. Петрова. – К., 2003. – 302 с. **2.** Наукова бібліотека вищого навчального закладу : перспективи розвитку як інформаційної соціально-педагогічної системи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-теоретич. конф. «Трансформаційні процеси в сучасній українській культурі», (м. Київ, 19–20 квіт. 2007 р.). – К. : КНУКІМ, 2007. – С. 38–43. **3.** Інформаційний менеджмент як самостійний напрям в організації управління закладом соціокультурної сфери / Л. Г. Петрова // Вісн. КНУКІМ. Сер. «Педагогіка». – К., 2008. – № 9. – С. 98–102. **4.** Формування професійно-творчих здібностей менеджера як пріоритетне завдання бібліотечно-інформаційної освіти / Л. Г. Петрова // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матер. міжнар. наук. конф., 26–27 лютого 2009. – Ч. 2. – Х. : ХДАК, 2009. – С. 159–167. **5.** Пріоритети і проблеми сучасної бібліотечно-інформаційної освіти / Л. Г. Петрова // Державна історична бібліотека України : історія, сучасність, майбутнє : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., приуроченої до 70-річчя заснування ДІБ України 24–25 верес. 2009. – Київ : «Арістей», 2009. – С. 237–239. **6.** Формування термінології як чинник розвитку бібліотеко-знавчої науки / Л. Г. Петрова // Мова і культура. – К., : Видав. дім Дмитра Бурого, 2009. – Вип. 11. – С. 168 – 174. **7.** Можливості застосування конвергентного підходу в управлінні бібліотекою / Л. Г. Петрова // І краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька : Всеукр. наук.-практ. конф. «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі», (Київ, 22 листоп. 2011 р.). – К., 2011. – Електронний ресурс. CD-ROM. **8.** Системна модель сучасної бібліотеки / Л. Г. Петрова // Книга в сучасній культурі України : хрестоматія. – В 2-х т. Т. I. / Уклад. В. М. Медведєва, С. П. Ковальчук; КНУКІМ ; Біла Церква : Видавець Пшонківський О. В., 2011. – С. 297–303. **9.** Українська бібліотека в інформаційному суспільстві: сучасний стан, перспективи розвитку, проблеми управління / Л. Г. Петрова // Наук. пр. НБУВ. – К., 2011. – Вип. 29. – С. 14–20. **10.** Теоретичні засади управління сучасною бібліотекою / Л. Г. Петрова // Вісн. КНУКІМ. Сер. «Соціальні комунікації». К. : Видав. Центр КНУКІМ, 2012. – № 2. – С. 38–43. **11.** Удосконалення системи підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців як чинник підвищення ефективності діяльності бібліотек України / Л. Г. Петрова // Наук. пр. НБУВ. – К., 2013. – Вип. 38. – С. 53–63.

Роль бібліотеки в інформаційному суспільстві: соціально-педагогічний аспект

Глобальні процеси інформатизації та перехід України до ринкової економіки зумовив прийняття бібліотекою нової моделі функціонування як інформаційно-інтелектуальної системи та господарюючого суб'єкта, власника значних інформаційних ресурсів, виробника бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Переорієнтація діяльності на широке використання накопичених бібліотечно-інформаційних ресурсів, активне їх поповнення і використання з метою задоволення нових інформаційних потреб користувачів, а також

упровадження у практику нового господарського механізму стало свідченням вибору бібліотеками оновленої відповідно до сучасних вимог стратегії розвитку.

У нових політичних, економічних і техніко-технологічних умовах почали розвиватися сучасні соціальні ролі і функції бібліотеки, зросло її значення як важкої соціально-педагогічної інституції системи. Звичайно, бібліотека завжди була тісно пов'язана із системою освіти. Але в інформаційному суспільстві саме освіта стає головним фактором розвитку виробничих сил і формування так званої «економіки знань». Характерна для індустріального суспільства відносна правова рівність щодо матеріального благополуччя в інформаційному суспільстві доповнюється вимогою рівності в доступі до інформації й можливості одержати освіту.

Бібліотеки утворюють інформаційну інфраструктуру, без ефективного використання ресурсів якої стає неможливим розвиток України як інформаційної цивілізованої держави. Адже відомо, що в інформаційному суспільстві стратегічним ресурсом є інформація і знання, що зумовлює інтелектуальний розвиток і творчий потенціал людини. І саме бібліотеки в цих умовах виконують високу цивілізаційну місію, забезпечуючи потреби в інформації і знаннях не тільки емпіричних, накопичених протягом історії людства, але й енциклопедичних, систематизованих, продукуваних.

Досить поширеним є підхід до сучасної бібліотеки як до насамперед інформаційної системи, де її головна функція визначається як інформаційна. Справді, накопичення і використання інформаційних ресурсів є вирішальним чинником соціально-економічного прогресу країни. Проте зростання обсягу інформації та її накопичення у фондах бібліотек на традиційних, так і електронних носіях, а відповідно і «всєдне» її використання, потребує суттєвого вдосконалення роботи із читачем, аби полегшити йому доступ саме до таких документів, які сприятимуть його інтелектуальному, освітньому, культурному і естетичному розвитку. Всесвітня мережа Інтернет, на думку багатьох учених, в тому вигляді, якою вона сьогодні є, може вщент знищити теоретичне мислення і класичну освіту. Вона є реальною загрозою духовним і моральним основам певних незахищених груп населення і, в першу чергу, молодого покоління. На цю небезпеку неодноразово вказував директор Книжкової палати України М. І. Сенченко.

Сучасні молоді люди досить безсистемно і хаотично сприймають велику кількість інформації. Вони отримують можливість замість виконання творчих самостійних завдань «скачувати» готову інформацію, що призводить до втрати інтересу, навичок самостійної роботи. З одного боку, зростає ерудованість дітей, молоді, але стає все менше продуктивно творчих особистостей.

Бібліотека з її досвідом відбору і систематизації інформації повинна брати участь у формуванні інформаційного простору користувача, виховувати його інформаційну культуру, що, передусім, передбачає високу вимогливість у виборі справді якісних й інформативних документів. У зв'язку із зазначеним, важко переоцінити особливу роль бібліотек для дітей, шкільних та інших освітянських бібліотек у сучасному суспільстві. Разом із тим техніко-технологічна модернізація бібліотек, застосування новітніх комунікативних засобів дозволяє значно розширити можливості обслуговування користувачів: прискорити пошук інформації, розширити діапазон діяльності бібліотеки – отримати інформацію із віддалених джерел.

Зазначене підвищує роль бібліотек як надважливої соціально значущої інституції, яка покликана забезпечити доступність інформації для всіх верств населення. Розвиток інформаційних технологій та електронних інформаційних ресурсів зумовили народження нового поняття – електронна бібліотека. Науково-

технічний прогрес, упровадження комп'ютерної техніки в практику бібліотеки змінили її інформаційну культуру.

Отже, соціальні акценти діяльності бібліотеки ініціюються сучасним рівнем розвитку суспільства та визначають соціальне замовлення на сприяння загальнокультурній і професійній освіті, що зумовлює формування людини як висококваліфікованого фахівця і соціально компетентної особистості. Соціальна компетентність проявляється в моральних якостях та професійних знаннях людини. Тому значення сучасної бібліотеки як соціально-педагогічної інституції, що сприяє удосконаленню і людини, і прогресу людства, в інформаційному суспільстві зростає.

Новий суспільний устрій суттєво вплинув на пріоритети у бібліотечній сфері, поставивши в центрі уваги забезпечення сучасних потреб користувачів у бібліотечно-інформаційних продуктах і послугах. На цьому шляху бібліотеки почали вирішувати питання ефективності використання наявних інформаційних ресурсів, розширювати бібліотечно-інформаційні послуги, застосовувати сучасні інформаційні технології, забезпечувати нові напрями діяльності кваліфікованими фахівцями, долаючи при цьому об'єктивні, а іноді й суб'єктивні труднощі. Істотно змінилися практично всі аспекти діяльності бібліотеки: ідеологічно-світоглядний (відмова від місії ідеологічного закладу і прийняття цивілізаційної, інформаційно-інтелектуальної, гуманістичної місії, соціально-економічних та інформаційно-освітніх пріоритетів), фінансово-економічний (пошук і залучення додаткової фінансової підтримки, впровадження ринкових засад в організацію обслуговування користувачів, поява певних можливостей комерційної діяльності), адміністративно-правовий (відхід від адміністративно-командних методів, зростання ролі регіональних повноважень, становлення бібліотеки як суб'єкта господарської діяльності і суб'єкта права, прийняття нових норм права, правовідносин та актів реалізації цих прав), техніко-технологічний (широке впровадження нових технічних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій). На зміну макроекономічному підходу, сутність якого полягала в державному регулюванні більшості процесів у бібліотечній сфері, почав застосовуватися мікроекономічний підхід, який дозволяє дослідити поведінку окремих елементів і структур, їх взаємодію, інтеграцію та диференціацію.

Отже, на сучасному етапі бібліотеку розглядають як специфічну економічну одиницю і господарюючий суб'єкт. Вона сама обирає сукупність засобів і методів, за допомогою яких здійснює вибір найоптимальнішого використання ресурсного потенціалу для досягнення максимального задоволення потреб у відповідних послугах і продукції, а також економічного балансу бібліотечного обслуговування, тобто пропорційності між видами запропонованих послуг та продукції, ресурсними витратами й кінцевим результатом. Цей підхід дозволяє предметно аналізувати стан бібліотечної діяльності з урахуванням специфіки мікросередовища конкретної бібліотеки та обирати власну стратегію розвитку, яка забезпечує раціональність, цілеспрямованість і продуктивність діяльності бібліотеки.

Таким чином, поширюється розуміння сутності сучасної бібліотеки як некомерційної організації у формі фінансованого державою закладу, що має певну господарську самостійність і право приймати організаційні та економічні рішення, тобто має реальні можливості організації своєї діяльності як суб'єкта господарювання.

Звичайно, варто проаналізувати ефективність наявних організаційно-управлінських структур і правових засад бібліотечної діяльності, стан фінансової і господарської діяльності, можливості техніко-технологічного забезпечення і ресурсного потенціалу, засоби задоволення бібліотечно-інформаційних

потреб сучасних користувачів. На жаль, поки що поза увагою дослідників залишається системна реалізація нових економічних можливостей бібліотеки як суб'єкта господарювання з накопиченим нею базовим ресурсним потенціалом, як економічної одиниці, що адаптується, трансформується та органічно інтегрується в сучасне соціально-економічне середовище. Під впливом макросередовища сучасна бібліотека змінює пріоритети діяльності відповідно до соціокультурних та інформаційних потреб суспільства, застосовує нові підходи до комплектування власних документних фондів, активно впроваджує у практику нові сервісні форми обслуговування користувачів, збільшує і поновлює асортимент бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Зазначимо, що всі напрями формування сучасної української бібліотеки здійснюються під впливом глобальних цивілізаційних процесів розвитку: державотворення, інформатизації і переходу до ринкової економіки.

Перший процес визначає національну специфіку та якісну характеристику бібліотеки в контексті розбудови демократичної незалежної України. Другий – розширює інформаційний потенціал бібліотеки, забезпечує широкий доступ користувачів до інформації та сприяє їхньому інтелектуальному розвитку. Це – безпосереднє реагування на нові економічні відносини, які зумовлюють потребу розвитку ринкових механізмів. Отже, перед бібліотекою, і, в першу чергу, перед її керівником, постає стратегічне економіко-управлінське завдання: побудова ринково орієнтованого господарського механізму, здатного забезпечити функціонування в нових умовах. Пріоритетним у ході виконання цього завдання є визначення оптимальних варіантів використання наявних бюджетних коштів та пошук перспективних джерел додаткового фінансування, насамперед, для поповнення власних документних фондів. Розв'язання цієї проблеми неможливе без широкого впровадження і використання сучасних інформаційних технологій. В умовах інформатизації суспільства значно зростає роль бібліотеки в реалізації глобальних інформаційно-комунікаційних завдань, зокрема, у забезпеченні доступу до світової інформації та сприянні інтелектуалізації суспільства в новій суспільній системі. Проблеми розвитку культури, освіти, бібліотечної справи в період входження суспільства в інформаційний простір багатьма вченими розглядаються як найактуальніші. Варто погодитися з думкою фахівців, які на основі аналізу глибинних процесів у бібліотечній сфері доходять висновку, що перетворення в сучасній бібліотеці змінюють не тільки уявлення про неї широкого кола користувачів, але й трансформують саму парадигму її організації як системи.

В умовах ринкової економіки зростає значення взаємодії таких напрямів діяльності бібліотеки, як накопичення, збереження і використання документних фондів, виробництво бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, організація праці персоналу, управління. Вдале управління документними фондами забезпечує зростання базового ресурсного потенціалу бібліотеки, на основі якого створюються необхідні користувачу бібліотечно-інформаційні продукти і послуги.

Організація виробництва продуктів і послуг передбачає створення в бібліотеці відповідної функціонально-технологічної системи, здатної надійно і ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал, нові техніко-технологічні можливості. Організація персоналу – цілеспрямована система заходів зі створення умов для високопродуктивної, ефективної, творчої та ініціативної праці. Хоча варто враховувати, що сучасні можливості організації праці колективу обмежуються фінансовим, економічним, техніко-технологічним станом конкретної бібліотеки. Втім, саме успішне управління сприяє взаємодії і посиленню позитивного впливу цих факторів для досягнення найкращої технологічної і економічної ефективності у бібліотечній діяльності. Такий підхід

до розгляду є перспективним для оцінювання наявного стану сучасної бібліотеки та уявлення про подальші тенденції й можливості її розвитку.

Нагромадження, збагачення та ефективне використання бібліотечно-інформаційних ресурсів, які є базою для створення якісного інформаційного потенціалу бібліотеки на новій техніко-технологічній та інтелектуально-виробничій основі, є важливою складовою для організації її діяльності як суб'єкта господарювання. Перехід бібліотеки на нові умови функціонування визначив і викликав позитивні зрушення, зокрема використання наявних ресурсних можливостей, створення як традиційних, так і нових електронних продуктів і послуг, тематичних, фактографічних, повнотекстових баз даних, упровадження додаткових платних послуг з орієнтацією на індивідуальні потреби користувачів, розвиток корпоративної діяльності, спонсорства і меценатства. Одночасно виявилися і негативні риси. Це – подекуди неухвалене ставлення владних органів як державного, так і регіонального рівнів до фінансового забезпечення як традиційного комплектування фондів, так і освоєння нового інформаційного ресурсу шляхом упровадження техніко-технологічних новацій, використання Інтернету для надання доступу до віддаленої інформації. Проблему загострили недосконалість законодавчої бази правового регулювання процесу отримання бібліотекою нових видань, суб'єктивна складність адаптації бібліотек до нових умов господарювання та поповнення своїх ресурсів, комерціалізація закладів книговидавничої сфери і системи книгорозповсюдження тощо. Становище, що склалося, зумовило необхідність осмислення економічних аспектів зберігання, створення, використання і перерозподілу бібліотечно-інформаційного ресурсу, аналізу наявних ресурсних можливостей, виявлення резервів, пошуку перспективних напрямів розвитку та нетрадиційних засобів забезпечення його поповнення. Стратегічним завданням для бібліотеки стало створення такого механізму діяльності, який би дозволив їй функціонувати на базі наявного ресурсного потенціалу в умовах обмеженого і нестабільного фінансування. Бібліотека має органічно інтегруватися в сучасне соціально-економічне середовище, створити систему стабільного поповнення власного фонду та перетворення його на потужний інформаційний потенціал, здатний забезпечити динамічні потреби сучасного користувача. Специфіка бібліотеки полягає в особливостях ресурсного потенціалу. Ресурс це «засіб, яким можна скористатися», а потенціал – «сукупність наявних засобів, що можуть бути використані». Підхід до бібліотечно-інформаційного ресурсу як до економічної категорії має важливе значення для його раціонального використання в умовах обмежених можливостей бібліотеки та необхідності забезпечення суспільних потреб. Проте, на думку фахівців, головний парадокс наявної системи бібліотечно-інформаційних ресурсів полягає в тому, що її потенціал часто сутнісно не пов'язаний з дійсним світом, в якому перебуває користувач. Вирішення цієї проблеми потребує новітніх підходів у методичному забезпеченні, застосування стратегічного планування на базі маркетингових досліджень, але знову-таки воно можливе за умови покращання фінансування.

Отже, бібліотечно-інформаційні ресурси, як успадковані інтелектуальні продукти людської цивілізації, визначають реальні можливості бібліотеки щодо забезпечення сучасних потреб користувача та висувають перед системою її управління такі завдання:

– удосконалення структури та форм зберігання фондів і відтворення одиниць зберігання відповідно до реальних потреб користувачів на основі сучасних технологічних засобів;

– радикальне вдосконалення якості інформаційних ресурсів, прискорення процесу накопичення фондів шляхом інтенсифікації традиційних і використання нетрадиційних джерел фінансування та корпоративно-партнерської діяльності; оптимізація видового складу фондів, створення необхідної матеріально-технічної бази;

– створення нового економічного механізму аналітичного і змістовного збагачення фондів, їхнього перетворення на потужний інформаційний потенціал бібліотеки. Що таке «аналітичне збагачення фондів»? Це: широке підключення до Інтернету бібліотек різних рівнів і форм підпорядкування, розвиток сучасних електронних інформаційних ресурсів в українському сегменті Інтернету;

– організація ефективної системи використання інформаційного потенціалу бібліотеки шляхом розширення репертуару послуг і дотримання принципу загальнодоступності інформаційних ресурсів, не оголошених державною або комерційною таємницею, можливості одержання користувачами різноманітних бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг.

Виконання цих завдань можливе лише з урахуванням того, що бібліотечно-інформаційний ресурс має: вартість і є повноцінним об'єктом суспільно-правових та економічних (товарно-грошових) відносин. Для виконання суспільного призначення бібліотеки необхідним стає забезпечення органічного поєднання всіх елементів розвитку бібліотечно-інформаційного ресурсу: його нагромадження, збагачення і використання для створення такого інформаційного потенціалу, який спроможний сприяти інтелектуалізації, гуманізації, соціалізації особистості, а також зростанню її економічного добробуту.

Виконання бібліотечною завдань виробництва та реалізація інформаційних продуктів і послуг є неможливими без глибокої діагностики усіх компонентів її наявного ресурсу: інформаційного, матеріально-технічного, фінансового, кадрового. У цьому контексті набуває особливого значення ринкова концепція розвитку бібліотеки як малої економічної системи, де аналіз та оцінка наявного ресурсу виступають як певний організаційно-економічний цикл діяльності, що дозволяє визначити перспективний набір інформаційних продуктів і послуг та можливості їх безпосереднього створення.

Разом із тим соціальний інститут «бібліотека», динамічно розвиваючись, адаптуючись до нових умов організації діяльності, концептуально переорієнтовуючись на нові пріоритети розвитку, зберігає своє основне призначення – кумуляцію духовно-соціальних надбань людства та наступну їх ретрансляцію. У сучасному інформаційному суспільстві бібліотека не повинна звужувати свою діяльність тільки до забезпечення інформаційної функції, надання бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Вона повинна стати науковим і культурним центром, акумулювати соціально-культурні, соціально-педагогічні, інформаційно-інтелектуальні, духовні і моральні відносини в широкому розумінні «людина – суспільство», «людина – увесь світ».

*Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України
ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2008. – Вип. 1. – С. 44–53.*

**СЛОБОДЯНИК
МИХАЙЛО СЕМЕНОВИЧ,**

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інформатизації (1949–2015)

Народився 21 грудня 1949 р. у м. Поліське Київської обл.

У 1973 р. закінчив Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія».

У 1981 р. закінчив аспірантуру Московського державного інституту культури, в якому у 1982 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеню кандидата педагогічних наук за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія» на тему: «Совершенствование системы информационно-библиографического обслуживания специалистов НИИ», (науковий керівник – доктор технічних наук К. В. Тараконів).

У 1991 р. йому присвоєно вчене звання – старший науковий співробітник. У 1994 р. обрано членом-кореспондентом Міжнародної академії інформатизації. У 1995 р. першим в Україні захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 05.25.03 – «Бібліотекознавство і бібліографознавство» на тему: «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій» (науковий консультант – О. С. Онищенко, доктор філософських наук, професор, вчений-філософ і культуролог, академік Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки).

У 2002 р. присвоєно вчене звання професор.

Працював у провідних наукових і навчальних закладах України на посадах: Директора інституту бібліотекознавства НБУВ; Директора ЦНСГБ УААН, Декана факультету і зав. кафедри КНУКІМ; Директора Інституту і зав. кафедри НАКККІМ. У 2004–2012 рр. був головним редактором фахового журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». У 1999 р. удостоєний Міжнародним біографічним інститутом звання «Людина року»: нагороджений почесною медаллю «За заслуги у XX столітті».

Під його науковим керівництвом захищено 17 кандидатських дисертацій (8 за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» і 9 за спеціальністю «Документознавство, архівознавство»).

Автор понад 200 наукових публікацій з бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства.

Засновник наукової школи «Інформаційна концепція бібліотекознавства та документознавства».

Коло наукових інтересів: бібліотекознавство, документознавство, бібліотека і інформаційні технології, наукова бібліотека як соціокультурний інститут.

Основні публікації:

- 1.** Організація діяльності бібліотек : навч. посіб. для студ. / В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник; Харк. держ. акад. культури. – Х. : Діскус, 1998. – 84 с.
- 2.** Бібліотекознавство. Теорія, історія, організація діяльності бібліотек : підруч. для бібл. ф-тів ін-тів культури та училищ культури / В. О. Ільганаєва, Г. Д. Ковальчук, Т. П. Самійленко та ін. ; за ред. : М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої. – Х. : Основа, 1993. – 194 с. **3.** Бібліотека. Документ. Комунікації : вибрані праці (до 60-річчя від дня народж. і 35-річчя наук. діяльності) / М. С. Слободяник ; уклад. О. Г. Кириленко, наук. ред. В. Г. Чернець. – К. : «Ліра», 2010. – 308 с.
- 4.** Міжнародна інформація : навч. посіб. / М. С. Слободяник, О. А. Політова. – К., 2007. – 142 с. **5.** Українське бібліотекознавство (1998–2008) : наук. – допом. бібліогр. покажч. / М. С. Слободяник, О. А. Політова. – К., 2010. – 175 с.
- 6.** Міжнародна інформація : навч. посіб. / М. С. Слободяник, М. Б. Проценко. – К., 2007. – 142 с. **7.** Методологічні аспекти дослідження наукової бібліотеки / М. С. Слободяник // Бібл. вісн. – 1993. – № 1/2. – С. 7–12. **8.** Развитие библиотечной науки в Украине / М. С. Слободяник // Вестн. БАЕ. – 2002. – № 4. – С. 44 – 48. **9.** Современные проблемы библиотекведения в Украине / М. С. Слободяник // Вестн. БАЕ. – 2004. – № 1. – С. 44–48. **10.** Бібліотечна наука в Україні : до підсумків десятирічного розвитку / М. С. Слободяник // Бібл. планета. – 2002. – № 1. – С. 6–13. **11.** Трансформація змісту діяльності Національної бібліотеки України в період формування інформаційного суспільства / М. С. Слободяник // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Х., 1999. – Вип. 1. – С. 22–29. **12.** Історичні дослідження в сучасному українському бібліотекознавстві : тенденції і перспективи / М. С. Слободяник, С. Л. Зворський // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 3. – С. 13–19.
- 13.** Теоретические и организационные аспекты подготовки к внедрению нового хозяйственного механизма в научной библиотеке / М. С. Слободяник, В. Г. Попрощая // Управление научной библиотекой в условиях НТР : сб. науч. тр. / Гос. публ. наук. – техн. б – ка. – Новосибирск, 1991. – С. 14–25.
- 14.** Концептуальні засади розвитку вищої бібліотечної освіти / М. С. Слободяник // Бібл. Планета. – 2001. – № 1. – С. 23–24. **15.** Методологічні засади розвитку вищої бібліотечної освіти в Україні / М. С. Слободяник // Філософія освіти ХХІ ст. : проблеми і перспективи : методол. семінар, 22 листоп. 2000 р. : зб. наук. пр. – К. : Знання, 2000. – Вип. 3. – С. 475–478. **16.** Інформаційне забезпечення процесу реформування вищої освіти в Україні / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 2. – С. 4–7. **17.** Теоретико-методологічні засади формування електронних бібліотек / М. Слободяник // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвідом. наук. зб. – К., 2002. – Вип. 5. – С. 41–44. **18.** Формування електронної бібліотеки як бібліотекознавча проблема / М. С. Слободяник // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Х., 2004. – Вип. 14. – С. 116–127. **19.** До питання структуризації комунікаційних наук / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 2. – С. 4–6. **20.** Біобібліометричний аналіз наукової діяльності М. С. Слободяника / О. М. Кобелев // Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації : вибрані пр. – К. : «Ліра». – К, 2010. – С. 218–230. **21.** Итоги развития библиографоведения подведены : ясны ли перспективы / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 1. – С. 91–95.

22. Слободяник М. С. Бібліотечна справа України: стратегічні напрями розвитку / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 4. – С. 4–5. **23.** Слободяник М. С. П'ять років у системі професійних комунікацій / М. С. Слободяник / Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 1. – С. 4–8. **24.** Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 3–4. **25.** Українське бібліотекознавство на зламі століть / М. С. Слободяник // Українське бібліотекознавство (1998–2008) : наук. – допом. бібліогр. покажч. – К., 2010. – С. 5–20. **26.** Основные направления, результаты развития библиотечного дела в современной Украине // Библиотечное дело : библиогр. – информ. деятельность в условиях модернизации общества : материалы 16-ї Междунар. науч. конф., 2011. – 2011. – С. 38–42.

Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного досвіду

Перший ювілей незалежної держави – визначна історична подія, яка зобов'язує неупереджено проаналізувати стан і тенденції розвитку всіх сфер її життєдіяльності. Об'єктом комплексного аналізу має стати і бібліотечний соціальний інститут в цілому та стан і тенденції розвитку бібліотекознавства і бібліографознавства зокрема. Робота в цьому напрямі вже частково проводилася вітчизняними фахівцями.

Національною парламентською бібліотекою України (далі НПВ України) підготовлено солідний огляд науково-дослідної роботи бібліотек та інститутів культури України за 1991–1995 рр. Узагальнення результатів бібліометричного аналізу фахового документного потоку викладено в змістовних публікаціях О. М. Кобелева, М. І. Сенченка. Результати наукової роботи Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі НБУВ) висвітлюються у ґрунтовних статтях О. С. Онищенко і В. Г. Попроцької. Певні підсумки власної наукової діяльності та здобутків своєї наукової школи підведені у монографії А. С. Чачко.

Завданням нашої публікації є комплексний аналіз стану і перспективних тенденцій розвитку вітчизняного бібліотекознавства і бібліографознавства в першому десятиріччі існування незалежної Української держави. Його здійснено переважно на базі фундаментальних жанрів наукової літератури – монографій, дисертацій, підручників, навчальних посібників.

Відзначимо, що українські фахівці традиційно займали передові позиції в радянській бібліотечній науці. Так, наприкінці 80-х – поч. 90-х рр. відбувся захист докторських дисертацій Л. З. Амлинського і А. С. Чачко. Під керівництвом професора Л. З. Амлинського захистили кандидатські дисертації Т. В. Девтерева, С. Г. Кулешов, О. Б. Поліська, В. К. Скар, В. В. Терно, Л. І. Титова. Ці фахівці входили до першої української бібліотекознавчої школи, яка активно розвивала теоретичні та організаційні засади автоматизації бібліотек та аналізу інформаційно-документних потоків.

Після здобуття державної незалежності виявилось, що в Україні відсутня власна наукова інфраструктура, яка б сприяла розвитку бібліотечної науки. Адже в СРСР захист дисертацій із спеціальності бібліотекознавство і бібліографознавство відбувався лише у Москві і Санкт-Петербурзі, а всі фахові журнали видавалися лише в Москві. Спеціалісти у вузах культури готувалися за загальносоюзними програмами і підручниками. Слід відзначити, що в цей період російські колеги надали вченим України значну допомогу, особливо

у підготовці фахівців вищої кваліфікації. Так, у Московському державному інституті культури відбувся захист однієї докторської і чотирьох кандидатських дисертацій, а в Санкт-Петербурзькому – однієї докторської і двох кандидатських дисертацій українських вчених. Під керівництвом професора Ю. М. Столярова відбувся захист докторської дисертації Н. М. Кушнарєнко і кандидатської А. В. Соляник. Професор А. В. Соколов – науковий керівник Т. О. Белобратової та С. В. Красовського; професор Л. М. Каразанова – В. В. Дерлеменка; професори К. В. Тараканов і А. Я. Черняк – В. А. Ясулайтіса, професор Н. А. Сляднева – І.О. Давидової.

Першим етапом розбудови власної наукової інфраструктури в українському бібліотекознавстві і бібліографознавстві стало формування наукових центрів. Під цим поняттям нами розуміються бібліотечно-бібліографічні установи і вузи, що мають науковий статус, при яких діють аспірантури, спеціалізовані ради із захисту дисертацій; здійснюється випуск наукової продукції та видання фахових журналів. Цим критерієм повною мірою відповідають НБУВ, Київський національний університет культури та мистецтв (далі КНУКіМ), Харківська державна академія культури (далі ХДАК). За окремими з виділених нами критеріїв до наукових центрів можна віднести НПБ України, Книжкову палату України, Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку (далі –ЦНСГБ). Зупинимось на основних результатах роботи цих центрів.

Визнаним флагманом вітчизняної бібліотечної науки є НБУВ. У 1992 р. за ініціативи її директора авторитетного вченого і організатора науки – академіка НАН України О.С. Онищенка було впроваджено нову структуру бібліотеки, яка нині складається з 5 інститутів і 5 наукових центрів. Бібліотекознавчі дослідження в НБУВ сконцентровані в Інституті бібліотекознавства і частково в Інституті рукопису, а бібліографознавчі – в Інституті української книги. «В 2000 р. в бібліотеці працювало 839 співробітників, у т. ч. 144 наукових, з яких 12 мають вчений ступінь доктора наук (9 сумісників), 53 кандидати наук (5 сумісників)».

НБУВ проводить велику роботу з підготовки вчених вищої кваліфікації. При бібліотеці результативно діє аспірантура. З 1993 р. під керівництвом О. С. Онищенка працює спеціалізована вчена рада із захисту докторських дисертацій, на Засіданнях якої відбувся успішний захист 7 докторських і 25 кандидатських дисертацій з бібліотекознавства і бібліографознавства, захищались також докторські і кандидатські дисертації із споріднених наук – книгознавства та інформатики. Співробітниками бібліотеки видано 8 монографій, в яких відображено результати докторської і 5 кандидатських дисертацій. Відновлено, закладену у 80-х роках в ЦНБ, традицію друкування у формі монографій захищених кандидатських дисертацій (Л. І. Гольденберг, С. В. Сороковська, А. С. Чачко). З 1993 р. НБУВ видає журнал «Бібліотечний вісник». Результати досліджень фахівців бібліотеки відбиваються також у наукових працях НБУВ. 21 співробітник бібліотеки захистив дисертації. Здобутки Інституту бібліотекознавства НБУВ проаналізовано в статтях.

Спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських дисертацій при КНУКіМ також було відкрито в 1993 р. Головою ради були: доктор історичних наук, професор О. І. Путро (1993–1995 рр.), доктор філософських наук, професор Ю. Л. Афанасьєв (1996–2001 рр.). За цей період в університеті захищено 31 кандидатську дисертацію з бібліотекознавства і бібліографознавства. Результати досліджень професорсько-викладацького складу відображено у 4-х монографіях і ряді збірників наукових праць, які видані університетом у співпраці з НПБ України і українською бібліотечною асоціацією (далі УБА).

У 1997 р. при ХДАК було відкрито спеціалізовану вчену раду із захисту докторських дисертацій, голова – доктор технічних наук, професор Г. Г. Асєєв. На жаль, у 1999 р. її було трансформовано у раду із захисту кандидатських дисертацій, голова – доктор педагогічних наук, професор Н.М. Кушнарєнко. У ХДАК відбувся захист однієї докторської (Л. Я. Філітової) та 4-х кандидатських дисертацій, а також нострифікація захищених у Росії докторських дисертацій Н. М. Кушнарєнко та І. А. Мейжис. У виданні навчальної літератури безперечним лідером є ХДАК. Найбільш активно в цьому напрямі працюють відомі вчені і організатори бібліотечної освіти Н. М. Кушнарєнко і В. О. Ільганаєва. Професор Н. М. Кушнарєнко видала 1 підручник, 3 навчальні посібники (з них 2 одноособові). Суттєво сприяє підготовці бібліотекарів і її відомий підручник «Документоведение», який витримав три видання. В. О. Ільганаєва – співредактор і основний автор єдиного в Україні підручника з бібліотекознавства та 3-х навчальних посібників (один – індивідуальний).

Слід відзначити і значну зацікавленість у бібліотекознавчій проблематиці ректора ХДАК В.М. Шейка, який є співавтором монографії, підручника та навчального посібника і автором численних статей.

Тривалий час єдиним в Україні фаховим часописом був республіканський міжвідомчий науково-методичний збірник «Бібліотекознавство і бібліографознавство», який випускався з Харківському державному інституті культури, проте на початку 90-х р. у зв'язку з фінансовою скрутою він припинив своє існування. З 1999 р. ХДАК почав видавати збірник наукових праць «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика» (вийшло 4 випуски), який має відновити традиції попереднього часопису. Пріоритетним напрямом діяльності Академії є підготовка навчальної літератури, що відображає наукові здобутки професорсько-викладацького складу закладу. Протягом останнього десятиліття у ХДАК видано 4 монографії, 3 підручники та 18 навчальних посібників з дисциплін бібліотекознавчого і бібліографознавчого циклів.

Особливої уваги заслуговує наукова діяльність НПБ України. Попри відсутність наукового статусу, що негативно впливає на рівень оплати праці науковців, бібліотека здійснює значний обсяг наукових досліджень. Я відношу це на рахунок гостро розвинутого у провідних фахівців цієї установи почуття особистої відповідальності за стан бібліотечної справи в Україні, що проявляється, зокрема, в цілеспрямованому залученні до наукової роботи фахівців ОУНБ. Науковці НПБ України випустили методичні рекомендації з вивчення історії обласних бібліотек; організації роботи над українським бібліографічним репертуаром, соціологічних досліджень. Ще в 1989 р. у відділі організації НДР розпочала роботу відомча соціологічна служба. А в 1992 р. вона першою серед бібліотек України започаткувала випуск професійного видання – інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках» (вийшло 26 випусків). У 1994 р. Бібліотека провела важливу міжвідомчу наукову конференцію «Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку», яка дозволила обговорити різні підходи до формування Українського бібліографічного репертуару і організації бібліографічної діяльності з держави. Проте основні рекомендації даної конференції, на жаль, і досі не реалізовано. Важливим внеском у формування джерельної бази бібліотечної науки України є започаткування біобібліографічної серії «Видатні діячі української книги». Дуже важливо, що у 15 випусках цієї серії відображені діяльність і наукові праці як фундаторів вітчизняної бібліотечної науки, котрі плідно працювали у 20-х рр., так і наших сучасників. Результати наукової роботи працівників НПБ України знайшли відображення у двох монографіях, двох кандидатських дисертаціях (О. Б. Виноградової та С. Л. Зворського), численних публікаціях і

методичних рекомендаціях. Посиленню ролі НПБ України як наукового центру загальнодержавного значення сприяє випуск з 1998 р. журналу «Бібліотечна планета», який став справжньою трибуною як для вчених, так і для численних практиків з різних регіонів України.

Важливе значення для розвитку бібліографії має оновлення діяльності Книжкової палати України як науково-інформаційного центру держави. Під керівництвом одного з визнаних лідерів бібліотечної справи України, доктора технічних наук, професора М. І. Сенченка в установі теоретично розроблено і практично реалізовано нові принципи управління, що базуються на менеджменті проектів, які об'єднані у цілісний стратегічний план інформатизації Книжкової палати України до 2005 р. Як науковий центр заклад проводить дослідження з наступних напрямів: розробка апаратних і програмних засобів інформатизації та їхнє застосування в Книжковій палаті, книгорозповсюджувальних організаціях та інформаційних центрах України; підготовка нормативних та методичних матеріалів з питань класифікації наук, створення комунікативних форматів і впровадження централізованої каталогізації; формування системи реферування, аналітичної переробки інформації і створення гіпертекстових баз даних реферативної та аналітичної інформації; комп'ютерна бібліографія; бібліометрія і наукові дослідження, розробка методології, програмного забезпечення і створення баз даних поточної та ретроспективної національної бібліографії створення та впровадження в Україні системи «Книги в продаж».

Значне місце в науковій роботі Книжкової палати займають дослідження історії української бібліографії. Особливо слід відзначити продуману і далекоглядну видавничу політику цієї установи. Високо оцінюють фахівці і журнал «Вісн. Кн. палати», який видається з 1996 р. і відбиває актуальні проблеми книговидавництва і книгорозповсюдження в Україні. Розвитку Книжкової палати сприяло зміцнення її кадрового складу за рахунок докторів і кандидатів наук. Вагомим результатом НДР установи є випуск 3 монографій з актуальних проблем бібліографії.

В 1998 р. Президія Української академії аграрних наук надала головній бібліотеці свого відомства статус наукової установи. Це дозволило залучити до ЦНСГБ докторів і кандидатів наук і розгорнути наукову та інформаційно-бібліографічну роботу. Відповідно до плану НДР УААН бібліотеку було призначено головною установою в дослідженні науково-технічної проблеми «Наукові основи моніторингу інформаційного забезпечення аграрної науки в Україні в умовах реформування АПК», яке здійснювалося за двома основними взаємопов'язаними напрямками: «Технологічна трансформація діяльності мережі сільськогосподарських бібліотек України» та «Інформаційно-аналітичне забезпечення аграрної науки України». За першим напрямом розроблено концепцію інформатизації ЦНСГБ і мережі сільськогосподарських бібліотек країни, на основі якої підготовлено проект інформаційної мережі електронних сільськогосподарських бібліотек держави. За другим – накреслено систему реферативно-аналітичного забезпечення АПК, основними ланками якої є: реферативний журнал «Агропромисловий комплекс України»; тематичні добірки; реферативні огляди з пріоритетних напрямів розвитку АПК; індивідуальне інформаційне забезпечення провідних вчених-аграріїв, виконання разових інформаційних запитів. Зміцненню зв'язків ЦНСГБ з установами галузі сприяли започаткування пошукової теми «Історія аграрної науки і біографістика» та розробка програмно-методологічних матеріалів для її виконання. Тісна співпраця з видавництвом «Аграрна наука» дозволила організувати видання РЖ «Агропромисловий комплекс України» і біобібліографічної серії «Академіки Української академії аграрних наук». У 1999–2000 рр. захистили кандидатські дисертації керівники сільськогосподарських бібліотек Л. А. Пинда і Г. В. Шемаєва.

Позитивним є і надання статусу наукової установи Державній науково-педагогічній бібліотеці України, що безперечно сприятиме становленню цієї наймолодшої в країні галузевої книгозбірні.

Створення власної наукової інфраструктури, діяльність наукових центрів позитивно позначилися на здобутках бібліотекознавців і бібліографознавців держави. За роки незалежності України було видано 31 монографію, 26 підручників і навчальних посібників, відбувся захист 7 докторських і 69 кандидатських дисертацій. Докторами наук (у порядку захисту) стали Н. М. Кушнарєнко (1993), М. С. Слободяник (1995), В. О. Ільганаєва (1996), Т. І. Ківшар (1996), І. А. Мейжис (19%), С. Г. Кулешов (1997, захистився і працює переважно у сферах книгознавства і документознавства), Л. Я. Філіпова (1999).

Вагомий внесок у розвиток бібліотекознавства і бібліографознавства та підготовку фахівців вищої кваліфікації є діяльність докторів наук, які за останні 10 р. захистили дисертації із споріднених дисциплін. – Л. А. Дубровіної, Г. В. Боряка, В. С. Чишка, В. А. Широкова.

В Україні успішно захистили кандидатські дисертації 5 іноземних фахівців, їло є свідченням зростання міжнародного авторитету вітчизняної бібліотечної науки. 45 вчених захистили дисертації за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство» – на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) історичних наук, і 25 – педагогічних наук. Принагідно відзначу, що прагнення окремих вчених штучно поділити колег на «істориків» та «педагогів» негативно відбивається на професійних орієнтирах молодих науковців і заважає об'єднанню зусиль вчених для розв'язання нагальних завдань бібліотечної науки і практики.

Важливою ознакою зрілості вітчизняної науки є формування власного кадрового потенціалу. Протягом досліджуваного періоду в Україні відбувся захист 64 кандидатських дисертацій. Наукове керівництво цими роботами здійснювали 30 вчених України, серед яких 14 докторів наук. 24 дисертації було захищено під науковим керівництвом співробітників КНУКІМ, 20 – НБУВ, 6 – ХДАК; 4 – ЦНСГБ, 15 – ін. установ. Показово, що 36 дисертацій (53,6%) було захищено під науковим керівництвом 6 вчених: академіка НАН України О. С. Онищенко – 8, д.і.н. М. С. Слободяника – 7, д.і.н. Л. А. Дубровіної – 6, к.п.н. В. С. Бабица – 6, д.п.н. А. С. Чачко – 5, д.і.н. В. О. Ільганаєвої – 4. Змістовний аналіз дисертацій, захищених під керівництвом цих вчених, дозволяє стверджувати, що ними сформовано власні наукові школи. Розгляд діяльності цих шкіл є предметом самостійного дослідження, тому вданій публікації дається лише їхня загальна характеристика.

Відповідно до прийнятих в наукознавстві критеріїв в Україні сформувалося 4 типи наукових шкіл.

1. Наукова спільнота, що працює в суміжних наукових дисциплінах, об'єднана фундаментальними ідеями, висунутими і розробленими лідером наукової школи. Ці ідеї та теорії складають стрижень змістової програми школи і спрямовані на концептуальне оновлення всього комплексу суміжних галузей знання. До цього типу належать наукові школи О. С. Онищенко і Л. А. Дубровіної. Академік НАН України О. С. Онищенко є автором фундаментальної ідеї трансформації бібліотеки в інфополіс науки. До його наукової школи, крім бібліотекознавців, входять і вчені, які розробляють комплекс книгознавчих проблем, а бібліотекознавче ядро її складають кандидати наук (прізвища подано за алфавітом) А. Г. Бровкін, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Л. М. Дениско, Л. В. Муха, М. Б. Сорока, Н. В. Стрішенець, Я. О. Хіміч, Я. О. Чепуренко. До здобутків наукової школи О. С. Онищенко належать 5 монографій і 8 кандидатських дисертацій.

До наукової школи Л. А. Дубровіної входять вчені, які працюють на терені історії бібліотечної справи, бібліографознавства, архівознавства, фондознавства,

книгознавства, кодикології і кодикографії, інформатизації рукописних і архівних фондів. Її докторська дисертація і подальші праці заклали теоретико-методологічні засади кодикології як наукової дисципліни і кодикографії як напряму науково-інформаційної діяльності, методологічні підвалини дослідження історії бібліотечної і справи в контексті розвитку суспільства на основі максимально повного і всебічного аналізу джерельної бази. Вагомим внеском у бібліотечне фондознавство є оригінальна типологія, яка стала підґрунтям для комплексного аналізу історико-культурних фондів бібліотек. Важливим результатом наукової школи та особисто її лідера стали концепції архівної і рукописної україніки та інформатизації архівів і рукописних відділів бібліотек. До бібліотекознавчого ядра цієї школи належать кандидати наук І. П. Антоненко, Н. М. Зубкова, В. В. Матусевич, Т. Є. Мяскова, О. В. Сохань, О. П. Степченко. Конструктивний внесок в її розвиток зробили такі авторитетні вчені, як: доктори історичних наук Г. В. Боряк, В. П. Ляхоцький, І. Б. Матяш, В. С. Чишко. Здобутки наукової школи Л. А. Дубровіної у сфері бібліотекознавства і бібліографознавства представлені у 2 монографіях і 6 дисертаціях.

2. Наукова спільнота, яка під керівництвом лідера і формує фундаментальну теорію, що зумовлює новий і стиль мислення в конкретній науці, її нову парадигму і новий період (етап) розвитку.

До цього типу відносяться наукові школи М. С. Слободяника і В. О. Ільганаєвої.

Наукова школа В. О. Ільганаєвої характеризується комплексним аналізом трансформації бібліотечного соціального інституту в умовах формування інформаційного суспільства. На основі вивчення соціально-комунікативної діяльності закладено теоретичний фундамент нової парадигми розвитку бібліотечної освіти. Її суть полягає в переході до підготовки фахівців відповідно до основних рівнів соціально-комунікативної діяльності. Ця парадигма є об'єктивним наслідком еволюції уявлень про предметність праці в бібліотеці і зміни способу бібліотечного виробництва під впливом освоєння інформаційних технологій. До даної школи входять О. Л. Біличенко, О. М. Кобелєв, Г. В. Шемаєва та зарубіжні вчені Шарафутдін та Аха Таваль-бех. Наукові здобутки школи В. О. Ільганаєвої представлені у монографії, підручнику, 3 навчальних посібниках і 5 дисертаціях.

Дослідження наукової школи М. С. Слободяника закладають теоретико-методологічне підґрунтя для формування нової парадигми розвитку бібліотеки, яка полягає у використанні можливостей новітніх технологій для забезпечення користувачів документами, інформацією та інтегрованим і синтезованим знанням. Накреслено перспективні напрями структурно-функціонального та організаційно-технологічного забезпечення розвитку бібліотеки за цією парадигмою. Побудовано моделі бібліотеки, що базуються на новій парадигмі її розвитку. До ядра цієї школи входять кандидати наук О. Б. Виноградова, С. Л. Зворський, О. Г. Кириленко, Т. В. Коваль, Л. О. Черепуха, Л. А. Пинда, В. П. Ярошук. Результати досліджень школи відображені у 2 монографіях, 8 дисертаціях, 1 підручнику і 2 навчальних посібниках.

3. Наукова спільнота, що поділяє важливі для одного або кількох розділів конкретної науки концептуальні ідеї і методологічні підходи. Під впливом творчого та науково-організаційного керівництва лідера школи досягаються значні успіхи в дослідженні однієї або кількох внутрішніх наукових проблем. До цього типу відноситься наукова школа бібліотечної професіології А. С. Чачко. Основним доробком цієї школи є комплексний аналіз бібліотечної професії, здійснений ще наприкінці 70-х – поч. 80-х рр., розробка питань професіоналізації, теоретичне обґрунтування суб'єкт – суб'єктних відносин в бібліотеці. Ядром цієї школи є кандидати наук О. В. Башун, О. О. Грозовська, О. В. Кашкарьова, Т. С. Монько, Ю. В. Трач, а результати діяльності аналізуються її фундатором у праці. У доробку наукової школи А. С. Чачко – 1 монографія і 5 дисертацій. Серед представників цієї

школи великою публікаційною активністю відзначається О. В. Башун, результати дисертації якої знайшли відображення у 3 працях монографічного рівня.

4. Науково-освітній тип школи, що складається з наукового керівника і його учнів, які вчаться в нього в аспірантурі, докторантурі або як пошукувачі і захистили дисертації. До цього типу відноситься наукова школа кандидата історичних наук, професора В. С. Баби́ча. До неї входять кандидати наук О. І. Кашук. Ю. І. Лазоренко. Я. Є. Сошинська, О. О. Федотова, О. М. Чорна та сирійський вчений Х. Махмуд. Результати досліджень наукової школи В. С. Баби́ча представлені у 2 монографіях і 6 дисертаціях.

Характерною відмінністю українського бібліотекознавства є співпраця лідерів провідних наукових шкіл. Так, О. С. Онищенко здійснював наукове керівництво підготовкою докторських дисертацій і монографій Л. А. Дубровіної, В. О. Ільганаєвої, М. С. Слободяника. У результаті бібліометричного аналізу, проведеного харківським дослідником О. М. Кобелевим, переконливо доведено спільність когнітивної структури в монографіях М. С. Слободяника та В. О. Ільганаєвої. Це зумовлює близькість їхніх поглядів на розвиток бібліотеки і фахової освіти. Вданому контексті цілком природною є спільна робота цих науковців з підготовки навчальної літератури. Здійснений нами аналіз підтверджує і спільну когнітивну структуру в працях О. С. Онищенко і Л. А. Дубровіної та їхніх учнів. Тому цілком закономірною є підготовка ними спільної фундаментальної монографії з історії НБУВ. Л. А. Лубровіна і М. С. Слободяник ще наприкінці 80-х рр. провели міждисциплінарне дослідження фондів НБУВ, результати якого відображені в 5 спільних публікаціях.

Діяльність лідерів наукових шкіл суттєво впливає на публікаційну практику багатьох відомих фахівців. Зокрема В. Г. Попроцька наприкінці 70-х – на поч. 80-х рр. активно співробітничала з А. С. Чачко, у другій пол. 80-х – на поч. 90-х рр. – з М. С. Слободяником, а в останні роки – з О. С. Онищенко. Л. Й. Костенко має ряд спільних публікацій з Л. А. Дубровіною і М.С. Слободяником; Л. В. Муха активно співпрацює з О. С. Онищенко і Л. А. Дубровіною; В. В. Загуменна і В. С. Пашкова тривалий час співпрацювали з В.С. Баби́чем.

Таблиця

Проблематика наукових досліджень з бібліотекознавства і бібліографознавства в Україні (1992–2001)

	Проблематика	Жанри документів			Всього
		монографії	дисертації	підручники, навчальні посібники	
1	2	3	4	5	6
1	Методологія і теорія бібліотекознавства	4	8	3	15
2	Історія бібліотечної справи і бібліографії	11	16	1	28
3	Бібліографознавство	1	13	9	23
4	Бібліотечна професіологія	4	3	–	7
5	Бібліотечна психологія	1	4	1	6

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
6	Менеджмент і організація діяльності бібліотек	3	4	3	10
7	Інформаційні технології в бібліотечно-бібліографічній діяльності	3	7	3	13
8	Діяльність дитячих бібліотек	–	4	1	5
9	Бібліотечне краєзнавство	–	3	2	5
1	Фондознавство	3	7	1	11
	Бібліотечне обслуговування	1	5	–	6
1	Каталогізація	–	2	2	4
Всього		31	76	26	133

Про ефективність наукових шкіл свідчить і те, що їхні представники за 10 років незалежності видали 60% монографій і захистили 54% дисертацій із загальної їхньої кількості (див. табл.).

У наукових документах досліджуваного періоду домінують відображення розвідок з історії бібліотечної справи і бібліографії – 28 робіт, а також розгляд проблем методології і теорії бібліотекознавства – 15, бібліографознавства – 23, фондознавства – 11, інформаційних технологій – 13, менеджменту і організації діяльності бібліотек – 10.

У дисертаційних роботах пріоритетною також є історична проблематика. Активно досліджуються проблеми методології і теорії бібліотекознавства – 8 робіт, бібліографознавства – 13, фондознавства та інформаційних технологій по 7.

Проте результати фундаментальних і прикладних історико-бібліотекознавчих досліджень, на жаль, практично не представлені в навчальній літературі. Ми переконані в нагальній потребі підготовки підручників «Історія бібліотечної справи України» та «Історій української бібліографії».

Бібліотекознавці України мають значний доробок у формуванні теоретико-методологічної бази. У вітчизняному бібліотекознавстві утвердився погляд на бібліотеку як складову систему соціальних комунікацій, що трансформується в і процесі інформатизації суспільства. Це концептуальне положення значною мірою визначає проблематику і спрямованість теоретико-методологічних досліджень. Зокрема, колектив кафедри бібліотекознавства ХДАК під керівництвом В. О. Ільганаєвої здійснив комплексне дослідження бібліотечного соціального інституту (БСІ). Серед його основних компонентів виділено бібліотеки та їхні мережі і системи, бібліотечну освіту, науку, інформаційне забезпечення бібліотечної діяльності, систему управління, матеріально технічну базу. За результатами дослідження функцій БСІ та розробки основних напрямів організаційно-функціонального оновлення його ланок, обґрунтовано необхідність включення БСІ до інформаційно-когнітивної системи, що формується в Україні.

Практичному освоєнню широким загалом фахівців теоретичних здобутків кафедри сприяв випуск першого в Україні підручника, в якому історія та сучасний стан бібліотечної сфери викладено з позиції функціонування та розвитку БСІ. Такий підхід дозволив авторам розробити складні теоретико-методологічні поняття статусу, структури, об'єкта і предмета бібліотекознавства, його зв'язку з іншими науками. Теоретичні здобутки авторів підручника підтримані провідним російським бібліотекознавцем Ю. М. Столяровим.

Методологічні засади сучасного бібліотекознавства цілісно розглядаються В. О. Ільганаєвою. Виходячи з принципового погляду на методологію як філософське вчення про методи і засоби пізнання та перетворення дійсності, автор розглянула основні загальнонаукові підходи до формування бібліотечної теорії та систему методів бібліотекознавчих досліджень і вперше в бібліотекознавчій літературі – пізнавальні можливості бібліометричного та інформаційного методів, складну проблему методологічної культури сучасного бібліотекознавства.

У низці робіт евристичний потенціал системного, структурного, функціонального підходів використано для формування основ нової парадигми розвитку бібліотеки.

В українському бібліотекознавстві утвердився погляд на бібліотеку як складну відкриту динамічну систему. Це зумовлює розвиток модельного підходу до її дослідження. Найбільш розповсюдженою є системно-структурна модель бібліотеки, розроблена професором Ю. М. Столяровим. Його учениця Н. М. Кушнарєнко використала її в повному обсязі для дослідження бібліотечного краєзнавства. Вона також цілісно розглянула базовий елемент моделі – «документ» у численних публікаціях, зокрема фундаментальному підручнику «Документоведение». Серед досліджень елемента «абонент» виділяються ґрунтовні роботи І. А. Мейжис. Елемент «бібліотекар» в межах професіології комплексно досліджувався в розвідках; а елемент «матеріально-технічна база» найбільш цілісно вивчався у праці.

Суттєве посилення в нових умовах впливу на бібліотеку зовнішнього середовища зумовило розробку і дослідження системно-функціональної моделі бібліотеки, яка інтегрує її структуру, функції, технологію і організацію. Окремі елементи цієї моделі цілісно досліджуються в кандидатських дисертаціях українських бібліотекознавців. Так, аналізу елемента «технологія» присвячено роботу; елемента «організація» – дисертації та навчальні посібники, функціональна проблематика займає помітне місце в роботі.

Розроблена нами інформаційно-діяльнісна модель бібліотеки інтегрує взаємодію чотирьох необхідних і достатніх елементів: кумуляцію інформаційного потенціалу; інтелектуальну переробку інформації; виробництво інтегрованої і синтезованої інформації; забезпечення комунікативного процесу.

Розробка концептуальних моделей бібліотеки як системи стимулювала розвиток модельного підходу при дослідженні її елементів. Зокрема, В. О. Ільганаєва створила концептуальну модель бібліотечної освіти (БО), що включає; документальний рівень підготовки як базовий; документально-інформаційний (проміжний) як активно функціонуючий; інформаційний як той, що розвивається; когнітивний як перспективний. Розроблена модель інтегрує мету підготовки, структурний та процесуальний компоненти, зміст, освітньо-професійні й структурно-логічні параметри навчального процесу. О. Г. Кириленко запропонував оригінальну модель бібліотечної технології, яка передбачає взаємодію її структури, функцій, засобів реалізації та специфічного технологічного знання.

У перспективі доцільно зосередити зусилля бібліотекознавців на розробці математичних моделей бібліотеки та її елементів як бази для оптимізації бібліотечної діяльності.

Важливим здобутком вітчизняного бібліотекознавства є узагальнення на монографічному рівні результатів досліджень наших колег з країн дальнього зарубіжжя.

Підвищенню теоретичного рівня бібліотекознавчих досліджень, залученню до їхнього проведення широкого загалу фахівців сприяє видання першого підручника з організації НДР В. М. Шейка та Н. М. Кушнарєнко.

Історія бібліотечної справи і бібліографії досліджувалася за трьома основними напрямками. Результати вивчення на рівні держави або окремих регіонів України представлені в одній монографії і 8 дисертаціях; історія установ і організацій – 9 монографіях і 3 дисертаціях; історико-біографічні дослідження – у монографії, 5 дисертаціях і 1 навчальному посібнику. Серед робіт першого напрямку виділяються ґрунтовні праці професора Т. І. Ківшар. Книговидання і книгорозповсюдження в Україні у 1917–1923 рр. розглянуто як цілісне соціокультурне явище. Проведено реконструкцію історії книжкового руху – на етнічній території, в еміграції та діаспорі, визначено його структуру і функції та провідні тенденції розвитку. До найважливіших бібліотекознавчих результатів відносяться введення до наукового обігу невідомих документів щодо заснування і початку діяльності Національної бібліотеки України, формування розгалуженої мережі бібліотек різних типів. Проаналізовано кардинальні зміни, що відбулися в мережі бібліотек і структурі їхніх фондів після встановлення в Україні радянської влади.

Серед дисертаційних робіт у даному напрямі виділяються розвідки з вивчення історії становлення публічних книгозбірень (А. А. Волинець) і бібліотек для дітей (М. П. Зніщенко); діяльності бібліотек (Л. Ф. Бандилко, В. Л. Ступак) та товариства «Просвіта» в регіонах України (С. Л. Зворський).

Здобуття державної незалежності надало можливість для глибокого вивчення історії провідних книгозбірень держави. Вийшли в світ монографії, присвячені історії НБУВ, НПБ України, Книжкової палати України. НТБ КПІ, ЦНБ Харківського університету. Залучення широкого кола архівних документів дозволило авторам репрезентувати діяльність книгозбірень на різних історичних етапах їхнього розвитку, розкрити динаміку соціальних функцій і фондів, показати удосконалення форм і методів бібліотечно-бібліографічного обслуговування, а також висвітлити внесок окремих діячів у заснування і розвиток бібліотечних закладів. Серед цих робіт велике історико-культурне значення має монографія Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенко, присвячена унікальному інформаційному науково-дослідному, культурному центру, державному сховищу рукописної спадщини і творів друку – НБУВ. Її історію висвітлено в контексті процесу державотворення, духовного відродження та формування національної свідомості. Розглянуто розвиток ідеї Національної бібліотеки України та концептуальні засади збирання, організації та опису історико-культурних фондів, наукову діяльність закладу з бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства.

Матеріали монографії певною мірою доповнюються науковою розвідкою Г. І. Ковальчук, яка висвітлює трагічну долю репресованих директорів ВБУ.

Вагомий внесок у вивчення історії НБУВ здійснено В.В. Матусевич, яка на монографічному і дисертаційному рівнях представила історію та результати діяльності науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ і її роль у розвитку бібліотечної справи України в 20–30-х роках минулого ст..

Об'єктом спеціальних наукових розвідок стала діяльність великої групи дослідників, яка заклала теоретичний фундамент бібліотечної науки України у 20-х рр. Зокрема, на монографічному і дисертаційному рівнях досліджено творчу спадщину М. І. Рейнського, Ю. О. Меженка, Д. Ю. Доброї.

На дисертаційному рівні здійснено бібліографічний аналіз наукової спадщини академіка С. О. Єфремова. Велику роботу з повернення в Україну творчого доробку визначного громадського діяча, вченого і організатора бібліотечної справи С. Сірополка провела професор Т. І. Ківшар, яка присвятила ряд

праць висвітленню його життєвого шляху. Діяльності визначних українських бібліографів присвячено навчальний посібник «старійшини вітчизняного бібліографознавства» професора Н. Ф. Королевич.

Можна стверджувати, що протягом минулого десятиріччя відбулися помітні зрушення у репрезентації цілісної картини історії бібліотечної справи і бібліографії України, висвітленні білих плям і поверненні з небуття славетних імен наших колег. Сподіваюсь, що ці позитивні тенденції одержать подальший розвиток.

У фондознавчих дослідженнях чільне місце займають проблеми наукового забезпечення формування і збереження національного бібліотечного фонду, удосконалення системи книгозабезпечення бібліотек, теорії фондознавства, вивчення історико-культурних фондів книгозбірень.

Основним практичним результатом фондознавчих досліджень є розробка міжвідомчим колективом під керівництвом начальника відділу бібліотек та інформаційних систем МКІМ України Т. М. Прокошевої «Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр.», затвердженої Кабінетом Міністрів України. Серед теоретичних робіт виділяється дисертаційне дослідження, присвячене вивченню історії та теоретичному обґрунтуванню стратегії подальшого формування фондів наукової літератури НБУВ. О. В. Воскобойнікова-Гузєва вперше вивчила історію розвитку системи документопостачання, яка визначальним чином позначилася на сучасній структурі фонду Бібліотеки і стала основою для розробки авторського варіанта стратегії подальшого формування фондів НБУВ, що може бути адаптованою до умов інших великих бібліотек держави.

Серед численних досліджень історико-культурних фондів, проведених в основному співробітниками НБУВ, виділяються монографія і дисертація Л. В. Мухи. Дослідниця розглянула історичну долю бібліотечних книжкових колекцій та зібрань за радянської влади і, на підставі результатів порівняльного аналізу існуючих архівної і бібліотечної організаційно-облікових класифікацій, розробила оригінальну книгознавчу класифікацію історико-культурних фондів, що враховує їхній склад, зміст і хронологію.

Питання створення ефективних систем бібліотечного обслуговування знаходиться в центрі уваги теоретиків і практиків. Серед наукових розвідок у цьому напрямі чільне місце займають соціологічні дослідження, розгортання яких в обласних бібліотеках України сприяла велика і ефективна науково-організаційна робота НПБ України. Попри велику кількість публікацій, що відбивають результати вивчення інформаційних потреб користувачів і практичної діяльності щодо їхнього задоволення, за роки незалежності відбувся захист лише 5 кандидатських дисертацій з цієї важливої проблематики. Серед них слід відзначити кандидатську дисертацію і монографію директора Рівненської ОУНБ В.П. Ярошук. На основі комплексного аналізу структури і змісту інформаційних потреб та специфіки інформаційно-комунікативної діяльності читачів ОУНБ дослідниця розробила стратегію оновлення системи їхнього бібліотечного обслуговування, що має базуватися на основі власних і зовнішніх ресурсів та якісно нової системи інформаційних послуг.

Пріоритетне значення для інтенсивного розвитку бібліотек мають наукові дослідження з інформатизації. Бібліотекознавчі засади цієї проблеми обґрунтовано в докторській дисертації та монографіях Л. Я. Філіпової. Дослідниця докладно розглянула розвиток бібліографічних систем України в умовах інформатизації. В основу дослідження покладено оригінальний користувацький підхід, сутність якого полягає в тому, що процеси створення і використання бібліографічних систем і баз даних багатоаспектно аналізуються з позиції бібліографів, які

акумують інтереси користувачів та інформаційних посередників. Визначено специфіку організації бібліографічних баз даних та перспективні напрями їхнього розвитку. Запропоновано оригінальну структуру автоматизованої бібліографічної системи, що складається з трьох підсистем – бібліограф-укладач; бібліограф-інформатор – «евріст»; бібліограф-консультант – «педагог».

Проблема формування мережі електронних бібліотек загальнодержавного рівня розглядається в роботах. Авторами обґрунтовано архітектуру національної і галузевої мереж, технічне, програмне, лінгвістичне і форматне забезпечення електронної бібліотеки. Ключове значення для формування системи електронних бібліотек мають розгортання робіт із кооперативної каталогізації та створення національних і галузевих депозитаріїв електронних документів.

Позитивної оцінки заслуговують кандидатські дисертації, орієнтовані на наукове забезпечення основних напрямів інформатизації бібліотек – лінгвістичне забезпечення пошуку в електронному каталозі (І. П. Антоненко, В. В. Карнаушенко); комп'ютеризацію реферування (М. Б. Сорока). Позитивно впливають на практичну роботу з автоматизації бібліотек і здобутки вчених-інформатиків – доктора технічних наук В. А. Широкова і кандидатів технічних наук Л. Я. Ковтуненко, І. Ю. Ляшенко, О. В. Соханя, В. А. Ясулайтіса, які захистили свої дисертації в основному в спеціалізованій раді НБУВ.

Традиційним є інтерес фахівців до проблем організації та управління діяльністю бібліотек. У цьому контексті виділяються ґрунтовні публікації Т. М. Прокошевої та О. К. Александрової, присвячені розробці та реалізації національної бібліотечної політики.

Рівень управління бібліотечною справою в державі значною мірою визначається станом науково-методичної діяльності. У дисертаційній роботі О. Б. Виноградової на основі комплексного аналізу невідомого досі широкому професійному загалу масиву архівних документів Міністерства культури і мистецтв України висвітлено вплив державних органів на зміст і характер науково-методичної діяльності, її спрямування і наслідки. Дослідниця репрезентувала цілісну картину функціонування науково-методичних центрів на різних етапах розвитку суспільства у 70–90-х рр. Методологічно вірне використання, вперше у вітчизняному бібліотекознавстві, пізнавальних можливостей методу експертних оцінок дозволило дисертантці обґрунтувати перспективні напрями розвитку науково-методичної роботи.

Теоретичні засади організації діяльності бібліотеки репрезентовано в роботах. Вони стали базою для відокремлення в навчальних планах спеціальної дисципліни «Організація діяльності бібліотеки». Бібліотечна технологія з системних позицій розглядається в роботах. У дисертаційному дослідженні О. Г. Кириленка технологію вперше розглянуто як самостійний об'єкт. Дослідник побудував концептуальну модель бібліотечної технології, обґрунтував її структуру. У роботі здійснено аналіз освоєння бібліотеками інформаційних технологій як інноваційного процесу і запропоновано комплекс показників її оцінки. Безумовне теоретичне значення має проведення ґрунтовного аналізу технологічного знання, визначено механізм його формування, що складається з двох діалектично пов'язаних етапів, – теоретичного узагальнення здобутків практики і практичного освоєння одержаних результатів. О. Г. Кириленко вперше визначив основні стадії технологічного знання «закладання емпіричної бази; формування базового теоретичного знання; оформлення бібліотечної технології як самостійної наукової дисципліни бібліотекознавчого циклу; науково-методичне забезпечення практичної технологічної діяльності бібліотек».

Питання вдосконалення управління, розробка маркетингової стратегії бібліотечного менеджменту докладно розглядаються в дисертаціях і публікаціях. Відзначимо, що, незважаючи на значну увагу до дослідження менеджменту, в українському, як і в усьому пострадянському бібліотекознавстві, ще не розроблено теоретичні засади його виокремлення як самостійної дисципліни. Перенесення на бібліотекознавчу ниву здобутків загальної теорії менеджменту не дозволило ефективно розв'язати дане питання. В цьому контексті вважаю доцільним розглядати бібліотечний менеджмент як наукову дисципліну і сферу практичної діяльності, орієнтовану на прийняття і втілення управлінських рішень, що забезпечують ефективну реалізацію перспективних і поточних цілей функціонування бібліотеки.

Теоретико-методологічні здобутки українського бібліотекознавства у царині краєзнавства пов'язані з фундаментальними дослідженнями професора Н. М. Кушнаренко. У її докторській дисертації розроблено наукові основи бібліотечного краєзнавства як галузі бібліотечної діяльності і теоретико-прикладної наукової дисципліни. Здійснений дослідницею всебічний історико-бібліотекознавчий аналіз історії розвитку бібліотечного краєзнавства дозволив одержати цілісне уявлення про його суть, мету і структуру, процеси, внутрішні і зовнішні зв'язки, місце в системі документних комунікацій загального краєзнавства. У дисертації запропоновано компонентну структуру краєзнавчої діяльності, визначено її функції і форми, обґрунтовано предмет краєзнавчого бібліотекознавства та його базові елементи – краєзнавчий фонд, контингент абонентів, бібліотечний персонал і матеріально-технічну базу місцевої публічної бібліотеки.

Бібліотечна професіологія в досліджуваній період розвивалася переважно в напрямі вдосконалення змісту і організації вищої бібліотечної освіти. Концептуальні засади оптимізації вищої освіти викладено в монографії і докторській дисертації В. О. Ільганаєвої. Подальший розвиток інформаційної парадигми бібліотечної освіти пов'язаний з публікаціями В. В. Загуменної, М. І. Сенченка, М. С. Слободяника. Реальні умови для впровадження інформаційної парадигми в освітню практику були закладені у розроблених під нашим керівництвом навчальних планах КНУКІМ, затверджених Міністерством освіти і науки України на 2000/2001 навчальний рік. Проте об'єднання в єдину спеціальність книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії може звести нанівець роботу численних фахівців, які плідно працювали на ниві вдосконалення вищої бібліотечної освіти. Відзначу, що це рішення, на мою думку, може негативно позначитися і на підготовці фахівців у сфері книговидавництва і книгорозповсюдження. Тому в перспективі в межах напряму «Культура» доцільно мати окремі спеціальності – «Книгознавство і видавнича діяльність» та «Бібліотекознавство і бібліографознавство».

Здобутки бібліотечної професіології враховувалися дослідниками при вивченні психологічної складової бібліотечної діяльності. Зокрема, зусиллями О. О. Грозовської розроблено суб'єкт-суб'єктну модель процесу бібліотечно-інформаційного обслуговування Я. О. Хіміч у своїй дисертації та монографії розробила науково-організаційні засади функціонування бібліотечної психологічної служби. Значна увага психологічним проблемам приділяється і в захищених під науковим керівництвом кандидата педагогічних наук, професора Т. О. Долбенко дисертаціях Н. А. Бачинської, Н. С. Дяченко і В. М. Медведєвої, в яких розглядаються проблеми бібліотечно-бібліографічного обслуговування дітей. Вищевказані дисертаційні дослідження ґрунтуються на здобутках засновника вітчизняної бібліотечної професіології А. С. Чачко та соціально-психологічних основах бібліотечно-обслуговування, розроблених І. А. Мейжис.

Проблеми каталогізації займають чільне місце в сучасній бібліотечній практиці, проте, на жаль, за досліджуваній період вони лише частково розглядалися в кандидатських дисертаціях І. П. Антоненко і Н. М. Христової.

Основними напрямками бібліографознавчих досліджень є питання національної бібліографії, інформаційно-бібліографічного обслуговування, аналізу бібліографічної продукції. Центральне місце в цій проблематиці займає теорія, методика і організація роботи над українським бібліографічним репертуаром.

Гостра дискусія зі вказаної проблеми в першій половині 90-х рр. сприяла узгодженню позицій основних бібліографічних центрів – НБУВ, ЛНБ ім. В. Стефаника, НПБ України, що позитивно позначилося на практичній роботі з підготовки репертуару. В цьому контексті нагальним завданням НБУВ як головної установи є розробка комп'ютерної технології формування зведеної бази даних україніки.

Серед наукових розвідок з аналізу бібліографічної продукції виділяється дисертаційне дослідження Я. Є. Сошинської, яка репрезентувала цілісну картину відображення в бібліографічних джерелах другої пол. XIX– поч. XX ст. документного потоку з історії українського селянства та аграрних відносин. Автор вивчила видову і тематичну структуру потоку; виявила та проаналізувала українські джерела бібліографічної інформації досліджуваного періоду. Подібний теоретико-методичний інструментарій використали Л. А. Пинда при дослідженні сільськогосподарських видань Східної Галичини як джерела бібліографічної інформації та дослідниця української науково-допоміжної бібліографії літературознавства О. О. Федотова. Проте сучасні проблеми вивчення бібліографічних потоків та аналізу нетрадиційних видів бібліографічної продукції (показників цитованої літератури, пермутаційних показників тощо), специфіки бібліографічних продуктів, представлених у мережі Інтернет, частково розглянуті лише в навчальному посібнику.

Найактивніше бібліотекознавці та бібліографознавці України у своїх дисертаційних дослідженнях розробляють прикладні проблеми інформаційно-бібліографічного забезпечення основних категорій користувачів. Зокрема, А. Г. Бровкін запропонував систему інформаційного обслуговування управлінських структур, Т. С. Менько – керівників органів і установ охорони здоров'я. Система інформаційно-бібліографічного обслуговування працівників сільського господарства досліджена В. В. Дерлеменко і Г. В. Шемаєєвою; вчителів – Л. О. Черепухою і О. М. Чорною. Переважна більшість вищевказаних і близьких за проблематикою робіт ґрунтуються на результатах соціологічних досліджень, а рекомендації в основному мають науково-організаційний характер. Лише в дисертації Г. В. Шемаєвої пропонується автоматизована технологія задоволення інформаційних потреб фахівців ветеринарної медицини. У той же час у працях провідних бібліографознавців М. І. Сенченка, Л. Я. Філіпової, Т. В. Швецової-Водки; кандидатів наук І. П. Антоненко, М. Б. Сороки, О. М. Яценко цілеспрямовано розробляються теоретико-методичні та організаційні засади «комп'ютерної бібліографії» як магістрального напрямку розвитку галузі.

Перспективним шляхом розвою бібліографознавства є розробка теоретико-методичних і організаційних засад реферування української наукової літератури. Над цією проблемою активно працюють провідні фахівці НБУВ, ЦНСГБ, Книжкової палати України. Комплексний аналіз відповідної діяльності НБУВ у цьому напрямі здійснено в дисертації М. Б. Сороки.

Подальший розвиток цього напрямку, на мою думку, пов'язаний з розробкою теоретико-методичних і організаційних і засад формування українських електронних реферативних журналів, а також з відображенням у вітчизняних РЖ зарубіжної інформації.

У царині теорії бібліографії в Україні продовжує активно працювати лише відомий вчений Г. М. Швецова-Водка, яка є послідовником документографічної теорії бібліографії О. П. Коршунова. Що стосується інформаційної, когнітивної та інших теорій, які розвиваються у сучасному бібліографознавстві, то вони, на жаль, не знаходять розвитку у вітчизняній теорії бібліографії.

Проведене дослідження стану і тенденцій розвитку вітчизняної бібліотечної науки дозволяє зробити такі висновки і пропозиції:

1. У результаті розробки і реалізації національної бібліотечної політики в Україні сформовано інфраструктуру галузевої науки: при провідних наукових центрах організовані аспірантури і спеціалізовані ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій; сформувалася система фахової періодики; проводяться наукові конференції міжнародного і загальнодержавного значення. Це створило умови для формування потужного наукового потенціалу, орієнтованого на розв'язання необхідних для бібліотечної справи в Україні завдань.

2. Розгортання досліджень на базі вітчизняних бібліотечно-бібліографічних установ, реальна можливість для дослідження власної історії стали передумовою для формування національних за змістом своєї діяльності наукових центрів і шкіл, які визначальним чином впливають на сучасний стан і перспективи розвитку української бібліотечної науки.

3. Проблематика наукових досліджень в основному відповідає потребам практики. Найбільш вагомі здобутки одержані при розробці проблем: методології та теорії бібліотекознавства; історії бібліотечної справи; вивчення фондів; теорії бібліотечного краєзнавства; розвитку вищої бібліотечної освіти; організації діяльності бібліотек. Водночас гостро відчувається відсутність загальнодержавної стратегії розвитку науки і оцінки її результатів. Це призводить до помітного відставання результатів ряду дисертаційних досліджень від рівня, досягнутого провідними вітчизняними бібліотеками у питаннях каталогізації, формування фондів документами на різних носіях та забезпечення їхнього збереження, процесів інформатизації бібліотечно-бібліографічного обслуговування тощо.

4. Аналіз перспективних тенденцій розвитку бібліотечної справи в умовах інформатизації суспільства і сучасного стану вітчизняної галузевої науки дозволяє визначити пріоритетні напрями наступного десятиріччя. Серед них чільне місце займають: розробка доктрини розвитку бібліотеки в інформаційному суспільстві та стратегії та тактики її реалізації; репрезентація цілісної картини історії бібліотечної справи і бібліографії в Україні; обґрунтування теоретико-методологічних і організаційно-технологічних засад формування національного бібліотечного фонду; розробка і реалізація стратегії інформатизації, що передбачає створення електронних бібліотек і забезпечення їхньої доступності, а також ефективне використання можливостей Інтернету як якісно нової системи комунікації; визначення особливостей розвитку бібліотечної професії в інформаційному суспільстві.

У результаті колективного обговорення перелік цих напрямів може бути доповнено і уточнено.

5. Для підвищення ефективності наукових досліджень необхідно внести принципи зміни в їхню організацію. У цьому контексті доцільно створити міжвідомчий науково дослідний інститут бібліотекознавства та інформаційних технологій, основними функціями якого мають стати: цільове планування розвитку бібліотечної науки; організація і проведення наукових досліджень загальнодержавного значення; методична допомога бібліотекам у здійсненні локальних наукових розвідок; оцінка результатів дисертаційних досліджень та організація їхнього впровадження в практику. Чільне місце в діяльності Інституту повинна зайняти розробка і реалізація загальнонаціональної стратегії інформатизації бібліотек.

**ТИМОШИК
МИКОЛА СТЕПАНОВИЧ,**

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри зв'язків з
громадськістю і журналістики Інституту
журналістики і міжнародних відносин
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народився 18 січня 1956 р. в с. Данина Ніжинського р-ну Чернігівської обл. 1973 р. закінчив Данинську середню школу і вступив на факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1973–1978). Диплом з відзнакою.

1978–1986 рр. – працював журналістом у редакції Чернівецької обласної газети «Радянська Буковина» (кореспондент, старший кореспондент, власний кореспондент, завідувач відділом). 1986–1987 рр. – головний редактор Чернівецької обласної газети «Молодий буковинець». 1977–1988 рр. – інструктор сектору преси ЦК ЛКСМУ. 1988–1990 рр. – провідний редактор Головного видавничого управління Держкомвидаву України. 1990–1999 рр. – завідувач редакції, головний редактор видавництва «Либідь» при Київському університеті імені Тараса Шевченка.

1991 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Молодіжна преса України: структура, управління, функціонування на сучасному етапі (1985–1990) за спеціальністю 10.01.08 – «Журналістика». 1997 р. захистив докторську дисертацію на тему: «Українознавчі проблеми в науковій, публіцистичній, редакторській і видавничій діяльності Івана Огієнка» за спеціальністю 10.01.08 – «Журналістика» (науковий консультант – доктор історичних наук, професор А. З. Москаленко).

З 1991 р. – доцент (за сумісництвом) кафедри журналістської майстерності Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З 1999 р. – на постійній роботі в цьому університеті на посаді професора. З 2002 по 2010 р. – завідувач кафедри видавничої справи та редагування.

З 2008 р. – професор-сумісник Київського національного університету культури і мистецтв, з 2013 р. – завідувач кафедри видавничої справи та мережевих видань.

1998 р. – стажування в Українському вільному університеті за грантом Фонду Фрідріха Еберта (Мюнхен, Німеччина); 2000 р. – стажування в Колегії Св. Андрія та опрацювання архіву Консistorії Української православної церкви в Канаді (м. Вінніпег, Канада); 2003 р. – стажування в Інституті перепідготовки викладачів журналістики при Кальмарському університеті (Швеція); 2007 р. – наукове стажування в Румунії (Сучава, Бухарест).

2013 р. – наукове стажування в Українському Католицькому Університеті, Рим, Італія; 2014 р. – наукове стажування в Стемфордському архіві-музеї української еміграції (Стемфорд, штат Коннектикут, США).

З лекціями і науковими повідомленнями виступав на запрошення наукових, навчальних та освітніх закладів у Бельгії, Ізраїлі, Іспанії, Італії, Канаді, Китаї, Німеччині, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччині, США, Франції, Швейцарії та Швеції.

Член спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, член Експертної ради з філологічних наук ВАК при Кабміні України (1999–2005), заступник голови Навчально-методичної комісії МОН України з журналістики (2000–2010), член Експертної ради Всеукраїнського МОН конкурсу «Книжка року» (2001–2015), член Експертної ради Державної програми «Українська книга» при Держкомтелерадіо України (2003–2012), заступник голови спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій зі спеціальностей «Теорія та історія журналістики», «Теорія та історія видавничої справи та редагування» при КНУ ім. Тараса Шевченка (2007–2011), заступник голови спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій при КНУКІМ (2012–2014).

Член Національних спілок письменників і журналістів. Голова Фондації ім. митрополита Іларіона (Огієнка), директор науково-видавничого центру «Наша культура і наука». Упорядник, автор передмов, коментарів і видавець близько чотирьох десятків наукових і науково-популярних книг з різних ділянок українознавства. Ведучий кількох авторських програм на Національному радіо.

Лауреат Всеукраїнських премій ім. Івана Огієнка, Івана Франка, Якова Гальчевського, преподобного Паїсія Величковського, Софії Русової, Міжнародної премії родини Воскобійників (США).

Автор 14 одноосібно написаних підручників, навчальних посібників, монографій, близько 500 наукових статей, понад 500 публіцистичних та журналістських матеріалів.

Викладає дисципліни: «Основи видавничої справи», «Основи редагування», «Історія видавничої справи», «Вступ до спеціальності», «Майстер-клас із газетно-журнальних та книжкових видань», «Теорія та історія видавничої справи і редагування».

Засновник наукової школи «Теорія та історія видавничої справи та редагування».

Коло наукових інтересів: теорія і практика журналістики та видавничої справи і редагування, історія української журналістики та книговидавництва, українська еміграція, українознавство.

Основні публікації:

1. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності : [монографія] / М. С. Тимошик ; передм. М. Г. Жулинського. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с. : іл. вкл., ім. покаж.
2. Її величність – книга : історія видавничої справи Київського університету. 1834–1999 : моногр. / передм. В. В. Скопенка. – К. : «Наша культура і наука», 1999.
3. «Лишусь навки з чужиною» : митрополит Іларіон і українське відродження : моногр. / передм. В. В. Скопенка. – Київ – Вінніпег (Канада), 2000. – 548 с.
4. Історія видавничої справи : підруч. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, – 2003. – 496 с. (Перевидання 2008).
5. Видавнича справа та редагування / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука. – Концерн «Видав. дім «Ін-Юре», 2004. – 224 с.
6. Видавничий бізнес : погляд журналіста, видавця, вченого / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2005. – 238 с.
7. Книга для автора,

редактора, видавця : практ. посіб. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2005. – 560 с. (Перевидання 2006, 2010). **8.** Дмитро Степовик. Життя й наукова діяльність : моногр. / М. С. Тимошик. – К. : Архангельський глас, 2008. – 656 с. **9.** Українська молодіжна преса в останній період існування СРСР: 1986–1991 : моногр. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 240 с. **10.** Як редагувати книжкові та газетно-журнальні видання : практ. посіб. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2012. – 384 с. **11.** «Українець я є і ніщо українське не сміє мені бути чужим» : націоналістична ідея в житті і діяльності Євгена Онацького / М. С. Тимошик. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. – 60 с. **12.** Українська книга і преса в Італії : моногр. / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2015. – 352 с.

**Дискусія, спрямована на вчорашній день
Що стоїть за берегами організованої на сторінках
«Вісника Книжкової палати» нової полеміки щодо витоків
української книги?**

Останнім часом з гіркістю доводиться констатувати посилення однієї насторожуючої тенденції: як тільки українці, у себе вдома, проявляють бодай найменші потуги щодо подолання насадженого російською імперською машиною принизливого комплексу хохла-малороса, як тільки активізуються спроби національно свідомої інтелектуальної еліти неупереджено й спокійно розібратися в окремих моментах непростой історії свого народу, ствердити грубо витіснену на узбіччя суспільно-політичного життя молодій Українській державі її мову, культуру, пізнати справжніх, а не нав'язаних ззовні героїв, усвідомити й належно поцінувати свою самодостатність, окремішність, зрештою своє гідне місце у спільному європейському домі, – відразу ж виникає, ніби диригований чиеюсь невидимою рукою, шалений, прямиий чи опосередкований, спротив.

Скажімо, не встигли ми поради́ти запровадженню своєї нової національної валюти, як у деяких періодичних друкованих органах так званої масової столичної преси, що видається зазвичай не державною мовою, з'явилася серія викривальних, замішаних на зоологічній ненависті до українства, статейок фактично про всіх особистостей, портрети яких зображені на гривнях, – від Володимира Великого до Лесі Українки й Тараса Шевченка. Виявляється, всі ті князі, гетьмани та поети як не вбивці, то якісь хворобливі збоченці. Тільки почали старші й молодші городяни масово навертатися до культури своїх пращурів, охоче ходити на концерти фольклорно-етнографічних колективів в часи недавніх оглядів-звітів творчих колективів областей, як такі огляди відразу ж, за чиеюсь адміністративною вказівкою, повсюди й припинили. Натомість київський палац «Україна», з відома інтелектуально убогих можновладців, віддавна вже став своєюрідною філією московського концертного залу «Росія». Замість української музики, народної пісні з екранів телевізорів і радіоприймачів, у залах ресторанів, барів та забігайлівок по всіх українських просторах цілодобово став нав'язуватися масовій свідомості або вульгарний суржик розкрученої «зірки-провідниці», або тюремний шансон, або знову ж таки попса сусідньої держави. Тільки задумала була нова українська владна команда відразу після минулих виборів навести лад у національному інформаційному просторі, змусивши кіно – і телевиробників бодай половину своєї продукції дублювати державною мовою (і це – на шістнадцятому році незалежності!), а на єдиному першому національному телеканалі запровадивши дикторський переклад інтерв'ю державних чиновників, які вперто не хочуть користуватися на службі

державною мовою, як з вуст нового-старого віце-прем'єра з гуманітарних питань вже прозвучало невдоволення: мовляв, це суперечить інтересам громадянського суспільства, ущемляє права російськомовного населення. Про ущемлені права українців в Українській державі тут, звичайно ж, не йдеться.

Ми тільки тепер починаємо усвідомлювати всю серйозність і небезпеку такого шаленого спротиву українському відродженню, як і те, які сили, кошти й цілі стоять за цим явищем. Усвідомлюємо й те, що вже настала пора не мовчати, коли тобі плюють у душу, коли тебе все нахабніше принижують, коли все голосніше і впевненіше заявляють, хто насправді в твоєму домі хазяїн. Настала пора привертати увагу громадськості до вже, на жаль, частих випадків на сторінках друкованих видань відвертої українофобії, у які б шати вона не влягалася, під якими б гаслами вона не проходила. І давати їй належну відсіч.

У руслі вище викладеного не може залишитися непоміченим перебіг на сторінках поважного науково-практичного місячника – «Вісник Книжкової палати» – так званої полеміки, суть якої зводиться до з'ясування вже давно з'ясованого, а саме: хто перший почав друкувати книги – українці чи росіяни?

Перший-ліпший верхогляд, який читатиме ці рядки, може й обуритися від такої постановки питання. Так, як, скажімо, обурився свого часу проректор одного з харківських вузів під час лекції з історії української культури автора цих рядків на київських курсах перепідготовки керівників вищої школи: подумаєш, мовляв, знайшов проблему; та яка різниця – росіяни чи українці першими навчилися користуватися тим друкарським верстатом; тут зарплати на ковбасу не вистачає, а він – про своє друкарство.

Облишмо в стороні відому ковбасну психологію, яка красномовно засвідчує справжній інтелектуальний рівень такого горе-керівника від науки, погляньмо на цю далеко не надуману й зовсім не другорядну проблему під іншим кутом зору. Та на початку трохи історії.

Передісторія проблеми

Наприкінці 60-х років минулого ст., якраз під завісу хрущовської відлиги, в одному з випусків науково-практичного журналу «Архіви України» була надрукована стаття молодого львівського дослідника О. Мацюка з надто сміливою, як на той час, назвою – «Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова?» Стаття ця справила тоді ефект своєрідної бомби, оскільки автор на поставлене запитання давав однозначно ствердну відповідь.

Весь наклад часопису незабаром був сконфіскований, а один примірник, як і належало за приписами Головліту, потрапив до спецфондів. Доступ до них, як відомо, поступово відкривався лише з початку 90-х років.

Що ж крамольного для офіційної радянської науки відкрив ретельний дослідник? Йому пощастило першому з-поміж архівістів віднайти в Центральному державному історичному архіві у Львові два документи, писані латинською мовою (мабуть, тому й не знищеними червоними комісарами ще в 1939 році), які однозначно вказували на існування в цьому місті друкарні... ще в 1460 році, тобто за 112 років до прибуття туди Івана Федорова (Федоровича) 1572 року. На факт існування такого раннього українського друкарства вказував ще один, третій, документ, віднайдений в архівах О. Мацюком. Йдеться про невідомий досі інвентар книг Словістського монастиря. Цей документ фіксує наявні серед інших різноманітних книг у бібліотеці монастиря шість видань, надрукованих тогочасною українською мовою раніше, ніж побачив світ 1574 року «Апостол» Івана Федоровича – офіційно визнаної в радянські роки дати заснування українського друкарства.

Справді, оприлюднені документи виявилися настільки поважними й довгоочікуваними, що в інших умовах могли стати приголомшливою сенсацією. Однак не стали. І зрозуміло чому.

Відомо, що протягом тривалого часу розробка українськими вченими цієї важливої теми перебувала під пильним контролем тоталітарної влади. Адже в радянській науці домінувала затверджена в Москві ідеологічна схема, за якою українська наука, освіта, культура нібито завжди розвивалися лише в тісному взаємозв'язку з російською, до того ж, постійно вважалися другорядними, принагідними, позбавленими самостійних ознак. Ця схема у 30-х роках набула образної метафори у вигляді стовбура-дерева з його відгалуженнями, що символізували єдність і взаємозалежність трьох слов'янських народів – російського, українського і білоруського.

За такою образно сформульованою теорією, серцевину цього дерева – його стовбур, коріння якого сягало часів Київської Русі, – безперечно присвоювала Росія. А два його відгалуження, що «проросли», за цією схемою, лише в XIV столітті, віддавалися Україні й Білорусі. Ось чому початки виникнення української мови, літератури, культури в цілому, як і самої української історії, дозволялося «шукати» саме з XIV ст. Все, що не «вписувалося» в таку ідеологічну схему, тоді вважалося антинауковим, а отже, шкідливим. А ті вчені, які відважувалися своїми чесними і глибоко науковими розвідками висловлювати науково вивірене, а не політично заангажоване бачення проблеми, оголошувалися лютими ворогами свого народу з наступною заборонаю їхніх творів. Так сталося, зокрема, з невеликою групою одержимих ідеєю українського національного відродження учених, які гуртувалися довкола Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) на чолі з Юрієм Меженком: більшість з них було репресовано, а сам інститут 1934 року ліквідовано.

З розгромом УНІКу українські радянські дослідники і в наукових, і в навчальних виданнях, у відповідності до наведеної ідеологічної метафори, протягом останніх більш ніж вісімдесяти років змушені були повторювати в різних варіантах запропонований московськими вченими єдиний постулат і щодо виникнення українського друкованого слова: після заснування першої друкарні в Росії 1564 року (рік виходу «Апостола» в Москві) перший російський друкар Іван Федоров, десять літ по тому, прибувши через Білорусь в Україну, до Львова, заснує там друкарню, і 1574 року видає «Апостола». Ця дата і вважалася початком заснування українського друкарства. Виходить, українці, насильно відірвані від європейського контексту історії, змогли долучитися до дивовижного витвору людського розуму – друкарського верстата – знову ж таки завдяки старшому братові?

І все ж, оприлюднення О. Мацюком невідомих досі важливих архівних матеріалів стало поштовхом до активізації наукових пошуків українських учених щодо витоків українського друкованого слова. Але це стало можливими лише з розвалом Радянської імперії.

1994 року у видавництві «Либідь», у популярній на той час міжвидавничій серії «Пам'ятки історичної думки України» публікується фундаментальне дослідження Івана Огієнка «Історія українського друкарства». Ця книга після виходу в світ 1925 року у Львові була фактично арештована радянською владою і відправлена в найпотаємніші спецфонди саме за те, що її автор – авторитетний у світі учений – аргументовано зруйнував усталені досі наукові стереотипи щодо вторинності, підпорядкованості українського друкарства російському. Після такої тривалої в часі заборони, нарешті Огієнкова праця, з рекомендаційним грифом Міністерства освіти, стала використовуватися в українських університетах на відповідних

факультетах як навчальний посібник. Першими за новою програмою і за цим виданням почали читати курс «Історії видавничої справи» в Українській академії друкарства, де на той час ректором був професор Степан Гунько (доти цей курс викладався за московськими підручниками).

Незабаром українська книгознавча наука поповнилася цілою низкою наукових статей і окремих книжкових видань, в основу яких було взято розробку досі забороненої проблематики в конкретиці віднайдених останнім часом архівних документів. Серед найпомітніших, що мали прихильні відгуки в науковій періодиці, варто назвати монографії академіка Я. Запаса та його послідовників О. Мацюка і В. Стасенка «Початки українського друкарства» (Львів, 2000), О. Ороса «Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування» (Ужгород, 2001), підручник автора цих рядків «Історія видавничої справи» (Київ, 2003, перевидання 2007) та ряд інших.

Про застарілі методи викривачів українського патріотизму у книгознавчій науці

Здавалося б, відбувався цілком нормальний процес, коли в умовах відсутності цензури і всевидючого партійного контролю українські вчені, нарешті, отримали можливість вивчати, узагальнювати архівні матеріали, висловлювати гіпотези, дискутувати на різноманітних наукових форумах, видавати свої праці, написані «не за вказівкою згори». Зрештою, повертати за давніми борги перед своїми попередниками, які через політичні обставини й неможливість доступу до архівних сховищ століттями не мали можливості цього робити.

Однак, схоже, що опонентів українського відродження такий стан справ не влаштовує. У конкретиці означеної теми наступ почався саме на ті принципові позиції, які добрим десятком українських дослідників цієї проблеми вже були відстояні, обґрунтовані й захищені, довкола яких уже давно перестали сперечатися.

Першою такою спробою викрити занадто «ревний патріотизм» окремих українських дослідників давньої української книги було зроблено... асистентом кафедри технології друкованих видань та пакувань Української академії друкарства, кандидатом технічних наук О. Мельниковим. У №4 місячника «Вісник Книжкової палати» за 2006 рік публікується його стаття «Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова?»

Звертає на себе увагу той факт, що ця стаття слово в слово названа так, як майже сорок років тому вона зазвучала зі сторінок «Архівів України» у виконанні іншого автора. Принципова різниця лише в змістових акцентах публікацій. Якщо колишній директор Львівського історичного архіву, на жаль, покійний уже Орест Мацюк, людина вельми авторитетна серед архівістів і вчених-істориків, на підставі аналізу власноруч віднайдених документів, давав ствердну відповідь на поставлене в заголовку статті запитання, то асистент кафедри друкованих видань та пакувань Олександр Мельников поставив за мету все перевернути з ніг на голову і, звичайно ж, вигукнути категоричне «ні» спробам українських учених писати власну, не затверджену в Москві, не погоджену з московськими рецензентами, історію української книги.

Зрештою, на жанр наукової статті таке викриття, м'яко кажучи, далеко не тягне, оскільки зроблене воно непрофесійно й некоректно. Автор навіть приблизно не володіє історіографією питання, оскільки, винісши у підзаголовок статті слова «Огляд публікацій останніх років», не спромігся з'ясувати для себе бодай кількісні параметри публікацій, які мали б потрапити до «огляду».

Очевидно, що більшості він і в віці не бачив, бо критику будує довкола всього лиш двох-трьох немилих йому видань.

Підходи до викривальної критики також обрані з арсеналу старих недобрих часів: використання цитати поза контекстом оповіді, обривання її у вигідному для критикана місці, намагання «підловити» опонента в дрібницях, недоречні вигукування на кшталт «І це український філолог!», що в наукових виданнях є просто недопустимими. Категорично заперечивши вже доведене, пан Мельников у дусі недавніх радянських часів навіть навесив ярлики як на самого автора нової концепції виникнення та розвитку українського друкарства Мацюка, так і на його послідовників. За що? Виявляється, тільки за те, що ті замахнулися мало не на святе – «російських і радянських дослідників прямо звинуватити у необ'єктивності».

Не переповідає далі нелогічних і непереконливих місць такої «наукової» праці, оскільки це надзвичайно професійно, розважливо і водночас гостро зробив харківський учений – професор, завідувач кафедри бібліографознавства та інформаційно-бібліографічної діяльності Харківської державної академії культури Микола Низовий. Будучи першокласним фахівцем у своїй галузі знань, маючи десятки опублікованих в Україні і за кордоном поважних наукових праць з тих чи інших проблем книги взагалі і української зокрема, близько сорока років викладаючи для харківських студентів нормативні курси «Книгознавство», «Історія книги», професор із Слобожанщини не залишився байдужим, ознайомившись із змістом публікації О. Мельникова. Він підготував для друку свою статтю – «Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова?», свідомо зробивши уточнюючий підзаголовок: «Хто ставить це запитання і як на нього відповідають».

Треба віддати належне редакції «Вісника Книжкової палати», яка незабаром опублікувала статтю професора М. Низового (№9 за 2006 рік), як відповідь тим, хто продовжує вишукувати політику в публікаціях українських учених, де не лише піддається сумніву, а й аргументовано спростовується затверджена в Москві теза про те, що «ніякого українського книгодрукування до виникнення російського не було, немає й бути не могло».

Поділивши за змістом відповідей на поставлене в заголовку статті питання усіх запитувачів-відповідачів на три основні групи 1. Хто негативно відповідає на поставлене запитання; 2. Хто дає позитивну відповідь і 3. Ті, для кого ця тема є предметом маніпуляцій і спекуляцій в залежності від загальної кон'юнктури та їхніх особистих намірів), а також ретельно виклавши базовані суто на наукових позиціях свої аргументи, професор Низовий приходить наприкінці статті до трьох висновків.

Наведемо їх повністю, оскільки вони є принциповими в аналізі подальшого розкриття теми цієї публікації:

1. Накопичені прямі й опосередковані докази... дають підстави стверджувати: в Україні існувало дофедоровське книгодрукування.

2. Подальше завдання полягає в продовженні пошуку зразків дофедоровського книгодрукування або ж документального підтвердження їхнього існування.

3. Іван Федоров, незалежно від можливих і бажаних у подальшому знахідок, був і залишається фундатором постійного книгодрукування в Україні.

Нікого не образивши, не навесивши на опонентів жодних ярликів, Микола Андрійовича Низовий озвучив у своїх висновках своєрідне наукове кредо тих українських дослідників, хто, «не претендуючи на чуже, боронить своє, відаючи належне іншим, не втрачає поваги до себе».

Очевидно, не сподівався професор М. Низовий, що його стаття викличе таку бурю гніву й протесту з вуст С. Сокурова-Величка. Саме цей досі невідомий у гуманітарній науці автор вирішив виступити ревним оборонцем не лише Івана Федорова, а й усіх прихильників теорії «спільної колиски трьох братніх народів», несправедливо ображених тими українськими ученими, хто «заповзято не сприймає нашого Першодрукаря».

Не аналізуватиму змісту цієї публікації. Виділю лише окремі красномовні фрази, якими рясніє весь текст, аби читач мав змогу сам пересвідчитися в змістових акцентах і позиції самого автора. Отож: «*справжні українці, вигодувані з битих горщиків Трипільської культури*»; «*підкарпатські нащадки давніх укрів*», які «*отримали жорстокий удар по самолюбству*»; «*підпора імпазантної, однак хиткої будівлі національної виключності*»; «*низові давно вже відділили національно свідомих українців, борців універсальної відмежованості древньої рами укрів, від своїх же (але із замутненою кров'ю) запроданців*»; «*хтось зловісно шепоче за моєю спиною*»; «*заатлантичні добродії світового українства*».

Все це, мовлене з таким далеко не науковим сарказмом і зверхністю, – про нас, українців, про тих, хто відносить себе, за ранжуванням автора, до національно свідомих. Таких, як вважає Сокуров-Величко, «**на Україні**» (виділення моє. – М. Т.). небагато. До речі, принизливе словосполучення «*на Україні*» сьогодні вперто вживають лише диктори окремих каналів московського телебачення та преса сусідньої держави, навмисне підкреслюючи територіальне, а не політичне означення нашої держави. Для громадянина України Сокурова це, очевидно, також принципово.

А ось епітети, яких «заслужили» українські учені – дослідники історії української книги: «*запопадливі повалувачі*», які пишуть або «*зловісно шепочуть*», «*звинувачувачі у використанні брудних технологій*», «*диспутант М. Низовий*» тощо.

І вже зовсім абсурдним є завершення цього матеріалу з претензією на науковий погляд: розчарований автор «Вісника Книжкової палати», нібито почувши за своєю спиною, як хтось зловісно шепоче: «Та він же москаль, найбільший ворог, колонізатор!» – вирішив звернутися... до Бога.

Повертаючись до часто загадуваного в цій публікації прізвища самого М. А. Низового, якому воно дісталось від славних предків – справжніх героїв «війська Запорозького Низового», то і харківський професор, і йому подібні названі в цій публікації зневажливо, з маленької букви – «низовими», бо автор явно відчуває до того алергію, як очевидно і до всіляких там запасків, гуньків, нагорних, ющенків, мазеп та петлюр.

Читаючи ці абзаци, складається враження, що запахло репресивними роками страшної сталінсько-андроповської доби. Справді-бо, подібна словесна риторика – з арсеналу публіцистів-галаністів радянської школи, з журналістських публікацій, присвячених викриттю ненависного комуністам так званого українського буржуазного націоналізму. Його, як відомо, вбачали буквально в кожному письменникові, журналістові, вченому, хто вживав у своїх текстах поняття «українська історія», «українська культура», «українська книга». В сьогоденній періодиці, розрахованій на загальноукраїнську аудиторію, важко навіть і віднайти такі образливі для цілої нації й недоречні словосполучення. Хіба що в газеті «Сьогодні», відомій останнім часом своєю загальною антиукраїнською налаштованістю, особливо в публікаціях відомого «інтерпретатора» біографій національних героїв українського народу (чого вартує, скажімо, число газети з текстами цього автора, що побачило світ на цьогорічну річницю від дня

народження Тараса Шевченка). Але на такі публікації ніхто з обізнаних читачів давно вже не звертає уваги.

Як не дивно (а, може, як не прикро), але текст із згаданими вище сентенціями з'явився не на сторінках пожовтілого «Сегодня». Його помістив... «Вісник Книжкової палати» (№1 за 2007 рік). Під рубрикою «Полеміка».

А судді хто?

Вдруге і втретє перечитавши дописи О. Мельникова та С. Сокурова-Величка – головних ініціаторів нової полеміки щодо витоків друкарства на українських землях і прагнучи зрозуміти логіку появи таких публікацій у поважному науково-видавничому виданні, захотілося більше довідатися про науковий і творчий доробок цих авторів. Даремними виявилися мої пошуки в каталогах солідних бібліотек – серед рясних публікацій, присвячених історії світового чи українського рукописання чи книгодрукування, їхні прізвища не зазначені. Щоправда, асистент кафедри технології друкованих видань та пакувань Української академії друкарства, кандидат технічних наук Олександр Мельников є автором кількох статей, що стосуються окремих аспектів сучасного книговидання, а також співукладачем російсько-українського словника «Поліграфія та видавнича справа» (Львів: Афіша, 2002, 440 с.) та упорядником «Справочной книги автора» (Суми: Університетська книга, 2004, 396 с.). Щодо останньої, то не буде другорядним зазначити, що її основу склали або витяги з діючих законодавчих і нормативних документів, що стосуються видавничої справи, або різноманітні (і багато в чому застарілі на сьогодні) інструкції неіснуючого сьогодні Держкомвидаву СРСР, особливо ті, де йдеться про редакторські й технічні вимоги підготовки текстових оригіналів до друку.

Напрям пошуку інформації про Сергія Сокурова спростив підпис під його прізвищем у статті – письменник. У біобібліографічному довіднику «Письменники України» 2006 року випуску про цього автора коротко зазначено: «Народився в м. Мінусинську Красноярського краю, Росія. Закінчив геологічний факультет Львівського університету. Пише російською мовою. Автор збірок оповідань «Каменное море», «Тетис», «Первый день юности» та публікацій у періодиці».

Будучи ще більше заінтригованим літературними інтересами завзятого викривача українського патріотизму в книгознавчій науці, вирішив ознайомитися бодай з одною з його книг. До рук потрапила не зазначена в новому письменницькому довіднику збірка повістей і оповідань цього автора «Знак чистого сонця», що побачила світ у львівському «Каменярі» 1990 року. Прочитання заголовного оповідання збірки – «Ворон» – виявилось достатнім, аби пояснити причину отого нічим уже не прикритого антиукраїнства, яким позначена так звана книгознавча публікація цього письменника у «Віснику Книжкової палати».

В оповіданні йдеться про життя відлюдькуватого старого ворона, на очах якого протягом багатьох літ відбувалися різкі суспільно-політичні зміни в цьому прикарпатському краї. Звернемо увагу на завершальний епізод з оповідання, коли ворон побачив у своєму урочищі одну людину. Хто ця людина, читач легко здогадається з цитати, яку подаю мовою оригіналу:

«Человек со шмайсером крался по заснеженному лесу, уверенно озираясь по сторонам единственным глазом, по-звериному острым и быстрым ... Между оголенных корней лежала каменная плита с замшелым верхом. Кривой отложил оружие, сбросил на землю брезентовый вещмешок и бараний, мехом наружу, кожух, оставшись в нижней рубашке и бриджах немецкого покроя. Каменная плита неохотно поддалась человеку. Под ней оказалась заржавевшая крышка люка В схроне (тут для російськомовного читача, непосвяченого в історію

визвольних змагань українського народу, автор через зноску дає таке пояснення слова схрон: *«Схрон – местый диал. – тайник для бандитов»*) было дюжини две тонких церковных свечей..., старинная библия со слипшимися листками, а под ней – горсть патронов от немецкого автомата (...) В вещмешке человека, избегавшего встречи с жителями, были американские консервы, которые он сумел вынести с той последней базы, накрытой ротой НКВД».

Звичайно ж, ідеться тут про вояка Української повстанської армії. Цей, ще зовсім юний, повстанець, як видно з оповідання, після відмови здатися властям твердо сказав матері: «Ніколи, мамо! Чуєте, ніколи! Краще вбийте мене тут!» Отут би інженерові людських душ і розкрити сутність характеру цієї молоді людини – одного з десятків і сотень тисяч таких, як він, хто, знаючи наперед свою власну приреченість, сміливо йшов на смерть заради незборимої ідеї незалежності свого рідного краю, своєї Батьківщини. Що рухало ними, де брали силу волі і гарт духу? Ось запитання з нерозгаданого феномену, що зацікавив би читача... Та в інтерпретації письменника Сергія Сокурова, який родом з красnodарського Мінусинська, вояк УПА – всього лиш німецький та американський нахлібник, кривий і одноокий, схожий на звіра, життя якого тільки й заслуговує на такий, створений самим автором, українофобський фінал, де прямо таки смакується надумана картина агонії українського героя. Далі – знову витяг з цього оповідання: *«Ворон еще потоптался возле мертвой головы, прицеился страшным, в бородавчатых наростах, клювом в открытый глаз своего недавнего приятеля. И... не клюнул. Он был по-своему гордым, этот ворон, проживший почти триста лет и много повидавший на своем веку»*.

Прочитавши цей «художній твір», замішаний на жовчній нетерпимості й ненависті члена Національної Спілки письменників України до носіїв інших ідеологічних поглядів, позначений елементарною неповагою до української історії, захотілося запропонувати редакції «Вісника Книжкової палати» опублікувати на своїх сторінках і «Ворона». Щоправда, він має таке ж відношення до історії української книги, як і опублікована вже там згадувана нами «книгознавча» стаття цього автора. Зате читачі часопису – бібліографи, книгознавці, архівісти – сповна б довідалися про того, хто проголошує себе знимим книгознавцем усього пострадянського простору, хто так заповзятю підтримує в Україні «п'яту колону» й так сміливо підспівує войовничим шовіністам. Не було б зайвим надрукувати такий твір і в одній із львівських газет, оскільки цей автор у своїй «вісниківській» статті впевнено називає себе «справжнім патріотом Львова», а саме місто – «своїм улюбленим». Мають же галичани знати в лице і таких своїх «патріотів»...

Можливо, ці пропозиції й для розрядки. А коли серйозно, то в контексті нав'язаної панами-товаришами Мельниковим і Сокуровим так званої книгознавчої дискусії хотілося б поставити і собі, і колегам-науковцям, і читацькому загалу ось ці три запитання:

1. Чи варто в будь-якому спеціалізованому друкованому органі, розрахованому на фахівців, вміщувати публікації із суспільно важливої наукової проблематики, авторами яких виступають явно не фахівці?
2. Чи доречно збурювати наукову громадськість надуманими полеміками, які вже відбулися, довкола яких уже були означені певні як наукові, так і політичні акценти, учасники яких з обох сторін уже давно пішли далі в своїх наукових пошуках?
3. Чи допустимі у ВАКівських виданнях, публікації в яких зараховуються при захисті дисертацій, статті, змістовий і лексичний ряд яких не мають ні найменшого відношення до науки?

Цілком очевидно, що й шанована редколегія «Вісника Книжкової палати» відповідь на ці три запитання однозначним «ні». Якщо так, тоді тим більш незрозумілою є позиція редакції цього органу, з відома якої такі публікації там появилися.

Котрийсь із опонентів може мені заперечити. Мовляв, є позиція редакції, і позиція авторів, які не завжди збігаються, є ще в нашій державі й свобода слова. Справді. У службовій частині «Вісника Книжкової палати» також зазначена поширена тепер у ЗМІ фраза: «Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей». Однак це застереження діє тут якимось вибірково.

Свіжий приклад. Свого часу автор цих рядків, публікації якого часто вміщувалися раніше на сторінках «Вісника...», запропонував редакції свою нову статтю «Апарат чи службова частина видання», у теоретичній і практичній площинах якої детально аналізувалося багатовекторне і багато в чому еkleктичне поняття, визначене відомим московським теоретиком Е. Мільчиним, «апарат видання» (згадаймо медичний, вестибулярний апарат, апарат органів державного управління тощо) та пропонувалося ствердження в теорії видавничої справи визначення 2 службова частина видання». Стаття, до речі, ґрунтувалася на розробках як вітчизняних, так і зарубіжних учених, мала суто науковий стиль викладу і нікого не ображала. Тривалий час вона лежала в реакційному портфелі, згодом авторові запропонували скоротити багато з того, що стосувалося саме апарату видання. А закінчилося тим, що редакція «Вісника Книжкової палати» в публікації такої статті врешті чемно відмовила. На тій підставі, що це, мовляв, полемічна стаття, а ми – видання наукове, тому полеміки не допускаємо; до того ж, навіщо нам сваритися з відомими московськими вченими і вигадувати щось своє.

Стереотипи, до яких ми звикаємо

Здається тепер, що сіль проблеми полягає саме в цьому: навіть у наукових аспектах гуманітарної науки не дражнити «старшого брата». Іншими словами, немає чого вам, малоросійські вчені, вигадувати щось своє. Ви ж були й залишайтеся звичайними інтерпретаторами того, про що вам скажуть з північної столиці. Або опрацьовуйте лише те, що не зачіпає вже визначених давно теоретичних постулатів. Ті українські дослідники – представники філологічних, педагогічних чи історичних наук, – які вже в роки української незалежності їздили зі своїми «проукраїнськими» темами на наукові зібрання до Москви чи Петербурга, могли не раз переконатися в цьому на власному досвіді. Але про це їм інколи нагадують і в себе вдома.

Нав'язані віддавна чужі стереотипи і догми якимось непомітно в'їлися в нашу свідомість, в наші душі, в наші дії. І нині, в умовах суцільної, небувалої досі, моральної деградації вищих ешелонів суспільно-політичного життя держави, ми продовжуємо байдужіти там, де в інших умовах і за інших обставин мовчання чесних науковців сприймалося б як зрада професіоналізму й наукової порядності.

Наведу кілька прикладів. Два роки тому мені довелося побувати в Острозькому музеї книги. Директорка музею з гордістю оповіла київському гостеві, що в її трудовій книжці – лише один запис – ось цей музей. Мовляв, усі сили і знання віддано цьому дітищу. А особисто мені було прикро й соромно пізнавати не матеріальну, а змістову частину експозиції, яка практично не зазнавала бодай косметичного втручання від... 1985 року. Оформляли цю експозицію лєнінградські учені. Тому й присутня на кожному стенді ідеологія радянської системи. Вдумаймося в змістову домінанту, скажімо, ось цього крупно набраного тексту, який відкриває експозицію: «Друкарство, виникнення якого на території країни (якої? – авт.) пов'язане з іменем російського першодрукаря Івана Федорова та його діяльністю в Москві, Білорусі, на Україні (знову це принизливе

на – авт.), сприяло становленню зв'язків між братніми російським, українським та білоруським народами».

Спробував я віднайти в експозиції музею бодай згадку про Степана Дропана, або принаймні книгу І. Огієнка «Історія українського друкарства», де багато сказано про дофедоровське українське друкарство. Але – даремно. Тут про неї лише чули, але не змогли дістати, бо книготоргівля, мовляв, розвалилася...

До музею, як і раніше, мало не щодня приводять нині цілими класами школярів з довколишніх районів та областей... З чітких текстів засвоюватимуть вони українську історію? На моє запитання, з якої причини за роки української незалежності не змінено в експозиції жодного рядка тексту, директорка острийського музею прямо відповіла: «Немає коштів, он два роки кривля тече, а ви про якісь речення»...

Що вже Остріг, коли таку ж картину ми можемо бачити і в столиці української книги славному Львові. Книжковий музей там назвали також нейтрально, аби не привертати зайвої уваги усіляких патріотів від науки – не історії української книги в цілому, а всього лиш «Музей мистецтва давньої української книги», зробивши його не самостійним підрозділом, а всього лиш філією Львівської галереї мистецтв. Експозиція також зроблена ще в радянських роках і також відтоді жодного разу не оновлювалася. Львівському і українському першодрукареві Степанові Дропану, як і в Острозі, тут місця немає (бодай абзацом, бодай реченням), хоча інформація про нього та його друкарню 1460 року віднайдена саме у львівських архівах і саме львівськими вченими. Чи не парадокс?

А як сприймати той факт, що відвідувачі цього львівського музею, знайомлячись із відділом рукописної української книги, нічого не почують з вуст екскурсовода й нічого не прочитають в експозиційних рядах, кажімо про Велесову Книгу, про Реймську Євангелію? Ці два шедеври українського рукописання, про які в радянські роки також не прийнято було говорити, завдяки небайдужості й зусиллям саме учених-дослідників цієї проблеми, вже давно увійшли до програм середніх шкіл і вищих навчальних закладів. На кафедрі репрографії Української академії друкарства під керівництвом доцента В. Стасенка Велесову книгу навіть реконструювали (матеріальну її частину – знамениті дощечки за нанесеним на них зразками тексту), а тут, через дві вулиці львівського центру, про це нічого не знають. У більшовицькі часи такий факт назвали б шкідництвом на ідеологічному фронті. В наші, українські, для цього можна віднайти лиш такі поняття як байдужість, непрофесіоналізм.

До речі, про Велесову книгу. Багаторічна боротьба українських учених у себе на Батьківщині та в діаспорі за ствердження цієї рукописної пам'ятки (створеної на українських теренах у IX столітті, отож, ще до прийняття християнства) в історії саме української видавничої справи засвідчує, як непросто ламаються означені вище стереотипи і догми, як непросто писати українську історію, мовлячи Шевченковими словами, «не німцем», а українцем. Адже ще наприкінці 50-х років минулого ст. активізація вивчення цієї пам'ятки ворожою радянській владі українською діаспорою спонукала кремлівських партійних ідеологів замовити у вчених своєрідну наукову експертизу цього твору. Висновок експертизи підписувала, як відомо, ленінградський палеограф Л. Жуковська. Давньоукраїнській рукописній книзі було винесено тоді однозначно негативний вирок: підробка XIX ст. Пройшло сорок років. І коли в окремих українських наукових колах все ще точилися нав'язані збоку дискусії довкола того, визнавати Велесову книгу за дохристиянську пам'ятку чи ні, коли від опонентів лунали вигукі «Покажіть нам оригінал цієї пам'ятки, бо інакше – це просто легенда», в Росії тексти цієї книги... почали активно передруковувати. За приблизними

підрахунками, вийшло вже більше десяти видань, у яких солідні російські вчені в своїх розлогіх передмовах прямо стверджують, що це видатна... російська літературна пам'ятка дохристиянської епохи... новгородського походження.

Цей факт варто нагадати ревним оборонцям наукової теорії «спільної колиски», як і висловити захоплення мужньою позицією ряду вчених, зокрема професора Григорія Клочека – ректора Кіровоградського університету ім. Винниченка, автора першого навчального посібника «Світ Велесової книги» для школярів, завдяки яким спроби ворогів української державності викинути Велесову книгу з українських шкільних програм провалилися.

У контексті викладеного хотілося, аби і львівські колеги дещо активніше позбавлялися стереотипів і догм та сміливіше відстоювали своє. Активні дії опонентів українського відродження в Українській державі спонукають чесних, сумлінних і принципових учених не мовчати.

Може, тоді іншими очима сприймався б сьогодні багатьма львів'янами та гостями міста й увічнений ще в радянські роки, добре помітний здалеку, текст на стіні першого навчального корпусу Української академії друкарства в самому центрі Львова. Напис, який консервує одну із радянських ідеологем у контексті історії українського друкарства. Як і встановлену на кошти московського мера Лужкова меморіальну дошку І. Федорову та будівлі Онуфріївського монастиря, про яку згадує професор М. Низовий. Як і відновлений після десятка років та фінансований тепер москвичами федоровський семінар на базі Львівського музею мистецтва української книги...

Замість висновків

У середині ХІХ ст. група великодержавницьки налаштованих російських учених на чолі з М. Погодіним спробувала відволікти зусилля малої горстки національно свідомої інтелігенції прилучитися до перших паростків українського відродження, викликавши їх на виснажливу багаторічну дискусію про так зване право української мови називатися в Російській імперії мовою, а не наріччям. Скільки зусиль і часу поклав на це, скажімо, Михайло Максимович, залишивши нам, нині сущим, знамениті «Філологічні листи М. Погодіну». Тепер це є унікальний зразок високого духовного і патріотичного чину вченого, який глибоко відчув у собі своє, українське коріння, який міцно стояв на землі свої пращурів.

Згадуючи цей епізод, передбачаю, що опоненти нової концепції виникнення і розвитку українського друкованого слова і в цій публікації віднайдуть місця, довкола яких можуть продовжувати нав'язану ними ж дискусію. Скільки вже списів зламано довкола тлумачення слів тієї ж післямови Івана Федорова у львівському «Апостолі», де він сам зізнається, що йшов у Львові «стопами боговибраного мужа», довкола тієї ж надмогильної плити, довкола архівних текстів про друкарню Степана Дропана. Аргументи в опонентів давно зрозумілі. І вони від них не відмовляться. Це їхнє право. Як і наше право мати й аргументовано та спокійно відстоювати свою наукову позицію.

Спробую чітко, в шести пунктах, озвучити власну наукову позицію. Будучи учнем і послідовником академіка Якіма Запаска, професорів Ореста Мацюка, Степана Гунька, Миколи Низового, візьму на себе сміливість ствердити, що це і їхня позиція. Щоправда професор Низовий її достойно захистив від несправедливих звинувачень. На жаль, за станом здоров'я не зможе цього зробити зараз академік Яким Запаско.

Таким чином, на основі ґрунтовного вивчення нововіднайдених архівних документів, збережених пам'яток, залишених писемних згадок сучасників можна зробити такі висновки.

1. Друкарство в Україну прийшло не зі Сходу, з Москви, а з Заходу, від німців.

2. Час його появи слід датувати 1460 роком, тобто на 114 років раніше, ніж це було визначено з ідеологічних міркувань за російською (радянською) концепцією.

3. Ім'я першого українського друкаря – Степан Дропан, який, згідно із збереженими до наших днів архівними документами, подарував свою друкарню Львівському Свято-Онуфріївському монастирю.

4. Маючи вагомі аргументи, сьогодні можна без застережень, як це робилося досі, тлумачити напис на надмогильній плиті І. Федорова як визнання факту існування українського друкарства у Львові задовго до прибуття сюди Івана Федоровича. У перекладі І. Крип'якевича цей напис звучить так: «Іван Федорович, друкар Москвитин, котрий своїм заходом **занедбане друкарство обнови** (виділення авт. – М. Т.), умер у Львові. Друкар книг перед тим невидимих...».

5. Ніяк не применшуючи заслуг Івана Федоровича, його треба вважати не засновником українського друкарства, а фундатором постійного книгодрукування на українських землях.

6. Нині доцільно неупереджено осмислити житейський і творчий шлях видатного друкаря Івана Федоровича в контексті ролі України і тогочасного українського оточення в становленні його як книговидавця європейського рівня.

Упереджуючи спроби опонентів віднести автора цієї статті до «запопадливих повалювачів» першодрукаря Івана Федорова, до «прямих звинувачувачів російських учених», до «ревних націоналістів», хочу чітко наголосити: я не проти Івана Федорова, я проти грубого зневажання історії свого народу, проти консервації в гуманітарній науці застарілих ідеологічних догм, проти нової спроби не лише нав'язати українству, а й ствердити принизливий комплекс малоросійщини.

Наукові записки Української академії друкарства : наук-теорет. зб. – Львів, 2009. – Ч. 2 (16). – С. 194–208.

ЧАЧКО АДА СЕМЕНІВНА,

*доктор педагогічних наук,
професор, академік Міжнародної
академії інформатизації
(1933–2011)*

Чачко Ада Семенівна – бібліотекознавець, бібліограф, педагог, соціолог. Фундатор нового напрямку в українському бібліотекознавстві – бібліотечної професіології, яку розвивала як наукову та навчальну дисципліну, розробила її структуру, виокремила коло завдань і перспективні напрями розвитку. Дійсний член Міжнародної академії інформатизації при ООН (1995). Доктор педагогічних наук (1991), професор (1996).

1958 р. закінчила Московський державний бібліотечний інститут.

Згодом навчалася в університеті марксизму-ленінізму на факультеті соціології та психології. У 1957–1961 рр. працювала молодшим бібліотекарем, бібліотекарем масової бібліотеки ім. О. Пушкіна. З 1961 по 1973 р. – старший бібліотекар, завідувач відділу комплектування, завідувач відділу методичної роботи бібліотеки Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького. З 1973 по 1987 р. – головний бібліотекар, завідувач відділу бібліотекознавства, старший науковий співробітник відділу книгознавства Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (нині НБУВ).

У 1979 р. захистила кандидатську дисертацію у Ленінградському державному інституті культури на тему: «Проблемы работы с кадрами крупной научной библиотеки (профессионально-личностные качества библиотечных специалистов)».

1991 р. у Московському державному університеті культури і мистецтв захистила докторську дисертацію на тему: «Библиотекари как социально-профессиональная группа».

З 1987 р. працювала старшим науковим співробітником Інституту філософії, Інституту соціології АН УРСР (НАН України).

З 1994 р. – завідувач кафедри бібліотекознавства, професор кафедри педагогіки і психології Київського національного університету культури і мистецтв.

Член спеціалізованих рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій у КНУКІМ та ХДАК).

Постійний учасник Міжнародних конференцій і наукових проектів.

Автор близько 150 публікацій, зокрема навчальних посібників і підручників.

Має нагороди: медалі «1500-річчя Києва» (1983) і «Ветеран праці» (1986), почесні грамоти Міністерств культури СРСР та УРСР, Президії АН України, Подяка

Міністерства культури і мистецтв України, відзнака Української бібліотечної асоціації – диплом «За відданість бібліотечній справі».

Засновник наукової школи «Бібліотечна професіологія».

Коло наукових інтересів: соціальна психологія, педагогіка, менеджмент і маркетинг в бібліотечній справі, соціально-професійний статус бібліотекарів і бібліографів.

Основні публікації:

1. Изучение и совершенствование организации труда в научной библиотеке : указ. лит. (1968–1977 гг.). – Київ, 1978. – У співавт. **2.** Кадры научных библиотек : библиогр. указ., 1970–1978. – Київ, 1979. – У співавт. **3.** Библиографические ресурсы информации // Библиотекарь. – 1980. – № 70. – С. 56–57. **4.** Подбор, расстановка и повышение квалификации кадров : сб. док. и учеб. –метод. материалов. – Київ, 1982. – У співавт. **5.** Библиотечный специалист : особенности труда и профессионализации. – Київ, 1984 ; 2-е изд. – Київ, 1986. **6.** Разработка местных норм на основные библиотечно-библиографические процессы : рекомендации. – Київ, 1984. – У співавт. **7.** Профессиональная адаптация молодых библиотекарей и библиографов : рекомендации. – Київ, 1986. **8.** Библиотекари как социально-профессиональная группа : приклад. аспекты библ. профессиологии : науч. аналит. обзор. – Київ, 1988. **9.** Библиотекари как соціально-профессиональная группа : совр. состояние и основ. направления изучения профессии совет. библиотекаря : науч. аналит. обзор. – Київ, 1988. **10.** Изучение и пути повышения информативности библиотечной печати. – Київ, 1990 **11.** Библиотекари как соціально-профессиональная группа : дис. ... д-ра пед. наук в виде науч. доклада : 05.25.03. – М., 1991. **12.** Бытие книги : заметки о прошлом и настоящем книжного дела. – Київ, 1991. – У співавт. **13.** Обзор мира и коммуникация : монография. – Київ, 1994. **14.** До розробки тезауруса з бібліотекознавства // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. конф., Київ, 14–17 жовт. 1997 р. – Київ, 1997. – С. 13–16. **15.** Тезаурус бібліотечної професіології // Бібл. вісн. – 1997. – № 5. – С. 19–20. **16.** Библиотековедение в человеческом измерении : моногр. / А. С Чачко. – К.; М. : 2000. – 168 с. **17.** До сучасного термінологічного словника з українського бібліотекознавства, 2002 рік // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні : зб. наук. пр. – Київ, 2002. – Вип. 4. – С. 13–16. **18.** Современная библиотека в процессе трансформаций/ А. С. Чачко. – К., 2003. – 138 с. – Библиогр. : с. 133–138. **19.** Современная теория библиотеки – с позиций гуманистического подхода // Бібл. форум України. – 2003. №1. – С.6–10. **20.** Комунікативістика в системи гуманістичного розвитку сучасної бібліотеки // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 1. – С. 30–32. **21.** Майбутнє бібліотеки у світлі соціокультурної теорії Френсіса Фукуями // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 9. – С. 14–15. **22.** Развивающаяся библиотека в информационном обществе : науч. –метод. пособие. – М., 2004. **23.** Роль бібліотеки у вихованні громадської свідомості молоді та формуванні громадянської культури суспільства // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 7. – С. 10–11. – У співавт.

Комунікативістика в системі гуманістичного розвитку сучасної бібліотеки

Об'єктом дослідження цієї статті є теорія бібліотеки, а предметом – комунікативістика, як синтетична дисципліна в контексті її еволюції, методів і досягнень, корисних для розроблення теорії бібліотеки в гуманітарному, культурно

– цивілізаційному підході. Комунікативістика на початковому етапі пов'язана з визначенням інформації в класичному сенсі шенонівської статистичної теорії, згідно з якою кількісний аналіз досягається шляхом відмови від змістовного аспекту повідомлення. Щодо якісного змісту процесу комунікації, то він полягає в тому, що його учасники розуміють одне одного. Близькі смисли і взаєморозуміння висловлювань під час спілкування становлять сутність цього процесу. Якщо теорія бібліотеки зупиниться на структурно-функціональній схемі, то бібліотекознавство не вийде за межі елементного підходу (а може, й елементарного рівня). Для дослідження суспільства, де головною метою є з'ясування зв'язків, впливів, залежностей; обмін ідеями, зразками тощо – структурний підхід виявився недостатнім. На нашу думку, комунікативістика дозволяє поглибити змістовний аналіз бібліотеки як культурно-цивілізаційного феномену.

У доступних словниках та інших довідкових й інформаційних джерелах зафіксовано довгий шлях поняття «комунікація» від перших тлумачень до нинішніх. Комунікацією вважали шляхи сполучення між місцями розташування армії та її базою й тилом. У ширшому розумінні – це були також і шляхи сполучення між віддаленими частинами держави. Такі визначення свідчать про суто технологічне розуміння поняття комунікації в СРСР аж до 1960-х рр. На Заході з другої половини 1950-х рр. на перший план виходить апологія науково-технічного прогресу, протистояння якого традиційній культурі найагресивніше виявилось у працях Маршалла Маклюена. Щоб пояснити реакцію на ці явища в гуманітарних науках, доцільно нагадати, що деякі ідеї М. Маклюен запозичив у канадського соціолога Харольда Інніса. Втім Х. Інніс, передбачаючи зміну візуально-писемних форм інформації на усно-слухові, очікував ескалацію електронних засобів масової інформації з тривогою. М. Маклюен, – навпаки, – прагнув до перемоги «Глобальної Мембрани» над «Галактикою Гуттенберга», за що його в ті часи називали «бібліотекожером».

Розглянемо детальніше основні фактори еволюції гуманітарних підходів до комунікації як соціального і психологічного явища, що привело до розроблення комунікативістики. В основу первісного значення комунікації (*communico* – спілкуюся, пов'язую, – грецької), покладено фундаментальні ознаки культури як людинотворення: спілкування та обмін інформацією. В конкретнішому визначенні комунікація й є саме обміном інформацією між людьми в процесі спілкування, – смисловий аспект соціальної взаємодії. На початку 1980-х років у зв'язку з дослідженням проблем спілкування в психології комунікація розглядається як «духовне спілкування людей за допомогою мови». Передача й прийняття значень має два аспекти: предметний, який стосується змісту, а також – інтерпретаційний, який включає смисл, що його додають змісту взаємини учасників, і самі учасники. Основою комунікації тут визначається загальна система значень і правила їхнього застосування.

У вітчизняному бібліотекознавстві система комунікативістики лише починає формуватися. Перша дисертація, котру віднести цілком до бібліотечної комунікативістики, захищена у спеціалізованій раді Київського інституту культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв) О. Кашкарьовою в 1997 р.. Сучасні публікації українських періодичних видань та матеріали авторитетних міжнародних наукових конференцій свідчать, що до комунікативістики близько підходять Л. Петрова та С. Соколянська у Київському національному університеті культури і мистецтв, а також В. Маркова та Є. Медведєва – у Харківській державній академії культури. Безпосередньо в руслі цього напрямку бібліотекознавства продовжує дослідження О. Черних (Кашкарьова), вже – як докторант. На підтримку актуальності комунікативістики

для практики існує й суто практичне обґрунтування. В 1995 р. на 61-й Генеральній конференції ІФЛА Роберта Уеджворта запитали: «То яка ж наша мета? Формувати освічених і свідомих громадян чи створювати цифрові бібліотеки?» Він відповів, що потужні зміни в наших можливостях, мріях в житті не означають, ніби місія бібліотекаря вичерпана. Адже звичайні читачі, як і раніше, чекають на підтримку і допомогу в своєму нескінченному шляху до нового знання. Бібліотекарі, виконуючи цю місію, як і раніше, надаватимуть їх мільйонам людей у світі.

Нині у багатьох дискусіях стосовно майбутнього культури (а отже і бібліотеки) визначаються дві панівні концепції. В одній вважається, що з відкриттям лазерів і оптико-волоконних засобів масової інформації, відбулися якісні перетворення у впливі на суспільне і культурне життя. Ще потужніші зміни в економіці, побуті, дозвіллі, освіті, політичному житті, як передбачається, призведуть до нової форми правління, коли влада перейде до «медіакратії». Інша наукова платформа полягає в тому, що аудиторія «медіа-імперій» не є пасивною масою. Окрім взаємозв'язків і залежностей, люди користуються ще й власною здатністю до порівняння й аналізу, до формування власної картини світу, власного відбору положень і фактів. Отже, активний спротив аудиторії маніпуляціям свідомістю також враховується в прогнозах. Нас як професіоналів надихає саме такий шлях розвитку. Але ми мусимо його торувати.

Результати вивчення форм і методів інформатизації, а також категорій її споживачів, змусили вчених-гуманітаріїв закликати владу і суспільство до термінового покращання системи загальної освіти, розвитку комп'ютерної грамотності, знання іноземних мов, поширення академічної мобільності. Акцент на необхідності розвитку освіти виходить не лише з побудови індивідуального життєвого шляху, хоч це є беззаперечною сучасною цінністю. Розвиток і мобільність освіти є потужними механізмами піднесення рівня культури, що позитивно впливає на загальну атмосферу в суспільстві: на щоденне спілкування, на зміст потреб, на демократизацію відносин між групами. На відміну від тих, хто уявляє еволюцію в культурі як однолінійний поступ, зокрема в бібліотеці – низку виявів документного, інформаційного, комунікативного, когнітивного впливів, – ми дотримуємося погляду, згідно з яким всі вони постійно й одночасно існують у культурі. Чітке підтвердження цьому знаходимо в Карла Поппера.

У бібліотечній справі комунікація існує як поліфункціональний процес та універсальний фактор. Бібліотека, яка є реальною, розгалуженою, відкритою комунікаційно – комунікативною системою бере участь у міжкультурному обміні, міжбібліотечному обміні, а також в обміні з іншими суспільними інститутами (школою, видавництвом) та культурно-інформаційними системами (архівом, музеєм; електронними, паперовими засобами масової інформації тощо).

Для теорії бібліотеки базовою можна вважати ідею К. Поппера про те, що перехід від закритого до відкритого суспільства відбувається, коли вперше й свідомо соціальні інститути характеризуються як продукти людської діяльності, а їхні можливі зміни обговорюються в термінах придатності для людського виміру і цілей.

Це спростовує дивне припущення, ніби бібліотекознавці, які спеціалізуються на соціології, психології, етиці, педагогіці, – «просто звикли до цього». Підхоплюючи популярні знання про «імідж» і «піар», наші критики здаються собі «новаторами» на фоні «консерваторів», які цитують Е. Фромма, Й. Хойзингу, К. Поппера, ін. Реальне протистояння полягає в тому, що ми обираємо свої зразки серед класичних ідей, які відповідають погляду на бібліотеку з позицій гуманістичного підходу. Наші опоненти слідуєть стимульно-реактивній моделі Б. Скіннера та інших біхевіористів. Сучасні поведінкові вправи автоматизують зв'язки, дозволяючи автоматизувати й реакції. Значно раніше в цій фізіологічній

моделі відбувалися експерименти І. Павлова над собаками. Зрозуміло, що коли в імідж і піар бібліотеки закладені системи задоволення й розвитку читацьких потреб, інтересів, запитів, то це і є те, до чого ми всі звикли. Але коли автоматизуються масові потреби, то це – поведінковий рефлекс, що межує з маніпуляцією свідомістю. І читач, і бібліотекар як суб'єкти бібліотечної діяльності, обумовленої потребами пізнавальної, навчальної, виробничої, наукової, мистецької, культурної, духовної, дозвіллевої та інших видів людської діяльності, а також – суто ідеальними інтересами особистості, – не можуть бути адекватно осягненні інакше, ніж у людиноцентричній (гуманістичній) концепції та гуманітарними науками.

Під впливом постмодерністської критики нині хитається багато норм, але, на нашу думку, такі комунікативні системи, як фахова освіта, преса та об'єднання професіоналів, найближчим часом утримають позиції утвердження ідеалів та ідей консолідації та співпраці навколо об'єднуючих цінностей. Дослідниками стратегій переходу до інформаційного суспільства, відзначається зростання значення критеріїв людського виміру в оцінці його досягнень і перспектив. На поч. ХХІ ст., коли світова цивілізація у черговий раз опинилася перед завданням активного захисту гуманізму, підтримки творчої місії людини, консолідація стає ще необхіднішою. Це підвищує й рейтинг комунікативної діяльності. Комунікативна діяльність за всіх умов, по суті, була незамінною, хоч і здійснювалася в різних формах: «просвітництва», «освіти», «культури», «соціалізації», тобто приведення нових поколінь (у взаємовпливі із старшими поколіннями) до узгодженої норми сприйняття дійсності та відповідної поведінки. Отже, комунікація є не лише ланкою, а й об'єднуючим змістовним процесом, здійснюваним на основі ідей, знань, інформації за допомогою відповідних засобів, починаючи від символічних і до реальних – документів, техніки, технологій.

Специфіка гуманітарного (людиноцентричного) дослідження гостро відчувається в необхідності врахування фактора вторгнення експериментатора у внутрішній світ людини для захисту чистоти експерименту від «штучних» факторів (артефактів). Складність і як наслідок – хиткість експерименту, вимагають врахування впливу експериментаторів, учасників експерименту та ситуації спілкування між ними. Тут принагідно варто зазначити, що експерименти з впровадження дисертаційних новацій на прикладі дитячих колективів тощо викликають сумніви з позицій гуманістичного підходу. Єдине заспокоює, що може ті експерименти не дуже глибокі та широкі.

Підбиваючи підсумок попереднього дискурсу, зазначимо, що актуальність розроблення бібліотечної комунікативістики обумовлена не лише науковими, а й такими соціально-культурними чинниками, як гуманізація українського суспільства, зміст і напрями якої закріплені в Конституції України; збагачення змісту погляду на майбутнє бібліотеки; надання все більшого значення її ролі в збереженні й розвитку духовності суспільства, у вихованні наступних поколінь.

РОЗДІЛ 2

КНИЖКОВА СПРАВА УКРАЇНИ **(історичний розвиток бібліотек, історія книги,** **редакційно-видавнича справа, книжкова торгівля)**

Бородіна Г. Г.
Грет Г. П.
Гурбанська А. І.
Дніпренко В. І.
Зворський С. Л.
Зеленська Л. М.
Каліберда Л. П.
Каракоз О. О.
Ковальчук С. П.
Кочубей Л. О.
Макарова М. В.
Медведева В. М.
Миколаєнко А. Ю.
Салата Г. В.
Сенченко М. І.
Сидоренко Т. В.
Якубенко Я. А.

БОРОДІНА ГАЛИНА ГРИГОРІВНА,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства
та інформаційних систем Миколаївської
філії Київського національного
університету культури і мистецтв*

Народилася 1965 р. в м. Херсоні. 1983 р. закінчила Старозбур'ївську середню школу Голопристанського р-ну Херсонської обл.

1985 р. закінчила Миколаївське училище культури. Працювала в районній бібліотеці м. Гола Пристань Херсонської обл.

1993 р. закінчила Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

З 1995 по 1998 р. навчалася в аспірантурі КНУКІМ.

З 2001 р. по теперішній час – доцент кафедри документознавства та інформаційних систем ВП «МФ КНУКІМ».

2003 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Мережа бібліотек Півдня України: формування та тенденції розвитку (XIX–XX ст.)» за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» і здобула науковий ступінь кандидата історичних наук, (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Л. П. Одинока.)

2008 р. отримала вчене звання доцента по кафедрі документознавства та інформаційних систем.

Автор понад 30 наукових праць. Учасник міжнародних та всеукраїнських конференцій, керівник курсових, дипломних робіт.

Викладає дисципліни: «Історія бібліотечної справи», «Історія книги», «Бібліографознавство», «Бібліографічна діяльність», «Національні бібліотеки світу».

Коло наукових інтересів: історія бібліотечної справи, краєзнавство, видавнича справа південного регіону України.

Основні публікації:

1. Роль бібліотек навчальних закладів у розвитку культури Півдня України (II пол. XIX ст.) / Г. Г. Бородіна // Бібл. планета. – 2008. – № 2. – С. 19–21.
2. Бібліотеки-ювіляри Півдня України / Г. Г. Бородіна // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 11. – С. 29–32.
3. Бібліотеки-читальні та народні читання в історико-культурному контексті Півдня України (кін. XIX – поч. XX) / Г. Г. Бородіна // Бібл. планета. – 2001. – № 1. – С. 33–34.
4. Зародження бібліотечної справи Херсонщини (кін. XVIII – поч. XX ст.) / Г. Г. Бородіна // Бібл. планета. – 2000. – № 2. – С. 20–23.
5. Приватні бібліотеки та приватні зібрання Півдня України (XIX ст.) / Г. Г. Бородіна // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство :

міжвідомч. наук. зб. / редкол. : Р. Я. Пиріг та ін. – К., 2000. – С. 252–261. **6.** З історії спеціальних бібліотек Миколаєва (XIX ст.) / Г. Г. Бородіна // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 3. – С. 29–32. **7.** Організація народних бібліотек на Півдні України у другій пол. XIX – на поч. XX ст. // Г. Г. Бородіна / Вісн. Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – 2000. – № 4. – С. 92–98. **8.** Науково-практичний доробок В. К. Шенфінкель // Г. Г. Бородіна, Л. П. Одинок / Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917 – 1920 рр.) : зб. наук. пр. – К., 1998. – С. 255–261.

Роль бібліотек навчальних закладів у розвитку культури півдня України (II пол. XIX ст.)

Розвиток книгозбірень навчальних закладів Півдня України протягом другої половини XIX ст. становить інтерес і сьогодні, з огляду на те що вони як соціально-культурне явище являють собою цінну джерельну базу для вивчення історії бібліотечної справи, вітчизняних книжкової культури та освіти.

У другій половині XIX ст. спостерігалось більш інтенсивне створення середніх навчальних закладів, а при них – бібліотек, що, очевидно, було викликано потребами часу.

У Херсоні провідне місце в цей період посідала книгозбірня губернської гімназії, відкрита 1854 р. Уже через чотири роки діяльності її фонд нараховував 2 968 томів (1 436 назв). Комплектувалася бібліотека літературою з богослов'я, філософії, педагогіки, права, історії, сільського господарства та інших наук.

Варто зазначити, що крім книг вона отримувала 59 періодичних видань. Книжковий фонд систематично поповнювався і на 1 січня 1860 р. становив 3 418 томів (1 593 назви). Примітним є те, що при книгозбірні знаходився кабінет нумізматики, в якому на 1 січня 1862 р. експонувалося 287 предметів.

Одночасно з цією бібліотекою у гімназії діяла невеличка учнівська книгозбірня. Утримувалася вона на кошти, пожертвовані учнями навчального закладу. Обов'язки бібліотекаря виконував гімназист, призначений інспектором гімназії. Книгозбірня мала переважно літературу для дітей та юнацтва, хоча були й декілька старовинних рукописів. Щорічно передплачувалися кращі періодичні видання, замовлялися найпопулярніші книги для учнів. Лише 82 книги мала бібліотека Парафіяльного училища, з яких 4 – для дітей.

У 1863 р. Міністерство народної освіти асигнувало 4 тис. 734 крб. для придбання книг і організації природничо-історичних кабінетів при гімназіях. Цього ж р. у Херсоні при чоловічій гімназії відкрилася бібліотека для викладачів та учнів, але навчальна мета надавала їй специфічного характеру і, крім того, вона була відкрита не для всіх.

Існувала у місті й жіноча гімназія сестер Гозадінових. Фонд її бібліотеки на той час нараховував 1 000 томів наукової та белетристичної літератури, та користувалися нею виключно учениці й викладачі.

У Миколаєві бібліотечне будівництво також пов'язано з новими, позитивними зрушеннями у розвитку освіти.

1862 р. у місті відкрилася перша чоловіча гімназія, а через рік – перша жіноча гімназія. При них створили бібліотеки з досить великими книжковими фондами.

До книгозбірні чоловічої гімназії з дозволу керуючого Морським міністерством надійшло 2 000 томів із бібліотеки штурманської роти. Як і гімназія у м. Херсоні, миколаївська чоловіча гімназія мала дві бібліотеки – фундаментальну і учнівську. На 1 січня 1871 р. фонд фундаментальної книгозбірні складався з 4 270 томів (1 369 назв), учнівської – 321 тому (124 назви). У 1912 р. у фундаментальній

бібліотеці налічувалося вже понад 16 тис. томів художньої літератури, науково-популярних видань з усіх галузей знання.

У 1873 р. в Миколаєві відкрилось Олександрівське реальне училище, яке також мало дві бібліотеки: фундаментальну та учнівську. У наступні роки фонд фундаментальної книгозбірні значно збільшився – з 988 томів у 1873 р. до 5 159 томів у 1898 р. Загальна вартість цієї бібліотеки на 1 жовтня 1898 р. становила 10 125 крб. 43 коп.

Цікавим є й змістовний розподіл книжкового фонду книгозбірні за відділами:

- 1) богослов'я; філософія, логіка, антропологія;
- 2) правознавство і суспільні науки (теорія та історія права, законодавство);
- 3) книги з суспільних питань;
- 4) політична економія, фінанси і статистика;
- 5) виховання і навчання (педагогіка, методика, дидактика і шкільна справа; дитячі і народні книги; підручники);
- 6) словесність (історія і теорія словесності, критика; мовознавство; російська витончена словесність; іноземна витончена словесність);
- 7) історія культури, археологія, біографія, мемуари;
- 8) географія, етнографія, топографія і подорожі;
- 9) технологія, сільське господарство, будівельні та інженерні мистецтва, ремесла;
- 10) математика;
- 11) фізика, хімія, астрономія, метеорологія;
- 12) природознавство (зоологія, ботаніка, мінералогія, геологія);
- 13) медицина, гігієна, анатомія і фізіологія людини; мистецтва;
- 14) періодичні видання;
- 15) довідкові книги (бібліографії, словники, путівники, бухгалтерські довідники і т. ін.).

Значною була кількість періодичних видань, які знаходились у фонді бібліотеки – 357 назв.

Дещо поступався фонд учнівської книгозбірні училища. У 1898 р. він складався з 2 349 томів (957 назв). З метою організації позашкільних читань вона упорядковувалася за віковими групами. Окремими відділами завідував класний наставник. Весь фонд бібліотеки було відображено в каталозі, причому кожен вихованець отримував по одному примірнику каталогу. Книги видавалися один раз на тиждень. Для контролю за позакласним читанням застосувалися різноманітні методи і форми, наприклад: співбесіди бібліотекаря з учнями при обміні книг; аналіз прочитаного викладачем на уроках словесності; домашні та класні письмові роботи; літературні вечори і ранки; домашні вистави та ін.

У 1873 р. було відкрито Миколаївські морехідні класи 1 розряду. Їхня бібліотека була укомплектована переважно навчальною літературою – підручниками з арифметики, алгебри, геометрії, тригонометрії, астрономії. Мала книгозбірня багато лоцій Чорного та Азовського морів, річки Буг, Дніпровського лиману, різні креслення судів військового і комерційного типів та багато інших цінних документів. Для читання вдома видавалися часописи: «Нива», «Вокруг света», «Родина», «Морской сборник» з різними додатками.

Учнівська й учительська бібліотеки діяли при Миколаївському 4класному міському училищі, заснованому у 1882 р. В учнівській книгозбірні знаходилися 794 книги, здебільшого белетристика, а в учительській (фундаментальній) – 2 801 – в основному з питань педагогіки. Однак вихованці училища, очевидно, не

дуже полюбляли читати книги. Про це свідчить хоча б той факт, що у 1898 р. 456 учням було видано всього 212 книг.

Миська Пушкінська школа, відкрита 1883 р., теж мала фундаментальну і учнівську бібліотеку. Фонд першої з них складався зі 172 книг із фахових дисциплін, а другої – нараховував 464 книги, з яких 195 були белетристичними виданнями.

У 1893 р. в Миколаєві при ремісній управі було відкрито міське училище з крихітною бібліотекою, яка головним чином складалася з творів О. Пушкіна – казок, невеликих оповідань, деяких поем. Із 1899 р. для учнів почали передплачувати часопис «Читальня народної школи». Для вчителів було лише декілька підручників з педагогіки та дидактики.

Однак найбільш значущою книгозбірнею, яка зробила великий внесок у науковий і культурний розвиток краю, була наукова бібліотека Новоросійського університету (нині – Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова), який було створено на базі Рішельєвського ліцею.

Велику роль у справі перетворення ліцею в університет відіграв хірург і педагог, видатний громадський діяч М. Пирогов, який деякий час був попечителем Одеського навчального округу і в лютому 1857 р. запропонував створити в місті університет, «чтобы не привести просвещение цілого края в совершенный упадок».

У доповідній записці міністру народної освіти від 20 січня 1857 р. М. Пирогов писав: «Головний світоч освіти для цілого краю – ліцей – тьмяно світить і не задовольняє найбільш кричущих потреб».

Проте царський уряд не поспішав з відкриттям в Одесі університету, всіляко перешкоджаючи благородній меті, внаслідок чого цей навчальний заклад було офіційно відкрито лише 18 травня 1865 р. [1, арк. 29], а лекції розпочалися з першого вересня.

Університет складався з трьох факультетів: історико-філософського, фізико-математичного і юридичного з невеликою кількістю студентів. Згодом, 1900 р., було організовано медичний факультет.

Всупереч різним перешкодам з боку уряду, Одеський університет, завдяки волі, праці та піклуванню передових вчених, розвивався шляхом прогресу, перетворився в науковий і культурний центр краю.

Із самого початку існування цього навчального закладу при ньому почала діяти наукова бібліотека. Наприкінці XIX ст. ця книгозбірня була однією найбагатших не лише у місті, а й на всьому півдні країни, і славилася впорядкованістю книжкових фондів, унікальними виданнями та демократичністю обслуговування.

Бібліотека знаходилася в окремому приміщенні на вулиці Преображенській. Її книжковий фонд нараховував 150 тисяч томів і оцінювався в півмільйона карбованців. А основою фонду стала бібліотека Рішельєвського ліцею – 28 505 томів. Значну частину становили пожертвування книжкових зібрань. Чільне місце серед таких колекцій посідає бібліотека графа О. Строганова – 18 тис. томів, фонд родини Воронцових – 13 690 назв книг гуманітарного напрямку і т. ін. Скарбами бібліотечного фонду є рідкісні і цінні видання XV–XVIII ст., яких налічується до 100 тис. прим., і серед них – 5 інкунабул, 27 палеотипів, «Біблія Радзивіллів» (1563), «Острозька Біблія» (1581) та багато інших раритетів.

Бібліотекою могли користуватися викладачі інших навчальних закладів Одеси, але при цьому треба було мати особливий дозвіл ректора університету. Видавалися книги і додому, якщо читач вніс заставу в розмірі вартості книги.

Почесне місце серед тих, хто прагнув перетворити університет в осередок передової науки і культури, належить вченому-біологу, засновнику найбільш передових матеріалістичних напрямів у сучасній біології І. Мечникову. Тринадцять років самовідданого життя, сповненого багатогранної наукової діяльності, насиченого видатними досягненнями і відкриттями, відносяться до періоду роботи вченого в університеті. Особливу увагу він приділяв розвитку бібліотеки як наукової установи універсального профілю, що виконує завдання слугування науці. Перш за все, це проявилось у започаткуванні системи науково обґрунтованого комплектування, в удосконаленні систематичного розташування фондів, а також у прагненні до їхнього вичерпного розкриття.

За спогадами учнів і сучасників, І. Мечников мав виключну бібліографічну пам'ять, використовував різноманітні джерела у своїй науковій роботі. «Он служил нам, работающим в институте, живой библиографией. Чтобы знать, где, когда и кем была опубликована статья, всего проще было обратиться к Илье Ильичу».

Як бачимо, бібліотеки навчальних закладів Півдня України другої половини ХІХ ст. адекватно відображали соціально-економічні та культурні особливості регіону, забезпечуючи розвиток освіти, науки і культури краю.

Бібліотечна планета. – 2008. – № 2. – С. 19–21.

**ГРЕТ
ГАЛИНА ПЕТРІВНА,**

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри організації видавничої справи,
поліграфії і книгорозповсюдження
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

Народилася 30 вересня 1960 р. в м. Львів. Закінчила Львівську середню школу № 21. у 1977 р. У 1981 р. Український поліграфічний інститут ім. І. Федорова (Львів), спеціальність: «Книгознавець, організатор книжкової торгівлі». У 1983–1986 рр. навчалася в аспірантурі Московського поліграфічного інституту.

У 1986 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Поставка неперіодичних видань, стан та шляхи покращення», за спеціальністю 08.00.05 – «Економіка, планування і організація управління невиробничою сферою», (науковий керівник – доктор історичних наук, професор О. О. Говоров), отримала науковий ступінь кандидата економічних наук.

Професійна діяльність: 1981–1985 рр. – асистент, 1991–1995 рр. – ст. викладач кафедри книгознавства і організації книжкової торгівлі Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова; 1996–2001 рр. – доцент кафедри книгознавства і комерційної діяльності Української академії друкарства; 2001–2005 рр. – доцент кафедри книгознавства і менеджменту видавничої діяльності Київського національного університету культури і мистецтв; 2005–2006 рр. – доцент кафедри інформаційного та виставкового бізнесу Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; 2007–2010 рр. – професор кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв; 2010 – до ц.р. – доцент кафедри організації видавничої справи, поліграфії і книгорозповсюдження Національного технічного університету України «КПІ».

Автор більше 115 наукових та науково-методичних праць. Керує науковою роботою магістрів, має одну захищену дисертаційну роботу.

Викладає дисципліни: «Організація і технологія книжкової торгівлі», «Ціноутворення», «Захист прав споживачів», «Товарна експертиза», «Правове регулювання комерційної діяльності», «Менеджмент видавничої та книготорговельної діяльності», «Комерційна діяльність», «Статистика», «Організація і економіка книгорозповсюдження», «Логістика», «Видавнича справа», «Маркетинг», «Організація торгівлі», «Економіка підприємств розповсюдження друкованої продукції», «Організація технологія збуту друкованої продукції».

Коло наукових інтересів: економіка, книгознавство, книго розповсюдження.

Основні публікації:

1. Видавнича справа України: сучасний стан і тенденції розвитку / Г. П. Грет // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І/ Вернадського. – 2011. – Вип. 31. –

С.214–225. **2.** Сучасний стан книгорозповсюдження в Україні / Г. П. Грет // Книга в сучасній культурі України : хрестоматія. – К., КНУКіМ, 2011. – С.45–49. **3.** Книгорозповсюдження в структурі книжкової справи України / Г. П. Грет // Вісн. Львівського ун-ту. – 2012. – Вип.7. – С.105–116 – Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». **4.** Форми издательского книгораспространения в Украине на современном этапе / Г. П. Грет // Книжная культура. Опыт прошлого и проблемы современности : К 285-летию основания Академической типографии в России : материалы V междунар. науч. конф. (Москва, 24–26 октяб. 2012 г.). – М. : Наука, 2012. – С.65–68 **5.** Вплив організаційної структури управління роздрібного книготорговельного підприємства на збут культури / Г. П. Грет // Технологія і техніка і друкарства. – 2012. – Вип.1 (35). – С.176–182. **6.** Видавнича справа на сторінках часопису «Вісн. Кн. палати» / Г. П. Грет // Наука України у світовому інформаційному просторі». – 2013. – Вип. 8. – К.: Академперіодика, 2013. – С. 147–156. **7.** Книгорозповсюдження в структурі книжкової справи України / Г. П. Грет // Вісн. Львівського ун-ту. Серія. Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2012. – Вип. 7. – С. 105–116.

Книгорозповсюдження в структурі книжкової справи України

Постановка проблеми. Сучасний соціокультурний процес визначив основні напрями досліджень у галузі книжкової справи, кожна зі складових якої спрямована на вивчення елементів «книга – споживач», їхніх взаємозв'язків і взаємозалежностей. Вивчення потреб споживачів та їхнє задоволення було і залишається ключовим питанням видавництва, книготорговельних підприємств, бібліотек, з яким пов'язана проблема комфортності та повноцінності обслуговування споживачів. Однією із закономірностей формування видавничих портфелів, книготорговельних та бібліотечних фондів є забезпечення їхньої відповідності потребам суспільства.

В епоху інформаційного суспільства, радикальних соціально-економічних перетворень необхідним уявляється дослідження, аналіз, виявлення тенденцій розвитку книжкової справи і в тому числі книгорозповсюдження, – одного з найважливіших чинників демократичного поступу країни. Без її розвитку неможливим є існування духовності, культури, інтелектуальності, мови, майбутнього української нації, що і визначає актуальність дослідження.

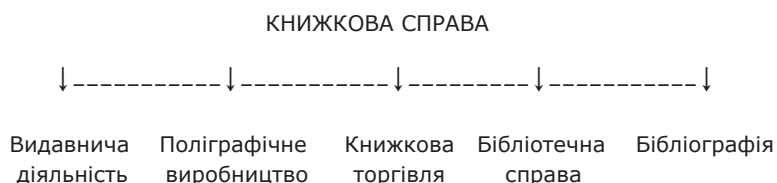
Аналіз останніх досліджень та публікацій. Книжкова справа є об'єктом досліджень вітчизняних та іноземних науковців і практиків видавничої та бібліотечної справи. Законо-організаційні проблеми діяльності видавництва та книготорговельних підприємств розглядаються в працях українських дослідників О. А. Афанасьєвої, О. В. Афоніна, В. В. Капранова, Д. В. Капранова, Ж. М. Ковби, Т. І. Микитин, М. І. Сенченка, М. І. Тимошика та зарубіжних вчених Б. С. Єсенькіна, Б. А. Кузнецова, Б. В. Ленського, А. Е. Мільчина, А. А. Столярова, Г. Схюта, К. М. Сухорукова, Патріка Форсайта. Комерційні діяльність, соціально-економічні аспекти розвитку та правові засади діяльності бібліотек розглядаються у працях Л. К. Боброва, С. Ф. Бойкової, І. О. Давидової, О. Б. Долгіна, В. К. Ключєва, І. Б. Міхнової, Л. Г. Петрової. Однак ці дослідження, підготовлені в різні історичні періоди, різняться як за своїми об'єктами, методами їх вивчення, так і за авторськими інтерпретаціями.

Метою написання даної статті є узагальнення наявних досліджень про розвиток книгорозповсюдження в системі книжкової справи України, оцінка його сучасного стану, визначення характерні рис, факторів, що впливають на нього, шляхів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Предметом» підприємницької діяльності у видавничій справі, в т.ч. і книжковій торгівлі служить «інтелектуальна власність автора як результат його розумової діяльності», тобто інтелектуальний продукт – результат людської праці, що відноситься до психічної діяльності людини і відображає її і що відрізняє книгу як товар від інших споживчих товарів. Ця відмінність визначає і економічні, і організаційні особливості роботи з книгою як товаром.

Термін «книжкова справа» є найбільш загальним, оскільки об'єднує все, що так чи інакше пов'язане з книгою.

Книжкова справа – це система галузей культури і народного господарства, що взаємодіють між собою і займаються створенням та виготовленням книги, її розповсюдженням та використанням. Вона включає видавничу діяльність, поліграфічну промисловість, книгорозповсюдження, бібліотечну справу і бібліографію.

Рис.1. Складові книжкової справи

Книготорговельні підприємства паралельно із видавництвами та бібліотеками виникли у відповідь на потребу суспільства подолати просторово-часові обмеження усної комунікації і сформувались у відповідні посередницькі інституції, які сприяють реалізації зазначеної функції. Видавництва подолують перешкоди на шляху руху інформації від автора до читача. Книжкова торгівля – виконує соціально-необхідну функцію – доводить книговидавничу продукцію до споживача. Її діяльність спрямована, насамперед, на подолання просторових обмежень у розповсюдженні авторської інформації, оскільки книготорговельні підприємства передбачають її короткотермінове зберігання. Для подолання ж часових обмежень у розповсюдженні авторської інформації існують публічні та приватні бібліотеки, які створюють певний комунікативний простір, що допомагає читачеві в сприйнятті інформації завдяки консультаціям бібліотекарів, можливості звернутися до довідково-бібліографічного апарату, участі в заходах, які забезпечують комунікацію з іншими читачами (наприклад, читацьких конференціях). Збільшення обсягу написаного, а потім надрукованого матеріалу викликало необхідність виникнення бібліографічної діяльності, яка сприяє поширенню інформації про видання.

Суть книжкової торгівлі визначається її місцем та роллю, що вона виконує в розширеному відтворенні книжкової продукції. Книжкова торгівля є формою обертання неперіодичних видань, вона здійснює цей процес. Саме обертання виступає фазою відтворення. Під час торговельного процесу здійснюється обмін товарної книжкової продукції на гроші. При цьому торговельний обмін поділяється на два самостійних акти: купівлю (Г-Т) та продаж (Т-Г). Книготорговельні підприємства спочатку закупають товарну продукцію у виробників чи посередників, а потім реалізують її споживачам. Тому книжкова торгівля є посередником між виробниками (видавництвами, видавничими організаціями,

поліграфічними підприємствами) та споживачами (населенням та бібліотеками) книжкової продукції.

Видавнича діяльність, як і виготовлення книжкової продукції та її реалізація, є складовими видавничої справи, що знаходиться в підпорядкуванні Державного комітету телебачення та радіомовлення України. Його основними завданнями стосовно видавничої справи (в назві відомства відсутні видання та розповсюдження книг) є:

- реалізація державної політики в інформаційній і видавничій сферах, у сфері захисту суспільної моралі;
- координація діяльності та здійснення державного регулювання і контролю в інформаційній та видавничій сферах;
- сприяння розвитку інформаційного суспільства, розширенню національного інформаційного простору.

У структурі Держкомтелерадіо України серед 15 відділів функціонує Департамент видавничої справи і преси, який складається з відділу виставкової діяльності та книгорозповсюдження; відділу засобів масової інформації та державного реєстру; відділу поліграфії та видавництва; відділу бюджетної програми «Українська книга». У департаменті працює 21 людина, а в колишньому Державному комітеті видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження УРСР цю ж роботу виконувало 350 осіб, оскільки тодішня влада розуміла визначальне значення книги у формуванні свідомості населення. Він визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та здійснення видавничої діяльності, розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи відповідно до Закону України «Про видавничу справу».

У підпорядкуванні Державного комітету телебачення та радіомовлення України перебуває 21 державне видавництво, які забезпечують реалізацію державної політики у видавничій сфері (у Києві – «Веселка», «Вища школа», «Дніпро», «Здоров'я», «Либідь», «Мистецтво», «Музична Україна», «Техніка», «Україна», Книжкова палата України (видавнича організація), «Урожай», «Етнос»; у Дніпропетровську – «Січ»; у Донецьку – «Донбас»; у Львові – «Каменярь», «Світ»; в Одесі – «Маяк»; в Ужгороді – «Карпати»; у Сімферополі – «Таврія», у Харкові – «Основа»). До сфери функціонального управління Держкомтелерадіо належить також державне підприємство «Видавництво і друкарня «Таврида».

Відділ засобів масової інформації та державного реєстру Держкомтелерадіо України веде Державний реєстр видавництв, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції. Згідно нього на 1.12.2011 в Україні зареєстровано 5137 суб'єктів видавничої діяльності, з них:

- 1516 суб'єктів займається лише видавничою діяльністю;
- 621 суб'єктів – виготовленням видавничої продукції;
- 293 суб'єктів – розповсюдженням видавничої продукції;
- решта суб'єктів суміщають кілька видів діяльності.

Реально ж на книжковому ринку працює лише третина зареєстрованих суб'єктів.

З 2007 р. в Україні випускаються соціально значущі книги за Програмою «Українська книга», якими поповнюються фонди бібліотек. При їх підготовці на державному рівні враховуються регіональні запити бібліотек у тій чи іншій літературі. Парламентська бібліотека збирає замовлення від 40 тисяч бібліотек, з них 19,5 тис. масових і універсальних, узагальнює їх і надає експертній комісії в Держкомтелерадіо України, а остання визначає, які книги слід випустити і яким тиражем. У цьому р. на реалізацію програми «Українська книга» у Держбюджеті

виділено 40 млн грн. (5 млн \$), прийнято 1200 проектів на суму 506 344 545,05 грн і тих коштів, які виділила держава занадто мало. У 2011 р. на 20 млн грн, виділених державою, було випущено 139 видань.

Працівники відділу виставкової діяльності та книгорозповсюдження Держкомтелерадіо беруть участь у проведенні Київської міжнародної книжкової виставки-ярмарку (VIII – у 2012 р.) та Київської міжнародної книжкової виставки-ярмарку «Книжкові контракти» (III – цього р.). У 2012 р. вони представляли Україну на XIX Мінській міжнародній книжковій виставці-ярмарку – «Книги Беларуси-2012», братимуть участь у XIX Міжнародній книжковій виставці «Форум видавців у Львові», у XXV Московській міжнародній книжковій виставці-ярмарку, у 64 Франкфуртському міжнародному книжковому ярмарку. Це представництво фінансується державою.

Департамент видавничої справи і преси слідкує за дотриманням видавцями норм щодо оформлення видань (наявність анотації в книзі державною мовою, вказівки накладу у вихідних даних, р. виходу книги на першій сторінці і т. ін.). Його працівники розробляють зміни та доповнення до законів, що регламентують діяльність суб'єктів видавничої справи – «Про видавничу справу», «Про обов'язковий примірник» та інші.

Розвиток видавничої справи безпосередньо залежить від стану економіки, демографічної ситуації в країні, розвитку технологій, рівня культури суспільства. Тому на неї впливають економічні, демографічні, політичні, науково-технічні, культурні фактори. Економічні процеси, що відбуваються в державі в цілому та економічна криза, зокрема, переважно негативно впливають на діяльність усіх галузей, в тому числі на книговидавництво та книгорозповсюдження. До економічних факторів відносяться стан книговидавництва (пропозиції), ціна, попит населення на книжкову продукцію.

Стосовно книговидавництва, то в Україні у 2011 р. було випущено 22826 назв накладом 46565700 примірників, тоді як у 2010 р. – 72557 назв тиражем 45058300 примірників. Німецький книжковий ринок, що посідає друге місце в Європі після Британії отримує 90 000 нових назв щор. Показники випуску книг в Україні менші у 5 разів за назвами і у 14 разів за тиражами від російських. Як наслідок, – за оцінками фахівців, український ринок на 85–90% охоплений імпортованою літературою.

Видавничою столицею української книги є місто Харків, де випускається 18942,8 тис. примірників (4528 назв), а в Києві 16733,4 тис. примірників (6989 назв). У Києві знаходиться найбільша кількість суб'єктів видавничої справи – 691. Надзвичайно потужно працюють Львів, Донецьк та Тернопіль. В межах лише 200 назв в рік випускаються книги у Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській, Чернігівській, Херсонській областях.

Зменшується середній тираж книг, виданих в Україні. В 2000 р. він становив 5678 примірників, у 2008 – 2413, а у 2010 р. та 2012 рр. – 2000 примірників. Нині українська видавничо-поліграфічна галузь пропонує на ринок одну книжку на одного жителя з урахуванням держзамовлення на підручники за бюджетні кошти, лівова частка яких виділяється далеко не проукраїнські налаштованій «Генезі», тоді як в Російській Федерації випускається 4–5 книжок на душу населення, в Білорусії – 6–7, у західних країнах – 10–12. Така кількість видань не може не тільки забезпечити ефективний вплив на моральний, духовний стан громадян, на формування культурного середовища держави, але й не спроможна задовольнити елементарні потреби українського суспільства у знаннях.

За останні 2008–2010 рр. окреслилися тенденція до зменшення кількості видань українською мовою, хоча сюди входять навчальна література, фінансована бюджетними замовленнями (150 млн грн.) та «Українська книга» (40 млн. грн.). У 2008–2010 рр. стала очевидною тенденція до збільшення в доробку вітчизняних видавництв україномовної книги: у 2008–2009 рр. – 56% в загальному обсязі, і це при кризі, у 2010 р. – 54% р. У першу чергу таке заміщення відбулось у жанровій ніші художньої літератури для дорослих та дітей, в тому числі й перекладної. Причинами подібного явища стало, з одного боку, зменшення поставок белетристики з Росії, а з іншого, – зростання серед українського населення попиту на україномовну книгу. Зміна політичного курсу в країні стосовно мови – до двомовності таки далася взнаки – і в 2011 р. випуск україномовної книги становив 50,48% у загальному обсязі випущених неперіодичних видань (табл.1).

Таблиця 1

Випуск книг та брошур в Україні за 2008–2011 рр.

Рік видання	Кількість назв, др.од.	Річний тираж, тис.од.	Українською мовою		Російською мовою		Іншими мовами	
			Кількість назв, др. од	річний тираж, тис. пр	кількість назв, др. од	річний тираж, тис. пр.	кількість назв др. од	річний тираж, тис. пр
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2008	24040	581	16417	326	5748	225	1875	30
2009	22491	58,1	14797	06,1	5732	34,9	1962	17.1
2010	22557	485	14852	275	5554	186	2151	23
2011	22826	14,4	14962	27,0	5440	22,7	2424	64.7
		450		247		197,8		23
		58,3		04,4		190		81.9
		465		235		72,5		39
		65,7		09,9				83.3

З початку XXI ст. у поліграфічній промисловості, яка виробляє книжкову продукцію, спостерігається тенденція до збільшення кількості господарюючих суб'єктів, що свідчить про відхід поліграфії від монополізму і створює реальне конкурентне середовище. Саме новостворені приватні підприємства помітно підняли рівень якості поліграфічного виконання друкованої продукції. Спад, який переживає галузь, пояснюється не тільки загальноекономічними проблемами, а й багатьма факторами, пов'язаними з ігноруванням специфіки цієї важливої сфери економіки і культури з боку владних структур. Вітчизняна промисловість не виробляє не тільки друкарські машини, але й інші потрібні для друку компоненти: плівки, пластини, фарби тощо. І тому поліграфія повністю залежить від імпорту. У структурі редакційних витрат на випуск видавничої продукції лівова частка належить видаткам на придбання паперу, які щор. зростають і є одними з найвищих у Європі, що значно збільшує собівартість та ціну книжкової продукції.

Ціни на книги за останні 2 роки на книжкову продукцію зросли вдвічі. Середня ціна української книги становить 25 грн. за рахунок дешевих дитячих книг. Зростанню цін сприяють низькі тиражі. Так, у 2010 р. українськими видавництвами було випущено лише 23 видання тиражем понад 100 тис. примірників кожне, а 12448 видань – тиражем до 0,5 тис. примірників.

Зменшення платоспроможності населення і зростання цін на товари першої необхідності та комунальні послуги також призводять до зменшення попиту на книги та їхню реалізації. Оскільки книга не є товаром першої необхідності, то можна передбачити, що структурні зрушення у складі витрат населення відбудуться не на її користь. За даними Держкомстату України питома вага витрат домогосподарств на задоволення культурних потреб (в т. ч. на придбання книг) та відпочинок становить 2,4% .

В Україні не створено належних економічних умов для підтримання української книги, умов, які б сприяли формуванню помірних цін на книжку, зробили її доступною широким верствам населення. Впровадження в 1996 р. пільгового оподаткування для суб'єктів видавничої справи в Росії призвело до зменшення витрат на виробництво книжкової продукції, внаслідок чого російська книга стала дешевшою від української. Законодавчі акти, що передбачали введення пільг для видавців та книгорозповсюджувачів, приймалися і в Україні, але їх дія була нетривалою, а спектр передбачених податкових пільг – обмеженим. Але і їх впровадження сприяло збільшенню випуску тих видів друкованої продукції, на які поширювались пільги. Нинішні пільги, що надані видавцям, поліграфістам і книгорозповсюджувачів стосовно ПДВ, податку на прибуток, мито до 1 січня 2015 р. дещо запізнілі.

Поглиблення кризових явищ у вітчизняній економіці та відсутність підтримки з боку держави погіршить стан реалізації видань в найближчому майбутньому.

Політичне середовище складається з правових положень, а також здатності державних установ і певних груп громадськості впливати на різні організації, окремих осіб, обмежувати свободу їх дій або в інтересах суспільства чи певних його кіл, або всупереч інтересам суспільства. Слід відзначити нестабільність діючого законодавства, його часті істотні зміни, які принципово впливають на зміст законодавчих норм. Відсутній ефективний правовий захист книготорговельних підприємств від змов, спрямованих на обмеження торгівлі, не розроблені ефективні засоби боротьби проти піратських видань, не створена установа з широкими повноваженнями, яка повинна забезпечувати припинення несумлінної конкуренції. Державні органи не визначили книгу стратегічним продуктом, не розробили заходи проти експансії вітчизняного книжкового ринку російськими виданнями та книготорговельними підприємствами. Український книжковий ринок на 80–90% заповнений продукцією російських видавництв, що, часто пропагують свої погляди на історію, культуру, духовність нашого народу. Крім того, це в значній частині застарілі видання, які із-за перевиробництва на російському книжковому ринку, обминаючи митні кордони, потрапляють в Україну. Одна із санкт-петербурзьких фірм «Логос-Транс» скуповує книготорговельні мережі України. Її власністю є мережа «Читай-город», «Книжковий супермаркет», нею викуплено контрольний пакет акцій «Empika».

На обсяги реалізації книжкової продукції значний вплив мають демографічні фактори, оскільки вони визначають наявність та основні характеристики споживачів. Зменшення народжуваності, кількості дітей в сім'ях, старіння населення, зростання кількості розлучень і зменшення шлюбів, зростання міграції населення негативно впливає на випуск книг в країні, на зміни в асортиментній структурі, скорочує попит населення на книжкову продукцію.

Вплив науково-технічних факторів виявляється в загальносвітовій тенденції розвитку електронних засобів комунікації, що також впливає на книжкову торгівлю. З одного боку, розвиток новітніх технологій надає книготорговельним підприємствам можливість застосовувати прогресивні форми реалізації товарів та використовувати засоби мережі Інтернет для формування асортименту книгарень.

З іншого, – науково-технічний прогрес призводить до підвищення рівня конкуренції в галузі книго поширення (поява книжкових інтернет-магазинів) та товарів-конкурентів (електронні видання, аудіо книги, електронні книги).

У сучасних умовах реалізація неперіодичних видань населенню в Україні здійснюється через традиційні магазини (як незалежні так і мережеві), магазини-кав'ярні, супермаркети, кіоски та ятки, магазини та відділи реалізації видавництва, книжкові відділи, виставки-ярмарки, мережу Інтернет, книжкові клуби, книгонош та через відділення «Укрпошти». Як свідчать дані соціологічних досліджень, понад 50% респондентів віддають перевагу придбанню книжок у магазинах. Саме тому проблема пропорційності розміщення книготорговельної мережі та її територіальної наближеності до споживачів, є надзвичайно актуальною.

У своїй діяльності книготорговельні підприємства України керуються чинними нормативно-правовими актами, що стосуються книжкової торгівлі, а саме:

Законом України «Про видавничу справу», який визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та видавничої діяльності, розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи;

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи України» (18.09.2008 № 521-VI), згідно якого до 1.01.2015 р. збережено пільгове оподаткування суб'єктів видавничої діяльності, яке передбачає пільги з оподаткування на ПДВ, податок на прибуток;

Законом України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні», що визначає засади державної підтримки книговидавничої справи в Україні і спрямований на подолання кризи у вітчизняному книговиданні та створення сприятливих умов для його розвитку;

Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Закон визначає правові та організаційні засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності і встановлює порядок діяльності дозвільних органів, уповноважених видавати документи дозвільного характеру, та державних адміністраторів;

Указом Президента України від 9 листопада 2000 р. «Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного книговидання і книгорозповсюдження»;

Указом Президента України від 21 березня 2006 р. «Про деякі заходи з розвитку книговидавничої справи в Україні», прийнятий з метою забезпечення реалізації конституційного права громадян на інформацію, задоволення їх освітніх, духовних і соціальних потреб, примноження інтелектуального потенціалу українського народу, створення сприятливих умов для видання і розповсюдження вітчизняної книговидавничої продукції та на підтримку пропозицій Національної ради з питань культури і духовності; постановою Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1998 р. № 1540 «Про Державний реєстр видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції», якою встановлено реєстраційний збір за внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру в розмірі 25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 897 «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України», прийнятою з метою удосконалення роботи забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної інформаційної політики. Патентом, що надає його власнику право на здійснення торговельної діяльності з такими видами товарів (зазначеними в частинах 6, 7, 8, 9 ст. 3 Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності від 10.02.98

№ 102 / 98 – ВР): періодичні видання друкованих засобів масової інформації, що мають реєстраційні свідоцтва, видані уповноваженими органами України, книги, брошури, альбоми, ноти, буклети, плакати, картографічна продукція, що випускаються юридичними особами та громадянами України. Книжкова торгівля України складається із гуртової та роздрібною ланок.

Гуртова торгівля – це придбання і відповідне перетворення товарів для наступної їхньої реалізації підприємствам роздрібною торгівлі, іншим суб'єктам підприємницької діяльності. Гуртова торгівля є частиною внутрішньої торгівлі, яка охоплює продаж товарів як великими, так і малими партіями з метою їхнього перепродажу. Гуртова ланка є обов'язковим елементом книжкового ринку в будь-якій з європейських країн як форма цивілізаційного процесу. Гуртові компанії беруть на себе основний тягар процедури донесення книги від видавця до суб'єктів роздрібною торгівлі, тим самим позбавляючи видавництва від значних витрат, пов'язаних із утриманням підрозділів і штатних одиниць, у функції яких входить продаж книг власного виробництва і підтримування постійних ділових зв'язків з величезною кількістю дрібних книготорговельних партнерів. На жаль, багато з тих процесів і дій, які характерні для книготорговельної справи у світі і стали аксіоматичними, для України є навіть необов'язковим. Вітчизняний книжковий бізнес продовжує свій розвиток на інтенсивній, а не на екстенсивній основі. Головним недоліком цього шляху є висока затратність при дуже низькій мобільності поставки нових видань у продаж, а також майже повна відсутність промоцій, рекламування для широкого читацького кола видань, що готуються чи щойно вийшли з друку.

Гуртову торгівлю в Україні здійснюють дистриб'юторські підприємства «Самміт-книга» та «Джерела –М», близько 100 невеликих гуртових фірм. Товариство «Джерела-М» працює на ринку України з 1999 р., воно здійснює видавничу діяльність, маючи в структурі видавництво «Зелений пес», випускає газету «Друг читача», веде каталог Vsiknygy.org.ua, де зареєстровано 205003 книг, з них актуальних – 93016, новинок – 7951 (станом на 20.04.2012 р.), здійснює роздрібну торгівлю через книгарні, створені у Вінниці, Івано-Франківську, Києві (2), Рівному, Житомирі, Миколаєві, Хмельницькому, у тому числі через Інтернет-книгарню. У структурі товариства є відділ дистрибуції, що співпрацює з більш, ніж 500 видавництвами (найтісніше, з такими як «Махаон-Україна», «Фоліо», «Еґмонт», «А-БА-БА-ГА-ЛА-ЛА-МА» та ін.) здійснює постачання української книги як в книготорговельні мережі, так і в окремі книгарні Києва та регіонів, маючи регіональні представництва у Рівному, Житомирі, Івано-Франківську, Миколаєві, Хмельницькому. «Джерела-М» є офіційним дистриб'ютором української книги без асортиментних обмежень.

У Голландії систему дистрибуції почали будувати ще у XIX ст., коли Асоціація видавців створила дистриб'юторську фірму. Нині це Дім книги – велетенська логістична компанія з ультрасучасним обладнанням, що механізовано постачає книги у велику кількість книгарень, який здійснює збереження, пакування та розвезення майже усіх книг, що виходять в країні, веде розрахунки з магазинами, пакує посилки для Інтернет-книгарень, звітує перед видавцями, забезпечує повернення. Він забезпечує голландським видавництвам панування на голландському ринку. Більшість книжок у книгарнях – голландського виробництва. Лише кожна п'ята привозиться з-за кордону, попри те, що майже все населення країни володіє англійською мовою.

Роздрібна книжкова торгівля доводить книги та брошури від постачальників та посередників до споживача з метою задоволення його попиту та відшкодування затрат, витрачених на їх виробництво, транспортування та реалізацію. Роздрібна

книготорговельна мережа України складається зі стаціонарної, напівстаціонарної, пересувної, посилювальної та віртуальної.

В Україні налічується вісімсот районів, двадцять сім тисяч населених пунктів, і дані щодо кількості книгарень різні. За даними Книжкової палати України імені Івана Федорова в Україні нині нараховується біля 500 книгарень. Згідно статистики Держкомтелерадіо в Україні нараховується 1409 книгарень, а книжкових кіосків та прилавків – 7102 одиниць. Враховуючи кількість вітчизняних стаціонарних книжкових магазинів (одна книгарня на 96 тис. жителів) у порівнянні із кількістю книгарень західноєвропейських країн (приміром, у Франції один книжковий магазин припадає на 20 тис. жителів країни, у ФРН одна книгарня – на 15 тис., у Польщі і Данії – на 12 тис., Норвегії – на 10,5 тис., Нідерландах – на 10 тис., Фінляндії – на 7 тис., Австрії один книжковий магазин – на 4 тис. жителів країни), спроможних донести різножанрову літературу до широких верств населення України, можна стверджувати, що державою практично не використовується величезний потенціал вітчизняної книги для розбудови української державності і забезпечення стрімкого, стратегічно виправданого економічного, культурного і соціального зростання України як члена європейської спільноти.

Книгарні України діють самостійно або об'єднуються в мережі. У країні діє лише одна українська мережа – «Книгарня Є», інші – іноземні, які в невеликих кількостях продають продукцію українських видавництв. Тому багато видавництв – київські «Смолоскип», «Казка», львівські «Свічадо» та «Аверс», харківські «Ранок» та «Фоліо» відкривають власні книгарні та кіоски не лише у Києві, а і в інших обласних центрах. На невеликих площах в 40–50 кв. м. створюються осередки української культури, які проводять рекламно-пропагандистські акції, продають виключно україномовні книжки, розробляють свої класифікації їхнього розміщення, в них нараховується в асортименті одночасно по 4–5 тис. назв видань. Деякі з них мають власні приміщення – «Свічадо» та «Смолоскип» у Києві, «Аверс» у Львові, тому ставлять націнки в межах 50%. Вони продають книги за електронними замовленнями і розсилають їх поштою споживачам.

Книгарні мереж «Читай-город», «Книжковий супермаркет», «Емпік», маючи площі понад 200 кв. м представляють асортимент, що охоплює 30000 – 50000 назв, понад 80% з них – це книги, завезені з Росії, які продаються із 100% націнкою. Мережа «Книгарня Є», що нараховує 12 книгарень на території України, продає книги українських видавництв, випущені українською, російською, англійською, німецькою, польською та ін. мовами. При асортименті понад 20000 назв, в ній переважає продаж українських видань, просуває власний, український продукт, є місцем культурних зустрічей-презентацій книжок, круглих столів, літературних читань, дитячих заходів.

Книгарні України за формою власності – приватні. Тому з центральних вулиць Києва та багатьох обласних центрів України за 20 р. вони зникли після Указу Президента України «Про ліквідацію обласних книготоргових об'єднань та об'єднання «Укркнига» і комерціалізацію державного книготорговського підприємства». У Києві функціонує 102 книгарні, більша частина з них є складовими торговельно-розважальних комплексів. Відсутні книгарні на Хрещатику. Нещодавно у комунальну власність повернулася книгарня «Сяйво». В основному книгарні України універсальні, спеціалізація спостерігається лише за ознакою приналежності видавництва. Продаються книги в Києві і в книгарні-чайовні «Культ-Ра», що спеціалізується на продажу язичницької літератури, чи книгарні-кав'ярні «Бабуїн», де можна поряд із відпочинком та їжею придбати книги чи періодику.

В Україні поступово збільшується кількість Інтернет-книгарень (близько 50), що створюються як самостійні підприємства чи на базі традиційних книгарень чи при видавництвах.

У Голландії книгарні розташовані дуже густо, іноді по дві-три поруч. Спостерігається цікава залежність – якщо на вулиці відкривається нова книгарня, у всіх сусідніх книжкових магазинчиках зростає виручка. І навпаки – якщо книгарня закривається, усі сусіди втрачають у виторзі. Це не парадокс. Книжки – особливий товар, їх дуже багато. І якщо поруч знаходяться кілька книгарень, потенційний споживач іде у цей район, знаючи, що в якійсь із них знайде те, що його цікавить.

Кожна книгарня має своє обличчя або, як кажуть фахівці, формулу, книгарні спеціалізовані чи здійснюють розпродаж – складських залишків видавництв, що не розпилює книжкову продукцію по книгарнях і допомагає покупцям швидко знайти необхідне видання. Це та висока кваліфікація персоналу, додаткові послуги, що надаються, дбайливо підібраний асортимент є складовими високої культури обслуговування та складовими конкуренції.

У 2007 р. Колегія Держкомтелерадіо України прийняла Рішення «Про стан книго розповсюдження в Україні та проект Концепції відновлення Всеукраїнської книготорговельної мережі, у 2008 р. Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження про схвалення Концепції Державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009–2012 рр., Держкомтелерадіо прийняло Рекомендації щодо мінімального забезпечення громадян книготорговельними послугами в кожній адміністративно-територіальній одиниці, однак відсутність фінансування, розробки алгоритму впровадження цих документів в життя, а найголовніше політичної волі не дали очікуваного результату.

Кожна держава захищає свій книжковий ринок від експансії сусідніх держав, розуміючи, що книга – це стратегічний продукт. У західних суспільствах вплив держави, в першу чергу, полягає у створенні сприятливих умов для розвитку книговидання та книго розповсюдження, зокрема введення системи податкових пільг, зокрема, у США, Великобританії, Франції та інших країнах.

Федеральний уряд Канади, яка перебуває під потужним конкурентним тиском в культурній сфері з боку Великобританії, Франції, Сполучених Штатів Америки ще в 1979 р. прийняв спеціальну Програму розвитку книговидавничої сфери, головною метою якої було створення сприятливих умов для видання і розповсюдження книжок канадських авторів. Ця програма й до нині є головним інструментом державної політики в книжковій індустрії, її щорічний бюджет складає близько 30 млн. доларів. Розподілом коштів займається Міністерство канадської спадщини. Федеральний уряд Канади також заснував низку програм із надання позик і кредитів канадським видавничим фірмам, зокрема була створена Програма надання позик для канадських книговидавців і книго розповсюджувачів, в рамках якої вісімнадцяти книговидавцям були надані кредити на суму понад 3 млн. доларів. Нині ця програма перебуває в стадії реструктуризації. Підтримують книговидавців також Фонд розвитку культурних галузей та Канадська рада (федеральне агентство з підтримки й пропаганди культури і мистецтва в Канаді). Зокрема, остання виділяє понад 7 млн доларів у вигляді грантів для канадських видавців художньої літератури.

Уряд Німеччини підтримує програми популяризації німецької культури у світі, розробляючи програму підтримки перекладів з німецької, дає преференції видавництвам, що активно беруть участь у книжкових ярмарках.

Світова спільнота небайдужа і до проблем українського книговидання і книго-розповсюдження. Популяризації українських видань за кордоном сприяє створення у Берліні міжнародної громадської організації літературних перекладачів. Уподобанням німецьких читачів відповідає літературна творчість Т. Прохасько, Л. Дереша, С. Жадана, Ю. Андруховича, М. Рябчука. Активно і успішно пропагує себе і колег А. Курков у Франції, книги якого розкуповуються французами значними тиражами.

Державна влада повинна спрямувати протекціоністські заходи щодо своєї політики, нарешті, і до книжкової справи в т.ч. і на проблеми книгорозповсюдження і навіть стати активним учасником цього ринку. Вихід вбачається у чіткому врегулюванні питання іноземної участі у видавничій сфері, розробки квот на ввезення книжкової продукції із-за кордону.

Закордонні інвестиції в галузь повинні залучатися лише підприємствами, що перебувають під українським контролем, їх діяльність не повинна суперечити державній культурній політиці, а навпаки, повинна сприяти розвитку національного книго виробництва. Назріла необхідність розробки та затвердження Стратегії розвитку книговидання в Україні та створення єдиної національної довідково-інформаційної системи книжкового простору України. Слід затвердити Державну цільову програму підтримки читання і встановити обов'язкові фіксовані відрахування із центрального та місцевих бюджетів на закупівлю вітчизняних видань для бібліотек. Необхідно встановити соціальні тарифи на рекламу книг вітчизняного виробництва та нормативи на обов'язкове надання електронними та друкованими ЗМІ часу і площ для реклами вітчизняної книги. Настав час розробити Національним банком України механізмів спеціального пільгового режиму кредитування видавничої галузі.

Для відновлення всеукраїнської мережі книгорозповсюдження необхідно також:

- налагодити чітку систему транспортування друкованої продукції з використанням електронної системи інформаційного забезпечення;
- застосувати пільгові тарифи на пересилку книжкової продукції, що сприяло б збільшенню обсягів книго розповсюдження за програмою «Книга-поштою»;
- удосконалити систему каталогізації українських видань;
- відновити систему імпортно-експортних поставок вітчизняних книг;
- розробити систему та механізм ефективного цільового датування шкільних, вузівських і публічних бібліотек, збільшити кошти на закупівлю літератури для поповнення бібліотечних фондів;
- зберігати спеціалізацію підприємств книгорозповсюдження, які задовольняють потреби населення у друкованій продукції у розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

Вісник Львівського ун-ту. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». – Львів, 2012. – Вип. 7. – С. 105–116.

**ГУРБАНСЬКА
АНТОНІНА ІВАНІВНА,**

*доктор філологічних наук, професор
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету культури і
мистецтв, заслужений працівник освіти
України*

Народилася 21 листопада 1958 р. в с. Грушка Ульяновського р-ну Кіровоградської обл. Після завершення навчання в Грушківській середній школі (1975) вступила на філологічний факультет Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна, який з відзнакою закінчила у 1979 р. Була депутатом Кіровоградської міської ради (1975–1979).

У 1979–1989 рр. працювала вчителем української та російської мови й літератури в школах Кіровограда та Компаніївського р-ну, заступником директора школи, завідувачем методичного кабінету районного відділу освіти.

Упродовж 1989–2003 рр. – викладач, старший викладач, доцент кафедри української літератури, декан факультету довузівської і післядипломної освіти Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка.

У 1994 р. захистила дисертацію на тему: «Творчість Віктора Близнеця в контексті української прози 60–70-х років ХХ ст.» за спеціальністю 10.01.02 – «Філологічні науки» (українська література) в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова (науковий керівник – П. П. Хропко, доктор філол. наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України, завідувач кафедри української літератури Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова). У 2010 р. – докторську дисертацію на здобуття наукового ступеню доктора філологічних наук на тему: «Жанровий поліцентризм української повісті 60–80-х років ХХ ст.» (українська література, теорія літератури) (науковий консультант – доктор філологічних наук, професор, зав кафедри української літератури Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова В. Ф. Погребенник)

З 2003 р. працює в Київському національному університеті культури і мистецтв: директор Інституту доуніверситетської підготовки і післядипломної освіти, декан Кіровоградського факультету філії КНУКІМ (2003–2009), директор Інституту журналістики і міжнародних відносин КНУКІМ (2009–2011). 2011–2014 рр. – проректор з наукової роботи.

Член експертної ради з гуманітарних та соціальних наук при Державній акредитаційній комісії Міністерства освіти і науки України, спеціалізованих учених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій, редколегій наукових фахових видань, науковий редактор і рецензент численних монографій,

навчальних посібників і підручників, зокрема «Історії української літератури» в 10 томах (2013).

Член Національної спілки журналістів України.

Нагороджена знаком «Відмінник освіти України». Заслужений працівник освіти України.

Автор понад 200 літературознавчих студій, статей з культурології і соціальних комунікацій, навчально-методичних праць та журналістських публікацій, серед яких монографії: «Віктор Близнець. Літературний портрет» (1998), «Жанровий дискурс української повісті 60–80-х рр. ХХ ст.» (2008), «Художнє слово у вимірах літературознавства, культурології і соціальних комунікацій» (2012); навчальні посібники: «Людина і час: роман Г. Тютюнника «Вир» (2000), «Історія української літератури 40–60-х років ХІХ ст.» (2001), «Жанр повісті у творчості письменників-шістдесятників» (2006), «Українська повість 60–80-х років ХХ ст.: проблеми поетики» (2008), «Іспит з української літератури. Тести» (у співавторстві з науковцями Київського національного університету ім. Т. Шевченка, 2003, 2006, 2009, 2011); статті: про творчість Т. Шевченка, І. Франка, І. Карпенка-Карого, В. Винниченка, Ю. Яновського, О. Гончара, В. Близнеця, Гр. та Г. Тютюнників, Є. Гуцала, А. Дімарова, В. Дрозда, М. Вінграновського, Р. Іваничука, Б. Харчука, І. Чендея, В. Шевчука, поетів «Празької школи» (Є. Маланюка, О. Ольжича, О. Теліги), Л. Костенко та ін.

Науковий керівник і консультант кандидатських та докторських дисертацій. Активно виступає як опонент дисертаційних досліджень у спеціалізованих учених радах університетів Києва, Львова, Кіровограда.

Наукова школа-напрямок: теорія жанрового поліцентризму і концептуально-стильові пошуки в художній літературі та мас-медіа.

Викладає дисципліни: «Українська література», «Зарубіжна література», «Літературні жанри», «Сучасний літературний процес», «Сучасна українська мова», «Культура мовлення науковця».

Коло наукових інтересів: проблеми розвитку української та світової літератур ХІХ–ХХІ ст., теорія літератури, соціальні комунікації та культурологія.

Основні публікації:

1. «Воєнні» повісті Григора Тютюнника: художня реляція «сюжет-хронотоп» // Українська мова і література в школах України : щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал / М-во освіти і науки України ; ДІВП Вид-во «Педагогічна преса». – Київ, 2015. – № 1/2 (141/142), січень – лютий. – С. 16–21. **2.** «Сльози Божої Матері» Є. Гуцала як метажанр / А. Гурбанська // Слово і час. – 2007. – № 1. – С. 70–74. **3.** Дискурс повістей М. Вінграновського та О. Довженка: жанрово-типологічні особливості, художня самобутність // Літературознавчі студії : збірник наукових праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – Київ, 2005. – Вип. 13. – С. 91–98. **4.** Жанр повісті у творчості українських письменників-шістдесятників : навч. посіб. / А. Гурбанська ; М-во культури і туризму України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : КНУКіМ, 2006. – 84 с. **5.** Жанровий дискурс української повісті 60–80-х років ХХ ст. : монографія / А. Гурбанська. – Київ : Вид-во КНУКіМ, 2008. – 374 с. – Бібліогр.: с. 350–374. **6.** Молоде покоління у творчості поетів «Празької школи» та в рецепції Леоніда Куценка // Наукові записки / Кіровоград. Держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2013. – Вип. 124. – С. 60–79. – (Серія «Філологічні науки»). **7.** Наративна стратегія повістєвої прози Івана Чендея // Слово і час : науково-теоретичний журнал / НАН України ; Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка ; Нац. спілка письменників України. – Київ, 2012. – № 12 (624). –

С. 57–66. **8.** Наративний дискурс повістей Івана Чендея // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : збірник наукових праць / Мін. освіти і науки України; Ін-т літ-ри ім. Т.Г.Шевченка; Ужгородський нац. ун-т. – Ужгород, 2007. – Вип. 11 : Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Мат. Всеукр. наук. конф. 14–16 трав. 2007 р. – Ужгород, 2007 – С. 86–90. **9.** Наративний модус повістєвої прози Бориса Харчука: внутрішній монолог (типи й функції) // Слово і час : наук.-теоретичний журн. / Нац. акад. наук України ; Ін-т літератури ім. Т. Г.Шевченка ; Нац. спілка письменників України. – Київ, 2013. – № 6 (630). – С. 36–42. **10.** Повість-портрет Б. Харчука «Палагна» : поетика характеротворення // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : збірник наукових праць / Нац. авіаційний ун-т. – Київ, 2009. – Вип. 18. – С. 208–218. **11.** Художній наратив автобіографічної прози Михайла Стельмаха // Літературознавчі студії : зб. наукових пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – Київ, 2013. – Вип. 3 (38). – С. 39–50.

Видання книг поетичних творів Ліни Костенко в Україні та за кордоном у 1950–70-х роках

Історія літератури та історія видавничої справи здавна розвиваються у продуктивній співпраці. Українська література, видавнича галузь і книжна культура 50–70-х рр. ХХ ст., що постали перед викликами, породженими внутрішніми соціально-політичними трансформаціями та несприятливими зовнішніми факторами, балансували на межі критичних випробувань, намагаючись зберегти присутність у культурному світі й у національному культурному житті. У цих умовах справжнім письменникам-громадянам (Б. Антоненко-Давидович, Гр. Тютюнник, В. Близнець, Вал. Шевчук, Ф. Роговий, І. Чендей, Л. Костенко й ін.) не бракувало і прозорливості погляду на реальні проблеми, і мужності у відстоюванні власної світоглядної та мистецької позиції, і житейського стоїцизму перед звабами хисткої компромісності.

У плеяді молодих українських поетів, знакових для української культури межі 50–60-х років ХХ ст., однією з найперших і найприкметніших є Ліна Костенко. В історії національної літератури проблеми з виданням творів поетеси за часів радянської України подеколи ставали предметом зацікавлення науковців. Літературознавці, зокрема В. Брюховецький, І. Дзюба, Г. Клочек, В. Панченко, висвітлювали окремі факти з цілеспрямованого шляху авторки до «материкового» читача, причини її шістнадцятирічного мовчання, проте в історії української видавничої справи означена тема (й особливо видання творів поетеси за кордоном) і досі не вивчена, у чому й полягає актуальність цього дослідження. Мета статті визначається потребою комплексно розглянути історію, концептуальність і контент різних книжкових видань Л. Костенко означеного періоду, зорієнтованість тематики текстів її творів на читача як споживача книговидавничої продукції, видавничі проблеми, зміст і морально-етичний аспект дискусій в УРСР та серед українців-емігрантів в діаспорних колах. Для досягнення мети використано комплекс дослідницьких методів: загальнонаукові (спостереження, порівняння, узагальнення, аналіз та синтез, індукція і дедукція) – для визначення стану наукової розробленості теми, комплексного вивчення історії видання творів Л. Костенко; спеціальні (історико-хронологічний, історико-літературний, біографічний) – для виявлення особливостей контенту й концептуальності різних книжкових видань поетеси, зорієнтованість тематики текстів творів на читача як споживача книговидавничої продукції.

Удобу постсталінської «відлиги», після закінчення Московського літературного інституту ім. О. М. Горького (1956), Л. Костенко видала українською мовою три поетичні збірки – «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958) і «Мандрівки серця» (1961), які, позначені печаткою високого індивідуального переживання, засвідчили прихід в українську літературу яскравої й самобутньої творчої особистості. Поетеса активно друкувалася в київських журналах – «Дніпро», «Вітчизна», у харківському – «Прапор» (нині – «Березіль»), у львівському – «Жовтень» (нині – «Дзвін»), у київській «Літературній газеті» (нині – «Літературна Україна»). Її твори перекладалися багатьма мовами народів СРСР і зарубіжних країн, зокрема російською мовою вийшла книжка «Лучи землі» (1960).

Перша збірка поезій «Проміння землі» була дипломною роботою Л. Костенко в Літературному інституті. Рецензент – відомий письменник Всеволод Іванов – високо оцінив її, відзначивши цільність естетичного сприйняття молодой авторки-студентки, задушевність і щирість її віршів. Нині, через багато років, зазнавши в Україні недрукування, цькування, тяжких нестатків і моральних травм, Л. Костенко із вдячністю згадує, що письменник щиро турбувався про неї, пропонував на деякий час залишитися в Москві, де за його сприяння відкривалося нове видавництво, давав далекоглядні поради: «Издадим Вашу книгу, тогда возвращайтесь. Возможно, с книгой, изданной в Москве, Вам будет легче в Киеве».

У Києві збірку «Проміння землі», що увібрала 46 поезій («Я виростала у садах», «Художник», «Зустріч», «На схилах трав'янистих і вологих» та ін.), надрукувало видавництво «Молодь» накладом шість тисяч примірників. Аналізуючи контент цього книжкового видання у зв'язку з викликами часу, І. Дзюба слушно наголосив: у першій збірці Л. Костенко «ще відчувається залежність від тиску суспільних стереотипів, неминучих «соціальних» мотивів, але вже й початок вивільнення від них. Усе добре, що чиниться на Землі, промінням осяває її та шле свої сигнали у Всесвіт; найголовніше ж на Землі, найяскравіший її промінь – це Людина».

Збірку «Вітрила», позначену поетичною риторикою доби й духом демократизму та поваги до людської особи, яку склали 47 поезій («Новобудова», «Поштова скринька», «Виноградари», «Гранітні риби», «Травнева гілка», «Після дощів руйнуються кряжі» й ін.), випустило видавництво «Радянський письменник» тиражем п'ять тисяч вісімсот примірників. Український літературознавець у діаспорі О. Тарнавський розглянув творчість Л. Костенко в контексті нового гуманізму – повороту в середині ХХ ст. від абстрактної людини до конкретної, з урахуванням психології читача як споживача книговидавничої продукції: «Нова поезія ... намагається відкрити людину, справжню живу людину, з її почуваннями, втіхами і турботами, з охотою жити. Це, здається, проблема нового гуманізму, що його можемо спостерігати і в Україні, і в інших придувлених тоталітаризмом країнах, де політичний терор створив задушливу атмосферу, у якій зовсім зів'яло дерево поезії. І раптом у тому присмерку творчої думки ніби здійснився метафоричний образ молодой поетки Ліни Костенко: «Ліхтарик сходить із свого велосипеда і впускає вогненну пташку у скляну клітку ліхтаря». Інший український еміграційний літературознавець Д. Козій, уживши термін «гераклітизм» у значенні «колізія плінного й вічного», в інтимній ліриці перших книжок Л. Костенко як у «просторі самопізнання» (С. Барабаш) спостеріг «зусилля особи вирватися з многодушності і стати собою». І в цьому зусиллі подолати «гераклітичну» плінність шляхом самостановлення особистості «є три спрямованості: 1) туга за великою любов'ю, 2) вибір дороги життя, 3) пошуки справжніх цінностей буття».

У видавництві «Радянський письменник» вийшла і збірка «Мандрівки серця» (46 поезій: «Ввірвалась орда шалена...», «Кобзарю, знаєш...», «Ти співав для мене...», «Земля вже у травах...», «Ліхтарик» та ін.), проте через згортання процесу демократизації накладом всього лише дві з половиною тисячі примірників, що, «було краплею в морі мільйонів читачів української книги» (журнал «Дніпро» в одинадцятому числі за 1962 р. зазначив, що ця збірка поетеси розійшлася в Києві за кілька днів і що її важко знайти навіть на полицях бібліотек). І все ж «Мандрівки серця» Л. Костенко були визнані найприкметнішою подією 1961 року. «Її третя книга має принципове значення, – наголошував В. Симоненко. – Уже одним фактом свого існування вона перекреслює ту тріскучу та плаксиву писанину деяких наших ліриків, що своїми утворами тільки захирашують книжкові полиці магазинів та підривають довір'я читачів до сучасної поезії».

Контент (зміст, «суть, внутрішня особливість») і концептуальність уже перших книжкових видань Л. Костенко поєднуються концептами «пам'ять», «творчість», «любов», «природа», художнє осмислення яких логічно продовжилося в наступних. Згодом, komponуючи до видання четверту збірку – «Над берегами вічної ріки» (1977), між якою й третьою – «Мандрівки серця» (1961) – було вимушене шістнадцятирічне мовчання (збірки «Зоряний інтеграл» та «Княжа гора» не були видані), авторка для увиразнення своїх концептуальних пріоритетів розподілила поезії за такими тематичними розділами: «Пам'яті безсмертна діорама» (тема пам'яті), «Руки на клавіші слова кладу» (тема творчості), «Моя любове, я перед тобою...» (тема любові). До цієї рубрикації варто додати ще один розділ, який можна номінувати концептом «природа», увівши до нього твори на цю тематику, виокремлені з інших. У цьому зв'язку і стосовно поліаспектності контенту книжкового видання в цілому актуально сприймається думка В. Теремка: «Як динамічний полісемантичний, поліемоційний, поліструктурний феномен контент наділений самодостатньою комунікаційною силою. Її джерелом є синергетична єдність усіх компонентів, завдяки яким книга здобуває визнання, соціальний простір, реалізує органічно притаманні їй функції». Книжка Л. Костенко «Над берегами вічної ріки» позначена значно багатшим контентом, ніж попередні, і завдяки виразнішій культурологічній насиченості поетичних медитацій, і завдяки майже втричі більшому змісту (її склали 128 поезій), закоріненого в синергетичну єдність усіх компонентів, та і вийшла вона більшим накладом – вісім тисяч примірників.

Тяжіючи до традиціоналізму, мисткиня своєю творчістю репрезентувала органічність особистого й громадського, що виразилося у вражаючій переконливості та глибинності поетичного вислову, в органічній пластичці ліплення словесного образу, у темпі рядка, у завершеності строфи, усього твору як естетичної цілісності. За спостереженнями І. Дзюби, для творчої манери Л. Костенко характерна «органічна відстороненість від імпульсів суєтної злободенності, а натомість чутливе сприйняття й переживання великих моральних і громадянських проблем та запитів доби, природність і чистота ліричного світу, культура письма, незалежність голосу і виразно вгадувана вже масштабність творчої особистості».

Усі три збірки творів Л. Костенко кінця 1950-х – початку 1960-х років – «Проміння землі», «Вітрила», «Мандрівки серця» – через малі тиражі й великий попит на них читачів відразу стали рідкісними в Україні й майже унікальними за її межами. У другій половині 1960 – 1970-х роках вихід кожної книжки давався Л. Костенко надзвичайно важко. За ідеологічно шкідливу творчість та участь у дисидентському русі вона була вилучена з літературного та видавничого процесу. Від поетеси вимагали поступок, виставляючи умови зняти той чи той

вірш, той чи той рядок, проте авторка не йшла ні на найменший компроміс; більше того, щоб домогтися виходу книжки в незіпсованому вигляді, вона двічі оголошувала голодування. Силою волі, небажанням іти на компроміс Л. Костенко нагадувала Лесю Українку, яку І. Франко назвав «чи не єдиним мужчиною» в нашому тогочасному письменстві. На відміну від багатьох поетів-чоловіків, які не витримували протистояння з тоталітарною системою, ламалися, починали служити їй, отримуючи за це посади, премії, ордени, Л. Костенко орієнтувалася на «висоту» духу Т. Шевченка та своїх сучасників-дисидентів (І. Світличний, О. Заливаха, М. Горинь, Є. Сверстюк, В. Чорновіл та ін.) : «При майстрах яюсь легше. Вони – як Атланти. / Держать небо на плечах. Тому і є висота».

Почався період шістнадцятирічного мовчання Л. Костенко. Під час погромної ідеологічної кампанії, фальшиво названої «боротьбою з абстракціонізмом і формалізмом», лірика Л. Костенко, що виражала її незалежну творчу й громадянську позицію, стає предметом особливих зацікавлень політичної цензури, унаслідок яких письменницю було звинувачено в «ідейній нечіткості». У 1963 р. на Республіканській нараді активу творчої інтелігенції та ідеологічних працівників її ім'я було названо серед трійки молодих поетів (М. Вінграновський, І. Драч, Л. Костенко), чії «формальні викрутаси із словом неодмінно приводять до викривлення і затуманення ідейно-художнього змісту творів».

У зв'язку з цим звинуваченням підготовлена до друку збірка «Зоряний інтеграл» (1963) була знята з виробництва видавництвом «Дніпро», а збірка «Княжа гора» (1972) – «Радянським письменником» (історія невидання книжки подана в документах у газеті «Молода Україна» від 29 червня 1995 р. під красномовною назвою «Ідеологія мертвеччини у війні з генієм»). Рецензенти «Княжої гори» – авторитетні поети М. Бажан та Л. Первомайський – захоплено відгукнулися про яскравий і самобутній талант Л. Костенко, який, подібно до вершинного П. Тичини, уже «дійшов свого зросту і сили» і міг би гідно репрезентувати українську літературу у світовій. Щоб книжка дійшла до читача, вони, з огляду на власний досвід виживання в умовах тоталітарної системи, радили поетесі піти на певні поступки – деякі твори зняти, в інші – внести суттєві поправки – і в такий спосіб зняти т. зв. конфлікт «між обов'язком таланту щодо самого себе і його зобов'язаннями перед часом і суспільством». Л. Костенко висловлювалося звинувачення, що в збірці «Княжа гора» «на першому місці стоїть соціальне відчуження людини і її відчай». І. Дзюба наводить фрагмент з доповідної записки відділу культури ЦК КПУ (1973): «Вірші Л. Костенко пронизуються трагічністю і розпачливістю до індивідуалізму, хворобливим самозаглибленням, неприйнятним для нас осмисленням історичних тем». Директор видавництва «Радянський письменник» стверджував, що більшість поезій «Княжої гори» «відверто антирадянського та пронаціоналістичного змісту». Проте Л. Костенко не здавала позиції: «її поетичні концепції – то її свідоме переконання, і жодних поступок комуністичній ідеології вона робити не збирається». Книжка «Княжа гора» так і не була видана, як і «Зоряний інтеграл».

«Що доля нелегка, – в цім користь і своя є. Блаженний сон душі мистецтву не сприяє», – чи не ця поетична сентенція визначила подальший поступ поетеси. Історичний роман у віршах «Маруся Чурай» – твір теж важкої видавничої долі. Поданий до друку в 1974 р., він шість років «оббивав видавничі пороги» як «ідейно хибний». Редакційні висновки, відписки, внутрішні рецензії на «Маруся Чурай» засвідчують інтелектуальну задуху «брежневсько-сусловської доби». Так, розпочавши свій редакційний висновок за № 138 від 30 травня 1974 р. з екскурсу в попередню творчість Л. Костенко, завідувач відділом поезії видавництва «Радянський письменник» зазначив: «Але чим далі, тим

більше поетеса почала заглиблюватись в асоціативне письмо, длубатись у сумнівних «лжеісторичних» концепціях, вбачати сенс і призначення митця не в утвердженні загальнолюдських ідеалів, а в їхньому запереченні, нотки нігілізму і «неуправляемості» поетичного процесу поступово переросли в тенденцію, в принципову лінію світогляду поетеси. Годі й говорити тут бодай про найменшу вірність засадам соціалістичного реалізму, про комуністичну світоглядність радянського митця, без якої просто не мислиться його творчість».

Після спеціальної ухвали президії правління Спілки письменників України роман у віршах «Маруся Чурай» був випущений «Радянським письменником» у 1979 р. лише восьмитисячним тиражем. З огляду на неймовірну зацікавленість ним (за кілька днів тираж був розпроданий), бурхливо-нестримні позитивні оцінки критики, зокрема на захоплену й ґрунтовну підтримку визнаного авторитета, патріарха української поезії М. Бажана, який у статті «Поема про кохання і безсмертя» (газета «Літературна Україна» від 4 березня 1980 р.), зосередившись на досконалій поетиці «Марусі Чурай», привітав автора й читачів з появою небуденного літературного явища, через три роки в серії «Романи і повісті» («Дніпро», 1982), було здійснено повторне видання твору уже накладом сто тисяч примірників. У 1987 р. за історичний роман у віршах «Маруся Чурай» (1979) та збірку поезій «Неповторність» (1980) Л. Костенко була нагороджена Державною премією України імені Т. Г. Шевченка.

У 60-х роках ХХ ст. ім'я поетеси стає відомим і серед українців у діаспорі. З фактів драматичної історії видання творів Л. Костенко в УРСР Є. Маланюк зробив логічний висновок про конфлікт поетеси з радянським режимом, пояснюючи його «духовною суверенністю» авторки, відсутністю в її творчості ноток рабства, глибинною українськістю її поезії. У блокнотах Є. Маланюка, знайдених в американських архівах Л. Куценком і видрукованих видавництвом «Темпора» під назвою «Маланюк Є. Нотатники (1936–1968). – К., 2008», є такий роздум про заборону друкувати Л. Костенко: «...справа була не в тематиці, а в занадто певнім тоні, занадто суверенній інтонації й занадто яскравій літературній культурі, яка – ретроспективно – виявляла рівень 20-х років, неокласиків, Плужника... А, на біду, поетка справжня та ще й з власним стилем».

За кордоном твори Л. Костенко публікуються в українських періодиках, а також виходять в окремих виданнях. Так, у 1962 р. 18 поезій мисткині ввійшло до виданої в бібліотеці «Сучасності» (Мюнхен) збірки нової української лірики «Поети чумацького шляху» за редакцією Б. Кравцева, визнаного професіонала й досвідченого упорядника численних книг; у 1967 р. 15 творів було надруковано в антології нової української лірики «Шістдесят поетів шістдесятих років», яку упорядкував теж Б. Кравців, що вийшла у видавництві «Пролог» (Мюнхен). З огляду на тогочасний доробок цієї авторки є всі підстави відзначити факт опублікування в цих виданнях відносно незначної кількості її поезій, що повноцінно не могло представити її творчий портрет українській еміграції. Найповніше зібрання творів Л. Костенко в 60-х роках ХХ ст. під назвою «Поезії» випустило в 1969 р. українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка (Париж–Балтимор–Торонто). У зв'язку з цими виданнями в середовищі української діаспори розгорнулися гострі літературні дискусії, сутність яких, на відміну від «материкових» проблем з виданням творів Л. Костенко, пов'язаних з ідеологічним чинником, визначала письменницька етика їх учасників.

Упорядник збірки Осип Зінкевич у своїй видавничій діяльності виходив з переконання, що одним з найважливіших чинників для досягнення ефективного комунікативного акту є досконале знання аудиторії, на яку спрямований комунікативний процес, вивчення потреб читачів. У цьому річизі, враховуючи

психологію читача як споживача книговидавничої продукції, упорядник і розпочав передмову «Від видавництва»: «Ім'я Ліни Костенко нині широко відоме. В українській літературі воно займає видатне місце серед визначних поетів. Її окремі твори були перекладені на різні мови. Серед українців на чужині ім'я поетеси не менш відоме, як і на Україні. Зате твори її маловідомі... Збірки поезій Ліни Костенко, які появились в шістдесятих роках, є нині дуже рідкісні на Україні і майже уникати поза її кордонами». Під кінець передмови О. Зінкевич зазначив: «Збірка поезій Ліни Костенко у нашому видавництві появляється без згоди і відома поетеси, за що ми просимо у неї вибачення». Ситуація видання творів «без згоди і відома поетеси» пояснюється цілком зрозумілою відсутністю контакту з Л. Костенко, через що й не відбулося необхідної продуктивної співпраці редактора з автором, котра є одним із чинників забезпечення високої якості видання.

Зміст смолоскипівської книжки лірики Л. Костенко, крім уже згадуваної передмови, складають 187 творів; обсяг збірки – 357 сторінок. До першого розділу «Із книжки «Проміння землі» (1957)» введено 41 поезію, до другого – «Із книжки «Вітрила» (1958) – 43, до третього – «Із книжки «Мандрівки серця» (1961) – 40; із періодики («Дніпро», «Прапор» «Вітчизна», «Літературна газета (Україна)»; «Дукля», Пряшів; «Український календар 1967» (1968, 1969, Варшава) й ін. – 58; останній розділ «Дума, казки, поеми» увібрав 5 творів.

Упорядник попередніх, мюнхенських видань української лірики, до яких, як уже було зазначено ввійшла незначна кількість творів популярної авторки, Б. Кравців у статті «Еміграційне видання поезій Ліни Костенко» висловив «Смолоскипу» цілий ряд претензій, пов'язаних насамперед з т. зв. «неповнотою змісту». У дискусію на захист видавництва вступив теж авторитетний в українських еміграційних колах редактор та упорядник В. Трусан, який у своїй статті «Коли літератор обманює читача» в гострій манері поставив цілий ряд риторичних запитань: «Якщо Б. Кравців послідовний від початку до кінця, якщо він не лицемірить від початку до кінця, то ми питаємось: чому він, Богдан Кравців, не включив до свого вибору віршів Ліни Костенко в збірці «Поети чумацького шляху» і в антології «Шістдесят поетів шістдесятих років» – ані одного з тих одинадцяти віршів, опублікування яких він так настирливо домагається у О. Зінкевича? Чому?». На нашу думку, ці запитання стосуються проблеми письменницької етики, зокрема подвійної моралі Б. Кравцева.

Інше «зауваження» опонента «Смолоскипа» спрямовувалося на порушення хронології написання творів в порядку їх укладання в збірці. Відповідь на це «зауваження» міститься в передмові «Від видавництва», у якій зазначено: «Упорядник збірки (О. Зінкевич. – А. Г.) намагався зберегти хронологічний порядок публікованих поезій, хоч це не означає, що вони були написані в році їхнього публікування. Дуже часто між датою написання даного вірша та його опублікуванням була відстань кількох років».

Ще одне зауваження Б. Кравцева стосувалося редакційно-видавничих недоглядів (друкарські помилки), плутанини з правописом. Визнаючи наявність в текстах творів Л. Костенко деяких помилок й одночасно наголошуючи, що «за такий недогляд немає жодного вибачення», В. Трусан звертає увагу реципієнтів на два аспекти: чи є допущені недогляди звичайними друкарськими помилками, чи свідомим фальшуванням тексту. Б. Кравців «знайшов на цілу книжку, цебто на 357 сторінок – 19 (дев'ятнадцять) помилок, а 6 (шість) свідомо, тенденційно і безсоромно сфальшував! (виділення В. Трусана. – А. Г.)». До прикрих помилок у текстах поезій Л. Костенко, виданому «Смолоскипом», В. Трусан зарахував пропуск слів «сині» (с. 10), «хтось» (с. 259), «хоче» (с. 299), заміну літери «и» на «а» в слові «найчистіше» (с. 59), слова «жорсткість» на «жорстокість» (с. 70) та ін., котрі,

на думку критика, «цілковито очевидні для кожного читача як суто друкарські, які в ніякому разі не міняють ані змісту, ані ритму даної строфи». Ще одне зауваження Б. Кравцева стосувалося скорочення та пропусків у тестах поезій.

З огляду на порушену Б. Кравцевим проблему редагування В. Трусан наголошує: «перевіряючи цілий ряд оригінально друкованих віршів Л. Костенко і порівнюючи їх з передруками у збірці, виданій «Смолоскипом», треба з повною об'єктивністю ствердити одне: хоч там запримічено декілька прикрих помилок, та там немає ані одного сфальшованого рядка!». Водночас В. Трусан звертає увагу на стан «випрацювання» Б. Кравцевим віршів Л. Костенко: незважаючи на те, що він мав доступ до всіх оригінально друкованих творів поетеси, допустив у них багато помилок.

Детально проаналізувавши означену статтю, В. Трусан робить висновок про намір Б. Кравцева «обманути читача на чужині, дискредитувати перед ним видавництво «Смолоскип», а перед читачем в Україні (якщо б те число «Сучасности» туди попало) показати, як то, мовляв, націоналісти «понівечили» збірку поезій Л. Костенко...». Не заперечуючи привілею Б. Кравцева у висловленні власної думки щодо означеного видання «Смолоскипа» та його упорядника – О. Зінкевича, В. Трусан наголошує, що Б. Кравців «не має права обманювати суспільність видуманими «фактами», не має права фальшувати будь-якого видання».

Книжку лірики Л. Костенко «Смолоскип» орієнтував на широке коло українців, які жили за кордоном. Вивчаючи комунікативну поведінку читачів, О. Зінкевич урахував різні критерії – за віком, освітою, статусом у громаді – та особливості їх взаємодії. На основі сукупного фактичного матеріалу він зводив одержану інформацію в цілісну картину, орієнтуючись на очікування її результати. У цілому ж уся діяльність цього патріарха видавничої галузі засвідчує його вміння інтерпретувати, зіставляти, систематизувати й прогнозувати видавничий результат, а це значить – творити якісний видавничий продукт. В усі часи він був і залишається глибоким знавцем української літератури, її інтелектуальним поціновувачем, знавцем психіки й інтелекту її читачів. І нині, аналізуючи сприйняття творів різних письменників, видавець керується поняттям «читацький інтерес», який визначає основу пошуку кращих, перспективних для друку видань. Саме завдяки цьому стратегічному підходу О. Зінкевича до справи видавництва «Смолоскип» є успішним та економічно рентабельним.

Насамкінець варто наголосити, що «материкові» проблеми видань творів Л. Костенко в 50–70-х роках ХХ ст. пов'язані з ідеологічним чинником, «духовною суверенністю» (Є. Маланюк) поетеси, а проблеми еміграційних видань – з необхідністю продуктивної співпраці редактора з автором, а також із письменницькою етикою редакторів та упорядників конкуруючих видавництв.

Загалом же продовження досліджень історії видання творів Л. Костенко в різні часи в Україні та за її межами має значну наукову цінність у плані комплексності, систематизації й узагальнення важливих для різних галузей науки знань. У коло таких досліджень варто ввести й інші книжкові видання поетеси: «Сад нетанучих скульптур» (1987), «Бузиновий цар» (1987), «Інкустації» (1994), «Берестечко» (1999, 2000), «Гіацинтове сонце» (2009), «Записки українського самашедшого» (2010), «Річка Герекліта», 2011), «Мадонна перехресть» (2011), «Триста поезій» (2012).

Образ : зб. наук. пр. Ін-ту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. – Київ ; Суми, 2015. – Вип. 16 (1). – С. 143–154.

ДНІПРЕНКО ВАДИМ ІВАНОВИЧ,

*доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народився 2 березня 1953 року. Свою трудову діяльність розпочав друкарем в серпні 1970 р. Працював на Київському заводі верстатів-автоматів ім. М. Горького і Київському заводі «Маяк».

В 1973 р. поступив до Київського державного інституту культури, який закінчив в 1977 р за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія». З серпня 1977 р. по грудень 1979 р. працював бібліотекарем-бібліографом і старшим редактором в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) – у відділах бібліографічному і депозитарного зберігання бібліотечних фондів. З 1980 р. навчався на денній аспірантурі Київського державного інституту культури.

З 1983 р. працює викладачем на кафедрах бібліотечних фондів і каталогів, бібліографознавства, бібліотекознавства, книгознавства і видавничої справи (нині кафедра книгознавств і бібліотекознавств КНУКІМ).

В жовтні 2005 р. отримав в Міністерстві освіти і науки вчене звання доцента.

Викладає дисципліни: «Інформаційно-пошукові системи», «Стандартизація у видавничій і бібліотечно-інформаційній справі», «Стандартизація і сертифікація», «Патентознавство». Бере активну участь в наукових конференціях.

Автор понад 30 наукових праць і 2 навчальних посібників.

Коло наукових інтересів: аналітико-синтетична переробка науково-технічної інформації; проблеми стандартизації, сертифікації, патентознавства.

Основні публікації:

1. Некоторые вопросы улучшения комплектования библиотечных фондов в помощь АПК/В. И. Днипренко // Интенсификация библиотечно-информационного обслуживания работников агропромышленного комплекса: сб. науч. тр. – Л.: Гос. Публ. б-ка им. М. Е. Салтікова-Щедрина, 1997. С. 53-68; **2.** Книга в сучасних інформаційних потоках: навч. посіб./В. І. Дніпренко. – К.: КНУКІМ, 2002. – 254 с; **3.** Книга як феномен культури і засіб обміну інформацією / В. І. Дніпренко // Вісник КНУКІМ. Педагогіка. – 2003. – Вип. 9. – С. 25-31; **4.** Стандартизація у видавничій справі: навч. посіб./В. І. Дніпренко. – К.: КНУКІМ, 2004. – 144 с. **5.** Електронне видання як об'єкт стандартизації: основні етапи та перспективи розвитку // Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. пр. – 2017. **6.** Розвиток типології книги засобами стандартизації // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 5. – С. 10-13.

Розвиток типології видань засобами стандартизації

Типологія видань є однією з нагальних проблем книгознавства як у теоретичному, так і у практичному аспектах, оскільки надає адекватні критерії для ідентифікації, моделювання, аналізу, оцінки, опису будь-якого видання, слугує важливим підґрунтям стратегічного планування та статистичного обліку. Типологія видань у практичній спрямованості дає змогу ефективно організувати книговидання, підтримуючи баланс у великому різноманітті видавничої продукції, вдосконалювати систему книгорозповсюдження. У теоретичній же площині типологія видань розглядається як галузь книгознавства, що вивчає і розробляє наукові засади та принципи їх класифікації за суттєвими функціональними книгознавчими ознаками. Метою типології є виявлення типових якостей, що об'єднують певну сукупність видань, об'єднання їх у групи на основі виявлених якостей та вивчення цієї групи як соціального явища. Зазвичай типологія видань розглядається у межах більш ширшого напрямку – типології книги. І. Моргенштерн визначає її як «знання категорій книги, їх видоутворювальних властивостей і логічного співвідношення різних категорій книги, що виділяються за ознаками призначення та форми» Г. М. Швецова-Водка визначає її як наукове знання, розділ науки (книгознавства), який вивчає різні категорії книги, їх групування (систематизування), створення наукових класифікацій. Видання є категорією книги, певною стадією її буття.

Над проблемою типології видань фахівці працюють із 70-х рр. ХХ ст. (Г. М. Швецова-Водка, А. О. Гречихін, Д. Ю. Теплов, І. Г. Моргенштерн, В. Ю. Іваницький). У сучасному українському книгознавстві це питання вивчають, по-перше, щодо окремих типів та видів видань (навчальних, довідкових, періодичних тощо), по-друге, стосовно розробки типології електронних видань. Серед дослідників, які аналізують цю проблему, виокремимо М. Костенко, Н. Фіголь, Н. Марченко, Г. Вараскіна та інших.

Додатковим стимулом для порушення питання типології видань є процес прийняття і впровадження державних стандартів, який регулює Закон України «Про стандартизацію». Документ регламентує правові та організаційні засади стандартизації в нашій державі та спрямований на забезпечення єдиної технічної політики у цій сфері. Згідно із законом, стандарт – «це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятій визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері». Не виняток і книжкова справа. Проблематику стандартизації у цій галузі розробляли М. Хойнацький, М. Тимошик, Д. Коршунов, С. Ярема, В. Моргунюк, П. Пашуля, Б. Мамут.

Зі здобуттям Україною незалежності постало питання започаткування власної системи стандартизації в галузі видавничої справи. 8 серпня 1994 р при Державному комітеті зі стандартизації, метрології та сертифікації України створено Технічний комітет «Технологія поліграфії», у структурі якого функціонує чотири підкомітети («Видавнича діяльність». «Технологія книжкового виробництва», «Технологія спеціальних видів друку» і одна робоча група). Отже, розробку видавничих стандартів було покладено на підкомітет «Видавнича справа», створений на базі Національного науково-виробничого об'єднання «Книжкова палата України». Аналізуючи діяльність у галузі видавничої справи у 90-ті рр. ХХ ст. М. С. Тимошик оцінює її доволі критично, оскільки впродовж цього періоду було підготовлено і введено в дію лише один стандарт. Суттєвих позитивних зрушень ситуація зі стандартизації у сфері видавничої діяльності зазнала у

XXI ст., коли було створено та оновлено нормативну базу видавничої галузі. Переконливим свідченням є представлений на сайті Книжкової палати України перелік чинних нормативних документів зі стандартизації в галузі видавничої справи, який налічує п'ятдесят найменувань (<http://www.ukrbook.net/vidavc.html>).

Першим українським видавничим стандартом став ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», розроблений підкомітетом «Книжкової палати України» і введений в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 року. Нещодавно документ був переглянутий і взамін нього був прийнятий новий стандарт – ДСТУ 3017: 2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять», що набув чинності 1 липня 2016 року. З 1 липня 2010 року також набув чинності перший національний стандарт України ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», в якому розроблено та стандартизовано типологію електронних видань. Отже, як бачимо, відбувається розвиток типології видань засобами стандартизації, що потребує аналізу та теоретичного узагальнення.

Мета статті – розглянути розвиток типології видань засобами стандартизації та окреслити подальші перспективи цього процесу.

Як зазначалося, проблему типології видань почали розробляти ще на теренах Радянського Союзу в 70-х рр. XX ст., що знайшло втілення й у відповідному стандарті. Перший Державний стандарт «Видання. Основні види. Терміни та визначення» затверджено 1970 року. Надалі, за часів Радянського Союзу, прийнято ще два таких стандарти – 1979 та 1990 року, що переконливо свідчить про постійний розвиток типології видань, яка потребує уточнень, поглиблень і фіксації на рівні стандарту. Останній із союзних стандартів був чинний і в незалежній Україні до прийняття ДСТУ 3017-95. При підготовці першого українського стандарту враховано досвід розробки попередніх союзних стандартів та рекомендації міжнародного стандарту ISO 5127/2. Попри все, до прийнятого стандарту висловлювалися певні зауваження.

ДСТУ 3017: 2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» поширюється на видавничу продукцію і установлює терміни та визначення основних видів видань, які рекомендовано застосовувати в усіх видах нормативних документів, а також документації в галузі видавничої діяльності. Він призначений як суб'єктам видавничої діяльності, незалежно від форм власності, так і працівникам інформаційної сфери.

Особливістю нового стандарту є те, що в окремих випадках до терміна через крапку з комою наведено термін-синонім, а не дозволені для вживання терміні-синоніми подано світлим курсивом с позначкою «Нд». Як і в попередньому, в новому стандарті певні статті містять примітки, а також як довідкові подано німецькі, англійські, французькі, російські терміни-відповідники стандартизованих термінів, узяті з міжнародних і національних стандартів і словників.

Розпочинається ДСТУ 3017: 2015, як і попередній стандарт, із визначення загальних понять, але, якщо в останньому їх було лише два («видання», «видавнича продукція»), то в новому – десять. Окрім зазначених долучено також такі: «вид видання», «твір», «матеріальна конструкція книги», «знакова природа інформації», «цільове призначення», «характер інформації», «читацька адреса», «аналітико-синтетичне перероблення інформації». Таке розширення загальних понять, безумовно, важливе, оскільки вони вживаються у подальшому тексті, а тому потребують тлумачення.

Головною системоутворювальною категорією стандарту та однією з основних у сучасній книжковій справі є категорія «видання». У ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» видання визначається як «документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, і виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення і поліграфічного виконання». Г. М. Швецова-Водка зазначала, що «у такому визначенні не вказано точно на спосіб виробництва документа, тому виданнями можна вважати не тільки твори друку, але й платівки, магнітофонні стрічки, фотоплівки, слайди, аудіо-та відеокасети, дискети тощо при відповідному їх опрацюванні та оформленні. Разом з тим друкування залишається головним способом виготовлення видань» . Зауважимо, що у визначення поняття «видання» в новому стандарті в переліку способу виробництва додано ще й електронний запис на будь-якому носії. Таке визначення відповідає сучасній комунікаційній ситуації, для якої характерно взаєпроникнення документного та електронної складників. Важливою новацією стандарту є те, що його дія поширюється не лише на друковані, а й на електронні видання. За типологічними ознаками, поданими в ньому, здійснюється статистичний облік електронних локальних видань в Книжковій палаті України. Це новий крок у розвитку типології видань відповідно до сучасного стану з диверсифікацією видань у книжковій галузі.

Зауважимо, що від попереднього стандарту залишилася невизначеність у формулюванні щодо способу виготовлення «чи іншим способом». Проте, якщо у попередньому стандарті взагалі не виділено фасет щодо способу виготовлення, то в новому він є, і в ньому визначено лише два види. Вважаємо, що наявна певна неузгодженість. Загалом, визначення «видання» у новому стандарті майже дублює попереднє, але на відміну від нього визначається через родове твір (документ), а не лише документ, що свідчить про пріоритети книгознавчого підходу.

Наступний розділ нового стандарту присвячений саме типології видань і має відповідну назву «Види видань», в межах якого виокремлено:

- 4.1 Види видань за знаковою природою інформації;
- 4.2 Види видань за способом виготовлення;
- 4.3 Види видань за періодичністю;
- 4.4 Види друкованих видань за матеріальною конструкцією;
- 4.5 Види видань за складом основного тексту;
- 4.6 Види видань за мовною ознакою;
- 4.7 Види видань за ступенем аналітико-синтетичного перероблення інформації;
- 4.8 Види видань за цільовим призначенням;
- 4.9 Види неперіодичних видань за характером інформації;
- 4.10 Види неперіодичних видань за структурою;
- 4.11 Види неперіодичних видань за повторністю випуску;
- 4.12 Види неперіодичних друкованих видань за обсягом;
- 4.13 Види неперіодичних друкованих видань за форматом;
- 4.14 Види періодичних і продовжуваних видань.

Запропонована типологія відрізняється уміщеної у попередньому стандарті, яка охоплювала:

4. Види видань за цільовим призначенням;
5. Види видань за аналітико-синтетичним переробленням інформації;
6. Види видань за інформаційними знаками;

7. Види видань за матеріальною конструкцією;
8. Види видань за обсягом;
9. Види видань за складом основного тексту;
10. Види видань за періодичністю;
11. Види видань за структурою;
12. Види неперіодичних видань за інформаційними ознаками;
13. Види періодичних і продовжуваних видань.

Класифікація видань у стандартах є багатоаспектною, паралельною, фасетною. Порівняльний аналіз наведених типологій дає змогу стверджувати, що в новому стандарті більше ознак (на п'ять), за якими вона здійснюється, одні з них відрізняються в формулюванні, другі – в обсязі видів, що виділяються за певною ознакою. Типологія нового стандарту подібна до класифікації видань, яку запропонувала Г. М. Швецова-Водка, але теж не повною мірою. Перелік класифікаційних ознак в обох стандартах здійснено від тих, що використовуються для класифікування всього обсягу поняття «видання», до тих, що застосовуються для класифікування певної частини видань («неперіодичне видання», «періодичне видання»). Збільшення типологічних ознак дає можливість багатоаспектно відбивати видавничий потік.

У книгознавстві розроблено принципи, за якими виділяються типологічні ознаки схеми класифікації. До них належать: соціальна детермінованість пропонованих схем класифікації, їх логічна обґрунтованість, відповідність пропонованих схем потребам усіх галузей книжкової справи, відображення в схемах головних, суттєвих елементів книги, комунікативність і діяльнісний підхід. Отже типологія видань повинна прагнути до максимальної відповідності означеним принципам

Розглянемо докладніше кожну з ознак. Перша класифікаційна ознака ДСТУ 3017:2015 «за знаковою природою інформації» у попередньому стандарті мала назву «Види видань за інформаційними знаками». Якщо в старому стандарті зазначені лише основні види, то в новому й підвиди. Наприклад:

- 4.1.3 картографічне видання
  - 4.1.3.1 атлас
  - 4.1.3.2 карта; мапа

У попередньому стандарті ці підвиди були зібрані у фасеті «Види неперіодичних видань за інформаційною ознакою», який викликав чи не найбільше зауважень фахівців. Зокрема, Г. М. Швецова-Водка зауважувала на незрозумілість критерію класифікування – «за інформаційною ознакою». На її погляд, «цей комплекс ознак складається із належності твору до певного типу та жанру літератури». У класифікації вченої перелік цього фасету, який містить 45 термінів, поділено на групи видань, до яких вони належать. Цей же принцип ураховано і в новому стандарті. Взято до уваги зауваження Г. М. Швецової-Водки і при визначенні терміна «образотворче видання». У новому стандарті воно формулюється як «видання, більшу частину обсягу якого займає зображення, що є відтворенням живописних, графічних, скульптурних, архітектурних творів, фотографій, креслеників, діаграм, схем тощо». За таким же принципом, з уточненням «більша частина обсягу», сформульовані й дефініції текстового, нотного та картографічного видань. Таке уточнення відповідає реальності.

Другий фасет ДСТУ 3017:2015 – «Види видань за способом виготовлення» в попередньому стандарті немає, оскільки у ньому виділені два виду – «4.2.1 друковане видання» та «4.2.2 електронне видання», а на стадії розробки попереднього стандарту останнього виду ще не було.

Третій фасет нового стандарту «Види видань за періодичністю» є і в попередньому з таким самим наповненням, але в ДСТУ 3017:2015 вони пронумеровані за рівнем підпорядкованості, чого не було в попередньому.

Четвертий фасет нового стандарту «Види друкованих видань за матеріальною конструкцією» відрізняється від аналогічного в ДСТУ 3017:2015 уточненням «друкованих». Очевидно, розробники стандарту акцентують увагу на тому, що ця ознака актуальна лише щодо друкованих видань, натомість інші можуть використовуватися і щодо електронних. Суттєвою відмінністю є і розміщення окремих видів видань у межах фасета. Якщо в попередньому стандарті їх наведено загальним списком із порушенням основних вимог наукової класифікації, то в ДСТУ 3017:2015 терміни представлено ієрархічно. Наприклад:

4.4.2 аркушеве видання

4.4.2.1 плакат

4.4.2.2 буклет

4.4.2.3 газетне видання

4.4.2.4 карткове видання

Безперечно, позитивним є той факт, що кількість термінів у цьому фасеті збільшилась, зокрема наведено такі: «блочне видання», «книга-перекрутка», «комбіноване видання».

Фасет 4.5 «Види видань за складом основного тексту» у ДСТУ 3017:2015 як основні види має «4.5.1 моновидання» та «4.5.2 полівидання» (у попередньому стандарті як види було виокремлено «9.1 моновидання» та «9.2 збірник»). Також цей фасет більш деталізований підвидами. Наприклад:

4.5.2 полівидання

4.5.2.1 збірник

4.5.2.1.1 альманах

4.5.2.1.2 антологія

4.5.2.2 вибрані твори

4.5.2.3 зібрання творів

4.5.2.4 академічне видання

Фасет 4.6 «Види видань за мовною ознакою» немає у попередньому стандарті. Його введення безперечно, потрібно, адже мовна складова є однією з важливих характеристик видавничої продукції.

Фасет 4.7 «Види видань за ступенем аналітико-синтетичного перероблення інформації» має точніше формулювання порівняно з попереднім стандартом. За структурою він ієрархічний на відміну від представленого у ДСТУ 3017:2015, в якому бракує єдиної підстави поділу.

Фасет 4.8 «Види видань за цільовим призначенням» у попередньому стандарті було уміщено на початку, за складом і послідовністю він також дещо відрізняється від нового. Вісім видів збігаються, замість «4.9 громадсько-політичного видання» у ДСТУ 3017:2015 вжито термін «4.8.2 суспільно-політичне видання», а замість «4.11 видання для організації дозвілля» – «4.8.11 видання для дозвілля». У новий стандарт додано нові види – «4.8.5 популярне видання», «4.8.9 релігійне видання» та вилучено види як «4.4 науково-виробниче видання» та «4.7 виробничо-практичне видання для аматорів». Очевидно розробники стандарту виходили з наявного видавничого потоку, в якому одні види видань майже зникли, а другі, навпаки, з'явилися. Щодо визначень, то в обох стандартах вони здебільшого збігаються за суттю.

Фасет 4.9 «Види неперіодичних видань за характером інформації» нового стандарту на відміну від фасету 12 «Види неперіодичних видань за інформаційними ознаками» попереднього має ієрархічно впорядковану будову.

Фасет 4.10 «Види неперіодичних видань за структурою» у ДСТУ 3017:2015 відрізняється від попереднього за складом. Г. М. Швецова-Водка зазначала, що в попередньому стандарті перелічені види не однопорядкові, оскільки серія, зібрання творів, вибрані твори можуть як однотомами, так і багатотомами, і пропонувала розділити цей фасет на кілька. У новому стандарті це зауваження враховане, і терміни «зібрання творів», «вибрані твори» розробники віднесли до розділу «Види видань за складом основного тексту» (пп. 4.5.2.2 та 4.5.2.3), у фасеті ж залишилася «серія», підвидом якої є «підсерія», а також введено «серійне видання», «додаток».

Фасети 4.11 «Види неперіодичних видань за повторністю випуску» та 4.13 «Види неперіодичних видань за форматом» у новому стандарті подано вперше, і ця позитивна новація дає змогу багатоаспектно представити видавничий потік.

Фасет 4.12 «Види неперіодичних друкованих видань за обсягом» за складом повністю відповідає переліку видів у попередньому стандарті, але в новому враховано зауваження Г. М. Швецової-Водки і поряд з терміном «листівка» як синонімом зазначена «аркушівка».

І останній фасет – 4.14 «Види періодичних і продовжуваних видань» – за складом здебільшого ідентичний видам, що перелічені в попередньому стандарті (лише окремі терміни набули уточнення), але подані вони ієрархічно, а не загальним списком.

Отже, на нашу думку, новий стандарт є важливим кроком у розвитку типології видань. Він більшою мірою відповідає сучасній комунікаційній ситуації, повніше відображає видавничий потік. Очевидно, що його розробники врахували зауваження фахівців до попереднього стандарту. Насамперед це стосується усунення в багатьох місцях такого серйозного недоліку як порушення єдиної підстави поділу, що вдалося подолати завдяки ієрархічній структурі фасету. Суттєвим внеском в розвиток типології видань є і розширення меж використання стандарту, як для друкованих, так і для електронних. Позитивним вважаємо і збільшення типологічних ознак, за якими здійснюється поділ, що суттєво впливає на можливість багатоаспектно відображати видавничий потік. Вагомим внеском у розвиток типології видань є і стандартизація нових термінів та вилучення старих, що також сприяє кращому відображенню сучасного видавничого потоку.

Перспективою подальших досліджень проблеми розвитку типології видань засобами стандартизації є з'ясування узгодженості ДСТУ 3017:2015 із ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», що є актуально в умовах інтегрованого комунікаційного середовища.

ЗВОРСЬКИЙ СЕРГІЙ ЛЕОНІДОВИЧ,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору енциклопедичних досліджень науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

Народився 7 червня 1955 р. у с-щі Африканда Кіровського р-ну Мурманської обл. (РРФСР) у сім'ї офіцера Радянської армії. У 1972 р. закінчив середню школу № 1 м. Узин Білоцерківського р-ну Київської обл.

1972–1975 рр. – різноробочий квартирно-експлуатаційної частини 106-ї важкої бомбардувальної авіаційної дивізії ім. 60-річчя СРСР; 1975–1976 рр. – заступник головного агронома колгоспу «Шляхом Леніна» (м. Узин).

1973–1976 рр. – Білоцерківський сільськогосподарський інститут за спеціальністю «агрономія» (без відриву від виробництва), одночасно – військовий Університет марксизму-ленінізму (загальний факультет, диплом з відзнакою); 1976–1979 рр. – Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія», диплом з відзнакою; 1994–1997 рр. – аспірант Київського державного університету культури і мистецтв. З 1979 р. – старший бібліотекар, з 1982 р. – завідувач сектору Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ); 2001–2011 рр. – завідувач сектору відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД), за сумісництвом продовжував працювати в НПБУ; з 2011 р. – на постійній роботі в НПБУ, в УНДІАСД – за сумісництвом.

2000 р. захистив кандидатську дисертацію у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського на тему: «Видавнича та бібліотечна діяльність київського товариства «Просвіта» (1906–1920 рр.) за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (науковий керівник – д. і. н., проф. Слободяник М. С.).

У 2005 р. присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника зі спеціальності «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни».

2003–2011 рр. – вчений секретар спеціалізованої вченої ради К 26.864.01 в УНДІАСД. Член редколегій щорічника «Студії з архівної справи та документознавства», журналу «Бібліотечна планета», «Української архівної енциклопедії», низки наукових збірників.

Автор понад 180 публікацій, учасник багатьох міжнародних та всеукраїнських конференцій. Один з укладачів і редакторів «Української архівної енциклопедії»; в НПБУ займається підготовкою «Української бібліотечної енциклопедії» (УБЕ) і здійснює наукове редагування статей до УБЕ. Уклав кілька ретроспективних

бібліографічних покажчиків, «Реєстр розсекречених архівних фондів України» (в 3-х томах, 6-ти книгах), «Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України» (в 10-ти томах, 16-ти книгах). Один із співавторів «Літопису Національної парламентської бібліотеки України» (в 4-х частинах, 1996–2011).

Керує науковою роботою аспірантів та пошукувачів (захищено одну кандидатську дисертацію)

Коло наукових інтересів: історія української культури; історія бібліотечної справи України; ретроспективна бібліографія; архівознавство; джерелознавство; енциклопедистка; біографістика.

Основні публікації:

1. Видання «Просвіт» Галичини, 1868–1938 : бібліогр. покажч. / Нац. парлам. б-ка України ; [Уклад. С. Зворський ; наук. ред. А. П. Корнієнко]. – К. : Абрис, 1996. – 227 с. – (Укр. культ. –освіт. т-ва «Просвіта»; Вип. 1). **2.** До проблеми вивчення історії бібліотечної справи в Україні // Бібл. вісн. – 1997. – № 4. – С. 20–21. **3.** Діяльність Бібліотечно-архівного відділу по створенню Національної бібліотеки України на базі Київської міської публічної бібліотеки / С. Л. Зворський // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.) : зб. наук. пр. – К., 1998. – С. 103–108. **4.** Видання «Просвіт» Наддніпрянської України (1906–1922 рр.) : бібліогр. покажчик / Нац. парлам. б-ка України ; уклад. С. Зворський. – К. : Глобус, 1998. – 33 с. – (Укр. культ.-освіт. т-ва «Просвіта»; Вип. 4). **5.** Бібліотека київської «Просвіти» у 1917–1920 рр. / С. Зворський // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. / Нац. парлам. б-ка України. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 42–51. **6.** Шануймо уроки історії : непригладжені думки з приводу ювілею провідної бібліотеки України / С. Зворський // Бібл. планета. – 2001. – № 1. – С. 7–8. **7.** Архівна спадщина вітчизняних бібліотекознавців і бібліографів : збереження і використання / С. Зворський, Л. Одинока // Бібл. планета. – 2002. – № 4. – С. 22–24. **8.** Краєзнавчі та архівні аспекти досліджень з історії бібліотечної справи в Україні / С. Зворський // Студії з архівної справи та документознавства / Держ. комітет архівів України ; Укр. наук. –досл. ін-т архівної справи та документознавства. – К., 2003. – Т. 10. – С. 219–221. **9.** Історичні дослідження в сучасному українському бібліотекознавстві : тенденції і перспективи / М. С. Слободяник, С. Л. Зворський // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 3. – С. 13–19. **10.** Книжня сокровищница Украины / С. Л. Зворський // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2006. – № 3. – С. 51–54. **11.** Історія бібліотечної справи та бібліографії в Україні : ретросп. бібліогр. покажч. публ. середини XVIII – початку XXI ст. : у 2 т. / Нац. парлам. б-ка України; авт.-уклад. С. Л. Зворський. – К., 2013. – Т. 1 (1-4160). – 256 с.; Т. 2 (4161-7286). – 240 с.

Актуальні питання історіографії бібліотечної справи і бібліографії в Україні

Останніми роками спостерігається значне зростання інтересу як науковців, так і бібліотекарів-практиків до вивчення історії вітчизняної бібліотечної справи і бібліографії. Ці дослідження ґрунтуються на принципово нових теоретико-методологічних засадах, які, до речі, притаманні в наш час розвитку гуманітарних наук в Україні загалом. Причини такого явища цілком очевидні. Вони зумовлені істотними ідейними, соціально-економічними, політичними трансформаціями, що відбуваються в нашій державі протягом останнього десятиліття під гаслом

національного відродження України та її історичної і культурної спадщини. Поворотним пунктом тут, очевидно, слід вважати проведення у червні 1992 р. першого Всеукраїнського конгресу бібліотекарів, на якому серед пріоритетних завдань науково-дослідної роботи увага вчених і практиків акцентувалася на необхідності незаангажованого, вивільненого від ідеологічних нашарувань вивчення таких не надто заохочуваних за радянських часів тем, як історія вітчизняної бібліотекознавчої думки, процеси становлення і розвитку протягом тривалого часу окремих книгозбірень, історія розвитку бібліотечної мережі в регіонах, персоналії визначних діячів бібліотечної справи і бібліографії та ін.

У численних наукових розвідках про минулі часи бібліотечного будівництва в Україні дослідники, відкидаючи заостенілі догми радянської гуманітарної науки, для якої «були характерні жорстка плановість, централізація, політична залежність і ідеологізація, академічна модель організації, орієнтація на практичне застосування, низький рівень самоорганізації і автономії», намагаються насамперед знайти відповіді на питання, як насправді відбувалося становлення мережі книгозбірень для громадського користування, аби зрозуміти витоки нинішніх проблем, яких не бракує на сучасному етапі функціонування бібліотечних установ. Перегляд або ж принципово нове трактування традиційної проблематики історико-бібліотечних процесів дозволяє сучасним науковцям об'єктивно висвітлювати й осмислювати різноманітні події і факти минулих часів, особливо ті, які не могли стати предметом дослідження у радянський період й залишалися табуєваними або ж розглядалися упереджено, з позицій офіційної, однобічно заідеологізованої науки, чи взагалі вважалися неактуальними і навіть шкідливими, особливо в 60–80-ті рр. минулого ст. Таким чином, можна стверджувати, що нині в рамках розвитку вітчизняного бібліотекознавства і бібліографознавства дослідження питань історії бібліотечної справи виступає як узагальнене теоретичне історико-культурне осмислення бібліотечних проблем в цілому, а відтак здійснює конструктивний, практичний вплив на прийняття управлінських рішень задля їх розв'язання.

Провідними установами в цьому процесі виступають бібліотекознавчі та бібліографознавчі наукові центри, під якими, за визначенням М. Слободяника, виступають бібліотечно-бібліографічні установи і вищі навчальні заклади, що мають науковий статус, при яких діють аспірантури, спеціалізовані ради із захисту дисертацій, здійснюється випуск наукової продукції та видання фахових часописів, тобто НБУВ, КНУКІМ, ХДАК.

Прозростання інтересу дослідників до історико-бібліотекознавчої проблематики красномовно свідчать статистичні показники завершених наукових робіт. Так, протягом 1994–2003 рр. в Україні захищено чотири дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук із спеціальностей – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (В. Ільганаєва, Т. Ківшар, С. Кулешов, М. Слободяник) та близько 50 кандидатських дисертацій історичної тематики із зазначених наукових дисциплін. Всі великі наукові та близько половини державних обласних бібліотек України включають в останні роки до своїх планів науково-дослідної роботи теми з вивчення історії бібліотечної справи в своїх регіонах, видають монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, семінарів та інші наукові розвідки, здебільшого приурочені до ювілейних дат книгозбірень. Майже в кожному номері професійних науково-теоретичних та практичних часописів «Бібліотечний вісник», «Вісн. Кн. палати», «Бібліотечна планета» друкуються статті історико-культурологічної тематики. Можна стверджувати, що нині відбувається процес формування цілком самостійних історико-бібліотекознавчих і історико-бібліографознавчих шкіл в Україні,

кожній з яких притаманні свої специфічні особливості й напрями наукового пошуку. Так, у структурі наукової діяльності НБУВ одним з провідних напрямів є вивчення спеціальних історичних дисциплін, передусім наук джерелознавчого та книгознавчого циклів, дослідження історії формування унікальних книжкових колекцій та іменних фондів, що знаходяться у складі НБУВ; у складі Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та при Інституті журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка плідно діють науково-дослідні центри історії преси (у Львові – передусім західноукраїнської), що вже встигли здійснити чимало історико-бібліографічних досліджень і видати за їх підсумками низку ґрунтовних показників і монографій.

Зрозуміло, що грубо помилюю було б відкидати й науковий доробок, напрацьований попередніми поколіннями радянських дослідників історії вітчизняної бібліотечної справи, який, попри відому ідеологічну заангажованість і заполітизованість, зберігає фактографічну цінність, так само як і більш ранні історичні розвідки, частина яких датується ще XIX ст. Наприклад, і досі не втратили наукової цінності ґрунтовна праця відомого письменника, журналіста, вченого М. Павлика «Про русько-українські народні читальні», публікації Я. Головацького, М. Сумцова, Д. Багалія, П. Шестерикова, В. Боцяновського, М. Попруженка та ін.

Таким чином, нині відбувається інтенсивний процес перманентного накопичення значного масиву фактографічної інформації, нових історичних знань про становлення і розвиток вітчизняної бібліотечної справи і бібліографії. Завдяки новим тенденціям у вітчизняному бібліотекознавстві і бібліографознавстві маємо, наприклад, ґрунтовні дослідження з питань бібліотечної діяльності громадських об'єднань і рухів, що діяли в Україні (товариств грамотності, «Просвіт» та ін.), історії розвитку великих бібліотек, формування їх фондів, теоретичної й практичної спадщини визначних українських діячів бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства тощо (тут слід виокремити започатковану у 1993 р. Національною парламентською бібліотекою (НПБ) України серію біобібліографічних показників «Видатні діячі української книги», в якій вже вийшло 15 видань).

Дедалі більшого поширення набуває принципово новий вид інформаційних ресурсів про історію вітчизняної бібліотечної справи – на електронних носіях, зокрема, WEB-сайти великих наукових бібліотек. Як вірно зазначає Н. Казакова, важливим елементом WEB-сайту кожної бібліотеки «має стати інформація про її історію, зокрема: хроніка її діяльності; історія формування фондів, наявність та склад колекцій, стародруків; відомості про бібліотечних фахівців, а також видатних діячів (політичних, державних, науковців тощо), які долучилися до її заснування та діяльності; відомості про бібліотечне приміщення тощо».

Сьогодні історія бібліотечної справи – це окрема сфера знань, комплексна дисципліна, що є похідною від бібліотекознавства і має власний науково-пошуковий простір, свій об'єкт і предмет дослідження й тому повинна вивчатися за певними, притаманними лише їй закономірностями. Визначальною тенденцією розвитку історії бібліотечної справи на сучасному етапі є те, що вона значно розширює рамки свого дослідження й виступає комбінаторною в межах своєї дисципліни й міжпредметною, полідисциплінарною в контексті загальногуманітарних, а також соціальних наук, в першу чергу історії педагогіки/просвітництва, культурології, архівознавства, соціології, археографії, джерелознавства, краєзнавства та ін.

З огляду на значне зростання інтересу дослідників до історико-бібліотечної тематики автором цієї статті кілька років тому було висунуто ідею створення повноцінної комп'ютерної бази даних (БД) відкритого користування «Історія бібліотечної справи в Україні» для потреб дослідників, бібліотечних працівників,

культурологів, істориків, краєзнавців, на допомогу навчальному процесу у ВНЗ тощо. Нині ця ідея набуває прагматичного втілення: наповнення БД здійснюється у НПБ України. У перспективі можливий доступ до цієї БД на сервері НПБ України з допомогою глобальних комп'ютерних мереж (Інтернету), її перенесення на компактний оптичний диск (CD-ROM) та видання текстового варіанту у вигляді бібліографічного покажчика для бібліотек, що не мають комп'ютерів чи Інтернет-доступу. Хоча до завершення цієї роботи ще далеко, адже, як зазначають бібліотекознавці, «формування ґрунтовної бази історії українського бібліотечного руху є складним довготривалим процесом», вже зараз в БД налічується близько 2000 бібліографічних записів друків з історико-бібліотечної тематики, що охоплюють хронологічні рамки ХІХ–ХХІ ст., в тому числі кілька десятків монографій, підручників, навчальних курсів тощо, а також міститься інша фактографічна інформація, що становить інтерес для широкого кола користувачів.

Такі значні кількісні показники наукового доробку вітчизняних дослідників закономірно трансформуються в якісно нові ознаки. Історія бібліотечної справи нині набуває принципово нового статусу: вона дедалі активніше набирає риси інноваційного процесу у творчому осмисленні сучасних тенденцій розвитку бібліотечної теорії і практики, стає більш вагомою у справі активізації конструктивного мислення, громадської, патріотичної позиції нових поколінь бібліотечних фахівців (ті, хто навчався у бібліотечних ВНЗ у минулі часи, пам'ятають, що мали можливість дізнаватися про діяльність, скажімо, відомих бібліотекарів і бібліографів як Росії – В. Анастасевича, Г. Геннаді, М. Рубакіна, В. Соболюшкіна, В. Сопикова, В. Стасова тощо, так і інших країн, але неможливо було знайти об'єктивну інформацію про здобутки кращих представників вітчизняної бібліотечної справи і бібліографії – Д. Балики, Д. Биковського, В. Дорошенка, Д. Дорошенка, І. Калиновича, Ю. Меженка, С. Сірополка та багатьох інших діячів книги). На тлі помітного збільшення кількості історико-бібліотекознавчих публікацій дисонансом виглядає відсутність повноцінного підручника з історії бібліотечної справи в Україні, але є підстави сподіватися, що цю прогалину буде невдовзі ліквідовано. Принагідно зазначимо, що відомий підручник К. Абрамова, за яким вчилися тисячі майбутніх бібліотекарів, вийшов з друку лише на 48-му р. існування СРСР.

Активізація праці дослідників у сфері вивчення минулого бібліотечної справи і бібліографії в Україні та отримані ними вагомі результати дають підстави стверджувати про зародження нової спеціальної історико-бібліотекознавчої дисципліни, яка до останнього часу була практично відсутня у структурі бібліотекознавства, а саме – історіографії бібліотечної справи, яка вивчає процес багатолітнього нагромадження історико-бібліотечних знань. Її формування є вимогою часу, адже «історія науки з'являється тоді, коли наука досягає певного ступеня зрілості, коли практичні потреби розвитку науки потребують знань з її історії».

Зупинимось більш предметно на принципах обґрунтування історіографії бібліотечної справи як окремої галузі науки, невід'ємної частини історико-культурного поступу.

Якщо об'єктом історії бібліотечної справи в його сучасному трактуванні є історико-бібліотечний процес, наповнений широким соціокультурним і антропологічним сенсом, оскільки він пов'язаний насамперед з діяльністю конкретних індивідуумів, то об'єктом історіографії бібліотечної справи, на нашу думку, має бути процес накопичення і наукового осмислення історико-бібліотечних знань в їх безперервному розвитку. Цей процес включає в себе

співвідношення власне бібліотечних явищ минулого із сьогоденням у контексті суспільних умов їх існування.

Склад, зміст і завдання історії бібліотечної справи як наукової дисципліни постійно змінювалися і збагачувалися в процесі її еволюції. Такі зміни обумовлювалися різними чинниками, насамперед замовленнями/вимогами соціально-бібліотечної практики, загальним розвитком науки, внутрішньою логікою розвитку самого історико-бібліотечного знання, нарешті – тими зрушеннями, які відбувались у розумінні предмета бібліотечної справи і відповідно, історії бібліотек дотично до суспільно-ідеологічних засад того чи іншого часу. Слід враховувати й те, що бібліотека, як один з найважливіших соціальних інститутів суспільства, за визначенням М. Слободяника «функціонує в конкретному історичному оточенні та взаємодіє з соціумом і культурою в широкому її розумінні, *активно впливаючи на формування історичних тенденцій суспільства*» (виділення наше – С.З.). М. Слободянику належить також наукове визначення терміну «історичне бібліотекознавство» як наукової дисципліни.

Тому у центрі історіографії бібліотечної справи мають знаходитися питання, пов'язані з осмисленням шляху, пройденого вітчизняною історією бібліотечної справи і бібліографії, з виявленням головних тенденцій її розвитку та нерозв'язаних проблем. Слід брати до уваги й соціальну природу вітчизняної історико-бібліотечної думки, коли абсолютно самостійні дослідження спиралися на досягнення попередників, віддзеркалювали тенденції того чи іншого етапу суспільного розвитку.

Вивчення закономірностей розвитку бібліотекознавства і бібліографознавства, визначальним принципом яких, як суспільних наук, є принцип історизму, виявлення всіх рис, що характеризують той чи інший історичний етап розбудови цих наук як певної системи, з притаманними їй співвідношеннями різних галузей наукового знання, ідейними напрямками, послідовністю зміни проблематики, форм організації наукової і практичної діяльності і зміни цих форм відкриває нові можливості для пізнання історії бібліотечної справи. Цим і визначається соціальна значущість історіографії бібліотечної справи і бібліографії. Вона надає дослідникам можливість позбавитися обмежених, вузьколокальних рамок вивчення проблеми, економити сили і час, концентрувати їх на дійсно важливих і невирішених проблемах, побачити зв'язок між своєю працею та загальним процесом розвитку сучасних досліджень з історії бібліотечної справи. Дуже важливо усвідомлювати значення історіографічних праць для наукового обґрунтування і змістовного поглиблення курсів з історії вітчизняної бібліотечної справи і бібліографії у ВНЗ, для формування світогляду молодих фахівців. Таким чином, соціальною функцією історіографії бібліотечної справи і бібліографії є через пізнання минулого, сучасності та майбутнього бібліотечної науки і практики, об'єктивних законів їх розвитку одержати можливість впливати на хід і напрями наступних наукових досліджень.

Без ґрунтовних історіографічних досліджень неможливо уявити процес розвитку історико-бібліотечних знань, знайти в ньому прогалини і визначити перспективи подальшої праці. Такі дослідження зможуть розкрити спадкоємність і нерозривний зв'язок поколінь істориків бібліотечної справи, допомогти тим, хто сьогодні тільки починає займатися науковою діяльністю, свідомо прийняти естафету попередніх поколінь і понести її далі. Саме історіографічний аналіз дозволяє представити бібліотекознавство і бібліографознавство як процес довготривалої колективної творчості багатьох поколінь дослідників.

Вищевикладені міркування є лише теоретичним обґрунтуванням суспільної важливості історіографії бібліотечної справи, оскільки в Україні фундаментальні

праці історіографічного характеру поки що практично відсутні. Звісно, елементами історіографічного дослідження є відповідні критико-аналітичні огляди джерельної бази в дисертаціях і монографіях, тобто всієї попередньої наукової роботи з тієї чи іншої історико-бібліотечної теми, фрагменти багатьох наукових робіт, опублікованих в останні десятиліття, оприлюднені персоналії визначних діячів культури і просвіти, але, зрозуміло, вони мають вузьколокальний, а не визначальний характер.

Відсутність ґрунтовних історіографічних розвідок з історії бібліотечної справи обумовлена, на наш погляд, перш за все тим, що потреба саме в такому аналізі ще недостатньо усвідомлюється істориками і дослідниками. Між тим проведення такого аналізу необхідне не тільки тому, що воно істотно економить час, дозволяючи не повторювати помилок, що вже зроблені іншими вченими та не відкривати вже відомих істин, а й забезпечує можливість більш раціонального розв'язання чергових завдань історико-бібліотечного дослідження. У зв'язку з цим доцільно навести відповідні міркування В. І. Вернадського: «Історія науки повинна критично складатись кожним поколінням вчених і не тільки тому, що змінюються наші знання про минуле, відкриваються нові прийоми його відображення. Ні! Необхідно знову науково переробляти історію науки, знову заглиблюватись у минуле, бо завдяки розвитку сучасного знання в минулому набуває значення одне і втрачається інше. Кожне покоління науковців знаходить в історії науки відображення наукових течій свого часу. Рухаючись вперед, наука не тільки створює нове, а й неминуче переоцінює старе, те, що вже було пережито».

Таким чином, систематичне повернення до розгляду попереднього розвитку бібліотекознавства, як і будь-якої іншої науки, є закономірним результатом двох основних тенденцій, що певною мірою можуть бути простежені на кожному етапі еволюції наукового знання: це, по-перше, прагнення знайти в минулому витoki провідних наукових ідей сучасності, й, по-друге, необхідність перегляду та переоцінки відповідно до сучасних наукових здобутків тих концепцій і теорій, що раніше відкидалися як помилкові.

Свого часу міністр народної освіти УНР проф. І. Огієнко у пояснювальній записці до законопроекту про утворення Головної Книжної палати в Києві зазначав: «...За яку працю ми не візьмемся чи наукову, чи суто практичну, перш за все треба зазнайомитись з тим, що зроблено до цього часу щодо інтересуючого нас питання. Тут виникає значіння бібліографії, як покажчика шляху, на якому треба шукати всі необхідні обґрунтування, звідси стародавнє значення бібліографії, як ключа до всіх наук, відкриваючого всі заходи до крамниці знання...». Те ж саме можна сказати і про наукову сутність і значення історіографії бібліотечної справи, як винятково важливого інструменту поглиблення і збагачення наукових знань у бібліотечно-інформаційній сфері.

Відсутність історіографічних досліджень цілісного процесу розвитку історико-бібліотечної науки в Україні спричинює низку проблем. Не визначені з сучасних позицій навіть хронологічні рамки й основні періоди цього процесу. Це значною мірою гальмує не лише розвиток власне історії бібліотечної справи, а й історіографії як окремої сфери спеціальних знань у структурі історико-бібліотечної науки. Без належної історіографічної бази неможливе й створення фундаментальної «Бібліотечно-бібліографічної енциклопедії України» – праці, необхідність підготовки якої стає дедалі актуальнішою, справою честі сучасного покоління бібліотекознавців і бібліографознавців. Не вирішеним залишається питання теоретичних і методологічних проблем історіографії бібліотечної справи, її термінології, осмислення вагомих здобутків, що накопичені у цій

сфері в Україні, визначення проблем, що потребують розв'язання, проведення конкретних історіографічних досліджень, ретельного і послідовного виявлення нових матеріалів і джерел з історії вітчизняної бібліотечної справи (зокрема тих, що знаходяться за межами України) та їх введення до наукового обігу. Започатковуючи першу спробу визначення концептуальних засад розвитку історіографії бібліотечної справи (у наступних наших публікаціях це питання дістане більш конкретне змістовне наповнення), сподіваємося, що вона певною мірою сприятиме подоланню й найбільш характерних недоліків, що притаманні сучасним історико-бібліотечним дослідженням, а саме: їх стихійність, відсутність чи слабка обґрунтованість критичної оцінки існуючих публікацій з теми, низький теоретичний рівень, вузькість історіографічної та джерелознавчої бази, ілюстративно-констатаційні, неевристичні підходи, що виявляється в реєстраційній фотографічності, описовості, фактографічності викладу, притаманному багатьом публікаціям з історико-бібліотечної тематики.

Предметом історіографічного дослідження має стати насамперед цілісний процес становлення та розвитку історико-бібліотечної думки в Україні у ХІХ–ХХ ст., під якими ми розуміємо закономірні, послідовні зміни в змісті та структурі науки відповідно до певних історичних етапів. Такі етапи визначаються не тільки просторово-часовими вимірами, а насамперед соціально-культурними умовами, якістю розробки історико-бібліотечних проблем, теоретико-методологічними підходами до визначення мети і змісту історичних досліджень, у певній мірі від зовнішніх факторів, що пов'язані з організацією історико-бібліотечних вивчень (мережі відповідних установ, наявності належним чином підготовлених фахівців та ін.) і тому не завжди можуть збігатися із загальноприйнятими рамками періодизації історії України, мати свій алгоритм, підґрунтям якого є внутрішні процеси, іманентні саме вітчизняному бібліотекознавству і бібліографознавству.

Зрозуміло, що даною публікацією далеко не вичерпується коло питань, пов'язаних з розвитком концептуальних засад історіографії бібліотечної справи, тож слід розцінювати її передусім як першу спробу привернути увагу науковців до актуальної проблеми, як привід для дискусії задля подальшого розвитку вітчизняного бібліотекознавства.

Бібліотечний вісник. – 2004. – № 1. – С. 32–36.

**ЗЕЛЕНЬКА
ЛАРИСА МИХАЙЛІВНА,**

*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри арт-менеджменту та
івент-технологій Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв*

Народилася в 1963 р. в м. Макарів Київської обл.

У 1987 р. закінчила Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Культурно-освітня робота», кваліфікація «Керівник академічного хорового колективу»; 2011 р. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, спеціальність «Менеджмент і адміністрування», кваліфікація «Спеціаліст з менеджменту організацій і адміністрування».

З 2000–2002 рр. – аспірант Київського національного університету культури і мистецтв. У 2003 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Музично-видавнича діяльність на Наддніпрянській Україні другої половини XIX – початку XX ст.» за спеціальністю 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія», (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор В. М. Медведєва). З 2003–2006 рр. – докторант.

У 2000–2005 рр. працює викладачем кафедри книгознавства та видавничої діяльності КНУКІМ; з 2006 р. – доцент кафедри документальних комунікацій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; з 2008 р. – професор кафедри інформаційного та виставкового бізнесу НАКККІМ, заступник завідувача кафедри; з 2012 р. – професор кафедри арт-менеджменту та івент-технологій НАКККІМ, заступник завідувача кафедри.

Автор понад 60 наукових публікацій та навчально-методичних розробок.

Викладає дисципліни: «Історія української книги і друкарства», «Книгознавство», «Інформаційний бізнес», «Державна політика у видавничій справі та книгорозповсюдженні», «Соціологія книги і читання», «Інформаційний простір України», «Методологія і організація наукових досліджень», «Вступ до фаху» (для спеціальностей «Менеджер видавничої справи», «Документознавство та інформаційна діяльність» та «Менеджер інформаційного та виставкового бізнесу», «Менеджер індустрії дозвілля»), «Виставкова діяльність», «Івент-менеджмент», «Організація діяльності закладів культури», «Фестивальна діяльність», та ін.

Коло наукових інтересів: історія видавничої справи і преси, івент-менеджмент.

Основні публікації:

1. Розвиток музично-видавничої справи у Києві (друга половина XIX ст.) / Л. М. Зеленська // Вісн. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв. Серія «Історія»: зб. наук. пр. – К., 2000. – № 2. – С.28–37. **2.** До історії київських музичних видавництв Л. Ідзиковського та Б. Корейва (друга половина XIX – початок XX ст.) // Вісн. Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2000. – № 4. – С. 57–61. **3.** Музично-видавнича справа та книгорозповсюдження в Києві (друга половина XIX – початок XX ст.) // Зб. наук. ст. Нац. педагог. ун-ту ім. М. П. Драгоманова : наук. зап. – К., 2001. – № 39. – С.211–223. **4.** До історії видання музичної книги в Одесі / Л. М. Зеленська // Вісн. Кн. палати. – 2001. – № 11. – С.41–43. **5.** Розповсюдження музичної книги в Одесі (друга половина XIX – початок XX ст.) / Л. М. Зеленська // Бібл. планета. – 2002. – № 1(15). – С. 28–30. **6.** Музично-видавнича справа в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) // Питання культурології : зб. наук. ст. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2003. – С. 13–17. **7.** Музично-видавнича справа в Харкові 2-ї половини XIX – початку XX ст. / Л. М. Зеленська // Вісн. Кн. палати. – 2003. – Вип.19. – № 8. – С. 35–38. **8.** Характеристика ното-музичних видань Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст. / Л. Зеленська // Українська культура : минуле, сучасність, шляхи розвитку : наук. зап. Рівнен. держ. гуманітарного ун-ту. – Рівне, 2003. – Т.8. – С. 56–64. **9.** Видання творів М. В. Лисенка київськими музичними видавництвами другої половини XIX – початку XX ст. / Л. М. Зеленська // Микола Лисенко та українська композиторська школа : зб. наук. пр. – К., 2004. – С. 53–57. **10.** До історії становлення та розвитку музичної періодики Одеси (XIX – початок XX століття) // Л.М. Зеленська // Вісн. Кн. палати України. – 2005. – № 7. – С. 36–38. **11.** Проблематика публікацій часопису «Музика мас» (1926–1931) / Л.М. Зеленська // Вісн. Кн. палати України. – 2005. – № 7. – С. 41–44. **12.** Музична преса в національно-культурному житті України кінця XIX – першої третини XX ст. / Л. М. Зеленська // Питання культурології : зб. наук. пр. / КНУКІМ. – К., 2006. – Вип. 21. – С. 56–65. **13.** Музична тематика на сторінках часопису «Культура і побут» (1926–1927 рр.) / Л. М. Зеленська // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформологія : наук. зб. ДАКККІМ. – К., 2006. – № 1. – С.44–48. **14.** Інформаційна та виставкова діяльність : словник базових термінів / уклад. Г. В. Власова, В. В. Загуменна, Л. М. Зеленська, О. Р. Копієвська, Л. С. Прокопенко, Л. І. Титова. – К. : НАКККІМ, 2011. – 72 с.

Музична періодика України: сучасні тенденції та типологічні особливості (1991 – 2014 рр.)

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми.

Якісні зміни, що відбулися на етапі становлення української державності, зачепили усі сфери суспільного життя, в тому числі й музичну культуру. Найбільш повно ці процеси знайшли висвітлення на шпальтах періодичних видань. Саме періодичні видання виконують покладену на них комунікаційну функцію між різними фаховими, соціальними, віковими та національним суспільними групами. Ринок періодичних видань в сучасній Україні характеризується як появою нових спеціалізованих засобів масової інформації (наприклад, за гендерною ознакою, або орієнтованих на висвітлення питань пов'язаних з новітніми Інтернет-технологіями тощо), так і виразним поглибленням диференціації вже існуючої галузевої періодики, зокрема музичної.

На цьому відтинку часу розвиток вітчизняної музичної періодики відбувається одночасно з формуванням ринкової економіки та нової культурної політики держави. Триває процес усвідомлення української мистецької еліти власної ролі і місця в національно-культурному житті країни. Реорганізація та подальший розвиток характерний для національних мистецьких шкіл, фахової освіти та виконавства. Активізується музично-просвітницький рух та аматорство в усіх етнічних регіонах країни, демонструючи багатонаціональне за своєю природою та традиціями мистецьке життя українського суспільства. Музична спільнота та широкий загал отримав широку можливість долучитися до надбань світової музичної культури та інтегрувати власний культурний продукт до європейського культурного простору.

Наразі виникає необхідність дослідження та введення до наукового обігу як загальних тенденцій формування вітчизняного ринку періодики, так і окремих сегментів цього ринку в їх історичному та соціокультурному розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний ринок музичних періодичних видань, що сформувався в період становлення української держави – об'єктивний процес. Чинниками його становлення та розвитку в період 1991–2014 рр. стали зміни в економічному, соціокультурному та мистецькому середовищі. Саме вони визначили типологічні особливості, змістовне наповнення та тематику вітчизняної музичної періодики, віддзеркалили тенденції в музичній галузі, фаховій освіті, концертному житті та виконавстві. Тож, природно, що цей процес, привертає увагу не лише видавців, музичних журналістів, широкі верстви музичної спільноти, а й науковців – дослідників вітчизняної журналістики, видавничої справи і преси, музикознавців та культурології, які зосередили свою увагу на вивченні історії та сучасних тенденцій ринку музичних періодичних видань, визначенню його відповідності сучасним потребам галузі та подальшим перспективам. Сучасна музична періодика стала предметом досліджень та відобразилась в публікаціях вітчизняних науковців Г. Курнацької, Т. Білки, Л. Мельник, О. Немкович, Т. Куришевої та ін. Узагальнений фактичний та статистичний матеріал про стан періодики, зокрема музичної, щорічно оприлюднюється Книжковою палатою України ім. Івана Федорова. Ці матеріали, а також результати проведеного нами аналізу сучасних музичних періодичних видань лягли в основу нашої статті.

Метою статті є аналіз тенденцій формування вітчизняного ринку музичних періодичних видань в період 1991–2014 рр., визначення їх типологічних особливостей, ролі в культурному житті суспільства та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи розвиток музичної преси України, зауважимо, що вона має давні та стійкі традиції. Сучасній музичній періодиці передував складний та тривалий шлях становлення. Історично склалося, що попит на музичну періодику в Україні був традиційно високий – це зумовлювалося належним культурним та освітнім рівнем української спільноти, її стійкою зацікавленістю до музичного мистецтва, а також багатим на події концертним і театральним життям, аматорством тощо.

На теренах України музична періодика почала виходити починаючи з 30–40-х рр. XIX ст. Чільне місце у її формуванні початково відіграли літературні альманахи і збірники, що окрім літературних творів подавали хроніки мистецьких подій, часто включали й музичні додатки. І якщо в першій половині XIX ст. видання музичної преси характеризується як спорадичне, то з другої половини воно набуває системності. В зазначений час у підросійській Україні виходять «Детский музыкальный мирок» (Одеса, 1887–1888 рр.), «Сцена и музыка» (Одеса, 1903–1905 рр.), «Музыкальное самообразование» (Одеса, 1906–

1907 рр.), «Музыкальное самообразование» (Одеса, 1906 р.), «Бюллетень театра и музыки» (Єлисаветград, 1912 р.), «Музы» (Київ, 1913–1914 рр.), «Церковное пение» (Київ, 1914 р.), «Музыкально-литературный вестник» (Єлисаветград, 1913–1914 рр.) «Южный музыкальный вестник» (Одеса, 1915–1918 рр.), «Музыкальный весник» (Київ, 1919 р.) та ін. Музично-публіцистичні часописи «Ілюстрований музичний календар» (1904–1908 рр.), «Альманах музичний» (Львів, 1904 р.) та «Артистичний вісник» (Львів, 1905–1907 рр.) поклали початок видання музичної преси на західних українських землях. Періодичні видання порушували питання поліпшення музично-видавничої справи в регіонах, розвитку музичної освіти, публікували історичні розвідки та огляди тогочасного театрального і концертного життя, предметом музикознавчого аналізу були нові нотні надходження, що надсилалися до редакцій на рецензування.

В різні історичні періоди на музичну періодику поклалися і певні соціальні функції – консолідація професійної музичної еліти, формування світоглядних тенденцій та естетичних смаків у суспільстві, пропаганда фахової музичної освіти та концертного виконавства, просвітницька та наукова діяльність, висвітлення подій мистецького життя в країні та за кордоном тощо.

Виконання зазначених завдань за радянської доби взяли на себе такі періодичні видання як «Українська музична газета» (1926 р.), журнал «Музика» (1923 р.), який в різний час виходив під назвами «Музика — масам», «Музика мас», «Радянська музика», а також часописи «Культура і побут» (додаток до газети «Вісті», 1926–1927 рр.), в подальші роки – «Українська музика», «Українська культура», «Культура і життя» тощо.

В 90-х роках ХХ століття в умовах формування ринкових відносин, демократизації та плюралізму думок активізується процес подальшої диференціації перси. Це стало передумовою нового етапу розвитку вітчизняної музичної періодики, яку в даний період характеризує швидкий кількісний зріст та поглиблення спеціалізації. Разом з тим, однією з прикметних рис музичної преси в цей історичний відтинок є її нестабільність, короткочасність існування та схильність до оновлення.

Сьогодні поряд із існуючими ще з радянських часів науково-популярним журналом Національної спілки композиторів України «Музика», науково-методичним міжвідомчим щорічником «Українське музикознавство», заснованим Міністерством культури УРСР у 1960 р., часописами «Культура і життя» та «Концертно-театральний Київ», котрі зорієнтовані як на музикантів-фахівців, так і на широке коло читачів, з'являється новий альманах «Україна музична» та у 1993 р. зусиллями Національної всеукраїнської музичної спілки відновлена «Українська музична газета». Зауважимо, що переважна більшість музичної преси видається у Києві. Регіональна музична періодика представлена часописами «Українська музика» (Львів), «Музичне мистецтво і культура = Music art and culture» (Одеса), «Арт-шум» (Дніпропетровськ), «Своя музика» (Тернопіль), «Мистецькі пошуки» (Суми) тощо.

Серед сучасної музичної періодики виокремлюються часописи, котрі видаються вищими навчальними закладами України, ставлять за мету заповнити прогалину у виданнях для професіоналів-музикантів та науковців. Серед них: «Музичне мистецтво і культура» науковий вісник Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової, що видається з 2002 р.; щоквартальна музична газета «Часопис» і науковий журнал «Часопис Національної музичної академії ім. П.І. Чайковського» (Київ); «Наукові збірки Львівської державної музичної академії ім. М.В. Лисенка» та ін. Часописи вирізняються високим рівнем

вміщеного в них матеріалу, актуальністю порушених проблем, введенням до наукового обігу результатів досліджень галузі.

Водночас, враховуючи зміни в пріоритетах, музичних смаках та гострій потребі в музичній інформації передусім молодіжної аудиторії, починаючи з 1990-х років на ринку вітчизняних періодичних видань здійснюються спроби започаткувати ряд часописів про сучасну музичну культуру – «Нота», «Новий rock "n" roll», «Музичний клуб», «Rock-shop» (Одеса, 1993 р.). Найбільш популярними серед музикантів та фаховими з точки зору змістовного наповнення і тематики, є часописи, виданням яких опікувався відомий український музикознавець та журналіст О. Євтушенко – газета «Аудіо-толока», альманах «Рок-око» та журнал «Галас».

З 1999 р. під егідою Всеукраїнської асоціації дистриб'юторів і продавців професійного звукового та світлового обладнання видається журнал «ПРО» (повна назва «ПРО: світло, музичні інструменти, звук»), який за період понад десять років з вузькопрофільного видання, що акцентувало увагу на інформації та рекламних матеріалах про студійне та концертне світло-звукове обладнання, поступово розвинувся на галузевий часопис, розширивши тематику публікацій, що присвячені різним стилям музики, фольклору, питанням застосування норм авторського права в музичній сфері тощо.

Досить високий рейтинг в середовищі молодих музикантів має часопис «Аутсайдер» з електронною версією в Інтернеті, що видається за ініціативи Р. Піщалова впродовж 2003 – 2007 рр. У 2006 – 2008 роках у Житомирі виходить п'ять номерів видання «FarFog», що містять матеріали, присвячені певним музичним течіям, зокрема, стилю панк. Починаючи з 2010 р. в Черкасах спорадично виходить часопис «Division» – ілюстрований журнал присвячений всім напрямам метал- та рок-музики. Внесок у загальну справу розбудови молодіжного музичного середовища здійснив і львівський часопис «Шум», що видавався у 2008 – 2011 рр. з DVD-додатком. Зауважимо, що рок-журнали є окремим видом вітчизняних музичних періодичних видань, мають власну жанрову специфіку, зазвичай присвячені одному тематичному напрямку і віддзеркалюють тенденції та естетичні погляди певних молодіжних субкультур, музичного андеграунду тощо. Їх основною метою є самореалізація видавців і комунікація з однодумцями. Однак, через нестабільну періодичність та незначні накладони вони залишаються мало помітними на українському музичному ринку.

Заслугує уваги поява додатку до тижневика «Український тиждень» під назвою «Контрапункт», видання якого почалося з 2009 р. з періодичністю раз на два місяці. Часопис достатньо повно презентує пласт музики, що сьогодні має широку аудиторію шанувальників в Україні, але, нажаль, з певних обставин залишається поза увагою вітчизняних засобів масової інформації. У виданні знайшли відображення історія, сучасний стан та тенденції розвитку різних музичних напрямів і стилів: світового та українського джазу, класики, world music та ін. Збагачують дане видання ексклюзивні текстові та фотоматеріали відомих авторів зі США, Росії, України.

Варто зауважити, що впродовж зазначеного періоду у користуванні українського користувача є палітра визнаних та високопрофесійних зарубіжних музичних періодичних видань, передусім англомовних. Інтернет-версії журналів «Rolling Stone», «Wire», «Billboard», «Pitchfork», «New Musical Express» та ін., забезпечують доступ до авторитетних джерел музичної інформації та користуються не аби якою популярністю серед шанувальників зарубіжної музики.

Зайняли свою нішу на сучасному ринку музичних ЗМІ досить професійні інтернет-ресурс «Musica Ukrainica» та портал «Культура» - електронне видання

одноименного Національного газетно-журнального видавництва, що працює у форматі всеукраїнського ресурсного центру в галузі мистецтва та культурних індустрій. Аналіз змістовного та тематичного наповнення зазначеного порталу свідчить, що його рубрики, а саме: арт-інформ, арт-гід, арт-події, актуальне мистецтво, музика, театр/танець, етно-спадщина, культурний бренд, медіа-галерея, нові інституції, нові обличчя, нові твори тощо, представляють широку за спектром галузеву інформацію. Тут розміщена мистецька афіша, рецензії та інтерв'ю, культурні новини світу та всіх регіонів України, реєстр митців та культурних інституцій. Ресурс надає можливість побачити у форматі яскравих медіа-файлів та інтерактивних зображень інформацію про сучасний розвиток мистецтва, спадщину української культури, забезпечує можливість користувачам авторизуватись для додавання культурних новин та публікацій, а також мистецьких проєктів, конкурсів та грантів.

Брак фахової музичної періодики останніх десятиліть призвів до того, що значна кількість публікацій, тематично пов'язаних з музичним та концертним життям друкується на шпальтах різножанрових періодичних видань «День», «Культура і життя», «Літературна Україна» та ін.

Наголосимо, що сьогодні повністю відсутні музичні періодичні видання, котрі орієнтувались би на потреби концертного виконавства, приділяли увагу питанням фахового навчання, теоретичним та науково-методичним засадам викладання фахових дисциплін. Об'єктивно необхідними є і часописи, котрі формували би зміст, враховуючи специфіку сучасного стану самодіяльного мистецтва та домашнього музикування.

Брак вузькопрофільних фахових музичних видань гостро відчувається в середовищі вокалістів, інструменталістів, акторів музично-драматичних театрів тощо. Необхідність спеціалізованого періодичного видання визнане як музикантами-виконавцями (піаністами, органістами, скрипалями тощо), педагогами, музичними критиками, так і сучасними редакторами та видавцями. Фахова спільнота схвально відгукнулася у ЗМІ про розробку за ініціативи І.Щербатої проєкту вузькопрофільного видання «Піаніст», який має на меті задовольнити інформаційні й фахові потреби відповідної категорії користувачів, та заповнити бодай одну прогалину в галузі музичної періодики.

Зауважимо, що довгий час поза увагою видавців музичних періодичних видань залишалась дитяча аудиторія музичні інтереси якої спорадично задовольняли хоч і поодинокі, зате цікаві та неординарні мистецькі журнали «Джміль», що виходив з 2000 р., «Дитяча академія», а також аудіо-додатки до дитячих часописів (наприклад, «Пізнайко»). Не мали фахового видання викладачі профільних навчальних закладів. Тож, позитивним є факт появи нового спеціалізованого журналу «Музичний керівник», презентаційний номер якого було випущено у 2010 р. Видавничим домом Міжнародного центру фінансово-економічного розвитку за підтримки Міністерства науки і освіти України. За визначенням головного редактора Т. Кулішко, журнал зорієнтований на музичних керівників дошкільних навчальних закладів та вчителів музичного мистецтва початкової школи, що покликані долучити наймолодші верстви до музичної культури. Часопис вміщає публікацію актуальної інформації, методичних матеріалів і рекомендацій щодо організації музичного виховання, проведення занять, поповнення музичного репертуару для визначеної вікової групи, а також нот, текстів пісень у зручному форматі, сценаріїв свят, хореографічних постановок і нотних додатків до них, музичних ігор тощо. Корисними вбачається представлений на шпальтах видань обмін досвідом та ідеями, майстер-класи від провідних музичних педагогів. Безперечно, задекларована видавнича політика

журналу сприятиме професійному вдосконаленню педагогів, розвитку початкової музичної освіти та музичного виховання дітей в Україні. Позитивно відмітимо якісне поліграфічне виконання та художнє оформлення даного часопису, що в подальшому позитивно впливатиме на його читацьке сприйняття.

Як позитивний факт відмітимо поповнення за останні роки переліку спеціалізованих періодичних видань для педагогів музики часописами «Музична школа», «Уроки вокалу», «Учитель музики», «Учитель музичного мистецтва», «Дитячий садок. Мистецтво».

Аналіз ринку музичних періодичних видань в Україні дозволив визначити типологію сучасної вітчизняної музичної преси. Видання класифікуються за періодичністю (щотижневі, щомісячні, шоквартальні, щорічні, по мірі накопичення матеріалів); за географією (міжнародні, національні, регіональні, міські); за типом видання (газети, журнали, додатки до часописів); за цільовою аудиторією та читацьким призначенням (для професіоналів (вузькопрофільні), для науковців-музикознавців, для викладачів та учнів профільних навчальних закладів; для широкого кола користувачів; для аматорів; для батьків); за віковою ознакою (для молоді; для дітей); за типом інформації (універсальні видання; видання, що присвячені одному стилю чи жанру музики; видання-огляди (дайджести) театральних концертних заходів; видання, що зорієнтовані на рекламу концертних та студійних технічних засобів (світло-, звукове-, сценічне обладнання), а також музичних інструментів); за носієм (друковані, електронні або інтернет-версії) тощо. Запропонована класифікація не претендує на вичерпність з огляду на динамічні зміни у форматі та змістовному наповненню періодичних видань, що відбуваються під впливом сучасних соціокультурних змін. Однак, таку класифікацію музичної преси частково поділяють і інші дослідники української музичної періодики.

Досвід останніх років свідчить, що випуск музичної періодики потребує значних та довгострокових фінансових інвестицій у видавничі проекти, оскільки переважна більшість згаданих нами видань були короточасні передусім через фінансові труднощі. Розвиток цього сегменту ринку періодики стримують пасивність, а часто – байдужість з боку національних фахових спілок та музичних товариств, котрі в своїй діяльності по пропаганді і популяризації надбань вітчизняної та світової музичної культури не використовують можливості друкованих мас-медіа. Негативно позначилися економічна криза, існуюча у видавничому бізнесі недобросовісна конкуренція, брак кваліфікованих кадрів в середовищі видавців-редакторів та музичних журналістів, недостатня інформаційна і рекламна підтримка проектів, відсутність електронних версій музичних часописів як того вимагає сьогодення, а також несприятлива державна політика в галузі видання та оподаткування.

Видавнича практика засвідчує важливість, а часто – визначальність, матеріальної складовою для успішного життя часопису. Тож, одним з перспективних шляхів розвитку для музичних медіа є інтернет, оскільки сучасний музичний часопис зможе забезпечувати матеріальну складову лише за умови відкриття потужного мультимедійного інтернет-ресурсу.

Важливими чинниками впливу на подальший розвиток музичної преси є формування читацького контингенту, динаміка його зростання особливо в регіонах, де музична періодика представлена недостатньо. Актуальним є питання підвищення рівня читацької культури, яка лише починає формуватися і зараз є досить низькою. Важливою тенденцією сучасного українського медіаринку є зміна психології і потреб аудиторії, яка стає вимогливішою, потребує не універсальних, а вузькотематичних видань. Фахівці прогнозують, що саме

нішеві видання отримують найбільш стрімкий розвиток в найближчі роки та в перспективі зможуть перевершити за оборотом масові.

Потребує вирішення і проблема передплати музичних періодичних видань, особливо для користування і поповнення фондів бібліотек передусім спеціалізованих навчальних закладів – музичних шкіл, училищ, коледжів, а також дошкільних установ.

Сьогодні важливим є усвідомлення того, що преса, в тому числі й музична, є активним учасником демократичних змін в державі, запорукою інформаційного забезпечення, свідченням розкритості суспільства, його інтелектуального та творчого зросту, а отже – потребує державної опіки і суспільної підтримки.

Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів : матер. Міжнарод.наук.-практ.конф., 13 листопада 2014 р. – Київ, 2014. – С.237–246.

**КАЛІБЕРДА
ЛІЛІЯ ПАВЛІВНА,**

*кандидат історичних наук, доцент,
віце-президент Міжнародного
науково-технічного університету
імені академіка Ю. Бугая*

Народилася в м. Києві, закінчила Київську середню школу №128, а 1969 р. – Київський державний інститут культури за спеціальністю «бібліотекознавство та бібліографія». 1985 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Бібліотеки партійних організацій України» з спеціальності 07.00.01 «Історія України» у Київському державному університеті імені Т. Шевченка, отримала науковий ступінь кандидата історичних наук, у 1987 р. їй присвоєно вчене звання доцента.

З 1969–2001 рр. Трудова науково-педагогічна діяльність Л. П. Каліберди має значимі результати. Вона пов'язана з Київським державним інститутом культури, до якого після закінчення була запрошена ректором О. С. Сокальським на роботу на кафедру бібліотекознавства, де пройшла шлях від старшого лаборанта кафедри до завідувача кафедри. Завдяки її ініціативі і творчому підходу до керівництва колективом, створенню творчої атмосфери, доброзичливого ставлення до викладачів і студентів кафедра бібліотекознавства зазнала значних позитивних змін. Впроваджені нові стандарти освіти, оновлено навчально-методичне забезпечення дисциплін кафедри, обладнано навчальні кабінети і лабораторії. Для читання лекцій та проведення практичних занять зі студентами запрошувались провідні вчені з Харкова, Москви, Ленінграда, Мінська та інших міст, а на державні екзамени – провідні спеціалісти з головних бібліотек міста Києва – Т. Вилегжаніна, Т. Прокошева, З. Савіна, Н. Кобзаренко, Р. Павленко, Л. Ковальчук та ін. Кафедра вела підготовку іноземних студентів, аспірантів, стажерів з країн Африки, Близького Сходу, Китаю.

Як завідувач кафедри, Л. П. Каліберда разом з професорсько-викладацьким складом впроваджувала в освітній процес нові форми роботи зі студентами, нові курси такі як «психологія спілкування бібліотекаря і читача»; організувала для студентів показові заняття, майстер-класи по проведенню бібліотечних заходів, тематичних вечорів, присвячених творчості українських та зарубіжних письменників, залучала студентів до науково-дослідної роботи, розробляє такі актуальні на той час проблеми бібліотечної науки і практики, як місце і роль бібліотек в соціально-комунікативній структурі сучасного суспільства, бібліотека як соціальний інститут, етика бібліотекаря, нові орієнтири бібліотечної освіти; керує підготовкою курсових, дипломних робіт, працює зі стажерами і аспірантами кафедри, допомагає молодим викладачам оволодівати педагогічною майстерністю. Активно працювала в оргкомітеті I і II Конгресу бібліотекарів,

а як член Всеукраїнської бібліотечної асоціації консолідувала бібліотечну громадськість навколо етичних і моральних проблем професії, розробляла Кодекс етики бібліотекаря, затверджений Українською бібліотечною асоціацією.

Понад 30 її вихованців – випускників бібліотечного факультету Київського державного інституту культури стали заслуженими працівниками культури України.

Багатий досвід викладацької, наукової та організаційної роботи, який Л. П. Каліберда здобула у Київському національному університеті культури і мистецтв, вона передає наступним поколінням студентів і молодих викладачів, працюючи першим проректором Київського інституту бізнесу та технологій, а зараз – віце-президентом Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Ю. Бугая.

Автор понад 60 наукових і науково-методичних праць, учасник міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій і семінарів. Її заслуги і значний особистий внесок у розвиток бібліотечної освіти і практики відзначені почесними грамотами ректорату, Міністерства культури України, її ім'я – серед найкращих бібліотекарів України у виданні: *Дитячі бібліотекарі України: сто кращих / М-во культури України, Держ. заклад «Національна бібліотека України для дітей»*; редкол.: А. С. Кобзаренко (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Кириченко М. О., 2012. – С. 22–23.

Коло наукових інтересів: бібліотека як соціальний інститут, крос-культурний менеджмент, інноваційні педагогічні технології в освіті, підготовка кадрів, етика бібліотечно-інформаційної діяльності.

Основні публікації:

1. Бібліотека як соціальний інститут / Л. П. Каліберда // *Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні*. – К., 1994. – С. 62–65. **2.** Україна бібліотечна. – К. : КДІК, 1992 – 22 с. (у співавт.) **3.** *Культура, наука, освіта в програмах політичних партій України* / Л. П. Каліберда // *Зб. наук. пр. КДІК*. – К., 1994. – С. 126–135. **4.** Педагогічна функція бібліотечного спеціаліста як стандарт освіти // *Бібліотека і час* : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 74–79. **5.** *Бібліотечна освіта в Україні та проблеми її удосконалення* / Л. П. Каліберда // *Вісн. Кн. палати*. – 1997. – №2. – С. 18–28. **6.** *Етичні основи бібліотечної професії* / Л. П. Каліберда // *Публічні бібліотеки : сучасність і майбутнє*. – К., 1997. – С. 54–60. **7.** *Новітні тенденції в обслуговуванні молоді. З досвіду зарубіжних колег* / Л. П. Каліберда // *Бібліотека. Інформація. Суспільство*. – К., 1998. – С. 221–235. **8.** *Морально-етичний вимір діяльності дитячих бібліотек* / Л. П. Каліберда // *Основні аспекти та прогресивні технології діяльності дитячих бібліотек*. – К., 1998. – С. 18–29. **9.** *Авторитет бібліотекаря: складові успіху* / Л. П. Каліберда // *Імідж сучасної бібліотеки*. – К., 2001. – С. 101–109. **10.** *К вопросу об усилении интегративной основы содержания образования* // *Вісник Київ. ін-ту бізнесу та технологій*. К., 2007. – №1 (6). – 45–33. **11.** *Кросс-культурный менеджмент в системе профессионального и гуманитарного знания* / Л. П. Каліберда // *Україна в євроінтеграційних процесах. Проблеми і перспективи* : зб. наук. пр. – К. : МНТУ, 2007. – С. 135–141. **12.** *Ділова культура менеджера* / Л. П. Каліберда // *Проблеми формування духовних і професійних потреб особистості в умовах змін освітнього і культурного середовища в Україні* : зб. наук. пр. – К., 2008. – С. 212–229. **13.** *До питання про підготовку менеджерів до роботи в умовах європейської інтеграції* / Л. П. Каліберда // *Економічне відродження України* : зб. наук. пр. – К., 2009. – С. 98–101. **14.** *Домінанти впровадження стандартів науково-освітньої діяльності у вищих навчальних закладах України* / Л. П. Каліберда // *Український соціум : наука-освіта-виробництво*. – К., 2012. – Вип. 3. – С. 196–207.

Кросс-культурный менеджер и формирование культурной компетенции студентов

Компетенция как новая парадигма интегрированного результата образования и явление новой образовательной культуры все активнее входит в научный оборот и довольно часто встречается в публикациях в связи с Болонским процессом, модернизацией отечественного образования, формированием новой учебной культуры.

В литературе можно встретить многообразие определений компетенций: профессионально-ориентированных, базовых, универсальных, транспредметных, академических и др. В общих чертах компетенции трактуются авторами как интегрированное сочетание знаний, способностей, установок, которые выступают важным профессиональным ресурсом для трудовой деятельности, а также как сочетание квалификации, социального поведения, способности работать в группе, инициативность и др. Таким образом, компетенции выходят за рамки триады: «знания-умения-навыки» и представляют собой более сложное интегрированное явление образовательного процесса.

При приоритетной важности и необходимости приобретения профессиональных, общих, персональных компетенций (персональные компетенции – это самостоятельность, ноу-хау, чувство долга, ценностные ориентации и др.), которые формируются в процессе овладения комплексом дисциплин учебного плана, тем не менее важны и компетенции, отражающие специфику конкретного предмета. Предметные компетенции опираются на специфические знания. Предметом нашего рассмотрения является формирование культурной компетенции в процессе изучения дисциплины «Кросскультурный менеджмент».

Изучение в высшей школе кросс-культурного менеджмента как отрасли менеджмента, культурологии, психологии и других наук актуализируется глобализацией и интернационализацией экономики, активным выходом национальных корпораций и компаний на зарубежные рынки. Сравнительный анализ и учет национальных особенностей ведения бизнеса, управления организациями, учет традиций, культуры, истории, менталитета представителей разных деловых культур отвечают современной образовательной парадигме «от человека образованного» к «человеку культуры», от «специалиста-специ» к «универсалии».

Будущему менеджеру необходимо знать, что для эффективного кросс-культурного менеджмента необходимы не только знания традиций, этикета, особенностей деловой культуры партнера по бизнесу, но и то, что служит объединяющим началом на пути к взаимодействию. Наука подтверждает всеобщее единство людей в своем внутреннем, моральном, этическом измерении. Различие между людьми заключается, в основном, во внешних проявлениях, обычаях, ритуалах, одежде, невербальных коммуникациях и др., которых тысячи. Украинский ученый А. Панченко объединил их в несколько категорий: восприятие себя, своего «Я» и пространства; общение и язык; внешний вид, одежда, еда и связанные с ней нормы этики; ценности и нормы, мировоззрение, верования и др. Р. Льюис, руководитель американского центра изучения кросс-культурного взаимодействия выделяет такие отличительные категории, как: социальное поведение; отношение людей разных культур ко времени и пространству; умение слушать, вести переговоры; язык общения; манеры, обычаи и др. Г. Моран, как утверждают исследователи его теории, применяет другие подходы к классификации отличительных черт. Основными он считает:

семейные взаимоотношения; обучение; способы передачи информации; способы производства товаров и услуг; политические; религиозные и др.

В процессе изучения деловых культур разных народов студенты приходят к убеждению, что редко можно найти культуры, представители которых смотрели бы одинаково на лидерство, сущность и иерархию власти, юмор, социальную ответственность бизнеса, статус менеджера и др. Статус менеджера в Германии определяется его достижениями, продолжительностью службы, квалификацией. Во Франции и Англии статус менеджера высшего звена определяется, во-первых, его происхождением, элитарным образованием, высоко ценятся интеллектуализм и утонченность.

Статус американского менеджера зависит от его таланта и инициативы, умения добиваться цели, находить кратчайшие пути к процветанию, ставить дело выше личных чувств. В Китае, Японии, Корее конфуцианское мировоззрение отражается на ведении бизнеса. Здесь статус менеджера зависит не от его благородного происхождения, а от образованности, высокой нравственности, патерналистского отношения к подчиненным.

Украинский менеджер отражает национальные черты украинского народа: твердость в отстаивании своей позиции, толерантность к другой точке зрения, такт, выдержка, чувство юмора. Высокий статус украинского менеджера зависит от его деловых качеств, предприимчивости, образованности.

Важным аспектом кросс-культурного менеджмента и формирования культурной компетенции будущих бизнесменов является проблема социальной ответственности бизнеса, и, закономерно, менеджера, его организующего. В концепциях социальной ответственности красной нитью проходят категории справедливости, равенства между людьми, моральных обязательств менеджера вести себя социально ответственно и др.

Концепция социальной ответственности, по мнению американского ученого Е. Лептона зародилась в конце XIX – начале XX ст. Сначала она звучала как концепция «служения», согласно которой фирмы кроме «делания денег» должны иметь и морально-этические цели служения обществу. Таким образом, идея чисто прагматическая, уступила свою популярность концепции «социальной ответственности».

Фундаментом современного подхода к сущности социальной ответственности бизнеса стала, опубликованная в 1953 году, книга американского экономиста Г. Боуэна «Социальная ответственность бизнесмена», где автор выдвинул доктрину социальной ответственности, которая заключается в обязанности бизнесменов придерживаться той политики, принимать те решения и осуществлять те направления деятельности, которые совпадают с ценностными установками, задачами и целями общества.

Характерно, что в этике справедливости представителей разных деловых культур объединяют такие морально-этические нормы, как законопослушание, отсутствие привилегий и дискриминации, объективность, надежность, честность, социальная ответственность, которая, впрочем, трактуется не всеми однозначно. Так, по мнению некоторых предпринимателей, развитие дополнительных социальных программ, спонсорство, меценатство минимизирует прибыль. Но все же общественное мнение все больше склоняется в пользу социальной ответственности бизнеса. Колумбийский университет (США) даже учредил премию, которой награждаются фирмы за социально ответственное поведение.

В процессе изучения кросс-культурного менеджмента студенты убеждаются, насколько многообразна деловая культура бизнеса, на которую оказывают влияние этические системы того или иного общества, что обуславливает и

различную оценку одних и тех же явлений представителями разных деловых культур и что необходимо учитывать при ведении интернационального бизнеса. Таким образом, категория социальной ответственности тесно связана с категорией культурной компетентности, с отношениями бизнеса и общества, уровнем взаимодействия между корпорациями, менеджерами и подчиненными, развитым сотрудничеством с коллегами, состоянием профессиональной межличностной среды.

Эти задачи в определенной мере реализуются в высшем учебном заведении в процессе преподавания различных дисциплин, среди которых важное место занимают дисциплины: «Менеджмент», «Социальная философия», «Кросс-культурный менеджмент», «Этика бизнеса», «Деловой этикет и протокол» и др., которые ориентируют обучающихся на формирование и развитие конкурентоспособных качеств, умений работать в новых формах социальности, эффективно и нравственно справляться со своими профессиональными и всеми жизненными проблемами, быть социально востребованными и социально ответственными.

Данная проблема актуализируется обострением противоречий между различными политическими силами и властью, недостаточным уровнем восприятия демократических ценностей, критическим состоянием отношений между государством и обществом, между государством и личностью. Поэтому формирование культурной компетентности украинских менеджеров должно включать много структурных составляющих, в том числе формирование личности с глобальным мышлением, профессионала, способного работать с людьми разных деловых культур. Учитывая это, система высшего образования должна быть нацелена на воспитывающее обучение. Закономерно, что в формировании культурной компетентности важнейшую роль играют гуманитарные науки, что, однако, не исключает участия дисциплин предметно-технологического, экономического, природоведческого характера.

В Киевском институте бизнеса и технологий при подготовке менеджеров и формировании их культурной компетентности применяется комплексный подход. В его реализации можно выделить несколько интеграционных полей, дидактических форм воспитывающего обучения. Проблемы морально-этического характера включаются в нормативные курсы, спецкурсы, тематику научного студенческого общества, учебные экскурсии по городу и др.

Рассмотрение в нормативных курсах по менеджменту тем, проблем, связанных с управлением глобальными, транснациональными корпорациями, совместными предприятиями, интернациональным бизнесом связывается с кросс-культурными факторами, системой ценностей участников бизнес-процессов, нормами и стандартами, традициями, культурой того или иного народа.

Культуроформирующий потенциал закладывается в самостоятельную работу, которую студенты выполняют во внеучебное время. Это касается заданий с элементами научно-исследовательского поиска, как, например, обоснование мотивации как функции менеджмента, анализ отличительных черт менеджмента разных стран, исследование психологии бизнеса, оценка конкурентоспособности товаров и услуг и многое другое. Преподаватели кафедры менеджмента помогают будущим менеджерам работать в новых формах социальности, ориентироваться в кризисных ситуациях, работать с разными типами мышления, с представителями разных культур.

Несомненно, что важнейшую роль в формировании культурной компетентности студентов играют дисциплины гуманитарного цикла; философия, культурология, этика и эстетика, психология, политология, иностранные языки, педагогика, а также спецкурсы и спецсеминары, которые читаются в институте: украинская

культура; культура стран Европы; культура стран Востока. Социальная философия, авторские курсы: социально-философский анализ экономической сферы; мотивация, стимулирование и оценка персонала; лидерство и др.

Новый для нашей страны тип рыночной экономики предъявляет и новые требования к экономическим отношениям, к предприятиям, организациям и методам управления ими. Поэтому для будущих экономистов не менее важным представляется философское осмысление социальных и экономических проблем современного общества, знание которых усиливает профессиональные компетенции, а вместе с этим позволяет более уверенно чувствовать себя в бизнес-среде. Авторский курс «Философский анализ экономической сферы» служит именно этой цели. Студенты-старшекурсники воспринимают его с большим интересом. Этому способствует и яркая, творческая личность и мастерство педагога и круг тем, которые охватывает этот новаторский курс: концепции постиндустриального общества; культурологическая основа концепции постмодернизма; концепции информационного общества; постэкономическая трансформация как этап глобальной социальной трансформации; становление качественно иного типа человеческой активности и творчества в постэкономическом обществе; знание и информация как фактор успешного хозяйствования: человек в постиндустриальной реальности и др.

Управленцы, которых готовит Киевский институт бизнеса и технологий – это будущая элита нации, лидеры, которые будут определять векторы экономического и духовного развития общества. Авторский курс «Лидерство» служит цели формирования такого лидера, управленческая и духовная культура которого соответствовала бы духу и запросам эпохи. В курсе рассматриваются проблемы этичного лидерства, этических обязанностей руководителя, норм его морального поведения, ответственности за успешный бизнес и перспективы своей организации, формирование коллектива, основанного на высоком уровне доверия, создание условий, которые поощряют развитие личности и творчества, поддерживают положительный моральный климат в коллективе, помогают преодолевать эмоциональный дискомфорт. Используются методики «погружения» в роль лидера, моделирование производственных ситуаций и ситуаций морально-этического характера. Педагог, включая личный опыт, обучая, прививает любовь к работе, основанной на уважении и доброжелательности к подчиненным, поощряет дух творчества, интеллектуальную восприимчивость, что вносит весомый вклад в фундамент культурной компетенции будущего менеджера-экономиста.

Продуктивно в этом отношении работают и преподаватели кафедры гуманитарных наук. Научные исследования студентов по философии, истории философии, этике, эстетике, религиоведению связаны с различными сферами жизнедеятельности общества и общественного сознания. На научных студенческих конференциях большое одобрение получили доклады: «Сравнительный гносеологический анализ мистики и науки», «Этические идеи индийской духовной культуры», «Этические концепции эпохи формирования постмодерна», «Роль молодежи в формировании гражданского общества» и др.

Эффективным средством формирования культурной компетенции является и деятельность студенческого научного природоохранительного кружка под, научные интересы которого связаны с проблемами экологической безопасности человечества, переходной экономикой, формированием глобального менталитета, что предполагает понимание и осмысление политических, социальных, демографических, технологических, экологических, культурных и других факторов. «Новые направления в биотехнологии», «НАТО и проблемы безопасности», «Римский клуб и его деятельность», «Экологическая безопасность как фактор устойчивого развития и конкурентоспособности экономики Украины»,

«Развитие украинской экономики в период глобализации» – это далеко не полный перечень проблем, над которыми работают студенты в этом научном кружке.

В структуре культурной компетенции наряду с базовыми, не менее значимы лингвистические, языковые компетенции, которым в вузах Украины уделяется большое внимание. Это относится к знанию родного языка и нескольких иностранных языков. В дополнение к нормативным дисциплинам «Українська мова професійного спрямування», «Іноземна мова професійного спрямування» читаются спецкурсы, спецсеминары, факультативно изучаются другие иностранные языки, проводятся олимпиады, викторины, конкурсы, работают студенческие научные лингвистические кружки. Тематика докладов, прочитанных студентами и преподавателями кафедры иностранных языков КИБИТ на английском, немецком, французском, польском языках во время проведения Дней науки в институте, свидетельствует о их культууроформирующей направленности: «Роль социокультурного компонента при обучении чтению аутентичных текстов», «Формирование профессионального интеллекта в процессе преподавания иностранных языков», «Влияние социальной среды на формирование языковых способностей человека на примере произведения Б. Шоу «Пигмалион»», «Американизмы и их влияние на современный английский язык» и др. Студенты выявляют в той или иной лингвистической культуре ценности, смысловые образы, исследуют процессы взаимовлияния и взаимообогащения языков разных народов, что помогает им лучше осмыслить лингво-культурное разнообразие и богатство своего родного языка и языков народов мира, активизировать свой творческий потенциал.

Поскольку уровень культуры многих студентов, особенно младших курсов, не достаточно высок, важное значение в институте придается знакомству молодежи с культурной инфраструктурой города Киева и других культурных центров Украины. Преподаватели культурологии, кураторы академических групп организуют экскурсии студентов в театры, музеи, на художественные выставки, концерты, знакомят студентов с историческим прошлым города, творчеством скульпторов, архитекторов, стилями разных эпох, от украинского народного декора, украинского барокко, готического, рококо, классицизма до авангарда, которыми богат наш древнейший и красивейший город мира – Киев.

Всемирно известные сокровища древней культуры Киевской Руси, современной Украины, такие, как Софийский Собор, Золотые Ворота, Киево-Печерская Лавра, Выдубицкий ансамбль, возрожденные церкви и храмы, новые и восстановленные памятники, творчество скульпторов В. Растрелли, И. Кавалеридзе, В. Заболотного, П. Клодта, архитекторов Р. Быкова, В. Городецкого, А. Беретти, Н. Иконникова, другие сферы культурной инфраструктуры города, с которыми знакомятся студенты, является важной составляющей эстетического воспитания и формирования культурной компетенции будущих специалистов и что немаловажно, такая внеаудиторная работа пополняет и систематизирует знания по истории отечественной и мировой культуры, «очеловечивает» эти знания.

Система координат формирования культурной компетенции чрезвычайно многообразна. Мы затронули лишь некоторые ее составляющие. Вхождение Украины в европейское образовательное пространство обязывает отечественное образование ориентироваться на европейские стандарты качества, что предопределяет разработку стандартов образования нового поколения, в которых должна быть отражена система ценностей и компетенций, соответствующих духу времени и востребованных обществом.

Вісник МНТУ : зб. наук. пр. / Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. акад. Ю. Бугая. – Київ, 2007. – № 1 (4). – С. 135–141.

КАРАКОЗ ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук, заступник декана
факультету культурології Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 2 січня 1980 р. у м. Києві. У 1997 р. закінчила ЗОШ № 84. У 2001 р. закінчила Київський національний університет культури і мистецтв за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія», кваліфікація «Бібліотекар-бібліограф».

З 2001 р. – завідувач лабораторії кафедри книгознавства і бібліотекознавства. З 2002 по 2005 рр. навчалася в аспірантурі Київського національного університету культури і мистецтв. У 2006 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Цензура в публічних бібліотеках України: сутність та форми прояву (1917–1939 рр.)», за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Т. І. Ківшар).

З 2007 р. – доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук. У 2015 р. отримала вчене звання доцента.

Автор понад 40 публікацій. Організатор та учасник всеукраїнських та міжнародних конференцій. Науковий керівник дипломних та курсових робіт.

Викладає дисципліни: «Історія книги», «Соціальні комунікації», «Книгознавство», «Бібліотечна професіологія», «Історіографія міжнародних відносин», «Міжнародні інформаційні ресурси» та ін.

Коло наукових інтересів: книга в історії та культурі України; сучасні концепції книгознавства; соціально-комунікаційні основи формування культурно-інформаційного простору; підготовка кадрів для бібліотечно-інформаційної галузі.

Основні публікації:

1. Витоки бібліотечної цензури на Україні / О. О. Каракоз // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 6. – С. 33–37. **2.** Бібліотека як складова частина радянської ідеологічної системи / О. О. Каракоз // Бібліотечна планета. – 2003. – № 3 – С. 20–25. **3.** Формування методів бібліотечної цензури / О. О. Каракоз // Праці нац. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова : зб.наук. пр. – Київ, 2004. – Вип.3. – С. 60–67. **4.** Бібліотечна цензура в Україні у двадцяті роки ХХ ст. О. О. Каракоз // Вісн. Кн. палати. – 2004. – №11. – С. 29–33. **5.** Цензура в біографічних виданнях радянської доби / О. О. Каракоз // Проблеми гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів : між нар. наук. конф. (секція Книжкові та електронні біографічні видання : спільне і відмінне, традиції і новаторство), Київ, 8 жовтня

2008 р. / НБУВ. – К., 2008. – С. 30. **6.** Проблема цензури в біографіях українських бібліотекознавців радянської доби / О. О. Каракоз // Українська біографістика : наук.-теоретичні, методичні та практичні здобутки : п'ять Чижківські читання з історичної біографістики присвячені пам'яті засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ, Президента Українського біографічного товариства Віталія Сергійовича Чижка (1951–2003)., Київ, 18 червня 2009 / НБУВ. – К., 2009. **7.** Діячі української книги початку ХХ ст. : історичні портрети / О. О. Каракоз // Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища : міжнар. наук. конф., Київ 6 жовт. 2011 / НБУВ. – К., 2011. – С. 33. **8.** Цензура в публічних бібліотеках України 1917–1939 рр. : монографія / О. О. Каракоз. – Київ : Вид-во Ліра-К, 2015. – 179 с. **9.** Каракоз О. О. Цензура як засіб ідеологічного впливу на формування фондів публічних бібліотек України (20-ті рр. ХХ ст.) / О. О. Каракоз // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія = Library Science. Rekord Studies. Informology : наук. журн. / НАКККІМ. – Київ, 2015. – № 3. – С. 14–20. **10.** Каракоз О. О. Основні форми прояву цензури в публічних бібліотеках України / О. О. Каракоз // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 11. – С. 48–50. **11.** Каракоз О. О. Запровадження царської цензури у бібліотечну справу / О. О. Каракоз // Питання культурології : зб. наук. праць КНУКІМ. – К., 2015. – Вип. 31. – С. 57–63. **12.** Каракоз О. О. Вплив радянської цензури на трансформацію читацьких інтересів у масових бібліотеках України / О. О. Каракоз // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія = Library Science. Rekord Studies. Informology : наук. журн. / НАКККІМ. – Київ, 2015. – № 4. – С. 50–55. **13.** Каракоз О. О. Ідеологічні зміни у кадровому складі бібліотекарів (20–30-ті рр. ХХ ст.) / О. О. Каракоз // Культурологія. Філологія. Музикознавство = International journal. Culturology. Philology. Musicology: Міжнар. вісник. / М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, Одес. нац. муз. акад. ім. А. В. Нежданової. – Київ : Міленіум, 2015. – Вип. 2. – С. 48–53. **14.** Каракоз О. О. Цензура в публічних бібліотеках України 1917–1939 рр.: монографія / О. О. Каракоз. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. – 200 с. **15.** Бібліотечна професіологія : практикум / О. О. Каракоз. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 68 с. **16.** Історія книги : практикум / О. О. Каракоз. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 68 с. **17.** Книгознавство : практикум / О. О. Каракоз. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 72 с.

Цензура як засіб ідеологічного впливу на формування фондів публічних бібліотек України у 20-х рр. ХХ ст.

Утворення державної цензурної системи в умовах формування тоталітарного суспільства – Головополітосвіти, Всеукраїнського державного видавництва (Всеукрдержвидаву), Головного управління у справах літератури і видавництв (Головліту), Центрального управління у справах друку (ЦУСД), Державного політичного управління (ДПУ), сприяло розробці системи дій та заходів, спрямованих на забезпечення і обслуговування пануючої влади, на регулювання інформаційної діяльності установ соціально-культурного значення, в тому числі і публічних бібліотек.

Одним з основних методів запровадження цензури у публічні бібліотеки було проведення «чисток» бібліотечних фондів від так званої «ідеологічно-шкідливої» літератури, здійснюваних згідно з інструкціями та різного роду списками, укладеними і затвердженими державними органами, до яких було внесено видання, що підлягали вилученню та конфіскації з публічних бібліотек. Замість вилученої літератури фонди бібліотек комплектувались літературою, зміст якої

відповідав основним положенням матеріалістичного вчення, що було покладено в основу комуністичної ідеології.

У 20-х роках відбулися три хвилі так званої чистки книжкових фондів від «контрреволюційної літератури» (1923, 1926, 1929).

Про це засвідчують такі факти як видання державних цензурних циркулярів основними органами цензурного керівництва. Так, у 1923 р. Головополітосвіта видає «Інструкцію про перегляд книжкового складу бібліотек та вилучення контрреволюційної й антихудожньої літератури», згідно з якими у фондах публічних бібліотек знищувались усі твори, що на думку представників радянської влади перешкождали запровадженню більшовицького режиму. Ця інструкція свідчила про посилення цензурного нагляду, що був більш жорсткішим ніж середньовічна цензура. Під контрреволюційною та антихудожньою літературою розумілись твори, які були спрямовані проти радянської влади. У інструкції містився список, в якому зазначались прізвища авторів та назви їх творів, що підлягали вилученню. Це насамперед твори зарубіжних філософів-ідеалістів: Декарта, Канта, Маха, Платона, Спенсера, Шопенгауера, В. Соловйова вчення яких суперечило матеріалістичним ідеям, що були покладені в основу комуністичної ідеології радянської влади: «...книги в дусі ідеалістичної філософії, менталізму, окультизму, спиритизму, теософії, а також книги з хіромантії...». Також згідно з цією інструкцією вилучались і знищувались твори класиків російської літератури: релігійно-моральні оповідання Л. Толстого, І. Тургенєва, «архіскверного» (на думку В. Леніна) Ф. Достоєвського, твори І. Гончарова «... не имеющие ничего общего с нашей рабоче-крестьянской массой». Крім цього, до списків забороненої літератури увійшли твори таких відомих письменників як: М. Лескова, Л. Андреєва, І. Буніна .

Крім того згідно даної інструкції крім творів відомих філософів та основоположників світової літератури, вилучались книги таких психологів як: А. Введенського, Д. Гардинга, Л. Гёфдинга, М. Джемса, В. Сикорського та ін. Безумовному вилученню підлягали Євангеліє, Коран, Талмуд, а також сучасні твори представників духовенства, у бібліотеках дозволялось мати тільки антирелігійну та антицерковну літературу, що була видана радянськими видавництвами .

Ретельній «чистці» підлягала також і дитяча література, яка за своїм характером визначалась, на думку представників радянської влади як література, що оспівувала побут та ідеологію буржуазного та міщанського суспільства. У списках забороненої літератури вказувались твори відомих класиків: М. Лескова, Є. Гофмана, А. Конан-Дойля.

Слід зазначити, що списки інструкції містили в собі літературу, видану ще до революції різними громадськими організаціями, які спрямовувались проти радянської влади, тобто: «..восхваляющая монархизм, царей, министров, дворянство, церковь, войны, капитализм, а также направленные против рабочего класса, социалистического и коммунистического движения, тенденциозные биографии государственных, общественных и прочих деятелей дореволюционного периода, общественная и государственная деятельность которых направлена во вред интересам трудящихся». Список свідчив про посилення цензурного нагляду за поширенням інформації публічними бібліотеками, оскільки вилучались із широкого вжитку на лише окремі твори окремих авторів, але забороні підлягали окремі наукові та культурологічні напрями, духовна література.

Слід зазначити, що Головліт УРСР та ЦУСД впродовж 20-х років співпрацювали з органами ДПУ УРСР, що здійснювало цензурний нагляд не тільки над аполітичними організаціями, але і над діяльністю культурно-освітніх та інформаційних закладів,

в тому числі публічних бібліотек. До складу ДПУ УРСР входили губернські відділи та пункти Політичного Контролю (ПК), розповсюджені по всій Україні, зокрема вони були створені в Харкові, Києві, Одесі, Житомирі та Миколаєві. Органи ДПУ УРСР контролювали як діяльність друкарень та книжкових складів, так і бібліотек. Згідно циркулярів Політконтролю ДПУ УСРР (1923) конкретизувалися напрями діяльності цієї інституції, зокрема до її обов'язків належало здійснення контролю за кадровим складом бібліотек та за проведенням «чисток» фондів публічних бібліотек, відповідно до списків, підготовлених Головлітом та ЦУСД. Про масштабність проведення «чисток» засвідчує той факт, що лише впродовж 1923 р. тільки з фондів публічних бібліотек Києва у органами цензури було вилучено 4469 примірників. Також про інтенсивність роботи проведеної даними комісіями засвідчують цифри взяті зі звіту Волинської губправи за 1923 р., в якому зазначалось, що за змістом вилучена література класифікується так: більша частина книг з белетристики, релігійно-богословські, петлюрівські та різні підручники». Далі наводилися цифри вилученої літератури по округах: Кам'янецький округ – 1099 книг; Гайсинський – 3558; Тульчинський – 1182; Могильовський – 772; Проскурівський – 325». По Одеській губернії з листопада 1922 р. до вересня 1923 р. було вилучено антирадянської літератури 3944 назви – 5244 примірників. До кінця р. конфісковано ще 1281 назва й 2524 примірники «шкідливих книжок». Подільське губернське управління у справах друку звітувало про те, що у 1923 р. у Вінниці було вилучено: 3% – анархістської; 8% – есероменшовистської; 45% – релігійної; 20% – навчальної; 7% – художньої; 6% – дитячої літератури. Уповноважений ЦУСД по губернії Донбасу Мартинов у жовтні 1923 р. доповідав: «Вилучено до тисячі пудів різної літератури яка сконцентрована у губуправлінні, де буде розглянута й утилізована згідно інструкцією » На тотальний характер чистки вказує той факт, що з невеликої книгозбірні Дебальцевського культурно-просвітницького товариства, яка нараховувала 15 тис. примірників, уповноважений Політконтролю Донецького ДПУ Безілій вилучив 2013 примірників .

Інструкція Головлітосвіти активізувала видання багатьох відомчих документів, що склались політичними відомствами та профспілками. Так, у червні 1923 р. культвідділом профспілки транспортників ЦК було видано «Інструкцію по вилученню літератури, згідно якою вилученню підлягала релігійна, черносотенська література, яка ідеалізувала минуле самодержавного ладу, та міщанську мораль, оспівувала буржуазний побут, тощо. Списки забороненої літератури, що додавались до інструкції були подібними до списків складених ЦУСД, Головлітосвітою. Основною характерною рисою списків було те, що перед прізвищами авторів, твори яких підлягали вилученню додавались пояснення причини заборони. Так, наприклад твори Д. Боккаччо було заборонено як «порнографічні», А. Дюма було забороняли як автора, «що ідеалізує минуле та прикрашає самодержавний лад», твори Ф. Достоєвського вилучались черносотені, ворожі передовим ідеям.

Отже, ця інструкція вказувала на посилення бібліотечної цензури, оскільки списки літератури, що підлягали безумовному вилученню з бібліотек, значно розширились. Крім того, вони відзначалися тим, що у їх створенні безпосередню участь брали бібліотекарі, до переліку забороненої входили релігійні твори, що містили елементи релігійної агітації та пропаганди, наприклад: релігійні трактати, описи життя святих, книги з історії церкви, монастирів тощо. Капітальні книги з історії філософії, релігійно-догматичні й богословсько-філософські твори (наприклад Василя Великого, Іоанна Златоуста); видання з питань філософії, психології, етики, присвячені окультним наукам, спиритизму, теософії, а також

книги з хіромантії, магії, сонники; література, видана царською владою для народу різними урядовими установами, церковними й чорносотенними патріотичними організаціями, такими як партія монархістів, октябристів, «Союз Михайла Архангела», друкарнями Троїцької та Києво-Печерської лаври, видавництвами Кашченка, Крушевана; матеріали шовіністичного характеру, що були видані під час існування Центральної Ради, Гетьманщини та інших контрреволюційних урядів.

Після видання цієї інструкції у губерніях розгорнулася широкомасштабна компанія з ліквідації старих запасів шкідливої літератури, що призвела до знищення значної частини бібліотечних фондів.

21 грудня 1923 р. Наркоматом освіти УРСР було прийнято інструкцію, згідно з якою в округах створювалися спеціальні комісії у складі представників ДПУ, окрполітосвіти на чолі з представниками Укрліту, для здійснення вилучення ідеологічно-шкідливої літератури, згідно зі списками виданих Головополітосвітою. В основному вилучалась релігійна, шовіністична, антирадянська, порнографічна, оккультистська, економічна література, що пропагувала «капіталізм та феодалізм» і суперечила завданням економічного будівництва. Цікаво, що до «шкідливих книжок, що пропагують «капіталізм» належав і «Капітал» К. Маркса.

У наступній «Інструкції по вилученню літератури з книжкових магазинів, бібліотек, книгарень тощо» (1924) надавався план відносно послідовності етапів проведення «чистки» фондів. Так, «підозрілі» книги опечатувались із заборонаю подальшого продажу й на них накладався список. Один примірник кожної назви брався на попередній перегляд, після чого опрацьовувався політредактором, або членами відповідних комісій в округах та районах. Заборонені книги вилучались й направлялись до губвідділу, де вони знищувались фізично або потрапляли у спеціально створені шафи (спецфонди). Книги вилучались згідно зі списками підготовлених губвідділом друку та надсилалися на затвердження Головному управлінню у справах друку. У результаті проведеної чистки кількість книжкових фондів масових бібліотек зменшилась з 37, 5 до 36,4 млн.

Посиленню ідеологічної цензури бібліотечних фондів сприяла інструкція видана Головополітосвітою у лютому 1924 р., до якої було включено список літератури, що підлягала забороні. Сюди входили такі твори: І. С. Тургенева «Отцы и дети», Л. Толстого «Воскресение», «Анна Каренина», «Бесы» та «Идиот» Ф. Достоевського, «Обломов» І. Гончарова, з розділу природознавства вилучались науково-популярні книги В. Лункевича. Найабсурднішою була пропозиція щодо внесення у список літератури, в назві якої, або у тексті згадувались слова «Бог» та «Божий».

ЦУСД зобов'язало свої губернські відділи укладати і надсилати для затвердження списки для вилучення літератури з публічних бібліотек згідно «Інструкції по вилученню шкідливої літератури з книжкових магазинів, бібліотек, читалень» від 1 липня 1924 р. За списками, укладеними в Чернігівській губернії у 1924 р. тільки у публічних бібліотеках краю було вилучено близько 9 тис. примірників, серед яких знаходились твори В. Леніна, А.Чехова та Ж.Мольєра. Долучення губернських відділів ЦУСД до складання списків для «чисток» свідчило про неконтрольований процес знищення фондів публічних бібліотек. Бібліотекарі виправдовувались: «Такая была установка- лучше переочиститься, чем недоочиститься». Як зазначає Блюм А. В., вилучення творів здійснювалось малоосвіченими чиновниками під наглядом цензорів, саме тому відбувались подібні казуси.

Вилучена література розподілялася на дві частини. Одна – підлягала знищенню, інша надсилалась до спецфондів. Так, ще у вересні 1923 р. ЦУСД було надано вказівку Чернігівському губуправлінню у справах друку: «Книжки яскраво контрреволюційного змісту знищити шляхом передачі на паперові

фабрики для переробки на папір. Книжки менш шкідливі можна дозволити в розброшурованому вигляді продавати на обгортки в крамниці».

Головним ідейним керівником запровадження цензури в публічні бібліотеки України була комуністична партія, піднесена до рангу державної структури, у тісному співробітництві з репресивно-каральними органами. Численні партійні постанови щодо ідеологічної спрямованості діяльності публічних бібліотек спонукали до подальшого посилення бібліотечної цензури. На це була спрямована Інструкція НКО УРСР «Про порядок перегляду літератури на предмет її ідеологічного спрямування та вилучення шкідливої літератури з книгозбірень й читалень, книгарень та кіосків, ринку» від 21 грудня 1925 р.. Оскільки цю інструкцію було обнародовано на Першому Всеукраїнському бібліотечному з'їзді у Харкові у 1926 р., де вперше відкрито наголошувалося на використанні у процесі роботи списків забороненої літератури, складених Головлітом та Укрлітом у багатьох бібліотекознавчих дослідженнях дана інструкція датується саме 21 грудня 1926 р..

Згідно з інструкцією було вирішено переглянути книжкові фонди з метою безумовного вилучення книг такої тематики: релігійні, що проводять релігійну пропаганду; шовіністичні, що під'юджують націю на націю; антирадянські агітаційні брошури; кадетські; есерівські; «меншовистські, анархістські; книги, що захищали окультизм, спиритизм, теологію; а також твори з хіромантії, магії, сонники та інші, як, наприклад оповідання про з'явлення святих, та про існування світу духів; популярна, економічна література, яка за своїм змістом суперечить завданням соціалістичного будівництва СРСР, що видавалася до жовтневої революції, за часів Гетьманщини, Петлюрівщини та різних контрреволюційних урядів, наприклад: Прокопович» Кооперативное движение в России»; документи антисемітського характеру; застарілі юридичні довідники; збірники та виклади не діючих законів царського та тимчасового урядів; педагогічні видання про виховання в душі основ старого ладу (релігійність, монархізм, націоналістичний патріотизм, мілітаризм» жадоба до знатності та багатства»); старі підручники, з усіх галузей знань; природознавча література (підручники, видані протягом ХІХ ст.); наукові твори, в яких розглядалися питання науки та релігії, критично висвітлювалися засади дарвінізму та матеріалізму; видані за царських часів історичні матеріали, що підносили монархізм, царську династію та міністрів, церкву, війни; твори біографічного характеру, присвячені державним, громадським діячам дореволюційного періоду, діяльність яких спрямовувалась проти інтересів трудящих; белетристика та дитяча література, що своїм загальним змістом «збуджують і розвивають низькі, тваринні, антисоціальні почуття, нав'язують шкідливий ідейний зміст»; фахово-шкідницькі видання.

Під шовіністичною літературою розумілись книги, в яких прослідковувався, за думкою представників радянської влади, крайній націоналізм, поширення національної ворожнечі. До такої літератури відносились книги українських авторів, які вважались «найлютішими ворогами радянської влади» – націоналістами, тільки тому, що в своїх творах вони розкривали самотність українського народу, зворушували національну свідомість оспівували буття українського народу: Л. Юркевича, Д. Яворницького, Л. Туган-Барановського, Т. Шевченка». Отже, вилучався самотній пласт української літератури, що був виданий в період національного відродження 1917–1923-х рр. на Україні.

Нечіткість критеріїв за якими здійснювалася чергова «чистка» фондів дозволяла вилучати весь їх масив. Як засвідчують статистичні дані за 1925–1926 р.р, знайдені в архівних джерелах, по всій Україні було перевірено 586 бібліотек, з них 265 шкільних, при перевірці було вилучено 77291 примірник

«шкідливої літератури». Найцікавішим було те, що Укрголовліт вважав розпочату роботу тільки початком: «Робота по вилученню далеко ще не закінчена, все зроблене можна вважати за початок роботи для закінчення кампанії в цьому р. кошторис НКО (Наркомат освіти) асигнував 9147 крб, що тепер розподіляється поміж округами».

Нерідко така ревізія на місцях бібліотечних фондів приводила до того що стелажі в бібліотеках оголювалися на 60–70%, а вилучені книги знищувалися. Керівник Головліту РСФСР П. Лебедев-Полянський у доповідній записці зазначав: «В сфері художньої літератури, з питань мистецтва, театру, музики ліквідувати літературу, спрямовану проти радянського будівництва. Літературу з питань філософії, соціології, яскраво ідеалістичного спрямування не дозволяти, пропускаючи лише в обмежених тиражах класичну літературу і наукового характеру. Потрібно і необхідно проявляти суворість стосовно до видань із цілком сформованими буржуазними художніми тенденціями літераторів. Необхідно проявляти безпощадність по відношенню до таких художньо-літературних угруповань...». Як справедливо зауважує В. Молоткіна така «суворість» і «безпощадність» повинна була мати свої конкретні втілення. Всі твори і праці письменників проходили певну процедуру цензурування, яка виконувала свої функції керуючись певними приписами.

На виконання постанови 1925 р., було вилучено з масових бібліотек велику кількість дитячих книг. В бібліотеках залишились у широкому обігу тільки ті книги, що не викликали сумніву, з точки зору ідеологічно – виховного впливу на підростаюче покоління. До книг сумнівного характеру відносились, наприклад, такі твори, як: казки О. Пушкіна: «Містична», «Казка про царя Султана», чарівні казки, у яких головними були тварин з притаманними для людини рисами, казки Аксакова і зібрані Афанасьєвим, ін. Невдовзі осудженні було піддано всі твори В. Маяковського, як «незрозумілі ідеологічно неприйнятні і збуджуючі негативні емоції», книги Ю. Олеші, Ж. Верна, Ф. Купера, Я. Коласа, Г. Ходкевича, Ш. Перро. Дані факти підтверджують напрями радянської цензурної політики, яка реалізовувалась за допомогою вилучення з бібліотечних фондів книг, які були дійсно цікавими для дітей, і належали до класики світового письменства, виховували літературний смак дитини, та формували світобачення та збагачували духовний світ дитини.

У 1929 р. Головополітпросвіта видав інструкцію, згідно з якою було проведено чергову «чистку». Вилученню підлягали «ідеологічно невитримані» книги, а бібліотечні фонди розподілялися на «відкриті» та «обмежені» для читача. Конфіскувалися бібліографічні довідники старого зразка, але залишились енциклопедії «Брокгауза» та «Ефрона», «Гранат», вилучалися всі дореволюційні журнали, релігійні видання, книги, в яких суспільно-політичні події висвітлювалися під кутом зору монархічних, реакційних, ліберальних, та радикальних партій, дореволюційні художні твори. Навіть художні твори, що являли собою взірець «літературної майстерності», потрапляли до «чорного списку», у тому числі книги М. Гоголя, В. Короленка, Л. Толстого, Дж. Лондона. М. Твена. Налякані численними циркулярами та інструкціями бібліотекарі почали вилучати всі твори дореволюційних авторів, оскільки вони мали розпорядження, що в бібліотечних фондах достатньо мати тільки твори Пушкіна та Дем'яна Бідного. У результаті проведеної чистки, фонди бібліотек зменшились у середньому на 50%.

Вилучені з фондів бібліотек книги знищувались фізично, або потрапляли до спецхранів наукових бібліотек та спецфонду Книжкової палати, де знаходились «ворожі», та «ідейно-шкідливі» видання.

Як зазначають дослідники Л. Дубровіна та О. Онищенко саме в ці роки почалося формування фонду спеціального зберігання видань, що підлягали конфіскації та обмеженому доступу. Згідно з клопотанням Тимчасового комітету за Схемою розподілу обов'язкових примірників веденого 1 серпня 1922 р., та постанові РНК «Про конфіскацію творів друку, що підлягають вилученню та розповсюдженню» (16.03.1923) серед 30-ти примірників, що для розповсюдження по бібліотеках передавалися в Книжкову палату, 4-й примірник отримувала ВБУ. Але реальне створення фонду відбулось у 1924, чому сприяло звернення до всіх бібліотек, в якому наголошувалось про зібрання та відокремлення всіх книг «контрреволюційного та релігійного характеру».

У дослідженні О. Федотова «Аналіз документального масиву видань спец фонду Книжкової палати України періоду 1917–1921 рр.» зазначає, що було сформовано документальний масив власного спец фонду ще у 1917 р., саме з числа вилучених органами цензури видань. Авторка характеризує документальний масив за тематичною ознакою і надає такий його кількісний аналіз з 1917–1921 рр.: наприклад літератури, з політики та соціальної економіки було біля 2452 прим., з літературознавства та художньої літератури біля 1225 прим., юридичної літератури – 587 прим., з культурології – 556 прим., з історії України – 161 прим., мовознавства – 155 прим., з мистецтвознавства – 77 прим., бібліотекознавства та бібліографії – 57 прим., з філософії – 20 прим. Зважаючи на кількісний аналіз документального масиву найбільшу кількість складала саме художня література. Вона представлена у фонді такими авторами, як наприклад: Б. Грінченко, Т. Шевченко, І. Франко, В. Винниченко, М. Гоголь, Д. Мамін-Сибіряк, Г-Х. Андерсен, М. Коцюбинський.

Створенню спецфондів сприяв лист від 1923 р. Центрального управління в справах друку УСРР до місцевої губуправи, в якому повідомлялося, що «шкідлива література, яка має історичну чи науково-дослідну цінність, відбирається із загальної вилученої маси, та здається до центральної бібліотеки, де вона зберігається в особливих шафах для потреб науково-дослідної роботи». Крім того читацькі формуляри спец фондів слугували орієнтиром для органів Держбезпеки «при розробці» окремих «антирадянські спрямованих вчених». Отже формуляри спецхранів слугували матеріалом для звинувачення вчених в контрреволюційній діяльності.

Запровадження різних видів цензури у публічні бібліотеки України у 20-х рр. ХХ ст. призвело до знищення майже половини їх фонду, переважно релігійної та української книги періоду українського відродження. Створення «спецфондів» та спецхранів призвело до вилучення для кількох поколінь українців із наукового і культурного обігу значного пласту української і світової культури. Утворення інформаційного вакууму, або забезпечення користувачів виключно ідеологічно витриманими виданнями засвідчило про ідеологічне та психологічне насилля, сприяло деформації суспільної свідомості, та привело доперепрофілювання та руйнування бібліотек як культурно-освітніх осередків.

Документознавство. Бібліотекознавство. Інформологія : наук. журн. / Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2015. – № 3. – С. 14–20.

**КОВАЛЬЧУК
СВІТЛАНА ПЕТРІВНА,**

*кандидат культурології, учений секретар
Національної бібліотеки України імені
Ярослава Мудрого*

Народилася 30 вересня 1984 р. у м. Біла Церква Київської обл. Вищу освіту отримала на кафедрі книгознавства та видавничої діяльності Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ), де 2006 р. закінчила магістратуру за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». Працювала лаборантом, старшим лаборантом, методистом кафедри книгознавства та видавничої діяльності КНУКіМ. Випускниця аспірантури КНУКіМ 2011 р. У 2013 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 26.00.01 – «Теорія й історія культури» на тему: «Національна книга в культурі України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Медведєва В. М.). З вересня 2012 р. – головний бібліотекар науково-методичного відділу Національної парламентської бібліотеки України, завідувач сектору фахової періодики науково-методичного відділу НПБУ; учасник міжнародних та всеукраїнських конференцій; заступник головного редактора журналу «Бібліотечна планета»; має понад 20 наукових праць.

Коло наукових інтересів: національна книга та книжкова справа України, сучасні трансформаційні процеси в бібліотечно-інформаційній сфері, українська наукова термінологія з книгознавства, бібліотерапія.

Основні публікації:

1. Книга як складова національної культури: методологічні засади вивчення / С. П. Ковальчук // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: зб. наук. пр. – Вип. 24. – 2009. – С. 203–207. **2.** Українська наукова термінологія в умовах глобалізації (на прикладі розвитку термінології книгознавства) / С. П. Ковальчук // Актуальні питання культурології : альманах наук. товариства «Афіна» кафедри культурології. У 2-х т. – 2009. – Вип. 8. – С. 56–59. **3.** Книга як художньо-естетичний феномен / С. П. Ковальчук // Українська культура : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 17. – С. 225–230. **4.** Ковальчук С. П. Культурно-історичні передумови розвитку науки про книгу в Україні (90-ті рр. ХХ – поч. ХХІ ст.) / С. П. Ковальчук // Культура і мистецтво у сучасному світі : наук. записки КНУКіМ. – 2011. – Вип. 12. – С. 90–94. **5.** Культурологічні аспекти розвитку книгознавчої думки в Україні в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. / С. П. Ковальчук // Культура і сучасність : альманах. – 2011. – № 2. – С. 131–135. **6.** Нормативне забезпечення діяльності публічних бібліотек зарубіжних країн / С. П. Ковальчук // Бібл. планета. – 2013. – №2. – С. 16–21. **7.** Ковальчук С. Книга у подоланні стресових

ситуацій сьогодення / С. Ковальчук // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту / упоряд. В. Г. Виткалов; редкол.: С. В. Виткалов, О. М. Гончарова, С. І. Жилюк та ін. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 21. – С. 121–126.

Національна книга в культурі України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Книжкова справа України має багатовікові традиції, її вагома роль у становленні державності та культурному розвитку українського суспільства незаперечна. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. – особливий період для національної книги, що з одного боку характеризується актуалізацією національних наукових досліджень, зверненням уваги науковців до книжкової спадщини, а з іншого – недооцінка ролі національної книги в розвитку української культури, у процесах державотворення призвела до зниження рівня духовності, культури окремої особи, до серйозних проблем у книговиданні та книгорозповсюдженні. Вивчення особливостей та нових тенденцій функціонування книги в незалежній Україні сприяє накопиченню, систематизації значного обсягу наукової інформації про неї як головного носія культури суспільства в її різноманітних проявах. Ці знання є внеском до бази знань цілого ряду гуманітарних наук (культурології, історії, філософії, соціології, мистецтвознавства тощо).

Проблеми книги у вітчизняній культурі розглядали українські науковці: О. Афонін, І. Дзюба, Л. Дубровіна, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, Т. Ківшар, Г. Ковальчук, В. Маркова, М. Сенченко, М. Тимошик, В. Теремко, Є. Франчук, Г. Швецова-Водка та ін.

Аналіз літератури свідчить про відсутність узагальнень щодо ролі національної книги в сучасній культурі України, про недостатню розробленість досліджуваних питань. Подальше дослідження національної книги: виявлення особливостей її соціально-культурної трансформації у суспільстві, дає змогу збагнути її місце в сучасній культурі, глибоко осмислити національну специфіку процесів у книжковій галузі, розкрити їх основні тенденції, закономірності розвитку й усвідомити значення книги у формуванні інтелектуального потенціалу суспільства, що є визначальною умовою не лише культурного, а й економічного розвитку держави.

Кінець ХХ ст. характеризується посиленням уваги до проблем книги серед зарубіжних науковців. Якщо раніше їх порушували письменники і книгознавці, бібліотекознавці, бібліографи, то зараз ця тема стала надбанням широкого кола фахівців і громадськості – філософів, культурологів, літературознавців, педагогів, психологів, соціологів, інформатиків (А. Безбідько, В. Васильєв, О. Григор'єва, Н. Селіверстова, Ю. Чернишов, А. Шубаков та ін.).

З огляду на відкриття можливості кращого, більш повного розуміння книги, її функцій у культурі суспільства через призму читання, важливими є дослідження М. Зубицької, О. Антоник, Т. Долбенко, В. Медведєвої, Т. Новальської та ін. Роль української книги в контексті розвитку світової культури висвітлено у роботах С. Гунька, Я. Запаска, Н. Зелінської, Я. Ісаєвича, М. Тимошика та ін.

Трансформація національної книги. Під національною книгою розуміється масив друкованих книжкових видань, створених українськими видавцями на території України, незалежно від мови видання. Основними тенденціями розвитку книжкової справи кінця ХХ – поч. ХХІ ст. є: реформування книжкової галузі на основі різних форм власності, приватизація книжкових магазинів, видавництва,

різке зменшення кількості українських видань на душу населення, видавничих тиражів та висока ціна на книги, недостатнє поповнення бібліотечних фондів, не виважена політика щодо мови видань та ін. Як наслідок – національна книга стала недоступною для більшості українців, що негативно позначилось на рівні культури, освіти, духовності. Україна посіла останнє місце в Європі за купівельною спроможністю стосовно власних книг, виріс незадоволений читацький попит та знизилась показники читання.

Книжкова культура і книга зокрема в постіндустріальному суспільстві трансформуються. Ознаками набуття книгою нового життя в просторі постмодерну є: численні заходи, що попри фінансові та організаційні труднощі відбуваються в Україні (книжкові виставки, форуми, конкурси, акції у книгарнях: презентації книг, зустрічі, майстер-класи тощо); створення книгарень-кав'ярень, книжкових інтернет-магазинів; розвиток молодіжного руху книголюбів – буккросингу. З іншого боку – ці тенденції характерні переважно для міст – обласних, районних центрів України. Ситуація в сільській місцевості щодо книгорозповсюдження, доступу громадян до національної книги, як і інших культурних надбань, складна, що викликає серйозне занепокоєння.

Наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. поряд з традиційною паперовою набуває поширення книга електронна. Поки що електронна книга наслідує концепції традиційної: зображення виглядає як друкований варіант, зберігається дизайн і шрифтове оформлення.

Проблеми книжкової галузі значною мірою пов'язані з гальмуванням владою процесу реформування законодавчої бази щодо книги, невідповідність її міжнародним вимогам. Попри суттєві позитивні зміни, які відбулися за останнє двадцятиріччя, законодавча і виконавча влада України і досі розглядають книгу як предмет матеріального виробництва, як джерело прибутків, а не як частину національного культурного надбання. Така позиція суперечить світовим тенденціям ставлення до книги. Зруйнована 1992 р. та досі не відновлена мережа книгорозповсюдження в державі; фонди українських бібліотек через недостатнє комплектування не здатні задовольнити культурні потреби громадян. Існує гостра необхідність усвідомлення владою стратегічної, визначальної ролі української книги у формуванні нації, забезпеченні інформаційного, науково-технічного, економічного, культурного розвитку української держави.

Діяльність громадських організацій у книжковій галузі. З 1991 р. у книжковій галузі відбулися значні зміни, тривав процес адаптації до ринкових умов. Поступово (до 1993–1995 рр.) почали формуватися професійні співтовариства, які потребували злагодженої діяльності на користь своєї справи, національної книги та культури України.

Аналіз діяльності ряду всеукраїнських громадських організацій та об'єднань, що безпосередньо чи опосередковано пов'язана з національною книгою («Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів», «Форум видавців», «Українська бібліотечна асоціація», «Асоціація бібліотек України», «Українська асоціація працівників бібліотек для дітей», Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнське агентство авторських прав», Всеукраїнська громадська організація «Українська видавнича академія», Національна спілка письменників України, Всеукраїнська творча спілка «Асоціація українських письменників», Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка, Українська асоціація виробників поліграфічної продукції «Аспол» та ін.) дає підстави стверджувати, що громадські організації відіграють важливу роль у формуванні та становленні національної книжкової індустрії як складової культури України. Зокрема, діяльність Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів має

визначальне значення для розвитку книжкового законодавства України. За роки її роботи не було затверджено жодного документа щодо надання пільг національній книзі, захисту видавців, до якого асоціація не була б причетна. Всі вони створювалися за її ініціативи.

Запозиченню досвіду, популяризації за кордоном української книги та культури загалом допомагає підтримка міжнародних контактів у книжковій сфері Українською бібліотечною асоціацією, Асоціацією бібліотек України, ГО «Форум видавців», Українською асоціацією видавців та книгорозповсюджувачів, Українською асоціацією працівників бібліотек для дітей та ін. На окрему увагу заслуговує участь громадських організацій у міжнародних, всеукраїнських книжкових виставках-ярмарках, фестивалях (Львівський національний книжковий ярмарок Форум видавців, Київська міжнародна книжкова виставка, «Книжковий арсенал», «Книжкові контракти», «Книжковий сад», Щорічна книжкова виставка-ярмарок до Дня знань тощо), регіональних книжкових виставках-ярмарках у Донецьку, Запоріжжі, Івано-Франківську, Луцьку, Львові, Одесі, Тернополі, Ужгороді, Харкові та ін., що відбуваються за підтримки Державного комітету телебачення та радіомовлення України.

Як свідчить аналіз, широкого резонансу в Україні та за її межами набувають культурні заходи, які проводять організації «Форум видавців», «Українська бібліотечна асоціація», «Українська асоціація працівників бібліотек для дітей» та ін.

Вагомий внесок у розвиток національної книги та демократизацію книжкової галузі України зробили: О. Афонін, О. Бойко, В. Галіновський, Я. Гоян, В. Гуцало, І. Драч, М. Жулинський, П. Загребельний, О. Коваль, П. Мовчан, Ю. Мушкетик, М. Онуфрійчук, К. Родик, Т. Семистяга, А. Толстоухов, І. Шевченко та ін.

Книга як об'єкт наукового дискурсу. Книга як витвір культури проявляє себе у відображенні форм суспільної свідомості. Погляд на книгу через призму науки та з естетичних позицій сприяє глибшому пізнанню її сутності та розкриттю її ролі в сучасній культурі України.

Розглядаючи українську книгу, варто зазначити, що на початку 90-х рр. ХХ ст., після порушення існуючих раніше координаційних зв'язків між органами державної влади і управління, державними науковими інституціями та установами книжкової галузі, простежуються тенденції щодо поступового формування української наукової інфраструктури. Водночас почалося відродження всіх кращих національних здобутків, актуалізувалися дослідження книги як невід'ємної складової духовної культури суспільства.

Наприкінці 90-х рр. в Україні відбулося суттєве оновлення: розширився діапазон та активізувалися наукові дослідження книги, утвердилися нові дослідницькі пріоритети, визначилися провідні наукові центри (Державна наукова установа «Книжкова палата України ім. І. Федорова», Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, Національна парламентська бібліотека України, Київський національний університет культури і мистецтв, Українська академія друкарства, Харківська державна академія культури, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв та ін.). Результати роботи наукових установ та вищих навчальних закладів України, які досліджують книгу, знайшли відображення у монографіях, кандидатських дисертаціях, численних публікаціях, методичних рекомендаціях тощо. Кількість наукових досліджень книги, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., значно зросла, вони характеризуються національним спрямуванням, різноманітністю, заповнюють прогалини в дослідженні книги як складової культури. Наприкінці ХХ ст. значно збільшилася кількість наукових часописів і збірників, що друкують

матеріали з проблем книги («Вісн. Кн. палати», «Друкарство», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета» та ін.). Ці видання є суміжно-галузевими. Проведений аналіз дає змогу констатувати відсутність спеціального періодичного видання, присвяченого виключно книзі, теоретичним проблемам осмислення її феномену в контексті культури.

Серед наукових досліджень національної книги кін. XX – поч. XXI ст. переважну більшість становлять історичні. Серед них: наукові роботи, що стосуються видавничої діяльності окремих організацій, установ, об'єднань у певний історичний проміжок часу; дослідження видавничої діяльності окремих осіб – діячів української культури та дослідження видання певних книжкових масивів (за територіальною, видовою ознакою тощо). Важливими питаннями, яким продовжує приділятися увага з боку вчених, є соціологічні аспекти читання та функціонування книги в суспільстві. Зазначено, що перспективними й актуальними є культурологічні напрями досліджень.

Аналіз численних матеріалів засвідчив, що з 1994 р. зростає кількість проведених організаціями та установами, підпорядкованими Національній академії наук та Міністерству культури України, наукових з'їздів, конференцій, симпозіумів та круглих столів з проблем книги. Ці заходи стабільно проводились упродовж досліджуваного періоду, що свідчить про активну діяльність наукової спільноти і слугує обговоренню та вирішенню найбільш актуальних проблем розвитку книжкової галузі.

Національна книга як об'єкт мистецтва. Науковці виокремлюють як дуже ефективний аспект дослідження книги в просторі культури аналіз особливостей візуального оформлення, співвідношення тексту та візуальних компонентів, власне текстової організації у книзі тощо.

Питання художнього оформлення і конструювання творів друку вивчає дисципліна «Мистецтво книги», що включає в себе особливості книги як форми суспільного функціонування, збереження та споживання матеріалізованого в ній словесного твору; методи, прийоми створення образу книги в цілісності, єдності; елементи книжкової форми та їх функції у розкритті змісту твору; художню структуру книги, через яку реалізується її цілісний образ.

Кращі традиції мистецтва зовнішнього та внутрішнього оформлення національної книги закладено ще за часів розквіту Київської Русі (Пересопницьке Євангеліє, Ізборники Святослава та ін.). Високий рівень тогочасної книжкової культури не викликає сумнівів. Міцні теоретичні підвалини мистецтва книги були закладені лише у XX ст. (В. Ляхов, В. Фаворський та ін.). З'ясовано, що мистецтвознавчі дослідження книг представлені науковим доробком ряду українських науковців: Н. Антонюк, С. Гавенко, Ю. Герчук, О. Добровольський, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, В. Сава, М. Хойнацький, В. Шевченко та ін. Наукові дослідження проводяться у визнаних книгознавчих центрах держави (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаніка), в музеях книги та профільних вищих навчальних закладах.

Аналіз документів з історії мистецтва книги засвідчує, що впливовим чинником, який визначає образність, просторове рішення художнього оформлення книги, є стиль епохи. З естетичного погляду книга змінювалась у своїх формах, збагачувалася за змістом разом з естетичними нормами епохи та свідомості читача. Сукупність елементів художньої структури видання: зовнішні компоненти художнього оформлення (обкладинка, оправа, суперобкладинка, форзац) у поєднанні з елементами внутрішнього її оформлення (шрифт, ілюстрації, графічні матеріали) сприяють створенню книги як цілісного мистецького феномена.

Прикладом успішного створення в Україні книг, які заслужили називатися справжніми творами мистецтва, є видання, що отримали визнання на престижних конкурсах як в Україні, так і за кордоном, створені у видавництвах «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Либідь», «Мистецтво», «Книга», «Дніпро», «Грані-Т», «Букрек», «Темпора» та ін. Мистецтво оформлення сучасної української книги останнім часом набуло виразного художньо-естетичного виміру.

Отже, книга та книжкова справа в Україні попри задекларовану важливість у процесах національно-культурного розвитку українського народу потребує загальнодержавної стратегії розвитку книжкової галузі, виваженої гуманітарної політики. Гостро постала проблема визнання національної книги і книжкової справи в Україні національним пріоритетом.

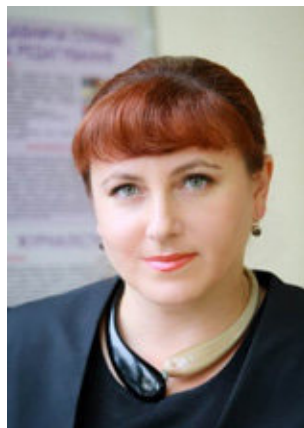
Трансформація національної книги виявляється у зміні особливостей її функціонування в українському суспільстві під впливом суспільно-політичних, економічних обставин (відсутність цензури, зміна форм власності видавництв та книгарень, підвищення ціни, різке зниження рівня доступності громадянам тощо), а також у еволюційних перетвореннях форми книги та зміні основних її функцій внаслідок розвитку новітніх технологій.

Важливим чинником розвитку національної книжкової справи та демократизації суспільного життя в Україні є діяльність громадських організацій: робота з удосконалення відповідного законодавства, позитивні результати якої часто носять вирішальний для національної книги характер; організація заходів для популяризації книги та читання в Україні; наукова робота та міжнародне співробітництво, що сприяє інтеграційним процесам входження у світовий культурний простір. Але при цьому громадські організації ще не мають вирішального впливу на комплексне розв'язання проблем розвитку національної книги. Можливості їхнього впливу на планування та реалізацію державної політики у книжковій галузі обмежені, ініціатива часто не знаходить підтримки з боку влади.

У кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. значно зросла кількість соціогуманітарних досліджень у цілому та досліджень книги зокрема. Наукові дослідження проблемкини мають великий науковий потенціал, розвиваються, набувають нових спрямувань. Однак, є необхідність подальшої розробки актуальних питань, висвітлення результатів нових наукових розвідок на сторінках фахових видань, що сприятиме розвитку української культури, національної ідентифікації в добу глобалізації. Поміж вагомих переваг сучасної української книги – її художньо-естетичні характеристики. Вона часто постає як художньо-естетичний твір, у якому синтезовано візуальне і вербальне мистецтво.

Збереження національної книги – необхідний і визначальний фактор самовідтворення культури в контексті поширення масових інформаційно-соціальних технологій. Книга дає змогу індивідові розвиватися духовно й осмислювати свої життєві орієнтири, що є запорукою збереження автентичності особистості та неповторності нашої національної культури.

КОЧУБЕЙ ЛАРИСА ОЛЕКСАНДРІВНА,

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри зв'язків з
громадськістю та реклами,
кандидат історичних наук,
головний вчений секретар Асоціації
політичних наук України, Української
Академії політичних наук, координатор
діяльності з Міжнародною асоціацією
політичних наук (IPSA)*

Народилася 26 червня 1970 р. в м. Боярка Київської обл.

У 1987 р. закінчила з відзнакою (золота медаль) Боярську середню школу №3, та вступила до Київського державного інституту культури ім. О. Корнійчука. 1991–1992 рр. працювала в науковій бібліотеці Київського політехнічного інституту. 1992–1995 рр. – навчання в аспірантурі Київського державного інституту культури за спеціальністю. 1996 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Видавнича діяльність Київського університету у 1834–1917 роках (на прикладі видань з природознавства)» за спеціальністю: 17.00.01 – «Теорія та історія культури» (Київ, 1996) (наукові керівники: доктор іст. наук О. Ф. Коновець та кандидат філологічних наук, доцент С. Г. Кулешов). 1996–1997 рр. – науковий співробітник Українського державного інституту архівної справи та документознавства, 1997–2006 рр. – завідувач відділу наукового реферування інформації Книжкової палати України, 2002–2006 рр. – докторант відділу теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ.

З 2008 р. і до сьогодні працює провідним науковим співробітником відділу теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Л. О. Кочубей – одна з авторів концепції та відповідальний секретар перших реферативних часописів в Україні Книжкової палати України ім. І. Федорова: «Політика. Політичні науки: основні концептуальні положення» та «Економіка. Економічні науки» (1997–2006).

У 2006 р. захистила докторську дисертацію на тему: «Виборчі технології в Україні (за досвідом парламентських виборів)» за спеціальністю 23.00.02 – «Політичні інститути та процеси», (науковий консультант – доктор філ. наук, професор Рудич Ф. М.)

Автор близько 100 наукових та науково-методичних публікацій, в тому числі монографій «Виборчі технології: політологічний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України)» (2006); навчального посібника «Виборчі технології» (2008); «Нарисів з історії видавничої діяльності Університету Св. Володимира у 1834–1917 рр.» (2009); підручника «PR у політичній сфері»

(2013); співавтор колективних монографій: «Політика в особах. Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти» (2008); «Політичний клас в сучасній Україні: особливості формування, тенденції розвитку» (2010); «Політичний режим і народовладдя в Україні: політологічний аналіз» (2011); «Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації» (2013); «Аналітичних доповідей Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України» (2010, 2012, 2013); ряду статей у «Політичній енциклопедії України» (2012) тощо.

Постійна учасниця наукових та науково-практичних конференцій, круглих столів, «Курасівських читань», член Української школи архетипіки»; член оргкомітету III, IV та V Конгресів політологів України.

Л. О. Кочубей – член спеціалізованих вчених рад Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України по захисту докторських і кандидатських дисертацій та Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; член редакційної колегії збірника наукових праць «Сучасна українська політика».

Професійну майстерність вдосконалювала як учасниця II Міжнародної Літньої школи молодих дослідників та викладачів PR (2004 р., Луганськ–Женева); заходів Українського центру політичного менеджменту (2003–2012 рр.), інформаційно-аналітичному центру (Париж, 2008, 2010 рр.); науково-практичних конференцій «PR-технології в інформаційному обществі» (Санкт-Петербург, 2011, 2013 рр.) тощо.

Викладає дисципліни: «Політологія», «PR у політичній сфері», «Теорія та історія PR», «Політичні системи світу», «Дослідження у PR».

Коло наукових інтересів: наукове реферування, виборчі технології, PR-діяльність, політичні технології, політичні системи світу, порівняльна політологія, книгознавство.

Основні публікації:

1. PR у політичній сфері : підруч. / Л. О. Кочубей. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 472 с. **2.** PR-діяльність у політичній сфері: до питання розвитку професійного комунікативного простору / Л. О. Кочубей. // Наукові зап. Луганського нац. ун-ту. Сер. «Філ. науки». Науковий простір дискурсології : ретроспективно-проспективний вимір : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – № 2. (34). – С. 98–109. **3.** Асоціація політичних наук України в системі МАПН / Л. О. Кочубей // Сучасна українська політика. Спец. вип. «Політична наука в Україні : стан та перспективи розвитку». – Київ, 2013. – С. 51–60. **4.** Модернізація політичного режиму Франції : досвід для України / Л. О. Кочубей // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Сер. «Філософсько-політологічні студії». – Львів, 2013. – Вип. 3. – С. 223–231 **5.** Виборча система як передумова формування політичного класу в сучасній Україні / Л. О. Кочубей // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2010. – Вип.6(50). – С. 26–37 **6.** Виборчі технології : політологічний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України) : моногр. / Л. О. Кочубей ; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : Юрид. думка, 2006. – 279 с. **7.** Виборчі технології: навч. посіб. / Л. Кочубей. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 331 с. – (Б-ка журн. «Політ. менедж.»). **8.** Використання фреймів у виборчій кампанії 2012 р. в Україні / Л. О. Кочубей // Парламентські вибори в Україні. Наукові дослідження. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – С. 210–222. **9.** До питання визначення та класифікації форм правління : сучасні підходи // Освіта регіону. – №3. – С. 62–74. **10.** Коммуникационные аспекты политики :

управленческий потенциал связей с общественностью // PR-технологии в информационном обществе : матер. VI междунар. научно-практич. конф. – СПб. : Изд-во политехн. ун-та, 2011. – С. 119–121. **11.** Нариси з історії видавничої діяльності Університету Св. Володимира у 1834–1917 роках (на прикладі видань з природознавства). – (До 175-річчя Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка). – К. : Видав. – поліграф. центр «Київський університет». – 223 с. **12.** Політика в особах : політичне лідерство на постсоціалістичному просторі : національний і регіональний контексти : моногр. / Ф. М. Рудич [та ін.] ; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : Парламентське видавництво, 2008. – 352 с. **13.** Політичний PR : управлінська складова / Л. О. Кочубей. // Сучасна українська політика Спец. вип. «Політична наука в Україні : стан та перспективи розвитку». – К. :Укр. центр політичного менеджменту, 2008. – С. 291–300. **14.** Політичні лідери Франції : архетипи становлення / Л. О. Кочубей // Публічне управління : теорія і практика : зб. пр. – Х., 2011. – С. 128–134. **15.** Політичні режими і форми правління // Політичні режими і народовладдя в Україні : політологічний аналіз : моногр. / за заг. ред. Ф. М. Рудича. – К., 2011. – С. 64–126. **16.** Связи с общественностью в политической сфере : современные тенденции и вызовы // Матер. VI Всерос. конгресса политологов «Россия в глобальном мире : институты и стратегии полит. взаимодействия» (22–24 нояб. 2012 г.). – М. : РАПН, 2012. – С. 261. **17.** Сутність політичного режиму і характер державного правління // Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці : аналітична доповідь / за ред. Майбороди. – К., 2013. – С. 8–22. **18.** Сучасна політична еліта та політичний клас : визначення, моделі та особливості становлення / Л. О. Кочубей // Наукові записки ІПіЕД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – Вип.1 (45). – С. 37–54. **19.** Сучасні виклики, що стоять перед політичним класом і можуть привести до об'єднання України / Л. О. Кочубей // Націєконсолідуюча діяльність політичного класу сучасної України : аналіз і прогнозні оцінки : аналітична доповідь ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2011. **20.** Франція : національна ідентичність та стан модернізації політичного режиму країни // Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації : моногр. / [Ф. М. Рудич та ін. ; за заг. ред. Ф. М. Рудича] ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2013. – С. 369–405.

До започаткування книжковою палатою України електронного реферативного часопису «Історія. Історичні науки»

Книжкова палата України, за ініціативою директора, професора М. Сенченка налагодила випуск серій реферативних журналів (РЖ) «Політика. Політичні науки» (заснований у 1997 р.) та «Економіка. Економічні науки» (1998), що користуються значним попитом серед читачів (зокрема, науковців та студентів), про що свідчать численні відгуки на адресу редакції. Вона має наміри продовжувати роботу по створенню системи реферативних видань гуманітарного спрямування. Книжкова палата України за підтримки Міжнародного Фонду Відродження протягом 2002 р. здійснює проект за назвою: «Комплекс електронних реферативних часописів «Політика. Політичні науки», «Економіка. Економічні науки», «Історія. Історичні науки». При цьому його реалізація ґрунтується на концепції, що була розроблена ще на початку діяльності з підготовки РЖ Книжкової палати України.

Метою проекту є підготовка систематизованої реферативно-бібліографічної інформації з питань теорії та методики історичної науки, розвитку вітчизняної та всесвітньої історії, спеціальних історичних дисциплін для оперативного

інформування користувачів інформації (істориків, державних діячів, архівознавців, вчених, аспірантів, студентів та всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку історії та історичних наук) в Україні та поза її межами.

Завдання проекту полягають у необхідності вирішення проблеми створення системи інформаційного забезпечення наукових досліджень з історичних дисциплін, інформування про нові напрями розвитку історичної науки, репрезентації вітчизняного потоку історичної наукової літератури. На сьогодні в Україні відсутні часописи, в яких у систематизованому вигляді та оперативно у формі рефератів подавалися б потоки публікацій з історії та історичних наук. Виняток складає РЖ «Джерело». Серія 3. «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво», який готують Наукова бібліотека імені В.Вернадського (НБУВ) спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України. Однак журнал характеризується загальною рубрикацією і звідси – відбиттям лише фрагменту потоку вітчизняних публікацій з історичних наук.

Реалізація даного проекту сприятиме розв'язанню завдання забезпечення споживачів своєчасною і повною інформацією, підвищенню інтересу читачів до історичного минулого України та стимулюванню читання історичної літератури, а також створенню умов для оперативного доступу користувачів до джерел інформації та економії їхнього часу.

Окрім того, журнал репрезентуватиме ті праці, які виходять незначними тиражами, як-то матеріали конференцій, збірники наукових праць НДІ тощо.

Реалізація проекту відбувається поетапно.

На першому етапі було розроблено робочу класифікаційну схему (рубрикацію) РЖ «Історія. Історичні науки» з метою створення упорядкованого переліку рубрик для систематизації матеріалів та пошуку інформації. Робочу класифікаційну схему підготовлено на основі УДК, яка концептуально визначена, як основа побудови реферативних видань Книжкової палати України. Схема підготовлена за ключовими розділами УДК – 93 та 94 з використанням індексів з суміжних галузей знань і дає можливість визначити розміщення рефератів в основній частині журналу детальніше, ніж зміст окремого випуску РЖ. Для уявлення про змістовне наповнення часопису наведемо робочий варіант класифікаційної схеми:

Робоча класифікаційна схема РЖ «Історія. Історичні науки»:

902 Археологія

903 Передісторія. Доісторичні залишки

904 Археологічні пам'ятки

908 Краєзнавство

929 Біографічні дослідження

929.5 Генеалогія

929.51 Теоретична генеалогія

929.52 Окрема генеалогія. Історія сімей

929.521 Таблиці нащадків. Лінії нащадків. Генеалогічні дерева

929.53 Джерела генеалогії

929.6 Геральдика

929.7 Нобілітет. Знатність. Шляхетність. Дворянство

929.9 Прапори. Штандарти. Знамена

93 Історія

930 Історична наука. Допоміжні історичні науки

[Документи з історіографії та сучасного стану історичної науки в окремі епохи]

930.1 Історія як наука. Теорія та філософія історії. Морфологія історії

930.2 Методологія історії. Дослідження, що базуються на письмових джерелах, записах, написах

930.22 Дипломатика. Історичне документознавство

[Критичне вивчення внутрішніх характеристик, стилю та форми історичних документів]

930.23 Історична критика

930.24 Історична хронологія

930.25 Архівознавство. Архіви

930.271 Епіграфіка. Вивчення написів

930.272 Палеографія. Вивчення стародавніх письмових документів

930.85 Історія цивілізації. Історія культури

94 Загальна історія

[Історію окремих країн та народів позначати за допомогою загальних визначників місця та загального визначника часу]

Суміжні галузі знань:

002 Друк у цілому. Книгознавство

003 Система письма і писемності

003.07 Шрифти і стилі письма

003.3 Писемність

008 Культура 061 Організації

069 Музеї. Постійні виставки

09 Рукописи. Рукописні та рідкісні стародруки

17.023.36 Культура, цивілізація

355.48 Історія воєн

397 Первинні, кочові народи

651.5 Службові документи. Історія та теорія діловодства. Документознавство.

Архіви установ

719 Охорона сільських та міських історичних пам'яток

737 Нумізматика

На основі робочої класифікаційної схеми було розроблено блоки рубрик, матеріали з яких буде містити РЖ «Історія. Історичні науки»:

1. Історія як наука

2. Історія як наука. Теорія та філософія історії

3. Історіографія

4. Історична хронологія

5. Методологія історії (історична критика)

6. Організація історичної науки (наукові установи, музеї)

7. Загальні джерелознавчі дисципліни

8. Історичне джерелознавство

9. Археологія

10. Краєзнавство

11. Топоніміка

12. Ономастика

13. Генеалогія

14. Спеціальні історичні дисципліни

15. Епіграфіка

16. Геральдика

17. Нумізматика

18. Палеографія. Історія паперу (філігранологія)

19. Дипломатика. Сфрагістика

20. Архівознавство

21. Документознавство. Історія діловодства
22. Археографія
23. Історія рукописної та друкованої книги
24. Соціально-політична історія суспільства
25. Історія цивілізації. Історія культури
26. Світова історія
27. Історія України
- Додаткові рубрики
  1. Персоналізації
  2. Рецензії

За планом проекту також передбачено проведення наукового дослідження документального інформаційного потоку (ДІП) з історії, що надходить до Книжкової палати України з метою вивчення його динаміки та формування джерельної бази журналу. Слід зазначити, що результати попереднього дослідження ДІП за період з січня 1998 по квітень 2001 років вже були опубліковані на сторінках «Вісника Книжкової палати». Дослідження було доповнене даними, які було отримано протягом січня – червня 2002 р., що дозволяє зробити певні висновки. Зокрема, простежується динаміка ДІП з історії на тлі загального надходження документів до Книжкової палати України як обов'язкового примірника друку за останні чотири роки (див. Табл.) .

Історична література в загальному потоці видань становила:

Кількість видань (%)	Роки			
	1998	1999	2000	2001
Книги, брошури (в тому числі автореферати дисертацій)	4,6%	4%	3,8%	4,5%
Періодичні та продовжувані	3,2%	2,4%	2,9%	3,7%

Отже, кількість видань з історії та історичних наук у загальному документальному потоці зростає впродовж періоду 1998–2001 рр.

Проаналізувавши періодичні та продовжувані видання з історії та суміжних галузей, було встановлено, що ядерними виданнями з теми «Історія. Історичні науки» на сьогодні є: «Українська історіографія на рубежі століть. Серія. Історичні науки», «Наукові праці НБУ ім. В. І. Вернадського», «Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна», «Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л. Українки», «Київська старовина», «Вісник Київського університету ім. Т.Шевченка. Серія Історія», «Вісник Черкаського університету», «Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. «Історія. Економіка», «Сіверянський літопис». «Студії з архівної справи та документознавства» тощо.

Зону розсіяння складають такі видання: «Вісник Тернопільської академії народного господарства», «Влада». «Казна», «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського», «Науковий колегіум», «Вітчизна», «Нова парадигма», «Сучасність» тощо.

Протягом другого етапу реалізації проекту відбувалося нагромадження бібліографічних записів в базі даних поточної інформації РЖ «Історія. Історичні науки», шляхом здійснення таких процесів:

1) відбір та аналіз першоджерел з історії відповідно до принципів: перегляд de-visu, новизна, цінність інформації, актуальність проблематики на момент сьогодення тощо;

2) аналітико-синтетичне опрацювання документів (монографії, автореферати дисертацій, матеріали конференцій, підручники, посібники, наукові статті з журналів та продовжуваних збірників, нариси, довідники тощо) з метою підготовки рефератів, що відображають її основні смислові аспекти;

3) індексування рефератів за УДК з метою ідентифікації змісту документа для його наступного пошуку;

4) відбір ключових слів.

Третій етап проекту передбачає підготовку допоміжних бібліографічних показників – авторського, алфавітно-предметного, показника використаних періодичних і продовжуваних видань на основі накопиченої бази даних реферативно-бібліографічної інформації та створення випусків електронних РЖ «Історія. Історичні науки» з періодичністю виходу один раз на два місяці.

Окрім того, триває робота по створенню електронних версій РЖ «Політика. Політичні науки», «Економіка. Економічні науки» та бази реферативної інформації Книжкової палати України, що дасть можливість розширити коло користувачів.

Для реалізації даного проекту було проведено модернізацію комп'ютерної техніки і мережевого обладнання Книжкової палати України, а також закуплено систему менеджменту бібліографічних записів і створення бібліографічних показників Reference Manager 5.0 network на п'яти робочих станціях. Детально розроблено структуру бази даних бібліографічних записів.

Споживачі інформації зможуть ознайомитись з першими номерами часопису «Історія. Історичні науки» у електронній формі на компакт-дисках. У подальшому планується створити віддалений доступ до баз даних реферативної інформації через Internet-сайт Книжкової палати України.

Вісник Книжкової палати. – 2002. – № 11 (76). – С. 7–8.

**МАКАРОВА
МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,**

*кандидат культурології, доцент кафедри
бібліотекознавства та інформології
Київського університету
імені Бориса Грінченка*

Народилася 13 березня 1961 р. в с. Устечко Тернопільської обл. У 1980 р. закінчила Чернівецьке культурно-освітнє училище з відзнакою; у 1984 р. – Київський державний інститут культури ім. О. Корнійчука за спеціальністю «бібліотекознавство та бібліографія». З 1985 по 1989 р. – працювала у Броварській ЦБС; 1989–2009 рр. – у КНУКІМ на посадах: завідувач лабораторії, старший викладач, заступник завідувача кафедри книгознавства і бібліотекознавства. З 2012 р. по теперішній час – доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Член робочої групи з розробки Стандарту вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» Міністерства освіти і науки України (відповідальний секретар), Концепції кафедри книгознавства видавничої діяльності та навчально-експериментальної лабораторії (2005).

У 2008 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Друкована книга XVI–XVIII ст. як фактор спадкоємності духовної культури України» за спеціальністю 26.00.01. – «Теорія й історія культури» (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор В. М. Медведєва) на здобуття наукового ступеня кандидата культурології.

Автор понад 20 наукових праць у фахових виданнях.

Керівник магістерських робіт, опонент дисертаційних робіт, учасник багатьох Міжнародних і Всеукраїнських конференцій, круглих столів, книжкових виставкових заходів.

Викладає дисципліни: «Кодикологія та кодикографія рукописної книги», «Бібліографічний опис стародруків», «Книгознавство».

Коло наукових інтересів: книгознавство, рукописна книга, культурологічні виміри книговидання.

Основні публікації:

1. Підготовка сучасних компетентних фахівців книгознавства в контексті гуманітарної освіти / М. В. Макарова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., НАКККІМ, 2013. **2.** Книга і періодика в інформаційно-комунікативному комплексі сучасного суспільства / М. В. Макарова. – Книга в сучасній культурі України: хрестоматія у 2 т. – Т. 1. – 2013 – С. 193–198. **3.** Книга і електронні засоби масової інформації : взаємодія і конфронтація /

М. В. Макарова – Наукові записки КНУКіМ. – К., 2010. – Вип.8. – С. 135–138. **4.** Книгодруки XVI–XVIII ст. і міжнаціональні орієнтири філософського осмислення культури / М. В. Макарова. – Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 199–203. **5.** Національно-культурне значення та використання стародруків Києво-Печерської лаври / М. В. Макарова // Теоретичні та практичні питання культурології. – Мелітополь, 2008. – Вип. 25, ч.111 – С. 101–105. **6.** Стародруки Києво-Печерської лаври у церковних, монастирських і приватних бібліотек України: аналіз джерел дослідження / М. В. Макарова // Питання культурології. – Вип. 23. – К., 2007. – С. 52–56. **7.** Вплив друкованої книги на поширення української духовної культури XVI–XVIII ст. / М. В. Макарова – Культура і мистецтво у сучасному світі : наукові записки КНУКіМ. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 222–226. **8.** Нові джерела до історії книжкової справи на Правобережній та Західній Україні у XVIII ст. / М. В. Макарова – Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 8. – С. 38–39. **9.** Макарова М. Видавничі осередки на західноукраїнських землях XVI–XVII ст., їх роль у збереженні української духовної культури / М. В. Макарова // Інтегровані комунікації. – 2016. – Вип. 1. – С. 71–77. **10.** Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки в умовах євроінтеграції: тези доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції (25–27 трав. 2017 р.) / Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»; за заг. ред. П. І. Юхименка ; наук. ред. Т. М. Косач. – Біла Церква, 2017. – 183 с. // Макарова М. В. Підготовка сучасних бібліотечних фахівців – трансформація в компетентнісно-орієнтований освітній процес. – С.40–42. **11.** Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: тези Другої Міжнародної науково-практичної конференції (16 листопада, 2017р., м. Київ) / Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка. – Київ; Видавництво КУБГ, 2017. – 82 с. // Макарова М. В. Співвідношення культури і комунікації. – С.76–78.

Книгодруки XVI–XVIII ст. і міжнаціональні орієнтири філософського осмислення культури

Сповнені патріотичного пафосу, громадянськості, історичні твори українських гуманістів першої половини XVI ст. сприяли розвитку патріотичних почуттів у людей, формували національну свідомість та історичну традицію, що мало велике прогресивне значення, бо інтерес до минулого свого народу пізніше, на початку XVII ст., став загальною тенденцією у розвитку духовної культури України. Діяльність українських гуманістів першої половини XVI ст. залишила помітний слід в історії української культури, зокрема філософії. Історіософські ідеї цих мислителів, їхні погляди на державу становили певний етап у розвитку філософської думки в Україні. У цей час на перший план виступає комплекс думок, які називають сьогодні ідеями громадянського гуманізму: національна самосвідомість, патріотизм, громадянське служіння («спільне благо»), справедливість, політичні свободи. Деякі ідеї, які мали місце в українській філософській думці першої половини XVI ст. (наприклад, історіософські), продовжують функціонувати уже на якісно вищому рівні. Якщо раніше національне або ототожнювалося з конфесійним, або лише декларувалося, то тепер пропагується свідомо, цілеспрямовано, наполегливо. Активно відшукуються шляхи розвитку української національної культури в нових умовах, де чільне місце належало книгодрукуванню. Друкарні Києва, Львова, Чернігова, Луцька, Умані, Почаєва, Кременця, Харкова, Кам'янця-Подільського, Житомира та інших міст були осередками просвітництва. Лише київська друкарня до кінця XVIII ст. видала

понад 100 різних книг, серед них праці й підручники П. Могили, І. Прокоповича, С. Полоцького, М. Смотрицького, Л. Магніцького, Д. Янковича та ін.

Активний книгообмін в межах українських земель значною мірою зумовлювався наявністю тісних книговидавничих контактів та співробітництва між окремими друкарськими осередками. Останні часто обмінювалися шрифтами, друкарськими майстрами, використовували як зразки для передруків видання інших друкарень. Відомо, зокрема, що у львівську братську друкарню з самого початку увійшли острозькі шрифти, а в київську лаврську – дерманські. Існують також факти взаємного сприяння у поширенні видань між окремими друкарнями. Так, у середині XVII ст. Лавра, домовившись з Львівським братством, взяла від нього певні видання для продажу у Києві та Наддніпрянщині, а також передала свої друки для поширення у Львові й околицях. Цікавою з цієї точки зору є обставини виходу у світ 1745 р. у Львові тексту публічного диспуту професора Київської академії Мануїла Козачинського. Над виданням цієї книги працювали одразу три друкарні: кирилівський шрифт набрано в друкарні Львівського братства, латинський і польський текст – шрифтом Львівської єзуїтської колегії. Герб Розумовських вирізав львівський гравер Іван Филипович, а заставки і генеалогічне дерево Розумовських виконав знаменитий український гравер Григорій Левицький, котрий працював у Києво-Печерській друкарні.

Протягом півстолітнього існування Острозький культурно-освітній осередок сформував ціле покоління талановитих перекладачів, передусім з грецької мови. Якщо на початковому етапі існування осередку – в період підготовки до видання Острозької Біблії – переклади й редагування здійснювали здебільшого приїжджі греки, то пізніше ці завдання успішно виконували місцеві острозькі вихованці (з 1602 по 1605 рр. продовжувалася праця над перекладами у Дермані). Найактивнішим з них був ієромонах Кипріян, досконалий знавець грецької мови («муж в еллінском діалект! искусен»), учасник – як перекладач – Берестейського православного собору 1596 р. Йому належить збірник перекладів візантійських тенденцій та афоризмів «Пчола», виконаний у Дермані 1599 р. та «Синтагматикон» митрополита іладельфійського Гавриїла Севера (1603). Останній пізніше отримав широке поширення у Києві та Львові. Дічі острозького видавничого осередку підтримували тісні зв'язки з осередком князя А. Курбського у Миляновичах. Відомо, наприклад, що переклади, виконані діячами його кола, були використані в острозьких виданнях «Маргарит» Іоанна Златоустого (1594) і «Книга о постничестве» Василя Великого» (1595). Полемічні твори А. Курбського використав у своїй «Истории о листрийском... синодъ» острозький перекладач Купріян. Він також редагував і популяризував твори Максима Грека, які поширював на Україні А. Курбський.

Зміст, стиль діяльності Острозького культурно-освітнього осередку сприяв швидкому зростанню їх авторитету. Він об'єднав плеяду визначних представників української культури, які зробили вагомий внесок і в історію вітчизняної філософської думки. Це перший ректор Острозької академії Герасим Смотрицький (невід. – 1594) – автор передмови й один з ініціаторів створення знаменитої Острозької Біблії, Кирило Лукарис (майбутній патріарх Александрійський і Константинопольський), український письменник-полеміст Клірик Острозький (кінець XVI ст.), Христофор Філалет (середина XVI – поч. XVII ст.) – автор відомого полемічного твору «Апокрисис», український письменник, мислитель Іван Вишенський (між 1545–1550 – прибл. 1620), поет-гуманіст Симон Пекалід (прибл. 1563 – прибл. 1601) та ін. Розроблені ними філософські ідеї були в контексті релігійно-духовної творчості, здебільшого у річищі киеворуської

філософської традиції. Та поступово тематика їх філософських досліджень набувала нового звучання, актуалізованого умовами тогочасного суспільного буття України. Так, намагаючись осмислити одну з найскладніших психолого-філософських проблем християнства – догмат Трійці – вони здійснили спробу обґрунтувати моністичну концепцію буття у контексті співвідношення єдиного і множинного; осмислюючи Божественну сутність, намагалися показати докорінну відмінність видимого (земного) і невидимого (небесного) світів, Бога і земної людини, обстоювали свободу совісті як одне з найважливіших надбань. Тяжіння до раціоналізму активно виявлялось при осмисленні філософсько-теологічних проблем. Винятком є хіба що творчість І. Вишенського з його орієнтацією на ортодоксальні греко-візантійські, киево-руські духовні цінності.

У рамках Острозького осередку фактично сформувалася перша наукова установа України, зокрема один з провідних центрів грецистики, діяло найпотужніше на той час українське видавництво. Активна видавнича і просвітницька діяльність Острозького гуртка, видані ним полемічні та богословські книги та виховання у Острозькій слов'яно-греко-латинській колегії кадрів визначних культурних і церковних діячів по праву заслужила визнання сучасників і славу «Острозьких Афін».

Концепція природного права, що з'явилася в XVI–XVII ст., ставила на чільне місце невідомі у докапіталістичні епохи поняття вроджених для кожного індивіда особистих свобод. На вітчизняному ґрунті теорію природного права розвивали М. Козачинський і Т. Прокопович. Останній досить своєрідно ототожнював природне право (закон) із заповідями Святого Письма. Крім них, у середині XVI ст. ідеї природного права пропагував і розробляв Ст. Оріховський, який написав трактат «Про природне право». На жаль, він до нас не дійшов: Тому сьогодні про погляди мислителя на природне право, про значення, якого він йому надавав, можемо судити, виходячи з окремих міркувань, що трапляються в інших працях. Природне право (закон), на думку Оріховського, вище людських законів, які при потребі можна змінювати.

У творах українських мислителів знаходимо нові гуманістичні погляди на історію, на роль і місце людини в історичному процесі. Історія розглядається ними не як реалізація наперед визначеного божественного припису, а як людська драма в дії, де якщо якісь надприродні сили й вирішують долю людини, то, принаймні, не християнський Бог. Гуманісти звеличували людину – творця історії, проголошували людину рівною Богові. Так, властиві середньовічній історіографії провиденціалізм і фаталізм були відкинуті гуманістами і поступилися місцем історично зумовленим вчинкам персонажів, які стають активними суб'єктами дії. У працях українських мислителів утверджується ідея історичної активності особи і мас, що визначало їх інтерес до народного життя і національної історії, розвитку суспільної свідомості. Головною рушійною силою історичного розвитку і суспільного прогресу гуманісти вважали мудрість, розум, знання, освіту.

Видання наукових та навчальних видань для вищої школи в типографії Києво-Печерської Лаври поживалося в середині – другій половині XVII ст. в Києві спостерігалось підйом наукової діяльності, центром якої стала Києво-Могилянська академія. Оскільки значна частина вченої лаврської братії викладала в цьому закладі, тому Києво-Печерський монастир мав пряме відношення до цього процесу, а його типографія долучилася до друку нових наукових досліджень в галузі гуманітарних наук. В їх числі – філософсько-богословський твір Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку», в якому автор з виступаючи з позицій гуманізму характеризує людину як боже творіння, наділене прагненням до щастя, почуттям власної гідності та

можливостями до самовдосконалення. Твір Гізеля «Мир з Богом чоловіку» широко розповсюдився в Україні й Росії і багато разів перевидавався. Гуманізм цієї книги і її невідповідність монархічним нормам тодішнього російського суспільства стали причиною її заборони Синодом в 1690 р.

Києво-Могилянська академія зробила значний внесок у розвиток науки та культури Росії, Білорусії та балканських народів, дала цілу низку діячів, які заснували там чимало навчальних закладів. Заходами професора Сімеона Полоцького в Москві 1664 р. Слов'яно-греко-латинську академію було реорганізовано на взірець Києво-Могилянського колегіуму. З 1704 по 1762 р. професорські посади в Москві обіймали близько 100 вихідців з України. Видатний український церковний і громадський діяч, письменник і вчений Ф. Прокопович очолив російський Синод.

Під впливом ідей гуманізму і реформації в академії сформувався один із центрів філософської, історичної і суспільно-політичної думки, що обстоював ідею незалежності українського народу (Й. Горбацький, І. Газель, І. Кроковський, С. Яворський, Ф. Прокопович та ін.).

Свого подальшого розвитку філософська школа Києво-Могилянської академії набула на другому етапі її існування, коли центр філософського пошуку змістився в бік проблем гносеології, раціоналістичної та емпіричної методології. Найбільш яскраво репрезентує цей період Георгій Щербацький (1725 – невід.), філософська система якого помітно близька до філософії Декарта, ідей Нового часу. Виходячи з духу картезіанського раціоналізму, він тлумачить філософію як науку, як «істинне, вірогідне, очевидне пізнання якоїсь речі, незаперечної і незмінної через певну істинну підставу чи причину, завдяки якій вона є ось такою або в кожному разі завдяки якій стверджується, що вона саме така, чи заперечується попереднє визначення». Особливу роль у цьому процесі Щербацький відводить самосвідомості, проблемі онтології «внутрішньої людини», що є, як відомо, однією з провідних ідей української філософської думки. У пошуку істини він застерігав від надмірної довіри до свідчень органів чуття, наголошував на необхідності підпорядкування чуттєвого пізнання мисленню, розумінню, осягненню з допомогою природного світла розуму, яким наділив людину Бог. Основою об'єктивної значущості людського мислення вважав Божу всемогутність, що породила свідомість людини і принцип очевидності як суб'єктивного відповідника цієї всемогутності.

До українських гуманістів XVI – початку XVII ст. ми зараховуємо передусім тих, хто усвідомлював себе українцем (русином, роксоланом, рутенцем, русом, росіянином, руським). Це Станіслав Оріховський-Роксолан, Павло Русин із Кросна та ін. Цей принцип самоусвідомлення переконливий, але не охоплює ряду діячів, які хоч і не наголошували на своїй національній приналежності, проте були українцями, жили і творили на етнічній українській землі і розвивали її культуру. Це не означає, що вони не могли бути водночас і представниками іншої культури. Треба, нарешті, сказати і про виразно інонаціональних авторів, які жили на українських землях, розробляли українську проблематику і відповідно вносили вклад у розвиток української культури. Таких авторів ми також вважаємо представниками української культури, але називаємо їх польсько-українськими (Матвій Стрийковський), вірменсько-польсько-українськими (Шимон Шимонович), грецько-російсько-українськими (Максим Грек) та ін. Це, гадаємо, справедливо, бо виразної переваги у своїх відвертих симпатіях до певного народу вони часто нічим не виявляли, а принцип зарахування одного діяча до двох і більше культур не є чимось незвичним. Гуманістичні погляди видатних

діячів стверджувалися в контексті філософії історії XVI – початку XVII ст., що давало можливість представити культуру з якісно новим змістом і ціллю історичного процесу, побачити в ній розвинуту й існуючу в історичних формах сукупність різних способів діяльності, форми свідомості і продукту цієї діяльності, засіб формування й розвитку людства. Культура сприймалась водночас як складова цілісної світової історії, і як неповторні і унікальні «історичні культури». У контексті такого сприйняття, друкована книга XVI–XVIII ст. українських друкарень відіграла важливу соціокультурну роль, оскільки виступала як міжнаціональний орієнтир філософського осмислення культури, основною формою фіксації та трансляції досвіду, який забезпечував збереження і систематизацію знань з усіх галузей, а в наш час сприяє сучасній цивілізації відтворювати себе, розвивати науковий світогляд і науку, сучасні форми пізнання. Затвердження історизму в філософії культури створювало передумови для висунення культури в її суспільно-історичній визначеності на роль специфічно людської суті, замість вічної й незмінної «природи людини».

Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. пр. – Вип. 24. – Київ, 2009. – С. 199–203.

**МЕДВЕДЕВА
ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА,**

*кандидат педагогічних наук, професор
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету культури і
мистецтв, заслужений працівник культури
України*

Народилася 11 вересня 1946 р., в с. Ольгопіль Новобузького р-ну, Миколаївської обл. У 1964 р. закінчила з відзнакою Возсіятську середню школу, в 1968 р. – Харківський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекар-бібліограф вищої кваліфікації».

Трудова діяльність Валентини Медведєвої була багатоплановою і різносторонньою, охоплювала адміністративну, організаційну, науково-педагогічну, науково-методичну, науково-дослідну, громадську.

З 1968 р. по 1993 р. працювала в Державній бібліотеці України для дітей (нині Національна бібліотека України для дітей).

Як член робочих груп брала участь у розробці нормативно-законодавчих актів в бібліотечній справі.

У 1976–1993 рр. працювала у Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв викладачем кафедри теорії та практики культури; з 1993 р. по 1996 рр. у Міністерстві культури України на посадах помічника міністра, секретаря колегії, головного спеціаліста. Має сьомий ранг державного службовця.

З 1996 р. і по сьогодні працює у Київському національному університеті культури і мистецтв (помічник ректора, вчений секретар, доцент, професор, завідувач кафедри, проректор).

У 1997 р. захистила дисертацію на тему «Формування інтересу читачів – підлітків до української художньої літератури» за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» (науковий керівник – доктор культурології, професор Т. О. Долбенко)

Член всесоюзних та всеукраїнських робочих груп з реалізації цілого ряду державних програм, наукових досліджень, експериментів, зокрема «Упорядкування мережі бібліотек», «Централізація державних масових бібліотек Української РСР 1975–1980 рр.», «Концепція розвитку шкільної бібліотеки» (1997), «Першого Всеукраїнського конгресу бібліотекарів України» (секція «Дитячі і шкільні бібліотеки» 1992), наукових досліджень в галузі дитячого читання та бібліотечного обслуговування дітей «Запити та інтереси дітей у галузі книги і читання, їх формування і задоволення в умовах сучасного села (1971–1975); «Повышение уровня пропаганды литературы среди учащихся 5–8 классов в помощь изучению естественных наук» (1976–1978); «Библиотека и книга в процессе трудового воспитания и профессиональной ориентации в свете задач

реформи школи (1986); «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках України» (1989–1996); «Історія державних бібліотек України для дітей» (1993); «Концепції державної культурної політики (1999); Державної цільової програми розвитку української культури (1993); «Концепція діяльності та розвитку кафедри книгознавства та видавничої діяльності (2005). «Концепція навчально-виробничої лабораторії» (2005) та ін. Член фахової ради з питань культури і мистецтв Міністерства України; робочої групи з розробки стандарту вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» (1999–2010 рр.).

У 1999 р. очолила кафедру книгознавства та видавничої діяльності, яка почала підготовку фахівців для книжкової справи, бібліотечної та видавничої, зокрема. Свою роботу спрямовувала на консолідацію зусиль університету та фахівців книжкової справи в Україні з тим, щоб здійснити реальні кроки у справі підготовки кадрів для національної книжкової індустрії, бібліотечної галузі, піднесення ролі і місця книги і читання в суспільстві. Активно залучає до співпраці кращих фахівців провідних видавництв України «Либідь», «Веселка», «Мистецтво», «Дніпро», «Український письменник» та ін. Налагоджує дієві контакти з Державним комітетом радіомовлення і телебачення України (Департаментом видавничої справи), Книжковою Палатою України, Агентством з авторських прав, що дало змогу якісно поліпшувати навчальний процес, залучати кращих фахівців-практиків до навчального процесу (викладання авторських курсів, проведення майстер-класів, творчих зустрічей тощо).

У 2001 р. отримала вчене звання професора. Член спеціалізованих вчених рад К 26.807.01 по захисту дисертацій зі спеціальності «Книгознавство, Бібліотекознавство. Бібліографія» та К 26.807.04 із соціальних комунікацій.

Член Наглядової ради Національної бібліотеки України для дітей.

Має більше 200 наукових публікацій: монографії, підручники, посібники, статті, хрестоматії, методичні матеріали, навчальні програми, навчально-методичні комплекси, практикуми. Здійснює редагування і рецензування монографій, наукових збірників, навчальних посібників, навчальних програм, методичних рекомендацій, авторефератів дисертацій. Виступає опонентом та експертом дисертаційних досліджень.

Здійснює керівництво науковими роботами аспірантів (захищено 10 дисертаційних досліджень), магістрів (захищено більше 50 робіт).

На наукові інтереси суттєво вплинули: навчання за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», наукові відрядження до Литви, Естонії, Білорусії, Росії; участь в комплексних робочих групах Мінікультури по вивченню діяльності бібліотек в регіонах України; міжособистісне спілкування з видатними книгознавцями, бібліотекознавцями, бібліографознавцями, з відомими діячами культури, мистецтва, освіти, політики.

Це сприяло формуванню теоретичних поглядів, бачення специфіки та особливостей трансформаційних факторів у розвитку сучасної культури.

Урядові нагороди: «Заслужений працівник культури України», Грамота Кабінету Міністрів України, ювілейна медаль ім. Н. Крупської, грамоти міністерства культури, медаль «Ветеран праці», почесна відзнака Міністерства культури «За багаторічну працю в галузі культури», Подяка, Почесна грамота та нагрудний знак «Знак пошани» Київського міського голови, Почесний знак «Друг книги» від Молдавської РСР.

Викладає дисципліни: «Книга в культурі України: сучасний дискурс», «Книгознавство», «Спеціальне книгознавство», «Міжнародне співробітництво

у бібліотечно-інформаційній сфері», «Сучасний літературний процес», «Основи наукових досліджень», «Педагогіка та психологія читання дітей», «Вступ до фаху».

Коло наукових інтересів: книгознавство, книга і читання в соціально-комунікаційному та культурологічному вимірах, дитяча бібліотека як соціальний інститут, соціологія та педагогіка читання, сучасні проблеми книговидавництва, бібліотека, книга і читач в умовах формування громадянського суспільства та сучасних цивілізаційних викликів.

Основні публікації:

1. Деякі питання централізації бібліотек для дітей на Україні / В. М. Медведєва // Бібліотекознавство і бібліографія. – Вип. 16. – Х., 1976. – С. 31–37. **2.** Що і як читають наші діти? (за матеріалами соціологічного дослідження Державної республіканської бібліотеки для дітей) – Київ; Веселка, 1986 – с. 118–123. **3.** Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки. Підсумки соціологічного дослідження. Науковий звіт. – К.; ДРБ для дітей; 1990 – С. 17. **4.** Книга як символ культури і феномен ризику / В. М. Медведєва // Вісн. Кн. палати. – 1999. – №1. – с. 13–15. **5.** Книга і читання як соціокультурний феномен : навч. посіб. / В. М. Медведєва. – К. : КНУКІМ. – 2001. – С. 103. **6.** Книгознавчий аспект книгознавчої культурної політики / В. М. Медведєва // Друкарство. – 2001. – №7. – С. 45–57. **7.** Словник книгознавчих термінів / В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К. – : ТОВ «Видавництво Аратта». – 2003. – 160 с. **8.** Стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика «Бакалавр» (спеціальність «Книгознавство. Бібліотекознавство. Бібліографія» / Г. І. Ківшар, В. М. Медведєва, В. В. Загуменна, Т. С. Менько, І. П. Штефан, М. В. Макарова. – К. : ТОВ «Видавництво Аратта», 2005. – 56 с. **9.** Сучасна українська література: 80–90 рр. ХХ ст. / В. М. Медведєва. – Львів : Кальварія, 2001 – 432 с. **10.** Книга в сучасній культурі України : в 2 т. Т. 1. : Хрестоматія. / Уклад. : С. П. Ковальчук, В. М. Медведєва. – КНУКІМ. – Біла Церква: Видавель Пшонківський О. В., 2011. – 412 с. **11.** Підготовка підручника як суспільно значуща проблема / В. М. Медведєва // Бібліотечна планета. – 2016. – № 2. – Рец. на кн.: Зберігання документів у бібліотеках: навч. посіб. / Т. О. Долбенко, Ю. І. Горбань. – Київ: Ліра-К, 2015. – 288 с. **12.** Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв: тенденції формування і нові перспективи / В. М. Медведєва // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – Рівне, 2016. – Вип. 23. – С. 180–188. **13.** Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв: еволюція, традиції та комунікація / В. М. Медведєва // Книгознавча школа: антологія. – 2016. – С. 611–618. **14.** Бібліотечно-інформаційні ресурси як надбання пам'яті і фактор інформаційної мобільності нації / В. М. Медведєва // Книгознавча школа: антологія. – 2016. – С. 239–242. **15.** Книгознавча культура в контексті українського державотворення / В. М. Медведєва // Книгознавча школа: антологія. 2016. – С. 243–248. **16.** Анастасія Степанівна Кобзаренко, Генеральний директор Національної бібліотеки України для дітей (1967-2013), Герой України: біобібліогр. покажч. / В. М. Медведєва // Нац. б-ка України для дітей; уклад. Н. О. Гаждан, О. М. Тімочка; наук. ред. А. І. Гордієнко. – Київ, 2016. С. 3–6. **17.** Читання як опанування нового культурного простору і підвищення особистісної компетентності / В. М. Медведєва // Вісник КНУКІМ. Серія «Соціальні комунікації» / Київ. Нац. Ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2013. – Вип. 2. – С. 86–91. **18.** Книгознавча школа: антологія / уклад. В. М. Медведєва. – Київ :

видавництво Ліра-К, 2016. – 644 с. **19.** Книга в культурі України: сучасний дискурс : практикум / В. М. Медведєва. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. – 66 с. **20.** Міжнародне співробітництво у бібліотечно-інформаційній сфері: практикум / В. М. Медведєва. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. – 100 с. **21.** Основи наукових досліджень : практикум / В. М. Медведєва. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. – 84 с. **22.** Робоча програма практики: освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр» : спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / В. М. Медведєва. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. – 48 с. **23.** Вступ до фаху [Електронний ресурс] : робоча програма для студентів за напрямом підготовки 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія» / розробник В. М. Медведєва.

Бібліотечно-інформаційні ресурси як надбання пам'яті і фактор інформаційної мобільності нації

Російський філософ М. Мойсеєв, розглядаючи проблему пам'яті, зазначив: *«Генеza пам'яті, її вдосконалення, виникнення її нових форм є найважливішими умовами світового еволюційного процесу, і розвиток структур, здатних вносити елементи цілеспрямованості в еволюційний процес, не можна розглядати поза контекстом розвитку пам'яті»*. Як відомо, бібліотека і зосереджені в ній ресурси є надбанням пам'яті і формою колективної свідомості, яка спроможна забувати і витіснити досвід, нагромаджений упродовж століть. Отже, у духовній інформаційній природі розвитку слід шукати витoki (інтелектуальні найперше) української національної ідеї як складного феномена не лише незнищенності нашого народу, а й державотворення і перспектив розвитку України. Власний і конкурентоздатний інформаційний потенціал має і матиме вирішальне значення для розгляду і розв'язання будь-якого українського питання у світовому вимірі і залежатиме від інтелектуальної інформації (науково-технічної, економічної, технологічної та ін.), яка є рушійною силою генерування нових знань та ідей, творення відповідного інформаційно-інтелектуального середовища як по верти калі (від покоління до покоління), так і по горизонталі (на рівні одного покоління чи особи).

Бібліотека (її нова модель) та інформаційні ресурси, що в пій зосереджені і до яких має доступ читач, можуть стати істотними для цивілізаційних процесів у суспільстві лише за умови взаємодії читача як феномену культури і природи, що як індивід нагромаджує впродовж життя свідоме і підсвідоме, культурні норми і заборони, і природи, що спрямовані на формування цілеспрямованості людського життя у певному часовому вимірі: від минулого до прийдешнього. Бібліотека в трансформуючому суспільстві має виходити з необхідності формувати, розвивати, використовувати бібліотечно-інформаційні ресурси України в напрямі актуальної людської діяльності, а отже, й читацької також.

Усвідомлюючи, що бібліотека і бібліотечно-інформаційні ресурси є не просто об'єктами пізнання, а колективним і загальнолюдським надбанням пам'яті, ми повинні мати достатньо повне уявлення як про об'єкт пізнання зі сталими пізнавальними якостями цих ресурсів, гак і про суб'єкта (тобто читача), не лише в контексті культури, а й в історичних, соціальних, комунікативних та інших вимірах.

У сфері культури поняття *бібліотека, читач, бібліотечно-інформаційні ресурси* трансформуються і стосовно цього існує ціла низка концепцій, наукових течій, які так чи інакше виходять з розуміння включення в систему певних норм і цінностей, результатом чого має бути просування людства по шлях прогресу.

Виходячи з цього, слід по-науковому осмислити часто вживані терміни **ресурсі потенціал**, тлумачення яких нерідко зводиться до однозначності, в той час як вони мають очевидну відмінність.

Якщо **потенціал** визначається як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері, то **ресурс** – це запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби, засіб, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності.

Стосовно бібліотечної практики **ресурс** – це результат минулої праці, продукт історичного часу, обліково-статистична категорія, а **потенціал** – реальна діяльність і результат новотворення.

Парадокс існуючої системи бібліотечно-інформаційних ресурсів в тому, що її потенціал сутнісно не пов'язаний з дійсним світом, що в ньому перебуває читач, який сьогодні користується суто прагматичними цінностями і намірами. Йдеться про те, що сучасний читач в силу несформованості суспільних норм, цінностей, ідеалів тощо має розщеплену свідомість, тобто складнішу психологічну організацію людини, аніж це було досі.

Якщо виходити з філософських засад визнання того, що дійсний світ людини (а отже, й читача), хоч би яким прагматичним він видавався, все ж таки ґрунтується на несвідомо закладених у поведінку та мислення архетипах, що знаходяться в просторі забуття, то інформаційний потенціал бібліотечних ресурсів за своїм змістом і формою має бути адекватним менталітету і етнопсихології українського народу і як результат – сприяти формуванню у свідомості громадян України почуття цивілізованої державності, єднанню демократичних сил суспільства, його інтелектуалізації, гуманізації та соціальної орієнтації.

Виходячи з пріоритетного значення інформаційних чинників для розвитку державотворчих процесів, бібліотеки мають забезпечити активний рух інформації в суспільстві, якість і темпи творення нових її видів, що матиме домінуюче значення для підвищення інформаційної мобільності нації, особливо її інтелектуального ядра – духовної еліти.

За визначенням С. Вовканич, під мобільністю маються на увазі якості народу, що відображають свідомість і активність саморозвитку його як нації шляхом збереження традиційних та створення на їхній основі нових знань.

Таким чином, бібліотечно-інформаційні ресурси можуть функціонувати в рамках запропонованої парадигми інформаційної мобільності нації.

Це може бути досягнуто за умови, коли в основу своєї діяльності бібліотека закладе загально природні органічні елементи розвитку: нагромадження, збагачення і використання якісного **інформаційного ресурсу**, який у майбутньому стане базою нагромадженого якісного **інформаційного потенціалу** для вирішення суспільних проблем, інтелектуальної спроможності суспільства, вдосконалення національної освіти, науки і т.д.

У такому разі нагромаджений в бібліотеках інформаційний ресурс є загальнолюдським надбанням, а інформаційний потенціал у своїй основі завжди матиме національне підґрунтя. Об'єднуючим при цьому виступить нова соціальна ідеологія широкого розуміння інформації як феномена інтелектуалізації, гуманізації суспільного поступу Української держави.

Оскільки бібліотека бере участь у культурних трансформаціях, що відбуваються, вона має змінити свій статус, знайти нові можливості, раніше відсутні в культурі функції, і вступити у нові відносини щодо дійсності з тим, щоб оновити і культуру, і норми, і цінності і способи та засоби життєдіяльності.

Тільки за такої умови вона сформується в нову соціально-інституційну структуру і відкриє в суспільстві шлях до нових культурно-історичних горизонтів.

Сучасне людство дедалі глибше усвідомлює вирішальне значення феномена інформації в процесах свого саморозвитку. Вже винайдені та функціонують потужні системи, які фіксують, концентрують, обробляють і передають інформацію. Науковці цілком закономірно осмислюють цей феномен в контексті теоретичних концепцій світової глобалістики – вчення про інформаційне суспільство в постіндустріальній ері розвитку людства. Бібліотеки, в яких зосереджена інформація і ресурси, в усі часи розвитку людства були об'єктивно позитивною основою діяльності і розвитку, могутнім важелем становлення та виживання людини духовної, її саморозвитку і самовдосконалення. Отже, можна стверджувати, що інформація у функціональному плані є ідеально-об'єктивним, гуманістично-соціальним феноменом або сутністю людини розумної, активно творчої, високоморальної. Це з одного боку. З іншого – інформація (а отже, і бібліотека, і її ресурси), будучи за своєю природою глибинно-сутнісною, може мати відповідно могутні антигуманні наслідки і навіть глобальні соціальні катастрофи (скажімо, Чорнобильська).

Таким чином, функціонування інформації в соціальному житті пов'язане найперше з ідеальним характером її феномена. Можна стверджувати, що більшість сумних подій (катастрофи, війни, тоталітарні та фашистські режими, геноциди і т.д.) в людській історії, на думку багатьох вчених, політичних діячів, діячів культури й мистецтва, пояснюються ставленням суспільства до інформаційного ресурсу, до організації інформаційних процесів у соціокультурній, економічній та інших сферах. Якщо взяти для прикладу останні геополітичні зміни – розпад Радянської імперії і так званого соцтабору, то це явище можемо пояснити не чим іншим, як нагромадженням псевдоінформації в цих соціальних системах, замість функціонально якісної, тобто об'єктивно-ідеальної. Таке багатолітнє викривлення інформації спричинило накопичення псевдоінформації і в бібліотечно-інформаційних ресурсах (псевдонаукова література, псевдоосвітня і т.д.). Наслідком цього зміни відбулися в соціально-психологічній сфері суспільства, оскільки саме психіка, емоції, пам'ять людей (а отже, читачів) мають ідеально інформаційну природу і саме тому вони піддаються впливу. Все це призвело до дезорієнтації у державно-правових питаннях, до зруйнування економіки, культури, менталітету, економіко-екологічного та морального занепаду.

Таким чином, при формуванні бібліотечно-інформаційних ресурсів в Україні необхідно враховувати досвід не лише як сумний і болючий за наслідками, а й як результат інформаційної дезорієнтації, в першу чергу на методологічному рівні.

Як же підійти сьогодні до формування бібліотечно-інформаційних ресурсів за складних політичних і соціально-економічних умов, які сягнули критичного рівня, з тим, щоб вітчизняна бібліотечна система сприяла виходу української нації на шлях прогресуючого розвитку? Зрозуміло, що сьогодні неможливо дати вичерпну відповідь на це питання.

Найголовнішим у загальнометодологічному плані є питання не про кількісні параметри національної бібліотечно-інформаційної системи, а про впорядкування інформаційних джерел на різних носіях, і передовсім у нашому світогляді, менталітеті, морально-правовому і в усьому соціально-психологічному житті.

Десятки років бібліотечні фахівці накопичували в бібліотеках не лише функціонально достовірну інформацію, а й недостовірну, тобто недоброякісний інформаційний ресурс, який до того ж був ще й занадто заідеологізований. І якщо виходити з національних інтересів і національного виміру, «старі», накопичені

вже ресурси потребують відповідно спрямованої інвентаризації, систематизації та інтенсивного підживлення ідеально інформаційними ресурсами.

Виходячи із загальносистемного (цілісного) погляду па проблему формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, такий підхід необхідно розглядати також з точки зору національної безпеки України, яка у глибинному вимірі створюється інформаційним ресурсом і фундаментальним чином залежить від нього.

Інформація в сучасному світі закономірно відіграє роль вирішального фактора виживання та конкурентоспроможного розвитку оздоровлення соціально-психологічної сфери і рівноваги в економіко-екологічному комплексі. А тому формування інформаційних ресурсів в бібліотеках повинно мати актуальний характер і базуватись на методологічно глибокому баченні національних проблем та шляхів їх вирішення, стати одним з найголовніших в державних програмах та проектах.

Перший крок в цьому напрямі – це наші колективні дії па пробудження суспільного інтересу до формування і розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів в Україні як основи соціально-історичного цивілізаційного прогресу нації.

Зміни, які відбуваються сьогодні в соціальній структурі українського суспільства, за визначенням соціологів, певною мірою обумовлені трьома групами факторів¹. Перша пов'язана з глобалізацією світового простору. Те, що відбувається в інших країнах і взагалі у всьому світі, не може не позначатися і на процесах, що відбуваються в наших бібліотеках, а отже, й на формуванні та розвитку їхніх ресурсів.

Друга група факторів є загальною для країн, що перебувають у стані трансформації, тобто переходу від однієї суспільної системи до другої, що ґрунтується па ринкових відносинах і демократичних інститутах влади. Але в нашій державі деякі важливі процеси мають свої суттєві особливості, що робить ситуацію в країні дещо відмінною від інших.

Третя група факторів має виключно внутрішній, український характер. До них можна віднести мовну проблему, що, безперечно, є однією з центральних у процесі формування і розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Ці фактори, з огляду на проблеми формування бібліотечно-інформаційного ресурсу в Україні, вивчені не повністю. І хоча не можна не враховувати певних змін соціального обличчя бібліотек і їхнього впливу на суспільну свідомість читачів, все ж бібліотечна теорія і практика сьогодні відстає від того, що відбувається в суспільстві, оскільки в основному зосереджена на зовнішньому вияві своєї структури.

У той же час в соціальному просторі українського суспільства відбулися суттєві зміни. Скажімо, змінилась як структура суспільства, так і обсяг зайнятості населення, з'явилися нові масові соціальні групи (наприклад, безробітні), відбувається маргіналізація значної частини населення, поглиблюється нерівність економічна, соціальна і політична між регіонами і т. ін. Ні бібліотечна практика, ні теорія не має сьогодні наукових висновків щодо впливу цих процесів на формування нової моделі бібліотеки і її ресурсів.

При формуванні бібліотечно-інформаційних ресурсів необхідно мати глибинні показники, які б характеризували стан суспільної свідомості і динаміку соціально-економічних і соціокультурних процесів, а також основні положення (дані) про структуралізацію суспільства, виникнення нових кланів і соціальних прошарків. Адже саме це сьогодні характеризує трансформацію українського суспільства, українську бібліотеку і українського читача. У цих умовах перед бібліотекою постає завдання самовизначення: вона має усвідомити місце

бібліотечно-інформаційних ресурсів в суспільстві, а суспільство, в свою чергу, має будувати соціальну політику і надавати соціальні гарантії з тим, щоб ресурси бібліотек були доступні. Адже за умов сьогоdnішнього оновлення життя і реальної небезпеки різного роду загально цивілізаційних катастроф саме бібліотека є тим інститутом, що не зазнає девальвації і є культурною цінністю.

Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2000. – Вип. 2. – С. 55-60.

Книгознавча культура в контексті українського державотворення

Сьогодні ніхто не заперечує той факт, що державотворення в Україні, будівництво правового громадянського суспільства відбувається за умов гострої нестачі української книги, а це значно ускладнює процес реформування суспільства, спричиняє глибоку кризу – духовну, економічну, результати якої ще довго будуть позначатися на житті суспільства.

Не випадково все частіше сьогодні звучить теза про «соціальні наслідки» кризи книговидання, про необхідність нової з прогнозованої державної політики в цій галузі. Життя переконливо довело, що ігнорування чи недооцінка ролі книги та книгознавства у процесі проведення реформ ставить під загрозу як сам процес реформування, так і еволюцію культурного розвитку на всіх його ділянках.

Розгляд книгознавства в контексті повноти структури української культури, потреба пізнання книги як предмета дослідження, а також необхідність світоглядного обґрунтування існування особливої науки про книгу засвідчують, що всі теоретичні пошуки мають врахувати умови, специфіку і характер розвитку національно-культурного життя в державі. Адже не випадково впродовж ХХ століття в Україні не було праць, які охоплювали та інтерпретували б не лише книгознавство як науку, а й національну культуру у взаємодії всіх її ланок. І. Дзюба слушно зазначає, що причина полягала не так у методологічній чи «суб'єктивній невідповідності української науки, як в об'єктивних обставинах українського життя: відсутності наукових інституцій, які б концентрували інтелектуальний потенціал і генерували відповідну роботу, нагромаджували джерельний матеріал; а головне — у самій неповноті соціально-культурної структури українського суспільства за умов колоніального становища й, відповідно, – неповноті структури української культури...».

Отже, як і українська культура загалом, так і наше книгознавство досі не було самодостатнім. Це, безумовно, впливало не лише на оптимальний (науково-історичний) розвиток книгознавства, а й на його історико-теоретичну модель. Ця модель тривалий час розчинялася в історії російського книгознавства, а конструювання й формування її у широкому плані відбувалося уповільнено, постійно перебуваючи в стані боротьби за національно-культурне виживання. І хоча наприкінці ХІХ та особливо у перші два десятиліття ХХ століття спостерігаються зачатки такого формування та конструювання, все ж процес цей був повільним.

Зрозуміло, що однією з причин була недостатність джерельної бази, не були сповна вивчені окремі аспекти і напрями книгознавства, ще менше були напрацьовані оптимальні методологічні засади та світоглядна основа. Однак,

з'явився ряд цікавих досліджень: М. Бема, Л. Биковського, М. Галушинського, Є. Грищика, Д. Дорошенка, І. Житецького, В. Ігнатієнка, І. Калиновича, І. Кревецького, Ф. Максименка, О. Маслової, С. Маслова, В. Модзалевського, Ю. Меженка, І. Огієнка, Н. Полонської-Василенко, С. Русової, С. Сірополка та ін. Це засвідчило намагання діячів української культури виділити українське книгознавство як окремий предмет розгляду і цим самим сприяти розвитку науки про книгу. Їхні праці були написані й видані в той час, коли зусилля свідомого українства зосереджувалися на національному, політичному та культурному самоствердженні, на намаганні ініціювати, зароджувати й формувати українознавчі напрями досліджень, зокрема й з книгознавства. Плідна діяльність у двадцятих-тридцятих роках ХХ ст. Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), який формував книгознавчу думку в суспільстві, є яскравим підтвердженням цього.

З хрущовською «відлигою», наближенням горбачовської перебудови та з настанням незалежності у науковій практиці почали з'являтися праці національно-книгознавчого дискурсу в культурі.

Якщо світова книгознавча думка (Франція, Росія, Польща та ін.) протягом сімдесятих-вісімдесятих років ХХ ст. здобулася на цілий ряд непересічних праць (І. Баренбаум, А. Беловіцька, Р. Ескарпі, Т. Зберський, К. Мігонь, Є. Немировський, М. Сікорський, М. Червінський та ін.), то аналогічні явища в українському книгознавстві перебували ще у початковому стані практичного осмислення української книги й книжкової традиції в Україні як цілісного явища культури.

У передмові до наукових праць Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (вип. 2) редколегія зазначає, що бібліологічні дослідження в галузі історії української книги, зокрема, рукописної книги та стародруків, почали відроджуватися тільки наприкінці п'ятдесятих, у шістдесятих роках і наприкінці вісімдесятих підтримувалися лише самовідданою працею істориків та філософів (О. Апанович, М. Візира, М. Геппенера, Я. Запаска, Б. Зданевича, Я. Ісаєвича, П. Попова), котрі працювали переважно зі старою книжкою.

Новий дискурс українського книгознавства пов'язаний з науковими доробками сучасних книгознавців: С. Білоконя, В. Бурана, Л. Дубровіної, Я. Запаска, Я. Ісаєвича, Т. Ківшар, Г. Ковальчук, Ж. Ковби, М. Кодака, Н. Королевич, М. Сенченка, Н. Солонської, Н. Стрішенець, В. Омельчук, М. Тимошика, Є. Франчук, Г. Швецової-Водки та ін.

На наш погляд, важливим моментом щодо вивчення книжкової культури і, зокрема, національної книги як її компонента, є той факт, що й у масову, і в професійну сферу все ширше починають входити такі поняття, як «книгознавча культура», «книгознавчі знання», «книгознавча освіта», «філософія книжкової культури». Потрібно лише дати цим поняттям сутнісні визначення і характеристики.

Книгознавча культура, а отже книгознавча свідомість та поведінка (як масова, так і професійна), у певному соціумі й за певної історичної дійсності, має спиратися на ціннісне розуміння книги як соціокультурного феномену, книжкової культури – як історико-культурного процесу. При цьому саме поняття «книгознавча культура» починає неминуче застосовуватись як таке, що включає ціннісно зорієнтоване поняття «культура», яке маємо брати у широкому (антропологічному) сенсі. Вкрай важко уявити націю без книги та культури і, навпаки, книгу й культуру без нації. Але з усієї сукупності її визначень маємо

брати найперше ті, які прямо чи опосередковано торкаються розуміння книги, а, отже, й книгознавчої культури.

Існують реальні труднощі при намаганні визначити, що таке «книгознавча культура», які її межі, обсяг і зміст. Для прикладу можна взяти одну досі нез'ясовану проблему – визначення сутності книги. Часто-густо або абсолютизуються її частина чи властивості («рукопис, що пройшов редакційно-видавничу обробку»; «вір писемності чи друку, що виконує «функції»», «товар особливого роду»), або припускаються ототожнення з матеріально-предметною формою («неперіодичне видання обсягом більше 48 сторінок»), або поняття книга дефінується в категоріях, а таким чином, і в предметі інших наук («засіб реєстрації семантичної інформації», «знакова система», «продукт матеріальної та тісно пов'язаної з нею духовної культури»). Тим часом не підлягає запереченню той факт, що «книгознавча культура українців» — це категорія політична, етнографічна, але найперше — культурологічна. Адже саме книга (а отже, й книгознавча культура) за всіх часів її виникнення й існування була однією з головних ознак (як і мова) національної культурної єдності народу, запорукою його само- ідентифікації та розвитку.

Проте, досі книгознавці ще не дали науково обґрунтованих визначень не лише поняттю «книга», а й таким категоріям, як «книжність», «книжна культура», «українська книга», «рукописна книга», «книгознавча культура» та ін. Уявляється незаперечним, що поняття «книгознавча культура» до певної міри є синонімом поняття «книжна (книжкова) культура», яке має ширше значення, є більш поширеним, частіше уживаним не лише книгознавцями, а й істориками, філологами, археологами, архівістами.

Є. Франчук у статті «Українська книга і книжкова культура в національній культурі України: проблема бачення міждисциплінарних досліджень», розглянувши багато дефініцій поняття «книга», зробив спробу дати тлумачення поняттю «книжна культура» і визначив її як галузь культури, що їй властиві матеріальні форми духовної культури.

Якщо виходити з культурологічної та історичної інтерпретації поняття «книжкової культури» (за Є.Франчуком), то поняття «книгознавча культура» передбачає таку інтелектуальну діяльність, яка спрямована на визначення, пізнання тенденцій, закономірностей, еволюції книги та книжкової культури.

Поняття «книгознавча культура» концептуально відрізняється від «книжної (книжкової) культури», але між ними існують тісні зв'язки. Без «книжкової культури» не існує «книгознавчої культури» хоча й їхні хронологічні межі різні.

Спираючись на праці класиків-книгознавців, враховуючи сучасні книгознавчі дослідження в цій галузі, можна запропонувати як пошукове (робоче), таке визначення книгознавчої культури: соціальна організація суспільного життя і культури, що поєднує індивіда (книгознавця) та соціальні утворення (базисні інституції) з метою успадкування, збереження й збагачення книжкової культури як загальнолюдського надбання.

Маючи на увазі дискусійність такого визначення, все ж слід зазначити, що книгознавча культура (за будь-яких умов уживання цього визначення) на перший план висуває природу й рівень соціального прогресу в книжковій культурі, рівень матеріальної та духовної культури, досягнутий у ті чи іншій культурі, та фіксує результати соціокультурної діяльності, співвідносячи їх із загальнолюдськими цінностями, з місцем книги та книжкової культури в світовій історії.

Визначивши межі поняття «книгознавча культура» і «книжкова культура», зазначимо, що вони є спорідненими не лише в силу науково-книжкової традиції,

але й за змістом; в основному, вони ототожнюються як синонімічні. Виникнення писемності книга (рукописна, друкована) стає одним зі способів буття культури. Саме з цим і пов'язана складність специфікації цих понять. Правомірною, на наш погляд, є позиція «розведення» найперш тому, що книжкова культура старша від книгознавчої та, в певному відношенні, є її передумовою. Для виникнення книгознавчої культури знадобився певний рівень розвитку книжкової культури людства. Досягнувши цього рівня, подальший розвиток, прогрес книжкової культури стає можливим завдяки книгознавчій культурі. Саме завдяки їй книжкова культура стає продуктивною, а її цінності стають предметом рефлексії, накопичення об'єктивації, тиражування, консервації тощо, тобто забезпечується її функціонування у всьому цивілізованому світі. Завдяки саме цьому стимулюється розвиток книгознавчої культури як сфери людської діяльності. Оскільки книжкова культура невіддільна від людської діяльності, від самих індивідів, то її прогрес обумовлений їхньою участю в культурно-історичному процесі. Однак ступінь, характер, зміст і напрями цієї участі визначає книгознавча культура (як власне соціальна організація суспільного та культурного життя людей на певному історичному етапі).

Таким чином, поняття «книжкова культура» й «книгознавча культура» можуть бути розгорнуті в історичному процесі діалектично.

Відповівши на ці кардинальні питання, ми зможемо простежити еволюцію як української книги, так і українського книгознавства.

Методологічно обсяг поняття «книгознавча культура» має такі основні складові:

Книгознавча свідомість. Сюди належить погляд на книгу і книжкову культуру суспільства (держави); концепції та теорії про книгу окремих людей, соціальних груп суспільства (це так звана «масова книгознавча культура»); професійні ідеї, концепції, теорії («професійна книгознавча думка»);

Книгознавча діяльність (поведінка). Сюди відносимо поведінку людей, пов'язану з використанням книги як духовного і матеріального феномену. Це дії індивідуумів (окремих осіб) чи верств усього суспільства, законодавців та урядовців, критика дій посадових осіб чи книгознавчих інституцій (книговидавничих, книгорозповсюджувальних тощо); створення книгознавчих асоціацій, об'єднань, угруповань, в основі діяльності яких є книга, книгознавчий аспект (книгознавча діяльність). З появою людей, основним заняттям яких стає книга (творення, видання, розповсюдження, тлумачення), їхню діяльність можна розглядати як професійну книгознавчу. Саме цей фактор — поява та формування освіченої книгознавчої еліти, яка бере на себе роль посередника у міжкультурному спілкуванні, — і є однією з ознак суспільства, що у плані й культурному, і політичному є громадянським, демократичним, а отже — цивілізованим;

Книгознавчі інституції. До них належать усі ті організації, що безпосередньо впливають на книгу (бібліотеки, освітні, наукові й книговидавничі установи, книгознавчі видання та інші ЗМі).

Поняття «книгознавча культура» нерозривно пов'язане з визнанням таких цінностей, як демократія та свобода, індивідуальні й колективні права та обов'язки; з радикальним оновленням інституцій книгознавчого спрямування, спроможних реалізувати нові соціально-книгознавчі проекти, сприяти вихованню нових способів поведінки щодо книги в суспільстві, а також формувати нове розуміння як книжкової, так і книгознавчої культури.

Зростає роль книгознавця-історика, який досліджує книгознавчу культуру (настанови, поведінку) окремих осіб, соціальних верств, етносів, націй. У такому разі дослідження книгознавчих настанов й поведінки передбачає вивчення уявлень, ідей, поглядів, ідеологій, що є предметом окремої галузі, а саме — історії книгознавчої думки. При цьому важливим є звільнення від стереотипів методологічної свідомості, побудова її на новому ідеологічному ґрунті, на засвоєнні ідеалів, норм наукової раціональності, притаманних науковим спільнотам найрозвиненіших країн. Завданням науковця-книгознавця сьогодні має бути засвоєння тих наукових методів, «що не тільки залежать від ідеології, а й сприяють корекції уявлень суб'єктів політичної дії щодо їхньої здатності не тільки проаналізувати ситуацію, що склалася, а й визначити нові ідеали. Причому політична деідеологізація наукової діяльності повинна супроводжуватися звільненням наукової спільноти від ідеології орієнтизму, коли наука ставиться понад усе».

Вивчення книгознавчої культури українців слід розглядати у двох контекстах: історичному та сучасному. В історичному контексті важливо побачити вияв книгознавчої культури через становлення книгознавчих інституцій, традицій книгознавчої свідомості, поведінки, які були витворені саме українцями, тобто, вивчити, якою є книгознавча культура як спадщина. Саме це дасть змогу українському книгознавству не лише зайняти чільне місце у світовій книгознавчій науці, а й, головне, відповісти на питання: що характерно саме для українського книгознавства?

Це важливо з ряду причин, а найперше – для усвідомлення українського книгознавства з властивими йому науковим і практичним досвідом, ознаками й рисами у контексті загальнокнигознавчого світового процесу; для подолання відчуття провінціалізму та меншовартості; для усвідомлення процесу творення суто української книгознавчої науки, що можливе за умови поєднання попереднього досвіду та творення нового дискурсу українського книгознавства, новітніх ідей, методології досліджень, а отже, буде наближати до науковості, історичної справедливості й об'єктивності.

Важливими проблемами для книгознавчої культури українців як спадщини є дослідження її у процесі становлення нації, а також визначення хронологічних рамок.

Сьогодні треба не лише виявити її традицію з погляду сучасних ціннісних критеріїв, а й дати їй оцінку. Це дасть змогу визначити елементи самотнього в нашій книжковій культурі, як і в культурі українського народу в цілому; визначити міру руйнування культури народу крізь призму книги й книжкової культури; виявити реальний вплив книжкової культури, книжкової спадщини на сучасні покоління українців, їхні уявлення, погляди, поведінку стосовно книги, а отже, й культури.

Окремою науковою проблемою є еволюція українського книгознавства протягом ХХ століття, ґрунтовний аналіз його основних тенденцій, адже саме ця епоха дала яскраві зразки української книгознавчої культури, що уможливило обґрунтування останньої як унікального соціокультурного феномену, а також суттєво скоригувала існуюче уявлення про національну книгознавчу традицію, її характер, зміст і хронологічні межі. На це й спрямовані сьогодні зусилля нової генерації дослідників.

Актуальні книгознавчі проблеми можливо дослідити під новим кутом зору лише колективними зусиллями й у процесі конкретних досліджень. Скажімо, важливо мати сьогодні повне уявлення про книжкову культуру (а отже, і книгознавчу) періоду Київської Русі та її роль для становлення подальшої консолідації нації й тим самим відповісти на питання щодо *першого етапу творення книгознавчих*

традицій українців ролі християнства у становленні книгознавчої культури і творенні державності, впливу книги та писемності на масову свідомість та професійну думку.

В галузі теоретико-методологічних основ книгознавчої науки на особливу увагу заслуговує розробка наукових засад нової філософії книгознавчої освіти. Особливо слід наголосити на проблемі формування в Україні національної системи вищої книгознавчої освіти.

Ця проблема має кілька аспектів. По-перше, саме національна система вищої освіти з книгознавства має обґрунтувати теоретико-методологічні засади, стратегію розвитку української книги, а відповідно — книжкової справи і державної політики у цій галузі в Україні. Саме це завдання маємо розглядати як надзвичайно важливе й відповідальне. По-друге, важливо здійснити трансформацію системи вищої книгознавчої освіти в Україні у контексті демократичних перетворень і ринкових відносин. По-третє, необхідно забезпечити органічне входження української книгознавчої культури в європейський та світовий освітній простір. Але найголовніше – врешті-решт вона має сприяти утвердженню пріоритету книжкової культури як суспільної цінності, забезпечити розв'язання в державі однієї з суттєвих проблем — формування громадянськості, незаперечну актуальність якого для розвитку сучасного освітнього простору України засвідчує обговорення проекту Концепції громадянського виховання учнівської молоді, що базується на національних, соціокультурних та історико-педагогічних засадах.

Не секрет, що українська книгознавча думка у минулі часи (для прикладу, у двадцяті-тридцяті роки ХХ століття) втратила значний науковий і практичний потенціал. Тому проблема інтеграції зусиль учених-книгознавців, педагогів та владних структур має неабияке значення, бо в іншому разі науковий і педагогічний потенціал носитиме розрізнений характер та не досягатиме головної мети формування національної книгознавчої освіти в Україні зокрема, й власного книгознавчого простору загалом.

Створені в державі книгознавчі інституції (Інститут української книги Національної бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України, Книжкова Палата України, кафедри книгознавчого і книговидавничого спрямування вузів, музеї книги та книгодрукування, керівники й редакційні колеги періодичних книгознавчих часописів та ін.) мають діяти інтегровано й цілеспрямовано. Саме за їхньою допомогою доцільно вести спільно з вищою школою теоретичну роботу, здійснювати своєрідні книгознавчі експерименти реалізовувати їхні результати на практиці.

Загалом позитивно оцінюючи результати досліджень цього важливого наукового напрямку в діяльності Національної бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України, Національної парламентської бібліотеки. Книжкової Палати України та ін., слід зауважити, що поки немає в Україні загальних теоретичних досліджень, які передбачали б розгляд книгознавства як цілісної системи, методологічне обґрунтування його загального змісту, структури і принципів. Такі фундаментальні дослідження повинні фінансуватися з держбюджету, адже розвиток книгознавчих теорій не може ставитись у залежність від ринкового попиту на ці теорії, оскільки це призвело б до повного занепаду книгознавчої науки як теоретичної системи.

Прикладні дослідження (розробка навчальних програм, планів, посібників, підручників, соціологічні вивчення книги й читача тощо) також мають здійснюватися на замовлення державних установ і відповідно фінансуватися.

Для інтенсивного розвитку книгознавства, а отже й фундаментальних комплексних досліджень мають всіляко формуватися й стимулюватися національні наукові школи.

Для об'єднання зусиль книгознавців потрібна *Координаційна рада з книгознавства*. Сприяти створенню такої Ради повинні Державний комітет інформаційної політики, радіомовлення та телебачення України й Президія НАН України, яка не лише забезпечуватиме чітку координацію книгознавчих досліджень, а й здійснюватиме систематичний контроль за їхнім виконанням.

Одним з важливих напрямів наукової книгознавчої діяльності в Україні має стати вивчення, аналіз і популяризація досвіду зарубіжних книгознавців. При цьому маємо оцінювати його критично, в контексті українських культурно-історичних реалій, відкидаючи неприйнятне, розвивати власне бачення української книги, її витоків.

Не менш важливою сьогодні є проблема організації ефективного міжнародного книгознавчого співробітництва, що поліпшить нашу спільну інформаційно-книгознавчу обізнаність і формуватиме нову парадигму єдиного інформаційного книгознавчого простору.

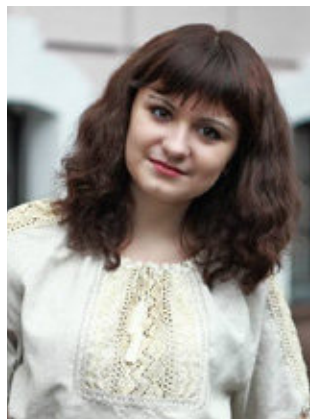
Надзвичайно гострою та актуальною проблемою є підготовка, видання і забезпечення закладів вищої освіти якісними національними підручниками нового покоління, на що мають спрямувати зусилля всі, хто причетний до книги та книжкової справи.

Маємо вже сьогодні використовувати нагромаджені національний та світовий досвід, що, безумовно, сприятиме розробці сучасної стратегії розвитку і формування вищої книгознавчої освіти.

Наша книгознавча культура має давні традиції, оскільки саме книга для українця завжди була мірилом духовного потенціалу нації.

Друкарство. – 2002. – №1. – С. 24-26.

**МИКОЛАЄНКО
АЛЛА ЮРІЇВНА,**

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри зв'язків з
громадськістю і журналістики Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 17 грудня 1990 р. в м. Конотопі Сумської обл. У 2007 р. закінчила Конотопську спеціалізовану школу № 9 із золотою медаллю. У цьому ж році вступила до Київського національного університету культури і мистецтв за спеціальністю «Видавнича справа та редагування». Отримала ступінь магістра з відзнакою (2012).

2010–2011 рр. – редактор відділу художньої літератури, випусковий редактор газети «Літературна Україна». Від 2011 р. – редактор відділу аспірантури і докторантури Київського національного університету культури і мистецтв. 2013–2015 рр. – аспірантка КНУКІМ. У 2015 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Видавництво «Смолоскип» в історії української видавничої справи» за спеціальністю 27.00.05 – «Теорія та історія видавничої справи та редагування», (науковий керівник – доктор філологічних наук, професор А. І. Гурбанська).

Авторка 11 наукових статей з видавничої справи та редагування.

Член Національної спілки письменників України. Авторка збірок віршів «Корекція зору» (2013) та «Наперсток для відьми» (2013). Збірка «Наперсток для відьми» відзначена як «Книжка року» в номінації «Краща книжка молодого письменника» за версією Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників (2015). Лауреат премії видавництва «Смолоскип» імені Олега Ольжича (2014), літературної премії «Благовіст» (2014), переможниця фестивалю «Просто на Покрову» (Коростень, 2014). Відзначена Грантом Президента України молодим письменникам на видання першої книжки (2013).

Учасниця Міжнародних Шевченківських літературно-мистецьких свят, численних всеукраїнських літературних фестивалів («Гоголівка», «Відкриті небеса», «Рутенія», «Віршень» та ін.).

Викладає дисципліни: «Основи редагування та видавничої справи», «Проблематика ЗМІ», «Агенційна журналістика», «Телевізійні та Інтернет-жанри», «Телевізійний та газетно журнальний менеджмент», «Онлайн-журналістика».

Коло наукових інтересів: історія видавничої справи, еміграційне книговидання, література, українська еміграція.

Основні публікації:

1. Американський етап українського видавництва «Смолоскип»: організаційні засади діяльності / А. Миколаєнко // Сполучені Штати Америки у сучасному

світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 2. Зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 15.05.2015 р. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – С. 554–557.

2. Бренд видавництва «Смолоскип» як основа репутації осередку на книжковому ринку / А. Миколаєнко // Проблеми формування громадської думки в сучасній Україні : матеріали доповідей та виступів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 листоп. 2014 р. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2014. – С. 129–132.

3. Журнал «Смолоскип» в правозащитній діяльності українців в еміграції / А. Миколаєнко // Журналістика-2013: стан, проблеми і перспективи : матеріали 15-й Міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 сн. 2013 г., Мінск. – Мінск : БДУ, 2013. – Вип. 14. – С. 294–296.

4. Книжкова продукція видавництва «Смолоскип» у рецепції ЗМІ / А. Миколаєнко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації : наук. – вироб. журн. / Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2014. – № 1–2. – С. 164–168.

5. Печатные СМИ как инструмент развития и продвижения украинского издательства «Смолоскип» / А. Ю. Миколаєнко // Вестник Пермского ун-та. Российская и зарубежная филология : науч. журн. – Пермь, 2014. – № 1. – С. 198–203.

6. Правозахисна діяльність українського видавництва «Смолоскип» у США (1967–1990) / А. Миколаєнко // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2014. – Т. 55. – С. 214–219.

7. Роль часопису «Смолоскип» у становленні однойменного видавничого осередку українців в еміграції / А. Миколаєнко // Вісник КНУКіМ. Серія «Соціальні комунікації». – Вип. 1. – Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2013. – С. 58–63.

8. «Смолоскип» як осередок самореалізації сучасної творчої молоді / А. Миколаєнко // Діалог: медіа студії : зб. наук. пр. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2014. – Вип. 18. – С. 311–321.

9. Способи продвижения продукции украинского издательства «Смолоскип» на книжном рынке / А. Ю. Миколаєнко // Известия высших учебных заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела : науч. –техн. журн. – Москва : Изд-во МГУП им. И. Федорова, 2014. – № 1. – С. 84–91.

10. Українське видавництво «Смолоскип» у діаспорі: організаційні засади та структура / А. Миколаєнко // Поліграфія і видавничі справи : наук. –техн. зб. / Укр. акад. друкарства. – Львів, 2014. – № 1–2. – С. 21–27.

11. Український період видавництва «Смолоскип» (1992–2013): трансформації редакційно-видавничого процесу / А. Миколаєнко // Вісник Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Харків : ХДАК, 2014. – Вип. 44. – С. 99–106.

12. Миколаєнко А. «СМОЛОСКИП» (1967–2016) в історії української видавничої справи / Алла Миколаєнко. – Київ : Смолоскип, 2017. – 250 с.

Український період видавництва «Смолоскип» (1992–2013): трансформації редакційно-видавничого процесу

Зміна державного устрою на початку 1990-х років, супроводжувана крахом радянських ідеалів та зняттям заборон на не дозволені раніше теми, помітно позначилася на книговиданні України. Державні видавництва виявилися не готовими протидіяти економічній кризі, а новоствореним приватним видавництвам бракувало практичного досвіду діяльності. За часів незалежної України соціально-економічна ситуація в галузі видавничої справи поступово стабілізувалася завдяки трансформаціям редакційно-видавничого процесу, що пов'язані з активною роботою видавництв, спрямованою на залучення читачької аудиторії та пошуком ефективних способів популяризувати себе на книжковому ринку. Загальний розвиток і трансформації видавничої діяльності в незалежній Україні були об'єктом досліджень таких українських науковців, як О. Афонін,

Н. Кучина, В. Маркова, В. Теремко, М. Тимошик, В. Шпак, проте досі ця проблема недостатньо вивчена в аспекті досвіду окремих видавництв.

В умовах сучасного конкурентного ринку особливо актуальним є дослідження діяльності видавництв приватної форми власності. Від початку 1990-х років до сьогодні такі видавництва активно вдаються до суттєвих трансформацій у своїх проектах задля утримання авторитету серед читачів. Одним із перших приватних видавництв, які утворилися в незалежній Україні, був «Смолоскип». Розпочавши свою діяльність у діаспорі (1966), це видавництво в радянські часи стало рупором дисидентів материкової України, оскільки концентрувало увагу на випуску самвидаву та літератури, забороненої в СРСР. Протягом українського періоду діяльності (з 1992 р.) «Смолоскип» міцно утвердився на книжковому ринку як видавництво, що реабілітовує твори, заборонені в СРСР і підтримує молодих письменників.

Внесок «Смолоскипа» в розвиток сучасного книговидання частково відображений у дисертації І. Копистинської, де, зокрема, з'ясовано унікальне значення організованого видавництвом конкурсу для молодих літераторів. Заслужують на увагу також матеріали про видавництво в періодичних та Інтернет-виданнях (газети «Дзеркало тижня», «Літературна Україна», «Українська газета плюс», «Україна молода», журнал «Welcome to Ukraine Magazine», сайти «Літакцент», «Буквоїд»), у яких автори – Н. Позняк, А. Астаф'єв, Я. Дубинянська, О. Коцарев – розкрили деякі аспекти редакційно-видавничого процесу «Смолоскипа» в Україні (видання альманахів та антологій, організація семінарів творчої молоді та літературного конкурсу). Велику кількість фактичного матеріалу з означеної теми містять також публікації в часописі «Смолоскип». Проте досі бракує комплексного дослідження стосовно змін у роботі видавництва, пов'язаних з українським періодом функціонування. Тож мета цієї статті – виявити трансформації редакційно-видавничого процесу діаспорного видавництва «Смолоскип», викликані переїздом в Україну.

Незважаючи на тривалий досвід видавництва в еміграції, перед «Смолоскипом» в Україні постали завдання, які вимагали оперативного вирішення: по-перше, адаптуватися до нових соціальних, економічних та політичних умов діяльності; по-друге, визначитися з майбутнім напрямом книговидання. Зміни державного устрою у книговидавничій справі на початку 1990-х років призвели, на думку Н. Кучини, «до перерозподілу соціальних статусів значної частини населення України і як наслідок, – формування у нього нових інтересів». Саме тому видавництво «Смолоскип», що за кордоном торувало шлях до державності, мусило шукати нових шляхів та видавничих концепцій з метою зайняти власну нішу на книжковому ринку і знайти свою читацьку аудиторію.

Як слушно зауважив В. Даниленко, «у 90-ті роки українські письменники вперше опинилися в ситуації, коли державні видавничі та рекламні механізми вже не діяли, а комерційні ще не діяли». Видавництва не могли приділяти належної уваги не тільки молодим, а й старшим літераторам. В. Шпак, вивчаючи трансформації видавничої галузі в Україні в період переходу від планово-адміністративної до ринкової системи управління, кризові явища у видавничій справі пояснив так: «Серед основних причин занепаду – не лише загальноекономічні кризові явища, а й відсутність державної політики, що сприяє розвитку (недостатнє політичне, економічне та правове забезпечення підтримки видавничої справи, ігнорування специфіки цієї важливої сфери економіки і культури, сприйняття ролі книжки як стратегічного продукту тощо)». Натомість літературний процес тривав і потребував розвитку.

На часі виявилася ініціатива «Смолоскипа» підтримувати молодих авторів у випуску їхніх дебютних книжок. Цей напрям не був кардинальним переворотом у діяльності видавництва, яке утворилося у США на основі однойменного журналу молоді. У листі до української громади в США та Канаді засновник «Смолоскипа» Осип Зінкевич зазначив: «Ми дивимося на Україну майбутнього, на молодь, яка за п'ять-десять років буде будувати українську державу і керувати нею. Але превелику частину тієї молоді треба сьогодні українізувати і дерусифікувати. Одна з можливостей – це українськомовна книжка, це витиснення з України російськомовної халтури, яка так негативно впливає на національний і духовний розвиток молодого покоління».

«Смолоскип» продовжив і свою діаспорну місію – виданнями творів Розстріляного Відродження, шістдесятників, дисидентів, самвидаву, які були заборонені й недоступні в радянські часи і виходили друком лише за кордоном. Специфіка видавничого репертуару «Смолоскипа», безпосередньо пов'язана з попереднім періодом діяльності в США, вирізняла його серед інших видавництв в Україні. З цього приводу точно висловилася Н. Богдан: «Смолоскип» плекає своєрідну просвітницьку мету, покликану зберегти й посилити зв'язок поколінь, видаючи водночас твори Розстріляного Відродження, шістдесятників і юних авторів – лауреатів літературного конкурсу видавництва, імена багатьох з яких вже добре відомі в Україні».

У зв'язку з переїздом видавництву довелося вирішувати багато організаційних питань. О. Зінкевич після двомісячного перебування в Україні в 1992 р. зауважив: «...Маємо в Києві прекрасну квартиру, створили спільне підприємство з простою назвою «Смолоскип», яке стало юридичною особою, відкриваємо у центрі Києва у книгарні СПУ «Сяйво» відділення видань «Смолоскипа» і української діаспори». Першочерговим стало налагодження контактів зі ЗМІ та діловими партнерами: молодіжними організаціями, поліграфічними підприємствами та ін. О. Зінкевич виступав на центральному київському телебаченні, давав інтерв'ю кільком радіостанціям, газеті «Молодь України». Його статті з'являлися на шпальтах «Літературної України». Крім організаційних моментів, вирішувалися також адміністративні питання, зокрема забезпечення видавництва приміщенням, яке дало змогу ширше розгорнути діяльність. Нині при «Смолоскипі» функціонує Музей-архів українського самвидаву та книгарня «Смолоскип», у яких проводяться численні літературно-мистецькі заходи.

На відміну від діаспорного періоду, коли структура видавництва не була чітко регламентованою й робота здійснювалася переважно за допомогою телефонного зв'язку та кореспонденції, у незалежній Україні структуру видавництва становлять такі взаємозалежні ланки: засновники, директор, головний бухгалтер і два відділи – редакційний (на чолі з відповідальним редактором) та відділ реалізації. На думку Н. Кучини, в умовах ринкової конкуренції «ефективність процесу управління визначається переважно його організацією, що характеризується мінімально необхідною кількістю ланок у системі його управління». Управління «Смолоскипа» зважене й обумовлене об'єктивними показниками практичної діяльності. Видавництво юридично зареєстроване як товариство з обмеженою відповідальністю, його вищим органом управління є Загальні збори учасників товариства, які обирають його Голову, директора і секретаря на строк до трьох років. Директор – це вища посадова особа видавництва, яка відає питаннями кадрів та відносин із трудовим колективом і призначає на посади керівників структурних підрозділів та головних спеціалістів видавництва. З огляду на невелику кількість у «Смолоскипі» штатних працівників, варто зазначити, що до багатьох проектів видавці долучають позаштатних фахівців – художників,

редакторів, дизайнерів. Гнучка структура видавництва не переобтяжена зайвими розділами та підрозділами, характерними для пострадянських видавництв. Така структура дає змогу «Смолоскипу» вчасно прилаштовуватися до ринкових вимог завдяки принципам сучасного менеджменту.

Нині видавництво «Смолоскип» постійно реагує на появу нових тенденцій не лише в текстах письменників-постмодерністів, а й у художньо-технічному оформленні та поліграфічному виконанні своїх видань. У цьому аспекті доречною є погляд на культуру сучасного видання В. Медведєвої: «Якими б не були вагомими посилення на характер сучасного книжкового ринку, з його позитивним і негативним сенсом, також на новітнього читача з його цілком відмінним світобаченням, смаками, маючи на увазі й віковий ценз, ми не обминемо того факту, що зазнала змін власне аура культури, її форма, а також вміст». Віддзеркалення тенденцій культури у книжкових виданнях сьогодні особливо виразне: зміст і форма нинішніх книжок категорично відрізняється, скажімо, від видань двадцятирічної давності. Культура сучасних видань формується в суспільстві інформації, новітніх технологій і якісно нових життєвих позицій та цінностей читачів.

Для успіху видавцям нині недостатньо лише фахової майстерності та знань. В. Теремко слушно наголосив: «Для виживання в сучасному нестійкому глобалізованому інформаційному середовищі необхідно навчитися працювати на метарівні – у просторі різноглибинних, різноспрямованих і різномасштабних викликів». Саме тому «Смолоскип» позиціонує себе як видавництво, що постійно розвивається і шукає нових авторських і дизайнерських рішень у творенні видань, при цьому вдаючись до сміливих і неочікуваних кроків.

Наочним прикладом новаторської редакційної діяльності «Смолоскипа» є книжка, у якій опубліковано роман М. Хвильового «Вальдшнепи» та спробу його продовження – повість А. Сокола «Агляя». Версія, запропонована представником української громади в США ще в 1960-х роках, – безпрецедентне явище в українській літературі, спроба освоєння нового жанру – повісті-продовження, повісті-полеміки. Творчий експеримент А. Сокола, який свого часу відважився перебрати слово у класика й почати з ним своєрідний літературний діалог, був реалізований видавництвом «Смолоскип» через півст.. Проте випущена книжка не втратила актуальності й викликала обговорення критиків і літературознавців, які акцентували увагу на її унікальності і новаторстві в контексті українського літературного процесу.

Експериментальним форматом збірника статей «Історії літератури» видавництво намагалося привернути увагу читачів до філологічних наук. У цьому збірнику поєднано два текстові блоки: на парних сторінках надруковано перший текст, на непарних – другий. У виданні кожна стаття має окрему нумерацію сторінок; замість анотацій застосовано «хмарку тегів» – елемент, запозичений з Інтернет-простору; колонтитули на кожній сторінці містять короткі «коментарі-заголовки» від видавців. Верстка видання, у якій на сторінках передбачено багато вільного місця, дає змогу читачам використовувати його для власних позначок.

Трансформації змісту і форми випущених видань «Смолоскипа» пояснюються сучасними тенденціями видавничої справи та змінами в книжковій комунікації. Як наголосила В. Маркова, «книга поступово набуває таких елементів, що сприяють подоланню її монологічної природи, тобто всю історію еволюції книги можна розглядати як історію набуття нею здатності до діалогічних відносин із читачем, подолання обмеженості однолінійної трансляції думок від автора до читача. На основі вищерозглянутих видань, випущених «Смолоскипом»,

є всі підстави стверджувати, що новаторськими підходами у творенні книжок видавництво намагається привабити до своєї діяльності якомога більшу увагу потенційної читацької аудиторії, а також наблизити книжкову комунікацію до електронної, імітуючи в паперових виданнях елементи гіпертексту.

В умовах інтеграції книжкової комунікації в електронне комунікативне середовище неодмінною в діяльності будь-якого сучасного видавництва стала присутність в Інтернет-просторі. «Смолоскип», представляючи свою діяльність на сайті, перебуває в постійному діалозі з читачами. Завдяки інтерактивності традиційна комунікаційна схема «автор – видавництво – читач» втратила чітку визначеність, оскільки, на думку В. Маркової, виникла фігура користувача. Інтернет-комунікації суттєво позначилися на поведінці і авторів, і читачів. Нині випустити ту чи іншу книжку – замало для вимогливої аудиторії: вихід видання лише тоді стає подією, коли про нього заявлено в Інтернет-мережі. Вхідження в Інтернет-простір позитивно відобразилися на проєктах «Смолоскипа». Випущені видавництвом книжки активно представлені на багатьох сайтах: спеціалізованих, які постійно відстежують видавничі новинки («Друг читача», «Укр. Літ», «Літакцент», «Буквоїд», «Читомо») та інформаційних («Українська правда», «Zaxid.net», «Телекритика» та ін.). Можливість обговорень і дискусій у коментарях на сайтах сприяє тому, що інформаційне поле видавництва «Смолоскип» в Інтернеті формується значно швидше, ніж через персональні зв'язки з читачами.

Завдяки сучасним інформаційним технологіям трансформувалася і сутність, і структура редакційно-видавничого процесу. Технічні можливості спростили й пришвидшили набір текстів, коректуру, редакторську і дизайнерську роботу. Нинішні умови позитивно позначилися на якості випущеної продукції видавництвом «Смолоскип».

Крім трансформацій у внутрішній структурі та організації діяльності «Смолоскипа», на новий рівень перейшли і міжнародні зв'язки видавництва. З переїздом в Україну видавництво змогло підвести підсумки своєї багаторічної правозахисної діяльності в США, спрямованої, зокрема, на захист українських спортсменів СРСР. В одному з матеріалів бюлетеня «Смолоскип» зазначено: «Майже на всіх Олімпійських Іграх, починаючи від 1956 року, Україна була присутня, про українських олімпійців знав світ, але щойно в 1996 році, через сорок років, в Атланті Україна була не лише присутня, але й вперше в історії брала участь в Олімпіаді як самостійна і незалежна держава». В еміграції видавництво «Смолоскип» активно вболівало за надання українським спортсменам права під час світових спортивних змагань виступати самостійно, а не в складі команд СРСР. Більше того – зусиллями «смолоскипівців» було проведено численні акції під час Олімпійських ігор та Міжнародних спортивних чемпіонатів. Тому на шпальтах бюлетеня «Смолоскип» представники видавництва ще раз нагадали читачам про свою попередню діяльність, до якої доклали чимало зусиль.

З початком українського періоду діяльності видавництва «Смолоскип» його закордонні представництва в США та Канаді (на чолі з Олексієм Шевченком та Всеволодом Соколиком) не припинили функціонування, проте весь редакційно-видавничий процес було перенесено в Україну. У 1994 р. представники видавництва громаді української діаспори надіслали «Меморандум-пропозиції» про план та методи роботи «Смолоскипа» в Києві. З метою реалізації змісту цього документа було створено «Фонд української книжки» «для видавання в наступних роках ДОБРИХ книжок українською мовою масовими тиражами. Не по кілька тисяч – а при найменше по 50 і 100 тисяч». Підтримка української

діаспори, яку «Смолоскип» не втратив, переїхавши в Україну, стала надійною запорукою його успішного розвитку.

Нових форм співпраці із закордонними організаціями та установами набули міжнародні зв'язки «Смолоскипа». Українські матеріали з Музею-архіву українського самвидаву, а також Архіву Інституту літератури НАНУ були представлені на виставці «Самвидав. Альтернативна культура в Центральній і Східній Європі від 1960-х до 1980-х рр.», організованій Інститутом досліджень Східної Європи Бременського університету (Німеччина). Експонати було виставлено в Берліні, Празі, Брюсселі, Будапешті. Виставку відвідала велика кількість високоповажних гостей і урядовців: у Празі, наприклад, у відкритті виставки взяв участь президент республіки і колишній дисидент Вацлав Гавел, що засвідчує неабиякий резонанс і подієвий характер виставки.

Обмін досвідом із польськими видавцями забезпечила участь видавництва «Смолоскип» у міжнародному книжковому ярмарку у Варшаві за сприяння Посольства Польщі в Україні (2006). Під час ділових зустрічей з представниками польської видавничої індустрії було налагоджено важливі контакти з президентом найбільшої в Польщі маркетингової компанії в галузі книговидавництва «Book Marketing Research» Яцеком Влодарчиком, президентом мережі книжкових мегасторів «Емпік» паном Ейялом Лагавом та ін.

Отже, трансформації редакційно-видавничого процесу видавництва «Смолоскип» відбувалися у зв'язку з його переїздом в Україну та адаптацією до сучасних конкурентних умов функціонування. Суть цих трансформацій полягає в переході від підпільної діяльності видавництва в діаспорі до роботи із сучасними молодими авторами в Україні. При цьому «Смолоскип» не втратив зв'язку поколінь, видаючи твори Розстріляного Відродження, шістдесятників і лауреатів літературного конкурсу «Смолоскип». Трансформації, пов'язані зі структурою та організацією діяльності видавництва, сучасним змістом і формою видань, завдяки комунікативним зв'язкам «Смолоскипа» дали йому змогу знайти свою нішу на сучасному книжковому ринку. Ця стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, яка потребує подальшого вивчення контексту трансформацій у видавничій галузі другого десятиліття ХХІ ст.

Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – С. 99–106.

САЛАТА ГАЛИНА ВОЛОДИМИРІВНА,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, директор коледжу Київського університету культури

Народилася 30 січня 1976 р. у м. Харків. У 1993 р. закінчила середню школу № 127 м. Києва. 1993–1998 рр. – навчалася на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Історія» та здобула кваліфікацію «Історик, викладач історії».

З 2005 по 2008 р. – аспірантка історичного факультету кафедри історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. У 2010 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Аграрна політика українських національних урядів (1917–1920 рр.): історіографія» за спеціальністю 07.00.06 – «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» і здобула науковий ступінь кандидата історичних наук. (науковий керівник – доктор історичних наук, професор В. І. Гусев).

2008 – 2013 рр. – працювала викладачем у Київському коледжі нерухомості, голова циклової комісії гуманітарних дисциплін.

З 2013 р. – старший викладач кафедри книгознавства і бібліотекознавства факультету культурології Київського національного університету культури і мистецтв.

Автор понад 150 наукових та навчально-методичних праць, учасник міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, семінарів тощо.

Викладає дисципліни: «Історія України», «Історія бібліотечної справи», «Національні бібліотеки світу», «Державна політика в галузі бібліотечної справи».

Коло наукових інтересів: загальна історія України (кін. XIX – поч. XX століть), історіографія історії України, історія бібліотечної справи в Україні.

Основні публікації:

1. Salata G. Contemporary Ukraine: An Essay on the Asymmetry of State Policy in the Field of Librarianship / Galyna Salata // PATH OF SCIENCE. International Electronic Scientific Journal. 2016. Vol. 2, No 12. p. 1.1.–1.6. **2.** Salata G., Danylova T. Reorganization Asymmetry of Universal Information Centers in Ukraine: An Attempt at Civilization Communication Analysis / Galyna Salata, Tatyana Danylova // Research Revolution. International Journal of Social Science & Management. – Volume. – IV, Issue – 10. – 31. – July 2016. Madhya Pradesh, India – Page 75, P. 1–4. **3.** Салата Г. В. Учреждения консолидированной информации, или информационно-библиотечные центры Украины, в условиях евроинтеграции:

к постановке проблемы / Г. В. Салата, Т. В. Данилова // Молодий вчений. – 2016. – № 8. – С. 253 – 256. **4.** Салата Г.В. Асиметрія історіографії: нотатки до постановки проблеми / Галина Володимирівна Салата // Молодий вчений. – №12.1 (40), грудень, 2016. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 279–282. **5.** Салата Г.В. Асиметрія державної політики України у галузі бібліотечної справи: реформування дійсного та уявного / Галина Володимирівна Салата // Історія науки і техніки: Збірник наукових праць / Гол. ред. О.Я. Пилипчук. – К.: Вид-во ДЕТУТ, 2016. – Вип. 9. – 236 с. – С. 205–211 с. **6.** Салата Г.В. Аспектуалізація діяльності публічних бібліотек України у проблемному полі державної інформаційної політики / Галина Володимирівна Салата // Наукові записки : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Випуск СХХ (120). – 288 с. – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 253–267. **7.** Салата Г.В. Глобалізація предметної області бібліотечно-інформаційної галузі на прикладі діяльності публічних бібліотек України / Галина Володимирівна Салата // Історія науки і техніки: Збірник наукових праць / Гол. ред. О. Я. Пилипчук. – К.: Вид-во ДЕУТ, 2014. – Вип. 4. – С. 222–229. **8.** Салата Г.В. Політичні процеси навколо бібліотечної галузі України: нотатки до проблеми / Галина Володимирівна Салата // «Politicus» (Політикус. Науковий журнал) – № 4 – 2016. – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет, 2016. – 188 с. – С. 68 – 72. **9.** Бачинська Н.А., Салата Г.В. «Бібліотекознавство: Довідник для вищих навчальних закладів. Спеціальність: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Надія Анатоліївна Бачинська, Галина Володимирівна Салата. – Київ: «Медінформ», 2016. – 228 с. **10.** Бачинська Н.А., Салата Г.В. «Бібліотекознавство: Посібник для вищих навчальних закладів. Спеціальність: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Надія Анатоліївна Бачинська, Галина Володимирівна Салата. – Київ: «Медінформ», 2016. – 242 с. **11.** Бачинська Н.А., Салата Г.В. Національні бібліотеки світу: Навчальний посібник. Спеціальність: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Надія Анатоліївна Бачинська, Галина Володимирівна Салата. – Київ: «Медінформ», 2016. – 232 с.

Глобалізація предметної області бібліотечно-інформаційної галузі на прикладі діяльності публічних бібліотек України

Вступ. Діяльність публічних бібліотек України, як складової культурного-інформаційного простору, забезпечує збереження історичної й культурної пам'яті народу. Завдяки бібліотекам громадяни отримують можливість долучитися до інформації та знань, до національних надбань та цінностей світової культури.

Сучасна бібліотека не стоїть осторонь глобалізаційних процесів суспільного життя. Невпинно зростає процес трансформації її предметної області. Підхід до розробки проблеми реформування бібліотечної справи, з точки зору теоретичних і методологічних досягнень галузі на її розвиток в ХХІ столітті, зумовлюється масштабністю практичних досягнень останньої.

Бібліотечна сфера потерпає від нескоординованої національної програми її розвитку. Скорочення мережі бібліотек; недостатнє матеріально-технічне забезпечення бібліотечної галузі; незадовільний стан поповнення фондів бібліотек творами вітчизняної та світової літератури; низький рівень соціального захисту бібліотечних працівників – головні проблеми сучасної публічної бібліотеки в Україні.

Актуальність. Найголовнішою проблемою бібліотечної галузі є застаріле, неадекватне новим вимогам і викликам інформаційного суспільства розуміння органами державної влади ролі та функцій бібліотек. Важливою перешкодою в діяльності бібліотечної галузі є формальний підхід. Йдеться про революцію у

функціональності і створення за останні роки нового типу публічних бібліотек, бібліотечно-інформаційної системи, про необхідність перетворення бібліотеки на сферу знань дослідницької дії на основі розвитку конструктивного креативу нових форм суспільного життя.

Метою дослідження є спроба окреслити вектори державної політики та перспективи удосконалення в галузі бібліотечної справи.

Завдання. Для досягнення поставленої мети необхідно: на основі актуальних проблеми розвитку бібліотечної справи окреслити напрями вирішення цих проблем.

Постановка проблеми. Бібліотека – це соціальний організм, для якого матеріальна складова, хоч і важлива, не є визначальною. Розкутість і демократичність соціального життя – фактори набагато впливовіші. Світовий досвід є незаперечним свідченням цього. Демократичні традиції здатні нівелювати можливі негативні наслідки, зумовлені слабким економічним потенціалом країни.

Практичне значення. Основні положення роботи можуть бути застосовані у розробці навчальних програм, посібників і спецкурсів для студентів бібліотекознавчих спеціальностей.

Новизна полягає у кристалізації шляхів поєднання розвитку бібліотечної системи на державному рівні із розширенням їх функціональних можливостей у сфері соціального, що породжують численні шляхи трансформацій, пов'язані з новими формами теоритизації і методологізації бібліотечної системи.

Аналіз літератури, на якій ґрунтується дослідження свідчить, що переважний інтерес у дослідників викликали такі проблеми: загальні засади діяльності бібліотек (О. Башун, В. Пашкова, М. Сенченко, А. Чачко та ін.); історичні аспекти бібліотечної діяльності (В. Сєдих, А. Волинець, Л. Дубровіна, О. Онищенко, Л. Приходько, Я. Чепуренко та ін.); питання організаційно-правових засад діяльності бібліотек (Л. Голоха, О. Копієвська, Л. Петрова, Г. Солоїденко та ін.); проблема кадрового забезпечення бібліотечної галузі (Н. Ашаренкова, І. Колюкова, З. Савіна, В. Скар, Н. Кушнарєнко, А. Соляник).

Роботи зарубіжних вчених К. Абрамова, В. Васильченко, Б. Володіна, М. Дворкіної, М. Карташова, Є. Кузьміна, П. Отле, А. Пашина, Є. Сегліна, В. Серова, Ю. Столярова, І. Фрумїна, Дж. Шира та інших стосуються широкого спектру проблем у сфері державного управління бібліотечною справою.

Існуючі дослідження державної політики в галузі бібліотечної справи, здійснені суспільствознавцями без залучення державницького світогляду, позбавлені контекстів суспільно-політичної ситуації та розвитку бібліотечної справи в Україні та світі, відзначаються здебільшого науково-популярним характером, фрагментарністю, безсистемністю, іноді недостовірним викладом окремих фактів, що не дозволяє отримати цілісну картину окресленого питання. Дослідження стану та напрямів державної політики розвитку бібліотечної справи в Україні є недостатніми.

Основна частина. Народження нового типу публічних бібліотек, що включає у себе співпрацю держави та власне бібліотеки, трансформації предметної області, перетворення її на центр знань дослідницької дії, застосування концепції і термінології відкриває суспільно-творчий потенціал наукового знання і потенціал культуротворення. Бібліотека акумулює знання і досвід нації та виводить її потенціал на нові рівні комунікацій.

Концентрація соціокультурної, державотворчої, інформаційної складової бібліотек відкриває нові перспективи її функціональності у глобалізаційному контексті. Необхідність вироблення підходів до становлення інформаційного суспільства в Україні, посередником якого є бібліотека, відкриває можливості створення дієвого суспільства з новим поступом соціальної функціональності.

Держава – бібліотека – користувач – це головні дійові особи кристалізації цілісної бібліотечно-інформаційної мережі в Україні.

Стратегічним завданням державної політики в галузі бібліотечної справи є створення ефективної бібліотечної системи, яка має охоплювати усі прошарки населення, регіони, бути надійною складовою інформаційної системи держави, що накопичує та зберігає національну пам'ять та культуру України.

Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» та українське бібліотечне законодавство декларує можливість самостійно обирати джерела комплектування, брати участь у різноманітних міжнародних програмах і проектах, утворювати професійні об'єднання, ставати членами міжнародних організацій, взаємодіяти між собою.

З одного боку, держава вдосконалює систему спеціальних закладів різного рівня акредитації, формує інфраструктуру дослідницького поступу, що забезпечує збільшення кількості професіоналів бібліотечної галузі. В Україні функціонує майже 32 тисячі бібліотек різних систем і відомств та форм власності, з них наукових – 500, медичних – 985, національних – 7. Мережа публічних бібліотек сьогодні налічує 18343 одиниць, у тому числі 72 обласні та 14828 сільських бібліотек.

У стратегії розвитку культури на 2014–2015 рр. передбачено реалізацію проекту «Ярмарка ідей для культури». Держава започаткувала серйозну дискусію в суспільстві, за результатами якої буде сформована стратегія розвитку української культури. Які ж завдання держава окреслює як пріоритетні на 2014–2015 рр.? Це – забезпечення доступності культурних благ; соціальна активність закладів культури та розвиток регіонального співробітництва; кадри і успішний менеджмент.

Завдяки співпраці Міністерства культури України, американських агентств IREX та USAID, Фундації Білла і Мелінди Гейтс у рамках програми «Бібліоміст» комп'ютеризовано понад півтори тисячі сільських бібліотек. Міністерство культури України рапортує, що «комп'ютеризація сільських бібліотек – це забезпечення широкого доступу до культури ... зростання соціальної ролі сільської бібліотеки і, відповідно, культури ... Слід подбати про пересувні форми бібліотечного обслуговування – зокрема, населених пунктів, де немає або недоцільно утримувати бібліотеку».

З іншого боку, окреслене завдання є надзвичайно складним, враховуючи сучасні бібліотечні реалії. Зокрема, найбільш компактним обслуговуванням охоплено міське населення, у той же час на одну сільську бібліотеку припадає 3–5 і більше сіл. Понад третину сільських бібліотек (41%) не опалюються, а 3 % не мають освітлення. Дивною виявляється бравада держави щодо комп'ютеризації бібліотек на селі, адже з 14828 бібліотек сільської місцевості комп'ютеризовано «понад півтори тисячі», що складає близько 11 %. Коментарі відсутні.

Демократизація публічних бібліотек просувається вкрай повільно, що є наслідком відсутності комплексної національної програми розвитку галузі. Фінансування бібліотечної сфери не зростає, тому їхні фонди не оновлюються. Виживають ті бібліотечні заклади, що зорієнтувались у кризовій ситуації і суттєво зростили свій науковий потенціал, перебудували корпоративну кадрову політику, освоїли новітню інформаційну техніку та технології, вийшли на новий рівень інформаційного обслуговування та міжнародних зв'язків.

Законодавча база у цьому аспекті потребує оновлення. Читачі залишають бібліотеки, сподіваючись, що їхні інформаційні потреби будуть задоволені через Інтернет, адже сьогодні будь-яка людина нашої планети може «відвідати» бібліотеку за її допомогою. За інформацією «Вікіпедії», число користувачів Інтернету в 2012 році налічувало приблизно 2,4 мільярда чоловік, що становило

більше ніж 34 % від населення планети, але псевдоінформованість користувача – перший шлях до примітивізму індивіда.

Необхідно застосувати комплексний підхід до визначення проблем державного управління бібліотечною сферою в Україні, серед яких: відсутність національної програми (стратегії) розвитку бібліотечної справи; вузькогалузевий підхід до її управління; низька взаємодія та координація діяльності галузевих центральних органів виконавчої влади щодо діяльності підпорядкованих їм відомчих бібліотек. Видається важливим окреслення шляхів адаптації зарубіжного досвіду державного управління бібліотечною справою до умов України з метою визначення напрямів модернізації державного управління в цій сфері в Україні.

Головною перешкодою реалізації державної бібліотечної програми як культурно-інформаційної політики, залишається необхідність подолати стереотип сприйняття публічної бібліотеки як «клубної» установи. Важливо спонукати державні органи України побачити в бібліотеці інформаційний центр – вагомий фактор розвитку суспільства. Досвід бібліотечної галузі – це потенціал значною мірою книжковий, інформаційний, матеріалізований як на паперових, так і на електронних носіях; він містить у собі знання, досвід і мудрість, придбані багатьма поколіннями протягом усієї історії України.

Осередок цього базису знаходиться у бібліотеках, там він може примножуватись або навпаки: в залежності від того, перебуває суспільство в стані економічного (культурного) підйому або спаду. Нарощування цього потенціалу і формує шлях до подолання культурного розриву між поколіннями. Осмислення унікальності трансформації діяльності публічних бібліотечних закладів та впливу глобалізації на розвиток її різних сегментів діяльності – основне завдання держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необхідним є формування нової парадигми організації та функціонування бібліотек під впливом таких чинників як глобалізація та інформаційна революція. Зокрема, впровадження новітніх інформаційних технологій; створення електронних каталогів; розширення можливостей участі бібліотек у науково-дослідницькій діяльності; утвердження нових принципів міжнародного співробітництва; модернізація функцій бібліотеки.

Головними завданнями державної політики у трансформації діяльності бібліотечної справи є такі: розробка та удосконалення нормативно-правової бази, що регламентуватиме питання функціонування мережі публічних бібліотек; посилення міжвідомчої та міжнародної кооперації; координації бібліотек з метою спільного користування електронними ресурсами та інтеграції України у світовий інформаційний простір.

Основою цих змін має стати демократизація національної програми розвитку бібліотечної галузі в Україні на основі модернізації бібліотек у всіх її проявах: від підготовки бібліотечних кадрів до матеріального забезпечення. Адже ресурсовкладення у бібліотечну інфраструктуру – депозит на майбутнє, забезпечений багаторазовим використанням протягом тривалого часу. Важливо пам'ятати, що сучасна публічна бібліотека – це не глечик, який треба наповнити, або взяти з нього, а національне багатство, яке треба плекати та примножувати.

*Історія науки і техніки : зб. наук. пр. / Держ. екон.-технол. ун-т трансп.,
Центр дослідж. з історії науки і техніки ім. О. П. Бородіна . – Київ, 2013. –
Вип. 4. – С. 222–228.*

**СЕНЧЕНКО
МИКОЛА ІВАНОВИЧ,**

*доктор технічних наук, професор,
директор Державної наукової установи
«Книжкова палата України
ім. Івана Федорова», академік
Міжнародної академії інформатизації,
заслужений діяч науки і техніки України*

Народився 1 травня 1945 р. в м. Ніжині Чернігівської обл.

У 1961 р. закінчив Ніжинську середню школу № 4 і вступив до Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя на фізико-математичний факультет. У 1963 р. перевівся на факультет обчислювальної техніки Харківського інституту радіоелектроніки, який закінчив у 1966 р.

З 1966 до 1985 рр. працював у Харківському інституті інженерів комунального будівництва на посадах: завідуючого лабораторією, начальника та наукового керівника обчислювального центру інституту, старшого викладача та доцента кафедри вищої математики і кафедри прикладної математики та обчислювальної техніки. З 1971 р. по травень 1972 р. служив у лавах радянської армії.

У 1974 р. захистив кандидатську, а у 1988 р. докторську дисертації зі спеціальності 05.13.13 – «Обчислювальні машини, комплекси, системи і мережі» на тему: «Розробка і дослідження принципів синтезу»

У 1985 р. як досвідченого фахівця в галузі інформаційних технологій, було запрошено Президією Академії наук України на посаду директора Центральної наукової бібліотеки Академії наук, де працював до 1992 р.

З 1992 р. – проректор з наукової роботи Університету «Києво-Могилянська академія». З 1993–1995 рр. – проректор з питань економіки та міжнародних зв'язків і завідувач кафедри документознавства Київського державного інституту культури. У 1995 р. присвоєно вчене звання професора та академічне звання дійсного члена (академіка) Міжнародної академії інформатизації в галузі інформаційної культури.

З листопада 1995 р. – директор Державної наукової установи «Книжкова палата України ім. Івана Федорова».

Автор понад 300 наукових й публіцистичних праць, 37 монографій.

Засновник і головний редактор журналу: «Вісник Книжкової палати», лауреат премії ім. Івана Франка в галузі інформаційної діяльності, у номінації «за кращу наукову роботу в інформаційній сфері», за книгу «Енциклопедія для видавця та журналіста» (2010).

Член Національної спілки письменників України і Національної спілки журналістів України.

Має урядові нагороди: «Заслужений діяч науки і техніки України» (1999 р.), почесна грамота Президії Верховної Ради УРСР (1990 р.), почесна грамота Міністерства інформатизації України (1997 р.), та ін.

У своїй трудовій діяльності успішно поєднує управлінську, наукову, педагогічну та громадську роботу.

Ініціатор і автор цілого ряду значимих для культури, освіти та науки проектів: отримання статусу науково-дослідного інституту першої категорії Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (нині Національна бібліотека НАН України ім. В. Вернадського, модель системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування науково-дослідних кадрів; реорганізація у державну культурно-наукову установу «Книжкова палата України»; «Стратегічний план інформатизації Книжкової палати України до 2005 р. та ін.

Учасник міжнародних і всеукраїнських конференцій, конгресів, круглих столів; опонент дисертаційних робіт.

Коло наукових інтересів: математика, інформатизація, інформаційні системи, видавнича справа, історія, політика і конспірологія.

Основні публікації:

1. Бібліотеки и комп'ютери / М. І. Сенченко. – К. : Наук. думка, 1990. – 213 с. : іл. 2. Науково-дослідна програма «Документальна пам'ять України» / М. І. Сенченко // Вісн. АН УРСР. – 1992. – №4 – С.50–54. 3. Книжкова палата України. Історія і сьогодення. 1919–2004 / М. І. Сенченко ; 2-е вид. випр. і допов. – К. : Кн. палата України, 2004. – 164 с. 4. Перспективи розвитку наукових бібліотек / М. І. Сенченко // Вісн. АН УРСР. – 1988. – № 10. – С. 38–46. 5. Культурна революція в Україні, або управління деградацією / М. І. Сенченко : МАУП. – К. : МАУП, 2004. – 210 с. – (Б-ка журн. «Персонал»). 6. Центральна науково бібліотека АН УРСР у пошуках досконалості : 1985–1992. Моє бібліотечне життя / М. І. Сенченко. – К. : КИТ, 2011. – 380 с. : іл. 7. Четверта світова. Інформаційно-психологічна війна / М. І. Сенченко : МАУП. – К. : МАУП, 2006. – 63 с.

Чи вміємо ми читати?

Написати цю статтю мене змусили роздуми щодо читання і, як завжди це буває, коли над чимось розмірковуєш, інформація надходить до людини зовсім неочікувано, але саме та інформація, яка потрібна в цей момент. Не були якимось винятком і нинішні роздуми. Але як тепер надійшла інформація? Вона з'явилася у вигляді праці американського філософа, редактора і викладача Мортімера Адлера, який усе своє життя присвятив тому, щоб навчити людей любити і розуміти книгу. Книга М. Адлера, який, до речі, очолював редакційну раду енциклопедії «Британіка», вийшла торік у Москві у видавництві «Манн, Иванов и Фербер» і має прозаїчну назву: «Как читать книги. Руководство по чтению великих произведений». У певного кола читачів вона викличе посмішку, адже кожна освічена людина вважає, що вона вміє читати, але уважно знайомлячись з цією книгою, приходиш до розуміння того, що читати треба уміти.

Здавалося б, упродовж багатьох сторіч книга була основним джерелом знань для народів. Згадуючи її історію – як вона зароджувалася, як розповсюджувалася у вигляді малюнків у печерах, на глиняних табличках, папірусних сувоях, як «боролася» за своє існування, – ми переконуємося, наскільки мало знаємо і цінуємо те, що маємо.

Постіндустріальне ст. дало людині нові можливості в отриманні інформації. Тепер хтось списує, хтось скачує, хтось копіює, одержуючи знання схоластично. Читач великих творів все більше поступається місцем споживачу інформації, який, немов у чужу оселю, входить у текст і тут же виходить, не затримавшись, щоб підхопити протягнуті йому зерна для роздуму.

Ковзаючи поглядом по «контенту», вихоплюючи фрагменти думок і ідей, ми вважаємо, що знайшли істину, але, на жаль, це всього лише «прогулянка сторінками», перегортаючи які читач отримує інформацію, що влітає в одне вухо і вилітає в друге. І, як міраж, тане глибина пізнання. Ми не досягаємо закладеного автором знання під час читання великих книг, часто навіть самим собі не можемо сказати: я навчився читати, я навчився розуміти, я бачу душу письменника, який доніс до мене свій світ, свої переживання, свій досвід.

Написана М. Адлером ще до Другої світової війни книга актуальна сьогодні, можливо, навіть більше, ніж тоді, оскільки безпрецедентна незначність нашого поверхневого споглядання сучасного інформаційного потоку, що біжить з екранів комп'ютерів і телевізорів, не дає можливості панорамно мислити, тобто структурувати інформацію та формувати відповідне світосприйняття. Звичайно. Інтернет сколихнув суспільство, і ми побачили новий зріз моди, коли все частіше стали говорити про цифрові бібліотеки, про те, що окремі комп'ютерні «генії» багато «скачують» книг та володіють величезним масивом електронних книг і періодичних видань. Але що скачують? Навіщо? Чи відчувають формальність цих дій? Чи знають, хто створив ці книги? Чи розуміють тих людей, які прагнули донести до нас свої ідеї, можливо, з'єднати своє минуле з сьогоденням для трансформації в майбутнє? Чи усвідомлюють, що «немає сенсу розмовляти з пращурами, не навчившись слухати»? Скляна броня електронного носія інформації стає в деякому розумінні ворогом людини. Дискретні пошукові запити не замінять повноцінного спілкування з книгою.

Великі книги – це наше минуле, сьогодення і майбутнє! Література, яка стоїть над часом, – путівник, що допомагає особистості шукати себе в нашому непростому світі. І чим глибше ми її пізнаємо, тим більше укорінюються в пам'яті людства Аристотель, Платон, Сенека... Як писав Локк, хоч ми і з породи жуйних, недостатньо набити себе значною кількістю книг, бо вони не принесуть нам користі і сили, якщо ретельно не пережуємо і гарненько не перетравимо їх. Але як? Як зробити читання по-справжньому глибоким? Як вивільнити, подібно тому, про що писав І. Ільїн у книзі «Повернення», всю силу душевних здібностей і умінь, щоб знайти правильну духовну установку і придбати дар «художнього ясновидіння» для розуміння твору?

Методологію, інструментарій, навіть цілу науку створили і продовжують розробляти вітчизняні та зарубіжні дослідники. Безперечно, і праця Мортімера Адлера, засновника Інституту філософських досліджень у Сан-Франциско і Центру вивчення великих ідей у Чикаго. – значний внесок у розроблення такого життєво важливого напрямку у вихованні розуму і душі.

М. Адлер створив методологію для бажаючих «грати в теніс» з книжковими світами, посібник з визначення загальної стратегії та напрацювання правил, якими необхідно керуватися при читанні кожної книги, щоб виробити «гормон уваги» і чистоти сприйняття, одержувати задоволення від пізнання мистецтва читання. З одного боку, він знову занурює нас у навчання читанню, з іншого – позбавляє ілюзій щодо нашого сприйняття книги, подібно до оракула, що сповіщає істину, яку потрібно не просто почути, а й пережити, щоб припасти до джерел нашої духовності.

Читання – засіб комунікації: книга допомагає встановити між автором і читачем діалог, що спрямовує, як говорив Сократ, до пошуку істини. А істина завжди тікає, і її постійно потрібно шукати і наздоганяти, вбираючи досвід пращурів і напрацьовуючи власний. Не розуміючи написаного, не відчуваючи коріння світогляду автора, не відбиваючи змісту книги в своїй свідомості, читач

не зможе сповна оцінити глибину твору. Різниця в ступені сприйняття обумовлює успіх книги в одних читачів і розчарування в інших.

Ось що про цю книгу пише доктор економічних наук, професор, заслужений працівник культури Російської Федерації Б. Єсенькін: «Праця Мортімера Адлера – не тільки вчення про те, як треба читати книги, а й своєрідний регламент сприйняття інформації, яку ми повинні пропустити через себе. Як наголошував С. Поварнін, необхідне систематичне мислення, бо «культура розуму» дається роботою і дисципліною мислення». Тільки тоді стає можливим насититися здоровою духовною їжею, щоб, як Аристотель, знайти «золоту середину» у вихованні тіла, душі, розуму і тверезо оцінювати те, що відбувається.

Що особливо цінне в цій роботі?

По-перше, важливо, що читання Мортімер Адлер вважає не розвагою, а важкою розумовою працею, постійним навчанням, тренуванням почуттів і мислення, яке ми внутрішньо не усвідомлюємо. Це процес, під час якого розум людини «долає нові висоти виключно в результаті власних зусиль». Людині, котра осягає читання, необхідні терпіння, звичка і розуміння, що якнайкращий результат досягається постійними тренуваннями, як у спорті: коли м'язи адаптуються до нових умов, поступово виробляється м'язова пам'ять. Це нагадує сходження на гору. Прийшов підкорити, реалізувати свої амбіції, одержати розвагу або інформацію.

По-друге, М. Адлер подає приклад самокритики щодо оцінки власних навиків читання: «Я чітко усвідомлюю, чого не умію, і, можливо, чому не умію», чесно визнаючи, що був час, коли він відчував: «весь світ у мене в кишені»... Але, на щастя, прийшло усвідомлення, що знання, одержані в коледжі, – міф: «щоб зрозуміти книгу, я читав не її, а про неї». Така публічна самооцінка – це, з нашої точки зору, вища форма інтелекту. Адже процес становлення особистості йде через усвідомлення того, як мало ми знаємо та вміємо.

Приваблює те, що книга Мортімера Адлера не носить повчального характеру. Це просто його роздуми про минуле й сьогодення, про те, як доцільно «спілкуватися» з книгою. Немає ніякої дидактики в його спогадах про курси з читання великих книг Джона Ерскіна та діалоги про прочитане, які закріплюють разом з викладачем істину минулого і сьогодення. Але є бажання повторити цей шлях».

Описуючи процес становлення особи через читання, М. Адлер охоплює й інші види мистецтва, проводячи аналогію з тим, як ми вміємо слухати музику, дивитися картини: адже в творчості все єдино. І це додає глибини його книзі про книги.

Занурюючись у цей безцінний трактат, з глибоким жалем розумієш, як багато прочитаного раніше пройшло повз свідомість, не залишивши сліду підживлення. Але завжди можливість підвищити якість читання, що дасть згодом змогу продуктивно вчитися по книгах завжди. Самоосвіта і саморозвиток необхідні в різних сферах діяльності – це факт! І немає ніяких перешкод для розвитку своїх здібностей: за словами М. Адлера, майже «всі великі книги з будь-якої сфери людської думки доступні для розуміння кожному, хто наділений звичайними розумовими здібностями». Потрібно лише вчитися в тих, хто перевершує нас, знати своїх вчителів і зрозуміти, як вчитися у них.

Вчитися читати – це «паралельне сприйняття себе» і порівняльне віртуальне відображення прочитаного, порівняння пережитого або того, що ми переживаємо, з власним досвідом, а також корегування в цьому порівнянні свого світосприймання. Тому при читанні пропонованої книги виникає прагнення глибше проникати у цей твір і осягнути «логістику» розуміння значних книг. Цей визначний твір Мортімера Адлера має стати для кожної людини настільною

книгою, її потрібно не тільки читати, а й використовувати у ході пізнання навколишнього світу, щоб самим відчувати, думати й переживати.

Ви ніколи не замислювалися, чи багато насправді розумієте в тексті? Чи не доводилося вам, відкривши прочитану колись книгу, зі здивуванням відзначати, що ви забули, про що в ній йдеться, або минулого разу пропустили важливі нюанси, а то й зовсім інакше розуміли написане?

А для чого ви взагалі читаєте? З метою добути інформацію? Згаяти час? Одержати задоволення від словесної майстерності письменника? Задуматися про зміст життя? Відточити свою читацьку проникливість?

З моменту виникнення літератури автор і читач ведуть захоплюючу гру. Автор за допомогою тексту ділиться з вами своїми думками і відчуттями. А ви трансформуете слова і розділові знаки у власні думки та емоції. Але вони можуть і не збігатися з авторськими! З усієї повноти значень, закладених автором у книзі, читач вихопить рівно стільки, скільки здатний зрозуміти на певний момент. Тому й різниця в сприйнятті: одні знаходять яку-небудь книгу вельми глибокою, другі – не вартою уваги, треті – незрозумілою.

Щоб дійсно розуміти всі відтінки, закладені в словах і фразах, і повністю налаштуватися на авторську хвилю, потрібен неабиякий читацький багаж, а крім того, вміння читати активно. І саме цього вміння багато кому не вистачає. На жаль, на гуманітарні науки часу в навчальних закладах відводиться все менше й менше, люди читають все рідше, підмінюючи читацький багаж навиками швидкого пошуку потрібних фрагментів у мережних бібліотеках, і проблема постає на повний зріст: накопичену культурну спадщину не буде кому оцінити. Окрім того, з'являються серйозні перешкоди для самоосвіти.

Висновок один: потрібно заново вчитися читати. Оволодівши цим мистецтвом, ви зможете бачити в художніх творах приховане між рядків, чути музику слів, відчувати смак, колір і запах звуків. Література принесиме вам більше користі. І, безперечно, ці пізнання необхідні вам, якщо ви маєте намір коли-небудь написати свою власну книгу.

Метою книги Мортімера Адлера є розвиток здібностей, які потрібні людині під час читання будь-якої літератури. Ці здібності не просто корисні – вони необхідні для читання великих книг, що ніколи не втрачають своєї актуальності. Хоча «одноденні популярні» книги, журнали і газети можна читати не володіючи цим умінням, розвинений навик дає можливість засвоювати навіть такі тексти швидше, точніше та уважніше. Мистецтво аналітичного, інтерпретуючого і критичного читання необхідне лише тоді, коли в процесі знайомства з книгою ми починаємо розуміти те, що було раніше недоступне. Таке відчуття має пряме відношення до тих небагатьох книг, які можна з користю перечитувати знову і знову. Це великі книги – і правила читання, висловлені в праці М. Адлера, стосуються насамперед їх. Усі приклади, які використовував автор, щоб показати читачу можливості вживання правил, узяті саме з таких великих творів.

Працюючи над книгою, автор спирався в першу чергу на власний двадцятирічний досвід читання і обговорення великих творів літератури – в Колумбійському і Чиказькому університетах, у коледжі Сент-Джон у Аннаполісі, а також у роботі з численними групами навчання читанню для дорослих. Відтоді кількість подібних «дорослих» груп набагато зросла, а значна кількість коледжів і університетів, як, утім, і середніх шкіл у США, ввели курси, присвячені читанню і обговоренню великих книг, визнавши їх за основу гуманітарної освіти. Всі ці досягнення в американській освіті, безумовно, заслуговують найвищої оцінки. Але найважливішою подією в системі американської освіти після 1940 р. стала публікація і подальше розповсюдження видавництвом «Енциклопедія

«Британіка» літературної серії «Великі книги західного світу». Завдяки їй багато шедеврів знайшли своє законне місце на полицях сотень і тисяч американських будинків, поповнили фонди майже всіх публічних і шкільних бібліотек.

На честь цієї події у видання «Як читати книги» автором спеціально включений список «Великих книг західного світу», до якого увійшли твори 72 авторів, поданий у Додатку 1. Там можна знайти перелік великих книг, розподілених на чотири основні групи: художня література (поезія, проза і драма); історія і соціологія; природничі науки і математика; філософія і богослов'я. Після публікації серії «Великих книг західного світу» в 1952 р. у видавництві «Енциклопедія «Британіка» з'явилась ще одна серія під назвою «Переддень великих книг», куди ввійшли літературні шедеври малих форм. Цей список можна також знайти у Додатку 1.

Цікаво, що серед «Великих книг західного світу» названо книги таких авторів східного світу, як Льва Толстого «Война и мир», Федора Достоєвського «Братья Карамазовы», (художня література); а в серії «Переддень великих книг» – Івана Буніна «Господин из Сан-Франциско», Антона Чехова «Душечка» і «Вишневы сад», Федора Достоєвського «Белые ночи», Миколи Гоголя «Шинель», Льва Толстого «Смерть Івана Ильича», «Три старца», «Чем люди живы», Івана Тургенева «Первая любовь», Олександра Пушкіна «Пиковая дама» (художня література); Дмитра Менделєєва «Происхождение законов природы», Івана Павлова «Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных» (природничі науки).

Викликає подив і певне розчарування те, що до переліку «Великих книг західного світу» увійшли книги Карла Маркса «Капитал» та Карла Маркса і Фрідріха Енгельса «Манифест коммунистической партии» (історія і філософія).

Видання «Як читати книги» в деталях пояснює читачу всі способи і методи правильного читання великої книги. Мортімер Адлер склав унікальний двотомний покажчик ідей і понять під назвою «Синтопикон», що допомагає навчитися читати зібрання великих книг, за визначеними автором темами, які цікавлять людство. Ці теми включено в єдиний список, що складається із ста двох великих ідей (список ідей знаходиться в Додатку 2 книги).

Заслугує на увагу і ще одна публікація видавництва «Енциклопедія «Британіка». На відміну від кон'юнктурних бестселерів, які застарівають уже через рік, великі книги є літературою, що стоїть над часом, і вирішують вічні проблеми людства. Саме так їх і варто читати – у пошуках істинного світла, яке вони проливають на людське життя, на все наше минуле, сьогодення і майбутнє. Тому «Британіка» тепер регулярно випускає щорічник під назвою «Великі ідеї сьогодні», головною метою якого є наочна ілюстрація вражаючого зв'язку великих книг і великих ідей з сучасними подіями, проблемами, а також останніми досягненнями в галузі науки і мистецтва.

Завдяки цим безцінним допоміжним засобам для читання і розуміння великих книг вся скарбниця мудрості західної цивілізації стає доступною кожному з нас. Головне, щоб у нас виникло і збереглося бажання до них торкнутися.

Автор книги так визначає її мету і призначення: «Ця книга для читачів, які не уміють читати. Знаю, звучить не дуже ввічливо, але я зовсім не мав намір вас образити. Моє твердження може показатися вам в чомусь навіть суперечливим, хоча ніякої суперечності тут немає. Таке враження може скластися через силу-силенну значень та інтерпретації слова «читання».

Той, хто прочитав ці рядки, безумовно, вміє читати в певному розумінні цього слова. Ви, мабуть, уже здогадалися, що я маю на увазі. Книга адресована тим, хто вміє читати тільки в одному із значень слова «читання». Існує значна

кількість видів читання і рівнів здібності до нього. Тому, якщо ми скажемо, що книга призначена для читачів, які хочуть читати краще або по-новому, то суперечності в цьому не буде.

Кому ж адресована ця книга? Наведу як приклад дві крайнощі. Деякі з нас абсолютно не вміють читати: зовсім маленькі діти, розумово неповноцінні люди та інші безневинні істоти. Але є й ті, хто віртуозно оволодів мистецтвом читання, уміють читати всіма можливими способами. Для більшості авторів – це найбажаніші читачі. Але в нашій книзі йдеться про мистецтво читання і про те, як навчитися читати краще, і тому вона навряд чи зацікавить тих, хто вже став фахівцем.

Між двома згаданими полюсами ми знайдемо звичних середньостатистичних читачів – нас з вами, – людей, знайомих з алфавітом. Ми вже стали на шлях писемності. Багато хто з нас розуміє, що не є фахівцями в галузі читання. Дізнатися про це можна по-різному, але сильніше за все ми відчуваємо своє невміння, коли стає майже фізично важко читати що-небудь, коли хтось інший прочитав той самий текст і дав нам зрозуміти, як багато ми в ньому пропустили або неправильно зрозуміли.

Якщо у вас не було подібного досвіду, якщо ви ніколи не відчували труднощів під час читання або розчарування через те, що результат виявлявся невідповідний зусиллям, що затрачують, то я просто не знаю, як вас зацікавити. Проте більшість із нас зазнавала при читанні ті або інші труднощі, не розуміючи, з чим вони пов'язані або як їх подолати.

Річ у тому, що багато хто не вважає читання складним заняттям. Але процес читання, як і будь-який інший вид мистецтва, складається з різних стадій, на кожній з яких можна удосконалювати і відточувати свої здібності. Ми навіть не допускаємо, що існує мистецтво читання як таке. Найчастіше думаємо, що уміти читати так само просто і природно, як уміти дивитися і говорити. А такі навички ніхто не назве мистецтвом.

Проте уміння читати – це своєрідна майстерність, що ототожнюється з будь-яким іншим мистецтвом. Необхідно вивчити і застосовувати певні правила. Потрібні звички і навички здобуваються тільки на практиці. Непереборних ускладнень немає, аби лише було бажання вчитися і належне терпіння.

Вважаючи, що читати уміє кожен, оскільки цьому навчають уже в початковій школі, багато людей навряд чи здатні уявити, що читання мало відрізняється від прослуховування музики, гри в теніс та інших видів складної діяльності, де задіяні органи чуття і мислення.

Ця проблема торкається багатьох з нас. тому автор у першій частині книги розглядає читання як діяльність. Не усвідомивши, у чому його суть, читач не буде готовим до необхідного навчання. Автор пише: «Звичайно, я допускаю, що ви хочете вчитися. Але не зможу допомогти вам краще вас самих. Ніхто не примусить вас вивчити більше, ніж ви хочете або вважаєте потрібним. Люди часто говорять, що читали б із задоволенням, якби знали, як це робиться. Насправді вони могли б навчитися – варто тільки спробувати. І вони спробують, якщо дійсно захочуть цього.

Маю визначити, що сам не умів читати, поки не закінчив коледж. Виявилось це випадково, коли я спробував учити читати інших. Думаю, багато батьків зробили таке саме відкриття, коли вчили читання своїх дітей. Парадоксально, але в результаті цього процесу батьки більше дізнаються про читання, ніж діти. Причина проста: вони займають активну позицію, інакше викладати неможливо».

Навчання читання, як і освоєння будь-якої навички, викликає труднощі, на подолання яких потрібно затратити певні зусилля і час. Кожна людина, яка

починає якусь діяльність, готова до цього і усвідомлює, що нічого не дається без зусиль. Щоб створити щасливу сім'ю або знайти істинну мудрість – на все необхідно мати час і сили. Хіба не логічно, що вміння читати і вибирати гідні книги вимагає таких же витрат?

Звичайно, все вийшло б набагато швидше, якби читанню вчили ще в школі. На жаль, звичайно відбувається навпаки – у школі ми забуваємо про вміння читати, адже саме школа зробила нас такими людьми, які не уміють читати і одержувати від цього користь і задоволення.

Процес отримання освіти не припиняється із закінченням навчального закладу, так само як і відповідальність за освіту кожного із нас не можна цілком і повністю покласти на шкільну систему. Кожен може і повинен сам вирішувати, чи влаштовує його отримана освіта. Якщо ні, то виправляти становище чи не виправляти – особистий вибір кожного. До тих пір, поки навчальні заклади залишаються такими, як сьогодні, навряд чи допоможе один чи два університетські дипломи. Варіант вирішення цієї проблеми (мабуть, єдиний для багатьох з нас) підвищувати якість читання, щоб згодом продуктивно вчитися по книгах.

Саме про таке рішення й ідеться у книзі Мортімера Адлера. Вона адресована дорослим, які починають розуміти, як мало знань одержали в школі чи коледжі. Ця книга знадобиться людям, яким поталанило ще менше, бо вони тільки зараз із подивом дізналися, що були чогось позбавлені. Книга буде корисною тим учням шкіл і коледжів, які періодично ставлять перед собою питання про те, як і чим доповнити свою освіту. І нарешті – книга стане в нагоді навіть викладачам, які іноді відчують, що дають своїм учням недостатньо знань, але не розуміють, як виправити це становище.

Кажучи про таку широку потенційну аудиторію звичайних читачів, я враховую всі відмінності в рівні їхньої підготовки і здібностях, в освіті та досвіді і безумовно, в зацікавленості та джерелах мотивації. Але найголовніше – зрозуміти загальну мету та значення.

Ми можемо займатися діяльністю, яка взагалі не пов'язана з читанням, та все ж відчувати, що життя буде різноманітніше, якщо частину дозвілля присвятити саморозвитку – наприклад, за допомогою книг. Крім того, іноді робота вимагає читання професійної літератури: лікарю завжди потрібно бути в курсі медичних новин, юрист зобов'язаний читати матеріали судових справ, бізнесмен – вивчати фінансові звіти, страхову політику, контракти тощо. Неважливо, читаємо ми для роботи чи для саморозвитку, ясно одне – це можна робити якісно і не дуже.

Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 6. – С. 3–8 ; № 8. – С. 3–7.

**СИДОРЕНКО
ТЕТЯНА ВАЛЕРІЇВНА,**

*кандидат наук із соціальних
комунікацій, старший викладач кафедри
документознавства та інформаційних
систем Миколаївської філії Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 22 березня 1979 р. у м. Миколаєві. У 1996 р. закінчила середню загальноосвітню школу №50 м. Миколаєва, у 2000 р. – Київський національний університет культури і мистецтв за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія», у 2005 р. отримала ступінь магістра книгознавства та видавничої діяльності. У 2006 р. закінчила приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет» за спеціальністю «Економіка і підприємництво» і здобула кваліфікацію спеціаліста з обліку і аудиту.

Пошукувач КНУКІМ, працює над темою дисертаційної роботи: «Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Півдня України».

З 2008 р. по теперішній час – викладач кафедри документознавства та інформаційних систем Миколаївської філії КНУКІМ.

Викладає дисципліни: «Методики вивчення документів», «Інформаційно-пошукові системи», «Міжнародні інформаційні ресурси», «Економіка бібліотечно-інформаційної діяльності», «Бібліотечне краєзнавство», «Наукова експертиза документів».

Коло наукових інтересів: культурно-просвітницька діяльність бібліотек, бібліотечне краєзнавство, економіка бібліотечно-інформаційної діяльності.

Основні публікації:

1. Аналіз інформаційних потреб різних груп користувачів у науковій інформації : регіональний аспект / Т. В. Сидоренко // Регіональна культура в умовах глобалізації : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. / Міжнародний ун-т розвитку людини «Україна». – Миколаїв, 2009. – Вип. 2. – С. 67–73. **2.** Бібліотечне краєзнавство : робоча навчальна програма для студентів напряму підготовки 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». – Миколаїв, 2013. – 27 с. **3.** Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Півдня України в 20–30-ті роки ХХ ст. / Т. В. Сидоренко // Документно-інформаційна діяльність у комунікаційному просторі суспільства : наук. зб. матеріалів / ВП «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв». – Миколаїв, 2015. – С. 54–66. **4.** Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Півдня України в 40-80-ті роки ХХ ст. / Т. В. Сидоренко // Вісник Маріупольського державного університету / Т.В. Сидоренко. – Маріуполь, 2014. – Вип. 8. – С. 70–79. **5.** Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Півдня України (друга половина ХІХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст.) : історіографія

дослідження / Т.В. Сидоренко // Вісник ХДАК: зб. наук. праць. – Х., 2015. – Вип. 47. – С. 4–13.

Аналіз інформаційних потреб різних груп користувачів у науковій інформації: регіональний аспект

У цілому, проблемі потреб і їх ролі в діяльності людини присвячено багато джерел, але недостатність вивчення цієї категорії спостерігається відносно потреб різних груп користувачів у науковій інформації (вчених, спеціалістів, аспірантів, пошуковців, студентів).

У структурі потреб значне місце займають духовні потреби, в тому числі інформаційні. Під інформаційними потребами науковці розуміють акт усвідомлення нестатку наших знань для побудови психічної моделі об'єкту, моделі, яка відображає рівень наших уявлень про даний об'єкт. Інформаційна потреба – це, як правило, похідна від загальних інтересів людини, вона виражається в певній спрямованості користувача при отриманні інформації.

Значна частина дослідників інформаційні потреби пов'язує, у першу чергу, з потребами в науковій або іншій спеціальній інформації, вона є внутрішнім станом суб'єкта, що відбиває дефіцит наукової інформації, необхідної для використання в науковій або науково-обґрунтованій діяльності.

З початку 80-х рр. ХХ ст. проблема інформаційних потреб вивчається на новому рівні – з урахуванням можливостей задоволення потреб, співвідношенні загальних і специфічних рис потреб, суб'єктивних і об'єктивних потреб, проблеми загального і специфічного в джерелах їх задоволення. Особливим в дослідженнях 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. є зростання інтересу до питань, присвячених вивченню інформаційних потреб окремих груп користувачів, інформаційній поведінці вчених – представників наукової еліти, теоретико-методологічним підходам до інформаційного забезпечення науки. Такий стан пояснюється необхідністю вирішення кола питань, пов'язаних з вимогами наукового аналізу, тобто отриманням і узагальненням результатів щодо вивчення інформаційних потреб користувачів в науковій інформації до розглядання їх у безперервному зв'язку з аналізом результатів, шляхів і особливостей задоволення.

Усі потреби людини історичні, вони розвиваються разом з розвитком суспільства. Духовний розвиток людини включає формування і розвиток сучасних потреб як основи цілісного внутрішнього життя людини. Інформаційні потреби (як вид духовних потреб) виступають, з одного боку як бажання наблизитися до духовного життя суспільства, науки, культури, основних цінностей життя, з яких складається суспільний світогляд, до активної духовної діяльності, з іншого боку, інформаційні потреби сприяють стимулюванню внутрішнього життя людини, формуванню його світогляду, професійних інтересів.

У другій половині 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. велику увагу почали приділяти вивченню потреб у науковій інформації, що визначалося певними об'єктивними факторами – перспективами розвитку суспільства, наукових дисциплін, галузей народного господарства, установ і організацій, наукових колективів тощо.

На зростання і зміну інформаційних потреб користувачів у науковій інформації має вплив оцінка об'єктивних умов розвитку даної галузі науки, техніки і виробництва; соціальні інтереси суспільства; проблемні ситуації, сутність яких полягає у протиріччях між сумою конкретних знань про об'єкт і його реальним змістом; виникненні соціальних інститутів, котрі обслуговують дану групу користувачів наукової інформації.

Скорочення та зміна інформаційних потреб даних груп користувачів здійснюється під впливом суперечливого характеру розвитку науки і техніки; розвитку і умов функціонування системи наукових закладів; володінням навичками визначення своїх інформаційних потреб і вміннями їх задовольнити. Ці обставини свідчать про те, що інформаційні потреби користувачів у науковій інформації носять історично конкретний характер, а їх розвиток знаходиться у діалектичній залежності від розвитку науки і суспільства. Треба зазначити, що змінність інформаційних потреб певним чином впливає на моделювання майбутніх потреб, але тільки екстраполяція з минулих потреб, без урахування особливостей сьогодення, не буде науково обґрунтованою. Звідси витікає висновок про необхідність розробки методик виявлення інформаційних потреб у науковій інформації різних груп користувачів, що б дозволило врахувати зміни в потребах, що відбуваються в процесі розвитку науки і суспільства.

Слід відзначити, що в залежності від соціальної ролі, що виконує людина в тому чи іншому колективі, проявляється і різне ставлення її до наукової інформації. Існують різні класифікації споживачів наукової інформації. Так, Д. І. Блюменау в залежності від місця, що займає людина в циклі «дослідження – виробництво», виділяє такі групи:

- вчені, що займаються фундаментальними дослідженнями;
- інженери-дослідники, що виконують прикладні дослідження;
- інженери-конструктори;
- майстри і робітники, зайняті у сфері матеріального виробництва;
- керівники адміністративно-управлінського апарату, які здійснюють функції організації науки, техніки і виробництва;
- молоді фахівці.

Одна з нетрадиційних класифікацій наукових працівників була запропонована У. Хагстромом. Він виділяє дев'ять категорій споживачів на основі внутрішньої диференціації ролей і супроводжує кожну категорію наступною характеристикою:

- наукові управлінці – люди з високим науковим статусом, що зробили значний внесок у свою галузь в минулому, а зараз спілкуються переважно з представниками інших галузей і з ненауковим світом;
- лідери вищого рівня – люди, які підтримують інтенсивні формальні і неформальні відносини всередині своєї галузі. Численні контакти часто залишають їм мало часу на власні дослідження;
- неформальні лідери – вчені, які мають широкі особистісні зв'язки у науковому світі, але беруть невелику участь в офіційних заходах. Основну інформацію отримують не з наукової літератури, а безпосередньо від колег;
- лідери, які орієнтовані на учнів – великі вчені багато часу віддають молоді; підтримуючи зв'язки зі своїми попередніми учнями, вони формують навкруги себе наукову школу;
- педагоги – вчені, які розглядають викладання в якості своєї основної діяльності; завдяки своїм учням вони часто набувають відомості у науковому світі, через них підтримують з ним зв'язок;
- вчені місцевого масштабу – люди, наукові зв'язки яких обмежуються переважно своєю установою. Вони активно співпрацюють зі своїми колегами, в співавторстві з якими публікують результати своєї роботи;
- продуктивні ізоляти – вузькі спеціалісти у своєму науковому колективі. Мало беруть участь у дискусіях з колегами, але широко використовують формальні джерела наукової інформації;

– малопродуктивні ізоляти – особи, які або не знаходять у своєму безпосередньому оточенні стимулів до активної наукової комунікації, або схильні до іншого виду діяльності, приміром – педагогічної;

– маргінали – наукові працівники, які спілкуються переважно з неспеціалістами. Частіше це науково-популяційна або консультативна робота. На відміну від корифеїв, вони не мають визнаного високого статусу у своїй галузі.

Окрему групу складають молоді наукові працівники. Це аспіранти, і пошукувачі. Це реальна група, члени якої мають однаковий рівень освіти, приблизно однаковий вік, стимули читацького попиту.

Слід додати, що споживачами наукової інформації є не тільки наукові працівники, а й категорія «практичних працівників», сама їхня діяльність є достатньо різноплановою. Хоча вони і не створюють нову інформацію, вони мають потребу в ній для оновлення своїх знань і підвищення кваліфікації. Всі споживачі наукової інформації цієї групи знаходяться у стадії становлення, всім їм не вистачає досвіду і навичок самостійної наукової діяльності, а основа їх читацьких інтересів – робота над дисертаціями, а стимули попиту – етапи роботи над нею.

Аналізуючи інформаційні потреби в науковій інформації і характеризуючи основні типи її споживачів, треба на сучасному етапі, до поданого переліку додати і таку групу, як студенти вищих навчальних закладів. В цілому, навчальний процес завжди передбачав звернення до наукових документів, але в теперішніх умовах, особливо при збільшенні годин на самостійну роботу студентів і відсутності більшості навчальних видань з дисциплін, особливо професійно-орієнтованого циклу, обсяг звернень до наукових джерел збільшився.

Тематична структура інформаційної потреби пов'язана з необхідністю як вузькотематичної, так і широкотематичної інформації, що дає уявлення про сучасний стан даного напрямку науки. Це пов'язано з виробничими запитами і ознайомчими запитами. Хронологічні межі інформаційних потреб пов'язані з запитами про нову, поточну та ретроспективну інформацію. Д. І. Блюменау ще наприкінці 80-х р. XX ст. визначив вісім складових загальної потреби спеціаліста в науковій інформації:

- потреба в поточній широкотематичній концептографічній інформації;
- потреба у поточній широкотематичній фактографічній інформації;
- потреба у поточній вузькотематичній концептографічній інформації;
- потреба у поточній вузькотематичній фактографічній інформації; потреба у ретроспективній широкотематичній концептографічній інформації;
- потреба у ретроспективній широкотематичній фактографічній інформації;
- потреба у ретроспективній вузькотематичній концептографічній інформації;
- потреба у ретроспективній вузькотематичній фактографічній інформації.

Пошуки науково обґрунтованого змісту, форм, методів роботи бібліотек з різними групами користувачів наукових документів, посилення уваги фахівців до проблем задоволення професійних інформаційних потреб науковців і фахівців, недостатня визначеність даних потреб на сучасному етапі (що пов'язано з скороченням чисельності науковців, поступовою руйнацією фундаментальної науки, згортанням або припиненням досліджень у деяких галузях тощо) зумовили вивчення реального стану інформаційних потреб користувачів у наукових виданнях, яке проводилось автором протягом 2005–2008 р. у межах комплексного дослідження кафедри документознавства та інформаційних систем Миколаївської філії КНУКІМ на тему: «Документні ресурси Півдня України: формування та шляхи підвищення ефективності».

Розвиток педагогічних, соціально-психологічних і, власне, бібліотекознавчих досліджень 80–90-х р. ХХ ст. дозволив вирішувати поставлені дослідженням завдання більш обґрунтовано. Зокрема, суттєвим посиленням став висновок фахівців про активізацію суспільних потреб в інформації про нові знання в різних галузях, виникнення відповідних колективних та індивідуальних потреб.

Базами дослідження стали вищі навчальні заклади і науково-дослідні інститути Півдня України. У процесі дослідження передбачалось визначити:

- склад читачів за соціально-демографічними та професійними характеристиками;
- структуру читацького попиту, як форму відображення потреб різних груп користувачів у науковій інформації;
- відповідність наявних фондів попиту читачів з урахуванням специфіки їх наукової діяльності;
- можливості бібліотек у задоволенні реально існуючих потреб читачів у науковій інформації.

Для збирання емпіричних даних, що характеризували запити різних груп читачів, було використано систему методів: анкетне опитування, за допомогою якого ми намагалися з'ясувати стан читання наукових видань, ступінь впливу різних факторів, що стимулюють інтерес до знайдення і отримання наукової інформації, шляхи отримання потрібної наукової інформації, визначення значимості різних інформаційних матеріалів, що виступають найбільш цінними джерелами наукової інформації, терміни її отримання, форми надання. Важливим також було виявлення видів інформаційного обслуговування, найбільш бажаних для користувачів. При складанні анкети нами враховувався досвід проведення досліджень професійних інформаційних потреб, який висвітлювався в спеціальних виданнях, думки фахівців щодо задоволення потреб різних груп користувачів у науковій інформації.

Фактичні дані щодо складу різних груп читачів, використання фондів, електронних ресурсів, структури читання були одержані на основі облікових документів, у безпосередніх бесідах з працівниками бібліотек.

Опитування проводилося у відділах обслуговування бібліотек, в НДІ – навіть на робочих місцях внаслідок великої зайнятості фахівців в процесі наукової діяльності.

Загальна кількість опитаних становила 321 чол., з них науковці 95 чол. (29,5%) в т.ч. д.п.н. – 8 чол. (8,4%), к.п.н. – 87 чол. (91,6%); ст. викладачі і викладачі (без наукового ступеня) – 100 чол. (31,1%); молоді науковці (аспіранти, магістранти, пошукувачі) – 51 чол. (15,9%); фахівці виробництва та сфер людської діяльності, (що звертаються до наукової інформації) 75 чол. (23,4%). Враховуючи, що в сучасних умовах до джерел наукової інформації звертаються і студенти (особливо в наукових бібліотеках), нам цікава була і їх думка. Вони відповідали на запитання загальної анкети, пропускаючи деякі дані, що стосувалися сфери діяльності. Результати аналізу анкетування студентської молоді (52 чол.) ми наводимо окремо.

Соціально-демографічний та професійний стан респондентів аналізувався за такими параметрами: вік, стать, освіта, спеціальність, науковий ступінь, місце роботи, посада. Серед респондентів переважають жінки – 61,4%. Значну кількість опитаних складають люди зрілого і похилого віку, але у вибірковій сукупності представлені різні вікові категорії. Всі опитані мають вищу університетську освіту, серед науковців, (що складають 29,5%), 8,4% мають ступінь д.т.н., д.ф.н, д.п.н., а 91,6% – ступінь кандидата наук. Знов таки більша половина опитаних – 51,7%, працює у вищих навчальних закладах 3-4 рівнів акредитації, 8,4% – у

вузах 1–2 рівня; 26,5% – працюють в НДІ; 11,8% – на державних підприємствах і установах; 1,6% – працює на приватних підприємствах.

Посади керівника підприємства, структурного підрозділу (відділу, бюро, кафедри, секції) займають 4,9% опитаних.

Переважна сфера діяльності, яку відзначили респонденти – техніка (машинобудування, кораблебудування, комп'ютерні науки); економіка (бухгалтерський облік і аудит, фінанси, банківська справа); освіта, культура. Певною мірою означені сфери діяльності обумовлені профілем баз дослідження.

Більшість опитаних користується в роботі українською мовою 63,6% , часто використовують і російську мову 29,4%, іноземною мовою користуються тільки 7,0% опитаних нами респондентів. Перевага у використанні української мови віддається молодим науковцям та науковцям – викладачам, що пов'язане з обов'язковістю її використання в галузі освіти і науки.

Важливою і цікавою для загальної характеристики потреб різних груп користувачів було визначення шляхів отримання потрібної наукової інформації. Якщо аналізувати загальну сукупність респондентів, то приблизно однаковий їх відсоток вибрали бібліотеку (31,5%), Інтернет (27,1%) і наукові конференції (27,7%). Приємним залишається факт передплати наукового видання, хоча процент невеликий – 1,2%. Купують у книгарнях наукову літературу – 5,0%. Листуванням з науковцями в межах України займаються тільки 3,7% опитаних. Інший шлях отримання наукового документу вказали тільки два респондента, що складає 0,6% – це Львівський книжковий форум, МБА, ксерокопіювання. Але книжковий форум передбачає купівлю, МБА – бібліотеку, а ксерокопіювання – спосіб.

Якщо проаналізувати за основними, виділеними нами, групами, то виявляється наступне: доктори і кандидати наук головним шляхом отримання наукових видань обирають бібліотеку (42,1%) на другому місці Інтернет (22,3%), на третьому – наукові конференції (27,8%). Викладачі без наукового ступеня звертаються спочатку до бібліотек (43,0%), а потім до Інтернет (48,1%). А молоді науковці (магістранти, аспіранти, пошукувачі) на перше місце ставлять комп'ютерну мережу Інтернет (57,8%), на друге місце – бібліотеку (30,0%), а наукові конференції розглядають як систему підвищення кваліфікації.

Як бачимо, діапазон інтересів до визначення шляхів отримання інформації різний, як і їхня інтенсивність. У молодих за віком науковців, як свідчать дані, значний інтерес до використання електронної форми інформації, у читачів зрілого віку – до традиційної форми наукової книги, журналу, що пояснюється деякими психологічними аспектами документознавства – складністю прийняття чогось нового – нової форми документу, нової технології опанування інформації, а то і просто небажанням її вивчення. Молоді науковці, які взяли участь в анкетуванні, не передплачують наукові видання і майже не купують їх в книгарнях (з позначкою «так» відповіли тільки 1,2%). Вважаємо, що це стосується тільки наукових видань.

На запитання «Чи задовольняє Вас на сьогодні доступне інформаційне забезпечення Вашої наукової діяльності, потреб і інтересів?» позитивно відповіли тільки 20,2% , задовольняє деякою мірою 23,0%, не задовольняє – 56,8%. Серед вказаних пояснень – складність у знаходженні необхідного наукового видання, відсутність електронного каталогу в бібліотеці, фонд недостатній для забезпечення наукової діяльності, мало нової наукової літератури.

Нами очікувалось, що на ступінь задоволення інформаційних потреб різних груп користувачів у науковій інформації будуть впливати інформаційні матеріали, як опубліковані, так і не опубліковані. Вказаний респондентами порядковими

номерами ступінь переваг дозволив зробити ранжирований перелік значимості інформаційних видань.

Серед опублікованих видань: наукові статті з журналів, наукові статті із збірок, монографії, наукові збірки, реферативні видання, оглядові видання, тези доповідей наукових конференцій, матеріали наукових конференцій, описи винаходів до авторських свідоцтв, довідники, енциклопедії, бібліографічні видання, експертні видання.

Неопубліковані видання за значимістю респонденти розподілили наступним чином: звіти про наукову діяльність, звіти про наукові дослідження і розробки, довідки статистичні, фактографічні, оглядові, аналітичні.

Треба зазначити, що відмінною рисою інформаційних потреб зазначених груп є те, що вони більш конкретні, навіть вузькі, охоплюють конкретну галузь, тему, або декілька суміжних галузей. Тому для їх задоволення використовують різні види інформаційного обслуговування.

В цілому, можна констатувати, що на перше місце респонденти поставили надання інформації в режимі «запит-відповідь», далі – вибіркоче розповсюдження інформації (ВРІ), систематичне поточне оповіщення про нову літературу у вигляді бібліографічних описів з анотацією по певній постійній тематиці, видання оглядових, реферативних, бібліографічних матеріалів, розрахованих на спеціалістів.

Що стосується конкретних груп, то у науковців, викладачів, виробників переважає ВРІ, систематичне поточне оповіщення про нову літературу (електронної та традиційної форми) у вигляді бібліографічних описів, надання бібліографічних, реферативних і оглядових матеріалів.

Молоді науковці також тяжіють до такого виду інформаційного обслуговування, як ВРІ, довідково-бібліографічного, наданням інформації в режимі «запит-відповідь» Також більшою мірою дана група виділила необхідність виконання бібліографічних довідок на разові запити, щодо уточнення відомостей про наукові публікації, надання реферативних, оглядових, бібліографічних матеріалів. Специфічним, на наш погляд, у відповідях деяких молодих науковців була відсутність визначення таких видів інформаційного обслуговування, як надання бібліографічних, реферативних, оглядових матеріалів, розрахованих на спеціалістів. Вважаємо, що деякі з них просто не знають про існування цих видів видань, і тільки розпочинають свою наукову діяльність.

Як відомо, мотиви звернення до інформаційних видань у окремих груп респондентів різний. Більш всього зацікавлені науковці зі стажем, науковим ступенем в реферативній (73,7%), бібліографічній інформації у вигляді бібліографічних покажчиків (65,2%), експрес-інформації (54,7%); викладачі вузів (без наукового ступеня) також віддають перевагу бібліографічній, реферативній, оглядовій і експрес-інформації, що виходить за певною галуззю, спеціальності тощо (більша половина респондентів здійснила даний вибір).

Молоді науковці дали розпорошені відповіді на питання щодо зацікавленості конкретними видами інформаційних видань. У цілому, крім інформаційних листівок, були охоплені всі запропоновані відповіді.

Фахівці-виробники, що звертаються до наукової інформації, були у відповідях більш чіткими:

вони вибрали сигнальну інформацію у вигляді копій назв джерел; бібліографічну інформацію у вигляді бібліографічних покажчиків з вибіркочним відбором за певними принципами; експрес-інформацію.

Значимість визначення даних видів інформаційних видань підтверджують існуючу думку про установку читачів в отриманні наукової інформації на

бібліотеку, так як вона розглядається як канал отримання необхідної наукової літератури (в традиційній і електронній формі), як система, що працює в режимі «запит-відповідь».

Питання в анкеті «Назвіть найбільш бажані для Вас терміни отримання «наукової інформації в бібліотеці» ми не вважаємо оригінальним для бібліотекознавчих і книгознавчих досліджень, так як є певні встановлені терміни для обслуговування користувачів. Але відповіді на нього можуть дати уявлення про те, якою мірою бібліотека відповідає очікуванням користувачів. Аналіз відповідей показав, що терміни коливаються від 5–10 до 30 хвилин. Користувачі сподіваються на оперативність і повноту отримання наукової інформації різними формами: майже на одному рівні висловили бажання респонденти отримувати наукову інформацію електронною поштою, письмово і усно (відповідно 32,1%, 37,8%, 33,6%).

Факсом, модемом готові прийняти інформацію наукові співробітники науково-дослідних інститутів, керівники розділів і підрозділів НДІ, вищих навчальних закладів, підприємств і організацій.

Більше половини опитаних викладачів вузів, молоді науковці із задоволенням отримують електронний ресурс, на другому місці – письмова форма отримання наукової інформації.

Під час нашого дослідження було розповсюджено анкету і серед читачів-студентів. У вибірку сукупність увійшло 72 студента вищих навчальних закладів 3–4 рівнів акредитації м. Миколаєва, Одеси, Херсона.

У своїй роботі (навчанні) представники цієї групи віддають перевагу українській мові наукових видань (вимоги вузу), але часто використовують і видання російською мовою. Інколи звертаються до іноземної (у випадку написання курсової або дипломної роботи). Тематика інформаційних матеріалів співпадає з вимогами дисциплін навчального процесу, тематикою кафедральних досліджень, в яких вони беруть участь.

Студенти отримують потрібну наукову інформацію (а вона використовується для задоволення запитів в рамках самостійної роботи студентів) через бібліотеки (54,2%) і Інтернет (45,8%).

В основному, доступне інформаційне забезпечення їх потреб і інтересів можливостями ОУНБ і наукових бібліотек вузів їх задовольняє. Найбільш цінними джерелами наукової інформації студентство обрало: наукові статті з журналів, науково-популярні книги, матеріали наукових конференцій, монографії.

І тільки 7 студентів назвали реферативні видання, що складає 9,7% від загальної вибірки. Неопубліковані матеріали даною групою респондентів не були відзначені. Крім цього, студенти технічних вузів (а їх у вибірці переважна більшість), відзначили описи винаходів до авторських свідоцтв (23,6% опитаних).

Серед видів інформаційного обслуговування представники даної групи виділили тільки два перших види: довідково-бібліографічне і надання інформації в режимі «запит-відповідь». Більше всього вони зацікавлені у бібліографічній інформації у вигляді бібліографічних покажчиків з вибіркоким відбором за певними принципами.

Посилання на терміни отримання інформації не відрізняються від відповідей попередніх груп респондентів, а форму надання наукової інформації передбачають на оптичному документі або електронною поштою.

Таким чином, проведене дослідження довело наявність особливості прояву інформаційних потреб різних груп користувачів Півдня України у науковій інформації. Опитування виявило потребу у різних видах інформаційного

обслуговування користувачів, у виявленні ранжированого переліку найбільш цінних джерел наукової інформації тощо.

У ході дослідження дістала підтвердження і робоча гіпотеза про те, що серед об'єктивних причин, що негативно впливають на стан задоволення потреб користувачів у науковій інформації, є недостатні за обсягом і складом фонди наукових видань та інформаційних видань (бібліографічних, реферативних, оглядових) для отримання інформації про первинні наукові документи, світового та загальнодержавного потоку видань і її масиву в бібліотеках.

Особливим у характері інформаційних потреб різних груп користувачів наукової інформації є: зниження ступеня стабільності інформаційних потреб у часі; різні терміни старіння наукової книги в різних галузях науки, техніки, виробничої діяльності; характер використовуваної інформації; ступінь зацікавленості в інформації про суміжні галузі науки, пріоритетність однієї галузі по відношенню до іншої; професійно-галузева належність читача, споживача наукової інформації, форма подання інформації.

Отже, вивчення інформаційних потреб різних груп користувачів у науковій інформації в регіональному аспекті може розглядатися як вихідна база формування необхідного, комфортного інформаційного середовища в умовах наукової бібліотеки, що здатна, завдяки своїм документним ресурсам, використанню сучасних інформаційних технологій, виступаючи генераторами або користувачами баз даних, задовольняти означені потреби, наявність яких обумовлюється високим науковим, освітнім і культурним потенціалом, сформованим в ХХ ст., який зберігається в Україні і в теперішній час. Сучасні системи пошуку наукової інформації, нові можливості пошукових засобів порталів, впровадження нових технологій в практику бібліотек (спілкування в мережі Інтернет, блоги, Бібліотека 2.0, Wiki та ін.), оптимізація інформаційно-пошукових систем на основі відносних пріоритетів потоків інформації сприяють покращенню задоволення інформаційних потреб різних груп користувачів у науковій інформації. Сучасні дослідження формування та використання бібліотечних наукових електронних ресурсів (Баркова О., Вараксіна Н.), формування масивів наукових знань та організації доступу до них, формування наукових порталів, електронних бібліотек, репозитаріїв (Шемаєва Г.) та ін. сприяють удосконаленню бібліотечно-інформаційного забезпечення науки України, характеризує можливості бібліотек задовольняти інформаційні потреби різних груп користувачів у науковій інформації на різних рівнях: національному, регіональному, галузевому, спеціалізованому.

Регіональна культура в умовах глобалізації: зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. / Міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – Миколаїв, 2009. – Вип. 2. – С. 67–73.

ЯКУБЕНКО ЯРОСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ,

*здобувач аспірантури
Київського національного університету
культури і мистецтв, завідувач відділу
книгозберігання наукової бібліотеки
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народився 6 жовтня 1967 року в м. Києві. У 1984 р закінчив середню школу № 213 м. Києва. Закінчив Київський національний університет культури і мистецтв та здобув кваліфікацію магістра книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії. Продовжує навчання в аспірантурі КНУКіМ.

З 2011 р. працює в науковій бібліотеці КНУКіМ бібліотекарем відділу обслуговування користувачів. У 2013 році призначений на посаду завідувача відділу книгозберігання.

Нагороджений Грамотою Ленінаканського МК ЛКСМ за «самовіддану працю та братську допомогу при ліквідації наслідків землетрусу» у Вірменії (1989 р.)

У 2013 р. нагороджений Грамотою ректора КНУКіМ «за сумлінне виконання професійних обов'язків на ниві розбудови бібліотечно-інформаційного забезпечення діяльності університету». У 2015 р. нагороджений Грамотою ректора КНУКіМ «за вагомий внесок у інформаційно-бібліографічне забезпечення діяльності університету, високий професіоналізм».

Автор більше 20 публікацій у фахових виданнях України і зарубіжжя.

Коло наукових інтересів: проблеми розвитку бібліотечної справи та бібліотечної професії, бібліотечне обслуговування і нові інформаційні технології, книговидавництва та книгопоширення.

Основні публікації:

1. Якубенко Я. А. Ярмарково – виставкова діяльність у книговидавничій справі : доповідь / Я. А. Якубенко // Бібліотекознавство та книгознавство: історія, теорія, сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали наук.-практ.конф. проф.-виклад. складу, докторів, аспірантів, студентів в рамках днів науки в КНУКіМ, Київ, 17.04. 2009 р.– К., 2009. **2.** Якубенко Я. А. Сучасне книгорозповсюдження в Україні як культуротворчий аспект: / Я. А. Якубенко // Культура і суспільство XXI століття: духовні, культурологічні, соціальні виміри: матеріали Всеукр.наук. – практ. конф. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 27–28.05.2010 р. – К., 2010. – С.177–178. **3.** Якубенко Я. А. Інформаційне забезпечення в незалежній Україні : до постановки питання / Я. А. Якубенко // Українська культура XXI століття : стан, проблеми, тенденції : матеріали Всеукр. наук.-теорет.конф.КНУКіМ, тези, 2010р. – К., 2010. – С. 258-259. **4.** Якубенко Я. А. Інформаційно-рекламна діяльність в книгорозповсюдженні України : до

постановки питання : / Я. А. Якубенко // Києво-Печерська лавра – провідний осередок книжкової справи Руси-України : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф., КНУКІМ, 24-25 листопада 2011р.-К.,2011. **5.** Якубенко Я. А. Проблеми функціонування системи книгорозповсюдження в Україні / Я. А. Якубенко // Питання культурології : Зб. наук. праць. Вип.27 – К., 2011. – С. 202 – 207. **6.** Якубенко Я. А. Організація книгорозповсюдження в Україні / Я.А.Якубенко // Соціальні комунікації : стан,проблеми,тенденції : матеріали Всеукр. наук.конф. КНУКІМ,тези, 26–27.04.2012 р.— К., 2012. – С.115–116. **7.** Якубенко Я. А. Інформаційна – рекламна діяльність у книго розповсюдженні України: до постановки питання / Я. А. Якубенко // Наукові записки : Наук. тех. зб. Вип. 1 (38) – Л., 2012.– С. 138–143. **8.** Якубенко Я. А. Соціальна роль книги в культурі суспільства: до постановки питання / Я. А. Якубенко // Наукові записки : Наук. тех. зб. Вип. 2 (39) – Л., 2012.– С.22 – 26. **9.** Якубенко Я. А. Українська книга і маркетинг: до постановки питання / Я. А. Якубенко // Поліграфія і видавнича справа : Наук. тех. зб. Вип. 2 (58) – Л., 2012.– С.52–59. **10.** Якубенко Я. А. Модель планування запасів матеріалів книготорговельного підприємства / Я. А. Якубенко // ВісникКНУКІМсерія «Соціальні комунікації». Вип.2–К.,2013. –С.37–42. **11.** Якубенко Я. А. Асортимент як складова системи книгорозповсюдження: / Я. А. Якубенко // Документ, мова, соціум: теорія та практика: матеріали Міжнар.наук.– практич. конф. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ 11–12.04.2013р. – К., 2013. – С. 95–96. **12.** Якубенко Я. А. Книга в структурі соціокомунікативної діяльності: / Я. А. Якубенко // Наукові записки : Наук. тех. зб. Вип. 3 (44) – Л., 2013. – С. 16 – 21. **13.** Якубенко Я. А. Стратегії формування товарних запасів / Я. А. Якубенко // Materialy IX mezinapodni vedecko-prakticka konference «Dny vedy – 2013». – Praha : Publishing House «Educatio fnd Science». – S.79–86. **14.** Якубенко Я. А. Процесс формирования запасов материалов книготоргового предприятия/ Я. А. Якубенко // Современный научный вестник : науч.-теорет. и практич. журн. – Белгород, 2013. – Вип. 7. (146). – С. 79–86. – Серия «Экономические науки». **15.** Yakubenko Y. A. Inventories in the system of book distribution / Y. A. Yakubenko // Nauka i Studia : Ekonomiczne nauki, filozofia. – Przemysl, 2013. – 26.(94). – S. 40–45. **16.** Якубенко Я. А. Бібліотечно – інформаційне забезпечення користувачів/ Я. А. Якубенко // Шкільна бібліотека : зб. Вип. 5– К., 2014.– С. 25–26. **17.** Якубенко Я. А. Культура обслуговування читачів у бібліотеках : / Я. А. Якубенко // Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку бібліотек вищих навчальних закладів : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф., КНУКІМ, 25 травня 2014 р. – К., 2014. **18.** Якубенко Я. А. Книга и ее духовное начало / Я. А. Якубенко // Вестник Воронежского государственного Университета : Науч. жур. Вип. 1 (11) – В., 2014.– С. 102–106. **19.** Якубенко Я. А. Відкритість доступу до бібліотечного фонду : / Я. А. Якубенко // Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф., КНУКІМ, 25 травня 2015р.– К., 2015. **20.** Якубенко Я. А. Духовне значення книги/ Я. А. Якубенко // Materialy IX mezinapodni vedecko-prakticka konference «Dny vedy – 2016». – Praha : Publishing House «Educatio fnd Science». – S. 55–57.

Книга в структурі соціокомунікативної діяльності

За свою давню історію книжкова комунікація сформувалася як система інституцій, що відповідають за створення і поширення суспільно значущої інформації в часі та просторі. Однією зі складових процесу соціальної комунікації є книга, що виступає, з одного боку, соціально значущим носієм даних про осіб, предмети, факти, події та процеси, що відбуваються у суспільстві, а з іншого – засобом передачі цієї інформації до певних соціальних груп, зацікавлених в її

отриманні. Книга відіграє роль посередника. Книга, передаючи певну інформацію соціальним групам та окремим індивідам, виконує важливу регулятивну функцію, оскільки члени суспільства під впливом отриманої інформації регулюють власні практики, а інколи і практики інших (у разі наявності влади або інших соціально значущих ресурсів). Після опрацювання необхідної інформації у соціальних авторів виникає потреба в новій інформації на сторінках нових книг, яка задовольняється через випуск нових видань. Таким чином, відбувається процес безперервної комунікації. Причому в якості замовників можуть у даному разі виступати як індивідуальні, так і колективні суб'єкти соціальної дії, як окремі особи, так і установи і організації.

Що стосується ціннісних орієнтирів у визначенні соціальної ролі книги, то мова в першу чергу повинна йти про тих її специфічних функціях, які формуються по мірі того, як у процесі розвитку суспільства виникає необхідність у вирішенні певних завдань, спрямованих на вдосконалення соціальної діяльності.

Ціннісний підхід у визначенні соціальної ролі книги зв'язаний з цілим рядом різномірних проблем. З одного боку, в філософському сенсі він обумовлений існуванням матеріального виробництва як єдності двох підсистем – Виробництва матеріальних благ і виробництва певного соціального типу особистості. У силу цього поняття оцінки знаходиться на рівні теорії свідомого відображення в руслі філософсько-соціологічного напрямку. З іншого боку, є ціннісні орієнтири науки, критерієм яких служить об'єктивність одержуваного знання, і особистісні оцінки людей, які перебувають у складних взаємозв'язках у процесі соціальної діяльності, критерієм яких служить індивідуальний досвід.

Культура ХХІ в. отримала від попередніх періодів цілком сформований книжковий дискурс, який у повному сенсі являє собою особливе смислове поле, що має до того ж і матеріальну форму втілення. Цей дискурс цілком відповідає тим мега – структурам до яких тяжіє сучасна культурна комунікація. Хочеться відзначити, що прологом до таких смислових просторів є книжкові зібрання, бібліотеки та культурні артефакти. Книжкове зібрання – це, по суті якийсь мета-текст, представлений у конкретних книжкових формах, і розкриваючий нові смисли. Смисловий зміст ширше і масштабніше книги як окремого артефакту. Осягнути сенс та інтерпретувати зміст книги людині вдається часом не в момент читання, при безпосередньому спілкуванні з книгою, а постфактум, через певний часовий проміжок.

Включеність книжкового тексту в систему комунікаційних відношень приводить до того, що інтерпретація книги часто перестає бути індивідуальною, і приймає соціокомунікативний характер. При індивідуальному спілкуванні з книгою читач відчуває вплив змістовного поля, створеного всією системою сучасної комунікації. Цей вплив не лишає людину можливостей зрозуміти закладеного у книгу змісту, але його не можна зовсім ігнорувати.

В сучасній культурній комунікації особливе значення приймає термін «масова». Мас-медія, масова культура – без них неможливо уявити сучасний світ. Книга, з однієї сторони, традиційно протистоїть процесам масовизації культури. «Книга була елементом біту індивідуальності і її частиною приватного життя, внутрішнього світу душі. Зараз, у підсумку розвитку індивідуалістичної цивілізації, сталось злиття: комунікація всіх з усіма по радіо- теле через комп'ютери в Інтернеті – світова проникність всіх усіма – і немає на самоті».

Вона в першу чергу спрямована на людську індивідуальність. В цей же час книга і книжковий світ відчувають на собі вплив масових комунікаційних структур, що проявляються наприклад, в розповсюдженні масової книги, що характеризує сьогоднішній день. Це пов'язано з економічними механізмами, і

з особливим значенням яке притаманне сучасній культурі, мода як явище, яка впливає на формування суспільної думки, смаків і переваг.

Отже, книги можна визначити елементом інформаційної сфери життя суспільства, що виконують при цьому низку важливих значущих соціальних функцій (однією з головних серед яких є інформаційна). Їх належне виконання потребує, з одного боку, інституціоналізації процесу книговидання через створення відповідних організаційних структур (видавництва та розповсюджувальних мереж), а з іншого – створення державою відповідних умов для розвитку даної галузі.

Книжкова комунікація завжди сприймалася як вагомий чинник цивілізаційного прогресу, духовного й інтелектуального розвитку суспільства. В умовах збільшення обсягу інформації книжковій комунікації все важче долати технічні бар'єри на шляху руху повідомлення від автора до читача. Поширення ж нових засобів комунікації сприяло подоланню цих перешкод, однак, створило технологічну загрозу книжковій комунікації в трансляції основних смислів.

Водночас, слід зважати на те, що книжкова комунікація є унікальною підсистемою соціальних комунікацій, яка здійснює селекційний відбір інформації за ціннісними ознаками, а тому подолання технічних, соціальних та психологічних бар'єрів на шляху повідомлення від автора до читача можливе лише за умов взаємодії та взаємовпливу книжкової та електронної комунікацій. Вирішення цієї проблеми передбачає розробку концептуальних засад функціонування і розвитку системи книжкової комунікації та визначення її перспектив в умовах розгортання електронного комунікаційного простору.

Однак можна констатувати, що й на сьогоднішній день немає цілісного дослідження книжкової комунікації в системній єдності всіх її елементів і підсистем. Проведення такого дослідження має важливе соціальне й професійне значення, оскільки створює теоретичне підґрунтя успішного розвитку й інтеграції книжкової комунікації як унікальної системи, що забезпечує суспільство надійною, достовірною, перевіреною інформацією, в якісно нове комунікаційне середовище.

Сформована впродовж кількох тисячоліть книжкова комунікація була й залишається могутньою рушійною силою цивілізаційного процесу, впливовим чинником соціального, політичного, економічного, духовного, технічного розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань. Незважаючи на конкуренцію з іншими комунікативними засобами, книга продовжує викликати довіру суспільства як найнадійніший засіб передачі верифікованої інформації, відповідальність за яку несе не лише автор, а й усі комунікативні посередники, представлені інституціями книговидання, книгорозповсюдження та книгозберігання, які здійснюють селекцію видань за їх змістовними та якісними ознаками комунікації як самобутньої підсистеми соціальної комунікації.

Можливо, небажання здійснювати необхідний «інтелектуальна праця», а звідси і деяка «елітарність» серйозної книги пов'язані з глибинними процесам, що відбуваються сьогодні в культурі. Багато в чому це пов'язано з тривогою і невпевненістю, настільки часто випробовуються сучасною людиною і настільки успішно це маскується під незалежністю і розкутістю. Крім того, сучасна система комунікації з раннього віку привчає людину до «готового продукту»-думки, інформації, ідеології – і, що ще небезпечніше, – до готового сенсу. Ще раз хочеться підкреслити, що книга багато в чому протистоїть процесам масовості в культурі, і в цьому її особливе значення не тільки для культури в цілому, але і для окремої особистості. Необхідність прикладати інтелектуальні зусилля в процесі спілкування з книгою дозволяє людині не тільки розширити свої уявлення про світ, але і є важливим інструментом у пізнанні самого себе,

розвитку самосвідомості особистості, а значить, сприяє стійкості останньої. Як би не мінялися форми комунікації, людина читає книгу індивідуально. Рівень розуміння книжкового тексту пов'язаний з включенням сенсу в інтелектуальний простір особистості. Смысловий зміст може бути прийнято або не прийнято в цей простір, людина може отримати нову інформацію або змінити точку зору на світ (нехай навіть у незначних аспектах), а може лише зміцнитися у власній позиції. Так чи інакше, це безпосередньо пов'язано з процесом внутрішнього розвитку. Може бути, саме тому ні в одній іншій комунікаційній системі ми не стикаємося з такою формою, яка носила б назву інтелектуальною.

Спілкування за допомогою книги може здійснюватися і на міжособистісному рівні, і між соціальними групами і шарами. І це закономірно, адже книга є засобом формування міжгрупової єдності і внутрішньогрупового спілкування. Тому книга найчастіше є виразницею не тільки особистої думки, а й групової ідеї. Ідею не можна назвати інформацією в чистому вигляді, як і книжковий текст не можна вважати твором тільки автора. Як будь-яке структурну єдність, текст формується за власними законами, що відображає специфіку культурного середовища. Не випадково перетворення ідеї в книгу і подальше життя книги залежать не тільки від соціальної цінності ідеї, але і від її ставлення до інших ідей, вже циркулює в суспільстві. А значення тієї чи іншої книги, її «визнання», часто залежить від відповідної розстановки суспільних сил. Хоча трапляється, що саме ідея, закладена в книзі, служить поштовхом до утворення нової соціальної спільності.

Значення книги як специфічної форми міжособистісного і групового взаємодії різному. Так, особливе значення має функціонування книги і спілкування з приводу закладених у ній ідей і думок для наукової спільноти та творчої інтелігенції. Тут поява книги, включення її в науковий ужиток і її позитивна оцінка – це фіксований етап у розвитку наукової думки. Ідеї, смисли, закріплені в книзі, відчужуються від автора і продовжують жити самостійним життям. Зберігає своє значення і наукова періодика як форма обміну думками та ідеями. Це зовсім не означає, що інші засоби комунікації тут не задіяні, але все ж хочеться ще раз підкреслити особливе значення, яке в даному випадку має книга.

Книга була першою сходинкою у створенні духовної єдності між людьми, розділеними просторово-часовими параметрами. Нині до створення спільності на відстані причетні й інші засоби комунікації.

Що стосується сучасних засобів комунікації, то, як показують дослідження, їх вплив часто схожий на наркотичний, людина деколи повністю втрачає відчуття тієї межі, яка відділяє реальну дійсність від електронної. Це пов'язане з наочно-образним характером сучасного комунікативного мови. До того ж засоби масової комунікації найчастіше актуалізують ті пласти психіки, які раніше становили інтимну сторону людського існування або ж «вирішувалися» в період свят, культових дійств тощо (в першу чергу стосується сексу і насильства). Це багаторазово підсилює вплив зовнішньої інформації на людину, до якого психіка багатьох людей виявляється просто непередготовленою.

Є ще один істотний аспект, який дозволяє книзі протягом століть функціонувати в культурі. В даному випадку можна говорити про те, що книга не тільки елемент сучасної культурної комунікації, але і основа наступності культури. Це пов'язано з архетипною природою книги. Дійсно, книга – це не тільки артефакт, конкретний предмет культури. Книга – це ще й архетип, якийсь структурований образ, що проходить крізь століття людської культури. Ймовірно, з цим пов'язано і ту довіру, яку людина відчуває до книги. У цьому сенсі можна говорити про книгу як джерело Знання, Істини і Мудрості, які цілком не дано ні одній людині, але представлені людству у вигляді духовного простору.

На сучасному етапі теоретичного осмислення книжкової комунікації спостерігається унікальність книги як засобу комунікації, що полягає, насамперед, у її соціально-функціональному призначенні, і зумовлює необхідність теоретичного виокремлення книжкової тенденції та органічного поєднання книгознавчого, інформаційного та комунікативного підходів, що сприяє науковому осягненню її системних зв'язків, як чинника перспективного розвитку книжкової комунікації, з одного боку, як унікальної, самобутньої, самодостатньої системи, а з іншого, – як базової, головної підсистеми сучасної системи соціальних комунікацій.

Основу дослідження книжкової комунікації склала можливість розглянути книгу і книжкову справу в ширшому – соціально-комунікативному контексті – як базову підсистему системи соціальної комунікації.

Факторами вдосконалення комунікативних можливостей книги стають: винайдення найекономічнішого й найеластичнішого матеріалу для виготовлення книг та найзручнішої їх форми; усвідомлення ролі формату; розвиток мистецтва художнього оформлення; еволюція систем письма та шрифтів; формування зручної структури й апарату книги; розвиток засобів тиражування і розповсюдження. Отже, створена як засіб екстеріоризації думки, за свою багатовікову історію книга набула досконалої форми для людського спілкування, що здатна подолати часово-просторові бар'єри. З роками її форма пристосовується до змісту, зростається з ним, а тому поширеним є погляд на книгу як на цілісність, в якій неможливо відділити речову основу зовнішній вигляд і структуру від змісту.

Визначення перспектив розвитку комунікаційного простору та місця в ньому книжкової комунікації за допомогою методів наукового прогнозування дозволили дійти висновку, що сучасні тенденції в традиційному та електронному книговиданні свідчать про їх паралельний взаємопов'язаний розвиток.

Друкована книга співіснуватиме з електронними виданнями, оскільки це різні за своєю природою засоби комунікації.

Вплив інформаційно-комунікативних структур приводить до змін змістовної сторони книжкового тексту. Особливо наглядно це в художній літературі. В результаті стирається уява о книжній чи не книжній мові, о структурі книжкового тексту. Ця тенденція пов'язана з прагненням не відставати від процесу масовості, характерного сучасній культурі. Але по відношенню до сучасної книжкової культури в цілому, її не можна назвати визначальною. Це ще раз говорить про зв'язки, які є всередині сучасних комунікаційних структур.

Дослідження еволюції розвитку книжкової комунікації засвідчило її здатність до трансформації у відповідь на ті виклики, що відбувалися в комунікативній культурі.

Певний тип комунікативної культури обумовив виникнення відповідних моделей письма читання, які в свою чергу впливали на формування структури книги. Тобто книжкова комунікація завжди була динамічною структурою, відкритою до змін під впливом зовнішніх факторів.

Концептуальна модель подальшого розвитку книжкової комунікації передбачається досягнення доступності будь-якого видання в необхідному місці, в найкоротший термін, у тій формі друкованої або електронній, яку бажає отримати користувач.

РОЗДІЛ 3

БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО

Бабич В.С.

Геращенко М.В.

Дяченко Н.С.

Загуменна В.В.

Зотова В.А.

Кашук О.І.

Кобижча Н.І.

Крицький О.П.

Прокопенко Л.С.

Сошинська Я.Є.

**БАБИЧ
ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ,**

*кандидат історичних наук, професор,
заслужений працівник
культури України (1932–2016)*

Народився 1 лютого 1932 р. у с. Тарасовичі Київської обл.

Після закінчення середньої школи в с. Чернин у 1951 р. вступив до Київського державного університету імені Тараса Шевченка, який закінчив у 1956 р., отримавши фах філолога-викладача німецької мови. У 1967 р. закінчив заочно Харківський державний інститут культури, за фахом бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації.

З серпня 1956 р. по серпень 1958 р. працював учителем німецької мови в середній школі м. Златополя Черкаської обл.; з 1958 – в Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого), де пройшов шлях від бібліографа до директора бібліотеки.

У 1979 р. в Інституті історії України захистив дисертацію на тему: «Діяльність масових бібліотек Української РСР по комуністичному вихованню трудящих в умовах розвинутого соціалістичного суспільства (1959–1970 рр.)» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор А. В. Лихолат).

У 1983–1997 рр. працював завідуючим кафедрою бібліографознавства та інформаційних ресурсів, у 1985–1996 рр. – декан факультету бібліотечно-інформаційних систем, у 1997–2000 рр. – професор Київського національного університету культури і мистецтв. У 1985 р. йому присвоєно вчене звання доцента, а в 1991 р. – звання професора.

Картотека «Україніка», яку він вів у бібліотеці, згодом лягла в основу підготовки бібліографічного покажчика «Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях, 1945–1966 рр.» (Х., 1968). Друге видання покажчика «Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях. 1945–1975» (Х., 1977) ввібрало 1391 переклад творів українських письменників 44 мовами світу і вийшло обмеженим тиражем під грифом «для службового користування». Пізніші матеріали з цієї теми друкувалися у журналі «Всесвіт», «Радянське літературознавство».

Очолюючи Державну республіканську бібліотеку, яка є науковою установою України, координаційним центром науково-дослідної і науково-методичної роботи в галузі бібліотекознавства та бібліографії і загальних проблем книгознавства, культурним центром державного значення, В. С. Баби́ч розробляв актуальні питання теорії, історії і практики бібліотечної та бібліографічної роботи,

впровадження результатів наукових досліджень в практику бібліотечно-інформаційної галузі. Діяльність його охоплювала всі сфери роботи бібліотеки (адміністративну, організаційну, науково-методичну та науково-дослідну) та ін.

Наукова робота В. С. Бабича знайшла широке висвітлення в монографіях, довідниках, статтях, бібліографічних покажчиках, виступах на міжнародних, всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, нарадах, семінарах, симпозиумах.

В. С. Бабич очолював також ряд комісій. З 1991 по 1994 р. – голова Республіканської навчально-методичної ради в галузі бібліотечної освіти при Міністерстві культури України; з 1973 р. по 1983 р. – заступник голови Ради з координації науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства і бібліографії при Міністерстві культури УРСР; один із засновників Української бібліотечної асоціації (90-ті р. ХХ ст.); як багаторічний голова Ради з питань реституції бібліотечних фондів Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України, докладав чимало зусиль до виявлення та повернення в Україну її культурних надбань, зокрема книжкових фондів бібліотек, вивезених під час Другої світової війни, та тих, які з різних причин опинилися за кордоном.

За заслуги у розвитку бібліотечної справи в Україні та багаторічну плідну діяльність отримав державне звання заслужений працівник культури України, нагороджений орденом «Знак Пошани», медалями: Н. К. Крупської, ВДНГ, «За доблестний труд», «В пам'ять 1500-леття Києва», «Ветеран труда», «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 рр.», Народної Республіки Болгарії «100 години от рождението на Георги Димитров», багатьма почесними грамотами.

Життєве кредо Василя Бабича: «Знання та праця – запорука успіху».

Викладав дисципліни: «Галузеве бібліографознавство», «Бібліографія суспільно-політичної літератури», «Бібліографія історичної літератури»

Засновник наукової школи «Інформаційно-бібліографічні ресурси суспільних наук в Україні».

Коло наукових інтересів: бібліотекознавство, бібліографознавство, бібліотека і суспільство, бібліотечно-інформаційна освіта, галузеве бібліографознавство.

Основні публікації:

1. Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях, 1945–1966 : бібліогр. покажч. / передм. авт. – С. 3–11; ред. С. В. Сулима. – Х. : Ред.-вид. від. Книжк. палати УРСР, 1968. – 178 с. **2.** Довідник бібліотекаря: керівні матеріали з питань бібл. роботи / уклад. В. С. Бабич, В. Д. Матвійчук, З. А. Печенізька, І. В. Шапко. – Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1977. – 395 с. **3.** Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях. 1945–1975: бібліогр. покажч. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1977. – 187 с. – (Для служб. користування). **4.** Розвиток бібліотечної справи на Україні за 60 років Радянської влади // Розвиток бібліотечної справи в Українській РСР за роки Радянської влади. – К., 1979. – С. 3–30 **5.** Шляхи удосконалення підготовки фахівців для документально-інформаційної сфери: матеріали до концепції розвитку ф-ту бібл.-інформ. систем КДІК / НПБУ; КДІК; В. С. Бабич, В. С. Пашкова. – К., 1994. – 35 с. – Препр. наук. доп. **6.** Концепція розвитку факультету бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури / авт. колектив: В. С. Бабич (керівник), В. С. Пашкова, К. Т. Селіверстова, І. П. Штефан, О. П. Довгопола, Н. Ф. Королевич, Л. П. Каліберда. –

К., 1995. – 30 с. **7.** Професійні бібліотечні об'єднання : з історії створення та досвіду функціонування: аналіт. огляд / УБА; КДІК; НПБУ; В. С. Бабич, В. С. Пашкова, Я. Є. Сошинська. – К., 1995. – 22 с. **8.** Бібліографічно-інформаційні ресурси українознавства // Бібліотека. Інформація. Суспільство. – К., 1998. – С. 107–115 **9.** Українська бібліотечна асоціація: документи і матеріали. – 3-тє вид., доп. і перероб. / УБА; НПБУ; уклад. : В. С. Пашкова, В. С. Бабич. – К., 1999. – 109 с. **10.** Імідж бібліотек та інформаційна культура бібліотечних кадрів // Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі : стан, проблеми, перспективи : тези доп. наук.-практ. конф. – К., 2000. – С. 104–112.

До проблеми підготовки кадрів бібліотечно-інформаційної сфери

Бібліотечна професія відома з давніх-давен, вона існувала в таких країнах світу, як Шумер, Вавилон, Ассирія, Стародавня Греція і Рим (III тис. до н.е. – I ст. н. е.). Це – одна з найпочесніших у світі професій, оскільки її знаряддям є книга, яка несе знання людям.

Питання самостійності бібліотечної професії постало з виникненням книгодрукування і накопиченням книг. Першими бібліотекарями були вчені люди, письменники і поети, в церковних і монастирських бібліотеках – найосвіченіші монахи.

Із збільшенням книжкових фондів і кількості відвідувачів зростали труднощі в управлінні бібліотеками. Ситуація все наполегливіше вимагала появи професійних бібліотекарів. Формування бібліотечної професії відбулося в другій половині XIX ст.

ПІДГОТОВКА БІБЛІОТЕЧНИХ КАДРІВ ЗА КОРДОНОМ

Розвиток бібліотечної освіти у країнах світу відбувався різними шляхами, але спільною особливістю було те, що набуття спеціалізації з бібліотекознавства та бібліотечної справи у вищій школі здійснювалося в рамках якогось іншого фаху.

Статус спеціальної дисципліни бібліотечна справа отримала вперше у Колумбійському університеті (США) 1883 року. Тут відкрився перший бібліотечний факультет. В Європі першу кафедру бібліотекознавства і бібліотечної справи було створено 1886 року в Геттінгенському університеті (Німеччина).

Таким чином, університетська бібліотечна освіта, до якої в подальшому увійшла й галузь інформації, має понад столітню історію. З розвитком науки і техніки виникали нові вимоги й до бібліотечної професії, що викликало необхідність підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. Відбувалась еволюція бібліотечної освіти, змінювались і вдосконалювались її структура, принципи, зміст, форми та методики навчання тощо. На дипломованого бібліотекаря покладалися завдання організації, керівництва і планування бібліотечних процесів (комплектування, систематизація фондів, довідково-бібліографічне та документне обслуговування і т. ін.). Від нього вимагалось вміння вирішувати питання наукової організації праці та раціонального використання фондів, технічного оснащення бібліотеки, автоматизації бібліотечних процесів. Поряд зі словом «бібліотека» з'явилися і закріпилися такі поняття, як «документація», «інформація», «комп'ютеризація», а бібліотечна професія відповідно набула нових особливостей.

У даний час в усьому світі склалися три рівні вищої освіти у галузі бібліотекознавства і бібліотечної справи, які дають право на отримання ступенів бакалавра, магістра та доктора. У розвинутих країнах Заходу навчання за програмами бібліотечно-інформаційного циклу здійснюється, в основному, на другому ступені вищої освіти і завершується присвоєнням звання магістра. Для отримання ступеня

магістра бібліотечно-інформаційної сфери необхідно мати спеціальну освіту на рівні бакалавра або вищу небібліотечну освіту в будь-якій галузі знання.

ПІДГОТОВКА БІБЛІОТЕЧНИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ

Підготовка кадрів вищої кваліфікації для бібліотек у нашій країні розпочалась у новоствореному Харківському інституті народної освіти (ХІНО; пізніше – Харківський державний бібліотечний інститут, ХДБІ), де в 1925/1926 навчальному році було відкрито факультет політосвіти. Його випускники готувалися до роботи в червоних кутках, хатах-читальнях, клубах, бібліотеках. У 1927/1928 навчальному році в ХІНО було організовано бібліотечне відділення. Його випускники отримували кваліфікацію організатора бібліотечної роботи. Саме з цього періоду бере початок вища бібліотечна освіта в Україні.

У 1964 році ХДБІ перейменовано у Харківський державний інститут культури (ХДІК). У цей період навчання студентів здійснювалося за спеціалізаціями: масові і наукові бібліотеки, технічні бібліотеки, книгознавство. На базі навчально-консультаційного пункту в Києві 1961 року відкрито Київську філію ХДІК, а 1968 року його реорганізовано в Київський державний інститут культури (КДІК. Нині – Київський національний університет культури і мистецтв, КНУКіМ). У 1979 році відкрито Рівненський державний інститут культури на базі філії КДІК. Це позитивно вплинуло на підготовку фахівців з вищою бібліотечною освітою.

З роками, враховуючи еволюційний розвиток бібліотек, відбувалася подальша трансформація бібліотечної освіти. Готувалися бібліотечні кадри за типами бібліотек, за галузями знання із врахуванням функціональних обов'язків працівників книгозбірень; активно йшов пошук шляхів удосконалення підготовки кадрів бібліотечно-інформаційної сфери, приведення її у відповідність з потребами практики.

У бібліотеках у кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. все ширше почала застосовуватися сучасна техніка, впроваджувалися нові комп'ютерні технології, що значно розширювало можливості задоволення потреб різних категорій читачів в інформації, накопиченій в друкованих джерелах та на нетрадиційних носіях. Це, у свою чергу, вимагало для роботи в бібліотеках фахівців нової формації, що спонукало бібліотечні факультети урізноманітнити підготовку кадрів. Враховуючи потреби практики, на бібліотечному факультеті КДІК у 1993–1994 роках творчим колективом під керівництвом декана В. Бабича було розроблено нову концепцію підготовки кадрів бібліотечно-інформаційної сфери і розвитку факультету на тривалу перспективу.

Практичним втіленням концепції стала перебудова структури бібліотечного факультету, його реорганізація, при збереженні діючого кадрового потенціалу, у факультет бібліотечно-інформаційних систем з двома відділеннями: універсальних бібліотечно-інформаційних систем та галузевих бібліотечно-інформаційних систем. На підставі розроблених нових навчальних планів запроваджено модульну систему підготовки кадрів.

Концепція передбачала, крім традиційної підготовки фахівців (бібліотекар-бібліограф публічних та наукових бібліотек, бібліотекар-бібліограф бібліотек для дітей та юнацтва), готувати на замовлення бібліотек та інших організацій бібліотекарів-соціологів, бібліотекарів-психологів дитячого та юнацького читання, бібліотекарів-фондовиків, бібліотекарів-каталогізаторів, бібліотекарів з обслуговування громадян з обмеженими фізичними можливостями, бібліотекарів-бібліографів інформаційного маркетингу, бібліотекарів-технологів автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, бібліографів-архівознавців, бібліографів-музеєзнавців, бібліотекарів-бібліографів у галузі бізнесу, викладачів бібліотечно-бібліографічних дисциплін,

бібліографів-референтів гуманітарного, науково-технічного, сільськогосподарського, медичного профілю, менеджерів бібліотечної справи, бібліотекарів-бібліографів з патентної інформації, бібліографів інформаційних систем НТІ.

Оскільки рамки спеціальності «Бібліотекознавство та бібліографія» стали вузькими для підготовки необхідних фахівців для сучасних бібліотек та інших споріднених установ і організацій, за клопотанням деканатів бібліотечних факультетів Київського та Харківського інститутів культури у 1995 році було введено нову спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність», що дало можливість забезпечити бібліотечно-інформаційну сферу потрібними фахівцями. Введення нової спеціальності дозволило КДІК організувати факультет «Документознавство та інформаційна діяльність» і розпочати підготовку спеціалістів із кваліфікацій документознавець-менеджер, документознавець-референт, документознавець-архівіст. Аналогічно розширив сферу підготовки фахівців у межах нової спеціальності й ХДІК.

В основу нової концепції підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців було покладено такі принципи: збереження цілісності бібліотечної професії; розширення сфери підготовки і використання спеціалістів за межами бібліотек для документно-інформаційних комунікацій; формування професії документознавця-інформаціолога. За цих умов, на думку розробників концепції, бібліотекар-бібліограф спроможний після закінчення ВНЗ працювати у бібліотеці будь-якого типу і виду, на будь-якій функціональній ділянці бібліотечної галузі.

У той час спеціалістів вищої кваліфікації випускали бібліотечні факультети Київського, Харківського, Рівненського інститутів культури та Миколаївська філія КДІК; 26 училищ культури готували молодших спеціалістів. Щорічний випуск спеціалістів з вищою освітою становив 1 500 осіб і 1 200 – із середньою спеціальною освітою. Ця кількість лише на 40% компенсувала природну плінність кадрів. Залишалася висока питома вага бібліотекарів без фахової підготовки (близько 25%). З цієї причини зростання у бібліотеках частки дипломованих спеціалістів майже не відбувалося.

На факультеті бібліотечно-інформаційних систем КДІК навчання студентів проводилось у трьох формах: стаціонарній – з терміном навчання 4 роки, заочній та вечірній – по 5 років. Щорічно на стаціонар приймалося 150–200 осіб, на заочне відділення 170–200 осіб, на вечірнє –25 осіб. Всього на факультеті навчалось 2 184 студенти, в тому числі іноземні студенти з 10 країн світу. За 25 років КДІК підготував близько 20 тис. Спеціалістів бібліотечної справи.

Навчання студентів здійснювали 7 загальнонаукових та 7 спеціальних кафедр. Спеціальними були: кафедри бібліотекознавства, документознавства, аналітико-синтетичної обробки документів, бібліографознавства та інформаційних ресурсів, загальної бібліографії, інформатики і інформаційних технологій, дитячого та юнацького читання. На них працювали близько 70 професорів, доцентів, ст. викладачів, викладачів, що забезпечували підготовку висококваліфікованих спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери. Функціонували також навчальні лабораторії, зокрема технічних засобів, комп'ютерні класи.

Це був період розвитку галузі, коли бібліотеки все більше урізноманітнювали діяльність, вводили нові види послуг, упроваджували нові технічні засоби, переходили на сучасні комп'ютерні технології, що потребувало специфічних знань із редакційно-видавничої та підприємницької діяльності, маркетингу, менеджменту, комп'ютерних систем, консервації та реставрації документів. У той час держава створювала умови ВНЗ і училищам культури для забезпечення потреб бібліотек у кваліфікованих кадрах. Бібліотечний працівник отримував зарплату приблизно таку, як учитель, лікар та інший спеціаліст з вищою освітою.

В даний час у бібліотечно-інформаційній сфері в Україні готують фахівців таких рівнів: молодший спеціаліст – ВНЗ I–II рівнів акредитації; бакалавр – ВНЗ II–III рівнів; спеціаліст – ВНЗ III–IV рівнів; магістр – ВНЗ IV рівня акредитації.

Перехід на підготовку бакалаврів і магістрів слід розглядати як позитивне явище, оскільки це сприяє включенню вітчизняної бібліотечно-інформаційної освіти в загальноосвітній освітній простір, дає можливість для реального співробітництва в даній галузі, стандартизації бібліотечно-інформаційної освіти та забезпечення конвертованості наших дипломів.

При відкритті нових спеціалізацій, на наш погляд, слід керуватися основними положеннями соціального маркетингу щодо вузівської діяльності – готувати спеціалістів, які мають попит на ринку праці, орієнтуватися на замовлення установ та організацій. Постійний аналіз ринку праці – неодмінна умова подальшого існування тих чи інших спеціалізацій та відкриття нових.

Наразі ситуація з підготовкою спеціалістів для бібліотечно-інформаційної сфери незадовільна, що зумовлено прямим нехтуванням протягом багатьох років кадровими потребами бібліотек, залишковим принципом фінансування культури. Нині стан справ ще більше погіршується, оскільки різко скоротився набір студентів у ВНЗ різних рівнів акредитації, що готують фахівців для бібліотек. Бібліотеки – це державні установи, вони фінансуються з бюджету і держава повинна забезпечувати їх кваліфікованими кадрами. За власний рахунок у ВНЗ різних рівнів акредитації освоювати цю складну, відповідальну і дуже важливу для інформаційного розвитку суспільства професію при мізерній зарплаті наші громадяни неспроможні.

Останнім часом КНУКіМ готував кадри лише з однієї спеціальності «Бібліотекознавство. Книгознавство. Бібліографія» і двох кваліфікацій: книгознавець, менеджер видавничої діяльності; бібліотекознавець, менеджер бібліотечно-інформаційних систем і технологій. А в 2004/2005 навчальному році для бібліотек готуються фахівці лише за однією кваліфікацією – бібліотекознавець, менеджер бібліотечно-інформаційних систем і технологій. Стаціонарно навчаються на першому курсі 18 студентів, на другому – 14, на третьому і четвертому – ще менше, заочно на всіх курсах – трохи більше сотні.

У 2005 році випущено 32 бакалаври, які навчалися на заочному відділенні. Фахівців готує лише кафедра «Бібліотекознавство та інформаційні ресурси» у складі близько 10 викладачів. До речі, КНУКіМ відкрив філії для підготовки, в тому числі й бібліотечних кадрів, у Сімферополі, Калуші, Ужгороді. Тут заочно навчаються за власні кошти випускники училищ, які прагнуть здобути диплом спеціаліста. Так, в Ужгородській філії навчаються на другому і третьому курсах по 10 осіб, на четвертому – 15. У Калуші на другому курсі навчаються 12, на третьому – 18, на четвертому – 20 осіб. Така розпорошеність, звісно, не сприяє підготовці висококваліфікованих спеціалістів. Безумовно, їх підготовку слід зосередити в Києві, де є відповідні база і склад викладачів.

У Харківській державній академії культури (ХДАК) започатковано підготовку фахівців за новими профілізаціями: «Бібліотечний менеджмент і маркетинг», «Формування бібліотечних фондів», «Бібліотечно-інформаційне обслуговування», «Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва», «Бібліографічне забезпечення бібліотечної діяльності». З 1999/2000 навчального року в межах спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» відновлюється підготовка бібліографів-книгознавців, менеджерів видавничої діяльності. Розроблено освітньо-професійні програми для бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Підготовка фахівців у галузі бібліотекознавства, бібліографії, документознавства та інформаційної діяльності здійснюється на базі нових освітніх та інформаційних технологій». У межах спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія» введені спеціалізації, орієнтовані на нові

технології: бібліотекознавство та організація електронних комунікацій; інформаційний менеджмент; менеджмент книговидавничої справи; бібліографія, книгознавство та організація книготорговельної діяльності, які користуються підвищеним попитом. У 2004/2005 навчальному році за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія» у ХДАК навчаються 343 студенти, з них стаціонарно – 160 осіб, 183 – заочно. За державним замовленням стаціонарно навчаються 100 і заочно – 90 студентів.

ХДАК готує спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери значно ширшого спектра кваліфікацій у порівнянні з КНУКІМ, але кількість випускників теж не відповідає реальним потребам навіть харківського регіону.

Рівненський державний гуманітарний університет готує фахівців для бібліотек з однієї спеціальності: «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія». На курс набираються 30 чоловік на стаціонарну форму навчання і 45 – на заочну. За кошти держави у 2004 році університет закінчили 8 випускників, у 2005 році мають закінчити 6. На навчання за державні кошти у 2004/2005 навчальному році прийняли 1 особу. Заочники вчать три роки після закінчення училища культури і тільки за власні кошти. На всіх курсах здобувають очно і заочно бібліотечну освіту на рівні спеціаліста. Кількість їх теж незначна, враховуючи потребу у таких фахівцях навіть у цьому регіоні. Магістрів ще не готують.

Підготовку бібліотечних кадрів розпочато у нещодавно створеному Луганському державному інституті культури і мистецтв.

Бібліотекарів для шкільних книгозбірень готують Львівський національний університет імені Івана Франка та Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова в межах спеціальності українська мова і література, на курсах» навчається по 15–20 осіб. Вони отримують кваліфікацію учитель української мови і літератури – бібліотекар шкільних бібліотек. Враховуючи, що в країні функціонують понад 22 тис. загальноосвітніх навчальних закладів, у кожному з яких має бути хоча б один кваліфікований бібліотекар, то така мізерна кількість студентів, які освоюють цю професію, проблеми кадрів не вирішує.

Молодших спеціалістів готують 25 училищ культури. В них навчаються на курсах по одній групі стаціонарно і по одній – заочно. Так, у Київському училищі культури кількість студентів бібліотечної спеціальності 1 і 2 курсів становить по 11 студентів, третього – 12, заочників (на двох курсах) – 22 особи. За державні кошти на стаціонарному відділенні навчаються 80% студентів, на заочному – 50%. Приблизно така ж картина і в інших училищах культури. На жаль, підготовка кадрів бібліотечно-інформаційної сфери з площини розвитку перейшла в Україні за часів правління другого Президента у площину занепаду.

Нині в Україні функціонують понад 40 тис. бібліотек різних типів і форм власності, в тому числі 18 664 бібліотеки – системи МКІМ України.

У 2003 році в бібліотеках України працювало 49 889,5 бібліотечних працівників, у тому числі в бібліотеках системи МКІМ України – 34 968.

Серед працівників бібліотек системи МКІМ України повну вищу освіту мали 11 483 особи, в тому числі вищу бібліотечну – 8 373, середню спеціальну – 16 676; не мали вищої і середньої спеціальної освіти – 6 809 працівників, з них 591 – у бібліотеках для дітей. Кількість дипломованих спеціалістів у бібліотеках з кожним роком катастрофічно зменшується, оскільки набір на навчання на цю важливу для розвитку економіки, науки, техніки, культури, інформаційного забезпечення різних галузей народного господарства професію звівся до мінімуму.

За даними спеціального дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря», проведеного НПБ України у 2000 році, в бібліотеках працювало 11% пенсіонерів, що в кількісному вираженні становило приблизно 3 846 працівників. Потреба

у бібліотечних дипломованих кадрах станом на квітень 2005 року складає 10 655 спеціалістів. Якщо врахувати, що в бібліотеках працює більше 10% спеціалістів передпенсійного віку, то питання нестачі кадрів ще більш загострюється. Крім того, в 1 593 бібліотеках інших форм власності трудиться ще 11 831 працівник, серед яких теж є співробітники без спеціальної освіти і, як мінімум, 10% осіб пенсійного віку, тобто – 1 183 чол. Всього потреба в кадрах вже тепер становить близько 12 тис. фахівців.

Такі спеціалісти необхідні бібліотекам, що є державною власністю і фінансуються з державного бюджету. Отже, левову частку підготовки кадрів для бібліотечно-інформаційної сфери держава повинна взяти на свої плечі, бо бізнесмени вкладати кошти у непрестижну професію не будуть. Батьки теж зацікавлені повернути вкладені в освіту дитини гроші у вигляді кар'єри та гідної зарплатні і тому не хочуть направляти своїх дітей на освоєння бібліотечної професії. Терміново потрібно різко збільшити державне замовлення на підготовку бібліотечних кадрів або виділити з бюджету бібліотекам спеціальні кошти для підготовки необхідної їм кількості фахівців на підставі трьохсторонніх угод «суб'єкт навчання – роботодавець – вищий навчальний заклад». Слід відновити систему працевлаштування таких випускників та їхній державний розподіл. У разі нехтування цим бібліотеки, в кращому випадку, перетворяться з важливих культурно-освітніх та інформаційних установ у книгозбірні, де видаватимуть і прийматимуть літературу, бо непрофесіонали, які в них працюватимуть, не зможуть забезпечити діяльність цих закладів на рівні сучасних вимог суспільства.

Наданий студентам дозвіл самостійно працевлаштовуватися призвів до того, що до бібліотек йшла працювати лише незначна частина випускників. Інші – влаштовувалися на роботу з більшою платнею переважно на тих ділянках, де не потрібно мати фахові бібліотечно-бібліографічні знання.

Доцільним було б законодавче рішення про трирічне відпрацювання в бібліотеках працівників, які навчалися за державні кошти. В іншому разі бібліотеки невдовзі залишаться без дипломованих спеціалістів.

Потреба реформування бібліотечної освіти зумовлена новою інформаційною ситуацією, що склалася в Україні, необхідністю створення національної системи НТІ, удосконалення роботи бібліотек. Трансформація освіти повинна сприяти цілеспрямованому втіленню у життя української ідеї державотворення, формуванню національної свідомості, розвитку почуття національної гідності та самоповаги, базуватися на навчанні державною мовою. Організація національної інформаційно-бібліотечної системи вимагає підготовки фахівців нової формації з урахуванням кращих традицій української національної самосвідомості, шанобливого ставлення до культурних цінностей та національно-культурних традицій усіх націй і культур, які проживають на території України.

Входження України до світового інформаційного співтовариства вимагає підготовки фахівців, які б мали навички використання сучасних інформаційних ресурсів, уміли знаходити, збирати, поширювати інформацію, своєчасно та якісно задовольняти потреби суспільства, враховувати той факт, що в умовах ринкової економіки інформація є не тільки джерелом знань, але й товаром.

Необхідність реформування вищої освіти бібліотечно-інформаційної сфери обґрунтовує в своїй статті і О. Онищенко: «Для сучасного бібліотекаря вже недостатньо функцій книгознавця, бібліографознавця. Він одночасно має бути ще й науковцем, інформацієзнавцем, інтернавігатором, творцем вторинної інформації (довідкової, аналітичної, реферативної). Тобто формується нова комплексна професія – науково-інформаційний працівник».

Великим науковим бібліотекам, включаючи обласні, необхідно надати статус науково-дослідних установ, а бібліотечних працівників, які займаються науково-дослідною, науково-методичною, науково бібліографічною роботою, перевести на посади наукових працівників. Вони мусять мати відповідну підготовку і гідну оплату праці.

Взагалі, бібліотечним спеціалістам бажано було б надати статус державних службовців. Підняти їхню заробітну плату до такого рівня, який забезпечував би їхні соціальні потреби, підвищував престиж обраної професії, стимулював би до плідної діяльності протягом багатьох років.

Як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, для зменшення плінності бібліотечних кадрів необхідно приймати до навчальних закладів лише тих осіб, які мають стійкий інтерес до бібліотечно-інформаційної діяльності та професії бібліотекаря-бібліографа, свідомо її обирають і пов'язують з нею свої подальші плани. Тому навчальні заклади і бібліотеки мають розгорнути широку профорієнтаційну роботу із залучення молоді до освоєння бібліотечної професії.

На наш погляд, в Україні треба провести ряд досліджень, результати яких дали б можливість науково обґрунтувати оптимальну кількість публічних бібліотек, наукових, спеціальних бібліотек з врахуванням соціальних нормативів, потреб розвитку окремих регіонів та галузей економіки, освіти, культури та ін.; встановити номенклатуру спеціалістів, необхідних для бібліотек, враховуючи при цьому посадові обов'язки, виконання яких вимагає спеціальної бібліотечної освіти.

На цій основі варто розробити державну програму «Бібліотечні кадри», в якій визначити потреби для держави в цілому, а також окремих регіонів та відомств у кваліфікованих кадрах для публічних, наукових універсальних, спеціальних бібліотек, бібліотек для дітей та юнацтва як на даний час, так і на перспективу, скажімо до 2015–2020 років. На основі цих даних можна спланувати кількість навчальних закладів для підготовки фахівців різного рівня кваліфікації, зокрема училищ чи коледжів, інститутів чи університетів, де б відповідно готувалися у потрібній кількості молодші спеціалісти, бакалаври, спеціалісти, магістри, кандидати і доктори наук. Враховуючи специфіку України, наявність великої кількості різних бібліотек, на наш погляд, доцільно організувати підготовку кадрів за типами бібліотек з урахуванням функціональних обов'язків, а також галузей знання. Можливо, варто було б спрофілювати факультети або навіть ВНЗ, коледжі, училища культури на підготовку спеціалістів для публічних, наукових, спеціальних бібліотек, бібліотек для дітей та юнацтва, а також для інших закладів документно-інформаційної сфери.

Практика свідчить, що нині, як ніколи, необхідно розробити модель спеціальності, яка включала б не лише вимоги до професійних знань, а й до загальної культури, що досягається обізнаністю з вітчизняною й світовою історією, літературою, мистецтвом, іноземними мовами, розвитком науки, техніки, проблемами економіки. Навчати студентів потрібно на перспективу з метою використання набутих знань у майбутньому.

З проголошенням суверенітету Української держави, коли у країні було створено Вищу атестаційну комісію, робота з підготовки наукових кадрів у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, історії бібліотечної справи дещо поліпшилася, але захищається дисертацій небагато. Окрім цього результати наукових досліджень втілюються у практику повільно, тому суттєвого впливу на стан справ у бібліотечній галузі вони не мають. Крім того, тематика дисертаційних наукових робіт не завжди відповідає завданням практики і сприяє розв'язанню проблем, які стоять перед сучасними бібліотеками та іншими організаціями бібліотечно-інформаційної сфери. Зважаючи на завдання удосконалення системи

підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, доцільно внести суттєві зміни до структури навчальних закладів. Кількість навчальних закладів, що готують молодших спеціалістів і бакалаврів, слід значно скоротити, залишити один на кілька областей, поліпшити їхню матеріальну базу та забезпечити кваліфікованим професорсько-викладацьким складом. Це дало б можливість готувати висококваліфікованих фахівців вказаної категорії, адже розпорошеність навчальних закладів веде до примітивізму в підготовці кадрів.

На наш погляд, давно назріла необхідність об'єднати КНУКІМ з ДАКККІМ під єдиним управлінням і одним дахом, спрямувати їхні творчі колективи на більш ефективну діяльність. Об'єднання вищевказаних структур у єдиний комплекс сприяло б не тільки поліпшенню підготовки, перепідготовки та безперервної освіти бібліотечних кадрів, а й мало б економічний ефект.

Доцільно було б створити у структурі КНУКІМ науково-дослідний консультативний центр у галузі бібліотечно-інформаційної освіти, який відповідав би за її розвиток. До функцій центру входили б розробки методологічного, філософського і теоретичного характеру в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, а також наукове обґрунтування змісту фахової освіти, її прогнозування; вивчення відповідності рівня освіти вимогам практики, потреб у спеціалістах бібліотечно-інформаційного профілю; розробка програм підготовки та перепідготовки спеціалістів; координація випуску навчальної літератури тощо. Центр також міг би надавати консультативну допомогу іншим навчальним закладам, бібліотекам, органам інформації, слугувати лабораторією передового досвіду у підготовці кадрів, їхній адаптації на виробництві, у переході до нових технологій.

При цьому центрі варто створити координаційну раду з питань науково-дослідної роботи у бібліотечно-інформаційній сфері, яка б реєструвала і затверджувала теми науково-дослідних робіт, кандидатських і докторських дисертацій, спрямовувала б їх на розв'язання проблем у цій галузі.

ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД

Як відомо, якість навчання визначається, головним чином, професорсько-викладацьким складом, який є обличчям ВНЗ, наявністю в ньому провідних вчених галузі, наукових шкіл. Найсучасніші інформаційні технології не здатні замінити викладача. Без його активної участі освоїти масив освітньої програми з будь-якої спеціальності, по суті, неможливо.

Кваліфікований викладацький склад – це золотий скарб ВНЗ. На його підготовку витрачається багато часу і коштів. Прикро, але вищі навчальні заклади України втратили переважну більшість досвідчених викладачів спеціальних бібліотечних дисциплін.

Підготовка викладачів повинна здійснюватися в аспірантурі та докторантурі, йти у напрямі поглиблення наукових та практичних знань, удосконалення педагогічної майстерності, оволодіння новими технологіями. Важливо забезпечити умови для постійного підвищення кваліфікації викладачів шляхом стажування у провідних навчальних закладах, бібліотеках країни та за кордоном.

Наші викладачі через економічну скруту майже ізольовані від інформації не тільки світу, але й своєї власної країни. Ініціатива і бажання навчати студентів на рівні сучасних вимог у них великі, але матеріально-технічні можливості обмежені. Важливо створювати у навчальних закладах атмосферу здорового плюралізму, толерантності, конкуренції ідей, поглядів, теорій та методик навчання. Заробітна плата викладачів має бути диференційованою залежно від рівня професійної підготовки та якості їхньої роботи. Оплату праці професорсько-викладацького

складу необхідно довести до рівня провідних зарубіжних країн, щоб забезпечити належний добробут і дати їм можливість зосередитися на навчальній та науково-дослідній роботі. Слід також удосконалити систему морального та матеріального стимулювання їхньої роботи.

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА БІБЛІОТЕЧНИХ КАДРІВ

Велике значення для поліпшення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів має безперервна освіта працівників бібліотек. За одностайною думкою спеціалістів, значна частина нинішніх бібліотекарів не підготовлена до успішної роботи в бібліотеках у період упровадження новітніх технологій, у докорінно змінених економічних, політичних і соціальних умовах. Дані дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря» засвідчили, що «колективи в базових бібліотеках мають стабільний кадровий склад. Спеціалісти, які працюють 11–20 і понад 20 років, складають переважну більшість – 70%». Відомо також, що рівень знань випускника ВНЗ має випереджати рівень, який існує в галузі його професійної спеціалізації.

Обсяг знань у будь-якій сфері подвоюється кожні 10 років, а обсяг знань спеціаліста з вищою освітою в результаті природного процесу забування скорочується кожні 10 років приблизно на 50%. Саме ця численна вікова категорія бібліотечних працівників, на наш погляд, потребує оновлення знань щодо сучасних інформаційних ресурсів, освоєння нових комп'ютерних технологій, мережі Інтернет. Постає нагальна проблема підвищення їхньої кваліфікації в загальнодержавному масштабі.

Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти при ДАКККІМ кілька років тому здійснив значну роботу з організації сучасної безперервної освіти працівників різних бібліотек та інформаційних служб. Але він не може забезпечити підвищення кваліфікації необхідній кількості бібліотечних працівників України через незначні державні асигнування, а окремі гранти Посольства США в Україні, Британської Ради в Україні, Гете Інституту в Києві справи не вирішують.

У кожній великій науковій бібліотеці, включаючи обласні, у ЦБС має бути цільова програма постійного навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації, поповнення професійних знань працівників з сучасних інформаційних технологій і автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, взагалі з питань забезпечення пріоритетних напрямів культурно-просвітницької та інформаційної діяльності.

Слід створити таку атмосферу, за якої бібліотечні працівники самі були б зацікавлені в систематичному поповненні власних професійних знань протягом всієї трудової діяльності. У деяких розвинутих зарубіжних країнах, якщо бібліотечний працівник протягом п'яти років суттєво не підвищив свою кваліфікацію, його зарплата зменшується. Продовження освіти повинно здійснюватися безперервно.

«Як професіоналу бібліотекареві треба усвідомлювати свою гуманістичну місію, дотримуватися норм професійної етики, підвищувати авторитет своєї професії і бібліотеки, досконало знати свою справу, берегти і розвивати благородні традиції вітчизняного бібліотекознавства, постійно самовдосконалюватися тощо», – зазначають сучасні науковці.

Сподіваємося, що Україна зможе підготувати таких спеціалістів, які б допомогли молодій державі увійти у світовий інформаційний простір.

ГЕРАЩЕНКО МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ,

*кандидат педагогічних наук,
професор*

Народився 13 жовтня 1946 р. у м. Зінькові Полтавської обл., де в 1965 р. закінчив місцеву середню школу № 2. У 1972 р. – Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія», у 1976 р. – аспірантуру за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія».

У 1980 р. захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.08. – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Українсько-російські бібліографічні зв'язки другої половини XIX ст.» (науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор Н. Ф. Королевич). У 1987 р. отримав вчене звання доцента кафедри бібліотекознавства і книгознавства, а в 2003 р. – професора кафедри інформаційних ресурсів Київського національного університету культури і мистецтв. З 2006 р. – професор кафедри українознавства, а з 2010 – історії та документознавства Національного авіаційного університету.

Трудову діяльність розпочав у 1972 р. в Миколаївському факультеті КНУКіМ на посаді викладача. З 1982 р. працює на кафедрі книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ. Упродовж своєї діяльності пройшов шлях від викладача кафедри до провідного професора.

Автор понад 100 наукових праць, в тому числі двох навчальних посібників, двох монографій, наукових статей, навчально-методичних матеріалів. Здійснює редагування навчальних посібників, статей, авторефератів дисертацій, методичних розробок. Виступає опонентом на захистах кандидатських дисертацій. Керує науковою роботою студентів, аспірантів (захищено три кандидатські дисертації). Учасник міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів. Захоплюється поезією.

Урядові нагороди: почесні відзнаки Міністерства культури України та Київського міського голови.

Викладає дисципліни: «Бібліографознавство», «Галузеві інформаційно-бібліографічні системи», «Вступ до фаху».

Коло наукових інтересів: бібліографознавство, галузеві інформаційно-бібліографічні системи, міжнаціональні бібліографічні зв'язки, підготовка кадрів для інформаційно-бібліографічної діяльності.

Основні публікації:

1. Українські вчені та бібліографія: навчальний посібник для ВНЗ України / М. В. Геращенко. – К. : вид-во Європейського ун-ту, 2008. – 172 с. **2.** Бібліографічна

спадщина Степана Івановича Пономарьова : монографія / М. В. Геращенко, В. М. Варенко. – К. : Вид-во ун-ту «Україна», 2012. – 200 с. **3.** В. І. Межов та українсько-російські бібліографічні зв'язки другої половини ХІХ ст. / М. В. Геращенко // Інформаційно-документальні комунікації в глобальному світі. – К. : Вид-во НАУ, 2013. – С. 72–76. **4.** Бібліографічний портрет Миколи Зерова / М. В. Геращенко, Н. Т. Стронська // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 11. – С. 38–41. **5.** Грушевський Михайло Сергійович / М. В. Геращенко // Українські бібліографи : зб. наук. праць НПБ України. – К., 2011. – Вип. 3. – С. 21–22. **6.** Кримський Агатангел Юхимович / М. В. Геращенко // Українські бібліографи : зб. наук. праць НПБ України. – К., 2011. – вип. 3. – С. 30–31. **7.** Життя та діяльність Михайла Максимовича в бібліографічному доробку Степана Пономарьова / М. В. Геращенко, Н. Т. Стронська // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 2. – С. 45–47. **8.** Бібліограф М. І. Ясинський (1889–1967) : бібліогр. нарис / М. В. Геращенко, Н. Ф. Корлевич. – К. : Вид-во ун-ту «Україна», 1995. – 35 с. **9.** Бібліограф Н. Ф. Королевич : бібліогр. покажчик / М. В. Геращенко. – К. : Вид-во ун-ту «Україна», 1996. – 24 с. (Видатні діячі української книги). **10.** Український вчений І. П. Крип'якевич та бібліографія / М. В. Геращенко // Бібліотечна планета. – 1999. – № 2. – С. 19–21. **11.** Книга та бібліографія в житті першого президента України / М. В. Геращенко, І. П. Цибенко // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 9. – С. 30–31.

Т. Г. Шевченко в російській дожовтневій бібліографії (до 200-річчя від дня народження Кобзаря)

2014 рік, як відомо, є важливою історичною віхою для вітчизняного та зарубіжного літочислення. Весь прогресивний світ, а це вчені, літературознавці, мистецтвознавці, діячі освіти та культури відзначають 200-річний ювілей від дня народження духовного батька української нації Тараса Григоровича Шевченка.

Цікаву сторінку в історії культурних взаємин багатьох народів світу, передусім українського та російського (а це міжслов'янські зв'язки), становить бібліографічна Шевченкіана.

У ряді робіт українські та російські дослідники другої пол. ХХ ст. (М. Ясинський, І. Корнейчик, Ф. Сарана, Р. Милькіна та ін.) вже висвітлювали питання про наукове осмислення бібліографічної Шевченкіани, про роль та значення її для розвитку Шевченкознавства як наукового напрямку. В роботах цих дослідників наводиться також ряд прізвищ українських і російських діячів культури (дореволюційних і сучасних), які плідно працювали на ниві бібліографії, зробили вагомий внесок у справу пропаганди та популяризації творчої спадщини Т. Г. Шевченка та літератури про його життя і діяльність.

У дореволюційний час бібліографуванням життя та творчості Т. Г. Шевченка успішно займалися такі українські та російські діячі науки, літератури та культури як І. Франко, В. Доманицький, М. Комаров, О. Лазаревський, І. Левицький, В. Межов, А. Мез`єр та перший бібліограф життєвого і творчого шляху Кобзаря М. Гербель.

Твори Т. Г. Шевченка знаходили своє відображення в ряді бібліографічних покажчиків, друкованих каталогах бібліотек і книгарень, а також у бібліографічних виданнях прогресивного спрямування.

Ця стаття присвячена відображенню Шевченкіани в російській дожовтневій бібліографії. Матеріали в ній подається по можливості в хронологічному порядку бібліографування творчої спадщини українського поета та художника, література про його життя та діяльність.

Бібліографування творів Кобзаря почалося з появою його першої збірки поезії (1840), що вийшов у Петербурзі. У критико-бібліографічних відділах журналів «Современник» та «Отечественные записки» за цей же рік повідомлялось про вихід «Кобзаря». У рецензії, наприклад, на сторінках «Отечественных записок» відзначалось: «Имя Т. Г. Шевченко, если, не ошибаемся, в первый раз еще появляется в русской литературе, и нам тем приятнее было встретить его на книжке, в полной мере заслуживающей одобрения критики».

З виходом у світ першого Шевченкового збірника поезій починається реєстрація його творів в «Указателе вновь выходящих книг» – першого органу офіційної бібліографічної реєстрації в країні, що був додатком до «Журнала Министерства народного просвещения».

Критико-бібліографічні відділи «Отечественных записок» («Библиографическая хроника» – 1842. – №3; 1844. – № 5–6, 9; 1860. – № 3/4; «Новые книги» – 1869. – №3) та «Современника» («Новые книги» – 1840. – №3; 1842 – №3; 1844 – № 6, 12; 1860 – №3), а також оголошення петербурзького та московського книготорговців Д. Кожанчикова та М. Мамонтова, надруковані в цих виданнях, інформували читачів про публікацію творів українських, російських та зарубіжних авторів, повідомляли про вихід у світ поезій Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», «Тризна», «Чигиринський кобзар» та інших. Відзначимо, що в ті часи (особливо в органах демократичної журналістики) рецензія розглядалась як один із дієвих засобів бібліографічної характеристики творів, а не як засіб літературної критики. У критико-бібліографічний відділ «Отечественных записок» (1879 – №7) були включені відгуки на вихід трьох книжок українського історика та літературознавця О. Андрієвсько (підпис А. Т.), присвячених життю та творчості Т. Г. Шевченка. Це: «Поминки Тараса Григорьевича Шевченко 25 февраля 1874 г. в Одессе» (Одеса, 1879), «Тарас Григорьевич Шевченко в отзывах о нём иностранной печати» (Одеса, 1879) та «Шевченко, его жизнь и сочинения» (К., 1879).

Російський революціонер-демократ М. Добролюбов, який очолював критико-бібліографічний відділ «Современника» з 1858 по 1861 р. тепло зустрів вихід «Кобзаря» 1860 р., вмістивши в журналі змістовну рецензію, в якій відзначив народність та самобутність українського поета. Співробітники критико-бібліографічних відділів російських демократичних видань «Русское слово» (1859–1866) та «Дело» (1866–1888), очолювані Г. Благосветловим та Д. Писаревим, теж включали в них Шевченкові твори. Так, повідомляючи читачів про вихід у світ «Кобзаря», один із співробітників критико-бібліографічного відділу «Русского слова», поет-революціонер М. Михайлов (за підписом М. Л.) у свої рецензії на збірку поета порівнював Т. Г. Шевченка «с такими замечательными народными поэтами, как наш Кольцов или шотландский Берис».

Передова прогресивна преса Росії, продовжуючи й далі засобами бібліографії популяризувати творчість Кобзаря, надавала сторінки своїх видань для публікації окремих творів поета в російських перекладах, а також вмішувала відгуки та рецензії на окремі твори українського поета, друкувала про нього спогади сучасників.

Після розгрому царським урядом Кирило-Мефодіївського товариства (1847) ідейним натхненником революційно-демократичного напрямку якого був Т. Г. Шевченко, секретним розпорядженням Міністра народної освіти С. Уварова органам цензури заборонялося вмішувати в газетах та журналах будь-які оголошення про твори Т. Г. Шевченка. Ось чому за період з 1847 по 1857 р. не з'явилось ніде майже жодної згадки про автора «Кобзаря», якщо

не врахувати видань, що виходили за межами Росії. І все ж, простежуючи історію російської преси того часу, багато, що окремі твори Т. Г. Шевченка, які були покладені на музику (наприклад, «Нащо мені чорні брови»), відгуки на Шевченкову поезію представників різних літературно-критичних кіл, саме ім'я поета (інколи езопівською мовою) згадувалися на сторінках ряду періодичних видань («Иллюстрация» – 1848; «Современник» – 1855; «Новый поэтический мир» – 1856; «С.–Петербургские ведомости» – 1858 – № 144 та ін.) і мали певною мірою бібліографічний характер.

З середини 1855 р. перестає виходити додаток до «Журнала Министерства народного просвещения» – «Указатель вновь выходящих книг», а разом з ним на певний час припиняється й офіційна реєстрація творів друку. Функції її в різний час виконувала Петербурзька публічна бібліотека, «Журнал Министерства внутренних дел», а в 1860–1867 рр. перший бібліографічний журнал прогресивного напрямку «Книжный вестник», в якому українській тематиці приділялося значне місце. На сторінках «Книжного вестника», а також газети «Правительственный вестник», офіційна реєстрація творів друку на сторінках яких здійснювалась протягом 1869–1902 рр., теж частково звучала шевченківська тематика. Крім названих Шевченкових творів зустрічаємо повідомлення про такі поезії, як «Тополя», «Катерина», «Тарасова ніч», спогади про нього О. Афанасьєва-Чужбинського, А. Григорьєва та інших російських і українських авторів. Тут же вміщувалися книготоргові оголошення, в яких повідомлялося про продаж у книжкових магазинах Петербурга збірок та видань окремих творів українського поета, що вийшли у світ по його смерті.

Крім органів офіційної бібліографічної реєстрації, в яких реєструвалися Шевченкові твори та література про нього, варто згадати і про окремі літературно-публіцистичні видання. Вони в цей час не замовчували появу окремих журнально-газетних статей, надрукованих у Росії та на Україні, що були присвячені життєвому та творчому шляху Т. Г. Шевченка.

Прикладом такого літературно – публіцистичного видання може бути заснована Ю. Федьковичем газета «Буковина», що видавалася в Чернівцях в 1896 р. У ній була вміщена ґрунтовна стаття «Російські часописи про Шевченка» («Буковина – 1896. – № 66»). Невідомий автор оглянув статті, надруковані в «Русской старине», «Киевской старине», «Крымском вестнике» та ін. до 35-ої річниці смерті Т. Г. Шевченка. Відзначивши, що «Шевченко, як і Пушкін був геній рідного слова», він охарактеризував позицію, яку зайняли в день Шевченкових роковин російські газети та журнали демократичного та реакційного спрямувань.

Важливе значення мало відображення творів Т. Г. Шевченка та література про нього в спеціальних бібліографічних журналах «Библиограф» (1869), «Российская библиография» (1879–1882), «Библиограф» (1884–1894) М. Лісовського, «Библиографические записки» (1892), «Книговедение» (1894–1896), «Новости печати» (1895–1896), «Известия книжных магазинов Т-ва М. А. Вольф» (1897–1917) та ін. Зупинимось на двох із них.

В «Библиографе», що виходив за редакцією визначного російського бібліографа М. Лісовського (він же був і його видавцем), у розділах «Новые книги», «Материалы для истории литературы», «Литературные обозрения», «Философия. Библиография», «История и её вспомогательные науки», «Изыщная словесность», «Материалы для жизнеописаний», «Детские и народные книги» досить часто зустрічаємо назви збірок та окремих поезій Т. Г. Шевченка, що з'являлись у видавництвах В. Наголкішина, К. Куна, М. Мартинова (Петербург), Ф. Іогансона (Київ), В. Уточкіна (Одеса).

Новий тип бібліографічного видання напівкомерційного характеру становили «Известия книжных магазинов т-ва М. О. Вольф». Це був один із органів дореволюційної книготоргової бібліографії, що надавав своєчасну і шир. інформацію про книги з усіх галузей знань. «Кобзар» Т. Г. Шевченка, який виходив окремими виданнями в 1894, 1896, 1899, 1900, 1905, 1906, 1908, 1914 рр. у петербурзьких, московських та київських видавництвах, був включений у списки творів російських авторів на перших сторінках «Известий...».

У першому органі державної бібліографії в країні «Книжной летописи», що виходила з 1907 по 1917 р., в спеціальному розділі «На малороссийском наречии» були зареєстровані твори М. Коцюбинського, Л. Українка, І. Франка та інших українських письменників. У багатьох номерах майже кожного із річних комплектів «Книжной летописи» були відображені твори Т. Г. Шевченка, що вийшли в Москві, Петербурзі, Києві та в інших містах, а також музичні твори, написані на слова поета.

Найвиразніше шевченківська тематика звучить у випусках «Книжной летописи» за 1914 р., коли прогресивна громадськість країни відзначала 100-річчя від дня народження славетного «Кобзаря».

Понад 20 окремих видань творів Т. Г. Шевченка вийшло в рік його ювілею. На титульних сторінках багатьох із них, назви яких відображені в «Книжной летописи» за цей рік, зазначалося «Ювілейна серія. На спомин про столітні роковини з дня народження Кобзаря України».

Крім органів офіційної бібліографії та російських демократичних видань бібліографуванням Т. Г. Шевченка займалися і деякі інші періодичні видання, в яких були бібліографічні чи критико-бібліографічні відділи («Светоч», «С.-Петербургские губернские ведомости», «Русский инвалид» та ін.). Твори славетного поета, література про його життя та діяльність знаходила місце також у працях російських бібліографів та окремих товариств.

Цікаву сторінку в цьому плані становить бібліографічна діяльність Петербурзького комітету грамотності, створеного в 1861 при вільному економічному товаристві. Одним із прояв цієї діяльності був випуск комітетом з 1862 р. бібліографічних покажчиків літератури під назвою «Списки книг, одобренных комитетом грамотности», які були розраховані не лише на російського, але й на українського читача. За період з 1862 по 1872 р. вийшло вісім видань означених списків.

У першому виданні «Списка» згадувалися твори деяких українських авторів, що ж до творів Т. Г. Шевченка, зокрема, «Букваря южнорусского», то Міністерство державного майна негативно поставилося до їх включення. Про подвійну цензуру «Списка» та про втручання Міністерства державного майна в його випуск розповідають матеріали архіву Петербурзького комітету грамотності над якими працював відомий вітчизняний бібліографознавець І. І. Корнейчик.

У другому виданні «Списка», яке дістало назву «Список русских и малороссийских книг, одобренных комитетом грамотности для народных учителей и школ для народного чтения» (1863), кількість творів української літератури помітно збільшилася. Особливо збагатився новими виданнями розділ художньої літератури, де називалися твори І. Котляревського, М. Вовчка, О. Стороженка та ін. Тут же були вміщені і поеми Т. Г. Шевченка «Наймичка», «Перебендя», «Гамалія» з короткими анотаціями, а до книг «духовного» змісту були віднесені «Давидові псалми».

Українська література в т. ч. і твори Т. Г. Шевченка, увійшли ще в два наступних видання «Списков» – третє (1864), яке було передруковане з другого

названого видання, і четверте (1865). Але реакціонери, що входили до складу комітету, наполягали на припиненні бібліографічної рекомендації української літератури.

З 1878 р. Петербурзький комітет грамотності розпочав видання нових бібліографічних покажчиків під назвою «Систематические обзоры русской народно-учебной литературы», де були включені твори окремих українських авторів, в т. ч. і Т. Г. Шевченка.

Перша спроба подати повну бібліографію публікацій творів Т. Г. Шевченка належить прогресивному російському поету, перекладачу та видавцю М. Гербелю (1827–1883), який вважається першим бібліографом поета. У 1860 р. у «Кобзарі», виданому в Петербурзі за редакцією М. Гербеля, був уміщений «Список печатных сочинений Шевченко и их переводов на русский язык». В списку були представлені видання окремих збірок та поем «Кобзар», «Гайдамаки», «Гамалія», «Тризна», а також вірші «Вітре буйний», «Хустина», «Тяжко-важко в світі жити» та ряд інших, опублікованих в українських та російських збірниках та журналах за 1840–1860-ті рр. Всього налічувалось 74 назви. Складався список з двох частин: «Списка печатных сочинений Шевченко», в якому матеріал розміщувався за роками публікацій творів поета, та «Список русских переводов стихотворений Шевченко» М. Берга, М. Гербеля, М. Михайлова, О. Плещеева та ін.

В значно доповненому вигляді «Список» вийшов у другому (1869) та третьому (1876) виданнях «Кобзаря» знову ж таки за редакцією М. Гербеля. Друге видання «Списку» було доповнене поемами «Сретик», «Москалева криниця», «Невольник», «Щоденником» та рядом віршів, надрукованих в журналі «Основа» та «Московских ведомостях» (1861–1862 рр.), а також окремими петербурзькими виданнями «Кобзаря», «чигиринського Кобзаря» та «Чичиринського торбаніста-співця» (всі в 1876 р.). У третьому виданні «Списка», на відміну від перших двох, переклади поезій Т. Г. Шевченка російською мовою подані не за кожним твором зокрема, а за їх жанрами («Думи», «Пісні», «Балади», «Поеми та повісті»), що були опубліковані на сторінках російських збірників, журналів та газет впродовж 1856–1874 рр.

Одним із перших бібліографів Т. Г. Шевченка був також перший російський бібліограф-професіонал В. І. Межов (1830–1894). Серед багатьох його бібліографічних праць заслуговує на увагу «История русской и всеобщей словесности. 1855–1870» (СПб., 1872). Крім назв книжок і статей, що містить багатий і цікавий матеріал з історії України та української літератури, списку періодичних видань, що виходили на Україні російською мовою, життєписів її провідних наукових і культурних діячів, тут особливе місце займає перелік статей про Т. Г. Шевченка (56 назв). Цей невеликий вибіркового бібліографічний список містить спогади про Т. Г. Шевченка, О. Афанасьєва-Чужбинського («Русское слово» – 1861. – № 5), О. Лазаревського («Черниговские губернские ведомости» – 1861. – № 12), статті із «Киевского телеграфа», «Полтавских губернских ведомостей», «Книжного вестника» про життя та діяльність великого поета, матеріали про увічнення його пам'яті.

Значний внесок у розвиток бібліографії художньої літератури внесла перша жінка-бібліограф А. В. Мез'єр (1869–1935). Її основна двотомна праця «Русская словесность с XI по XIX столетие включительно» (СПб., 1899–1902) містить і шевченкові твори. У другому тому її праці А. В. Мез'єр включила твори Кобзаря українською та російською мовами, а також літературу про нього. У підрозділі «Общая характеристика» (персоналії Т. Г. Шевченка – автори) на перше

місце вона поставила статтю М. Добровольцова «Кобзарь» Тараса Шевченка («Современник». – 1860. – № 3), твори інших дослідників життєвого та творчого шляху поета.

Видатний російський бібліограф, автор трьохтомної бібліографічної праці «Среди книг» (1911–1915) М. О. Рубакін з прихильністю ставився до української літератури. В передмові до першого тому згаданої праці він писав: «Вряд ли нужно доказывать, что украинской литературе должно быть отведено особое место среди других славянских литератур». Т. Г. Шевченка тут був представлений кількома виданнями «Кобзаря» (СПб., 1906, 1907, 1908) та літературно-критичними статтями про нього українських і російських діячів науки та літератури Г. Данилевського, М. Костомарова, М. Сумцова та багатьох інших.

Таким чином, доживтнева російська бібліографічна Шевченкіана суттєво збагатила Шевченкознавство, міжнаціональні слов'янські бібліографічні зв'язки.

Славні традиції в розробці та збагаченні бібліографічної Шевченкіани успішно продовжують наступні покоління бібліографів, передусім українські, які працюють в бібліотеках, Книжковій палаті, органах інформації України, а це втілення в життя загальнодержавної програми «Документальна пам'ять України».

Наукові праці НБУВ. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 547–552.

**ДЯЧЕНКО
НАДІЯ СЕРГІЇВНА,**

*кандидат педагогічних наук,
доцент*

Народилася 25 квітня 1948 р. в с. Заруддя Іванківського р-ну Київської обл. З 1968 по 1972 р. навчалася в Київському державному інституті культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв). Трудову діяльність розпочала на посаді бібліотекаря в Черкаській обласній бібліотеці для дітей. З 1973 по 1991 р. працювала в Державній бібліотеці України для дітей (нині – Національна бібліотека України для дітей) на посадах старшого, головного бібліотекаря науково-методичного відділу, з 1983 по 1991 р. – завідувач науково-бібліографічного відділу; з 1991 р. – в Київському національному університеті культури і мистецтв на посадах: завідувач лабораторії, старший викладач, доцент кафедр дитячої літератури та бібліотечної роботи з дітьми, архівознавства, бібліотекознавства, з 2003 р. – доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності.

Н. С. Дяченко є автором рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей та організаторів дитячого читання, а також науковим редактором бібліографічних посібників.

У 1999 р. захистила кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему: «Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні» за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (науковий керівник – доктор культурології, професор Т. О. Долбенко). У 1997 р. отримала вчене звання доцента.

Член робочої групи по підготовці «Концепція шкільної бібліотеки» та «Положення про шкільну бібліотеку»; «Стандарту вищої освіти підготовки бакалавра з напрямку 0201 «Культура» 6.020100 – «Бібліотекознавство і бібліографія» (1999–2000); «Стандарту 6.020105 – «Документознавство та інформаційна діяльність» (2013). Співатор дослідження «Історія розвитку бібліотек України для дітей», що проводить Національна бібліотека України для дітей.

Автор 45 наукових та науково-методичних публікацій, рецензент багатьох бібліографічних посібників, зокрема, «Веселка-дітям» (1934–1984); навчальних – «Бібліографознавство» (2004). «Документально-інформаційні комунікації» (2011). Керівник дипломних проектів, магістерських досліджень.

Має урядові нагороди: медалі «До 1500-річчя міста Києва» та «Ветеран труда» (1989); Почесна відзнака «За багаторічну плідну працю в галузі культури» (2003) почесні грамоти тощо.

Викладала дисципліни: «Бібліографія літератури для дітей та юнацтва», «Бібліографічна діяльність бібліотек для дітей», «Історія дитячої книги», «Краєзнавча робота бібліотек для дітей», «Бібліографія навчально-педагогічної літератури», «Бібліографія зарубіжної літератури для дітей», «Наукові основи зберігання документів», «Судові та станові установи-фондоутворювачі», «Міжнародне архівне співробітництво», «Історична бібліографія», «Менеджмент в архівній справі», «Теорія і практика референтської діяльності», «Документно-інформаційні комунікації», «Державна інформаційна політика» та ін.

Коло наукових інтересів: бібліографознавство, архівознавство, документально-інформаційні комунікації, бібліографія літератури для дітей, документознавство, анування та реферування документів, референтна справа.

Основні публікації:

1. Історія дитячої книги : навч. посіб. / Н. С. Дяченко. – К., 1997. – 89 с.
2. Основні напрями розвитку української рекомендаційної бібліографії літератури для дітей в 70–80 роки / Н. С. Дяченко // Основні аспекти та прогресивні технології діяльності дитячих бібліотек : зб. наук. пр. – К., 1998. – С.51–61.
3. Місце рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей у формуванні особистості дитини / Н. С. Дяченко // Вісн. Кн. палати. – 1998. – №11. – С.7–9.
4. Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні в 90-ті роки / Н. С. Дяченко // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 10. – С.10–13.
5. Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні: автореф. дис... канд. пед.. наук : 07.00.08 / Дяченко Надія Сергіївна ; Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 1998. – 16с.
6. Теоретичні підходи до визначення термінів у бібліографії літератури для дітей / Н. С. Дяченко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр. / В. В. Бездрабко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; Ін-т державного управління і права. – К., 2008. – Вип.2. – С.38–42.
7. Розвиток бібліографії літератури для дітей в Україні в другій половині 19-го на початку 20-го ст. / Н. С. Дяченко // Вісник КНУКіМ. Серія Педагогіка : зб. наук. пр. / КНУКіМ. – К., 2009. – Вип.19. – С. 29–34.
8. Бібліографічна діяльність бібліотек України для дітей. 1960–1974 рр. / Н. О. Гаждан, Н. В. Загайна, Н. С. Дяченко ; наук. ред. Н. С. Дяченко ; Нац. б-ка України для дітей . – К., 2007. – 36 с.
9. Наукові основи зберігання документів : навч. програма / Уклад. Н. С. Дяченко ; Нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2001. – 17 с.
10. Документно-інформаційні комунікації: робоча навч. програма / уклад. В. В. Бездрабко, Н. С. Дяченко ; Нац. ун-т культури і мистецтв. – К. : КНУКіМ, 2012. – 50 с.
11. Державна інформаційна політика: робоча навч. програма / Уклад. Н. С. Дяченко; Нац. ун-т культури і мистецтв. – К. : КНУКіМ, 2012. – 44 с.

Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні в 90-ті роки ХХ ст.

Розвиток системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в сучасних умовах потребує глибоких теоретичних досліджень, які мають відповісти на ряд питань і проблем, пов'язаних з удосконаленням методики бібліографування, прогнозування, моделювання організації читання дітей в нових соціокультурних умовах.

Як показав аналіз рекомендаційних бібліографічних посібників, підготовлених і виданих Державною бібліотекою України для дітей, в 90-ті роки відбуваються певні зміни у формуванні системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей. Здобуття Україною довгоочікуваної жаданої незалежності дало новий поштовх розвитку системи рекомендаційних бібліографічних посібників, які спрямовані сприяти розвитку української культури, духовному відродженню

нації. Своїми специфічними методами – відбором літератури, бібліографічною характеристикою, групуванням, різними прийомами рекомендації літератури – рекомендаційна бібліографія літератури для дітей сприяє активізації процесу читання учнів, підвищенню культури самостійного вибору літератури, а також рівня читацького сприйняття творів.

Слід відзначити, що підготовка і випуск рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні з 1991 р. значно ускладнилися у зв'язку з економічною кризою в Україні. Налагоджена система видання бібліографічних посібників у видавництві дитячої літератури «Веселка» була порушена, оскільки видання їх були для видавництва збитковими. Тому видавництво «Веселка» відмовилось видавати бібліографічні посібники, підготовлені Державною бібліотекою України для дітей. Це привело до труднощів, пов'язаних з випуском бібліографічних посібників типографським способом. Проте з 1992 р. Державна бібліотека України для дітей розпочала підготовку і видання рекомендаційних списків літератури «Повернуті із забуття» для різних вікових груп дітей, які стали щорічними.

Перший список «Повернуті із забуття» для дітей молодшого і середнього шкільного віку був виданий в 1992 р. тиражем 450 примірників. Бібліографічний список має просту структуру, складається із вступної частини і списку рекомендованих творів. Оскільки він призначений для двох вікових груп – молодших школярів і учнів середнього шкільного віку, то розміщення бібліографічних записів подається спочатку для молодших школярів, а далі, після зірочок, – для читачів середнього шкільного віку.

Щоправда, цей розподіл дещо умовний, бо більшість творів можуть бути цікавими і зрозумілими учням різних класів. Отже, умовно для учнів молодшого шкільного віку рекомендовано 6 книг, для середнього – 5. У межах вікової групи інформація про книги розміщена в алфавіті прізвищ авторів.

Для учнів молодшого віку книги Б. І. Антонича «Росте хлоп'я, мов куц малини», І. Коменця «Книжечка для Дзвінки», Б. Лепкого «Казки», О. Олеся «Все навколо зеленіє», О. Пчілки «Годі, діточки, вам спати», В. Свідзинського «Чудесна тростка», що вийшли в 1990–1991 рр. у видавництві «Веселка».

Для бібліографічної характеристики використані анотації і бібліографічний опис. В анотаціях автор посібника Н. Загайна використовує різні прийоми: уривки з творів, звернення до читачів, поради, як краще ознайомитись з цими творами, характеристику рис героїв тощо.

Анотації не розпадаються на окремі частини: вони мають єдиний стержень, це зміст книги, її особливості. Важливим акцентом в анотаціях є інформація про важливі моменти із життя письменника. Ось, наприклад, як в анотації на книгу Б.-І. Антонича «Росте хлопця, мов куц малини» поєднуються ті аспекти, про які було сказано вище:

Автор книжки – львівський поет Богдан-Ігор Антонич (1909–1937) – прожив коротке життя. Та, на щастя, він залишив нам свої надзвичайні, ліричні вірші. В цій книжці уривки з них.

Поет умів розмовляти з рослинами і звірятами, розумів їхню мову і незвично розповідав про це у віршах. Ось послухайте:

*«Я розумію вас, звір'ята і рослини,
Я чую, як шумлять комети і зростають трави.
Антонич теж звіря сумне і кучеряве»*

Ти не віриш, що так могло бути? Прочитай вірша і, можливо, ти теж пригадаєш, що колись був квіткою, травичкою, соловейком...»

До посібника додається допоміжний апарат. Оформлення бібліографічного списку не привертає уваги читачів, бо виданий він ротапринтним способом, на жовтому папері. відсутні ілюстрації.

Другий випуск рекомендаційного списку літератури «Повернуті із забуття» для учнів старшого шкільного віку підготовлений Державною бібліотекою України для дітей в 1993 р. і виданий тиражем 800 примірників.

Список містить короткі розповіді про збірки поетичних і прозових творів незаслужено забутих українських письменників М. Вороного, М. Драй-Хмари, Т. Осьмачки, О. Теліги, Б.-І. Антонича, Дніпрової Чайки, А. Лотоцького, А. Кашенка та багатьох інших, а також про життєвий шлях окремих письменників: В. Винниченка, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Костомарова, Г. Косинки, П. Кулігна, Б. Лепкого, В. Підмогильного, В. Самійленка, В. Симоненка, В. Стуса, Г. Хоткевича та інших, про їхні кращі твори, що побачили світ у видавництвах України.

До посібника включено 20 бібліографічних записів, спочатку в алфавітному порядку подають збірки, а потім в алфавіті прізвищ письменників подані розповіді про окремих письменників. У бібліографічних довідках автор посібника Н. Загайна розповідає про творчу спадщину письменників.

Автор щиро і аргументовано доводить читачам інформацію про творчість українських письменників. Вона використовує уривки з творів, щоб показати достовірність стилю, образів тощо. Наприклад, в анотації на збірку поезії першої пол. ХХ ст. «Атом Серця» (К, 1992) не тільки вказані прізвища письменників, твори яких вміщені в збірці, а й наведені для прикладу уривки з їх поетичних творів, що допомагає читачам краще зрозуміти зміст поезії: «... В їхній поезії, хоч і забутій, але живій, історична пам'ять українського народу, його пісня і дума, осудження покірливості, малодушності, заклик до національного визволення:

*О дух України! Орел!
Дух вільний, сміливий, високий,
Злетти, стурбуй цей мертвий спокій
І влиш життя з своїх джерел.*

(О. Олесь)

Навіть сповнені милозвуччя і гнучкого ритму вірші, що змальовували красу навколишнього світу, пронизані почуттям любові до України, відповідальності за її долю:

*Краса! На світі цім Краса –
Наїхненна чарівниця...
Її я славлю і хвалю.
І кожну їй хвилину
Готов оддати без жалю.
Мій друже, я Красу люблю...
Як рідну Україну!*

(М. Вороний)

Третій випуск рекомендаційного списку літератури «Повернуті із забуття» був підготовлений для учнів середнього та старшого шкільного віку в 1994 р.

У цьому посібнику міститься інформація про твори письменників, які незаслужено викреслені з нашої історії. Як і в попередніх випусках на початку

списку рекомендуються збірки, а потім в алфавіті прізвищ письменників подаються розповіді про їх життя і творчість, далі пропонуються твори. До списку включені твори письменників: В. Антоненка-Давидова, І. Багряного, М. Вороного, О. Гончара, М. Грушевського, Г. Данилевського, А. Кащенко, М. Костомарова, У. Самчука, В. Стуса, М. Хвильового, А. Чайковського, С. Черкасенка, Д. Яворницького.

Четвертий випуск рекомендаційного бібліографічного списку «Повернуті із забуття» був підготовлений для учнів середнього і старшого шкільного віку в 1995 р. і виданий тиражем 600 примірників.

Як і в попередніх випусках на початку списку рекомендуються збірки, а далі подаються розповіді про життя і творчість окремих письменників. До списку включено 21 бібліографічний запис, зокрема ввійшло 5 збірок, які знайомлять читачів з творами Б. Антоненка-Давидовича, М. Ірчана, Г. Косинки, В. Поліщука, С. Величка, Г. Когиського, Н. Кобринської, А. Кримського, М. Грушевського та інших українських письменників, а також з «Першою конституцією України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік». Далі в списку рекомендовані твори Б. –І. Антонича, М. Аркаса, В. Будзиновського, Дніпрової Чайки, В. Жуховецької, Н. Кибальчича, І. Крип'якевича, Л. Старицької – Черняхівської, А. Химка. Крім того, в списку міститься інформація про нові видання творів В. Підмогильного, В. Симоненка, М. Хвильового, з творчими біографіями яких читачі ознайомилися у попередніх випусках, а також і про незаслужено забуті «Українські перекази», зібрані М. Возняком та роман відомого письменника Р. Іваничука «Яничари».

П'ятий випуск рекомендаційного списку літератури «Повернуті із забуття» для учнів середнього і старшого шкільного віку підготовлений і виданий в 1996 р. тиражем 500 примірників.

Цей випуск, як і попередні, продовжує знайомити учнів з книгами талановитих українських письменників, які довгий час незаслужено замовчувались і були викреслені з української літератури. Список побудований, як і попередні, спочатку подаються збірки, а потім рекомендовані біографічні довідки про письменників і їх твори. До списку включено 11 бібліографічних записів. У списку вміщені дві збірки «Дмитро Вишневецький (Байда)» і «Заклятий козак», в них включено праці М. Грушевського, А. Чайковського, Омелька Островського, Ю. Тиса, С. Божка та інших письменників. Окремо виділені біографічні довідки письменників Г. Бабенка, Ю. Горліс-Горського, М. Кононенка, Т. Осьмачки, М. Руденка, В. Юрченка. Крім того, вміщена інформація про нові книги У. Самчука, А. Чайковського, Д. Яворницького, з біографіями яких читачі могли познайомитися з попередніх випусків.

Шостий випуск рекомендаційного списку літератури «Повернуті із забуття» для учнів молодшого, середнього і старшого віку підготовлений і виданий в 1997 р. тиражем 250 примірників.

Посібник продовжує знайомити читачів із книгами талановитих українських письменників, твори яких тільки недавно вийшли з друку. У списку міститься інформація про життєвий і творчий шлях окремих письменників, таких як: С. Бабій, О. Дмитренко, І. Коменець, В. Косовський. Дізнаються читачі й про нові видання І. Багряного та У. Самчука, з творчими біографіями яких могли ознайомитися з попередніх випусків. До посібника включено 9 бібліографічних записів.

Державною бібліотекою України для дітей також були видані в 1992 р. бесіди про книги «Наш родовід» для учнів 7–9 класів тиражем 600 примірників.

До посібника ввійшло три бесіди «Події стародавні», «Національні святині та скарби», «Обереги пам'яті», в них вміщена інформація про книги, в яких розкриваються героїчні і трагічні сторінки з історії українського народу від давніх

давен і до наших днів, розповідається про народні обряди, звичаї, традиції і про мову як неоціненний скарб народу. До посібника включено 19 бібліографічних записів. Розміщення їх здійснюється в тексті бесід в логічній послідовності, в першій бесіді – хронологічне висвітлення історії, в другій і третій – від загального до конкретного висвітлення предмету, явища. У бесідах про книги активно проявляється патріотична позиція автора посібника Н. Гахамана щодо втілення задуму і мети посібника, це прослідковується у відборі літератури, її характеристикі, в прийомах викладу інформації про зміст рекомендованих видань, у відборі епіграмів, що допомагають розкрити зміст бесіди про книги. Наприклад, епіграфом до бесіди «Події стародавні» взяті влучні слова В.Сосюри про Україну: «Твої шляхи – відчай і камінь», до другої бесіди «Національні святині та скарби» епіграфом взяті слова В. Симоненка:

*«Україно! Доки жити буду,
Доти відкриватиму тебе».*

Епіграфом до третьої бесіди «Обереги пам'яті» взяті знову рядки із поезії В. Сосюри про красу мови:

*«Любить Україну у сні й назву,
Вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
І мову її слов'їну».*

Відбір літератури здійснено за 1988–1991 рр., це видання, що вийшли у видавництвах «Веселка», «Молодь», «Радянська школа», «Обереги», «Каменяр», «Дніпро», «Либідь», що не видавалися в Україні: Грушевський М. «Коротка історія України» (К., 1991), Драгоманов М. «Про українських козаків, татар та турков» (К., 1991), Лотоцький А. «Княжа слава», «Хрест над Дніпром» (К., 1991).

Доступною і зрозумілою мовою автор посібника веде розмову про книги, послідовно переходить від характеристики однієї книги до іншої, при цьому нагадує читачам вже про відомі факти, пропонує познайомитись з новими, невідомими тощо.

Бесіда-пам'ятка «Національна символіка» для учнів 5–9 класів також підготовлена Державною бібліотекою для дітей в 1992 р.

У посібнику подаються відомості про книги, в яких розповідається про геральдику та національні традиції українського народу, які глибоко шанували наші предки. Бесіда складається із звернення до читачів і трьох розділів: 1. «Герби на Україні»; 2. «Прапорові барви України»; 3. «Українські гімни». У бесіді, крім книг, рекомендовані короткі нариси, що опубліковані в періодичних виданнях. До посібника включено 24 бібліографічні записи. У межах розділів розміщення алфавітне, спочатку подаються книги, потім в алфавіті прізвищ статті. У кінці посібника додається список літератури не анотований.

У 1992 р. тиражем 500 примірників підготовлений і виданий також рекомендаційний список літератури «Українська Фантастика» для учнів 7–9 класів.

Посібник має просту структуру, він складається із епіграфу, вступу і списку літератури. До посібника включено 10 бібліографічних записів, які розміщені в алфавіті прізвищ авторів і назв творів. Хронологічні межі відбору літератури – 4 роки (1988–1991 рр.). Це видання, що вийшли у видавництвах «Веселка» і «Молодь» в серіях «Пригоди. Фантастика», «Компас» («Пригоди. Подорожі. Фантастика»).

До посібника увійшли твори українських письменників О. Бердника, В. Владка, Н. Гайдамаки, В. Головачова, А. Григоренка, О. Кульменка, Е. Пасицького, О. Рожен, О. Романчука, І. Росоховатського, В. Савченка. Епіграфом до посібника взяті слова Л. Українки «Хто відкриває прийдешність нашому почуттю, той поширює межі вічності нашій душі». У зверненні до читачів, автор посібника Н. Загайна коротко і зрозуміло націлює на зміст рекомендованих книг: «Юний друже! Світ фантастики прийшов до нас із глибини віків – разом з міфами Еллади, давньоіндійським епосом, скандинавськими сагами, легендами слов'ян, пам'ятками усної поетичної творчості нашої Землі. Уява, фантазія проклала дорогу в космос, пробуджувала будь-яку творчість – і технічну, і художню. А фантастика часто йшла попереду наукових і технічних відкриттів, прогнозувала їх.

Прочитавши книги, які рекомендуються в списку, ти збагнеш, що все більше уваги письменники-фантасти приділяють людині майбутнього – людині зоряній, високодуховній, мудрій, без якої не може бути прийдешнього з високорозвинутою наукою і технікою. Вони утверджують чесність, мужність, благородство всупереч нічності, підлості, прославляють ясний, розкутий розум. Тому прочитай ці твори – і ти пізнаєш радість співучасті в муруванні Храму Майбуття».

Для бібліографічної характеристики використовується бібліографічний опис і анотації. В анотаціях цікаво розповідається про авторів творів, про зміст рекомендованих видань, з цією метою застосовуються уривки з творів, запитання, звернення до читачів. Наприклад, в анотації на книгу В. Владко «Сивий капітан: Аргонавти Всесвіту» (К., 1990) спочатку розповідається про письменника, про його твори, з використанням запитань, що можуть заінтригувати читачів.

Сьогодні в Україні повертаються твори письменників української діаспори, які в різні часи, різними шляхами і з різних причин опинилися за межами рідної землі. Та продовжували писати про рідну їм землю мріяли, щоб їх знали й читали на Батьківщині. Державна бібліотека України для дітей підготувала інформаційний список «Письменники української діаспори – дітям» для дошкільників та учнів 1–9 класів. Цей список був виданий у 1994 р. У ньому коротко представлено біографічні відомості про письменників: О. Довжича, Л. Хражчеєву, К. Перелісну, Г. Черінь, М. Цуканову та інших. Також вміщена інформація про їхні твори, що видані в Україні, Канаді та США і надійшли у фонд ДБУ для дітей. Список складається із трьох розділів: література для дошкільників та учнів 1–4 класів; література для учнів 5–6 класів; література для учнів 7–9 класів. До кожної книги у списку подана анотація, також є невелике звернення до читачів.

Другий випуск цього посібника «Письменники української діаспори дітям» для учнів 1–9 класів вийшов у 1995 р. Посібник складається із звернення до читачів і двох розділів: літератури для учнів 1–4 класів, літератури для учнів 5–9 класів.

Рекомендаційна бібліографія літератури для дітей є дійовим, ефективним засобом впливу на зміст читання, організацію формування читання дітей, важливим джерелом бібліографічної інформації про дитячу літературу, засобом популяризації кращих творів української і світової літератури для дітей. В основі рекомендаційної бібліографії літератури для дітей є її гуманістична спрямованість. Тому, на нашу думку, не слід відкидати традиційні друковані рекомендаційні посібники для дітей, а навпаки, треба зробити їх більш модернізованими, оперативними у забезпеченні дітей бібліографічною інформацією. Тим більше, що поліграфічні можливості дозволяють зробити друковані бібліографічні посібники привабливими та ілюстрованими.

ЗАГУМЕННА ВІРА ВІКТОРІНА,

*кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційних
комунікацій та бібліотекознавства
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв, заслужений
працівник культури України*

Народилася 11 липня 1954 р., м. Артемівськ, Донецька обл. У 1971 р. закінчила Артемівську середню школу з золотою медаллю; у 1975 р. – Харківський державний інститут культури (диплом з відзнакою); у 1986 р. вступила до аспірантури Київського державного інституту культури. У 1992 р. захистила кандидатську дисертацію в Московському державному інституті культури на тему: «Система бібліографічного забезпечення комплектування як фактор підвищення якості бібліотечних фондів» за спеціальністю 05.25.03 – «Бібліотекознавство і бібліографознавство», (науковий керівник – кандидат історичних наук, професор П. В. Коломієць).

1975–1976 рр. – зав. читальною залом в Артемівській районній бібліотеці (Донецька обл.). З 1977 р. старший бібліограф наукової бібліотеки Київського державного інституту культури; зав. довідково-бібліографічним відділом; з 1983 по 1986 р. навчалася в аспірантурі КДІК; з 1986 р. – викладач кафедри загального бібліографознавства, з 1992 р. – доцентом; з 1996 – зав. кафедри бібліографознавства, професор; з лютого 1998 р. по 2000 р. – декан факультету інформаційних систем і бібліотекознавства КНУКіМ.

Член Президії Української бібліотечної асоціації (з 2000 р.), очолює напрям з наукової та освітньої діяльності; член редколегії журналу «Вісн. Кн. палати» (1996–1999), «Бібліотечна планета» (1998); член спеціалізованої Вченої Ради КНУКіМ по захисту кандидатських дисертацій (1997–2006); Вчений секретар спеціалізованої Вченої Ради КНУКіМ по захисту докторських дисертацій (2003–2006); член фахової Ради з питань культури і мистецтв міністерства освіти України (1997–2006).

У 2000 р. проходила стажування в бібліотеці Конгресу США за програмою IREX «Сучасні проблеми наукових досліджень». Тема дослідження: «Довідкове та інформаційне обслуговування в бібліотеках».

У 2008 р. отримала почесне звання «Заслужений працівник культури України».

Має більше 150 публікацій наукового та науково-методичного характеру.

Науковий керівник аспірантів (захищено 8 дисертаційних досліджень), магістрів.

Викладає дисципліни: «Бібліографознавство», «Бібліографічна діяльність», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Міжнародні інформаційні ресурси», «Видавничі та книготорговельні інформаційні ресурси», «Адвокаційна діяльність бібліотек», «Інновації в бібліотечній діяльності».

Коло наукових інтересів: національна бібліографія, бібліотечно-інформаційна освіта, бібліотечно-інформаційне обслуговування, адвокаційна діяльність бібліотек, бібліотека і інновації тощо.

Основні публікації:

1. Бібліографічна реєстрація в сучасній Україні // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 11. – С. 5–7. **2.** Концептуальна модель підготовки сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця // Вісн. Кн. палати. – 2001. – № 2. – С. 20–21. **3.** Професійний бібліотечний рух : назустріч змінам бібліотечно-інформаційного середовища : зб. ст. – К., 2001 (член ред. колегії). – 107 с. **4.** Валентина Степанівна Пашкова : біобібліогр. покажч. / М-во культури і мистецтв України ; Нац. парлам. б-ка України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; уклад: В. В. Загуменна, О. І. Загуменна ; авт. вступ ст. В. В. Загуменна. – К. ; НПБ України, 2005. – 36 с. **5.** Национальная библиография Украины : минувшее десятилетие (1994–2004) // Научные и технические библиотеки. – 2006. – № 3. – С.26–30. **6.** Стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика «Бакалавр» (Спеціальність «Книгознавство. Бібліотекознавство. Бібліографія» // Т. І. Ківшар, В. М. Медведєва, В. В. Загуменна, Т. С. Менько, І. П. Штефан, М. В. Макарова. – К, 2005. – 53 с. **7.** Інформаційна та виставкова діяльність : словник базових термінів. (В співавт.) – К. : НАККІМ, 2011. – 72 с. **8.** Законодавство України на допомогу адвокаційній діяльності бібліотек : зб. документів / уклад. О. І. Романюк, Я. Є. Сошинська ; вступ. сл. В. В. Загуменна ; Укр. бібл. асоц. – Електрон. вид. – К. : УБА, 2012. – 327 с. **9.** Знакова постать української бібліотечної справи [про д-ра іст. наук, канд. пед. наук, доцента, віце-президента УБА В. Пашкову] / Загуменна В.В., Новальська Т.В. // Бібліотечна планета, 2015. – № 1. – С 40-41. **10.** Відомий бібліотекознавець, педагог Тетяна Василівна Новальська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2015. – № 3. **11.** Чому потрібна адвокація українським бібліотекам? // V1 Львівський бібліотечний форум «Бібліотек@ – стратегія розвитку» : збірник матеріалів / Укр. бібл. асоц. – Електрон. вид. – Київ : УБА, 2015. **12.** Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних фахівців у НАККІМ / Загуменна В.В., Тимошенко І.В. // Вісник книжкової палати. – 2015. – 4. – С. 43–44. **13.** Інноваційні зміни в бібліотечно-інформаційній освіті // Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: європейські орієнтири»: збірник матеріалів / Укр. бібл. асоц. – Електрон. вид. – Київ : УБА, 2016. **14.** Сучасний імідж бібліотечної професії: взаємодія освіти, науки, практики // VII Львівський бібліотечний форум «Модерна бібліотек@ в мінливому світі» : збірник матеріалів / Укр. бібл. асоц. – Електрон. вид. – Київ : УБА, 2016. **15.** Перспективи реалізації Програми Української бібліотечної асоціації «Дієва бібліотека – успішна громада» у світлі Глобальних цілей сталого розвитку // VIII Львівський бібліотечний форум «Бібліотек@ – від ідеальної до ефективної» : збірник матеріалів / Укр. бібл. асоц. – Електрон. вид. – Київ : УБА, 2017. **16.** Дистанційна освіта бібліотекарів у віртуальному середовищі : [міжнародна конференція у Вільнюсі (Литва) 7–8 червня 2017р.] / В. Загуменна, Т. Гранчак // Вісник Книжкової палати. – 2017. – № 6. – С. 45–47.

Національна бібліографія України: здобутки та перспективи

«Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку» – під такою назвою в 1994 р. відбулася наукова конференція, що була проведена Національною парламентамською бібліотекою та Київським державним інститутом культури (нині Київський національний університет культури і мистецтв),

на якій провідні фахівці України обговорювали нагальні питання відтворення українського бібліографічного репертуару та поточної національної бібліографії. З того часу минуло 10 років. Яких успіхів ми досягли в цьому напрямку, які проблеми стоять перед українською національною бібліографією сьогодні та які перспективи їх вирішення?

Національна бібліографія як свідок національної пам'яті певного народу є частиною свого часу, вона відображає історичний родовід своєї держави. Національна бібліографія показує зміни культурних та літературних запитів користувачів в інформації, сприяє накресленню стратегічних напрямів, прогнозуванню перспектив науково-економічного, політичного та культурного розвитку держави. Через деякий час після її випуску вона набуває історичного та архівного значення.

Бібліографічна реєстрація творів друку та інших видів документів включає два основні напрями – це ретроспективний облік видань та поточний облік. Це, по суті, дві частки одного цілого – те, що визначається в міжнародній практиці як національна бібліографія. Для поточної національної бібліографії облік за територіальною ознакою висувається на перший план: він більш надійний, а також важливий для розвитку та функціонування самої національної бібліографії. Територіальний облік має державний характер, що у подальшому має стати базою для ретроспективного національного репертуару, а також для розвитку інших видів бібліографії.

У рекомендаціях Міжнародної конференції про національні бібліографічні служби, що відбулася в Копенгагені в 1998 р., наголошується, що національні бібліографії повинні включати поточну національну продукцію та по можливості забезпечити ретроспективний облік документів. Національна бібліографія повинна включати відомості про матеріали на всіх мовах, на яких вони друкуються на території держави.

З самого початку 90-х років у наукових збірниках та на сторінках фахових періодичних видань з'явилося чимало публікацій, які в тій чи іншій мірі торкалися питань розвитку української національної бібліографії. Так І. О. Вовченко розглядала проблеми та завдання державної (національної) бібліографії в Україні у відповідності до міжнародних вимог. Проблемам термінології та функціональної структури національної бібліографії присвячені статті П. В. Голобуцького, В. В. Загуменної, Е. М. Жлудька, В. Ю. Омельчука. Діяльність Книжкової палати України як центру поточної національної бібліографії в державі ґрунтовно представлена в працях М. І. Сенченка. Питання розвитку ретроспективної національної бібліографії в Україні знайшли своє відображення в роботах В. І. Лутовинової, Р. С. Жданової. Здобутки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України в галузі створення українського бібліографічного репертуару висвітлює в своїй статті М. М. Романюк. Г. М. Швецова-Водка розглядає державну (національну) бібліографію в контексті розвитку бібліографічних ресурсів України та ін.

У той же час ціла низка об'єктивних причин ускладнила поточний облік національних творів друку та організацію роботи в галузі національної ретроспективної бібліографії. Аналізуючи ситуацію, спеціалісти одностайно відзначили неопрацьованість основоположних теоретико-методичних питань, відомчу розмежованість, недостатню координацію дій всіх установ та організацій, залучених до цієї справи, нерівномірне технічне забезпечення бібліотек, слабку фінансову підтримку з боку держави тощо.

Прослідкуємо, що ж відбулося протягом 10 років, з 1994 р., коли була проведена конференція з національної бібліографії, до 2004 р. Зазначимо, що в 1994 р. Книжкова палата України видавала всього три державних бібліографічних

літописи: «Літопис книг», «Літопис журнальних статей» і «Літопис газетних статей». Нотні та образотворчі видання книжкового типу відображались у «Літописі книг».

Україна одна з небагатьох республік колишнього Союзу практично не мала свого національного репертуару друкованої продукції... Можна назвати бібліографічний покажчик С. Й. Петрова «Книги громадянського друку, видані на Україні, XVIII – перша половина XIX ст.: Каталог», виданий у 1971 р. у Харкові, та покажчики Ф. П. Максименка «Кириличні стародруки...» (Львів, 1975) і Я. П. Запаско та Я. Д. Ісаєвича «...Каталог стародруків, виданих на Україні» (1574–1800), виданий у Львові в 1981–1984 рр.

1996 рік на терені національної бібліографії України позначився виходом двох друкованих каталогів україномовної книги провідних бібліотек держави. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського (НБУ) надрукувала покажчик «Україномовна книга, 1798 – 1916. Вип. 1: 1798 – 1885». Початком ери україномовної книги визнано 1798 рік, коли було надруковано громадянським шрифтом «Енеїду» І. Котляревського. Хронологічні рамки першої частини каталогу НБУ ім. В. Вернадського пояснюється обсягом напрацьованого матеріалу та можливістю його обробки в автоматизованому режимі. Національна парламентська бібліотека України видала «Бібліографічний покажчик. Україномовна книга, 1808–1923» з поясненням, що найстаріша книга, яка знаходиться в фондах бібліотеки, датована 1808 р.

Сьогодні Національна парламентська бібліотека України завершила роботу вже над третім випуском «Друкованого зведеного каталогу україномовної книги державних бібліотек та музеїв України», що є складовою частиною національного бібліографічного репертуару. На даний момент вийшли всі три випуски.

«Друкований зведений каталог...» уперше враховує книги українською мовою цілої системи і, безперечно, стане основою всієї роботи над українським бібліографічним репертуаром.

Каталог містить книги українською мовою, друковані громадянським шрифтом, а також книги, писані так званім «язичієм», без урахування територіальних обмежень. Це відомості перед усім з фондів великих бібліотек країни: Харківської наукової ім. В. Г. Короленка, Одеської наукової ім. М. Горького, Державної історичної бібліотеки України, обласних бібліотек, музеїв тощо.

Поза увагою укладачів залишилися книги, друковані кирилицею, вирізки, відривні календарі, листівки, тарифи, реклами, ілюстративні, нотні, картографічні видання та інші, а також книги обсягом менше чотирьох сторінок.

До другого випуску ввійшли також «Записки Наукового Товариства імені Шевченка» та «Літературно-науковий Вістник», які, по суті, є збірниками наукових праць.

До каталогу включені книги та збірники іншими мовами, зокрема російською, якщо вони містять розділи або окремі твори українською мовою, з відповідними зауваженнями в області приміток.

Протягом розглядуваного періоду Національна бібліотека України ім. В. Вернадського підготувала й випустила п'ять випусків «Україномовної книги...» та три томи цього видання, які нещодавно побачили світ.

У Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка НАН України, зокрема, продовжується цілеспрямована підготовка видання архівної картотеки «Репертуар української книги, 1798–1916: Матеріали до бібліографії», підготовленої в 1945–48 рр. академічними бібліотеками Києва та Львова під керівництвом Ю. Меженка. Праця видається спільно зі Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України під науковим керівництвом проф. Я. Р. Дашкевича. Протягом 1995–

1999 рр. вийшло чотири томи, які охопили 1798–1900 рр. Розпочато видання багатотомної бібліографії «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині (1920) та в еміграції (1914–1939)».

Працівники бібліотеки беруть участь в укладанні «Зведеного каталогу україномовної книги: (1798–1923): Матеріали до бібліографії» (спільно з НБУВ).

Враховуючи нинішні реалії, кожна більш менш крупна бібліотека намагається самотужки реалізувати ідею створення репертуару української книжки своїх фондів, українського бібліографічного репертуару окремих регіонів або створює відповідні електронні бази даних. Однак така практика, розпорошуючи сили, не сприяє реалізації ідеї в повній мірі.

Те, що створення репертуару відбувається на основі опрацювання бібліотечних фондів, теж, на нашу думку, не вирішує зазначеної проблеми. Мабуть, потрібен зворотній зв'язок, тобто інтеграція існуючих національних бібліографічних посібників у національний фонд, а далі – трансформація бібліотечного фонду у національний зведений каталог.

Важливим складником української ретроспективної бібліографії є українська періодика. Однак залишається недослідженою періодика іноземними мовами, що виходила на території України. Потребує відповідного обліку преса української еміграції та українська періодика іноземними мовами. Найповнішою на сьогодні є історико-бібліографічна праця В. Ігнатенка «Бібліографія української преси (1816–1916)».

У цьому контексті важливо відзначити продуктивну діяльність науково-дослідного центру періодики, що був створений в 1993 р. в структурі Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України і включає два підрозділи: відділ досліджень української періодики та відділ досліджень періодики іноземними мовами. У 1997 р. вийшла одна з перших узагальнюючих праць, що найбільш повно і об'єктивно обліковує українську періодику 20–30-х рр. ХХ ст.: «Репертуар української періодики ХІХ–ХХ ст.: Матеріали до бібліогр. Т.1. Західноукраїнська періодика 20–30-х рр. ХХ ст. / НАН України ; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; за ред. М. М. Романюка. – Л., 1997. – 280 с.»

Значні зрушення за останнє десятиріччя відбулися в галузі державної реєстрації видань, що виходять в Україні. Після копійної плідної роботи, починаючи з 1996 р., відновлено «Літопис образотворчих видань» (виходить двічі на рік), «Літопис нот» (раз на рік), «Літопис рецензій» (раз на рік), а з 1997 р. – надруковані картки та журнальні статті на рецензії (двічі на місяць). Крім того, вперше в Україні відділ почав випускати «Літопис картографічних видань» (раз на рік), який інформує про картографічні видання, що друкуються в Україні. З 1999 р. розпочато випуск ще одного державного бібліографічного покажчика «Літопис авторефератів дисертацій», який видається щоквартально.

Систему державних бібліографічних покажчиків побудовано за видовим принципом залежно від знакової природи інформації та періодичності. Кожен вид видання відображається в спеціальних бібліографічних покажчиках: *друковані видання* («Літопис книг», «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис нот», «Літопис образотворчих видань», «Літопис картографічних видань») та *публікації* [аналітична інформація] («Літопис журнальних статей», «Літопис газетних статей», «Літопис рецензій»). Державні бібліографічні покажчики за періодичністю діляться на *поточні* («Літопис книг», «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис журнальних статей», «Літопис газетних статей») та *ретроспективні* [щорічники] («Літопис нот», «Літопис образотворчих видань», «Літопис картографічних видань», «Літопис рецензій»).

«Літописи» оснащено багатим довідковим апаратом, зокрема – допоміжними покажчиками (іменний, географічний, предметний, назв, мов та спеціальні

допоміжні покажчики). Універсальність і зручне групування матеріалу дозволяє здійснити пошук інформації за авторами, назвою та тематикою.

Бібліографічні записи в «Літописі книг», «Літописі газетних статей», «Літописі журнальних статей», «Літописі рецензій» розташовано на основі «Універсальної десяткової класифікації» (К., 2000). Інші ж «Літописи» мають свої спеціальні класифікації документів. Бібліографічний опис документів виконується мовою оригіналу. Бібліографічні записи в межах розділу групуються за російсько-українським алфавітом. Іноземні слова розташовуються в покажчиках згідно з їхньою транслітерацією.

На основі результатів бібліографічного та аналітичного опрацювання інформації Книжкова палата України формує автоматизований банк даних державної бібліографії: «Літопис книг», «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис журнальних статей». У перспективі планується перехід всіх видів літописів на нові інформаційні технології.

Одночасно на фоні певних здобутків у вітчизняній національній бібліографії існують і деякі проблеми, які потребують їх обговорення та вирішення. Зокрема, залишаються невизначеними деякі теоретико-методичні питання, а саме: визначення поняття «національна бібліографія», співвідношення поняття «національна» і «державна» бібліографія, основоположні принципи обліку в національній бібліографії тощо.

В електронну еру національна бібліографія повинна вирішувати нові проблеми, а саме: забезпечити облік електронних носіїв інформації (сітьові та на CD-ROM). Так, в 2003 р. на 69-й Генеральній конференції ІФЛА на тему «Бібліотека – пункт доступу: медіа, інформація, культура» («AccessPointLibrary: Media – Information – Culture») – з 2003 р. конференція носить назву «Всесвітній бібліотечний та інформаційний конгрес» – секція бібліографії провела семінар, присвячений електронним національним бібліографіям. Зверталася увага на необхідність розробки стандартів, без яких неможливо створювати даний вид бібліографії в електронному вигляді.

Ще одна проблема: відсутність національної реєстрації аудіовідеопродукції, необхідність створення національної дискографії.

Залишається невирішеною проблема повноти обліку видань в покажчиках поточної національної бібліографії, який повинен здійснюватися на основі закону про обов'язковий примірник усіх видів документів. У цьому зв'язку важлива співпраця видавництва, як державних так і недержавних, із Книжковою палатою України. Існує потреба створення кумулятивних покажчиків: за рік, за п'ять, десять, п'ятнадцять і більше років, які могли б стати серйозним підґрунтям для створення ретроспективної національної бібліографії України.

Важливе вирішення проблеми: опис – обробка – зберігання документів шляхом трансформації національної бібліографії у національний фонд.

Вирішення вищезазначених проблем повинно лягти в основу діяльності Національних й інших провідних бібліотек України та центру поточної національної бібліографії – Книжкової палати України, на які покладена велика місія збереження культурно-історичної спадщини українського народу та інтегрування її у світовий культурно-інформаційний простір.

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : наук. журн. / Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2004. – № 4. – С. 55–58.

ЗОТОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА,

*методист вищої категорії
Науково-дослідного інституту
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 15 квітня 1960 р. у м. Києві. У 1981 р. закінчила Київський державний інститут культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв) за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

У 1984 р. закінчила Київські державні курси іноземних мов; у 2003 р. аспірантуру Київського національного університету культури і мистецтв. 2003–2007 рр. вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. 2007–2010 рр. – працювала на посаді методиста у відділі аспірантури та докторантури Київського національного університету культури і мистецтв.

З 2010 р. по 2017 р. очолювала бібліотеку Київського університету ім. Бориса Грінченка.

Коло наукових інтересів: теоретичні та науково-практичні аспекти інформаційно-бібліографічної роботи бібліотек в умовах глобалізації та модернізації освіти, бібліотека в системі соціальних комунікацій.

Основні публікації:

1. Розвиток поняття бібліографічної евристики в роботах П. Беркова / В. А. Зотова // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 2. – С. 15–16. **2.** Організаційні засади формування довідково-бібліографічної служби в Національній бібліотеці ім. В. І. Вернадського / В. А. Зотова // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 12. – С. 29–30. **3.** Формування системи інформаційно-бібліографічного обслуговування в режимі «Запит-відповідь» у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (1918–1924) / В. А. Зотова // Вісн. Кн. палати. – 2004. – 3. – С. 29–30. **4.** Перший всеросійський бібліотечний з'їзд: до історії довідково-бібліографічного обслуговування населення / В. Зотова // Бібл. планета. – 2005. – № 2 (28). – С. 16–18. **5.** Розвиток теоретико-методичних засад довідково-бібліографічного обслуговування (XIX – перша половина XX ст.) / В. Зотова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : II Міжнар. наук.-практ. конф, Київ, 17–18 трав. 2005 р. – К., 2005. – С. 124–125. **6.** Методичні підходи до інформаційно-бібліографічного обслуговування читачів в режимі «запит-відповідь» / В. А. Зотова // Історія освітянських бібліотек України : науковий збірник / АПН України ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; редкол. : П. І. Рогов (голова), К. Т. Селіверстова (заст. голови) та ін. – К. : Вирій, 2006. – С. 83–88. **7.** Довідково-бібліографічна служба

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : перше десятиліття діяльності (1918–1930 рр.) / В. А. Зотова // Розвиток бібліотечної науки, освіти, професії в умовах інформатизації суспільства : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 16–17 трав. 2007р. – К., 2007. – С. 58–61. **8.** Інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів у режимі «Запит-відповідь» : інноваційний підхід / В. А. Зотова // Трансформаційні процеси в сучасній українській культурі : Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 19–20 квіт. 2007 р. – К., 2007. – С. 348–351. **9.** Становлення системи довідково-бібліографічного обслуговування в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського в 30-ті рр. ХХ ст. / В. А. Зотова // Українські культурні індустрії : стан, проблеми, перспективи : Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 30 трав. 2008 р. – С. 145–147. **10.** Становлення інформаційно-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського у 1918–1930 рр. / В. А. Зотова // Питання культурології : зб. наук. пр. – Вип. 25. – К. : КНУКІМ, 2009. – С. 43–51.

Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка в інформаційному просторі Університету

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації вищої освіти, упровадження особистісно орієнтованого навчання, індивідуалізації навчального процесу, реалізації принципу освіти впродовж життя істотно зростає значення й роль бібліотеки в інформаційному забезпеченні освітнього процесу у ВНЗ. Документні ресурси книгозбірні та її довідково-пошуковий апарат формуються з урахуванням потреб навчально-виховної, науково-дослідної, соціально-гуманітарної діяльності навчального закладу, а також підтримки дистанційної безперервної освіти її користувачів.

Сьогодні інформаційні ресурси університетської бібліотеки зазнають істотних змін. Альтернативою друкованим джерелам є електронні документи, які стають миттєво доступними завдяки глобальним мережам передачі даних і тиражуються в необмеженій кількості. Система обслуговування користувачів, що заснована на використанні традиційних носіїв інформації, також трансформується. Реальність вимагає інноваційних перетворень у змісті, організації, формах і методах інформаційної діяльності книгозбірень, формування новітньої професійно-особистісної позиції бібліотечного працівника. У пошуку свого нового професійного іміджу знаходиться сьогодні й бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка, яка йде шляхом активного впровадження інформаційних технологій в процес обслуговування користувачів. Свою місію книгозбірня Київського університету імені Бориса Грінченка (КУБГ) вбачає в створенні, збереженні й популяризації власних і світових інформаційних ресурсів для забезпечення інформаційних, науково-дослідних та навчальних потреб викладачів, аспірантів, студентів університету на основі принципів відкритості, доступності, оперативності, інформативності й комфортності.

Метою статті є висвітлення історії бібліотеки Київського університету імені Бориса Грінченка, досвіду її роботи, основних форм бібліотечно-інформаційної діяльності й ролі в освітньому середовищі цього ВНЗ.

Історія книгозбірні тісно пов'язана з літописом університету, зокрема з відкриттям 16 березня 1874 р. педагогічних курсів удосконалення вчителів початкових народних училищ Київського навчального округу. У роботі курсів брали участь відомі громадські діячі та вчені, зокрема А. Тищенко, М. Шульженко, П. Житецький, які ознайомлювали педагогів із новітніми тогочасними методиками викладання. Навчання на курсах тривало впродовж півтора місяця. За цей час вчителі слухали лекції з педагогіки, дидактики, методики фаху. Обов'язковими

для всіх категорій педагогів були такі предмети, як історія Російської держави та фізика. Після закінчення навчання слухачі складали іспит й отримували свідоцтво встановленого зразка. Викладачі, які виявляли сумлінність і найкращі знання, звільнялися від іспиту. Перший диплом на курсах було видано 1912 р. учителю фізичної культури, дипломованому тренеру з важкої атлетики, лікарю, письменнику та журналісту О. Анохіну.

1919 р. у Києві відкрився Педагогічний інститут імені Б. Д. Грінченка, який згодом було реформовано в Київські педагогічні курси імені Б. Д. Грінченка. У лютому 1939 р. на базі цих курсів було засновано Київський міський інститут удосконалення вчителів, у методичному кабінеті якого й почала формуватися бібліотека Інституту. Запис літератури в інвентарні книги було поновлено лише в березні 1944 р., оскільки облікові документи воєнного часу не збереглися.

Новітня історія університету та його бібліотеки пов'язана зі створенням 1991 року Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів на базі Київського міського й обласного інститутів удосконалення вчителів і присвоєння йому 1993 р. імені Б. Д. Грінченка. У 2002 р. Інститут реорганізовано в Київський міський педагогічний університет імені Б. Д. Грінченка, який рішенням Київради 8 жовтня 2009 р. перейменовано в Київський університет імені Бориса Грінченка.

Сьогодні Київський університет імені Бориса Грінченка – сучасний навчальний заклад IV рівня акредитації. За результатами роботи впродовж 2010–2011 р. 2012 року цей ВНЗ посів сьоме місце в ідентифікаційній групі «Класичні університети» у рейтингу найкращих вищих навчальних закладів держави, ввійшов до Міжнародної асоціації університетів і надалі активно розвиває співпрацю з її членами для впровадження в навчальний процес сучасних освітніх програм.

В університеті навчається понад 7 тисяч студентів, працює більше ніж 900 викладачів і 176 аспірантів. Підготовка фахівців в університеті здійснюється за 12 напрямками ОКР «молодший спеціаліст», 34 напрямками ОКР «бакалавр», 18 магістерськими програмами й 18 програмами PhD.

У структурі цього ВНЗ функціонує шість інститутів: Гуманітарний, Педагогічний, Інститут мистецтв, Інститут суспільства, Інститут людини (у минулому – Інститут психології та соціальної педагогіки), Інститут післядипломної педагогічної освіти; Університетський коледж, а також навчально-методичні й науково-методичні центри, науково-дослідні лабораторії (НДЛ), видавництво, музей Б. Д. Грінченка та бібліотека. Унаслідок територіальної розпорошеності інститутів, фонди книгозбірні університету децентралізовані й функціонують як її філії.

Ідейним лідером вишу є видатний український письменник і педагог Б. Д. Грінченко. З метою залучення майбутніх фахівців до вивчення, збереження й використання громадської, просвітницької, культурної та педагогічної спадщини цього діяча, долучення студентської молоді до джерел національної свідомості, поваги до національних цінностей українського народу, формування освіченої розвиненої особистості в університеті відкрито його музей.

2012–2013 навчальний рік є знаковим для вишу, оскільки він проходив під гаслом відзначення 150-річчя від дня народження Б. Д. Грінченка. Університетом здійснювалася програма заходів, присвячена цьому ювілею, у зв'язку з чим велика увага надавалася науково-дослідній діяльності вишу щодо видання літературної та наукової спадщини Бориса Грінченка, проведенню наукових конференцій – Грінченківських читань, зокрема студентських наукових студій, й оприлюдненню результатів наукового пошуку в матеріалах наукових конференцій.

Пріоритетним напрямом діяльності університету є інформатизація науково-дослідної діяльності та навчально-виховного процесу й пошук нових підходів до організації навчання у ВНЗ за допомогою створення електронного навчально-

наукового середовища, зокрема запровадження електронних навчальних курсів на платформі Moodle, електронного документообігу та віртуального спілкування в університетському середовищі. Електронне університетське середовище поділяється на зовнішнє, доступне в мережі Інтернет (електронний каталог , Інституційний депозитарій, дистанційне навчання, підвищення кваліфікації, ВІКІ , ВУЛИК , <http://vulyk.kmpu.edu.ua/http://rep.kmpu.edu.ua/вебіари> , електронні фахові видання, наукові студії магістрантів) та внутрішнє (електронна бібліотека , <http://elib.kmpu.edu.ua/електронне тестування> , <http://testing.kmpu.edu.ua/база магістерських робіт>).

Книгозбірня, як невід'ємна складова інформаційно-освітнього середовища університету, сприяє реалізації його завдань, активно впроваджуючи сучасні інформаційні технології у свою діяльність, спрямовану на формування електронного освітнього простору вишу. Бібліотека здійснює формування документно-інформаційного ресурсу в традиційному й електронному вигляді. Фонд книгозбірні становить 348 333 примірники документів (наукова, навчальна, навчально-методична, довідкова література з питань української, англійської, французької, німецької, іспанської філології; фізичного виховання; історії; інформатики; правознавства; управління навчальними закладами; менеджменту; фінансів і кредиту; інформаційних технологій; PR-технологій; журналістики; перекладу; бібліотечної справи; фахова література іноземною мовою; художня література). Створюється фонд дисертацій та авторефератів дисертацій, захищених в університеті. Родзинкою фонду є колекція рідкісних і цінних видань, яка налічує 184 примірники документів, серед яких Енциклопедичний словник Ф. Брокгауза й І. Єфрона 1896–1904 рр., твори В. Шекспіра, Й. Гете, Дж. Байрона мовою оригіналу, книги з педагогіки, датовані XIX ст.

Ще одним пріоритетним напрямом діяльності бібліотеки є формування електронного ресурсу, спроможного забезпечити наукові, навчальні, дозвілєві, інформаційні потреби всіх категорій користувачів книгозбірні. Основу електронних ресурсів бібліотеки складає електронний каталог. Це перший електронний продукт книгозбірні, створення якого було розпочато 2007 р. на базі відкритого програмного забезпечення «KoHa» (28000 бібліографічних записів). Каталог законсервовано в травні 2013 р., але його активно використовують читачі для пошуку документів. Сьогодні співробітники бібліотеки працюють з новим програмним забезпеченням «Ірбіс-64», придбаним у поточному році. Функціонування двох каталогів є тимчасовим, після повної конвертації всього масиву бібліографічних записів в АБІС «Ірбіс» старий каталог буде закрито. Упровадження нового програмного забезпечення дасть можливість автоматизувати всі процеси бібліотечної діяльності, брати участь у корпоративній каталогізації, надавати сервісні послуги користувачам, що з рештою сприятиме покращенню інформаційного обслуговування читачів.

Окремо від електронного каталогу функціонує БД «Періодика», створення якої було розпочато на початку 2000 р. Це автономна бібліографічна база даних статей із періодичних видань. Вона започатковувалася паралельно в двох філіях бібліотеки з урахуванням їх профілю. Обсяг обох баз складає майже 20 тис. бібліографічних записів.

Істотну частину електронного навчального ресурсу книгозбірні становить електронний репозитарій літератури, який наповнюється лише на підставі кафедральних замовлень. Пошук документів у репозитарії здійснюється за багатьма ознаками, користуватися його контентом можна тільки в локальній університетській мережі. Упродовж

2012–2013 н. р. бібліотека розпочала роботу з оцифрування рідкісних видань і створення електронних повнотекстових колекцій, таких як «Рідкісні і цінні видання з фонду бібліотеки Київського університету імені Бориса Грінченка» і «Борис Грінченко – відомий і невідомий». Остання колекція містить прижиттєві видання праць Бориса Грінченка, твори, опубліковані після його смерті, архівні документи. Повнотекстові колекції виставлено у відкритому доступі на сайті книгозбірні.

У поточному році було розпочато роботу зі створення іміджевої БД «Наукові праці професорсько-викладацького колективу Київського університету імені Бориса Грінченка», у якій буде представлено наукову й науково-методичну літературу, розроблену професорсько-викладацьким колективом університету за всі роки його існування. У майбутньому планується здійснити оцифрування цього масиву документів з метою створення повнотекстової колекції.

Книгозбірня вишу формує базу даних об'єктів інтелектуальної власності «Реєстр авторського права професорсько-викладацького колективу Київського університету імені Бориса Грінченка». Її започатковано 2013 р., і сьогодні вона нараховує 63 найменування документів, які належать науковцям університету. Це окрема база даних, яка достатньо проста в користуванні й дозволяє сортувати інформацію за певними формальними ознаками. База є зручним інструментом пошукового віртуального сервісу бібліотеки, її представлено на сайті книгозбірні.

Значну частину електронного контенту становить Інституційний репозитарій, у якому розміщуються наукові праці викладачів університету: автореферати дисертацій, матеріали наукових конференцій, статті, які опубліковані у фахових періодичних виданнях тощо. Його наповнення здійснюється шляхом самоархівування, а відділ інформаційних технологій бібліотеки спільно з НДЛ інформатизації освіти здійснює редагування наукових публікацій.

2013 р. книгозбірня репрезентувала себе у віртуальному середовищі завдяки створенню власного сайту (<http://library/kubg/edu.ua>). До цього часу вона мала лише сторінку на сайті університету. Розроблення сайту дало змогу оперативно розміщувати будь-які матеріали, відобразити інформацію про її діяльність й здійснювати інтерактивне спілкування з користувачами. На сайті бібліотеки для викладачів, аспірантів, магістрів і студентів представлено інформацію щодо її діяльності, яку структуровано за основними блоками: комплектування, бібліографічна інформація, бібліографічна продукція, обслуговування, інформаційний супровід науки, ресурси відкритого доступу, фахові університетські видання, культурно-просвітницькі заходи тощо.

Традиційним напрямом роботи книгозбірні є бібліографічна діяльність. Щорічно бібліотека готує бібліографічний покажчик наукових праць професорсько-викладацького колективу університету, який репрезентує його науковий доробок, та готує біобібліографічні покажчики серії «Вчені-ювіляри», що представлена 12 випусками.

Книгозбірня також здійснює бібліографічний супровід науково-практичних конференцій, які проводяться у виші, бібліографує тематичні виставки, готує щоквартально бюлетень нових надходжень. Уся бібліографічна продукція має електронні версії й представлена на сайті бібліотеки. Книгозбірня проводить дні інформації за участю видавничих організацій, на яких викладачі університету

можуть ознайомитися з новинками друку та замовити необхідні видання, влаштовує відкриті перегляди літератури.

Бібліотека активно популяризує у віртуальному середовищі науковий доробок викладачів вишу шляхом представлення фахових електронних університетських видань: «Педагогічна освіта: теорія і практика», «Неперервна професійна освіта», «Освітологія», «Синопис», «Літературний процес: методологія, імена, тенденції», «Освітологічний дискурс», «Studia phililogika» на своєму сайті. Книгозбірня на корпоративних засадах співпрацює з НБУВ і передає електронні версії цих фахових наукових збірників у базу даних «Наукова періодика України», яка знаходиться на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Також вона долучилася до корпоративного проекту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) і Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського з реферування фахових університетських збірників «Педагогічна освіта: теорія і практика», «Педагогічний процес: теорія і практика».

Активному використанню електронних ресурсів сприяє діяльність книгозбірні, спрямована на підвищення інформаційно-бібліографічної культури користувачів, формуванню в них навичок інформаційного пошуку. Щорічно на початку навчального року бібліотека проводить «Місячник першокурсника», у рамках якого проходять екскурсії по книгозбірні, групові консультації й тренінги з користування інформаційними ресурсами. Для аспірантів читається курс «Інформаційна культура аспіранта», розрахований на 36 навчальних годин.

Традиційним напрямом діяльності бібліотеки є культурно-просвітницька робота, яка спрямована на всебічне виховання особистості, формування в студентської молоді активної громадянської позиції, високої моральності, любові до рідної землі. Як правило, проведення масових заходів відбувається в співпраці з кафедрами інститутів. Для відзначення знаменних та ювілейних дат книгозбірня організовує книжкові виставки, тематичні полицьки, відкриті перегляди літератури, літературно-мистецькі зустрічі. Бібліографічний супровід подій оперативно відображується на сайті бібліотеки.

Книгозбірня університету є базою практики для майбутніх фахівців факультету культурології Київського національного університету культури і мистецтв, Університетського коледжу ОКР «Молодший спеціаліст» спеціальності «Бібліотечна справа» та ОКР «Бакалавр» спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія». 2013 р. студенти цих спеціальностей заснували Клуб друзів бібліотеки. Активна діяльність у ньому сприятиме зростанню загальнокультурного рівня його членів, шліфуванню їхньої професійної майстерності, розвитку навичок наукового пошуку та любові до обраної професії спеціаліста інформаційної сфери.

Отже, завдяки підтримці керівництва університету бібліотека динамічно розвивається й поступово перетворюється на потужний освітньо-інформаційний центр, який є невід'ємною складовою інформаційного простору навчального закладу. Йї властиві комплексність у поєднанні традиційних та електронних інформаційних ресурсів, індивідуальні й корпоративні методи роботи як у вирішенні власних, так і загальноуніверситетських завдань. Надалі книгозбірня буде спрямовувати свої зусилля на посилення інформаційної складової в задоволенні потреб користувачів; активізувати діяльність зі створення електронних ресурсів власного виробництва й популяризації їх у віртуальному просторі за допомогою запровадження інноваційних бібліотечно-інформаційних технологій; надавати доступ до світового електронного контенту та посилювати корпоративну співпрацю з бібліотеками ВНЗ України.

**КАЩУК
ОЛЕНА ІВАНІВНА,**

*кандидат педагогічних наук,
доцент*

Народилася 6 листопада 1948 р. в м. Києві. Навчалась у Київській середній загальноосвітній трудовій політехнічній школі №156, яку закінчила в 1966 р. Після закінчення школи працювала в Київській школі №14.

У 1972 р. закінчила Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекар-бібліограф».

З 1972 р. почала свою трудову професійну діяльність у Дитячій республіканській бібліотеці (нині – Національна бібліотека України для дітей) на посадах бібліографа, старшого бібліографа, завідувача науково-бібліографічного відділу.

У 1979 р. – пошукувач аспірантури Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука. У 1995 р. захистила дисертацію на тему: «Інформаційно-бібліографічна діяльність бібліотек літературно-меморіальних музеїв України» (80–90-ті рр. ХХ ст.) за спеціальністю 07.25.03 – «Бібліотекознавство та бібліографія» (науковий керівник – кандидат історичних наук, професор В. С. Бабич).

У 1997 р. присвоєно вчене звання доцента.

Навчаючись в аспірантурі КДІК (заочно), продовжувала працювати на кафедрі галузевої бібліографії: завідувачем лабораторії, викладачем, старшим викладачем, доцентом кафедри. З 1990 по 1996 рр. була заступником декана факультету бібліотечно-інформаційних систем.

Викладала дисципліни: «Бібліографія художньої літератури та літературознавства», «Бібліографія мистецтва», «Державна політика в галузі бібліотекознавства», «Національні бібліотеки світу», «Міжнародні інформаційні ресурси».

О. І. Кашук є автором більше 70 публікацій, учасником всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій.

Коло наукових інтересів: книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство, підготовка бібліотечних кадрів.

Основні публікації:

1. Про краєзнавчу роботу Кам'янського літературно-меморіального музею О. С. Пушкіна та П. І. Чайковського / О. І. Кашук // Зб. доповідей III всеукр. наук. конф. з істор. краєзнавства. – К. : Ін-т історії АН України, 2002. – С. 176–180.
2. Роль бібліотечно-бібліографічної діяльності літературно-меморіальних музеїв України в духовному збагаченні особистості / О. І. Кашук // Актуальні проблеми культурного будівництва. – Вип. 4. – Секція 4: Музей і музейна справа, 2004. – С. 429–435.
3. Удосконалення сумісної діяльності університетів культури та літературно-

меморіальних музеїв України по підготовці майбутніх пропагандистів творчості письменників / О. І. Кашук // Актуальні проблеми культурного будівництва. – Вип.2. – Секція 4: Музей і музейна справа, 2008. – С. 278–283. **4.** Бібліографічне відображення діяльності літературних музеїв України : до 45-річчя заснування державного архіву-музею літератури і мистецтва України / О. І. Кашук. – К., 2011. – С. 45–49. **5.** Проблеми і перспективи розвитку музеїв вищих навчальних закладів України : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. м. Київ, 23–24 трав. 2008 р. / О. І. Кашук / Нац. техн. ун-т України. – К., 2008. – С. 78–80. **6.** Бібліографічний огляд літератури про літературні музеї України / О. І. Кашук. – К. : Шк. світ, 2011. – С. 85–89. **7.** Науково-дослідна робота студентів вузів культури (з досвіду роботи факультетів бібліотечного і документознавства та інформаційних систем КДІК) / О. І. Кашук // Бібліотечний вісник, 1997. – №4. – С.6–8. **8.** Бібліотечне забезпечення музейної справи в країнах Європи / О. І. Кашук // Бібл. вісн. – 1999. – №3. – С. 15–17. **9.** Інформаційно-бібліографічна діяльність бібліотек літературно-меморіальних музеїв України / О. І. Кашук // Вісн. Кн. палати, 2006. – №6. – С. 9–12.

Самостійна робота та використання технічних засобів навчання студентами бібліотечного факультету при вивченні курсів галузевих бібліографічних дисциплін

Завдання курсів галузевих бібліографічних дисциплін – дати студентам знання галузевої специфіки бібліографії, основних напрямків виробництва бібліографічної інформації та особливостей її використання найрізноманітнішими категоріями читачів, вміння аналізу масиву публікацій галузевої літератури, класифікації галузевих бібліографічних посібників, проблемно-тематичного та рекомендаційного розкриття змісту друкованих документів, використання рекомендаційної бібліографії на допомогу самоосвітньому читанню. У процесі вивчення галузевих бібліографічних дисциплін студенти оволодівають навичками використання науково-довідкового апарату видань первинного потоку публікацій, довідково-бібліографічного апарату бібліотек у бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні читачів, складання бібліографічних покажчиків, аналізу бібліографічної діяльності бібліотек.

Під час вивчення курсів галузевих бібліографічних дисциплін студенти самостійно працюють над засвоєнням лекційно-теоретичного матеріалу, готуючись до семінарських та лабораторно-практичних занять, при виконанні різноманітних напрямків науково-дослідницької роботи: написання курсових та дипломних робіт, під час виробничої практики, вивчаючи досвід роботи бібліотеки – бази практики та беручи безпосередню участь у всіх процесах роботи бібліотек. Останнє передбачає самостійну підготовку та виступи з рефератами, доповідями, оглядами, підготовку та проведення бесід з метою популяризації бібліотечно-бібліографічних знань галузевої частини довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, безпосередню участь у масових заходах, конференціях, підготовку унаочнення, конкретних пропозицій щодо його оновлення та удосконалення, організацію зустрічей з цікавими людьми, написання статей в місцеву пресу, з метою популяризації галузевої частини книжкового фонду бібліотеки та її довідково-бібліографічного апарату.

У статті узагальнений досвід активізації самостійної роботи студентів під час вивчення теоретичного матеріалу галузевих бібліографічних дисциплін, проведення семінарських, лабораторно-практичних занять та виконання

контрольних робіт. За основу взяті курси: «Бібліографічні ресурси літературно-мистецького комплексу» та «Бібліографічні ресурси природознавства та техніки».

Щодо курсу «Бібліографічні ресурси літературно-мистецького комплексу», то його перша лекція є організуючим початком самостійної роботи над всім курсом. Ознайомлюючи студентів з предметом, завданням і структурою курсу, його місцем серед загальнонаукових та спеціальних дисциплін, викладач спрямовує увагу студента на вивчення ряду першоджерел, основної та додаткової літератури по всьому курсу, а в кожній наступній лекції дає перелік і джерел з теми даної лекції, окремо виділяються питання для самостійної роботи. Особлива увага спрямовується на застосування студентами основних теоретичних положень лекції та аналізу першоджерел. Так, для закріплення теми «Структура об'єкта, основні функції та принципи літературної бібліографії» студентам пропонується пояснити шляхи реалізації принципів гуманізму, демократизації, соціальної обумовленості та об'єктивності, науковості в літературній бібліографії на сучасному етапі.

Включаючи масиви і потоки публікацій художньої літератури як об'єктів літературної бібліографії, студенти на лекції отримують питання для самостійного вивчення такого характеру:

На основі аналізу тематичних планів видавництв вивчити потік публікацій художньої літератури, літературознавства та літературної критики, пояснити масштаби її розсіяння.

Кожному студенту дається індивідуальне завдання проаналізувати темплани конкретних видавництв.

Вивчити літературно-художню періодику і визначити її роль та значення для розповсюдження літературно-бібліографічної інформації.

Після перевірки виконаних завдань матеріал узагальнюється і аналізується безпосередньо в аудиторії. Така цільова установка допомагає студентам краще підготуватися до перших семінарських та лабораторно-практичних занять, які присвячуються вивченню типологічних та соціологічних аспектів аналізу масиву публікацій художньої літератури та літературознавства і можливостей використання науково-довідкового апарату видань у бібліографічному обслуговуванні читачів.

Практика минулих років показала, що певну трудність студенти відчувають під час вивчення теми «Суспільні потреби у бібліографічній інформації з художньої літератури, літературознавства та літературної критики». У зв'язку з цим, використовуючи міждисциплінарні зв'язки, а конкретно курс «Робота з читачами», з якого більшість практичних занять проводяться в бібліотеках, метою яких є вивчення читацьких інтересів, ми рекомендуємо студентам зробити аналіз читання різних груп читачів: тих, хто за фахом має відношення до літератури, хто читає художню літературу з різною метою: пізнавальною, популяризаторською, виховною, самоосвітньою та ін. Аналіз читання, індивідуальні бесіди з читачами дають студентам можливість осмислити специфіку, складну структуру як професійних, так і непрофесійних літературно-бібліографічних, потреб читачів і особливо їх задоволення. На лекції з цієї теми студентам надається можливість зачитати перед аудиторією результати своїх спостережень і обговорити їх колективно. Під час обґрунтування тих чи інших теоретичних положень про літературно-бібліографічні потреби різних соціальних груп, ми ілюструємо матеріал, який викладаємо, спостереженнями студентів за результатами їх самостійної роботи, що активізує аудиторію і стимулює подальші самостійні пошуки.

Вивчення теми: «Система засобів літературної бібліографії» завершується виконанням контрольної роботи, в якій студенти самостійно дають характеристику різних засобів виробництва і розповсюдження літературно-бібліографічної інформації. Через те в лекції і на практичних заняттях з цієї теми ми наперед даємо завдання самостійно вивчити інформаційно-пошукові можливості бібліографічних посібників та видань, що продовжуються, на додаток до тих, які вже розглядалися на практичних заняттях (це такі видання, як «Слово і час», «Українське слово», «Освіта», «Культура і життя», «Літературна Україна», «Художня література. Критика. Літературознавство», «Література и искусство» та ін.), а також переглянути програми радіо та телебачення за три-чотири тижні і визначити їх роль у розповсюдженні літературно-бібліографічної інформації. Досвід переконує, що така робота допомагає студентам глибоко врозуміти специфіку різних рівнів системи засобів літературної бібліографії.

Відомо, що семінарські заняття є однією з ефективних форм контролю за самостійною роботою студентів. Часто семінарське заняття з однієї теми дозволяє зробити висновок про ступінь засвоєння певної частини курсу студентом. Так, до семінарського заняття з теми: «Сучасні тенденції розвитку системи посібників літературної бібліографії» студенти раніше вивчили суспільні потреби в бібліографічній інформації, систему засобів літературної бібліографії, засвоїли найбільш суттєві ознаки класифікації посібників та принципи формування їх системи в залежності від суспільних потреб. Через те, підготовка до цих семінарських занять не викликає особливих ускладнень у студентів. А найбільш підготовлений студентами, які беруть участь у наукових гуртках, дається самостійне завдання з елементами наукового пошуку – визначити ступінь рекомендаційно-бібліографічного забезпечення національної художньої літератури, національного фольклору, зарубіжної художньої літератури, охарактеризувати діяльність Національної парламентської бібліотеки України в галузі літературної бібліографії, а також ряду обласних наукових універсальних бібліотек України. Таким чином, на семінарі крім контрольних питань студенти осмислено відповідають і на такі проблемні питання, як «Завдання літературного процесу в естетичному вихованні читачів», «Які основні елементи системного підходу можна застосувати до аналізу і оцінки бібліографічного забезпечення основних розділів галузі, переваги кожного з них в залежності від специфіки галузі», «В чому проявляється залежність тематики персональних бібліографічних посібників, відбору і групування літератури в них від сучасного трактування творчості того чи іншого письменника?», «Які фактори впливають на вибір теми літературно-бібліографічного посібника?», «Назвіть основні напрямки наукових досліджень в галузі літературознавства в Україні».

З теми «Інформаційно-пошукові можливості системи посібників літературної бібліографії» програмою курсу передбачене самостійне виконання студентами контрольної роботи на пошук. Попередньо навчивши інформаційно-пошукові можливості основних бібліографічних посібників поточної бібліографії національної художньої літератури та літературознавства, з національного фольклору, а також зарубіжної художньої літератури, студенти приступають до виконання контрольної роботи, мета якої – перевірити знання студентів з теоретичного курсу, допомогти їм ознайомитись з основними типами покажчиків та довідників з художньої літератури та літературознавства, прищепити практичні навички самостійної роботи з цими посібниками. Знання основних типів покажчиків та довідників сприяє правильному вибору потрібного джерела. Слід зауважити, що це самостійне завдання студенти виконують із зацікавленістю і, як правило, виконують на «відмінно».

На лабораторно-практичних заняттях з методики рекомендаційного бібліографування і виконання самостійної контрольної роботи студентам пропонується самим визначити тему свого майбутнього посібника, обґрунтувати її актуальність та значення, вказати ступінь бібліографічного забезпечення цієї проблеми на сучасному етапі. Так, зокрема, на спеціалізації «Бібліотекознавство та бібліографія дитячої літератури» на основі вивчених читацьких потреб і ступеня бібліографічного забезпечення предметів шкільної програми студенти складають анотовані списки літературно-художніх творів на допомогу вивченню курсів: біологія, хімія, фізика, географія, історія, суспільствознавство, основи держави і права, а також складають персональні рекомендаційні пам'ятки, присвячені творчості українських дитячих письменників. Під час перевірки контрольних робіт враховується ступінь самостійності у виборі теми, її обґрунтування, оцінка та відбір видань, групування бібліографічних записів і видів бібліографічної характеристики, актуальність формулювання рубрик, а при відборі творів друку – і їх поліграфічне оформлення, наявність ілюстрацій, мова та стиль та інші фактори, які впливають на читання дітей та підлітків.

У процесі вивчення розділу «Споживання бібліографічної інформації про художню літературу та літературознавство» студенти відповідають на запитання під час експрес-опитування, такі, наприклад, як: «Визначте коло видань літературознавчих та літературно-критичних праць довідково-бібліографічного фонду бібліотеки, довідково-бібліографічного апарату, які мають найбільш інформаційно-бібліографічне значення для задоволення запитів читачів», «Назвіть основні елементи літературно-художньої частини довідково-бібліографічного апарату і визначте, яка із названих частин несе в собі найбільше інформаційне навантаження та при яких запитах?» та ін.

Проблемні завдання з даної теми спрямовані на розвиток самостійності в узагальненні даних бібліографічної практики, оволодіння методами бібліографічної евристики, вивчення та використання інформаційно-пошукових можливостей системи посібників літературної бібліографії в бібліографічному обслуговуванні читачів.

Для самостійної роботи по засвоєнню теми пропонуються завдання такого плану: «Визначте взаємозв'язок структури літературознавчої науки із структурою систематичного каталогу загальних літературно-бібліографічних посібників», «Способи задоволення літературно-бібліографічних потреб через довідково-бібліографічний апарат бібліотеки», «Із запропонованих посібників визначте їх домінуюче значення в самоосвіті, освіті, поглибленні або ж в розширенні професійних запитів та інтересів, задоволенні естетичних насолод та оптимальні варіанти їх багатоаспектного використання» /пропонується цілий ряд бібліографічних посібників різних за змістом та за цільовим та читацьким призначенням/.

До заключної теми курсу: «Проблеми підвищення ефективності літературної бібліографії» студенти підходять з точки зору аналізу і порівняння досвіду роботи бібліотек по бібліографічному обслуговуванню читачів, свого досвіду бібліографічної роботи під час виробничої практики, виконанням курсових, дипломних та наукових робіт.

Курс «Бібліографія природничо-наукової та технічної літератури» посідає також важливе місце в підготовці бібліотекаря-бібліографа. Програмою курсу передбачено вивчення таких розділів:

- Галузеві особливості бібліографії природознавства та техніки;
- Історія розвитку бібліографії природознавства і техніки та її організація на сучасному етапі;
- Бібліографічні ресурси з природознавства та техніки;

– Технологія виробництва бібліографічної продукції з природознавства і техніки;

– Бібліографічне обслуговування різних сфер діяльності.

У процесі активізації учбово-пізнавальної діяльності студентів у вивченні курсу «Бібліографія природничо-наукової та технічної літератури» особлива увага приділяється застосуванню комплексу технічних засобів та наочних посібників.

У викладанні використовуються такі технічні засоби: діапроектор, графопроектор, відеокасети; наочні: слайди, схеми, таблиці. Підготовлені кафедрою і активно використовуються методичні матеріали на допомогу самостійній роботі студентів. Наочні матеріали з курсу «Бібліографія природничо-наукової та технічної літератури на допомогу самостійній роботі студентів бібліотечного факультету КДІК». – К., 1990; Бібліографія природничо-наукової та технічної літератури : методичні та наочні матеріали до самостійної роботи студентів факультету бібліотечно-інформаційних систем / Укл.: В. С. Пашкова, Л. А. Якімова. – К. : КДІК, 1993, які значно полегшують засвоєння студентами теоретичного матеріалу кожної теми курсу. Так, розділ «Галузеві особливості бібліографії природничо-наукової та технічної літератури» супроводжується схемами «Об'єкти та основні процеси бібліографії природознавства та техніки», «Диференціація первинних документів та шляхи формування первинного документального потоку». Друга схема досить повно і ґрунтовно розглядає різновиди первинних документів та шляхи формування потоків на основі різних ознак. На інших схемах подається типовидова структура окремих технічних документів.

Розділ 2 програми курсу допомагають засвоїти такі таблиці, як: «Генерація баз даних та довідково-інформаційне обслуговування в автоматизованому режимі абонентів ДПНТБ» та «Міжгалузеві територіальні центри науково-технічної інформації та пропаганди». Таблиці дають можливість студентам одержати дані про те, які бази даних з техніки та природознавства може використати спеціаліст ДПНТБ Росії та які міжгалузеві центри працюють в Україні.

Змістовні та різноманітні наочні матеріали супроводжують вивчення 3–4 розділів курсу. Це такі: «Бібліографічні ресурси в природознавстві та техніки», «Технологія виробництва бібліографічної продукції з природознавства та техніки».

Теми розділів ілюструють таблиці, що дають характеристику бібліографічним посібникам з природознавства та техніки, схема довідково-пошукового апарату, характеристика провідних баз даних та ін. Останнім часом усе частіше почали застосовуватись відеофільми учбового та рекламного характеру, які надає кафедра Українська бібліотечна асоціація.

Для поліпшення практичної підготовки студентів подаються методичні розробки до лабораторно-практичних занять. З метою контролю за засвоєнням пройденого теоретичного курсу пропонується проблематика експрес-контролю після кожної теми та питання для самоперевірки з усього курсу «Бібліографія природничо-наукової та технічної літератури».

Таким чином, форми самостійної роботи та використання технічних засобів навчання у вищевказаних галузевих бібліографічних дисциплінах спрямовані на активізацію самостійного мислення студента, глибоке засвоєння ним програмового матеріалу, творче застосування теоретичних положень і досягнень бібліотечної та бібліографічної практики для вирішення багатоаспектних завдань популяризації величезних потоків галузевої літератури.

Самостійна робота та використання технічних засобів навчання студентами бібліотечного факультету при вивченні курсів галузевих бібліографічних дисциплін.

Бібліографознавство: теорія і практика : зб. наук, пр. – Київ, 1997. – С. 56–62.

КОБИЖЧА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА,

*кандидат культурології, старший
викладач кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 1 серпня 1976 р. в м. Києві. Закінчила Київську середню загальноосвітню школу №133. У 1997 р. закінчила Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія».

З 1997 по 2000 р. працювала провідним бібліотекарем відділу організації бібліотечних фондів Національної парламентської бібліотеки України; з 2000 р. працює в Київському національному університеті культури і мистецтв на посадах: методиста, асистента, старшого викладача кафедри книгознавства і бібліотекознавства.

У 2013 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Культурницька діяльність Бориса Грінченка: світоглядний аспект» і здобула науковий ступінь кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 – «Теорія та історія культури» (науковий керівник – доктор філософських наук, професор Т. С. Пархоменко).

Автор 20 публікацій, учасник міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій і семінарів.

Викладає дисципліни: «Документні ресурси бібліотек», «Аналітико-синтетична обробка документів».

Коло наукових інтересів: біографістика в контексті культурологічного дискурсу; документно-інформаційні ресурси бібліотек в умовах ринкової економіки; аналітико-синтетична обробка документів.

Основні публікації:

1. Борис Грінченко і проблеми української національної ідентичності / Н. І. Кобижча // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр. : наук. зап. Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. – Вип. 17: у 2 т. – Рівне, 2011. – Т. 2. – С. 166–171.
2. Роль освітянської практики Бориса Грінченка в контексті історії української культури / Н. І. Штефан // Питання культурології : зб. наук. пр. / КНУКіМ. – К., 2003. – Вип. 19. – С. 118–127.
3. Культурницька праця Бориса Грінченка в київській «Просвіті» / Н. І. Кобижча // Вісник Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – 2011. – №1. – С. 68–75.
4. Світоглядна еволюція Бориса Грінченка в українській історіографії / Н. І. Кобижча // Питання культурології: зб. наук. пр. / КНУКіМ. – К., 2011. – Вип. 27. – С. 83–91.
5. Етнографічні студії Бориса Грінченка : погляд сучасників / Н. І. Кобижча // Культура України: зб. наук. праць / Харк. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. – Х., 2013. – Вип. 40. – С. 132–141.
6. «Зробив», – отсе

потужних мова» : культурницька праця Бориса Грінченка в київській «Просвіті» / Н. Штефан // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №5. – С. 32–37. **7.** Громадська і публіцистична діяльність Бориса Грінченка в контексті української культури останньої чверті XIX ст. («Листи з України Наддніпрянської») / Н. Кобижча // Теоретичні та практичні питання культурології : зб. наук. ст. / Мелітоп. держ. пед. ун-т.; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – Мелітополь, 2008. – Вип. 25, ч. 3. – С.128–133. **8.** До питання про відображення в освітньо-просвітницькій діяльності Б. Грінченка педагогічних ідей І. Канта / Н. І. Кобижча // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом : материалы второй заочной междунар. науч. –практ. конф., (25–28 февр. 2013г.) : в 4-х ч. Ч. 1, кн. 2: Философия и политология, теория государства и права, культурология и искусствоведение / науч. ред. К. В. Патырбаева, А. В. Попов, Е. Ю. Мазур; Пермский. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2013. – С. 81–89. **9.** Літературна творчість Б. Грінченка : культурологічний аналіз / Кобижча Н. І. // Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практич. конф., приуроч. до 70-річчя засн. Держ. іст. б-ки України. – К., 2009. – С. 249–250. **10.** Художня складова концепції національної освіти Бориса Грінченка / Кобижча Н. І. // Роль митця і традиційних інститутів мистецтва за умов всезростаючого впливу культурних індустрій : зб. матеріалів Всеукр. наук.-теоретич. конф., м. Київ, 23–24 груд. 2009 р. / КНУКІМ. – К., 2009. – Ч. 2. – С. 90–92. **11.** Національна культура як джерело життєтворення українського соціуму / Кобижча Н. І. // Народознавчі студії пам'яті В. Т. Скуратівського «Традиційна культура українського народу в XIX столітті: стан та перспективи розвитку, проблеми державної підтримки» : зб. матеріалів всеукр. наук.-теоретич. конф. та метод. рекомендації, Київ, 21–22 жовт. 2010 р. – К., 2010. – С. 123–126. **12.** Геокультурні образи України в літературній творчості Бориса Грінченка / Н. І. Кобижча // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали Міжнарод. наук. конф., м. Харків, 19–20 лист. 2010 р. / Харків. держ. акад. культури. – Х., 2010. – С. 259–261. **13.** Культурницька діяльність Бориса Грінченка: світоглядний аспект : монографія / Н. І. Кобижча. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2017.– 204 с. **14.** Фонди бібліотек України в умовах інтелектуальної свободи та свободи доступу до інформації / Н. І. Кобижча // Гілея : зб. наук. пр. / Нац. пед.ун-т ім. М.П. Драгоманова; за ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Видавництво «Гілея». – 2017. – Вип. 125 (10). – С.109–116.

Фонди бібліотек України в умовах інтелектуальної свободи та свободи доступу до інформації

Вступ. Фонди бібліотек України є загальнодержавною, культурною та матеріальною цінністю. В умовах інтелектуальної свободи і вільного доступу до інформації проблема їх актуалізації потребує розробки як теоретичних, так і організаційних, методичних, технологічних засад. Культура суспільства усвідомлюється як сукупність духовних, моральних, інтелектуальних, етнічних та інших цінностей, вироблених людством за довгий період свого існування. Фонди бібліотек України як носії цих цінностей, як результат творчості людей і предмет їхньої праці, є за своєю природою унікальними, історично сформованими, а також засобом фіксації протягом тисячоліть збереження і передачі у часі і просторі суспільних культурних цінностей, як і кожна окрема книга.

Проблему розвитку та функціонування фондів бібліотек України як суспільно-культурно значимих у системі загальнолюдської культури варто розглядати в різних аспектах: як чинників розвитку та поширення культури в часі й просторі, як фактору та інструмента формування культурних цінностей, як вагомого

механізму впливу на суспільство й людину як індивіда. Окрім того, фонди бібліотек – це складова загальнолюдської культури, оскільки всотують в собі компоненти знакової системи книги, папір, ілюстрації, технології та дизайн.

Значущість бібліотечних фондів і вільного доступу до інформації, зосередженої в бібліотеках, особливо зросла в період активних суспільних перетворень, пов'язаних не лише з тенденціями самовизначення, самоствердження в умовах державності, а й з кардинальними змінами геополітичними (балансом сил у світі, розпадом біполярної моделі міжнародних відносин, зміною системи взаємодії держав як суб'єктів та ін.).

Концепція інтелектуальної свободи, яка ще в ХХ столітті стала основою бібліотечної діяльності багатьох демократичних країн (США, Федеративної Республіки Німеччини та ін.), знайшла відображення в цілому ряді міжнародних документів, зокрема «Загальній декларації прав людини», «Хартії книги» (ЮНЕСКО, 1972 р.); «Кодексі етики ІФЛА для бібліотекарів та інших інформаційних працівників» (2012 р.); «Декларації про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу» (ІФЛА, 2002 р.) та ін.

У програмі діяльності ІФЛА, в структурі якого було утворено спеціальний комітет «Доступ до інформації та свобода висловлювання», ще на 1992–1997 рр. основна увага була акцентована саме на покращенні доступу до інформації.

Дотримання «принципу свободи доступу до інформації та свободи пошуку, отримання і поширення інформації та ідей», а також «переконавання щодо потреби людей, спільнот і організацій у загальному і рівному доступі до інформації, ідей і культурних надбань для підтримання соціального, освітнього, культурного, демократичного й економічного добробуту» визначено як механізм наступального утвердження основних цінностей своєї місії і в «Стратегічних напрямках діяльності ІФЛА на 2016 – 2021 рр.».

Доступ до інформації, зосередженої в бібліотеках, виявив як загальні, так і специфічні особливості її формування та використання і потребує сьгодні формування нової моделі, побудованої на розумінні пріоритетів національної ідентичності, питаннях національної безпеки, перебудови економіки, науки, освіти, культури, мистецтва, нових вимірах міжкультурної комунікації. Зрозуміло, що такою моделлю формування фондів бібліотек України є ідеологія інтелектуальної свободи і доступу до інформації без цензурування, які мають на меті інтеграцію як в європейський, так і світовий інформаційний простір.

Особливо цінним для розуміння філософії практичної реалізації цієї моделі українськими бібліотеками є не лише окреслення нею основних функцій (зокрема, створення та забезпечення доступу до бібліографічних записів, надання найповнішої за обсягом інформації, гарантування доступності як місцевих, так і закордонних бібліотечних матеріалів), а й висловлення чіткої позиції щодо існування на практиці різних форм обмеження, перешкод доступу до інформації (економічних, ідеологічних, освітніх, фізичних, юридичних, соціальних тощо).

Якщо модель фондів бібліотек України, сформованих за умов тоталітарної держави, ґрунтувалась на розумінні бібліотеки і інформації як галузі соціокультурної сфери, то нова модель у національному просторі бібліотеки має ґрунтуватись на кардинально інших складових. Виділимо серед них такі: відкритість глобального суспільства; вільне переміщення інформації в сучасній концепції «світу без меж»; чинник економічного характеру, зокрема, конкурентоспроможності на ринку праці, як самої бібліотеки, так і її інтелектуальних продуктів, інформації, національної безпеки; конкурування у системі суспільних цінностей, освіти, інтелектуальних ресурсів, а не лише товарами та послугами.

У статті *здійснено спробу* осмислити проблему фондів бібліотек України як основного компонента функціонування бібліотечної системи, як важливого

механізму міжкультурної комунікації та збереження культурних цінностей, що характеризується сьогодні новими соціальними трансформаціями, новою культурною реальністю, яка на думку багатьох вчених розглядається як спосіб буття в умовах інформаційного суспільства, а отже в умовах інтелектуальної свободи та свободи доступу до інформації.

Це безумовно вимагає розробки теоретичних засад, нових методів, пошуку самої моделі використання інтелектуального потенціалу, зосередженого у фондах бібліотек України з урахуванням інтенсифікації міжкультурної комунікації, наближення їх до світових стандартів, збереження національних особливостей, здобутків та традицій українських бібліотек.

Мета статті – дослідити стан та тенденції розвитку фондів бібліотек України в умовах інтелектуальної свободи та свободи доступу до інформації.

Проблема трансформації бібліотеки до нового українського соціуму на підґрунті різних складових свободи доступу до інформації розкривається в працях українських вчених І. Давидової., О. Воскобойнікової-Гузєвої, В. Горового, М. Сенченка, М. Слободяника, Л. Петрової, Т. Новальської, Г. Шемаєвої, А. Соляник, Л. Мухи, Н. Кушнарєнко, В. Пашкової, М. Низового, В. Маркової, В. Ільганаєвої, Т. Павлуши, Г. Новікової, М. Лозовика, Г. Юхимця, М. Васильченка, Т. Гранчак, І. Бондарєнко, Ю. Горбаня, А. Мураховського та ін.

Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи дослідження: аналіз та синтез, хронологічний, системний, порівняльний, абстрактно-логічний, які дозволили дослідити особливості функціонування фондів бібліотек України в умовах інтелектуальної свободи та свободи доступу до інформації.

Результати й обговорення. Фонди бібліотек сучасної України характеризуються наступними параметрами: на сьогодні бібліотечна мережа нараховує близько 40 тис. бібліотек державної та комунальної власності, відомчого підпорядкування. Вона складається з мережі публічних (у тому числі спеціалізованих для дітей, юнацтва), технічних, сільськогосподарських, медичних, академічних, освітянських бібліотек та бібліотек вищих навчальних закладів, а також бібліотек для сліпих.

Бібліотечний фонд публічних бібліотек універсальної тематики становить близько 235 млн. одиниць; сукупний бібліотечний фонд бібліотечно-інформаційної мережі Національної академії наук разом з двома її науково-методичними центрами становить понад 32 млн. примірників; науково-технічні бібліотеки України нараховують у бібліотечному фонді 7,8 млн. примірників; фонд сільськогосподарських бібліотек налічує понад 21 млн. примірників; медичні бібліотеки - видання загальною кількістю понад 22 млн. примірників; освітянських бібліотек України - становить 333,2 млн. примірників документів; бібліотеки вищих навчальних – 120,7 млн. примірників; мережа бібліотек для сліпих – понад 1 млн. 162 тис. одиниць зберігання.

Отже, з однієї сторони маємо накопичену у фондах бібліотек інформацію, з другої – це ще не означає, що українському суспільству сьогодні автоматично гарантовано широкий доступ до неї. За роки існування СРСР (а це сімдесят років) завдяки державній політиці, організаційно-управлінським структурам, які творили вказівки, рекомендації із центру, було досягнуто мети – фонди бібліотек усіх рівнів відповідали пануючій марксистсько-ленінській ідеології і її надуманим принципам. За своїми змістовими домінантами бібліотечні фонди і доступ до них, що сформувалися у дусі комуністичної ідеології, в тоталітарному просторі ідеологічного контролю та цензури, авторитаризму представляли в світовому

просторі явище, що було сформоване як абсолютно особливе. В його основі були як загальнокультурні, економічні, так і загальноідеологічні складові.

Монополізм держави в гуманітарній сфері, складовою якої була і бібліотечна система, став особливо відчутним у другій половині ХХ століття, породивши кризові явища у всіх сферах життя. Характерною особливістю радянського інформаційного простору бібліотеки, її фондів, їх моделі було те, що в кінцевому результаті вільного доступу до джерел інформації не було.

Децентралізація, лібералізація, забезпечення якості і отримання відповідних знань, рівність можливостей і шансів для доступу до фондів (а отже до інформації) висувають нові вимоги до філософії функціонування бібліотечної системи в інформаційно-технологічному епоху.

У науковому дискурсі саме параметри фондів України (як кількісні, так і якісні, їхній духовний потенціал) стали відправною домінантою в наукових пошуках українських дослідників.

Необхідність і прагнення українських учених різноаспектно, з нових методологічних позицій підійти до розуміння соціокультурної значимості фондів бібліотек України в умовах демократизації суспільного життя, пошуки шляхів розробки національно зорієнтованих концепцій їхнього розвитку на основі опанування зарубіжних методик, традицій вивчення фондознавства, свободи доступу до інформації, міжкультурної книжкової комунікації та ін. засвідчує, на нашу думку, про перехід дослідницької практики українського бібліотекознавства до поліпарадигмальності.

Сучасна бібліотечна система, а також її фонди постали перед потребою вироблення нової стратегії розвитку, в основі якої має бути сприяння створенню ефективного національного простору з тим, щоб, з однієї сторони, бути конкурентоспроможним у світових безповоротних глобалізаційних процесах, а з другої – не втратити самотність у процесі трансформаційних змін, модернізації і зберегти національні джерела, культурно-історичні традиції, звичаї, обряди, мораль, релігію у вимірі загальнолюдських цінностей.

Не можна розглядати розвиток фондів бібліотек України, їх реактуалізацію без аналізу державної політики у сфері книговидавання і книгопоширення, яка мала б бути спрямованою на забезпечення духовного відродження нації, забезпечення необхідних ресурсів для книговидавання (хоча б зберегти на рівні Української РСР), не знищуючи потужних державних видавництв, заохочення розвитку приватних, в т.ч. поліграфічних підприємств. На думку експертів лише чотири видавництва України («Дніпро», «Український письменник», «Веселка», «Українська енциклопедія») могли б поповнювати щорічно публічні бібліотеки і надавати українському читачеві, користувачам бібліотеку з трьох тисяч книг.

На жаль, державна підтримка українського книговидавання (зокрема випуск книжок за програмою «Українська книга») ще не є результативною і не відповідає національним інтересам України. Адже наклад книг у вищезгаданій програмі в 1–2 тисячі примірників аж ніяк не спрямований на оновлення інформаційного простору, складовою якого є фонди бібліотек України.

Збільшивши наклад книг за державної підтримки, можна було б говорити про процес оновлення фондів бібліотек, їх реактуалізацію у вимірі національних пріоритетів української держави. Звернемось до статистичних даних. Один з важливих параметрів – середній наклад книжкових видань.¹ Так, станом на 1991 рік (напередодні незалежності України, тобто в УРСР) середній наклад україномовних книг і брошур становив 31,9 тис. примірників, а російськомовних

¹ Інформація подається за даними щорічної статистики збірника «Друк України».

18,2 тис. примірників. У незалежній Україні середній наклад україномовної книжки – це 1,9 тис. примірників, а російськомовної – 3,6 тис. примірників.

Якщо виходити з того, що кожна культура має мати свою перспективу, то і фонди бібліотек, які визначили європейський шлях розвитку, мають бути проукраїнськими, мовоцентричними, переорієнтуватися на загальнолюдські цінності. Ця думка підтверджується статистичними даними книговидання у всіх країнах модерної Європи, яке є мовно та літературноцентричним (мається на увазі, що видання художньої літератури у книговиданні посідає основне місце).

Нижче наведена таблиця «Питома вага художньої літератури у європейських країнах» 2015 р.:

Країна	Назв
Болгарія	37,5%
Чехія	29,0%
Литва	26,9%
Румунія (2009-2013рр.)	31-33,6%
Польща	26,7%
Угорщина	25,8%
Латвія	24,0%
Україна	13,5%

Вкрай критичною є ситуація і з книговиданням літератури для дітей: за 25 років незалежності (1992 – 2015 рр.) видано лише 136 млн. примірників книг. Знову ж-таки звернемося до таблиці «Видання дитячої літератури в європейських країнах»:

Країна	Назви	До всього книговидання (у %)
Іспанія 2013р.	10675	12,0%
Польща 2015 р.	2071	6,2%
Італія	4621	8,0%
Чехія 2015 р.	1955	10,7%
Словачія 2014 р.	993	7,8%
Швеція 2015 р.	2177	13,8%
Росія 2015 р.	6618	5,9%
Україна 2015р.	1057	5,3%

Наведені порівняльні параметри випуску друкованої продукції свідчать, що державна політика книговидання щодо бібліотек і поповнення їх фондів є дискримінаційною і порушує конституційні права на забезпечення доступу до історії, знань, правди, національного відродження, а отже формування національної свідомості українців.

Забезпечення громадян надійною в обігу інформацією в умовах нових технологічних та соціальних викликів потребує здійснення заходів по адаптації діяльності бібліотек до нових культурних реалій. Першочерговими в цьому плані є: розробка національного законодавства, утворення національних структур (в даному разі бібліотек), відповідальних за його реалізацію; оптимізація підготовки кадрів (в т. ч. наукових); інституалізація нових наукових напрямів досліджень та ін.

Ці адаптаційні заходи можна визначити і як такі, що є «випереджальними», тобто зі сторони політики влади мають бути передбачені заходи, що спрямовані проти надання користувачам недостовірної інформації, дезінформації, обмеження доступу до інформації.

За роки незалежності в Україні закладено основи нової бібліотечної політики, пріоритетами якої є забезпечення прав людини на свободу слова та інформацію, гарантування вільного і рівноправного доступу до інформації. В цілому ряді законодавчих документів, зокрема Законах України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995), «Про обов'язковий примірник документів» (1999), «Положенні про систему депозитарного зберігання бібліотечних фондів України» (1997), «Програмі збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000-2005 рр.» (1999), «Інструкції про зберігання книжкових фондів державних бібліотек України» (1993) та ін., чітко відстежується принципово нове розуміння бібліотечних фондів України як об'єктів соціокультурної значимості, які, крім наукової, культурно-історичної, інформаційної, є і фінансовим, матеріальним капіталом держави, що в умовах інформатизації потребує соціального та технологічного захисту. Окрім того, принципово важливим при цьому є виявлення діалектичної залежності між рівнем збереження і доступності фондів бібліотек як передумови задоволення потреб користувачів у інформації.

Серед значимих законодавчих актів, які в значно більшій мірі узгоджуються з сучасними європейськими стратегіями культурної політики, є прийняття Кабінетом Міністрів України національних програм: «Документальна пам'ять України», «Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 рр.»; «Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» та ін.

Рівний доступ до інформації знань і культурного надбання визначено пріоритетом діяльності бібліотек і знайшло детальне обґрунтування як в «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», так і в «Концепції якісних змін задля забезпечення сталого розвитку (до 2025 р.)» Української бібліотечної асоціації.

У загальних рисах, у цих документах відстежується розуміння бібліотеки як соціокультурного інституту, який є джерелом інновацій, що суттєво впливають на економічні та соціальні процеси, важливим чинником сталого розвитку і національної безпеки країни, активної діяльності громадськості, а найголовніше – задоволення культурних потреб громадян в інформації.

Реалізація пріоритету в діяльності бібліотек щодо вільного доступу до інформації яскраво ілюструється на початку 90-х років ХХ ст. на прикладі принципового реформування організаційної структури бібліотек, яким було надано статус «національних». Бібліотеки означили це чітко в своїх статутних документах і, вибравши цивілізаційний підхід, ввели в науковий обіг нові джерела, імена; в науковій діяльності на підставі нової теоретичної і джерельної бази повернулися до вивчення, дослідження раніше табуйованих тем та ін.

Новітні підходи в методології бібліотекознавчих досліджень кінця ХХ - початку ХХІ ст., як зазначає О. Воскобойнікова-Гузєва, позначилися «цілою низкою оригінальних теоретичних досліджень, які суттєво оновлюють парадигму розвитку сучасної бібліотеки і бібліотечно - інформаційної сфери в цілому».

Ще в «Концепції розвитку бібліотечної справи на Україні до 2005 р.» при визначенні перспективних шляхів розвитку бібліотечної справи відразу після проголошення державного суверенітету відзначалось, що «збирання та збереження документів про Україну» можливе лише на основі державної бібліотечної політики, яка б ураховувала політичні реалії та можливості науково-технічного прогресу, а «національне і духовне відродження народу вимагає кардинального оновлення бібліотечної справи в цілому». Філософським підґрунтям оновлення бібліотечної діяльності мали стати «принципи демократизації,

гуманізації, відродження духовності з урахуванням інтересів кожного читача та різних соціальних груп.

Визначенню теоретико-методологічного підґрунтя трансформації бібліотеки в умовах інформатизації всіх сфер суспільного життя, національного відродження, позбавлення заполітизованості у формуванні національних інформаційних ресурсів присвячено ряд докторських і кандидатських дисертацій, монографічних досліджень українських вчених-бібліотекознавців. Зокрема, М. С. Слободяником у докторській дисертації «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій» (1995 р.) на теоретико-методологічному рівні доведено, що реалізація бібліотекознавчої концепції системно-комунікаційної моделі бібліотеки в нових умовах освоєння інформаційних технологій як одне із пріоритетних завдань передбачає визначення методології формування національного бібліотечно-інформаційного ресурсу держави, кумуляцію світового інформаційного потоку, збереження власних історико-культурних фондів, забезпечення вільного доступу національних інформаційних ресурсів для суспільства в цілому і кожного громадянина зокрема.

Методологічне підґрунтя для дослідження фондів бібліотек України в умовах соціально-економічних змін, поетапної трансформації і, власне, розробки системної моделі сучасної української бібліотеки становлять дисертаційні дослідження доктора педагогічних наук Л. Г. Петрової, доктора наук із соціальних комунікацій І. О. Давидової, доктора педагогічних наук А. А. Соляник, доктора наук із соціальних комунікацій О. В. Воскобойнікової-Гузевої. Остання в дисертаційному дослідженні «Бібліотечно-інформаційна сфера України в контексті суспільних трансформацій кінця ХХ ст. – 10-х рр. ХХІ ст.: концепції стратегічного розвитку, динаміка змін, перспективи» сформувала семиелементну модернізаційну модель розвитку бібліотеки. Результати дослідження авторки дають прогностичне бачення розуміння ускладненого загальною соціально-економічною та політичною кризою, інформаційними війнами трансформаційного етапу бібліотечно-інформаційної сфери в країні, наступного переходу до «етапу стабілізації системи та її основних ланок», вироблення механізмів довгострокової стратегії і системи взаємопов'язаних державних цільових програм розвитку бібліотечно-інформаційної сфери. В числі таких пріоритетних цільових програм пріоритетною, на нашу думку, має бути довгострокова комплексна програма формування національного інформаційного простору, підтримки національного фонду на різних рівнях його функціонування, орієнтована на державне регулювання і створення умов для забезпечення інтелектуальних свобод і вільного доступу до інформації.

Концептуальним засадам формування державної політики України в галузі книговидання та книгорозповсюдження присвячена кандидатська дисертація А. Мураховського. Окрім того, на черзі в інструментарії стратегічних досліджень українського фахового наукового соціуму сьогодні актуалізація започаткованої і дослідженої Н. Кушнарєнко ще на початку 90-х рр. ХХ ст. проблеми формування краєзнавчих фондів бібліотек; інноваційної політики як стратегії розвитку бібліотек (І. Давидова); діяльності бібліотек як суб'єктів політичної комунікації (Т. Гранчак); вплив формування в Україні інформаційного суспільства на комплектування бібліотек як загальнодоступної інформаційної бази та інформаційних центрів постіндустріального суспільства (В. Горовий); коеволуції та наукової комунікації (Г. Шемаєва); довідково-бібліографічного обслуговування (Т. Добко); читачоцентристський напрям (Т. Новальська) та ін.

Цей перелік наукових праць засвідчує не лише актуалізацію проблеми гуманістичної місії бібліотеки як соціального інституту, а й формування нової

парадигми її розвитку як учасника інформаційного ринку, який базується на знаннях, а отже на інформації і свободі доступу до неї. У наукових працях новітнього періоду саме таке розуміння розвитку сучасної бібліотеки розглядається як умова її конкурентоспроможності на ринку інформаційних продуктів і послуг.

З цілком несподіваної сторони (про це зазначає і сам автор дослідження) розглядає сучасну бібліотеку американський соціолог, професор Університету Вісконсін-Медісон Ерик Олін Райт у своїй статті «Як бути антикапіталістом у XXI столітті». Досліджуючи стан капіталізму у сучасному світі, автор подає типологічний аналіз антикапіталістичних стратегій, розглядає «реальні утопії» як способи практичного створення більш справедливих і гуманних альтернативних варіантів світоустрою у формі вже чинних інститутів або пропозицій щодо створення нових інститутів за допомогою соціальних перетворень і державної політики. Розглядаючи життєздатні альтернативи, які приборкують капіталізм і руйнують його з середини, Е. О. Райт саме *публічну бібліотеку* «як досить старий інститут властивий усім капіталістичним суспільствам» розглядає як таку, що *втілює принцип доступності та розподілу*, який за своєю суттю є антикапіталістичним. Порівнюючи процес доступності книг у книгарні й бібліотеці, Е. О. Райт зазначає, що якщо в книгарні розподіл працює за принципом «кожному за можливістю платити», то в бібліотеці працює принцип «кожному за потребами».

Теоретичні, емпіричні та організаційні проблеми розвитку фондів бібліотек України в національному вимірі свідчать як про досягнення в цьому напрямі, так і проблеми. До досягнень *теоретичних*, безперечно, слід віднести: звільнення від ідеологічної цензури; свободу доступу до фондів і інформації; відхід від монотеоретичної, ідеологічно детермінованої методології і вивчення проблематики фондів у контексті доступу інформації до поліметодології, поліпарадигмальності національно зорієнтованих теорій, що враховують національну культурно-історичну, інституціональну специфіку і традиції; включеність у міжнародні практично-організаційні та дослідницькі проекти; захисти кандидатських та докторських дисертацій з цього напрямку; обговорення актуальної проблематики фондів на всеукраїнських та міжнародних конференціях; підготовка публікацій у профільних фахових виданнях; адаптація і опанування теоретичного, методологічного та інструментального досвіду західного аналізу з метою використання для осмислення трансформаційних процесів фондорозвитку української бібліотечної галузі; технологізація (комп'ютеризація) досліджень спричинили трансформацію і нові виміри комунікації вчених, практиків, якісно новий доступ до інформації і знань; урізноманітнення та значна трансформація змістових доміант поняттєвого апарату (про що свідчать не лише галузеві словники, а й тлумачні та ін.), що розширило включеність у світовий науковий та практичний дискурс.

У *емпіричному вимірі* важливими стало систематичне проведення емпіричних досліджень; створення баз та архівів даних; розробка, вдосконалення дослідницьких методів та інструментарію.

В *організаційно-методичному* плані такими ознаками є: утворення дослідницьких колективів; структурне оновлення бібліотечних установ, які формують фонди і вивчають фондову проблематику; оновлення змісту дисциплін навчальних закладів різного рівня акредитації; наукові видання (монографії індивідуальні і колективні); підготовка підручників, посібників; процес інституалізації у формі і рамках національних і міжнародних громадських, професійних об'єднань (асоціацій, спілок) тощо.

Проблематика фондів у контексті їх мобільності, доступності інтелектуальної свободи реалізована публікацією *монографій*, в яких аналізуються характерні

тенденції їхнього розвитку в сучасній Україні. Серед основних, що мають значимий вплив на розвиток бібліотекознавчої думки, свідчать про прагнення учених галузі розробляти національні теорії, підходи, концепції розуміння динаміки фондів, осмислення ролі бібліотек у забезпеченні вільного доступу до інформації для всіх суспільних груп, в першу чергу слід зазначити такі: В. Пашкова «Національні бібліотечні асоціації», Л. Петрова «Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін», Т. Добко «Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної Академії Наук України: становлення, та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)», Г. Швецова-[Водка] «Документ і книга в системі соціальних комунікацій», М. Слободяник «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій», Г. Шемаєва Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій», В. Ільганаєва «Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку». Якщо знайти спільний знаменник у цих фундаментальних працях, то, на думку автора, він полягає в наступному: вони мають не лише науково-теоретичний резонанс в Україні і серед зарубіжної наукової спільноти, а й безумовно збагатили теоретико-методологічні підходи до вивчення особливостей та специфіки трансформаційних процесів у бібліотечній галузі України; спрямували на опанування зарубіжного наукового досвіду. Можна впевнено констатувати, що саме з появою цих праць розпочався процес національно зорієнтованих досліджень, утвердження і осмислення процесів трансформації поняттєвого апарату, нової словникової бази. Такі поняття, категорії, серед яких «інтелектуальна свобода» і «доступ до інформації», «книжкове пам'яткознавство» та ін., набули особливої актуальності в процесі наукового аналізу трансформаційних процесів в українському суспільстві, складовою якого є бібліотека і її фонди. До наукового обігу бібліотечного фондознавства вводяться науковцями І. Бондаренко, Ю. Горбанем системне уявлення про зберігання бібліотечних фондів як явище, що одночасно охоплює процеси формування і фондвикористання, що збагачує сучасне бібліотекознавство новими знаннями про зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей в бібліотеках України, зміст меморіальної функції бібліотеки, яка має концептуальне значення для зміни існуючої парадигми «володіння або доступ» на перспективнішу «володіння для доступу».

Нарешті, програмно-цільове формування ресурсів наукової бібліотеки в умовах глобальної трансформації суспільства та проникнення електронної комунікації в усі сфери життєдіяльності українського соціуму є головним завданням досліджуваної Інститутом бібліотекознавства НБУВ відомчої теми «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» (науковий керівник О. М. Василенко). Наукова бібліотекознавча спільнота, інформаціологи очікують від дослідників новітню модель інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки, спрямованої на забезпечення основних напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні, вироблення кардинальних підходів до формування та збереження фондів бібліотек, забезпечення відкритості інтелектуальних свобод громадян і вільного доступу до інформаційних ресурсів.

Характерною особливістю бібліотекознавчої науки є розгляд актуальних проблем розвитку бібліотек в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, розповсюдження нових інформаційно-комунікаційних технологій, створення кардинально нових умов для інформаційного оновлення, доступності інформації (в тому числі свободи до неї як в інтересах особи так і інноваційного суспільного розвитку). За таких умов фонди бібліотек України розглядаються не лише як інформаційний ресурс, а й стратегічний ресурс держави з новою філософією

життя, розвитку науки, техніки, освіти, культури, реалізації прав громадян на вільний доступ до інформації.

Висновки. Проблема, що заявлена у статті, є вкрай актуальною і має широкий спектр аспектів, які потребують як наукового, законодавчого вирішення, так і реалізації практичних заходів, що пов'язані з актуалізацією фондів бібліотек України у вимірі національних пріоритетів. Яскравими прикладами практичних кроків в цьому напрямі є відкриття Національною бібліотекою ім. В. І. Вернадського НАН України вільного доступу до дисертаційних досліджень, впровадження для класифікації документів і, власне, організації інформації в установах та організаціях України Універсальної десятикової класифікації (УДК) як міжнародної класифікаційної системи з ліцензійним правом її адаптації до специфіки документних ресурсів і потреб інформаційних установ держави (про що зазначено в постанові Кабінету Міністрів України № 177 від 23.03.2017 р.), а також розширює можливості інтеграції її документно-інформаційного потенціалу із світовим.

Бібліотечно-інформаційна сфера нагально потребує залучення профільних державних інституцій, бібліотекознавців, науковців-інформаціологів, видавців, бібліотечної спільноти до створення організаційних, нормативно-правових та культурологічних умов для перетворення вітчизняної видавничої справи на культурну індустрію європейського зразка, формування в Україні єдиного книжкового ринку, забезпечення за допомогою вітчизняної книги вільного доступу громадян до всіх сфер сучасних знань. Це стане підґрунтям формування нової філософії документозабезпечення бібліотек в умовах цивілізаційних викликів, здійснення реально державної політики і її актуалізації у вимірі національних пріоритетів; широкого запровадження, реструктуризації і актуалізації національно-культурних державних цільових програм, пов'язаних з популяризацією української книги і читання в Україні.

Стали очевидними потреби прискорення результативної гармонізації та адаптації національного бібліотечно-інформаційного законодавства до міжнародного, підсилення державного контролю за розробкою підзаконних актів, нормативно-правової бази формування та функціонування національного інформаційного простору, інноваційних підходів у самій системі підготовки кадрів для бібліотек і бібліографуючих установ, дальшого вдосконалення фондознавчої складової вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні.

Гілея : зб. наук. пр. – Київ, 2017. – Вип. 125 (10). – С.109-116.

**КРИЦЬКИЙ
ОЛЕКСІЙ ПАНАСОВИЧ,**

*доцент Київського національного
університету культури і мистецтв
(1945-2011)*

Народився Олексій Панасович 17 квітня 1945 р. у с. Ковалин Переяслав-Хмельницького району Київської області в родині службовців. Після закінчення 9 класів Єрковецької середньої школи у 1962 р. вступив до Київського технічного училища № 3. Одночасно навчався у вечірній школі робітничої молоді, яку закінчив у 1964 р. З 1965-го по 1968 р. працював завідувачем сільського клубу с. Єрковці, попередньо пройшовши підготовку на курсах художніх керівників при Переяслав-Хмельницькій музичній школі. В 1968 р. вступив до Київського державного інституту культури (КДІК; нині – Київський національний університет культури і мистецтв) на стаціонарне відділення бібліотечного факультету зі спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія», який успішно закінчив у 1972 р.

Після закінчення інституту працював у бібліотеках м. Києва: Центральної районної бібліотеці ім. П. Тичини – завідувачем філіалу (1972–1973); у Центральної міської бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедріна для дорослих – методистом (1973), завідувачем науково-методичного відділу (1973–1976) і заступником директора з наукової роботи (1976–1978).

Наукову роботу він розпочав у 1978 р. після проходження конкурсу на заміщення посади викладача кафедри загального бібліографознавства. У 1980–1985 рр., згідно плану підвищення кваліфікації викладачів інституту, проходив стажування у Республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого), Московському державному інституті культури, де значно поглибив теоретичні і практичні знання.

Навчався в аспірантурі КДІК. Працював над дисертаційним дослідженням «Краєзнавчі ресурси обласних бібліотек та їх використання» (науковий керівник кандидат філологічних наук, професор Буран В.А.). На жаль життєві обставини не дали завершити заплановану мрію і захистити дисертаційне дослідження. З 1994 р. працює в Київському національному університеті культури і мистецтв на посаді декана, доцента кафедри аналітико-синтетичної обробки документів; відповідального секретаря приймальної комісії.

За роки науково-творчої роботи в університеті О. Крицький зробив вагомий внесок у бібліографічну, інформаційно-аналітичну та краєзнавчу підготовку бібліотечних спеціалістів. Розробив та уклав програми з навчальних курсів, тематичні плани; плани семінарських занять; методичні рекомендації до проведення лабораторно-практичних занять з курсів упорядкував уніфіковані модулі, де висвітлюються проблеми, пов'язані з комплектуванням бібліотечних

фондів літературою краєзнавчого змісту, бібліотечно-бібліографічним обслуговуванням користувачів, організацією краєзнавчої роботи в бібліотеках області, методикою складання бібліографічних посібників, у т. ч. бібліографічних посібників про край.

Викладав дисципліни: «Бібліографічна діяльність», «Організація і методика бібліографічної роботи в бібліотеці», «Краєзнавча бібліографія», «Стандартизація у бібліотечно-інформаційній діяльності», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Бібліотечне краєзнавство».

Учасник міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій бібліотечно-бібліографічного спрямування. Автор низки статей, опублікованих на сторінках фахових збірників і періодики.

За багаторічну сумлінну працю нагороджений подяками ректорату університету, Мінкультури України, київського міського голови.

Коло наукових інтересів: бібліотечне краєзнавство, підготовка фахівців для бібліотечної галузі.

Основні публікації:

1. «Система краєзнавчих бібліографічних посібників в обласних бібліотеках Української РСР і перспективи їх розвитку» (Актуальні проблеми культурного будівництва: Вип. 4. Секція 4. Бібліотекознавство і бібліографія. – Миколаїв, 1985. – С. 447–448.); **2.** «Проблеми розвитку краєзнавчої бібліографії в бібліотеках УРСР» (Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тезидоповідей. – Київ, 1984. – С.187–189); **3.** «До питання про систему краєзнавчих рекомендаційних посібників на допомогу патріотичному та інтернаціональному вихованню трудящих» (Роль бібліотеки в комуністичному вихованні трудящих: Зб. наук. праць. – Київ, 1983. – С.63–70.); **4.** «Організація поточного інформування читачів про краєзнавчу літературу в обласних бібліотеках Української РСР» (IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей. – Київ, 1989. – С. 201–202.); **5.** «Сучасний стан системи краєзнавчих бібліографічних посібників в обласних бібліотеках Української РСР» (Краєзнавча робота бібліотек-фактор патріотичного і інтернаціонального виховання населення: Матеріали республіканської наук. – практ. конференції. – Київ, 1990. – С. 103–106); **6.** «Організаційно-функціональна структура краєзнавчого підрозділу обласної бібліотеки» (Тези до XIX та XX звітних конференцій професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту. – Київ, 1992. – С. 133–114.); **7.** «Підготовка бібліографів-краєзнавців у Київському національному університеті культури і мистецтв» (Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 2009. – С. 231–232) та багато інших.

Підготовка бібліографів-краєзнавців у

Київському національному університеті культури і мистецтв

Розбудова Української держави викликає великий інтерес до історичного минулого та сьогодення нашої країни і її окремих територій. Ця проблема нерозривно пов'язана з підготовкою студентської молоді до активної участі в різноманітних краєзнавчих заходах і методикою їх проведення, глибокого вивчення краєзнавчих бібліографічних ресурсів та їх використання, популяризації літератури про край. Саме тому в Київському національному університеті культури і мистецтв (КНУКІМ) на спеціальності «Книгознавство і бібліотекознавство» передбачено вивчення курсу «Бібліотечне краєзнавство».

Програма курсу передбачає різноманітні форми вивчення та засвоєння студентами краєзнавчих знань. Крім лекцій, семінарських і практичних занять студенти виконують контрольні роботи, пишуть реферати, складають бібліографічні посібники краєзнавчого змісту.

Питання краєзнавчої діяльності постійно знаходиться в колі тем, що лежать в основі навчально-тематичних планів підготовки бібліотечно-бібліографічних працівників. Кафедрою книгознавства і бібліотекознавства розроблені уніфіковані модулі, де висвітлюються проблеми, пов'язані з комплектуванням бібліотечних фондів літературного краєзнавчого змісту, бібліотечно-бібліографічним обслуговуванням користувачів, організацією краєзнавчої роботи в бібліотеках області, методикою складання бібліографічних посібників про край та ін.

Особливо активно в учбовому процесі використовуються бібліографічні посібники, видані ОУНБ, такі як: «Література про... область», «Календар знаменних і пам'ятних дат», тематичні і персональні покажчики. Використовується краєзнавчий матеріал і при вивченні вітчизняної історії, бібліотечної справи і книгознавства. Практикуються також екскурсії, здебільшого по м. Києву, відвідування бібліотек, краєзнавчих музеїв, виставок.

Зростає значення науково-дослідної роботи з питань краєзнавства. Студенти щороку беруть участь в аналізі стану бібліотечного краєзнавства областей України за планами і звітами, пишуть курсові та дипломні роботи.

Зацікавленість краєзнавчим матеріалом і краєзнавством в цілому очевидна. На сьогодні ми маємо кілька кандидатських дисертацій з цієї тематики, авторами яких є А. Блашкевич, О. Дроздова, Т. Бульба та ін.

Величезну допомогу у викладанні і вивченні бібліотечного краєзнавства надають підручники, навчальні посібники, методичні розробки та статті в періодичній пресі відомого краєзнавця Н.М. Кушнарєнко.

Мивдячні Державній історичній бібліотеці за підготовку та видання методичного посібника «Краєзнавча діяльність бібліотек», бібліографічного покажчика «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства» та поточного видання «Краєзнавча робота в бібліотеках України», що дає можливість викладачам і студентам краще вивчати курс «Бібліотечне краєзнавство» та вести науково-дослідну роботу.

Аналіз кадрового складу показав, що в більшості обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) функціонують спеціалізовані краєзнавчі підрозділи, де близько 90 % фахівців має вищу освіту, причому переважна більшість закінчувала КНУКІМ.

Для поліпшення підготовки бібліографів-краєзнавців доцільно збільшити кількість годин для кращого вивчення та засвоєння студентами краєзнавчих знань; поповнити фонди первинними краєзнавчими документами для їх характеристики й аналізу (особливо видань XIX ст.); надсилати в університет бібліографічні посібники, видані ОУНБ, з тим, щоб знати і вивчати краєзнавчу видавничу діяльність цих установ; залучати до участі в навчальному процесі краєзнавців-практиків – працівників Державної історичної, обласних і міських бібліотек.

Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., приуроч. до 70-річчя заснування Держ. іст. б-ки України. – Київ, 2009. – С. 231–232.

**ПРОКОПЕНКО
ЛІЛІЯ СЕРГІЇВНА,**

*кандидат історичних наук, доцент,
головний бібліотекар науково-дослідного
відділу Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого*

Народилась у м. Києві. Навчалась у Київському державному інституті культури (1989–1993), який закінчила з відзнакою за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія» (кваліфікація «бібліотекар-бібліограф»). У 1993–1996 рр. продовжила навчання на денному відділенні аспірантури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України.

У 1999–2005 рр. працювала в наукових бібліотеках вищих навчальних закладів м. Києва, завідувачем лабораторії кафедри міжнародної інформації Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ).

2004 р. у КНУКіМ захистила кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Бібліографічна секція Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та закладів як осередок дослідження національної бібліографії (1965–2002)», (науковий керівник – доктор історичних наук, професор М. С. Слободяник).

У 2005–2014 рр. працювала у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ) на посадах доцента, професора (кафедра документальних комунікацій, кафедра інформаційного та виставкового бізнесу, кафедра культурології та інноваційних культурно-мистецьких проєктів). У 2006–2007 рр. – заступник директора Інституту державного управління та інформаційної діяльності НАКККіМ.

У 2007–2013 рр. впродовж різних періодів за сумісництвом викладала у Європейському університеті (кафедра документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності), КНУКіМ (кафедра документознавства та інформаційної діяльності), працювала старшим науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту архівної справи і документознавства.

2008 – 2009 – відповідальний секретар, член редколегії фахового наукового журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». 2005–2008 рр. – вела у журналі рубрику «Захист дисертацій».

2011 – 2013 – секретар навчально-методичної підкомісії з документознавства та інформаційної діяльності МОН України.

У 2011 р. отримала вчене звання доцента (кафедра інформаційного та виставкового бізнесу) та другу вищу освіту в НАКККіМ за спеціальністю «Менеджмент організацій».

У 2014-2017 рр. працювала у Київському університеті імені Бориса Грінченка на посаді доцента (кафедра реклами та зв'язків з громадськістю, кафедра бібліотекознавства та інформології).

3 грудня 2017 р. – головний бібліотекар науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого.

2006 – 2017 – відповідальний секретар, член оргкомітетів та редколегій збірників матеріалів різних науково-практичних конференцій у НАКККіМ, студентських науково-практичних конференцій, керівник студентських наукових гуртків у НАКККіМ і КУБГ.

Автор більше 90 наукових, навчально-методичних, довідкових публікацій.

Викладає дисципліни: «Бібліотекознавство», «Історія бібліотечної справи», «Бібліографознавство», «Бібліографічна діяльність», «Документознавство», «Фондознавство», «Автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів», «Аналітико-синтетична переробка інформації», «Міжнародна інформація», «Міжнародні інформаційні організації», «Інформаційний консалтинг», «Інформаційний бізнес», «Державна інформаційна політика», «Електронне врядування», «Теорія документно-інформаційних потоків», «Гуманітарні засади Інтернету», «Інформаційні ресурси», «Маркетинг інформаційних продуктів та послуг», «Банківська і підприємницька інформація в Інтернеті», «Міжнародне співробітництво в інформаційному та виставковому бізнесі», «Теорія та історія дозвілля», «Індустрія розваг», «Маркетинг культурно-дозвіллевих послуг», «Сучасні культурно-дозвіллеві процеси».

Учасник міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій: «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (м. Київ, 2002, 2005–2009 рр.), «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI ст.» (м. Одеса, 2009–2016 рр.), «Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі. Проблеми науки, практики і освіти» (м. Київ, 2010–2013, 2017 рр.), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку (м. Харків, 2011–2012 рр.), «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» (м. Київ, 2011, 2013, 2017 рр.), Львівський бібліотечний форум (2014, 2015 рр.), «Архіви – наука – суспільство: шляхи взаємодії» (2015 р.), IV Міжнародного конгресу «Бібліотека як феномен культури» (м. Мінськ, 2016 р.), Міжнародного конгресу «500 років білоруського книгодрукування», XIII Міжнародних книгознавчих читань (м. Мінськ, 2017 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (м. Київ, 2017 р.) та ін.

Коло наукових інтересів: міжнародне бібліотечно-інформаційне співробітництво, національна бібліографія, національні бібліотеки, бібліотечно-інформаційна освіта і підготовка кадрів для бібліотек.

Особливу увагу приділяє керівництву науковою роботою студентів. За роки викладацької діяльності була науковим керівником чотирьох наукових робіт – переможців всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт, більше 60 студентських публікацій та підготувала до участі у наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів більше 200 наукових доповідей студентів.

Член Української бібліотечної асоціації.

Вільно володіє англійською мовою.

Основні публікації:

1. Основні напрями діяльності Бібліографічної секції ІФЛА (1998–2002) / Л. С. Прокопенко // Бібл. планета. – 2002. – №4. – С. 12–15. 2. Джерельна база дослідження діяльності ІФЛА / Л. С. Прокопенко // Вісн. Кн. палати. – 2003. –

№7. – С. 14–16. **3.** Стан національних бібліографій світу на межі тисячоліть (за матеріалами дослідження Бібліографічної секції ІФЛА) / Л. С. Прокопенко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – №9. – С. 16–21. **4.** Методика пошуку літератури / Л. С. Прокопенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – №4. – С. 51 – 58. **5.** Чеська національна бібліографія / Л. С. Прокопенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – №4. – С. 49–58. **6.** Національна бібліографія Нідерландів / Л. С. Прокопенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – №1. – С. 69–73. **7.** Основні напрями діяльності Міжнародної федерації кіноархівів / Л. С. Прокопенко, Л. І. Крюкова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – №4. – С. 39–54. **8.** Основні напрями міжнародного співробітництва в інформаційному обслуговуванні людей з особливими потребами / Л. С. Прокопенко // «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ ст.» : зб. матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 10–12 вер. 2009 р. / під заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Одеса : Друк, 2009. – С. 109–115. **9.** Принципи рівних можливостей: проблеми бібліотечного обслуговування людей з особливими потребами в проектах ІФЛА / Л. С. Прокопенко // Вісн. Кн. палати. – 2009. – №6. – С. 14–18. **10.** Термінологічний глосарій Міжнародної федерації кіноархівів: проблеми впровадження в Україні / Л. С. Прокопенко, С. М. Зозуля // Арх. України. – 2009. – №5. – С. 184 – 190. **11.** Веб-сайти посольств України як засіб презентації держави в світовому інформаційному просторі / Л. С. Прокопенко, К.В. Кучеренко // Вісн. Кн. палати. – 2010. – №10. – С. 36–44. **12.** Інформаційно-бібліографічна діяльність Міжнародної федерації кіноархівів / Л. С. Прокопенко // «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ ст.» : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 9–11 верес. 2010 р. – Одеса, 2010. – С. 42–49. **13.** Дослідження національної бібліографії у проектах Бібліографічної секції ІФЛА (2003 – 2010) / Л. С. Прокопенко // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: історія і сучасність : доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 28–30 жовт. 2010 р. / відп. ред. М. М. Романюк ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Львів, 2010. – С. 132–136. **14.** Інформаційно-комунікаційний потенціал «LonelyPlanet» у контексті формування туристичної інфосфери / Л. С. Прокопенко // « освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ ст.» : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 8–10 верес. 2012 р. / під заг. ред. В.Г. Спрінсяна. – Одеса: Симэкс-Принт, 2012. – С. 26–29. **15.** Провідні міжнародні книжкові виставки як комплексний канал професійної комунікації / Л. С. Прокопенко // «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ ст.» : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 12–14 верес. 2013 р. / під заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Одеса: Симэкс-Принт, 2013. – С. 277–288. **16.** Інформаційно-комунікаційний потенціал бортових журналів як складової туристичної і дозвіллевої інфосфери / Л. С. Прокопенко // «Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід» : VII Міжнар. наук. конф., м. Львів, 6 жовт. 2013 р. – Львів, 2013. – С. 364–371. **17.** На шляху до рівноцінності, прозорості і визнання дипломів: ІФЛА і бібліотечно-інформаційна освіта [Електронний ресурс] / Л. С. Прокопенко // V Львівський бібліотечний форум «Бібліотек@ – відкритий світ» : зб. матеріалів / Укр. бібл. асоц. ; редкол. : В. С. Пашкова, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська, О. В. Васильєв. – Електрон. вид. – К. : УБА, 2014. – С. 55–57. **18.** Міжнародні бібліотечні організації: можливості співробітництва бібліотек вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Л.С. Прокопенко // «Бібліотек@ – територія єдності» : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / Укр. бібл. асоц. – Електрон. вид. – Київ, 2014. – С. 60–64. **19.** Міжнародні

бібліотечні організації і бібліотечно-інформаційна освіта: діяльність та здобутки / Л. С. Прокопенко // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ ст.: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 10-12 верес. 2015 р. / під заг. ред. В.Г. Спрінсяна. – Одеса, 2015. – С. 102–113. **20.** Международное сотрудничество библиотек в области информационной грамотности (на примере Секции информационной грамотности ИФЛА) / Л. С. Прокопенко // Материалы IV Международного конгресса «Библиотека как феномен культуры» : Информационные ресурсы библиотек в образовательной, научной и социокультурной среде, Минск, 4-6 октября 2016 г. / Нац. б-ка Беларуси ; [сост. А. А. Суша]. – Минск, 2016. – С. 300-305. **21.** Наукова робота студентів як складова підготовки фахівців за спеціальністю «029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Л. С. Прокопенко // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття : зб. матеріалів ІХ Міжнарод. наук.-практ. конф., Одеса, 8-9 вересня 2016 року / під заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Полтава : Сімон, 2016. – С. 48-53. **22.** Міжнародні бібліотечні організації як форма міжнародного бібліотечного співробітництва / Л. С. Прокопенко // Міжнародна діяльність бібліотек як складова європейського вибору держави : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 22-23 вересня 2016 р.) / М-во культури України, Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. С. Г. Сердюк ; відп. ред. Л. В. Арюпіна ; ред. : Н. Г. Майданюк, І. С. Шелестович. – Одеса, 2017. – С. 45-48. **23.** Актуальні питання бібліотечно-інформаційної освіти на порядку денному Секції освіти і підготовки кадрів ІФЛА / Л. С. Прокопенко // VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: європейські орієнтири : зб. матеріалів, смт. Славське Львівської області, 1-4 бер. 2017 р. / Укр. бібл. асоц. ; редкол. : В. С. Пашкова та ін. – Електрон. вид. – Київ : УБА, 2017. – С. 19-24. **24.** Библиографическая секция ИФЛА о теории и практике национальной библиографии в цифровой среде / Л. Прокопенко // Матэрыялы Міжнароднага кангрэса «500 гадоў беларускага кнігадрукавання» : у 2 ч. Ч. 2. XIII Міжнародныя кнігазнаўчыя читанні, Мінск, 14-15 верасня 2017 г. / Нацыянальная бібліятэка Беларусі ; [складальнік А.А. Суша]. – Мінск, 2017. – С. 60-64. **25.** Особливості викладання дисципліни «Теорія документно-інформаційних потоків» для підготовки магістрів / Л. Прокопенко // Віс. Кн. палати. – 2017. – №6. – С. 24-29. **26.** Інформаційний консалтинг : навч. –метод. комплекс для студ. напряму підготовки 6.030601 «Менеджмент» спеціалізації «Менеджер інформаційного та виставкового бізнесу» / уклад. Л. С. Прокопенко. – К. : НАКККіМ, 2013. – 100 с. **27.** Маркетинг культурно-дозвіллевих послуг : навч. –метод. комплекс для студ. напряму підготовки 6.020106 «Менеджмент соціокультурної діяльності» спеціалізації «Менеджер індустрії дозвілля» / уклад. Л. С. Прокопенко. – К. : НАКККіМ, 2013. – 80 с. **28.** Інформаційний бізнес : навч. –метод. комплекс для студ. напряму підготовки 6.030601 «Менеджмент» спеціалізації «Менеджер інформаційного та виставкового бізнесу» / уклад. / Л.С. Прокопенко. – К. : НАКККіМ, 2014. – 140 с. **29.** Індустрія розваг : навч. –метод. комплекс для студ. напряму підготовки 6.020106 «Менеджмент соціокультурної діяльності», спеціальність 6.020106 «Менеджмент соціокультурної діяльності», спеціалізація «Менеджер індустрії дозвілля» / уклад. Л. С. Прокопенко. – К. : НАКККіМ, 2014. – 90 с. **30.** Теорія та історія дозвілля : навч. –метод. комплекс для студ. напряму підготовки 6.020106 «Менеджмент соціокультурної діяльності», спеціальність 6.020106 «Менеджмент соціокультурної діяльності», спеціалізація «Менеджер індустрії дозвілля» / уклад. Л. С. Прокопенко. – К. : НАКККіМ, 2014. – 215 с.

Провідні міжнародні книжкові виставки як комплексний канал професійної комунікації

Виставкова діяльність є однією з найдинамічніших сфер сучасної світової економіки, оскільки відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних зв'язків, підвищенні міжнародного іміджу держави, розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, залученні інвестицій і кредитів, пропаганді нових технологій, нових видів продукції і послуг, стимулюванні і закріпленні позитивних структурних змін в економіці, сприянні науково-технічному і технологічному оновленню виробництва, розвитку ділового туризму тощо. Міжнародна виставкова діяльність є одним із комунікаційних каналів сучасних підприємств у глобальній світовій економічній системі, забезпечує взаємозв'язок з економіками багатьох країн.

У сучасних умовах виставкова діяльність належить до істотних чинників, стимулюючих розвиток усіх галузей економіки.

Важливим і найстарішим сектором промислових виставок і ярмарків інформаційної сфери традиційно є книжкові виставки. Окрім економічних, політичних, інформаційних та соціальних аспектів, книжкові виставки і ярмарки носять також яскраво виражений культурно-просвітницький характер, який проявляється через низку івентів, що проходять у їх рамках, спрямованих, зокрема, на інформування видавців, авторів, перекладачів, ілюстраторів про новітні тенденції ринку, книжкові новинки та проекти; презентацію перелічених вище суб'єктів книжкового ринку; піднесення престижу книги в суспільстві та формуванні позитивного ставлення до читання як альтернативи іншим формам дозвілля тощо.

Сьогодні в Україні щорічно проводиться майже півтора десятка книжкових виставок і ярмарків, різних за кількістю задіяної виставкової площі, якістю супутніх заходів, популярністю серед експонентів і відвідувачів.

В умовах прагнення до успішного просування власної продукції на світових ринках, гострої конкурентної боротьби для фахівців інформаційної сфери України вивчення можливостей провідних міжнародних книжкових виставок як комплексного каналу комунікації набуває особливої актуальності.

Проблеми виставкової діяльності активно вивчаються вітчизняними та зарубіжними дослідниками (Е. Гусев, Г. Карпова, Я.Р. Крітсотакіс, С. Міллер, Н. Нікітіна, В. Петелін, В. Прокудін, Л. Стровський, І. Філоненко, Ф.І Шарков). Науковці і практики активно вивчають різні аспекти вітчизняної виставково-ярмаркової діяльності, книжкової зокрема (Б. Колесніков, Т. Микитин, Н.Ф. Овсянніков, В.О. Пекар, В.К. Солоненко). Однак питання можливостей провідних міжнародних книжкових виставок як комплексного каналу професійної комунікації об'єктом окремої уваги не було.

Мета статті – проаналізувати професійно-комунікаційний потенціал провідних міжнародних книжкових виставок.

Сьогодні поняття «виставка» значно розширилося і розглядається як захід, пов'язаний з демонстрацією продукції, товарів та послуг, який сприяє просуванню їх на внутрішній та зовнішній ринок з урахуванням його кон'юнктури, створенню умов для проведення ділових переговорів з метою укладення договорів про постачання або протоколів про наміри, утворення спільних підприємств, отримання інвестицій.

На основі аналізу інформаційних, рекламних, довідкових матеріалів, як традиційних так і мережевих, встановлено, що сьогодні значно збільшується та урізноманітнюється програма івент-заходів, які проводяться в рамках міжнародних книжкових виставок і ярмарків. Зокрема, це презентації книг, періодичних видань, видавництва та видавничих проектів; зустрічі з провідними

фахівцями галузі та публічними особами; дискусії, семінари, тренінги, конференції, майстер-класи; вікторини, конкурси, благодійні акції, лотереї; урочисті церемонії нагородження переможців різноманітних премій тощо.

Представницькі заходи книжкових виставок і ярмарків останнім часом суттєво урізноманітнюються за рахунок сучасних креативних дійств, перфомансів, поєднання різних культурно-мистецьких напрямів, наприклад, літератури, музики, театру, живопису, кіно, навіть моди, кулінарії.

Окремої уваги заслуговує практика запрошення почесного гостя, яким може бути як окрема країна, так і конкретна особа. У ролі почесного гостя книжкові виставки і ярмарки відвідують відомі письменники, зірки шоу-бізнесу, телебачення та ін.

Важливу роль у процесі комунікації, і професійної також, відіграють традиційні та електронні ЗМІ, які всебічно освітлюють перебіг подій на виставках. Кількість журналістів, акредитованих, зокрема, дирекціями книжкових виставок та ярмарків України, з кожним роком збільшується, урізноманітнюється тематика та стилі їх репортажів і публікацій.

Також позитивно впливають на процеси комунікації численні зразки друкованої продукції рекламного характеру (листівки, буклети, плакати, заклади, флаєри, календарі тощо) та сувеніри (ручки, пакети, папки, іграшки, брелоки тощо).

Таким чином, у практиці проведення сучасних книжкових виставок і ярмарків формується широка програма івент-заходів, а їх кількість та якість, значущість та результативність залежать від масштабності представницького заходу.

Всі ці заходи яскраво характеризують комунікаційний потенціал виставкового заходу.

Комунікаційний аспекти виставки має декілька вимірів: маркетинговий, соціальний (масова, міжособова комунікація), політичний. Виставка є комплексним каналом комунікації: з одного боку, вона є каналом маркетингової, міжособової, масової соціальної та інших типів комунікації; з іншого боку, виставка використовує різноманітні види каналів комунікації: візуальний, вербальний, перфомансний.

Для ефективної виставкової діяльності підприємства необхідно враховувати, що кожна конкретна виставка має свої характеристики й особливості (місце й терміни проведення, характеристика числа учасників, відвідувачів, рейтинг тощо), які з огляду на стратегію підприємства важливо враховувати при плануванні маркетингової стратегії.

Важливою характеристикою виставки є її статус.

У світовій виставковій індустрії одним з найавторитетніших міжнародних фахових об'єднань є Міжнародна асоціація виставкової індустрії (UFI). Одним із основних напрямів її діяльності є оцінювання якості виставкових заходів різних галузей економіки у всьому світі і надання цим заходам спеціального статусу. Цей статус – «Схвалено UFI» – загальновизнана емблема, яка є своєрідним показником якості, посвідчуючи про найвищі стандарти виставкового обслуговування, а саме: сучасне виставкове обладнання, розвинену інфраструктуру, повний перелік товарів і послуг, виходячи з потреб ринку країни, економіки регіону.

У рамках UFI розроблені спеціальні критерії, яким повинна відповідати виставка, що претендує на отримання цього поважного статусу.

Зупинимося на них детальніше.

1. Виставка повинна відбутися щонайменше двічі до моменту подання заявки для проведення фахівцями UFI відповідного аудиту. Статистичний аудит проводиться на основі даних останнього заходу.

2. Виставка повинна бути міжнародною. За правилами UFI таким вважається захід, у якому брали участь як мінімум 10% іноземних експонентів і який відвідали як мінімум 5% іноземців.

3. Дані щодо виставкової площі, учасників (експонентів) та відвідувачів мають бути підтверджені незалежним аудитом виставкової статистики відповідно до стандартів UFI, а саме:

- UFI вимагає від організаторів виставок вказувати в якості кількості учасників виставки лише кількість прямих учасників (у тому числі співучасників);
- при підрахунку кількості відвідувачів кожен відвідувач враховується лише один раз;
- UFI вимагає від організаторів виставок чітко вказувати значення цифр, які вони наводять учасникам виставок і ЗМІ – чи це загальна кількість відвідувачів, чи загальна кількість візитів, чи загальна аудиторія всіх присутніх;
- UFI вимагає від організаторів виставок вказувати лише чисту площу виставок.

Такий аудит проводиться спеціалізованою аудиторською організацією або незалежною аудиторською компанією; аудит має проводитися щонайменше раз на два роки (для виставок, що проводяться раз на три або більше років, аудит проводиться кожного разу); виставка, яка вперше подає заявку на визнання, має проводити аудит також і наступного року.

4. Виставка повинна проходити у придатних спеціально обладнаних приміщеннях, де мають бути забезпечені відповідні послуги для експонентів і відвідувачів (стенди реєстрації відвідувачів, наявність асистентів); повинні надаватися друковані матеріали виставки (реєстраційні форми, рекламні матеріали, у тому числі каталог, тощо), обов'язковою умовою є їх видання щонайменше однією іноземною мовою, бажано англійською.

5. Виставка повинна мати регулярний характер і тривати не більше трьох тижнів.

Станом на 2012 р. UFI схвалив 916 виставкових заходів у всьому світі. Серед майже 200 секторів економіки, за якими в UFI класифікуються виставкові заходи, виокремлено сектор «Книги». У 2012 р. статус «Схвалено UFI» отримали шість книжкових виставок і ярмарків, які і є об'єктом нашої уваги.

Один з найстаріших виставкових заходів, який цього року відзначив 50 річницю, – Болонський ярмарок дитячої книги «Fiera del Libro per Ragazzi» (м. Болонья, Італія) – міжнародний форум фахівців, залучених у сферу дитячої книги (письменників, видавців, літературних агентів, ілюстраторів, редакторів, критиків, перекладачів, бібліотекарів, книготорговців та книгорозповсюджувачів, друкарів).

Болонський ярмарок дитячої книги – найважливіший міжнародний захід, присвячений виданню традиційної та цифрової дитячої книги, який сприяє продажу та популяризації найкращих дитячих видань, мультимедійної продукції, створює нові бізнесові можливості та допомагає налагоджувати професійні контакти.

Цього року виставку відвідали біля 1200 експонентів із 66 країн світу, серед яких чотири фірми представляли Україну. Захід викликає високу зацікавленість громадськості: більше 600 журналістів з провідних видань 70 країн світу акредитуються для висвітлення подій, що проходять у рамках виставки.

Болонський ярмарок дитячої книги 2013 р. включав низку івентів, а саме: презентації, зустрічі, обговорення, лекції, семінари з ліцензійних питань та проблем авторського права, церемонії нагородження найкращих редакторів та дизайнерів; засідання Італійської асоціації дитячих письменників; історична ретроспектива видання дитячої книги в 1960-70-х рр.; презентація інтерактивної

дитячої бібліотеки. Особливі заходи були організовані з приводу висвітлення досвіду інтеграції італійських видавців дитячої книги на російський ринок; презентації сучасних шведських та хорватських ілюстраторів дитячої книги, південноамериканських видавців.

Ці заходи значно пожвавляють ділову атмосферу виставки, надаючи можливість отримати інформацію про актуальні події найновіших тенденцій світового книжкового бізнесу, розширити особисті та професійні комунікації у сфері видання дитячої книги.

25 річницю цього року відзначатиме Міжнародне шоу з догляду за немовлятами та дітьми «Cero A Cuatro» (м. Валенсія, Іспанія). Виставка позиціонується як захід, що об'єднує представників різних галузей промисловості, які обслуговують споживачів віком «від 0 до чотирьох» років. Завданням виставки є пропозиція товарів, що сприяють вихованню всебічно розвиненої дитини. Світ дитинства представлений такими секторами: дитяча та юнацька мода, взуття, текстиль та тканини, ковдри та постіль, косметичні та санітарно-гігієнічні товари, посуд, посаг немовлят, меблі, іграшки, подарунки та ювелірні прикраси, дитячий транспорт, книги тощо.

Окрім залучення найвідоміших спеціалістів, важливою особливістю іспанської виставки є підтримка майбутніх фахівців галузі – сьгоднішніх студентів, для презентації робіт яких організована низка проектів «See me».

2011 р. у виставці взяла участь рекордна кількість експонентів – представники з 50 країн світу, що свідчить про широку інтернаціоналізацію заходу.

Вже вісім років щорічно проходить у м. Пекіні (Китай) Китайський (Пекінський) міжнародний ярмарок культурних індустрій, який об'єднав представників різних підприємств галузі. Цей захід є справжнім торговим форумом китайських культурних проектів, просуваючи на світовому ринку китайську культурну індустрію, активно пропагуючи глобалізацію китайської продукції.

Масштабність заходу підтверджують такі статистичні дані: за роки існування площа заходу збільшилася від 43130 кв. м до 105000 кв. м, а кількість експонентів зростає від 700 до 1928.

Виставка представляє дизайн, кінематографію, телебачення, видавничу справу, ЗМІ, мультимедіа, нематеріальну культурну спадщину, образотворче мистецтво та каліграфію, мистецькі та ремісничі виробы, культурний туризм, видовищні мистецтва та розваги тощо. Акценти цього річного виставки, на якій планується представити більше 100 тис. категорій культурної продукції та більше 3 тис. культурних проектів від учасників з 90 країн, стосуються таких аспектів: культура та творчий потенціал, культура та технологія, культура та туризм, культура та фінанси.

У жовтні 2013 р. в м. Мадриді (Іспанія) пройде найбільший іспанський Міжнародний книжковий ярмарок «Liber», який має потужні традиції тридцятилітньої історії. Основним завданням ярмарку є розширення комерційних та культурних зв'язків у найпріоритетнішому для Іспанії південноамериканському напрямі, а також у Мексиці та США. Почесний гість цього річного ярмарку – Чилі. Ярмарок розрахований на професіоналів галузі, а саме: авторів, видавців, літературних агентів, графічних дизайнерів, представників галузевих професійних асоціацій, перекладачів, книготорговців, книгорозповсюджувачів, бібліотекарів, вчителів.

Статус головної бізнес-платформи для іспаномовного видавничого сектору і одного з найважливіших міжнародних зібрань підтверджують статистичні дані: 2011 р. на ярмарку були представлені більше 700 видавців з 16 країн, його відвідали більше 12 тис. чоловік з 62 країн світу (що на 8% більше, порівняно з 2009 р.); у рамках ярмарку було проведено більше 50 івент-заходів (круглі

столи, семінари, колоквиуми, презентації, конференції, присвячені проблемам впровадження новітніх технологій та поширення електронних книг, вивчення поточного стану освіти та читання, логістики та книгорозповсюдження та ін.).

Особливістю даного заходу є дуже широкий спектр додаткових послуг для відвідувачів, які надає організатор ярмарку – компанія «Feria de Madrid»: електронний інформаційний пункт, Wi-Fi, колл-центр, автопарк, ресторани і бари, автобусні перевезення, магазини, бутіки флористики, пошта, таксі, банківські, туристичні, медичні пилги тощо.

Міжнародна спеціалізована виставка-ярмарок «Санкт-Петербурзький міжнародний книжковий салон» є визначною подією, яка добре відома і популярна як серед фахівців галузі, так і серед споживачів, як у Росії, так і за її межами. 25-28 квітня 2013 р. відбувся VIII міжнародний книжковий салон, який цього року проводився в історичному центрі Санкт-Петербургу – у Центральному виставковому залі «Манеж», що надало виставковому заходу істинно петербурзького стилю і зробило його більш доступним для відвідування жителями міста та гостями. Основними темами салону 2013 р. були 400-ліття дома Романових та Фантастичний світ братів Стругацьких. Крім того, в рамках виставки проводились дні книги та авторського права; Міжнародний письменницький форум-2013; дитячий та сімейний дні, насичені різноманітними івентами; заходи, спрямовані на навчання та саморозвиток тощо. Цьогорічним почесним гостем виставки була Німеччина. Особливістю Міжнародної спеціалізованої виставки-ярмарку «Санкт-Петербурзький міжнародний книжковий салон» є безкоштовний вхід для відвідувачів.

На жаль, дуже мало інформації про щорічну Міжнародну арабську книжкову виставку, яка проходить у м. Кувейт (Кувейт) представлено її організатором Kuwait International Fair Co. (навіть на веб-сайті UFI відсутня будь-яка статистична інформація). Виставка, спрямована на сприяння розвитку книжкової індустрії, представляє книги, періодичні видання, навчальні видання, освітні проекти, тренінги та бібліотечні послуги і розрахована на професіоналів галузі (книготорговців, літературних агентів, бібліотекарів, власників книжкових магазинів різного профілю).

Отже, міжнародні книжкові виставки є потужним соціокультурним феноменом та каналом професійної комунікації, який дозволяє налагоджувати контакти між суб'єктами книжкового ринку – видавцями, поліграфістами, ілюстраторами, перекладачами, книгорозповсюджувачами, бібліотекарями та авторами, покупцями книги; підвищувати якість підготовки та поліграфічного виконання книги; формувати якісно новий рівень представлення книги на ринку, доведення її до читача; пропагувати культуру читання серед дітей і дорослих.

Участь вітчизняних фахівців книжкової індустрії у провідних міжнародних галузевих виставках та ярмарках повинна розглядатися як пріоритетний напрям їх розвитку.

«Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI ст.» : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 12–14 верес. 2013 р. – Одеса, 2013. – С. 277–288.

Таблиця 1

Основні відомості про міжнародні книжкові виставки і ярмарки, які мають статус «Схвалено UFI»

Назва виставки, адреса веб-сайта	Бізнесовий сектор	Місце проведення	Час проведення/ періодичність	Загальна площа (кв. м)	Експоненти		Відвідувачі (чол.)	
					кількість загальна	(%) з них зарубіжних	кількість загальна	(%) з них зарубіжних
Болонський ярмарок дитячої книги «Fiera del Libro per Ragazzi» http://www.bookfair-bolognafiere.it (стат. дані UFI 2011 р. [12])	книги	м. Болонья, Італія	березень / щорічно	16772	918	87,8	16580	29,5
Міжнародне шоу з догляду за немовлятами та дітьми «Cero A Cuatro» http://www.feriavalencia.com/puericultura (стат. дані CENTREX 2011 р. [9])	здоров'я, товари для догляду за дітьми, іграшки, меблі, книги	м. Валенсія, Іспанія	січень / щорічно	12267	302	60,9	8148	7,4
Китайський (Пекінський) міжнародний ярмарок культурних індустрій http://www.snicif.com (стат. дані UFI2012 р. [12])	друк, фільми, книги, ремісничі, спортивні товари	м. Пекін, Китай	квітень-травень / щорічно	52875	489	1,63	24579	15,59
Міжнародна арабська книжкова виставка http://www.kif.net	книги	м. Кувейт, Кувейт	восени / щорічно	інформація відсутня				
Міжнародний книжковий ярмарок «Liber» http://www.liberifema.es (стат. дані CENTREX 2011 р. [9])	книги	м. Мадрид, Іспанія	жовтень / бієнале	4900	249	10	5690	21,4
Санкт-Петербурзький міжнародний книжковий салон http://www.bookunion.spb.ru (стат. дані UFI2011 р. [12])	книги	м. Санкт-Петербург, Росія	квітень / щорічно	2043	312	13,15	38998	1,12

Інформація про організаторів міжнародних книжкових виставок і ярмарків, які мають статус «Схвалено UFI»

Назва виставки, адреса веб-сайта	Місце проведення	Інформація про організатора			
		назва	рік засну- вання	рік вступу в UFI	адреса веб-сайта
Болонський ярмарок дитячої книги «Fiera del Libro per Ragazzi»	м. Болонья, Італія	BolognaFiere S.p.a.	1947	1985	www.bolognafiere.it
Міжнародне шоу з догляду за немовлятами та дітьми «Cero A Cuatro»	м. Валенсія, Іспанія	Feria Valencia	1917	1925	www.feriavalencia. Com
Китайський (Пекін- ський) міжнародний ярмарок культурних індустрій	м. Пекін, Китай	Shenzhen International Cultural Industry Fair Co., Ltd.	2005	2006	www.cnci.gov.cn
Міжнародна араб- ська книжкова виставка	м. Кувейт, Кувейт	Kuwait International Fair Co.	1971	1983	www.kif.net
Міжнародний книжковий ярмарок «Liber»	м. Мадрид, Іспанія	Feria de Madrid	1980	1988	www.ifema.es
Санкт-Петербурзь- кий міжнародний книжковий салон	м. Санкт- Петербург, Росія	ExpoForum JSC	2008	2011	www.expoforum.ru

**СОШИНСЬКА
ЯРОСЛАВА ЄВГЕНІВНА,**

*кандидат історичних наук, доцент
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», виконавчий
директор Всеукраїнської громадської
організації «Українська бібліотечна
асоціація»*

Народилася 18.01.1969 р. у с. Вищеольчедаїв Мурованокуріловецького р-ну Вінницької обл., у 1985 р. закінчила середню школу із золотою медаллю. У 1989 р. з відзнакою закінчила Київський національний університет культури і мистецтв за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія», у 1993 р. – аспірантуру КНУКІМ за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографознавство», у 2004 р. – докторантуру КНУКІМ за спеціальністю «Книгознавство. Бібліотекознавство. Бібліографознавство». У 1994 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Документальний потік з історії українського селянства та аграрних відносин і його відображення в бібліографічній інформації (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» за спеціальністю 05.25.03 – бібліотекознавство і бібліографознавство під керівництвом проф. Бабича В.С. та проф. Цибуляка Г.Д. Це був перший захист громадянки України у незалежній Україні з означеної спеціальності. У 1996 р. отримала вчене звання доцента кафедри бібліографознавства та інформаційних ресурсів КНУКІМ.

Активно керує науково-дослідною роботою студентів. З 2002 р. займається тренінговою діяльністю в Центрі безперервної інформаційно-бібліотечної освіти НАКККІМ та УБА, організує і проводить тренінги для бібліотечних працівників України з питань менеджменту і партнерства, інформаційної, маркетингової, проектної, адвокаційної діяльності, бібліотечного сервісу і фандрейзингу, інтелектуальної свободи та авторського права.

Автор понад 130 наукових, навчально-методичних і професійних публікацій. Займається редагуванням і рецензуванням наукових збірників, професійно-методичних матеріалів, навчальних посібників, матеріалів конференцій, дисертацій та авторефератів, розробленням PR-матеріалів, є випускаючим редактором щоквартальника «БібліоТека: Бюлетень Української бібліотечної асоціації».

Член робочої групи при Міністерстві культури України з підготовки та реалізації «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №219-р.).

Здійснює авторизовані переклади з англійської професійних документів для бібліотечних та інформаційних працівників (Міжнародний стандарт бібліографічного опису, Рекомендації Європейської Комісії щодо активізації використання сучасних інформаційних мереж, навчальні матеріали за програмою ІФЛА «Розбудова потужних бібліотечних асоціацій» та ін.). Займається

організацією міжнародних та всеукраїнських конференцій, виставок, семінарів для фахівців інформаційної, документної та бібліотечної сфери.

Має досвід підготовки та адміністрування бібліотечних проектів (зокрема від Міжнародного фонду «Відродження», Посольства США в Україні, Гете-Інституту в Україні, Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Програми сприяння Парламенту ІІ, Європейської Культурної Фундації, Європейської Комісії, а також участі в експертних групах з оцінювання бібліотечних проектів в межах програми «Бібліоміст» (IREX) та програм Міжнародного фонду «Відродження».

Одна із засновників Української бібліотечної асоціації, у 1995-1997 рр. – голова відділення УБА при КНУКіМ, з 2009 р. – виконавчий директор УБА.

Викладає дисципліни: «Соціальні комунікації», «Документно-інформаційні комунікації», «Інформаційні системи в менеджменті», «Інформаційні технології (системи) у видавничій справі та книгорозповсюдженні», «Інтелектуальна власність», «Патентознавство і авторське право», «Правове регулювання медійного бізнесу», «Теорія організацій», «Управління персоналом», «Документознавство», «Інформаційно-бібліографічна діяльність» та ін.

Коло наукових інтересів: розвиток книговидання у глобальному та національному контекстах, книга і читання у системі соціальних комунікацій, професійні комунікації, інформаційні технології в освіті, проектний менеджмент, медіаменеджмент, стратегії розвитку.

Основні публікації:

1. Матеріали до стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» / Укр. бібл. асоц. ; автори-упорядники : О. М. Бруй, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. С. Пашкова, Я. Є. Сошинська, І. О. Шевченко. – Київ : УБА, 2015. – 57 с.
2. Розбудова потужних бібліотечних асоціацій : навч. матеріали для підвищ. кваліфікації бібліотекарів / уклад.: Пашкова В. С., Сошинська Я. Є. ; Укр. бібл. асоц. ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв ; Центр безперервної інформ.-бібл. освіти. – К. : Самміт-Книга, 2012. – 184 с.
3. Сошинська Я. Є. ІV Львівський бібліотечний форум – читаймо у різних форматах / Я. Є. Сошинська // Вісн. Кн. палати. – 2013. – № 10. – С. 48.
4. Сошинська Я. Є. Актуалізація соціальної ролі бібліотек // V Львівський бібліотечний форум «Бібліотека – відкритий світ» : збірник матеріалів. – Київ, 2014. – С. 16–18.
5. Сошинська Я. Є. Бібліотека як об'єкт для інвестицій // Всеукраїнська науково-практична конференція «Бібліотека – територія єдності» : збірник матеріалів. – Київ, 2014. – С. 9–11.
6. Сошинська Я. Є. Бібліотекарі та видавці: як спільно розвивати книжкову справу в Україні? / Я. Є. Сошинська // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 9. – С. 44.
7. Сошинська Я. Є. Глобальний медіапростір: статистика і тренди // VIII Львівський міжнародний бібліотечний форум «Бібліотек@: від ідеальної до ефективної» : збірник матеріалів. – Київ, 2017. – С. 21–25.
8. Сошинська Я. Є. Друковані та електронні ресурси: ступінь прихильності користувачів / Я. Є. Сошинська // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Нац. акад. пед. наук України. – К. : Пед. думка, 2010. – Вип. 2: Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 118–121.
9. Сошинська Я. Є. Менеджмент у медійній сфері: сучасні тенденції і виклики // Міжнародна науково-практична конференція «Креативні індустрії в сучасному культурному просторі» : збірник матеріалів. – Київ, 2016. – С. 199–201.
10. Сошинська Я. Є. Перспективи реалізації електронних видань на українському ринку / Я. Є. Сошинська, В. О. Польова // Технологія і техніка друкарства : зб. наук. пр. / НТУУ «КПІ», ВПІ. – К., 2011. – Вип. 2. – С. 115–122.
11. Сошинська Я. Є. Програма дій в умовах кризи //

Бібліотечний вісник. – 2015. – №4. – С. 34–35. **12.** Сошинська Я. Є. Середовище професійного спілкування: теорія і практика / Я. Є. Сошинська, В. Є. Сошинська, О. Є. Бояринова // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Нац. акад. пед. наук України. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – Вип. 3. – С. 244–254. **13.** Сошинська Я. Є. Створення єдиного інформаційного середовища освіти / Я. Є. Сошинська // IV Міжнародний форум «Проблеми розвитку інформаційного суспільства» : матеріали. – К., 2013. – Ч. I. – С. 165–168. **14.** Сошинська Я. Є. Українська бібліотечна асоціація: інновації в партнерстві з видавцями / Я. Є. Сошинська // Проект «100 німецьких книг» : зб. матеріалів / Посольство ФРН, Гете-інститут в Україні, Міжнар. фонд «Відродження». – К., 2012. – С. 35–37. **15.** Сошинська Я. Є. Управління якістю обслуговування споживачів у книготоргівлі / Я. Є. Сошинська, А. Г. Дмитрик // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. пр. / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2011. – № 1. – С. 227–237. **16.** Сошинська Я. Є. Фінансування публічних бібліотек в Україні: чи можливі зміни? // VI Львівський бібліотечний форум «Бібліотека – стратегія розвитку» : збірник матеріалів. – Київ, 2015. – С. 17–20.

Менеджмент у медійній сфері: сучасні тенденції і виклики

У сучасній професійній термінології медійну сферу найчастіше означають як систему (засобів) масової комунікації, де традиційні медіа, як-от видавнича продукція, радіо, телебачення, кіно, досить органічно поєднуються з так званими new media, себто з інтерактивними електронними виданнями (неперіодичними і серіальними) та різноманітними сервісами соціальної мережевої комунікації. Порівняльну характеристику трактувань понять «медіа» та «медіапростір» подано, зокрема, у статті Л.Я.Філіпової.

Цілком очевидно, що медійна продукція створюється у результаті креативного виробництва, а медійний ринок є одним із важливих складників креативної економіки. Різні концепції креативної економіки та структурні моделі креативних індустрій розглянуто, зокрема, у монографії «Розвиток креативних індустрій: регіональний вимір». Однак, дослідження медійної сфери як сегменту креативної економіки ще не знайшло свого ґрунтовного втілення у наукових працях.

Сучасна медійна індустрія пов'язана з виробництвом і поширенням інформаційно-розважального контенту різних видів, форм і жанрів. Один з найбільших всесвітніх статистичних веб-порталів Statista із посиланням на компанію PricewaterhouseCoopers (PwC) подає прогноз вартості глобального ринку медіа і розваг на 2015–2018 рр., виділяючи у ньому такі сегменти (за індексом зростання від більшого до меншого): інтернет-реклама, доступ до інтернету, відеоігри, зовнішня реклама, телевізійна реклама, кіно- та відеопродукція, електронна комерція B2B, передплачене телебачення, радіо, книговидання, музика, журнали, газети. Однак, незважаючи на прогнози щодо найбільшого щорічного зростання саме онлайн-форматів медійної продукції, на медійному ринку все одно буде домінувати традиційна видавнича продукція – книги, журнали, газети та ін. Так, у 2009 році світовий дохід від цифрових медіа склав 342 млрд доларів США, а від нецифрових – 1038 млрд доларів США. До 2018 року очікується, що цифровий дохід складе 994 млрд доларів США, але нецифрова продукція, як і раніше, буде переважати – 1156 млрд доларів США.

Як бачимо, медіа – це і складна категорія, і складна система, яка існує у постійній трансформації, тому потребує і всебічного вивчення, і ефективного управління. На думку американських експертів у сфері медіа і телекомунікацій Джералда Белсона (Gerald Belson) та Кевіна Весткота (Kevin Westcott), сучасні медійні компанії мають бути готовими до нових бізнес-моделей, оскільки попит на контент у будь-якому місці, у будь-який час і на будь-якому пристрої зростає

швидкими темпами і культурні зміни у споживанні контенту докорінно впливають на те, як медійні компанії комунікують та залучають споживачів своєї продукції.

Аналізуючи ключові тренди розвитку глобального медійного ринку, PwC рекомендує медійним компаніям наразі зосередитись на трьох напрямках діяльності: інновації навколо медійного продукту та користувацького досвіду, безкоштовні зв'язки зі споживачами в усіх каналах розподілу медійних товарів і послуг, розміщення мобільних пристроїв (способу доступу), а особливо – відеопродукції, у центрі споживчих пропозицій.

Цілком зрозуміло, що глобальні тенденції мають свої прояви, часом доволі специфічні, і на українському медійному ринку. Вітчизняні експерти радять власникам медійних компаній не забувати, що фундаментом успішного медійного бізнесу є якісний контент. І наступним завданням виробника є спосіб доставки контенту споживачеві, тобто маємо чіткий акцент на сервісність медійного бізнесу. По-друге, в умовах доволі незначних розмірів українського медійного ринку та переважного прагнення українського користувача отримати інформаційний продукт безкоштовно, хоч і невисокої якості, важливим є питання інвестицій. А західна практика інвестування заснована, передусім, на підтримці незалежних медіа та власне оригінального медійного продукту, а не узагальненої сукупності начебто споживачів у якості рекламної аудиторії. По-третє, уже згадана проблема піратства, вирішувати яку потрібно комплексно: від підвищення дієвості законодавчо-нормативного регулювання до формування справжньої поваги до інтелектуальної власності в українському суспільстві. І наступне – постійне відстеження динамічних змін і в технологіях, і в споживчій практиці.

У контексті тривалої дискусії про завершення «ери Гутенберга» доцільно ще раз повернутися до прогнозів PwC стосовно світових трендів саме у книговидавничій сегменті медійної індустрії. Аналітики стверджують, що планшети матимуть визначальний вплив на зростання глобального споживчого, освітнього та професійного доходу від електронних книг завдяки портативності пристрою, що дає можливість доступу до широкого спектру книг у будь-який час. Країни з високим проникненням планшетів, такі як США, Велика Британія, Сінгапур та Південна Корея, будуть одним з перших ринків, де частка доходів від електронних книг перевищить 40% від загального продажу книжкової продукції. Від цифрового формату найбільше виграє література для навчання та саморозвитку і це також буде пов'язане зі збільшенням інвестицій в освіту як від урядів країн, так і від середнього класу.

Водночас, наразі спостерігаємо відсторонення власників і керівників українських видавництв від усвідомлення своїх підприємств як суб'єктів сучасного медійного ринку. Так, експертне опитування директорів видавництв, проведене С.А.Водолазькою, засвідчило, що найбільш негативно вони сприймають наслідки появи електронних видань (себто як пряму загрозу для власного бізнесу) та сервісу самопублікації. Погоджуємося з думкою дослідниці, що таке потужне заперечення світових тенденцій розвитку книговидавництва серед вітчизняних фахівців і менеджерів видавничої справи гальмує інноваційний поступ галузі.

Очевидно, щоб втримати баланс і досягти успіху в умовах нестабільного зовнішнього середовища й слабо прогнозованих зовнішніх і внутрішніх впливів, медійним компаніям необхідна нова генерація менеджерів, які володіють новітніми концепціями і кращими практиками управління усіма складовими медійного бізнесу.

Міжнародна науково-практична конференція «Креативні індустрії в сучасному культурному просторі» : збірник матеріалів. – Київ, 2016. – С. 199 –201.

РОЗДІЛ 4

ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Горбань Ю. І.

Грінберг Л. Ф.

Гуцол Г. О.

Кириленко О. Г.

Павлуша І. А.

Петрова М. В.

Сербін О. О.

Сидоренко А. І.

Ярошенко Т. О.

**ГОРБАНЬ
ЮРІЙ ІВАНОВИЧ,**

*кандидат культурології,
доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук, магістр
книгознавства, бібліотекознавства і
бібліографії, директор наукової бібліотеки
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народився 23 квітня 1987 р., в с. Олександрівка Чорнухинського р-ну Полтавської обл.

У 2004 р. закінчив Вороньківський навчально-виховний комплекс ім. героя Радянського союзу О. Д. Перелета, у 2009 р. з відзнакою закінчив Київський національний університет культури і мистецтв та здобув кваліфікацію магістра музейної справи і охорони пам'яток історії та культури.

З 2006 р. по 2009 р. працював у бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв на посаді бібліографа 2-ї категорії.

Упродовж 2009–2012 рр. навчання в аспірантурі за спеціальністю «Книгознавство і бібліотекознавство» поєднував з трудовою діяльністю у бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв.

З 2011 р. працює старшим викладачем, доцентом кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв.

2012–2014 рр. – працював у бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв на посадах завідувача відділу комплектування та наукової обробки документів та заступником директора бібліотеки.

У 2013 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей у бібліотеках України» за спеціальністю 26.00.01 – «Теорія та історія культури», (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Т. В. Новальська).

З 2013 року член Вченої ради Київського національного університету культури і мистецтв.

З січня 2014 р. – директор наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв.

За час перебування на посаді заступника директора та директора організував заходи, завдяки яким бібліотека перетворилася у потужний інформаційний центр університету. У бібліотеці працює електронний читальний зал та wi-fi зона, розпочато активну роботу зі створення університетського репозитарію. Завдяки оновленню дизайну приміщення створено комфортні умови для студентів, науково-педагогічного складу університету та працівників бібліотеки. На сьогоднішній день бібліотека здійснює формування фондів, наукове опрацювання, зберігання документів, забезпечує використання інформаційних

ресурсів, надає користувачам доступ до традиційних і електронних джерел інформації.

Автор близько 50 наукових праць, серед яких статті, навчальні посібники, підручники, монографії, методичні рекомендації та ін. Учасник всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів та круглих столів. Здійснює редагування і рецензування монографій, навчальних посібників, підручників, авторефератів дисертацій, навчальних програм, методичних рекомендацій, редактор і рецензент наукових збірників. Керує науковою роботою магістрантів.

За вагомих особистий внесок у розвиток бібліотечної справи нагороджений Почесною грамотою Міністерства культури України (2015 р.), неодноразово відзначений подяками ректорату.

Викладає дисципліни: «Консервація та збереження документів», «Інноваційно-методична робота в бібліотеці», «Інформаційний бізнес».

Коло наукових інтересів: зберігання книжкових пам'яток, консервація та збереження документів, інновації в бібліотечній справі, менеджмент сучасної бібліотеки, інформаційний бізнес, державна політика в сфері інноваційної діяльності.

Основні публікації:

1. Оцифрування як сучасна технологія зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках / Ю. І. Горбань // Питання культурології : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 27. – С. 49–56. **2.** Зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей у структурі розвитку культурології / Ю. І. Горбань // Вісн. Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 2012. – № 1. – С. 72–76. **3.** Традиції та новації зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей / Ю. І. Горбань // Вісн. Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 2012. – № 2. – С. 70–74. **4.** Сучасні засоби зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей у структурі розвитку культурології / Ю. І. Горбань // Культура і мистецтво у сучасному світі : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 13. – С. 52–61. **5.** Зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках України / Ю. І. Горбань // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – К., 2012. – Вип. 28. – С. 169–175. **6.** Збереження книжкових пам'яток як національного культурного надбання / Ю. І. Горбань // Українська культура ХХІ ст.: стан, проблеми, тенденції : матеріали Всеукр. наук.-теоретич. конф. Київ, 22 груд. 2010 р. – К., 2010. – Ч. 2. – С. 145–146. **7.** Температурно-вологісний режим зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках / Ю. І. Горбань // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 22 листоп. 2011 р. – К., 2011. – С. 45–48. **8.** Сучасні технології зберігання книжкових пам'яток як культурологічних цінностей у бібліотеках / Ю. І. Горбань // Соціальні комунікації: стан, проблеми, тенденції : матеріали Всеукр. наук. конф. Київ, 26–27 квіт. 2012 р. – К., 2012. – С. 108–110. **9.** Фазова консервація як технологія зберігання книжкових пам'яток / Ю. І. Горбань // Х культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Українська культура : виклики сьогодення» : Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 трав. – 1 черв. 2012 р.) : зб. матеріалів. – К., 2012. – С. 595–600. **10.** Світловий режим зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках / Ю. І. Горбань // Шкільна бібліотека. – 2012. – № 9/10. – С. 48–50. **11.** Інформаційний бізнес в Україні в умовах сучасного інформаційного виробництва / Ю. І. Горбань // *Novoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doswiadczenie.* – Lodz, 2015. – Nr1(2015). – С. 22–25. **12.** Консервація документів в библиотеках / Ю. І. Горбань // Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. – Київ, 2015 – Вип. II(5). – С. 37–41. **13.** Методологія та методи дослідження проблеми зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках

України / Ю. І. Горбань // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2015. – № 3. – С. 37–41. **14.** Термінологічний аналіз предметної сфери процесу зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках України / Ю. І. Горбань // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2015. – № 4. – С. 20–25. **15.** Інформаційний бізнес : підручник / Ю. І. Палеха, Ю. І. Горбань. – Київ, 2015. – 490 с. **16.** Зберігання документів у бібліотеках : навч. посіб. / Т. О. Долбенко, Ю. І. Горбань. – Київ, 2015. – 287 с. **17.** Магістерська робота: методика підготовки: посібник / Т. О. Долбенко, І. С. Бондар, Ю. І. Горбань, В. А. Русавська. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. – 140 с. **18.** Документні ресурси бібліотек : навч. посіб. / Т. О. Долбенко, Ю. І. Горбань. – Київ, 2016. – 354 с.

Зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках України

На сьогодні проблема зберігання книжкових пам'яток залишається актуальною і злободенною. Адже, саме отримана з книжок інформація, закріплюючись у свідомості і підсвідомості людей формує ті чи інші уявлення про духовні цінності та моральні ідеали, норми поведінки і спілкування. Адже книга, як і раніше, виступає символом традиційної культури, засобом збереження загальносвітової пам'яті людства, що робить її одним з найважливіших надбань матеріальної культури людства. Саме тому книжкові пам'ятки і стають об'єктом дослідження і охорони.

Мета статті – визначення основних аспектів зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках України.

Цю проблему аналізували низка науковців. Першою ґрунтовною науковою роботою щодо книжкового пам'яткознавства в Україні стало дисертаційне дослідження Г. І. Ковальчук «Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ ст.», в якій вперше виділено відносно самостійну галузь знань – книжкове пам'яткознавство, що виникло на стику книгознавства, бібліотекознавства й пам'яткознавства. Науковець особливу увагу приділила питанням виокремлення в бібліотечних фондах стародруків, рідкісних видань пізнішого часу та висвітлила й обґрунтувала загальну тенденцію щодо створення відповідних структурних підрозділів. Вирішення основних проблем зберігання книжкових пам'яток автор вбачала у створенні розділу Державного реєстру національного культурного надбання, що фіксуватиме книжкову спадщину України. Дослідницею встановлено основні критерії визначення книжкових пам'яток і сформульовано науково-методичні та практичні вимоги щодо опису та зберігання стародруків, рідкісних і цінних видань ХІХ – ХХ ст..

У монографії Г. І. Ковальчук подано визначення понять «зберігання» і «збереження».

Зберігання, вважає науковець, – це процес, який забезпечує оптимальне розміщення та тривале збереження бібліотечного фонду, включаючи всі технологічні етапи перебування книги (документа) в бібліотеці: комплектування, обробку, збереження у фонді, користування. Вихідною передумовою зберігання є організація повного, достовірного і оперативного обліку. *Збереження* – частина процесу зберігання, означає забезпечення умов цілісності та стабільного стану матеріальної основи документів, з яких складається бібліотечний фонд. Збереження забезпечується створенням оптимальних фізико-хімічних умов зберігання, засобами захисту фонду від шкідливих впливів зовнішнього середовища, від вогню, води, біоорганізмів, від злочинних і недбалих дій людей.

Уживане сьогодні поняття «пам'ятка історії та культури» в Україні було вперше сформульоване у 1926 р. у «Положенні про пам'ятки культури і природи». Цей правовий акт став першою спробою фактично закріпити єдиний термін «пам'ятки

культури» до всіх об'єктів наукового, історичного та мистецького значення, які бралися під державну охорону.

Поступово, розуміння культури поглиблювалось, а відтак – уточнювалася сутність «пам'ятки культури». Уперше в переліку пам'ятників культури згадувалися «рідкісні книги і рукописи» в Законі СРСР 1976 р. «Про охорону і використання пам'яток історії і культури». Через два роки аналогічний закон було прийнято і Верховною Радою Української РСР. Термін «книжкові пам'ятки» було введено в ужиток у 80-ті роки ХХ ст. співробітниками відділу рідкісної книги Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна (нині Російська державна бібліотека). Цей термін ввели, щоб визначити важливість рідкісних та цінних книг нарівні з іншими пам'ятниками історії та культури.

Дійсно, формулювання поняття «книжкова пам'ятка» має базуватися на прийнятому в науковій літературі визначенні «пам'ятник культури», оскільки книжкова пам'ятка, без сумніву, є його різновидом. До того ж, книжкові пам'ятники часто є письмовим свідченням існування інших видів пам'яток, які могли бути давно втраченими.

На сьогодні термін «книжкові пам'ятки» закріплено у ДСТУ ГОСТі 7 87:2008 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Книжкові пам'ятки». Згідно якого, «книжкові пам'ятки» – це рукописні та друковані книги, книжкові колекції, які наділені вагомими духовними, естетичними, поліграфічними або документними властивостями, що мають суспільно значиму наукову, історичну або культурну цінність і охороняються спеціальним законодавством.

Цінність книжкових пам'яток визначається характеристиками двох складових книги – самого твору і способу його матеріального втілення (видання). У цьому полягає своєрідність книжкових пам'яток і складність виділення їх критеріїв.

Книжкові пам'ятки як ціннісна категорія охоплює рукописні книги, книги ручного друку. Для визнання видання книжковою пам'яткою до уваги беруться такі критерії: значимість самого факту видання твору, своєрідність форми його матеріального втілення, особливі форми, художнє, образотворчо-графічне чи композиційне вирішення, або особливі функціональні відзнаки: хронологічність (давність створення книги, це стосується, насамперед, стародруків видань ХV–ХVІІІ і поч. ХІХ ст.), унікальність (вирізняє книгу як єдину в своєму роді, що збереглася в єдиному примірнику чи з індивідуальними особливостями, які мають наукове або історичне значення – з автографами, записами власників, додатковими вкладеннями чи малюнками), історичність (значення книги для розвитку суспільства, регіону, світу), етапність (книга є пам'яткою переломного періоду в житті країни, його невід'ємною частиною), меморіальність (співвіднесеність книги з життям та працею видатних історичних особистостей або наукових чи творчих колективів, а також з пам'ятними місцями), колекційність (характеризує книгу щодо її належності до колекцій, важливих історико-культурних об'єктів), а також особлива кількісна відзнака – рідкістність, яка збільшує цінність книги, що, і без того має вагомє історико-культурне значення. За даними критеріями визначають, чи є та або інша книга книжковою пам'яткою, а отже, підлягає довічному зберіганню та фіксації у Державному реєстрі національного культурного надбання.

12 грудня 2001 р. Міністерство культури і мистецтв України прийняло «Інструкцію про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання», до якого включаються основні групи документів за такими ознаками:

Рукописи та рукописні книги до ХVІІ ст. включно – всі (у т.ч. фрагменти), а починаючи з ХVІІІ ст. – лише унікальні, з урахуванням особливостей письма, матеріалів, мови, оформлення та змісту.

Інкунабули (книги, надруковані в ХV ст.).

Палеотипи (видання першої половини XVI ст.).

Іноземні стародруки (видання 1551–1800 рр.).

Видання глаголичного друку (книги, друковані глаголицею – однією із слов'янських азбук, переважно у Хорватії, в XV–XX ст.).

Видання кириличного друку (книги, друковані кирилицею – слов'янським шрифтом, який був розповсюджений з кінця XV ст. в Україні, Білорусі, Росії, Сербії, Чорногорії та ін.) – до 1800 р..

Видання громадянського друку (шрифтом, який було введено в Росії для друкування книжок світського змісту внаслідок проведеної 1708–1710 рр. Петром I реформи азбуки і друку) – до 1830 р., включаючи періодичні.

Українські видання – надруковані українською мовою незалежно від території та будь – якою мовою (громадянським чи латинським шрифтом) на території сучасної України – до 1860 р., включаючи періодичні.

Видання, відібрані вибірково на основі експертної оцінки за такі періоди: українські (1861–1945), російські (1831–1925) та іноземні (1801–1900). Ця група включає перші видання державних законів та правових актів, праць основоположників науки і техніки з різних галузей знання, що містять фундаментальні наукові відкриття і дослідження; перші та прижиттєві видання творів класиків художньої літератури, видатних діячів культури та мистецтва; конфісковані та заборонені видання; книги, що є зразками художнього оформлення, у т. ч. незвичайних форматів та форм; бібліофільські видання (номерні примірники з малого накладу, видання, розмножені незвичайними способами, надруковані на нетрадиційних матеріалах, в оправах, виготовлених із рідкісних матеріалів, тощо); видання з автографами, екслібрисами та печатками видатних діячів держави, науки, культури, літератури; комплекти або окремі номери рідкісних журналів та газет (у разі відсутності комплекту).

Першим результатом робіт зі створення реєстру стала база даних про інкунабули, що зберігаються у фонді відділу стародруків і рідкісних книг Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) (http://www.nbuv.gov.ua/spec_fond/e_lib/e_fond.html).

1924 рік можна умовно вважати роком початку наукового збирання та опису стародруків в Україні, коли до 350-річчя друкарської справи в Україні в структурі Археографічної Комісії при Академії наук УРСР було створено Комітет з опису видань, надрукованих на території етнографічної України в XVI–XVIII ст..

Найбільший в Україні фонд книжкових пам'яток знаходиться у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Фахівці бібліотеки упорядковують книжкові пам'ятки у наступні колекції: інкунабули – від латинського «колиска», тобто видання, опубліковані від часу винаходу друкарства в Європі Й. Гутенбергом до 1501 р., палеотипи – (стародруки, що побачили світ упродовж першої половини XVI ст.), видавничі колекції – відповідно назвам відомих видавництв, в яких вони були надруковані XVI–XVIII ст. – Альдів з Італії (Венеція), Етьєнів з Франції (Париж, Женева), двох нідерландських – Плантагена (Антверпен, Лейден) та Ельзевірів (Лейден, Антверпен), а також провідних французьких видавців XVIII ст. Дідо (Париж), та інших стародруків, надрукованих латинським шрифтом; кирилических стародруків (надрукованих церковнослов'янським шрифтом), видань XIX – поч. XX ст.; видань громадянського (світського) друку XVIII – першої третини XIX ст., у т. ч. колекція видань визначного російського видавця М.І. Новікова; історичної та книгознавчої періодики; рідкісних видань XIX–XX ст. – прижиттєві видання творів класиків української літератури Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Миколи Гоголя, Пантелеймона Куліша, Бориса Грінченка, Івана Нечуя-Левицького, Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської та ін.; велика підбірка прижиттєвих друків визначного українського історика М.

Грушевського; мініатюрних видань; листівок XIX – поч. XX ст. і періоду Великої Вітчизняної війни.

Виходячи з усвідомлення непорушності цінності книжкових пам'ятників, для них розробляються певні, особливі умови зберігання і використання, з пам'яткознавчих позицій, як музейних цінностей. Загально визнаним є пріоритет збереження таких книг над їхньою доступністю. Таким чином, книга сьогодні вже розглядається у ряді інших пам'ятник історії і культури – археологічних, образотворчих, музичних, архітектурних, наукових, літературних. Це означає, що до пам'яток, які традиційно вивчаються пам'яткознавством, необхідно додати, серед інших документальних пам'ятників (т.з. рухомих, на відміну від монументальних – нерухомих), книжні.

Формуючи колекції книжкових пам'яток бібліотеки напрацювали певний досвід їхнього зберігання. Наприклад, у відділі рідкісних книг та стародруків Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського розроблено і опубліковано «Методичні засади щодо зберігання книжкових пам'яток (стародруків та рідкісних видань)». У цьому документі виділені два основні напрями зберігання книжкових пам'яток, а саме: консерваційні або реставраційні методи збереження оригіналу та переведення одиниці зберігання на мікрофільм або цифровий формат для збереження інтелектуального змісту та уявлення про зовнішність оригіналу, тобто створення копії.

Забезпечення збереження книжкових пам'ятників – єдиний безперервний процес, що починається з моменту надходження документа до бібліотеки й триває протягом усього часу його зберігання й використання, і так максимально довго, наскільки це буде фізично можливим. Цей процес передбачає цілий комплекс заходів: розроблення документації, що регламентує всі види робіт з рідкісними та цінними виданнями; чіткий облік фондів; операції штемпелювання, написання інвентарних номерів та шифрів, що мінімально шкодять книзі; перевірку наявності та їхнього стану фондів; правильне розміщення рідкісних книг, створення й дотримання оптимальних умов зберігання, забезпечення для фондів ізольованих приміщень; санітарно-гігієнічні заходи, відбір і передачу книг на реставрацію; перенесення на мікроносії історично цінних документів, створення фонду копій унікальних примірників та книжок, які часто замовляють; наявність окремого читального залу або читацьких місць, оснащених високоякісною апаратурою для читання мікрокопій та цифрових копій; дотримання порядку використання фондів, контроль видання й винесення документів за межі бібліотеки, відділу; виконання вимог режиму зберігання, охорони фондів, протипожежної безпеки тощо.

З означеного видно, що сформувалась нова наукова дисципліна – книжкове пам'яткознавство. Біля її витоків стоять працівники відділу рідкісних книг та стародруків Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та відділу рідкісних книг Російської державної бібліотеки. Серед численних (162) статей та бібліографічних покажчиків на тему книжкового пам'яткознавства виділяється ґрунтовне дослідження К. І. Яцунок «Книжные памятники в культурном наследии России: современное состояние проблемы».

Для визначення книжкових пам'яток існує понятійний апарат, який тільки частково закріплено у відповідних бібліотечних стандартах та правових документах. Науковцями дано такі тлумачення:

збереженість передбачає фізичну наявність документа, цілісність усіх його складових частин, їхню незмінність, а для книжкових пам'яток – ще й наявність первісних характеристик зовнішнього вигляду (видавничої обкладинки, необрізаних берегів та ін.). Таким чином, збереженість, як уже зазначалась, – вужче поняття, ніж зберігання; це не процес, а стан фонду, що є наслідком зберігання. Збереженість, зокрема, забезпечується охороною фонду відписування й крадіжок;

стародруки – видання, надруковані з другої пол. XV ст. до 1830 р. включно, будь-якою мовою, у будь-якій країні;

рідкісне видання – 1) видання, що збереглося у відносно малій кількості примірників і має певну цінність – наукову, літературну, історичну, естетичну, друкарську, краєзнавчу, бібліографічну та ін.; 2) примірник видання, що має неповторні прикмети, які відрізняють його від решти тиражу видання – іменний, розмальованими від руки, з автографом письменника, читацькими помітками, цікавим екслібрисом, особливою оправою, з додатковими вкладеннями тощо;

цінне видання – якісно значущі книги, незалежно від кількості збережених примірників, цінні насамперед своїм змістом, але, бажано, у поєднанні з цінністю чи своєрідністю видання (способом матеріального втілення твору), а також характеристиками, набутими книгою в процесі її побутування в суспільстві. Параметрами цінності можуть бути найрізноманітніші характеристики книги: сам факт публікації твору в певних історичних умовах, рівень текстологічної та редакторської підготовки, система коментування, художнє оформлення, поліграфічне виконання, а також обставини побутування книги в суспільстві;

книжкові пам'ятки – рукописні книги, стародруки, рідкісні й цінні видання XIX–XX ст.;

консервація – захист матеріальної основи об'єктів від природних процесів старіння й руйнування в умовах тривалого зберігання, запобігання, попередження ушкодженням через відповідний контроль навколишнього середовища чи за допомогою спеціальної обробки;

стабілізація – вид консервації, завдяки якій уповільнюються процеси старіння матеріалів і виключається їхнє пошкодження;

реставрація книг – відновлення експлуатаційних властивостей матеріальної основи документів шляхом відтворення втраченої форми, ділянки тексту чи зображення, чищення й збільшення міцності;

безпека фондів – сукупність правових, інженерно-технічних, організаційних, режимних, оперативних – пошукових та інших заходів щодо запобігання втрачання книжкових пам'яток через крадіжки, факти вандалізму, аварії техногенного характеру, стихійні лиха, інші небезпечні обставини та дії.

На підставі проаналізованого матеріалу можна зробити висновок, що напрацьована правова база книжкових пам'яток потребує розвитку, адже частина питань стосовно їхнього збереження так і не підкріплені правовою базою, і вирішується бібліотеками на свій розсуд.

Інформацію про книжкові пам'ятки надає часопис – «Рукописна та книжкова спадщина України», заснований у 1993 р., в якому публікуються археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. Сайт НБУ ім. В. І. Вернадського містить доступ до електронних копій часопису (http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rksu/texts.html).

У Росії питання збереження книжкових пам'яток піднімаються на сторінках часопису «Библиотековедение» та його додатку – «Книга в пространстве культуры» (ознайомитися із змістом додатку можна на сайті Російської державної бібліотеки за адресою: <http://www.rsl.ru/ru/s3/s17/s233/d1010/>). У науково-практичному збірнику «Книга в пространстве культуры» для висвітлення питань дослідження книжкових пам'яток висвітлюється у другому розділі «По страницам истории книжной культуры».

Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – Київ, 2012. – Вип. 28. – С. 169–175.

**ГРІНБЕРГ
ЛАРИСА ФЕЛІКСІВНА,**

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету культури і
мистецтв*

Народилася 31 травня 1960 р. у Києві. У 1977 р. закінчила середню школу. У 1993 р. без відриву від виробництва закінчила Київський державний інститут культури.

З 1993 р працювала в Київському державному інституті культури (згодом – Київському державному університеті культури) на посадах старшого лаборанта кафедри музеєзнавства, завідувачем навчальної лабораторії кафедри менеджменту культурно-дозвіллевої діяльності, начальника загального відділу, вченого секретаря Головної Вченої ради Київського національного університету культури і мистецтв. З 1994 р. обіймала посади викладача, старшого викладача. З 2015р. декан факультету державного управління і права, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності.

Без відриву від виробництва у 2000 р. закінчила аспірантуру Київського державного університету культури. У 2001 р. захистила дисертацію спеціальністю 17.00.01 – теорія та історія культури на тему: «Історіософське світобачення П.Куліша (культурологічний аспект)» і здобула науковий ступінь кандидата історичних наук (науковий керівник доктор педагогічних наук, професор М.М. Поплавський).

У 2003 р. було присвоєне вчене звання доцента. На формування наукових інтересів вплинули навчання на бібліотечному факультеті КДІК за спеціальністю «бібліотекар-бібліограф» (кваліфікація «Технічна література») (1993), робота за сумісництвом в Національному музеї історії України на посаді старшого наукового співробітника науково-методичного відділу, де займалася питаннями паспортизації музеїв (1995–2005), редагуванням «Музейної енциклопедії» (2004–2010); з 2008 року член підкомісії з документознавства та інформаційної діяльності 020105 Науково-методичної комісії з культури і туризму 0201 Міністерства освіти і науки України.

Бере активну участь у роботі наукових, науково-практичних конференцій, присвячених питанням організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, проблемам педагогіки вищої школи, педагогічного супроводу адаптації першокурсників до навчання у виші, реінжинірингу документообігу установ України та переходу до електронного документообігу, удосконалення навчального плану підготовки фахівців для документального забезпечення різних рівнів управління установами України та розробці галузевого стандарту підготовки фахівців документознавства та інформаційної діяльності.

Здійснює наукове керівництво дисертаційними дослідженнями аспірантів (захищено 1 дисертацію) та магістерськими роботами.

Є автором більше 50 наукових праць, статей, рецензій, методичних розробок та інш.

У 2014 р. пройшла стажування «Сучасний університет – проектний підхід до організації роботи згідно з положеннями європейських кваліфікаційних рамок» в Університеті інформатики та мистецтв (Польща, м. Лодзь).

Викладає дисципліни: «Документаційне забезпечення управління», «Інформаційний менеджмент», «Вступ до фаху», «Спеціальне (кадрове) діловодство», «Кадрова документація», «Документознавча професіологія», «Інформаційно-бібліографічне забезпечення діяльності музеїв», «Основи науково-дослідної роботи», «Документаційне забезпечення менеджменту».

Коло наукових інтересів: документаційне забезпечення управління, педагогіка вищої школи, підготовка кадрів для галузі культури, дослідження професії документознавця, професіональні об'єднання і асоціації.

Основні публікації:

1. Культурницька місія П.О. Куліша (сучасний погляд та роль особистості митця) / Л.Ф. Грінберг // Вісн. КНУКіМ : зб. наук. праць. – Київ, 2010. **2.** Інформаційно-комунікативна складова професійної компетентності майбутніх документознавців / Л.Ф. Грінберг // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. праць. – Вип. 5. – Київ, 2011. – С. 151–157. **3.** Професійна орієнтація старшокласників як засіб оптимізації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі / Л.Ф. Грінберг // Вісн. КНУКіМ : зб. наук. праць. – Вип. 18. – Київ, 2008. – С. 34 – 42. **4.** Педагогічна підтримка організації діяльності студентів у вільний час / Л.Ф. Грінберг // Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвіллевої сфери в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 2008. – С. 119–123. **5.** Педагогічна підтримка першокурсників в адаптації до навчання у вищому навчальному закладі / Л.Ф. Грінберг // Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми : зб. матеріалів. Всеукр. наук.-практ.конф – Київ, 2008. – С. 8–12. **6.** Формування документної інформаційно-аналітичної бази управління / Л.Ф. Грінберг // Питання культурології : зб. наук. праць. – Вип. 24. – Київ, 2008. – С. 76–80. **7.** Реінжиніринг як засіб удосконалення діловодства в установі / Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції «Документ, мова, соціум: теорія та практика» 10–11 квітня 2014 року.– К.: НАККіМ, 2014.– С. 10–13. **8.** Професійна компетентність: єдність змісту і технологій підготовки кадрів / Грінберг Л.Ф. // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja; doświadczenie» (Польща). – 2015. – №1. – С. 62 – 66. **9.** Професійна компетентність як показник рівня професіоналізму майбутніх документознавців / Грінберг Л.Ф. // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja; doświadczenie» (Польща). – 2015. – №3. – С. 46–50. **10.** Сучасний стан ре інженерії документообігу / Л.Ф. Грінберг // зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Маріуполь, 2015.– С. 71–73. **11.** Культурологічна концепція П.О. Куліша / Грінберг Л.Ф. // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наукові записки.– Вип. 23 “Культурологія”. – Рівне, 2016. – С. 19–25. **12.** Проблема національного у картині світу Пантелеймона Куліша / Грінберг Л.Ф. // Мистецтвознавчі записки. – 2016. – № 30. **13.** Реінжиніринг документообігу установи як інформаційна підтримка управління / Грінберг Л. // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – №1

Професійна компетентність як показник рівня професіоналізму майбутніх документознавців

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Входження України в європейський освітній простір передбачає реформування і підвищення якості системи вищої професійної освіти.

Мета даної статті – показати впливу підвищення професійної компетентності на рівень професіоналізму у студентів напряму підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність» у ході виробничої практики.

Кожен із навчальних закладів привносить щось своє у підготовку фахівців з документознавства та інформаційної діяльності. Вони мають можливість вводити свої вибіркові дисципліни (варіативну компоненту за вибором навчального закладу та студента), залишаючи без змін нормативні, визначені стандартом. Якість ступеневої освіти забезпечує підбір таких дисциплін, які своїм змістовим наповненням відповідають принципам системності, послідовності і спадкоємності між різними рівнями освіти.

Вищому навчальному закладу України, який здійснює підготовку фахівців у галузі документознавства та інформаційної діяльності, складно нині вибрати правильний варіант своєї діяльності в системі ступеневої освіти, оскільки в Україні поки що немає державного стандарту з підготовки фахівців за названою спеціальністю. Це, з одного боку, дає певну самостійність навчальному закладу у виборі навчальних предметів, а з іншої, – часто призводить до інтуїтивно-суб'єктивного наповнення змісту освітньо-професійних програм (ОПП), освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ), навчальних планів і програм, неузгодженості назв кваліфікацій і спеціалізацій, навчальних дисциплін та ін. Це актуалізує проблему розроблення наукових підходів до змісту вищої освіти в умовах ступеневої підготовки кадрів, адаптованої до вимог вітчизняної та європейської вищої освіти при підготовці документознавців. В зв'язку з цим, сьогодні активізувалася робота щодо створення стандарту освіти за спеціальністю 6.020105 «Документознавство та інформ–маційна діяльність».

Аналіз змісту та структури навчальних закладів України став предметом обговорення VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття», організованої Одеським національним політехнічним університетом (10–12 вересня 2015 року). Проблеми формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх документознавців є предметом вивчення українських науковців В. Спрінсяна, С. Федченка, Н. Барабанової, Ю. Грушевської та ін.

Своєчасним, на думку учасників конференції, є розроблення державних стандартів освіти з врахуванням національних традицій та світових досягнень у цьому напрямі. Водночас існування в майбутньому дипломів єдиного державного зразка потребує вироблення єдиних наукових підходів до визначення пріоритетних професійних компетенцій фахівців різних кваліфікаційних рівнів, що забезпечить системність, послідовність і спадкоємність у підготовці кадрів.

Сучасна вища школа України зорієнтована на якісну підготовку фахівця, який відповідає змінам, що відбуваються на ринку праці. Проблема підготовки професійно компетентних документознавців полягає викликана станом вибору установ-баз і рівнем організації виробничої практики.

Студенти проходять підготовку з документально-інформаційного забезпечення апарату управління підприємств, установ, організацій, які мають на своєму озброєнні інноваційні технології роботи з загальними і спеціальними системами документації.

Сферою їхньої діяльності є система документаційного забезпечення управління на підприємствах, в установах та організаціях усіх галузей та форм власності, а також в державних органах управління усіх рівнів, в органах місцевого самоврядування, у навчальних закладах. Вони забезпечують чіткість їхньої документно-інформаційної діяльності, виявляючи уміння працювати з усіма видами документної інформації (Documantation and Information).

В основу навчальних планів підготовки бакалаврів документознавства та інформаційної діяльності покладено:

1. Знання з предметної області:

– нормативні, науково-методичні матеріали з документаційного забезпечення управління;

– документування управлінської діяльності;

– організацію роботи із службовими документами в процесі управлінської діяльності;

– формування, використання та зберігання інформаційно-документних ресурсів (бібліотечних, архівних, музейних, інформаційних);

– комунікаційні технології, теоретичні засади розвитку комунікаційної культури як соціокультурного феномену, моделі ділової поведінки;

– стилістичні норми службових документів, особливості лексичних, морфологічних, синтаксичних засобів службових документів;

– організація діловодства на підприємстві, організація роботи служби документаційного забезпечення управління;

– основи роботи з комп'ютером, основне і спеціалізоване програмне забезпечення;

– технічні засоби обробки документів, правила експлуатації комп'ютерної техніки, друкарського та розмножувального обладнання, приймально-переговорних пристроїв;

– порядок планування, проектування та технологію роботи на базі організаційної та обчислювальної техніки служб документаційного забезпечення управління, методи розробки їх оптимальних структур.

2. Когнітивні уміння та навички з предметної області:

– здатність застосовувати знання та розуміння для розв'язання якісних та кількісних завдань;

– уміння забезпечити комплекс процесів документування управлінської діяльності та організації роботи з документами відповідно до основних положень Єдиної державної системи документаційного забезпечення управління;

– уміння здійснювати аналітико-синтетичне опрацювання інформації;

– навички письмової та усної презентації наукового та практичного матеріалу;

– здатність використовувати професійні профільні знання й практичні навички з фундаментальних дисциплін в процесах документаційного забезпечення управлінської діяльності.

3. Практичні навички в предметній області:

– навички складання службових документів усіх видів;

– працювати в операційних системах, зокрема Windows, в локальних і глобальних комп'ютерних мережах;

– користуватися прикладним програмним забезпеченням, зокрема текстовими редакторами, електронними таблицями, базами даних, володіти комп'ютерною графікою, зокрема діловою;

– усувати дефекти, проводити профілактику в операційних системах, зокрема і Windows;

– володіти навичками комп'ютерного набору;

– експлуатувати комп'ютерну техніку, друкарське та розмножувальне обладнання, приймально-переговорні пристрої.

Освітньо – кваліфікаційна характеристика відображає соціальне замовлення на підготовку фахівця з урахуванням аналізу професійної діяльності та вимог до змісту освіти і навчання з боку держави та окремих замовників фахівців та встановлює галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої діяльності, властивостей та якостей особи, яка здобула базову вищу освіту відповідного професійного спрямування для:

- визначення первинних посад випускників вищих навчальних закладів та умов їх використання;
- визначенні об'єкту, цілей освітньої та професійної підготовки;
- розробці та коригуванні освітньо- професійної програми підготовки бакалаврів з документознавства та інформаційної діяльності;
- розробці засобів діагностики рівня освітньо-професійної підготовки бакалавра з досліджуваного напрямку підготовки;
- визначення змісту навчання як бази для опанування новими спеціальностями, кваліфікаціями;
- атестації випускників вищих навчальних закладів та сертифікації фахівців;
- укладенні договорів або контрактів щодо підготовки фахівців;
- професійній орієнтації здобувачів фаху;
- визначенні критеріїв професійного відбору;
- прогнозуванні потреби у фахівцях і плануванні їх підготовки;
- обґрунтуванні переліків спеціальностей та спеціалізацій вищої освіти;
- визначенні кваліфікації фахівців;
- розподіленні та аналізі використання випускників вищих закладів освіти.

На виконання соціальних вимог до підготовки документознавців для потреб галузі передбачено проходження студентами виробничої практики.

Формування у студентів професійних умінь і навичок щодо прийняття самостійних рішень під час професійної діяльності в реальних ринкових умовах є головною метою виробничої практики.

Виховання у студентів потреби постійно поповнювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності зумовлює завдання виробничої практики, що полягає:

- у закріпленні, поглибленні й систематизації теоретичних знань, одержаних на початку вивчення загальноосвітніх, соціально- гуманітарних та професійно-орієнтованих дисциплін;
- знайомство з управлінською діяльністю однієї з установ державного або недержавного сектору;
- вивчення конкретних управлінських завдань підприємств в реальних конкретних умовах ринку, виробництва, управління економічним середовищем;
- набуття самостійних навичок в спілкуванні з керівниками, спеціалістами, працівниками підприємств, державних установ та організацій.

Для ефективного досягнення високого рівня професіоналізму студенти повинні розуміти сутність і соціальну значимість майбутньої своєї професії, практичного використання знань, одержаних при вивченні загальноосвітніх та спеціальних дисциплін; орієнтуватися на майбутню професійну майстерність та можливість творчого розвитку у професійній діяльності; етичні й правові норми, що регулюють відносини людей, суспільства, економічного простору, навколишнього середовища та уміння їх застосовувати.

Теоретичні засади допомагають студентам організовувати свою працю і володіти комп'ютерними методами збору, зберігання, систематизації та редагування інформації.

Під час виробничої практики студент опановує систему умінь і набуває навички щодо вирішення типових завдань відповідно до посад, які може обіймати випускник вищого навчального закладу бакалавр доументознавства та інформаційної діяльності, основним видом діяльності якого є документаційне забезпечення управлінської діяльності в установах.

Базами виробничої практики є підприємства різних форм власності, видів господарської діяльності, організаційно- правового статусу, які є юридичними особами і функціонують на ринку не менше двох років та здійснюють виробничу, зовнішньо-торговельну, виробничо-торговельну, посередницьку, оптово-збутову та інші види діяльності.

Установи-бази практики повинні відповідати сучасним вимогам: тобто застосовувати передові форми і методи управління й організації виробничої, планово-економічної роботи, логістичної і маркетингової діяльності, бухгалтерського обліку, впроваджувати прогресивні технології виробництва, організації праці та управління. Крім того, штат бази практики повинен бути укомплектований висококваліфікованими фахівцями, здатними створити відповідні умови студентам у здобутті професійних навичок.

Результати практики засвідчують набуття студентами евристичних компетентностей щодо роботи структурних підрозділів установ на первинному рівні, готовність студентів до професійної діяльності і розуміння сутності і соціального значення своєї майбутньої професії.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Таким чином, документування інформації, її пошук, обробка, зберігання, передавання потребують значних фінансових, матеріальних, трудових ресурсів і часу. Тому організація ефективної роботи з документами, удосконалення всіх інформаційних процесів як у масштабі суспільства, так і на рівні окремої установи є важливим напрямом професійної діяльності, що орієнтує студентів на удосконалення професійної майстерності та можливість подальшого творчого розвитку у професійній діяльності.

Для якісної професійної підготовки документознавців стандарт повинен базуватися на таких принципах:

- актуальність – відображення в стандарті сучасних знань, технологічних процесів, які характерні для спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» в цілому, та її інноваційна спрямованість;

- науковість – базування стандарту на досягненнях документознавства та інших дисциплін, включених до освітньо-професійної програми, і варіативну частину навчального плану;

- доступність – уникнення переобтяження незрозумілою для студентів термінологією навчальних дисциплін, які не мають суттєвого значення для практики;

- конструктивність, що припускає підвищення престижу професії та забезпечення її відповідності перспективним тенденціям розвитку суспільства в умовах інформатизації.

Сучасна освіта: філософія, інновації, досвід=Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doswiadczenie. – Лодзь, 2015. – Вип. 3. – С. 46–50.

**ГУЦОЛ
ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,**

*заступник директора з наукової роботи
Державної наукової установи «Книжкова
палата України ім. Івана Федорова»*

Народилася 17 жовтня 1959 р. у м. Могилів-Подільський Вінницької обл.

У 1982 р. закінчила Вінницький політехнічний інститут за спеціальністю «Електронні обчислювальні машини» та отримала кваліфікацію «Інженер-системотехнік».

Становлення Г. О. Гуцол як фахівця з комп'ютерних технологій та інженера-програміста відбувалося на Вінницькому виробничому об'єднанні «Жовтень». Двічі була автором раціоналізаторських пропозицій (1988, 1991), відзначена подяками директора підприємства (1986, 1989).

У сфері культури Г. О. Гуцол працює з 1993 р. Свої знання вона вміло використала у Вінницькій державній обласній універсальній науковій бібліотеці ім. К. А. Тімірязєва. З 2003 по 2006 р. викладала у Київському національному університеті культури і мистецтв (кафедра книгознавства та видавничої діяльності); з 2009 по 2013 р. очолювала Державну екзаменаційну комісію у Видавничо-поліграфічному інституті НТУУ КПІ, з 2012 р. викладає в цьому інституті.

З 2000 р. працює в Державній науковій установі «Книжкова палата України ім. Івана Федорова» на посаді завідувача відділу інформаційних систем, а з 2006 р. – заступника директора з наукової роботи. За період роботи нею безпосередньо було розроблено переважну більшість автоматизованих технологій державної бібліографічної реєстрації та статистичного обліку видань України, значно розширено парк комп'ютерної техніки та локальну комп'ютерну мережу, запроваджено велику кількість нових електронних ресурсів, а під її керівництвом як заступника директора завершено переведення на комп'ютерні технології процесів наукового опрацювання поточних надходжень обов'язкових примірників, запроваджено створення ретроспективних, зведених та тематичних бібліографічних баз даних, баз даних користувачів систем ISBN/ISMN, контролю за додержанням видавцями та редакціями друкованих ЗМІ національних стандартів під час оформлення видань до друку. З ініціативи Г. О. Гуцол у 2006 р. в Книжковій палаті України відбулася реорганізація, яка уможливила створення єдиного технологічного ланцюга опрацювання документів та формування державних електронних бібліографічних ресурсів, значне підвищення ефективності роботи наукових відділів Книжкової палати України.

Г. О. Гуцол є керівником однієї з тем наукових робіт Книжкової палати України, спрямованої на розроблення поточних та ретроспективних електронних

бібліографічних, довідкових та інформаційних ресурсів, що є складовою національного інформаційного фонду України. Під її керівництвом підготовлено й випущено п'ятнадцять книг Універсальної десятикової класифікації (УДК) та три електронних видання УДК українською мовою, які використовують усі наукові, університетські та більшість публічних бібліотек України, розроблено скорочені таблиці УДК українською мовою, які з 2010 р. гідно представляють нашу країну на сайті Консорціуму УДК у складі 51-мовного міжнародного електронного ресурсу.

Під керівництвом Г. О. Гуцол здійснюється міжнародний обмін бібліографічною інформацією, щороку розробляються аналітичні огляди із застосуванням бібліометричних методів дослідження, які використовують у своїй роботі державні органи влади, Держінформнауки, Міносвіти України. З 2011 р. започатковано випуск щорічного збірника «Видавнича галузь України у дзеркалі статистики та бібліографії».

У 2008–2012 рр. розроблено шість інноваційних проектів державного значення, спрямованих на наповнення повнотекстовими електронними ресурсами українського сегменту мережі Інтернет, у тому числі: «Державний електронний депозитарій друкованої спадщини України» (2011), «Формування національного газетного фонду України» (2011), «Пам'ять України» (2012).

Г. О. Гуцол має багато публікацій у наукових фахових журналах, навчальних виданнях та матеріалах міжнародних наукових конференцій також за кордоном. Вона є відповідальним редактором усіх державних бібліографічних показників (Літописів) та покажчика книг і брошур «Нові видання України», електронних та друкованих видань УДК.

Урядові нагороди: Почесна грамота Держкомтелерадіо України та Почесна грамота Кабінету Міністрів України; за плідну педагогічну діяльність – Подяка Київського міського голови; за внесок у розвиток бібліотечної справи – Подяка Міністерства культури і мистецтв України. У 1995 р. завдяки розробленому проекту, фінансованому Фондом «Євразія», Вінницька ОУНБ стала першою з обласних бібліотек України, що отримала постійний доступ до мережі Інтернет і створила Інтернет-центр для обслуговування користувачів.

Коло наукових інтересів: зберігання, консервація та реставрація друкованих видань, електронна бібліографія, повнотекстові електронні ресурси, електронні бібліотеки.

Основні публікації:

1. Депозитарна цифрова бібліотека – перспективний проект інформатизації Книжкової палати України / Г. Гуцол // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 9. – С. 25–29. **2.** Еволюція технологічних процесів підготовки до друку державних бібліографічних показників України / Г. Гуцол // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 11. – С. 36–39. **3.** Електронна державна бібліографія в системі документальних комунікацій суспільства / Г. Гуцол // Книга в сучасній культурі України : у 2 т. / уклад.: Медведєва В. М., Ковальчук С. П. – Біла Церква, 2011. – Т. 1 : Хрестоматія. – С. 55–57. **4.** Електронні бібліотеки: проблемні питання видавництва, бібліотек, обов'язкового примірника, авторського права / Г. Гуцол // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 10. – С. 48–49. **5.** Книжкова палата України як соціокомунікативний інститут / Г. О. Гуцол // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 трав. 2010 р. / [редкол. : Бітаєв В. А. та ін.]. – К., 2010. – С. 249–252. **6.** Роль державних бібліографічних ресурсів в інформаційному забезпеченні науки та освіти в Україні / Г. О. Гуцол. // Історія освіти, науки і техніки в Україні : Друга конф. молодих вчених та спец., (27–28 трав. 2004 р.) :

матеріали конф. / [редкол. : В. А. Вергунов (голова) та ін.]. – К., 2004. – С. 55–56.

7. Становление и перспективы автоматизации технологических процессов обработки документальных потоков в Книжной палате Украины / Г. А. Гуцол // Книга и мировая цивилизация : материалы одиннадцатой Междунар. науч. конф. по пробл. книговедения, Москва, 20–21 апр. 2004 г. : в 4 т / [сост. : В.И. Васильев и др.]. – М., 2004. – Т. 1. – С. 356–360.

Формування фондів електронних бібліотек: шляхи розв'язання проблеми

На сучасному етапі розвитку комп'ютерних технологій та їх упровадження в усі сфери життя суспільства потреба в електронній інформації постійно зростає. Свідченням цього є стрімкий розвиток проектів переведення на електронні носії (оцифрування) бібліотечних фондів, що отримали назву цифрових бібліотек. З розмаїття цих проектів можна виділити національні (проекти в межах окремих країн, наприклад, «Пам'ять Америки» – American Memory), континентальні (наприклад, «Європейська цифрова бібліотека» – Europeana) та глобальний міжнародний проект «Світова цифрова бібліотека» (World Digital Library). Вартість таких проектів сягає сотень мільйонів, а то й мільярди доларів.

В Україні розроблено національний проект Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956. Програма передбачає переведення в електронну форму друкованих видань, які зберігаються у Державному бібліотечному, Національному архівному та Музейному фондах, фонді Державного архіву друку Книжкової палати України тощо, забезпечення віддаленого доступу до зазначених фондів через мережу Інтернет, створення єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів та єдиного веб-порталу «Бібліотека – XXI». Вартість національного проекту – 339,8 мільйона гривень. Однак, станом на кінець 2013 р., в зв'язку з відсутністю фінансування, Програма не реалізується.

Термін зберігання друкованих видань обмежується строком експлуатації паперу, з якого виготовлено видання, і залежить від умов його зберігання й інтенсивності використання. Електронний аналог друкованого видання може зберігатися безстроково і експлуатуватися без обмежень за умови періодичного перезапису його на нові носії інформації й ретрансляції в актуальні формати представлення електронних даних.

Традиційно фонди цифрових бібліотек формуються з оцифрованих (відсканованих) видань. При цьому найкращий результат досягається за умови сканування з роздільною здатністю не менше, ніж 300 dpi зі збереженням кольорового зображення окремих сторінок у графічному форматі TIFF та «збирання» їх в електронне видання у форматі PDF. Для публікації в Інтернеті необхідно також збереження у вторинному форматі з ущільненням зображень. На нинішньому етапі розвитку графічних форматів це JPEG, GIF або PNG.

Під час переведення видань в електронну форму продуктивність процесу багато в чому залежить від обладнання для сканування, вибір якого, у свою чергу, залежить від форматів видань, що підлягають оцифруванню. Проте найбільш трудомістким та високовартісним процесом є опрацювання зображень у графічному редакторі з метою поліпшення їх якості. У цьому випадку трудомісткість процесу визначається станом збереження оригіналу.

Наприклад, найбільш цінна з історичної точки зору і затребувана науковцями частина фонду Державного архіву друку Книжкової палати України, що потребує

першочергового оцифрування, складається з видань 1917–1940 рр., а також фонду спеціального зберігання 1917–1976 рр., заборонених органами цензури.

Цей фонд, що довгий час зберігався у підвалах з підвищеною вологістю, коли Книжкова палата України перебувала у м. Харкові, знаходиться в критичному стані. Особливо це стосується газетних видань 1917–1930 рр., фонд яких є унікальним. Навіть не зважаючи на умови зберігання, процеси природного старіння глибоко позначилися на них. Ламкість паперу, великий формат видань вимагають спеціального обладнання для їх оцифрування. Проте головна складова програмно-технічного комплексу для отримання якісних цифрових копій таких видань – спеціальне програмне забезпечення, здатне відновлювати зображення тексту, який став майже нечитабельним, виявляючи мікрочастинки фарби на папері.

Згідно з ГСТУ 55.001–98 процес зменшення контрастності тексту, обумовлений зміною оптичних характеристик тексту та (або) носія має назву «згасання тексту» і відбувається внаслідок випаровування поліграфічної фарби.

Комплексом для оцифрування видань з такими ушкодженнями може слугувати сканер формату А1 планетарного типу зі скануючою голівкою або оснащений цифровими фотокамерами, в комплект якого входить програмне забезпечення для відновлення зображень, наприклад, таке як Book Restorer. У протилежному випадку видання спочатку потрібно піддавати реставрації, а потім оцифровувати.

Зрозуміло, що процес формування ретроспективного фонду цифрової бібліотеки буде тривати багато років і потребувати великих капіталовкладень від держави, але іншого виходу тут немає.

Що стосується фонду сучасних видань, то його формування переважно відбувається таким самим шляхом, як і ретроспективного, з тією тільки різницею, що зображення потребують меншого опрацювання в графічному редакторі.

Проте комплектування цифрових бібліотек сучасними виданнями може здійснюватись не лише шляхом оцифрування друкованих видань.

Процеси підготовки видань до друку давно вже відбуваються за допомогою комп'ютерної техніки й інформаційних технологій. Існує ціла низка спеціалізованих пакетів програмного забезпечення під загальною назвою «Настільні видавничі системи». Наслідком цього є те, що практично всі сучасні друковані видання мають електронний аналог у вигляді оригінал-макету. У більшості ці аналоги втрачаються одразу або через певний час після публікації видання. Особливо це стосується періодичних видань (зокрема, газет), які містять актуальну, сьогоденну інформацію і, на відміну від книжкових видань, ніколи не перевидаються. У кращому випадку їх оригінал-макети використовують для публікації на сайтах, у гіршому – просто знищують.

У 2010 р. Книжковою палатою України проведено науково-дослідну роботу на тему «Дослідження ролі й місця електронних аналогів видань і бібліографічних баз даних у системі соціальних комунікацій», якою, зокрема, передбачалося вивчення можливості збирання, збереження та використання електронних оригінал-макетів друкованих видань.

Результатом дослідження стали висновки щодо можливості створення та використання фонду електронних оригінал-макетів друкованих видань в Книжковій палаті України, пропозиції щодо внесення відповідних змін у законодавство України, зокрема в Закони України «Про обов'язковий примірник документів» та «Про авторське право і суміжні права», а також проект «Формування національного газетного фонду України».

У рамках науково-дослідної роботи шляхом анкетування здійснено опитування видавництва, видавничих організацій, редакцій друкованих ЗМІ щодо можливості

передавання електронних оригінал-макетів друкованих видань на зберігання в Книжкову палату України.

Опитуванням було охоплено 314 суб'єктів видавничої справи, зокрема 150 провідних видавництв та видавничих організацій країни, що є членами Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, та 164 редакції друкованих ЗМІ (газет та журналів) з усіх регіонів країни. Принципами відбору редакцій ЗМІ були стабільність випуску видань упродовж останніх двох років та рівномірність охоплення регіонів України згідно з інформацією з баз даних друкованих ЗМІ Книжкової палати України.

За результатами дослідження зроблено наступні висновки:

Довготривалий час («вічно», як зазначено в опитувальному листі) зберігають електронні оригінал-макети видань видавництва, які випускають переважно книжкові, а також аркушеві (плакати) та аркушеві картографічні (карти) видання.

Редакції деяких центральних (загальнодержавної сфери розповсюдження) газет використовують електронні оригінал-макети для публікації на власних сайтах, проте моніторинг цих сайтів доводить, що не завжди електронні аналоги видань публікуються цілком, часто це лише окремі матеріали з них. Таким чином сам оригінал-макет видання не зберігається.

Згідно з Наказом Вищої атестаційної комісії України та Національної академії наук України «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» електронні версії наукових фахових видань, внесених до переліку ВАК, передаються у вищеозначену бібліотеку для публікації на сайті в розділі «Наукова періодика України». Проте ці видання не є електронними аналогами друкованих видань, а є електронними виданнями, побудованими на базі аналогів, оскільки містять лише зміст журналу в HTML-форматі з гіперпосиланнями на окремі статті у форматі PDF.

Переважна більшість суб'єктів видавничої справи здійснюють підготовку електронного оригінал-макету в програмному забезпеченні Adobe In Design та майже всі передають його до друку в форматі PDF.

Проведене Книжковою палатою України дослідження викликало деяке хвилювання у видавничій спільноті, особливо серед видавців – «книжників», які, не розібравшись у суті дослідження, зробили хибні висновки щодо порушення їхніх авторських прав. Практично ж усі редакції друкованих ЗМІ погодилися з можливістю передавання електронних оригінал-макетів своїх видань на зберігання в Книжкову палату України.

З метою обговорення наболілих питань у жовтні 2010 р. Книжкова палата України провела засідання круглого столу «Електронні бібліотеки: проблемні питання видавництв, бібліотек, обов'язкового примірника, авторського права». Найбільш обговорюваною на цьому зібранні стала проблема захисту авторського права й відшкодування авторської винагороди під час використання електронних копій видань. Книжковою палатою видавцям було надано роз'яснення щодо суті пропозицій, зокрема, що до прийняття відповідних законодавчих рішень, можливо лише збирання й використання оригінал-макетів видань за добровільною згодою видавців та авторів з підписанням відповідних документів.

Не зважаючи на бурхливі дебати, результатом роботи круглого столу стало те, що з концепцією формування електронних фондів сучасних видань шляхом збирання оригінал-макетів погодилися всі присутні. І це не дивно, адже такий спосіб поповнення національного інформаційного фонду має суттєві переваги як для держави, суспільства в цілому, так і для суб'єктів видавничої справи зокрема.

Переваги для суспільства: оперативне забезпечення повнотекстовою електронною інформацією про сучасну видавничу продукцію України; забезпечення однієї точки доступу (електронного депозитарію) до електронних версій усіх видань України; полегшення пошуку електронних аналогів видань за допомогою довідково-бібліографічного апарату, створеного Книжковою палатою України; збереження можливості відтворення через великий проміжок часу найцінніших видань у їх первісному вигляді.

Переваги для держави: значне зменшення витрат з державного бюджету на оцифрування видань великих фондосховищ країни – одержувачів обов'язкового примірника документів; презентація вітчизняної видавничої продукції світовому співтовариству; інтеграція в європейське суспільство, рівень інформатизації якого значно випереджає Україну.

Переваги для суб'єктів видавничої справи: зменшення матеріальних та людських витрат на комп'ютерну техніку та нові носії інформації для зберігання електронних оригінал-макетів видань; безоплатна реклама продукції видавництва; можливість у будь-який час отримати електронний оригінал-макет свого видання з метою перевидання; отримання прибутку як видавцем, так і автором за використання електронних копій їхніх видань; дотримання авторського права під час використання електронних оригінал-макетів видань.

У 2011 р. проект «Формування національного газетного фонду», що передбачав оцифрування ретрофонду та збирання, починаючи з 2012 р., електронних оригінал-макетів сучасних газетних видань, подано на розгляд та врахування під час розроблення і радіомовлення програми «Бібліотека – XXI» у Державний комітет телебачення і радіомовлення України, який є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у видавничій сфері, та Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації, що виконує аналогічні функції у сфері науки. Проект отримав схвалення органів влади, однак в програму «Бібліотека – XXI» не увійшов.

Бібліотечна планета. – №4. – С. 7–9.

**КИРИЛЕНКО
ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ,**

*кандидат історичних наук, завідувач
відділу з охорони інтелектуальної
власності Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України*

Народився 25 січня 1962 р. в м. Київ. У 1979 р. закінчив Київську середню школу № 96. У 1984 р. з відзнакою закінчив Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія».

Професійну діяльність почав з 1984 р. на посаді завідувача відділу, а згодом заступника директора з наукової роботи Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН; з 1988 по 1989 рр. працює викладачем кафедри організації бібліотечних фондів і каталогів КДІК; з 1992 по 2005 рр. – науковий співробітник, завідувач відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; 2005–2010 р. – директор Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка; 2010–2013 р. – професор кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККІМ. З 2013 р. по сьогодні старший науковий співробітник відділу бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

У 1996 р. захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.08 – «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80–90 рр.)» (науковий керівник, доктор історичних наук проф. М. С. Слободяник).

За результатами науково-дослідної роботи 1994–1996 рр. був стипендіатом НАН України для молодих учених. З 2006 по 2010 рр. – заступник голови науково-методичної бібліотечної комісії МОН України. З 2008 по 2010 рр. – експерт Українського державного центру науково-технічної та інноваційної експертизи МОН України (надавав експертну оцінку об'єктам, що заслуговують статусу національного культурного надбання).

У 2003–2005 рр. та в 2012 р. був відповідальним виконавцем міжнародного проекту «Феномен етнічної самоідентифікації й виживання в контексті повоєнної Європи: Унікальна культурна спадщина української еміграції в Архіві Українського Вільного Університету в Мюнхені».

Автор понад 40 наукових, навчально-методичних публікацій. Редактор і рецензент наукових збірників, науково-методичних матеріалів, навчальних посібників, матеріалів конференцій, дисертацій та авторефератів. Керівник науково-дослідної роботи студентів, член редакційної ради наукового журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». Учасник та

організатор міжнародних та всеукраїнських конференцій, семінарів для фахівців інформаційної, документної та бібліотечної сфери.

Відзначений подяками Міністерства культури України і Національної академії наук України, керівниками наукових установ і вищих учбових закладів.

Викладає дисципліни: «Інформаційно-аналітична діяльність», «Документно-інформаційні комунікації», «Теорія інформаційних потоків», «Інформаційні ресурси», «Теорія згортання інформації», «Інформаційний моніторинг», «Методологія документознавчих досліджень», «Аналітико-синтетична переробка інформації» та ін.

Коло наукових інтересів: бібліотечно-інформаційні технології, документно-інформаційні ресурси у системі соціальних комунікацій, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційний моніторинг, аналітико-синтетичне опрацювання документальних джерел, управління бібліотечно-інформаційною діяльністю.

Основні публікації:

1. Прикладні аспекти використання інформаційного моніторингу в системі підготовки документознавців / О. Г. Кириленко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : науковий журнал / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2012. – № 2. – С. 65–68. **2.** Нові обрії наукової біографістики / О. Г. Кириленко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : наук. журн. / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2010. – № 4. – С. 90–92. **3.** Розвиток інформаційних технологій в бібліотеках взн України: сучасний стан та перспективи / О. Г. Кириленко // Діяльність бібліотек взн у світлі модернізації вищої освіти : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Севастополь, 2009. – С. 3–7. **4.** Загальне документознавство як синергетична наука про документ / О. Кириленко // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 2. – С. 4–5. **5.** Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка : короткий історичний нарис / О. Кириленко В. Нестеренко // Бібліотеки України державного значення : історія і сучасність : зб. ст. – К., 2007. – С.232–241. **6.** Повеєнна преса української еміграції у фондах Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина) : структурно-топологічний аналіз / О. Г. Кириленко, О. М. Яценко // Бібл. вісн. – 2005. – № 4. – С. 44–56. **7.** Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, опрацювання особових фондів / О. Г. Кириленко, О. М. Яценко // Арх. України. – 2004. – № 4–6. – С. 93–122. **8.** Наукова бібліотека як професійне середовище формування спеціаліста-фондознавця / О. Г. Кириленко // Наукові праці НБУВ. – К., 2004. – Вип.12. – С.298–304.

Прикладні аспекти використання інформаційного моніторингу в системі підготовки документознавців

Моніторинг процесів інформаційної діяльності людського співтовариства набагато проблематичніше у відмінності від природної сфери, оскільки відмінною рисою соціально-комунікативного середовища є складність впровадження діагностуючих інструментів для зняття сигналів її функціонування. Документно-комунікативна сфера відрізняється своєю специфікою, тому що у плині багатьох століть соціум створює інформаційні моделі, інформаційні продукти, у яких закодовані його історичні, етичні, культурологічні і т. п. погляди, прагнення для передачі досвіду в часі й просторі. У цьому випадку відбувається дворівнева циркуляція інформації: фактографічної інформації, що відбиває реальні природні й соціальні явища, і інформаційних джерел. Дослідження процесів функціонування

інформаційних джерел суспільством освоєні, вони використовувалися ще в ХХ ст., хоча справжнє поширення одержали в ХХІ ст. Таким чином, моніторинг як основа дослідження розвитку інформаційних об'єктів, процесів і явищ в умовах глобальної інформатизації стає по суті важливим інструментом документознавчих досліджень і вимагає відповідних технологій, розроблених методик та конкретних практичних організаційних дій для ефективного впровадження в навчальний процес підготовки кваліфікованих фахівців документознавців.

В умовах інформаційного суспільства при підготовці фахівців документознавчої сфери активно використовуються сучасні інформаційні технології, веб-ресурси інформаційної інфраструктури. Набуття документознавчих знань опосередковується процесами спостереження та багатоаспектного аналізу, порівняння структури, трансформацій інформаційних об'єктів, відносин, процесів і явищ.

Моніторинг як технологія безупинного спостереження за об'єктами інформаційного середовища з метою їхньої оцінки, аналізу і з'ясування можливості спрямованого впливу на подальше функціонування в даний час доволі широко застосовується різними документно-комунікаційними установами, а також постійно є складовою навчального процесу у підготовці фахівців документно-інформаційної сфери. Особливо успішно розвиваються різні форми інформаційного моніторингу у дослідженні інформаційних потоків, інформаційних технологій, контенту веб-ресурсів мережі інтернет. Про це свідчать використані в навчальному процесі численні моніторингові дослідження веб-сайтів документно-комунікаційних установ архівів, органів НТІ, бібліотек, документознавчих ресурсів українського сегменту мережі інтернет. В цілому необхідно відзначити, що інформаційний моніторинг дозволяє не тільки вивчати інформаційний контент мережі інтернет, виконувати завдання інформаційного забезпечення навчальної, наукової діяльності, але і здійснювати концептуальні узагальнення, що розвивають сучасну теорію документознавства.

Увага, що приділяється дослідниками і викладачами документознавчих дисциплін до використання можливостей інформаційному моніторингу, цілком зрозуміла.

По-перше, інформаційний моніторинг є важливим інструментом дослідження інформаційного середовища. Провідна роль інформаційних ресурсів у сучасній системі передачі знань потребує постійного стеження за ними, порівняння і безумовно на цій основі розробки прогностичних програм їхнього розвитку.

Використовуючи дані моніторингу про стан відповідних інформаційних ресурсів, можна стежити за розвитком тої чи іншої установи, навчального закладу, одержувати досить точні відомості, що характеризують інформаційно-освітнє та професійне середовище.

По-друге, інформаційний моніторинг можна використовувати багато функціонально для різних інформаційних об'єктів на основі властивих кожному з них параметрів, які можна виміряти, а кількісні значення легко піддаються багатоаспектному аналізу.

По-третє, вивчення веб-ресурсів за допомогою моніторингу дає чітке уявлення про них в комплексному виді: концептуальному, фактографічному і графічному. Така подача результатів дослідження є принципово новою формою згорнутого знання про об'єкт спостереження. Це впливає на сприйняття даних, отриманих у ході аналізу, і розширює можливості ефективного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в різних галузях науки і практики.

По-четверте, інформаційний моніторинг дозволяє вирішувати багато освітніх задач у вивченні дисциплін документознавчого циклу, оскільки в кожній з них

необхідно аналізувати інформаційні ресурси, інформаційні продукти і послуги, роботу інформаційних установ. Зокрема в процесі вивчення дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність» за допомогою окремих можливостей інформаційного моніторингу, під час проведення практичних занять, студенти аналізували: інформаційні ресурси мережі Інтернет; інформаційно-аналітичну діяльність документно-комунікаційних установ; здійснювали моніторинг інформаційних продуктів і послуг Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, комплексно аналізували структуру публікацій фахових періодичних видань: «Вісника книжкової палати», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія».

По-п'яте в умовах інформаційного суспільства інформаційний моніторинг, на нашу думку, є важливим механізмом проведення маркетингових досліджень, без яких у сучасних умовах неможливо зайняти стійкі позиції на вітчизняному і світовому інформаційному ринку.

Технологія інформаційного моніторингу в кожному напрямі має свою специфіку і вимагає творчого підходу, що є цікавим кожному фахівцю в його професійному зростанні.

Активне використання інформаційного моніторингу в теоретичних та прикладних документознавчих дослідженнях, навчальному процесі обумовлює необхідність розгляду його сутнісних ознак з позицій використання в системі підготовки фахівців за спеціальністю документознавство та інформаційна діяльність. Як справедливо зауважує харківська дослідниця О. В. Титова «немає однозначного тлумачення цього поняття, оскільки вивчення і використання інформаційного моніторингу відбувається в рамках різних сфер науково-практичної діяльності, з різною метою та різним інструментарієм».

Застосування методів інформаційного моніторингу – складна і багатоваріативна технологія. У різних галузевих науках створені свої теорії, розроблені свої моніторингові методики, і це знання досить різноманітно. Кожна галузь науки виробляє своє пояснення методу виміру об'єктів за допомогою інформаційних моделей і має свої принципи застосування моніторингового спостереження. Разом з тим, можна говорити про формування усталених підходів, що утворюють загальнонауковий фундамент даної технології, і про прикладні її аспекти в дослідженні документно-інформаційного простору.

Дослідники різних сфер (особливо економічної) обґрунтовуючи сутність моніторингових досліджень різних соціальних систем однозначно підходять до визначення поняття моніторингу його функціонального призначення проте пропонують різні підходи до його класифікаційної структури. Визначення інформаційного моніторингу як одного з видів моніторингу, що технологічно поєднує у собі процеси систематичного збору, обробки і кумуляції інформації з метою оцінювання стану об'єкту, процесу чи явища та інструменту управління ними висвітлює лише загальні його сторони.

Акумулюючи різні визначення можна сформулювати, що в документознавчому аспекті інформаційний моніторинг це система регулярного спостереження за явищами, об'єктами і процесами інформаційного простору, що передбачає систематичний збір даних про їхні основні параметри з метою оперативної їх діагностики та оцінки в динаміці.

З позицій документознавства інформаційний моніторинг може бути розглянутий як самостійний інформаційно-аналітичний процес, за допомогою

якого піддаються дослідженню об'єкти, процеси і явища які мають властиву ним інформаційну природу.

У свою чергу, моніторинг інформаційних об'єктів можна підрозділити на два напрямки: моніторинг прямий і опосередкований. Прямий моніторинг полягає в безпосередньому аналізі інформаційних явищ із метою виявлення їхніх іманентних закономірностей в інформаційній сфері. Даний вид моніторингу використовується для того, щоб послідовно вивчати закономірності інформаційного середовища, інформаційні ресурси, потреби та ін. Інформаційний моніторинг прямого призначення застосовується для: аналізу інформаційно-документних фондів, процесів їх формування, зберігання, використання; комунікативних технологій обробки і обміну інформацією в суспільстві; аналізу стану інформаційних ресурсів тієї чи іншої галузі; дослідження тематичних інформаційних потоків і т.п.

Опосередкований моніторинг інформаційних об'єктів має більше складне освітнє завдання. Опираючись на властивості інформації моделювати, відбивати знання, у цьому випадку студенти вчать простежити динаміку самої об'єктивної реальності. Спочатку використовуються прийоми й методи прямого моніторингу, але надалі студент на основі показників, параметрів певних інформаційних об'єктів виявляють закономірності та тенденції розвитку цих об'єктів і формують висновки. Як приклад можна навести аналіз текстів на основі дослідження цитування, частоти й динаміки публікацій, посилань і т. п., внаслідок чого можна зробити висновки щодо стан документознавчої думки, розвитку актуальних напрямів прикладних досліджень, продуктивності певних вчених і установ. Необхідно відзначити, що опосередкований моніторинг використовує родову властивість інформації – здатність інформації моделювати, відбивати дійсність.

Переходячи безпосередньо до використання технології моніторингового спостереження в освоєнні дисциплін документознавчого циклу, можна визнати даний підхід універсальним документознавчим методом, що може бути застосованим на всіх етапах одержання нового знання. Специфіка використання інформаційного моніторингу в освоєнні документознавчих дисциплін полягає в його поліфункціональності. Тобто моніторинг охоплює і теоретичні, і прикладні рівні вивчення документознавчих основ. Синтезування різних підходів у процесі ведення спостереження за об'єктом, його моделювання, аналіз моделі, абстрагування і т. п. дозволяє моніторинговому методу виходити на статус універсальної методики отримання нових знань і практичних навичок.

Моніторингову технологію в документознавстві можна трактувати як універсальну концептуальну систему, у якій присутні як методи загальнонаукового рівня (моделювання, аналіз, синтез, абстрагування), так і методи емпіричного дослідження (спостереження, опис, порівняння і т. п.). Це не допускає віднесення моніторингової технології до методологічного арсеналу якої-небудь окремої науки (інформетрії, наукометрії, бібліометрії) чи обумовлює використання лише в межах окремих документознавчих дисциплін (теорія інформаційних потоків, інформаційні ресурси та ін.).

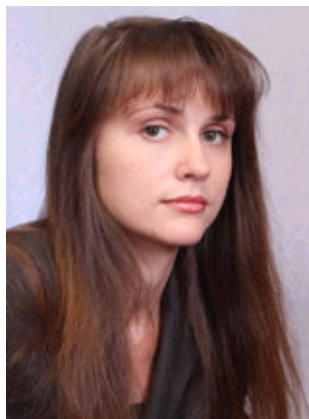
Застосування інформаційного моніторингу у вивчені документознавчих дисциплін дозволяє ефективно поєднувати кількісно-статистичні і логічні методи (аналіз і синтез, узагальнення, моделювання), що дозволяє аналізувати інформаційні об'єкти, процеси і явища не тільки на основі їхніх показників, параметрів, а й отримувати результати проведення моніторингового дослідження шляхом аналізу процесу розвитку досліджуваного об'єкта, виявлення його закономірностей, рекомендації до подальшої раціональної організації, прогнозу подій, пов'язаних з цим об'єктом.

Глобальний характер використання інформаційного моніторингу в документознавчих дисциплінах носить сьогодні універсальний характер, стає очевидним, позитивна оцінка його ефективності відслідковуються в освоєнні конкретних дисциплін та у студентських дослідних роботах. Аналіз різних аспектів його використання в навчальній діяльності приводить до думки про необхідність злиття різних методологічних концепцій викладачів кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ у єдиний комплекс інструментів який дозволить підвищити ефективність освітньої діяльності. Ми не відкидаємо різноманітність і широкий спектр його застосування в конкретних сценаріях та методиках викладання документознавчих дисциплін.

Як показує власний досвід, ознайомлення студентів з основами інформаційного моніторингу і застосування його в навчальному процесі є вельми важливим елементом професійного становлення документознавців, оскільки дозволяє вже на рівні 2–3 курсу сформувати аналітичне ставлення до опанування матеріалу і зорієнтуватися в тенденціях розвитку окремих напрямів сучасного документознавства та інформаційної діяльності.

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : наук. журн. / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 2012. – № 2. – С. 65–68.

**ПАВЛУША
ІРИНА АНАТОЛІЇВНА,**

*кандидат історичних наук, завідувач
відділу пошуку та обліку документів
Фонду Президентів України
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України*

Народилася 3 лютого 1977 р. у м. Києві. 1994 р. закінчила середню школу. 1994–1998 рр. – Київський національний університет культури і мистецтв за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія», диплом з відзнакою; 1998–2001 рр. – аспірантура Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

У 2002 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кін. XX – поч. XXI ст.)», (науковий керівник – акад. НАНУ, доктор філософських наук, проф. О. С. Онищенко).

2001–2004 рр. – молодший науковий співробітник відділу формування і обліку документально-інформаційних ресурсів Національної юридичної бібліотеки НБУВ; 2003–2004 рр. – викладач Київського національного університету культури і мистецтв та Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Викладала дисципліни: «Електронні бібліотеки», «Система управління базами даних», «Інформаційні ресурси мережі Інтернет». 2004 р. – науковий співробітник НБУВ; з 2004 – завідувач відділу пошуку та обліку документів Фонду Президентів України НБУВ.

Автор понад 20 публікацій. Учасник багатьох міжнародних та всеукраїнських конференцій; стипендіат Президента України для молодих учених НАН України (2001–2003); Подяка Київського міського голови (2004).

Вивчає досвід функціонування інституту президентства, організацію роботи президентських бібліотек, фондів, архівів провідних країн світу; аналізує, узагальнює та готує пропозиції щодо його використання, впроваджує новітні технології роботи з інформацією.

Коло наукових інтересів: бібліотекознавство, електронні бібліотеки, інститут президентства і бібліотека, інформаційні ресурси органів державної влади.

Основні публікації:

1. Електронні бібліотеки: новий рівень одержання, розповсюдження та використання інформації / І. Павлуша // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2003. – Вип. 11. – С. 167 – 176. **2.** Електронні інформаційні ресурси в системі наукових комунікацій / І. А. Павлуша // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь :

наук. праці та матер. конф. – Вип. 1. – К. : Т-во «Знання України», 2001. – С. 237–245. **3.** Електронні бібліотеки: зарубіжний досвід, питання розробки української концепції / І. А. Павлуша // Бібл. вісн. – 1999. – № 4. – С. 13–24. **4.** Електронні бібліотеки : питання комплектування й обробки вхідної інформації / І. А. Павлуша // Бібл. вісн. – 1999. – № 5. – С. 14–21. **5.** Електронні бібліотеки : системний підхід до формування фондів / І. А. Павлуша // Бібл. вісн. – 2000. – № 2. – С. 16–19. **6.** Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси – науці, культурі та освіті (підсумки 10-ї між нар. конф. «Крим – 2003») / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібл. вісн. – 2003. – № 4. – С. 43. **7.** Рукописи і стародруки на WWW-серверах національних бібліотек / І. А. Павлуша // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : наук. пр. НБУВ. Вип. 1. – К., 1998. – С. 332–336. **8.** Формування віртуальної бібліотеки пам'яток східнослов'янської писемності й українського друку / І. А. Павлуша // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 9. – С. 13–15. **9.** Электронный справочник о книжном наследии Украины / И. А. Павлуша, Т. П. Павлуша // Науч. и техн. б-ки. – 1995. – Спец. вып. – С. 38–43. **10.** Книжкова спадщина України і нові інформаційні технології / В. А. Яковлев, І. А. Павлуша // Зб. матеріалів міжнар. наук. конф. «Бібліотека у демократичному суспільстві»; Київ, 21–23 листоп. 1995 р. – К., 1995. – С. 105–107.

Електронні бібліотеки: системний підхід до формування фондів

У розвинених країнах інформація являє собою важливий об'єкт виробничої діяльності та споживання, оскільки значною мірою впливає на напрями й результати прогресу в науковій, технічній, економічній, культурній та інших сферах суспільства.

Водночас величезні обсяги вже накопиченої інформації, стрімке кількісне зростання, гетерогенний характер зберігання та розповсюдження (текст, графіка тощо), відсутність уніфікованого доступу зумовлюють суттєві проблеми на шляху її ефективного використання.

Усвідомлення вказаного, якісні зміни в галузі розвитку сучасних інформаційних технологій й засобів передачі даних привели до необхідності пошуку нових підходів щодо розв'язання проблем створення сховищ інформаційних ресурсів, їх організації, методів і засобів доступу до них членів суспільства. В узагальненому вигляді такі підходи сьогодні трактуються як побудова електронних бібліотек. Замість традиційного інформаційного обслуговування на паперових носіях іде забезпечення користувачів, що базується на електронному наданні різномірної інформації, котра оперативно доступна по глобальних комп'ютерних мережах незалежно від часу звернення до неї та місцезнаходження користувача.

У всіх країнах з розвинутою інформаційною інфраструктурою з метою створення електронних бібліотек проводяться відповідні роботи. Як правило, їх започатковують невеликі групи аматорів, але через кілька років їхня діяльність набуває статусу національних програм і міжнародних проектів. До проблеми формування ресурсів електронних бібліотек у таких державах залучаються кошти різних фондів, державних закладів, приватних компаній і окремих осіб, благодійних організацій.

Однак роботи зі створення електронних сховищ інформації, незважаючи на певні результати, не мають системності, не забезпечують комплексного вирішення завдань правового, організаційного й технологічного характеру. Тимчасом це конче необхідно для розв'язання в цілому проблеми побудови електронних бібліотек і, зокрема, інфраструктури для забезпечення кумуляції, зберігання та ефективного використання електронних ІР. Тому принципово

важливо вже на початковій стадії вирішення вищезгаданого питання в Україні застосувати методологію системного підходу (СП).

Базові положення системного підходу

Поняття «системний підхід» уособлює значення комплексності, широти охоплення й чіткої організації в дослідженні, проектуванні та плануванні складних об'єктів. Такий підхід відрізняється від традиційного, який передбачає поділ досліджуваного об'єкта на складові елементи з наступним визначенням функціонування цього об'єкта як результату об'єднання властивостей окремих його частин. СП базується на принципі цілісності досліджуваного об'єкта, тобто вивченні його властивостей як єдиного цілого, єдиної системи. Зазначений принцип виходить з того, що ціле має властивості, відсутні в його складниках. Цим, власне, ціле й відрізняється від сукупності своїх компонентів.

СП являє собою системне охоплення, системне уявлення, системну організацію дослідження об'єктів з наступною оптимізацією їх структури і функцій, що потребує різнобічного розгляду проблеми, часто передбачаючи участь в її розробці фахівців з різних галузей знань. Системне уявлення досягається побудовою єдиної моделі досліджуваного об'єкта. Системна організація передбачає безперервне планування і управління розробкою за допомогою найсучасніших методів координації робіт. Методологія СП базується на відомому законі взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ у світі й суспільстві і потребує аналізу досліджуваних явищ та об'єктів не лише як самостійних систем, а й як підсистем певної більшої системи. Для електронних бібліотек структурою вищого рівня є система документних комунікацій «джерело інформації – документ – бібліотека – споживач інформації». Саме в її рамках слід розв'язувати організаційні, інформаційно-технологічні та правові проблеми створення «бібліотек без стін», розглядаючи їх як триєдину проблему.

При визначенні сформульованих засад створення електронних БІР в Україні слід, насамперед, враховувати таку особливість вітчизняної системи документних комунікацій, як наявність істотного інтелектуального потенціалу суспільства (знань науковців і фахівців, які мають кумулюватися й поширюватися в часі і просторі), та неможливість належної підтримки науково-видавничої діяльності. Водночас інтелектуальні власники (вчені, науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади тощо) завжди зацікавлені у доведенні результатів своїх досліджень до широкої спільноти. Тому для них електронна бібліотека є практично єдиною альтернативою для включення отриманих знань у світову систему документних комунікацій. Це зумовлює при розв'язанні всіх вищезгаданих проблем створення «бібліотек без стін», забезпечення організаційних, інформаційно-технологічних та правових засад формування фондів електронних бібліотек. В основі організаційного підґрунтя формування електронних БІР має бути зацікавленість вітчизняних індивідуальних і колективних авторів у доведенні інформації про отримані результати до світової спільноти через систему он-лайн каталогів та реферативних баз даних і наданні інтелектуальним власникам можливості поширення комп'ютерних версій документів у часі та просторі на визначених ними умовах. Сутність організаційних засад полягатиме в координації робіт з метою забезпечення одноразового аналітико-синтетичного опрацювання документних потоків і наступного багатоаспектного використання сукупних електронних БІР.

Вирішення спектра інформаційно-технологічних питань в аспекті первинної підготовки електронних ресурсів для депозитарного зберігання доцільно покласти безпосередньо на авторів, тобто НДУ або вчені мають передавати комп'ютерні версії своїх праць окресленому колу бібліотек в уніфікованому вигляді (HTML – , PDF – або іншому загальноприйнятому форматі подання даних).

Правовими засадами можуть бути, наприклад, рішення Національної та галузевих АН, що мають у своїй структурі відповідні центральні бібліотеки, про передачу останнім комп'ютерних версій усіх наукових матеріалів (монографій, енциклопедій, довідників, словників, періодичних видань, збірників наукових праць, матеріалів конференцій, препринтів та інших опублікованих і неопублікованих матеріалів) для їх архівного зберігання та подальшого суспільного використання з дотриманням чинного законодавства щодо авторського права. Крім того, слід поширити практику передачі авторами комп'ютерних версій своїх праць у депозитарії електронних документів із дозволом їх часткового чи повного використання. Однак кардинальне розв'язання правових проблем формування фондів електронних бібліотек може бути досягнуте лише при доповненні чинного Закону України «Про обов'язковий примірник документів» статтями, що передбачали б поширення його дії і на комп'ютерні версії документів. Відповідні нормативні акти прийнято в ряді інших країн.

Технологічна схема формування електронних БІР

В основу технологічної схеми формування електронних БІР доцільно покласти принцип повнотекстового розширення ЕК, сутність якого полягає в доповненні його бібліографічних записів електронними адресами комп'ютерних версій першоджерел. Місцезнаходження останніх – електронний депозитарій на файловому сервері бібліотеки. Така технологічна схема забезпечує ефективне використання наявних процесів аналітико-синтетичної переробки даних, інформаційних, матеріально-технічних і кадрових ресурсів.

У практичному аспекті подані до електронної бібліотеки першоджерела встановлюються на файловому сервері в тому форматі, у якому вони були надані інтелектуальними власниками (HTML – , PDF – чи іншому). При цьому комп'ютерні версії документів лише впорядковуються за хронологічною (рік видання або час створення ІР, що не має друкованого аналогу), видовою (книги, статті тощо) і тематичною (природничі, гуманітарні науки та ін.) ознаками. Масиви одержаних першоджерел з певною періодичністю переносяться на носії довготривалого зберігання (CD – ROM або DVD – диски).

Електронна адреса документа (аналог шифру його зберігання – в книгосховищі) відбивається в бібліографічному записі. Правила такої адресації розроблені IFLA в 1997 р. і викладені в проекті ISBD (ER) – Міжнародний стандартний бібліографічний опис електронних ресурсів, – схваленому на 64-й сесії цієї федерації у 1998 р. Рекомендації IFLA відображені в UNIMARC, зокрема у «Блоці міжнародного використання», де з'явилася нове поле 856 – «Електронна адреса документа».

Викладена технологічна схема сьогодні апробується в НБУВ при створенні Національної електронної бібліотеки. Її особливістю є наявність процесу реферування наукових видань України. Завдяки цьому в результаті аналітико-синтетичної переробки вхідного документного потоку книгозбірні отримується якісно новий науково-інформаційний продукт, на основі якого досягається кардинальне підвищення повноти й оперативності задоволення ІП суспільства в документованих знаннях, кумульованих у бібліотеку.

Підходи до розкриття знань, зосереджених в електронних бібліотеках.

Автоматизовані ІПС, забезпечуючи високу оперативність виявлення документів, що формально відповідають сформульованим користувачами запитам, водночас не розкривають зафіксованих у цих документах знань. Така ситуація зумовлена недостатньою інтелектуальністю існуючих автоматизованих ІС і, зокрема, відсутністю в їх складі семантичних БД, аналогом яких у традиційних пошукових апаратах бібліотек є довідково-бібліографічні фонди. Електронна

форма подання першоджерел створює нові можливості для забезпечення переходу від формально-логічного пошуку до виявлення документів, що містять потрібні користувачам знання.

Для реалізації цих можливостей пропонуємо як основне вихідне положення використати концепцію документних комунікацій, сформульовану в 20 – 30-ті рр ХХ ст. М. О. Рубакінім. Згідно з нею документні комунікації здійснюються між їх суб'єктами (авторами й споживачами документної інформації), а бібліотечний фонд і пошуковий апарат, що його розкриває, виступають посередниками у таких комунікаціях. Користувач бібліотеки при цьому шляхом вилучення інформації з книжок та журналів «спілкується» з їх авторами поза часом і простором.

З огляду на згадану концепцію, якісно нового рівня розкриття знань, зосереджених у електронних бібліотеках, можна досягти, доповнюючи ЕК і картотеки базами знань, що визначають сукупність інформаційних суб'єктів і об'єктів системи документних комунікацій. Суб'єкти цих баз – індивідуальні та колективні автори, відомості про яких можна отримати, зокрема, з універсальних та галузевих енциклопедій і довідників. Об'єкти – термінологічний апарат, що розкривається у вищезгаданих енциклопедіях та довідниках, а також оглядово – аналітичні статті й інформаційні матеріали про основні наукові праці. В першому наближенні, базами знань про суб'єкти документних комунікацій можна розглядати бази авторитетних/нормативних записів. Гіпертекстові ж версії енциклопедій і довідників виступатимуть як бази знань про об'єкти таких комунікацій.

З викладеного випливає необхідність приділення особливої уваги питанням виокремлення та додаткового гіпертекстового опрацювання спеціалізованого фонду комп'ютерних версій документів, які в традиційних книгозбірнях становлять основу їхнього довідково-бібліографічного ядра. Не менш важливим завданням є й органічне поєднання цієї компоненти електронних БІР з бібліографічними БД. Таке поєднання може бути здійснене, наприклад, шляхом встановлення гіпертекстових посилань між пов'язаними в семантичному аспекті бібліографічними записами та відповідними записами баз знань. Роботи у визначених напрямках в Україні (та й у інших країнах світу), як правило, відстають від темпів формування ІР у цілому. Для інтелектуалізації ж електронних бібліотек та їх трансформації з пасивних сховищ інформації в активних розповсюджувачів знань таким розробкам бажано надати певних пріоритетів.

Бібліотечний вісник. – 2000. – № 2. – С. 16–19.

**ПЕТРОВА
МІЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА,**

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та
документознавства Гуманітарного
інституту Національного
авіаційного університету*

Народилася 27 лютого 1975 р. в м. Києві. З 1992 по 1996 р. навчалася в Державному музичному училищі ім. Р. Глієра та отримала диплом за спеціальністю «Фортепіано» (кваліфікація концертмейстера, артиста ансамблю, викладача). З 1996 р. розпочала педагогічну діяльність в дитячій школі мистецтв (с. Немішаєве, Київська обл.). У 1997 р. вступила до Київського державного університету культури і мистецтв, в 2002 р. отримала диплом з відзнакою за спеціальністю «Менеджмент організацій» (кваліфікація «Менеджер-економіст соціально-культурної сфери»).

З 2006 по 2009 р. навчалася в аспірантурі Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. У 2012 р. захистила дисертацію за темою: «Управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів» (науковий керівник – д. філос. н., професор, академік НАН України О. С. Онищенко) за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». У 2008–2011 рр. працювала викладачем на кафедрі економіки та менеджменту культурології у Білоцерківській філії КНУКіМ. З 2013 р. – доцент кафедри історії та документознавства Гуманітарного інституту НАУ.

Викладає дисципліни: «Інформаційний менеджмент», «Пошук інформації в інформаційних системах», «Кадровий менеджмент», «Стандартизація в інформаційно-документних технологіях».

Автор 15 наукових праць, науковий керівник бакалаврських робіт.

Коло наукових інтересів: управління електронними ресурсами бібліотеки, сертифікація та стандартизація інформаційної сфери, інформаційний менеджмент, підготовка кадрів для бібліотечної галузі.

Основні публікації:

1. Інформаційна система управління: бібліотекознавчий аспект / М. Петрова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – Вип. 29. – С. 74–79.
2. Вплив сучасних соціокультурних процесів на формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів / М. В. Хромець // Бібл. планета. – 2009. – № 4(46). – С. 11–14.
3. Правові засади управління формуванням електронних ресурсів бібліотечних та інформаційних центрів / М. Хромець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – Вип. 26. – С. 164–172.
4. Розроблення і впровадження моделей управління формуванням електронних ресурсів як актуальна бібліотекознавча проблема / М. Петрова // Вісн. Кн.

палати. – 2012. – №3. – С. 24–27. **5.** Управління та регулювання процесу формування бібліотечно-інформаційних ресурсів / М. Хромець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 27 – С. 274–280. **6.** Роль інформаційно-комунікаційної системи управління у моделюванні пріоритетних напрямів сучасної бібліотеки / М. Петрова // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 16–20.

Роль інформаційно-комунікаційної системи управління у моделюванні пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки

Виникнення нових пріоритетів діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства зумовило потребу удосконалення і оновлення її системи управління. Процес інформатизації, який набув небувалого розмаху і динаміки, сприяв збільшенню світового об'єму знань на початок ХХІ ст. в 250 разів, а з 1991 р. – він почав щорічно подвоюватися. У цих умовах саме світова бібліотечна мережа, на думку науковців, є найбільш підготовленою і тому найбільш ефективною інфраструктурою, яка здатна модифікувати і значною мірою інтенсифікувати процес інформатизації суспільства.

Отже, своєчасне вирішення завдань, пов'язаних із реалізацією нових технологій в роботі з електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами та використанням інновацій в інформаційній сфері є невід'ємною умовою успішного функціонування сучасних бібліотек. Важливим чинником забезпечення ефективної діяльності є створення інформаційно-комунікаційної системи управління бібліотеки, яка забезпечить розробку та реалізацію моделей пріоритетних напрямів функціонування.

Актуальність зазначеного завдання зумовлена необхідністю вирішення наявних протиріч, які накопичилися в бібліотечній практиці. Одним із найбільш важливих напрямів діяльності бібліотеки в сучасних умовах є формування електронних ресурсів, соціальна значущість яких об'єктивно зростає, водночас загострюється проблема забезпечення системного управління ними. Виникає необхідність визначення пріоритетів комплектування та використання електронних ресурсів відповідно до сучасних запитів користувачів на фоні обмежених можливостей щодо впровадження техніко-технологічних і комунікаційних засобів. Недостатній рівень управлінського досвіду в організації формування електронних ресурсів у практичній діяльності актуалізує потребу створення концептуальних засад вирішення цієї проблеми в бібліотекознавстві шляхом розробки власних управлінських структур і моделей з врахуванням специфіки функціонування бібліотеки в умовах інформатизації.

Відповідно, перед українськими бібліотеками постає кардинальне завдання – забезпечити ефективне управління інформаційними ресурсами з метою надання доступу до віддалених інформаційних масивів і забезпечення потреб користувачів. На думку відомого фахівця бібліотечної справи В.Г. Дригайла, суть бібліотеки майбутнього – це управління знаннями, тому необхідно осмислити й прийняти як основну тенденцію в інформаційному світі – умову комплектування фондів бібліотек усіх рівнів новими книгами, матеріалами і документами як в звичайному так і в електронному форматі.

Теоретичні засади організації і техніки управління бібліотекою були закладені відомими вченими-бібліотекознавцями Хавкіною Л., Чубар'яном О., Фрумїним І. Проте протягом ХХ та початку ХХІ ст. управління бібліотекою досліджувалось не досить активно. Найбільш ґрунтовні дослідження з управлінської проблематики здійснили українські та російські вчені Ванєєв А., Давидова І., Дригайло В., Ільганаєва В., Карташов Н., Петрова Л., Слободяник М., Столяров Ю, Суслowa І., Тюліна Н. Дослідження окремих аспектів управління формуванням бібліотечно-

інформаційних електронних ресурсів забезпечили Баркова О., Батурина Т., Васильченко Н., Горовий В., Костенко Л, Лигун Т., Майстрович Т., Павлуша І., Соляник А., Столяров Ю., Терезин В., Шемаєва Г. та ін.

Успішне здійснення управління та організації діяльності в сфері формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів є досить складним завданням. Це пояснюється тим, що формування електронних ресурсів є складником загального процесу формування фондів бібліотеки, пов'язаного з напрямками і пріоритетами її діяльності, статусом і станом фінансування, профілем комплектування і об'ємом фондів, рівнем комп'ютеризації і програмного забезпечення, контингентом користувачів і їхніми потребами в інформації, іншими параметрами, які визначають унікальність бібліотечного закладу. Тому необхідно мати чітке уявлення про основні параметри бібліотеки: місію і цілі діяльності, організаційно – функціональну структуру, місце системи управління у загальній структурі організації, а також особливості зовнішніх і внутрішніх комунікацій.

Відомо, що для управління організаціями застосовуються однакові принципи, методи і способи. Але для того, щоб пристосувати їх до особливостей конкретної бібліотеки, доцільно застосувати беззаперечний інструмент вирішення організаційно-управлінських завдань – науковий метод моделювання.

Одним із перших ґрунтовну розробку можливостей застосування моделей в дослідженні бібліотечного фонду здійснив відомий бібліотекознавець Ю. Столяров. Він запропонував моделювати бібліотечний фонд поетапно, зазначивши, що при виникненні необхідності, в модель вносяться корективи, обумовлені результатами використання фонду і відмов абонентам, а також змінами в соціально-економічному і культурному розвитку контингенту абонентів, в бібліотечній ситуації регіону.

Переваги моделювання полягають в тому, що будь-яка модель – це спосіб перетворення вхідної інформації у вихідну, а також можливість здійснення аналітичної роботи та прогнозування. Моделювання виступає як метод аналізу певних ситуацій та подальшої перевірки можливої реалізації потрібних рішень та оцінки наслідків їхнього прийняття, що є досить ефективним при вирішенні завдань управління. Отже, моделі – це допоміжний інструмент для інформаційного забезпечення управлінської діяльності.

У сфері управління, де визначальним чинником успішного розвитку організації є своєчасне, науково обґрунтоване та виважене прийняття рішень, роль одержуваної інформації важко переоцінити. Саме тому інформаційні моделі управління є досить ефективним способом вивчення навколишнього середовища, що дозволяє визначити наслідки можливих дій і рішень. Сьогодні існує багато методів побудови різних моделей та спеціальних алгоритмів рішення управлінських завдань за допомогою наукового методу моделювання.

Так, науковці В. Годін та І. Корнеєв переконані, що моделі є важливим допоміжним інструментом для інформаційного забезпечення управлінської діяльності. Підтвердженням цього висновку є запропонована ними схема поетапної діяльності, яка демонструє поетапний процес моделювання в управлінській діяльності для подальшого вирішення управлінських завдань та складається з таких кроків: реальний об'єкт – побудова моделі об'єкт а – вивчення властивостей об'єкт а та варіантів вирішення завдань – побудова алгоритмів рішення управлінських завдань – управлінська діяльність.

Проблема моделювання процесу управління формуванням електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами є досить складною та має власну характерну специфіку. Перш за все, вона має розглядатися в контексті

загальносистемного підходу до бібліотеки як складної соціально-інформаційної інституції, якій притаманна функція управління, що й забезпечує збереження і розвиток основних її властивостей відповідно до суспільної місії, цілей і завдань. Водночас, варто зазначити, що вирішення проблеми моделювання процесу управління формуванням електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами є прерогативою та повинно реалізовуватись безпосередньо в рамках окремої структури – системи управління бібліотеки. На практиці в багатьох організаціях моделюванням займаються спеціально визначені структурні підрозділи: інформаційно-аналітичні відділи, служби контролінгу, якості та надійності, маркетингу тощо.

Так, саме система управління бібліотеки реалізує життєво важливу для комплексну функцію управління, регулювання, коригування та організації, виконання якої забезпечується окремими специфічними елементами, сукупність яких і утворює систему управління. На практиці вона часто ніби повторює загальну структурно-функціональну організацію бібліотеки, що є раціональним і логічним підходом до реалізації основних її функцій за допомогою управлінського впливу. Вектор спрямування управлінського впливу дозволяє стабілізувати діяльність бібліотеки та визначати пріоритети розвитку, підтримуючи динамічну рівновагу із зовнішнім середовищем; націлити на досягнення пріоритетної мети, зберігаючи специфіку якісної визначеності функціонування; формувати бібліотечні фонди, враховуючи сучасні інформаційно-комунікаційні потреби користувачів; удосконалювати систему обслуговування, задовольняючи широкий спектр їхніх запитів на основі врахування бажаних форм надання інформації.

Процес управління, який здійснюється, є постійною і безперервною свідомою діяльністю системи управління та має циклічний характер. Його дія спрямовується на розробку планів, заходів, проектів, ідей для реалізації цілей функціонування бібліотеки. Вплив системи управління на об'єкт управління найчастіше має вигляд координації, узгодження, регулювання, вибору оптимального варіанта діяльності структурних підрозділів чи працівників бібліотеки.

Між керуючою та керованою системами постійно здійснюється інформаційно-комунікаційні процеси, які мають двосторонній характер. Як об'єкт, так і суб'єкт управління є одночасно і джерелом інформації і її отримувачем. Зазначимо, що інформаційні комунікації системи управління мають складну структуру: від прямого інформаційного зв'язку із зовнішнім середовищем, зокрема потоком директивної інформації, яка трансформується в суб'єкті управління в результаті логіко-розумової діяльності (згідно з обраними цілями, наявними ресурсами і технологіями) та визначає майбутній стан бібліотеки до зворотного інформаційного зв'язку, що відображає стан діяльності об'єкта управління і його структурних підрозділів та одночасно свідчить про дієвість і ефективність прийнятих управлінських рішень.

Таким чином, можна зробити висновок, що в сучасних умовах система управління має інформаційно-комунікаційний характер, який проявляється як на рівні управління бібліотекою в цілому, так і на окремих напрямках її діяльності. Зазначене є підтвердженням того, що в сучасних умовах фактично вже сформувалась інформаційно-комунікаційна система управління бібліотекою (ІКСУБ), яка потребує свого осмислення, визначення, підтримки та впровадження в практику як найбільш ефективної в сучасному інформаційному середовищі. На рисунку представлено концептуальну модель ІКСУБ в складі бібліотеки як суб'єкт управління, що демонструє інформаційно-комунікаційні зв'язки із об'єктом управління.

Розробка моделі управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів повинна бути забезпечена ІКСУБ та визнана нею як пріоритетний напрям в управлінні бібліотекою, ґрунтуючись на беззаперечному факті, що електронні ресурси – це актуальний складник загального бібліотечного фонду, який сприяє розвитку та підвищує імідж бібліотеки.

Використовуючи концептуально загальні принципи управління в бібліотечно-інформаційній сфері для здійснення управлінських процесів у конкретній бібліотеці, необхідно наголосити на важливості інформації, зокрема, її отриманні, перетворенні, використанні, згідно з прийнятою технологією управління. В ІКСУБ використовується значний об'єм інформації: первинної і вторинної. Первинна інформація, що надходить до ІКСУБ структурно поділяється на внутрішню і зовнішню.

Внутрішня інформація включає сукупність таких основних відомостей:

- про результати діяльності бібліотеки (основні показники);
- про бібліотечний персонал;
- про стан реалізації та ефективність внутрішніх технологічних циклів та напрямів діяльності;
- про стан матеріально-технічної бази;
- про наявні проблеми в організації діяльності.

Зовнішня інформація надає такі відомості:

- про законодавство, постанови, нормативно-правові акти і відомчі розпорядження;
- про інформаційно-комунікаційні потреби читачів і користувачів;
- про постачальників (документів, обладнання, техніки і технологій);
- про інновації в бібліотечно-інформаційній сфері та суміжних сферах;
- про нові технології та можливості їх впровадження в бібліотеці;
- про стан підготовки майбутніх фахівців (для подальшої роботи в бібліотеці);
- про партнерів по співпраці та конкурентів.

Вторинна інформація фактично є результатом (проміжним чи остаточним) перетворення первинної інформації в процесах управління, тобто результатом діяльності ІКСУБ. У свою чергу, цю інформацію можна класифікувати як нормативно-розрахункову та аналізаторно-прогностичну.

Нормативно-розрахункова інформація включає:

- накази і розпорядження по бібліотеці;
- стратегічні, поточні і оперативні плани і заходи;
- проекти і програми;
- технології, процедури, нормативні вимоги, правила виконання певних операцій і дій.

Аналізаторно-прогностична інформація включає:

- аналіз діяльності бібліотеки та її структурних підрозділів;
- відомості про результативність комунікацій та взаємозв'язки між основними характеристиками внутрішнього середовища бібліотеки;
- узагальнюючі відомості та оцінку стану діяльності бібліотеки;
- розробку прогнозів і пріоритетів розвитку бібліотеки.

За характером перетворення інформації в процесах управління аналізаторно-прогностична інформація трансформується в реальну оцінку наявного стану бібліотеки та її напрямів діяльності, базується на висновках, отриманих в результаті обробки зібраних даних. Саме ця інформація дозволяє ІКСУБ здійснювати аналіз ефективності взаємозв'язків між основними характеристиками внутрішнього бібліотечного середовища та визначати оптимальну координату

і кооперацію дій з реалізації окремих напрямів діяльності в ході досягнення поставлених цілей і пріоритетів.

В свою чергу, аналіз і оцінка наявного стану діяльності бібліотеки та її структурних підрозділів надає можливість здійснювати прогнозування їх майбутнього стану шляхом розробки прогностичних моделей, що базуються на оціночному прогнозуванні, на результатах порівняння реальної (фактичної) інформації та прогнозованої. Отже, аналізаторно-прогностична інформація є базовим складником більшості управлінських рішень в ІКСУБ, які приймаються, тому що утворюється вона в результаті ґрунтового аналізу та оцінювання, розрахунків і статистичних даних, логіко-розумових висновків керівника бібліотеки та його професійного досвіду. Разом з тим, варто пам'ятати, що рішення проблеми (за умови вчасного отримання необхідної інформації та її структурування), на 80% залежить від керівника, а побудова моделі лише забезпечує прискорення процесу прийняття ним управлінського рішення, надає впевненості в правильності обраній стратегії.

Важливим фактором підвищення ефективності та удосконалення діяльності ІКСУБ є проведення системного аналізу як бібліотеки в цілому, так і її структурних підрозділів, зокрема, на основі застосування системного архетипу, який розуміється як початковий, формальний прообраз, певна ідея. Його сутність полягає в спрощеній уяві проблемної ситуації, що склалася, з обов'язковим виділенням в ній головного. Системні архетипи накопичуються як досвід роботи, осмислена закономірність подій і формуються в набір архетипів певних ситуацій, знання про які дозволяє керівнику ідентифікувати проблеми, оцінювати внутрішню і зовнішню ситуації та швидко знаходити на практиці управлінське рішення. Архетипна уява управлінських ситуацій дозволяє в реальній практиці оперативно визначати як кількісні, так і якісні чинники, що впливають на розвиток певного процесу.

Так, в ході дослідження проблем управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів серед основних чинників, які впливають на вибір управлінського рішення можна визначити: наявний стан доступу до ресурсів, інтелектуальну власність, рівень потреб користувачів в електронних послугах бібліотеки, оперативність виконання запитів, якість надання послуг, стан системи управління цим актуальним напрямом, рівень довіри до керівництва, мотивацію до нововведень тощо. Можливості архетипної уяви проблеми управління формуванням електронних ресурсів сприяють вибору певної моделі управління, яка є найбільш адекватною певній ситуації та може бути плідно використана для підвищення якості управління цим важливим напрямом діяльності. На думку науковців, у сучасних умовах динамічних змін саме архетипне бачення проблем стає незамінним засобом реалізації управлінських рішень.

Водночас, варто враховувати, що системний архетип взаємопов'язаний з людиною-керівником, що приймає рішення та відповідно – об'єктом управління, який потребує удосконалення. Отже, здійснюючи системний аналіз з метою подальшого прогнозування розвитку перспективних напрямів бібліотечної діяльності та вибору систем підтримки управлінських рішень, доцільно використати й можливості системного когнітипу, зокрема когнітивного (пізнавального) моделювання. Переваги його застосування в процесі дослідження управлінських проблем полягають насамперед у поглибленні розуміння ситуації керівником та можливість концептуальної уяви процесу прийняття управлінського рішення. Виступаючи як основний конструкт системного аналізу, системний когнітип може бути двох видів: збіжний (конвергентний) та розбіжний (дивергентний).

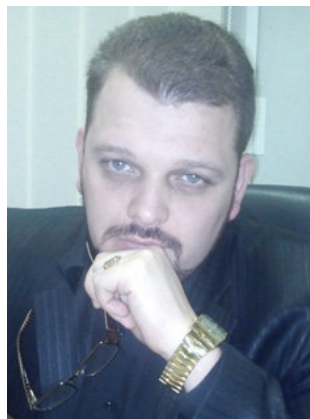
Для дослідження управління формуванням електронних ресурсів наукову і практичну цінність представляє конвергентний когнітип, який забезпечує необхідні умови для зіставлення і сходження процесу рішення проблеми до бажаного результату, коли цілі бувають ще не досить чітко визначені. Важливим в процесі застосування конвергентного когнітипу є ідентифікація і формалізація проблемної ситуації, що створює необхідні умови для вирішення проблеми на практиці. Науковці в галузі теорії управління розглядають конвергентність як забезпечення умов для стійкого спрямування інформаційних процесів до визначених цілей. Відповідно й інформаційні системи, які його враховують – це конвергентні системи управління та прийняття рішень.

Отже, базуючись на використанні можливостей конвергентного когнітипу, керівництво бібліотеки повинно структурувати наявну інформацію для планомірного і стійкого спрямування рішень складних управлінських завдань до визначених цілей. Зокрема, необхідно відокремити один від одного цілі, засоби і дії; визначити головну ціль та внутрішні і зовнішні цілі; множину засобів розділити на кінцеву кількість частин; контролювати усі аспекти рішення проблеми, порівнюючи цілі і засоби; не випускати із поля зору незначні чинники тощо.

Зазначені підходи можуть бути найбільш ефективно впроваджені в межах повноважень ІКСУБ шляхом безперервної планомірної і свідомої діяльності, що має циклічний характер та спрямовується на розробку концепцій, стратегій, моделей, планів, заходів, проектів, інновацій, нових ідей. Реалізація комплексної функції управління ІКСУБ у моделюванні концептуальних підходів до управління формуванням електронними ресурсами як пріоритетного напрямку діяльності бібліотеки забезпечить стабільність її функціонування, сприятиме досягненню визначених цілей та збереженню специфіки якісної визначеності її діяльності відповідно до суспільної місії і цілей, удосконаленню системи формування бібліотечних фондів на основі врахування сучасних інформаційно-комунікаційних потреб користувачів та задоволення широкого спектру запитів у традиційних і електронних формах надання інформації.

Бібліотечний вісник. – 2012. – № 3. – С. 16–20.

**СЕРБІН
ОЛЕГ ОЛЕГОВИЧ,**

*доктор наук із соціальних комунікацій,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
директор наукової бібліотеки
ім. М. Максимовича Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка, доцент кафедри
соціальних комунікацій та інформаційних
наук Київського національного
університету культури і мистецтв*

Народився 26 березня 1982 р. в м. Боярка Київської обл. Свою трудову і наукову діяльність розпочав на кафедрі «Книгознавства та видавничої діяльності» Київського національного університету культури і мистецтв, який закінчив у 2004 р., одержавши диплом з відзнакою.

З 2001 р. працює в Книжковій палаті України на посаді провідного бібліографа відділу Державних поточних бібліографічних покажчиків. З 2003 р. – науковий співробітник цього відділу, завідувач відділу наукової підготовки державних поточних бібліографічних покажчиків.

З 2004 р. аспірант Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Напрямок досліджень, історія, методологія, створення та використання бібліотечно-бібліографічних класифікаційних систем, що мають теоретичне і практичне значення. У 2008 р. захистив дисертацію на тему «Історія, сучасний стан та перспективи розвитку бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні» (науковий керівник – академік НАН України, доктор філософських наук, професор О. С. Онищенко).

З 2006-2014 рр. працював в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у відділі розробки та підтримки електронного каталогу Центру комп'ютерних технологій на посадах молодшого наукового співробітника, наукового співробітника; з січня по грудень 2010 р. – в Інституті бібліотекознавства НБУВ на посаді в.о. старшого наукового співробітника; в грудні 2010 р. обраний на посаду старшого наукового співробітника Інституту бібліотекознавства НБУВ.

З 2011 р. завідувач відділу систематизації НБУВ, забезпечує організацію наукової систематизації документів, науково-дослідної, науково-методичної, науково-інформаційної та науково-організаційну роботи відділу; очолює і координує роботу з підготовки чергових розділів класифікаційних таблиць «Рубрикатора НБУВ».

Результатом науково-прикладної діяльності Сербіна О. О., втілення їх у практичній площині теоретичних розробок та здобутків, стало присвоєння йому у 2012 р. вченого звання «Старший науковий співробітник».

В 2013 р. очолив новоутворений відділ наукового опрацювання документів НБУВ.

З 2014 р. директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Автор більше 70 наукових публікацій, серед яких монографія «Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку» (2009 р.). Є повноважним представником НБУВ у складі Технічного комітету стандартизації «Інформація і документація» (ТК 144) Українського інституту науково-технічної і економічної інформації, бере активну участь у науково-організаційній, методичній та культурно-просвітницькій роботі НБУВ; член оргкомітетів наукових конференцій та робочих груп з удосконалення бібліотечних процесів та Ради молодих вчених НБУВ. Проводить громадську діяльність як заступник голови профспілкового комітету НБУВ. Здобувач гранту Президії НАН України на реалізацію проектів науково-дослідних робіт молодих учених НАН України.

Викладає дисципліни: «Наукове класифікування» та «Сучасна систематизація інформації».

Коло наукових інтересів: бібліотечно-бібліографічні класифікаційні системи, наукове опрацювання документів (систематизація, класифікація), бібліотечно-бібліографічні класифікації в Україні.

Основні публікації:

1. Бібліотечно-бібліографічні класифікації : історична еволюція та сучасні тенденції розвитку/ НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського / О. С. Онищенко (наук. ред.). – К. : НБУВ, 2009. – 139 с. **2.** Підвищення ефективності пошукових інструментів у контексті розвитку індексування інформаційних ресурсів / О. Сербін // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – № 35. – С. 39–48. **3.** Состояние библиотечных классификаций в Украине : надёжность реалій – в реалистичности надежд / О. Сербин // Научные и технические библиотеки. – 2013. – № 6. – С. 76–83. **4.** Развитие классификационных систем как объект исследования, в аспекте эволюции и оптимизации систематизации информации / О. Сербин // Вісн. Одеського нац. ун-ту . Серія «Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство». – 2012. – Т. 17, Вип. 2 (8). – С. 134–140. **5.** Систематичність та систематизаційність організації інформації як основні принципи відображення наукового знання в межах каталогу сучасної бібліотеки / О. Сербін // Бібл. вісн. – 2012. – № 2. – С. 3–10. **6.** Історико-технологічні особливості еволюції систематичного каталогу бібліотеки : досвід майбутнього у новизні минулого / О. Сербін // Бібл. вісн. – 2012. – № 4. – С. 3–12. **7.** Система управління знаннями, як складова наукостворення / О. Сербін // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – № 32. – С. 349–357. **8.** «Таблиця відповідності скорочених варіантів УДК і ББК», як приклад спроби консолідації різно-структурних класифікаційних систем / О. Сербін // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 29–32. **9.** Концептуальне представлення предметності тріади з позиції класифікації наук стоїків / О. Сербін // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 37–42. **10.** Еволюція схоластичної класифікації наук в рамках еманации теологічного вчення / О. Сербін // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – № 23. – С. 27–34. **11.** Конгломерат інформаційно-пошукових мов як консолідаційна модель загального механізму впорядкування та пошуку бібліографічної інформації / О. Сербін // Бібл. вісн. – 2008. – № 1. – С. 3–10. **12.** Систематизація інформації в контексті розвитку класифікацій наук : монографія / О. О. Сербін. – Київ : ВПЦ «Київс. ун-т», 2015. – 431 с.

Оптимізація інформації, як передумова індексування та систематизації в рамках еволюції структури і функцій бібліотечної науки

Оптимізація інформації передбачає в першу чергу представлення останньої таким чином, щоб кінцевий результат дійсно відповідав означеному процесу, процесу оптимізації. Причому оптимальність в такому разі не залежить від певних об'ємів чи взагалі якихось одиниць кількісного виміру. В даному випадку головним є те, не яким чином здійснити оптимізацію, а як така оптимізація вплине на інформативність повідомлення, яке формується в процесі. Тому що, «спосіб», «засіб» або «яким чином» – це все просто механізми, а значить це ті складові, які несуть в собі вторинність процесуальності. Тобто, ми говоримо про здійснення вже чогось у відповідності «до». Таким чином, зрозумілим є те, що першопричинним є ідейне навантаження того процесу, в наслідок якого він і має місце бути. А тому і оптимізація потребує в першу чергу компетентного означення дефініції свого здійснення за для правильного відтворення процесів-складових безпосередньо.

Акцентуючи увагу на відображенні розвитку бібліотекознавства щодо еволюції оптимізації інформації, слід наголосити на потребі розгляду таких складових процесів, які б характеризували саме уніфікацію інформаційних даних в рамках дефініції бібліотечної науки. На нашу думку, такими є процеси згортання/розгортання інформації, аналіз яких фактично не проводився у спеціалізованій літературі і як наслідок, аспекти щодо структури та методології такого процесу потребує ретельного професійного дослідження.

Наскільки оптимізація напряму залежить від явища згортання/розгортання інформації – питання, від результату розгляду якого залежить компетентність компонентності процесу оптимізації, вже не залежно від однієї тільки ідеї оптимального подання інформації. Цим і продиктована *актуальність* даної публікації. *Об'єктом* публікації є оптимізація інформації, як передумова індексування та систематизації засобами згортання/розгортання. *Предметом* є процес оптимізації інформації шляхом згортання/розгортання. *Метою* публікації є визначення впливу процесів згортання/розгортання інформації на загальну оптимізацію, як передумову індексування та систематизації.

Одразу потрібно наголосити, що в даному дослідженні потрібно подати *оптимізацію* таким чином, щоб відкрити її всі грані та дотичні в аспекті відтворення *процесу* здійснення *оптимального результату*, тому всі наступні сентенції будуть подані саме з такого кута бачення. Адже саме відображення таким чином, відповідно до заданих орієнтирів, дозволить розкрити важливість ідейної змістовності оптимізації, як результативного процесу згортання/розгортання та, в цьому плані, *індексування*, за для систематизації відповідно.

Виходячи з того, що оптимізацією може бути пристосування параметрів однієї системи під вимоги, що пред'являються іншою системою для успішної і плідної взаємодії, з метою підвищення продуктивності і корисної віддачі обох систем, а також зменшення часу того, що витрачається в цілому, ми можемо говорити про взаємодію двох систем за для спільного результату. Враховуючи ж те, що оптимізація (з лат. *optimum* – якнайкраще), процес знаходження екстремуму (глобального максимуму або мінімуму) певної функції або вибору якнайкращого (оптимального) варіанту з безлічі можливих з іншого, констатуємо певний процес, що спрямований на виявлення найкращих рис (елементів) певних систем, знов же таки за для досягнення того результату, який би задовольняв потребу у ідейному відображенні оптимізації як такої. Відповідно аспекту, що

подано у першому визначенні, то на рахунок цього йтиметься нижче, адже з нову таки, тут йдеться вже про наслідок, а не про першопричину.

У нашому розумінні, оптимізацію треба розглядати не просто як певний процес, а як об'єкт процесу, з огляду на те, що саме в окресленості форми ми можемо читати змістовне навантаження процесу в цілому. І саме тому, говорячи про згортання/розгортання, як про процеси оптимізації інформації, в першу чергу слід розрізняти, що саме лежить в основі останніх. Адже оптимізація інформації не просто націлена на оптимальне подання інформаційних даних, а покликана вказати на суть оптимального у спосіб подання прогностично-релевантного результату.

Розкриваючи суть процесу згортання/розгортання, варто вказати на помилкове бачення деяких дослідників змістовної складової означеного процесу. На нашу думку, тотожність згортання/розгортання визначенню «інформації про інформацію» не зовсім відповідає дійсності. І ось чому. Говорячи про «інформацію про інформацію», ми в першу чергу пояснюємо і окреслюємо вторинність результату. Тобто, подаючи приміром процес згортання, як оптимізацію інформації за для представлення її в оптимальному вигляді, ми не говоримо і не повідомляємо додаткових даних про означену інформацію. Ми просто подаємо цю інформацію структурно в іншому вигляді, оптимізуючи при цьому не змістовність, а зміст. Одразу слід зауважити про відмінність цих двох понять – «зміст» та «змістовність». Коли йдеться про оптимізацію змісту, то мається на увазі здійснення певних кроків щодо оптимального подання структури елементів які складають дане конкретне інформативне повідомлення. Це здійснюється за рахунок кількісних характеристик. Коли ж йдеться про оптимізацію змістовності інформації, слід розуміти в першу чергу оптимізацію ідейних потенцій, що впливають на суть та здійснення процесу оптимізації вже змістовного компоненту інформаційного повідомлення. Тобто, щоб оптимізувати за рахунок згортання, потрібно саму ідею згортання представити в оптимальному вигляді. І тому, в даному випадку, слід говорити не про «інформацію про інформацію», а про «інформацію інформації». Саме означення процесу згортання/розгортання через поняття «інформація інформації» *розкриває* суть цього процесу. Так, наприклад, здійснюючи індексаційне згортання, ми ставимо за мету представити певний інформативний блок у вигляді індексу (цифрової, літерної або цифрово-літерної нотації):

Посередництво. Спроби досягти компромісу – 347.965.42 (УДК)

Посередництво (економічний аспект) – 65.293 (ББК)

З прикладу видно, що сам індекс і є «інформацією про інформацію», що правда вираження такої інформації засобами індексної нотації різне, це зумовлено різністю підходів та методик класифікування в УДК та ББК. А «інформацією інформації» в такому разі є та ідейна потреба оптимізувати сам інформаційний блок у спосіб індексаційного згортання. Тобто, ми говоримо про метаінформацію, яка і є першопричиною того, як саме треба оптимізувати інформацію за для отримання кінцевого результату.

З іншого боку процес розгортання інформації символізує протилежного характеру процес представлення інформаційного блоку. Наприклад:

622.34 – Добування металів та руд металів. Металоносні руди (УДК)

33.2 – Добування твердих корисних копалин (ББК)

З наведеного прикладу також добре видно, як інформація «розкривається» з індексу у зрозумілий інформаційний блок. Таким чином, відбувається певне дешифрування. Результатом такого дешифрування є розгортання інформації. Об'єктом процесу розгортання є оптимізація інформації за для релевантного представлення реалізації потреби у такому процесі. Потребою у такому процесі і є

«інформація інформації». Таким чином об'єктом процесу розгортання інформації є «інформація інформації».

Принагідно варто зазначити, що розгляд процесу згортання/розгортання саме у такому ракурсі, як було описано вище, характеризується, скоріше за все, як наукове згортання/розгортання. Саме в науковому згортанні/розгортанні можливо спостерігати риси експлікації. Коли ставиться за мету розкриття змісту інформації за рахунок варіацій з його компонентністю, але без зміни змістовності даної інформації – можна говорити про експлікацію як складову процесу наукового згортання/розгортання. Що ж до зменшення змістовності інформації, то на нашу думку, такі процеси не допустимі в рамках згортання/розгортанні (і особливо розгортання), з огляду на втрату інформативності повідомлення. Це в свою чергу призведе не до оптимізації інформації, а до її хибної уніфікації, помилкової уніфікації інформативності. Тоді метаінформація не матиме місця, це значить, що втрачиться суть процесу згортання/розгортання, а отже, виникає великий ризик підміни понять сутнісного і кількісного. Така обставина призведе тільки до одного – інформаційного мовчання, або ж хибної інформаційної відповіді. І навіть таке поняття, що використовується певними дослідниками, як «ущільнення знань» не відповідатиме результату процесу згортання/розгортання. Адже наукове згортання/розгортання передбачає можливість зміни кількісних характеристик зі збереженням цілісності змістовного. Тобто, абсолютно вірним науковим згортання/розгортанням буде той процес, в результаті якого, зміна структури не зменшила змістовність. Так, наприклад, говорячи про науку «Хімію», можна виразити її зміст через наведення складу, тобто:

Хімія

Препаративна хімія

Радіохімія

Надмолекулярна хімія

Теоретична хімія

Фармацевтика

Фізична хімія

Фотохімія

Хімія високомолекулярних з'єднань

Хімія одновуглецевих молекул

Хімія полімерів

Хімія ґрунтів

Теоретична хімія

Термохімія

Токсикологічна хімія

Електрохімія

Екологічна хімія; хімія

навколишнього середовища

Ядерна хімія

Зменшивши склад кількісно, ми все одно будемо розуміти, що хімія це хімія (пригадаємо вищевказану «інформацію про інформацію»). Але, в такий спосіб ми втрачаємо повномірність інформативної складової, що в свою чергу призведе до втрати змістовності. Таке хибне «ущільнення знань», що становить собою загальну картину інформатизації про «Хімію», призведе тільки до втрати знань про «Хімію». Адже не знаючи про «Нафтохімію» чи «Ядерну хімію», ми не будемо мати наукознавчу уяву про «Хімію» як науку в повному обсязі.

З іншого боку виникає закономірне питання – як відбувається процес експлікації в загальному згортанні/розгортанні, враховуючи те, що змістовна

зміна спричиняє не «ущільнення знання», а втрату його змістовності? Відповідь проста – саме в цьому і є особливість експлікаційності наукового згортання/розгортання. Розгортання відбувається таким чином, що кожен з елементів, відмежовуючись від загального, єдиного елементу, своєю опосередкованістю формує розуміння і про узагальнююче (пригадаємо вищевказану «інформацію інформації»). І так зберігається, а фактично і підсилюється цілісність картини про узагальнюючий елемент. Тому, говорячи про ту ж «Нафтохімію» або «Ядерну хімію» окремо, ми розуміємо, що кожна з цих наук є елементом одного «Хімії» і, таким чином, втрати знання не відбувається, а здійснюється тільки експлікація в науковому згортанні/розгортанні.

Кожен елемент, таким чином, є фактично опосередкованим інформаційним повідомленням про узагальнююче. З огляду на це, варто звернути увагу на роль опосередкованого елементу в семантичному розкритті змісту. Дійсно, семантична навантаженість зумовлює розуміння про зміст інформації, шляхом семантичного згортання/розгортання. В такому випадку, можна говорити про подання інформації через оптимізацію представлення змісту. Розкриваючи значення певного терміну за рахунок введення більшої кількості змістовних компонентів, ми формуємо повідомлення значнішої інформативності і кількісно виражене декількома, а не одною семантичною одиницею. Тут варто звернути увагу на те, що в даному випадку, не дивлячись і на розкриття сутнісного, потрібно говорити не про наукове розгортання, а про інформаційне розгортання. Адже інформація, що розкривається в результаті є фактично вторинною і символізує «інформацію про інформацію». Отже, можна говорити про ще один вид згортання/розгортання – інформаційний. У результаті означеного процесу розкривається знову таки не змістовність, а зміст, тому що змінюється в першу чергу кількісна характеристика, збільшується або зменшується кількість семем. Так, наприклад, можна сказати – *національна інформаційна інфраструктура, що забезпечує підготовку, розповсюдження і використання бібліографічної інформації*. Якщо ж застосувати семантичне згортання інформації можна сказати просто – *національна бібліографія*. Принагідно варто зазначити, що вище наведено не просто визначення «бібліографії», а представлено набір семем, кожна з яких у сукупності формують по суті розгорнуту уяву про «бібліографію». Тому що, якщо ми скажемо про «бібліографію» як про галузь знання про книгу, газету або інший бібліотечний документ, завданнями якої є: виявлення, облік, опис, систематизація і якісний аналіз творів друку; складання різних бібліографічних посібників, які полегшують і сприяють кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою; розробка принципів і методів бібліографування друкованих творів і організації бібліографічної роботи, ми отримаємо розгорнуту інформацію, з безліччю уточнюючих і підсилюючих зміст термінів. Якщо ж сказати, що бібліографія – це галузь знання про бібліотечний документ, завданнями якої є розробка принципів і методів бібліографування друкованих творів і організації бібліографічної роботи, отримаємо таке ж за семантичною силою визначення, але виражене меншою кількістю одиниць. В такому випадку, було здійснено згортання інформації за рахунок лексичних одиниць і тому в даному прикладі говоримо про *лексичне* згортання інформації.

Насправді лексичне і семантичне згортання/розгортання інформації, як складові інформаційного згортання/розгортання, щільно межують між собою і часом людині не обізнаній тонкощам інформацієзнавства, доволі важко відмежувати кількісне семантичне і кількісне лексичне. Це і не дивно, тому що, на нашу думку, лексичне і семантичне згортання/розгортання, здійснюють в однакові способи зменшення/збільшення кількісних показників. У семантичному –

це за рахунок кількості семантичних одиниць. У лексичному – за рахунок кількості лексичних одиниць. Ці способи можна поділити на дві основні групи у відповідності до того, який саме процес вони характеризують, або згортання (перша група), або розгортання (друга група). До першої відносимо *суміщення, виключення та заміщення*. До другої *роз'єднання, включення та доповнення*.

Спосіб суміщення передбачає оптимізацію інформаційного блоку за рахунок уніфікації змісту, шляхом злиття певних відповідно схожих елементів, з наступним отриманням кінцевого результату. Наприклад: *Кошторис країни на наступний рік характеризується збільшенням частки бюджетних коштів в програмах інвестиційної політики в промисловість та підвищенням видатків на соціальне забезпечення громадян*.

Лексичне суміщення: Кошторис країни на наступний рік характеризується збільшенням видатків на соціальне забезпечення громадян та частки бюджетних коштів в програмах інвестиційної політики в промисловість.

Семантичне суміщення: Кошторис країни на наступний рік характеризується збільшенням видатків на соціальні та інвестиційні програми.

З наведеного прикладу видно, як, в разі лексичного суміщення, за рахунок зменшення кількості лексичних одиниць, оптимізується зміст повідомлення, при цьому інформативність його не втрачається. У випадку семантичного суміщення, зменшення семантичних одиниць призводить до оптимізації змісту з частковою втратою інформативності повідомлення.

Другий спосіб – виключення – використовується коли є необхідність уніфікації змісту за рахунок зняття однієї або декількох лексичних (синонімічних) одиниць, що повторюються. Так: *Метою енергетики є забезпечення виробництва енергії шляхом перетворення первинної енергії палива у вторинну, наприклад в електричну або теплову енергію*.

Лексичне виключення: Метою енергетики є забезпечення виробництва енергії шляхом перетворення первинної у вторинну.

Семантичне виключення: Метою енергетики є забезпечення перетворення первинної енергії в електричну або теплову.

Заміщення здійснюється шляхом заміни складного речення (або частини речення) більш оптимальним (синонімічним). Наприклад: Теоретична лінгвістика є розділом загальної лінгвістики, що займається в основному проблемами лінгвістичних моделей, досліджує функції звуків, морфеми і їх відношення до правил утворення фраз і пропозицій, сенсом і значенням мовних виразів. У результаті згортання, ми отримуємо наступне: Теоретична лінгвістика є розділом загальної лінгвістики, що займається в основному проблемами лінгвістичних моделей, фонології, морфології, синтаксису та семантики. Даний приклад є доволі показовим, адже тут демонструється злиття лексичного та семантичного згортання.

Що ж стосується другої групи способів, то вони фактично є антонімічні по відношенню до способів першої групи. Але варто зазначити, що не завжди процес розгортання призводить до підсилення інформативності повідомлення, а може слугувати тільки предтечею більш якіснішого послідувачого процесу згортання. Тому антонімічність даних способів не слід сприймати абсолютно, адже використаний один спосіб згортання, в процесі створення якіснішого інформаційного блоку, не обумовлює використання антонімічного йому способу розгортання. Інформація згорнута за допомогою виключення, може стати інформативнішою не за рахунок застосування способу розгортання включення, а за рахунок роз'єднання. Тобто: *Шахта – промислове підприємство, що здійснює розробку пластів корисних копалин підземним способом і відвантаження їх*

споживачеві або на гірничозбагачувальну фабрику. У результаті виключення отримуємо: *Шахта – підприємство, що здійснює розробку корисних копалин та відвантаження на гірничозбагачувальну фабрику.* Після здійснення розгортання у спосіб роз'єднання та доповнення: *Шахта – промислове підприємство, що здійснює розробку мінеральних утворень земної кори, хімічний склад і фізичні властивості яких дозволяють ефективно використовувати їх у сфері матеріального виробництва, та відвантаження їх на мікробіологічне збагачення, радіометричну сепарацію, масляну агломерацію, флокуляційну концентрацію, вилугування.* Таким чином бачимо, що згорнувши доволі узагальнююче повідомлення з малою інформативною силою, ми отримали більш конкретне і вужче спрямоване. Після розгортання останнього отриманого таким чином повідомлення – маємо розділене за напрямками та в кожному з напрямків уточнене повідомлення зі значною інформативною силою.

Вище описані способи дуже важливі в процесі згортання/розгортання інформації, як такі, що є вторинними після метаінформаційної потреби оптимізації інформації і як такі, що передують наступному, на нашу думку, рівню уніфікації інформації. Використовуючи дані способи, таким чином здійснюються операції з певного дешифрування інформації у більш оптимальний та читабельний вигляд. Читабельний з лексичної точки зору. З позиції семантичності – інформаційно-зрозуміліший. Більше того, в даному процесі ми фактично здійснюємо класифікацію інформації за для наступного її оптимальнішого представлення, враховуючи потреби цільової аудиторії, інтелектуальні і професійні можливості реципієнта. Адже розшифровуючи або навпаки кодуєчи інформаційний блок в більш оптимальніший вигляд та зміст, ми робимо інформацію інтероперабельнішою для кінцевого споживача. А це і є одне з основних завдань класифікації інформації.

Інший, вищий рівень, про який йшлося в попередньому абзаці – це представлення однієї і тієї ж інформації засобами іншої системи, відмінної від первинної. Якщо в аспекті семантичного чи лексичного згортання/розгортання здійснюється оптимізація тексту тими ж засобами, якими і подано первинну інформацію, то процес передачі інформації іншою системою вимагає застосування вже засобів цієї нової системи. Найпростішим прикладом використання іншої системи для передачі інформації можна показати на такому прикладі: *три тисячі вісімдесят шість цілих сто сімдесят дев'ять тисячних – 386,179.* таке згортання інформації є лексичним переходом на іншу знакову систему. Більше того, інформацію у вигляді числа 386,179 можна представити вже в іншому вигляді, в писемній знаковій системі, але засобами іншого алфавіту: *386,179 – Three hundred eighty six point one hundred seventy nine.*

Враховуючи ж те, що будь-яка знакова система – це система сигналів або повідомлень, що інтерпретуються та трактуються однаково, стає зрозумілою вся гамма можливостей переходу і переведення інформації в аспекті згортання/розгортання. Найвідомішими мовними системами писемності є:

- 10.11 Малаялам
- 10.12 Монгольська
квадратна писемність (пагба)
- 10.13 Східна нагарі (бенгальська/ассамська)
- 10.14 Орія
- 10.15 Сингальська писемність
- 10.16 Тагальська писемність (байбайін)
- 10.17 Тагбанва
- 10.18 Тайська писемність
- 10.19 Писемність Таміла

- 10.20 Телугу
- 10.21 Писемність Тибету
- 10.22 Хануноо
- 11 Кана
- 12 Канадська складова писемність
- 13 Кирилиця
- 14 Китайська писемність
- 15 Коптський алфавіт
- 16 Латиниця
- 17 Писемності мов мунда

Отже мовні системи писемності дозволяють оперувати різними можливостями оптимізації, шляхом переходу з однієї системи в іншу.

Крім систем писемності, також існують і інші системи передачі інформації. Це системи графічних символів та знаків. Такі системи краще всього класифікувати у відповідності до певних галузей або наук. Відомі хімічні знакові системи (молекулярний граф), музичні (нотна нотація), астрономічні (система позначень Байера для зірок), фізичні (фізична величина), математичні (математичні формули). За допомогою математичної формули досить складні речення можуть бути записані в компактній і зручній формі. Наприклад, формули, що стають істинними при будь-якому заміщенні змінних конкретними об'єктами з деякої області, називаються тотожно-істинними в даній області (для будь-яких a і b має місце рівність $(a+b)^2=a^2+2ab+b^2$). Дану тотожність можна вивести з аксіом складання і множення в кільці, які самі по собі також мають вид тотожності.

Всі системи знаків, на нашу думку, несуть в собі певне індексне вираження. Адже фактично, кожен знак може бути представлено як індекс. Будь-яка нотація (нотна, літерна, цифрова) являє собою певну індексу нотацію, що свідчить про процес індексування в загальному згортанні/розгортанні. Тому передусім спробуємо поглянути на процес індексування не с позиції якоїсь вузько профільної потреби, а з позиції важливості систематизації інформації. І процес згортання/розгортання, таким чином, є відображенням індексування інформації. Адже аналізуючи певний інформаційний блок і ставлячи за мету оптимізувати його зміст або інформативну силу, ми таким чином, використовуємо як інструмент операції з уніфікації складових даного інформаційного блоку. Фактично відбувається корегування інформації шляхом зміни первинного коду, який складається з певних одиниць (лексичних, семантичних, графічних). Більше того, переведення одних інформаційних одиниць в інші за для оптимізації виражає не просто процеси згортання/розгортання, а свідчить про уніфікацію цих одиниць у спосіб надання первинному елементу індексу у вигляді вторинного, отриманого таким чином, елементу. Наприклад, візьмемо за основу текст такого характеру та певні інформаційні елементи позначимо умовними літерами: *інформаційна система (A) – це сукупність фізичних компонентів комп'ютера (B), програм системи обробки інформації і програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм (C), а також трудових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні підприємства і необхідні для виконання певних функцій(D)*. Тоді цей текст можна виразити формулою $A=B+C+D$, а самому поняття інформаційна система виражатиметься індексом $B+C+D$. Враховуючи те, що:

сукупність фізичних компонентів комп'ютера (B) – це технічне забезпечення (умовно позначимо як F),

сукупність програм системи обробки інформації і програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм (C) – це програмне забезпечення (умовно позначимо як G),

сукупність трудових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні підприємства і необхідні для виконання певних функцій(D) – це персонал (умовно позначимо як H),

то відповідно, здійснивши згортання інформації, отримаємо наступний текст: *інформаційна система (A) – це сукупність технічного(F), програмного забезпечення (G) та персоналу (H)*. Даний текст виражаємо формулою $A=F+G+H$, а значить і визначення інформаційна система матиме новий індекс – $F+G+H$. Таким чином, через літерну нотацію англійського алфавіту, ми показали, що по суті, в процесі згортання/розгортання інформації, відбувається індексування, в широкому розумінні цього слова, коли одні складові тексту замінюються відповідниками, що призводять до зміни умовного коду інформаційного повідомлення у вигляді змінити змісту. Розуміння процесу згортання/розгортання як індексування, дає можливість говорити про значення його у систематизації інформації – зведення розрізнених знань про предмети (явища) об'єктивної дійсності в *єдину наукову систему*, встановлення їхньої єдності.

Не варто також забувати, що у вузькому розумінні індексування – це процес опису документів і запитів в термінах інформаційно-пошукової мови (ІПМ). Тому і процеси згортання/розгортання інформації засобами індексної нотації маю характер та риси індексування. Вище ми наводили приклад того, як за допомогою методики індексування згортається/розгортається інформація у відповідності до конкретних представників ІПМ. Так у прикладі були наведені представники класифікаційної ІПМ – УДК та ББК. Як відомо, під ІПМ ми розуміємо формалізовану штучну мову, призначену для індексування документів, інформаційних запитів і опису фактів з метою подальшого зберігання і пошуку. Серед найвідоміших ІПМ є: класифікаційна, дескрипторна, фактографічна, документальна, ІПМ предметних рубрик, ІПМ ключових слів, вербальна ІПМ.

Враховуючи загальну проблематику даного дослідження, логічним був би аналіз кожної з цих ІПМ, в рамках можливості і методики індексування в процесі оптимізації інформації шляхом згортання/розгортання. Але, оскільки, ми вже сказали про універсальність індексу різних ІПМ, як формального вираження процесу згортання, і тонкощі методики індексування різними ІПМ розглядалися в попередніх дослідженнях, то оптимальним є концентрування аналітичного огляду на останній представленій нами ІПМ – вербальній. Саме вербальна ІПМ заслуговує уваги, враховуючи тематичну дефініцію даного дослідження, оскільки ця ІПМ використовує для представлення своїх лексичних одиниць слова і вирази *природної мови* в їх орфографічній формі. Тобто, якщо штучні мови абсолютно закономірно використовуються в процесі оптимізації інформації за для її систематизації (саме для цього вони і створювались), то використання лексичних одиниць природної мови заслуговує окремої уваги. Саме вербальні ІПМ можуть бути тим інструментом, який дійсно наблизить реальну еволюцію наук до відображення її позицій у інформаційній систематизації знань. Адже знання динамічні, вони змінюються внаслідок цілої низки факторів, відтворюючи таким чином еволюцію знання людського. Тому вербальні ІПМ, серед низки інших, покликані найкомпетентнішим чином забезпечити здійснення процесів згортання/розгортання інформації в індексну форму, для подальшої систематизації.

В ході аналітичного огляду вербальних ІПМ, на нашу думку, варто вказати на ту мову, засобами якої можливе здійснення індексування широкого кола людських ресурсів. Сьогодні таку можливість забезпечує Веб-орієнтований простір. Саме в Інтернеті представлено найбільше інформації та її споживачів, тому тут можливе здійснення повномірної систематизації інформації засобами колективного розуму.

Нагадаємо, що можливість доступу мільйонів користувачів до одного ресурсу, зумовлює реалістичність можливостей щодо колективізації авторства інформаційного продукту. Коли йдеться про індексування, як результат згортання інформації, то такий процес часто називають *фолксонемією*, тобто народною класифікацією (індексуванням). «Фолксономія» – процес формування бази координатних одиниць (тегів) в інтерактивному просторі. Етимологічно термін «фолксономій», розкривається як поєднання термінів «таксономія» (з грец. розміщення по порядку+закон) та «folk» (з англ. народ). Наявність складової, що виражає належність даного процесу, як до продукту народно-колективного розуму, цілком виправдана. Адже дійсно, до цієї технології індексування інформації, вдаються за для того, щоб залучити якомога більше людей, різних професійних та освітніх рівнів. З іншого ж боку відомо, що «фолксонемічне» формування індексаційної бази, не є, за принципом формування, ієрархічною системою. Так звана «фолксономія» – це чисто вербальна інформаційно-пошукова мова і в системі, яку вона утворює, зв'язки виражено суто лексично з суб'єктивним семантичним значенням для кожного користувача. Тому використання термінологічної частини «таксономія», у формування розглядуваного терміну є не зовсім виправданим, враховуючи не повномірну відповідність його до семантичного навантаження терміну, що покликаний виражати процес індексування інформації колективним розумом. Безперечно, певний порядок у процесі формування «фолксонемічної» системи є, але він зовсім не характеризується ієрархічними принципами створення. Тому тут йдеться про процес індексування інформації в чистому вигляді, тобто присвоєння *індексів*, формування певного списку. Що ж до іншої складової терміну вираження індексування колективним розумом, то тут, на нашу думку, слід говорити про використання терміну *populus* – (з лат.) народ. Таким чином, термін, що виражав би процес індексування інтерактивних документів за допомогою колективного розуму, утворюється поєднанням семантичних складових двох термінів – *populus* – (з лат.) народ та *index* – (з лат.) список, реєстр, покажчик. В результаті матимемо – *populindex*, тобто процес *популіндексації* – надання індексаційних координат інформаційним одиницям, засобами колективного розуму. Тут слід зазначити багатогамну одноаспектність даного терміну, щодо тлумачення його змісту як способу систематизації об'єктів, на основі зв'язків останніх з одним або декількома ключовими словами – *тегами*. Відповідно до суб'єктивного бачення функцій, значення, можливостей і т.п. властивих рис об'єкта, користувач присвоює певне ключове слово, за яким характеризує, і як наслідок здійснює процес пошуку, даного об'єкту. Таким чином, ми спостерігаємо здійснення присвоєння певного індексу, у вигляді конкретного тегу, тому чи іншому поняттю. Так, вчений-філософ, інформацію про *сукупність релігійних доктрин про суть і буття Бога, що виникає виключно в рамках такого світогляду, як теїзм*, заіндексує як *теологія*, а священнослужитель присвоїть індексу нотацію у вигляді тегу як *богослов'я*. Очевидно, що ці індекси-теги абсолютно різні з лексичної точки зору, а з семантичної однакові. Можна зробити висновок, що засобами популіндексаційної ІПМ можна здійснювати процеси згортання/розгортання, в наслідок чого семантична складова може бути збережена, а лексична скоріше за все може бути змінена. Адже в наслідок певної свободи у підходах індексування з популіндексаційною ІПМ, користувач не обмежений певними рамками і тому індекс, що утворюється може бути логічно зрозумілим тільки цьому користувачу. Ту ж *теологію*, інший користувач може позначити просто як *теол* і т.п.

Зрозуміло, що процеси згортання інформаційного блоку у індекс-тег, спрямовані в першу чергу на уніфікацію інформації для оптимізації

систематизації. Оскільки систематизацією є присвоєння даним або документам індексів відповідно до правил вибраної інформаційно-пошукової мови, то і пошук цих даних відбуватиметься у відповідності до структури засистематизованої інформації, а значить і процеси розвертання інформації забезпечуватиметься представленням індексів-тегів у доступній формі, для подальшої роботи з ними. Такою формою представлення є, сформована у відповідності до кількісної характеристики звернень за одним і тим же тегом, хмара тегів. *Хмара тегів* – це візуальне вираження множинності звернень за допомогою різних ключових слів до об'єктів. Як приклад, можна навести хмару тегів представлену на сайті однієї з компаній – флагмана у розробці нових Інтернет-рішень. В своїх програмних продуктах, спеціалісти компанії використовують можливості Веб-2.0. Зокрема для чергової версії своєї CMS використовують систему анотування і пошуку на базі тегів («хмара тегів»):

[.masterhost](#) [Apache 1.3](#) [Articul Media](#) [cron](#)
[libapache-php5](#) [MySQL](#) [Oracle](#) [Oracle RAC](#) [PHP](#) [QSOFT](#)
[SiteUpdate](#) [SOAP](#) [Ubuntu](#) [Автокеширование](#) [Агенты](#)
[аякс](#) [Бандл с Adobe](#) [Битрикс Веб 2.0](#)
[веб-сервисы](#) [Версия 6.5](#) [интеграция с 1С](#)
[Интересные проекты](#) [Интернет-магазин](#)
[инфоблоки](#) [Кластер](#) [Кластер MySQL](#) [Компоненты 2.0](#)
[Корпоративный портал](#) [мастер создания сайта](#)
[Масштабирование](#) [Облако тегов](#)
[отказоустойчивость](#) [пользовательские свойства](#)
[Программирование](#) [производительность](#)
[События](#) [Технологии](#)

Хмара тегів з підтримкою морфології або морфологічного пошуку – це, як вже наголошувалося, одне з останніх нововведень компанії. У CMS включені механізми морфологічного розбору і повнотекстового індексування інформаційно-значущого наповнення інформаційного ресурсу, на базі якого проводяться повнотекстовий пошук і подальша побудова хмари тегів. Відповідно, в процесі формування хмари тегів, здійснюється оптимізація конкретного сайту або порталу, на якому і представлено таке групування тегів-індексів. Таким чином, ми знову доводимо те, що оптимізація інформації, шляхом її правильної систематизації, покликана забезпечити оптимальність пошуку заіндексованої інформації. І далі вже йдеться про пошукову оптимізацію (англ. search engine optimization, SEO) – комплекс заходів, що спрямовані на підвищення позицій сайту в результатах видачі пошукових систем за певними запитами користувачів (зазвичай, чим вище позиція сайту в результатах пошуку, тим більше зацікавлених відвідувачів переходить на нього з пошукових систем). Пошукова система враховує наступні параметри сайту при обчисленні релевантності сайту враховуються:

– частота ключових слів (складні алгоритми сучасних пошукових систем дозволяють проводити семантичний аналіз тексту, щоб зменшити пошуковий шум, коли ключове слово зустрічається дуже часто (більше 7–8 відсотків від всього вмісту) або дуже рідко (1–3%) на сторінці. Оптимальна щільність ключових слів: 5–7% від текстового вмісту веб-сторінки, при цьому ключові слова (фрази) повинні зустрічатися в тексті як мінімум 3–4 рази);

– індекс цитування сайту, або кількість веб-ресурсів, що посилаються на даний сайт (багатьма програмно-апаратними комплексами з веб-інтерфейсом, що надають можливість пошуку інформації в Інтернеті, не враховуються координатні посилання. Важливо також, щоб посилання з сайтів були схожої тематики з тематикою сайту, що оптимізується.

З вищенаведеного зрозуміло, як оптимізація інформації, шляхом згортання/розгортання, у вигляді індексів-тегів, призводить до оптимізації пошуку інформації, а значить і до оптимізації і підвищення рівня релевантності Веб-ресурсів.

Таким чином, підсумовуючи, можна констатувати, що процес здійснення згортання/розгортання не просто складний, а фактично складно-складений. Адже розуміючи значення самої ідеї даного процесу, дає підстави говорити про наявність в першу чергу метаінформаційної складової, як відправної точки. Ця метаінформаційна складова є по-суті «інформацією інформації», що характеризує глибинність змісту, себто змістовності. Уніфікація ж змістовності можлива тільки в плані вдосконалення, шляхом розкриття усіх її граней та дотичних. Що ж до змісту, то тут оптимізація можлива, як в семантичному розумінні, так і в лексичному. Нагадаємо, що оптимізацію треба розглядати не просто як певний процес, а як об'єкт процесу, з огляду на те, що саме в окресленості форми ми можемо читати змістовне навантаження процесу в цілому. І тому тут вже мається на увазі «інформація про інформацію».

З іншого боку процес згортання/розгортання може відбуватися в декілька способів. Серед них: *суміщення, виключення та заміщення* – в разі згортання *роз'єднання, включення та доповнення* – в разі розгортання. Важливим також є спосіб переходу в іншу знакову систему, коли процес передачі інформації іншою системою вимагає застосування вже засобів цієї нової системи. Принагідно варто зазначити, що в такому разі було оптимальним використання принципу конгломерації таких систем (як варіант на базі конгломерації різних ІПМ).

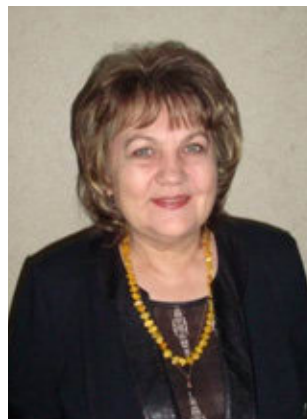
Перехід на іншу систему вираження інформації, передбачає і нові підходи щодо систематизації такої. Так, говорячи про використання приміром дескрипторної ІПМ, ми, враховуючи значимість координатного індексування, можемо говорити про дескриптори і аскриптори, як про певне індексне вираження процесів згортання та розгортання відповідно. А це значить, що широке використання принципу індексації в якості подачі лінгвістичних одиниць як індексів будь-якої ІПМ, виводить вже на новий, вищий шабель опрацювання, аналізу, систематизації та пошуку інформації в Веб-орієнтованому середовищі. У такому разі можливості кожного з користувачів інформацією стають ширшими й оперативність роботи з інформаційними даними є оптимальнішою в аспекті рівня інформативності повідомлень або й цілих баз даних (йдеться про релевантність інформаційної видачі).

Фактично, оптимізація інформації засобами згортання/розгортання є передумовою і професійним (в бібліотекознавчому аспекті) поясненням значення та потреби систематизації інформаційних даних у відповідності до плинності та динамічності наукового знання, як рушійної сили еволюційності розвитку класифікації й організації інформації в рамках розвитку структури та функцій бібліотекознавства.

СИДОРЕНКО АЛЛА ІВАНІВНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри документознавства та
інформаційних систем Миколаївської філії
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 9 серпня 1953 р. у м. Вознесенськ Миколаївської обл. Закінчила у 1970 р. середню загальноосвітню школу №10 м. Вознесенська.

У 1976 р. – Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія» та отримала фах «Бібліотекар-бібліограф вищої кваліфікації».

З 1976 р. по 1981 р. працювала на посадах методиста, завідувача організаційно-методичним відділом Центральної бібліотеки ЦБС для дорослих м. Миколаєва. З 1977 р. – викладач, ст. викладач, завідувач кафедри Миколаївського філіалу Київського державного інституту культури, (нині Київський національний університет культури і мистецтв). У 2002 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Формування документного масиву для публічних бібліотек мовами національних меншин: етнорегіональний аспект за спеціальністю 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія» у Київському національному університеті культури і мистецтв і здобула науковий ступінь кандидата педагогічних наук (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. Д. Нілова).

У 2004 р. отримала вчене звання доцента.

Автор більше 30 наукових і навчально-методичних праць. Учасник всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій і семінарів. Науковий керівник дипломних робіт.

Викладає дисципліни: «Документознавство», «Документні ресурси бібліотек», «Захист інформації», «Патентознавство», «Документознавча професіологія», «Концепції сучасного документознавства», «Державна політика в галузі бібліотечної справи», «Інноваційно-методична робота бібліотек», «Ділові комунікації в інформаційній сфері».

Коло наукових інтересів: документні ресурси бібліотек, документні ресурси бібліотек мовами національних меншин, комунікаційні процеси в бібліотеках, підготовка фахівців інформаційної сфери.

Основні публікації:

1. Вивчення інформаційних потреб національних меншин південного регіону України та їх задоволення в умовах бібліотек / А. І. Сидоренко // Питання культури Півдня України в світовому аспекті сьогодні: зб. наук. пр. виклад. та аспір. – Миколаїв, 1998. – С. 295–299. **2.** Документний потік України мовами національних

меншин: стан і тенденції розвитку / А. Сидоренко // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 9. – С. 73–75. **3.** Інформаційні потреби національних меншин південного регіону України / А. Сидоренко // Вісник КНУКіМ: зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 2. – С. 68–78. Серія «Педагогіка». **4.** Публічна бібліотека як соціальний інститут задоволення інформаційних потреб національних меншин / А. І. Сидоренко // Рідна школа. – 2001. – №9. – С. 73–75. **5.** Етнорегіональний аспект підготовки майбутніх фахівців бібліотечно-інформаційної сфери / А. І. Сидоренко // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 120–124. – (Серія «Педагогіка»). **6.** Формування вмінь і навичок студентів вузу в процесі їх підготовки для роботи з національними меншинами в поліетнічному регіоні / А. І. Сидоренко // Питання культури Півдня України : науково-метод. зб. – Миколаїв : Атол, 2002. – С. 86–89. **7.** Формування документного потоку для публічних бібліотек мовами національних меншин: етнорегіональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата педагогічних наук / А. І. Сидоренко. – К. : КНУКіМ, 2002. – 21 с. **8.** Загальне і особливе в інформаційних потребах національних меншин // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 115–127. – (Серія «Педагогіка»). **9.** Національна меншина як об'єкт обслуговування публічних бібліотек / А. І. Сидоренко // Національні меншини в Україні : історія і сучасність: зб. ради нац. товариств. – Миколаїв, 2005. – С. 21–25. **10.** Етнічні інформаційні потреби : загальна характеристика / А. Сидоренко // Миколаївщина багатонаціональна : з історії етнічних спільнот регіону : зб. праць / за ред. Л. С. –М. Каймаразової. – Миколаїв: Вид. Прокопчук Т. Ю., 2012. – С. 165–172.

Документний потік України мовами національних меншин: стан і тенденції розвитку

Складовою частиною документально-інформаційних ресурсів України є документи мовами національних меншин, призначення яких полягає в забезпеченні інформаційних потреб іноетнічних груп населення. Проаналізувавши їх потік, спробуємо з'ясувати його стан і тенденції розвитку.

Під документним потоком мовами національних меншин розуміється множинність об'єднаних спільною мовною ознакою документів, різних за змістом, видом, типом, призначених для всіх категорій користувачів різних вікових груп населення. Цей потік являє собою цілісне функціонально значуще явище для суспільства. Він має власну структуру і внутрішні закономірності розвитку. З багатьох зв'язків між його елементами як головний, системотворчий зв'язок слід виділити мовну структуру, що дозволяє йому зберігати злісність і функціональність. Документний потік мовами національних меншин постійно змінює свій кількісний обсяг, темпи росту, типи, види елементів, які входять до його складу. Відносно незмінною є його функціональна роль у житті суспільства як основного засобу зберігання, накопичення і передачі відомостей про історію, культуру, побут, звичаї, пальні особливості меншин.

Складовими документного потоку мовами національних меншин є мікропотоки документів з різних галузей знань усіма мовами; мікропотік видань художньої літератури; мікропотік документів певного типу; мікропотік документів певного виду; мікропотоки документів кожної з мов національних меншин; мікропотоки документів, виданих для різних вікових груп населення (дітей, юнацтва, дорослих).

Аналіз потоку видань мовами національних меншин за 1987–1997 рр., здійснений за «Літописом книг», дозволив визначити особливості його структури та зміни, що сталися за одинадцять років. Вибір хронологічних меж зумовлений

тим, що з 1988 р. починається процес національного відродження, а значить – національного відродження етноформувань, які компактно чи розпорошено мешкають у регіонах України. 1987 р. береться як перехідний, з ним здійснюється подальше порівняння.

У загальному обсязі друкованої продукції видавництва України обсяг видань мовами національних меншин становить 0,8% у 1987 р. і 0,7% у 1997 р. – без урахування видань, які виходять російською мовою (цей мікропотік розглядається окремо). Спостерігається нерівномірність потоку видань мовами національних меншин. Найбільшу питому вагу в структурі видавничої продукції за кожний згаданий рік має література, видана угорською мовою. Друге місце за обсягом видань належить літературі, виданій польською мовою. На третьому – література німецькою, далі – молдавською, румунською, болгарською, румейською та іншими мовами. Перепад у кількості видань мовами різних національних меншин дуже значний. Так, сербсько-хорватською, чеською, словацькою, кримськотатарською, румейською, грецькою мовами видано лише 4–16 назв. Гагаузькою, білоруською, серболужицькою, грузинською мовами, а також на івриті видано тільки 1–3 назви.

Слід зазначити, що на початку 90-х рр. намітилася тенденція зниження випуску літератури всіма мовами національних меншин, які мешкають в Україні, майже у 2,5–3 рази порівняно з 1987 р. Це було зумовлено кризовим станом українського книговидавництва в цілому, відсутністю чіткої державної політики в галузі книговидавництва і розповсюдження літератури мовами національних меншин. Тільки з 1996 р. починається нерівномірне збільшення видання цієї літератури, але ж відносно до 1987 р. цей показник становить тільки 63,1%.

В Україні взагалі зменшуються тиражі видань: у різних видавництвах вони коливаються від 100 до 150 000 пр. Тут лідирують державні видавництва. Комерційні ж видавництва майже не випускають таку літературу, що є наслідком того, що тривалий час у державі не приділялося належної уваги цьому питанню, панувало зверхнє ставлення до національних меншин, не вивчалися їхні інтереси та потреби, а також попит бібліотек.

У загальному потоці аналізованих видань переважають навчальні та художні видання, що є характерним для видавничої діяльності в цілому.

Навчальні видання становлять 51,7% від загального обсягу видань мовами національних меншин. Слід зазначити, що у видовій структурі неперіодичних видань тільки навчальна література мала тенденцію до збільшення кількості назв (відносно 1987 р.), що стосується 1988 і 1989 рр. (у процентному відношенні це 134,4% (1988) і 175% (1989)).

З 1991 р. на навчальні видання в загальному потоці зареєстрованих видань мовами національних меншин припадало більше ніж 50% . Винятком є тільки 1994 р., за який такі видання становили 37,5% від загального обсягу навчальних видань. Серед них переважають підручники та навчальні посібники для загальноосвітніх шкіл з національною мовою викладання. Це підручники з мови, геометрії, біології, астрономії, природознавства, креслення, фізики, хімії, історії для різних вікових груп: молодшого, середнього та старшого шкільного віку. Їх випускали різні видавництва: «Радянська школа», «Освіта», «Світ», «Каменярь», «Центр підготовки абітурієнтів» та ін. Так, випуск підручників для навчально-виховних закладів розпочало видавництво «Освіта». Випуск видань мовами національних меншин здійснюється в Сімферополі – з кримськотатарської мови, в Одесі – з болгарської мови та їдиш, в Ужгороді – з угорської, у Львові – з польської та в Донецьку – з новогорької мови. Випуск навчальних видань з кримськотатарської мови розпочало Кримське навчально-педагогічне державне

видавництво. Однак кількість назв навчальних видань ще невелика – від 2 до 16. Переважає тираж у межах від 2 000 до 10 000 пр.

В останні роки навчальна, а також дитяча книга стала одним з основних та актуальних напрямів діяльності багатьох видавництв, і перш за все тому, що освітянський ринок є ринком прибутковим. Відсутність підручників і навчальних посібників, підготовлених мовами національних меншин, не давала змоги відкривати національні школи, факультативи з вивчення рідної мови, здійснювати підготовку вчителів для таких закладів.

З початку 90-х років поступово кількість навчальних видань стосовно 1987 р. зменшується, і тільки в 1997 р. досягнуто рівня 1987 р. Водночас спостерігається збільшення кількості найменувань підручників, виданих мовами національних меншин, перш за все угорською, польською, німецькою й румунською мовами. З'явилися експериментальні, пробні підручники, хрестоматії, різні посібники, довідники, робочі зошити з вивчення окремих предметів. І все ж таки навчальної літератури для задоволення потреб національних меншин, особливо в місцях їх компактного проживання, не вистачає. Так, за аналізований період не видавалися підручники і навчальні посібники чеською, гагаузькою, грузинською, сербсько-хорватською, сербо-лужицькою, румейською, урумською, білоруською мовами, мовою русинів, на івриті; одиничними назвами вийшли такі видання болгарською, грецькою та словацькою мовами.

Характерною ознакою періоду національного відродження є досить стабільний випуск художньої літератури. За аналізований період її частка в загальному обсязі видань мовами національних меншин становить 28,2% (середній показник за рік – 29,3%). Середня кількість назв, виданих за рік, – 15. Найвищий показник зареєстрованих видань художньої літератури припадає на 1988 р. (32 назви), найменший (4 назви) – на 1994 р. Таким чином, можна констатувати, що її обсяг зменшився у два рази порівняно з 1987 р.

Випуском художньої літератури займаються різні видавництва: «Карпати», «Каменярь», «Дніпро», «Маяк», «Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин», «Донеччина», «Донбас», «Елара» (Мукачеве) та ін.

Потік видань художньої літератури містить твори для різних вікових груп населення: дітей, юнацтва та дорослих. Переважають художні твори для дорослих – 35%; дитяча художня література становить 23,3%, а твори для юнацтва – 27,4%. Твори для дорослих репрезентовані романами, оповіданнями. Зовсім незначну частину становить поезія. Аналіз репертуару художньої літератури для юнацтва свідчить, що для цієї категорії мовами національних меншин випускається майже порівну прозових і поетичних творів. Переважає класика, але є й твори сучасних авторів. Потік дитячої художньої літератури містить казки народні та авторські для дошкільного та молодшого шкільного віку, невелику кількість оповідань, загадок, співанок. Слід зазначити, що перевага казок у випуску дитячих книжок мовами національних меншин відповідає загальній тенденції видавничого потоку дитячої літератури.

У цілому ж, незважаючи на зниження випуску художньої літератури, можна констатувати, що література випускається щорічно різними мовами, хоча її обсяг і зменшився.

Аналіз типологічної структури неперіодичних видань показав, що за зазначений період виходили мовами різних національних меншин: масово – політичні (4,3%), офіційні (3,3%), наукові (3,2%), науково-популярні (1,7%), довідкові (1,8%), виробничі (1,2%), а також інформаційні (1,3%) і рекламні (3,3%) видання. Більш-менш стабільно до 1992 р. виходили тільки масово-політичні видання (невелика кількість назв). Решта – нерівномірно, з перервами у

2 та більше років. З 1990 р. припинився випуск науково-популярних, а з 1992 р. – масово-політичних, з 1993 р. – виробничих видань. Після одно-, дворічної перерви почали виходити друком офіційні, наукові та довідкові видання.

У мікропотоці документів з різних галузей знань найбільша частка припадає на документи з літературознавства – 22,% від загальної кількості зареєстрованих у «Книжковому літописі» видань мовами національних меншин. Майже така сама частка видань соціально-політичної літератури (22,1%) і природничо-наукової літератури (21,4%). Література з питань культури, науки, мистецтва становить 2,6% , з техніки – 2,2%. Зовсім невеликий обсяг видань із сільського господарства (0,8%) і медицини (0,2%).

Аналіз статистичних даних, які характеризують видавничу діяльність країни мовами національних меншин за галузями знань, дозволяє зробити висновок щодо тенденції зменшення кількості назв видань з кожної галузі порівняно з 1987 р. Так, у два рази зменшилась кількість назв видань із соціально-політичної, художньої літератури, техніки, з питань культури, науки та мистецтва. Кількість назв природничо-наукової літератури залишилась на рівні 1987 р., література із сільського господарства виходила тільки в 1990 та 1992 рр., а література з медицини з 1988 р. не виходить зовсім. Найвищий показник видань з усіх галузей знань, окрім літературознавства, спостерігається в 1989 р., найнижчий – у 1994 р.

У потоці літератури, що випускається в Україні мовами національних меншин, можна виділити видання для дітей, для юнацтва і для дорослих. Найбільший обсяг видань для дітей. За аналізований період їхня частка коливалась від 31,2% до 70,4% від загальної кількості видань різними мовами. Середній показник становить 41,4%, середня кількість назв за рік – 22,6. Найбільша кількість назв видань для дітей зареєстрована в 1989 р. – 42 назви. Найбільший процент літератури для дітей (70,4%) спостерігався у видавничому потоці 1993 р., найменший (31,2%) 1988 р. Друге місце в потоці видань мовами національних меншин посідає література для дорослих, середній показник якої за аналізований період – 31,4%, середня кількість назв за рік – 17,1. Найбільша кількість назв спостерігалася в 1988 і 1989 рр.. Найбільша частка літератури для дорослих у загальному потоці видань зареєстрована 1990 р. і становить 44,6%. І, нарешті, література для юнацтва становить тільки 27,2% із середньою кількістю назв – 14,9. Слід зазначити, що спостерігається нерівномірність потоку видань мовами національних меншин для різних вікових груп із загальною тенденцією до зменшення питомої ваги видань для кожної з них.

Функціонально-кількісний аналіз мікропотоків документів, виданих для даних вікових груп населення, дозволив виявити особливості їх структури та закономірності розвитку. Так, за аналізований період література для дітей видавалася майже всіма мовами національних меншин, зокрема білоруською, урумською, мовами іврит та русинів. Щорічно, з тенденцією до скорочення кількості назв, виходила література для дітей угорською й польською (за винятком 1994 р.) мовами. Тому закономірно, що в загальному обсязі видань для дітей переважає література угорською (39,5%) і польською (21,7%) мовами. Зі значним відривом третє і четверте місце посідають видання румунською (12,9%) і молдавською (11,6%) мовами. Особливим є те, що дитяча література молдавською мовою видавалася тільки до 1992 р., а румунською – переважно з 1992 р.. Видання для дітей німецькою мовою становлять 4,8%. Література всіма іншими мовами – грецькою, гагаузькою, серболужицькою, сербсько-хорватською, словацькою, румейською, кримськотатарською, чеською та болгарською – становить від 0,4 до 2%. Це дуже низький показник. Він, на нашу думку, ще раз підтверджує незадовільний стан українського книговидавництва

мовами національних меншин. Тому відсутність або дуже незначний обсяг видань для дітей ускладнює вивчення ними рідної мови, здобуття освіти, формування їхньої національної самосвідомості, прилучення до національної культури. Крім того, видання болгарською, німецькою, кримськотатарською та чеською мовами виходили нерівномірно, з перервами в один-три рр. А грецькою, гагаузькою, грузинською, серболужицькою мовами дитячих книжок за 1987–1997 рр. видано тільки по одній назві.

Аналіз видової структури видавничого потоку дитячої літератури виявив, що за аналізований період виходили друком тільки навчальні (76,3%), художні (23,3%) видання і в 1997 р. одне довідкове (0,4%) видання. Суттєво скоротилася кількість цих видань у 1997 р. порівняно з 1987 р. Однак у загальному потоці видань для дітей мовами національних меншин за кожен з аналізованих років на навчальні видання припадає понад 50%, а в деякі роки – 90–100%. Серед навчальних видань – підручники й пробні підручники для молодшого і середнього шкільного віку, навчальні посібники, читанки для факультативів, зошити з географії та краєзнавства, хрестоматії.

Аналіз галузевого складу літератури для дітей свідчить, що вона видавалася із соціально-політичної, природничо-наукової тематики та з літературознавства. А оскільки у видовій структурі визначена тільки навчальна та художня література, можна констатувати, що вся навчальна література для дітей видана з означених галузей знань. Найбільший обсяг навчальних видань із природничо-наукової галузі знань – 34,9%. Майже 1/3 всіх книг становлять навчальні видання з літературознавства (30,5%). Література з цих галузей знань видавалася щорічно, але нерівномірно, з тенденцією до скорочення. Підручники й навчальні посібники із соціально-політичної літератури становлять у середньому тільки 10,8% від загального обсягу видань (виходили з перервами в один – два роки). Найбільша кількість виданих за рік назв дитячих видань з різних галузей знань і художньої літератури, зокрема видань з літературознавства, припадає на 1989 р., що відповідає загальній тенденції випуску літератури мовами національних меншин. Видання для дітей з техніки, сільського господарства, медицини, культури, науки, освіти не видавалися зовсім. Тільки в 1992 р. вийшло одне довідкове видання з мистецтва.

Видання для юнацтва становлять третину всіх видань мовами національних меншин. Майже половина літератури для юнацтва (47,0%) видається угорською мовою. Решта – польською (18,3%), німецькою (12,8%), молдавською (9,1%), кримськотатарською й румейською (по 3,1%), грецькою (2,4%), румунською та мовою іврит (по 1,2%). Видання для юнацтва болгарською, грузинською, словацькою мовами становлять тільки по 0,6%. Збільшення випуску цієї літератури спостерігається тільки з угорської та румейської мов, обсяг видань з усіх інших мов зменшується. Найстабільніше, з перервою тільки в один рік (1994), видавалася література для юнацтва угорською мовою. З усіх інших мов (польської, німецької, кримськотатарської, румейської та грецької) – нестабільно, з перервою у 2–4 роки. Одиначними випусками виходить така література болгарською, грузинською, словацькою мовами, мовою іврит. У видовій структурі потоку видань для юнацтва, як і в потоці видань для дітей, переважають навчальні видання (68,3%) і художня література (27,4%). Незначний обсяг видань для юнацтва становить науково-популярна література (3,1%), яка сприяє оприлюдненню результатів досліджень з різних наук, досягнень видатних діячів науки і техніки. Особливо широко в цьому потоці видань науково – популярна література представлена в розділах із питань природознавства, медицини,

техніки і мистецтва. Масово-політична література становить 1,2%, але вона виходила тільки 1987 р.

На відміну від видань для дітей, у потоці видань для юнацтва за типами і галузями знань спостерігається їх збільшення. Так, у два рази (порівняно з 1987 р.) збільшився обсяг навчальних видань, незначною мірою – художніх видань. Серед навчальної літератури тут переважають підручники й посібники для старших класів затальноосвітніх шкіл, хрестоматії з літератур мовами національних меншин. Найбільша частка припадає на підручники із суспільних, загальнонаукових, загальнотехнічних дисциплін: історії, літературознавства, фізики, хімії тощо.

Аналіз галузевої структури документного потоку мовами національних меншин для юнацтва показав, що деякі його характеристики дуже нестабільні й часто змінюються протягом р.. Так, у 1990 р. відмічено інтенсивне скорочення обсягу природничо-наукової літератури з 12 до 1 назви на рік, що в процентному відношенні становить з 31,6% до 8,3% ; з літературознавства – у 3 рази і з художньої літератури – з 18,4% до 8,3%.

З 1993 р. для юнацтва припинився випуск природничо-наукової літератури й літератури з техніки. Тільки в 1997 р. у даному потоці видань знову з'являється література природничо-наукової тематики, на яку в загальному обсязі видань припадає 18,7%. Видання для юнацтва з медицини й мистецтва виходили тільки в 1987 і 1989 рр., а із сільського господарства не видавалися зовсім. Відносно стабільним був випуск художньої та соціально-політичної літератури для юнацтва, у якому простежувалася тенденція до збільшення кількості видань. У потоці видань соціально-політичної тематики переважають навчальні видання.

Значну частину видань мовами національних меншин становлять видання для дорослих. За аналізований період більш – менш стабільно ця література видавалася угорською (36,5%), німецькою (25,4%) та польською мовами. Іншими мовами – нестабільно, з великими перервами (в один – п'ять років) і невеликим обсягом. Грецькою, словацькою і серболужицькою мовами література для дорослих не видавалася зовсім. Примітним є те, що з 1997 р. розпочався випуск видань для дорослих білоруською мовою, мовами іврит та русинів. Основною є тенденція до зменшення кількості видань з кожної мови порівняно з 1987 роком. У потоці видань мовами національних меншин для дорослих представлені офіційні, наукові, науково-популярні, навчальні, довідкові, виробничі, масово – політичні, інформаційні, рекламні та художні видання. На частку художньої літератури припадає найбільше – 35% від загальної кількості видань для дорослих. Серед художніх творів – вірші, поеми, повісті, п'єси та романи. Друге місце посідають масово-політичні видання (12,2%), але з 1992 р. їх випуск припинено. Значний обсяг в аналізованому потоці офіційних видань – 10,6%: Конституція України, закони, збірки нормативно-правових документів. Така сама частка рекламних видань. Серед інших типів видань навчальні становлять 5,8% , довідкові – 5,3% , виробничі – 3,7% , інформаційні – 4,2% , науково-популярні – 2,6% . Обсяг видань усіх типів порівняно з 1987 р. скоротився, а навчальні, виробничі та масово-політичні з 1992–1993 рр. не видаються взагалі.

Аналіз галузевого складу видань для дорослих свідчить, що вони видавалися з усіх галузей знань, крім медицини. Середньорічна частка соціально-політичної літератури в загальному щорічному виданні книжкової продукції мовами національних меншин – 37,0% . У її складі – навчальні, довідкові та масово-політичні видання, переважно з історії та суспільствознавства. Досить широко представлені видання з літературознавства, мовознавства (10,6%) та мистецтвознавства (5,8%). Незначну частину потоку становить природнича

(5,3%), технічна (3,7%) і сільськогосподарська (2,6%) література. Це передусім науково-популярна, наукова і навчальна література. Найбільш стабільно за аналізований період виходила тільки соціально-політична і художня література. Інша – нестабільно, з великими перервами. Зберігається тенденція до зменшення видань з усіх галузей знань.

Таким чином, можна зазначити, що впродовж усіх цих років простежувалася тенденція до зменшення кількості видань мовами національних меншин для всіх вікових груп, скорочення обсягу назв цих видань майже з усіх галузей знань і типів. Винятком є видання мовами національних меншин для дітей, для яких характерним є збільшення кількості назв навчальної літератури.

Виявлення найбільш стійких тенденцій розвитку документного потоку мовами національних меншин у часі та використанні в суспільстві неможливе без вивчення його видавничої структури, тобто кількісного співвідношення в ньому документів за ознакою місця видання. Дані про видавничу структуру потоку дозволяють виявити роль видавництва у формуванні мікропотоків документів за різними мовами, видами, типами, корегувати плани комплектування і докомплектування фондів бібліотек, для того щоб забезпечити достатню документну базу, спроможну задовольнити інформаційні потреби різних національних груп населення. Проте слід зауважити, що виявлення щорічного книжкового потоку та його видавничої структури значно ускладнювалося через порушення певною кількістю видавництв Закону «Про видавничу справу», у першу чергу в частині подання інформації про надходження документа до органів державної реєстрації. Так, у «Літописі книг» майже відсутня інформація про діяльність «Спеціалізованої редакції літератури мовами національних меншин», у той самий час в окремих публікаціях з'являються деякі дані.

Під час дослідження видову структуру потоку було проаналізовано окремо за два періоди: 1987–1990 і 1991–1997 рр. Такий підхід зумовлений вивченням особливостей цієї структури в незалежній Україні, порівняльним аналізом видавничого потоку окремих видавництв за віковою, типологічною і галузевою ознаками. Так, за ранжованим переліком видавництв (за даними «Літопису книг») можна визначити, що найсуттєвішу роль у формуванні потоку видань мовами національних меншин у 1987–1990 рр. відігравали видавництва «Карпати» й «Радянська школа». У видавництві «Карпати» здійснювався випуск переважно художньої та суспільно-політичної літератури (угорською і молдавською мовами відповідно 58,0% і 37,0%). За віковою ознакою переважають видання для дорослих – 75,3%. Типологічний склад потоку літератури цього видавництва представлений усіма типами видань, крім виробничих. Відповідно до місця видання перелік найпотужніших видавництв очолює «Радянська школа» (К.; Ужгород) – 80 назв видань; друге місце посідає «Радянська школа» (К.; Львів) – 38 назв видань; третє місце – «Радянська школа» (К.; Чернівці) – 33 назви; четверте місце – «Радянська школа» (Київ) – 29 назв. Переважають навчальні видання для дітей із суспільно-політичної, природничо-наукової літератури та літературознавства. На п'ятому місці за загальним ранжованим переліком – видавництво «Реклама», що здійснювало випуск переважно рекламних видань для дорослих, а також інформаційних, науково-популярних і виробничих видань майже з усіх галузей знань. Шосте місце посідає спеціалізоване видавництво для дітей «Веселка», яке за означений період видало 17 назв художньої літератури. На сьомому місці – «Політвидав України». Це видавництво здійснило випуск 14 назв видань болгарською, німецькою й польською мовами, більшу половину з яких становлять масово-політичні видання для дорослих. Одиначними назвами були видані художні, наукові, науково-популярні та навчальні видання. Усі

видання – із суспільно-політичної тематики. Восьме місце посідає видавництво «Дніпро» – 12 назв за чотири рр., 11 з яких – художні видання німецькою мовою, переважно для дітей.

І останнє місце в першій десятці видань належить видавництву «Наука», яке випустило 7 назв наукових видань із суспільно-політичної, природничо-наукової літератури і з літературознавства. Останні місця в ранжованому переліку видавництв посідають «Донбас» (Донецьк), «Вища школа», «Наукова думка», «Музична Україна» і «Промінь» (Дніпропетровськ).

Видавнича структура потоку видань мовами національних меншин у 1991–1997 рр. зовсім інша: для неї характерне зменшення обсягу назв видань за кожним з видавництв, а також іншими видавництвами, які здійснюють їх випуск. Провідну роль відіграє видавництво «Світ» (Львів), яке випустило за означений період 55 назв угорською, румунською й польською, а також по одній назві німецькою й словацькою мовами. Це все – навчальна література із суспільно-політичної, природничо-наукової тематики та з літературознавства для дітей та юнацтва, крім двох назв художньої літератури. Друге місце посідає видавництво «Освіта» (К., Ужгород), яке видало більше ніж у 2 рази менше назв видань, ніж попереднє. Воно здійснювало випуск тільки навчальної літератури, переважно для дітей. На третьому місці – «Радянська школа» (К., Ужгород), яке видало 16 назв навчальної літератури для дітей і юнацтва тільки угорською мовою. Четверте місце поділяють видавництва «Донбас» (Донецьк) і товариство «Лайніт» (Київ), які зосередили увагу в цей період на випуску художньої літератури для дітей та юнацтва. На п'ятому місці – видавництво «Карпати». Воно помітно знизило обсяг видань мовами національних меншин (більш ніж у 6 разів порівняно з попереднім періодом). Шосте місце в цьому переліку видавництв посідають одразу три видавництва: «Каменярь», «Освіта» (К., Львів), «Освіта» (К., Чернівці). Цими видавництвами здійснений випуск тільки навчальної та художньої літератури, переважно для дитячого шкільного віку. На сьомому місці – видавництво «Радянська школа» (Київ). Восьме місце посідає видавництво «Маяк» (Одеса), яке випускає лише художню літературу для різних вікових груп населення. На дев'ятому місці – «Радянська школа» (Чернівці), на десятому – видавництва, що випустили по дві назви видань мовами національних меншин: «Радянська школа» (К., Львів), «Дніпро», «Освіта» (Київ), «Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин». «Рідна мова» (Одеса).

Таким чином, аналіз видавничої структури потоку видань мовами національних меншин показав, що кількість організацій, які випускають дану літературу, ще недостатня. Крім того, деякі видавництва в 90-ті рр. припинили випуск таких видань, інші – значно знизили їх загальний обсяг. Тільки ряд видавництв, такі як «Карпати», «Реклама», «Наукова думка», випускали літературу різних типів і галузей знань. Решта – переважно навчальну літературу із суспільно-політичної, природничо-наукової тематики та з літературознавства, а також художню літературу.

Значна кількість видавництв України здійснювала випуск книг російською мовою. Та вже починаючи з 1992 р. видавництва України зменшують його від 65,5% до 34,0% у 1997 р. Потік документів російською мовою репрезентований усіма типами видань з усіх галузей знань. Переважають навчальні (26,3%) і літературно-художні видання (18,9%). Найменша частка припадає на офіційні (2,2%) і рекламні (1,5%) видання. Спостерігається нерівномірне зменшення кількості назв навчальних, наукових, довідкових, виробничих, літературно-художніх видань і збільшення більш ніж у два рази назв офіційних, науково-популярних, масово-політичних та інформаційних видань. Вивчення галузевого

складу видань України російською мовою показало, що вони випускалися щорічно з різних галузей знань. У загальному обсязі видань цією мовою провідне місце належить соціально-політичній (20,7%), природничо-науковій (18,2%), технічній (16,5%), а також художній (18,8%) літературі. Збільшення частки в щорічному потоці видань характерне для видань з усіх галузей знань, крім сільського господарства. За результатами дослідження встановлено, що значну роль у формуванні потоку видань російською мовою відіграють такі видавництва, як «Наукова думка», «Вища школа», «Основа», «Либідь», «Радянський письменник», «Дніпро», «Світ», «Урожай». Найбільшими тиражами була видана художня література – 500 000 пр. у 1996 р. й навчальна – 400 000 примірників у 1994 р. Спостерігається тенденція до зменшення тиражів видань російською мовою, особливо з техніки та сільського господарства.

Вивчення видової структури вітчизняного потоку документів мовами національних меншин свідчить, що більшу його частину становить книжкова продукція й меншу – періодичні видання. Аналіз мікропотоку періодичних документів показав, що на журнали мовами національних меншин (німецькою, угорською, польською, кримськотатарською, словацькою, вірменською, мовами їдиш та іврит) припадає тільки 0,9% від загальної кількості всіх журналів, які видаються в країні. Основними засновниками журналів стали культурно-просвітницькі центри, національно-культурні асоціації меншин Автономної Республіки Крим, Західної України та Одеси. На газети мовами національних меншин припадає 1,2%. Видаються вони майже всіма мовами національних меншин, але невеликою кількістю назв. Переважають газети румунською та кримськотатарською мовами. Найбільша кількість газет мовами національних меншин видається в Автономній Республіці Крим. Коло організацій – засновників газет достатньо широке. Це національно-культурні організації та товариства, інформаційно-освітні центри, комісії у справах національностей, приватні підприємства.

Отже, дослідження потоку документів показує, що він ще не може сьогодні забезпечити реалізацію гарантованих Конституцією України прав національних меншин на прилучення до рідної мови, досягнень національної культури, її збереження та розвиток. На нашу думку, необхідно розробляти і втілювати в життя регіональні моделі книговидання для різних національних груп населення, що допоможе виправити теперішній стан документно-ресурсного забезпечення інформаційних потреб національних меншин.

Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 9. – С.73–75.

**ЯРОШЕНКО
ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА,**

кандидат історичних наук, доцент, віце-президент з наукової роботи та інформатизації Національного університету «Києво-Могилянська академія», доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, президент Українського Фулбрайтівського Кола, виконавчий директор громадської організації «ЕЛібУкр»

Народилася 2 червня 1963 р. у м. Донецьку. У 1980 р. закінчила середню школу № 1 м. Бровари на Київщині, у 1986 р. з відзнакою закінчила Київський національний університет культури і мистецтв за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія». У цьому ж році почала працювати в Державній бібліотеці України для юнацтва, спочатку на посаді старшого методиста, згодом головного бібліотекаря, заступника директора з наукової роботи.

З січня 1995 р. – директор наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Під її керівництвом бібліотека перетворилась за доволі короткий час у потужну, якісно сформовану за складом колекцій книгозбірню (з нуля в 1992 до мільйонної колекції на сьогодні), знаного і визнаного в Україні лідера в галузі впровадження новітніх інформаційних технологій та інших інновацій, менеджменту ресурсів та сервісів, за досвідом фандрайзінгової діяльності тощо. За ініціативою Т. Ярошенко було впроваджено електронний каталог, веб-сайт бібліотеки, освоєно технології роботи з електронними ресурсами тощо.

У 2008 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.» (науковий керівник – проф. В. В. Загуменна) за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

Упродовж 25 років викладає за сумісництвом у вищих навчальних закладах спеціальні дисципліни («Соціологія читання», «Основи НДР», «Проектування АБІС», «Лінгвістичне забезпечення АБІС», «Електронні бібліотеки», «Комп'ютерні технології та ресурси», «Електронні книги та електронні читанки», «Технології Веб 2.0 для бібліотек» та ін.), активно керує науково-дослідною роботою студентів. Багато років також займається тренінговою діяльністю: через ГО «Інформатіо Консорціум», ГО ЕЛібУкр, Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти НАКККІМ та УБА. Організатор численних семінарів, конференцій з питань новітніх інформаційних технологій, автоматизації бібліотек, менеджменту електронних ресурсів, впровадження відкритого доступу до наукової інформації, наукометрії

та бібліометрії. Має досвід успішного адміністрування бібліотечних проектів (від Інституту Відкритого Суспільства, Міжнародного фонду «Відродження», Посольства США в Україні, USAID та ін.), а також участі в експертних групах з оцінювання бібліотечних проектів в межах програми «Бібліоміст» (IREX), програм Міжнародного фонду «Відродження», програм академічного обміну ім. Фулбрайта. У 2002–2006 рр. була координатором Міжнародного проекту INTAS «Акція «Електронна Бібліотека» : Доступ до наукової інформації для бібліотек України», а з 2008 – керівником проекту «Електронна бібліотека України», який згодом перетворився в Консорціум університетських бібліотек України ЕЛІБУкр.

Має державні відзнаки та нагороди: «Відмінник освіти України» (2003), Медаль Святого Петра Могили (2004), Орден княгині Ольги III ступеня (2005), а також відзнаки Української Бібліотечної Асоціації «За внесок в бібліотекознавство (2010), «За відданість бібліотечній справі» (2013).

Автор понад 100 наукових, навчально-методичних і професійних публікацій.

Коло наукових інтересів: наукова комунікація, менеджмент електронних ресурсів, відкритий доступ до наукової інформації, електронні бібліотеки та електронні архіви, наукометрія та бібліометрія, інформаційні технології в освіті.

Основні публікації:

1. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки / Т. Ярошенко. – К.: Знання, 2010. – 215 с. **2.** Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів : нові можливості розвитку бібліотечного середовища : посіб. для бібліотекарів за прогр. підвищ. кваліфікації /Укр. бібл. асоц., Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інформ. –бібл. освіти, Головний тренінгов. центр для бібліотекарів; Т. О. Ярошенко, Т. О. Якушко. – К. : Самміт – книга, 2013. –106 с. **3.** Електронні книжки та електронні читанки (рідери) в бібліотеці : з чого почати? / [уклад.: Пашкова В. С., Ярошенко Т. О.] ; Українська бібліотечна асоціація, Національна парламентська бібліотека України, Наукова б-ка Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – К. : Самміт-книга, 2013. – 63 с. **4.** Створення та використання електронних ресурсів в університетах України : за результатами дослідження / [упоряд. Ярошенко Т. О., Чуканова С. О.]; Українська бібліотечна асоц., Наукова б-ка Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія»... [та ін.]. – Київ : [Видав. – поліграф. центр НАУКМА], 2012. – 64 с. **5.** Університетська автономія : [спец. вип. часопису «Дух і Літера»] / Упоряд. С. Квіт, Г. Касьянов, Т. Ярошенко, К. Сігов, Л. Фінберг ; автор передмови В. Брюховецький ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» ; Центр європейських гуманітарних досліджень. – К. : Дух і Літера, Вип. 19, 2008. – 366 с. – (Сер.: Дух і Літера). **6.** Той, хто відродив Могилянку : збірник до 60-ліття В'ячеслава Брюховецького / упоряд. В. Моренець, В. Панченко, Т. Ярошенко. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. – 703 с. **7.** Книжковий знак Наукової бібліотеки / упоряд. Н. В. Казакова, Т. О. Ярошенко; Нац.університет «Києво-Могилянська академія. – К. : КМ Академія, 2002. – 80 с. **8.** Відкритий доступ – шлях до присутності України у світовій науковій спільноті // Вища школа. – 2011. – № 3. – С. 47–51. **9.** Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років Т. Ярошенко // Бібліотечний вісник. – 2011. – № 5. – С. 3–10. **10.** Світова цифрова бібліотека : будуємо глобальне партнерство / Т. Ярошенко. // Бібл. планета. – 2010. – № 3. – С. 5–9. **11.** До історії одного архіву : фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могилянській книгозбірні / Т. Ярошенко // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 1. – С. 25–28. **12.** Yaroshenko T. Open Access: Ukrainian Landscape [Electronic resource] // «Libraries for An Open Environment : strategies, technologies

and partnerships» : Proceedings 32nd Conference IATUL, Warsaw (Poland), 29th May – 2nd June / International Association of Scientific and Technological University Libraries (IATUL) and the Warsaw University of Technology Main Library. – Electronic data. – Warsaw (Poland), 2011 **13**. Електронна бібліотека : центри знань в університетах України / Т. А. Ярошенко // Вестн. Библ. Ассамблеї Євразії. – 2009. – №2. – С. 65–70.

Бібліотека – серце університету. Синергія поступу в Суспільстві Знань

«Хай послухає мудрий – і примножить науку, а розумний здобуде тут мудрих думок», – стверджує одна з наймудріших Книг людства – Старий Заповіт (Книга Приповістей Соломонових). У цих словах: від інформації – до знання, точніше, до їхнього примноження, закладено мудрість, яка є основною складовою сучасного етапу розвитку цивілізації – етапу інформаційного суспільства та його наступної фази – суспільства знань. Часу, коли, власне, найважливішим фактором, головною руйнівною силою суспільного розвитку стають знання. Коли місце і роль будь-якої держави у світовій спільноті пов'язані з її спроможністю виробляти, споживати і застосовувати нові знання, коли інформаційно-комп'ютерні технології стають спільним інструментом для науки, освіти, виробництва та бізнесу.

Розвиток науки та освіти в суспільстві знань невід'ємно пов'язаний з діяльністю університетів, це безумовно. Як і те, що більшість стратегічних завдань сучасного університету тісно пов'язані з діяльністю його бібліотеки. Чи, радше, мають бути пов'язані. Власне, університетська бібліотека є інформаційною основою науково-освітнього процесу, тією творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої залежить багато в чому якість та зміст навчання та наукових досліджень.

Чи все так просто в усвідомленні (вже не кажучи – у виконанні) місії, цілей і завдань бібліотеки? Чи здатна сучасна університетська бібліотека стати інформаційною основою науково-освітнього процесу? І що заважає, якщо ні? Що сприятиме? Чи готові бібліотеки на сьогодні надати науковцю – викладачеві – студенту якомога повніший доступ до вітчизняних та світових інформаційних ресурсів? Створити власні? Навчити цим користуватися? Чи відповідають уже існуючі у нас багаті колекції сучасним інформаційним запитам науковця? Яким чином (і змістовно, і фінансово) відбувається розвиток наших колекцій? Чи розуміє університетська громада цю особливу роль і місію бібліотеки? Чи здатна бібліотека лобювати себе перед академічною громадою? Чому, зрештою, так тривожно прозвучало у зверненні учасників восьмої щорічної міжнародної конференції Українського Фулбрайтівського Товариства: «Стан науки, освіти та інформатики в Україні перебуває практично на рівні імітації їхньої відповідності сучасним вимогам... Справжньою пустелею, з огляду на вимоги сучасного інформаційного обміну, виглядають українські університетські та академічні бібліотеки...».

Звичайно, ці актуальні питання мусили би бути в колі повсякчасної праці кожного з університетів. І так і є у справжніх університетах, де дбають про якісну освіту та розвиток науки. Але реальної самоврядності у вирішенні низки основних питань діяльності університетської бібліотеки не маємо, її діяльність чітко регламентована й обмежена, закута у «прокрустове ложе» численних стандартів, вимог, положень, досить часто не логічних, а інколи абсурдних. Наприклад, жорсткі вимоги звітності про кількість навчальної й наукової літератури: за якими критеріями відбувається в розумінні чиновника цей поділ? До наукових чи навчальних слід віднести праці, наприклад, М. Грушевського чи В. Вернадського,

або монографію світового вченого, яка є обов'язковою для вивчення у певній дисципліні? І взагалі кількісний стан книгозабезпечення навчальних курсів, що вимагається, не дає жодного уявлення про реальну якість інформаційного забезпечення дисципліни. Академічні бібліотеки світу відомі зовсім не кількістю примірників, а кількістю назв – різноманіттям наукової літератури, а у нас цей показник майже відсутній. От і маємо подекуди мільйонні колекції університетів на папері, які, поділені на десятки – сотні примірників підручників, перетворюють академічну бібліотеку на навчальну. Жорстка прив'язка матеріальної відповідальності бібліотекаря за колекцію спричиняє якнайменше закриття для доступу частини цінних фондів: про який відкритий доступ, що є стандартом в американських університетах, може йти мова? І бібліотеки вимушені часто утримувати тому застарілі й непрофільні видання, адже за списанням завжди стоїть потенційний перевіряючий, уже від початку переконаний у можливих зловживаннях. Суцільний переоблік фондів також є профанацією в умовах, коли колекція більша за 100 тис., і на облік фактично лишається лише один літній місяць, вільний від навчального процесу. Електронні ресурси, які мусять бути зазвичай такою ж стандартною складовою колекції, як і друковані видання, взагалі не можуть існувати з огляду на чинні правила. Потребує перегляду і положення про університетські бібліотеки в цілому, адже за місією це академічні бібліотеки, але наукова діяльність не передбачена ані відповідними підрозділами, ані посадами в типовому штатному розкладі. І чому типовий штатний розклад для бібліотеки взагалі має статус закону, адже університет сам може адекватно реагувати на вимоги часу і створювати такі посади, які реально потрібні сучасній бібліотеці, наприклад, фахівця з електронних ресурсів. Відповідність оплати праці бібліотечних працівників до показників кількості читачів та книговидач теж формальна, бо реальними критеріями мусять бути реальна відвідуваність (а отже, потрібність) бібліотеки, з урахуванням і статистики використання електронних ресурсів, сайту, електронного каталогу в Інтернеті тощо. Окремим сумним рядком у нашому сьогоденні є славнозвісний Закон про тендерні закупівлі, де книга потрапована як товар, і кращі інтелектуальні сили бібліотек працюють не на якісну розбудову власних колекцій, а на творення численних паперів, тим часом як мізерні наклади, що має сьогодні українська книга, щезають і не доходять до бібліотек. А ще потрібно відслідкувати книжковий ринок в умовах майже повної відсутності інформації про «Книги в друці», так само, як відсутність книготорговельних фірм, що працюють з усім ринком країни, а не лише з окремими видавництвами; проблематично також знайти посередників, що погодяться доставити з-за кордону не те, що користується попитом, а те, що потрібно університетові. І «вполювати» на «сіру» (малотиражну) літературу, інформація про яку взагалі відсутня.

А відсутність не те що системи електронної доставки документів, а бодай елементарної координованості університетських (та й інших) бібліотек у розвитку колекцій та передплаті періодичних видань, особливо закордонних?

Цей перелік можна продовжувати, на жаль. До цих проблем, зрозуміло, додається ще й безліч інших, пов'язаних із діяльністю наших університетів в умовах постійного бюджетного дефіциту, з організаційно-фінансовими та академічними проблемами університетської освіти в Україні загалом. Ідеться про те, щоб бібліотека вищого навчального закладу, як і власне університет, мали змогу самостійно приймати рішення щодо внутрішнього управління та фінансування, визначення власної стратегії для забезпечення реальної синергії, а не просто співіснування університету та його бібліотеки.

«Бібліотека – серце Університету»: цю відому тезу ми повторюємо часто в Києво-Могилянській Академії, бо власне тут можна говорити про початки цього спільного творення інформаційного науково-освітнього простору, про невід’ємність і взаємопов’язаність діяльності нашої бібліотеки передусім з академічним процесом, коли бібліотека реально перебуває в центрі навчального процесу, бо ж студенти постійно, щоденно потребують інформації для постійної щоденної праці. «Бібліотека – це стиль життя в Академії», – кажуть наші студенти, а стратегічний план розвитку НаУКМА запропонував наступне визначення ролі книгозбірні: «Бібліотека – не лише місце книговикористання, книгопошанування, а також і мозковий центр університету, пов’язаний незліченними нитками з усіма світовими інформаційними ресурсами, забезпечуючи швидко та зручний доступ до всіх ресурсів, перебуваючи в центрі академічного та дослідницького процесів». Подібне рішення підтримки академічної освіти, коли бібліотека перебуває в центрі навчального процесу, – не часто зустрічається у вітчизняній практиці вищої школи. (До речі, як нечасто зустрінеш і чітко визначене розуміння місії, ролі та місця бібліотеки в університеті загалом). Бібліотека НаУКМА, задумана та реалізована відповідно до здебільшого експериментальних стандартів забезпечення та підтримки академічної освіти та науки у відродженій Академії, одночасно з урахуванням нормативно-правової бази пострадянського суспільства (штатний розклад, оплата праці тощо) намагається працювати за міжнародними стандартами; співпрацювати з вітчизняними та зарубіжними бібліотеками, вчитися самим та навчити інших одночасно. Бібліотека має досить унікальний досвід становлення за доволі короткий час як потужної, якісно сформованої за складом колекцій книгозбірні (з нуля в 1992 до майже півмільйонної колекції на сьогодні), зного і визнаного в Україні лідера в галузі впровадження новітніх інформаційних технологій та інших інновацій, за досвідом фандрайзінгової діяльності тощо. Концептуально це було зумовлено вимогами нашого університету, відповідністю діяльності бібліотеки тим освітнім формам, які втілювалися в НаУКМА. Наш університет завжди виходив з того, що без потужної бібліотеки неможливим є ні нормальний навчальний процес, ані успішна наукова діяльність. Бібліотека розвивалася в тісній взаємодії з усіма структурними елементами НаУКМА, повною мірою розділяючи історію та сьогодення університету, доповнюючи та збагачуючи їх різнобарв’ям своєї специфічної діяльності.

Коротка довідка в цифрах: Колекція друкована 461 тис. прим. / 220 тис. назв наукової та навчальної літератури, близько 1000 назв періодичних видань. Щорічне поповнення фонду складає 30 тис. прим. Колекція електронних видань нараховує близько 2000 назв книг, 33 баз даних, близько 30 тис. назв електронних журналів. Розгорнута структура інформаційного обслуговування: до 12 читальних залів та 5 абонементів підбібліотек (найбільші серед яких Дослідницька, Бакалаврська) щодня звертається в середньому 1824 читачі, середня книговидача за день складає 3504 прим. Близько 50 тис. прим, знаходиться у відкритому доступі. Інтегрована бібліотечна система ALEPH дозволила автоматизувати більшість основних технологічних процесів – від комплектування та каталогування (одна з небагатьох бібліотек в країні, де відсутній картовий каталог, а є Веб-каталог, доступний в Інтернеті) до циркуляції через електронне замовлення та облік книговидачі, управління формулярами та звітність, створені умови для запровадження віртуального управління матеріалами до навчальних курсів, електронна бібліотека включає як власні цифрові ресурси, так і ресурси віддаленого доступу), працюють відповідно служби бібліографічно-інформаційні. Згідно з концепцією наукової

бібліотеки НаУКМА інформаційне забезпечення розглядається як комплекс, де все функціонально взаємопов'язане та підпорядковане досягненню єдиної мети: забезпечення доступу до необхідних ресурсів для отримання знань, інформації та ідей на основі академічної свободи, відкритості інформації, оперативності та комфортності, різноманітності своїх колекцій, з використанням найвищих стандартів та інновацій в організації та управлінні. Слід однак зазначити, що становлення нашої бібліотеки відбувалося не в абстрактному світі, і зовсім не в тепличних умовах максимальної уваги до бібліотеки, а з урахуванням як внутрішніх умов і ресурсів – юридичних, фінансових, людських, так і зовнішніх факторів. І не все так просто і бездоганно, як, можливо, хотілося б. Радше не із урахуванням, а за майже повної відсутності таких умов, досить часто з активним відстоюванням свого місця і ролі, з вимушеною необхідністю залучення коштів на різноманітні проекти, необхідністю першими торувати шляхи освоєння нових технологій.

До цього ж додамо чинники, що вже були зазначені: жорстока регламентація діяльності університету взагалі та його бібліотеки зокрема, парадигма стану сучасної бібліотечної справи в Україні, коли, наприклад, новітні інформаційно-бібліотечні технології впроваджуються без розробки національних стандартів, суттєво відчутною є нескоординованість дій провідних наукових та бібліотечно-інформаційних установ, за відповідних сучасних вимог до бібліотечної професії та існуючих нормативів в оплаті праці тощо – тобто існували й існують як внутрішні фактори, які гальмують або прискорюють наш рух уперед, так і, відповідно, зовнішні. Якою є сьогодні бібліотека університету в Україні? Спробуємо порівняти ідеальне з реальним. Ідеальної моделі бібліотеки сучасного університету не існує. Це динамічна структура, яка розвивається, змінює певні функції. Якою бути сьогодні і в майбутньому університетській бібліотеці – залежить від того, яким буде університет. Але й навпаки – університет буде таким, яким буде його бібліотека. В ідеалі ми говоримо про синергію спільного розвитку всіх університетських структур – планів і завдань – із бібліотекою: таке взаємодоповнення і взаєморозуміння, така взаємодія, яка дійсно породжує нову якість, нові можливості, більші ніж просто арифметична сума частин.

Наважуся запропонувати кілька основних варіантів існування сучасних університетських бібліотек в Україні. Варіант перший: бібліотека університету є допоміжним, обслуговуючим підрозділом, з мінімальним завданням забезпечення навчального процесу мінімальним же набором навчальної передусім літератури. Нам знайомі й приклади, коли бібліотека взагалі відсутня чи майже відсутня, університет через власне видавництво забезпечує студентів підручниками власних викладачів.

Варіант другий, на жаль, найбільш поширений: бібліотека й університет живуть у паралельних світах, інколи перетинаючись у спробах, наприклад, взаємодії з коригування навчальних планів відповідно до існуючого фонду чи, навпаки, у проведенні спільних культурологічних та інформаційних заходів. Університет розвиває свої навчальні та дослідницькі програми, не орієнтуючись на бібліотеку, не дбаючи про відповідне інформаційне забезпечення цих програм. У свою чергу, бібліотека розвиває свої колекції за своїм власним розумінням стратегії університету або ж і взагалі за принципом стихійним, зважаючи на здебільшого обмежені фінансові ресурси, до яких важким ярмом майже повної зупинки цивілізованого процесу розвитку колекції долучилася знову ж тендерна процедура придбання книг.

І тоді маємо: навіть найкраще організована і багата бібліотечна колекція – не «працює» певний набір сервісу і послуг не відповідає реальним потребам

учених, викладачів і студентів. Варіант третій: університетська бібліотека працює на випередження, пропонуючи університетській громаді такий набір інформації, ресурсів, послуг, який іще НЕ ПОТРІБЕН більшості, бо ж потребує певних зусиль, навичок і вмій: наприклад, у створенні віртуальної колекції матеріалів до курсів, використанні електронних ресурсів – баз даних, електронних книг, електронних бібліотек, – у запровадженні дистанційного навчання, у віртуальному проведенні наукових досліджень тощо. Така бібліотека, власне, пропонує – активно чи пасивно – зміну сценаріїв не у змісті освіти, а в її формах і методах, не у визначених напрямках наукових студій, а в їхньому інформаційному забезпеченні.

Звичайно, такий погляд є дещо поверховим, звичайно, тут є багато питань, пов'язаних доглибинно з якістю освіти та наукових досліджень в університетському середовищі України загалом: у кваліфікації кадрів вищої школи, у здебільшого невизначених іще пріоритетах та реальних механізмах інтеграції науки та освіти в університеті, уваги до наукових досліджень, на ґрунті яких відбувається і навчання, у небажанні (а часто й просто невмінні) університетських дослідників інтегруватися до більш широкої світової наукової співдружності (бодай за причини незнання іноземних мов та інформаційних технологій), у суперечностях у сприйнятті студентами (а часто й викладачами) складних багатофункціональних і міждисциплінарних знань, у відсутності ставлення студентів та викладачів ВНЗ до процесу навчання як до досить важкої праці. Повертаючись до проблем бібліотечних, власне, до тих можливих шляхів творення моделі сучасної університетської бібліотеки в епоху суспільства, базованого на знаннях. В умовах переходу до інформаційного суспільства перед бібліотечною спільнотою з дедалі більшою гостротою постає проблема трансформації книгозбірень із пасивних автономних сховищ документованих знань на паперових носіях в активних розповсюджувачів їх засобами електронних комунікацій та навігаторів у безмежному світі інформації, а – вірогідно – і посередників між авторами наукової та суспільно значущої інформації та її споживачами через створення системи електронних видань, електронного книгодрукування, відкритих архівів, інституційних репозитаріїв). Безумовних змін зазнає також система інформаційно-бібліотечного обслуговування, побудована на принципах оперативності і доступності інформації: підтримка віддаленого доступу до електронних ресурсів (баз даних, електронних книг, електронних журналів, електронних бібліотек взагалі) у будь-який час із будь-якого регіону за принципом 24 години на добу 7 днів на тиждень 365 днів на рік.

Нечувано швидкими темпами на світовому рівні відбувається розбудова інформаційної інфраструктури. В одній з останніх книг триразового пулітцерівського лауреата, активного в Західному світі пропагандиста глобалізації Томаса Фрідмана «Світ плаский» – своєрідному підручнику з новітньої економічної історії описано перспективи глобалізованого світу, який насправді, завдяки інформаційним технологіям, невпізнанно змінюється, адже транснаціональним корпораціям абсолютно байдуже, де винайняти програміста, дизайнера чи інженера, – у Сан-Франциско, Шанхаї чи в Новосибірську, де планують побудувати нові «Силіконові долини», і світ виглядає зовсім невеличким. Нечуваними темпами йде і створення електронних бібліотек. Країни «великої сімки» включили проект створення онлайн-бібліотек «Bibliothecauniversalis» до числа 11 найбільш важливих науково-технічних проектів, виділяючи на це сотні мільйонів доларів. У Росії ще в 1999 р. було започатковано міжвідомчу програму «Електронні бібліотеки Росії», що стала складовою федеральної цільової програми «Електронна Росія». Амбіційні плани має Китай – минулого р. випущено таку саму кількість електронних книжок, як і традиційних друкованих.

Аналогічні програми існують і в інших країнах світу: Австралії, Японії тощо. Наприкінці 2005 р. Google заявив про виділення 3 мільйонів доларів на спільний з бібліотекою Конгресу США проект створення Світової Цифрової Бібліотеки. Не будемо говорити про вітчизняну практику, яка зрозуміла. Здебільшого і університети, вже не кажучи про їхні бібліотеки, залишаються «поза кадром» і під час визначення національних науково-технічних програм, і в численних публікаціях з питань інформатизації України, де цей багатоаспектний процес зводиться найчастіше до технократичного завдання створення комп'ютерних мереж. Серед першочергових завдань сучасної університетської бібліотеки є розвиток електронної колекції, створення електронної бібліотеки, заснованої і на власних ресурсах, і на доступі до якісної світової наукової інформації (ресурсів віддалених). Значні переваги відкриває перед університетськими бібліотеками України нова модель наукової комунікації, відома під назвою Будапештської ініціативи – відкритий доступ. Бібліотека НАУКМА працює наразі над проектом створення Інституційного репозитарію та електронної бібліотеки в цілому. Серед основних складових проекту – доступ до максимального ядра світових наукових електронних ресурсів (що охоплюють різноманітні галузі наук і напрями наукових досліджень та потреби академічних процесів в університетах країни); створення власних електронних ресурсів – електронних каталогів, електронних фондів, повнотекстових ресурсів власної генерації, а також баз даних, – створення електронних бібліотек у справжньому розумінні цього поняття. Ми пропонуємо колегам також працювати над спільними діями в технологічних підходах до створення Відкритих Архівів (інституційних репозитаріїв, що містять електронні ресурси наших університетів – від електронних публікацій вчених до освітніх та дослідницьких ресурсів, дисертацій, будь-яких інших матеріалів). Серед складових проекту – також створення Журналу Відкритого Доступу. Така об'єднана програмними і технічними засобами, а також відповідними комунікаціями бібліотека дасть змогу забезпечити наших науковців, викладачів, студентів, з одного боку, і представити світовій спільноті наші надбання, з іншого.

У рамках цієї стратегії університетська бібліотека трансформується в інтегрований університетський інформаційний науково-освітній, дослідницький, культурологічний, видавничий центр із наданням широкого спектру інформаційних послуг та функціями досвідченого навігатора в інформаційних потоках.

«Мудрість розумного – то розуміння дороги своєї», – стверджує Книга Приповістей Соломонових зі Старого Заповіту. Від усвідомлення нашого спільного шляху – синергії розвитку наших університетів і їхніх бібліотек – базових і системоутворюючих елементів всієї інституції – у творенні інформаційного науково-освітнього простору залежить майбутній розвиток освіти та науки України, а отже, її майбутнє.

*Дух і літера. – Київ, 2008. – № 19 : Університетська автономія. – С.70–79.
Електронна версія: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/98>.*

РОЗДІЛ 5

БІБЛІОТЕКА І ЧИТАЧ В ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА

Бачинська Н. А.
Безручко О. В.
Вертій Ж. С.
Захарова Н. Б.
Зніщенко М. П.
Іванова І. Ф.
Кулієва Т. В.
Литвин А. В.
Матвійчук О. Є.
Монько Т. С.
Ніколайко Г. В.
Новікова Н. О.
Попова (Госарт) Ю. О.
Прокопенко Л. І.
Романченко І. Г.
Тимошенко І. В.
Шипота Г. Є.
Шуляк С. О.

**БАЧИНСЬКА
НАДІЯ АНАТОЛІЇВНА,**

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилась 1 січня 1971 р. у м. Умань Черкаської обл., в 1988 р. закінчила середню школу. З 1989 по 1993 роки здобула освіту в Київському державному інституті культури за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія». Після закінчення інституту працювала завідувачем лабораторії кафедри дитячої літератури, з 1994 по 1997 р. – навчання в аспірантурі КДІК.

У 1998 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Формування особистості підлітків в клубах за інтересами в умовах бібліотек для дітей» (науковий керівник – доктор культурології, професор Т. О. Долбенко) за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство і бібліотекознавство».

З 2008 по 2013 р. – заступник декана факультету культурології КНУКІМ. З 2013 р. по 2016 р. – завідувач кафедри книгознавства і бібліотекознавства.

Автор понад 50 праць наукового та навчально-методичного характеру, учасник міжнародних та всеукраїнських конференцій, семінарів, науковий керівник дисертаційних, магістерських робіт.

Викладає дисципліни: «Бібліотечна психологія», «Основи науково-дослідної роботи», «Бібліотекознавство», «Бібліотечний менеджмент і маркетинг».

Коло наукових інтересів: сучасні концепції вітчизняного та зарубіжного бібліотекознавства, менеджмент і маркетинг в діяльності бібліотек, читач сучасної бібліотеки, підготовка кадрів для бібліотечно-інформаційної галузі, управління сучасною бібліотекою.

Основні публікації:

1. Бачинська Н., Новальська Т. Бібліографознавець, бібліотекознавець, педагог Віра Вікторівна Загуменна (до ювілею з дня народження) / Н. Бачинська, Т. Новальська. // Бібліотечна планета. – 2014. – № 4. – С. 23-24. **2.** Новальська Т. В., Бачинська Н. А. Шляхи вирішення проблем дефіциту кваліфікованих кадрів у бібліотеках України / Т. В. Новальська, Н. А. Бачинська // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 6. – С. 18–20. **3.** Бачинська Н.А., Тимошенко І.В. Талант помножений на працю (До 60-тиріччя з Дня народження) / Н. А. Бачинська, І. В. Тимошенко // Бібліотечна планета. – 2015. – С. 35-36 **4.** Новальська Тетяна Василівна: біобібліогр. покажч. / Нац. іст. б-ка України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; упоряд.: Н. А. Бачинська, Т. С. Кудласевич, Ю. В. Новальська, Т. А. Приліпко, П. М. Штих; наук. ред. Т. В. Добко; редкол.: З. Х. Мусіна, С. І. Смілянець; відп. за вип. А. В. Скорохватова. – Київ, 2015. – 84 с. **5.** Нормативно-правові засади удосконалення системи бібліотечно-інформаційної

освіти / Н. А. Бачинська // Молодий вчений. – 2016. – № 12. – С. 177 – 180.

6. Бачинська Н. А. «Бібліотекознавство: Довідник для вищих навчальних закладів. Спеціальність: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». / Надія Анатоліївна Бачинська, Галина Володимирівна Салата. – Київ: «Медінформ», 2016. – 228 с.

7. Бачинська Н. А. «Бібліотекознавство: Посібник для вищих навчальних закладів. Спеціальність: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». / Надія Анатоліївна Бачинська, Галина Володимирівна Салата. – Київ: «Медінформ», 2016. – 242 с.

8. Бачинська Н. А. Салата Г.В. Національні бібліотеки світу: Навчальний посібник. Спеціальність: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Н. А. Бачинська, Г. В. Салата. – Київ: «Медінформ», 2016. – 232 с.

9. Бачинська Н. А. Бібліотечно-інформаційна освіта: термінологічний підхід / Надія Анатоліївна Бачинська // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип.44 – С. 162–170.

10. Бачинська Н.А. До джерел вищої бібліотечної освіти в Україні (початок ХІХ – перша чверть ХХ століття) / Надія Анатоліївна Бачинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – № 2. – С. 46–52.

Кадри сільських бібліотек: проблеми та перспективи

У статті проаналізовано кадровий склад сільських бібліотек за освітнім рівнем та стажем роботи в бібліотеці, охарактеризовано діяльність сільського бібліотекаря в умовах стрімкого розвитку інноваційних технологій.

Сучасна сільська бібліотека – одна з головних соціально-комунікаційних структур на селі, що забезпечує інформаційну підтримку жителів сільської місцевості, збереження та примноження національних і загальнолюдських цінностей, передачу їх у часі та просторі, через організоване спілкування та обмін інформацією. Тому фахівець, який працює в сільській бібліотеці повинен бути людиною освіченою, грамотною, мати високу культуру, він має добре знати життя тієї території, де знаходиться бібліотека, характерні особливості контингенту її користувачів.

Сучасному бібліотекарю на селі притаманні риси менеджера культури, адже він володіє основами управління не тільки бібліотеки, а закладів культури в цілому, вміє прогнозувати запити користувачів, організовувати диференційоване інформаційно-бібліотечне обслуговування, сприяє навчально-виховному процесу, планує, моделює свою роботу, в залежності від інформаційних потреб (ІП) жителів сільської громади.

Кадровий потенціал сільських бібліотек залишається малодослідженою темою, цим і зумовлюється актуальність даної статті.

Мета статті проаналізувати кадровий потенціал сільських бібліотек, виявити їх освітній рівень та показати стаж роботи в бібліотеках, намітити перспективи розвитку цієї професійної групи в умовах стрімкого розвитку інноваційних технологій.

Проблема кадрового забезпечення сільських бібліотек до тепер не стала темою окремого дослідження, проте проблеми діяльності бібліотек цього типу оприлюднювались у фахових виданнях. Особливо цінним і цікавим є дослідження, що здійснювалось Національною парламентською бібліотекою України «Сільська бібліотека на мапі України» (2007).

Різні аспекти щодо функціонування сільських бібліотек нашли відображення у статтях О. Акінфієвої, О. Башун, Н. Богзи, Т. Вилегжаниної, С. Кравченко, О. Мастіпан, О. Матвієнко, В. Ракитянської, Л. Сидоренко, З. Тарантюк, І. Цуріної.

Як зазначають науковці та практики, в роботі сільської бібліотеки велика роль відводиться саме бібліотекарю. Функціонування будь – якої установи, і зокрема бібліотек залежить безпосередньо від професійного рівня та особистих якостей її працівників. Кожен відвідувач повинен мати впевненість у тому, що знайде у бібліотеці не тільки корисну для нього інформацію, потрібну книжку але й зустрінє

привітну людину, висококваліфікованого фахівця, який завдяки своїм знанням намагатиметься задовольнити його культурні, інформаційні, освітні потреби.

Сучасний бібліотекар повинен знати і володіти не лише новітніми технологіями, повинен мати високий рівень культури, бо він не тільки виховує читача, а й сприяє його інтелектуальній діяльності. Сьогодні бібліотекар виступає в ролі консультанта, аналітика, технолога, порадника, викладача. Його праця безпосередньо залежить від тих функцій, які притаманні сільській бібліотеці, а саме: головних – кумулятивної, меморіальної, інформаційно-комунікативної та похідних – просвітницької, виховної, виробничої, рекреаційної та гедоністичної. Виконання цих функцій потребує від бібліотекаря додаткової освіти, головною метою якої є створення механізму професійної соціалізації особистості бібліотекаря, що включає: по-перше, вдосконалення процесів модернізації бібліотечної справи; по-друге, підвищення соціального статусу бібліотек і, нарешті, умови розвитку професійного бібліотечного співтовариства.

Тому не можливо уявити сучасного фахівця будь-якої бібліотеки, а тим паче сільської, без повної вищої або базової (хочемо підкреслити) бібліотечної освіти. Адже лише у вищих учбових закладах, коледжах культури, де функціонують кафедри бібліотекознавчого спрямування, майбутні фахівці отримують знання, вміння, навички для виконання будь якої операції, пов'язаної з їх професійною діяльністю – обслуговування, бібліографування, каталогізацію, обробку документів, вивчення потреб та інтересів користувачів, проведення роботи по комплектуванню та збереженню фондів тощо. Крім того, в планах вищих учбових закладів закладено цілий ряд учбових дисциплін, в процесі вивчення яких майбутніх бібліотекарів готують як медіа спеціалістів, які володіють новітніми інформаційними технологіями та передають свої знання користувачам у оволодінні інформаційною грамотністю та формуванні інформаційної культури.

Освітній рівень сільських бібліотекарів, як свідчать статистичні показники, поки залишається дуже низьким.

Так на початок 2012 р., загальна кількість фахівців, що працюють у сільських бібліотеках сфери управління та впливу Міністерства культури України, становить 15275 осіб (це на 117 осіб менше, ніж у 2010 р.). Серед працівників сільських бібліотек повну вищу освіту мають 1069 осіб – 6,9% (на 15 осіб менше, ніж у 2010 р.), базову бібліотечну – 8240 осіб – 54% (на 213 осіб менше у порівнянні з 2010 роком). Ці показники можуть свідчити як про відтік із галузі фахівців з базовою вищою бібліотечною освітою, так і про набуття ними повної вищої фахової освіти і, відповідно, перехід до іншої категорії визначення освіти.

Найбільша кількість (подаємо у відсотках) працівників з бібліотечною освітою на 1 січня 2012 р. мали наступні області (Таблиця 1).

Показники пораховані, опираючись на довідник Бібліотечна Україна в цифрах. Статистичний збірник 2012 р.

Таблиця 1

Область	Фахівців з бібліотечною освітою у%	Закінчену вищу бібліотечну освіту мають	Базову вищу бібліотечну освіту мають
1. Рівненська	84,9	19,4	65,5
2. Волинська	84,1	5,2	78,9
3. Закарпатська	77,9	6,1	71,8
4. Тернопільська	74,2	3,4	70,8
5. Хмельницька	71,3	6,6	64,7

Як видно із таблиці найбільший відсоток з вищою освітою посідає Рівненська область – 19,4%, найменше в Тернопільській області – 3,4%, водночас з базовою освітою в цій області працює 70,8% фахівців, що і висуває її у п'ятірку перших. Поряд з областями, що подано у таблиці найбільший відсоток бібліотечних працівників з вищою освітою в Миколаївській області – 11,3%, Київській – 9,8%, Донецькій – 9,5%, Черкаській – 9,4% областях. Проте на нашу думку, це не є достатній показник, для українських сільських бібліотек вони мають бути в декілька разів вищими.

Серед областей в яких відсоток працівників з бібліотечною освітою значно менший середньостатистичного по країні є області (Таблиця 2):

Таблиця 2

Фахівців з бібліотечною освітою у%	Область	Закінчену вищу бібліотечну освіту мають	Базову вищу бібліотечну освіту мають
38,6	1. Одеська	5,2	33,4
41,8	2. Київська	9,8	32
48	3. Житомирська	3	45
49,8	4. Харківська	9,3	40,5
52	5. Чернігівська	5,4	46,6

Як бачимо бібліотеки Київської і Харківської областей мають доволі високий відсоток фахівців з повною вищою бібліотечною освітою, відповідно – 9,8% і 9,3%, проте з базовою освітою цей відсоток значно менший середнього по країні, що відкинуло бібліотеки цих областей у перелік з найменшими показниками.

Сільські бібліотеки в яких найменша кількість працівників з повною бібліотечною освітою працюють в областях: Львівська – 2,9%, Житомирська – 3%, Херсонська – 4,4%, Чернівецька – 4,7%, Волинська – 5,2%, Чернігівська – 5,4%.

Проблема освітнього рівня сільського бібліотекаря потребує нагального вирішення, адже серед фахівців бібліотек країни, саме ця категорія має найменший освітній цenz. На сьогодні в Україні підготовку бібліотечних кадрів за трьома рівнями: бакалавр, спеціаліст, магістр здійснює п'ять вищих навчальних закладів, а саме Київський національний університет культури і мистецтв та дві його філії в містах Миколаїв та Ужгород, Харківська державна академія культури, Рівненський державний гуманітарний університет, Луганська державна академія культури та Львівський національний університет імені Івана Франка. Діяльність кафедр бібліотечного спрямування у вищих навчальних закладах в таких містах як Київ, Харків, Рівно, Миколаїв, Луганськ дає у відповідних областях показник найбільшої кількості фахівців на селі з вищою освітою, винятком є Львівська область та області західного регіону.

Кількість тих фахівців, що мають базову вищу освіту, тобто тих хто закінчив коледж або училище культури, значно більше, ніж тих хто закінчив вузи культури. І це не дивно, адже по країні коледжів культури нараховується 20, тобто майже в кожній області можна отримати бібліотечну середню спеціальну освіту.

Слід зауважити, що в будь-якій бібліотеці, а тим паче сільській, працівники повинні мати фахову освіту, а відсоток цих працівників має сягати до 100. Тобто, якщо з вищою повною до 20%, то з базовою має бути 80%. Недопустимим є той факт, що в сільських бібліотеках області з бібліотечною освітою працює така незначна кількість фахівців, як подано у таблиці 2. Та і в інших областях сукупний показник освіти далекий від стовідсоткового показника.

За стажем роботи персонал сільських бібліотек сфери впливу МК України розподілився таким чином: до 3 років – 10% (1679 осіб), 3–9 років – 23,4%

(3583 особи), понад 10 років – 21,6% (3306 осіб), понад 20 років – 43,9% (6709 осіб).

Те, що кадри сільських бібліотек поступово старіють, свідчить статистика. Так тих хто працює в бібліотеках більше двадцяти років нараховується, як було показано вище, 6709 осіб (43,9%). Сільські бібліотеки, де ці показники перевищують середньостатистичні по країні, належать до наступних областей: Івано-Франківська (53%), Рівненська (52%), Волинська (52%), Закарпатська (51%), Сумська (48,5%).

Проте, як свідчать соціологічні дослідження останніх років, найбільш активними, працездатними і професійно-свідомими є саме ті бібліотекарі, які працюють понад 20 років, які мають освіту, досвід, знають проблеми своєї громади, їх шанують і поважають односельці.

Але вже декілька років активно дискутується питання, хто прийде на заміну цим висококваліфікованим працівникам?! В тих областях де їх найбільше, нажаль кількість молодих працівників, найменша: Івано-Франківська (8,1%), Рівненська (7,2%), Волинська (6%), Закарпатська (5,9%), Сумська (7,5%). Найбільший відсоток молодих фахівців працює у сільських бібліотеках областей: Миколаївській (18,8%), Кіровоградській (14,4%), Одеській (14,3%), Вінницькій (14,2%), Київській (14,1%), Харківській (13,9%), Чернівецькій (13,8%). В решті областей він наближається до середньостатистичного (10%).

Це звичайно дуже низькі показники порівняно з минулими роками, коли існував державний розподіл випускників після закінчення вузу.

Проблема в тому що багато молоді не мають бібліотечної освіти, але слід наголосити, що освіту можна здобувати навчаючись заочно.

На діяльність сучасних бібліотек справляє великий вплив інформатизація. Вона визнається більшістю спеціалістів глобальною світовою тенденцією, що відбувається у процесі переходу до інформаційного суспільства, тобто такого, де більшість працездатного населення зайнята у сфері творення, розподілу, обміну інформації, де кожний може одержувати необхідний інформаційний продукт або послугу у будь-якому місці і в будь-який час.

Тенденція до глобальної інформатизації і комп'ютеризації суспільства посилює потребу у інформаційних технологіях у бібліотеках різних типів, а тим паче сільських, організації в них системи створення і використання інформаційних ресурсів і послуг, мереж різного рівня, які забезпечують оперативний і багатоаспектний доступ до різних видів інформації, в тому числі і регіональної. Це закономірно ставить нові вимоги до сільського бібліотекаря, підняття його освітнього рівня.

Адже провідне місце в підготовці сучасного фахівця бібліотек займає оволодіння новими інформаційними технологіями. Засвоєння технологічного підходу є не стільки інструментом вирішення конкретного завдання, скільки засобом добре організованого, ефективного мислення, що до того ж сприяє змістовному розв'язанню багатьох бібліотечних проблем і особливо, в сільській місцевості.

Найважливішим залишається питання підняття іміджу цієї професії, її значимості для майбутнього нашої держави. Молодь має бачити перспективу, відчутти підтримку з боку влади, щоб посада бібліотекаря на селі була шанованою і престижною.

Керівникам управлінь культури як на обласному, так і на районному рівнях, головам сільських рад слід пам'ятати про сільського бібліотекаря, про те що бібліотека на селі залишається єдиним безкоштовним закладом культури, освіти, інформації, а в майбутньому головною складовою інформаційної цивілізації.

**БЕЗРУЧКО
ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА,**

*здобувач аспірантури
Київського національного університету
культури і мистецтв, провідний методист
Національної бібліотеки України для дітей*

Народилась 26 листопада 1972 р. в м. Києві. Трудовий шлях розпочала 1990 р. після закінчення середньої школи на посаді бібліотекаря Центральної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва. Без відриву від виробництва у 2000 р. закінчує Київський національний університет культури і мистецтв, освоює нові інформаційні технології, навчаючись на курсах за програмами «Користувач ПК», «Офіс-менеджер ПК» і продовжує працювати на посадах головного бібліотекаря, зав. відділом інформаційних технологій. У 2005–2007 рр. працює методистом в Інституті реклами.

У Національній бібліотеці для дітей працює з 2010 р. на посаді провідного методиста науково-дослідного відділу, веде наукову діяльність з проблем дитячого читання.

У 2011–2012 рр. пройшла післядипломне навчання у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за програмами «Розвиток бібліотечної соціології в системі загальної соціологічної науки», «Організація та управління змінами в публічній бібліотеці в умовах інформатизації та соціально-економічних перетворень».

Розробила програми та провела дослідження: «Про діяльність соціологічних служб обласних бібліотек для дітей», «Бібліотека, книга, комп'ютер, читання: орієнтації підлітків», «Нас єднає Шевченкове слово», результати яких висвітлено в соціологічних бюлетнях.

Створила електронний банк даних «Соціологічна служба ОБД діє...».

Ініціювала розробку партнерських проектів «Україна читає дітям» спільно з газетою «Комсомольская правда» в Україні», «Книга творить людину» спільно з Редакцією освітянських видань.

Вперше в НБУ для дітей розгорнула системну дослідницьку роботу щодо вивчення та запровадження інноваційного досвіду бібліотек зарубіжжя з питань бібліотечного обслуговування дітей. З цією метою започаткувала випуск інноваційних матеріалів з досвіду роботи в серії «Бібліотечний формат для дітей – нова якість в новому столітті». В рамках серії узагальнила досвід «Як створюються читаючі нації: з досвіду Великобританії», а також дитячих бібліотек України в рамках проекту «Україна читає дітям».

Член громадської професійної організації «Українська асоціація працівників бібліотек для дітей»; ініціатор розробки стратегії розвитку Української асоціації дитячих бібліотек «Стратегія – 2021», а також комплексу заходів до відзначення

Всеукраїнського дня бібліотек – як загальномасштабної акції, спрямованої на створення нового іміджу бібліотеки, бібліотекаря в громаді.

Відзначена Подякою Київського міського голови, почесною грамотою Української асоціації працівників бібліотек для дітей, грамотою Редакції освітянських видань.

Має понад 30 публікацій як в наукових виданнях, так і в професійній пресі.

Коло наукових інтересів: бібліотечне обслуговування дітей, соціологія і педагогіка дитячого читання.

Основні публікації:

1. Дитяче читання як незмінна цінність культури формування особистості в інформаційному суспільстві / О. В. Безручко // Культура і мистецтво у сучасному світі : наук. зап. КНУКІМ. – К., 2011. – Вип. 12. – С. 24–39. **2.** Соціологічні дослідження читання підлітків : зарубіжний досвід / О. В. Безручко // Культура і сучасність : альманах, К. : Міленіум, 2012. – №11. – С. 83–89. **3.** Обласні бібліотеки для дітей як наукові та культурні центри в Україні ХХ–ХХІ ст. : соціогуманітарний аспект / О. В. Безручко // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Українство у світовому гуманітарному просторі». – К., 2010. – С. 23–25. **4.** Читацький марафон: з досвіду бібліотек Росії / О. В. Безручко // Шкільна бібліотека. – К., 2011. – №11. – С. 61–64. **5.** Свято книги і читання в Україні : огляд заходів бібліотек для дітей в Україні до Всеукраїнського тижня дитячого читання у 2011, 2012 рр. // Шкільна бібліотека. – К., 2012. – №2. – С. 15–18. **6.** Соціокультурні виміри підтримки читання дітей : з досвіду розвитку читача у Великобританії / О. В. Безручко // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. пр. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне: РДГУ, 2010. – Вип. 16. – С. 199–203. **7.** Програми підтримки і розвитку читання дітей: європейський досвід / О. В. Безручко // Актуальні питання культурології : альманах наук. товариства «Афіна». Вип. 12. – Рівне : РДГУ, 2012. – С. 38–40. **8.** Бібліотека, книга, комп'ютер, читання : орієнтації підлітків / О. В. Безручко // Бібліотека і книга у контексті часу : зб. наук. ст. VII Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 квіт. 2013 р., НПУ, м. Київ. – К., 2013. – С. 15–16.

Національна бібліотека України для дітей як науково-дослідний центр підтримки і розвитку читання дітей в Україні (За матеріалами соціологічних досліджень II пол. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.)

Активне накопичення інформації, знань читачезнавчого змісту в Україні почалося у 70-х рр. ХХ ст. Читання ставало предметом вивчення і узагальнення науковців. Під час проведення досліджень педагогів (В. Сухомлинський), бібліотекознавців (Л. Озарчук, Н. Новикова, Т. Долбенко, Т. Пилипенко, А. Кобзаренко, М. Зніщенко, Л. Бойко, В. Медведєва, О. Матвійчук), літературознавців (Г. Сивокінь, В. Семашко) великих бібліотек, зокрема для дітей в Україні (НБУ для дітей, обласних) вивчались соціальні наслідки прилучення дітей до книжкової культури.

У другій пол. ХХ ст. в Україні – засновано Республіканську бібліотеку України для дітей, правонаступницею якої стала з 2003 р. Національна бібліотека України для дітей. Логічно було завершено процес організації мережі бібліотек для дітей, в основі якої лежав адміністративно-територіальний принцип. Це якісно збагатило зміст і форми популяризації книги, поглибило науково-методичну і науково-дослідну діяльність. НБУ для дітей стверджує свою роль і місце в

структурі існуючого ряду науковій бібліотек, накопичує свій досвід і зайняла важливе місце в українській культурі, усвідомлюючи соціальну значимість книги в житті дитини.

Національна бібліотека України для дітей головна дитяча книгозбірня України – національним книгосховищем дитячої літератури, науковим, довідково-бібліографічним, інформаційним і консультаційним центром для бібліотек, що обслуговують дітей (дитячих, шкільних, сільських).

Згідно Статуту Державний заклад «Національна бібліотека України для дітей» є провідним, державним, культурним, освітнім, науково-інформаційним закладом, який виконує функцію методичного та координаційного центру і питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, що бере участь у розробленні державної політики в галузі бібліотечної справи та реалізує її, надаючи рівний доступ до інформаційних ресурсів. Вона виконує функції науково-дослідного центру з проблем бібліотечно-бібліографічного обслуговування дітей з питань педагогіки, психології і соціології дитячого читання, здійснює розробку стратегії розвитку бібліотек для дітей в Україні.

70-ті р. XX ст. – період активізації системи науково-дослідної роботи Державної бібліотеки України для дітей як спеціалізованого наукового центру з проблем дитячого читання. Бібліотека увійшла до складу Ради з координації науково-дослідної роботи при Міністерстві культури УРСР, утвореної у 1973 р., сприяла визначенню основних напрямів і тематики науково-дослідної роботи з питань дитячого читання, відповідно до загальних тенденцій у діяльності наукових бібліотек.

За чотири з половиною десятиліття бібліотека стала організатором ряду наукових досліджень, результати яких характеризують бібліотечну роботу багатоаспектно у взаємодії різних чинників, що на неї виливають. Об'єктами вивчення були всі головні компоненти бібліотечного процесу, в першу чергу, читач. Найбільш інтенсивно вивчались інтереси та запити дітей з метою визначення ефективних форм популяризації літератури і впливу на читання підлітків.

Першим дослідженням комплексного, системного характеру після створення бібліотеки було дослідження «Запити та інтереси дітей в галузі книги і читання. їх формування і задоволення в умовах сучасного села» (1971–1976 рр.), розпочатою Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна та Державною республіканською бібліотекою УРСР ім. КПРС. Дослідження стало вагомим внеском у наукову діяльність бібліотеки та кроком до практичного вирішення важливих питань спільної роботи сільських і шкільних бібліотек. Багато уваги в 70-х рр. приділяється вивченню питань удосконалення системи бібліотечного обслуговування дитячого населення в умовах централізації бібліотек. На базі бібліотек м. Севастополя протягом 1971–1972 рр. здійснюється велика експериментально-дослідницька робота з цього напрямку, результати якої схвалюються Міністерствами культури СРСР та УРСР і рекомендуються до впровадження.

Новим змістом і формами наповнилася науково-дослідна робота бібліотеки в кінці 80-х – на поч. 90-х рр. XX ст. Вимоги постійного і оперативного вивчення читацьких потреб зумовили необхідність створення науково-дослідних підрозділів та дослідницьких груп. З цією метою з 1 жовтня 1988 р. в Українській РСР була організована відомча соціологічна служба з вивчення читання в бібліотеках системи Міністерства культури УРСР згідно з наказом МК УРСР № 210 від 16. 06. 1988 р. «Про створення соціологічної служби по вивченню читання в бібліотеках Міністерства культури УРСР». Появі цього наказу передували нормативно-методичні документи Міністерства культури СРСР. «Положення

про базову бібліотеку». «Порядок взаємодії головного і республіканського центрів соціологічної служби по вивченню читання з бібліотеках Міністерства культури СРСР». «Порядок взаємодії соціологічної служби по вивченню читання в бібліотеках Міністерства культури СРСР і Держкомвидаву СРСР». Становлення цієї служби почалося з організаційної структури, яка була «пучина як ієрархічна мережа соціологічних підрозділів республіканських, обласних бібліотек та ЦБС, що були визначені як базові. Функції мелодичного керівництв соціологічними службами з вивчення читання дітей покладалися на ДРБ для дітей ім. Ленінської комсомолу, а базами дослідження було визначено обласні та центральні бібліотеки для дітей, які повинні буди забезпечувати як свою участь у загальнодержавних дослідженнях читання, так і участь інших бібліотек регіону (збір, первинна обробка і аналіз інформації тощо).

Новостворені соціологічні служби у визначенні напрямів своєї діяльності широко використовували накопичений бібліотеками досвід проведення союзних і регіональних республіканських наукових досліджень. З кожним роком спостерігалось розширення тематики досліджень та діапазону проблем, підвищення пачкового рівня розробки окремих питань. Предметом досліджень соціологічних служб дитячих бібліотек були такі актуальні питання, як: роль і місце дитячої бібліотеки в суспільстві й про і дні функції та послуги, що надавалися користувачам, мотиви звернення читачів до бібліотеки, ставлення читачів – дітей та членів їхніх сімей до книги, читання, дитячої бібліотеки, її вплив на формування у дітей та підлітків усвідомленої потреби в читанні вивчення змісту і структури читацького понизу на літературу і різних і галузей знань і проблемно-тематичних напрямів діяльності бібліотек (урахуванням інтересів окремих груп читачів).

Кінець ХХ ст. цікавим дослідникам і практикам роботи з юними читачами тим, що дозволяє прослідковувати зародження соціології, психології і педагогіки дитячого читання, формування цих наук і ступінь розвитку масштабних централізованих робіт у даній сфері. Цей період залишив об'ємні картини читання, не окремі фрагменти їх, як в попередні ст., а цілісні полотна, аналіз яких допомагає бачити рух культури в країні. Але все ж в основі інтересу до соціології читання лежать серйозні зміни в соціальному житті, що породило потреби використані читання широким верствам як лакмусовий папір для усвідомлення рівня культури і суспільної свідомості в той чи інший переломний момент. Цим пояснюється чому в нашій країні соціологія читання, зокрема підлітків, почала розвиватися в перші післяжовтневі роки, відродилась в хрущовську «відлигу» і знову зайняла активні позиції вже на пострадянському просторі України. Друга половина ХХ ст. значима ще й тим, що від роботи до роботи відточувались комплексна методика збору і аналізу емпіричного матеріалу.

У 90-ті рр. ХХ ст. Національна бібліотека України для дітей провела цілий ряд масштабних досліджень.

Перше в Україні бібліотекознавче соціологічне дослідження «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки» (1989–1991 рр.) що проводилось ДРБ для дітей ім. Ленінського комсомолу спільно з Державною республіканською бібліотекою УРСР ім. КППС та Республіканською бібліотекою УРСР для юнацтва ім. В. Василевської на 18-ти базах (обласні, районні, міські та сільські бібліотеки Київської, Луганської, Одеської, Тернопільської, Черкаської та м. Києва) привернуло увагу до національної книги та характеризувало попит на неї. Одержані результати дали поштовх до критичної оцінки багаторічної роботи з книгою, допомогли бібліотечним працівникам визначити свою роль і першочергові завдання у справі національного відродження, підвищити ефективність формування фонду української літератури

та його використання, покладені в основи дисертаційного дослідження В. Медведєвої, розробці пропозицій органами влади щодо поповнення бібліотек за програмою «Бібліотечна серія та інші заходи».

Роль і місце дитячої бібліотеки в системі різних соціальних інститутів вивчалися під час соціологічного дослідження «Проблеми підвищення соціального престижу бібліотеки для дітей в сучасних умовах» (1991). Під час дослідження експерти (представники установ і організацій республіканського рівня системи Міністерства культури УРСР і Міністерства народної освіти УРСР, Інституту підвищення кваліфікації працівників культури, Київського державного інституту культури, видавництва «Веселка») визначили роль бібліотеки для дітей як одного із соціальних інститутів: найбільш суттєвими функціями дитячої бібліотеки є культурно-освітня (77,5% опитаних), інформаційна (70,9%), виховна (67,5%) та комунікативна (35%). Ідеологічна ж функція була оцінена експертами негативно. Керівники дитячого читання, як і експерти, віддали перевагу культурно-освітній, інформаційній та виховній функціям (77,4% , 67,8% і 50%). Цікавими є їхні думки про ступінь впливу різних установ на формування у дітей потреби в читанні, користуванні бібліотекою. Найбільш впливовими вважаються сім'я (77,8%) та дитяча бібліотека (61,1%), далі йде школа (25%). Думки більшості керівників дитячого читання та читачів-дітей дуже точно віддзеркалюють усталений соціальний і культурний статус дитячої бібліотеки: з одного боку, бібліотека вважається центром духовних надбань людства, з іншого – її реальна роль у житті суспільства недооцінена.

Читацькі запити дітей, мотиви їх звернення до бібліотеки, структура не вдоволеного читацького попиту з урахуванням жанрово-тематичних комплексів літератури і можливостей бібліотек вивчалися під час соціологічного дослідження «Читацькі потреби дітей та підлітків і стан їх задоволення в централізованих бібліотечних системах України» (1991 р.) Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Одеської, Полтавської. Рівненської, Черкаської областей, яке охопило 2086 школярів 5–9 класів. Матеріали анкетування засвідчили, що 54,7% від загальної кількості опитаних школярів звернулися до бібліотеки за літературою для задоволення своїх інтересів: взяти книги за шкільною програмою приходили 52,1% читачів, 41,5% – за книгами для позакласного читання, 18,5% – для розширення світогляду, 10,8% – для ознайомлення з творами мистецтва, 7,9% – для спілкування з ровесниками.

З метою подальшого удосконалення обслуговування читачів різних вікових категорій проводиться соціологічне дослідження «Читацькі запити дітей і підлітків та стан їх задоволення в обласних бібліотеках України для дітей» (1992 р.) на базі 20 обласних бібліотек України. Вивчення в процесі їх задоволення читацьких запитів дітей мотивів їхніх звернень до бібліотеки, структури незадоволеного читацького попиту виявило неабиякий дисбаланс рівня читацьких потреб і можливостей бібліотек у їх задоволенні. Повноцінному бібліотечному обслуговуванню дітей за висновками дослідників, заважають неповноцінний бібліотечний фонд, слабка матеріально-технічна база значної частини бібліотек, рутинність технології бібліотечно-бібліографічних процесів.

Досліджуючи роль бібліотек у задоволенні національно-культурних вимог представників річних національностей України, стимулювання їхньою інтересу до вивчення національної історії, культури, мистецтва, Державна бібліотека України для дітей у 1992–1993 рр. проводять на базі Донецької, Рівненської областей та Автономної Республіки Крим «Бібліотечне обслуговування, читацькі

потреби, інтереси та запити білоруського дитячого населення, яке проживає в Україні». В процесі дослідження виявилось, що більшість білоруських родин майже асимілювалось в Україні, і книжкові фонди базових бібліотек загалом, за свідченням самих читачів, цілком відповідають їхнім потребам та запитам. Дослідниками було вироблено рекомендації, які спрямовані на вдосконалення індивідуальної роботи з читачами – дітьми усіх національних меншин, які проживають в Україні.

Досить ефективним виявилось соціологічне дослідження «Стан книгозабезпечення дітей – представників національних меншин, які компактно проживають у населених пунктах» (1995 р.), в якому взяли участь всі обласні бібліотеки для дітей. Результати дослідження були покладені в основу роботи Державного комітету у справах національностей та міграції і Головної спеціалізованої редакції випуску літератури мовами національних меншин України, вирішено питання безоплатного одержання бібліотеками літератури мовами національних меншин, які компактно проживають у певному регіоні.

НБУ для дітей проведено дослідження «Історія розвитку державних дитячих бібліотек України», завданням якого було дослідити бібліотеки для дітей як соціально-культурний об'єкт. Одержані матеріали внесено в електронну базу даних, яка може бути використана науковцями та практиками.

У 1995 р. проведено соціологічне дослідження «Книга в сім'ї», під час якою вивчався ступінь впливу батьків на читання дитини. За висновками цього дослідження підтверджено високий рейтинг дитячої бібліотеки: 93,3% опитаних дітей стверджують, що їм подобається відвідувати дитячу бібліотеку, а 98,1% опитаних батьків вважають користування її послугами для своїх дітей обов'язковим. За результатами розроблено орієнтовну програму читання у колі сім'ї, яку отримали дитячі бібліотеки України.

У 1996 р. на баті Київської центральної бібліотеки для дітей та шести шкіл Радянського району м. Києва було проведено соціологічне опитування «Дитяча бібліотека в акції «Передаймо нащадкам наш скарб? рідну мову», яке показало, що серед читачів – дітей столиці намітилась тенденція зростання інтересу до української мови, вільного володіння нею, причому 83,4% дітей хотіли б удосконалити ці свої знання.

Глибше вивчити діяльність бібліотек для дітей України з популяризації української мови та національної книги, читацькі інтереси та уподобання дітей віком від десяти до п'ятнадцяти років, вплив школи і сім'ї на читання дітьми української літератури надало змогу дослідження Державної бібліотеки України для дітей (1999–2000 рр.) «Українська книга в читанні читачів – учнів 5–9 класів» з залученням дитячих бібліотекарів регіонів держави. Порівняння результатів цього дослідження і республіканського комплексного соціологічного дослідження «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки» (1989–1990 рр.) показало посилення позитивного ставлення дітей до читання української літератури і допомогло накреслити шляхи удосконалення цього напрямку діяльності бібліотек країни.

З метою реалізації книг державних програм «Розвиток і функціонування української мови на 2004–2010 рр.», «Українська книга», «Українська бібліотечна серія» НКУ для дітей, проводить у 2007 р. моніторинг «Я читаю сучасну книжку українською мовою».

Соціологічне дослідження НБУ для дітей «Моє хобі – читання» (2009 р.) було спрямоване на реалізацію засад «Концепції державної програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р.».

Для дослідників було важливо дізнатись також про місце книги і читання в структурі вільного часу підлітків. Дослідження показало такі пріоритети респондентів 7–9 кл.: дивляться телевізор – 36% , слухають музику – 17%, читають книги, журнали – 16% , спілкуються з друзями 11% , грають в комп'ютерні ігри 9%, «виснуть» в Інтернеті – 2% ; респонденти – учні 5–6 кл. при виборі дозвіллевих практик надають перевагу «читанню книг», воно займає перше місце. Заняття як «висіння» в Інтернеті мало хвилює цих респондентів. Це вочевидь пов'язано з тим, що більшість респондентів – дівчатка з сільської місцевості. Використання комп'ютера діти поставили лише на п'яте місце (що характерно, експерти – на друге).

Спираючись на дані щорічного моніторингу інституту соціології НАН України, втрачаються українські традиції сімейного читання. Тому «родинне читання», як і залучення до бібліотеки, читання дітей з найменшого віку має бути невід'ємною частиною діяльності бібліотек для дітей.

Дослідження засвідчило зміну дозвіллевих практик юного покоління, в контексті матеріального статку в багатьох сім'ях почали вважати більш престижним ті речі й предмети, що безпосередньо характеризують їхнє індивідуальне споживання (нааявність стерео, відеоапаратури, кольорового телевізора, комп'ютера, мобільного телефону). Тому в дітей у використанні вільного часу першість – за переглядом телепередач, на другому місці – індивідуальне прослуховування музики і на третьому – читання. Крім того, у дозвіллевій практиці дітей вперше зафіксовано проведення вільного часу «за розмовами з мобільного телефону».

Розуміючи, що радикальні зміни інформаційно-бібліотечного обслуговування здійснюватимуться під впливом двох чинників: з одного боку, суттєві зміни запитів підлітків і формування їх в нового покоління, а з іншого – практично повне оновлення технологічних засобів НБУ для дітей 2011 р. започатковує соціологічне дослідження «Бібліотека, книга, комп'ютер, читання: орієнтації підлітків».

Об'єктами дослідження стали читачі – учні 5–9 кл. обласних, районних, міських, селищних бібліотек для дітей Львівщини та Рівненщини (Львівська ОДБ, Центральна бібліотека для м. Львова, районні бібліотеки для дітей мм. Жидачева. Буська, Стрия; Рівненська ОДБ, районні бібліотеки для дітей мм. Костополя, Сарни, Острога. Березне. Гоща, Соснове).

Яка ж мета використання комп'ютера та Інтернету дітьми «У більшості опитуваних учнів це – пошук різноманітної інформації – 1187 респондентів (практично 100% опитуваних), спілкування в Інтернеті. в т. ч. і за допомогою електронної пошти – 84% (причому по мірі дорослішання дітей цей відсоток зростає вдвічі), для допомоги у навчанні – 65% , «скачувати» реферати, музику, кіно – 76% , «скачувати» тексти для читання – 16% , користуватися сайтом бібліотеки – 12.5%. Третина опитуваних дітей (31%) знайомі з електронною книгою. Названі твори, здебільшого це світова дитяча література. Привертає увагу, що в основному повторюється класика, яка була улюбленою і в попередніх поколіннях. У всіх вікових групах – це твори Д. Дефю, В. Скогга, В. Шекспіра, Г. Бічер -Стоу, М. Гоголя, Л. Костенко, Ж. Берна, А. де Сент-Екзюпері, В. Нестайка, причому електронну бібліотеку мають вдома і користуються нею 21,5% опитуваних. 72% від опитаних (1187 чол.) респондентів впевнено відповіли «ні» на запитання «Чи замінить комп'ютер книгу або електронна книга? друковану?». Разом і тим 22% респондентів вказують на те, що маючи, улюблені блоги, сайти. Популярними є в усіх опитуваних вікових групах з 5-х по 9-ті класи соціальні мережі «В контакт», «Однокласники», «Твіттер». «Друзі», «Фейсбук». ЖЖ форуми де діти обговорюють різноманітні питання, також літературні блоги,

сайти «Власними руками», «Острів знань», ukrlib.com.ua, спортивні, історичні «Моя Україна», блоги відомих окремих людей, сайт українських пісень, сайти про сучасне мистецтво. Читаючи блоги залишаються свої коментарі 25% від загальної кількості опитаних.

Для вибудови стратегії розвитку бібліотеки для дітей, її сучасної моделі ми поставили запитання дітям «Яка, на вашу думку, має бути бібліотека майбутнього?» і учні 5–9 кл. надали багато цікавих відповідей про те, як вони її бачать, уявляють. Так, попередньо можна зробити висновок про необхідність дитячої бібліотеки майбутнього починаючи від сучасного просторого інтер'єру, оснащеного технікою з відповідними територіями для гурткової, дозвіллевої, масової роботи, досвідчених бібліотекарів (робітв також), простий, зручний, зрозумілий для дітей доступ до інформації, знань, книги (з усього світу і на багатьох мовах) як на традиційних носіях, так і на електронних.

Отже, дослідження НБУ для дітей дозволяє говорити про затребуваність бібліотек та інтерес дітей до книги, і зокрема в малих містах, селищах. Також результати підтверджують нашу гіпотезу про те, що діти, які є активними користувачами бібліотек краще орієнтуються в інформаційному просторі, їх вибір більш усвідомлений, вони більш грамотні і як читачі, і як слухачі, і як глядачі. І основну роль в ньому відіграє наявність відповідних ресурсів та креативна діяльність бібліотекарів у співтворчості з відповідними партнерами.

Проведений нами аналіз соціологічних розвідок показує, що соціологія читання дітей в Україні посідає міцні позиції. Коло досліджуваних питань досить широке: вивчаються зміни в контингенті читачів різних видів бібліотек: реальні читацькі інтереси і запити; виявляється незадоволені заняти: виявляється місце читання в структурі дозвілля і бюджеті вільного часу: зміст, коло читання, читацькі інтереси різних соціально-демографічних і професійних груп: аналізуються відношення особистості до читання як до складного соціального явища; визначаються потреби, мотиви читання та звернення до бібліотек; визначаються найпопулярніші автори і книги року. Вперше вводяться в науковий обіг результати досліджень авторів, монографії, об'єктом яких є бібліотекарі, як особлива категорія читачів, які найтісніше пов'язані з інформацією та друкованими джерелами і чия діяльність значною мірою може впливати на політику читання в країні. Бази дослідження в сукупності репрезентували основні економіко-географічні райони України. Теоретичну основу такого підходу складають досягнення сучасної соціології, психології і педагогіки дитинства. Водночас, напрацювання співробітників відділу науково-дослідницької роботи НБУ для дітей та ОДБ є значними і це дозволяє говорити про українську школу соціологічних бібліотекознавчих досліджень дитячого читання. Узагальнення нами досвіду наукової роботи, як однієї з провідних ділянок НБУ для дітей, є на часі, адже соціологічні аспекти вивчення читачів і читання, по-перше, надають розуміння соціальної ролі книги і бібліотеки для підлітка в сучасному світі, по-друге, сприяють теоретичному і практичному аналізу всіх напрямів бібліотечної діяльності з дітьми, також книгодрукування і книгорозповсюдження.

Багато в чому ці проблеми пов'язані і відсутністю єдиної соціокультурної і бібліотечної політики для дітей. Всі соціокультурні аспекти державної бібліотечної політики відносно дітей мають включатись у програми розвитку і збереження культури в концепції бібліотечного обслуговування населення країни, в програми окремих напрямів діяльності (напр., інформатизації). В галузі науково-дослідної діяльності для одержання об'єктивних даних про читання і бібліотечне обслуговування дітей необхідно: створення на базі НБУ для дітей

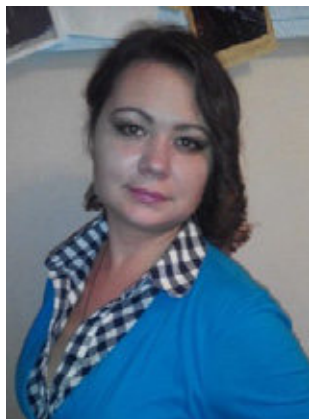
і великих дитячих бібліотек регіонів науково-дослідницьких координуючих центрів; створення банку даних про всі дослідження дитячого читання в країні і за кордоном; залучення до проведення досліджень читання професійних психологів, соціологів, вивчення середовища читання не лише в бібліотеці, але й поза нею; використання одержаних даних при підготовці документів, що стимулюють якість діяльності бібліотек, які обслуговують дітей: прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Інтеграція дітей у суспільство, а дитячих бібліотек у загальний інформаційний і бібліотечний простір має розглядатись як найбільш перспективний напрям сучасної соціокультурної і бібліотечної політики. Пов'язанні з цим процеси управління вимагають переоцінки і корегування відповідно до змін, обумовлених як внутрішніми дня країни, такі глобальними чинниками.

Отже, нова соціокультурна реальність диктує необхідність пошуку нових методологічних підходів у проведенні досліджень як і теоретиками, так і практиками-бібліотекарями про читання і його соціокультурну значимість.

Соціальні комунікації : матеріали Всеукр. наук. конф. «Соціальні комунікації: стан, проблеми, тенденції» / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2012. – С. 102–104.

**ВЕРТІЙ
ЖАННА СЕРГІЇВНА,**

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри інформаційних
комунікацій та бібліотекознавства
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв, директор наукової
бібліотеки Білоцерківського національного
аграрного університету*

Народилася 22 березня 1980 р. у м. Дрезден (Німеччина).

З 1982 р. постійно проживає в м. Біла Церква Київської обл. У 1997 р. закінчила навчання у загальноосвітній середній школі № 5, в бібліотеці якої почала працювати з 1998 р. на посаді бібліотекаря.

У 2002 р. закінчила Київський національний інститут культури і мистецтв за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність».

За час трудової діяльності (2001–2002) працювала на посаді секретаря КП «БВАК» Білоцерківського авіаремонтного заводу, бібліотекарем бібліотеки Білоцерківського інституту економіки та управління Університету «Україна», де опанувала більшість видів робіт з документами (2002–2006).

У 2005–2008 рр. навчалася в аспірантурі КНУКІМ. У 2013 р. захистила дисертацію на тему: «Обслуговування читачів в бібліотеках для дітей: розвиток інноваційних форм» за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Новальська Т. В.).

З 2002 р. працює у Білоцерківському інституті економіки і управління Університету «Україна», Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», Київському національному університету культури і мистецтв.

Здійснює керівництво науковою роботою студентів, учасник всеукраїнських та зарубіжних наукових конференцій.

Проводить громадську діяльність. З 2011 р. секретар Білоцерківської регіональної організації Української асоціації європейських студій (УАЕС); учасник її щорічних конгресів, конференцій, семінарів: (жовтень 2011 р. – доповідь «Stosowanie biblioterapeutycznej działalności bibliotekach dla dzieci, wobec czytelników ze specjalnymi potrzebami» (м. Тарнов, Польща); березень 2011 р. – у рамках міжнародної Програми обміну досвідом з питань інклюзії та соціальної роботи запропонувала Модель створення бібліотерапевтичної служби делегації з Вищої технічної школи ім. Карла Шорлеммера (м. Мерзебург, Німеччина); у лютому 2014 р. подала заявку на участь у проєкті Польсько – Американського Фонду СвободиФонду Освіти для Демократіїна отримання Стипендії ім. Лейна Кіркланда у 2014/2015 н. р. з метою перейняття досвіду викладання дисциплін в університетах Польщі) та ін.

Викладає дисципліни: «Автоматизований науково-технічний переклад», «Архівознавство», «Державне управління та державні установи», «Захист

інформації», «Музеєзнавство», «Організація науково-інформаційної діяльності», «Патентознавство», «Управління персоналом».

Коло наукових інтересів: розвиток соціальних комунікацій в умовах євроінтеграції, популяризація європейських цінностей, бібліопсихологія, бібліотерапія.

Основні публікації:

1. Інноваційні форми обслуговування читачів у бібліотеках для дітей України та зарубіжжя / Ж. Вертій // Наукові праці НБУВ. – 2012. – Вип. 35. – С. 521–530. **2.** Stosowanie biblioterapeutycznej działalności w bibliotekach dla dzieci, wobec czytelników ze specjalnymi potrzebami [Застосування бібліотерапевтичної діяльності в бібліотеках для дітей для читачів з особливими потребами] / Ź. Wertij // Współczesne problemy i obszary badań pedagogiki specjalnej : Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Tarnowie, 27 października 2011 r.) / organizowana przez Małopolska Szkołę Wyższą w Brzesku Wydział Nauk Stosowanych w Tarnowie ul. Mościckiego 27. – Електрон. дан. – Тарнов, 2011. – 1 електрон. опт. диск (CD – ROM). – Назва з етикетки диска. **3.** Еволюція бібліотерапії як складова бібліотекознавства / Ж. Вертій // Наукові праці НБУВ. – 2010. – Вип. 29. – С. 202–209. **4.** Застосування тренінгових форм роботи у вітчизняному бібліотечному процесі / Ж. Вертій // Бібл. вісн. – 2010. – № 6. – С. 26–33. **5.** Конфлікти та їх розв'язання у процесі бібліотечної взаємодії / Ж. С. Вертій // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 25–28. **6.** Теорія бібліологічної психології М. О. Рубакіна / Ж. Романченко // Бібл. вісн. – 2008. – № 4. – С. 15–18.

Психологічний компонент та його роль у підготовці бібліотечних кадрів

Постановка проблеми. Сучасне суспільство досягло такого етапу у своєму розвитку, коли прогрес будь-якої галузі його життя визначають саме висококваліфіковані кадри. Не є винятком у цьому сенсі і бібліотечна сфера. Її життєдіяльність, конкурентоспроможність сьогодні великою мірою залежать від кадрового ресурсу, таких його характеристик, як професіоналізм, компетентність, творче ставлення до справи, здатність до нестандартних рішень, прагнення навчатися, здобувати знання упродовж життя тощо. Все це й зумовлює актуальність питань, пов'язаних з якісною підготовкою і перепідготовкою бібліотечних кадрів, пошуком найбільш ефективних форм цієї роботи, які б давали змогу працівникам органічно поєднувати теоретичні знання з практикою, творчо підходити до вирішення нагальних виробничих проблем.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання розробляли і досліджували українські науковці: А. Чачко (психологічні питання підготовки, добору та розстановки кадрів, організації праці в бібліотеці, взаємовідносини в колективі), І. Мейжис (роль і місце соціальної психології в освіті бібліотечних кадрів), Л. Міль (типи поведінки бібліотекаря, їх вплив на рівень обслуговування читачів); російські – С. Єзова (формування мотивації особистості, необхідність психологічних знань), Н. Стефановська (врахування індивідуально-психологічних особливостей користувача бібліотеки, типових характеристик читацької аудиторії), В. Григор'єва та В. Даулетова (професійна та соціально-психологічна компетентність); американські – Р. Дарлінг (важливість для бібліотерапевта володіння знаннями з бібліотекознавства, соціології, психології та охорони здоров'я), М. Рут (впровадження бібліотерапії в бібліотечних, лікарняних та

ін. установах), Д. Дж. Макдауелл (необхідність вивчення психіатрії студентами бібліотекознавчих факультетів, майбутніми бібліотерапевтами) та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення перспектив удосконалення професійної підготовки бібліотечних фахівців, для можливості використання інноваційних форм бібліотечного обслуговування у роботі з читачами-дітьми та їх батьками.

Актуальність питань, пов'язаних з якісною підготовкою і перепідготовкою бібліотечних кадрів, пошуком найбільш ефективних форм цієї роботи, які б забезпечували бібліотекарів новим набором знань, необхідних для обслуговування різних категорій відвідувачів, засвідчує дедалі більша до них увага з боку фахівців.

Вища освіта України, на жаль, ще й досі вирішує проблеми психологічної спеціалізації майбутніх бібліотекарів досить традиційно: по-перше, через загальнонаукові курси, передусім, у межах курсу «Загальна психологія»; по-друге, у межах професійних курсів, в яких викладаються психологічні знання; по-третє, за допомогою психологічних тем, що вивчаються в курсі факультативно або в межах спеціалізації.

На сьогодні в науковому середовищі ще немає одностайного розуміння сучасної бібліотечної кваліфікації як органічної єдності бібліотекознавчих та психологічних знань. В літературі досить часто говориться про «професійну» і «соціально-психологічну» компетентність бібліотекаря, про його «професійні» і «особистісні» знання.

Якщо брати дитячі бібліотечні установи, то тут, враховуючи специфічні категорії їхніх відвідувачів, людський чинник відіграє особливо велику роль. І що характерно, на перший план виступають його психологічні характеристики.

Насамперед це:

- вміння розуміти читача, здатність оцінити його емоційний стан;
- знання бібліотекарем правил і техніки спілкування з оточуючими людьми у різних ситуаціях;
- вміння адекватно спілкуватися з читачем.

Як показує практика, саме соціально-психологічна компетентність бібліотекаря гарантує йому успіх у роботі.

Бібліотечний професіонал з високою позитивною самооцінкою – це впевнена у своїх силах, професійно компетентна людина з доброзичливим ставленням до себе і до читачів. У неї відсутня надмірна тривожність і не завищене відчуття власної важливості. Такі люди здатні до неформального спілкування з читачем на різні теми, вони ініціативні в спілкуванні, уміють поспівчувати, поспівпереживати відвідувачеві, не здатні з ними конфліктувати.

Якщо бібліотекар впевнений у власних силах, у своїх здібностях, але з низькою самооцінкою (яка, можливо, є наслідком неблагополучного сімейного виховання, дефектів зовнішності, незадоволення матеріальним станом), то така людина, як правило, має проблеми у спілкуванні з читачами. Як захисний механізм, такий бібліотечний працівник використовує байдужість, грубість, навіть агресивність.

Бібліотекар з негативною самооцінкою, невпевнений у своїй професійній компетенції, взагалі не настроєний на спілкування з читачами. Таким людям притаманна висока тривожність через невміння ефективно обслуговувати, встановлювати контакт з відвідувачами. При цьому самооцінка бібліотекаря більш негативна, ніж оцінка його поведінки з боку читача. Такий працівник веде себе пасивно, не виявляє ініціативи, як правило намагається пристосуватися до ситуації, що склалася.

Відвідувачам особливо подобається доброзичливість бібліотекаря, його веселий настрій, його уважне ставлення до їх запитів, уміння спокійно, розважливо вести діалог, стримувати свої емоції, виявляти терпіння.

Не будемо вже говорити про те, що кожному працівникові бібліотеки, необхідно грамотно організовувати психологічний супровід різних заходів. Та й підтримка у трудовому колективі здорового морально-психологічного клімату вимагає певних психологічних знань, умінь і навичок.

Звичайно, характер і рівень психологічної підготовки повинен бути різним, залежно від напряму бібліотечної діяльності. Особливого значення набувають знання психології під час організації бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів-дітей.

А.Чачко досліджено психологічні питання підготовки, добору та розстановки кадрів, організації праці, взаємовідносини в колективі. Поняття «психологія бібліотекаря» дослідниця пропонує розглядати як «розділ наукової дисципліни, що пов'язаний з професіологією та вивчає: вимоги, що висуваються до людини бібліотечно-бібліографічними спеціальностями; психологічні питання підготовки, добору та розстановки кадрів, організації праці в бібліотеці, взаємовідносини в колективі. Предметом дослідження тут виступає не лише особистість та праця бібліотекаря, а й психологічна атмосфера бібліотеки, вплив на читача її обладнання, оформлення і т.п.».

І. Мейжис обґрунтовано необхідність докорінного переосмислення вищої освіти України, місця і ролі в підготовці бібліотечних кадрів з психологічними знаннями. Науковець вбачає доцільним упровадження практичного навчання навичкам спілкування. Для майбутніх бібліотекарів, на її думку, потрібно читати окремий курс «Соціально-психологічні основи бібліотечного обслуговування».

Варто відзначити, що І. Мейжис з 1993 р., на сторінках журналу «Наукові та технічні бібліотеки» в заочній психологічній школі, своїм слухачам/читачам пропонувала вправи і пропозиції щодо розвитку бібліотечного спілкування, вирішення конфліктів, розглядала різні ситуації, які виникають у процесі спілкування бібліотекаря з читачами.

Російський бібліотекознавець С. Єзова, провівши аналіз поведінки бібліотекарів, рівня їх знань з психології домоглася запровадження у Східно-Сибірській Державній Академії культури і мистецтв спеціального курсу «Бібліотечне спілкування». На період викладання курсу перед студентами ставляться такі завдання:

- набути професійної компетентності;
- оволодіти культурою спілкування;
- розвивати в собі якості та вміння, які допоможуть в майбутньому організовувати роботу з читачами.

Важливий крок щодо осучаснення бібліотечної освіти зроблено і Санкт – Петербурзьким університетом культури. Тут організовано цілий факультет бібліотечної психології, розроблено відповідні навчальні плани, загальні курси на міждисциплінарній основі. Нині на факультеті готують таких спеціалістів:

- менеджер психологічних служб;
- спеціаліст з інформаційно-психологічного консалтингу для різних сфер життєдіяльності і видів професійної діяльності;
- психолог-консультант;
- психодіагност;
- психоаналітик;
- бібліотерапевт;
- керівник психотренінгів.

У Санкт-Петербурзькій Академії культури і мистецтв приступили до підготовки бібліотекарів – соціальних психологів, соціологів.

Зміст спеціалізації і навчання у цьому виші здійснюється на основі правила трьох «В».

Включеність – означає залучення у навчальний процес всіх сторін особистості студента: аксеологічної (ціннісної), когнітивної (пізнавальної), креативної (творчої), афективної (емоційної), вольової, рефлексивної.

Відтвореність – дає змогу застосувати отриманні психологічні знання, в різних галузях бібліотечної діяльності, зокрема і в обслуговуванні відвідувачів.

Вимогливість розглядається в двох аспектах: особистісно-орієнтованої психологічної соціалізації бібліотекаря-бібліографа у процесі його життєдіяльності і соціально-орієнтованої психологічної соціалізації різних соціальних суб'єктів (особистості, групи, суспільства) у процесі їх життєдіяльності.

Така спеціалізація, дає змогу випускникам працювати: психологами-консультантами з бібліотечної справи, психологами-референтами інформаційних служб, педагогами-психологами з читацького розвитку особистості в загальноосвітній школі, педагогами психологами із забезпечення професіонального читання різних категорій читачів, психологами-консультантами з технології, яка інтенсивно розвиває інтелектуально-інформаційну освіту особистості, спеціалістами в галузі publicrelations, менеджерами психологічних та бібліотерапевтичних служб при бібліотеках, та іншими спеціалістами з суміжних професій на основі бібліотечної психології.

Система підготовки, перепідготовки бібліотечних фахівців, особливо для дитячих книгозбірень, повинна обов'язково передбачати спецкурс з бібліотерапії, яка синтезує в собі знання щонайменше трьох наукових напрямів:

а) вивчає інструмент бібліотерапії – книгу (книгознавство, літературознавство, бібліографію);

б) займається вивченням душі людини, на яку бібліотерапія спрямована (психіатрія, психотерапія, реабілітація);

в) досліджує сам процес читання (психологія читання, педагогіка читання).

Саме тому сучасні дитячі бібліотеки вже давно чекають на підготовку у вітчизняних вишах небібліотекарів з традиційною освітою, а спеціально підготовлених фахівців-бібліотерапевтів, які поряд з бібліотекознавчими навичками, повинні володіти знаннями із соціології, психології, медицини.

Завдання бібліотерапевта – знати зміст та читацьке призначення книги, вміти підбирати найбільш адекватні методи і форми бібліотечного обслуговування. Однак найголовнішим є те, що він повинен максимально враховувати психологічні, вікові особливості юного читача.

Наприклад, у рамках індивідуальної та групової роботи з дітьми-читачами завдання бібліотерапевта (у випадку з дошкільнятами та дітьми 1–4 класів) – привчати правильно вибирати книжки, прищеплювати їм гарний читацький смак, інтерес до читання, до пізнання нового; працюючи з підлітками – намагатися керувати їх інформаційні запити, рекомендувати ту літературу, яка підходить їм за віком, допомагає у вирішенні внутрішніх, особистісних і групових конфліктів, у формуванні емоційно-психологічних засад підлітка, у адаптації його у суспільство тощо.

Особливо гостро послуг бібліотерапевта потребують госпіталізовані діти, розумово відсталі, ув'язнені. Сприйняття бібліотечного працівника такими пацієнтам завжди є позитивним, адже бібліотекар не відноситься до медичного чи тюремного персоналу. Тому його бібліотерапевтичні методики, як правило, дають

позитивний результат, а читач отримує необхідний стимулятор для покращення своїх життєвих позицій, настрою, з'являється мотивація особистісного розвитку.

Бібліотерапевт за допомогою бібліотечних засобів може покращувати психологічно-емоційний стан своїх підопічних, розвивати у них позитивні особистісні якості, готувати їх до сприйняття різних соціальних явищ (навіть негативних), корегувати прийняття ними важливих рішень.

Дехто із зарубіжних науковців вважає, що бібліотекарі повинні обов'язково входити у штат колективу терапевтів, адже використовуючи бібліотечні, бібліографічні, бібліотерапевтичні засоби, вони мають досить істотний вплив на пацієнтів, стан їх здоров'я.

Американський дослідник Девід Дж. Макдауелл, описуючи досвід лікарняної бібліотеки, наголошує, що бібліотерапевт відіграє важливу роль у системі терапевтичних процедур пацієнта, адже він володіє відповідним інструментом: відтворення читання, читання поезії та обговорення віршів відомих письменників, читання класичних художніх творів тощо. Бібліотерапевтична робота, як правило, проводиться у вигляді індивідуальних або групових (від 4 до 8 чоловік) занять у бібліотеці по 45 хвилин кожне, або групові заняття від 3 до 10 чоловік у лікарняній палаті годину/півтори. Автор разом з тим зауважує, що бібліотерапевт не може опікуватися всіма пацієнтами, адже є досить складні випадки, коли пацієнтом повинен займатися тільки лікар.

Американська асоціація терапевтичного відпочинку (АТРА) для лікування людей будь-якого віку, у т. ч. і дітей, використовує музикотерапію, терапію садівництвом, арт-терапію, танцювальну терапію, терапію тваринами, лікування гумором. Організовує всю цю роботу, так званий, рекреативний терапевт, як одноосібно так і у співпраці з лікарями, медсестрами, соціальними працівниками, психологами та іншими. Мета роботи фахівця полягає у допомозі людям вийти зі стресової ситуації, депресії, позбутися відчуття тривоги, поліпшити когнітивні функції організму, допомагати соціалізації в суспільстві і його реінтеграції шляхом навчання даних осіб долати особистісні та психологічні проблеми за допомогою лікування творчістю. Заняття відбуваються у різних місцях, відповідно до вибору виду терапії (лікарні, реабілітаційні центри, парки відпочинку, громадські центри, школи).

З огляду на те, що в Україні, на відміну від зарубіжних країн, поки що бібліотерапевтів не готують, варто організувати підготовку таких фахівців з числа бібліотекарів. Адже, пройшовши відповідні курси підвищення кваліфікації, бібліотерапією може займатися і вчитель, і бібліотекар, і психолог, і соціальний працівник. Головне, щоб такі бібліотерапевти мали ґрунтовні знання та навички з психології, психіатрії і, залежно від ситуації, стану читача, проводили роботу самостійно або під керівництвом лікаря.

Отже, сучасні бібліотеки, вирішуючи інформаційні, дозвілєві, педагогічні, культурно-просвітницькі завдання, дедалі більше спрямовують свою сервісну діяльність на виконання реабілітаційних, релаксаційних функцій, тобто на вирішення соціально-психологічних проблем своїх користувачів, в тому числі на обслуговування користувачів з обмеженими можливостями, соціально незахищених, з порушеннями фізичного й розумового розвитку. Саме тому постає питання якісної підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів з включенням спецкурсів «Бібліотечне спілкування», «Бібліопсихологія», «Бібліотерапія», «Конфліктологія».

**ЗАХАРОВА
НАТАЛІЯ БОРИСІВНА,**

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України,
заслужений працівник культури України*

Народилася 7 жовтня 1947 р. у м. Чернігові, у 1966 р. закінчила Київську середню школу № 45, у 1973 р. – Київський держаний університет ім. Т. Г. Шевченка за спеціальністю «Журналістика». Трудовий шлях розпочала в Головній редакції Української радянської енциклопедії під керівництвом академіка Миколи Бажана, після чого працювала в Українському товаристві дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, республіканській газеті «Друг читача» та журналі «Соціалістична культура», де очолювала бібліотечні відділи. З 1980 р. її доля пов'язана з Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського, де розпочала свою діяльність старшим науковим співробітником відділу бібліотекознавства, а з 1986 р. очолила сектор масово-інформаційної роботи на базі якого було утворено відділ, а з 1992 р. – Культурно-просвітницький центр. Як керівник центру зробила вагомий внесок у розвиток цього напрямку діяльності бібліотеки, запровадила нові форми і методи роботи по пропаганді унікальних фондів НБУВ та її діяльності. Неодноразово представляла Бібліотеку за кордоном під час експонування книжкових пам'яток України.

З 2013 р. – старший науковий співробітник відділу соціокультурних мережевих ресурсів Національної юридичної бібліотеки НБУВ.

У 2010 р. захистила дисертацію за спеціальністю 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему «Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1998–2008)» (науковий керівник – доктор історичних наук В. М. Горовий).

Автор понад 100 наукових публікацій. Редагує і рецензує наукові збірники, дисертації та автореферати, редактор-укладач міжнародного науково-практичного і теоретичного збірника Міжнародної асоціації академії наук «Бібліотеки національних академії наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку».

Член Вченої ради Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України, голова профспілкового комітету НБУВ з 1991 р., член ЦК профспілки працівників Національної академії наук України.

Коло наукових інтересів: культурно-просвітницька діяльність наукових бібліотек, еволюція розвитку національних бібліотек.

Основні публікації:

1. Академические библиотеки в новом социокультурном измерении : роль рекламы в создании позитивного имиджа библиотеки / Н. Б. Захарова // Библиотеки национальных академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития: науч. –практ. и теорет. сб. / НАН Украины, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского; МААН, Совет директоров научн. б-к и информ. центров; редкол. : А. С. Онищенко. – К., 2011. – Вып. 9. – С. 265–273. **2.** Библиотечная реклама как один из аспектов культурно-информационной деятельности / Н. Б. Захарова // Историко-культурное взаимодействие на пространстве СНГ в контексте развития книгоиздания, книгообмена и науки о книге : материалы Междунар. науч. конф. Киев, 4–6 октяб. 2011 г. – К., 2011. – С. 59–63. **3.** Концепція управління культурно-просвітницькою діяльністю в Національній бібліотеці в період структурної реорганізації / Н. Б. Захарова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. Вип. 29. – С. 164–172. **4.** Культурно-просветительская деятельность Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: история становления / Н. Б. Захарова // Вопросы социологии, политологии, философии и истории: материалы междунар. заочной науч. –практ. конференции 14 ноября 2012 г. – Новосибирск : Изд. «Сиб АК», 2012. – С. 111–122. **5.** Культурно-інформаційна функція наукової бібліотеки в сучасних умовах / Н. Б. Захарова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 447–451. **6.** Особливості становлення культурно-просвітницької діяльності Національної бібліотеки України держави / Н. Б. Захарова // Рукописна та книжкова спадщина України / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2010. – Вип. 14. – С. 404–414. **7.** Реклама – новая парадигма культурно-информационной функции библиотеки / Н. Б. Захарова // Перспективы развития науки в XXI веке : междунар. конф. г. Донецк, 16 мая 2013. – Донецк, 2013. – С. 169–172. **8.** Роль библиотеки как культурно-просветительского центра в построении независимого государства (из опыта Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского) // Актуальные проблемы современного общества: вопросы социологии, политологии, философии и истории : материалы междунар. заочной науч. –практ. конф. г. Новосибирск, 17 декаб. 2012. – Новосибирск, 2012. – С. 148–156. **9.** Nation library of Ukraine Vernadsky – cultural and information centre contemporary Ukrainian state / N. B. Zaharova // Development of scientific thought in the 21 century: problems and perspectives : proceedings of the 2 international scientific conference (April 10, 2013). – Riga, Latvia, 2013. – S. 99–101.

**Культурно-інформаційна функція бібліотеки:
трансформація в сучасному світі**

Происходящие в современном обществе изменения приводят к трансформации социальных функций библиотеки. Ее традиционные функции обогатились новым содержанием, расширились возможности их реализации. Происходящие в современном мире общественные трансформации впервые ставят вопрос о существовании традиционных библиотек, будущем библиотек и их функций в современных условиях.

Библиотеку как социальное явление рассматривали в своих публикациях многие ученые-библиотечники. При этом анализ отечественной и зарубежной

литературы позволяет сделать вывод, что проблема социокультурных трансформаций библиотеки в современных условиях формирования общества знаний является сравнительно новой. Анализ библиотечной практики свидетельствует о том, что роль современной библиотеки напрямую зависит от информации и знаний в качестве катализатора общественного развития.

Ранее считалось, что основная функция библиотеки – хранение книг и других документов. С изменениями в обществе менялись взгляды на роль библиотеки. В частности, в XIX в. начали выделять мемориальную и просветительскую функции. После 1917 г. доминировала идеологическая функция, которая была присуща всем научным, культурным и учебным заведениям. Однако и тогда вместе с этим ведущими функциями библиотек были признаны культурно-просветительская и научно-информационная. В 1970–80-е годы XX ст. началось детальное изучение социальных функций библиотек. Так, известные библиотековеды Ю. Столяров и А. Соколов подходили к их рассмотрению с научных, а не с идеологических позиций, что позволило им сформировать принципиально новый перечень социальных функций, который, к сожалению, до настоящего времени учеными и практиками библиотечного дела четко не определен.

Исходя из основных направлений деятельности современных библиотек, в частности научных, можно выделить следующие основные производные социальные функции: информационного обеспечения научно-производственной деятельности и социокультурную, поскольку удовлетворение информационных потребностей пользователя – главная задача библиотеки как социального института. Общественные трансформации приводят к изменениям информационных запросов, соответственно меняется назначение библиотеки – она вынуждена адаптироваться к новой ситуации, что и привело к изменению ее социальной роли и функций. Системы коммуникации, которые были заложены в определенном социально-культурном контексте, детерминированы многими факторами различной степени общности и интенсивности своего влияния. Сегодня наблюдается постоянное расширение спектра коммуникационных средств и созданных на их базе информационных технологий. Они не должны анализироваться в отрыве от других явлений и процессов, которые занимают определенное место в культуре и происходят в наше время в разных местах. В течение последнего десятилетия библиотеки совершили значительный прорыв в сфере информационно-коммуникационных технологий, несмотря на проблемы финансирования, технического обеспечения. В настоящее время научные библиотечные учреждения позиционируют себя как информационные, культурные центры, а также как центры международной коммуникации. Сегодня библиотеки – один из основных источников новых электронных продуктов и услуг для пользователей. Учитывая вызовы современности, они ищут новые средства реализации одной из своих главных задач – предоставление доступа к культурному достоянию, обеспечение компенсации разрыва в знаниях людей, постоянно предоставляя им информацию о новых достижениях науки, техники, культуры. Деятельность, направленная на свободное творческое развитие читателей, приобщение к ценностям отечественной и мировой культуры, создание условий для культурной деятельности составляют культурную, а точнее культурно-информационную функцию библиотеки.

Современная научная библиотека – неотъемлемая и органическая часть культуры. Предоставляя пользователям информацию в традиционном варианте или дистантно, библиотека способствует их становлению как личностей –

культурных, образованных, ведь именно библиотека обладает уникальными свойствами создания атмосферы интеллектуальных, моральных, эстетических поисков под влиянием чтения и общения. Практика лично ориентированных технологий библиотечного общения опирается на версию культурологической концепции М. М. Бахтина – В. С. Библера, где речь идет об идее общего диалога как основы человеческого сознания. Библиотека имеет значительные преимущества перед другими социальными институтами. Ведь ее участие в процессе социализации не имеет ограничений во времени и доступности. Поэтому социализация индивидов происходит в процессе овладения культурным достоянием, которое сохраняет библиотека. Это овладение осуществляется не только традиционными средствами (формированием фонда, расширением доступа к нему средствами новых информационных технологий), но и методами привлечения читателей к активному осознанию окружающей действительности, путем создания возможности общения на всех уровнях и с максимальным использованием всех видов коммуникации.

Современный этап развития общества называют информационным. Современная парадигма информационного обслуживания базируется не только на бумажных носителях, она предполагает использование принципиально новых возможностей доступа к информации. Научная библиотека в нынешних условиях информатизации общества предоставляет пользователям доступ к традиционным документам и цифровым массивам, существующим за ее пределами. Его реализация связана с обеспечением читателям доступа к Интернет-ресурсам и предоставлением квалифицированного консультирования при поиске необходимой информации. В этом процессе библиотека выполняет свою культурно-информационную функцию, она выступает важным каналом информации о мировых процессах в сфере науки и культуры.

Научная библиотека как культурно-информационный центр современного, интеллектуального общества:

- развивает и поддерживает изучение, хранение, распространение и защиту национальной культуры;
- способствует распространению ценностей национальной культуры и ознакомлению с другими культурами, воспитывает уважение к ним;
- способствует организации социального межкультурного диалога;
- создает условия для индивидуального и коллективного творчества.

Культурно-информационная функция библиотеки в современном обществе усиливается за счет стремления каждого человека к углублению знаний истории, культуры, науки, а также к широкому доступу в условиях всеобщей глобализации информации по истории культуры, науки других стран и народов.

Библиотеки традиционно распространяют информацию, они способствуют развитию общеобразовательных и общекультурных процессов в современном обществе, доминируя среди других информационных учреждений, поскольку такие библиотеки имеют богатую историко-культурную базу – свои универсальные фонды.

Традиционные формы пропаганды этих знаний: научно-практические конференции, семинары, заседания круглых столов, тематические вечера, книжно-иллюстративные выставки, выставки живописи, фотовыставки и т. д. сочетаются сегодня с электронными выставками (книжными, журнальными, иллюстративных материалов, нот и др.), онлайн-конференциями и другими мероприятиями, с использованием современных технологий.

На базе научных библиотек проводится значительная работа по сохранению национального наследия: библиографирование, консервация и создание страховых копий документов, которые составляют особо ценную часть фондов и книжных памятников. Так, в рамках национальных программ Германии, Франции, США, России, стран Балтии и Украины открыты читальные залы и центры, которые предоставляют информацию о политической, общественной жизни других стран, их культуре, а также предоставляют возможность встречаться с представителями этих стран и изучать иностранные языки.

Современная научная библиотека стала не только важным, но и определяющим структурным элементом общества знаний. Она обеспечивает свободный доступ к информации и знаниям, достижений науки и культуры, активно участвует в развитии национальной информационной и коммуникационной инфраструктуры. Информация, хранящаяся в этих научно-культурных учреждениях, становится важным стратегическим ресурсом, а сами библиотеки занимают центральное место в процессе интеллектуализации общества, развития науки, образования, культуры.

В начале XX ст. происходило определенное противопоставление информационного и культурологического подходов к библиотеке как социальному институту. Учитывая публикации того периода, наиболее приемлема нам позиция М. Я. Дворкиной, которая рассматривает информационное, т. е. библиотечное, «как феномен культуры и коммуникации, как механизм доступа пользователей к информации и распространению знаний». Философия доступности информации, по ее мнению, и идеалы просвещения в библиотечном контексте фактически не имеют различий. Таким образом, в социокультурном аспекте в библиотеке главной функцией является коммуникационная – организатора, посредника встречи документа и пользователя.

Для примера обратимся к сайту Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского, где кроме традиционных видов информации для читателей, на сайте библиотеки размещена информация для дистанционных пользователей. Так, в разделе «СМИ о НБУВ» они могут узнать о деятельности НБУВ, ее уникальных фондах и проведенных мероприятиях. В разделе «Хроника новостей и событий» можно более подробно ознакомиться с теми мероприятиями, которые проходили в библиотеке. Среди таких мероприятий – открытие документально-книжной выставки «Леонид Кравчук. 80 лет с Украиной», на котором присутствовал первый Президент Украины Л. М. Кравчук; выставка творческих работ общественной организации объединения инвалидов «Источник вдохновения», приуроченная к Международному дню инвалидов; научная конференция «Китайская цивилизация: традиции и современность» и многие другие. Полезным источником для пользователей этого сайта является информация об электронных выставках, которые готовят различные подразделения НБУВ. Это тематические выставки («Правовое регулирование использования и охраны недр в Украине», «Материаловедение и технология металлов», «Экономические исследования: методика и организация» и др.) и персональные (к 150-летию украинского литературоведа Б. Д. Гринченко, к 100-летию академика НАН Украины Н. М. Амосова, к 95-летию президента НАН Украины, академика Б. Е. Патона и др.).

Техническая и технологическая модернизация обеспечили укрепление информационной функции современной библиотеки. Библиотека становится полноправным субъектом информационного пространства. Современная библиотека вносит важный вклад в распространение и повышение

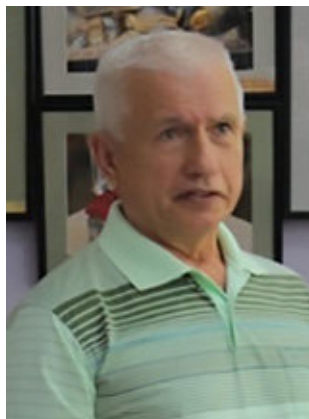
информационной культуры, которая, наряду с компьютерной грамотностью, становится одним из важнейших условий деятельности человека как полноценного члена современного и будущего обществ.

Деятельность, направленная на свободное духовное развитие читателей, приобщение к ценностям отечественной и мировой культуры, создание условий для культурной (репродуктивной и продуктивной) деятельности составляет культурную функцию библиотеки.

Следует отметить, что библиотека существует не сама по себе и не для себя. Ее существование оправдано и обусловлено тем, насколько эффективно она выполняет свои социальные функции. Вся деятельность библиотечных учреждений должна быть подчинена одной общей и глобальной цели, а именно оптимальному культурно-информационному обеспечению жизнедеятельности общества в целом и каждого читателя в частности. Понимание культурно-информационной функции научной библиотеки связано с осмыслением ее как культурно-информационного центра государства, как места общения, как культурно-информационного пространства.

Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история : материалы 33 Междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск, 2014. – С. 156–163.

ЗНИЩЕНКО МИКОЛА ПАВЛОВИЧ,

*кандидат історичних наук,
генеральний директор Київської
обласної бібліотеки для дітей,
президент Української асоціації
працівників бібліотек для дітей,
заслужений працівник культури України*

Народився 8 жовтня 1945 р.. Закінчив середню школу № 2 в м. Києві. Із 1960 по 1962 р. навчався в ПТУ № 1 і одночасно вечірній школі № 59 в м. Києві. У 1982 р. закінчив Київський державний інститут культури ім.О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія». 1979-1982 рр. – Ленінський стипендіат.

З 1982 р. по березень 1987 р. – викладач кафедри науково-технічної інформації КДІК; з 1987 р. по теперішній час – Генеральний директор Київської обласної бібліотеки для дітей.

У 1998 р. захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.08. – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Становлення та розвиток публічних бібліотек для дітей в Україні 1900-1939 рр.», (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Т. І. Ківшар) і здобув науковий ступінь кандидата історичних наук. за спеціальністю 07.00.08. – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

Автор більше 90 наукових праць. Науковий редактор науково-методичних посібників, що видає бібліотека. Підготував та видав навчальний посібник для студентів бібліотечної спеціалізації у ВНЗ культури під назвою «Педагогічні аспекти в бібліотечній діяльності Д. Ю. Доброї» (1999). Учасник 15 міжнародних наукових конференцій (м. Судак, АР Крим та ін.), всеукраїнських конференцій та семінарів, круглих столів.

Організаторські здібності проявилися у вмінні проектувати та реалізовувати в Київській області довгострокові бібліотечні програми, в залученні позабюджетних коштів на здійснення бібліотечних проектів, умінні розкрити професійні здібності бібліотекарів, надихнувши їх до творчості, працювати на перспективу.

Розробив і втілює цільові програми: «Поповнення бібліотечних фондів бібліотек Київської області» через створення на базі Київської обласної бібліотеки для дітей відділу з функціями обласного бібколектора; «Музеї рідкісних видань, в тому числі і книгодруків для дітей»; в Київській обласній бібліотеці створена зведена картотека рідкісних видань, проводиться значна пошукова краєзнавча робота з літературної історії Київщини, бібліотечної та етнографічної.

За ініціатииви М. П. Зніщенка було створено науково-дослідний центр для надання науково-методичної, практичної та консультативної допомоги 822 бібліотекам Київської області, що обслуговують дорослих читачів і читачів-дітей: розроблено та впроваджено в практику роботи бібліотек області

новітні бібліотечні АТР-технології, технічні засоби, від ПК до різних інтернет-ресурсів; створено навчальну базу в Київській обласній бібліотеці для дітей з підвищення кваліфікації бібліотекарів всіх рівнів, від сільської до обласної.

Науковий доробок М. П. Зніщенка є значимим у галузі українського бібліотекознавства. Має урядові нагороди. Його ім'я внесено до міжнародного довідника «Кто есть кто в библиотечно-информационном мире России и СНГ».

Зніщенко М. П. бере активну участь в громадському житті бібліотек України. З 2013 р. є Президентом Української асоціації працівників бібліотек для дітей.

Коло наукових інтересів: історія бібліотечної справи, бібліотека для дітей як культурний феномен, краєзнавство Київщини у міждисциплінарному вимірі (літературному, бібліотечному, культурологічному), біографістика.

Основні публікації:

1. Становлення та розвиток публічних бібліотек для дітей в Україні 1900–1939 р. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 1998. – 171 с. – Бібліогр.: с. 147–162. **2.** Бібліотеки як осередки культурно-просвітницької роботи в діяльності «Киевского Общества Грамотности» (1882–1908) : до 115-ї річниці заснування «Киевского Общества Грамотности». – К. : Смолоскип, 1997. – 38 с. **3.** Д. Ю. Добра як засновниця Першої публічної бібліотеки для дітей. – К. : Смолоскип, 1997. – 15 с. **4.** ...І пам'ять оживе в словах : опис літератури з автографами / ідея, наук. ред. та відп. за вип. М. Зніщенко ; уклад. Л. П. Соляник. – К. : Смолоскип, 1997. – 39 с. **5.** Історія та розвиток бібліотечної справи в Україні : анотований ретроспективний тематико-хронологічний показник матеріалів періодичного друку з фонду відділу рідкісних видань Київської обласної бібліотеки для дітей / уклад., наук. ред. та відп. за вип. М. П. Зніщенко. – К. : Смолоскип, 1997. – 49 с. **6.** Київська обласна бібліотека для дітей – найдавніша бібліотека для дітей в Україні : іст. довідка / наук.-іст. дослідж. М. П. Зніщенка ; уклад. тексту іст. довідки Т. П. Грабко ; наук. ред. та відп. за вип. М. П. Зніщенко ; ред. –упоряд. Л. П. Соляник. – К. : [КОБдД], 2009. – 14 с. – (За результатами наукових досліджень) (100 років Київській обласній бібліотеці для дітей 1909 – 2009). **7.** Педагогічні аспекти в бібліотечній діяльності Д. Ю. Доброї : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. – К. : Смолоскип, 1999. – 138 с. **8.** Бібліотеки і бібліотечна справа сьогодні : розбудова чи руїна? // Імідж сучасної бібліотеки : зб. ст. – К., 2001. – С. 21–27. **9.** Бібліотечна діяльність товариства «Лига защиты детства» (1914–1918 рр.) // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 3. – С. 31–34. **10.** Бібліотечне краєзнавство Київщини // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 3. – С. 14–15. **11.** Історична передумова виникнення спеціальних публічних бібліотек для дітей в Україні // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 11. – С. 22–24.

Про «націоналізм» і «шкідництво» в бібліотечній справі на сторінках часопису «Бібліотеки у соціалістичному будівництві». Рік 1934: погляд із XXI ст.

У будь-які історичні часи, в будь-які соціально-економічні епохи в Україні ніколи не вщухала боротьба за український суверенітет, українську державність, які базувалися завжди на українській національній ідеї. Ані польська унія, ані московія, ані радянщина часів більшовизму ніякими засобами не змогли знищити українську мрію. Не стала винятком ця боротьба за сильну Українську державу і в теперішні часи відродження капіталізму в Україні.

20–30-ті рр. ХХ ст. були роками коли інквізиція в особі більшовиків здійснювала черговий кривавий похід на теренах України. Тож не є дивним, що до боротьби з «українством» долучалися всі засоби, в тому числі професійні часописи з галузей науки і мистецтва. Найактивнішим часописом, що розміщував на своїх шпальтах матеріали по боротьбі з інакомислячими, свідомими українцями, українством в бібліотечній галузі був часопис «Бібліотека у соціалістичному будівництві». Для розуміння того, що і як відбувалося в ті часи, пропоную заглянути на шпальти БуСБ № 1-12 за 1934 р. Маю надію, що у когось зійдуть із підсвідомості більшовицькі казочки про «український націоналізм», порівнюючи його з «фашизмом». Але як свідчать подальші факти із джерел часопису «Бібліотеки у соціалістичному будівництві», саме більшовизм має всі риси і оцінки фашизму.

Передовиця часопису «Бібліотека у соціалістичному будівництві» № 1 за 1934 р. закликає «Мобілізуємо маси на виконання програм всесвітньо-історичних робіт», якими, як виявляється, є «тези доповідей тов. Молотова і Куйбишева» про другий п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР і тези доповіді Кагановича «Організаційні питання», що «дають ключ до її здійснення». Ці «ключі» щодо змісту програми робіт до народу України та до його «здійснення» через репресивні заходи у вигляді Голодомору українське селянство відчує на своїй шкурі.

А поки знову і вкотре іде мобілізація мас через різні засоби і методи компартійної, карально-адміністративної роботи із обов'язковим залученням до цієї роботи бібліотеки і бібліотекарів України. «Тези» намічають доведення кількості масових бібліотек з 15 до 25 тисяч (без урахування спеціалізованих бібліотек для дітей).

Завдання до бібліотечних працівників України: вони «Мусять глибоко вивчити і засвоїти рішення Пленуму ЦК КП(б)У, мусять ці рішення широко популяризувати і мобілізувати маси на виконання їх, повинні роз'яснювати колам трудящих завдання II п'ятирічки. Бібліотеки мусять організувати читачів на розгортання «самокритики, соцзмагання, активності і самовідданості мас» на ліквідацію бюрократичних перекозень. Бібліотеки мусять в цій боротьбі взяти активну дійову більшовицьку участь!».

Бібліотека і бібліотекарі України, натхненні «червоним Лазарем» взялися за виконання історичних рішень ВКП(б)У. «Вперед», рясніють заклики на сторінках часопису БуСБ: «За більшовицьке здійснення ленінської національної політики» ратує В. П. Затонський. Він характеризує міжнародну політику того часу, де Україна опинилася в центрі уваги міжнародної політики: «Німецькі фашисти, англійські твердолобі, войовничі польські імперіалісти, російські білогвардійці ставлять ставку на знищення диктатури пролетаріату через відрив Радянської України від СРСР».

Р. С. От так переживав П. Затонський у 1934 р. за Україну не маючи гадки про те, що у 1991 р. самі «комуністичні бонзи» здадуть з потрохами Радянську Україну, покинуть комуністичних друзяк і вийдуть зі складу СРСР. Те, що виявилось не по зубах імперіалістам з Гітлером, миттєво розсипалося «як глиняний колос». Вже через 22 рр. вирости нові покоління поміщиків, олігархів, банкірів в новій поміщицько-буржуазно-капіталістичній Україні.

Але повернемося у рік 1934-й... Саме в цьому часі з'явився Дніпрельстан, Краматоровка, Луганський паротяговий завод, ХТЗ, десятки нових гігантів, які були збудовані у рр. першої п'ятирічки.

Р. С. Цікаво, що збудовано в Україні за такий самий період із 1991 р.?! крім торгівельних точок... В Україні вже в 1932/33 рр., було запроваджено 10-ти річне навчання і за темпами вона випереджала в цій справі Росію. «Поруч з абсолютним

зростанням кількості українських учнів, росла питома вага учнів українських шкіл серед загальної кількості учнів в 1928–29 рр. складала 78,1%; в 1930–31 рр. – 84,6% , в 1932 – 33 рр. – 88,5% . Наклепи ніби на Україні починається «відхід від українізації», що «українська культура знищується вщент розбивається цими даними. Але треба розібратися, що то була за «українізація».

Р. С. Як корінний киянин, я і багато моїх друзів навчалися в українських школах в Києві, які, були десятирічками (російські школи були переважно 4-річні). Навчалися українською мовою (без суржику) відвідували українські театри, дивилися українські вистави і українські кінофільми. Це було в Києві у 50–60–70-ті рр. 20 ст. і не треба нам брехати про утиски української мови в ті рр.. Зараз у 2013 р. можу стверджувати, що в ті роки я купався в усьому українському, навіть під час служби в Армії 1964–1967 рр. в столиці СРСР – Москві. Українська мова була, але зміст матеріалів, що друкувався, був весь комуністично заідеологований.

За висловом Затонського «Україні потрібна «більшовицька українізація», яка передбачала ліквідацію, будь-які націоналістичні ідеї та мрії про незалежну Україну.

Сьогоднішніх політиків-борців «за їхню Україну слід би притягнути до відповідальності за зраду «Української національної ідеї». Чим вражають 30-ті рр., в тому числі рік 1934, то пошуком запеклих ворогів Радянської України. Це жахиття було впродовж багатьох десятиліть. Жорнова репресій проти інакомислячих, до речі, були запущені у багатьох країнах Західної Європи. Там теж були жертви, тільки в меншій кількості. А Україна була, за висловом Затонського, «нашпигована ворогами, шпигунами, диверсантами, буржуазно-націоналістичними елементами», тому і жертв в Україні побільше, ніж в Європі.

Цікаво, чи знайдеться сьогодні в незалежній Україні 2013 р. хоча б один буржуазний націоналіст із числа олігархів, комунак, тощо??? А свідомим українцям – із «Свободи» КПУшники прикріпили ярлик за національні настрої – фашисти. То хто ж такі буржуазні націоналісти сьогодні в Україні?.. Чи націоналісти, чи інтернаціоналісти, чи глобалісти...???

Затонський і більшовики стояли теж на смерть (як з'ясувалося) за «українізацію», але за більшовицьку і ніяку іншу... за соціалістичну за змістом.

Сьогодні у 2013 р. спритники-комунаки, що стояли за «соціалістичну українізацію» (Затонський В. П.) стали власниками привласненого державного майна, набудували маєтків, на відкривали банків, рахунків в офшорах і стоять на позиціях «капіталістично-буржуазної українізації» (МЗ).

Двадцять сторінок часопису, присвячено статті Затонського В. П. Читаючи їх я обов'язково робив Postskriptum. Рік 2013 мене зобов'язував це зробити для того, щоб, не дай Боже, піддатися новому лохотрону на зразок гасла КПУшників «Вернемстрану народу». Бо ніхто нікому сьогодні нічого не поверне...

При всьому «українському по більшовицьки» все те українське було наскрізь прошпиговано та пронизано, так званим «соціалістичним реалізмом», яке було зобов'язано виховувати «активних будівників світлого майбутнього» під назвою «комунізм». Каїни-більшовики настільки спритно змогли перевтілити і подати творчість українських націоналістів Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, канонізувати їх у революціонерів-демократів, бунтарів. Освітнянські установи та заклади культури активно сприяли втіленню у свідомість цієї ідеологічної казочки. Часи змінилися, а нову казочку, щодо творчості вище названих українських письменників капіталістично-буржуазні ідеологи – сьогодні придумати не можуть, бо ані Т. Шевченко, ані І. Франко, ані М. Коцюбинський,

ані Леся Українка поміщицько-буржуазний лад в своїй творчості аж ніяк не прославляти.

Фата-моргана є фата-моргана українська і в 2013 р.. Бурхливий розвиток так званої детективної літератури, що прославляє епоху «капіталістичного реалізму» (МЗ) в культурі скоро всім набридне. Нейтральні «краєзнавчі розвідки» «висвітлять все невідоме і підзабуте при «капіталістичному реалізмі». Тож з'являться новий Карпенко-Карий, Нечуй-Левицький, бо підґрунтя для подібної їм творчості в новій, незалежній Україні вже закладено. Нових Шевченка і Франка, Старицького доведеться чекати не довго. Ймовірно і те, що може з'явитися в рядах нової української буржуазії новий «клон» Маркса, Леніна, матросів, 1917 р. Принцип розвитку історії людства по спіралі ще ніхто не відміняв...

Порівнюючи зміст статей часопису «Красного бібліотекаря» і часопису «Бібліотека у соціалістичному будівництві» можу стверджувати, що зміст статей українського часопису не пасе задніх, а навпаки, в деякій мірі гостріший і цікавіший на фактаж. Воно і не дивно, бо українські компартійні вожді робили все можливе і навіть неможливе, аби засвідчити свою відданість справі московських вождів. Кожна публікація в БуСБ викриває «ворогів народу» країни-петлюрівців, націоналістів, денікінців і т. д. і т. п. Зміст статей у БуСБ – просто вражаючий із-за пошуку ворогів. Тож маю можливість доповнити «Погляди із ХХІ ст.», що стосуються бібліотечної справи і «націоналізму» у 30-ті рр. в Україні. Отже, звертаючись до першоджерел, а саме до деяких публікацій, вміщених в часописі БуСБ.

Стаття О. Грибненко, М. Фельдштейн «Проти націоналізму в теорії та практиці бібліотечної справи» пронизана пошуком націоналістів в бібліотечній справі. За подачею зазначених авторів «класовий ворог розставив свої сили Чичковичівта Волобуєвих на економічному фронті, Яворських і Свідзінських на історичному фронті, Демчуків в філософії, Богданів, Ярославенків і Соколянських в педагогіці, Хвильових і Річицьких в літературі, Сліпанських в аграрному секторі, Курбасів в мистецтві, Меженків, Баликів і Боровичей на книгознавчому фронті. На багатьох ділянках класовий ворог мав лише своїх розвідників, а в ряді дільниць зосередив цілі свої кубла».

Дует цих авторів дає оприділення, що «український націоналізм – агенатура інтервентів – головна небезпека в Україні, тормоз, найбільше гальмо української радянської культури, національною формою, соціальною змістом, де на всіх дільницях культурно-національного процесу позначилася ворожа шкідницька рука українського націоналізму». Он як закрутили хлопці певної національності... Сьогодні, коли в Україні панує поміщицько-буржуазний лад, то чия «агенатура інтервентів» підтримує українських націоналістів? Мабуть «агенатура» лізе в Україну з Венесуели або з Куби..., а може з якоїсь бананової республіки...

Вони таврують «Спілку визволення України» «яка гуртувалася коло Вінницької Всенародної бібліотеки і її директора Отамановського. Бібліотечна комісія під керівництвом Барбара і інших СВУ мала свою агентуру у БВУ (Пастернак, Сагарда). Під «роздачу» потрапляє Самійленко за книжку «Роботаз дітьми в шкільній книгозбірні», де автор цитує «бібліотекознавців реакційного табору, як наприклад, меншовика, шовініста Боровича, тощо». Зроблю відступ від тексту для тих, кому ріже слух слово книгозбірня: то зверніться, панове, до даної статті, де Вам роз'яснять зміст слова «книгозбірня» в контексті бібліотека.

Далі дует українофобів закликає «перейдемо до розкриття націоналістичного шкідництва в теорії практиці більш «видатних працівників бібліотекознавства». За їх судженням, «на Україні Д. Балику знають як буржуазного бібліотекознавця, націоналіста».

За свідченням авторів вина Балики полягала в тім, що він під «керівництвом Ю. Меженка, О. Єфремова в купі з іншими українськими націоналістами пропагував, що бібліотека має справляти службу не на користь гнобителів, а на користь всього суспільства, «що бібліотека повинна стати тією станцією життя, яка згромаджує енергію люду, трансформує, накерує на громадсько-важливе, а не на індивідуальний успіх і не на успіх якоїсь одної класи» (див. Балика «Бібліотека в минулому». За ці «думки вслух» постраждав Д. Балика, Ю. Меженко, який редагував «Бібліотека в минулому», де розділ «Історія українських бібліотек», складений за М. Грушевським.

Автори статті приводять вислів Балики з метою підсилення своїх звинувачень на його адресу. Завдячуючи авторам статті у читача є можливість пересвідчитися у тенденційній подачі звинувачень на адресу Балики, Меженка, Єфремова та інших. «Просвітницький рух» в Радянській Україні для інквізиторів 20-30 рр. ХХ ст. був як кістка у горлі. Тому цей рух вони називають «куркульським», «націоналістичним». Наприклад, Жовтневу революцію, що має епохальне значення для усього світу, Балика об'єктивно викреслив з історії бібліотек. Меженко, про якого ми згадували, говорячи про Балику, досі стоїть на націоналістичних позиціях. Його контрреволюційне обличчя видно хоч би з того, що петлюрівсько-фашистський «Книголюб» та «Діло» хапає Меженко в обійми, вихваляючи націоналістичні «Біологічні вісті» з його редактором Меженком. «Книголюб» і «Діло» вихваляючи «Біологічні вісті» за їх контрреволюційний націоналізм, за те, що на їх сторінках «не було жодної домішки марксистсько-ленінської науки».

«Меженко був і залишається свідомим націоналістом, густо вживає контрреволюційні слівця як «московщина» і др. Бібліотекаря він намагається звернути з шляху обслуговування більшовицькою літературою трудящих, що із зброєю в руках боролись проти буржуазії. «В бібліотечній техніці» Меженко пропонує бібліотекарю стати на послуги буржуазії; вчить бібліотекаря бути формалістом, намагається зробити бібліотекаря слухняною зброєю буржуазії. Націоналістична діяльність Меженка розвивалась в Інституті книгознавства, де він був директором та в «Бібліологічних вістях», де він був редактором.

Далі ідуть цікаві повідомлення, що «в 1930 р. Меженко підняв голову, виступивши в журналі «Критика» проти викриття його Годкевичем. Зараз Меженко «притих», він не виступає. Він ще й тепер не зрікся своїх «позицій», не хоче «компрометувати» себе в очах українського націонал-фашизму, він солідаризується з ним». Що не кажіть, а комуляки із своїм НКВС і ГУЛАГом, як свідчать факти, що аж нічим не гірші за фашизм та їхні концтабори, вміло чіпляли ярлики людям, які стояли на позиціях українства і на ідеях українсько-національної державності. Тож і немає нічого дивного, що сьогодні у 2013 р. компартійні «розумники Симоненка» вішають ярлик «фашиста» свідомим українцям, а ярлики ці, як свідчать джерела БУСБ тягнуться із 30-х років ХХ ст. у 2013 р., як і в 1934 р. у КПУ свідомий українець – є націоналіст, фашист у 2013 р.

Далі авторський дует розносить в «пух і прах» О. Єфремова, Нікольського, Боровича, Сагарду, Балику, Пастернака і других емігрантів – Сірополко, Огієнко, називаючи їх зграєю закордонних недобитків, що орудували в «Бібліологічних Вістях». Автори статті піддають анафемі «колишнього директора української Книжкової палати» Годкевича, що стояв на позиціях О. Єфремова і не критично цитував махрових націоналістів.

Як вміють викривати ворожі елементи, автори тої статті М. Фельдштейн, О. Грибненка, можна простежити далі за її змістом: «Єфремовщина в галузі книгознавства була поширена далеко за межі минулого реакційного ВБУ та

УНІКУ. На позиціях єфремовщини стояв ряд книгознавців, зокрема, і колишній директор Української Книжкової палати Годкевич. Його замаскована теза про те, що в основу вивчення книжкової продукції треба класти ознаку націоналізму «виявляється дуже шкідливою для книгознавства». Проповідування єфремівської концепції безперервності культурного процесу, ствердження ним, що ніякої суттєвої різниці між продукцією дореволюційного і пореволюційного нема, свідчить про його (Годкевича) буржуазні націоналістичні погляди. Таким чином було покинчено з Годкевичем і націоналістичними елементами, що знайшли притулок у Книжковій палаті України в 30 рр. ХХ ст. Висновок авторів статті був «розстрільним». Українська Книжкова палата до цього часу являє архів літератури з рідкими, цінними українськими виданнями, архів який дуже невеликий, незначній мірі використовується. Книжкова палата не подавала майже ніякої бібліографічної допомоги бібліотекам. В каталогах Книжкової палати було багато матеріалів аполітизму, націоналізму, де в рубриці «Національне питання» в каталозі стоять всі твори націоналістів: Гаврилюк, Братківський, Річицький, Канюк, Фалькевич тощо».

Так поступово із змісту статті «викривачів», що не терплять «инакомыслия» проливаються невідомі відомості про українських бібліотекознавців, звинувачених у націоналізмі і шкідництві тільки за те, що мали власну думку, що не збігалася з діямита планами комуняцької верхівки. Аналізуючи зміст цієї статті, розумієш, що в так званій класовій боротьбі ніхто неміг бути стороннім спостерігачем. Нейтралітету в 30-ті рр. бути не могло. Підтвердженням цієї думки стає, коли читаєш далі про Годкевича, директора Книжкової палати, «який у практичній роботі заховався. Але вийшло не так як думав Годкевич. Партійний комітет ВУІКО, партгрупа, БІБуправління, Бібколектора, Української Книжкової палати, хоч із запізненням, а все ж розгорнули критику поглядів Годкевича, який виступав з самокритикою і подав дві «самокритичні» статейки до журналу «Бібліотека в соціалістичному будівництві».

Розібралися автори статті «Проти націоналізму в теорії і практиці бібліотечної справи» в тодішній бібліотечній Україні із відомими теоретиками бібліотекознавства Н. Фрідьевою, Д. Ігудесман та іншими. В УНІКУ, який був центром націоналістичного книгознавства, працювала Н. Фрідьева, Д. Ігудесман. В їх працях яскраво відбилися настанови натхненників буржуазного націоналізму. Викрити їх зараз тим більше потрібно, що досі ніхто з бібліотекознавців, ні вони самі цього не зробили. А дісталось їм за статтю Н. Фрідьевої, вміщеної в збірці УНІКУ «Бібліотека і читач на Україні, в якій Фрідьева «робить висновок, що в робітників попит на українську літературу стоїть дуже низько, особливо у жінок». Далі автор докоряє Фрідьевій за «підтримуючи орієнтацію на захід Фрідьева доводить, що робітник прихильний до буржуазного заходу – трудящих України все більше і більше цікавить буржуазна література». «Ставлячи українську літературу на останнє місце вона твердила, об'єктивно діючи цим на користь Єфремову, що в українського читача «перше місце в попиті посідає Вінниченко, далі йдуть українські класики. Нове українське красне письменство, сучасні пролетарські письменники попиту не мають». «В цьому твердженні яскраво відбита, хотіла чи не хотіла цього Фрідьева, вся програма українського контрреволюційного націоналізму». За своє вільнодумство, отримала П. Фрідьевашиглика у вигляді причетності до українського контрреволюційного націоналізму.

Далі автори статті «Проти націоналізму» піддають критиці Д. Ігудесман за свої буржуазні погляди, викладені у статті «Вивчення читача за національною ознакою», де «відкрито пропагує фашистську расову теорію», говорить про «прогресивність буржуазної бібліотеки та інші «контрреволюційні теорії»,

а також за те, що авторка «не застерігає радянського бібліотекаря проти шкідливості американських буржуазних бібліотекознавців, як Е. Ледбеттер та інші. Вона пропагує фашистську бібліотечну літературу (виявляється і така література), вказує, що книжки фашистки Ледбеттер «привернули до себе (читай бувшого кубла УНІК) увагу, надто, що вивчення читача за національною ознакою в нас не проводиться, а в обставинах України це питання стоїть гостро. Для радянських бібліотекарів, зокрема, українських «ці книжки можуть бути цікаві».

Роблячи таке судження, на думку критиків, Ігудесман «своєю працею зробила послугу не радянським бібліотечним працівникам, а недобиткам української націоналістичної буржуазії, що орієнтуються на фашизм і змикається з міжнародним імперіалізмом».

Р. С. Було б дуже цікаво бібліотекарям поспілкуватися з великими критиками із 1934 р., в р. 2013. Щоб ці критики «заспівали» в Україні сьогодні, образивши українську буржуазію ярликом «фашизму і отримавши у відповідь щось «колекторське» в обличчя.

Годкевичу дісталось також за те, що в рубриці «Національне питання» каталогу Української Книжкової палати стоять всі твори націоналістів: Гаврилюк, Братківський, Річицький, Канюк, Фалькевич, тощо.

«Рішенням НКО Годкевич звільнений з Української Книжкової палати». «В УНІКУ, який був центром націоналістичного книгознавства, працювала А. Фрідьева, Д. Ігудесман та інші. В їх працях яскраво відбилися настанови натхненників буржуазного націоналізму». Дісталось їм за те, що вони «говорили про прогресивність буржуазної бібліотеки» в статтях «Бібліотека і читач на Україні»; «Вивчення читача за національною ознакою». Таким чином Фрідьева і Ігудесман потрапили до «буржуазно-націоналістичного кубла».

Загострюючи увагу на викриття всіх, хто причетний із бібліотекознавців до українського буржуазного націоналізму (бо всі вони були родом із царської імперської Росії) автори статті «Проти націоналізму» пішли шукати ворогів в бібліотеках, так як класовий ворог активно проводив свою контрреволюційну роботу не лише в теорії, так і в практиці бібліотечної справи». Так, наприклад, в Дніпропетровську, в бібліотеці залізничників 10 років контра вела шкідницьку роботу. Всі вони були «погромщики і антисиміти, вірні пси капіталістів, активні діячі бібліотечного комітету при контррозвідчомуагітпромідобармії Денікіна ОСВАзі-Староверов і Бартепов. Приховуючи і знищуючи марксистсько-ленінську літературу, активно просували по всій колії Катеринівської залізниці націоналістичні, контрреволюційні твори Кащенко, різні петлюрівські видання «Союз визволення України та його завдання», релігійну і т. п. літературу». Сьогодні в 2013 р. Староверову і Бартепову та іншим слід поставити пам'ятник.

Подібних фактів шкідництва і контрреволюційної роботи в статті подано безліч на 22 сторінках. На Чернігівщині, в Прилуцькій бібліотеці орудував бібліотекар «шкідник» – Василець і у Вінницькій та Одеській областях «нахабство класового ворога було безмежне» так як там видавалися твори Єфремова, Бухаріна, Зінов'єва, Троцького («вчорашніх друзяк» – сьогоднішніх ворогів), проте вилучалися твори вождів, пролетарських письменників. В Донбасі, Кадіївці, Горлівці, Рутченково в профспілкових бібліотеках засіли вороги, які знищили більше 100 тис. книжок. З Балаківської бібліотеки на Харківщині розкрадено близько 20 тисяч книг. В Жмеринці із райпрофспілки розкрадено 5 тисяч книг, залишилось 150 примірників. «Разом з тим, шкідництво на ділянці бібліотечної справи проходило шляхом примусової українізації». Виявляється були і такі випадки...?! «Націоналістичні елементи, ведучи примусову українізацію

книжкових фондів, спрямовували свою роботу проти «оволодіння трудящими українських досягнень російської пролетарської культури, на відрив від неї, на ігнорування потреб нацменшостей. Взяти Городницький район на Київщині, де бібліотека зовсім не обслуговує трудящих поляків, євреїв, німців книгами на їх рідній мові».

Р.С. Цим авторам цієї статті не завадило би поцікавитися, проте, а як же в той же Польщі та інших країнах забезпечувалися українці українськими книжками і т. п. у 1934 р.??? Саме Польща була зразком для СРСР в справі репресій до українства.» «Бібліотека ім. Короленка в Харкові була ареною шкідницької діяльності Боровича, серед бібліотекарів були колишні «куркулі, купці, есери і т. п. Найважливіша ділянка роботи бібліотеки бібліографічна та консультаційна – в занедбаному стані».

Р. С. У 2013 р. ця ділянка роботи бібліотек не досить в гарному вигляді. Рекламні листівки, папірці – обличчя деяких сьгоднішніх бібліотек.

Предметні каталоги бібліотек стали об'єктами доказової бази щодо звинувачень комуністичним репресивним апаратом будь-якого з бібліотекарів у націоналізмі.

В центрі уваги дописувачів статті «Проти націоналізму» опинилися бібліотекарі бібліотеки ім. Короленка із Харкова «В науковій бібліотеці Харкова колишній директор «комуніст Конюк втратив більшовицьку пильність і прийняв на відповідальну роботу бібліотекарями низку класово-ворожих елементів, навіть такого націоналістичного зубра, як Меженко, і активно захищав їх».

Автори статей «Про націоналізм» озвучують висновок, що: «бібліотеки були і є одною з ділянок жорстокої класової боротьби». Про це весь час мені нагадували лекції викладачів у ВУЗах України часів соціалізму, на шляху до комунізму...».

Р. С. З позицій 2013 р. слід дякувати Богу, що ці страхоття закінчилися у серпні 1991 р. і бібліотечна справа стала деполітизованою в Україні.

Покінчивши з українським націоналізмом, автори статті перейшли (з дозволу за наказом КП(б)У) до «великодержавних шовіністів» Здобнова, Добржинського та інших. Адже, крім буржуазно-ідеологічної суті десятикласової класифікації, що її ці автори не викривали, вони копіюючи її, відверто пропагували буржуазний великодержавний шовінізм. Роботи Боровича також проізані цією пропагандою». Страшне. Читаючи цю гидоту, звертаюсь до Бога, щоб в Україну ніколи не повернувся цей жах 30-х рр. і комуністично-більшовицький лад, Кагановичей, Затонських та їм подібним, зокрема.

Далі в статті наводяться факти пошуку ворогів у Дніпропетровську, вугільному Донбасі, Вінничині, Харківщині, Бердичеві, Києві: «В Києві Скрипник був прямою зброєю в руках націоналістичних елементів». Більшовики України викрили і розгромили очолюваний Скрипником «націоналістичний ухил».

«Націоналістичний ухил» Скрипника полягав, на думку авторів, у «проведенні політики примусової українізації книжкових фондів, в плановому комплектуванні бібліотек масових бібліотек у таке співвідношення літератури – української, не менш ніж 85% , при держкомплектуванні 100% ». Тим самим Скрипник «грубо перекручував лінінську національну політику».

Більшовицькі репресії, понівечені долі людей аж ніяким чином не могли сприяти відродженню людяності, Божої благодаті, гуманістичному вихованню на теренах Центральної та Східної України. Весь цей негатив, що линув з України у проявах геноциду-голодомору і репресій, ніяким чином не знаходив співчуття у народів країн Європи, не знаходив осуду з боку їх правителів у вигляді тої ж ізоляції, супротиву СРСР. Хіба, що Європа тільки те і що робила, що сприяла

розквіту націонал-соціалізму – фашизму в Німеччині, за що найближчим часом поплатилася і залилася кров'ю.

Наступний висновок витікає з вищевикладеного.

У зв'язку із зміною соціально-економічної епохи: заміною відсталого соціалізму більш прогресивним, передовим і гуманним капіталізмом, всі ярлики, що навішали ортодокси більшовицької ідеології на адресу українських бібліотекознавців в 30-ті рр. ХХ ст. сьогодні у 2013 р. є актуальними і сприйнятними. Зміст поглядів Меженка, Балики, Сірополка, Годкевича та інших українських книгознавців і бібліотекознавців гарно втілюється в українське сьогодні, де «прогресивність буржуазних бібліотек» палко підтримується Міністерством культури України та їх провідними бібліотеками. Робота «Відродження», «Бібліомосту», «Посольства США» з бібліотеками України є тому яскравим підтвердженням.

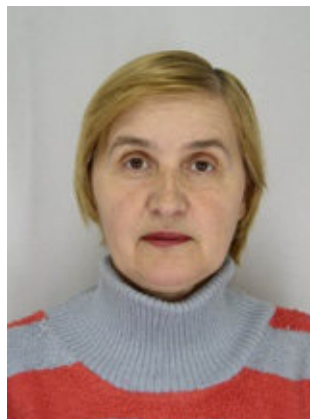
Звідси напрошується ще один висновок стосовно тих авторів статті «Про націоналізм». Як на мене, вони б сьогодні у незалежній Україні 2013 р. співали би стрілецькі пісні вояків УПА, і не вішали би ярлики українському націоналізму – називаючи його буржуазним, імперіалістичним, агентурним, бо вся Україна є сьогодні буржуазною країною, а комуністична ідеологія була, є і буде шкідливою і ворожою до буржуазної ідеології і являє собою пряму загрозу для капіталістів та олігархічних кланів. Саме про це в 1848 р. написав Карл Маркс у всесвітньо відомому «Маніфесті Комуністичної партії».

І останній висновок.

Як свідчать історичні факти соціально-економічні формації мають властивість змінюватися, трансформуватися. Виходячи з вищевикладеного, український націоналізм (до речі як російський, єврейський та будь-який інший) при будь-якій ситуації, був, є і буде категорією вічною, з якою прийдеться рахуватися і при звичаюватися будь якій владі, при будь-якій соціально-економічній формації.

Р. С. Торкаючись цієї дуже не простої теми «про націоналізм» і «шкідництво» в бібліотечній справі, що вміщені на сторінках часопису «Бібліотеки у соціалістичному будівництві», рік 1934, я навмисно поставив акценти на аналітичному розгляді цих часописів за 1934 рік. Саме 1934 р. дає можливість найбільш ретельно простежити надруковані матеріали, присвячені «українському націоналізму» та «шкідництву в бібліотечній справі», зробити належні висновки, що витікають із змісту дійсності «української незалежності» у 2014 р.

**ІВАНОВА
ІРИНА ФЕДОРІВНА,**

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної та вікової психології
інституту психології та соціального
забезпечення Миколаївського
національного університету
імені В. О. Сухомлинського*

Народилася 18 квітня 1958 р. у м. Вознесенськ Миколаївської обл. У 1974 р. закінчила середню загальноосвітню школу, у 1979 р. – з відзнакою Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука зі спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія», у 1996 р. – аспірантуру Київського державного інституту культури, працювала заступником директора з наукової роботи Миколаївської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова.

У 1999 р. захистила кандидатську дисертацію зі спеціальності 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» за темою: «Читацькі об'єднання в публічних бібліотеках: особливості розвитку і діяльності». Науковий інтерес до проблем соціальної психології став поштовхом для отримання другої вищої освіти. У 2009 р. отримала базову освіту за напрямом підготовки «Психологія» та здобула кваліфікацію бакалавра з психології. З 2010 р. є членом Української Асоціації організаційних психологів та психологів праці.

Упродовж п'ятнадцяти років працює у вищих навчальних закладах, здійснює керівництво дипломними і курсовими проектами, переддипломною практикою студентів. Учасник багатьох всеукраїнських та міжнародних конференцій.

З 1999 по 2006 р. заступник директора з наукової роботи у Миколаївській філії КНУКІМ, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності.

У 2004 р. отримала вчене звання доцента.

2006–2009 рр. – доцент кафедри загальної і соціальної психології Миколаївського навчально-наукового інституту Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова; з 2010 р. – доцент кафедри загальної та вікової психології Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського.

Викладає дисципліни: «Бібліотечний менеджмент», «Бібліотечно-інформаційне законодавство», «Основи діловодства», «Вікова психологія», «Загальна психологія», «Педагогіка», «Педагогічна психологія», «Практикум із загальної психології», «Психодіагностика і корекція», «Психологія і педагогіка», «Психологія педагогічної праці», «Психологія праці», «Психологія управління».

Коло наукових інтересів: бібліотечний менеджмент, соціальна психологія.

Основні публікації:

1. Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості / І. Ф. Іванова // Науковий вісник Миколаїв. держ. ун-

ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Т. 2. – Вип. 10. – Миколаїв, 2013. – С. 121–125 – (Сер. «Психологічні науки»). **2.** Комунікативна компетентність студентів педагогічного фаху : проблеми розвитку / І. Ф. Іванова // Гуманіт. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». – Дод. 1. до Вип. 31, Т. 6 (48) : темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2013. – С. 266–273. **3.** Професійна ідентичність студентів – практичних психологів: особливості формування / І. Ф. Іванова // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 8. – Миколаїв, 2012. – С. 136–141 – (Сер. «Психологічні науки»). **4.** Професійна ідентичність студентів-психологів : дослідження процесу формування / І. Ф. Іванова // Психологічні науки : проблеми і здобутки. – Дод. 1. до №1, т. 4. – 2012 р. – темат. вип. «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – Вип. 6. – С. 116 – 122; **5.** Професійна ідентичність та практична підготовка студентів-психологів / І. Ф. Іванова // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Т. 2. – Вип. 9. – Миколаїв, 2012. – С. 118–122. – (Сер. «Психологічні науки») **6.** Розвиток комунікативної компетентності студентів педагогічних спеціальностей на заняттях з психології / І. Ф. Іванова // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Т. 2. – Вип. 11. – Миколаїв, 2013. – С. 121–124. – (Серія «Психологічні науки»).

Професійна ідентичність та індивідуальні психологічні властивості особистості студентів

Відомий англійський фахівець в області соціальної психології Майкл Аргайл відзначає, що відкриття людиною своєї ідентичності – це реалізація потреби в самоактуалізації, в розкритті своїх можливостей і свого справжнього «Я». Коли людина задовольняє свої справжні потреби в досягненні певного результату в особистісній і діловій сфері, науці та мистецтві, то, на думку авторів книги «Що нас чекає в 90-ті рр.», виграє суспільство. Людина спочатку змінює себе, а потім – суспільство. Окремі особистості сьогодні більш ефективно можуть здійснювати зміни, ніж більшість установа.

Ідентичність, у тому числі і професійна, є важливим регулятором самосвідомості та соціальної поведінки людини. Будь-яка особистість прагне до збереження та підвищення самооцінки. Тому, якщо ідентичність їх не задовольняє, вони намагаються приєднатися до групи з більш високим статусом.

З цієї точки зору формування професійної ідентичності студентів слід розглядати не тільки як результат їхньої цілеспрямованої активності у рамках навчально-професійної діяльності з ідентифікації самого себе зі спеціалістом певної сфери, а й як результат діяльності вищого навчального закладу, де повинні закладатися основи професійної ідентичності студентів. Не випадково до кількісних показників оцінювання діяльності вищого навчального закладу завжди відносили процентний склад випускників, що працевлаштувалися за фахом, залишилися у рамках своєї професійної групи і досягли успіхів за обраним фахом.

З вересня 2009 р. на базі Миколаївського державного (нині – національного) університету ім. В. О. Сухомлинського у рамках наукової теми кафедри загальної та вікової психології «Формування професійної ідентичності у студентів різної професійної спрямованості» проводиться теоретичне та експериментальне дослідження, об'єктом якого є професійна ідентичність студентів-психологів.

У попередніх статтях автора було викладено результати перевірки гіпотези дослідження стосовно того, що професійна ідентичність та успішність навчання є взаємопов'язаними процесами, які багато в чому залежать від індивідуально-особистісних особливостей студентів.

У якості респондентів виступило 60 студентів денної форми навчання факультету психології з другого по четвертий курс, які до вересня 2009 р. були студентами Миколаївського навчально-наукового інституту Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. На першому етапі дослідження здійснювалося вивчення співвідношення процесу формування професійної ідентичності та успішності навчальної діяльності студентів-психологів. Результатами дослідження було доведено, що типи професійної ідентичності, які характеризуються високим рівнем активності по відношенню до обраної професії і перевагою позитивних емоцій, притаманні, в основному, студентам, які навчаються на «відмінно» і «добре».

На другому етапі дослідження було введено третій параметр – індивідуально-особистісні особливості студентів-психологів. Це дозволило уточнити отриманий результат і перевірити висунуте припущення про те, що індивідуально-особистісні особливості студентів-психологів впливають на процес формування професійної ідентичності та успішність навчання. Респондентами стали студенти другого курсу.

У 2010–2011 н. р. роботу було продовжено в тому ж напрямку. Об'єкт дослідження (професійна ідентичність студентів) та предмет дослідження (вплив індивідуально-особистісних особливостей особистості студентів-психологів на процес формування їхньої професійної ідентичності), залишилися незмінними. Розширилося коло респондентів, в якості яких виступило 17 студентів четвертого курсу Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського, які, окрім основної педагогічної спеціальності, опановували спеціальність «Психологію».

Актуальність дослідження із залученням цієї групи респондентів пояснюється наступним. По-перше, університет не отримав на 2011–2012 н. р. дозволу на подальшу підготовку студентів деяких педагогічних професій за спеціальністю «Психологія». Виникає питання про виправданість цього рішення і можливість забезпечення достатнього рівня підготовки студентів-педагогів за фахом практичного психолога.

По-друге, кількісні та якісні зміни кола респондентів, використання додаткових методів діагностування дозволили здійснити подальшу перевірку гіпотези дослідження про залежність процесу формування професійної ідентичності від індивідуальних психологічних властивостей особистості студентів.

На початку дослідження було здійснено порівняльний аналіз результатів віднесення студентів четвертих курсів (психологів і педагогів-психологів) до певного типу професійної ідентичності, результати якого відображено у таблиці 1.

Переважна більшість студентів-психологів (50%) і студентів-педагогів-психологів (47%) була віднесена до другого типу професійної ідентичності, для якого характерними є пасивна позиція та нейтральні емоції відносно майбутньої професії. Студенти цього типу впевнені, що знань, отриманих ними в університеті, буде достатньо для подальшої роботи. Вони не мають чітких планів щодо побудови професійної кар'єри.

Значна кількість студентів-психологів (36%) і дещо менша (18%) педагогів-психологів мають п'ятий тип професійної ідентичності. Їм також притаманні нейтральні емоції щодо професії практичного психолога, але, на відміну від попередньої групи студентів, вони мають середній рівень активності до обраної професії.

Розподіл респондентів за типами професійної ідентичності

Шкала «Усвідомлена актив- ність» (показник активності)	Шкала «Емоційне ставлення» (показник переваги емоцій)		
	Переважають негативні емоції	Відсутня перевага	Переважають позитивні емоції
Низький рівень	Тип 1 18% пп	Тип 2 50% п 47% пп	Тип 3
Середній рівень	Тип 4	Тип 5 36% п 18% пп	Тип 6
Високий рівень	Тип 7	Тип 8 9% п 6% пп	Тип 9 5% п 1 1% пп

Умовні позначки: п – студенти-психологи, пп – студенти-педагоги-психологи.

Високий рівень активності до професії практичного психолога демонструють 14% студентів-психологів і 17% педагогів-психологів (восьмий і дев'ятий типи професійної ідентичності). Переважно позитивні емоції до майбутньої професії виявлено у 5% студентів-психологів і 11% педагогів-психологів. Останні розглядають обрану професію як таку, що задовольняє їх потребам і дає можливості для самореалізації.

Таким чином, результати дослідження доводять, що, незважаючи на певні відмінності у навчальних планах студентів-психологів і студентів – педагогів-психологів (обсяг годин з професійно-орієнтовних дисциплін та виробничої практики), процес формування професійної ідентичності студентів має загальні тенденції: переважають пасивна позиція та емоційна рівновага до обраної професії.

Однією з причин цього, на думку автора статті, є недостатня практична направленість підготовки психологів. І справа не тільки в кількості годин, відведених на проведення виробничої практики, практичних і лабораторних занять; у відсутності достатньої кількості спеціалізованих лабораторій, а в особливостях професійної діяльності практичного психолога. Підготовка фахівця психології неможлива без активної форми взаємодії психолога і людини, яка потребує його поради, допомоги.

Не перший рік фахівці шукають відповідь на питання: «Як побудувати практично орієнтовану вищу психологічну освіту?» За думкою російського фахівця О. Марголіса «сучасний принцип побудови навчального плану дуже слабко пов'язаний з майбутньою професійною діяльністю, тому що в його основу покладено закам'янілий академізм самої психологічної науки». Він пропонує для побудови діяльній парадигми психологічної освіти використовувати досвід медичної освіти, а саме – інтернатуру як обов'язкову ступінь післявузівської освіти.

Проаналізуємо вплив індивідуальних психологічних особливостей особистості студентів – педагогів-психологів на процес формування професійної ідентичності, використовуючи результати діагностики за методиками, запропонованими у підсвінику «Педагогічна майстерність» (ДДО Є. Климова, тест на схильність до педагогічної професії, тест Форверга на контактність), а також у збірці «Практична

психодіагностика» (методика визначення психологічної характеристики темпераменту, методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса, методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойко).

Вище названі методики дозволили з'ясувати рівень розвитку особистісних якостей студентів, необхідних їм для оволодіння фахом педагога і практичного психолога.

За результатами опитування усі досліджувані мають достатній рівень комунікативної готовності до діалогу з дитиною. 94 відсотка респондентів під час тестування за диференційно-діагностичним опитувальником Є. Климова виявили інтерес до професій типу «людина-людина», тобто домінантна сфера їхніх професійних інтересів знаходиться в площині професій педагога і психолога.

Але при цьому для більшості студентів (59%) робота буде задаватиме певних незручностей, що можна пояснити відсутністю досвіду педагогічної роботи, а також недостатньою сформованістю професійно важливих особистісних якостей. Особистість студента продовжує свій розвиток.

Усі респонденти без винятку мають низький і середній рівень розвитку емпатії, однієї з важливіших професійних якостей педагога і психолога. Переважно низький рівень емпатійних здібностей зафіксовано у студентів, які мають перший та другий типи професійної ідентичності (низький рівень активності до обраної професії). Опитувальник з психологічної характеристики темпераменту дозволив виявити у них середній та низький рівні активності.

У студентів, віднесених до восьмого і дев'ятого типів професійної ідентичності (висока усвідомлена професійна активність), виявлено середній рівень розвитку емпатії. Значне місце в її структурі займає емоційний канал, тобто респонденти спроможні на емоційну чуйність та співчуття, на прогнозування поведінки іншої людини та ефективний вплив на неї у разі потреби. Розвинуті також раціональний канал емпатії (зосередженість на сутності іншої людини) та інтуїтивний (використання інформації на рівні підсвідомості для розуміння іншого).

Стосовно психологічної характеристики темпераменту з'ясувалося, що 76 % студентів, які брали участь в опитуванні, мають середній розвиток екстраверсії, а 29% – високий. Вони відкриті для встановлення стосунків з іншими. Їм притаманні контактність, ініціативність, соціальна адаптованість, гнучкість поведінки, тобто якості, які можна вважати професійно обов'язковими для педагога і практичного психолога.

Методика визначення психологічної характеристики темпераменту дозволила виявити ще один з параметрів, який суттєво впливає на те, що робота з людьми буде викликати у студентів в майбутньому постійний дискомфорт, який доведеться переборювати зусиллям волі. Мова йде про високий показник емоційного збудження. Він притаманний 18% респондентам, у яких професії «людина-людина» на момент дослідження викликають дискомфорт.

У той же час, за результатами діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки з'ясувалося, що у розв'язанні конфліктних ситуацій вище названі респонденти і ще 52% опитуваних (всього – 70%) налаштовані на співпрацю, коли учасники конфлікту знаходять альтернативу, яка задовольняє конфліктуючі сторони; а також на пошук компромісу.

На рівень сформованості професійної ідентичності студентів-педагогів, які навчаються за фахом практичного психолога, позитивно впливає проходження ними психологічної практики, тому у рамках дослідження було проаналізовано звітні документи студентів з виробничої практики з проблем психодіагностики, яка проводилася у загальноосвітніх школах міста. Аналіз документів, відвідування

баз практики підтвердили готовність студентів до цієї роботи, а також наявність можливості перевірки їхньої спрямованості на професію практичного психолога.

Студенти самостійно проводили дослідження акцентуацій характеру учнів восьмого і дев'ятого класів, рівня мотивації до навчання у учнів другого класу, активно використовували малюнкові тести і проєктивні методики, діагностували психологічну структуру класу за допомогою соціометричної методики. Також вони брали участь у проведенні тренінгу для дітей, які мають схильність до агресивної поведінки і тренінгу для батьків, у проведенні занять з проблем психології сім'ї для учнів 11 класу.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що збільшення кількості респондентів за рахунок студентів, які опановують спеціальність практичного психолога як додаткову, вивчення професійно значущих індивідуальних психологічних особливостей студентів дозволили виявити вплив останніх на процес формування професійної ідентичності. Також було розпочато дослідження впливу активної виробничої практики на процес формування професійної ідентичності студентів.

Особистість студента в період юнацького віку інтенсивно розвивається, тому автор статті вважає за необхідне прослідкувати вплив індивідуальних психологічних властивостей особистості студентів на процес формування їхньої професійної ідентичності в динаміці, тобто протягом всього періоду навчання. Робота в цьому напрямку розпочата у 2010–2011 н. р. і буде продовжена у 2011–2012 н. р.

*Науковий вісник Миколаївського державного університету
ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Миколаїв, 2010. – Т. 2,
вип. 5. – С. 129–132.*

**КУЛІЄВА
ТАМАРА ВОЛОДИМИРІВНА,**

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач відділу наукового абонементу
та обслуговування читачів Національної
наукової медичної бібліотеки України*

Народилась 21 січня 1968 р. в м. Києві. Трудовий шлях розпочала 1984 р. після закінчення середньої школи на посаді бібліотекаря Державної наукової медичної бібліотеки МОЗ України. У 1996 р. закінчує Київський національний університет культури і мистецтв, і працює у ДНМБ на посадах ст. інспектора відділу кадрів, зав. відділом пропаганди нових надходжень літератури. Під час роботи в бібліотеці стає здобувачем Київського національного університету культури і мистецтв. У 2010 р. в Харківській державній академії культури захистила дисертаційне дослідження за спеціальністю 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему «Система бібліотечно-інформаційного супроводу професійної діяльності сімейних лікарів в Україні» (науковий керівник д. і. н., професор Т. В. Новальська).

У 2000 р. пройшла післядипломне навчання у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за програмою «Комфортність обслуговування читачів як показник рівня роботи бібліотек».

У 2004–2009 рр. працює в Ужгородському факультеті Київського національного університету культури і мистецтв спочатку на посаді завідувачої кафедрою книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, а згодом заступника декана факультету.

З 2011 по 2015 роки працює у Національній парламентській бібліотеці України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) та займається питаннями підвищення кваліфікації бібліотечних працівників НПБУ.

У 2015–2016 рр. – заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної наукової педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлиноського; 2016–2017 рр. – директор інституту журналістики Київського міжнародного університету.

З жовтня 2017 р. завідувач відділу наукового абонементу та обслуговування читачів Національної наукової медичної бібліотеки України.

Самостійно розробляє програми та проводить дослідження для організації системи безперервної освіти в НПБУ, бере участь у реалізації проекту «УБЕ», займається проблемами тенденції розвитку кадрової політики в Україні. Зокрема, розробила програми та провела дослідження: «Шляхи професіоналізації: погляд бібліотечного фахівця НПБУ».

Поширюючи інноваційний досвід бібліотек, бере активну участь у науково-практичних конференціях та у Всеукраїнських школах методиста.

За професійну, сумлінну діяльність відзначена Подякою Київського міського голови, Почесною грамотою Міністерства охорони здоров'я України, грамотою Національної парламентської бібліотеки України.

Має понад 30 публікацій як в наукових виданнях, так і в професійній пресі.

Коло наукових інтересів: питання безперервної освіти бібліотечних працівників, інформаційна культура користувачів, питання іміджу бібліотек, інформаційно-бібліотечне обслуговування медичних працівників, впровадження менеджменту та маркетингу в діяльність бібліотек, формування якісного кадрового складу бібліотек.

Основні публікації:

1. Актуальні проблеми інформаційного забезпечення інноваційних процесів у галузі сімейної медицини / Т. В. Проценко // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 13. – С. 124–129. **2.** Використання інформаційних технологій для забезпечення ефективної роботи сімейного лікаря / Т. В. Проценко // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – К., 2003. – Вип. 8. – С. 65–70. **3.** Галузеві бібліотечні ресурси в інформаційному забезпеченні сімейних лікарів: сучасний стан та проблеми використання / Т. В. Проценко // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 9. – С. 26–29. **4.** Електронна бібліотека як складова системи бібліотечно-інформаційного забезпечення сімейних лікарів / Т. В. Проценко // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 6. – С. 28–31. **5.** Науково-інформаційні потреби лікарів загальної практики районного рівня / Т. В. Проценко // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 98–103. **6.** Принципи побудови інформаційно – бібліографічної системи сімейного лікаря / Т. В. Проценко // Вісн. КНУКіМ : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 104–109. **7.** Проблеми інформаційного забезпечення діяльності сімейного лікаря / Т. В. Проценко // Наукові медичні бібліотеки – пріоритети розвитку і перспективи : матеріали наук. –практ. конф. – К., 2006. – С. 99–104. **8.** Сімейний лікар як суб'єкт бібліотечно-інформаційного забезпечення / Т. В. Проценко // Вісн. Харківської держ. акад. культури : зб. наук. праць. – Х. : ХДАК, 2009. – Вип. 26. – С. 188–196. **9.** Теоретичні засади визначення інформаційних потреб сімейних лікарів / Т. В. Проценко // Нова педагогічна думка : наук. –метод. журн. – Рівне : РІПКПК, 2006. – № 43. – С. 20–23. **10.** Комунікаційні канали та засоби задоволення інформаційних потреб сімейних лікарів / Т. В. Проценко // Вісн. Кн. палати. – 2013. – № 10. – С. 24–27. **11.** Діяльнісні чинники формування інформаційних потреб сімейних лікарів / Т. В. Проценко // Вісн. Кн. палати. – 2013. – № 11. – С. 23–25. **12.** Формування іміджу сучасної бібліотеки / Т. В. Проценко // Бібл. планета. 2013. – № 3. – С. 10–12. **13.** Формування інформаційної культури користувача // Вісн. Кн. палати. – 2014. – №3. – С. 34–38. **14.** Кулієва Т. Сучасний менеджер бібліотеки // Вісн. Кн. Палати.– 2015.– № 7. – С. 27–29. **15.** Кулієва Т. Долаймо бар'єри: долучаймося до створення першої української дейзі-бібліотеки // Бібл. планета. – 2015. – № 3. – С. 14–15. **16.** Кулієва Т. В. Імідж бібліотекаря: від минулого до сьогодення / Т. Кулієва // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 8. – С. 16–18. **17.** Кулієва Т. Формування інформаційної культури як складник професійної підготовки студентів //Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of CXXXII International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Philology (London, Nowember 10 - Nowember 15, 2016. – 2016. – С.61–63.

Формування іміджу сучасної бібліотеки

Бібліотеки завжди розвивалися разом із суспільством, відображаючи його історію, рівень розвитку науки, освіти, культури. Кожний період розвитку визначав свої особливості та пріоритети бібліотечної діяльності. Але незмінним залишалось головне: бібліотека була, є і залишається інформаційним, загальноосвітнім і культурним центром, в який може звернутися кожний, розраховуючи на кваліфіковану допомогу.

Імідж усіх бібліотек в цілому залежить передусім від того, як громадськість оцінює роботу публічних бібліотек в тій чи іншій державі.

У науковій літературі не існує єдиної точки зору стосовно виникнення поняття «імідж». Деякі дослідники вважають, що розглядати імідж як феномен ХХ ст. не зовсім коректно та аналізують поняття «образ» починаючи з праць античних філософів. Але, якщо говорити про спеціальне визначення, яке найближче до сучасних трактувань, то поняття «імідж», найбільш вірогідно зобов'язане своїм виникненням австрійському психіатру З. Фрейду. Згідно з Фрейдом, імідж – це не стільки реальний образ людини або предмету, скільки ідеальний образ, який відрізняється від реального.

Термін «імідж» впроваджений в спеціальну літературу О. Феофановим в 1970-ті роки, отримав широке розповсюдження в 1990-ті роки, причому не тільки щодо людини, але й до установи, предмета, регіону, системи і т.інше.

Імідж бібліотек пов'язаний з двома іншими визначеннями – статусом та престижем, однак ці поняття не є синонімами. Статус бібліотеки у вузькому сенсі слова (правовий статус) – це офіційна оцінка їх ролі в суспільстві зафіксована цілою низкою законів. На відміну від престижу та іміджу, він більш логічний та раціональний. Статус бібліотек в широкому сенсі слова (соціальний статус) – це їх положення в суспільстві, яке визначається низкою ознак (передусім економічних), а також наскільки корисною вбачається їхня діяльність владним структурам.

Престиж складається з двох факторів: непоінформованості (або поінформованості) населення та владних структур про можливості бібліотек та активної позиції самих бібліотек як соціального інституту.

У цілому в тріаді «імідж-престиж-статус» поняття «іміджу» є найбільш емним і узагальнюючим. У всякому випадку, інтерес до вивчення іміджу в значній мірі викликаний тим, що непривабливий імідж впливає відразу на всю професію – і на сприйняття бібліотеки читачами, і на фінансування, і на підбір та стабільність кадрів. С. Матліна пише про це так: «...Расхожий образ публичной библиотеки связан в массовом сознании с представлением о месте, «где выдают книжки». Отсюда широко распространенные мифы о легком труде, о «тихих мышках», добрых, чудакватых тетушках, роющихся в книжной пыли. Данные представления получили некую завершенность в знаменитой мифологеме «Скромная, тихая профессия библиотекарь». Именно такие представления лежат в основе подчас трудно складывающихся взаимоотношений библиотек с местной властью, их хронического недофинансирования; невысокого социального и юридического статуса... Наконец, именно здесь истоки заниженной самооценки наших коллег. Она, в свою очередь, служит психологическим фактором, тормозящим творческий поиск, фантазию – ту «инновационную дерзость», которая обеспечивает поступательное движение библиотеки». Соответственно, разорвать такой «круг проблем» только повышением качества работы без улучшения имиджа невозможно.

Основні «складові» іміджу бібліотеки, бібліотекаря та бібліотечної професії можна представити таким чином.

Зовнішній імідж

- Імідж бібліотеки
- Стан будівлі бібліотеки, її узагальнюючий образ
- Організація комфортного бібліотечного середовища

2. Імідж бібліотекаря

- Зовнішній вигляд, одяг, манери та поведінка бібліотекарів
- Психологічні та професійні якості

3. Імідж бібліотечної освіти

4. Система заходів з побудови та підтримання іміджу

- PR
- Реклама бібліотеки в ЗМІ, в окремих виданнях і т. інше
- Стратегічний план розвитку бібліотеки, визначення її місії, завдань, функцій, основних партнерів, перешкод на шляху побудови іміджу
- Видання посібників та рекомендацій, присвячених іміджу бібліотек

Внутрішній імідж

- Організація роботи бібліотеки очима її співробітників
- Відношення керівництва організації та рядових співробітників до своєї роботи, відданість професії
- Управління бібліотекою та стиль керівництва
- Соціально-психологічний клімат в колективі
- Самооцінка співробітників, ступінь задоволеності роботою
- Кадрова політика
- Турбота про кадри, наявність системи заохочення співробітників
- Організація курсів підвищення кваліфікації, конкурсів професійної майстерності, майстер-класів і т.інше

Незалежний імідж

- Образи бібліотек та бібліотекарів в художній літературі, кіно, драматургії, ЗМІ і т.ін.
- Узагальнене уявлення про роботу бібліотеки та бібліотечної професії, сформоване в масовій свідомості.

Будівля бібліотеки – це перше, на що звертають увагу її відвідувачі. У формуванні іміджу бібліотеки її зовнішній вигляд, як і вигляд її інтер'єрів, є одним з найважливіших факторів, але він на жаль, мало залежить від зусиль бібліотекарів.

До удосконалення іміджу бібліотек безпосередньо відношення має комфортне бібліотечне середовище. Його основною функцією якраз і є створення позитивного іміджу бібліотеки як соціального інституту. Комфорт – це поняття багато в чому засноване на відчуттях і емоціях, які самі імідж, причому поняття комфорту для різних людей суто індивідуально (можна сказати, що комфорт – це психологічна сумісність людини з тим місцем, в якому вона знаходиться в дану хвилину. При цьому комфортне середовище передбачає і бажання потенційних користувачів стати читачами бібліотеки.

Позитивний імідж створюється основною діяльністю бібліотек, а також інформаційною роботою, орієнтованою на цільові групи громадськості. Створення іміджу в ринковому середовищі проводиться за допомогою маркетингових комунікацій, одним з елементів яких є паблік- рилейшенз.

PR бібліотеки, виходячи із загальних визначень PR, можна визначити як засіб створення довірного та шанобливого ставлення до бібліотеки з боку користувачів та широкого громадського загалу.

До основних цілей PR бібліотеки можуть бути віднесені наступні:

- формування та підтримка позитивного зовнішнього іміджу ;
- упорядкування інформаційних повідомлень, пов'язаних з діяльністю бібліотеки;
- взаємодії з органами влади;
- взаємодія з партнерами (пошук форм співробітництва);
- фандрейзинг;
- вивчення громадської думки про роботу бібліотеки, усунення незрозумілостей. «Бібліотека – знайоме місце для бібліотекарів, але багатьох людей вона може налякати. Тому співробітники повинні «вивчати» своїх клієнтів, щоб вміти розуміти їхні проблеми»;

- покращення соціально-психологічного клімату всередині бібліотеки, а також виявлення думок співробітників відносно організації роботи. Необхідність такого виявлення викликана тим, що визначити імідж бібліотеки можна тільки за допомогою співвіднесення поглядів «зсередини» і «зовні».

Зв'язки з пресою, телебаченням і радіо є особливо важливими для бібліотек, оскільки 90% громадської думки формується саме через ЗМІ.

Публікації в пресі – це першочергова частина PR, що сприяє створенню публіситі. Це пояснюється тим, що газета має більше значення, ніж телебачення і радіо, і громадська думка формується багато в чому саме під впливом того, що людина читають в національній або в місцевій пресі. Крім того, ніщо так не шкодить іміджу, ніж стаття негативного характеру в пресі.

Основними формами взаємодії бібліотек з пресою є прес-конференції, прес-реліз, лист до редакції, постійна колонка, присвячена бібліотеці, публікація статті одного з працівників бібліотеки, публікація інтерв'ю журналіста з бібліотекарем, а також журналістська стаття.

Все частіше інформацію про бібліотечні події можна почути на радіохвилях чи побачити на телебаченні. Б. Ашервуд зазначає, що у Великій Британії, наприклад, бібліотека графства Гемпшир набула прихильників завдяки своїм програмам на радіо Бі-Бі-Сі, а публічна бібліотека Бірмінгема створює свою програму «На книжковій полиці» навколо імен видатних людей. У США давно існує традиція трансляції бібліотечних програм на місцевому радіо. Публічна бібліотека Нью-Йорка проводить не менше п'яти радіопередач, серед них – дискусійна програма «Розмова про юнацьку книгу» і бесіда керівника PR-служби бібліотеки.

Розуміючи усю важливість преси, радіо, телебачення в житті людини, бібліотеки активно працює в напрямку налагодження тісних зв'язків із регіональними ЗМІ. Організуючи масові заходи, виставки, конференції, обласні бібліотеки обов'язково запрошують журналістів місцевих телерадіокомпаній та часописів. Плідно співпрацюють бібліотеки і з радіостанціями міста. У радіоэфірах анонсуються події, які проходять в бібліотеці, що звичайно сприяє збільшенню бажаних відвідатих заходів.

На імідж бібліотеки позитивно впливають телерепортажі про її діяльність.

Для створення іміджу бібліотеки як соціально значущої установи бажано, щоб бібліотека стала місцем контактів влади та населення та сприймалась як установа, яке сприяє стабільності в суспільстві. Важливою є фінансова сторона питання-отримання бібліотекою коштів першу чергу залежить від місцевої влади, а не користувачів бібліотеки.

Найбільш поширеним засобом взаємодії з владними структурами в сучасних умовах є відкриття при бібліотеках центрів правової інформації.

Сьогодні провідні бібліотечні заклади України володіють багатими фондами документів правничої тематики як на традиційних, так і на електронних носіях,

завдяки чому стають дієвим каналом правового інформування соціально активної частини суспільства. З метою оперативного задоволення запитів користувачів ряд національних та обласних бібліотек відкрили центри правової інформації, в яких концентруються фонди правничої тематики, забезпечується відкритий доступ до них; надається комплекс довідково-інформаційних послуг; проводяться заняття, спрямовані на підвищення правової культури громадян; надаються безкоштовні юридичні консультації тощо. Успішно функціонують такі центри в Національній парламентській бібліотеці України, у Вінницькій, Дніпропетровській, Херсонській, Чернігівській ОУНБ.

Іміджтісно пов'язаний і збібліотечноїрекламою. За допомогою реклами можна сформувати у читача стійкий інтерес до бібліотеки, поліпшити уявленняпро її роботу, атакожвплинутинаіснуючі всуспільствістереотипні уявлення пробібліотечну професію.

При рекламі продуктів та послуг необхідно враховувати декілька моментів, які мають відношення до іміджу, але основна увага повинна бути сконцентрована на тому, що – рекламувати потрібно саме ту користь, яку отримає читач, а не фонд, книгу, послугу або процес.

Ще одна важлива складова іміджу бібліотеки – це її веб-сайт. Саме він є важливим інструментом інформування користувачів про досягнуте, структуру бібліотеки, її ресурси, послуги, які вона надає, допомагає знайти інформацію про заходи, які відбулися в бібліотеці або мають відбутися найближчим часом. Користувач має можливість скористатися базами даних бібліотеки, відвідати віртуальні виставки та віртуальну довідку. Цікавими є сайти багатьох бібліотек. Прикладів тому багато... Так, у Тернопільській ОУНБ створено новий розділ сайту «Події культурного життя», постійно відстежується рейтинг книг, які отримали найбільшу популярність серед читачів в номінаціях «Світовий Best» та «Український Best». Враховуючи бажання користувачів, оприлюднено нову номінацію «Бестселери авторів Тернопільщини». Цікавими є розділи сайту Дніпропетровської ОУНБ «Світ захоплень», «Інформація про торги», «Вернісаж талантів», «Анонси: Що? Де? Коли?» і т. ін. На сайті кожної бібліотеки користувачі можуть отримати безліч необхідної інформації. Отже, веб-сайти бібліотек надають можливість користувачам отримати перше враження про стиль роботи та імідж бібліотеки.

Не менш важливим елементом іміджузакладу є його фірмовий стиль.

Фахівців області реклами визначають фірмовий стиль як набір постійно використовуваних колірних, графічних, словесних, типографічних та дизайнерських елементів. Чому дизайну бібліотеки надається таке велике значення? Тому, що читач буде із задоволенням відвідувати ту бібліотеку, де комфортно, затишно і сучасно не тільки завдяки інноваційним методам роботи, але і сучасному зовнішньому вигляду.

Бібліотеці необхідно формувати свій фірмовий стиль, створити цілісне уявлення про її діяльність, щоб її запам'ятовували і впізнавали як доброго і хорошого знайомого. До основних компонентів фірмового стилю можуть належати: ділові папери, візитівки співробітників, бейджі, ручки, папки, запрошення і читацькі квитки; частину друкованої рекламної продукції бібліотеки, розрахованої на довгострокове вживання (проспекти, буклети і т. ін.); сувенірні вироби; інтер'єр (оформлення робочих місць співробітників, читальних залів, виставок). Найбільше значення мають наступні елементи: фірмовий знак і логотип; набір шрифтів для ділових документів і рекламної продукції; фірмовий колір, присутній в рекламі і на сайті бібліотеки; слоган. Головна вимога до фірмового стилю полягає в тому, що бібліотека повиннапізнаватисянегайнопо кожному зйогоелементів.

Особливе місце у формуванні іміджу бібліотеки належить видавничій діяльності. Сьогодні вона стала поширеною формою інформаційної та просвітницької діяльності бібліотек, а також досить оперативною та гнучкою формою науково-методичної роботи. За останні роки видавнича діяльність бібліотек країни значно розширилася як за кількістю найменувань, обсягом і навіть тиражем, такі за видами і типами видань. Кожна бібліотека в цьому напрямі роботи має свою системність, своє обличчя. Зокрема, видавнича діяльність Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Федора Потушняка ґрунтується на заповненні «білих плям» краєзнавчої тематики, що є суттєвою допомогою користувачам різних поколінь, особливо молоді, в освоєнні історії та культури рідного краю. Серед видань бібліотеки рекомендаційний бібліографічний посібник «Календар краєзнавчих пам'ятних дат», щоквартальник «Закарпаття на сторінках преси», інформаційні бюлетені за матеріалами щорічних звітів публічних бібліотек Закарпаття « У нас в бібліотеках». Певна частина видань серед всієї друкованої продукції бібліотек належить методичним і методико-бібліографічним матеріалам. Серед бібліотек, в яких представлені такі видання – Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської («Інноваційні моделі публічних бібліотек: актуальні питання організації та діяльності»); листок-сигнал Серія «Письменники-земляки» і т. ін.); Сумська обласна універсальна наукова бібліотека (Методико-бібліографічні матеріали про роль книги в житті людини «Під знаком Кирила і Мефодія»); Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І.Франка (методичний збірник «Публічна бібліотека: сучасна модель»); Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка (методичні рекомендації «Соціальне партнерство як запорука успішної діяльності бібліотеки) та ін.

У видавничій діяльності бібліотек чільне місце займають видання з досвіду роботи, в яких викладенні відомості про особливості роботи бібліотеки по певній темі або напрямку. Так, Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Михайла Івасюка узагальнила досвіди роботи: «Бібліотеки – відкриті ворота до знань» (в рамках проекту ЄС Спільної операційної програми «Румунія-Україна-Республіка Молдова 2007–2013») та «Мій інформаційний світ» (з досвіду роботи сектора інформаційних технологій Сторожинецької ЦРБ); «Інформуємо про ЄС та євроінтеграційну політику України»: з досвіду роботи бібліотек Хмельницької області – видання Хмельницької обласної універсальної бібліотеки ім. М. Островського. З метою популяризації кращого бібліотечного досвіду області Вінницькою обласною універсальною науковою бібліотекою ім. К. А. Тімірязєва було підготовлено до друку збірник інформаційно-методичних матеріалів «Методична парасолька: для молодого фахівця».

У виданнях обласних бібліотек також відображені соціологічні дослідження, доповіді та виступи на конференціях, семінарах та інші аналітичні матеріали.

Традиційним виданнями бібліотек залишаються «Календарі знаменних і пам'ятних дат на .... рік». Персонам, відомим всьому світу, і видатним землякам (місцевим поетам, композиторам, художникам) бібліотеки присвятили велику кількість малотиражних видань. Проблеми краєзнавства також знайшли своє відображення в посібниках. З метою популяризації творчості поетів і письменників-земляків бібліотеками області видаються збірки віршів і прози.

Проблема іміджу, суспільних уявлень про професію належить до числа «вічних питань», що турбують бібліотекарів різних країн.

Головне завдання іміджу – показати поряд з компетентністю готовність до спілкування, створити образ доброго порадника. Наш імідж у свідомості інших

людей створюється поведінкою, мовою, виглядом і професіоналізмом. І чим гармонійніше всі складові, тим більш цілісним виявляється враження.

На жаль, сьогодні образ бібліотеки і бібліотекаря в очах широкого загалу залишає бажати кращого. Довгий час бібліотекарі навіть не намагалися зламати стереотипне уявлення про себе. Але минув час, і в країні, і в середині бібліотечної спільноти стався ряд змін. Бібліотекарі отримали змогу спілкуватися з колегами з різних країн, прийшло розуміння себе і місця своєї професії в світі, виникла потреба у погляді на себе з боку, постало питання іміджу бібліотечної професії.

Одне з головних завдань з формування іміджу бібліотечної професії – це створення тяжіння, сприятливої думки про фахівців в даній галузі.

Імідж бібліотекарів безпосередньо пов'язаний з їх професійним існуванням. Якщо раніше бібліотекар, які чітко ставились до виконання своїх професійних обов'язків, могли бути впевненими в майбутньому, то сучасні бібліотекарі потребують активного маркетингу себе і своєї ролі в суспільстві. Бібліотекарі більше не можуть залишатися осторонь від того, яке враження справляють вони та їх бібліотека на оточуючих, тому що від цього залежить статус і роль їх установи.

Ділові якості: висока якість роботи, підвищення професійних знань, творчий підхід до роботи, вміння приймати професійні рішення. Уміння зорієнтувати читача у великому масиві інформації – показник високої кваліфікації та культури бібліотечного працівника.

Ми бачимо ускладнення інформаційних потреб сучасної людини і сучасного суспільства; бібліотечна справа озброюється новими технологіями, в тому числі комп'ютерними, можливості яких дозволяють досягати небачених раніше результатів. Обов'язком бібліотекарів стає як навчання, консультації користувачів, так і посередництво, оскільки величезний обсяг інформації вимагає більшого, ніж раніше, кількості фахівців, які володіють навичками пошуку інформації і вміють аналізувати й оцінювати ресурси і потреби користувачів.

Постійне підвищення кваліфікації бібліотекаря-бібліографа стає невід'ємною частиною професійної діяльності, що визначає її якість. Відомий російський книгознавець Н. А. Рубакін зазначав: «Ніколи не припиняйте вашої самоосвітньої роботи і не забувайте, що, скільки б ви не знали, знанню і освіті немає ні кордонів, ні меж».

Дослідники іміджу бібліотекаря сходяться на тому що численні негативні уявлення засновані саме на їх зовнішньому вигляді. При цьому від бібліотекарів потрібно не так і багато зусиль для покращення свого зовнішнього вигляду: «бібліотечні» стереотипи поступаються і за загальною кількістю, і за глибиною «опрацювання» численним рекомендаціям стилістів та іміджмейкерів. При цьому необхідно не стільки буквальне дотримання порадам з книг щодо індивідуального іміджу, скільки елементарна турбота про свою зовнішність та запобігання «штрихів» із стереотипного «портрету» бібліотекаря.

Після зовнішнього вигляду важливим фактором, який впливає на індивідуальний імідж, є голос, мова і манери поведінки бібліотекаря.

У даному випадку практично всі рекомендації із загальних посібників з іміджу можна застосовувати і в бібліотечній галузі. Загальні правила створення індивідуального іміджу досить прості: необхідно мати почуття власної гідності, віру в себе. З найбільш важливих особистісних якостей і властивостей характеру слід назвати вихованість, вміння подобатися людям, впевненість і рішучість. Чимала частина професійних якостей, таких як відданість професії, переконаність у соціальній цінності своєї діяльності, аналітичний розум, старанність, працездатність і методичність, дисциплінованість, хороша пам'ять,

прозорливість і т. інше входить в узагальнений образ бібліотекаря навіть без зусиль бібліотекаря.

Бібліотекарі повинні бути «гучними», «примітними» в суспільстві, якщо це в інтересах справи, усвідомити і вміти довести, що вони знають про інформацію більше, ніж будь-хто інший. При всьому цьому головним завданням повинно залишитися якісне обслуговування користувачів. Читачі судять про бібліотеку, перш за все, за її співробітниками, з якими вони стикаються по роботі. Знання, вміння, навички, цільові установки працівників бібліотек є тими факторами, від яких залежить успішне функціонування бібліотеки та якості наданої інформації.

Говорячи про імідж бібліотек неможливо не торкнутися проблеми іміджу бібліотечної науки, освіти. Імідж бібліотечної науки, освіти і професії – це три взаємопов'язаних проблеми, які з часом стають все більш актуальними. Розгляд бібліотечної науки через призму функціональних характеристик професій – знань, навичок, і компетентності і розділених цінностей (суспільної значимості професії) – не дає підстав для оптимістичних висновків. Проблеми бібліотечної науки позначаються і на безпосередньому відношенні до отримання професійної освіти.

Для поліпшення іміджу бібліотечної освіти необхідна організація бібліотечними вузами зв'язків з громадськістю та рекламування їх діяльності. Відповідно, виникає необхідність створення окремих PR-кампаній. Кількість причин, за якими отримання бібліотечної освіти може бути привабливим, досить невелика. Імідж вузу залежить від його історії, і передусім від того, чи був він привабливим для абітурієнтів на протязі багатьох років. З іншого боку, імідж вузу визначається його випускниками, в тому числі, їх працевлаштуванням. Ситуацію, при якій значна частина випускників бібліотечних вузів поповнює ряди працівників інших галузей, не можна назвати сприятливою. В свою чергу, відношення студентів до навчання залежить не тільки від якості викладання, але й від того якою була мотивація при виборі вузу – лише отриманням «диплома» чи справжнім інтересом до бібліотечної спеціальності.

Зарубіжні дослідники виділяють три фактори, що призводять до дефіциту кадрів і старіння бібліотечної професії: низька заробітна платня, відсутність можливостей просування по службі та негативне ставлення суспільства до даної професії. Вітчизняні бібліотекознавці також визнають небезпеку «вимирання» професії, але серед головних причин цієї ситуації, крім зазначених вище, відзначається і низький рівень професійної самосвідомості.

Необхідно змінювати існуючий стан. І сучасне покоління бібліотекарів повинно вирішувати це завдання. Лише люди з позитивним мисленням можуть щось змінити в цьому світі, в т. ч. і в бібліотечному.

Спираючись на сформовані традиції, бібліотеки прагнуть до постійного розвитку самооновлення, до створення та підтримки особистого позитивного образу. Позитивний імідж – це не тільки засіб залучити читачів та створити комфортні умови для роботи, але й забезпечити оперативний відгук на потреби населення отримати широкий спектр бібліотечних послуг, а також можливість зрозуміти, якою сьогодні наші читачі бачать бібліотеку.

ЛИТВИН АЕЛІТА ВАСИЛІВНА,

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри видавничої справи та
редагування Національного технічного
університету України «Київський
політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

Народилася 31 серпня 1964 р. у м. Помічна Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.

У 1984 р. закінчила Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

Професійну діяльність продовжила у бібліотеці школи №11. м. Біла Церква. Другу вищу освіту отримала у 1997 р. у Київському регіональному інституті удосконалення вчителів ім. Б. Грінченко за спеціальністю «практична психологія». З 1995 по 2000 р. працювала психологом Білоцерківського центру зайнятості.

2000 р. – заступник директора Білоцерківської філії університету «Україна» з виховної роботи.

Паралельно із викладацькою діяльністю здійснювала психологічне консультування.

2003 р. – здобувач КНУКіМ. 2006 р. у Київському національному університеті культури і мистецтв захистила дисертацію зі спеціальності 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів з вадами зору» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Т. В. Новальська).

З 2010 р. по 2013 р. викладала в КНУКіМ, у 2012 р. присвоєно звання доцента. Цього ж року – вчений секретар спеціалізованої вченої ради К 26.807.04 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук з соціальних комунікацій.

З 2013 р. працює на кафедрі видавничої справи та редагування ВПІ НТУУ «КПІ».

Член Асоціації політичних психологів України.

Має 26 публікацій. З них 20 – наукового та 6 – навчально-методичного характеру, у тому числі 10 праць опубліковано у фахових виданнях.

Викладає дисципліни: «PR» та «Реклама».

Коло наукових інтересів: доступ до інформації людей з інвалідністю, психологія масових комунікацій, психологія реклами.

Основні публікації:

1. Роль зв'язків з громадськістю у формуванні іміджу вищого навчального закладу / А. В. Литвин // Соціальна психологія. – № 3 (35). – 2009. – С. 125–129.

2. Психотехнології як складові PR-технологій / А. В. Литвин // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української Держави : зб. наук. пр. ін.-ту соціальної та політичної психології. – К., 2009. – С. 209–215.
3. PR-технології у комунікаційному просторі сучасного суспільства / А. В. Литвин // Європейська інтеграція і перспективи розвитку економічного, соціального та інформаційного потенціалу України : тези доп. XI міжнародної наук.-практ. конф. (Біла Церква, 3 – 5 груд. 2009 р.) / Білоцерківський ін-текономіки і управління Університету «Україна». – Біла Церква, 2009. – С. 5–6.
4. Імідж сучасного вищого навчального закладу / А. В. Литвин // Теоретичні та практичні проблеми економіки, освіти та прикладної лінгвістики : тези доп. X між нар. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 19 – 20 верес. 2008 р.) / Білоцерківський ін-текономіки і управління Університету «Україна». – Біла Церква, 2009. – С. 33–34.
5. Соціально-реабілітаційна діяльність бібліотек, що обслуговують людей з вадами зору / А. В. Литвин // Особа з вадами здоров'я в сучасному суспільстві : стратегії та основні заходи модернізації взаємин : монографія / за наук. ред. докт. соц. наук, доцента О. М. Дікової-Фаворської. – Житомир : Приватне Підприємство «ДЖІВІЕС», 2010. – С. 442–455.
6. Історіографія питання становлення зв'язків з громадськістю в Україні / А. В. Литвин // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української Держави : зб. наук. пр. ін.-ту соціальної та політичної психології. – К., 2010. – С. 16–23.
7. Lytvyn Aelita – Dr. Psychologiczna adaptacja studentów niepełnosprawnych w procesie naukowym na Uczelni / Dr. Aelita Lytvyn // Resocjalizacja i bezpieczeństwo współczesne wyzwania edukacyjne [Електронний ресурс] : Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Tarnowie, 27–28 maja 2010 r.) / organizowana przez Małopolska Szkołę Wyższą w Brzesku Wydział Nauk Stosowanych w Tarnowie oraz Centrum Kształcenia i Wychowania Ochotnicze Hufce Pracy w Tarnowie w Wydziale Nauk Stosowanych w Tarnowie ul. Mościckiego 27. – Електрон. дан. – Tarnow, 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з етикетки диска.
8. Особливості підготовки текстів у процесі PR-діяльності / А. В. Литвин // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української Держави : зб. наук. пр. ін.-ту соціальної та політичної психології. – К., 2011. – С. 201–208.
9. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Загальна психологія» за модульно-рейтинговою системою навчання / Автор-уклад. А. В. Литвин. – Біла Церква, 2006. – 29 с.
10. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Психологія» за модульно-рейтинговою системою навчання / Автор-уклад. А. В. Литвин. – Біла Церква, 2008. – 26 с.

Порівняльний аналіз зарубіжних моделей бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору

Спеціалісти всього світу визнають необхідність формування системи інформаційної підтримки людей з обмеженими можливостями на основі укріплення зв'язків і розвитку співробітництва між усіма зацікавленими організаціями. Об'єднання і координація зусиль, що здійснюються в багатьох країнах бібліотечними асоціаціями, некомерційними організаціями, бібліотеками, спеціальними видавничими центрами, громадськими організаціями інвалідів дозволяють знаходити інноваційні методи вирішення соціальних проблем.

Актуальними напрямками такого співробітництва стали розширення і покращення умов обслуговування спеціальних категорій користувачів, підтримка грамотності і доступності освіти, використання нових адаптивних інформаційних

технологій, залучення читачів з вадами зору до культури пошуку і отримання інформації в мережі Інтернет.

У світі існує багато моделей, форм і систем бібліотечного обслуговування, які залежать багато в чому від історично-культурних і національних традицій, кількості інвалідів, їх соціального статусу. Є країни, як зазначає Г. Диянська у монографії «Библиотеки для слепых за рубежом», де переважають спеціальні бібліотеки, які належать спілкам сліпих, благодійним організаціям або приватним особам, в інших – державні. У деяких країнах бібліотечне обслуговування сліпих та слабозорих здійснюють лише публічні бібліотеки, а в деяких одночасно і спеціалізовані, і публічні.

Аналізуючи матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Библиотеки, обслуживающие людей с ограничениями жизнедеятельности, и общественный сектор на пути к социальному партнерству», можна сказати, що Північна Європа має тенденцію до розвитку бібліотек, що підтримуються національним урядом. В основному, це бібліотеки, які мають найкраще фінансування. Так, наприклад, у Нідерландах існують державні агенції, що розглядають заявки тих, хто потребує допомоги і стежать за їх забезпеченням. Існують і реабілітаційні центри, які допомагають людям, що нещодавно втратили зір, набути навичок у користуванні тифлотехнікою. Організації сліпих та слабозорих також стимулюють уряд до надання цій категорії населення необхідної допомоги.

Те саме ми можемо сказати і про Скандинавські країни, в яких бібліотеки для сліпих фінансуються державою. У Данії бібліотека для сліпих може впливати на формування нових бібліотечних законів і має систему, в якій публічні бібліотеки є проміжною ланкою між читачами з вадами зору і централізованим забезпеченням літературу.

Якщо ознайомлюватися з бібліотечною справою в країнах Південної Європи, то можна звернути увагу на зовсім іншу систему обслуговування читачів з вадами зору. На відміну від північних країн, де, як ми бачимо, підтримка здійснюється на державному рівні, тут, як правило, не існує фінансованих державою спеціалізованих бібліотек. До таких країн можна віднести Іспанію, Францію та Італію.

Метою статті є здійснення аналізу та порівняння зарубіжних моделей бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору.

Метою статті є дослідження організації та розвитку спецбібліотек у пострадянських країнах, які так само як і Україна нещодавно почали розвиватися самостійно та обрали шлях до Європейської інтеграції. І не менш важливим є розгляд та аналіз системи бібліотечного обслуговування людей з вадами зору на прикладі економічно та соціально розвинутих країн.

Для досягнення мети нами були використані такі методи, як: аналіз наукової літератури, узагальнення результатів досліджень інших авторів, метод порівняння.

Російська модель. Спецбібліотеки для сліпих у Росії першочергово створювалися як соціальні інститути, діяльність яких була направлена на надання допомоги інвалідам за зором з метою їх соціальної інтеграції у суспільство. А. Макєєва, директор РДБС (Російська державна бібліотека для сліпих) зазначає, що на основі державної мережі спеціальних бібліотек склалася стабільна система бібліотечно-інформаційного обслуговування інвалідів за зором, що охоплює 72 спецбібліотеки.

Їх інформаційні ресурси, у своїй більшості, складають видання у спеціальних форматах, які доступні сліпим читачам. Спецбібліотеки Росії, маючи достатній рівень, використовують в інформаційному забезпеченні користувачів сучасні

тифлотехнічні допоміжні засоби, у тому числі адаптивні, що забезпечують їх роботу в електронній системі та у мережі Інтернет.

Будучи державними, вони залишаються найбільш доступними для інвалідів, забезпечуючи їм гарантійний безкоштовний набір послуг, включаючи роботу з використанням сучасних засобів доступу до інформації.

Спецбібліотеки для сліпих у Росії очолює Російська державна бібліотека для сліпих, до складу якої входять науково-методичний та науково-дослідний центри. Вона посідає вагомe місце серед найбільших спецбібліотек для сліпих у Європейських країнах.

Діяльність спецбібліотек для сліпих в Росії об'єднує в собі ряд напрямків, що забезпечують їм статус центрів, які здійснюють нові форми роботи. Розвиваючись як центри інформації, реабілітації, освіти та дозвілля, бібліотеки залучають до числа своїх користувачів все більшу кількість молоді.

Останніми роками значно зріс попит на освітні послуги. Бібліотеки допомагають батькам у підготовці дітей з проблемами зору до школи та навчальної діяльності. У деяких бібліотеках організовано навчання пізньоосліплених читанню та письму за системою Брайля. При бібліотеках працюють гуртки, в яких читачі різної вікової категорії оволодівають іноземними мовами. На їх базі створюються навчальні посібники, закупаються та використовуються комп'ютерні мовленнєві курси.

Останнім часом для російських бібліотек актуальним є питання корпоративної взаємодії, що передбачає інформаційне забезпечення регіональних бібліотек в галузі тифлології. Цей напрям здійснюється за допомогою Інтернет-портала спеціальних бібліотек для сліпих, електронної пошти.

Аналізуючи організацію бібліотечної справи для користувачів з вадами зору в Росії ми дійшли висновку, що даним питанням опікується держава на належному рівні, що безумовно якісно відображається на даному процесі.

Латвійська модель. В.Геркена, бібліотекознавець, аналізуючи модель обслуговування читачів з обмеженнями життєдіяльності у Латвії, зазначає, що у зв'язку із все більшою інтеграцією латвійських бібліотек у систему бібліотек Європи, все популярнішими стають міжнародно визнані вимоги діяльності бібліотек, європейські стандарти і основні напрямки їх роботи. У своїй діяльності латвійські бібліотеки керуються документами ЮНЕСКО, ІФЛА, Євросоюзу та Євроради у галузі бібліотек.

Користувачів з вадами зору обслуговує Латвійська бібліотека для сліпих та її філії по всій Латвії. В національній державній програмі «Культура», у підпрограмі «Бібліотеки», окреслені основні цілі, задачі і заходи розвитку бібліотек Латвії до 2010 р. Однією із проголошених цілей даної програми є: «оптимізувати мережу бібліотек, що дасть можливість їх читачам користуватися бібліотечними послугами, у тому числі, ресурсами Інтернету, незалежно від статі, віку, раси, національності, фізичного стану, місця проживання, місця знаходження та інших факторів; а також встановити відповідне обладнання для людей з обмеженнями зорового та опорно-рухового апаратів, щоб у державних і муніципальних бібліотеках забезпечити безкоштовне надання послуг».

У Латвії першим дослідженням стосовно аналізу та визначення ролі публічних бібліотек в обслуговуванні читачів з обмеженими можливостями був проект «Публичная библиотека в информационном обществе», мета якого – аналіз організації бібліотечного обслуговування різних груп населення, у т. ч. і користувачів з інвалідністю.

Проаналізувавши отримані результати, які довели недостатній рівень бібліотечного обслуговування відвідувачів і забезпечення доступу до інформації, та узагальнюючи досвід зарубіжних країн, у межах проекту був зроблений

висновок, що людей з обмеженими можливостями доцільно обслуговувати не тільки спеціалізованими бібліотеками, а й публічними. Участь публічних бібліотек в обслуговуванні цієї категорії читачів підвищила б статус даних бібліотек, дозволила б повернути додаткові кошти із бюджету місцевих самоуправлінь, релігійних та благодійних фондів. А найголовніше – це полегшило б життя людям, яким необхідна соціальна підтримка та реабілітація.

Литовська модель. З 1992 р., після повернення країні незалежності, бібліотека сліпих Литви стала державною бібліотекою, яка підпорядковується Міністерству культури Литовської Республіки. При бібліотеці діє інформаційний центр Європейської комісії для сліпих, який заснований на новітніх технологіях.

Важливим фактором у розвитку бібліотек, їх значенні, відіграють ініційовані Європейським Союзом і Єврокомісією стратегія та плани створення інформаційного суспільства. У Литві, як і в більшості країн, при уряді створені спеціальні інституції, а з першого півріччя 2001 р. був заснований і почав свою діяльність Комітет розвитку інформаційного суспільства. Основним напрямком діяльності цих інституцій є підготовка планів розвитку національного інформаційного суспільства. Необхідно відмітити, що важливе місце у цьому процесі відводиться бібліотекам.

Американська модель. В американському суспільстві велике значення надається покращенню якості життя людей з фізичними вадами. Цьому сприяє низка законів, що були прийняті на федеральному та місцевому рівнях.

У США діє національна бібліотечна програма обслуговування сліпих, у рамках якої створена мережа регіональних (як правило, вони розташовані в столицях штатів) і субрегіональних (місцевих) бібліотек для людей з особливими потребами.

Регіональні бібліотеки підпорядковуються місцевим органам освіти і культури, бібліотеці штату або є частиною публічних бібліотек і фінансуються ними. Деякі кошти надходять із федерального бюджету на реалізацію конкретного проекту чи програми. Майже всі субрегіональні бібліотеки підпорядковуються своїм місцевим публічним бібліотекам. Національна Бібліотечна Служба для сліпих при Бібліотеці Конгресу фінансується федеральним урядом і має значне фінансування.

Усі бібліотеки США керуються у своїй діяльності рекомендаціями, затвердженими Американською бібліотечною асоціацією. Основна ідея цих рекомендацій полягає у необхідності забезпечення загальнодоступності інформації та бібліотечних матеріалів, неприпустимості дискримінації громадян через їх фізичні та психічні особливості. Протягом багатьох років Американська бібліотечна асоціація є лідером у постановці та вирішенні питань стосовно покращення бібліотечно-інформаційного обслуговування громадян з психічними та фізичними обмеженнями.

Таким чином, з усього вище сказаного випливає, що саме завдяки добре налагодженій системі організації та фінансування спецбібліотек у США, користувачі з вадами зору мають можливість вільного доступу до інформації.

Фінська модель. Обслуговування людей з фізичними вадами у Фінляндії в основному здійснюється публічними бібліотеками, але Фінська бібліотека для людей з вадами зору, котра знаходиться у м. Хельсінкі – єдина спеціалізована бібліотека Фінляндії, що обслуговує інвалідів за зором.

У фондах бібліотеки є озвучена та брайлівська література, електронні книги та видання з рельєфними ілюстраціями, створені для сліпих та слабозорих дітей. Додатково бібліотека слугує навчально-методичним центром як для школярів початкової школи так і для студентів вищих навчальних закладів. Вони можуть

користуватися зручним для них виданнями у спеціальних форматах. З 1998 р. бібліотека почала видавати електронні книги з художньою і галузевою тематикою через комп'ютерну мережу. Ця послуга користується великою популярністю.

Фінська державна бібліотека для людей з вадами зору тривалий час співпрацювала зі звичайними публічними бібліотеками. Традиційно їх співпраця полягала у забезпеченні озвученою літературою хворих, що перебували в лікарнях, будинках для літніх людей та інших закладах, де перебували люди з вадами зору.

У Фінляндії вільне та відкрите бібліотечне обслуговування розглядається як одне з основних прав кожної людини. Половина населення країни користується бібліотечними послугами. Значна кількість соціологічних досліджень громадської думки засвідчує, що бібліотеки є найпопулярнішими серед муніципальних служб.

Французька модель. У Франції все більше зосереджується увага на вирішенні проблем громадян, які мають обмеження в життєдіяльності, у т.ч. і інвалідів за зором. Це зумовлено збільшенням кількості даної категорії громадян. Уряд приймає активні рішення по створенню відповідних умов для сліпих, що дало б їм можливість бути досить самостійними і вести активний спосіб життя.

Особливе значення приділяється наданню допомоги і заохоченню до освітнього, професійного, суспільного життя молодого покоління країни. Головну роль у даному процесі відіграє Національний інститут юних сліпих.

Особлива відповідальність за практичну реалізацію окреслених цілей покладається на ряд міністерств, у тому числі культури і комунікації. Значний внесок роблять відповідні асоціації, які помітно виділяються самостійністю, активністю, професіоналізмом, а також міжнародним визнанням.

Публічні інформаційні бібліотеки активно обмінюються досвідом обслуговування інвалідів з вадами зору. Серед них – муніципальна бібліотека з функціями регіональної у м. Монпельє. Ця нова бібліотека побудована з урахуванням безбар'єрного архітектурного доступу до неї. Обслуговування користувачів з вадами зору в ній починається прямо з входу. На спеціальному екрані комп'ютера з функцією збільшення шрифту подається інформація про розклад роботи та правила користування бібліотекою, каталоги, культурно-масові заходи. Бажаючі можуть скористатися спеціально розробленою аудіосистемою, яка з допомогою голосової інформації може виконувати супроводжувальні функції і допомагає даній категорії відвідувачів орієнтуватися в бібліотечному приміщенні. Для користування даною послугою вони можуть отримати спеціальний пристрій у будь-якому відділі бібліотеки. Всі приміщення бібліотеки оснащені спеціальними збільшувачами телевізійними пристроями, які полегшують слабозорим читання книг та періодичних видань. Кожна зона забезпечена брайлівськими надписами.

Швецька модель. Дана модель бібліотечного обслуговування сліпих становить трьохрівневу систему. Є центральна бібліотека брайлівської та озвученої літератури, що фінансується державою і підпорядковується Міністерству освіти та культури. Однією з її основних функцій є виробництво літератури у спеціальних форматах, надання інформації про останні випуски літератури. Користуючись правом безкоштовної пересилки, бібліотека відправляє поштою книги для сліпих читачів по МБА публічним бібліотекам. На регіональному і муніципальному рівнях цю категорію читачів обслуговують публічні бібліотеки, які фінансуються за рахунок регіональних і місцевих бюджетів.

Починаючи з 1980 р. видача озвучених книг стала частиною бібліотечного обслуговування в системі публічних бібліотек. Вони підпорядковуються місцевій владі. Найбільші бібліотеки працюють як обласні консультаційні центри,

що координують міжбібліотечний обмін і напрямок розвитку бібліотек. Така діяльність фінансується обласним бюджетом і державними грантами.

Тоді як озвучені книги є лише складовою частиною фондів публічних бібліотек, роботу з брайлівською літературою проводить тільки спеціалізована секція центральної бібліотеки. Але все більше читачів, які не живуть у Стокгольмі, де розташована бібліотека, звертаються до місцевих публічних бібліотек з питань забезпечення їх брайлівськими матеріалами.

Як зазначено вище, діяльність Швецьких публічних бібліотек є результатом політики держави. У структурі Швецької бібліотечної асоціації є два комітети: комітет по бібліотечному обслуговуванню людей з обмеженими можливостями та комітет бібліотек медичних закладів, які направляють і контролюють діяльність бібліотек по розширенню та удосконаленню обслуговування даної категорії читачів.

Британська модель. Аналізуючи британський досвід обслуговування читачів з обмеженими можливостями, можна сказати, що у Британії не існує єдиного джерела отримання бібліотечних та інформаційних послуг для цих читачів ні на місцевому, ні на національному рівні. Вони стикаються зі складним набором волонтерських і державних служб, кожна з яких має власну систему прийому в члени і доступу до інформації, зі своїми завданнями та баченням засобів надання послуг, своїми власними цінами. На жаль, часто вони конкурують між собою при отриманні фінансування з одних і тих самих джерел.

Найбільш авторитетними з таких організацій є Королівський національний інститут для сліпих та Національна бібліотека для сліпих. Ці дві організації, створені з ініціативи самих сліпих, до останнього часу є основними джерелами видавництва матеріалів для читання у спеціальних форматах.

Їх діяльність доповнюють багато інших організацій добровільно-філантропічного походження, що отримали шир. популярність останнім часом, у тому числі місцеві та національні озвучені газети.

Важливою особливістю є те, що розвиток цих послуг мало пов'язаний з публічними бібліотеками. Контакти на місцях були встановлені зі службами соціальної допомоги сліпим, у тому числі з соціальними службами місцевих адміністрацій, місцевих спілок сліпих і подібних добровільних організацій.

Таким чином, в даний момент соціальні служби вирішують кому і як надаються бібліотечні послуги. У результаті такої діяльності інвалідів за зором було ізольовано від місцевих публічних бібліотек, а бібліотекарі зі свого боку втратили контакт з цим особливим прошарком суспільства.

Національні агентства і публічні бібліотеки працюють відокремлено і, як правило, мало пов'язані в роботі один з одним. Тому сліпі люди не мають професійної системи бібліотечного обслуговування.

З Британської моделі ми бачимо, що без додаткового державного фінансування, яке б підкріплялося законодавчою базою, створення організованої системи бібліотечного обслуговування читачів-інвалідів значно ускладнюється.

Австрійська модель. Саме ця модель є для нас цікавою з точки зору освіти людей, що мають інвалідність. Останнім часом вісім університетських бібліотек Австрії пропонують спеціалізовані послуги для студентів з обмеженими можливостями. Вони забезпечені автоматизованими робочими місцями та оснащені брайлівськими приладами, синтезаторами мови, збільшувачем екрану монітору, сканером і пристроєм для оптичного розпізнавання символів. Чотири із них забезпечують своїх студентів послугами по перевиданню літератури в альтернативних форматах.

Цікавим є те, що в усіх австрійських університетських бібліотеках здійснювалося навчання читачів, згідно якого вони повинні були орієнтуватися в структурі каталога без сторонньої допомоги, а також самостійно працювати з електронними комунікаційними системами.

Головним напрямом у розвитку інформаційного забезпечення студентів-інвалідів в Австрії є організація постійного центру для надання спеціалізованих бібліотечних послуг.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Отже, здійснюючи аналіз зарубіжних моделей бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору ми дійшли висновку, що є певні чинники, що впливають на організацію цього процесу, у певних випадках сприяючи його розвитку, а в деяких уповільнюючи його.

Зарубіжні спецбібліотеки для сліпих та слабозорих розвиваються у різних напрямках. Деякі пройшли шлях від невеликих бібліотек при Товариствах сліпих до бібліотек, які входять на рівноправній основі в національні бібліотечні мережі та системи, і відомі всьому світові в галузі бібліотечно-інформаційного забезпечення інвалідів. Інші, удосконаливши процес обслуговування інвалідів за зором сучасними інформаційними технологіями та новими методами роботи з читачами, продовжують підпорядковуватися Товариствам сліпих і мають певні обмеження у подальшому розвитку. Більш активним є розвиток бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору в країнах, де дана діяльність законодавчо закріплена, що є гарантом отримання державної підтримки, фінансування бібліотечних програм, книговидання, будови і реконструкції приміщень бібліотек з метою створення безбар'єрного середовища. Законодавчі акти є основою для забезпечення прав інвалідів на отримання інформації.

*Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами:
зб. наук. пр. - Київ, 2008. - №5(7).- С. 226*

МАТВІЙЧУК ОКСАНА ЄВГЕНІВНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
Київського університету імені Бориса
Грінченка, головний редактор журналу
«Шкільна бібліотека»*

Народилась 8 серпня 1974 р. в с. Оженіно Острозького р-ну Рівненської обл. У 1995 р. закінчила Рівненський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекар-бібліограф. Інформаційний маклер»; з 1996 по 1998 р. – аспірант Київського національного університету культури і мистецтв. У 2004 р. захистила кандидатську дисертацію зі спеціальності 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Діяльність шкільних бібліотек по забезпеченню інформаційних потреб старшокласників» (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Л. П. Бойко).

З 1999 р. працює в Київському університеті імені Бориса Грінченка.

2002 р. – відповідальний і головний редактор журналу «Шкільна бібліотека».

З 2007 по 2009 р. – докторант Київського національного університету культури і мистецтв зі спеціальності 26.00.01 – «Теорія та історія культури». Працює над науковою темою: «Соціокультурна діяльність бібліотек».

Член Національної спілки журналістів.

Автор більше 100 публікацій у фахових періодичних виданнях, науково-методичних посібників, учасник міжнародних, всеукраїнських конференцій та семінарів.

Викладає дисципліни: «Методика бібліотечної справи», «Методи, форми, засоби виховання», «Інформаційна культура аспіранта».

Коло наукових інтересів: шкільна бібліотека, бібліотека в культурно-освітньому просторі, бібліотека – соціокультурний центр, бібліотечна педагогіка.

Основні публікації:

1. Безперервна освіта шкільних бібліотекарів // Шкільна бібліотека як інформаційний соціокультурний центр: навч.-метод. посіб. / О. Є.Матвійчук. – К., 2008. – С. 118–131. **2.** Дозвілєва діяльність бібліотеки / О. Є.Матвійчук // Питання культурології : зб. наук. пр. КНУКІМ. – 2009. – Вип. 24. – С. 80–85. **3.** Соціокультурна діяльність бібліотек: термінологічний аспект / О. Є. Матвійчук // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 29–32. **4.** Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія / О. Є. Матвійчук // Вісн. нац. ун-ту. Серія: Філософія. Культурологія : зб. наук. пр. – К., 2010. – № 2. – С. 155–159. **5.** Дизайн та інтер'єр бібліотеки як соціокультурна проблема / О. Є. Матвійчук // Культурологічна думка : щорічник наук. пр. – К. : Нац. акад. мистецтв України. Ін-т культурології. –

К., 2011. – № 4. – С. 123–128. 6. Шкільна бібліотека в навчально-виховному процесі / уклад. О. Є. Матвійчук; наук. керівник проекту Ф. Л. Левітас. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2012. – 156 с.

Соціокультурна діяльність бібліотек: термінологічний аспект

Сьогодні суспільство переосмислює роль і місце бібліотек. У свою чергу і бібліотека переглядає свою місію і завдання на шляху служіння новому суспільству.

Бібліотека як феномен культури завжди привертала до себе увагу спеціалістів різних галузей знань – істориків, соціологів, психологів, педагогів, філософів тощо, які розглядали бібліотеку в своєму дисциплінарному ракурсі. У широкому культурологічному смислі бібліотеку прирівнюють до Всесвіту. Початки соціокультурної діяльності знаходимо ще в античних бібліотеках (їхня архітектура, зміст знань, організація роботи).

Бібліотека – культурно-освітня і науково-інформаційна установа, що збирає і зберігає друковані та рукописні матеріали, організовує громадське користування літературою, проводить довідково-бібліографічну роботу. Таке визначення знаходимо у філософському енциклопедичному словнику та короткому енциклопедичному словнику з культури.

Осмислення терміну «бібліотека», її основних характеристик можливе через аналіз таких теоретичних понять як «культура», «соціодинаміка культури», «соціокультурна діяльність». У науці існують різнопланові визначення терміну «культура», пов'язані з тими чи іншими напрямками теоретичної концепції. Її філософське розуміння реалізовано у таких визначеннях: спосіб людської діяльності; технологія діяльності; творча діяльність людини; система, що виступає засобом формування і розвитку сутнісних сил людини в ході її соціальної діяльності; діяльність суспільства, яка змінює природу; конкретна соціоісторична складова людської діяльності.

Бібліотека як специфічний інститут стала ознакою культури, тобто тим, що важливо для людини, звернено до людської свідомості і на основі цього визначає її діяльність. Вивчаючи розвиток бібліотек як явище в історико-культурному процесі, важливо співвіднести його з поняттям «соціодинаміка культури», яке можна розглядати як спектр вивчення будь – якої конкретної культури в її історичному розвитку. Мова йде про зміни, що проходять в культурі під впливом внутрішніх і зовнішніх сил. У даному дослідженні під соціокультурною динамікою розуміється процес розгортання діяльності бібліотек у часі і просторі, у взаємодії з соціальними змінами, які мали місце в історії України. Соціокультурна динаміка, як зазначав філософ П. А. Сорокін, це не тільки динаміка кількості, але й динаміка духовних цінностей.

У контексті соціодинаміки української культури бібліотека виступає як засіб адаптації людей до оточуючого середовища, як засіб комунікації і регуляції культури. На рівні системного опису бібліотека виступає як компонент соціокультурної системи українського суспільства, орієнтиром людей в оточуючому світі, засобом трансляції культури і соціалізації особистості, елементом механізму культури.

Особливу роль в реалізації прав громадян на вільний доступ до інформації відіграють публічні бібліотеки. Це найпоширеніший соціальний інститут у світі, який є гарантом розвитку демократичного суспільства. Їхню діяльність спрямовано на задоволення найрізноманітніших потреб населення. У наш час

через орієнтацією діяльності бібліотеки на потреби жителів, індивідуалізацію їх обслуговування, приділення особливої уваги забезпеченню їхніх інформаційних, культурних, соціальних, побутових запитів, створюється образ бібліотеки як центру громадського життя і культурного спілкування.

Використовуючи сучасні інформаційні технології, різноманітні форми роботи, публічні бібліотеки мають заохочувати читачів, починаючи від наймолодших, до користування бібліотекою, виховувати любов до читання, книги, допомагати, консультувати. Наразі публічна бібліотека – це чи не єдине місце, де кожний громадянин може реалізувати конституційне право на вільний розвиток особистості.

Соціокультурні, інформаційні, освітні аспекти ефективності діяльності бібліотек як зазначає А. Каптерев, пов'язані не стільки з обсягом надаваних послуг, скільки з їх суспільною і особистою цінністю і значимістю для споживачів інформації. Саме соціальна місія бібліотеки обумовлена її суспільно-необхідним призначенням в процесі інформатизації суспільства спільно з іншими (культурною, інформаційною, освітньою), є провідною для більшості бібліотек світу.

Основним принципом організації культурної діяльності в бібліотеках є інтеграція, що об'єднує всі види культурної діяльності, тому що ні в якому суспільстві не може бути системи бібліотек, які були б спроможні акумулювати більшу частину всієї інформації. Власне культурний процес є процесом реалізації буття культури в часі, містить процеси її виробництва зміни її стану та складових відповідно до виконання основних функцій.

Серед науковців і практиків в останні рр. активно застосовується культурологічний (соціокультурний) підхід до вивчення закономірностей розвитку книжкової та бібліотечно-інформаційної галузі. Зразками такого підходу можна вважати дослідження М. Я. Дворкіної, В. М. Горового, І. О. Давидової, В. В. Дерлеменка, В. О. Ільганаєвої, М. С. Слободяника, В. К. Скар, А. С. Чачко та ін. Сутність культурологічного (соціокультурного) підходу, який останнім часом набуває статусу загальнонаукової методології полягає в тому, що він надає змогу дослідити безліч природних, соціальних, економічних, педагогічних, інформаційних та інших об'єктів і явищ культурологічних феноменів.

У нашому дослідженні ми також розглядаємо соціокультурний підхід як теорію і методологію соціокультурного відтворення, репродукції, що акцентує увагу на єдності культури та соціальності, базується на наукових досягненнях культурології, педагогіки, соціології, історичної і психологічної антропології, теорії соціальних комунікацій. На нашу думку, він забезпечить багатофакторний підхід до вивчення соціокультурного середовища (простору) механізмів зв'язку «соціальної» і «культурної системи», зокрема бібліотек. У цих межах доцільно застосовувати аксіологічний (ціннісний) підхід, який базується на поняттях цінності. Зокрема, цінності – це перевага певних смислів і побудованих на цій основі способів поведінки, пов'язаних із соціальним прогресом. Соціокультурний підхід щодо вивчення сутності діяльності бібліотек допомагає з'ясувати якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості і певного суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норм та ідеалу.

Доведено, що бібліотечний соціальний інститут, спираючись на цінності загально рівня, формує власні специфічні цінності: культурні, педагогічні, наукові, професійні. З огляду висвітлення даної проблеми вважаємо за доцільне окреслити термінологічний апарат нашого дослідження. Проблему соціокультурної діяльності активно досліджують російські вчені: Т. Г. Кисельова, Ю. Д. Красільников, А. С. Ковальчук, А. В. , Н. В. Шарковська, В. М. Рябков та інші;

технологію культурно-дозвіллевої діяльності, її бібліографічного забезпечення досліджували М. А. Аріарський, Г. В. Головіна, А. Д. Жарков, Н. В. Котельнікова, В. В. Туєв та ін.

Досить часто в дослідженнях з різних галузей знань можна зустріти терміни: соціум, соціологія культури, соціокультурна реальність, соціокультурна ситуація, соціокультурна трансформація, соціокультурна система, соціокультурна діяльність. Розглянемо детальніше дані поняття, з огляду на те, що для нашого дослідження вони мають вагоме значення.

В гуманітарних науках термін *соціум* використовується для визначення соціально-культурної цілісності і характеристики впливу суспільства на розвиток особистості. Соціум (лат. – загальне, спільне) – стабільна соціальна спільність, яка відрізняється єдністю умов життєдіяльності людей і завдяки цьому загальністю щодо культури.

Соціум (соціум) – соціальні зв'язки і взаємозв'язки, соціальні дії, соціальні інститути і організації, культура, соціальні цінності і норми, особистості та їх об'єднання.

Соціологія культури вивчає закономірності функціонування культури у суспільстві, культурний рівень різних соціальних груп, культурні потреби та рівень їх задоволення, зв'язок із соціальними структурами та інститутами. Останнім часом поступово змінюється проблематика та аспекти культурних явищ у вітчизняній соціокультурі. В попередні роки дослідники працювали у двох напрямках – аналіз особливостей функціонування та змісту роботи різноманітних культурних інститутів і закладів та аналіз рівня і якості споживання культурних цінностей. Сьогодні акценти переводяться на людину як суб'єкта культури. У західній соціології сучасні тенденції змін у суспільстві виражаються поняттями «культурний аналіз», «культурні дослідження». Філософи, культурологи розглядають культурний аналіз як напрямок теоретичного дослідження, що застосовує методологію і аналітичний апарат культурної антропології, соціології та філософії культури і ставить за мету пошук та аналіз закономірностей соціокультурних змін.

Склад системи культури ускладнюється наявністю в ній деяких спеціалізованих органів соціокультурних інститутів (інститут сім'ї, освіти і виховання, релігії, соціально-політичні і соціально-економічні інститути, інститути художньої культури), які проводять цілеспрямовану роботу з певними потоками соціокультурної інформації (її накопичення, збереження, розвиток і розповсюдження), але поява і розвиток цих «спеціалізованих органів» є ніщо інше як матеріалізація предметнювання відповідної сторони виробленого культурного досвіду в історично доведених культурних формах (особливих елементарних одиницях культури).

Більшість наукових узагальнень з різних галузей знань присвячені проблемам соціальної динаміки культури – зміни у часі стану культурних систем, об'єктів і форм взаємозв'язку між людьми, які за своїми масштабами охоплюють відносно невеликий відрізок часу і не ведуть до зміни історичної типології культури. Процеси соціальної динаміки культури є актами цілеспрямованої життєдіяльності людей і здійснюються в більш-менш типовій послідовності: спочатку люди осмислюють усвідомлення своїх інтересів і потреб, що виникають внаслідок яких-небудь обставинам, потім розробляються технології (способи задоволення цих інтересів і потреб або модернізація вже існуючих технологій під нові завдання) і розпочинається практичне застосування цих технологій відповідно до отриманих результатів, поставленої мети та завдань, відбираються найбільш

утилітарно ефективні та соціально прийнятні способи і результати здійснення даної діяльності. Інформація про це закріплюється в нормах, правилах, стандартах у формі культурних текстів, що акумулюють знання про соціальний досвід.

Концептуальний підхід до викладення змісту діяльності бібліотек ґрунтується на розумінні культури як цілісного явища, яке твориться людством на основі розвитку і взаємодії національних культур. Системний підхід, узятий за основу висвітлення культурних феноменів, зумовив відтворення соціокультурного розвитку в часі і просторі, де головним суб'єктом виступала людина, яка своєю різноплановою творчо-предметною діяльністю змінювала не лише світ, а й себе.

Важливим завданням соціокультурної діяльності бібліотек є врахування соціокультурної диференціації – культурного процесу, пов'язаного з освітою і наявністю в єдиній культурі соціуму різних пластів соціокультурного досвіду, які виконують в системі культури різні функції і завдання, присутністю в соціумі різних локальних соціокультурних спільностей – носіїв специфічної для кожної із пластів локальної сукупності фрагментів соціокультурного досвіду даної культури.

Важливим для нашого дослідження є визначення терміна *соціокультурне відтворення* – відтворення в наступних поколіннях конкретно-історичного суспільства як консолідованого соціального організму у всій повноті його культурної специфіки. В його основі – соціокультурна інформація, знання, вміння.

Досліджуючи теоретичні основи соціокультурної діяльності бібліотек важливо постійно відслідковувати *соціокультурну систему* – термін, який використовується в якості альтернатива термінам *соціальна система*, *культурна система*. Застосування даного терміна передбачає неможливість дотримання і методологічного адекватного розмежування соціальних та культурних аспектів єдиної соціокультурної реальності, в якій науковці вбачають процес функціонування культури у системі соціальних відносин, де сама культура набуває свого вищого змісту – служіння суспільстві.

Складна соціально-культурна ситуація досить часто ставить бібліотечного працівника перед проблемою одночасного включення у різні види професійної діяльності у різних культурних спільнотах, що вимагає постійного моніторингу запитів та потреб користувачів бібліотек.

Ліствіна Є. В. детально розкрила питання соціокультурної ситуації, яка на її думку, є сукупністю умов і обставин, що структурують соціальний простір з точки зору культурного пріоритету і розвивають у часі культурну домінують процесу суспільного розвитку на особистому груповому рівні та рівні соціуму. Важлива властивість соціокультурної ситуації – інтеграція (здатність об'єднуватись, інтегрувати культурні і соціальні процеси). Культурні процеси – це зміни в часі між станами культурних систем та об'єктів, а також типові моделі взаємодії між людьми й соціальними групами. Серед усталених культурологічних категорій (культурні об'єкти, процеси, властивості, норми, позначення, процеси та результати засвоєння культурного досвіду індивідами) вирізняють культурні функції, які розуміють як соціокультурну організацію та регуляцію, пізнання, акумуляцію та трансляцію соціокультурного досвіду, соціальної освіти.

Необхідно зазначити, що соціальна освіта є цілеспрямованою діяльністю щодо розвитку культури, освіченості, громадянської самосвідомості, соціальної активності особистості.

Важливим поняттям для нашого дослідження є *культурна діяльність* – реалізація в будь-якому вигляді соціальної діяльності людини, її сутнісних сил, які піднімають цю діяльність до рівня загальної, що відповідає нормам і принципам діяльності суспільства. Власне сама діяльність – це процес, що складається із

мети, засобів і результатів. За локалізацією культурна діяльність поділяється за місцем її здійснення та організаціями (заклади культури). Дослідник А. В. Соколов розглядає культурну діяльність як діяльність по збереженню, створенню, розповсюдженню культурних цінностей.

В літературі з різних галузей можна зустріти багато визначень терміну соціокультурна діяльність. На думку А. В. Соколова це – культурна діяльність соціальних суб'єктів (професійних і непрофесійних соціальних груп) щодо створення культурних цінностей, розвитку здібностей індивідів та обслуговуванню їх творчої діяльності; комунікації, спрямовані на розповсюдження, збереження і суспільне використання всіх видів культурних цінностей.

У сучасному соціально-гуманітарному знанні соціально-культурна діяльність визначається як «діяльність соціальних суб'єктів, сутність і зміст якої становить процеси збереження, трансляції, засвоєння і розвитку традицій, цінностей, норм в сфері художньої, історичної, духовно-моральної, екологічної, політичної культури».

У навчальному підручнику «Соціально-культурна діяльність» даний термін розглядається як суспільне явище, яке характеризується як сукупність відносин, занять, що здійснюються специфічними формами, методами і засобами на основі інтересів, які проявляються особистістю в культурному житті, взаємодія і спілкування людей в їх вільний час.

Російський дослідник В. Рябков зазначає, що соціально-культурна діяльність вивчає діяльність соціально-культурних інститутів і об'єднань, досліджує формування соціальних шарів, груп, окремих людей, що взаємодіють на їх базі, реалізують соціально-культурні потреби населення, в динаміці їх конкретної діяльності, з урахуванням соціальних, національних і регіональних особливостей в процесі якісних, неперервних змін, проходження певних етапів розвитку. Він також стверджує, що соціокультурна діяльність, спираючись на глибоке знання досліджень теоретико-методологічних основ розвитку соціально-культурних інститутів (принципів, закономірностей, законів, функцій, форм, методів і напрямів діяльності, об'єктивних суспільних зв'язків між ними в практичній роботі, виявлених об'єктивних тенденцій розвитку), дає основи для передбачення перспектив діяльності соціально-культурних інститутів, може прогнозувати шляхи для подальшого їх розвитку. Це процес, яким управляє суспільство і соціальні інститути, залучення людини до культури.

Бібліотекознавець Г. В. Головіна, аналізуючи погляди різних авторів щодо даної діяльності, робить висновок, що соціально-культурна діяльність є самостійною підсистемою загальної системи соціалізації особистості, соціального виховання і освіти людей, інтегративною багатофункціональною сферою діяльності, однією із складових соціальної роботи. Її мета – організація раціонального і змістового дозвілля людей, задоволення і розвиток культурних потреб, створення умов для самореалізації кожної окремої особистості, розкриттю її здібностей, самовдосконалення і аматорської творчості в рамках вільного часу.

На думку М. А. Аріарського, соціально-культурна діяльність обумовлена морально-інтелектуальними мотивами, суспільно необхідна діяльність щодо створення, засвоєння, збереження, розповсюдження і подальшого розвитку цінностей культури.

Теоретичні та методологічні дослідження сучасної місії бібліотек присвячені бібліотеці як одному із найважливіших соціально-культурних інститутів. Вважаємо за доцільне розкрити дефініцію визначення «соціально-культурний

інститут». На думку А.В Соколова – це формальні або неформальні інститути, які забезпечують професійну чи непрофесійну культурну діяльність.

Розглядаючи визначення «інститут», Н. Шарковська зазначає, що в сучасних гуманітарних науках представлено декілька визначень даного поняття, а саме: певна група людей, які виконують суспільні функції; сукупність ролей і статусів, призначених для задоволення певної соціальної потреби; фундаментальний смислоутворюючий центр людського спільного проживання.

Культурні інститути – установи й організації, які виконують функції створення, використання, збереження або трансляції культурно-значущої продукції, професійної підготовки фахівців у цій галузі (навчальні заклади, бібліотеки, музеї, галереї, театри). Це заклади та організації, що створюють, виконують, зберігають, розповсюджують художні твори, навчають населення культурним цінностям (школи, вузи, галереї, бібліотеки). Публічні бібліотеки також називаються культурними інститутами, які сприяють розповсюдженню літератури серед читачів.

Соціальний інститут – об'єднання людей, які виконують специфічні функції в рамках соціальної цілісності і пов'язані спільністю функцій, традицій, норм, цінностей, специфічний механізм суспільної організації та регулювання процесів людської діяльності; історично складені форми організації і регулювання суспільного життя, що забезпечують виконання важливих для суспільства функцій.

Соціально-культурний інститут – активно діючий суб'єкт нормативного чи установлюючого типу, що володіє певними формальними чи неформальними повноваженнями, конкретними ресурсами і засобами (фінансовими, матеріальними, кадровими). В суспільстві він виконує відповідну соціально-культурну функцію; багатоскладна соціальна освіта, змістовими компонентами якої є соціальні відносини і погоджені колективні дії, упорядковані в меті і засобах існуючими в конкретному середовищі установками, а також форми об'єднання суб'єктів в соціально-культурну діяльність, що виражаються системами соціальних правил, в тому числі концепцією ресурсів. Щодо соціокультурної діяльності бібліотек, то більшість дослідників бібліотечної справи ототожнюють цей напрям з культурно-дозвіллевою діяльністю, яку розуміють як цілеспрямований процес створення умов для мотивованого вибору особистістю предметної діяльності або як перцептивно-комунікативний процес, що визначається її потребами та інтересами, сприяє засвоєнню, виробництву і розповсюдженню духовних і матеріальних цінностей в сфері дозвілля.

Сьогодні культура дозвілля – один із найбільш досліджуваних аспектів в культурології, філософії, педагогіці, соціології, міра реалізації соціально-культурного потенціалу особистості в умовах дозвіллевої діяльності, міра набутих нею навиків регулювання дозвіллевого часу, готовність особистості до участі в соціально значимих видах дозвіллевої діяльності.

За Н. Котельниковою – це якісна характеристика людської діяльності на дозвіллі у всій багатоманітності її видів, форм, способів і результатів, набір ціннісних орієнтацій і форм поведінки, а також готовність до участі в соціально-значимих видах дозвіллевої діяльності, яка сприяє самореалізації творчого потенціалу особистості. Виходячи з даного визначення *дозвілля* – частина вільного часу, що використовується для дружнього спілкування, споживання цінностей духовної культури, прогулянок та інших форм нерегламентованої діяльності, що забезпечує відпочинок і подальший розвиток особистості.

Дозвіллева діяльність є спеціалізованою підсистемою духовно-культурного життя суспільства, яка функціонально об'єднує соціальні інститути, покликани

забезпечити розповсюдження духовно-культурних цінностей, їх творче засвоєння людьми у сфері дозвілля з метою формування гармонійно розвинутої, творчо активної особистості; діяльність у вільний час, сукупність занять, які виконують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини; діяльність заради вдосконалення, власного задоволення, досягнення іншої культурної мети за власним вибором. Серед складових дозвіллевої діяльності – читання, перегляд телепередач, відвідування кіно, театрив, участь в творчих колективах. Вільний час – частина часового бюджету особистості, яка звільнена від часових затрат, тобто від обов'язкової роботи, сімейних, суспільних обов'язків, побутових проблем і необхідної фізіологічної життєдіяльності (сну, відпочинку), одна з умов і одночасно простір для розвитку.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що бібліотеки є одним із наймасовіших і впливовіших типів закладів культури. Щоб осмислити культурне значення бібліотек, необхідне об'єднати теоретичний потенціал різних гуманітарних дисциплін. На сучасному етапі розвитку соціально-культурної діяльності бібліотек серед значущих проблем, які стоять перед соціально-культурними інститутами, є дослідження сутності соціально-культурної діяльності, її мети, завдань і у відповідності до них – розробка технології роботи бібліотек. Дослідження дефініції соціокультурної діяльності бібліотек сприятиме оптимізації бібліотечної роботи і виступатиме гарантом збереження, розвитку та засвоєння культурних цінностей, створення сприятливої основи для соціально-культурних інновацій та ініціатив.

*Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук.
пр. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 23–31.*

**МОНЬКО
ТЕТЯНА САВІВНА,**

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри арт-менеджменту та
івент-технологій Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв*

Народилася 14 жовтня 1950 р. у м. Києві, у 1967 р. закінчила середню школу. У 1972 р. з відзнакою закінчила Київський державний інститут культури за фахом «бібліотекар – бібліограф вищої кваліфікації». У 1972–1979 рр. працювала в Державній науковій медичній бібліотеці України. У 1979–1982 рр. навчалась в аспірантурі КДІК. У 1995 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 05.25.03 – «Бібліотекознавство і бібліографознавство» на тему: «Трансформація системи бібліотечно-інформаційного забезпечення керівників органів і установ охорони здоров'я України» (наукові керівники – професор Пілецький В. М., доктор педагогічних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації при ООН А. С. Чачко). У 1996 р. отримала вчене звання доцента.

Більше 30 років викладає у вищих навчальних закладах

Викладає дисципліни: «Менеджмент бібліотек та інформаційних центрів», «Маркетинг бібліотек та інформаційних центрів», «Теорія та історія класифікації документів», «Аналітико-синтетична переробка документної інформації», «Фондознавство», «Методика викладання фахових дисциплін», «Культура публічного виступу», «PR та іміджологія в соціокультурній діяльності» та ін. Керує науково-дослідною роботою студентів, магістрів і пошукувачів (захищені дві кандидатські дисертації).

Автор понад 80 наукових, навчально-методичних і професійних публікацій, співавтор проекту стандарту вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» за спеціальністю 6.020.100 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія». Займається рецензуванням науково-методичних матеріалів та авторефератів дисертацій. Учасник міжнародних, всеукраїнських конференцій, семінарів, тренінгів для фахівців інформаційно-бібліотечної сфери.

У різні роки була членом експертної комісії МОН України з питань ліцензування і акредитації училищ культури за спеціальністю «Бібліотечна справа», головою державних екзаменаційних комісій в училищах культури України, заступником директора інституту культури КНУКіМ.

Має досвід роботи в експертних групах з оцінювання бібліотечних проектів в межах програми «Бібліоміст» Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) та програм Міжнародного фонду «Відродження» з питань інтелектуальної свободи та доступу до інформації, менеджменту, адвокаційної, проектної, маркетингової діяльності бібліотек.

Член Української бібліотечної асоціації, учасник засідань секцій і круглих столів з бібліотечно-інформаційної проблематики.

Коло наукових інтересів: інноваційні технології у професійному навчанні бібліотекарів, підготовка кадрів, система підвищення кваліфікації, реформування освітньої системи, формування мотивації успішності студентської молоді.

Основні публікації:

1. Професійна підготовка бібліотечних кадрів в системі культурологічної освіти / Т. С. Менько // *Фундаментальні та прикладні дослідження культурології* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 трав. 2009 р. – К. : КНУКІМ, 2009. – С. 89–92. **2.** Перше універсальне архівознавче видання / Т. С. Менько // *Студії з архівної справи та документознавства*. – 2009. – т. 17. – С. 166–168. **3.** Використання комунікаційних технологій у бібліотечно-інформаційній діяльності в Україні / Т. С. Менько // *Інформаційна та виставкова діяльність в економічному та соціокультурному просторі України* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 24–26 трав. 2011 р. – К. : НАКККІМ, 2011. – С. 76–78. **4.** Інноваційні технології в професійному навчанні бібліотекарів / Т. С. Менько // *Трансформація освіти і культура : традиції та сучасність* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., м. Київ, 2–3 трав. 2012 р. – К. : НАКККІМ, 2012. – С. 173–176. **5.** Модернізація системи підвищення кваліфікації працівників культури / Т. С. Менько // *Діалог культур у просторі полікультурного світу* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-теорет. конф., м. Київ, 9–10 листоп. 2012р. – К. : НАКККІМ, 2012. – С. 171–173. **6.** Впровадження інноваційних процесів в систему менеджменту якості освіти / Т. С. Менько // *Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-теорет. конф., м. Київ, 11 квітн. 2013 р. – К. : НАКККІМ, 2013. – С. 34–37. **7.** Здібності менеджера як фактор впливу на культуру організації / Т. С. Менько // *Трансформаційні процеси в освіті і культурі*: зб. матеріалів другої Міжнар. наук.-творч. конф., м. Київ, 24–25 квітн. 2013р. – К. : НАКККІМ, 2013. – С. 216–219. **8.** Використання активних методів навчання в процесі професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності / Т. С. Менько // *Індустрія дозвілля в сучасному світі : теорія, історія, практика* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22–23 трав. 2013 р. – К. : НАКККІМ, 2013. – С. 174–177. **9.** Бібліотечні інновації в організації обслуговування читачів / Т. С. Менько // *Культурно-мистецька освіта як складова художнього простору ХХІ ст. : дослідницькі практики* : зб. матеріалів Третьої Міжнар. наук.-творч. конф., м. Київ, 29–30 квітн. 2014 р. – К. : НАКККІМ, 2014. – С. 143–146.

Інноваційні технології в професійному навчанні бібліотекарів

Інноваційна діяльність-ключовий фактор успішного розвитку суспільства. Розробка і впровадження інновацій залежить від стану і використання інтелектуальних і інформаційних ресурсів. Сьогодні склалась ситуація, коли тема інноваційного розвитку із просто актуальної і іноді кон'юктурної стає пріоритетною в багатьох стратегічних розробках, які стосуються подальших дій в самих різних сферах діяльності. Останнім часом знаходить підтримку і розповсюдження підхід, згідно якому інновації – незалежно від галузі, в якій вони спочатку реалізувались – обов'язково викликають резонанс в системі

громадських зв'язків, а тому можуть розумітися не тільки як економічний, але і соціокультурний феномен.

Динамічні перетворення в усіх сферах життя змінюють суспільну роль бібліотек.

Долю бібліотеки сьогодні визначає добре навчений, правильно організований, мотивований на саморозвиток і розвиток своєї професійної кар'єри персонал, який хоче і може працювати незалежно від соціально-політичного стану в країні, відсутності належного фінансування і невеликого, в порівнянні з іншими, рейтингу нашої професії.

Бібліотеки завжди були лідерами в питаннях організації документів, пошуку інформації, допомоги в отриманні знань. Але інтелектуалізація бібліотечної діяльності – процес безперервний, який вимагає високоерудованих бібліотечних фахівців – носіїв нових професійних знань.

Зі зміною вимог до суб'єкта діяльності змінюються вимоги до концептуального, теоретичного та технологічного забезпечення процесу його професіоналізації, що у свою чергу, викликає необхідність відповідного проектування професійного й освітнього середовища.

Нове інформаційне середовище зумовлює суттєві зміни в діяльності бібліотечних працівників і виявляє нові тенденції в їхньому підході до професії.

Проблема безперервної бібліотечної освіти стала сьогодні однією із обговорюваних в професійному співтоваристві. Аналіз публікацій дозволяє стверджувати, що серйозні зміни в професійній бібліотечній освіті почалися ще в 1990-і р. З одного боку, почав змінюватись менталітет бібліотек, підвищилися вимоги до професійної підготовки спеціалістів, розширилися сфери інформаційно-бібліографічної діяльності, автоматизована більшість бібліотечних процесів; з іншого боку – різке зниження інтересу до бібліотечної професії, поступове старіння бібліотечних колективів, падіння соціального престижу професії і бібліотеки як соціального інституту. У цих умовах безперервна освіта стає одним із основних інструментів реорганізації і модернізації бібліотечного обслуговування користувачів і удосконалення бібліотеки, а управління професійним розвитком – ключовим елементом управління бібліотекою.

Проведений в останні роки аналіз показав, що, незважаючи на розвинену систему бібліотечної освіти в країні, рівень професійної підготовки бібліотечних кадрів залишається досить низьким. Один із основних факторів успішного професійного зростання – створення багаторівневої комплексної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів бібліотечно-інформаційних установ. При цьому заняття і освітні програми запроваджуються із урахуванням наступних факторів: початковий рівень освіти і його характер; посада, зміст професійної діяльності; стаж роботи в бібліотеці.

Існуюча практика підвищення кваліфікації не забезпечує реальної актуалізації знань. Спостерігається процес старіння найбільш кваліфікованих, професійно підготовлених бібліотечних кадрів. На місце професіоналів, які звільняються, приходять співробітники з бібліотечним стажем і досвідом роботи, але без спеціальної освіти. Багато випускників із дипломами професійних бібліотекарів залишають книгозбірні.

Для того, щоб підняти свій професійний рівень, кожному бібліотекареві треба змінити ставлення до підвищення кваліфікації.

Інноваційні бібліотечно-інформаційні технології суттєво впливають на підвищення кваліфікації співробітників, як однієї із управлінських функцій

бібліотеки, що полягає, перш за все, в підготовці кадрового резерву. Спеціалісти вважають, що інноваційну освіту слід диференціювати по наступним напрямкам: загальна, інноваційно-технологічна, інноваційно-менеджерська.

Система підвищення кваліфікації повинна бути мобільною, здатною швидко реагувати на різного роду зміни в галузі бібліотечної справи, оперативно доводити до відома певних груп персоналу бібліотеки інформацію про нові науково-практичні досягнення, сприяти опануванню сучасними бібліотечно-інформаційними технологіями, готуючи, таким чином, кадровий резерв для подальшого удосконалення всіх процесів, що забезпечують ефективне функціонування бібліотеки, виявлення бібліотекознавчих проблем, прийняття оптимальних управлінських рішень.

Оскільки знання сьогодні швидко втрачають свою актуальність, головною рисою освіти стає її випереджаюча направленість з акцентом на формування таких вмінь і навичок, які дозволяють спеціалісту самостійно засвоювати нові досягнення і впроваджувати їх в повсякденну практику. Тому однією із ведучих цілей професійного розвитку спеціалістів є формування інноваційної компетентності, яка складається із знань засад наукової думки, усвідомлення домінуючих тенденцій розвитку суспільства в цілому і бібліотечної галузі зокрема, мотиваційного прагнення спеціалістів творчо реалізуватися в професії, а також направлювання необхідних для інноваційної діяльності вмінь і навичок.

Тактика навчання базується на передових освітніх технологіях: організаційно – активних методах, що розвивають розумові, комунікаційні, рефлексивні здатності; дистанційні форми навчання, які стимулюють самоосвіту і підвищують самоорганізацію; методиках інтенсивної активізації творчої діяльності. Ці аспекти особливо важливі для професійного навчання у випадку його інноваційної спрямованості.

Сподівання на успішний розвиток бібліотечної галузі пов'язані з молодими професіоналами. Саме введення молодих спеціалістів та осіб без спеціальних знань в бібліотечну справу професійно потребує ціленаправленої підготовки та перепідготовки залежно від функціональних обов'язків.

Самоосвіта бібліотечних кадрів – це діяльність, що здійснюється шляхом набуття, накопичення, впорядкування, систематизації і відновлення знань з метою більш кваліфікованого та успішного розв'язання професійних завдань.

Формами поглибленої професіоналізації можна вважати, крім науково – практичних конференцій, семінарів, практикумів, комплекс тренінгів, майстер – класів, ділових ігор по актуальним професійним проблемам; регулярне проведення «відкритих лекцій», в тому числі у форматі відео конференцій з іншими бібліотеками, лекцій видатних вітчизняних і зарубіжних бібліотекознавців. Отримали визнання проведення віртуальних семінарів, майстер – класів, професійних дискусій.

Невід'ємним компонентом сучасної системи підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних кадрів став розвиток дистанційної освіти, здатної забезпечити в принципово зміненому технологічному середовищі механізм гарантованого отримання і постійного удосконалення співробітниками бібліотек своїх професійних знань.

Ефективність саморозвитку персоналу залежить і від зовнішніх факторів, серед яких: організаційні і соціально-психологічні умови професійної діяльності; доступність сучасних інформаційно-пошукових систем, а також підготовленість до

роботи з ними; методичне забезпечення умов професійного розвитку. Наявність внутрішньої мотивації є однією з головних професійних якостей бібліотекаря, здатного самостійно досягти нового рівня професіоналізму, зробити кар'єру і досягти успіху в процесі перетворень своєї особистості і бібліотечної практики.

На наш погляд, розглядаючи формування кадрових ресурсів бібліотеки як процес, який закладає основи інноваційного потенціалу організації і перспективи його розвитку, як процес управління розвитком персоналу з метою його особистісного, професійного удосконалення і досягнення високого рівня професіоналізму, бібліотека буде здатна вибудувати ефективну систему мотивації персоналу для досягнення своїх цілей і завдань.

Майбутнє належить створенню інноваційних засобів виробництва знань, тобто інструментів, які генерують знання – найбільш важливої форми капіталу в розвинутих країнах.

Трансформація освіти і культура: традиції та сучасність : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творчої .конф. / Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв – Київ, 2012. – С. 173–176.

**НІКОЛАЙКО
ГАЛИНА ВАСИЛІВНА,**

*доцент, заступник декана факультету
готельно-ресторанного і туристичного
бізнесу Київського національного
університету культури і мистецтв*

Народилася 22 липня 1955 р., в с. Мужилівці, Ярунського р-ну (нині с. Калинівка, Новоград-Волинського р-ну) Житомирської обл. У 1972 році закінчила Дубрівську середню школу Олевського району (Житомирська область), в 1977р. – Київський державний інститут культури ім. О.Є.Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

З 1977 р. по 1995 р. працювала в Державній бібліотеці України для дітей (нині – Національна бібліотека України для дітей) на посадах: головного бібліотекаря, завідувача сектору та завідувача науково- методичного відділу.

Професійна діяльність пов'язана була з організаційною, науково-методичною, науково-дослідницькою, громадською діяльністю.

У 1979-1990 рр. працювала (за сумісництвом) у Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв викладачем теорії і практики бібліотечно – інформаційного обслуговування дітей.

За роки практичної роботи в бібліотечній галузі взяла активну участь в реалізації таких державних програм: «Упорядкування мережі бібліотек», «Централізація мережі бібліотек», «Ігрові форми і книга в бібліотеках», «Нові технології в бібліотеках», «Соціологія книги і читання».

У Київському національному університеті культури і мистецтв працює з 1995 р. на посадах старшого викладача кафедри бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей та юнацтва; 2001–2003 р.р.: начальником навчально-методичного відділу Інституту менеджменту і бізнесу; у 2004 р. – на посаді доцента кафедри готельно-ресторанного бізнесу; 2005–2006 р.р. кафедри прикладної культурології.

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри прикладної культурології, з 2007 року переведена на посаду доцента кафедри готельно – реторанної справи, з 2010 працювала на посаді доцента кафедри економіки готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, з 2015 року доцент кафедри кафедри книгознавства і бібліотекознавства.

На наукові інтереси суттєво вплинули: навчання за спеціальністю, участь в комплексних робочих групах Мінкультури по вивченню діяльності бібліотек в регіонах України, професійне спілкування в колі однодумців та видатних бібліотекознавців, діячів культури, мистецтва, освіти, політиками, громадськими діячами.

Загальний стаж педагогічної діяльності в сфері вищої освіти більше 20 років. Постійне самовдосконалення, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, постійна праця над підвищенням свого наукового рівня, наполегливе впровадження новітніх технологій в організацію навчального процесу на денній і заочній формах навчання сприяло формуванню теоретичних поглядів щодо покращення якості вищої освіти.

Бере активну участь у міжнародних та Всеукраїнських конференціях. Як досвідчений педагог, здійснює керівництво науковою роботою студентів, залучаючи їх до проведення наукових досліджень, участі у студентських наукових конференціях, керує написанням курсових та дипломних робіт.

Виконуючи обов'язки заступника декана факультету готельно-ресторанного і туристичного бізнесу вміло організовує діяльність колективів кафедр факультету, навчальну і організаційно-виховну роботу з студентами. Є наставником молодих викладачів, створює сприятливі умови для їх наукового зростання і педагогічної майстерності. Стиль її роботи характеризується такими рисами, як доброзичливість, сумлінність, відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, демократичність.

Автор понад 20 наукових та методичних праць, з них навчальний посібник «Рекреаційний сервіс».

Бере участь у всіх організаційних заходах кафедри, факультету, університету, бере активну участь у виховному процесі студентів. До виконання службових обов'язків відноситься дуже сумлінно, любить працювати зі студентами, відвідує відкриті лекції.

Викладає дисципліни: «Бібліотечно-інформаційне обслуговування дітей та юнацтва», «Рекреаційні технології», «Психологія обслуговування в готельно – ресторанному бізнесі», «Організація праці менеджера в готельно-ресторанному бізнесі», «Культура сфери обслуговування», «Організація роботи офісу та діловодство», «Імідж менеджера готельно-ресторанного бізнесу», «Професійна етика бізнесу», «Вступ до фаху», «Основи науково-дослідної роботи», «Державна інформаційна політика».

Коло наукових інтересів: бібліотека в структурі сучасних інформаційних комунікацій, інтеграція національних наукових ресурсів та інтелектуальний доступ до інформації, бібліометричні технології та наукометричні дослідження, бібліотечна освіта і практика, бібліотечна професійна еліта і її роль у розвитку національної культури в умовах глобалізаційних інтеграційних викликів.

Основні публікації:

1. Основні показники роботи бібліотек, що обслуговують дітей системи Міністерства культури УРСР за 1977 рік //Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Складачі: Н.Г. Артемчук, Г.В. Єфімчук¹, Н.В. Казакова, Т.М. Крисюк, Т.О. Мантула, Т.І. Пилипенко. – Київ, 1978. – 19 с. **2.** Довідка про організацію пропаганди книги з керівництва читанням у Радехівській централізованій бібліотечній системі Львівської області//Держ. респ. б-ка УРСР ім. КПРС, Держ. респ. б-ка УРСР для юнацтва ім. В. Василевської, Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Складачі: Л.В. Татаренко, В.П. Година, Г.В. Єфімчук, Н.В. Казакова, Т.М. Крисюк, Т.О. Мантула, Т.І. Пилипенко. – Київ, 1979. – 9 с. **3.** Довідка про роботу бібліотек для дітей по удосконаленню форм і методів керівництва читання юних читачів в 1977-1979 р.р.: Директорам обл. б-к для дітей // Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Підгот: В.М. Медведєва, Я.Л.Ковтун, Г.В.

¹ *з 1985 року –Ніколайко Г.В.

Єфімчук. – Київ, 1980. – 18 с. **4.** Методичні поради бібліотекареві в роботі по пропаганді літератури на допомогу формуванню матеріалістичного світогляду учнів 1-8 класів // Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Підгот. Г.В. Єфімчук, Н.В. Сергієнко. – Київ, 1981. – 37 с. **5.** Довідка про роботу бібліотек для дітей Вінницької та Івано-Франківської областей по пропаганді рішень та матеріалів XXVІз'їзду КПРС та XXVІІз'їзду Компартії України ; Директорам обл. б-к для дітей // Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Підгот. Г.В. Єфімчук, Л.М.Олійникова. – Київ, 1981. – 10 с. **6.** Довідка про діяльність бібліотек, що обслуговують для дітей, системи Міністерства культури УРСР в дев'ятій п'ятирічці (1976–1980 роки) // Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Складачі: Н.О.Гажаман, Н.С. Дяченко, Г.В. Єфімчук, Н.В.Казанова, Т.О.Мантула, В.М. Медведєва, – Київ, 1983. – 46 с. **7.** Єфімчук Г. Мовою барв: Про підсумки конкурсу дит. кн. ілюстрації, присвяченого 60- річчю утворення СРСР //Література .Діти.Час.1983. – Київ, 1983. – С.210. **8.** Єфімчук Г. Мовою барв: Про підсумки конкурсу дит. кн. ілюстрації, присвяченого 60- річчю утворення СРСР //Піонерія. – Київ, 1983. – №5. – С.20. **9.** Информационное письмо об активизации использования форм библиотечной работы с детьми в централизованной библиотечной системе для детей г. Кременчуга // Гос. респ. б-ка для детей им. Лен. комсомола, Киев. гос. ин-т культуры им. А.Е. Корнейчука; Сост.: Г.В. Ефимчук. – Киев, 1985. – 15 с. **10.** Віценко В., Єфімчук Г. День політичного інформування: Про проведення Дня політ. інформування школярів назустріч XXII з'їздові КПРС та XXII з'їздові Компартії України //Рад. освіта. – 1986. – 3 січ. **11.** Примірна тематика районних і міських семінарів бібліотечних працівників:(Позачерговий вип.; Бібліотека в умовах перебудови) // Держ. респ. б-ка УРСР ім. КПРС, Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Складачі: А. Л. Рогова, Г.Ю. Капнік, С.Г. Смуць, В.О. Залінська, І.В. Нацевич, Г.В.Єфімчук. – 1988. – 29 с. **12.** Методичні поради бібліотекареві по організації індивідуальної роботи з дошкільниками та учнями 1-3 класів // Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу;Складачі: Т.І.Пилипенко, Г.В. Єфімчук. – Київ,1988. – 12 с. **13.** Методичні поради бібліотекареві по пропаганді творів лауреата республіканської премії ім. Л. Українки Б.П. Комара серед учнів 1-8 класів // Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу;Складач: Г.В. Єфімчук. – Київ,1988. – 24 с. **14.** Методичні поради бібліотекареві по пропаганді творів лауреата республіканської премії ім. Л. Українки В.С.Близнеця серед учнів 1-8 класів// Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Складачі: Г.В. Єфімчук, Л.П.Тарасюк. – Київ,1988. – 55 с. **15.** Методичні поради по відзначенню175 річчя з дня народження Т.Г. Шевченка серед учнів 1-8 класів // Держ. б-ка для дітей ім. Лен. комсомолу; Складач: Г.В. Єфімчук. – Київ,1989. – 37 с. **16.** Методичні поради по проведенню Всеукраїнського тижня дитячої та юнацької книги 1995 року // Держ. б-ка України для дітей, Держ. б-ка України для юнацтва; Складачі: Л.П. Полікарпова, Г.В. Єфімчук, А.М. Половко. – Київ,1995. – 16 с. **17.** Книга в сім'ї: Прогр. та методика соціолог. дослідж.// Держ. б-ка України для дітей; Складачі: Г.В. Єфімчук, В.Ф.Щербатюк. – Київ, 1995. – 16 с. **18.** Ніколайко Г.В. Професіоналізм і особистість // Долбенко Т.О. Бібліографічний покажчик, 2 -е вид., допов., /Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Київ. нац. університет культури і мистецтв, Наук. б-ка. – Київ, 2015. – С.25. (Серія «Вчені КНУКІМ», вип.1). **19.** Рекреаційний сервіс: механізми реалізації і розвитку культурно-рекреаційних потреб населення // Матеріали міжнарод. наук. конференції «Педагогічні і рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля»: В 2-х ч. Ч.2. – Київ, КНУКІМ. –2004. – С. 186-194. **20.** Рекреаційний сервіс в Україні: стан та перспективи розвитку // Питання культурології: Зб. наук. статей, Вип.22 / КНУКІМ. – 2006. – С. 88-94.

21. Особливості рекреаційного сервісу в курортно-санаторних зонах України // Матеріали II – ої міжнарод. наук. конференції: секція рекреаційно-розважальні технології. – Київ, КНУКІМ. – 2006. – С. 80–82. **22.** Нові форми рекреаційного сервісу в Україні: соціокультурний аспект // Вісник КНУКІМ: 36. наук праць, – Вип. 15 / КНУКІМ.-Київ, 2007.-С. 158-168. **23.** Рекреаційний сервіс як предмет культурологічного аналізу // Вісник КНУКІМ: 36. наук праць, – Вип. КНУКІМ. – Київ, 2009. **24.** Рекреаційний сервіс: Програма для студ. спеціалізації «Організація і педагогіка культурно-дозвілєвої діяльності» Укл. Г.В. Ніколайко; КНУКІМ, каф. прикладної культурології. –Київ, 2005. –16 с. **25.** Ніколайко Г. В. Рекреаційний сервіс: Навчальний посібник. — Київ, КНУКІМ, 2006. –248 с.

Рекреаційний сервіс як предмет культурологічного аналізу

Сучасна індустрія рекреаційного сервісу є складною організованою системою, яка включає підприємства сфери дозвілля і розваг, транспортну інфраструктуру, державні і громадські організації, що здійснюють управлінські і правові функції по відношенню до рекреаційної діяльності. Індустрія рекреаційного сервісу не може також функціонувати без розгалуженої інфраструктури гостинності, туризму, розваг, дозвілля, сфери послуг, індустрії харчування, залучення культурно-історичних і природно-рекреаційних ресурсів, матеріально-технічної бази, виробництва товарів для подорожей і відпочинку. Основними суб'єктами рекреаційної діяльності виступають розробники туристично – рекреаційного продукту (тур оператори і тур агенти), менеджери, працівники готелів і пансіонатів, організатори дозвілля, аніматори. Інтенсивно розвиваються окремі напрямки рекреаційного сервісу, завдяки чому сучасний турист має не тільки широкий вибір країн для поїздки, але й великий вибір готелів, різних рекреаційно-туристичних програм.

Рекреаційний сервіс значною мірою спирається на теоретичну базу рекреалогії. Значний внесок у її розвиток належить українським науковцям Л.О.Багрова, О.О.Бейдику, М.І.Долішному, В.К.Євдокименко, М.П.Крачило, В.І.Мацолі, Т.Ф.Панченко, Н.В.Фоменко.

На емпіричному і теоретичному рівнях як зазначають М.П.Крачило, В.К. Євдокименко, В.І. Мацולה, В.В.Шмагіна відсутні будь-які застереження відносно розгляду рекреаційного господарства і туризму як єдиної системи, діяльність якої спрямована на комплексне відновлення психофізіологічних сил і духовний розвиток людини. Хоча такий підхід не знімає проблеми наукового розмежування цих форм проведення дозвілля.

В.В.Кірсанов розглядав рекреацію як один з чинників, що визначають специфіку технологій в галузі дозвілля і виокремлює два напрями дослідження рекреації у контексті проблем педагогіки дозвілля. Перший — коли дозвілля розглядається співвідносно з проблемами педагогіки шкільної та вищих навчальних закладів; у цьому випадку проблема рекреації тісно пов'язана з організацією режимів навчання і відпочинку школярів й студентів, відновленням розумової працездатності у поза навчальний час, вибором видів дозвілєвої діяльності відповідно до характеру та інтенсивності інтелектуальних, фізичних і емоційних навантажень у процесі навчання (в тому числі спеціалізованого — вокального, хореографічного тощо) і в цьому контексті — психічним і фізичним здоров'ям людини в цілому . Другий напрям пов'язаний з організацією дозвілля як такого; особливо він актуалізувався у міру розвитку індустрії дозвілля і розумінням дозвілля як особливості сфери життя суспільства та особистості (достатньо

пригадати характеристику сучасної цивілізації як цивілізації дозвілля). У дозвіллі, процесі ігрової, розважальної діяльності, неформальному спілкуванні людина набуває досвіду, знань, але шляхом, адекватним природі дозвілля. Ідея про інтеграцію рекреаційного, розважального і розвиваючого потенціалів дозвілля в процесі його організації актуалізувало проблему пошуків розроблення відповідних педагогічних технологій і методів виховання і навчання в дозвіллі, в процесі рекреаційно-розважальної діяльності. Це, в свою чергу, передбачає необхідність вивчення самого феномена рекреації та визначення сутності рекреаційної діяльності.

Формування інфраструктури рекреаційного сервісу визначається рекреаційними потребами людини і суспільства в цілому, а її територіальна локалізація – прив'язка значною мірою обумовлена наявністю ресурсів.

Аналіз наукових джерел дав змогу виокремити напрямки досліджень рекреаційного сервісу:

- загальні проблеми рекреаційно-туристичного сервісу (О.О.Бейдик, В.М. Мандрик, О.О.Любіцева, Л.Г.Богуш, І.В. Смаль, В.В. Абрамов, М.В. Тонкошкур, Д.М. Стеченко, А.Г.Охрименко, А.В. Гудзевич, В.Є. Любченко, В.В. Чайка, С. Сорокіна, М.Д. Торбунова, Ю.Д. Шуйський, В.А. Сич та ін.);

- рекреаційний сервіс в спеціалізованому (курортно-лікувальному, комерційно-діловому, пізнавальному, культурно-розважальному, екологічному, спортивно-оздоровчому, екзотичному, агро-, еко-, сільському «зеленому») туризмі (С.В. Дутчак, М.Т. Дутчак, Ю.В. Штангей, В.В. Безуглий, О.З. Байтеряков, Я.В. Верменич, І.В. Смаль, Л.Г. Богуш, І.М. Мишак та ін.);

- рекреаційний сервіс у дитячому та молодіжному туризмі, для людей третього віку (Е.В. Рябова, Н.М. Сажнева, Л.М. Донченко, Е. Кучеренко та ін.);

- рекреаційні аспекти організації дозвілля, в тому числі дослідження рекреації як соціокультурного феномену (В.В. Кірсанов, Д.В. Ніколаєнко та ін.), організації рекреаційної діяльності в парках (С.А. Дюжев, О.Р. Копієвська, А.В. Гудзевич, В.С. Любченко, Л.М. Тарасенко, Н.О. Калинюк); музеях (Р.В. Маньковська, Н.В. Нагорський, О.Є. Пінчук, Т.Ю. Белофастова); бібліотеках (Т.І. Ківшар); позашкільних закладах (В.Л.Маринич) та ін.

- рекреаційний сервіс в санаторно-курортних закладах (О.О. Любіцева, В.І. Стафійчук, Т.Ф. Панченко, Н.М. Сажнева, Л.М. Донченко);

- рекреаційний сервіс в готельно-ресторанному бізнесі (А.І. Гергуль, М.Ю.Лайко, О.Л.Ільїна, О.В.Бєдняков);

- рекреаційно-оздоровчий відпочинок (Л.Г. Окушко, О.М. Черноіванова);

- арт-рекреаційні технології – музика, література, архітектура, дизайн, кіно і телебачення (Ю.Г. Легенький, О.М.Некрутенко, С.П.Єршко, Т.І.Ківшар, Г.В.Локарева, Т.Ф.Алексєєнко, Ю.В.Усенко та ін.);

- рекреаційний сервіс в регіонах (даний напрям актуалізований у зв'язку з реалізацією програми «Регіони Європи») (Ю. Б.Забалдіна, Н.О. Кравченко., Н.Д.Свірідова, Рожкова Л.О., Д.М. Стеченко, С.В. Скоробагатько, А.Г.Охрименко, В.В.Манюк, В.С. Корчун, Р.С. Мельник, Л.Г. Окушко, О.М. Черноіванова, О.О.Бейдик, В.І.Новікова, І.М. Мишак, А.О.Корнус, С.І. Сюткін, А.Е. Молодецький, В.І. Гетьман, Н.В. Чорненька (Україна); О.А. Козирева, С. Г. Коржова, Р.В. Гончаренко, В.П.Белянський, Д.О.Штихно (Росія); С.Мілева (Болгарія); Герасименко В.Г., Козленко І.І. (Австрія); Т.Г. Сокол, О.С. Давиденко, С.В.Грибанова (Швейцарія); А. Ягушевич (Польща); М.Й. Рутинський (Словаччина); В.Л. Орел (Південна Африка) та ін.

Нинішній етап розвитку світової індустрії рекреаційного сервісу характеризується диференціацією професійної діяльності, що висуває високі вимоги до рівня і якості підготовки фахівців у сфері рекреаційного сервісу.

Практика розвитку вітчизняного бізнесу потребує створення комплексу наук про рекреацію. Рекреаційний сервіс знаходиться в прямому зв'язку з туристичною практикою, сферою відпочинку, дозвілля, розваг, лікувально-оздоровчими закладами, і від стану науки про рекреаційний сервіс безпосередньо залежить розвиток системи професійної освіти, підготовка тих фахівців, які відповідають за якість відпочинку людей. Разом з тим ця наука несправедливо принижується, що можна пояснити тим, що робота організаторів рекреаційного сервісу — режисерів і сценаристів відпочинку сприймається як суто «технологічна», що вимагає в першу чергу навичок управлінця.

В даний час, разом з економічною природою все більш виразно виявляється соціокультурна сутність рекреаційного сервісу: рекреаційний сервіс усвідомлюється як одна з функціональних сфер культури, елемент і засіб культури, чинник впливу на культуру. Соціально-культурна природа рекреаційного сервісу виявляється в тому, що рекреаційний сервіс розглядається як соціокультурна діяльність, спрямована на розвиток всіх аспектів, пов'язаних з культурою. Рекреаційний сервіс впливає на людину, формуючи в неї навички і уміння спілкування, споживання культурних цінностей. Його можна розглядати як одну з форм культурологічної освіти, оскільки він допомагає вивченню культур, традицій різних народів і взаєморозумінню між ними.

Вітчизняний комплекс наук про рекреаційний сервіс спрямований на вивчення індустрії рекреаційного сервісу, її функціонування в умовах масових комунікацій і глобальних взаємодій. Він включає аналіз рекреаційної практики в різних країнах, досліджує стан світового рекреаційного ринку і попиту на рекреаційні послуги в різних регіонах світу, у тому числі і в Україні.

Питання культурології : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2006. – Вип. 22. – С. 88–94.

**НОВІКОВА
НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,**

*кандидат педагогічних наук,
доцент Міжнародного
національного університету
імені академіка Ю. Бугая*

Народилася у 1958 р. у м. Долинська Кіровоградської обл.. Закінчила у 1974 р. середню школу № 2 м. Долинська. У 1978 р. закінчила Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія». З 1998 по 2000 рр. – докторант Київського національного університету культури і мистецтв.

З 1978 р. працювала в Державній бібліотеці України для дітей на посадах: бібліографа, головного бібліотекаря науково-дослідного відділу, брала участь у науковому дослідженні «Підвищення рівня пропаганди літератури серед учнів 5–8 класів на допомогу вивченню природничих наук». У 1987 р. на викладацькій роботі в Київському обласному училищі культури, а з 1995 р. доцент кафедри бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв, згодом на кафедрі книгознавства та видавничої діяльності. У 1998 р. отримала вчене звання доцента, і з 2006 р. очолює департамент менеджменту туристичної індустрії в Київському інституті бізнесу і технологій.

У 1989 р. в Державній бібліотеці СРСР ім.В.І.Леніна (Москва) захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 05.25.03. «Бібліотекознавство і бібліографознавство» на тему: «Формирование и удовлетворение информационных потребностей старших подростков в литературе естественнонаучной тематики в условиях детских библиотек (на примере детских библиотек Украинской ССР)», (науковий керівник – доктор педагогічних наук М. С. Карташов).

Досліджує проблеми дитячих бібліотек, обґрунтовує їх діяльність як інформаційних центрів, інституцій формування знань, духовного і культурного потенціалу нації. З 1997 р. є одним із авторів наукових редакторів дослідження Національної бібліотеки України для дітей «Історія розвитку державних дитячих бібліотек України».

Автор більше 50 наукових праць, методичних розробок навчальних курсів з проблем бібліотечно-інформаційної діяльності, книжкової справи, менеджменту туристичної індустрії.

Викладає дисципліни: «Книговидавнича справа за рубежом», «Теорія і практика соціальних комунікацій», «Книжковий ринок в Україні», «Книжковий маркетинг», «Менеджмент туризму», «Міжнародний туризм» та ін.

Коло наукових інтересів: інформаційні потреби користувачів, новітні тенденції у бібліотечній теорії і практиці, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та світі.

Основні публікації:

1. З історії каталогів дитячих бібліотек України / Н. О. Новікова // Бібліотека. Інформація. Суспільство. – К., 1998. – С. 11–18. 2. Основні напрями діяльності дитячих бібліотек України/ Н. О. Новікова // Публічні бібліотеки : сучасність і майбутнє. – К., 1998. – С.102–106. 3. Бібліотеки України для дітей в 1946–1959 рр.: напрями формування мережі / Н. О. Новікова // Історія бібліотечної справи України: зб. наук. пр. – Вип. 3. – К., 1999. – С. 34–42. 4. Кадрові ресурси дитячих бібліотек України в 40–60-х рр. ХХ ст. / Н. О. Новікова // Вісн. Кн. палати. – №2. – 2000. – С. 32–34. 5. Дитячі бібліотеки України періоду Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945) / Н. О. Новікова // Вісн. Кн. палати. – №2. – 2001. – С. 16. 6. Теоретичні аспекти культурно-просвітньої діяльності бібліотек України для дітей / Н. О. Новікова // Світ дитячих бібліотек. – №1. – 2003. – С. 14. 7. Дитячі бібліотеки в культурі України другої пол. ХХ ст. : монографія / Н. О. Новікова. – К., 2006. – 281 с. 8. Напрями стратегічного розвитку туризму в Україні як соціально-економічного явища / Н. О. Новікова // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні : матеріали першої міжнар. наук.-практ. конф. – Житомир, 2007. – С. 7. 9. Світовий ринок туристичних послуг: особливості та перспективи / Н. О. Новікова // Вісн. Київ. ін-ту бізнесу та технологій : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип.3 (13). – С. 113–116. 10. Державна політика України в сфері туризму : особливості правового регулювання / Н. О. Новікова // Вісн. Київ. ін-ту бізнесу та технологій : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип.1(17). – С. 60–62.

**Дитячі бібліотеки України як компонент культури
(історіографія дослідження)**

Суспільна думка про бібліотеку як освітній і культурний заклад сформувалась в Україні до початку ХХ ст. Передумовою для цього була поява доступних для переважної більшості населення бібліотек, що суспільство трактувало як важливі культурно-просвітні заклади. Такі бібліотеки з'явилися на півдні Російської імперії – в Україні у другій пол. ХІХ ст., коли Росія вступила в епоху капіталізму і виникла потреба підвищення загального культурного рівня народу. Свідчення, що бібліотеки створювались як освітні та культурні заклади, можна знайти у публікаціях того часу. Український бібліотекознавець і педагог С. Сірополко відзначав, що земства, незважаючи на мізерні кошти, які виділялись на справу народної освіти, охоче розширювали мережу народних бібліотек, виходячи з того, що народна бібліотека вважалась такою ж необхідною як і шкільне навчання. Саме бібліотеки С. Сірополко розглядав як важливу складову соціально-культурного прогресу, центри духовності, освіти, виховання підростаючого покоління. У своїй роботі «Основные вопросы внешкольного образования» він вказував, що якою б досконалою не була школа, вона все ж не може бути визначальною для культурного розвитку країни, а, навпаки, з розвитком школи безперервно буде рости і необхідність в позашкільній освіті, в якій дуже важливе місце займає книга та бібліотека для дітей. Таку ж думку висловлював В. Зеленко в статті «Руководительство детским чтением». Даючи теоретичне обґрунтування процесу керівництва читанням дітей, він вважав, що його завдання – сприяння розумовому, естетичному, моральному розвитку особистості, потрібно вирішувати, крім сім'ї та школи, в дитячій бібліотеці.

Перші теоретичні обґрунтування бібліотеки як соціально-культурного інституту належать представникам початкового періоду розвитку бібліотекознавчої думки в Україні – Л. Хавкіній та Х. Алчевській. Вони, визначаючи сутність бібліотечної

роботи, розглядали бібліотеку як важливий соціальний та просвітницький заклад, покликаний активно впливати на стан та розвиток культури, освіти та самоосвіти населення. Загальнолюдська культура, вважала Л. Б. Хавкіна, є фундаментом життя демократичного суспільства, так, як «силу и богатство народа составляет сумма знаний, которыми он располагает». Шлях до культури вона вбачала не лише у ліквідації неграмотності, а й у розповсюдженні серед народу читання як важливого елементу культури. Бібліотека була, на її думку, тим безкоштовним і загальнодоступним закладом, який забезпечує використання книг і читання в самому широкому масштабі. «Бібліотека – могутній фактор культури», «культурний центр для того району, який вона обслуговує», «просвітницький заклад великого значення» – ці визначення Л. Хавкіної стосуються, перш за все, дитячих бібліотек, роль яких у громадському та культурному житті суспільства вона доводила. На той час, коли самостійних дитячих бібліотек майже не було, а існуючі відділення здебільшого мали невдалу організацію, Л. Хавкіна на основі вивчення зарубіжного досвіду бібліотечного будівництва обґрунтовувала яке значення має дитяча бібліотека у справі освіти, культури та просвітництва. «В шкільні роки, – стверджувала вона, – коли йде активний розвиток світосприйняття у дітей, їм особливо важливо надати необхідну літературу, яка б допомогла їм розібратися у багатьох питаннях, що їх цікавлять, доповнити і розширити знання, які вони набули в школі». Вона доводила, що питання організації широкої мережі бібліотек для дитячого читання – важливий напрям державної культурної політики, до якого мають бути залучені громадські сили на чолі з діячами народної освіти та культури. «Довгий час, – підкреслювала Л. Хавкіна, – головною метою бібліотек було лише накопичення книжкових багатств. Пізніше до цієї функції приєдналося бібліотечне обслуговування широких верств населення. Але й цього є недостатньо. Сучасна бібліотека повинна не лише задовольняти попит читачів, а й викликати і стимулювати його». Формуючи думку про бібліотеку як соціальний інститут, Л. Хавкіна виділяє дозвільну функцію дитячої бібліотеки як закладу, за допомогою якого читач, поряд з іншими, може задовольнити потребу у спілкуванні. Вона звертається до цієї теми у праці «Книга і бібліотека», підкреслюючи, що «американская библиотека поощряет организацию клубов и считает полезным приучать детей к коллективному управлению». Отже, ще на поч. ХХ ст. Л.Хавкіна своїм теоретичним доробком доводила тезу: *там, де необхідно підвищити культурний рівень держави, особливого значення набуває широке використання бібліотеки як могутнього засобу освіти та просвітництва.*

Пропагандистом теоретичного доробку Л. Хавкіної була Х. Алчевська, діяльність якої пов'язана з організацією читацьких клубів при бібліотеках як форми утвердження гуманістичних традицій у галузі освіти та культури. Активний учасник руху за відкриття недільних шкіл, автор бібліографічного покажчика «Що читати народу», вона у своїй просвітницькій діяльності опиралась на групові форми роботи, серед яких перше місце посідали голосні читання. Саме цією формою Х. Алчевська доводила ідею духовного та гуманістичного потенціалу, що містить у собі не лише література, а й спілкування бібліотекаря та читача. Ось як про це писав відомий дореволюційний популяризатор ідей Х. Алчевської Я. Абрамов: «Взаимные отношения всех участников основаны на равенстве и господстве коллективности». Сама Х. Алчевська вбачала у голосних читаннях основу для створення об'єднань читачів, які, в свою чергу, були покликані реалізувати освітню, виховну та культурну функції бібліотеки. Наявність контактної групи людей, неформальна атмосфера творчого спілкування при обговоренні творів художньої літератури – основні риси, – доводила Х. Алчевська, – притаманні читацьким об'єднанням. Її теоретична і практична діяльність внесла новий погляд

на відносини бібліотекаря та читача, сприяла формуванню суспільної думки про бібліотеку як соціальний інститут, центр духовного формування особистості.

Теоретичні положення класиків бібліотечної галузі про бібліотеку як компонент культурно-просвітньої сфери порушують формування системного бачення діяльності дитячих бібліотек: уявлення про загальні тенденції розвитку бібліотеки як об'єкту бібліотекознавства в окремі історичні періоди та специфіку дитячої бібліотеки; про організацію мережі бібліотек, трансформацію соціальних функцій та соціально-культурний статус дитячих бібліотек, перетворення їх у культурно-просвітні центри, підвищення ролі в розвитку національної культури та становленні національної системи освіти.

Певні аспекти проблеми тією чи іншою мірою висвітлені у роботах, які узагальнюють бібліотечне будівництво в республіці за рр. радянської влади. Це колективні монографії, кандидатські дисертації та окремі публікації. Більшість порушених у них проблем розглядаються через призму керівної ролі Комуністичної партії. Висвітлюючи питання мережі, фондів, основних напрямів та змісту роботи бібліотек, автори прагнули показати, в основному, соціальну роль бібліотек у контексті ленінських настанов та їх ідеологічну спрямованість. І все ж, не зважаючи на ідеологічну заангажованість робіт, авторами представлено багатий фактичний матеріал. Серед них слід виділити кандидатські дисертації Л. П. Вовк, З. В. Гімальдінової, В. С. Бабича, присвячені розвитку бібліотечної мережі в Українській РСР. Виходячи з конкретних умов відповідної історичної доби, автори прагнуть встановити основні тенденції розвитку мережі, але показують в основному кількісні та якісні зміни мережі масових бібліотек у тому числі і дитячих, в місті і на селі. У роботах подано значний статистичний матеріал, наведені дані про зростання окремих видів мережі масових бібліотек, зроблені спроби обґрунтування теорії відповідності бібліотечної мережі потребам суспільства у певний історичний період, проте всебічний аналіз діяльності дитячих бібліотек залишається поза предметом дослідження авторів. І все ж ці роботи цікаві і тому, що в них не лише висвітлені факти підтвердження впливу партійних рішень на бібліотечну справу, а й реальні процеси та явища, що відбувалися у бібліотечному будівництві.

В історіографічному сенсі представляє інтерес кандидатська дисертація З. Гімальдінової, в якій досліджується природа сільської бібліотеки, характерні риси та специфіка розвитку сільської бібліотечної мережі в Україні на різних етапах соціалістичного будівництва. Історичний досвід становлення та розвитку сільських бібліотек України, узагальнений у дисертації, дозволяє визначити напрями і тенденції вирішення питань в обслуговуванні сільського дитячого населення, вплив сільської бібліотеки на підростаюче покоління. У дисертації показано, що дана проблема вирішувалася, перш за все, у поетапному розвитку державних сільських бібліотек. Спочатку вони функціонували у складі хат – читалень, «просвіт», сільбудів тощо. Якісною особливістю цього розвитку на другому етапі була заміна бібліотек клубних закладів державними сільськими бібліотеками, інтенсивне зростання мережі яких відбувалося у 1951–1959 рр. Їх стало за цей період більше ніж у 3,5 рази (з 3661 до 12533), і їм відводилась провідна роль в охопленні дитячого населення культурно-освітньою діяльністю. Крім швидкого зростання мережі державних сільських бібліотек, автор розкриває таку характерну тенденцію їхнього розвитку як розширення функціональних можливостей за рахунок значного накопичення фондів. Саме цим пояснюється той факт, що їм передано організацію пересувок, а пересувні фонди районних дитячих бібліотек по всій Україні були ліквідовані. З передачею пересувної роботи сільським бібліотекам, вони вже могли більш оперативно, враховуючи

читачів-дітей, задовольняти запити на літературу. Історичний підхід у даній дисертації вважається доцільним у спадкоємності аналізу історичного досвіду дитячих бібліотек.

Певний науковий та практичний інтерес становлять праці, в яких простежуються тенденції, пов'язані з розширенням соціальної ролі масових бібліотек у конкретні історичні періоди. Серед них слід виділити окремі публікації та дисертаційне дослідження Т. Ф. Самойленко, яка розглядала бібліотеку в, так званий, період розвиненого соціалізму. Досліджуючи зміни, що відбувалися у бібліотечній справі у 60–70-х рр., автор пов'язує їх із соціально-економічними та культурними чинниками, зупиняється на особливостях процесів розвитку мережі бібліотек Української РСР. Спираючись на значний архівний матеріал, Самойленко Т. аналізує стан мережі масових бібліотек, намагається виявити закономірності та етапи її реорганізації, обґрунтовує концепцію залежності розвитку мережі від демографічних змін, розкриває специфіку створення ЦБС як нового етапу розвитку бібліотечної справи в Україні. Співставивши висновки та положення дисертації Самойленко Т. з публікаціями, в яких подається нове бачення факторів впливу на діяльність бібліотек та етапів розвитку бібліотечної справи, ми бачимо, що в 60–70-ті рр. – у період науково-технічної та культурної революції – спостерігається наростання суперечностей між суспільними потребами та можливостями їх задоволення, що виражалось в низькій ефективності використання книжкових ресурсів, зниження авторитету бібліотеки як інформаційного і культурного закладу. Спробою підвищення соціальної ролі масових бібліотек, у тому числі дитячих, стала централізація. У численних публікаціях аналізуються варіанти централізації у малих та великих містах республіки, відмічається, що об'єднання державних масових бібліотек для дорослих та дітей, до яких належали міські, районні та сільські бібліотеки, сприяло підвищенню рівня обслуговування читачів.

Певне значення для аналізу ресурсної бази культурно-просвітньої діяльності дитячих бібліотек у цей період мають роботи, в яких порушені питання формування їх книжкових фондів. Деякі теоретичні засади, принципові вимоги комплектування фондів самостійних дитячих бібліотек були визначені ще в 30-ті рр. і представлені окремими публікаціями. Проблеми складу книжкових фондів бібліотек, що обслуговували дітей, розглянуті у працях відомих бібліотекознавців М. Рубакіна, Л. Хавкіної. Та особливу увагу вчені – бібліотекознавці приділяють питанням формування фондів дитячих бібліотек у 60–70-х рр. Про важливість таких теоретичних розробок йшлося на нарадах, конференціях. Зокрема, на необхідності розробки принципів комплектування фондів дитячих бібліотек акцентувалася увага на Всесоюзній нараді директорів республіканських, обласних дитячих бібліотек. Розглядаються організаційно-методичні питання формування фондів, їх репертуару, принципів комплектування та використання.

Цінним джерелом аналізу стану фондів і дослідження проблем фондознавства стала узагальнююча теоретична праця М. Васильченко, в якій вперше визначено місце книжкових фондів обласних дитячих бібліотек у системі фондів, призначених для обслуговування дитячого населення України, обґрунтовано принципові вимоги до відбору літератури у дитячих бібліотеках, основні теоретичні положення створення книжкового ядра, проблему повноти комплектування фондів. Досліджуючи принципи формування фонду, автор доводить важливість такого принципу як профільність, який полягає в урахуванні економічної структури, географічної, етнічної та культурної специфіки району, що знаходиться у рамках обслуговування конкретної дитячої бібліотеки. Суттєву особливість принципу профільності автор вбачає у тому, що

дотримання його забезпечує урахування специфіки шкіл, розміщених у районі, який обслуговується дитячою бібліотекою, мовно – національного складу своїх читачів, культурно-просвітнього профілю району, що відповідно розширює можливості культурно-просвітньої діяльності дитячих бібліотек. Реалізація цього принципу, на думку автора, повинна забезпечувати взаємодію дитячої бібліотеки зі сферами освіти, виховання, культури, гарантувати ефективність виховної функції бібліотеки. Автором робиться спроба обґрунтувати теоретичні та практичні питання створення книжкового ядра дитячих бібліотек, його актуальності та значення як основи книжкового фонду бібліотеки, важливого чинника формування світогляду дитини, так як саме в дитячому віці характерне активне сприйняття творів. Теоретичні концепції бібліотекознавців кінця 70-х рр. щодо змісту і типологічного профілю книжкового ядра, яке повинно складатися з кращих, перевірених читацькою аудиторією творів, відповідати завданням освіти та виховання позитивно вплинули на практику комплектування дитячих бібліотек. До того ж, до 70-х рр. єдиної думки про межі бібліотечного ядра масових бібліотек та його функції у бібліотекознавців майже не було. У теорії та практиці на той час основними принципами формування книжкового ядра фондів дитячих бібліотек були комуністична партійність, віковий принцип та принцип систематичності. Тому принцип профільності та обґрунтування складу книжкового ядра дають підстави вважати позитивною такою методологічну концепцію в дослідженні дитячої бібліотеки, в основі якої лежить двосторонній зв'язок між книжковими фондами та соціальними функціями дитячих бібліотек. У роботах вчених знайшло обґрунтування на той час і ядро книжкового фонду обласної бібліотеки для дітей. Коло видань у ньому, на думку авторів, повинно бути ширшим за обсягом, типами та репертуаром, тому що завдання і можливості комплектування обласної бібліотеки відрізняються від районної, міської, сільської. Автори висловлюють припущення, що єдиною альтернативою комплектування фондів обласних бібліотек для дітей є відносна повнота, яка забезпечується поповненням фонду оптимальною кількістю назв надрукованих творів відповідно до принципів комплектування, завдань бібліотек та складу їхніх читачів. Якісний же склад фондів та ступінь його використання залежать як від суб'єктивних чинників (планування, вивчення, довідково-бібліографічного апарату, тощо), так і від об'єктивних (видання та перевидання літератури для дітей, наявність її у колекторах та книжкових магазинах, книгозабезпечення бібліотек, фінансування, тощо). У руслі дослідження роботи бібліотекознавців щодо теорії книжкового ядра і принципів комплектування мають значення для формування положення про те, що культурно-просвітню діяльність дитячих бібліотек визначають їх соціальні функції, які є основою процесу створення книжкових фондів.

У 60–80-ті рр. активно досліджувалася проблема соціальних функцій бібліотек. Оскільки поняття соціальних функцій є однією з фундаментальних проблем бібліотекознавства, то дискусії вчених навколо сутнісних, опосередкованих, похідних функцій тривають протягом декількох десятиліть, але єдиної думки щодо їх визначення не існує. Деякі вчені вбачають у них засіб пристосування бібліотеки до сучасних соціальних умов, інші – засіб впливу конкретних соціальних завдань на діяльність бібліотеки, а за ефективністю їх здійснення оцінюється значення бібліотеки в суспільстві. В розробці даної теми найбільш вагомим є культурологічний підхід до визначення соціальних функцій В.Фірсова, який головною функцією бібліотеки вважає інформаційно-культурну, що витікає зі спроможності культури до відтворення цілісної картини світу. Здійснюючи накопичення та зберігання документів, бібліотека створює глобальний інформаційно-культурний потенціал.

Ще дві функції – ціннісно-орієнтуєча (відображає прагнення суспільства до реалізації ціннісних орієнтацій і втілюється у системі ідеології, моралі, художній культурі, мистецтві) та комунікативна (забезпечує історичну спадкоємність поколінь, взаємодію різних культур певного періоду) – характеризують бібліотеку як компонент соціально-культурної системи. Нас, передусім, цікавить трактування В.Фірсова тому, що він відводить бібліотеці роль культурного закладу. Майже аналогічний підхід простежується у російського вченого А.Соколова, який з позицій соціальної інформатики виділив дві групи функцій: сутнісні та похідні функції бібліотек і бібліотечної справи. До функцій бібліотечної справи, на думку вченого належать історико-культурна, ціннісно-орієнтуєча, комунікативна, комулятивна та інші; до функцій бібліотек – освітня, культурна, ідеологічна тощо. Дещо спрощене тлумачення соціальних функцій бібліотек спостерігається у Є. Безпалової. Автор підрозділяє їх на дві групи: зовнішні та внутрішні. Зовнішні – це реакція бібліотечної системи на потреби суспільства. Вони є засобом зв'язку системи та зовнішнього середовища. Внутрішні – відображення зовнішніх потреб і завдань бібліотеки. Для їх здійснення бібліотека визначає джерела комплектування, форми роботи з читачами і таке інше. Автором зроблено важливий висновок – у ході історичного розвитку бібліотека, чи бібліотечна система, існує не сама по собі, а формується як один з елементів суспільства, стає його структурною одиницею. З наших позицій це дає можливість розглядати бібліотеку як соціокультурний інститут.

Стан наукових розробок бібліотечної проблематики відзначається появою у 80-х рр. системних концепцій функціонування та розвитку бібліотеки. Питання суті бібліотеки як системи, теорія цілісності бібліотек, бібліотечних систем та мереж активно розроблялись М. Карташовим, Ю. Столяровим, О. Черняком. Вже на той час бібліотека розглядалась ними як цілісна, організована структура у взаємодії з навколишнім середовищем, обґрунтовувались соціальні функції бібліотеки у системі суспільного розвитку. Розглядаючи суть та особливості системного підходу, автори визначають систему як сукупність взаємопов'язаних елементів, виявляють фактори формування бібліотеки як системи. За такого підходу бібліотека є системою на основі взаємодіючого ланцюга: мета – функція – структура у процесуальному та результативному аспектах. Існує аналітичний і функціональний взаємозв'язок якості чи елементу системи з іншими загальносистемними елементами. Бібліотека може розглядатись як самостійна система, та як елемент (підсистема) у системі зовнішнього середовища (суспільного розвитку).

Сучасний період у бібліотечній теорії характеризується обґрунтуванням нових концепцій для характеристики бібліотеки, її соціальних функцій, суспільної ролі бібліотек як центрів духовного і культурного розвитку особистості. Стан наукової розробки теми значною мірою відображений у публікаціях, які висвітлюють роль і місце сучасної бібліотеки у соціокультурному контексті, обґрунтовують інтерпретацію суті бібліотеки як спеціального інформаційного закладу культури. Серед таких видань слід виділити збірники «Бібліотека в демократичному суспільстві», «Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє», «Бібліотека і час», «Імідж сучасної бібліотеки», «бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні», «Питання культурології». Різні аспекти досліджуваної нами проблеми порушують автори збірників Т. Добко, А. Кобзаренко, Л. Полікарпова, Н. Безручко, Т. Долбенко, Т. Ясьмо, В. Ільганаєва, Л. Кононенко, Л. Каліберда, В. Медведєва та ін. Певний інтерес становлять статті В. Ясьмо, Л. Кононенко, В. Медведєвої, у яких з цілісної структури національної культури виділяється бібліотека – як важлива її складова. Автори справедливо називають бібліотеку феноменом світової культури, фактором розвитку суспільства, розглядають її як соціальний

об'єкт культурного призначення, якому відводиться особлива роль у задоволенні інформаційних і культурних потреб суспільства. Про необхідність дослідження діяльності бібліотек у соціокультурному контексті йдеться у В. Ільганаєвої, Л. Каліберди. Розглядаючи основні аспекти розвитку теорії бібліотекознавства як науки, вони наголошують на конкретно-практичному значенні проблем бібліотекознавства та соціокультурного контексту. Автори доводять, чому соціокультурний контекст допомагає досліднику сконцентрувати увагу на тому оточенні, в якому функціонує бібліотека, як він впливає на становлення системи функцій. Так, В. Ільганаєва зазначає: «Следует учитывать, что изначальной характеристикой социокультурной сферы является ее неопределенность. Поэтому первая задача изучения среды функционирования библиотеки – установить внутренние и внешние факторы и описать взаимодействие между ними». Аналогічної точки зору дотримується Л. Каліберда. Обґрунтовуючи концепцію трансформації бібліотеки у відповідь на дію комплексу соціальних змін, вона підкреслює, що рівень таких знань формує погляд на призначення бібліотеки у напрямках соціальних і культурних перетворень, яке можна пропагувати у суспільстві та владних структурах.

Що ж до стану сучасних досліджень у галузі історії дитячих бібліотек України, то цікавими є роботи авторів Т. Ківшар, М. Зніщенко, Г. Погребняк. Розглядаючи широкий діапазон книгознавчих та бібліотекознавчих питань, вони аналізують культурно-освітнє життя України в історичній ретроспективі без ідеологічних напластунів на основі широкого кола документальних джерел, що значно доповнює уявлення про стан бібліотечного будівництва та бібліотечного обслуговування дітей, зокрема у західних регіонах України на початку ХХ ст.. Так, трьом бібліотекам для дітей та юнацтва західноукраїнського регіону в добу боротьби за встановлення державності в Україні приділяє значну увагу доктор історичних наук, професор Т. Ківшар. Проте, якщо в її монографії предмет наукового інтересу обмежується п'ятьма роками, то два інших автори розширюють рамки дослідження, розглядаючи проблеми організації бібліотечного обслуговування дітей в Україні наприкінці ХІХ на поч. ХХ ст. Поміж інших автори досліджують і культурно-освітні аспекти утворення та розвитку дитячої бібліотеки як соціокультурного явища. Зокрема, простежуючи історію бібліотечної діяльності культурно-просвітницьких товариств з обслуговування дитячого населення у західноукраїнському регіоні, М. Зніщенко характеризує це як явище у культурному житті, а дитячу бібліотеку – як культурно-просвітній заклад. Як осередки національної і світової культури розглядає дитячі бібліотеки Г. Погребняк, висвітлюючи основні етапи їх розвитку у довоєнний період. Таке висвітлення питань формування бібліотечної мережі, напрямів бібліотечного обслуговування дітей суттєво доповнюють культурологічний підхід при оцінці бібліотеки як компоненту культури.

Отже, аналіз бібліотекознавчих видань дає можливість зробити висновок, що бібліотека розглядається у контексті загального розвитку культури як найбільш розвинута її складова, що, в свою чергу, обумовлено певними історичними закономірностями становлення суспільства. Спроба комплексного дослідження історії розвитку дитячих бібліотек України як складових культури здійснена у монографії Н. Новікової «Дитячі бібліотеки в культурі України другої половини ХХ ст.».

Національна бібліотека України для дітей. – Режим доступу: <http://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=84>. – Назва з екрана.

**ПОПОВА (ГОСАРТ)
ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА,**

*PhD в галузі інформаційних наук
(UCLA, США, 2013),
професор Університету Лойола Меримонт
(Loyola Marymount University)
в Лос-Анджелесі, Каліфорнія, США*

Народилась 2 червня 1973 р. в Черкасах, де закінчила середню школу №8. У 1994 р. – бібліотечний факультет КНУКІМ. 1996 р. переїхала до США, де в 2005 р. отримала ступінь магістра в галузі бібліотечних наук в Southern Connecticut State University. З 2004–2005 рр. перебуває у Косово (Югославія), за проектом співробітництва між Міністерством культури Косово та Місією ООН. За результатами цього проекту було відкрито дитячу бібліотеку при школі селища Зочиште (муніципалітет міста Ораховець) у 2006.

2006–2013 рр. – працює над докторською дисертацією в Університеті штату Каліфорнія в Лос Анджелесі (UCLA), департамент інформаційних наук. Тема дослідження присвячена проблемі збереження традиційних знань корінних народів, зокрема, історії створення нормативних актів в цій галузі міжнародного права. Активно займається правами корінних народів; з 2004 по 2009 є представником організації корінних малочисельних народів Росії – ЛИЕНИП – в Організації Об'єднаних Націй. Організатор тематичних нарад з проблем збереження традиційних знань (2006, 2008, 2009 під час сесій Постійного Форуму ООН з Питань Корінних Народів, а також у 2009 р. під час зустрічі Міжурядового Комітету ВОИС (IGC WIPO). У 2011 р. як провідний дослідник та керівник проекту організує науковий семінар з питань збереження культурної спадщини народу Хопі (США) під час 10 сесії Постійного Форуму ООН при підтримці дослідницького центру UCLA (American Indian Studies Center).

З 2013 р. викладає історію расових та етнічних груп США в Університеті Лойола Меримонт (Лос-Анджелес).

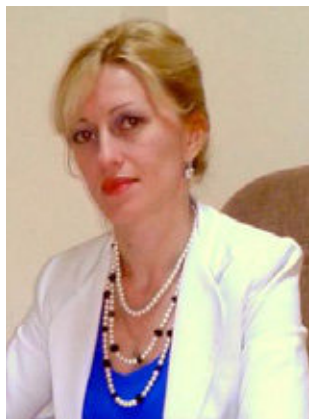
Коло наукових інтересів: проблеми національної та етнічної самоідентичності меншин, збереження традиційної культурної спадщини.

Наукові праці (англ. мовою): <https://ucla.academia.edu/UliaPopova>.

Травень 2011 р., Нью Йорк, Організація Об'єднаних Націй,
10 сесія Постійного Форуму ООН з Питань Корінних Народів.

**ПРОКОПЕНКО
ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА,**

*кандидат культурології,
доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційних наук Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 31 березня 1976 р. на Житомирщині. Закінчила Київський національний університет культури і мистецтв за спеціальністю: «Бібліотекознавство та бібліографія». Закінчила аспірантуру. У 2011 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Діяльність обласних універсальних наукових бібліотек по забезпеченню інформаційних потреб користувачів (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Т. В. Новальська).

Трудова діяльність з КНУКІМ з 1996 року. За цей час пройдено основні етапи професійного зростання: працювала методистом Приймальної комісії (1996–2006), провідним інженером відділу кадрів (2006–2007), завідувач лабораторії кафедри книгознавства і бібліотекознавства (2007–2009). З 2007 р. – викладач кафедри книгознавства і бібліотекознавства. У 2013–2014 рр. перебувала на посаді заступника декана факультету культурології; 2014–2015 рр. – завідувач кафедри культури і права Київського університету культури. З 2015р. – доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв.

Викладає дисципліни: «Реклама книги», «Бібліотечне краєзнавство», «Бібліотечний дизайн», «Науково-дослідна робота», «Стратегічний розвиток бібліотечно-інформаційної сфери», «Реклама інформаційних ресурсів».

Керівник магістерських, курсових, дипломних робіт. Входить до складу робочої групи з розроблення державного Стандарту вищої освіти ОКР «Бакалавр» за спеціальністю 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія». Активний учасник міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій; залучає до участі у конференціях, круглих столах студентів, виступаючи їх науковим керівником. Ініціатор численних культурно-мистецьких акцій у студентському середовищі.

Автор понад 50 праць наукового та науково-методичного характеру.

Коло наукових інтересів: інформаційні потреби користувачів бібліотек, соціологія книги і читання; краєзнавча діяльність бібліотек, біографістика, наукознавство, науково-дослідна робота.

Основні публікації:

1. Становлення та розвиток теорії інформаційних потреб користувачів документно-інформаційних установ / Л. Кононученко // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 7. – С. 42–44. **2.** Вплив комп'ютерних технологій на інформаційні потреби

користувачів бібліотек України (на прикладі ОУНБ України) / Л. Кононученко // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 2. – С. 37–39. **3.** Науково-дослідна робота студентів ВНЗ (з досвіду роботи кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ) / Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Документ, мова, соціум: теорія та практика», НАККіМ, 11–12 квіт. 2013 р. – К., 2013. – С.37–38. **4.** Філософ. Мистецтвознавець. Творча особистість. (До 80-річчя від дня народження Сергія Даниловича Безклубенка) // Вісн. Кн. палати. – № 6. – 2012. – С.37–38. **5.** Курс «Бібліотечне краєзнавство» у системі підготовки фахівців бібліотечної галузі // Збірник наук. пр. наук.-практ. конф. УЦКД, 26 трав. 2012. – С.70–72. **6.** З відкритим серцем до людей. Пам'яті Олексія Панасовича Крицького // Бібл. планета. – 2012. – №3. – С.41. **7.** Організація та здійснення НДР студентів бібліотечної спеціалізації як запорука професійного ствердження // Матеріали IV міжнар. наук. –конф. молодих учених «Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери», м. Київ 16. трав. 2013 р. – К., 2013. – С.12–15. **8.** Удовлетворение потребностей пользователей библиотек в условиях информационного общества [Текст] / Л. Кононученко // Матеріали XII міжнародної наукової конференції з проблем книгознавства (Москва, 28-30 апреля 2009 г.): В 4 ч.т. – М.: Наука, 2009. – С. 227–228. **9.** Прокопенко Л.І. Сучасний користувач ОУНБ: виявлення та аналіз інформаційних потреб (за результатами соціологічного дослідження) : наукові записки КНУКіМ. Випуск 14. – К., 2013. – С. 73–80. **10.** Інформаційні потреби користувачів обласних універсальних наукових бібліотек України : монографія / Л. І. Прокопенко. – Київ : Вид-во Ліра-К, 2015. – 218 с. **11.** Прокопенко Л. І. Теоретичні дослідження інформаційних потреб користувачів: основні етапи становлення і розвитку / Науковий вісник академії муніципального управління. – 2014. – № 1. – С.40–45. **12.** Прокопенко Л. І. Метод анкетування соціологічних дослідженнях бібліотек України / Культура і мистецтво : збірник наукових праць КНУКіМ. – Випуск 16. – К., 2015. – С.45–50. **13.** Прокопенко Л. І. Законодавче регулювання у сфері діяльності бібліотек: нормативно правові аспекти / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – № 32. – С. 80–85. **14.** Прокопенко Л. І. The formation and development of the theory of information user needs document-information institutions (end XX – beginning XXI) / CEASC «Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie», Lodz, 2015 (2). – С.168–173.

Становлення та розвиток теорії інформаційних потреб користувачів документно-інформаційних установ

Постановка проблеми. Задоволення інформаційних потреб (ІП) користувачів є головною метою функціонування бібліотек, що визначає їх активну участь в інформаційних перетвореннях в державі. Здавна людство створювало суспільні інститути, спрямовані на створення різних видів документів, їхнє збирання, зберігання та розповсюдження. На думку Ю.Столярова, вони всі генетично підходять до бібліотек, які збирають, зберігають і представляють користувачам документи, які відтворюють сукупність накопиченого людством інформаційного потенціалу.

Інформація, яку надають суспільству бібліотеки, є основою для розвитку освіти, науки, культури, промислового виробництва, тобто для задоволення інформаційних потреб сучасного суспільства. Для їхнього ефективного задоволення недостатньо виробити самі документи. Необхідно забезпечити їх концентрацію у конкретних точках простору, зберігання і надання користувачам у необхідний час. Таким чином, основною причиною виникнення бібліотеки та її існування є інформаційні потреби користувачів, які мають задовольняти різні види діяльності людини.

Вже протягом декількох десятиліть проблема «інформаційних потреб» знаходиться в центрі уваги фахівців у галузі інформатики, бібліотекознавства та бібліографознавства. Нині вона набула особливої актуальності, оскільки вивчення ІП споживачів інформації є одним із напрямків реалізації маркетингового підходу діяльності бібліотек та інших інформаційних установ. На сьогоднішній день дослідники даної проблеми зібрали багатий теоретичний і практичний матеріал, який дозволяє розкрити їх сутність і природу.

Історичні витoki щодо розвитку теорії ІП сягають кін. ХІХ ст., коли в Україні почала формуватися читачезнавча концепція діяльності бібліотек, сутність якої полягала у вивченні читачів та їхніх читацьких інтересів. У 20-ті рр. ХХ ст. провідні українські бібліотекознавці усвідомлювали необхідність вивчення читачів бібліотек як обов'язкову умову організації ефективного бібліотечного обслуговування читачів. В ці ж рр. був накопичений цінний емпіричний матеріал, що дозволяв виявити особливості ІП різних категорій користувачів бібліотек.

З середини 30-х рр. до кін. 50-х рр. ХХ ст. тривав несприятливий період для вивчення ІП читачів, що пояснюється складністю соціально-політичної ситуації в Радянському Союзі.

Новий етап у розвитку теорії ІП розпочався у 60-ті рр. і тривав до кінця 80-х рр. ХХ ст. Особливо плідними для дослідження теорії ІП були 70-80-ті рр. В цей період з'явилась значна кількість публікацій, які присвячені різним аспектам вивчення інформаційних потреб споживачів інформації. Першими розпочали теоретичні розвідки означеної проблеми фахівці інформатики, а саме: І.Блюменау, Р.Гіляревський, О.Чорний, А.Михайлов, які розглядали інформаційні потреби вчених і інженерів. В бібліотекознавстві та бібліографознавстві тоді ж починалося розроблення теорії інформаційних потреб, значний внесок в яку зробили І.Кірпічова, С.Коготков, А.Остапов, А. Голованов, М. Слободяник, А. Чачко, Е. Шапіро, Д. Шехурін. У їхніх працях чітко розрізняються поняття «інформаційна потреба», «інформаційний інтерес» та «інформаційний запит» і вказується на взаємозв'язки між ними. Зокрема, С. Коготков запропонував схему, що дозволяє прослідкувати процес формування інформаційних, документальних та бібліографічних потреб. У розділах докторських дисертацій І. Каптерева, М. Слободяника, А. Чачко розкрито теоретичні засади ІП вчених і спеціалістів з різних галузей знань.

Але, не зважаючи на велику кількість досліджень, все ж таки залишаються проблеми, які пов'язані з тим, що наша інформаційна система тривалий час була зорієнтована на накопичення інфопродукції: вважалося, чим більше видається інформації, тим краще. Чи потрібна інформація фахівцеві, чи дійсно відповідає його запитам, інформаційні центри не цікавило. Однією з причин цього, як зазначає Д.Блюменау, недостатній рівень досліджень в галузі теорії ІП.

Розв'язанню питань теоретичного характеру значною мірою заважала неопрацьованість, нечіткість термінологічного апарату всієї галузі знання, відсутність єдиного розуміння багатьох початкових понять. Звідси нескінчені дискусії навколо об'єктивності потреб зміщування суспільного, колективного та індивідуального в потребах й інтересах, а також самих понять «потреба» та «інтерес», абсолютизація психологічних або соціальних аспектів.

Так, розмаїття думок, щодо визначення поняття ІП зумовило необхідність виявлення сутності цього феномену. В наукових доробках фахівці вживають терміни: абсолютні та фактично задоволені, суспільні, колективні, індивідуальні та професійні ІП. До визначення сутності ІП вони дотримуються методологічної концепції об'єктивної природи і потреби, розділення потреби і свідомості.

Серед факторів, що впливають на ІП користувачів можна вказати умови професійної діяльності, науковий та інформаційний потенціал, стереотипи, що

склалися під час пошуку і опрацювання інформації. Вивчення змісту ІП може здійснюватися шляхом дослідження професійної діяльності людини.

Поряд з теоретичними розробленнями у 60-х – 70-х рр. ХХ ст. значно зросла популярність конкретних соціологічних досліджень ІП, які мали три основні організаційні форми: участь у всесоюзних НДР, проведення наукових розвідок у відповідності з республіканськими програмами і планами окремих установ та дисертаційні дослідження. З 60-х рр. ХХ ст. в бібліотеках колишнього СРСР розпочалось систематичне розроблення досліджень з вивчення читачів. Їхня мета – вивчення ролі та місця книги і бібліотеки в житті селян і робітників, в системі масової інформації, провести аналіз читання, його мотивів і критеріїв оцінки літератури, інтересів, запитів, а також можливостей задоволення ІП читачів.

У 1969 р. у Державній бібліотеці України (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) створили спеціальний підрозділ – відділ організації НДР, який став базою для організації відповідних відділів і секторів у багатьох великих бібліотеках України. Було проведено ряд комплексних досліджень з вивчення даних про читача і читання, читацьких інтересів, що вивчають і розвивають читацькі потреби мешканців міст і сіл робітничої молоді.

У центрі досліджень були всі основні соціально-професійні і соціально-демографічні групи: робітники, спеціалісти, учні, службовці, пенсіонери, а також юнацтво – учні старших класів.

Наприкінці 70-х рр. проводились наукові дослідження ІП спеціалістів та науковців. Динамічний розвиток науки і техніки визвав необхідність постійного збагачення людських знань і одночасно привело до шквалоподібного росту кількості публікацій. Відповідно, спеціалістам ставало все складніше орієнтуватися в них. Саме тому повноцінне задоволення інформаційних потреб перебільшило можливості бібліотек, що стимулювало створення спеціалізованих науково-інформаційних органів і проблема ІП стала однією з найрозповсюдженіших в молодих науках, народжених науково-технічним прогресом (НТП), – в інформатиці і наукознавстві. Спеціалісти в галузі інформатики зайнялись вивченням ІП: спочатку для нових відомств, які створювались на допомогу користувачам інформації, а потім – для вдосконалення їхньої діяльності.

Період 70–80-х рр. характеризується появою науково-дослідних підрозділів у провідних бібліотеках України. В першій половині 80-х рр. провідні бібліотеки різних систем і відомств провели республіканське соціологічне дослідження ІП окремих читацьких груп, що сприяло удосконаленню системи їхнього обслуговування. Важливе значення мала організація соціологічної служби з вивчення читача у бібліотеках системи Міністерства культури і мистецтв України (1989). Діяльність соціологічної служби активізувала самостійну наукову роботу обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ), проведення регіональних і локальних досліджень. У центрі уваги соціологів ОУНБ постали питання вивчення читача, його ІП, запитів і інтересів, відповідності та структури бібліотечних фондів.

Було здійснено порівняльні результати досліджень ІП читачів України. Проаналізовано зміст і динаміку ІП основних читацьких груп, що склалися у ОУНБ: науковців, фахівців, природничо-технічного, сільськогосподарського, гуманітарного комплексів, студентів. Визначена специфіка ІП нових читацьких груп, зайнятої у недержавній сфері економіки.

Отже, у 60-80-ті рр ХХ ст., незважаючи на ідеологічні нашарування, вчені зробили суттєвий внесок у розвиток теорії ІП. Крім того, на цьому етапі розвитку теорії ІП вони дійшли висновку про тісний зв'язок ІП із сферами діяльності споживачів інформації. Так основними факторами, що впливають на структуру ІП, були названі: вид суспільної діяльності та сфера діяльності споживача інформації, його вік, галузь знань і практичної діяльності, в яких працює споживач інформації, характер (посада) його праці, регіональний фактор, а

також психологічні особливості споживача інформації. В цей період фахівці прийшли до висновку, що ІП користувачів інформаційних установ необхідно вивчати не як теоретичну проблему, а беручи до уваги ступінь задоволення їхніх інформаційних потреб. Для цього слід удосконалювати методологію і методи соціологічних досліджень: анкетування, інтерв'ю, спостереження, експеримент, вивчення бібліотечної статистики, посилань тощо.

Третій, сучасний період у розвитку теорії ІП, розпочався в 90-х рр. XX ст., після здобуття Україною незалежності, становлення її державності. Період 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст. відзначається великою кількістю прикладних досліджень, що спрямовані на вивчення ІП різних категорій споживачів інформації, і характеризується великою кількістю досліджень, спрямованих на вдосконалення системи інформаційного забезпечення різних категорій споживачів інформації: спеціалістів сільського господарства (В. Дерлеменко, Г. Шемаєва); керівників органів і установ здоров'я (Т. Менько, Н. Козлюк); юристів (О. Васюк); вчителів (Л. Черепуха, О. Чорна), регіональних органів управління (Ю. Марчук), бібліотечних фахівців (Л. Ляшенко), користувачів з обмеженими можливостями (А. Литвин), студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю (Н. Пасмор). Серед праць теоретичного характеру, які з'явилися слід відмітити навчальний посібник російського науковця А. Соколова «Коммуникационные потребности», в якому розглянуто проблему комплексно, проаналізовано значну кількість матеріалу з «потреб», досліджено потреби як об'єкт наукового пізнання. Також слід відзначити білоруського науковця Р. Мотульського, який розглядає ІП як першопричину виникнення, розвитку та існування бібліотеки. Дослідженню професійних ІП бібліотечних фахівців присвячені наукові роботи українських науковців А. Чачко, Л. Петрової. Зокрема Л. Петрова обґрунтовує, що головним об'єктом маркетингових досліджень бібліотеки є сучасний читач та його потреби.

Досить плідно над теорією ІП працює український бібліотекознавець М. Слободяник. Вивчаючи професійні інформаційні потреби науковців він наголосив, що у бібліотекознавстві сформувалося два основних підходи вивчення ІП – психологічний і наукознавчий. До прихильників першого він відносить Д. Блюменау, С. Коготкова, М. Міріманову, М. Лейтпольта, які розглядають їх як певний стан свідомості суб'єкта. Зокрема, С. Коготков характеризує ІП як ставлення суб'єкта до інформації, відтвореного його психікою і свідомістю.

Водночас наукознавчий підхід, на якому наголошували Е. Берштейн, Д. Шехурін, розглядає ІП, як необхідність всіх нагромаджених людством знань для вирішення конкретних творчих і професійних завдань.

У сучасній теорії інформаційних потреб найбільшого розповсюдження отримав діяльнісний підхід у відповідності з яким в основі виникнення інформаційних потреб лежить діяльність людини, що виражає її потребу в знаннях. Розуміння діяльності, як основи формування ІП, що визначає їхню природу і зміст, вперше знайшло відображення в роботах науковців Е. Берштейна та Д. Шехуріна, які пов'язували формування інформаційних потреб безпосередньо з діяльністю вчених і спеціалістів. Цей підхід знайшов подальший розвиток у роботах С. Коготкова, Т. Федорової, білоруського науковця Г. Щербицького та багатьох інших дослідників.

Як і будь-яка інша категорія потреб, ІП – динамічні. Вони постійно змінюються під впливом науково-технічного прогресу і соціального розвитку суспільства. ІП мають об'єктивний характер і пов'язані із закономірностями розвитку наукомістких галузей науки і техніки. Так, значна частина дослідників пов'язує ІП з потребою у науковій та іншій спеціальній інформації. На думку Т. Федорової ІП є внутрішнім станом суб'єкта, який відображає дефіцит наукової інформації, необхідної для використання в науковій та науково обґрунтованій діяльності, а Т. Муранівський вважає, що під ІП слід розуміти вміння людини чи установи

регулярно отримувати і використовувати інформацію, що забезпечує ефективне функціонування цієї установи.

Проблема ІП користувачів знаходить своє продовження і на початку ХХІ ст. Активно висвітлюються методи їх дослідження на сторінках фахових періодичних видань у публікація Н. Апшай, Ж. Бабенко, Г. Богданова та ін. Так, Г. Богданов розглядає вивчення ІП та потреб кожної окремої групи споживачів інформації за допомогою впровадження в практику роботи бібліотек та інформаційних установ елементів соціологічної науки. Для вивчення потреб користувачів бібліотек застосовують методи, які поділяють на три групи: документи (аналіз вимог, формулярів та бібліографічних посилань), соціологічні (анкетування, інтерв'ю, бесіди, експертні оцінки) та аналітичні (аналіз закономірностей розвитку професійної діяльності фахівців та їхніх завдань). С. Кулицький визначає під поняттям «інформаційна потреба (або потребу в інформації) – інформацію, яку людина чи організація має одержати, щоб ефективно виконувати свою роботу, позитивно розв'язати якусь проблему або успішно задовольнити приватний інтерес чи хобі». У разі, коли користувачі не одразу можуть чітко сформулювати свою інформаційну потребу, вони шукають потрібну інформацію, паралельно збираючи багато інформаційного шуму.

Суттєва особливість інформаційних потреб порівняно з іншими: якщо пізнавальна потреба знаходиться на рівні інших потреб (матеріальних, соціальних, ідеальних) і виконує одну із функцій, що забезпечують становлення і життєдіяльність особи, то інформаційна, як на це правильно звернув увагу В. Коган, супроводжує реалізацію іншої потреби, оскільки досягнення різної мети із альтернатив, які є в її розпорядженні. Таким чином, спираючись на сказане, ми можемо виділити ІП як підсвідому потребу в інформації, яка необхідна для задоволення матеріальних і духовних потреб користувача.

Погоджуючись із теоретичними поглядами науковців варто відзначити, що задоволення інформаційних потреб користувачів розглядається як головна мета функціонування бібліотек, діяльність яких спрямована на створення різних видів документів, їхнє збирання, зберігання та доведення інформації до населення країни.

Висновки. Підбиваючи підсумок, вважаємо за необхідне намітити деякі перспективи щодо розвитку теорії ІП найближчим часом. Аналіз публікацій з цієї теми за останні рр. дозволяє зробити висновок про те, що названа теорія розвиватиметься в напрямі вдосконалення методів досліджень інформаційних потреб споживачів інформації та вивчення можливостей прогнозування перспективних потреб в інформації, що дозволить повною мірою реалізувати так званий клієнт-орієнтований підхід у діяльності документно-інформаційних установ. Дослідниками даної проблеми зібрано багатий теоретичний і практичний матеріал, який дозволяє розкрити їх сутність і природу, з'явився ряд публікацій в періодиці та вийшли узагальнюючі роботи фахівців у галузі інформатики, бібліотекознавства та бібліографознавства, у працях яких обґрунтовується проблема ІП, а їхнє формування розглядається з процесом професійної діяльності користувачів.

Підсумовуючи і систематизуючи існуючі в науці результати досліджень, ми дійшли висновків: по-перше, ІП – це категорія, яка поєднує в собі психосоціальні-економічні-інформаційні риси. По-друге, інформаційна потреба, може вимірюватися на основі непрямих методів, зокрема, виявлення професійних інтересів різних категорій користувачів інформації. По-третє, результатом вивчення ІП є система заходів, спрямованих на оптимізацію інформаційного обслуговування користувачів. ІП зумовлені особистісними і професійними особливостями конкретних користувачів та розглядаються як потреби в навчальній, науковій та самоосвітній інформації.

**РОМАНЧЕНКО
ІННА ГРИГОРІВНА,**

*кандидат історичних наук, професор
кафедри документознавства та
інформаційних комунікацій, заступник
директора з наукової роботи та
міжнародної діяльності Білоцерківського
інституту економіки і управління
університету «Україна»*

Народилася 22 вересня 1960 р. у м. Помічна Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл. У 1977 р. закінчила середню школу м. Біла Церква Київської обл. Цього ж р. почала працювати в Білоцерківській районній бібліотеці для дітей на посаді бібліотекаря; з 1983 р. – на посаді бібліотекаря бібліотеки Білоцерківського сільськогосподарського інституту. Без відриву від виробництва у 1988 р. закінчила Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

З 1986 р. – завідувач профспілкової бібліотеки в/ч 13845 Білоцерківського авіаремонтного заводу; бібліотеки Білоцерківської загальноосвітньої школи № 5. У 2002 р. обійняла посаду завідувачки бібліотеки Білоцерківського інституту економіки і управління Університету «Україна».

З 2001 р. пошукувач аспірантури Київського національного університету культури і мистецтв; викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Білоцерківського інституту економіки і управління Університету «Україна». У 2006 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Діяльність бібліотек по формуванню екологічної культури дітей (друга половина ХХ ст.)» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор Т. В. Новальська).

У 2007 р. очолила бібліотеку Білоцерківського національного університету і здійснила заходи для отримання статусу «наукової», з інформатизації основних бібліотечно-бібліографічних процесів, вдосконаленню її структури (відкриття нових відділів, секторів, тощо).

У 2008 р. – проректор з наукової роботи та міжнародної діяльності Білоцерківського інституту економіки і управління університету «Україна». Учасниця та організатор всеукраїнських, міжнародних конференцій, студентських олімпіад, конкурсів наукових робіт; науковий редактор збірників статей та тез конференцій; ініціатор міжнародного співробітництва з Білоруссю, Росією, Сполученими Штатами Америки, Польщею та Німеччиною.

У 2015 р. закінчила докторантуру Київського національного університету культури і мистецтв, де досліджувала проблему вивчення розвитку наукових шкіл у галузі бібліотекознавства (науковий консультант – доктор історичних наук, професор Т. В. Новальська).

Майже 15 років науково-педагогічної діяльності присвячено розбудові відносно нової спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» у Білоцерківському інституті економіки і управління Університету «Україна», Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», Київському національному університеті культури і мистецтв.

Здійснювала керівництво курсовими, дипломними і науковою роботою студентів, студентськими науковими гуртками, виступала з доповідями на українських та зарубіжних наукових конференціях. З 2012 р. – професор кафедри Білоцерківського інституту економіки і управління університету «Україна».

Громадська діяльність пов'язана із активною участю у наукових заходах, присвячених руху України у європейський простір. З 2011 р. очолює Білоцерківський регіональний осередок Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація європейських студій» (УАЕС), бере участь у щорічних конгресах УАЕС, круглих столах, конференціях.

Нагороджена нагрудним знаком Всесоюзної центральної ради професійних спілок «За отличную работу в культпросветучреждениях профсоюзов», «Відзнакою міського голови» Білоцерківської міської ради, грамотами за успішне керівництво науковою роботою студентів.

Викладає дисципліни: «Аналітико-синтетична переробка документної інформації», «Бібліографознавство», «Довідково-інформаційні фонди та їх формування», «Документно-інформаційні комунікації», «Інформаційне обслуговування та забезпечення інформаційних потреб», «Інформаційні ресурси в документознавстві», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Організація науково-інформаційної діяльності», «Системи управління електронним документообігом», «Сучасні культурні практики», «Управлінське документознавство», за якими розроблені навчально-методичні комплекси до навчальних курсів.

Коло наукових інтересів: розвиток наукових шкіл бібліотекознавства, відкритого доступу до наукової інформації, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційно-бібліографічне забезпечення інформаційних потреб, інформаційна безпека.

Основні публікації:

1. Проблеми інтеграції науки і освіти в європейський простір / І. Г. Романченко // Інтеграція України в європейський соціально-правовий, інформаційний та фінансовий простір: проблеми науки та практики : тези доп. XIV міжнародної наук.-практ. конф. (Біла Церква, 19–21 квіт. 2012 р.) / Білоцерківський ін-т економіки та управління ВНЗ «ВМУРоЛ «Україна». – Біла Церква, 2012. – С. 3–4.
2. Rola technologii informacyjnych w socjalnej adaptacja studentów z ograniczonymi możliwościami fizycznym [Електроннийресурс] / Dr. Inna Romanchenko // Resocjalizacja i bezpieczeństwo współczesne wyzwania edukacyjne : Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Tarnowie, 27–28 maja 2010 r.) / organizowana przez Małopolska Szkołę Wyższą w Brzesku Wydział Nauk Stosowanych w Tarnowie oraz Centrum Kształcenia i Wychowania Ochotnicze Hufce Pracy w Tarnowie w Wydziale Nauk Stosowanych w Tarnowie ul. Mościckiego 27. – Електрон. дан. – Тарнов, 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з етикетки диска. 3. Instytucyjny repozytarium – jeden ze składników informacyjno-edukacyjnej przestreni studentów ze specjalnymi potrzebami [Електроннийресурс] / Dr. Inna Romanchenko // Współczesne problemy badań pedagogiki specjalnej : Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Tarnowie, 25 październjka 2011 r.) / organizowana przez Małopolska Szkołę Wyższą w Brzesku Wydział Nauk Stosowanych w Tarnowie oraz Centrum Kształcenia i Wychowania Ochotnicze Hufce Pracy w Tarnowie w Wydziale Nauk Stosowanych w Tarnowie ul. Mościckiego 27. –Електрон. дан. – Тарнов, 2011. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з етикетки диска. 4. Підготовка наукових

кадрів у Білоцерківському інституті економіки і управління ВНЗ «Відкритий університет розвитку людини «Україна» / І. Г. Романченко // Організація дослідницької, науково-технічної та творчої діяльності у вищому навчальному закладі – шлях до забезпечення якісної підготовки фахівців : методичні рек. з розвитку творчих здібностей студентів. – Київ : Вид. дім «Слово», 2011. – С. 62–65. **5.** Застосування інформаційних технологій у дистанційній освіті студентів-інвалідів / І. Г. Романченко // Економічні, соціальні та інформаційні проблеми розбудови державності : теорія, методологія, практика : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 14–16 трав. 2010 р.). – Біла Церква, 2010. – С. 11–12. **6.** Сучасні тенденції розвитку професії бібліотекаря як інформаційно-бібліотечного працівника / І. Г. Романченко // Державна історична бібліотека України : історія, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 верес. 2009 р.). – Київ : Арістей, 2009. – С. 240–241. **7.** Відкритий доступ до інформаційних ресурсів в умовах євроінтеграції / І. Г. Романченко // Європейська інтеграція і перспективи розвитку економічного, соціального та інформаційного потенціалу України : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 3–5 груд. 2009 р.). – Біла Церква, 2009. – С. 29–31.

Генезис наукових шкіл у контексті інституціоналізації науки

Наше сьогодні, позначене різнорівневими й суперечливими змінами у державі, суспільстві, світі, відкрило для України широкі можливості самопізнання й осмислення історичного досвіду власної культури у всіх її проявах, й зокрема у такій важливій сфері, якою була й залишається наука. В Україні наука перебуває у складному становищі, її адаптаційні можливості обмежені, діалогова стратегія між нею і владою не набула конструктивного характеру й знаходиться у стані формування.

Тому надзвичайно важливим завданням є вивчення процесів інституціоналізації цивілізаційних витоків науки з точки зору перенаголошення акцентів у дискусії стосовно можливих шляхів подолання кризи науки в Україні, що є метою статті.

Наука є галуззю культури, що пов'язана зі спеціалізованою діяльністю зі створення системи знань про природу, суспільство і людину, соціально значущою сферою людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність, є складовою частиною духовної культури суспільства. У культурологічному плані наука – це компонент культури, форма передачі позитивного досвіду, що забезпечує прогрес суспільства, спадкоємний його розвиток.

Наразі є актуальною думка вітчизняного науковця В. І. Вернадського: «Ніколи ще в історії людства не було такого періоду, коли наука так глибоко охоплювала б життя, як зараз. Вся наша культура, яка охопила всю поверхню земної кори, є створенням наукової думки і наукової творчості».

За своєю природою наукова діяльність є інтелектуальною творчою діяльністю, що спрямована на одержання та використання нових знань і є загальною працею сучасних науковців і наукових здобутків дослідників попередніх поколінь, їй притаманні колективний характер і наступність.

В інституціональному плані наукова діяльність є особливим соціальним інститутом, що додає стійкість і визначеність суспільним відносинам і разом з тим прискорює суспільний розвиток. Інституціональний характер діяльності означає, що в сучасну епоху наукова діяльність є цільовою ієрархізованою діяльністю, має складні організаційні форми, що надає науці риси стійкої соціальної системи, спирається на спеціальну матеріальну базу, систему спеціальних методів, тобто постає *проблема* формування організаційної структури науки, що являє собою складну сукупність відносин як між науковцями, так і між спільнотами вчених, а також між науковою сферою та іншими соціальними утвореннями.

Соціальний інститут – це відносно стійкі типи та форми соціальної практики, за допомогою яких організується суспільне життя, забезпечується стійкість зв'язків і відношень у рамках соціальної організації суспільства. Діяльність соціального інституту визначається, по-перше, набором специфічних соціальних норм та приписів, що регулюють відповідні типи поведінки, по-друге, інтеграцією його в соціально-політичну, ідеологічну та ціннісну структури суспільства, що дозволяє узаконити формально-правову основу діяльності інституту, здійснювати соціальний контроль над інституціональними чіпами дій, по-третє, наявністю матеріальних засобів та умов, що забезпечують успішне виконання нормативних приписів і здійснення соціального контролю. З точки зору зовнішньої, формальної (матеріальної), їх структури – це не тільки сукупність осіб, установ, що забезпечуються відповідними матеріальними засобами і здійснюють конкретну суспільну функцію. Успішне здійснення даної функції пов'язано з наявністю в рамках відповідного соціального інституту цілісної системи стандартів поведінки, обов'язкових для здійснення функції даного інституту. Зі змістовної (внутрішньої) сторони соціальний інститут – це набір доцільно орієнтованих стандартів поведінки конкретних осіб у типових ситуаціях. Ці стандарти поведінки мають бути нормативно врегульовані та закріплені нормами права та іншими соціальними нормами.

Наука як певна структура, що є самостійною підсистемою суспільства, утворює соціальний інститут науки. В широкому сенсі наука є соціальною підсистемою, а у вузькому – сукупністю конкретних наукових установ (дослідних центрів, лабораторій тощо).

Інституціоналізація науки дозволяє розкрити основні особливості та закономірності формування розвитку системи наукового знання, перетворення його в соціальний інститут. Інституціоналізація науки передбачає розгляд процесу її розвитку з трьох сторін:

1) створення різних організаційних форм науки, її внутрішньої диференціації та спеціалізації, завдяки чому вона виконує свої функції в суспільстві;

2) формування системи цінностей і норм, що регулюють діяльність вчених, які забезпечують їх інтеграцію і кооперацію;

3) інтеграція науки в культурну і соціальну системи індустріального суспільства, яка при цьому залишає можливість відносної автономізації науки по відношенню до суспільства і держави.

Існує загальноприйнятий поділ всіх соціальних інститутів на фундаментальні та додаткові. Якщо фундаментальні інститути визначають процеси відтворення суспільного життя в цілому (державна, сім'я та ін.), то, як правило, в їх рамках формуються додаткові (неосновні) соціальні інститути. У кожному фундаментальному соціальному інституті виникає система напрацьованих практик, які служать ефективному виконанню цим інститутом свого призначення. На відміну від фундаментальних інститутів – додаткові виконують спеціалізовані завдання. Наука відноситься до фундаментальних інститутів тому, що виконує таку функцію в суспільстві, від реалізації якої залежить, в кінцевому підсумку, його функціонування та подальший розвиток. Разом з тим в рамках самої науки можна виділити додаткові соціальні інститути, до числа яких належать і наукові школи.

Практика створення наукових шкіл дає таке узагальнене уявлення про форми наукових шкіл. Наукова школа – це: 1) науково-освітня школа, яка покликана формувати майбутніх дослідників; 2) дослідницький колектив – група вчених, що спільно розробляє під керівництвом лідера (глави школи) обрану або створену ним дослідницьку програму; 3) напрям у науці, що виникає завдяки встановленню визначеної традиції, що охоплює групу вчених і дослідницьких колективів. Для суспільно-гуманітарних наук досить поширеними є архівно-

історичне визначення наукової школи як фрагмента історії науки, що фокусується на певних учених і їх ідеях, теоріях, ученнях.

Елементи колективної форми творчості і наукової школи стосовно відносин «учитель – учні чи послідовники» (елементарна структура наукової школи) виникли в античну епоху. Прикладами стародавніх філософських шкіл можуть бути мілетська і піфагорійська школи, атомісти, школа Платона, перипатетична школа.

Російський дослідник наукових шкіл в системі науки Т. Ю. Павельєва стверджує, що перші наукові школи людства отримали розвиток в межах когнітивної інституціоналізації науки. Когнітивна інституціоналізація означає процес самовизначення науки як особливої форми осягнення буття, відмінної від інших його форм. У процесі когнітивної інституціоналізації йде пошук відповідей на питання: що складає сутність наукового знання, які його критерії, на яких підставах повинна будуватися наукова діяльність і т.п. Така інституціоналізація починається практично відразу після того, коли в суспільстві прийшло усвідомлення наявності особливої наукової діяльності, що відрізняється від інших форм і видів духовної діяльності. Таким чином процес когнітивної інституціоналізації в історії науки пов'язаний з серією концептуальних революцій, що зумовили послідовність переходів від міфу до логосу, від логосу до переднауки і від переднауки до науки.

В кінці третього періоду в історії Давнього Китаю виникає давньокитайська наука, яка включала вивчення математики, астрономії, медицини, передфілософії. Вже в ті часи вільно і творчо існує шість основних філософських шкіл: 1) конфуціанство, 2) моїзм, 3) школа закону («фа-цззя»; логізм), 4) даосизм, 5) школа «ін-ян» (натурфілософи), 6) школа імен («мін-цззя»). Але давньокитайська наука була слабкорозвиненою, філософія – малосистемною, зі слабким розвитком давньокитайської логіки.

Подальший розвиток наука отримала у Давній Греції. *Мілетська школа* вважається першою філософською (іонійською) школою Елади. Засновником цієї школи, або як її ще називають – школи натурфілософії – вважається Фалес (бл. 625–547 рр. до н. е.) – філософ, математик, астроном. Як філософ Фалес виступав із позиції стихійного матеріалізму (першопричиною всього є вода). Учнем і послідовником Фалеса був Анаксимандр (бл. 610–546 рр. до н. е.) – математик, астроном і філософ, у поглядах якого чітко простежуються діалектичні ідеї (передбачення еволюційності живої природи). Учнем і послідовником Анаксимандра виступив Анаксімен (бл. 585–525 рр. до н. е.) – філософ-матеріаліст, який вважав, що першопричиною всього є повітря.

Таким чином простежується зв'язок – учитель (лідер) – учні (послідовники): Фалес – Анаксимандр – Анаксімен.

Одним із видатних представників іонійської філософії Мілетської школи був Геракліт із Ефеса (бл. 520 – бл. 460 рр. до н. е.). Космогонія Геракліта будується на основі стихійної діалектики (Логос (Вогонь) – основа наук).

Наступною школою античності є *Піфагорійський союз* у м. Критоні, яка була заснована Піфагором із Самоса (бл. 580–500 рр. до н. е.). Діяльність піфагорійців відома їх внеском у розвиток математичної науки, особливо теорії чисел. Піфагорійці формулюють найважливіше положення про те, що світ керується числовими відношеннями і може бути тому пізнаний і описаний за допомогою математичних методів.

За різними даними послідовниками Піфагора були: Алкмеон Кротонський (рубіж VI–V стст. до н. е.) – філософ та теоретик медицини, Філолай – філософ, Архіт Тарентський (бл. 440–360 рр. до н. е.) – математик і астроном, державний діяч і полководець, один з перших теоретиків музики, Гіппон – філософ.

Засновником *Елейської школи* прийнято вважати Ксенофана з Колофона (бл. 570 – п. 478 рр. до н. е.) – мандрівний поет і філософ, у своїх космологічних

дослідженнях намагається гранично абстрагуватися від чуттєвих якостей матерії. Найвідомішими представниками Елейської школи є Парменід (кінець 6 – 5 ст. до н. е.) – філософ і політичний діяч, один із зачинателів метафізики як стилю мислення, Зенон Елейський (490 – 430 рр. до н. е.) – філософ, прихильник рабовласницької аристократії, Мелісс Самосський (бл. 485 – бл. 425 рр. до н. е.) – давньогрецький політик з острова Самос та філософ, учень Парменіда, останній представник елейської школи.

Школа атомізму. Засновником атомістичного вчення вважають Левкіппа (5 ст. до н. е.) – філософ-матеріаліст. Найвідоміший давньогрецький атоміст Демокріт (бл. 460 – 370 рр. до н. е.) – розвинув вчення про атоми свого вчителя філософа Левкіппа, що є головним досягненням демокрітової філософії. Одним із найпопулярніших учнів Демокрита й найвідомішим серед софістів був Протагор з Абдери (481 – 411 рр. до н. е.) – філософ. Учнем Протагора виступав Продік – філософ, софіст. Наступниками школи атомізму вважають Горгія (483 – 375 рр. до н. е.) – філософа, софіста.

Школа еволюціонізму, її ідеї розробив Емпедокл (бл. 490 – бл. 430 рр. до н. е.) – філософ, поет, лікар, політичний діяч. Він вважав, що всі процеси світу можна пояснити через взаємодію чотирьох стихій, або елементів (вогнь, повітря, вода й земля), та двох сил протилежного спрямування (любов і ворожнеча).

Школа ноології, або концепції всесвітнього розуму. Розробив її Анаксагор з Клазомен (бл. 500 – п. 428 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ досократського періоду, математик, астроном, матеріаліст, друг і соратник Перікла в боротьбі за афінську рабовласницьку демократію, на думку котрого все, що існує, складається з частинок, які містять у собі всі якості та властивості світу – із гомеомерій (частково подібних до всього), тому ми й бачимо багатоманітність світу. Але конкретне поєднання гомеомерій зумовлене дією світового розуму – Нуса, або Нооса; саме він постає мірою для усього сущого. На початку ХХ ст. Володимир Вернадський використав термін «ноон» для позначення ноосфери – тієї частини біосфери Землі, що створюється завдяки культуротворчій діяльності людини.

Таким чином, процеси, що відбувалися в соціально-економічному і політичному житті античної Греції протягом декількох століть, в результаті зусиль давньогрецького народу, сприяли виникненню основних ідей та інституцій, які складають сучасну західну цивілізацію.

Процес когнітивної інституціоналізації науки почався в античній Греції, виходячи із демократичної форми грецького поліса, яка породила необхідність політичної участі громадян у житті країни, сприяла розкриттю їх талантів, формувала специфічні світоглядні, в тому числі, і пізнавальні орієнтири. Все це призвело до формування певного етосу науки, права, демократії, мистецтва, філософії.

Тому, ми вважаємо, що у школі досократівської античної філософії прослідковуються ознаки інституціоналізму, тобто відбулося створення школи як форми науки, її внутрішньої диференціації та спеціалізації, завдяки чому вона виконувала свої функції в суспільстві; мало місце формування системи цінностей і норм, що регулювали діяльність вчених; здійснилася інтеграція науки в культурну і соціальну системи суспільства. Саме тому ми не погоджуємося із думкою дослідників, які вважають, що наука почала виділятися у самостійний соціальний інституту із ХVІ ст.

Виходячи із вищезазначеного ми можемо констатувати появу одного з перших наукових соціальних інститутів – школи досократівської античної філософії, яку складають як освітні школи, так і окремі провідні мислителі, засновники наукових шкіл, напрямів, течій в античній Греції. Основними з них є : Мілетська школа, Піфагорійський союз, Елейська школа, Школи атомізму, еволюціонізму, ноології, а також деякі мислителі, які стоять поза школами: Геракліт із Ефеса, Емпедокл, Діоген Аполлонійський та інші.

**ТИМОШЕНКО
ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,**

*кандидат історичних наук,
доцент*

Народилась у 1960 р. в смт. Буча Києво-Святошинського р-ну Київської обл. У 1977 р. закінчила Ірпінську середню школу №4.

У 1981 р. з відзнакою закінчила Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

Трудову діяльність розпочала у науково-методичному відділі Національної парламентської бібліотеки (на той час – ДРБ УРСР ім. КПРС), працювала на громадській роботі. З 1986 р. – на кафедрі бібліотекознавства КНУКіМ. У 2001 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство» на тему: «Читачі публічних бібліотек України: основні напрями вивчення (1900–1930-й рр. ХХ ст.)» (науковий керівник – доктор історичних наук Т. В. Новальська).

У 2008 р. закінчила докторантуру КНУКіМ зі спеціальності 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». У 2012 р. присвоєно вчене звання доцента.

Автор близько 70 публікацій.

Викладає дисципліни: «Ділові комунікації в інформаційній сфері», «Книгознавство», «Історія книги», «Історія бібліотечної справи», «Бібліотечна професіологія», «Соціальні комунікації». Займається тренінговою діяльністю в Інституті післядипломної освіти НАККіМ. Проводить заняття для слухачів курсів підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних фахівців України.

Учасник міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, член Української бібліотечної асоціації.

Коло наукових інтересів: теорія та історія книгознавства, читачезнавство, бібліотечна справа, методика викладання навчальних дисциплін, ділова комунікаційна діяльність, біографістика.

Основні публікації:

1. Українське книгознавство у 60–70-х рр. ХХ ст. / І. В. Тимошенко // Бібл. вісник. – 2008. – №5. – С. 17–23. **2.** Питання книгознавства на сторінках Української радянської енциклопедії / І. В. Тимошенко // Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми : зб. матер. Всеукр. наук.-практич. конф. – К. : Видав. центр «КНУКіМ», 2008. – С.192–198. **3.** Разработка теоретических проблем книговедения в Украине (60-е годы ХХ в.) / І. В. Тимошенко // XII Междунар. науч. конф. по вопросам книговедения «Наука о книге: Традиции и инновации». –

М., 2009. – Ч.1. – С. 297–298. **4.** Книгознавець, бібліотекар і бібліограф Микита Потапович Рудь / І. В. Тимошенко // Питання культурології: зб. наук. пр. – КНУКіМ. – К., 2011. – Вип. 27. – С. 175 – 180. **5.** Функції книгознавства як науки : до постановки проблеми // І. В. Тимошенко / Бібл. краєзнавство у культурному просторі України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2011. – С.202–204. **6.** Кафедра бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв в іменах (1968–2003) (у співавторстві з Т. В. Новальською) // Бібл. планета. – 2013. – № 2. – С.21–24.

Вітчизняні універсальні енциклопедичні видання 60–80-х років ХХ ст. як джерело дослідження історії українського книгознавства

Наявність національної енциклопедії у державі свідчить про досить високий і всебічний рівень розвитку науки, культури, техніки, тому що підготовка та випуск такого видання вимагає надзвичайних організаційних та інтелектуальних зусиль фахівців з різних галузей. Енциклопедія є довідковим виданням, що включає не тільки загально визнані відомості, але й такі, що потребують додаткових творчих розвідок. Українська радянська енциклопедія (перший випуск) виходила з 1958 по 1965 рр. у 17 томах, вміщувала матеріали універсального характеру з історії та культури України, характеризувала стан народного господарства (понад 50 тисяч статей). Як справедливо вважає сучасна дослідниця історії української енциклопедичної справи Н. Черниш, «це перше завершене видання універсальної національної енциклопедії... Новизна матеріалів, високий науковий рівень, розгалуженість відомостей привертають до нього увагу читачів. Українським енциклопедистам вдалося створити енциклопедію, що відповідала вимогам читачів у період науково-технічної революції, ... при відносно невеликому обсязі подавала досить шир. та деталізовану інформацію, яка в першу чергу стосувалася України».

На час виходу 6 тому Української радянської енциклопедії – 1961 р., у радянській науці був відсутній чітко визначений статус книгознавства, а книгознавчі дослідження щойно почали відроджуватися після репресій 1930-х рр. За твердженням Є. Немировського, відомого книгознавця: «у кінці 60-х рр. саме слово книгознавство ще не було загально визнаним. Суспільне визнання цієї дисципліни було констатовано у статті «Книгознавство», надрукованій у 1973 р. у третьому виданні Большой Советской Энциклопедии». В Радянському Союзі тільки у 70-ті рр. ХХ ст. на Всесоюзних наукових конференціях почали ґрунтовно досліджувати сутність книгознавства і сформулювали подвійний підхід у визначенні книгознавства, яке пропонувалося розглядати і як комплексну суспільну науку, і як комплекс відносно самостійних дисциплін книгознавчого циклу. Остаточо подвійне визначення книгознавчої науки було закріплено у всесоюзному галузевому енциклопедичному словнику «Книговедение» 1982 р. (головний редактор М. М. Сікорський). Книгознавство характеризується як:

1) комплекс споріднених, тіснопов'язаних, але відносно самостійних наукових дисциплін суспільного циклу, що вивчають твори друку, процеси їх створення, поширення та використання, а також ті галузі культури і народного господарства, які здійснюють вказані процеси; 2) комплексна суспільна наука про книгу і книжкову справу, щовивчає в історичному, сучасному і прогнозованому планах процеси створення, поширення і використання творів писемності і друку у суспільстві» (переклад – І. Т.).

В універсальному довідковому виданні-енциклопедії «Книга» (1999), де розглядаються проблеми створення, поширення й використання книги, відзначено, що «книгознавство – комплексна наука (або комплекс наук) про книгу і книжкову справу. Загальноприйнятої дефініції книгознавства в наш час не існує».

Таким чином, публікація статті «Книгознавство» в УРЕ ще на початку 60-х рр. ХХ ст. стала надзвичайно важливим етапом для розвитку науки про книгу в Україні. Водночас, серед науковців того часу, представлені ідеї не отримали належної оцінки та підтримки. Тільки у 2006 р. авторитетний вітчизняний вчений Я. Ісаєвич звернув увагу на наявність поняття «книгознавство» у науковому обігу з середини минулого ст.

Отже, у енциклопедичній статті «Книгознавство», вміщеній у 6 томі УРЕ, Ф. Максименко визначає, що книгознавство (бібліологія) «у вузькому розумінні – наука, що охоплює загальні питання теорії й історії книги, вивчає книгу (рукописну, друковану та ін.) як предмет і пам'ятку матеріальної культури людства, її соціальну роль як засіб людського спілкування. У широкому розумінні книгознавство – комплекс окремих галузей знань, предметом яких є книга (написана, надрукована та ін.) в різних моментах її створення. Зокрема, до книгознавства належать історія, економіка й статистика книги, вивчення преси та ті галузі знань, що зв'язані з виробництвом книги (методика авторської праці, редагування книги, видавнича справа, мистецтво оформлення книги, поліграфія), з її розповсюдженням (книготоргівля, бібліотечна справа), описом і аналізом книг (бібліографія), їх використанням (методика роботи над книгою). У цьому розумінні книгознавство аналогічне таким збірним поняттям, як «природознавство», «техніка», «медицина». Книгознавчі дисципліни розглядають книгу в історичному, теоретичному й практичному аспектах». Автор відзначає, що першим теоретиком книгознавства в Росії був В. Анастасевич, а в Україні книгознавство (як частину бібліографії) викладав у Кременецькому ліцеї П. Яковський. Тут же визначено російські і всесоюзні організації та товариства, що досліджували книгознавчі проблеми, названі прізвища вчених. Серед українських наукових центрів вказані й ті, що припинили існування на час виходу УРЕ – УНІК, Українське бібліологічне товариство та Бібліологічна комісія при НТШ у Львові. До складу вітчизняних науковців, які розробляли питання науки про книгу автор включив С. Маслоу, П. Попова, В. Ігнатієнка, Ю. Меженка, Ф. Максименка. Провідними установами, де досліджувалися проблеми науки про книгу в Україні були Харківський бібліотечний інститут, Український поліграфічний інститут, факультети журналістики Київського і Львівського університетів, Державна публічна бібліотека АН УРСР, наукові бібліотеки Одеси і Харкова, а також Книжкова палата Української РСР. Вміщено посилання на твори класиків марксизму-ленінізму, але вони складають досить незначну частину енциклопедичної статті.

До першого випуску УРЕ були включені також поняття «Книга» (автор Ю. Меженко), «Книгодрукування» (автори О. Губкота В. Гіндлін), «Книговидавнича справа» (підготовлена Д. Гнатюком, Ю. Меженком і М. Рудем).

Так, Ю. Меженко визначив книгу як «сукупність рукописних або друкованих аркушів, що становлять одне ціле». В енциклопедичній статті автор представив у стислому вигляді всесвітню історію виникнення та еволюції основних форм книги, дотримуючись існуючих політичних тенденцій того періоду. У публікації, крім історичних фактів, вміщені цитати з творів основоположників марксизму-ленінізму, генерального секретаря ЦК КПРС М. Хрущова, відзначено збільшення тиражів книг, що вийшли українською мовою після жовтневої революції, але

такі ідеологічні включення були обов'язковими та характерними для історико-книгознавчих робіт того часу.

Зокрема, автор вказує, що найдавнішими попередниками книги у IV–III тисячолітті до н. е. були асиро-вавилонські глиняні таблички та давньоєгипетські папірусні сувої, згадує стародавні бамбукові та дерев'яні китайські книги (II тисячоліття до н. е.), а також кам'яні та шовкові. Він привертає увагу до застосування для виготовлення книг пергамену та виникнення нової форми книги-кодексу. Виникнення книгописання на території Радянського Союзу (Середня Азія, Вірменія) Ю. Меженко відносить до I ст. до н. е. Переписання книг на території Київської Русі, на його думку, розпочалося з IX ст., тут же підкреслюється позитивне ставлення до збирання книжок князя Ярослава Мудрого (XI ст.). Автор називає відомі рукописні пам'ятки цього періоду – «Остромирове Євангеліє» (1056–1057) та «Ізборники Святослава» (1073, 1076). Центрами створення рукописних книг визначені міста Київ, Чернігів, Луцьк, Львів, Острог.

Важливими причинами, що викликали появу книгодрукування, Ю. Меженко вважав розвиток науки і промисловості. Він зазначив, що перші друквані книги з'явилися у Китаї в VI–VIII ст. н. е. та описав першу відому книгу «Алмазна сутра» (868). Автор назвав першим європейським книгодрукарем Й. Гутенберга, привернув увагу до трагічних сторінок долі передових книжкових видань та їх авторів і друкарів у часи середньовіччя. Історію слов'янського книгодрукування розпочато від виданої чеською мовою у 1468 р. в м. Пльзені «Троянської хроніки». Однією з найвидатніших пам'яток середслов'янських стародруків автор назвав переклад і видання Біблії білоруса Франциска Скорини. Далі – стисло описав книговидавничу діяльність в Москві та Львові Івана Федорова і охарактеризував позитивне значення у «боротьбі українського народу з унією» видань Львівської братської друкарні та Києво-Печерської друкарні. Він розкрив низку цензурних обмежень, що застосовувались до національного книговидання царським урядом Російської імперії та цісарським урядом у Галичині. Завершує своє повідомлення Ю. Меженко порівняльним аналізом стану книговидання в царській Росії та в Україні і Радянському Союзі після жовтневої революції, відзначаючи відмінності у функціональному застосуванні книги у капіталістичному та соціалістичному суспільствах.

В кінці енциклопедичної статті вміщено пристатейний список використаної літератури, до якого включено, поруч з публікаціями ідеологічного характеру, роботи відомих українських істориків книги – О. Маслової, П. Попова, С. Маслова та І. Каганова. Це свідчило про досить високий науковий рівень представлених у статті фактів, викладених у відповідності до стану розробки книгознавчих проблем, хоч і з врахуванням ідеологічних вимог того періоду.

В статті «Книгодрукування» визначено, що це «спосіб розмноження книг, оснований на притискуванні паперу (або іншого матеріалу) до вкритої фарбою друкарської форми, яка відтворює текст та ілюстрації». Автори простежують еволюцію розвитку давніх способів отримання відбитків тексту, привертають увагу до діяльності попередників та сучасників Й. Гутенберга: голландця Л. Костера, бельгійця Й. Бріто, італійця Кастальді, чеха П. Валдфогеля. У хронологічному порядку подано поширення книгодрукування в країнах Європи та у Північній Америці. Важливим є віднесення початків слов'янського книгодрукування до діяльності Ш. Фіоля (Польща) і Макарія (Чорногорія). Проте, дату (1491) та назви книг, що були випущені кириличним шрифтом – «Часословець» і «Октоїх», вони не вказують. Венеціанський період слов'янського книгодрукування розпочато з 1493 р. Традиційно викладено історію заснування

друкарень на території Білорусії, Москви та України. Зазначено, що у Москві діяла анонімна друкарня, а можливими друкарями були М. Нефедьев, В. Никифоров або І. Федоров. Звичайно, про існування книгодрукування в українських землях до приїзду І. Федорова мова не йшла, так як ці факти суперечили офіційній радянській концепції розвитку культури і, зокрема, книгодрукування. Досить повно відображено мережу приватних, братських та монастирських друкарень (всього 23), що існували з кінця XVI ст. і у перш пол. XVII ст., діяльність семи найбільших з них була описана в окремих енциклопедичних статтях. Особливо детально автори характеризують функціонування Львівської братської та Києво-Печерської друкарень, не тільки називають видавців, друкарів та граверів, але і зупиняють увагу на мовних та змістовних особливостях книг того часу.

У цій статті також представлено еволюцію процесів механізації та автоматизації книгодрукування і перетворення його на поліграфічну галузь промисловості. Автори привертають увагу читачів енциклопедії до петербургського періоду українського книгодрукування у другій половині XIX ст., розкривають окремі аспекти видавничої діяльності Б. Грінченка, П. Симиренка, М. Костомарова, О. Пчілки, М. Старицького та І. Франка. Наведено також деякі дані з історії вітчизняної періодики. Видавнича діяльність наукових та культурно-освітніх товариств, що працювали на західноукраїнських землях показана через призму «гострої ідейної боротьби, що точилась на Україні між реакційними і прогресивними силами, між націоналістичними елементами і поборниками дружби народів, зокрема дружби російського та українського народів», тобто, знову підтверджувалась офіційна точка зору на розвиток книгодрукування. Завершується публікація матеріалами про політичні видання та перспективні плани розбудови мережі обласних і районних друкарень.

Основні етапи виникнення і розвитку видання книг в Україні викладено Д. Гнатюком, Ю. Меженком та М. Рудем в енциклопедичній статті «Книговидавнича справа», що знаходиться в 17-му томі УРЕ. Радянська позиція у ставленні до появи друкарства в українських землях простежується і в цій роботі. Автори беззаперечно стверджують, що воно було започатковано російським першодрукарем І. Федоровим в 1574 р. виданнями «Апостола» і «Букваря» у Львові. До здобутків авторів статті, на наш погляд, слід віднести розширений перелік мережі стаціонарних і мандрівних друкарень з кін. XVI ст. до поч. XX ст. із зазначенням періодів їх діяльності. Також визначено мовний склад стародруків, названі перші видання різних жанрів, що вийшли староукраїнською мовою. Особлива увага приділена опису утисків, що їх зазнавало книгодрукування українською мовою від царських указів. Відзначена діяльність «передової української інтелігенції Галичини, яка використовувала всі можливості для видання прогресивної та революційної літератури». Тенденційно визначено видавничу діяльність «народовського» товариства «Просвіта»: книги «якої мали спочатку буржуазно-ліберальний, а з кінця 19 ст. – буржуазно-націоналістичний та клерикальний характер». Позитивну оцінку отримала видавнича діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка – «відіграло важливу роль у випуску наукової літератури українською мовою», а без політичної оцінки залишено стислий огляд видавничої діяльності І. Франка, Ю. Федьковича, М. Драгоманова.

Найбільша частина енциклопедичної статті присвячена характеристиці основних етапів формування радянської державної книговидавничої системи. Тут визначені організаційні особливості її функціонування у різні періоди, наведені статистичні дані щодо обсягів випуску літератури різних видів. Особливу вагу автори надають значенню партійних рішень, прийнятих з метою удосконалення книговидання, утворення республіканських профільних (галузевих) видавництв

як в столиці республіки, так і в регіонах. Для підтвердження цієї тези залучено розгорнуті статистичні показники, що свідчили про збільшення книговидання літератури з різних галузей в Україні за рр. радянської влади (1918–1964). В цілому ця енциклопедична стаття має чітке ідеологічне спрямування, хоч і містить частину історичних фактів.

У текстах другого видання Української радянської енциклопедії, що виходила друком з 1977 до 1985 рр. відбулися певні зміни, порівняно з першим виданням. З одного боку відчутно зміщені акценти в бік посилення ідеологічної складової у статтях книгознавчого змісту, вилучені відомості про низку книгознавчих організацій 20–30-х рр. ХХ ст.; з іншого – авторам вдалося знайти нові факти, використати матеріали з міжнародних документів. «Енциклопедії на основі нових фактів та актуальних наукових відомостей продовжували і позитивні, і негативні риси своїх попередників» – влучно зауважила Н. Черниш.

Зокрема, представлено більш розгорнуте та осучаснене визначення книгознавчої науки, яке теж належить Ф. Максименку: «Книгознавство – це наука про книгу і книжкову справу. Вивчає процеси утворення, розповсюдження і використання творів писемності й друку. Книгознавство об'єднує такі галузі знання й практичної діяльності, як історія, економіка і статистика книги, журналістика, видавнича справа, мистецтво книги, бібліографознавство, бібліотекознавство, сприйняття книги читачем, культура читання, бібліофільство. Книгознавство у вузькому значенні – розділ знань про книгу, що вивчає її в теоретичному й історичному розрізі». Близькими за значенням до книгознавства у різні часи вживалися терміни «бібліологія», «бібліогнозія».

Історію становлення книгознавства в Україні у цій статті Ф. Максименко розпочинає також з діяльності П. Яркоського. Автор наголошує на важливості роботи УНІКу та значенні його видань «Бібліологічні вісті» і «Наукові записки» для розвитку книгознавчої думки, привертає увагу до науковців, що працювали і працюють на книгознавчій ниві: С. Маслов, П. Попов, І. Свенціцький, Ю. Меженко, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, І. Каганов, Н. Королевич. Названі всесоюзні та українські науково-дослідні установи, де здійснювались книгознавчі дослідження, а також періодичні і продовжувані видання, що вміщували їх результати. Про УБТ та діяльність НТШ вже не згадується, їх здобутки не мали визнання на офіційному рівні у той час.

Енциклопедична стаття «Книга» була підготовлена М. Рудем. Його визначення складається з трьох частин і показує значення книги у системі інформаційного забезпечення суспільства, визнає її засобом виховання особи та окреслює матеріальну форму (у відповідності до міжнародних стандартів): «книга – одне з найважливіших джерел масової, наукової і технічної інформації, засобів формування суспільно-політичних, наукових і естетичних поглядів, пропаганди знань і виховання; неперіодичне видання у вигляді зброшурованих аркушів друкованого матеріалу (обсягом понад 48 стор.)». Таким чином, автор намагався представити подвійну сутність книги як продукту духовної і матеріальної культури одночасно, у відповідності до ідеологічних вимог та рекомендацій міжнародних організацій. До здобутків М. Рудя можна віднести введення до наукового обігу інформації на енциклопедичному рівні про першу наукову книгу українського автора Юрія Дрогобича, видану в Римі у 1483 р. Також зазначено, на відміну від статі «Книга» першого видання УРЕ, що першу друковану книгу кирилицею видав Ш. Фіоль у Кракові. Звичайно, і дана енциклопедична стаття містить значну частину тексту, що присвячений «класовому характеру книги», а історичні етапи еволюції книги відповідають прийнятим у радянський період положенням про започаткування і розвиток книгодрукування в Україні.

Кардинально відрізняється від інших публікацій книгознавчого змісту за характером викладу енциклопедична стаття «Книгодрукування», написана Я. Ісаєвичем. Вражає відсутність політичних лозунгів і відповідних цитат з творів класиків марксизму-ленінізму. Текст дуже стислий, але розкриті основні історичні факти, названі видатні особи, чия діяльність була пов'язана з різними періодами видання книг у світі та в Україні. Я. Ісаєвич, як авторитетний історик книги, вказує автора «першої української друкованої книги» – Г. (Ю.) Дрогобича. Включення прізвища вченого XV ст. декількома науковцями у книгознавчі статті свідчить про обмін інформацією українських книгознавців при підготовці матеріалів для УРЕ.

Єдиним історичним процесом вважав «виникнення книгодрукування на Україні, в Росії, Білорусії» автор статті «Книговидавнича справа» А. Пащенко. Він визначає першою слов'янською книгою надруковану глаголицею у Венеції у 1483 р. та згадує про видання Г. Дрогобича та Ш. Фіоля. Також представлено досить детальну характеристику зовнішніх та внутрішніх елементів львівського «Апостола» І. Федорова, відзначено, що світська післямова до цього видання є не тільки автобіографічною розповіддю першодрукаря, але і зразком літературної творчості XVI ст. та цінним документом для вивчення історії культури нашої країни, зокрема витоків розвитку книговидавничої справи. Якщо порівнювати зі змістом відповідної статті першого видання УРЕ, то в цій публікації розширено коло визначних діячів української культури, які займалися «популяризаторською» видавничою діяльністю. До переліку включено, крім визнаних раніше, Б. Грінченка, М. Комарова та О. Пчілки, ще і прізвища Г. Хоткевича та М. Павлика.

Характеристику становлення радянської системи книговидавничої справи автор починає з роз'яснення ролі В. Леніна та декретів уряду для «книги та її розповсюдження, практичних питань створення матеріально-технічної бази видавничої справи». Книжкова справа України 80 -х рр. XX ст. складалася з видавництва, поліграфічної промисловості і мережі книжкової торгівлі. Детально описано особливості спеціалізації всіх 26 республіканських видавництв, представлено статистичні дані щодо кількості виданих назв книг та їх тиражі за рр. радянської влади (з 1938 по 1983). До статті включено інформацію, що присвячена двом формам книжкової торгівлі – державній та кооперативній. Так, мешканців міст і робітничих селищ обслуговувало Республіканське державне об'єднання книжкової торгівлі системи Держкомвидаву – «Укркнига», а у сільській місцевості книжками опікувалася Укоопспілка. Позитивно характеризувалися «ділові контакти, що склалися у радянських видавців з видавцями країн соціалістичної співдружності». Кадрове забезпечення галузі здійснював Український поліграфічний інститут та навчальні заклади середньої спеціальної та професійно-технічної освіти. Центри науково-дослідної, статистичної та бібліографічної роботи визначені досить стисло, до них зарахували лише Книжкову палату УРСР та ЦНБ АН УРСР.

Отже, висвітлення теоретичних, історичних, статистичних даних, що розкривали окремі аспекти науки про книгу, її історію та стан книговидання в Українській радянській енциклопедії є не тільки одним з джерел вивчення радянського етапу розвитку українського книгознавства, а й свідченням існування ґрунтовних вітчизняних теоретичних розробок у цій науці, важливих для розуміння її сутності.

Культура і мистецтво у сучасному світі : наук. зап. КНУКІМ. – Київ, 2008. – Вип. 9. – С. 125–134.

**ШИПОТА
ГАЛИНА ЄВГЕНІВНА,**

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальних
комунікацій та інформаційних наук
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народилась 8 липня 1960 р. у м. Владивосток. Трудову діяльність розпочала у 1997 р. на посаді бібліотекаря Черкаської обласної бібліотеки для дітей. У 1984 р. закінчила Київський інститут культури ім. О. Є. Корнійчука з відзнакою за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

В 1985–1995 рр. – головний бібліограф Централізованої бібліотечної системи для дітей м. Львова; у 1999–2001 рр. головний методист науково-методичного відділу Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка; у 2001–2006 рр. викладач, доцент Київського національного університету культури і мистецтв (кафедри документознавства, кафедри державного управління). У 2012 р. отримала вчене звання доцента. У 2007–2009 рр. навчалась на Перших Київських державних курсах іноземних мов, які на відмінно закінчила із правом викладання англійської мови.

Навчання на бібліотечному факультеті за спеціалізацією дитячі бібліотеки визначило подальшу сферу наукових інтересів. Уже у студентські рр. увійшла до наукової школи доктора наук В. М. Пілецького, який дав рекомендацію щодо продовження навчання в аспірантурі, допоміг окреслити тему наукового дослідження, радив з питань методики проведення наукового дослідження, що було особливо цінним для науковця-початківця. Згодом, науковим керівником було призначено члена кореспондента АН України, доктора наук В. І. Чепелева. У 1987 р. як представник молодих науковців України була учасником і доповідачем (тема «Позакласне читання з історії комплектування і використання фондів бібліотек для дітей») Міжнародної наукової конференції в Естонії.

З 2009 р. і по сьогодні – доцент, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук КНУКіМ.

У 2005 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – «Теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності» на тему: «Формування культурно-інформаційних потреб підлітків в умовах дозвілля» (науковий керівник – к. п. н., професор Л. П. Бойко).

З 2006 по 2009 рр. докторант аспірантури Київського національного університету культури і мистецтв.

Автор більш ніж 70 наукових праць; керує науково-дослідною роботою магістрів (захищено більше ніж 15 робіт) та аспірантів КНУКіМ (захищено два дисертаційні дослідження). Учасник численних міжнародних та всеукраїнських

науково-практичних конференцій. У 2015 року Шипота Галина Євгенівна пройшла стажування у Білоруському державному університеті культури і мистецтв та була учасником III Міжнародного конгресу «Бібліотека як феномен культури».

У 2016 році розробила авторський курс для магістрантів «Інформаційна комунікативістика».

Викладає дисципліни: «Документознавство», «Організація діяльності інформаційних установ», «Теорія і практика документно-інформаційних комунікацій», «Маркетинг інформаційних продуктів і послуг», «Державна інформаційна політика», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Ділові комунікації в інформаційній сфері», «Бібліографознавство», «Бібліографічна діяльність».

Коло наукових інтересів: національна система інформаційних ресурсів, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, медіакультура сучасного суспільства, педагогіка дитячого читання.

Основні публікації:

1. Основи психолого-педагогічної компетентності бібліотекаря дитячої бібліотеки : експериментальна програма спецкурсу для студентів вузів культури та слухачів інституту післядипломної освіти педагогічних працівників. – Черкаси : ДОВ «ДС-Україна», 1998. – 24 с. **2.** Самоосвітня пізнавальна діяльність як фактор розвитку культурно-інформаційних потреб підлітків / Г. Є Шипота // Духовність і художньо-естетична культура : Міжвідомчий наук. зб. – К.: Наук. – дослідний ін-т «Проблеми людини», 1999. – Т.14. – С. 365–374. **3.** Проблема створення гуманітарної технології формування інформаційної культури особистості / Г. Є. Шипота // Соціально-педагогічне забезпечення гуманітарної освіти спеціаліста технічного профілю : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ч. 1. – Черкаси, 1999. – С. 129–134. **4.** Культурно-інформаційні потреби особистості підлітків у сучасних умовах : теоретичний аспект / Г. Є Шипота // Духовність і художньо-естетична культура : міжвідомчий наук. зб. – К.: Наук. –дослідний ін-т«Проблеми людини», 2000. – Т. 17. – С. 184–192. **5.** Деякі аспекти дослідження традицій самоосвіти та самоосвітнього читання в Україні / Г. Є Шипота // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. пр. – Харків : ХДПУ, 2000. – Вип. 11. – С. 41–46. **6.** Соціально-психологічні аспекти формування готовності підлітка до культурно-інформаційної діяльності / Г. Є Шипота // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. – К., 2001. – Т. 15. – С. 115–126. **7.** Формування культурно-інформаційних потреб підлітків в умовах дозвілля / Г. Є Шипота // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – К. : Видав. центр «КНУКіМ», 2004. – Вип. 11 – С. 140–148. **8.** Програма роботи установ соціально-культурної сфери з формування культурно-інформаційних потреб підлітків. – К., 2005. – 40 с. **9.** Формування культурно-інформаційних потреб особистості в умовах інформатизації суспільства / Г. Є Шипота // Державне управління і право: Зб. наук. праць У 2 -х ч. Ч. 2 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2006. – С.110–114. **10.** Оптимізація використання інформаційних ресурсів / Г. Є Шипота // Українські культурні індустрії : стан, проблеми, перспективи. – К. : Видав. центр «КНУКіМ», 2008. – С. 42–43. **11.** Виховний потенціал кобзарського мистецтва / Г. Є. Шипота // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки / Мистецькі обрії 2008. – Вип. 1 (10) / ІПСМ Акад. мистецтв України / Наук. керівник теми і головн. наук. ред. І.Д. Безгін. – К., 2008. – С. 279–282. **12.** Теоретичні аспекти педагогічної діяльності бібліотек для дітей / Г. Є Шипота // Фундаментальні і прикладні дослідження культурології. – К. : Видав. центр «КНУКіМ», 2009. – С. 263–266. **13.** Еволюція інформаційних потреб особистості в умовах медіакультури інформаційного суспільства / Г. Є Шипота // Питання культурології :

зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 169–175. **14.** Розвиток медіакультури в умовах активізації використання інформаційних технологій / Г. Є. Шипота // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2011. – Вип. 24 – С. 231–236. **15.** Організація діяльності інформаційних установ : робоча навчальна програма для студентів напряму підготовки 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». – К. : КНУКіМ. – 2011. – 43 с. **16.** Історична ретроспекція формування україномовної дитячої читацької аудиторії / Г. Є Шипота // Бібл. краєзнавство у культурному просторі України. – К., 2011. – С. 212–217. **17.** Шипота Г. Є. Проблеми підготовки студентів до професійної бібліографічної діяльності у сучасному інформаційному середовищі / Г. Є. Шипота // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 листоп. 2015 р. – Київ, 2015. – С. 247–250. **18.** Шипота Г. Є. Формування готовності студентів до бібліографічного обслуговування як складова продуктивної фахової підготовки / Г. Є. Шипота // Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23 квіт. 2015 р. – Київ, 2015. – С. 197–199. **19.** Шипота Г.Є. Деякі аспекти підготовки студентів до бібліографічної діяльності в умовах розвитку медіакультури / Галина Євгенівна Шипота // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2016. – №2. – С.15–20. **20.** Шипота Г.Є. Трансформація інформаційного забезпечення професійної комунікації фахівців в умовах розвитку медіакультури / Галина Євгенівна Шипота // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2016. – №4. – С.96–103. **21.** Шипота Г.Є. Трансформація інформаційного забезпечення професійної комунікації фахівців в умовах розвитку медіакультури / Галина Євгенівна Шипота // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2016. – №4. – С.96–103. **22.** Шипота Г.Є. Деякі аспекти підготовки студентів до бібліографічної діяльності в умовах розвитку медіакультури / Галина Євгенівна Шипота // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2016. – №2. – С.15–20. **23.** Шипота Г.Є. Еволюція інформаційних потреб особистості в умовах розвитку медіа культури інформаційного суспільства // Вісник КНУКіМ : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – С.169–175. **24.** Шипота Г.Є. Актуалізація концепту «комунікаційна компетентність» придослідженні проблеми інформаційного забезпечення професійної комунікації/ Галина Євгенівна Шипота // Вісник Книжкової палати. – 2017. – № 7.

Концепт «комунікація» у системі бібліотекознавчих досліджень

Постановка проблеми. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій сприяло формуванню нового комунікаційного середовища. Інформаційна діяльність у даному середовищі набуває нових ознак, відкриває можливості для застосування нових методів, засобів, інноваційних технологій як інструментів забезпечення ефективного інформаційного обміну. Необхідність інтерпретації різнопланових змін в інформаційно-комунікаційній діяльності викликало до життя теоретичні та прикладні бібліотекознавчі дослідження широкого спектру об'єктів і предметів вивчення. Моделювання перспектив подальших досліджень, спрямованих на вирішення науково-практичних завдань діяльності бібліотечних установ в умовах комунікаційного середовища та активного використання інформаційно-комунікаційних технологій, ґрунтується на моніторингу наукових розробок у даній сфері, що спонукало до спроби

аналізу та узагальнення досліджень бібліотекознавчого спрямування, в основі яких знаходиться концепт «комунікація».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема останнім часом привертає увагу багатьох українських науковців. Аналізу бібліотекознавчих дисертаційних робіт присвячено кандидатське дослідження Л. А. Литвиненко (2013) та докторське О. В. Пастушенко (2016), наукові публікації О. В. Воскобойнікової-Гузевої, Л. В. Глазунової, Н. М. Кушнарєнко, А. А. Соляник. Проте концепт «комунікація» в системі бібліотекознавчих досліджень не був предметом вивчення. Це свідчить про доцільність і необхідність його додаткового дослідження.

Мета статті полягає у комплексному аналізі системи бібліотекознавчих досліджень на предмет вивчення науковцями різних аспектів комунікації, виявленні основних тенденцій та перспективних напрямів подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість інтенсивного вивчення діяльності бібліотек у новій комунікаційній реальності зумовлена трансформацією інформаційно-комунікаційного середовища, контентної складової інформаційних потреб користувачів, адаптацією інформаційно-комунікативних технологій у бібліотечну та бібліографічну діяльність бібліотечних установ. Теоретичні засади дослідження визначено відповідно до методологічних підходів, розроблених у наукових працях О. В. Воскобойнікової-Гузевої, В. М. Горового, Т. Ю. Гранчак, І. О. Давидової, Л. А. Дубровіної, В. О. Ільганаєвої, К. В. Лобузної, О. М. Кобелева, В. М. Корнеєва, В. В. Різуна, А. В. Соколова, А. А. Соляник, Г. В. Шемаєвої та інш.

Соціально-комунікаційний підхід, для даної наукової роботи, вважаємо ефективним інструментом дослідження і провідним у контексті трансформації комунікаційної діяльності бібліотечних установ у глобальному інформаційному просторі. Започаткований В. В. Різун, який розглядав теорію соціально-комунікаційного підходу на основі системного аналізу досліджуваного об'єкта – соціальних комунікацій та методології, якою цей об'єкт може бути досліджений, даний підхід отримав продуктивний розвиток у подальшій роботі українських науковців. Так, В. М. Корнеєв зауважує, що «з появою соціальних комунікацій активізувалися процеси наукової ревізії чинної теорії комунікаційної діяльності, внаслідок чого було підготовлено та захищено роботи, що орієнтувалися на оновлення загальної соціально-комунікаційної теорії: М. В. Бутиріна, Т. В. Кузнєцова, Л. Г. Пономаренко, О. В. Чекмишев; ...».

Дослідники розкривають феномен комунікації, зосереджують увагу на виникненні специфічних проблем передачі знань в умовах зростання частки мережевих ресурсів серед усього спектру інформаційних ресурсів.

А. А. Лазаревич бачить протиріччя сучасного комунікаційного процесу у тому, що «саме трансляція, яка ґрунтується на технологічних новаціях, починає визначати вектор його трансформації».

Дійсно, у багатьох дослідженнях різних видів комунікації і, відповідно, місця бібліотеки у них, науковці визначають, як найбільш впливовий чинник, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а, отже, кардинальні зміни у комунікаційної діяльності та соціальних комунікаціях у цілому. Зазначимо, що низка досліджень обумовлена потребами професійної спільноти, практичної діяльності співробітників бібліотек у вирішенні актуальних проблем запровадження інноваційних комунікаційних технологій, адекватної відповіді глобалізації інформаційного простору. Формування теоретичних підходів, обґрунтування концептуальних засад, стратегій розвитку та перспектив подальшої діяльності бібліотек у контексті сучасних соціокультурних змін стають визначальними завданнями для дослідників. Так, В. М. Корнеєв підкреслює, –

«сучасна наука про соціальні комунікації тематично різнопланова, методологічно строката, але чинниками, що поєднують ці дослідження в єдиний науковий напрям, стали соціальна зорієнтованість результатів дослідження, вивчення об'єктів у соціальних проекціях комунікаційного характеру та формування виразних соціальних перспектив для розвитку досліджуваного об'єкта практично в кожній науковій праці».

Концепт «комунікація» застосовується, як при обґрунтуванні методологічних підходів і методів досліджень, при формуванні теоретичних засад сучасного бібліотекознавства, так і у дослідженнях, які присвячено аналізу діяльності бібліотеки – соціально-комунікаційної установи у комунікаційному просторі в умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

У результаті дослідження теоретичної бази, масив наукових публікацій було структуровано у три групи. До першої групи увійшли наукові праці, які розкривають соціально-комунікаційний підхід у бібліотекознавчих дослідженнях (О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. М. Горовий, Т. Ю. Гранчак, І. О. Давидова, Л. А. Дубровіна, В. О. Ільганаєва, К. В. Лобузїна, О. М. Кобелєв, Г. В. Шемаєва та інш.).

У контексті даного дослідження нам імпонує теза Т. Ю. Гранчак, дослідниця наступним чином розкриває зміст соціально-комунікаційного підходу, який на її думку «розглядає весь бібліотечний простір як єдину комунікаційну мережу обміну концентрованого людського досвіду, де базовими категоріями є поняття «комунікація» та «інформація».

Методологічні питання в науковій галузі соціальних комунікацій шляхом аналізу дисертаційних досліджень книги і періодики як динамічної документної системи, соціально-комунікаційного засобу каналу наукової та освітньої комунікації розвинуто О. В. Пастушенко. Інноваційний характер її дослідження має положення щодо ієрархічності соціально-комунікаційної системи дисертаційного комплексу.

До другої групи віднесено публікації наукових досліджень проблем трансформації бібліотеки, як соціально-комунікаційної установи за умов розвитку глобального інформаційного середовища, формування єдиного комунікаційного простору та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Сучасні бібліотекознавці характеризують бібліотеку, як соціально-комунікаційну (І. О. Давидова) та комунікаційну установу (О. В. Пастушенко), комунікаційний центр (О. М. Кобелєв, О. А. Мар'їна), Дослідники визначають провідною умовою трансформації бібліотеки виникнення нової комунікаційної діяльності, інноваційних моделей інформаційного обміну в комунікаційному середовищі.

О. Кобелєв та О. Мар'їна аналізуючи такий чинник, як трансформація бібліотеки, зазначають, що бібліотека «стала провідним комунікаційним центром, пройшовши значний шлях від накопичення, зберігання, оброблення та розповсюдження документної інформації, організації інформаційного обслуговування до роботи із конструктами знань».

На основі застосування комплексу методологічних підходів, методів дослідження, ґрунтовного аналізу бібліотечних моделей та існуючих стратегій і концепцій розвитку бібліотечно-інформаційних установ О. В. Воскобойнікова-Гузєва переконливо обґрунтовує модернізаційну модель розвитку бібліотечно-інформаційних установ України як перспективний напрям розвитку бібліотечно-інформаційної сфери.

І. О. Давидова розробляє методологічні засади формування інноваційного механізму управління бібліотекою як провідною соціально-комунікаційною установою суспільства.

Зростає увага дослідників до вивчення комунікаційної взаємодії бібліотек. Це, зокрема дисертаційні дослідження О. А. Мар'їної, Є. Ю. Петрухно, Г. І. Пристай, С. О. Шемаєва. Як складну форму бібліотечної комунікації в інформаційному суспільстві подає інформаційно-комунікаційну взаємодію О. А. Мар'їна. Особливості комунікаційної взаємодії ОУНБ з культурно-мистецькими закладами конкретизовано в публікаціях Г. І. Пристай. Міжособистісну взаємодію в колективі як фактор інноваційного розвитку бібліотек обґрунтовано Є. Ю. Петрухно. Як специфічний комунікативний фон інформаційно-бібліотечної діяльності подає взаємодію бібліотечного фахівця і користувача О. Дікунова.

О. Лалак наголошує, що «бібліотечні установи вже давно перестали бути лише осередком інформаційних ресурсів та архівних даних. Завдяки інноваційному техніко-технологічному розвитку вони дедалі частіше виступають як навігатори суспільно-політичної діяльності, як соціально-комунікаційні рушії інтелектуального потенціалу».

Цілком виправданим, при дослідженні діяльності бібліотеки у сучасному комунікаційному просторі, є системний підхід С. О. Шемаєва. Науковець, досліджуючи взаємодію бібліотек, музеїв, архівів у комунікаційному просторі України, ставить за мету «сформувати цілісне уявлення про сутність взаємодії бібліотек з музеями й архівами як комплексу комунікаційних процесів різних рівнів (соціокультурного, технологічного, дослідницького, освітнього) та форм комунікації, що мають різне наповнення, види, моделі та становлять цілісність: контакт – співробітництво – партнерство – кооперація – конвергенція».

Низка фундаментальних наукових праць присвячена дослідженню бібліотеки у різних видах систем комунікацій. Коеволюційні процеси розвитку бібліотека в системі наукової комунікації стали предметом усебічного вивчення Г. В. Шемаєвої, яка доводить, що бібліотека стає системоутворюючим елементом у комунікаційній системі суспільства, зокрема наукових комунікацій, відводить їй роль інтегратора ресурсів усіх комунікаційних структур та взаємопов'язуючого елементу постійних і тісних взаємозв'язків між структурними компонентами науки (внутрішня взаємодія) та її взаємозв'язків із зовнішнім середовищем. Запропонована вченою система стратегічного розвитку бібліотеки як комунікаційного центру знайшла відображення в концептуальних моделях наукових комунікацій в умовах інформаційного суспільства та переходу до суспільства знань. Врахування трансформаційних відношень в системі науки, наукової комунікації, бібліотеки дозволило їй встановити послідовність зміни моделей функціонування бібліотеки в системі наукової комунікації: лінійна – інтеракційна – інтеграційна – аналітико-когнітивна. Особливо цікавим і корисним є обґрунтування вченою присутності всіх моделей, наявність яких сприяє багатоваріантності комунікацій. Зазначені моделі було розвинуто Т. О. Колесніковою.

А. В. Струнгар розглядає інформаційно-аналітичний портал бібліотеки як засіб наукової комунікації. Він визначає магістральним аспектом в концепції такого порталу аналітичну обробку наукової інформації для одержання джерельної бази щодо цілісної картини стану вітчизняного дослідницького середовища.

Компонентно-структурний аналіз проблеми «бібліотека в системі політичної комунікації» здійснює Т. Ю. Гранчак. Проблему трансформації інформаційного забезпечення професійної комунікації фахівців в умовах розвитку медіакультури вивчає Г. Є. Шипота.

На основі сучасних бібліотекознавчих підходів, теорії соціальних комунікацій К. В. Лобузін доводить, що поєднання традиційних та інноваційних принципів дозволяє бібліотекам зайняти своє місце у майбутньому суспільстві знань. Вчена визначає сучасний стан бібліотечної діяльності як перехідний від інформаційно-комунікаційного до когнітивного етапу розвитку.

Заслугує на увагу всебічне розкриття книжкової комунікації в докторській дисертації В. А. Маркової. Дослідниця на основі аналізу наукової рефлексії щодо феномену книжкової комунікації, термінологічного аналізу та застосування соціально-комунікаційного підходу розкриває структуру і функції, зосереджує увагу на її аксіологічній складовій.

До третьої групи включено публікації, котрі присвячені дослідженню окремих складових бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, аспектів сучасного менеджменту, застосуванню інноваційних підходів до організації окремих напрямів роботи бібліотеки, в умовах виникнення нових видів, засобів і технологій комунікаційної діяльності.

Осмислення бібліографічної діяльності з точки зору соціально-комунікаційного підходу здійснюють Т. В. Добко, Л. В. Глазунова, Г. М. Швецова-Водка. Зокрема Т. В. Добко репрезентує глибоке осмислення трансформації довідково-бібліографічної діяльності бібліотек НАН України, її змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища.

Ю. О. Шевцова аналізує зарубіжні бібліотечні журнали провідних країн, які індексуються в міжнародних наукометричних базах, їх значення для розвитку та активізації професійної комунікації бібліотечної спільноти.

Л. Трачук досліджує основні засади розвитку бібліотечного сегменту глобального інформаційного простору. Сам глобальний інформаційний простір вона розглядає «як нове децентралізоване комунікаційне середовище та невіддільну частину життєвого середовища сучасного людства зі специфікою у вигляді розірваності двох рівнів буття: реального та віртуального». Дослідниця звертає увагу на вплив електронних засобів комунікації. Електронні засоби взаємодії, революційно змінивши масштаби соціальної комунікації, сприяли створенню глобального комунікаційного простору.

Л. Трачук наголошує, що «сучасне соціальне завдання» полягає «у постійній актуалізації бібліотечного сегменту віртуального інформаційного простору, сприянні його входження до загальнодержавного та світового інформаційних просторів, враховуючи потреби користувачів як визначального чинника бібліотечних інновацій».

Різні тенденції та стратегії комунікацій галузевих бібліотек та бібліотек вищих навчальних закладів, пов'язані з інформаційно-бібліотечним забезпеченням, є предметом уваги Н. О. Артамонової, Н. І. Козлюк, Р. І. Павленко, Т. Проценко (медичні науки), Н. Гавриш (фармацевтична галузь), О. В. Лесюк (митна справа) Н. Н. Мухамед'ярова (здоровий спосіб життя), Павленко Ю. В. Пасмор (правова наука) та інших дослідників. І. Е. Смоляр, вивчаючи інноваційні форми популяризації книжкових видань, розглядає електронну бібліотечну книжкову виставку як комунікаційна модель діяльності наукової бібліотеки.

Розгортання бібліотечно-інформаційної діяльності в системі соціальних комунікацій актуалізує проблеми, пов'язані з необхідністю визначення якості бібліотечних продуктів і послуг. Теоретичні узагальнення стосовно соціологічних досліджень як комунікаційного складника системи менеджменту якості пропонує В. Ю. Вахнован, а комунікаційну модель реалізації такої системи в бібліотеках України – Т. П. Ткаченко.

Провідною тенденцією досліджень сучасної діяльності бібліотек є актуалізація комунікаційного аспекту їх діяльності, навіть якщо предмет дослідження й не містить власне поняття «комунікації» як такої.

Т. Коваль і Л. Туровська розглядаючи інноваційні моделі сучасної бібліотеки у контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування справедливо зазначають, що «під впливом інформатизації суспільства світові бібліотеки зазнають трансформації усталених функцій, кардинально переосмислюють діяльність і перекладають центр тяжіння бібліотечно-інформаційного обслуговування на інформаційно-комунікаційний аспект»

Науковці порівнюють попередню систему бібліотечної комунікації, яка виражалася у діаді «бібліотека - користувач» із сучасною системою бібліотечної комунікації, яка діє у тріаді: «бібліотека-компютер-користувач» та опосередковується власними електронними ресурсами, послугами та продуктами книгозбірні.

Висновки. Здійснений аналіз сучасної системи бібліотекознавчих досліджень, дозволяє зробити акцент на тенденції, яка свідчить про активізацію вивчення комунікаційних процесів, комунікаційної діяльності бібліотек та трансформації їх функціональних завдань в умовах розвитку глобалізаційних процесів, формування нового комунікаційного середовища, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Різномасштабність тематики наукових праць, широке коло об'єктів дослідження, спонукало до спроби проведення структуризації усього масиву джерел. Було запропоновано виділити три групи наукових праць. Перша група досліджень – у яких, власне, було подано обґрунтування застосування соціальнокомунікаційного підходу у бібліотекознавчих дослідженнях. Друга група характеризували

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на побудову різноманітних динамічних моделей інформаційного обміну, як в інформаційному середовищі певних галузей, так й в інформаційному просторі міжгалузевих комплексів.

ШУЛЯК СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри документознавства та
інформаційних систем, декан факультету
менеджменту і бізнесу Миколаївської філії
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 30 червня 1979 р. в с. Воскресеньке Жовтневого р-ну Миколаївської обл. У 1996 р. закінчила Воскресенську середню школу. У 2000 р. закінчила Миколаївський філіал Київського національного університету культури і мистецтв за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» з відзнакою. З 2001 по 2005 р. навчалася в аспірантурі Київського національного університету культури і мистецтв.

З 2000 р. по теперішній час працює у Миколаївській філії КНУКіМ на посадах: старшого викладача, завідувача кафедри документознавства та інформаційних систем, заступника декана факультету менеджменту і бізнесу.

У 2006 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Педагогічні умови сприяння становленню особистості молодших школярів засобами ігрової діяльності в дитячій бібліотеці» за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (науковий керівник – кандидат мистецтвознавства Г. А. Грабар).

2011 р. отримала вчене звання доцента.

Автор понад 20 публікацій у наукових фахових виданнях. Учасник численних міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Викладає дисципліни: «Державна інформаційна політика», «Стандартизація та сертифікація», «Електронні бібліотеки», «Паблік рілейшнз в органах державної влади та місцевого самоврядування», «Бібліотечний менеджмент і маркетинг», «Електронний документообіг», «Психологія управління».

Коло наукових інтересів: актуальні проблеми бібліотечно- інформаційного обслуговування; читач і бібліотека, менеджмент і маркетинг в бібліотечній діяльності, електронні бібліотеки в сучасному суспільстві.

Основні публікації:

1. Гуманитарный потенциал игровой деятельности читателей детской библиотеки: обогащение поведенческих образцов и преодоление компьютерной отчужденности / С. А. Соколянская // Культура и образование в информационном обществе : материалы Междунар. науч. конф. – Краснодар, 2003. – С.263–265.
2. Гуманістичний підхід до ігрової діяльності дитини як читача / С. О. Соколянская // Вісн. Кн. палати. – 2005. – №8. – С.37–39.
3. Методики і допоміжні матеріали ігрової діяльності дитячої бібліотеки : огляд / С. О. Соколянская // Рідна школа. –

2005. – №2. – С. 29–33. **4.** Комунікативно – педагогічний підхід до вивчення гри у сучасних психолого-педагогічних концепціях / С. О. Соколянська // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні: зб. наук. пр. – Вип. 5. – К. : Вид-во КНУКІМ, 2003. – С.108 – 113. **5.** Потенціал ігрової діяльності у становленні особистості юного читача / С. О. Соколянська // Вісн. Кн. палати. – 2003. – №4. – С. 21–24. **6.** Використання ресурсів Інтернет в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів бібліотек / С. О. Шуляк // Матеріали IV Міжнар. конф. молодих вчених «Комп'ютерні науки та інженерія 2010 (CSE-2010)». – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2010. – С. 388–389. **7.** Використання сучасних ігрових форм у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні читачів дитячих бібліотек / С. О. Шуляк // Наукові праці : наук. –метод. журн. – Т.144. Вип. 131. – Педагогіка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С.101 – 105. **8.** До питання про історію розвитку тестової культури в Україні / С. О. Шуляк // Інформаційні технології в освіті : зб. наук. пр. – 2010. – №8. – С.87–90. **9.** Ігрова діяльність як форма бібліотечного обслуговування читачів у дитячих бібліотеках (50 – 80-ті рр. ХХ ст.) / С. О. Шуляк // Вересень: наук. –метод., інформаційно-освітній журн. – 2010. – №3 – 4. – С.118–122. **10.** Інформаційний менеджмент в управлінні бібліотекою / С. О. Шуляк // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 29 : управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки. – К., 2011. – С.51–57. **11.** Розвиток масових форм обслуговування читачів дитячих бібліотек (20–30-ті рр. ХХ ст.) / С. О. Шуляк // Вісн. Кн. палати. – 2008. – №4. – С.34–36.

Використання сучасних ігрових форм у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні читачів дитячих бібліотек

Демократизація суспільства і посилення уваги до особи як суб'єкта саморозвитку висувають підвищені вимоги до дитячих бібліотек як центрів соціалізації. Бібліотека в системі освіти і виховання, прагнучи поліпшувати якість виховання дітей, має створювати умови для становлення кожної дитини як особистості, важливе місце в цьому процесі має посісти гра. Очевидним є зростання впливу ігрової діяльності на особистість дитини, зокрема на її творчий потенціал, пізнавальну діяльність, мотиваційну та емоційно-вольову сфери, комунікативну активність.

Ігрова діяльність дозволяє формувати і розвивати особистісні якості дитини: відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уяву (пізнавальна сфера особистості); емоції та почуття, волю, рішучість, сміливість, наполегливість, самостійність (емоційно-вольова сфера особистості); навички взаємовідносин, опанування норм, цінностей та способів поведінки суспільного життя (комунікативна сфера особистості).

Важливість ігрових форм у роботі з читачами дитячих бібліотек визначається тим, що ігри допомагають стимулювати самостійний вибір книги читачем, звернути увагу дитини на різні аспекти, яких вона може не сприйняти при самостійному читанні. Відгадуючи героїв книг, визначаючи, з якої книги прочитано уривок, хто автор твору, дитина отримує додаткові мотиви для більш вдумливого та уважного читання.

Використання ігрових форм в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні читачів дитячих бібліотек також допомагають розвивати в дитині пізнавальний інтерес. Ігри стимулюють самостійний вибір книги читачем, адже в ігровій дії діти звертають увагу на різні особливості книги, яких вони можуть і не сприймати при самостійному читанні. Відгадуючи героїв книг, визначаючи, з

якої книги прочитано уривок, хто автор твору, дитина отримує додаткові мотиви для вдумливішого та уважнішого читання. Треба підкреслити, що такі ігри передбачають різноманітні методики та прийоми: чергування питань та завдань різної складності, щоб кожен учасник, більш чи менш начитаний, зміг знайти відповідь, виконати завдання, щоб усім було цікаво. Це може підштовхнути до формування пізнавального процесу, може викликати у дитини бажання взяти в бібліотеці книги певної теми.

Ігрові матеріали адресовані дітям, – це книжкові та некнижкові матеріали зафіксовані на матеріальних носіях, а також різноманітні види усних театралізованих ігор, що застосовуються у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні дітей.

Ігрові матеріали за їх значенням для дитячих бібліотек можна згрупувати так:

Книжкові ігрові матеріали: художня література (книжки з ігровим сюжетом).

До цих видань умовно віднесемо також книжки науково-пізнавального змісту з ігровим задумом, адресовані водночас дітям та їхнім батькам; енциклопедичні та довідкові видання для дітей, котрі мають оригінальну побудову, яскраві ілюстрації, містять багато завдань та ігор; навчальні видання, які у цікавій, наочній формі пропонують матеріали на допомогу розвитку технічної, художньої творчості дітей; книжки, які містять тести, завдання, запитання та ін.; книжки-іграшки у різноманітних форматах (фотокнижки, комікси); дитячі журнали з чіткою ігровою спрямованістю.

Некнижкові ігрові матеріали: аудіо-, відеоматеріали (платівки, діафільми, магнітофонні записи, відеокасети, кінофільми); наочні ігри: дидактичні матеріали у різноманітних формах, зокрема іграшки; програми комп'ютерних ігор.

Усні ігрові матеріали: літературні, творчі, навчальні та інші ігри, які застосовуються в дитячих бібліотеках; театралізовані ігри за участю дітей, ляльок, літературних персонажів.

Сучасна бібліотека для дітей усе частіше стає об'єктом серйозних досліджень, де визначено потужні можливості широкої ігрової діяльності, коли вона забезпечена відповідними ресурсами: багатством фондів, високим професіоналом бібліотекарів, наявністю умов постійного і багатоаспектного спілкування. Адже бібліотека для дітей є одним із не багатьох осередків спілкування, відпочинку, творчого розвитку.

Відомо, що ігрові елементи в обслуговуванні дітей були завжди, адже без них дитячу бібліотеку неможливо й уявити. Однак спочатку це були лише окремі моменти. Початки демократизації суспільного життя створили передумови вивільнення творчих сил найталановитіших бібліотекарів та модернізації дитячих бібліотек. Сприяння поширення ігрової стихії в бібліотеках виявилось своєрідним індикатором демократизації змісту їхньої роботи.

Оскільки гра є не лише однією з основних форм життєдіяльності людини (спілкування – гра – навчання – праця – спілкування), а й однією з найбільш значущих культурних універсалій, то акцент у сучасній модернізації дитячої бібліотеки має бути зроблено на змісті її роботи. Актуальність комп'ютеризації, ринкових умов господарювання та інші реалії не заступають головної мети дитячої бібліотеки – сприяти розвитку дитини шляхом збагачення, творчого розвитку, діалогу з читачем.

Ігрова бібліотечна діяльність, гра у повному значенні цього слова є антагоністом серйозної, вдумливої, копіткої роботи, поза якої жодна бібліотека існувати не може. Гра не дозволяє бібліотеці піддатися рутині, вона пробуджує фантазію і стає міцним імпульсом творчого розвитку не лише дітей, а й бібліотекарів.

Аналізуючи професійну періодику, визначаємо винахідливість бібліотекарів у діяльності щодо збагачення дозвілля читачів з урахуванням їхніх інтересів.

Помітний сплеск активності бібліотек, особливо дитячих, обумовлений оновленням і модифікацією традиційних форм роботи з читачами та ґрунтується на зміцненні їх бази.

Активні ігри у бібліотеках стимулюють пізнавальну діяльність читачів-дітей, а наявність ігрової ситуації робить привабливішими процеси читання, пізнання, навчання. Безперечним є той факт, що дитина в грі швидше виявляє свої знання, здібності, вчиться спілкуватися. Адже гра виступає як засіб організації емоційного читацького спілкування, метою якого є не тільки сама розвага, скільки захопленням загальним інтересом, що народжується в процесі гри.

Нині помітно, що серед ігрових методик відроджуються такі традиційні форми, як літературні суди, літературні диспути, літературні подорожі, прес-бої, конкурси, вікторини, турніри, ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри.

У дитячих бібліотеках популярними стали такі ігрові форми, як рольова гра-обговорення. Під час такої гри обговорюються як одна так і декілька книжок. Читачі і бібліотекарі говорять від особи автора книжки чи героя твору, тобто виступають у певній ролі. Задум такої гри – залучити до дискусії більшість аудиторії. У цьому виявляється прагнення бібліотеки зацікавити читачів книжкою, порушеними у ній проблемами.

Основними відмінними ознаками рольових ігор є: чітке формулювання проблеми, вирішення якої має важливе значення для гравців; визначення «штатної» структури та розподіл ролей між гравцями; колективне прийняття рішень; система взаємодії гравців; формулювання спільної мети для всіх гравців; наявність (створення) конфліктних ситуацій; розробка та реалізація послідовності вирішення проблеми; підтримання емоційного настрою протягом усієї гри. У процесі рольових ігор – обговорень можуть обговорюватися як одна, так і кілька книг. Учасники гри говорять від імені автора книги чи героя твору, тобто виступаючи у певній ролі.

Різноманітність конкурсів та захоплення ними пояснюється тим, що в них є елемент змагання, а отже – можливість задоволення пізнавальної активності, творчого розвитку особистості, кмітливості, спритності читачів. Найпоширеніші види конкурсів у сучасних бібліотеках такі: конкурси на кращого читача (один із традиційних конкурсів, який дає змогу підвищити авторитет кращих читачів, рекомендувати іншим їхній читацький досвід); літературні конкурси (знавці літератури, творчості окремих письменників); творчі конкурси (базуються на завданні виконати пісню або продекламувати вірш, переробити уривок прозаїчного твору у драматичний, виконати монолог, діалог та ін.); конкурс-кросворди (за принципом гри у кросворд); конкурси-естафети (кожний етап може мати самостійну назву і мету).

Ігрові конкурси організуються за певною схемою, яка передбачає підготовку учасників і завдань, створення «інтер'єру» програми, присутності журі, нагородження переможців. Запитання конкурсів найчастіше формулюються так, щоб діти для доповіді використали не одну книжку, а декілька.

Однією з поширених ігрових форм у дитячих і більшою мірою у юнацьких бібліотеках є літературні диспути, під час яких відбувається зіткнення різних, протилежних точок зору. Диспути впливають на формування моральних поглядів молоді, вчать мистецтву полеміки, логічному мисленню, вмінню не тільки виражати, а й захищати свої думки. Мета кожного диспуту – виявлення різних поглядів, думок з актуальних моральних або суспільно-політичних проблем, порушених у творах художньої або публіцистичної літератури. Під час дискусії

потрібно частіше звертатися до літературного тексту, щоб не перетворити захід на навкололітературну розмову, адже призначення диспуту – виховання інтересу до літератури, уміння читати, мислити за допомогою письменника.

Серед засобів виховання в умовах бібліотеки, вдумливого читання, формування самостійного погляду, власної думки про прочитане значне місце належить читацькій конференції. Вона виявляє і формує колективну читацьку думку, розвиває уміння самостійно працювати над книжкою, прищеплює навички критичного аналізу прочитаного, популяризує кращі твори літератури серед читачів.

Серед поширених ігрових форм у дитячих та юнацьких бібліотеках є також літературні подорожі. Під час таких «подорожей» діти опановують нові знання, поглиблюють (чи здобувають) навички самостійної роботи з книжкою, підвищують культуру читання.

Дуже добре зарекомендували себе літературні турніри. Слово «турнір» трактується як змагання між окремими учасниками або командами за круговою схемою, де вони зустрічаються між собою один або кілька разів.

З метою розширити читацького світогляду, уявлення читачів дітей про значення книг у житті людини, сприяння розвитку допитливості, інтересу до книжок, прагнення до знань, в дитячих бібліотеках проводяться літературні ігри (прикладом літературних ігор можуть бути такі ігри, як «Свято книги», «Юні читай ліки», «Книжкові іменини», «У країні книг»).

Для активізації пізнавальної діяльності читачів молодшого шкільного віку та розширення їх світоглядних орієнтацій, розвитку пам'яті, мислення, уваги, з читачами дитячих бібліотек все частіше проводяться інтелектуальні ігри як метод розвитку особистості дитини.

Для розвитку уяви, кмітливості читачів-дітей в дитячих бібліотеках активно використовуються такі ігри, як вікторини, що вимагають ерудованості, фантазії, вміння розмірковувати.

Справжнім мистецтвом та захоплюючою забавою в дитячій бібліотеці є ляльковий театр книги. Вистави показали, що за допомогою ляльок діти краще сприймають літературні твори, у них підвищується інтерес до твору, його автора. Репертуар бібліотечних лялькових театрів, як правило, такий: огляд нових книжок, інсценування та вистави за авторським текстом казок та творів дитячих письменників, сатиричний аспект, боротьба із порушниками бібліотечних правил. Лялькові театри книги приваблюють читачів, а це допомагає бібліотекарям звернути увагу дітей на певну книгу, викликати потребу спілкуватися з нею, навчити дітей читати та вибирати книжки, знайомити читачів з тими творами літератури, що не включені до шкільних підручників.

Ще однією формою роботи з читачами-дітьми, яка останнім часом активно поширюється серед дитячих бібліотек, є літературний театр. Літературний театр – це синтетичне мистецтво. У ньому в творчій взаємодії «працюють» і п'єса як літературна основа вистави, і сценічна, словесна дія, і декорації, і світлове оформлення. Кожний із цих елементів має власну міру реальності й умовності. Кожний має своє значення і вплив на колективну свідомість – на сцені та у залі. Вся ця складна художня система – вистава – дає змогу виховувати у дітей естетичну культуру. Поринувши у світ творчості, діти сприймають й інші види мистецтва: змінюється їхнє ставлення до кіно, музики, живопису і, звісно, до художньої літератури.

У багатьох дитячих бібліотеках активізовано роботу літературних студій. Літературна студія – це специфічна форма роботи, в якій взаємодіють і п'єса як літературна основа вистави, і сценічна, словесна дія, і декорації, і світлове

оформлення. Кожен з цих елементів має власні межі реальності й умовності, кожен має своє значення і взаємодіє в системі колективної свідомості – на сцені та в залі. Вся ця складна художня система дозволяє виховувати у дітей естетичну культуру. Поринувши у світ творчості, діти сприймають й інші види мистецтва, змінюючи при цьому своє ставлення до кіно, музики, живопису і, звісно, до художньої творчості.

Одна із характерних рис сучасної ігрової діяльності у дитячій бібліотеці – пошук її нетрадиційних форм. Значення нового полягає у можливості використання неформального спілкування дітей у вільний від навчання час для поживлення співпраці бібліотекаря і читача. Це збігається із бажанням дітей отримати інформацію про книжки, познайомитися з їхніми авторами.

Специфічні особливості, притаманні саме нетрадиційним формам, такі:

- новизна у назвах форм роботи бібліотеки;
- обов'язковий діалог бібліотекаря з читачами і читачів між собою;
- елементи дискусійності як у усній, так і в наочних формах популяризації творів друку;
- ігрові моменти захоплюючі завдання;
- наявність допоміжних елементів, які передають незвичайність і новизну запропонованого заходу, наприклад, в оформленні приміщення, атрибутиці, що використовується протягом усього часу;
- елементи театралізації і музичного оформлення під час рекомендації дитячої літератури;
- зворотній зв'язок бібліотекаря і читачів у процесі самого заходу та після його завершення.

Приклади *нетрадиційних форм роботи*: літературний калейдоскоп, літературний марафон, літературний колаж, літературний ранок, казко-тренінг, бібліотечна мозаїка, година роздумів над книжкою, книжковий аукціон, літературне лото, слайдо-вікторина, літературний альманах, літературний диліжанс, літературно-художній вернісаж, бенефіс читача та ін.

Цікавим є репертуар нетрадиційних ігрових форм роботи Миколаївської ЦДБ ім. Ш. Кобера та В.Хоменко: літературний калейдоскоп «Чарівний лабіринт», літературний марафон «Рятування далекої планети», літературний колаж «Дорогою казок братів Грім», літературний ранок «Незвичайні пригоди», казко-тренінг «Сміх та посмішка для всіх», бібліотечна мозаїка «У країні чи талії», книжковий аукціон «Подорож з Сіндбадом», літературне лото «Дядя Федір та його друзі», літературний альманах «У зоряних лабіринтах», літературний диліжанс «Прогулянки з Червоною Шапочкою». Розробка та впровадження таких нетрадиційних ігрових методик в діяльність дитячої бібліотеки дозволяє стимулювати активність дітей, створити умови неформального спілкування.

Однією з перспективних форм роботи дитячих бібліотек є проведення ігрових тренінгів, які спрямовані на розвиток комунікативних вмінь читачів-дітей. Їх мета – навчити дітей розуміти інших людей, оцінювати, переборювати та розкривати самого себе. Ігрові тренінги допомагали долати власну внутрішню скутість, розвивали комунікативні вміння та якості (емпатії та рефлексії), змінювали ставлення до інших і до себе, корегували самооцінку читачів-дітей.

У багатьох бібліотеках для дітей нині фахівці створюють спеціалізовані відділи – ігротеки, де панує особлива ігрова атмосфера: різноманітні іграшки; нетрадиційні за формою книжок (книжки-пищальки, книжки-малютки, книжки-гіганти), альбоми-розмальовки, олівці та фарби. У такому середовищі діти почувають себе впевнено і спокійно, адже в ігротеці дозволено все, що є

природним для них – грати, малювати, дивитися телевізор, читати, спілкуватися з друзями.

Основні функції ігroteки – ігрова, дозвіллева, літературно-розважальна; мета – забезпечити умови для організації ігрової і літературно-пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку.

Основні завдання ігroteки – організація ігрової і дозвіллевої діяльності читачів молодшого шкільного віку. Серед основних напрямків діяльності ігroteки визначено такі: надати для користування читачам фонду ігroteки – інтелектуальні, літературні, технічні ігри, кросворди, ребуси, загадки, шаради, іграшки, ігрові сторінки з дитячих газет і журналів, аудіо і відеокасети; організація і проведення активних форм ігрової діяльності – літературних вікторин, конкурсів, інтелектуальних і рухливих ігор; демонстрація відеофільмів, прослуховування грамзаписів казок і художніх творів, літературні читання; поєднання гри з тематичною літературою; координація і взаємодія з питань організації дозвілля дітей з бібліотеками та позашкільними закладами. Ігroteка є однією з головних ознак сучасної, прогресивної бібліотеки.

Важливість ігрових форм у роботі з читачами-дітьми безперечна. Ігри допомагають сформулювати самостійний вибір книжки читачем, привертають увагу дітей до особливостей книжки, які вони можуть не помітити при самостійному читанні. Відгадуючи героїв книжки, визначаючи, з якої книжки прочитаний уривок, хто автор твору, дитина отримує додаткові мотиви для вдумливішого та уважнішого читання. Треба наголосити, що такі ігри представляють розмаїття методик та прийомів: чергування запитань та завдань різної складності, щоб кожний учасник, більш чи менш начитаний, міг знайти відповідь, упоратися із завданням, щоб усім було цікаво. Це позитивно впливає на формування читацьких інтересів, викликає у дитини бажання взяти у бібліотеці книжки на ту чи іншу тему.

Наукові праці [Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»] : наук. журн. – Миколаїв, 2010. – Т. 144. Вип. 131. – С. 101–105. – («Педагогіка»).

РОЗДІЛ 6

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ БІБЛІОТЕК. ІННОВАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА

Виногорова О. Б.

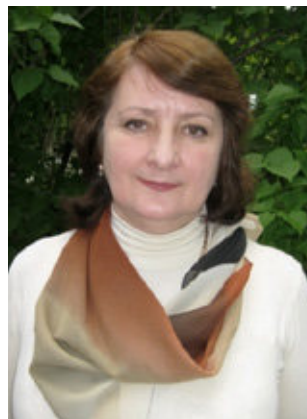
Єрмолаєва Г. А.

Саприкін Г. А.

**ВИНОГРАДОВА
ОЛЕНА БОРИСІВНА,**

*кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора з бібліотечної роботи
Державної бібліотеки України для юнацтва*

Народилася 19 липня 1954 р. у м. Києві. У 1971 р. закінчила середню школу. 1971–1975 рр. – Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія»; 1995–1998 рр. – аспірант Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

У 1998 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Науково-методична діяльність публічних бібліотек України 70–90 рр.» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор, М. С. Слободяник)

У 2004 р. присвоєно вчене звання доцента кафедри менеджменту, економіки та права.

1975–1987 рр. – старший бібліограф, старший методист, зав. сектором Державної республіканської бібліотеки УРСР (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого); 1987–1988 рр. – старший інспектор Міністерства культури України; 1988–1998 рр. – учений секретар Національної парламентської бібліотеки України; 1998–2000 рр. – зав. науково-методичним відділом Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук ААН (нині Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України); 2002–2007 рр. – директор Державної історичної бібліотеки України (нині Національна історична бібліотека України); з 2012 р. по теперішній час – заступник директора Державної бібліотеки України для юнацтва.

За час роботи в бібліотечній галузі неодноразово була учасником професійних форумів державного та міжнародного рівнів. Так, зокрема, брала активну участь в організації та проведенні I та II Всеукраїнських Конгресів бібліотекарів (1992, 1996).

У 2003 р. за ініціативою О. Б. Виноградової та при підтримці Міністерства культури України в Державній історичній бібліотеці України було впроваджено систему автоматизації бібліотек ІРБІС, що у подальшому сприяло інноваційному розвитку установи.

З 2000 р. розпочала викладацьку діяльність на посаді доцента та продовжує до сьогодні на посаді професора у таких вищих навчальних закладах: Київський Національний університет культури і мистецтв, Європейський університет, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Канівський

гуманітарний інститут Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини.

2008–2012 рр. – учений секретар спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій (К 26.849.02; Д 26.850.02) у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Керує науковою роботою аспірантів (дві кандидатські); виступає опонентом на захистах дисертаційних робіт.

Автор понад 50 публікацій, учасник багатьох наукових міжнародних та всеукраїнських конференцій. Займається рецензуванням та редагуванням наукових видань, у т.ч. монографій, наукових досліджень, навчальних посібників, науково-допоміжних бібліографічних покажчиків, наукових збірників, матеріалів конференцій, статей.

Викладає дисципліни: «Організація діяльності інформаційних установ», «Управління діяльністю інформаційних установ», «Діловодство», «Соціальні комунікації», «Документно-інформаційні комунікації», «Науково-дослідна робота».

Коло наукових інтересів: питання організації та управління інформаційними установами в сучасних умовах, забезпечення соціальних комунікаційних процесів, історичні дослідження у галузі культури.

Основні публікації:

1. Організаційні засади науково-методичної роботи публічних бібліотек України: досвід, перспективи / О. Б. Виноградова // Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє : зб. ст. до міжнар. наук.-практ. конф. – К., 1997. – С. 22–31.
2. Результати експертної оцінки проблем розвитку науково-методичної діяльності публічних бібліотек України / О. Б. Виноградова // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ. –аналіт. бюл. – К., 1997. – Вип.21. – С. 3–9.
3. Науково-методичне забезпечення діяльності сільськогосподарських бібліотек України / О. Б. Виноградова // Інформаційні ресурси та їх використання в агропромисловому виробництві : зб. наук. праць. – К., 2000. – №2. – С. 207–211.
4. Визначення перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації працівників інформаційно-документаційної сфери / О. Б. Виноградова // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2002. – Т. 8. – С. 251–255.
5. Організація діяльності бібліотеки як навчальна дисципліна: історія, перспективи викладання / О. Б. Виноградова // Бібліотечна планета. – 2002. – №1. – С. 14–15.
6. Збереження бібліотечних фондів у процесі їх використання / О. Б. Виноградова // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2004. – №4. – С.47–50.
7. Оцінка качества деятельности библиотеки : системный подход к определению критериев / Е. Б. Виноградова // Бібліотечний форум України. – 2005. – №4. – С. 23–25.
8. Державна історична бібліотека України – джерельна база історичної науки / О. Б. Виноградова // Пам'ять століть. – 2006. – №2. – С. 221–223.
9. Організація діяльності інформаційних установ як навчальна дисципліна / О. Б. Виноградова // Документознавство, бібліотекознавство, інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2006. – С. 179–181.
10. Бібліотеки для юнацтва : інноваційні аспекти діяльності / О. Б. Виноградова // Бібліотека і розвиток доступу до правової та соціально значущої інформації: зб. матер. Міжнар. наук. конф. – Додаток до зб. наук. праць НБУВ. Вип. 33. – К., 2012. – С. 35–38.
11. Інноваційна діяльність бібліотеки для юнацтва : основні шляхи та методи / О. Б. Виноградова // Наукові праці НБУВ. – Вип. 35. – К., 2013. – С. 516–520.

Організація діяльності бібліотеки як навчальна, дисципліна: історія, перспективи викладання

В історії розвитку майже кожної галузі науки або окремого її напрямку бувають складні етапи, обумовлені конкретними як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Не виключенням в цьому плані і вітчизняне бібліотекознавство. Певні негативні тенденції розвитку бібліотечної галузі сьогодні безумовно відбиваються на стані підготовки фахівців, які мають забезпечити стабільну діяльність бібліотек – провідних інформаційно-комунікативних центрів.

Як свідчать особисті спостереження автора під час керівництва практикою випускних курсів бібліотечних факультетів протягом 90-х років, відчувається дефіцит теоретичних, а особливо – практичних знань у студентів, необхідних для повноцінної участі в організації діяльності бібліотеки та раціоналізації праці бібліотечних фахівців відповідно до вимог вітчизняної та міжнародної практики.

Розгляд організації діяльності бібліотеки як окремого напрямку бібліотекознавства, його становлення та розвиток має свою історію та зумовлений певною логікою. Витоки формування цього напрямку можна віднести до теоретичних напрацювань М. Шреттінгера та Ф. Еберта. Значний внесок у розробку питань організації праці в бібліотеках зробила Л. Хавкіна. Праці цих корифеїв в бібліотекознавстві мали як теоретичний, так прикладний характер.

Використавши досвід попередників та опрацювавши їхнє надбання, «відомий педагог, теоретик бібліотекознавства І. Фрумін розробив програму відповідної навчальної дисципліни та видав широко розповсюджений у професійних колах підручник для бібліотечних вузів «Библиотечное дело: организация и управление». Дане видання протягом багатьох років активно використовувалося при викладанні цієї дисципліни в усіх бібліотечних вузах Радянського Союзу, зокрема в Україні, де викладачі також користувалися методичними матеріалами та підручником цього автора, звичайно доповнюючи їх напрацюваннями вітчизняних практиків. При цьому слід підкреслити, що поняття «організація» і «управління» в бібліотечній справі на той час не розділялись і використовувались паралельно. Фактично І. Фрумін у своєму курсі висвітлював і організаційні, і управлінські аспекти бібліотечної праці.

Подальший розвиток дисципліни відбувався за двома основними напрямками – управління та організація.

В 90-х рр. в українському бібліотекознавстві на рівні монографій та навчальної літератури були спроби виділення «організації діяльності» як окремого напрямку бібліотечної науки і практики та самостійної навчальної дисципліни. Проте аналіз змісту деяких навчальних посібників переконує в тому, що їхні автори все ж тяжіють до паралельного розгляду проблем організації діяльності та управління, не розмежовуючи ці поняття.

Слід також відзначити, що у цей період спостерігається суцільне захоплення таким поняттям, як «менеджмент», та відбувається його впровадження в різні сфери суспільного життя, зокрема науку та освіту. Саме в 90-х роках до навчальних планів бібліотечних факультетів введено курс «Бібліотечний менеджмент». Із розвитком менеджменту як науки відбувалися також принципи зміни щодо теоретичних підходів та їхньої практичної реалізації в організації діяльності бібліотек. Безумовно, це дало певні позитивні результати для розширення світогляду студентів, усвідомлення ними місця закладів бібліотечно-інформаційної галузі в розвитку держави. Даний процес обумовлювався також необхідністю переходу до нових економічних відносин в усіх сферах суспільного

життя. Разом з цим, при викладанні нового курсу залишилися поза увагою деякі вкрай необхідні аспекти організації діяльності бібліотеки.

Для подальшого розгляду питання вбачається корисним звернутися до термінологічних понять.

Так, тлумачні словники – і минулих років видання, і сучасні – подають визначення термінів «менеджмент» та «організація», досить чітко їх розмежовуючи. Зокрема «менеджмент» розглядається як особливий різновид управління діями найманого персоналу підприємств та інших суб'єктів економіки, що включає створення, контроль за виконанням і постійне коригування механізмів роботи підприємства відповідно до актуальних потреб. Термін «організація» (від лат. organize – надаю стрункий вид, упорядковую, улаштовую) трактується як упорядкованість, узгодженість та взаємодія диференційованих окремих частин цілого, обумовлених його будовою, і також означає сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення чи удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого. Таким чином поняття «менеджмент» та «організація» не виключають, а доповнюють одне одного.

Також слід відзначити, що в умовах розбалансованості більшості галузей науки, виробництва, освіти все більшої ваги набувають риси, що характеризують «організацію» як окрему об'єктивну субстанцію.

Для подальшого розвитку бібліотечної науки та практики одним із стрижневих моментів є усвідомлення фахівцями наявності управлінських аспектів в організації діяльності та організаційних аспектів в управлінні бібліотечною установою. Безумовно, важелі управління впливають на організацію діяльності. У свою чергу елементи організації відбиваються на методах управлінської роботи.

Отже, здійснений автором аналіз теоретичних досліджень вітчизняних вчених, в яких обґрунтовуються поняття «менеджменту» та «організації діяльності», а також принципів підходи до оцінки кінцевих результатів праці «менеджера» та «організатора», дають підставу визначити «організацію діяльності» як окремий напрям бібліотекознавства.

Ці дослідження стали своєрідним поштовхом до розробки автором окремої навчальної дисципліни «Організація діяльності бібліотеки» для студентів спеціальності 7.020.102 – «Бібліотекознавство і бібліографознавство».

Для забезпечення процесу викладання створено типову та робочу програми дисципліни. Протягом 2000–2001 навчального р. студенти III та IV курсів факультету документних комунікацій та міжнародної інформації Київського національного університету культури і мистецтв прослухали цей курс у повному обсязі.

Основними завданнями представленої дисципліни є:

- надання студентам цілісного теоретичного уявлення про комплекс напрямів, форм і методів організації діяльності бібліотеки як соціокультурного та науково-інформаційного закладу;
- засвоєння студентами теоретичних та науково-практичних базових засад діяльності бібліотеки;
- оволодіння основними принципами організації діяльності установи;
- ознайомлення з інноваційними процесами в організації діяльності та основними шляхами інтенсифікації праці в бібліотеці;
- формування практичних навичок організації діяльності бібліотеки та роботи бібліотечних фахівців.

Курс побудовано за трьома тематичними блоками.

Перший блок знайомить студентів з теоретичними уявленнями про організацію діяльності бібліотеки на різних етапах розвитку галузі та основними поняттями і

категоріями, що мають безпосередній зв'язок з предметом курсу. Розглядаються також основні принципи системної організації бібліотечної мережі в цілому, та варіанти побудови моделей галузевих бібліотечних мереж України зокрема.

Розвиток теорії класифікації функцій розкривається в організаційно-технологічному аспекті, а функціональний аналіз бібліотеки здійснюється за схемою: організація – технологія. Студенти також працювали з основними документами, які регламентують діяльність бібліотеки щодо виконання її сутнісних та соціально-культурних функцій.

У другому блоці курсу предметно вивчаються основні підходи до забезпечення системи планування та звітності в установі на всіх її рівнях (від індивідуального до загальнобібліотечного).

Однією із стрижневих тем програми є «Структура бібліотечної технології та документне забезпечення технологічних процесів, де розкриваються основні технологічні цикли, подається характеристика класифікації типів бібліотечних операцій, а бібліотечна технологія у своїй сукупності розглядається як об'єкт документного забезпечення. Як свідчить досвід викладання, окремі технологічні поняття доцільно розглядати на прикладах організації конкретних бібліотечних процесів.

Разом із характеристикою традиційної бібліотечної технології при подачі цієї теми враховувалися сучасні тенденції переходу бібліотек на новітні технології, зокрема автоматизацію виробничих процесів.

Із особливою зацікавленістю студентами сприймалася тема «Основні принципи організації фінансової діяльності бібліотеки», яка передбачає розкриття реальних шляхів покращення ресурсного забезпечення установи, підвищення професійного рівня та розширення можливостей для розвитку кожної особистості у професійній сфері незалежно від посади, що вона обіймає. Вивчалась міжнародна практика донорської допомоги бібліотекам, методика та етапи організації роботи з міжнародними програмами їхньої підтримки.

Однією із базових тем курсу є «Методичне забезпечення діяльності бібліотеки». За свідченням фахівців, саме відсутність належного рівня методичного забезпечення сьогодні негативно відбивається на розвитку культури, освіти, науки та ін. Відійшло у минуле сприйняття методичної діяльності як суто керівного механізму управління галуззю. Все більше усвідомлюється необхідність розвитку таких понять, як «методична допомога», «підвищення кваліфікації» та «професійне спілкування». В роботі бібліотек – методичних центрів поширюються консультаційні форми, зокрема, активно впроваджується в бібліотечну практику поняття «консалтинг».

Студентів, безумовно, доцільно знайомити із традиційними напрямками, формами і методами науково-методичної праці та розкривати перспективні шляхи розвитку методичного забезпечення діяльності бібліотек. Під час лекційних і семінарських занять обговорювалися також основні форми методичного забезпечення функціонування бібліотек, що застосовуються у міжнародній практиці.

Підсумкова тема другого блоку розкриває інноваційні процеси в організації діяльності бібліотеки. До кола її основних питань належать висвітлення структури та функцій інноваційного процесу, характеристика базових понять, класифікація інновацій. Наголошувалося також на необхідності врахування соціально-психологічних аспектів при розробці та впровадженні нововведень в бібліотеці, усвідомленні ключових моментів взаємодії її керівників та розробників нововведень на різних етапах інноваційного процесу.

Останній, третій, блок розкриває сутність, завдання та основні напрями організації праці в бібліотеці. Предметом вивчення стали соціально-економічні, техніко-технологічні, психофізіологічні та бібліотекознавчі основи організації праці.

Одним із найважливіших і складних для сприйняття студентами є питання принципів і методів нормування праці в бібліотеці. Теоретико-методичні засади цієї роботи, характеристика норм бібліотечних процесів, основні принципи і методи їхнього встановлення – предмет розгляду наступної теми. Особливо важливим при цьому вбачається обговорення аудиторією об'єктивних та суб'єктивних факторів організації бібліотечної діяльності, що впливають на процеси нормування праці в умовах переходу на новітні технології.

Програма курсу завершується темою «Шляхи інтенсифікації праці в бібліотеці», яка передбачає викладання невеликого за обсягом, але максимально сконцентрованого лекційного матеріалу та вільну дискусію, обмін думками щодо організації праці в сучасних умовах впровадження інформаційних технологій в бібліотеках. Слід підкреслити прикладний характер представленого курсу. Саме ця обставина викликала жваву реакцію аудиторії навіть під час лекцій. Проведення ж практичних занять у формі проблемних семінарів, ділових та ситуаційних ігор давало студентам змогу виявити свою здатність до самостійної роботи, причому чітко визначались певні групи, зокрема, «лідери-організатори», «сумлінні виконавці», «інертні спостерігачі».

У результаті вивчення теоретичного курсу та участі у практичних заняттях студенти отримали реальну можливість усвідомити себе як майбутніх фахівців і визначити своє місце в інформаційно-бібліотечній сфері.

Отже, досвід викладання курсу засвідчив, що є всі підстави розглядати «організацію діяльності» як окремий напрям бібліотечної роботи та окрему навчальну дисципліну, що надасть реальний шанс забезпечити підготовку таких фахівців, котрі будуть спроможні організувати діяльність бібліотечних закладів, враховуючи якісно нові потреби суспільства у новому тисячолітті.

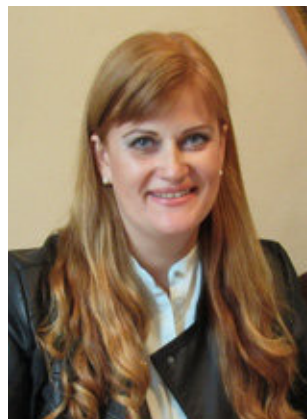
Бібліотечна планета. – 2002. – № 1. – С. 14–15.

ЄРМОЛАЄВА ГАННА АНАТОЛІЇВНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри документознавства та
інформаційних систем Миколаївської філії
Київського національного університету
культури і мистецтв*

Народилася 8 лютого 1976 р. у м. Миколаєві. У 1993 р. закінчила ЗОШ №19 м. Миколаєва. У 1997 р. закінчила Київський державний інститут культури зі спеціальності «Бібліотекознавство та бібліографія» за фахом «Книгознавець-бібліограф книготорговельного підприємства» (диплом з відзнакою). З січня 1998 р. по грудень 2001 р. навчалася в аспірантурі КНУКіМ.

Протягом 1997–1998 рр. – бібліотекар І категорії Миколаївської обласної бібліотеки для юнацтва; 1998–2000 рр. – диспетчер бібліотечного факультету Миколаївської філії КНУКіМ; 2000–2008 рр. займала посади: викладача, старшого викладача, доцента з наказу кафедри документознавства та інформаційної діяльності Миколаївської філії КНУКіМ. З 2008 р. – доцент кафедри документознавства та інформаційних систем факультету менеджменту та бізнесу ВП «Миколаївська філія» КНУКіМ.

2006 р. захистила кандидатську дисертацію у спеціалізованій вченій раді К 26.807.01. Київського національного університету культури і мистецтв за спеціальністю 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на тему: «Розвиток здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери» і здобула ступінь кандидата педагогічних наук (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Т. С. Менько).

2008 р. отримала вчене звання доцент кафедри документознавства та інформаційних систем.

Автор понад 20 наукових та навчально-методичних праць. Учасник міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій і семінарів. Науковий керівник дипломних, курсових робіт.

Викладає дисципліни: «Документознавство та інформаційна діяльність», «Лінгвістичні основи документознавства», «Документаційне забезпечення управління», «Інформаційний менеджмент», «Керування документаційними процесами», «Державна інформаційна політика», «Електронне врядування», «Інформаційно-аналітична діяльність в державному управлінні», «Інноваційні технології в документно-інформаційній сфері», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Управління сучасною бібліотекою».

Коло наукових інтересів: інноваційне управління сучасною бібліотекою.

Основні публікації:

1. Еволюція поглядів на зміст і завдання управління бібліотекою в умовах ринкових перетворень / 90-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. / Г. А. Єрмолаєва // Вісн.

Кн. палати. – 2006. – №12. – С. 30–33. **2.** Економічні засади функціонування бібліотеки в умовах ринку / Г. А. Єрмолаєва // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №11. – С. 22–25. **3.** Зміст і завдання управлінської підготовки в системі вищої бібліотечної освіти / Г. А. Єрмолаєва // Вісн. Кн. палати. – 2007. – №5. – С. 21–25. **4.** Оцінка психолого-педагогічної здатності керівних кадрів бібліотечної системи півдня України до управління сучасною бібліотекою: за матеріалами дослідження / Г. А. Єрмолаєва // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 9. – С. 39–42. **5.** Система підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів як одна з провідних функцій управління бібліотечними колективами / Г. А. Єрмолаєва // Вісн. Кн. палати. – 2007. – №8. – С. 27–30. **6.** Соціально-педагогічні умови удосконалення управління у документально-інформаційній сфері бібліотек / Г. А. Єрмолаєва // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку : зб. наук. праць : Ч.3. – Миколаїв ; Одеса, 1999. – С. 46–50. **7.** Соціально-психологічні та педагогічні характеристики керівника сучасної бібліотеки / Г. А. Єрмолаєва // Вісник КНУКІМ : зб. наук. .пр. – Вип.9. – К., 2003. – С. 41–49. – (Серія «Педагогіка»). **8.** Сучасний менеджер і зміни управління в бібліотеці / Г. А. Єрмолаєва // Вісн. Кн. палати. – 2001. – №12. – С. 22–25. **9.** Сучасні вимоги до керівних кадрів бібліотечної системи України (Огляд результатів соціологічних досліджень дев'яностих років двадцятого та початку двадцять першого ст.) / Г. А. Єрмолаєва // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №10. – С. 22–28. **10.** Формування сучасних вимог до менеджера бібліотечних систем відповідно до процесів в українській освітній практиці / Г. А. Єрмолаєва // Рідна школа. – 2002. – №5. – С.54–56.

Сучасні вимоги до керівних кадрів бібліотечної системи України (огляд результатів соціологічних досліджень дев'яностих років двадцятого та початку двадцять першого ст.)

З початку 1990-х років в Україні спостерігається активізація емпіричних досліджень соціально-демографічних, психологічних, професійних характеристик та діяльності як бібліотечних працівників загалом, так і керівників бібліотек зокрема. В цей же період у вітчизняному бібліотекознавстві активно розробляються концепції образу сучасного бібліотечного управління, різного роду моделі і професіограми. Він представлений працями таких відомих науковців, викладачів і практиків як Т. Долбенко, В. Загуменної, В. Ільгінаєвої, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, Т. Менько, Л. Петрової, М. Слободяника, Л. Троєльнікової, А. Чачко, І. Шевченко та ін. Аналіз і узагальнення результатів цих розробок засвідчили, що перелік вимог, які висувуються до керівника бібліотеки, зазнає в сучасних умовах значних змін. Це, відповідно, актуалізує потребу їх детальнішого вивчення і систематизації.

Крім наукових розвідок, українські бібліотеки провели соціологічні вивчення та виконали ряд науково-дослідних робіт з питань управління, ефективності менеджменту, вимог до сучасних керівників бібліотек, кадрового складу тощо, разом з тим авторка даної статті узагальнила методика та результати соціологічних досліджень бібліотечних фахівців, проведених в Україні протягом останніх років.

З 1992 р. матеріали досліджень почали висвітлюватися на сторінках щоквартального інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках». Поряд з публікаціями емпіричного характеру в бюлетені подано матеріали, які мають методичне навантаження, відображаються загальні аспекти

методик, що були застосовані в дослідженнях. Потреба у такому виданні для бібліотек обумовлена інтенсивним розвитком та поширенням соціологічних досліджень, спрямованих на вивчення місця і ролі бібліотек серед інших соціальних інститутів.

Крім науково-теоретичного та практичного журналу «Бібліотечний вісник», який видається з 1993 р., з'явилися науково-практичний журнал «Вісн. Кн. палати» (1996) та науково-виробничий журнал «Бібліотечна планета» (1998). У 1999 р. розпочалося видання збірника наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури», який являє собою логічне продовження на новій інформаційній основі міжвідомчого науково-методичного збірника «Бібліотекознавство і бібліографія» (1964–1992), що упродовж майже 30 років у багатьох аспектах висвітлював актуальні проблеми бібліотечної справи. Для висвітлення результатів науково-дослідної та практичної роботи своїх працівників ХДНБ ім. В. Короленка в 1996 р. започаткувала видання збірників наукових статей.

З 1999 р. у Київському національному університеті культури і мистецтв почали виходити збірник наукових праць «Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні», а також «Вісник КНУКіМ» у серіях «Історія», «Педагогіка», «Філософія». У них публікуються результати досліджень науковців, аспірантів та докторантів цього закладу з актуальних проблем бібліотечної науки, освіти, професії.

В зазначений період були проведені наступні соціологічні вивчення: «Портрет бібліографа» та «Бібліотекар 90-х років» (Луганська ОУНБ), «Сучасний бібліотекар: становлення професійної свідомості» (Миколаївська ОУНБ), «Бібліотечна професія: сучасний стан і перспективи» (Кіровоградська ОУНБ) та декілька соціологічних розвідок Донецької, Закарпатської, Одеської та Хмельницької ОУНБ. Здебільшого, в цих дослідженнях проаналізовано соціально-демографічні та психологічні характеристики фахівців. У деяких випадках розкриваються їхні професійні потреби.

Проводились й соціально-психологічні тренінгові заняття з групою директорів київських ЦБС, які також мали на меті з'ясувати, наскільки керівник відповідає займаній посаді, усвідомлює позитивні або негативні особливості свого керівництва тощо.

Під час спостереження за груповою поведінкою керівників було помічено, що у порівнянні зі звичайними працівниками, вони більш вправні у виконанні мовних завдань, мають багатий лексикон, демонструють більшу варіантність висловлювань, володіють технікою висловлювання прохання, поради, розпорядження та ін. Аналізуючи і вирішуючи конкретні ситуації у спілкуванні, керівники здатні продукувати більше вольових рішень. Вони демонструють свободу творчості і розкутість уваги.

В оцінці свого службового становища директори висловили так звані «еґоїстичні» (43%), «управлінські» (24%), «комунікативні» (24%) та «альтруїстичні» (9%) мотиви. До «еґоїстичних» належать можливість першочергового ознайомлення з новинками літератури і періодикою, затишок, комфорт, гарний інтер'єр робочого кабінету, можливість усамітнитися, відносно вільний робочий день, зручний режим роботи, можливість самому визначати свою діяльність, бути незалежним тощо. «Управлінськими» названі право останнього слова, можливість нав'язувати свої ідеї підлеглим, потреба бути першим, щоб вести інших, можливість бачити інші бібліотеки, запозичувати краще, заохочення праці підлеглих. До «комунікативних» віднесено пізнання нового в людях, спілкування з читачами, можливість мати інтелігентних співбесідників,

цікаве спілкування, вплив на морально-психологічний клімат в колективі. Серед «альтруїстичних» вказано виховання молоді, залучення її до літератури, допомога студентам, школярам, усвідомлення того, що надаєш знання читачам і роботу – бібліотекарям, піклування про підлеглих, позитивний вплив на них.

В 1999 р. Національною парламентською бібліотекою України було проведено соціологічне дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря», метою якого було вивчення соціально-психологічних особливостей бібліотечної професії в складних сучасних умовах та виявлення перспектив її розвитку. Вивчення проводилось на базі бібліотек Запорізької, Одеської, Рівненської та Харківської областей. В анкетуванні взяли участь колективи двох державних наукових, чотирьох обласних універсальних наукових бібліотек, бібліотек міських і районних ЦБС базових регіонів (всього більше 600 бібліотечних працівників).

Матеріали дослідження засвідчили, що в базових бібліотеках більшість фахівців – жінки у віці від 31 до 45 років. Молоді спеціалісти та пенсіонери складають по 11%. Більшість респондентів мають вищу освіту (близько половини – вищу спеціальну), кожен четвертий – середню спеціальну. Фахівці зі стажем роботи 15–20 і більше років складають 70%. Майже половина опитаних стали бібліотекарями за покликанням, третина – за обставинами, 13% – за порадою родичів, 10% – випадково.

Половина респондентів вважають, що повністю виконують свої професійні обов'язки, третина – вважають за можливе працювати з більшою ефективністю, 18% можуть працювати краще за певних умов. Представники двох останніх груп є тим творчим потенціалом, з якого можна формувати групу лідерів та виховувати нові керівні кадри.

Більш ніж половина опитаних майже задоволені оцінкою своєї праці з боку керівництва бібліотеки, 80% – з боку колег, дві третини – з боку суспільства. Із запропонованого переліку важливих професійних знань і навичок на перше місце спеціалісти поставили комунікабельність, знання структури читацької аудиторії, її інтересів, фондів бібліотеки, аналітичні здібності. На останні місця потрапили знання іноземної мови, дослідницьких та прогностичних методів, що певною мірою характеризує відносний консерватизм бібліотекарів.

Із запропонованих особистісних якостей, які потрібні для подальшого розвитку професії, більшість спеціалістів виділили ерудицію і творчу активність. Трохи менше половини респондентів вважають важливими конструктивне мислення і культуру спілкування. Наступні місця посідають вихованість, тактовність та ініціативність. Найменший рейтинг одержали такі властивості, як цілеспрямованість, сумлінність та вміння контролювати свої емоції. Хоча остання характеристика в суто жіночих колективах має дуже велике значення, як у спілкуванні з читачами, так і в повсякденних стосунках у колективі. Серед інших перелічених професіоналами рис, необхідних фахівцю, називалися почуття гумору, компетентність, вміння постійно вчитися та розширювати свій світогляд.

Оцінюючи зміни в діяльності своїх бібліотек на сучасному етапі, 70% бібліотекарів вказують на такі недоліки, як відсутність координаційних зв'язків, адресної допомоги з боку методичних центрів, розгубленість у прийнятті рішень.

До анкети було закладено цілий блок запитань щодо інформаційних потреб фахівців та підвищення їхньої кваліфікації. Переважна більшість спеціалістів наукових бібліотек, за даними анкетування, визнали потребу у поповненні професійних знань (понад 70%). Здебільшого, це респонденти 31–45 років, з вищою освітою та значним стажем роботи.

На озайомлення з професійною літературою переважна частина респондентів витрачає 1–2 години на тиждень, 14% – від 3 до 5-ти годин. Серед форм підвищення

кваліфікації більше половини спеціалістів виділили конференції, стажування, семінари та консультації, згадувалися також «круглі столи». Отже, користуються популярністю активні форми навчання, де спілкування з колегами приносить найбільшу користь, дає змогу почути кваліфікованих спеціалістів, обміну досвідом. На останніх місцях опинилися обласні курси підвищення кваліфікації та навчання в ДАКККіМ, що безперечно, свідчить про їхню недостатню дієвість.

Більш ніж половина фахівців задовільно оцінюють морально-психологічний клімат в колективах бібліотек, який сприяє розвитку ініціативи працівників та нових ідей. Однак, близько чверті респондентів посилаються на конфліктні ситуації в колективах, недостатню поінформованість співробітників, навіть на апатію та байдужість.

Характеризуючи стиль керівництва бібліотекою, переважна більшість респондентів визначили його як демократичний, при якому керівник намагається вирішувати всі проблеми разом із співробітниками, особисто розв'язує тільки найважливіші питання. В той же час більше чверті працівників відмічають такий стиль керівництва, при якому керівник вимагає, щоб усі справи доповідали тільки йому, а всі проблеми вирішує самостійно, тобто 17% опитаних вважають стиль керівництва диктаторським.

Під час дослідження було опитано 55 керівників базових бібліотек. Це жінки, переважно, у віці 46–55 років, з вищою спеціальною освітою, зі значним стажем роботи в бібліотеках. Певна частка припадає на досить молодий для бібліотечного керівника і активний вік – від 31 до 45 років. Керівні кадри пенсійного віку становлять 12%. Отже, можна підсумувати, що найчастіше керівний контингент – це люди творчого, працездатного, за висновками соціологів, віку.

Майже стовідсотково керівники бібліотек різних типів системи Міністерства культури і мистецтв України мають вищу фахову освіту. Один з них – кандидат історичних наук (Рівненська ОУНБ). Досвід роботи в бібліотечній справі, а саме в книгозбірнях, значний – майже 51% мають стаж більше 20 років.; трохи менше третини – понад 10 років. Безпосередньо керівною діяльністю вони займаються різні відрізки часу. Є досвідчені керівники із стажем більше 10 років, є і досить «молоді» управлінці, які займають свою посаду від 5 до 10 років.

Одною з гіпотез дослідження була така: «Керівник – лідер, який спирається на команду однодумців, вміє визначити пріоритет діяльності бібліотеки, сприяє її виживанню та розвитку в складних економічних умовах». Як оцінюють самі себе з цієї позиції керівники?

Переважна більшість опитаних вважає, що рівень їх авторитету і в бібліотеці, і в області чи районі досить високий і впливає на розвиток бібліотечної справи в регіоні. Всі респонденти впевнені, що мають в своїх бібліотеках команди однодумців і майже всі вважають, що здатні об'єднати колективи бібліотек на виконання актуальних завдань. В той же час лідерами в своїх колективах себе вважають лише 64% опитаних керівників.

Більшість керівників висловились, що нормально сприймають критичні зауваження від підлеглих. В той же час, 70% директорів бібліотек та їх заступників вважають себе настільки компетентними керівниками, що не допускають можливості співробітництва з іншими фахівцями.

Основними позитивними змінами в своїй діяльності керівники визначили отримання самостійності у здійсненні творчих задумів та зменшення обсягів непотрібної документації, негативними – розірвання усталених зв'язків між бібліотеками. Безперечним фактом є те, що ніколи раніше керівник бібліотеки не мав такої самостійності в діях та рішеннях, таких можливостей при мінімумі засобів і, водночас, такої відповідальності, як сьогодні.

Крім професіоналізму, від керівника очікують вміння на достатньо високому рівні оперувати знаннями в фінансово-економічній, правовій, психологічній, організаційній, науково-дослідній сферах, володіти навичками підприємницької та комерційної діяльності. Він повинен мати продуману стратегію розвитку бібліотеки і управління персоналом, вміння прогнозувати та передбачати в таких соціально-економічних умовах, які характеризуються несподіваністю та непередбаченістю. До того ж, сучасний керівник повинен мати добре розвинені особистісні якості організатора та лідера, не боятися інновацій та нових знань, раніше бібліотечної професії не притаманних, володіти конструктивним мисленням, орієнтуватися в ситуації та знаходити оптимальні варіанти своєї поведінки у ставленні до персоналу, читачів, також у взаємовідносинах із зовнішнім середовищем.

Однією із складових успіху, фактором зростання ролі сучасного бібліотечного управлінця є його здатність до освіти, самоосвіти, постійного підвищення кваліфікації не тільки як фахівця своєї справи, але й як професіонала-керівника. Пріоритетність знань для опитаних, за їх власним ранжуванням, можна визначити як важливі, середньої важливості і незначущі. Головними для своєї діяльності керівники всіх бібліотек назвали проблеми організації та управління, основ економіки і законодавства бібліотечної галузі. Назване коло питань демонструє думку респондентів про те, з чого складається фундамент їхньої діяльності. Не дуже важливими для себе управлінці вважають знання основ менеджменту та маркетингу, передових вітчизняних і зарубіжних бібліотечних та інформаційних технологій. І зовсім незначну увагу приділяють знанням з педагогіки, психології, етики, іноземної мови та методів фандрайзингу. Очевидно, до цих питань ще не дійшла черга. Сучасне управління також передбачає наявність високої правової культури з різних проблем.

Нині основним критерієм при доборі кадрів для бібліотеки є не спеціальність, а кваліфікація, рівень професійної підготовки, вміння виконувати різні види складних робіт. Ініціатива поступово переходить від керівництва до співробітників.

Підводячи підсумки опитування фахівців, З.Савіна відзначає, що воно, здебільшого, характеризує високий освітній рівень бібліотекарів, задоволеність їх оцінкою з боку керівництва, колег та громадськості; готовність докласти певних зусиль для підвищення ефективності праці; культуру спілкування, тактовність, творчу активність фахівців. Респонденти усвідомлюють сучасні проблеми своїх бібліотек, розуміють значення новітніх технологій і, відчувачи потребу у поповненні професійних знань, займаються самоосвітою.

Разом з тим, дослідження показало і ряд існуючих проблем. Так, залишається, актуальним питання підвищення іміджу бібліотечної професії. З одного боку, це проблема загальнодержавного характеру, з другого – саме бібліотекар, який постійно спілкується з користувачем, створює імідж свого закладу.

Керівникам бібліотек слід активніше використовувати потенціал працівників них команду односторонців; заохочувати фахівців до освоєння нових технологічних процесів, вивчення іноземної мови; відновити в бібліотеках систему підвищення кваліфікації шляхом запрошення інших спеціалістів або використання своїх ерудованих працівників для підготовки лекцій для колег. У складні для нашої галузі часи велике значення для діяльності колективу має морально-психологічний клімат. Для психологічного розвантаження бібліотекарів добре було б запровадити заняття з кваліфікованим психологом, який може підготувати та провести відповідні тренінги спілкування, тестування тощо.

У 1999 р. вивчалися дитячі бібліотекарі з Державної бібліотеки України для дітей, Донецької, Київської, Сімферопольської МЦБС для дітей, Кримської

республіканської бібліотеки для дітей, Донецької та Хмельницької обласних бібліотек для дітей.

Було опитано 469 респондентів: 11,3% керівників, 74,2% бібліотечних працівників, 14,5% молодих спеціалістів.

За стажем роботи бібліотечні працівники розподілилися таким чином:

від 25–30 років – 14%

20–25 років – 16%

10–20 років – 37%

3–10 років – 27%.

Стаж роботи керівників:

від 25–30 років – 28%

20–25 років – 32%

10–20 років – 19%

3–10 років – 20%.

Молоді спеціалісти зі стажем до 3-х років складають 15% від загальної кількості респондентів.

Як оцінюють своїх підлеглих, на думку самих підлеглих, керівники установ та завідувачі підрозділами? 82% опитаних з певним ваганням засвідчили що задоволені оцінкою своєї праці з боку керівництва. Відповіді працівників, які безпосередньо спілкуються з керівниками установи, були більш впевненими. Кількість тих, що ствердно відповіли на це запитання, склала 60%. Незадоволення оцінкою своєї праці висловили 11% опитаних.

Картина оцінки респондентами ставлення завідуючих підрозділами до їхньої роботи дещо розпливчата, оскільки 36% зовсім не відповіли на поставлене запитання, решта 62% відповіли позитивно. Лише 11% назвали оцінку своєї роботи негативною. Це свідчить про менталітет бібліотекарів, про їх побоювання в цей ситуаційний момент зазнати невдоволення керівника, залишитися без роботи.

За період побудови демократичного суспільства в Україні певною мірою змінився стиль керівництва в бібліотеках. 83% респондентів відповіли, що «керівник намагається вирішувати всі проблеми разом із співробітниками, особисто вирішує тільки найважливіші питання». І як результат, між працівниками та адміністрацією існує взаєморозуміння та творча співпраця. Така методика управління колективом дозволяє кожному працівникові бути причетним до розвитку своєї бібліотеки і відчувати себе професіоналом у своїй справі. А звідси і здоровий психологічний клімат в колективі, нормальна, творча атмосфера.

Але серед респондентів є люди й з іншою думкою про стиль діяльності свого керівника. Таких, що оцінюють його авторитарним, – 5%. 3% респондентів (в основному, працівники бібліотек-філіалів) вважають, що керівник самоосувається від вирішення важливих справ і його функції виконують інші працівники. Звідси можна зробити висновок, що поступальний розвиток кожної окремої бібліотеки на сьогодні неможливий без єдиної команди однодумців.

Взаємозв'язок між керівником установи і колективом є основоположним для успішного просування бібліотеки вперед. Її керівник повинен діяти як головний координатор в своїй установі і організатор її діяльності, тоді бібліотека отримає репутацію найефективнішого центру постачання інформації своїм користувачам.

Однією із складових успіху кожного фахівця є його здатність постійно поповнювати свої знання. А чи відчувають наші респонденти потребу в поповненні своїх професійних знань? 55% респондентів відповіли «так», 28% – швидше так. Найбільшу потребу у знаннях відчувають керівники бібліотек і молоді спеціалісти, 60% яких твердо сказали «так». Саме ця категорія респондентів є найбільш перспективною, відчуває потреби сьогодення. Проте, 7% респондентів

не вважають за необхідне поглиблювати свої професійні знання, підвищувати свій загальноосвітній рівень, 4% опитаних вагається в оцінці своїх професійних знань. 68% респондентів вважають, що в їх установах створено всі умови для підвищення кваліфікації і офіційно надається час для ознайомлення з професією, 12% – що його недостатньо, 13% заявили, що в робочий час їм не дозволяють цього робити.

Отримані дані підтвердили, що перехід до ринкових відносин, зміни в традиційних методах діяльності бібліотек стимулюють підвищення рівня самосвідомості, ініціативності бібліотечних працівників, орієнтують їх на постійне поглиблення та розширення професійних знань.

У цей же період провадилося дослідження «Становлення і розвиток управління ХДНБ ім. В. Г. Короленка». В його межах було здійснене опитування 157 респондентів, які із запропонованого переліку професійних, ділових та особистих якостей людини відібрали ті, які, на їх думку, мають бути притаманні ідеальному керівнику. Отримані результати засвідчили, що ідеальний керівник – це особистість з високим рівнем культури, компетентна, має організаторські здібності. Вона має бути працездатною, вміти прислухатися до думки підлеглих, піклуватися про людей, бути тактовною, знати сучасні управлінські підходи, мати економічне чуття.

З метою формування оптимального складу резерву кадрів для заміщення керівних посад було розроблено анкету і опитано 16 завідувачів відділами ХДНБ. Всі респонденти назвали працівників, яких вони б висунули до резерву на заміщення керівних посад як у своєму відділі, так і в бібліотеці в цілому, визначили, за якими критеріями вони оцінювали працівників, запропонували різні форми підвищення їх кваліфікації. При висунення працівників на вищу посаду, в першу чергу, враховувалися професійні якості (100% відповідей), характер особистості (50%), стаж роботи у відділі та бібліотеці (40%).

Дослідження також виявило, що в бібліотеці не надається належної уваги підготовці потенційних кандидатів на заміщення керівних посад: на запитання анкети «Чи доручає Вам керівництво відділом роботу, яка сприяла б Вашому професійному зростанню?» 50% респондентів відповіли – «іноді», а 22% – «ніколи».

Аналіз керівного складу бібліотеки показав, що серед зав. відділами лише 2 у віці від 31 до 40 років, 5 у віці від 41 до 50 років, 5 у віці від 51 до 55 років, 5 у віці понад 55 років. Серед зав. секторами 1 у віці від 24 до 30 років, 6 у віці від 31 до 40 років, 24 у віці від 41 до 50 років, 5 у віці від 51 до 55 років, 2 у віці понад 55 років. Серед кандидатів на заміщення керівних посад 4 у віці від 24 до 30 років, 13 у віці від 31 до 40 років, 9 у віці від 41 до 55 років, 2 у віці від 51 до 55 років.

Більшість завідувачів відділами та секторами, а також кандидатів здобули вищу освіту 10–30 років тому. Разом з тим, вони самі добирають і виховують кадри і відчувають потребу у безперервній освіті та актуалізації знань.

Вивчення мотивів трудової діяльності молодих фахівців засвідчило, що кар`єра, влада, можливість впливу на людей, момент змагання мало цікавлять респондентів. Для них провідною є можливість самореалізації як особистості, важливо, щоб робота була престижною, приносила задоволення й добре оплачувалася.

У 2000 р. Луганська ОУНБ ім. Горького розробила програму і розпочала комплексне науково-прикладне дослідження «Ефективний менеджмент: стан, стратегія розвитку». Завданнями дослідження визначено:

- аналіз фахового, вікового складу директорів ЦБС Луганської області;
- формування «Професіонал-досьє: профайл директорів»;
- виявлення особистісних, професійних, комунікативних, психологічних, педагогічних якостей, необхідних для керівника;

- створення портрету керівника очима колективу;
- навчання керівників за допомогою інноваційних методів.

У дослідженні взяли участь 32 керівники ЦБС Луганської області, серед них 15 директорів міських та 17 – районних ЦБС. Вищу освіту мають 25, середню спеціальну – 7 керівників. Вік 64% – від 41 до 55 років, 16% – від 31 до 40 років, 12% – 55 років і старше, 6% – від 25 до 30 років. Керівників віком до 25 років немає.

Дослідження проводилось поетапно:

- 1 етап – тестування під час «Дня керівника» за методиками «Лідер», «Стиль керівництва»;
- 2 етап – анкетування співробітників ЦБС за методикою «Мій керівник»;
- 3 етап – створення «Професіонал-досьє: профайл директорів»;
- 4 етап – тренінг «Ефективний керівник».

У тестуванні за методикою 2Лідер», яка дозволяє з досить високим ступенем вірогідності визначити рівень розвитку знань, особистісні характеристики, уміння та навички фахівця, взяли участь 14 директорів міських і 17 – районних ЦБС. При визначенні ступеню лідерства низький його рівень було виявлено у одного керівника, середній – у 4-х, досить високий – у 25-ти, схильність до диктату – у одного директора.

Під час анкетування «Мій керівник» було опитано 486 працівників усіх ЦБС області. Як засвідчили його результати, 85% вважають, що їхні керівники при вирішенні управлінських завдань завжди професійно застосовують свої знання; 71% – що керівники завжди передбачають наслідки прийнятих рішень. На думку 73% респондентів директори їх закладів можуть приймати оригінальні рішення, незважаючи на усталений підхід до розв'язання проблем; 83% відповіли, що керівники швидко реагують при виникненні нових нестандартних ситуацій. Вважають, що керівник завжди залучає колектив на етапі підготовки важливих рішень, 72% опитаних, 80% – що відповідальність за реалізацію ключових питань керівники беруть на себе; 67% – що прийняття рішень в секторах, відділах і відповідальність за їх реалізацію директори покладають на керівників цих підрозділів.

Фахівці ЦБС висловили думку, що, керуючи бібліотекою, директор завжди використовує знання наукової організації праці (89%), принципів спілкування та управління людьми (83%), передового досвіду (77%).

Особистісні якості свого керівника респонденти оцінюють таким чином: наполегливість у досягненні мети (98%); схильність до розумного ризику (76%), здатність бачити свої дії та їх результати зі сторони (62%).

Велике значення має особисте ставлення керівника до роботи. Так, 88% підлеглих вважають, що їх керівник ставить інтереси справи на перше місце, а 12% – що він це робить іноді; 83% – що керівники згодні працювати понаднормово, якщо в цьому є потреба.

Більшість фахівців вказали, що їхні керівники ніколи не бувають самокритичними, і лише 10% – критично ставляться до своєї особи.

Підкреслили, що директор оцінює пропозиції співробітників незалежно від особистих симпатій чи антипатій, 71% респондентів. Визнали, що у взаєминах з підлеглими керівник завжди виявляє педагогічний такт і гнучкість (73%), здатність створювати сприятливу атмосферу для обговорення планів, завдань (74%).

На думку 80% бібліотекарів ЦБС, їх керівники вміють зацікавити справою і показати особистий приклад на найскладніших ділянках роботи; здатні бачити в працівнику кращі риси (89%); справедливі до підлеглих (77%), вміють використовувати засоби заохочення (80%). Вважають свого керівника емоційно стійким 74%, іноді нестриманим – 23%, завжди емоційно нестриманим – 3%,

вимогливим до себе і здатним до повної самовіддачі – 80%, таким, який добре розуміє свої переваги і недоліки – 89%, особою, котра іноді себе недооцінює – 11%.

Щодо мотивів діяльності керівництва своїх закладів 93% респондентів відзначили зацікавленість у результатах праці, 61% – потребу в управлінській роботі, 91% – відповідальність за виконання важливого завдання.

Вирішальну роль в управлінні колективом, на думку фахівців ЦБС, відіграють ділові (54%), особисті (27%), інтелектуальні (19%) якості особи. На місце керівника 67% опитаних порадили б різних фахівців бібліотеки (бібліотекарів, методистів, зав. відділами та секторами), 14% – заступників директорів, 19% – не бачать заміни нинішнім керівникам.

Під час складання «Професіонал-досьє: профайл директорів» керівникам ЦБС було запропоновано відповісти на запитання бліц-анкети. За результатами опитування професійні інтереси директорів ЦБС розподілилися наступним чином: комп'ютеризація, впровадження інновацій в бібліотечну справу (55%), управління ЦБС та складові іміджу керівника (22%), методика бібліографічного обслуговування та довідково-інформаційна робота з користувачами (9,6%), маркетинг, фандрайзинг, реклама, розвиток платних послуг (7%); комплектування фондів та створення комфортних умов праці для сільських філій (6,4%); написання сценаріїв і проведення масових заходів, військово-патріотичне виховання молоді, спілкування з читачами (5,3%).

У 2002 р. було проведено дослідження соціально-психологічних складових особистості професіонала (бібліотекарі, бібліографи) серед співробітників вузівських бібліотек м. Харкова і в Харківській обласній дитячій бібліотеці. Е дослідженні взяли участь 115 фахівців (з них 100 бібліотекарів і 15 бібліографів).

Метою дослідження було вивчення кадрового складу бібліотек, соціально-психологічних особливостей співробітників, проведення порівняльного аналізу між бібліотекарями і бібліографами, складання портрету сучасного фахівця – працівника інформаційної сфери, виявлення сучасних проблем і можливих шляхів розвитку професії, можливість підвищення її статусу (іміджу) у суспільстві.

Як гіпотезу було висунуто наступне припущення – політичні, соціальні й економічні зміни в суспільстві є стимулюючими факторами для подальшого розвитку бібліотечної професії в цілому, стимулюють підвищення професійного рівня (самоосвіту і підвищення кваліфікації), ініціативність і бажання освоєння нових інформаційних технологій. Антигіпотеза була сформульована наступним чином: процеси, що відбуваються у суспільстві, дезорієнтують фахівців, вносять хаос у їхню діяльність, дезорганізують, що у свою чергу викликає пасивність у роботі, незацікавленість у якісному виконанні професійних обов'язків, відсутність бажання підвищення професійної культури і т.д.

При відповіді на запитання про стиль керівництва в бібліотеці 60% визначили його як демократичний і тільки 30% вказали на авторитарність управління, 8% вказали на ліберальний стиль, а 2% на сполучення всіх стилів. В той же час, більшість співробітників висловили незадоволення керівництвом, що погано узгоджується з думкою про демократичне управління.

При відповіді на запитання про морально-психологічний клімат у колективі 50% відзначили атмосферу співробітництва, прийняття нових ідей, 25% – перевагу атмосфери підозрілості, погану поінформованість співробітників, 12% – часті конфліктні ситуації в колективі, 6% – апатію і бездіяльність. Особливо відзначалася відсутність матеріального стимулювання, що, у свою чергу, впливає на інтерес до роботи, виникнення загальної незадоволеності життям у цілому і, відповідно, позначається на атмосфері в колективі. Основний штат співробітників був і залишається жіночим, що, природно, не може не впливати на клімат у

колективі. Тому керівництву бібліотек необхідно дуже серйозно й уважно вивчити соціально-психологічні особливості управління в таких соціологічних групах.

Оцінюючи рівень розвитку бібліотеки, 41% відзначили хаотичність даного процесу, 30% – нерівномірність і тільки 15% стверджують, що рівень розвитку високий. Вказуючи на негативні сторони, найчастіше згадували погану матеріально-технічну базу, що, природно, позначається на комплектуванні фонду, відсутність автоматизації бібліотечних процесів, украй недостатню кількість автоматизованих робочих місць, початковий етап створення електронного каталогу тощо. Показовим є також те, що 36% респондентів не відчують потреби в підвищенні професійних знань.

У 2004 р. авторка статті проводила на регіональному рівні соціологічне обстеження керівних кадрів бібліотек Півдня України: Одеської, Миколаївської та Херсонської областей (емпірична основа дисертаційного дослідження), результати якого висвітлювались у публікації на сторінках «Вісника Книжкової палати». Дослідження було орієнтоване на керівників вищої, середньої та нижчої ланок з метою проаналізувати їх психолого-педагогічні, організаторські й управлінські здатності, вміння і навички та запропонувати комплекс науково-практичних і методичних пропозицій та рекомендацій.

Соціологічним опитуванням та психологічним тестуванням було охоплено майже всіх керівних працівників бібліотечної мережі регіону, а саме: директорів, заступників директорів, завідувачів філіями, відділами і секторами централізованих бібліотечних систем, обласних наукових, обласних та міських бібліотек для дорослих, для дітей та юнацтва.

Всього опитано і протестовано 30 керівників вищої ланки (директори та заступники директорів), 167 керівників середньої ланки (завідувачі відділами) та 96 керівників низової ланки (завідувачі філіями та секторами). Тобто застосовано метод суцільного, а не вибіркового обстеження, що дає підстави говорити не лише про репрезентативну, але й повну інформацію щодо соціологічних характеристик об'єкта спостереження.

Якісний аналіз отриманої інформації дає підстави для висновку про жіночий характер як самої бібліотечної діяльності, так і реалізації управлінських функцій у галузі: серед усіх опитаних лише 2,7% чоловіків, решта 97,3% – жінки.

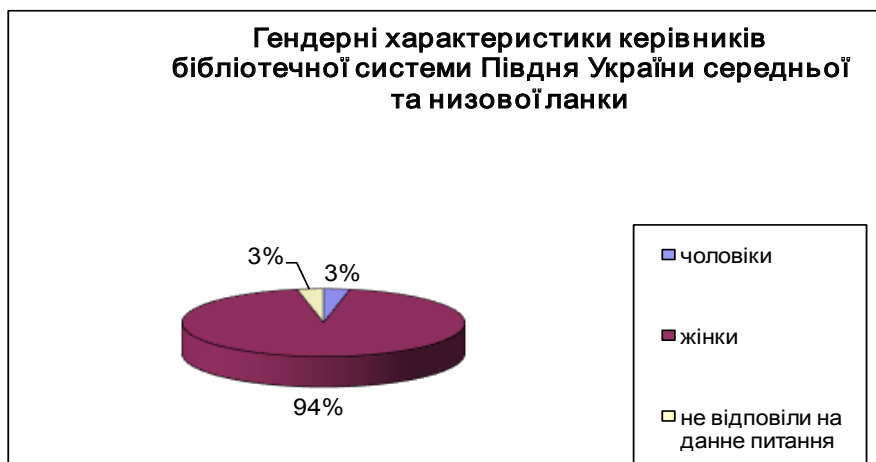

Рис.1. Гендерні характеристики

Вікова структура керівного складу бібліотечної системи Півдня України має такі характеристики:

- до 30 років – 14%;
- 31–45 років – 47%;
- 46–55 років – 25%;
- понад 55 років – 14%.

Показники дають підстави вважати такий розподіл майже оптимальним, враховуючи, що й середній термін перебування на посаді становить 10,3 р..

Рис.2. Вікова структура

За терміном перебування на керівній посаді середня й низова ланка бібліотечних управлінців Півдня України має такі показники:

Термін перебування на керівній посаді

Менше одного р.	1–5 років	6–10 років	11–15 років	16–20 років	Понад 20 років
8,4%	28,1%	19,4%	18,3%	12,5%	13,3%

Поліпшення можливе шляхом зміни співвідношення на користь молодших вікових груп за рахунок зменшення кількості працівників пенсійного віку. Але такі зміни слід провадити за умови не механічного, а індивідуального підходу до проблеми, не знижуючи загальний потенціал досвіду бібліотечної діяльності.

Освітній рівень керівних кадрів бібліотечної системи Півдня України достатній для реалізації управлінських функцій: 47% мають вищу бібліотечну, 33% – вищу небібліотечну і 20% – середню спеціальну освіту.

Виходячи з основних завдань дослідження, основну увагу було приділено аналізу особистісних якостей керівних кадрів системи: наскільки значний життєвий і професійний досвід, як високий освітній потенціал впливає на процес управління, яким чином реалізуються владні повноваження, як формується та підтримується позитивний психологічний клімат серед підлеглих тощо.

Рис.3. Освітній рівень

Дослідження проходило поетапно: 1 етап – тестування за методикою «Лідер чи адміністратор» (вища ланка); 2 етап – анкетування за методикою «Стиль керівництва» оцінка керівників вищої ланки зі сторони середньої та низової ланки); 3 етап – тестування за методикою «Перевірте, який Ви керівник?» (середня та низова ланка).

Поряд з тим, дослідження вказало і на ряд існуючих проблем. Так, зокрема, у стилі роботи деяких керівників спостерігаються тенденції побоювання обґрунтованого ризику, намагання ухилитись від вирішення нових складних завдань. Багато рис індивідуального стилю роботи пов'язані з психологічними особливостями керівника, що слід враховувати при доборі керівних кадрів.

Проаналізуємо основні складники ефективного керівництва трудовими колективами. Першою умовою ефективного керівництва є колегіальність. При колегіальності керівництва найбільше розкривається і розвивається ініціатива працівників, панує спокійна робоча обстановка, свідомо дисципліна. Взаємовідносини членів колективу, у тому числі з керівником, мають діловий характер, а якщо виникають конфлікти, керівник вирішує їх, не порушуючи гарних взаємовідносин.

Однією з умов ефективного управління є інноваційна налаштованість керівника. Він має бути сміливим і готовим взяти на себе відповідальність за прийняття і таких рішень, в успішному результаті яких немає повної упевненості.

Дослідження показало, що працівники, в основному, не хочуть бути простими виконавцями розпоряджень керівника. Не слід забувати, що найкраще виконуються, як правило, ті розпорядження, у розробці яких беруть участь самі виконавці. Така їх участь є своєрідною психологічною підготовкою, яка виховує у працівників почуття відповідальності за доручену справу і спонукає їх виконувати рішення за власною ініціативою, без тиску зі сторони, творчо і оперативно.

Таким чином, важливим фактором удосконалення стилю керівництва є найповніше використання колективного досвіду і знань, врахування думки працівників.

Наступною складовою частиною ефективного стилю керівництва є вміння втілювати в життя намічені програми. Діяльність керівника завжди перебуває у сфері прискіпливої уваги громадськості, особливо тоді, коли він виступає на зборах, нарадах чи в іншій формі публічно висловлює своє ставлення до певних політичних, економічних чи виробничих питань.

Дослідження показує, що найвищих успіхів у праці досягають ті керівники, які завжди керуються цим принципом. Відповідальне ставлення до власних планів діяльності, вірність взятим зобов'язанням, неодмінне доведення розпочатої справи до кінця – характерні риси ефективного стилю роботи.

Однак, на практиці часом трапляється, що діловитість, організованість підміняються «паперотворчістю». Уся організаційна робота зводиться до розробки всіляких заходів, планів, без справжнього піклування про їх виконання.

Складовою частиною ефективного стилю керівництва є також компетентність керівника в дорученій справі, підприємницька активність, комерційне чуття, вміння йти на виправданий ризик.

Поряд з діловими якостями керівника велике значення для формування його стилю керівництва мають і моральні якості. Важливою складовою частиною ефективного стилю керівництва є також єдність слова і діла в діяльності керівника. Безумовною вимогою до управлінських кадрів є їх чесність і правдивість перед колективом і окремими його членами. Несвоєчасне інформування вносить елементи хаосу в управління, утруднює нормальний перебіг виробничих процесів, завдає економічної шкоди організації чи підприємству і моральних збитків членам колективу.

Неухильне позбавлення від подібних явищ – важлива умова сучасного стилю управління. Непримиримість до недоліків, чесне, критичне, зацікавлене ставлення до справи характерні для сучасного менеджера.

Якість керівництва багато в чому залежить від творчого підходу до справи. Керівник повинен генерувати ідеї, виявляти самостійність, сміливо вести пошук, йти на виправданий ризик для підвищення ефективності діяльності бібліотеки.

Суттєвою рисою керівника є його постійне прагнення удосконалювати усі сторони своєї діяльності. Сучасний стиль керівництва забезпечується діловитістю, знаннями, досвідом керівних кадрів, умінням працювати з людьми, завойовувати їхнє довіря, очолювати їх працю.

На практиці сучасний стиль керівництва повинен відповідати певним вимогам, основними з яких є такі:

Обґрунтований розподіл повноважень і відповідальності між окремими ланками і працівниками апарату управління, в тому числі і між заступниками керівника; своєчасне інформування членів колективу про потребу та критерії прийняття рішення з того чи іншого питання, всебічне їх залучення до підготовки та реалізації рішень.

Доручення виконання конкретних завдань працівникам з урахуванням їх здібностей, навичок та знань.

Уважне ставлення до пропозицій, прохань підлеглих; згуртування колективу, підкріплення існуючих між його членами ділових відносин позитивними неформальними зв'язками.

Створення в колективі нетерпимого ставлення до порушників дисципліни і намагань приховати недоліки в роботі, виховання в людей добросовісності та принциповості.

Вияв волі та настирливості з метою своєчасного і якісного виконання завдань.

Таким чином, стиль керівництва є складною категорією і до нього висувуються досить жорсткі вимоги. Можливості реалізації останніх значною мірою залежать

під психологічної структури колективу, норм поведінки і характеру комунікацій між його членами.

Отже, в ході дослідження було проаналізовано особистісні здібності та здатності до управлінської діяльності бібліотечних фахівців в бібліотеках та бібліотечних системах, а також вивчено головні складові ефективного управління сучасними бібліотеками. Соціологічне вивчення готовності управлінських кадрів Півдня України (Одеської, Миколаївської та Херсонської областей) дозволило виявити досить пізні доручення випускників вищих навчальних закладів культури до управлінської діяльності.

Таким чином, завдяки соціологічним та науково-практичним розвідкам українських бібліотек різних рівнів, дослідженням української наукової школи бібліотечної професіології, на сьогодні сформовано соціальний образ українського бібліотекаря, визначено його віковий, освітній рівень, професійну майстерність, психологічні характеристики тощо.

Вісник Книжкової палати. – 2006. – №10. – С. 22–28.

**САПРИКІН
ГЕОРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ,**

*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Державної бібліотеки
України для юнацтва*

Народився 24 лютого 1962 р. в м. Чернігові.

Після закінчення у 1984 р. Київського державного інституту культури працював методистом у Поліській ЦРБ Київської обл.

У 1984 – 1986 рр. проходив службу в лавах Радянської армії.

З 1986 по 1987 рр. – методист науково-методичного відділу Державної республіканської бібліотеки України. З 1987 по 1998 р. працював викладачем, ст. викладачем, доцентом у Київському державному університеті культури і мистецтв.

У 1997 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Маркетинговий підхід в управлінні діяльністю бібліотек» за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія» і здобув науковий ступінь кандидата педагогічних наук (науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М. М. Поплавський). У 1999 р. отримав наукове звання – доцент.

З 1998 по 2001 р. – директор бібліотечно-інформаційного центру Міжрегіональної академії управління персоналом. За його сприянням у цьому закладі було створено бібліотеку. З 2001 р. – директор Державної бібліотеки України для юнацтва.

Адміністративна робота поєднується з науково-педагогічною у різних вищих навчальних закладах – Київському національному університеті культури і мистецтв, Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, Міжрегіональній академії управління персоналом, Університеті «Україна», Луганському державному інституті культури і мистецтв.

Автор більше 40 праць у фахових виданнях.

Організатор та учасник всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, відеоконференцій, в т.ч. міжнародних. Брав участь у Конгресах ІФЛА у 2005 р. (Норвегія), 2008 (Канада) та поїздках до бібліотек Латвії, Німеччини, США, Данії. За останні роки організував професійні тури бібліотекознавчого спрямування до ФРН, Китаю, Франції, Італії.

Коло наукових інтересів: управління бібліотекою, процеси стандартизації обслуговування, маркетинг в бібліотечній справі, бібліотеки для молоді та юнацтва як соціокультурні інститути, бібліотечний туризм.

Основні публікації:

1. Современный маркетинг и мониторинг как перспектива развития библиотечного дела на Украине / Г. А. Сапрыкин // Перспективы развития

библиотечного дела в Украинской ССР : тез. докл. и сообщ. респ. науч. конф. (16–18 окт. 1990 г.). Ч. 1. – К., 1990. – С. 33–35. **2.** Маркетинг бібліотечно-бібліографічних послуг і перспективи його використання // Матеріали до XIX та XX звітних наук. конф. проф. –виклад. складу та аспірантів ін. –ту. Ч. 1 / Київ. держ. ін-т культури. – К., 1992. – С. 107–108. **3.** Маркетинговий підхід в управлінні діяльністю бібліотеки : автореф. дис. канд. пед. наук : 07.00.08 / Г. Саприкін ; Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 1997. – 17 с. **4.** Погляд на проблему маркетингових досліджень у бібліотеках / Г. Саприкін // Імідж сучасної бібліотеки : зб. ст. / М-во культури і мистецтв України ; Нац. парлам. б-ка України. – 2001. – С. 6–14. **5.** Планування, координація та організація як функції управління сучасної вузівської бібліотеки / Г. А. Саприкін // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 86–90. **6.** Стандартизація качественних показателів обслуговування в бібліотеці / Г. Сапрыкин // Бібл. форум України. – 2004. – № 4. – С. 14–17. **7.** Какое общество мы строим и какое место отведено в нем библиотекам? / Г. Сапрыкин // Бібл. форум України. – 2005. – № 4. – С. 55–57. **8.** Нескінченна молодість Державної бібліотеки для юнацтва / Г. Саприкін // Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність : зб. ст. / ред. кол. : О. С. Онищенко та ін. – К., 2007. – С. 173–190. **9.** Бібліотеки для юнацтва / Г. Саприкін // Енциклопедія освіти // гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 57–58. **10.** Наша бібліотека. Виховання толерантності у молодіжному середовищі / Г. Саприкін // Педагогіка толерантності. – 2009. – № 3. – С. 22–51. **11.** Китай: бібліотеки, культура, мандри / Г. Саприкін // Бібліосвіт : інформ. вісн. – 2011. – № 3 (39). – С. 14 – 21.

Китай: бібліотеки, культура, мандри

Уже два роки поспіль українські бібліотекарі відвідують Китайську народну республіку, і ця стаття відображає наше бачення Піднебесної, її культури та розвитку бібліотечної справи у цій державі.

За останнє десятиріччя Китай став уособленням економічного прориву, отож було дуже цікаво, як реформи в економіці віддзеркалилися у повсякденній діяльності бібліотек. Під час візиту ми ознайомилися з роботою Національної бібліотеки в Пекіні, бібліотеки Університету науки та технології, Центральної бібліотеки провінції Шеньсі у Сіані та Міської бібліотеки Шанхая, об'єднаної з Інститутом науково-технічної інформації.

Ще однією причиною відвідування Китаю було бажання побачити самотню культуру Піднебесної. Для уяви про китайську культуру, яка існує 4000 років, нам здається доречним скористатися цитатою з твору американських вчених Г. де Блія (H. J. deBlij) та П. Муллера (Peter O. Muller): «Коли ми складаємо хронологію піднесення цивілізацій, то, звичайно, звертаємо увагу на історичну географію Південно-Західної Азії, Середземномор'я і Західної Європи. Стародавні Греція та Рим були тиглями культури; середземні та атлантичні морські шляхи стали каналами її дифузії. Китай лежить осторонь, тому нам здається, що він слабо пов'язаний із цим західним світом досягнень і прогресу. Коли італійський шукач пригод Марко Поло відвідав Китай у XIII ст. і описав дива, які там побачив, його праця мало вплинула на європейців. Європа, мовляв, була і залишається центром цивілізації».

Природно, що китайці думають інакше. Події на західному краї величезного Євразійського материка вважалися недоречними для їхньої найрозвинутішої і найдосконалішої на Землі культури. Ходили чутки, що римські імператори могутні, а Рим – величне місто, але ніщо не могло зрівнятися зі всемогутністю

правителів Китаю. Китайське місто Сіань, безперечно, набагато випереджало Рим за вишуканістю. Китайська цивілізація існувала задовго до того, як постали стародавні Греція та Рим, а також залишилися на своєму місці після їхнього розпаду. Китай, як стверджують самі китайці, вічний».

Отож, декілька прикладів унікальності історії Китаю. Відразу згадується Велика китайська стіна, будівництво якої почалося у III сторіччі до н. е., під час правління імператора Цинь Ши-хуанді (династія Цинь). Всезнаюча Вікіпедія відзначає, що у будівництві стіни брала участь п'ята частина тодішнього населення країни, тобто близько мільйона осіб. Загальна довжина муру складає 8 тис. 851 км і 800 м. Іноді стіна проходить на висоті 1800 м над рівнем моря. Ми відвідали її дільницю Бадалін, яка міститься у безпосередній близькості від Пекіну.

Гірше у нас поінформовані про Великий канал Китаю. Він складається з кількох споруджених у різний час дільниць. Південну прокладено у VII ст., північну – у XIII ст. Ця гідротехнічна споруда не має собі аналогів у світовій цивілізації. Її унікальність полягає у тому, що за допомогою штучно проритого русла (32 кілометри довжиною) були сполучені дві річки, що текли у протилежних напрямках. Як наслідок, давньокитайськими інженерами було створено гігантську водяну артерію, що функціонує дотепер і якою може здійснюватися судноплавство внутрішніми водними шляхами спільною довжиною у 2000 км. У ході нашого туру ми відвідали м. Сучжоу, яке ще називають «Перлиною Сходу». Воно розташоване на Великому каналі (35 км) і налічує 168 мостів.

Існує відомий вислів Френсіса Бекона (1561–1626), який вважав, що три речі змінили світ: компас, порох та книгодрукування. Усі ці винаходи першими зробили китайці. Компас вони використовували ще при династії Сун (960–1127), а в Європі він з'явився на зламі XII і XIII ст. Порох винайшли китайські даосі-алхіміки, а докладний опис складу і властивостей пороху міститься у військовій енциклопедії середини XI ст., у той час як в Європі порох винайшли майже на 200 р. пізніше – у XIII ст. Друкувати книги китайці почали в IX ст. з різаних дощок. У середині XI ст. з'явився рухомий глиняний набірний ієрогліфічний шрифт, а приблизно в XII ст. навіть багатокольоровий друк. Зазначимо, що це відбувалося більш ніж за два ст. до початку епохи Гутенберга в Європі.

Не забудемо і ще про один великий китайський винахід: виготовлення паперу, виробництво якого розпочалося у 105 р н. е.

У цілому сучасні уявлення про древній Китай ґрунтуються на письмових джерелах. Відомо, що вже в XVст. до н. е. в Китаї існувала розвинута система ієрогліфічного письма, яка налічувала понад 2000 ієрогліфів. До III ст. н. е. їх було уже 18000. Запроваджена в цей час єдність письма для всієї країни зрештою стала основою сучасної китайської писемності. Тоді ж з'явилися і перші китайські словники.

А як відомо, словники найкраще зберігаються у бібліотеках.

Ті бібліотеки, які відвідали ми для ознайомлення з досвідом, були побудовані в кін. XX – на поч. XXI ст.

У першу чергу нам показали Національну бібліотеку Китаю. Вона розташована у східній частині Пекіну і складається з трьох частин загальною площиною близько 250 тис. квадратних метрів: першого комплексу будівель, нового корпусу і філії стародавніх книг. Нині Національна бібліотека Китаю увійшла в трійку найбільш великих (за площею) світових бібліотек поряд з Національними бібліотеками Франції і Сполучених Штатів Америки.

Національна бібліотека Китаю є головним книгосховищем країни, бібліографічним центром і центром захисту і зберігання стародавньої

китайської писемності. Вона збирає цінні національні документи на батьківщині і за кордоном, забезпечує їх збереження, здійснює інформаційні послуги для центральних і регіональних державних органів, громадських організацій і окремих користувачів. У сховищах бібліотеки зберігаються книги 115 мовами світу. Бібліотека досліджує теоретичні питання бібліотекознавства, слугує методичним центром для всіх бібліотек країни, має значні міжнародні зв'язки (встановила партнерські стосунки з 557 бібліотеками зі 117 держав світу), є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (ІФЛА).

Національна бібліотека Китаю (яку спочатку називали «Бібліотекою столиці», а потім певний час «Пекінською бібліотекою») відкрилася для читачів 27 серпня 1912 р. і за час свого існування зробила суттєвий внесок у розвиток національної культури. Вона постійно збагачувалася новими інформаційними і матеріально-технічними ресурсами.

Новий корпус бібліотеки, введений в експлуатацію 2008 р., став її візитною картою, втіленням найбільш сучасних ідей у створенні бібліотечного закладу ХХІ ст. Його будівництво коштувало державі у 1,22 млрд. юанів (майже 180 млн. дол.). Будівля має найсучасніше обладнання. Вона оснащена Інтернетом із бездротовим доступом. Читальна зала розташована на п'яти рівнях. У розпорядженні користувачів 460 комп'ютерів та цифрова бібліотека з 200 терабайтами інформації. Крім читальної зали, у новому корпусі передбачено книгосховища та спеціальну зону для стародавніх книг і рукописів.

У головній залі нового корпусу (висота якої від підлоги до куполу складає 50 м) розташовано понад 45 тис. одиниць довідкової літератури. У ній одночасно можуть знаходитись 250 читачів. За день обслуговується 12 тис. користувачів.

Станом на кінець 2007 р. фонд Національної бібліотеки Китаю складає 26,3 млн одиниць зберігання. Зокрема, стародавніх книг налічується 1 млн. 640 тис., а особливо рідкісних книг – 270 тис. Серед найцінніших пам'яток, які мають світове значення, – надписи на панцирах і кістках часів династії Інь, Дунхуанські рукописи, енциклопедія «Юне Дадань», перші китайські друковані видання 1473–477 рр. Таким чином, Національна бібліотека Китаю нині є третьою у світі за величиною фонду – після бібліотеки Конгресу США та Британської бібліотеки.

Наступним нашим «бібліотечним» містом був Сіань. Його історія налічує більше 3 тис. років. У давнину він був столицею Піднебесної. Тисячі років тому саме з Сіаню починався великий шовковий шлях на Захід.

Бібліотека Університету науки і технології вразила нас своїм масштабом. Довелося далеко відійти від бібліотеки, щоб вона повністю вмістилась у монітор цифрового фотоапарата.

Директор бібліотеки, професор Чжао Донг Кванг, показав нам бібліотеку і відповів на наші запитання. Статистика свідчить, що у фондах книгозбірні зберігаються близько 1,3 млн. книг, 1200 назв журналів китайською, англійською, японською і російською мовами, 100 тис. електронних книг та електронних журналів китайською та англійською мовами. У бібліотеці встановлено десять систем пошуку даних у мережі, зокрема, фірм IEEE і ComputerAssociates. Завжди заповнений користувачами Інтернет-центр працює з 8 до 22 годин і налічує 350 комп'ютерів, за якими працює студентська молодь. Ми відвідали Інтернет-центр об 11 годині ранку, і в ньому вже не було жодного вільного місця! Дуже зручний для користувачів-студентів графік роботи читальної зали для документів на традиційних носіях: з 8-ї до 12-ї і з 14-ї до 18-ї.

Приємно вразила нас і Центральна бібліотека провінції Шеньсі – аналог наших ОУНБ. Варто сказати, що населення цієї провінції складає понад 37 млн. жителів і обслуговується 110-ма великими бібліотеками. Безумовно, загалом бібліотек

значно більше, але, на жаль, через недосконалість перекладу, точної цифри ми не отримали.

Ми б не були бібліотечними працівниками, якби не спитали про бюджет установи, а він дорівнює понад 20 млн юанів (приблизно 24 млн грн), з яких на комплектування у минулому р. витрачено 8 млн. юанів (9,6 млн грн), зокрема, тільки журналів придбано 4100 назв.

Бібліотека має статус публічної і була відкрита 1909 р. Нове приміщення, яке ми відвідали, відкрилося для читачів 2001 р. Територія бібліотеки – 2,03 га, а загальна площа – 42 тис. кв. м. Будівля складається з 12-поверхової головної будови і 6-поверхового подіуму. Бібліотека розрахована на 4 млн. томів і має 2 тис. посадочних місць.

Бібліотека – центральна установа для збереження місцевих документів провінції Шеньсі, центр контролю і координації дослідницької роботи усіх публічних бібліотек провінції, а також головний галузевий центр Національного проекту з поширення інформаційних ресурсів у галузі культури. У той же час бібліотека не є методичним центром для бібліотек провінції. Крім того, вона виконує функцію центру збереження пам'яток культури давнього минулого провінції Шеньсі.

Штат бібліотеки налічує 186 співробітників і більше 100 волонтерів. Що дня у бібліотеці реєструється 5–6 тис. відвідувань, у вихідні до 7–8 тис. (рекорд – 10 тис.). Режим роботи: 8.30 – 20.30 для читачів і цілодобово – через Інтернет. Бібліотека працює 365 днів на рік.

До послуг користувачів бібліотека пропонує шість читальних залів відкритого доступу, лекційну залу, мультимедійні класи, зали іноземної літератури, виставок, перегляду фільмів, прослуховування музики, краєзнавства, залу для людей з вадами зору та їдальню. Доступ до Інтернету надається за допомогою ста персональних комп'ютерів з 2-годинним лімітом.

Центральна бібліотека провінції Шеньсі впровадила в роботу технологію RFID (Radio Frequency Identification, радіочастотну ідентифікацію – метод автоматичної ідентифікації об'єктів, при якому за допомогою радіосигналів прочитуються або записуються дані, що зберігаються у так званих транспондерах, або RFID-мітках), що дозволяє, наприклад, краще зберігати фонд, особливо у відкритому доступі.

З 2009 р. бібліотека є філією Національної цифрової бібліотеки Китаю – центром, у якому надається безкоштовний доступ до всіх офіційних документів (у Китаї це передбачено спеціальною державною програмою).

Шанхайська бібліотека була заснована у 1909 р. і є другою за величиною бібліотекою в Китаї (після Національної бібліотеки в Пекіні). У грудні 1996 р. вона переїхала до нового приміщення, яке розташоване у 24-поверховій будівлі висотою у 106 метрів. Вважається що це найвище приміщення бібліотеки у світі. Сама будівля нагадує своєю формою башту і виглядає неначе велетенський маяк. Бібліотека розташована на площі у 3,1 га, а загальна корисна площа приміщень – 85 тис. кв. м.

У жовтні 1995 р. відбулося об'єднання Шанхайської бібліотеки з Шанхайським Інститутом науково-технічної інформації. Вона стала першою в Китаї бібліотекою, у якій поєднано загальнодоступні (публічні) ресурси та високі технології (SciTech), що дає можливість виконувати наукові дослідження в інформаційній сфері. Як повідомила нам головний інженер міжнародного відділу Шен Лі Юн, загальний бюджет бібліотеки та інституту складає 220 млн. юанів (приблизно 396 млн. грн.).

За станом на 2007 р. фонд бібліотеки налічував близько 51 млн. книг, газет, журналів та науково-технічних документів (у т. ч. 3,7 млн. історичних документів), а також 150 тис. старих платівок. Система доставки документів з книгосховища майже аналогічна тій, яка функціонує у Національній бібліотеки Білорусі у Мінську.

Відкритий доступ до фондів (3,5 млн. примірників) сприяє їх активному використанню, про що свідчить бібліотечна статистика: 5 тис. читачів що дня (понеділок – п'ятниця) і 11 тис. у суботу – неділю. Безпосередньо для читачів обласновано 400 автоматизованих робочих місць.

Таку значну кількість користувачів щоденно з 8.30 до 20.30 (без вихідних) обслуговує 186 штатних працівників (до речі, середня заробітна платня бібліотечних працівників складає 2 тис. юанів (\$ 307).

У регіоні запроваджено єдину систему обслуговування читачів з єдиним читацьким квитком, втілено такі проекти, як «Цикли лекцій Шанхайської бібліотеки», «Бібліотека у мобільному», міжнародний проект «Вікно у Шанхай», впроваджено об'єднану навігаційну станцію в Інтернеті. Широко використовуються відкритий доступ та самообслуговування користувачів.

Дизайнери та архітектори поєднали досягнення сучасного містобудування з характеристиками місцевої культури, висадивши у внутрішньому дворі будівлі традиційний китайський сад. Над залом центрального каталогу побудовано арковий купол, який дозволяє використовувати переваги природного освітлення вдень і бачити численні зорі вночі. До речі, центральний каталог розташований у колі тридцяти трьох читальних зал, що створює зручні умови для роботи. Загальна місткість читальних зал складає понад 3 тис. місць; крім того, у бібліотеці функціонують 20 мініаудиторій та дві виставкові зали площею 1100 та 650 кв. м., у одному з яких ми бачили виставку подарунків бібліотеці від колег і культурних центрів зі всього світу. Навколо бібліотеки створений зелений пояс площею понад 11000 кв. м, який додатково підкреслює роль бібліотеки як культурної оази.

Цікаво було побачити також роботу зали генеалогічних книг (їх у бібліотеці зберігається 18 тис.) і зали, створеної спеціально до початку роботи ЕКСПО, у якій зібрано матеріали про всі попередні такі виставки.

У новій бібліотеці створено мережу Інтранет, яка об'єднує 700 робочих місць у різних службах. Мережевий сервер бібліотеки дозволяє користувачам отримувати ресурси Інтернету, зокрема, й вибрані сторінки рідкісних книг. Доступ до глобальної мережі здійснюється за абонементами і коштує 100 юанів на рік при визначеному обсязі трафіку. Читачі також можуть скористатися послугою ксерокопіювання, причому вартість одної сторінки формату А4 складає 1 юань, тобто більше гривні.

У цілому Китай справив на нас величезне враження, і це стосується не тільки бібліотек. З'явилося бажання приїхати до цієї країни ще багато разів, бо в усьому тут відчуваються розмах, темпи і впевненість.

РОЗДІЛ 7

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА, ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ

Гич Г. М.

Матвієнко О. В.

Сошинська В. Є.

Трач Ю. В.

Шевченко І. О.

ГИЧ ГАЛИНА МИКОЛАЇВНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
член правління Миколаївської обласної
бібліотечної асоціації*

Народилася 20 травня 1962 р. у м. Миколаєві.

У 1982 р. закінчила з відзнакою бібліотечне відділення Миколаївського культурно-освітнього училища, у 1989 р. закінчила Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука. З 1979 по 1991 р. працювала у Централізованій бібліотечній системі м. Миколаєва для дорослих. З 1991 р. викладач, старший викладач, доцент, професор, декан та заступник декана факультету, секретар Вченої ради, завідувач кафедри книгознавства та бібліотекознавства Миколаївської філії КНУКіМ.

У 2001 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Професійні настанови бібліотекарів як фактор впливу на формування читацької аудиторії публічних бібліотек» (науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор І. А. Мейжис) за спеціальністю 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». У 2003 р. отримала вчене звання доцента.

З 2014 р. – працює на кафедрі мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, з 2015 р. – завідувач цієї кафедри.

Викладає дисципліни: «Бібліотекознавство», «Соціологія книги і читання» («Бібліотечна соціологія»), «Бібліотечно-інформаційне обслуговування», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Управління сучасною бібліотекою», «Сучасні книгознавчі та бібліотекознавчі концепції», «Бібліотечна професіологія».

Наукові публікації – більше 70 статей у фахових виданнях. Учасник багатьох Міжнародних та Всеукраїнських конференцій. Керівник курсових, дипломних проектів.

Має сталі професійні зв'язки з бібліотеками міста і області, України, Росії, Білорусії. Постійно бере активну участь в системі підвищення кваліфікації бібліотечних працівників Миколаївщини.

Коло наукових інтересів: читання і бібліотеки в інформаційному суспільстві, соціологія та психологія книги і читання.

Основні публікації:

1. Буктрейлер як засіб розвитку професійної компетенції вчителів літератури / Г. М. Гич // На допомогу Миколаївському педагогу: збірник інструктивно-методичних листів та рекомендацій на 2015/2016 навчальний рік. Ч. 1. – Миколаїв, 2015. – С. 166–172. **2.** Витоки, сучасний станта перспективи бібліотечної

соціології / Г. М. Гич // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 11. – С. 29–32. **3.** Влада – бібліотека – громада: приєднуємося до електронного урядування: практ посібн. з надання послуг електронного урядування / Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаєва: укл.: Гич Г. М., Михайловська Т. О., Некіпелова О. М., Цуканова А. Е. – Миколаїв, ФОП Швець В. Д., 2013. – 120 с. **4.** Закономірності та специфіка формування читацької аудиторії публічних бібліотек / Г. М. Гич // Вісник КНУКІМ. Сер. «Педагогіка». – Вип. 6. – К., 2003. – С. 28–35. **5.** Проблема соціальної установки в українському бібліотекознавстві / Г. М. Гич // Бібл. планета. – 2000. – № 1. – С. 24–26. **6.** Формування позитивної установки студентів на процес бібліотечно-інформаційного обслуговування / Г. М. Гич // Наукові записки КНУКІМ. Серія «Педагогіка»: зб. наук. пр. – К., 2000. – № 2. – С. 4–10. **7.** Читацька діяльність молоді у ХХІ столітті: проблеми і перспективи / Г. М. Гич // Глаголь добро: сусп. – гуманітарн. альманах наук. – пед. б-ки м. Миколаєва. – Миколаїв, 2001. – № 1. – С. 244–246.

Витоки, сучасний стан та перспективи бібліотечної соціології

Осягнення сучасного стану та перспектив розвитку України вимагає глибокого вивчення соціальних процесів, які в ній відбуваються. Це завдання постало в першу чергу перед соціологією, що виникла як відповідь наукової думки на низку радикальних соціальних змін, ініційованих Французькою революцією 1789 р. і індустріальною революцією в Європі. Об'єктивне і системне вивчення суспільства є теоретичним досягненням, початки якого датуються першими роками ХІХ ст.

За думкою соціолога зі світовим іменем Ентоні Гіденса: «Завдання соціології полягає у вивченні результативного врівноваження між суспільним відтворенням і суспільними перетвореннями (трансформаціями). Суспільне відтворення стосується того, як суспільство зберігає свої головні ознаки в часі, а суспільне перетворення – як воно з плином часу змінюється. Суспільне відтворення має місце тому, що існує безперервність у тому, що люди день у день і рік у рік роблять, і в нормах їхньої соціальної поведінки. Зміни відбуваються почасти тому, що люди хочуть аби вони відбувалися, а почасти через наслідки дій, які ніхто ані не передбачає, ані планує».

Соціологічне відтворення життєдіяльності суспільства пов'язане з осмисленням його конкретно-історичних потреб, інтересів, проблем, норм, соціальних цінностей, ідеалів, соціоструктурних особливостей. Соціологія як наука відображає специфіку історичного розвитку народу, його культури, менталітету і сприяє їх подальшій еволюції. З огляду на роль соціології у суспільстві, особливо нагальним є аналіз етапів розвитку соціології в Україні. Умовно в історії соціологічної думки України фахівці виділяють 4 етапи:

Протосоціологічний, найтриваліший у часі етап розпочинається із княжої доби (ІХ–ХІІІ ст.) і завершується у 60-х рр. ХІХ ст. Це етап поступового виникнення певних ідей і поглядів на державу, людину, релігію тощо.

Наступний етап розпочинається з 60-х рр. ХІХ ст. і продовжується до 20-х рр. ХХ ст. Він пов'язаний із виникненням на Заході соціології як окремої науки, ознайомлення з якою викликає в українських мислителів цього періоду певні наукові асоціації, ідеї, моделі пізнання власної соціальної реальності, нові підходи до аналізу соціальних явищ і процесів. На цьому етапі відбувається становлення вітчизняної академічної соціології, її інституціоналізація.

Період із 20-х по 60-ті рр. ХХ ст. у вітчизняній соціології характеризується, з одного боку, теоретичною обмеженістю у межах марксистської теорії у СРСР, а з другого боку, поживавленням у 20–30-х рр. наукової й педагогічної діяльності

українських соціологів в еміграції, які знаходились під значним впливом західної соціології.

Сучасний етап розвитку української соціології бере початок із 60-х рр. ХХ ст. – періоду політичної «відлиги» в СРСР, коли соціологія починає відроджуватися, спочатку у вигляді конкретно-соціологічних досліджень, а з кінця 80-х рр. як самостійна наука.

На нашу думку, аналіз еволюції бібліотечної соціології логічно здійснювати з використанням такої періодизації: Становлення й розвиток основ соціологічного знання про книгу, читача і бібліотеку (II пол. ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст.).

Інституалізація соціальних досліджень у бібліотечній сфері за радянських часів. Розгортання власних наукових інституцій і розвиток бібліотечної соціології в незалежній Україні.

Історія української бібліотечної соціології ще майже не досліджена. Соціологічна спадщина багатьох авторів досі маловідома, оскільки тривалий час вона не була предметом вивчення, або взагалі замовчувалась, спотворювалась. Дослідження бібліотечної соціології ускладнюється тим фактом, що і «проблеми безпосереднього розвитку соціологічної думки в Україні майже не розроблялись».

Актуальність розробки бібліотечної соціології обумовленатим, що сучасній бібліотеці треба володіти плюралістичним поліваріантним прийманням соціологічного бібліотечного доробку для того, щоб самій визначити стратегію й тактику свого розвитку. Бібліотечна соціологія повинна з'ясувати місце й функції кожного технологічного процесу у бібліотечно-інформаційних закладах. Вона має сприяти пошуку стратегій розвитку теорії, практики і освіти у бібліотечно-інформаційній сфері.

Особливо нагальною вбачається нам роль бібліотечної соціології у зв'язку з процесами трансформації, які розпочалися в Україні на рубежі 80–90-х рр. і торкнулися бібліотечно-інформаційної сфери як складової загальних соціальних явищ і процесів. Вона безпосередньо впливає на суспільні і гуманітарні науки. Особливо тісним є її зв'язок з соціальною психологією, що має з соціологією спільні проблеми: ціннісні орієнтації, думки та настрої людей, потреби й інтереси, соціальні настанови тощо. Бібліотечна соціологія досліджує макрорівень систем: бібліотечно-інформаційна сфера як цілісна соціальна система; середній рівень процесів і явищ: діяльність бібліотек різних типів і видів, а також форми і методи бібліотечно-інформаційної діяльності; макрорівень: міжособистісна взаємодія у бібліотеках: бібліотекар – користувач, користувач – користувач, бібліотекар – бібліотекар).

Як свідчить практика, бібліотечна соціологія виконує прогностичні та прикладні функції як на рівні макросоціальних процесів і систем бібліотечно-інформаційної сфери, так і на макрорівні їх функціонування. Водночас вона прагне до понятійно-абстрактного осмислення соціального у бібліотечно-інформаційному середовищі і до конкретного опису соціальних феноменів реальної бібліотечно-інформаційної дійсності.

Основними напрямками розробки бібліотечної соціології в Україні є: відновлення процесу перерваної соціологічної традиції у бібліотеках; орієнтація на міжнародні здобутки бібліотечної соціології з урахуванням проблем і потреб українського суспільства, особливостей сучасної системи бібліотек в Україні: дослідження соціальних проблем бібліотечно-інформаційної системи та її перспектив; осмислення сутності і методів трансформації бібліотеки у контексті радикальних суспільних перетворень.

Відомий український соціолог В. Піча, аналізуючи проблематику соціології культури, виокремлює її основні тенденції у сучасній культурній ситуації і

зазначає: «особливу занепокоєність викликає стан української мови, українського книгодрукування, бібліотечної справи, кіномистецтва».

Бібліотечна соціологія, на наш погляд, має відтворити головні етапи розвитку бібліотечної справи в Україні відповідно логіки цього процесу. Перефразувавши тезу знаного українського соціолога М. Шаповала про соціологію як «науку про закони суспільного зв'язку», дозволимо собі сказати, що бібліотечна соціологія є наукою про вплив суспільства та його інституцій на розвиток бібліотечно-інформаційної справи, з одного боку, а з іншого, бібліотечна соціологія – наука про вплив бібліотеки як суспільного закладу на розвиток суспільства.

Саме цим завданням зумовлена значущість вивчення бібліотечної соціології майбутніми фахівцями бібліотечно-інформаційної сфери України. У результаті вивчення курсу «Бібліотечна соціологія» студент має: отримати цілісне узагальнене уявлення про бібліотечну соціологію як науку; засвоїти основні теоретичні, методологічні та методичні положення соціологічних досліджень в галузі бібліотечно-інформаційної сфери; сформувати практичні уміння та навички проведення соціологічних досліджень.

Викладання «Бібліотечної соціології» передбачає, що студенти отримують знання: теоретичних основ бібліотечної соціології; історії розвитку вітчизняної та зарубіжної бібліотечної соціології; внеску провідних бібліотекознавців світу у розвиток бібліотечної соціології; організації бібліотекознавчих досліджень та основних вимог до їх проведення, складання програми наукового дослідження, основних методів збору емпіричних даних та специфіки застосування кожного з цих методів у бібліотечно-інформаційних закладах, методики аналізу і узагальнення емпіричних даних.

Засвоєння теоретичних знань дозволить сформувати такі уміння: визначення проблематики сучасних бібліотекознавчих досліджень, складання програм конкретних соціологічних досліджень та їх моделей (за етапами й процесами), використання конкретних методів збору первинної соціальної інформації.

Орієнтовний тематичний план курсу «Бібліотечна соціологія» включено до робочих навчальних планів Київського національного університету культури і мистецтв та його Миколаївського філіалу із спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія». Дисципліна викладається на 4-му курсі всього другий рік, хоча пропозиції щодо читання такого курсу фахівці висловлювали раніше. Він передбачає розгляд таких проблем:

Бібліотечна соціологія як теоретичне поняття.

Бібліотечна соціологія є спеціальною соціологічною теорією, що вивчає соціальні закономірності та механізми функціонування й розвитку бібліотеки як об'єднання професіоналів, які спільно реалізують програму збереження та споживання інформації, розміщеної на документах, діючи на підставі певних процедур і правил.

Студенти мають знати, що бібліотека є об'єктом бібліотечної соціології в таких аспектах: вивчення законів, закономірностей та принципів процесу функціонування й розвитку бібліотеки, а також специфічних відносин, що виникають між користувачами та співробітниками при реалізації їх спільних цілей. Особливу увагу при викладанні теми треба звернути на розкриття основних завдань бібліотечної соціології: її структура (система загальних і специфічних законів, що виражають і закріплюють типові, відносно постійні зв'язки в бібліотечній сфері, її зовнішніх відносинах і внутрішніх системах, у структурі соціальних відносин; система постулатів, аксіом та інших тверджень стосовно соціального життя суспільства, поведінки людей – користувачів інформації, способів їх, взаємодії; логіка висновків та доказів, що використовується для обґрунтування соціально-

бібліотечних прогнозів, тенденцій та закономірностей розвитку соціальних відносин у бібліотеці; загально-соціальний і власне бібліотечно-соціологічний понятійно-категоріальний апарат; система обґрунтувань і диференційованого підходу до аналізу об'єкта і предмета досліджень; система пізнавальних методів, технологій і процедур, що забезпечують повноту описання, пояснень і передбачень соціальних явищ, процесів та відносин на тому чи іншому рівні бібліотечно-соціальної організації суспільства; емпірична база зафіксованих бібліотечно-соціальних фактів, що потребують генералізації та теоретичної інтерпретації).

Студенти повинні розумітися на функціях бібліотечної соціології (пізнавальна, практична, теоретична, описова, інформаційна, прогностична, управлінська, гуманістична, ідеологічна) та її принципах (принцип соціокультурної обумовленості; принцип відносної самостійності бібліотечної справи, принцип діалогічності відносин між бібліотекою і читацькою аудиторією, принцип індивідуалізації).

Теоретико-методологічні засади бібліотечної соціології.

Студенти мають розуміти головні концепції сучасної «розуміючої парадигми соціальних наук. Треба пояснити існування трьох типів пізнавальних інтересів: технічний, практичний і емансипаторський (такий, що звільняє); які мають відповідні цілі й форми знання: технічний інтерес – «в ім'я держави»; його форма – «інформація»; практичний – «в ім'я удосконалювання»; форма – «інтерпретація»; емансипаторський – «в ім'я порятунку», форма – «критика». Особливу увагу при розкритті теми треба звернути на базові цінності та сучасну трансформацію бібліотеки через представлення нових теоретичних, методичних і організаційних моделей, що відповідають епосі трансформації. Пояснити студентам систему основних понять: «соціальні зміни», «соціальні процеси», «розвиток», «соціальний час», «сучасність», «глобалізація», «теорії розвитку», «теорії становлення». Особливого значення для осмислення бібліотечної соціології набуває теорія соціальних змін (структурних перетворень), яка здатна пояснити, як зміни на макросистемному рівні впливають на мотиви і вибори кожної людини, і як це впливає на макропроцеси. Сучасні фахівці бібліотечно-інформаційної галузі пропонують такі основні варіанти розвитку бібліотеки: традиційний (бібліотека як сформована даність у її розвитку); модернізований (перехід до інформаційного центру); віртуальний (нові можливості, процеси, задача, засоби, ресурси, призначення). Також триває обговорення варіантів бібліотекознавства перехідного періоду, у зв'язку з чим мають місце дискусії про основну парадигму бібліотекознавства. Особливо фахівці підкреслюють роль соціального середовища у бібліотекознавстві, звертаючи увагу на орієнтацію колишніх теорій соціальних змін на успішність людини у відносно стабільному суспільстві, тоді як відмітною рисою нового стилю життя є темп, що прискорюється як характеристика способу життя, сформованого субкультурою одноразових предметів. Важливим для вивчення теми є розуміння бібліотеки як антиподу субкультури одноразової склянки.

Трансформація як одне з основних понять бібліотечної соціології.

При викладанні теми треба розкрити теоретичні підстави трансформації сучасної бібліотеки і назвати характерні ознаки інформаційного суспільств: зосередження економіки на сфері обслуговування; домінування в суспільстві професійних і технічних груп; центральне місце теоретичного знання; розвиток високоінтелектуальних технологій, здатних до само регульованого росту; пріоритетне значення комунікації й електроніки. Визначальними для розуміння теми є поняття «футурошок» та «трансенція» як терміни теорії

соціальних змін у контексті бібліотечної соціології. Технологічні прогнози щодо розвитку інформаційного суспільства доповнені соціально-психологічними передбаченнями про стан, реакції і поведінку людей під впливом занадто великого потоку соціальних змін за короткі терміни. Охарактеризувати тенденції перехідного періоду в культурі напередодні перебудови і роль бібліотек того часу як частини ідеологічної системи. Новий курс реформ зіграв певну роль у розвитку бібліотек. Необхідно розкрити сучасну періодизацію радянської культурної політики і пояснити зміни у діяльності бібліотек в той чи інший період. Визначальним для теми є поняття «трансформація» у гуманітарному контексті як термін соціології, що вживається для позначення процесу визначених суспільних змін або ж періоду таких змін; еволюція цього поняття в українському бібліотекознавстві. Трансформація бібліотеки перехідного періоду відбувається сьогодні щодо: її місця в системі суспільних інститутів (на інституціональному рівні); призначення бібліотеки як форуму ідей (забезпечення їхньої доступності, розмаїтості змісту й форм роботи); місії бібліотеки в розвитку культури й змісту (у розгляді її як фундаменту культурного й освітнього розвитку суспільства).

На сучасному етапі розвитку суспільства необхідним є вивчення процесів трансформації бібліотеки. Студенти мають знати про процес розшарування суспільства України та його наслідки для розвитку бібліотечної справи. Звернути увагу на основні підходи до тлумачення сучасної бібліотеки: бібліотека як архів (цілість документів); інформаційний центр (впровадження нових технологій); варіант клубу (дозвіл заклад); позашкільний заклад (просвіта). Особливо підкреслити той факт, що бібліотека є однією з найбільш стійких систем суспільства.

Історія бібліотечної соціології в Україні.

При викладанні теми особливо важливим є розкриття основних етапів розвитку науки про книгу; розкрити спадщину видатних дослідників книги та читання. Перші соціологічні студії книги в Україні з'явилися у 60-х рр. XIX ст. Основна проблематика досліджень кін. XIX – поч. XX ст. зводилась до вивчення читацьких інтересів різних верств населення. Особливо важливою у цьому напрямку є діяльність «Просвіти» у галузі вивчення книги та читача. Серед найбільш значимих досліджень треба назвати Б. Грінченка та його книгу «Перед широким світом», П. Пилиповича та його дослідження «соціального обличчя» українського читача. Вагомий внесок у формування майбутньої бібліотечної соціології внесли такі українські дослідники, як Д. Балика, Н. Фридьєва, М. Куфаєв, К. Довгань, А. Кірпічніков, Х. Христина. Найбільш яскравим періодом зародження бібліотечної соціології є відомий фахівцям «український бібліотечний ренесанс», який має виняткове значення для подальшого розквіту цієї науки. В Україні у 20–30-х рр. активно проводились регіональні дослідження вивчення книги і читання, що сприяло розробці методики соціологічних вивчень. Особливе значення у цей період становлення бібліотечної соціології мала діяльність Кабінету вивчення книги і читача при секції соціології книги УНІКу. Внесок Дм. Балики у становлення бібліотечної соціології працями «Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства», «Бібліотека в минулому» з аналізом розвитку книги, бібліотеки і бібліотечної справи в Україні. Праця «Изучение читателей. Опыт методики» Д. Балики і Н. Фридьєвої і «бібліологічна соціологія» Д. Балики як формулювання поняття предмета й методів цієї науки. Творчість Дм. Балики Виняткове має виняткове значення для досліджень українських читачів та їх потреб.

Практичне звернення соціологічних досліджень у 30–50-х рр. XX ст. і тільки у 60-х рр. XX ст. виникає нова хвиля зацікавленості соціологічними студіями книги,

що виявилось шляхом участь України у дослідженнях всесоюзного масштабу. Подальша доля соціологічних студій в Україні пов'язана із дослідженням читання основних груп населення, їх досить широким різноманіттям, хоча інколи такі вивчення мали тенденційний характер. На долі соціологічних досліджень у 90-х рр. ХХ ст. в Україні позитивно позначилось створення ієрархічної соціологічної служби по вивченню читання в бібліотеках Міністерства культури України з центром у Державній бібліотеці і поява збірки «Соціологічні дослідження в бібліотеках». Активізувалась діяльність провідних установ України у галузі сучасної соціології книги, читання та бібліотеки. В цій роботі починають брати активну участь обласні універсальні наукові бібліотеки та публічні бібліотеки. Завдяки цьому бібліотекам України вдалося зберегти основні напрями своїх наукових розвідок: читач, його інтереси й уподобання; бібліотечні ресурси, їх відповідність потребам користувачів; місце бібліотеки у нинішній соціально-економічній ситуації; коло послуг, що цікавлять користувачів; оптимізація мережі, структура закладів та професійний рівень кадрів.

Все вищевикладене дозволило сформувані такі основні задачі сучасної бібліотечної соціології:

- вивчення потреб у книзі та інформації нових категорій читачів;
- визначення місця бібліотек у ринковій інфраструктурі українського суспільства.

У зв'язку з цим виняткового значення набуває посилення прогностичної орієнтації бібліотечних досліджень, необхідність проведення досліджень за межами бібліотеки (через поглиблене вивчення їх соціального оточення) і вивчення бібліотекарів як соціально-професійної групи.

Ми лише спробували визначити основні складові бібліотечної соціології з метою заохочення фахівців до обговорення цієї важливої наукової проблеми.

Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 11. – С. 29–32.

**МАТВІЄНКО
ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА,**

*доктор педагогічних наук, кандидат
технічних наук, професор кафедри
соціальних комунікацій та інформаційних
наук Київського національного
університету культури і мистецтв*

Народилась 2 серпня 1962 р. у м. Києві. У 1984 р. закінчила Національний транспортний університет, у 1991 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук. З 1993 р. працювала у Державній бібліотеці України для юнацтва завідувачем відділу автоматизації бібліотечних процесів. З 1994 р. доцент кафедри інформатики та автоматизованих технологій бібліотечного факультету Київського інституту культури.

У 1997 р. професор, завідувач кафедри комп'ютерних технологій КНУКіМ; у 1999 р. очолила кафедру інформаційних технологій та електронних бібліотек КНУКіМ. З 2001 р. – професор кафедри комп'ютерних наук, з 2013 р. – професор кафедри зв'язків з громадськістю та реклами.

У 2005 р. захистила у Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук на тему: «Теорія і практика підготовки спеціалістів з інформаційного забезпечення системи управління невиробничою сферою» за спеціальністю 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» (науковий консультант – академік НАПН, доктор педагогічних наук, професор В. М. Мадзігон). У 2006 р. отримала вчене звання професора.

Науковий доробок О. В. Матвієнко становить більше 100 публікацій, в т.ч. 2 монографії, навчальні посібники з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» – «Інформаційне забезпечення державного управління», «Консолідована інформація», «Інформаційний менеджмент», «Основи організації електронного документообігу», «Інформаційна культура особистості: освітньо-виховний контекст» та ін.

Наукові статті бібліотечно-інформаційної тематики опубліковані О. В. Матвієнко у таких виданнях як «Вісник Книжкової палати», «Вісник державної служби України», «Педагогіка і психологія», «Бібліотечний вісник», «Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии», у яких висвітлено проблеми підготовки фахівців бібліотечно-інформаційного профілю, різні аспекти бібліотечно-інформаційної діяльності, застосування інформаційних технологій у сфері культури і мистецтв.

О. В. Матвієнко бере активну участь у підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації: з 2007 р. член спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 за спеціальністю 26.00.01 – «Теорія та історія культури» у Київському національному університеті культури і мистецтв із захисту докторських та кандидатських дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата культурології та кандидата мистецтвознавства; з 2012 р. – спеціалізованої вченої ради К

26.807.04 за спеціальностями 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», 27.00.05 – «Теорія та історія видавничої справи та редагування» та 27.00.06 – «Прикладні соціально-комунікаційні технології» із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій. Науковий керівник аспірантів, здобувачів, а також захищених дисертаційних робіт.

Викладає дисципліни: «Електронні бібліотеки», «Інформаційний бізнес», «Інформаційний менеджмент», «Консолідована інформація», «Інтернет-технології» «Інтернет-маркетинг», «Автоматизація бібліотечно-інформаційних систем», «Професійні ресурси інтернет для бібліотекарів», «Інформаційні ресурси соціально-культурної сфери», «Психологія масових комунікацій», «Психологія поведінки споживачів», «Інформатизація бібліотек», «Інформаційний бізнес» та ін.

Коло наукових інтересів: інформаційні технології у сфері культури і мистецтв, підготовка фахівців інформаційного профілю; інформаційне забезпечення різних категорій споживачів; соціально-комунікативні технології, інформаційна культура особистості.

Основні публікації:

1. Інформаційна освіта: інноваційні аспекти : монографія / О. Матвієнко. – К. : КНУКіМ, 2003. – 126 с.
2. Консолідована інформація : навч. посіб. / О. Матвієнко, М. Цивін. – К. : Центр навчальної літератури, 2014. – 134 с.
3. Інформаційне забезпечення державного управління : навч. посіб. / О. Матвієнко, М. Цивін – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 150 с. (*Гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»*).
4. Основи організації електронного документообігу : навч. посіб. / О. Матвієнко, М. Цивін. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 112 с.
5. Інформаційний менеджмент : навч. посіб. / О. Матвієнко, М. Цивін. – К. : Видавничий Дім «Слово». – 2007. – 200 с. (*Гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»*);
6. Інформаційна культура особистості: освітньо-виховний контекст : навч. – метод. посіб. / О. Матвієнко. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2006. – 116 с. (*Гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»*).
7. «Інформаційний бізнес» для бібліотекарів: «ринкові знання» для некомерційної спеціальності / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісн. Кн. палати. – 2013. – №12. – С. 23–26.
8. Бібліотеки органів державної влади : специфіка завдань діяльності / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісн. держ. служби України. – 2012. – №1. – С. 22–26.
9. Навчальний термінологічний словник з документознавства та інформаційної діяльності : дидактичний аспект / О. Матвієнко // Вісн. Кн. палати. – 2011. – №6. – С. 23–25.
10. «Соціальна інформатика» : наукова та освітня спеціальність в Україні / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісн. Кн. палати. – 2011. – №3. – С. 31– 34.
11. Інформаційна освіта : теоретико-методологічні підходи / О. Матвієнко // Педагогіка і психологія. – 2010. – №2. – С.86–92.
12. Документознавча освіта : проблемитаперспективирозвиткупрактикитанауковихдосліджень/О.Матвієнко// Бібліотекознавство. Документознавство.Інформологія. – 2009. – №4. – С. 17–21.
13. Спеціальність «Консолідована інформація» у системі інформаційної освіти України / О. Матвієнко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – №1. – С.63–68.
14. Професіоналізація інформаційної діяльності у сфері державного управління / О. Матвієнко, С. Дубова // Вісн. Нац. акад. держ управління при Президентові України. – 2007. – №1. – С.52–60.
15. Інформаційна професія та інформаційна освіта : сутність, зміст, проблеми / О. Матвієнко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – №1. – С. 70–77.
16. Державний службовець як суб'єкт інформаційного забезпечення управління / О. Матвієнко // Вісн. держ. служби України. – 2007. – №1. – С. 19–22.
17. Бібліотека навчального закладу в умовах інформатизації: проблеми і

завдання / О. Матвієнко // Педагогіка і психологія. – 2006. – №4. – С. 136–145. **18.** Теоретико-методологічні основи професійної підготовки фахівців з інформаційного забезпечення державного управління / О. Матвієнко, С. Дубова // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №8. – С. 22–34. **19.** Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Вища інформаційна освіта: основні концепти визначення // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – №3. – С. 4–11. **20.** Матвієнко О., Цивін М. Інформаційний менеджмент як основа концептуалізації моделі фахівця з інформаційної справи / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісник Книжкової палати. – 2017. – № 4. – С. 27–30. **21.** Матвієнко, О. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: чи буде збережена бібліотечна професія? / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 2. – С. 10–11. **22.** Матвієнко О.В., Цивін М.Н. Концепція професійного спрямування за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».-К.: Центр навчальної літератури, 2018. – 101 с.

Бібліотеки органів державної влади: специфіка завдань діяльності. Постановка проблеми та її зв'язок з практичними та науковими завданнями

Інформаційне забезпечення органів державної влади та управління є складною системою, яка характеризується наявністю багатьох напрямів інформаційно-комунікативної діяльності. Розвиток служб інформації (інформаційно-аналітичних відділів, відділів зв'язків з громадськістю та ін.), а також доступ до мережі Інтернет, жодним чином не відмінняє, а, навпроти, актуалізує потребу у діяльності *бібліотек як структурних підрозділів органів державної влади.*

Слід зазначити, що проблеми інформаційно-бібліографічного забезпечення владних структури бібліотеками України знаходяться у полі зору фахівців з теорії і практики бібліотечної діяльності. Зростає роль публічних бібліотек у державотворчих, демократичних процесах, актуалізується сприяння поінформованості громадян та забезпечення органів державної влади інформацією, що сприяє прийняттю управлінських рішень. З 2009 р. Програма сприяння Парламенту ІІ (ПСП) у партнерстві з Українською бібліотечною асоціацією (УБА) реалізує проект «Створення Мережі Пунктів доступу громадян до інформації органів державної влади у бібліотеках України».

Одним із головних завдань бібліотек України проголошується створення дієвого механізму своєчасної якісної інформаційної підтримки владних структур, зокрема:

- організація їх ефективного інформаційного забезпечення з використанням традиційних і нових інформаційних послуг;
- пріоритетне забезпечення бібліотекою муніципальних службовців і керівників органів місцевої влади оперативною і ретроспективною інформацією шляхом передачі документів факсом, електронною поштою, через модемний зв'язок.

Однак йдеться, в основному, про співпрацю публічних та наукових бібліотек з органами державної влади різних рівнів. В той же час, у *структурі органів державної влади наявні власні бібліотеки, діяльність яких, як структурних підрозділів, не досліджується, поза увагою залишаються питання специфіки інформаційних ресурсів, послуг, професіоналізації бібліотекарів у бібліотеках такого типу.*

Між тим, міжнародна бібліотечна спільнота визнає діяльність бібліотек органів державної влади та управління як окремий, особливий вид діяльності, який характеризується наданням специфічних видів послуг у відповідь на особливі інформаційні потреби представників влади.

Слід уточнити, що виділення бібліотек органів влади у окремий вид не суперечить сучасному підходу до типологізації бібліотек. Зокрема, функціональний підхід, згідно якого дослідники [Карташов Н. С., 1996 г.] вважають необхідним виділити первинну ознаку, якою є *супільне, соціальне призначення бібліотеки.*

Це дає змогу виявити сталу змістову характеристику бібліотек і розрізнати їх перш за все за функцією, тобто характером, змістом, спрямованістю діяльності, що визначається характером інформаційних потреб, які вона задовольняє.

Метою статті є з'ясувати зміст та сутність діяльності бібліотек органів державної влади та управління як окремого, специфічного виду діяльності.

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій (IFLA), яка є незалежною міжнародною неурядовою організацією і об'єднує асоціації бібліотек, бібліотекарів та бібліотечні й інформаційні організації з більш ніж 140 країн світу, звертає особливу увагу на бібліотеки, які здійснюють свою діяльність у структурі органів державної влади та управління і надають інформацію політичним діячам, урядовим службовцям. У документі «Керівні принципи для бібліотек урядових департаментів» (Guidelines for Libraries of Government Depa, виданому ІФЛА, застосовується термін «бібліотеки урядових департаментів», під яким розуміють будь-які бібліотеки, що створені і повністю підтримуються урядом для того, щоб обслуговувати, у першу чергу, урядові структури, хоча загальна аудиторія обслуговування може бути ширшою.

Відповідно до завдань урядування бібліотеки поділяють на такі види:

А. Бібліотеки законодавчої влади.

Парламентські бібліотеки – для підтримки законодавчої влади (парламенту) та їх персоналу і, як правило, тільки для їх використання. ІФЛА визначає для парламентських бібліотек спеціальні стандарти діяльності.

Бібліотеки державної законодавчої влади (у випадку, якщо у країні існує регіональна законодавча влада, яка має бібліотеку для обслуговування їх штату.

Бібліотеки виконавчої влади (міністерств та інших органів, які відповідають за управління державною політикою.

Бібліотеки міністерств/департаментів – обслуговують, як правило, осіб, що приймають рішення, адміністраторів та інших службовців відповідних міністерств і управлінь. У межах своєї компетенції можуть також надавати інформацію там, хто здійснює дослідницьку діяльність.

В. Бібліотеки урядових агенцій/організацій, які фінансуються урядом і підпадають під контроль уряду або конкретного міністерства або управління.

Бібліотеки державних, регіональних та місцевих урядів, які підтримують вибірних представників, адміністраторів та їх службовців.

Бібліотеки дипмісій/посольств. Ці бібліотеки створюються для допомоги дипломатам та іншим службовцям посольств. Можуть також виконувати певну роль у просуванні торгових, культурних та інших інтересів країни і бути джерелом інформації про країну для місцевого населення.

Національні бібліотеки, що поділяють на два типи:

Національна бібліотека є дигітарієм для друкованого культурного надбання країни.

Спеціалізовані бібліотеки (Національна наукова бібліотека, національна сільськогосподарська бібліотека, Національна медична бібліотека тощо), які можна вважати різновидом урядових бібліотек, однак часто вони розглядаються як окремий вид, залежно від національних обставин: бібліотеки судової влади; бібліотека Верховного суду; інші судові бібліотеки.

Зазначимо, що розуміння винесеного у назву документа терміну «Government» як «урядові» є не досить коректним, оскільки маються на увазі бібліотеки органів усіх гілок влади, про що свідчить представлена вище класифікація такого виду бібліотек, наведена у згаданому документі. Отже, надалі будемо послуговуватись терміном «бібліотеки органів державної влади».

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених частин проблеми.

Проблеми інформаційно-бібліографічного забезпечення є «наріжним каменем» наукових досліджень та напрямів діяльності у бібліотечній науці та

практиці. Перелік фахівців – радянських та вітчизняних, які долучились до цих проблем у різних аспектах, склав би не одну сторінку. Слід зазначити, що науковий доробок в галузі проблем інформаційно-бібліографічного забезпечення є тією основою, на якій може надалі відбуватись розвиток наукових досліджень інформаційного забезпечення органів державної влади та управління.

Специфіка діяльності бібліотек органів державної влади проявляється, насамперед, у взаємозв'язку таких системоутворюючих елементів як *інформаційні потреби користувача; психологія користувача; інформаційні ресурси, інформаційні послуги, професіоналізм бібліотекаря*. Саме вони сутнісно визначають специфіку діяльності бібліотек органів державної влади як особливого типу бібліотек.

Інформаційні потреби користувачів послуг бібліотек в органах державної влади визначаються спрямованістю діяльності та характером завдань, що постають, мірою відповідальності за наслідки рішень, які приймаються. Одним із важливих чинників, що впливає на інформаційні потреби, є вік та освіта, досвід попереднього життя та ціннісні орієнтації, ліміт часу, який має держслужбовець, що звернувся до бібліотеки – такий неповний перелік умов, які впливають на зміст інформаційних потреб і визначають унікальність потреб кожного фахівця.

Закономірно, значно жорсткішими у системі державної влади є вимоги до інформації, яка надається – до її повноти, точності, оперативності і комфортності умов використання. Сьогодні бібліографічні списки і покажчики не задовольняють вимогам комфортності, а замість дібраних на їх основі повних текстів надається перевага дайджестам, фактографічним та аналітичним довідкам. Зміни та ускладнення інформаційних потреб пов'язані не тільки з динамічним характером діяльності фахівців, а і з їх орієнтацією в проблемі: фахівець починає бачити більш широко і глибоко вирішуване завдання, виявляє його взаємозв'язки з іншими проблемами та іншими галузями.

Особливість діяльності бібліотек у органах державної влади, зокрема, законодавчої, визнається ІФЛА і презентується спеціально розробленим документом «Керівні принципи для парламентських бібліотек». У документі панорамно висвітлено специфіку діяльності бібліотек парламенту: окреслено потреби парламентів та депутатів, послуги, які можуть бути запропоновані депутатам, а також вказано на ті, які надавати не рекомендується, описано правила комплектування бібліотеки, форми організації доступу до інформації, звертається увага на необхідні уміння та навички, обговорюються концепції «електронного парламенту» та ін.

Однією із особливостей діяльності парламентської бібліотеки визнається *ширрий спектр проблем, які потенційно можуть зацікавити депутата*. Це проблеми місцевого, національного або міжнародного масштабу, інколи – досить специфічні, вузькі питання, що стосуються окремих виборців. Зокрема, перелік підстав для інформаційного запиту депутата можна стосуватись: законотворчості (наприклад, базова інформація щодо законопроектів або поправок); роботи у парламентському комітеті; підготовки статей для преси, участі у радіо-та телевізійних передачах; роботи з виборцями; підготовки питань на розгляд парламентом; виступів як у парламенті, так і поза його межами; закордонних візитів у межах парламентської діяльності; участі у прес-конференціях з питань, які становлять суспільний інтерес.

Слід згадати про психологічні особливості професійної діяльності депутата, насамперед про те, що законодавці працюють під постійною увагою суспільства та тиском преси, яка вимагає негайної реакції на політичні події, кризи і новини, що характеризується необхідністю негайної відповіді та обмеженістю часу на її обмірковування.

У політологічних дослідженнях звертається увага на визначення психологічних особливостей діяльності у сфері державної влади та управління, в тому числі, політичної діяльності з точки зору особистості. За результатами предметних досліджень [Голыгин Е. Н., 2008 р.] у політології виявлення таких особливостей здійснюється з точки зору *когнітивного підходу*, у результаті переосмислення положень теорії раціонального вибору, звертаючись до суб'єктивної логіки поведінки політичних акторів. Поміж умов, що ускладнюють раціональну поведінку політиків, науковці виділяють неповноту інформації про вирішувані проблеми, необхідність врахування різнобічних інтересів, новизну політичних ситуацій, яка не дає змоги застосовувати типові або повністю раціональні рішення.

Отже, бібліотекар повинен не тільки визначити профільність інформаційних потреб, а й рівень «інформаційної підготовленості» користувача: його навички роботи з інформацією, «систему очікувань» – орієнтацію на одержання «готового рецепту» чи ідей та передумов для самостійної розробки рішення.

У діяльності бібліотек парламентів висувуються підвищені вимоги до *якості інформації*, що надається депутатам, зокрема до її *актуальності й точності*.

Беручи до уваги публічний характер діяльності депутатів, їх участь у публічних дискусіях, що відбувається не тільки у стінах парламенту, а й у телевізійних студіях, де депутат відповідає на питання та задає їх сам, під час інтерв'ю, зустрічей із виборцями, на інших публічних заходах. У таких ситуаціях аргументація повинна спиратись на актуальну та точну інформацію, а якщо депутату доводиться брати участь у обговоренні складних юридичних та технічних питань, підготовлена інформація має бути чіткою, стислою, без викривлення змісту. В умовах інформатизації суспільства, впровадження нових технологій у діяльність органів державної влади та управління необхідне формування ефективного *кадрового потенціалу фахівців з бібліотечно-інформаційної діяльності в органах державної влади та управління*. У цьому контексті діяльності бібліотек слід згадати про важливу складову бібліотекознавства, системно пов'язану із структурою і функціями бібліотечної діяльності у всіх її вимірах і напрямках – *бібліотечну професіологію*. Зазначений напрям плідно досліджувався представниками наукової школи під керівництвом відомого вітчизняного бібліотекознавця професора А. С. Чачко, протягом багатьох років предметно розроблялись питання професіоналізації бібліотечних фахівців. Зокрема, концепція трансформації бібліотеки відповідно до соціальних змін А. С. Чачко [Чачко А. С. Библиотекосведение в человеческом измерении, 2000 р.] враховує не тільки трансформаційні зміни бібліотеки як соціального інституту, а й пов'язані з цими змінами проблеми *професіоналізації бібліотечних фахівців*. У процесі професіоналізації у сфері предметної діяльності, до якої бібліотека входить як структурний підрозділ організації, бібліотечні фахівці виконують свою соціальну функцію, але освоюють і присвоюють моральні цінності, характерні для тієї соціально-професійної групи, для якої вони здійснюють інформаційне забезпечення, що, очевидно, може змінювати і їх професійний образ світу. Професіоналізація бібліотекарів, що працюють у бібліотеках органів державної влади та управління, діяльність яких безпосередньо пов'язана і впливає на сферу державного управління шляхом надання інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень, потребує іманентно притаманних для діяльності бібліотекаря дотримання положень кодексу етики держслужбовця, виконання вимог до представника державної служби.

Сьогодні професіоналізація бібліотечних фахівців – багатоетапний та багаторівневий процес, який передбачає формулювання вимог до професійної освіти та рівня кваліфікації, включення особистості до професійної бібліотечно-інформаційної діяльності із спеціалізацією в одному з її напрямів. Цей процес відбувається за наявності, з одного боку, *усвідомленої суспільної потреби* у

підвищенні результативності інформаційної діяльності, з іншого – за наявності відповідної *особистої потреби* фахівця у професійному вдосконаленні із визначенням цілей, мотивів, задоволеності працею і формуванням професійної позиції; засвоєнням професійної культури інформаційної діяльності.

У бібліотеках органів державної влади, як і в інших предметних сферах діяльності, можна виділити такі основні категорії професіоналів, які здійснюють професійне інформаційне забезпечення органів державної влади: хто навчається певній професії у навчальних закладах різного рівня; молоді спеціалісти – хто починає працювати на робочих місцях; після спеціальної освіти; досвідчені професіонали; професіонали передпенсійного і пенсійного віку; «мігранти» з інших сфер діяльності.

Чимало аспектів підготовки фахівців з бібліотечно-інформаційного забезпечення державного управління сьогодні ще не окреслені і не знаходяться у полі зору дослідників. Поміж цих проблем – підвищення кваліфікації фахівців з профільною бібліотечною освітою в галузі державної влади і управління, проблеми перепідготовки фахівців (одержання другої вищої освіти), самоосвіти та додаткової освіти бібліотечних професіоналів, які працюють в органах державної влади тощо. Отже, професіоналізація бібліотечних фахівців у сфері державного управління, формування їх професійної позиції, інтеграція особистісних і професійно важливих якостей і умінь є сьогодні процесом, значною мірою стихійним та прогностично невизначеним.

Зазначимо, що певні шляхи вирішення проблеми вже було накреслено у нормативно-правових документах, що стосуються кадрового складу державної служби. Зокрема, у державній цільовій «Комплексній програмі підготовки державних службовців» ще 2001 р. серед концептуальних засад підготовки фахівців для професійної діяльності в державному управлінні, окрім професійного навчання із здобуттям вищої освіти в освітній галузі «Державне управління» та підвищення кваліфікації в цій галузі, визначено такий напрям як *спеціалізація підготовки фахівців інших освітніх галузей за спеціальностями, професійно спрямованими на державне управління*. Такі ж позиції було зафіксовано у «Положенні про конкурсний відбір талановитої молоді для навчання за освітньо-професійними програмами підготовки фахівців освітньої галузі «Державне управління» та професійними програмами функціональної спеціалізації «Державна служба». У документі зазначено, що конкурс передбачає розширення професійної підготовки фахівців у межах інших освітніх галузей та спеціальностей відповідно до потреб професіоналізації персоналу органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Вирішення проблеми професійної спеціалізації бібліотечних фахівців у сфері бібліотечно-інформаційного забезпечення державної влади, а саме підготовки фахівців для бібліотек органів державної влади, може бути реалізовано двома шляхами, кожен з яких є дидактично обґрунтованим і педагогічно доцільним:

Підготовка фахівців за спеціальністю «Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» у межах багаторівневої підготовки (бакалавр, магістр) із спеціалізацією «Інформаційно-бібліографічне забезпечення діяльності органів державної влади».

Підготовка магістрів у межах спеціальності «Державне управління» із спеціалізацією «Інформаційне забезпечення державного управління» із фундаментальною підготовкою в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та організації інформаційної діяльності.

СОШИНСЬКА ВІКТОРІЯ ЄВГЕНІВНА,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри бібліотекознавства та
інформології Київського університету
імені Бориса Грінченка*

Народилася 06.09.1971 р. у с. Вищеольчедаїв Мурованокуріловецького р-ну Вінницької обл., у 1988 р. закінчила середню школу із золотою медаллю.

1988–1992 рр. – Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія», диплом з відзнакою; 1994–1997 рр. – аспірантура Київського державного університету культури і мистецтв за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»; 1996 р. – Вінницький факультет Київського торговельно-економічного університету за спеціальністю «Бухгалтер-економіст».

1992–1994 рр. – бібліограф 1-ї категорії Вінницької обласної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва; 1994–1997 рр. – асистент кафедри галузевих бібліографічно-інформаційних ресурсів Київського державного університету культури і мистецтв; 1995–2000 рр. – головний бухгалтер ТОВ «Бюро впровадження нових технологій», м. Київ; 2000–2012 рр. – ст. викладач кафедри організації видавничої справи, поліграфії і книгорозповсюдження Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»; 2012–2014 рр. – бібліотекар Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»; 2014–2016 рр. доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю, з 2016 р. – доцент кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету імені Бориса Грінченка.

У 2013 р. захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство на тему «Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі», науковий керівник – проф. Загуменна В. В.

Викладає дисципліни: «Інформаційно-бібліографічна діяльність», «Документознавство», «Інтелектуальна власність», «Інформаційні системи та їх застосування у виданні, поліграфії та розповсюдженні друкованої продукції», «Інформаційні системи в менеджменті», «Інформаційні системи та їх застосування у діяльності видавничо-поліграфічних організацій», «Інформаційні системи та їх застосування у діяльності видавничо-книготорговельних організацій», «Інформаційно-бібліографічне забезпечення суспільних наук», «Інформаційно-бібліографічні ресурси літературно-мистецького комплексу», «Фінансово-підприємницька та комерційна діяльність», «Організація книгорозповсюдження», «Маркетинг і промоція видань», «Організація і економіка видавничої справи», «Бібліотечний менеджмент і маркетинг», «Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів», «Аналітико-синтетична обробка документів»,

«Аналітико-синтетичне опрацювання і каталогізація документів», «Сучасні стратегії розвитку науки», «Проектна діяльність бібліотек та інформаційних установ», «Менеджмент бібліотечно-інформаційної галузі», «Наукові комунікації».

Член спеціалізованої вченої ради Київського університету культури і мистецтв К 26.807.04 з 2015 р.

Автор більш як 50 наукових публікацій, учасник багатьох міжнародних та всеукраїнських конференцій. Займається бібліографічним редагуванням наукових монографій, збірників, матеріалів конференцій, статей; консультаційною діяльністю з питань оформлення вихідних відомостей у виданнях, класифікації документів, організації документних фондів, архівів підприємств, організації та ведення документообігу, в т. ч. електронного, організації бухгалтерського обліку та складання податкової й фінансової звітності підприємств оптової торгівлі.

Коло наукових інтересів: професійна комунікація у книжковій галузі, інформаційне забезпечення видавничої діяльності, маркетинг у сфері книжкового бізнесу.

Основні публікації:

1. Сошинська В. Є. Спеціальна українська періодика першої третини ХХ століття: історичні передумови виникнення та загальна характеристика / В. Є. Сошинська // Бібліографознавство: теорія і практика : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України, НПБ України, КДІК ; редкол.: В. С. Бабиш (голов. ред.) та ін. – К., 1997. – С. 111–120. **2.** Сошинська В. Є. Дослідження вітчизняної спеціальної періодики: історіографія питання / В. Є. Сошинська // Питання культурології : зб. наук. пр. / КНУКІМ. – К., 2003. – Вип. 19. – С. 104–112. **3.** Сошинська В. Інноваційний досвід бібліотек на сторінках української фахової періодики / В. Є. Сошинська // Наукові праці НБУ ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 460–470. **4.** Сошинська В. «Хроніка» на сторінках фахової періодики першої половини ХХ ст. (огляд публікацій) / В. Є. Сошинська // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 7. – С. 50–52. **5.** Сошинська В. Основні канали професійної комунікації в документно-інформаційній сфері / В. Є. Сошинська // Вісн. Кн. палати. – № 9. – С. 30–32. **6.** Сошинська В. Статистика друку як інформаційне джерело про розвиток книговидавничої галузі / В. Є. Сошинська // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. / Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – Вип. 49. – С. 122–127. **7.** Сошинська В. Посібник, який довго очікували / В. Є. Сошинська // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 12. – С. 15–16. **8.** Сошинська В. Діяльність книжкових клубів як засіб торговельної комунікації видавництва і читача / В. Є. Сошинська, С. В. Іваненко // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 3. – С. 17–22. **9.** Сошинська В. Є. Роль збірника наукових праць «Технологія і техніка друкарства» у системі науково-професійної комунікації / В. Є. Сошинська // Технологія і техніка друкарства = Technology and technique of typography : зб. наук. пр. / НТУУ «КПІ», ВПІ. – К., 2012. – Вип. 1. – С. 183–189. **10.** Сошинська В. Трансформація каналів професійної комунікації в документно-інформаційній сфері / В. Є. Сошинська // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 6. – С. 16–19.

Трансформація каналів професійної комунікації в документно-інформаційній сфері

Комунікація є необхідною умовою та одночасно специфічним результатом соціальної взаємодії, однією із фундаментальних засад існування соціуму. Її функція соціального наслідування забезпечує наступність розвитку суспільства, а система соціальних комунікацій, зокрема, орієнтована на просування знань у

соціальному вимірі. Дослідження комунікаційної діяльності дозволяє ґрунтовніше вивчити процес розвитку української галузевої науки і практики та служить пізнанню його закономірностей. Аналіз формальних і неформальних каналів фахових комунікацій, їх становлення і тенденцій розвитку сприяє науковому прогнозуванню функціонування науки і практичної діяльності у документно-інформаційній сфері, дає можливість простежити розвиток теоретичних ідей і положень, виявити вплив теорії на вдосконалення практики, визначити перспективні напрями розвитку галузі. Таким чином, дослідження комунікаційних процесів у книжковій і документній, бібліотечно-бібліографічній, видавничій, архівній справі набувають актуальності в контексті сучасного розвитку галузі, професії та удосконалення управління документно-інформаційною сферою.

Теоретичні та прикладні дослідження проблем комунікації є міждисциплінарними і здійснюються соціологами, політологами, економістами, культурологами, психологами, документознавцями, філологами, журналістами, етнографами й численними представниками інших суміжних наукових дисциплін. Поряд із загальною теорією комунікації активно вивчаються масова, наукова, ділова (професійна), політична, маркетингова та інші спеціальні види комунікації тощо. Класичними в цій царині стали праці Д. Белла, М. Вебера, Н. Віннера, У. Гарвея, Б. Гріффіта, Д. Займана, Г. Ласуелла, Н. Лумана, Г. Маклюена, Г. Мензела, Д. Прайса, К. Шеннона, У. Шрамма, Р. Гіляревського, О. Михайлова, Г. Почепцова, А. Соколова, А. Чорного та багатьох інших.

З сучасних українських дослідників, що так чи інакше торкалися питань наукових і фахових комунікацій, варто згадати В. Бездрабко, І. Давидову, Л. Дубровіну, В. Загуменну, В. Ільганаєву, Т. Ківшар, Г. Ковальчук, О. Коновця, С. Кулешова, Н. Кушнарєнко, І. Матяш, Т. Новальську, О. Онищенко, В. Пашкову, Л. Петрову, В. Різуна, М. Романюка, Г. Рудого, М. Сенченка, М. Слободяника, О. Тріщук, А. Чачко, Г. Швецову, Г. Шемаєву, Т. Ярошенко та ін. Значну теоретичну та історичну цінність для дослідження фахових комунікацій у документно-інформаційній сфері також мають праці Л. Биковського, І. Вовченко, М. Гуменюка, І. Калиновича, І. Корнейчика, Н. Королевич, Ю. Меженка, М. Ясинського та ін.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість вагомих наукових досліджень і розвідок, присвячених різним аспектам комунікаційної діяльності у бібліотечній, бібліографічній, книжковій, архівній, документній справі, комплексного вивчення становлення і розвитку професійних комунікацій в документно-інформаційній сфері в Україні до цього часу не проведено. В даній статті ми пропонуємо до розгляду основні результати нашого дослідження даної проблеми.

На сьогодні існують різні точки зору щодо визначення поняття «професійна комунікація». Зокрема, вона розглядається як процес виникнення взаєморозуміння в певній предметній галузі (А. Каптерев), процес обміну інформації між фахівцями (В. Мінкіна), процес, що має значний вплив на створення та функціонування професійних співтовариств (І. Розіна). Як вказує В. Ільганаєва, професійні дискурси різних сфер комунікаційної діяльності в суспільстві перетинаються, наштовхуються на ті ж самі прояви процесів і результатів, оперують поняттями тих самих домінуючих об'єктів, але наповнюють їх своїм змістом. У вітчизняній інформаційній науці наприкінці 1970-х рр. О. Михайловим, А. Чорним та Р. Гіляревським було розроблено підхід, близький до сучасного розуміння професійної комунікації, що засновується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). А останні дослідження зарубіжних вчених поєднують професійні та ділові комунікації і застосовують цей термін до всіх форм спілкування і відносин на робочому місці: як усних, так і документних, як безпосередніх, так і електронно опосередкованих.

Ми вважаємо, що професійна комунікація є специфічною формою групових соціальних відносин, за яких і відбувається обмін інформацією та професійна взаємодія фахівців тієї чи іншої сфери діяльності для виконання поставлених науково-виробничих завдань і досягнення необхідних науково-практичних результатів. Таким чином, професійна комунікація в документно-інформаційній сфері є складним багатокомпонентним процесом, що, відповідно до моделі Г. Ласуелла, об'єднує суб'єктів книжкової, бібліотечної, бібліографічної, документної, архівної, видавничої справи та інших споріднених галузей науково-практичної діяльності, а також інформаційні повідомлення, канали, засоби та результати комунікації. Традиційно, починаючи з праць Г. Мензела, розрізняють формальні комунікаційні процеси, засновані на документах, та неформальні комунікаційні процеси, що здійснюються з використанням специфічних каналів і засобів обміну інформацією. І така структура, на нашу думку, притаманна фаховій комунікації і в нашій галузі, починаючи з періоду її зародження.

Для здійснення історико-порівняльного аналізу структури фахових комунікацій в різні історичні періоди, визначення основних тенденцій їх становлення і розвитку варто розглянути два хронологічних етапи: перша третина ХХ ст. (1900–1930 рр.) та період з 1990-х рр. до сьогодні, що характеризується кардинальними змінами у професійних комунікаціях в документно-інформаційній сфері.

Дослідження засвідчило, що ключовим каналом формальної професійної комунікації в різні періоди є комплекс фахових періодичних видань. Засновані за дисциплінарною або галузевою ознакою, вони організують колективне обговорення актуальних проблем та пошук спільного обґрунтованого рішення, синтезують наукові ідеї та знання, сприяють обміну досвідом, виробленню практичних рекомендацій, їх апробації та впровадженню тощо. Контекстуально фахова періодика віддзеркалює результати колективної науково-професійної діяльності («колективного розуму») у документно-інформаційній сфері та є одним із важливих засобів формування професійного світогляду, професійної свідомості та професіоналізації працівників. Все це в кінцевому результаті дозволяє визначити загальні тенденції розвитку галузі, актуалізувати напрями наукових досліджень, застосовувати інноваційні підходи в практичній діяльності, призводить до інтелектуалізації професії та суспільства загалом.

Важливими комунікаційними структурами у системі фахових комунікацій документно-інформаційної сфери є науково-дослідні установи, наукові товариства і професійні об'єднання. Маючи чітко регламентовані місію, мету, стратегію, напрями діяльності, об'єднуючи фахівців на основі спільності науково-професійних інтересів та цілей, вони створюють умови для функціонування всього комплексу галузевих фахових комунікацій: формальних і неформальних, внутрішніх і зовнішніх. І якщо науково-дослідні інституції більше схильні до ієрархічної організації комунікаційних процесів, то наукові товариства і професійні об'єднання переважно провадять комунікацію мережевого типу.

В першій третині ХХ ст. в українській науковій думці дослідження в царині теорії та історії книги, бібліографії, окремих напрямів бібліотечної, документної, архівної справи та інших споріднених і суміжних наукових дисциплін об'єднувалися загальним поняттям «бібліологія». Система професійних комунікацій в цей час почала формуватися під впливом діяльності професійних товариств, що об'єднували провідних вітчизняних науковців і практиків галузі. Найбільш відомими осередками галузевої науки на початку ХХ ст. були Одеське бібліографічне товариство та Бібліографічна комісія при Науковому товаристві ім. Шевченка (НТШ) у Львові, які зробили помітний внесок у становлення

формальних і неформальних професійних комунікацій і розвиток галузевої науки та практики. Після Жовтневої революції як наслідок державної політики радянського уряду у документно-інформаційній сфері було створено ряд офіційних науково-дослідних інституцій, що, насамперед, розвивали формальні комунікаційні канали. Результати дослідження засвідчують, що Книжкова палата України, Всенародна бібліотека України (ВБУ) та створений при ній Науково-дослідний інститут бібліотекознавства, Український науковий інститут книгознавства (УНІК) активно впливали на формування системи фахових комунікацій через провадження науково-дослідної, освітньої, просвітницької діяльності, оформлення та опублікування результатів досліджень, організацію галузевих конференцій, нарад, виставок, видання фахових часописів, налагодження системи підвищення кваліфікації працівників галузі і т.і. Поряд з офіційними суб'єктами (державними установами) у документно-інформаційній сфері розвиваються і громадські об'єднання: Всеукраїнське бібліотечне товариство, бібліотечні об'єднання, ради, гуртки бібліотекарів, бібліотечні бюро тощо, але вони не були дійсно громадськими організаціями, бо їхня робота регламентувалась органами державного управління в галузі. Разом з тим, їхній внесок у розвиток науково-методичних засад бібліотечної справи, професійної освіти та професійних комунікацій був помітним.

Система українських бібліологічних комунікацій першої третини ХХ ст. була територіально розмежована внаслідок об'єктивних історико-політичних обставин і паралельно розвивалася на теренах Радянської України, західноукраїнських землях та в середовищі української еміграції, де вона зосереджувалась, переважно, у діяльності наукових товариств та об'єднань: Бібліографічна комісія НТШ, Бібліологічний гурток при Українській господарській академії (Подебради, Чехія), Українське товариство прихильників книги (УТПК) у Празі (Чехія) та ін. Між вченими і практиками радянської та зарубіжної сторін за обопільною ініціативою утворюються різноманітні комунікаційні канали: обмін виданнями, публікації на сторінках фахових видань, відображення основних подій та новин у розділах «Хроніка», листування, зустрічі під час професійних зібрань тощо.

Як уже зазначалося, найважливішою ланкою системи фахових комунікацій першої третини ХХ ст. були науково-професійні періодичні видання, засновані установами і товариствами: «Голос друку» (Книжкова палата та Всеукраїдав), «Книжний вісник», «Бібліотечний журнал», «Бібліотечний збірник», «Журнал бібліотекознавства і бібліографії» (ВБУ), «Бібліологічні вісті» (УНІК), «Українське книгознавство» (Бібліологічний гурток в Подебрадах), «Книголюб» (УТПК). Окрім них, варто згадати такі фахові часописи, як «Книжные новости», «Книгарь», «Книга», «Книжка», «Нова книга», «Архівна справа» та ін. Дослідження засвідчило, що тогочасній фаховій періодиці притаманні повнота, широкі тематичні межі охоплення матеріалу, зручність в одержанні наукової, виробничо-практичної та фактографічної інформації. А зважаючи на активне використання у цих виданнях такого важливого жанру журналістики, як хроніка, можна стверджувати, що вказані часописи класично представляють формальні та неформальні, персональні та групові професійні комунікації у документно-інформаційній сфері. Активно використовувались і неформальні канали: українські фахівці комунікували між собою, зі своїми російськими, білоруськими, іноземними колегами на бібліологічних з'їздах (I Всеросійський бібліотечний з'їзд в Санкт-Петербурзі в 1911 р., I і II Всеросійські бібліографічні з'їзди в Москві в 1924 і 1926 рр., 1-й Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників у Харкові в 1926 р., IV Міжнародний бібліологічний з'їзд в Празі у 1926 р. та ін.), фахових

конференціях, нарадах і семінарах, тематичних виставках, в процесі обміну публікаціями, посередництвом листування та особистих зустрічей.

1920-ті роки для українського бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, архівознавства за визначенням багатьох дослідників були періодом «золотого десятиліття», коли в Україні були створені оригінальні та прогресивні наукові школи, що розвивали теорію, історію та практику галузевої науки, спираючись на зарубіжний досвід та власні наукові розробки. З відомих об'єктивних політичних причин у 1930-х рр. фахові наукові та комунікаційні процеси у Радянській Україні почали різко згортатися. Такі ж процеси, зумовлені як економічною кризою в Європі, так і обмеженими фінансовими можливостями української еміграції, спостерігаються і в українській діаспорі. Отже, система професійних комунікацій в документно-інформаційній сфері у першій третині ХХ ст. пройшла шлях від створення та активного функціонування до занепаду через соціально-політичні та ідеологічні чинники.

З 1990-х рр. у розвитку професійних комунікацій у документно-інформаційній сфері в Україні розпочався новий етап. Процеси державотворення, демократизації, розвитку національної ідеї, розбудови інформаційного суспільства, впровадження нових ринкових механізмів господарювання активізували фахову комунікацію в національних межах, а також сприяли розширенню міжнародних комунікаційних зв'язків. Розглядаючи функціонування сучасної системи професійних комунікацій, варто наголосити на функції наслідування і спадковості, яка має досить чітке виявлення. По-перше, на нових засадах (у порівнянні з періодом 1930-1980-х рр.) здійснюється діяльність таких провідних науково-дослідних установ галузі, як Книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та її Інституту бібліотекознавства, Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ), з'являється нова установа – Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД), що активізує наукові розробки та обмін науковими ідеями у сфері документознавства. Однак, багато функцій цих установ у новітній період є розвитком тих принципів, що були покладені в основу їхньої діяльності у першій третині ХХ ст. По-друге, в галузі було створено декілька принципово нових (з огляду на радянські часи) професійних об'єднань, які, разом з тим, своїми програмними завданнями дуже співзвучні з професійними осередками першої третини ХХ ст. Це, насамперед, Українська бібліотечна асоціація (УБА), Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів (УАВК), Асоціація бібліотек України, Українська асоціація працівників бібліотек для дітей. Завдяки активній діяльності цих установ та організацій створена та функціонує система фахових комунікацій у документно-інформаційній сфері, представлена формальними і неформальними комунікаційними каналами.

В 1990-х рр. у незалежній Україні засновуються нові фахові періодичні видання, які на сьогодні залишаються одним із основних каналів професійної комунікації у документно-інформаційній сфері. На сторінках відомих галузевих видань «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Вісник Харківської державної академії культури», «Друкарство», «Технологія і техніка друкарства» та ін. активно піднімаються актуальні питання галузевої науки та практики. Водночас, за їх публікаціями можна простежити наслідування теоретичних ідей і положень, виявити вплив теорії на вдосконалення практичної діяльності, враховуючи традиції української бібліології першої третини ХХ ст. й ті глобальні зміни, що відбулися у суспільстві, науці, культурі за майже столітній період. Сучасна фахова періодика постійно розширює свою тематику й авторський склад.

Почастішали публікації як зарубіжних колег, так і матеріали, що висвітлюють діяльність міжнародних організацій, огляди зарубіжних професійних і наукових форумів, книжкових виставок тощо, а вітчизняні спеціалісти почали активніше публікуватися у фахових виданнях близького і далекого зарубіжжя, що свідчить про включення українського контенту до системи міжнародних фахових комунікацій. Дослідження виявило, що фахові періодичні видання документно-інформаційної сфери незалежно від періоду їх функціонування (перша третина ХХ ст. чи початок ХХІ ст.) мають схожу тематико-типологічну структуру, обумовлену структурою галузевого наукового знання і практичної діяльності, за своїм суспільним призначенням вони забезпечують поступальний розвиток наукових досліджень і сприяють удосконаленню книжкової, бібліотечної справи, інформаційно-бібліографічної, видавничої, архівної діяльності. Разом з тим, сучасна фахова періодика є віддзеркаленням інноваційних процесів, що нині відбуваються в розвитку суспільства, технологій, науки і практики.

Важливим каналом професійної комунікації в галузі наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. стали міжнародні наукові та науково-практичні конференції, яких на теренах України за останні 20 років було проведено чимало. Досить лише вказати, що постійними щорічними професійними зібраннями є «Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества» (1993–2003), «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса» (2004–2012), «Документознание. Библиотековедство. Информационная деятельность: Проблемы науки, освіти та практики» (2004–2011), наукові конференції, організовані НБУВ, НПБУ, УБА та ін., в межах яких провідні вчені та спеціалісти України та зарубіжжя обговорюють актуальні питання і тенденції розвитку документно-інформаційної сфери.

Включення українських спеціалістів в процеси міжнародної професійної комунікації стало значно активнішим і виявляється в участі у міжнародних наукових форумах та проектах, організації ділових візитів і професійних зустрічей, реалізації програм професійних обмінів та стажувань, угод про партнерство тощо. Цьому також значно сприяють налагоджені стосунки Книжкової палати України, НБУВ, НПБУ, інших бібліотек, видавництв, установ документно-інформаційної сфери, професійних громадських об'єднань з міжнародними організаціями, книжковими палатами, інформаційними установами, бібліотеками у різних країнах, в т. ч. зарубіжними українськими науковими центрами, а також посольствами, культурними центрами, іноземними представництвами в Україні, в межах чого провадиться реалізація корпоративних проектів, підвищення кваліфікації, обмін фахівцями, досвідом науково-практичної діяльності тощо.

З кінця 1990-х рр. у документно-інформаційній сфері все більшого значення набувають електронні засоби та форми науково-професійної взаємодії. Під їх впливом відбувається перенесення функціональних акцентів з одних методів і засобів комунікації на інші. Високий рівень інтерактивності та відкритості інформаційних мереж, постійне удосконалення мережевих сервісів сприяє залученню до професійної комунікації і не фахівців, що додає нових ідей стосовно розвитку галузевої науково-практичної діяльності. Для професійного спілкування нині все більше використовуються електронні фахові періодичні видання, веб-сайти наукових і професійних товариств, національних, університетських і публічних бібліотек, видавництв, архівних установ, інтернет-конференції, вебінари, форуми і чати з обговорення фахових питань, відбувається активний діалог за допомогою електронної пошти. Важливою ресурсною базою формальної комунікації стали репозитарії – відкриті цифрові колекції науково-професійних документів, зазнали актуалізації й бібліотечні ресурси як інтеграційний

фактор професійних комунікаційних зв'язків. Разом з тим, одним з серйозних комунікаційних бар'єрів до міжнародного професійного середовища на сьогодні залишається мовний бар'єр, на подолання якого слід звернути особливу увагу. Крім того, незважаючи на те, що електронна форма журналу не лише виступає вдалою альтернативою своїй друкованій формі, але й починає домінувати у моделях розповсюдження наукової та професійної інформації, у документно-інформаційній сфері не існує самостійного українського фахового електронного журналу.

Дослідження показало, що в умовах розвитку глобальних інформаційних мереж відмінності, які відділяли міжособистісну комунікацію від масової, стають більш розмитими, тому вибірковість та адресність неформальних комунікаційних каналів (аксіальна комунікація), на що вказувалось дослідниками у 1960–70-х рр., поступово трансформуються у відкритість для широкого загалу (ретіальна комунікація). У неформальній комунікації завдяки новим комунікаційним засобам процеси групового аналізу і синтезу інформації прискорюються, що позитивно впливає на розвиток наукової та професійної діяльності, підвищує її інноваційність. Водночас, розширення меж неформальної комунікації, наприклад, посередництвом блогосфери, збільшує ризик отримання необ'єктивної, недостовірної інформації з низькою цінністю, яка, на перший погляд, видається істинною.

Таким чином, система традиційних професійних комунікацій документно-інформаційної сфери з 1990-х рр. зазнає диверсифікації каналів і засобів інформаційного обміну, тому нині вона має складну структуру, у якій наявні та використовуються всі канали, створені протягом різних періодів її розвитку, а фахова інформація має нелінійну організацію та багатовимірне подання. Нові мережеві сервіси глобальних інформаційних систем сприяють поступовому переходу фахових комунікацій до рівня масової комунікації, що означає публічну відкритість до суспільства. А для вибору найоптимальніших шляхів розвитку структури фахових комунікацій у документно-інформаційній сфері необхідно здійснювати оцінку використання та ефективності різних комунікаційних каналів.

Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 6. – С. 16–19.

**ТРАЧ
ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА,**

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри комп'ютерних наук Київського
національного університету
культури і мистецтв*

Народилася в 1974 р. У 1995 р. закінчила Київський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія»; 2014 р. закінчила Національний авіаційний університет за спеціальністю «Безпека інформаційних і комунікаційних систем».

З 1995 по 1998 р. – аспірант, з 2006 по 2009 р. – докторант Київського національного університету культури і мистецтв. З 1999 по 2004 р. працювала на посадах завідувачої лабораторією кафедри документознавства та кафедри бібліотекознавства, методиста наукового відділу та наукового – методичного відділу, начальника учбово-методичного відділу Інституту культури Київського національного університету культури і мистецтв. З 2004 р. – доцент кафедри мультимедійних технологій, з 2010 р. по теперішній час – доцент кафедри комп'ютерних наук Київського національного університету культури і мистецтв. У 2007 р. отримала вчене звання доцента.

У 2001 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Професійний розвиток бібліотекарів у фахових об'єднаннях України» (науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор А. С. Чачко) за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» і здобула науковий ступінь кандидата педагогічних наук.

Викладає дисципліни: «Стандартизація і сертифікація інформаційних технологій», «Розробка ІТ-стратегії», «Консолідована інформація» та інші.

Автор більше 70 праць, навчальних посібників, наукового та навчально-методичного характеру. Учасник міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, семінарів. Науковий керівник дисертаційних (захищено одне дисертаційне дослідження), дипломних робіт.

Коло наукових інтересів: культурологічні виміри розвитку інформаційних технологій.

Основні публікації:

1. Інформація та знання в процесі трансформації сучасної культури / Ю. В. Трач // Вісн. НАУ: зб. наук. пр. – 2010. – №1(11). – С. 144 – 148. (Серія «Філософія. Культурологія»). **2.** Розвиток інформаційних технологій та їх культурологічні наслідки / Ю. В. Трач // Культурологічна думка : щоріч. наук. пр. – 2010. – №2. – С. 178–183. **3.** Соціокультурні проблеми обчислювальної техніки в структурі сучасних глобалізаційних процесів / Ю. В. Трач // Українська

культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне: РДГУ, 2010. – Вип. 16. – Т.2. – С. 244–248. **4.** Роль сучасних технологій у трансформації культури / Ю. В. Трач // Сучасна бібліотека в інформаційному освітньому просторі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17– 8 бер. 2011 р., м. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – С. 49–61. **5.** Роль інформатизованої техніки у формуванні інформаційного суспільства // Ю. В. Трач // Культура і сучасність : альм. – 2011. – № 2. – С. 102 – 107. **6.** Культурологічний підхід до проблеми вивчення віртуалізації / Ю. В. Трач // Питання культурології : зб. наук пр. – К., 2011. – Вип. 27. – С. 190–197. **7.** Культурологічний аспект розвитку інформаційних технологій у контексті глобалізації / Ю. В. Трач // Концепт культури : теоретико-методологічні та прикладні аспекти : зб. наук. пр. / Ін-т культурології НАМ України. – Вип. 2. – К., 2011. – С. 91–108. **8.** Теоретичні підходи до аналізу Інтернет-співтовариств / Ю. В. Трач // Культура і мистецтво в сучасному світі : наук. зап. КНУКІМ. –К., 2012. – Вип.13. – С. 168–175. **9.** Сутність та особливості становлення техногенної цивілізації / Ю. В. Трач // Вісн. НАУ : зб. наук. пр. – К., 2011. – № 14. – С. 152–156. **10.** Інформаційна революція та її вплив на культурні процеси в глобальному масштабі / Ю. В. Трач // Питання культурології : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 28. – С. 122–129.

Культурологічний аспект розвитку інформаційних технологій у контексті глобалізації

З різкою інтенсифікацією розвитку сучасного світу, обумовленою, в першу чергу, темпами трансформації інформаційних технологій, у розвитку культури чітко простежується відставання цивілізаційного прогресу від науково-технічного. В умовах сучасної інформаційно-технічної цивілізації відбувається відчуження людини від традиційних форм культури, руйнування створеного попередніми епохами в ході культурно-історичного розвитку. У результаті, цивілізаційний прогрес сьогодні різко відстає від науково-технічного, що особливо яскраво виявляється в перетворенні людини в свого роду придаток до глобальної інфотехносистеми.

На початку XXI ст. у взаємостосунках індивіда і суспільства, в розвитку самої людської особистості склалася парадоксальна ситуація, через яку під сумнівом часто виявляється навіть те, що традиційно позначається як людська ідентичність – уявлення людини про свою особливу роль і призначення в оточуючому її світі і суспільстві, а також внутрішнє усвідомлення людиною своєї історичної автономності, культурної унікальності та особистісної свободи.

Саме негативне наростання тотального відчуження людини від реального соціального процесу змушує зробити висновок, що загально-цивілізаційна криза сучасного соціуму пов'язана з відставанням цивілізаційного прогресу від науково-технічного. Йдеться про дуже повільні темпи розвитку таких найважливіших інститутів, як громадянське суспільство і демократична сім'я, про слабку вираженість інноваційних трансформацій, що відбуваються в структурі і змісті духовно-етичних, освітніх і виховних процесів тощо. Однак слід підкреслити, що в умовах глобалізації культури саме науково-технічна складова цього процесу символізує собою його об'єктивну необхідність, дозволяє управляти суспільством якнайраціональніше і розглядати можливість потенційної появи нових рішень глобальних проблем. Усе це привернуло до ідеї глобалізації безліч прихильників, які побачили в цьому шанс до втілення давньої мрії про розумно влаштоване єдине людство, про глобальну державу, яка створить єдину загальнолюдську

культуру, сформує єдині цілі і цінності, але при цьому не виключає повною мірою культурне різноманіття.

Сутність глобалізаційних процесів у сучасній культурі полягає, перш за все, в тих перетвореннях, які відбуваються не в якійсь окремій сфері дійсності, а в просторово-часових характеристиках двох основних компонентів культури: науково-технічному і цивілізаційному. При цьому взаємодія цих компонентів здійснюється на даному етапі глобалізації через економіку. Саме через економіку випереджаючий розвиток науково-технічного прогресу впливає, в основному негативно, на прогрес цивілізаційний.

У свою чергу, цивілізаційний прогрес, реагуючи на панування техноцентризму, прагне нейтралізувати дегуманізацію науки і техніки з допомогою впливу на особу, демократичну сім'ю, громадянське суспільство і правову державу через культуру індивідуальної і соціальної самосвідомості, що виявляється в таких формах, як культура інформаційного вибору особи і культура інформаційного відбору в інформаційній політиці. Водночас сучасні глобальні процеси, висуваючи на перший план науково-технічний прогрес, обумовлюють настання інформаційно-технічного суспільства, для якого характерна стратегічна нестабільність у зв'язку з тенденцією відмови від наступності.

Глобалізація як масштабний феномен нинішнього етапу світового розвитку породжує глибокі зміни в різних сферах суспільного життя. Тим часом часто видається важко зрозуміти, що саме змінюється і в чому полягає сутність цих змін.

У численних висловлюваннях стосовно процесів глобалізації поширена критична думка про її вкрай негативний вплив на стан культури. Глобалізація, як стверджують її супротивники, зумовлює зникнення культурної самобутності багатьох не лише малих, а й великих народів, під її впливом формується загальний, уніфікований культурний стандарт тощо. Звичайно, культурний ландшафт сучасного світу змінюється: поступово зникають багато звичаїв, церемоній, ритуалів, форм поведінки, тоді як основна частина суспільства засвоює нові, багато в чому схожі форми життя, відповідні реаліям нашого часу. Явища ці обумовлені, проте, не глобалізацією, а модернізацією. Глобалізація ж є її результатом, але не причиною. Модернізація, у свою чергу, як намагання слаборозвинених суспільств наздогнати передові, змінює звичні устої життя, традиційні шаблони поведінки, культурні норми протягом не одного ст..

Висловлювання ж проти глобалізації і на користь культурної ідентичності свідчать про прихильність до статичної концепції культури, що не має історичної основи. Культуру, що не змінюється протягом тривалого часу, можна знайти лише серед невеликих і примітивних язичницьких співтовариств, які живуть у повній ізоляції. Всі інші культури, особливо ті, які можуть вважатися сучасними, зазнали змін, вбираючи в себе елементи інших культур. Протидія таким впливам означає не лише намагання чинити опір неминучій модернізації, а й ратувати за архаїзм культури, забуваючи, що культура, яка не розвивається, деградує.

Глобалізація сприяє поширенню певної загальної споживацької культури, зберігаючи при цьому реальні культурні відмінності. Більше того, саме глобалізація у багатьох випадках перешкоджає їх розмиванню. Завдяки збільшеній відкритості світу, розвитку новітніх засобів комунікації люди різних культур одержують чітке уявлення один про одного. І це сприяє їх звільненню від помилкових уявлень про переваги іншого способу життя, дозволяє їм побачити недоліки тих іноземних культурних моделей, які ще порівняно недавно сприймалися як безумовний зразок для наслідування. Не випадково сьогодні західні (особливо американські) стандарти поведінки і форми організації суспільного життя, що ще кілька десятиліть тому були своєрідним орієнтиром для країн Сходу, втрачають

тут минулу привабливість, що свідчить про самостійність людей в оцінюванні небезпек, пов'язаних з іноземними культурними впливами.

Безумовно, культурний вплив – не завжди благо. Тут багато залежить від здатності місцевої культури до творчого сприйняття зовнішніх впливів, уміння трансформувати те, що запозичується, відповідно до власних традицій і цінностей, відкидаючи при цьому все те, що з цими цінностями несумісне. Але це – проблема внутрішнього потенціалу, творчої змагальності самої культури, а не зовнішніх регламентацій і штучних заборон.

Теза про експансію англійської мови як один з поширених аргументів культурологічної критики глобалізації також є перебільшенням, оскільки глобалізація супроводжується не мовною уніфікацією, а, навпаки, створює стимули для вивчення інших мов, адже в сучасному світі здатність говорити кількома мовами стала важливою умовою професійного зростання. Мільйони людей в усьому світі вивчають не лише англійську, а й французьку, іспанську, японську, китайську та інші мови.

Глобалізація – це зближення економік, відкриття кордонів, створення та поширення нових інформаційних технологій тощо, проте при глибшому аналізі виявляється, що всі ці блага розподілені в невеликому регіоні світу – Західній Європі і США. Тому на даному етапі доречніше говорити про глобалізацію як факт лише для розвинутих країн.

Говорячи про недоліки та переваги процесів глобалізації, слід також відрізнити сутність процесів, що відбуваються в культурі, від умов і механізмів функціонування сучасного суспільства і розуміти, що багато ознак сучасної культури, як, наприклад, нівелювання цінностей, стирання ідентичностей, почали виявлятися задовго до того, як розпочався так званий сучасний період глобалізації.

Кожній культурі властиве співвідношення глобальності і локальності, загальності й індивідуальності, монологічності і діалогічності. Історія культури знає багато прецедентів взаємопроникнення локальних культурних форм, унаслідок чого виникали нові глобальніші культурні утворення, що тим не менш не призводило до поглинання чи придушення попередніх самобутніх форм культури. Уніфікація швидше є одним з можливих похідних і побічних наслідків процесу глобалізації, а не його атрибутивною властивістю.

З цього приводу В. І. Самохвалова відзначає: «Кажучи про глобалізацію, слід враховувати, що дане поняття може мати не лише різні сенси, а й різні цілі, що визначає і різні ціннісні вектори цих різних значень, і різну стратегію досягнення цілей. В одному випадку глобалізація розуміється як організація єдності різноманіття, забезпечувана взаємодією різних культурних традицій, зразків і цінностей, настанова на їх збереження для збагачення змісту культурного життя людства і його культурного простору. В іншому випадку глобалізація розуміється як уніфікація культурних моделей, що з неминучістю означатиме і гомогенізацію культурного простору людства. При цьому культурна уніфікація, як скоро з'ясувалося, повинна відбуватися за американським зразком, а гомогенізація – означати «структуризацію» простору відповідно до американських цінностей. Іншими словами, в реальній дійсності інструментом глобалізації було обрано другий варіант – односторонній монологічний диктат, за якого відбувається витіснення, придушення культурою, взятою «за зразок», усіх інших культур». Можна погодитися, що сутність глобалізації, принаймні, зараз точніше визначається поняттям «уніфікація», ніж поняттям «єдність різноманіття».

Загалом глобалізація орієнтована не на перетворення якоїсь сфери життя – економічної чи політичної. Це зміна всієї парадигми життя – і людства в цілому,

і кожної окремої людини. Процеси глобалізації сприяють стабілізації економічної ситуації, каталізують інтеграційні тенденції в політичній сфері, відповідають духу таких стародавніх та ідеалізованих принципів, як інтернаціоналізм і космополітизм (останнє, щоправда, практично не впливає на поліпшення етнічних відносин).

Більшість поточних підсумків глобалізації так чи інакше пов'язана з економікою, яка, спираючись на досягнення науково-технічного прогресу, з інструменту господарського життя прагне перетворитися на філософію та ідеологію світу, що глобалізується, тобто безпосередньо формулювати значення людського буття та спосіб людського розуміння світу. Через економіку науково-технічний прогрес впливає на прогрес цивілізаційний. В умовах глобалізації суперечності економічного розвитку посилюють суперечності в розвитку цих двох складових культури.

Найважливішою ознакою глобалізації є формування єдиного в масштабах усього світу не просто фінансового чи інформаційного ринку, а фінансово-інформаційного простору, в якому все більшою мірою здійснюється не лише комерційна, а й уся діяльність людства як така.

Матеріальним втіленням і безпосередньою рушійною силою процесу глобалізації є інформаційні технології – руйнування адміністративних кордонів між країнами, планетарне об'єднання регіональних фінансових ринків, набуття фінансовими потоками, конкуренцією, інформацією і технологіями загального, світового характеру. Це призвело до справді принципових змін. При розвитку глобалізації конкуренції спостерігається впевнений і широкомасштабний розвиток двох взаємодоповнюючих і взаємообумовлених тенденцій. З одного боку, відбувається, – і це є однією з найнаочніших, широко відомих і самоочевидних ознак глобалізації, – формування в результаті злиття раніше відокремлених один від одного регіональних сегментів єдиних загальносвітових ринків, у першу чергу, у фінансовій та інформаційній сферах.

З іншого боку, спостерігається значно менш популярна, проте не менш важлива поступова інтеграція окремих глобальних ринків різних фінансових інструментів в єдиний світовий ринок фінансів, що безпосередньо виражається в практично неухильному зниженні «ціни переходу» для капіталів з одного фінансового інструменту в іншій. Таке поєднання процесів об'єднання і фактичного злиття «регіональних» і «галузевих» фінансових ринків в єдиний загальносвітовий фінансовий ринок все рішучіше ставить на порядок денний питання про виникнення у фінансовій сфері глобальних монополій, що володіють значною, небувалою раніше владою в масштабах загальносвітових ринків. Саме найефективніші технології, широкомасштабне розповсюдження яких, власне кажучи, і знаменувало початок нового етапу в розвитку людства – інформаційні і, особливо, метатехнології, через свою специфіку перетворюють глобальну конкуренцію на свою протилежність – глобальний монополізм, якісно обмежують масштаби конкуренції в світовій економіці і, відповідно, вплив цієї конкуренції на суспільний розвиток.

Інформаційні технології створили нову інфраструктурну основу мережевої модернізації економіки за рахунок розвитку внутрішніх горизонтальних зв'язків і зовнішньої економічної експансії в діловому середовищі. Формування на основі інформаційних технологій мережевих організацій набуло настільки масштабного характеру, що в науковий обіг увійшло поняття «мережева економіка».

Мережеві структури, що виходять за межі підприємства, володіють новими можливостями для формування ефективних ринкових і господарських об'єднань. Нові організаційні мережі утворюються за рахунок послаблення традиційних жорстких внутрішньо-фірмових відносин і нарощування гнучких ринкових

зв'язків на основі угод із своїми партнерами. У результаті розмивання кордонів зникають традиційні розмежування внутрішніх і зовнішніх членів організації, що створюються для розв'язання комплексного завдання, а також між власними та чужими ресурсами, крупними та дрібними учасниками спільних проєктів.

Таким чином виникає соціально-інформаційна система, що не має фіксованого географічного місця, проте така, що займає домінуюче становище у віртуальному просторі. На такій основі сформований механізм експансії, що функціонує шляхом розсунення інформаційно-комунікаційних кордонів за рахунок залучення все більшої кількості образів і взаємозв'язків у процесі створення постіндустріальної соціально-економічної реальності. Осмислення нових реалій і наслідків інформаційно-технологічного ривка ряду західних країн призвело до появи терміна «інформаційний імперіалізм».

За даними фахівців Інституту проблем глобалізації, розвиток сучасних інформаційних технологій призвів й до інших принципово нових явищ, що колосально впливають на весь майбутній розвиток людства. Це, зокрема: виникнення «метатехнологій», застосування яких робить для сторін, які їх застосовують, принципово неможливою конкуренцію з розробником цих технологій і, отже, забезпечує стратегічне підкорення будь-чого і будь-кого, хто застосовує ці технології, їх розробнику; переорієнтація технологій з формування потрібних матеріальних предметів на формування потрібного типу свідомості і культури (перехід від high-techa до high-humeu); прискорення розвитку інформаційних технологій до такого рівня, що для найпередовіших з них «короткі», спекулятивні вкладення виявляються продуктивними; відносно знецінення традиційних технологій; виникнення «інформаційного» суспільства, в якому гроші поступаються своїм значенням технологіям.

З інформаційним суспільством в останнє десятиліття пов'язуються великі очікування. Вважається, що інформаційне суспільство володіє величезним потенціалом для поліпшення якості життя всього людства і кожної людини окремо, різко розширює можливості для малого і середнього підприємництва, для оптимального використання місцевих умов і ресурсів, для розвитку управління, освіти та охорони здоров'я. На цій основі створюються передумови для значного підвищення ефективності виробництва, для економії природних ресурсів і захисту довкілля, для переходу до стійкого розвитку.

Становлення та розвиток інформаційного суспільства несе в собі і багато якісно нових проблем, вирішення яких вкрай утруднене наявними засобами індустріального суспільства. Йдеться, зокрема, про те, що інформаційні технології за своїм практичним значенням слугують переважно зміцненню добробуту і владних можливостей найобізнаніших у сфері інформатизації осіб, соціальних груп і держав, лишаючись індіферентними по відношенню до проблем справедливості, національної та соціальної рівності різних прошарків населення суспільства, країн і регіонів.

Інформаційне суспільство неминуче призводить до формування й нової культури суспільства. На культуру, на її зміст так чи інакше впливають усі технології, зокрема й традиційні: промислові, транспортні, комунікаційні, управлінські тощо. Їх вплив опосередкований безліччю проміжних чинників та дається взнаки лише в дуже великих часових інтервалах. З інформаційними технологіями – усе інакше. Особливістю інформаційних технологій є те, що вони володіють ефектом автогенерованості, тобто комп'ютери та комп'ютерні програми можуть та використовуються для виробництва собі подібних артефактів в масштабі, який розширюється, тобто культурогенна функція інформаційних технологій багаторазово зростає.

Головним чинником формування інформаційних технологій, за визнанням Б. Гейтса, стає навіть не їх власне удосконалення, а комплексне застосування вже наявних технічних рішень для забезпечення «інформаційної прозорості» всіх країн. «Прозорість» же трактується на користь країн, що створюють метатехнології для забезпечення їх глобальних конкурентних переваг.

Головною особливістю метатехнологій є те, що суспільство, яке лише споживає їх, автоматично втрачає можливість конкурувати із суспільствами – виробниками цих технологій, забезпечуючи їх розробнику стратегічне підкорення будь-чого і будь-кого, хто застосовує ці технології. Подальші революційні зміни в розвитку інформаційних технологій, пов'язані з еволюцією інформаційних супермагістралей, покликані на основі інформаційної інфраструктури постачати велику кількість інформації її споживачам, надавати комунікаційні та інформаційні послуги.

Експерти Інституту проблем глобалізації вважають, що виникнення та розповсюдження метатехнологій знижує значення фінансових ресурсів з точки зору конкурентоспроможності. Якщо раніше вони були головним джерелом могутності, то тепер стають лише її наслідком. Головним джерелом ринкової сили стає інтелект, втілений в організаційних структурах дослідницьких та ринкових корпорацій, що створюють метатехнології та утримують контроль за ними.

Метатехнології все більшою мірою перетворюються на «другу природу», утворюючи межі та задаючи умови розвитку особистості та людства загалом. В певному сенсі слова «друга природа», утворена метатехнологіями, стане для інформаційного суспільства таким самим зовнішнім обмеженням і стимулом розвитку, яким для первіснообщинного суспільства була природа «перша».

Революція в сфері обчислювальної та телекомунікаційної техніки, яка є матеріальною основою інформатизації суспільства, знаменує собою початок нового процесу в культурогенезі, який можна визначити як демасифікація. Замість сучасних теле- та радіоканалів з'являються системи не лише багатоканальні, а й такі, що надають необмежені можливості для індивідуального вибору ділової, побутової, політично, культурної, навчальної на іншій інформації. Інформатизація зумовлює виникнення нових технологій і моделей діяльності, іншого типу культури, що стають завдяки інформатизації єдиним «організмом».

Сьогодні стало очевидним, що комп'ютер та пов'язані з ним системи глобальних комунікацій якісно розширили можливості людини з накопичення та використання інформації, різко збільшивши масштаби доступних їй інформаційних ресурсів та зруйнувавши різноманітні бар'єри на шляху обміну даними. Однак, принципове значення комп'ютера для прискорення розвитку людства полягає, перш за все, в якісному спрощенні усіх формально-логічних, аналітичних процесів, що дало людині можливість зосередитися на органічно властивій їй творчій, інтуїтивній сфері, збільшивши масштаби творчої праці за рахунок вивільнення потенційних творців від рутинних, механічних операцій.

Комп'ютеризація як процес розвитку і впровадження комп'ютерів, які забезпечують автоматизацію інформаційних процесів і технологій в різних сферах людської діяльності, є найвражаючим феноменом останньої чверті ХХ ст. В найбільш економічно розвинених країнах – США, Німеччини, Великобританії, Японії кількість комп'ютерів на тисячу жителів досягла до 90-х рр. ХХ ст. рівня 250–400 одиниць. Цей рівень, звичайно, поступається показникам такої техніки ХХ ст., як автомобіль (в середньому в півтора рази) і телевизор (удвічі), однак темпи розповсюдження комп'ютерів набагато вищі. З моменту появи персонального комп'ютера на масовому ринку минуло приблизно 25 р. Для

досягнення того ж рівня поширеності, який сьогодні має комп'ютер, телевізору було потрібно близько сорока років, а автомобілю – близько сімдесяти.

Крім кількісного зростання вражаючим є зростання кількості функцій – способів застосування комп'ютерних технологій. З обчислювальної машини, іменованою сьогодні напівзабутою аббревіатурою ЕОМ, комп'ютер перетворився на універсальний пристрій, який з однаковим успіхом може слугувати професійним інструментом ученого, інженера, бізнесмена, юриста, лікаря і т. д., чи засобом навчання, повсякденного спілкування, розваги. Обмін інформацією спростився і прискорився у багатому разів, причому в міжнародному масштабі.

Сьогодні в світі вже більше 250 млн. комп'ютерів, з яких близько 90% є персональними, і їх кількість продовжує швидко зростати. В результаті науково-технічних досягнень у сфері інформатики вартість передання інформації на великі відстані різко скоротилася, а обсяги телекомунікаційних послуг населенню нестримно збільшуються. За деякими прогнозами, вже найближчими роками стануться якісні зміни в забезпеченні населення послугами зв'язку і цифрових інформаційних комунікацій. Так, наприклад, очікується, що телефонний зв'язок стане доступним більшості жителів нашої планети, а кількість користувачів мережі Інтернет досягне 3 млрд осіб, тобто практично кожна сім'я буде пов'язана з цією мережею. Все це означатиме перехід на принципово новий рівень розвитку цивілізації у сфері інформаційно-комунікаційних технологій у порівнянні з минулим століттям. Разом з тим слід враховувати, що в умовах розширення можливостей та інтенсифікації використання глобальних інформаційно-комунікаційних мереж виникають нові форми та методи культурної агресії, безмежне розповсюдження «екранної» культури створює серйозні психологічні проблеми через зростаючу пасивність у сприйнятті інформації, розмивання кордонів між ілюзіями та дійсністю.

Людина все більше проводить своє дозвілля у віртуальному світі, технічно сконструйованому за допомогою комп'ютерних засобів. Виникає відчуття єдності машини з користувачем, а дія віртуальних об'єктів сприймається людиною аналогічно «звичній» реальності. Віртуальна реальність дозволяє відкривати і створювати нові виміри культури і суспільства, втілити в життя ідею множинності світів. У свою чергу, кіберпростір дає можливість подолати екзистенціальну обмеженість реальності. Освіта і розваги є найперспективнішими напрямками використання технологій. Разом з тим глобальна індустрія інформатики (радіо, телебачення й Інтернету) сприяють небаченому збільшенню дезінформації, що здійснює суперечливу психологічну дію на соціум, його індивідів.

Одним з найбільш гуманітарних наслідків інформаційної глобалізації суспільства та істотної інтенсифікації інформаційних комунікацій є радикальна зміна традиційних уявлень про простір і час – важливі категорії людського буття, обумовлена тим, що в результаті нової інформаційної революції світова спільнота стає все мобільнішою, інформаційно пов'язаною. І дійсно, сьогодні сучасні інформаційні технології, такі, як електронна пошта, інтерактивний обмін інформацією в мережі Інтернет, стільниковий мобільний зв'язок, дозволяють здійснювати та постійно підтримувати оперативний обмін між абонентами в багатьох розвинутих країнах світу, які вже засвоїли та широко використовують ці технології. На думку К. Коліна, «з інформаційної точки зору світ стає все більш взаємопов'язаним. Він ніби зменшується в об'ємі. Відстані вже не здаються такими великими, як раніше. Вони вже меншою мірою відділяють людей один від одного, завдяки можливості їх постійного спілкування між собою. Та й питання часу в інформаційному суспільстві буде мати дещо інше значення, оскільки зміниться саме психологічне сприйняття часу, яке стане динамічнішим».

Адекватною відповіддю на виклики глобалізації та інформатизації і необхідною передумовою успішної інтеграції в світове співтовариство має стати

цілеспрямована соціалізація держави. Це не означає пошук особливого шляху. Так, у провідних країнах західного світу відзначається збільшення питомої ваги соціальних програм та витрат на освіту при відносному зменшенні військових витрат. Зростання виробництва публічних благ, що задовольняють суспільні та групові інтереси, стає сьогодні загальносвітовою тенденцією.

Стан освіти в сучасному світі є складним і суперечливим. З одного боку, освіта в ХХ ст. стала однією з найважливіших сфер людської діяльності; величезні досягнення в цій сфері склали основу значних соціальних і науково-технологічних перетворень, характерних для минулого ст.. З іншого, розширення сфери освіти та зміна її статусу супроводжується загостренням проблем, що свідчать про кризу освіти. Глобалізація, впливаючи на сферу освіти за різними напрямками, зумовлює необхідність розв'язання таких проблем, як, проблема гармонізації глобалізації та регіоналізації; економічна проблема розвитку міжнародної освіти; орієнтація вищої освіти на ринок праці, що глобалізується, надання освіти підприємницького характеру; реалізація рівності можливостей; модернізація освіти в контексті глобалізації та європейської інтеграції тощо.

Однак при цьому слід враховувати й основні тенденції світової освіти, серед яких перетворення знання в показник розвитку суспільства, трансформація, розширення освіти, концепція безперервної освіти перетворення знання на товар, інтеграція освіти тощо. Ці тенденції визначають головні напрями в розвитку освітньої системи. Принципова відмінність системи від традиційної полягає в її технологічній основі. Технологічні елементи вкрай нерозвинуті в традиційній освіті, що ґрунтується в основному на навчання «обличчям до обличчя» та друковані матеріали. Нова освітня система орієнтована на реалізацію високого потенціалу комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Саме технологічна база нових інформаційних технологій дозволяє реалізувати одну з головних переваг нової освітньої системи – навчання на відстані чи, як його називають, дистанційне навчання.

Придбання і використання країною нових інформаційних технологій пов'язане з необхідністю мати в своєму розпорядженні не лише відповідні фінансові можливості, а й певний рівень інформаційної культури суспільства. Інформаційна культура суспільства характеризує його здатність формувати і використовувати інформаційні ресурси, сучасні засоби інформатики та інформаційні технології на користь забезпечення життєдіяльності і розвитку суспільства. А це багато в чому залежить від рівня розвитку системи освіти, адже саме освіта дає людині широкий світогляд, формує у людей нові інформаційні потреби. Слід підкреслити, що сучасна інформаційна культура не зводиться лише до навичок використання обчислювальної техніки і телекомунікаційних систем. Це поняття набагато ширше. Воно включає і готовність людей сприймати нову інформацію, тобто передбачає певний рівень розвитку інтелекту, і володіння основними міжнародними мовами, на яких сьогодні представлені сучасні науки, економічні й інші знання, і багато іншого, у тому числі уміння спілкуватися з іншими людьми. Від розвитку нової інформаційної культури сьогодні залежить дуже багато, оскільки історія свідчить, що лише ті новини і винаходи, які сприймалися культурою, зрештою і знаходили свій розвиток в суспільстві. Або ж, навпаки, їх розвиток затримувався на багато років.

Саме тому сьогодні переважна більшість передових засобів інформатики і нових інформаційних технологій зосереджена в багатих розвинутих країнах. Так, наприклад, нині 50% користувачів мережі Інтернет проживають в США, 40% – у Європі, 5% – у Японії і Кореї і лише 5% – у всьому іншому світі. Таким чином, інформаційна глобалізація загострює інформаційну нерівність між багатими і бідними країнами. Інформаційна нерівність є новою глобальною проблемою розвитку цивілізації, яка сьогодні ще дуже мало вивчена. Ця проблема не

зводиться лише до інструментально-технологічних аспектів забезпечення доступу людей до нових засобів комунікації та інформаційних ресурсів (так звана «цифрова нерівність»). Вона має глибше коріння культурологічного характеру і тому цілком заслуговує на спеціальне дослідження.

Досвід розвинутих країн, які досягли величезних успіхів в науково-технічному прогресі, свідчить, що «держава може мати процвітаючу економіку та прогрес в соціально-культурному плані лише при взаємодії п'яти незалежних влад: законодавчої, виконавчої, судової, влади інформації та інтелекту, причому останні дві влади повинні пронизувати всі інші». Тут влада інформації означає свободу друку, гласність, удосталь загальнодоступних банків даних тощо, влада інтелекту реалізується жорстким відбором у керівні ланки всіх рівнів найбільш підготовлених, компетентних спеціалістів в усіх сферах: законодавчій, виконавчій, судовій та інформаційній.

Торкаючись питання зміни характеру влади в епоху постіндустріалізму, Д. Белл характеризує цю ситуацію таким чином: до середини ХХ ст. влада знаходилася в руках ділового співтовариства, яке часто ділило її з профспілками та державою. Більша частина рішень приймалася бізнесом. В постіндустріальному ж суспільстві важливі рішення, виходячи від уряду, ґрунтуються на наукових дослідженнях і розробках, що ним підтримуються, на аналізі «витрати – ефективність», «витрати – корисність»; прийняття рішень набуває технічного характеру. В цій соціокультурній ситуації розвиток освітніх та інтелектуальних інститутів стає головною метою суспільства. Формується еліта, ознакою якої є кваліфікація та отримана освіта. Виникає еліта знаючих людей, еліта, яка володіє владою, що здійснюється головним чином у межах інститутів, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю – в дослідницьких установах, університетах тощо. Перетворення нової «інтелектуальної технології» на ключовий інструмент прийняття рішень багато в чому визначає модернізацію характеру владних відносин.

М. Кастельс у праці «Могутність самотності» відзначає, що нова влада полягає в інформаційних кодах, у представницьких іміджах, на основі яких суспільство організовує свої інститути, а люди будують свої життя та приймають рішення відносно своїх вчинків. Центрами такої влади стають уми людей. Ось чому владу в інформаційний вік одночасно можна ідентифікувати та неможливо вловити. Відомо, що вона собою являє, однак її неможливо вловити, оскільки вона є функцією безкінечної битви навколо кодів та кодексів суспільства. Незалежно від того, хто вийде переможцем у битві за уми людей, саме він, переможець, буде правити світом, оскільки в найближчому майбутньому жодні громіздкі, неповороткі механізми не зможуть змагатися з умами, що спираються на владу гнучких, багатоваріантних мереж.

У сучасному суспільстві інформація стає найважливішим і значущим товаром, а інформаційні послуги перетворюються на лідируючий сектор економіки. Майбутнє держав сьогодні вирішується не стільки на рівні модернізації традиційної промисловості та землеробства, скільки на рівні передових інформаційних технологій та економічної інтеграції.

Країни, які не ступили на шлях інформатизації, приречені не лише на економічне, технологічне та політичне, а й культурне відставання, причому це відставання, починаючи з певного моменту, може стати історично необоротним. Слід оволодівати та впроваджувати в суспільне виробництво технічні засоби кібернетики та інформаційні технології як головні засоби виробництва інформаційної цивілізації.

Крім того, на думку М. Делягіна, надалі відбуватиметься відособлення працівників інформаційних технологій в кожній країні у внутрішнє «інформаційне співтовариство», його зосередження в розвинених країнах, а також поступова

концентрація «інформаційного співтовариства» світу, а з ним і світового прогресу, переважно в найрозвиненіших країнах.

Інформаційна революція, процеси формування інформаційного суспільства, у свою чергу, гостро актуалізували проблему взаємодії інформації і культури. У зв'язку з цим Л. В. Скворцов відзначає, що «культура стає моментом інформаційного поля: вона виходить із свого етнічного, національного, соціального середовища і потрапляє в універсальне інформаційне середовище. Комп'ютерна людина має систематичний контакт з універсальним інформаційним середовищем, і це радикальним чином змінює тип її ментальності – як несвідомі, так і усвідомлені реакції на події». І далі: «Під інформаційним полем слід розуміти той простір, в якому діють носії інформації, здатні викликати її сприйняття, індукувати тип спосіб життя і певну спрямованість дій. Інформація тут не повинна співпадати з природничо-науковою істиною чи навіть істиною взагалі.

У цьому значенні можна говорити про самодостатність інформації як феномену впливу. Критерій ефективності інформації розуміється як міра її впливу».

Інформаційне поле сучасного світу вже апіорі універсальне і сьогодні можна говорити про формування свого роду «інформаційної Галактики», що об'єктивувалася в такому феномені, як Інтернет. За цих умов важливого значення набуває проблема інформаційної самоідентифікації людини, коли вона співвідносить свою суб'єктивну одиничність з універсальним інформаційним простором. Це останнє безмежне, включає величезну кількість абсолютно різноякісних культурних одиниць і потрібна висока культура самосвідомості, щоб обрати з цього різноманіття саме те, що дійсно є значущим для людини.

Одним з дуже важливих культурологічних наслідків розвитку процесу глобальної інформатизації суспільства є глобалізація індивідуальної і суспільної свідомості. На думку відомого американського аналітика Френсіса Фукуями, сьогодні жодна країна світу не може повною мірою захистити себе від впливу глобальних засобів масової інформації і комунікації, оскільки будь-яка тенденція, характерна для одного регіону земної кулі, швидко знаходить свій відгук в інших регіонах, віддалених на десятки тисяч кілометрів. Сучасні уряди в умовах інформаційної глобалізації вже не в змозі ізолювати своє населення від дії колосальних потоків найрізноманітнішої інформації про себе й інші народи, про способи вирішення ними соціально-економічних та інших проблем. Тому свідомість людей в XXI ст. формуватиметься не лише під впливом ситуації в своїй країні, а й також значною мірою під впливом інформації із зовнішнього світу. А це вже принципово нова гуманітарна ситуація, яка потребує негайного критичного аналізу та обґрунтування. Крім того, одним з найнебезпечніших джерел загроз інтересам суспільства окремі науковці вважають значне розширення можливості маніпулювання свідомістю людини шляхом формування навколо неї індивідуального «віртуального інформаційного простору», а також можливості використання технологій впливу на її психічну діяльність, йдеться, зокрема про інформаційно-психологічний вплив: обробка громадської думки, управління динамікою формування менталітету, викривлення індивідуальної та суспільної свідомості.

Важливою тенденцією розвитку цивілізації, обумовленою розвитком глобальної інформатизації суспільства, є помітне сповільнення процесу урбанізації суспільства в розвинутих країнах. Якщо раніше в цих країнах прогнозувалася поява гігантських мегаполісів з чисельністю населення близько 50 і більше мільйонів чоловік, то сьогодні такі перспективи видаються маловірогідними. І причина тут в тому, що саме завдяки успіхам у сфері інформатизації суспільства у багатьох людей з'явилися реальні можливості для життя і професійної діяльності поза великими містами.

Вже сьогодні багато хто живе в передмістях або ж у невеликих містах і цілком успішно займається своєю професійною діяльністю, використовуючи для спілкування з колегами засоби сучасних інформаційних комунікацій – електронну пошту, мобільний телефонний зв'язок, Інтернет-телефонію, глобальні і корпоративні інформаційно-телекомунікаційні мережі.

У зв'язку з їх розвитком виникають нові форми зайнятості, більш гнучкі, розподілені в часі і просторі графіки і режими роботи. Між працедавцями і працівниками встановлюються віртуальні дистанційні взаємостосунки з виконання індивідуальних чи групових завдань, які одержали назву «телеробота». Ефективність таких видів зайнятості очевидна і з кожним роком набуває все більшого поширення. В міру зростання телероботи і віртуальних підприємств, чинник географічного місця розташування організацій слабшатиме, залишаючи все більше місця для впливу місцевих співтовариств і соціальних мережних структур. В сучасному світі формується принципово новий, інформаційний спосіб життя і професійної діяльності, який дозволяє досить ефективно використовувати розподілені людські та інформаційні ресурси і, безумовно, зробить дуже сильний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, у тому числі і на його культуру.

Усвідомлюючи всі переваги інформаційного суспільства, не можна не враховувати, що воно несе з собою не лише нові рішення і можливості, а й нові проблеми і ризики, наприклад, неможливість інтелектуального осмислення великого обсягу інформації і, у зв'язку з цим, втрата стабільності; інформаційне маніпулювання і супутні йому стреси; монополії в інформаційних технологіях як спосіб експлуатації країн, що розвиваються; тотальний інформаційний контроль і обмеження на поширення інформації і новітніх інформаційних технологій. Крім того виникають питання: чи зможуть люди пристосовуватися до цих змін, чи породжують інформаційні і телекомунікаційні технології нові робочі місця або ж руйнують ті, що вже склалися? чи збільшить складність і висока вартість сучасних технологій розрив між індустріальними і менш розвинутими країнами, молодим і немолодим поколіннями, тими, хто вміє з ними поводитися, і хто їх не знає? Очевидно, що перехід до масового використання новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій неминуче породить серйозний соціальний стрес, дасть технічну можливість групам людей, які володіють засобами масової інформації і комунікації певною мірою і за необхідності контролювати все суспільство загалом і кожну людину окремо.

Таким чином найважливіші тенденції розвитку сучасного суспільства, пов'язані з процесом його глобалізації, серйозно та багатопланово вплинуть на компоненти гуманітарної сфери суспільства. Сукупність цих дій і становитиме основний зміст того нового загально-цивілізаційного феномену, який все виразніше виявляє себе сьогодні і який кваліфікують як нову гуманітарну революцію, розвитку якої слід очікувати в найближчі десятиліття ХХІ ст. Ця революція призведе не лише до радикальних змін у сфері освіти, науки і культури, а й також багато в чому змінить і світогляд людей у всіх країнах світу, їх ставлення до природи, до себе та до інших людей.

Проте у будь-якому разі головні проблеми майбутнього людства вирішуватимуться не в економічній чи політичній сферах, а у сфері культури, яка і повинна стати найближчими роками центром уваги в контексті проблем стійкого розвитку цивілізації.

Концепт культури: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : зб. наук. пр. / Ін-т культурології НАМ України. – Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2011. – Вип. 2. – С. 91–108.

ШЕВЧЕНКО ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інституту післядипломної
освіти Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв, президент
Української бібліотечної асоціації,
заслужений працівник культури України*

Народилася 20 грудня 1961 р. у с. Никифорівка Артемівського р-ну Донецької обл., у 1976 р. закінчила восьмирічну школу, здобула середню спеціальну освіту на бібліотечному відділенні Донецького культурно-освітнього училища, яке закінчила з відзнакою 1979 р.

1979–1983 рр. – Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

1983–1987 рр. – редактор, бібліограф Державної публічної науково-технічної бібліотеки СРСР (м. Москва).

1989–2006 рр. – методист, старший викладач Інституту підвищення кваліфікації працівників культури, доцент, професор кафедри Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

У 1998 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему: «Функціонування та організація системи підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів України» (науковий керівник – кандидат педагогічних наук, проф. В. К. Скнар) за спеціальністю 07.00.08. – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія».

2006–2007 рр. – заступник директора Департаменту мистецтва і регіональної політики – начальника відділу аналізу і прогнозування діяльності бібліотек Міністерства культури і туризму України.

Із липня 2007 р. по теперішній час – директор Інституту післядипломної освіти, професор кафедри бібліотекознавства та інформаційних комунікацій Державної (нині – Національної) академії керівних кадрів культури і мистецтв, де продовжує активну викладацьку та науково-організаційну діяльність.

У грудні 2009 р. обрана, (у листопаді 2012 переобрана) президентом Української бібліотечної асоціації (УБА).

Автор понад 120 науково-методичних видань і публікацій, розробник курсів дистанційного навчання, керівник низки проектів, організатор та учасник численних наукових конференцій та міжнародних освітніх програм, у т.ч. в Мортенсон-центрі Іллінойського університету (США), організатор науково-освітніх професійних програмах УБА в багатьох європейських країнах – Латвії, Литві, Німеччині, Російській Федерації, Ватикані, Франції, Іспанії, Австрії, Данії, Швеції.

Член редколегії журналу «Бібліотечна планета» (з 2007 р.), голова редакційної колегії бюлетеня «Бібліотека» (з 2010 р.), член Громадської ради при Держкомтелерадіо (з 2010 р.), з 2011 р. – член Наглядової ради Національної

історичної бібліотеки України та Робочої групи з питань створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI» при Державному агентстві з питань науки, інновацій та інформатизації України; з 2014 р. – член Міжвідомчої бібліотечної координаційної ради при Міністерстві культури України.

Має урядові нагороди.

Викладає дисципліни: «Бібліотечне краєзнавство», «Бібліотечний менеджмент і маркетинг», «Інформаційна культура», «Бібліотеки і розвиток електронного урядування», «Підвищення кваліфікації працівників культури», «Нова бібліотечна послуга: використання інтернету в бібліотека», «Організація реклами в бібліотечній діяльності» та ін..

Коло наукових інтересів: безперервна бібліотечна освіта, підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, дистанційне навчання.

Основні публікації:

1. Використання сучасних інформаційних технологій у публічних бібліотеках України (за матеріалами дослідження) / В. С. Пашкова, І. О. Шевченко, Я. О. Хіміч // Бібл. форум. – 2009. – № 1. – С. 2–25. **2.** Організація доступу до інформації органів державної влади України в бібліотеках : програма підвищення кваліфікації працівників бібліотек / НАКККІМ; Уклад. В. В. Загуменна, І. О. Шевченко. – К., 2010. – 24 с. **3.** Інформація органів державної влади України: як шукати і використовувати наявні інформаційні ресурси : програми навчання користувачів публічних бібліотек / НАКККІМ; Уклад. І. О. Шевченко. – К., 2010. – 24 с. **4.** Нова бібліотечна послуга : використання інформаційних технологій та Інтернету в бібліотеці : навч. –метод комплекс / НАКККІМ ; уклад. І. О. Шевченко. – К., 2010. – 67 с. **5.** Рижкова С. А. Творення, трансляція, інтерпретація і споживання культури: монографія / С. А. Рижкова, І. В. Кузнецова, І. О. Шевченко ; М-во культури і туризму України, Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Ін-т післядипломної освіти. – К., 2010. – 476 с. : іл. **7.** Тематика модулів для підвищення кваліфікації працівників бібліотечних категорій / упоряд. О. С. Бородавка, І. О. Шевченко. – К., : НАКККІМ, 2011. – 22 с. **8.** Нова бібліотечна послуга : використання інформаційних технологій ті Інтернету в бібліотеці : посіб. для бібліотекарів за програмою підвищення кваліфікації / І. О. Шевченко. – К. : Самміт-книга, 2012. – 76 с. + електрон. дис. **9.** Роль Української бібліотечної асоціації в розвитку молодіжних ініціатив/ І. О. Шевченко // Библиотека нового века в единстве традиций и новаций : сб. материалов. У Форума молодых библиотекарей Луганщины «Книга. Молодежь. Интеллект». – Луганск, 2013. – Вып. 5. – С. 25 – 27. **10.** Шевченко Ірина Олександрівна : біобібліографічний покажчик /уклад. : О. В. Воскобойнікова-Гузєва, І. П. Антоненко. – К., : НАКККІМ, 2012. – 76 с.

Бібліотеки – більше ніж бібліотеки

13–18 серпня 2011 р. у Сан-Хуані (Пуерто-Ріко) проходила 77-а Генеральна Конференція «Бібліотеки – більше, ніж бібліотеки: інтеграція, інновація та інформація для всіх».

Українську бібліотечну асоціацію, як члена ІФЛА, на Всесвітньому бібліотечному та інформаційному конгресі мали честь представляти Ірина Шевченко, президент УБА, директор Інституту післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв та Оксана Разміровська, член УБА, завідувачка відділом обслуговування Херсонської обласної бібліотеки для дітей.

Всі професійні групи ІФЛА, поділяючи загальну тему Конгресу та діючи президентську тему «Бібліотеки, що просувають доступ до знань», розробили детальну і якісну програму, яка дала можливість учасникам детально обговорити та розкрити безліч аспектів, актуальних для діяльності бібліотек світу. У центрі діяльності ІФЛА – забезпечення населення якісним бібліотечним та інформаційним обслуговуванням. Зміни в технологіях, зростання обсягів інформації та її необхідність для користувачів, нові форми використання та створення інформації вплинули на нашу професію за останні роки.

Під час відкриття конференції Президент ІФЛА Елен Тайс привітала усіх учасників та зазначила, що в епоху стрімкого росту інформації, питання доступу до неї залишається актуальним. «На багаточисленних конференціях та засіданнях постійно говорять про те, що за всю історію надання інформації ніколи не було такої гострої необхідності у бібліотеках надавати доступ до знань та інформації, як сьогодні. З одного боку – глобальне зростання обсягів інформації, а з другого – багато хто відчуває гострий дефіцит в інформації через безліч бар'єрів. ІФЛА і увесь бібліотечний світ усвідомлює, що безперешкодний доступ до інформації є важливою складовою політичної стабільності в світі, подолання кризи, зниження рівня бідності, кількості захворювань і покращення екологічної ситуації. По своїй суті, доступ до інформації забезпечує справедливе суспільство для всіх».

Нагадавши вислів знаменитого натураліста Чарльза Дарвина про те, що виживають не найсильніші і найрозумніші, а переважно ті, хто краще пристосовується до змін, Елен Тайс закликала бібліотекарів легко адаптуватися в новому середовищі і самим ініціювати зміни та демократизувати інформацію так, як це можуть тільки бібліотекарі. Знайшли місце у доповіді також і коментарі стосовно глобальних подій, що відбулися з моменту останньої конференції. «Безумовно, економічна криза вплинула на наше життя в багатьох аспектах. Як бібліотекарі, ми повинні тепер робити більше при менших можливостях. Нестабільність валют, зміни економічного статусу кількох розвинутих країн впливають на діяльність бібліотек. До того, поки глобальна економічна ситуація не зміниться в кращий бік, бібліотекарі, повинні шукати нові, альтернативні способи створення якісних служб, незважаючи на зменшення бюджету і зростання вартості послуг», – сказала Елен Тайс.

На пленарному засіданні основну доповідь проголосив доктор Фернандо Піко (Dr. Fernando Pico). Д-р Фернандо Піко – шанований гуманіст, священник, експерт по історії Пуерто-Ріко ХІХ ст. і відомий авторитет у цій дослідницькій галузі, один із визначних постатей острова. Його праця «Пуерто-Ріко: загальна історія» є обов'язковою для прочитання кожного студента, який вивчає історію Пуерто-Ріко. За свою довгу діяльність він вніс значний внесок у порятунок і документування національної історичної спадщини, літературу країни, а також в роботу з малозабезпеченими групами населення. У своїй доповіді «Друге життя текстів: коли Інтернет-сайт стає раєм», Д-р Піко торкнувся теми еволюції текстів та проблем збереження їхнього змісту у процесі зміни матеріальних носіїв текстової інформації і ролі бібліотек та бібліотекарів у цьому процесі.

Цікавою і корисною для нас стала сесія, присвячена побудові потужних бібліотечних асоціацій (BSLA). Адже Українська бібліотечна асоціація разом з п'ятьма національними бібліотечними асоціаціями інших країн отримала у 2010 р. грант ІФЛА за цією програмою. Співставляючи наслідки роботи УБА із здобутками колег, ми пересвідчилися, що реалізуємо цей проект успішно. Маємо певні переваги і здобутки, а також вже накопичили той досвід, з яким можна поділитися. Було досягнуто домовленостей, аби на Конференції ІФЛА 2012 р. у Гельсінкі представники УБА мали можливість презентувати наслідки проектної роботи за програмою BSLA.

З моменту заснування в 2010 р. Програма побудови потужних бібліотечних асоціацій успішно пройшла у форматі семінарів та тренінгів. Програма розвивається, росте кількість тренерів, модулів та навчальних матеріалів. Всі модулі Програми доступні для її членів на Електронній навчальній площадці ІФЛА, переклади матеріалів доповнюються по мірі їх надходжень. Вся інформація та реєстрація для доступу до площадки на сайті IFLA online learning platform. До участі у програмі з 2011 р. долучилися Чилі і Аргентина. У Чилі акцент буде зроблений на членстві, розвитку та лобювання інтересів бібліотек Аргентинська асоціація буде приділяти велику увагу партнерству з бібліотечними асоціаціями і організаціями та лобювати новий статус бібліотечної та інформаційної професії.

Успішно вдалося представити Українську бібліотечну асоціацію на постер-сесії, де з нашим постером, разом зі 150 іншими цікавими та оригінальними презентаціями, мали можливість ознайомитися учасники Конференції. Про святкування Всеукраїнського дня бібліотек у новому форматі, про необхідність змінювати ідею відзначення свята, з ілюстраціями та цікавими прикладами розповідали ми нашим колегам, усім, хто цікавився нашим постером. Змістовні діалоги, корисні знайомства, перспективи можливої співпраці обговорювалися з колегами – учасниками Конференції з Литви, Ізраїлю, Македонії, США, Канади, Сербії, Фінляндії.

Поруч з постерами працювала Виставка – окремий великий захід Конференції, де можна було відвідати експомісця виробників інформаційних продуктів і послуг, національних асоціацій, книговидавців, дізнатися про нові сервіси та започаткувати партнерства.

Серед інформації, отриманої під час участі у Конференції, окремо хотілося би зупинитися на співпраці ІФЛА з ЮНЕСКО, що дозволяє реалізувати ряд ініціатив: по збереженню міжнародної документальної спадщини у рамках програми «Пам'ять світу» (ця ініціатива має на меті забезпечення визнання документальної спадщини, що має міжнародне, національне та регіональне значення, ведення реєстру цієї спадщини та присудження спеціального знаку з метою її ідентифікації. Станом на 2010 рік Україна не має визначеного національного реєстру документальної спадщини); по просуванню доступу до багатомовного та мультикультурного контенту за допомогою Світової цифрової бібліотеки, спільного проекту ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США (цю ініціативу підтримують і бібліотеки України. Так, з метою інтеграції культури України в європейський і світовий інформаційний простір, зміцнення культурних зв'язків і формування позитивного іміджу України у світі, Національна парламентська бібліотека України створює електронну бібліотеку «Культура України» як складову Національної електронної бібліотеки); просування медійної та інформаційної писемності, принципів відкритого доступу до інформації; реалізації рішень Всесвітнього самміту по інформаційному суспільству (WSIS).

Напрями співпраці ІФЛА та ЮНЕСКО передбачається підтримувати та розвивати. Так, у вересні 2012 р. планується проведення Міжнародної конференції по цифровому збереженню, конференція покликана привернути увагу до цього питання, а також до проблеми розробки стратегій з оцифрування у світі. ЮНЕСКО також співпрацює із Секцією з інформаційної грамотності ІФЛА, розробляються індикатори медійної та інформаційної грамотності. Про цю співпрацю, а також про конференцію, присвячену електронним книжкам, розповів у своєму інтерв'ю в «ІФЛА – Експрес» Яніс Карклінс, Помічник Генерального директора по комунікації та інформації ЮНЕСКО (<http://express.ifla.org/node/5117>).

Хотілося б також поділитися враженнями від доповіді професора Дерек Ло (Derek Law) «Бібліотекарі майбутнього», який почав свій виступ із цитати знаменитого письменника Антуана де Сент-Екзюпері: *«Що стосується майбутнього, нашим завданням має бути не його передбачення, а його*

здійснення». Доповідач мав на увазі те, що бібліотекарі повинні працювати на перспективу, не говорити про майбутнє», а наближати його своїми зусиллями, свідомо і професійно сприймати зміни та пропонувати користувачам такі послуги, що викличуть їх здивування, будуть не очікувано новими, корисними та приємними. Бібліотекарі майбутнього, на думку пана Дерєка, мають бути як Джеймс Бонд – одночасно чарівними, досвідченими і надійними; вміти збирати факти та опрацьовувати їх з використанням цифрових ресурсів. Непогано, якщо бібліотекарі майбутнього будуть завжди попереду представників інших професій, активно демонструватимуть лідерство, будуть прагнути до впровадження змін. Ну і ще набір інших якостей майбутнього бібліотекаря: провокатор та аналітик, здатність до партнерства та роботи у команді, спроможність до проведення досліджень нової якості і активність у боротьбі за свободу чи може за волю – вибачаюся, за всі нюанси і тонкощі перекладу.

На засіданні Секції публічних бібліотек доповідачі говорили про необхідність зробити пріоритетом користувача, *тим самим підтверджуючи вірну орієнтацію на «читачецентризм», визначеному Стратегією Української бібліотечної асоціації*. При цьому говорилося про те, що читачі повинні бути причетними до вироблення планів розвитку бібліотеки, частіше за все самі розробляти такі плани і пропонувати їх бібліотеці, а бібліотека – впроваджувати, і тим самим ставати центром, а не лише частиною життя читачів. Таке планування може стосуватися змін простору бібліотеки, ресурсів бібліотеки, послуг та будь-чого іншого в організації роботи. Для всього цього необхідна сміливість бібліотекарів, адже реальний читачецентризм, як виявляється, справа не така проста і для повного його розуміння бібліотекарям в Україні необхідно вчитися.

Питання про те, як позначиться епоха електронних книг на майбутньому бібліотек також перебувало у колі уваги учасників Конференції. Цьому присвячувалися окремі засідання, під час дискусій розглядалися моделі абонементів електронних матеріалів, що розробляються експертами у галузі електронних книг.

Як завжди, учасники Конференції з нетерпінням чекали оголошення переможців Спеціальної ініціативи Фондації Білла та Мелінди Гейтс, які отримують премію «Доступ до навчання». Щор. ця премія вручається громадським бібліотекам та подібним установам за межами США за інноваційний підхід до надання населенню вільного доступу до комп'ютерів та Інтернету. Переможці отримують 1 мільйон доларів США.

Лауреатом 2011 р. стала Інформаційна мережа (ALIN), яка надає доступ до знань та інформації за допомогою інноваційних засобів населенню важкодоступних місць в Кенії, Уганді і Танзанії. Члени їх товариств використовують технології та інші ресурси в дванадцяти Центрах знань ALIN для покращення рівня свого життя та фінансового забезпечення. Компанія «Майкрософт» для допомоги центрам по обслуговуванню користувачів надає програмне забезпечення та навчальні матеріали на суму понад 270000 доларів США.

Центри ALIN орієнтовані на надання сільськогосподарської інформації, оскільки мешканці цих територій мають не великі фермерські господарства і потребують практичної інформації в таких питаннях, як засуха, шкідники, пошук ринку для продажу своїх продуктів. Центри надають інформацію, базуючись на конкретних потребах цих фермерських господарств. Вони також опікуються питаннями охорони здоров'я, способами покращення рівня життя, зокрема, створення економічної печі, яка працює на біогазі, а також адміністративними питаннями, такими як звільнення від податків. «Тисячі людей в цих віддалених регіонах Східної Африки покращують своє життя за допомогою інформації, доступної в Центрах Мааріфа», – заявила Дебора Якобс, Директор Глобальної бібліотечної ініціативи Фонду Білла та Мелінди Гейтс на церемонії вручення премії. «Всі спеціалісти в галузі знань та інформації

можуть взяти за зразок цю інноваційну модель надання цільової та адаптованої до потреб користувача інформації».

У цілому, як зазначила у своїй звітній доповіді Генеральний секретар ІФЛА Дженіфер Ніклсон, Міжнародна федерація підтримує у 2011–2012 роках п'ять ключових ініціатив: оцифрування бібліотечних фондів і колекцій; посилення присутності ІФЛА у країнах та регіонах; адвокаційні акції і компанії; збереження культурної спадщини; підтримка полікультурних проектів та розвиток мов.

Відповідно, національні бібліотечні асоціації у різних країнах, особливо ті з них, хто є членом ІФЛА, мають вибудовувати свою діяльність з урахуванням цих пріоритетних напрямів, планувати та реалізувати національні і міжнародні проекти, інформувати про них світове бібліотечне товариство. У 2012 р. ІФЛА реалізує програми розвитку членства та BSLA, підтримки студентів і випускників бібліотечних шкіл, підтримки відкритого доступу до інформації як невід'ємного права людини.

Хотілося би окремий наголос зробити на тому, що ІФЛА, прагнучи до розвитку членства, посиленню впливу та підтримки організаційного розвитку, використовує сучасні тенденції в галузі комунікацій. Вся інформація про діяльність відображається на сайті ІФЛА. Його дизайн і контент постійно оновлюються, заохочується застосування нових форм поширення новин, використання таких соціальних мережеских сервісів, як блоги, Twitter, Facebook, LinkedIn тощо. Цікаво те, що для стимулювання цього процесу ІФЛА заснувала премію «Кращий спеціаліст в поширенні інформації ІФЛА». Ця премія може бути присуджена будь-якому члену товариства ІФЛА, який має безпосереднє відношення до конкретних структурних одиниць ІФЛА, та присуджується з метою відзначення досягнень у професійному контексті. Цікава премія, чи не так? Можливо нам варто також започаткувати щось аналогічне в УБА?

І ще цікаве і абсолютно нове для нас явище – антиконференція. Термін «антиконференція» застосовується до видів засідань, організатори яких намагаються уникнути типових аспектів традиційних конференцій таких, як реєстраційні внески, презентації і принцип організації «з верху до низу». Бюлетень Конференції «ІФЛА Експрес» навів приклади таких антиконференцій, проведення яких передбачено планами роботи у 2011–2012 роках. Це IFLAcamp 9 – 10 серпня 2012 (Хамеєнлінна, Фінляндія) та Library Camp Australia 19 вересня 2011 (Перт, Західна Австралія).

Більш детально про феномен антиконференції з точки зору бібліотекаря можна дізнатися у праці Kathryn Greenhill & Constance Wiebrands *The unconference: a new model for better professional communication*. У статті наведено способи та методи організації антиконференцій, пов'язані з цим проблемами та відгуки учасників. Автори пропонують неформальні засідання. програма яких визначається самими учасниками, в інтерактивному режимі з використанням нових веб-технологій.

Тим, хто матиме ідеї щодо використання такого формату проведення професійного спілкування після ознайомлення з методикою того, як це організувати в УБА – запрошуємо до дії!

У підсумку хотілося би зазначити, що участь представників України у конференції ІФЛА стало можливим завдяки участі УБА у програмі «Бібліоміст», а також засновникам спеціальної премії на вшанування пам'яті Боба МакКі, призначеної для молодого бібліотекаря з України.

Наступна, 78-ма Генеральна Конференція і Асамблея ІФЛА відбудеться у серпні 2012 р. у Хельсінкі, Фінляндія. УБА планує розгорнути ініціативи щодо організації участі більш широкого кола членів Асоціації у Конференції, отже слідкуйте за інформацією на сайті www.ula.org.ua.

ПІСЛЯМОВА

Антологія як форма репрезентації книгознавчої школи Київського національного університету культури і мистецтв

Якщо виходити з того, що книга і бібліотека є соціокультурним «феноменом», а їх світ – світом людини, то її різноманіття спричиняє і потребу в антропокнигознавчих вимірах.

Книгознавча антологія як об'єкт дослідження є інструментом (механізмом) осмислити сучасні пошуки і особливості самого книгознавчого процесу, явища і постаті в новій культурній реальності, які не завжди потрапляли в поле зору дослідників, зрозуміти (не формально) як саму природу книгознавства, так і природу формування наукової школи, різноманіття тематичне в наукових пошуках, усвідомлення науковцями необхідності осмислення як минулого, так і паростків нового. Власне цей перелік можна продовжувати.

З точки зору логіки поняття «антологізація» як абстракція в гуманітарному пізнанні включається в простір досліджень різних аспектів антропології. З орієнтацією в кінці ХХ– поч. ХХІ ст. на інноваційні форми, нові культурні практики, програми, проекти антологія є саме такою, а її змістові домінанти стають особливо актуальними в часи суспільних змін, проникнення у всі сфери життя людей процесу модернізації, що супроводжується рефлексією і намаганням ревізії як сталих, традиційних форм інтелектуальної діяльності, так і проявів духовного в контексті людського існування.

Обстоюючи потребу антологізації книгознавчого процесу, слід послатися на такий досвід в літературній діяльності, який має не лише багатолітню практику, а й у вимірі такого жанру, який допомагає осмислювати літературну творчість, читацькі смаки, спільноти, популяризувати різні постаті, напрями, школи, що сприяє творенню нової української літератури.

Монографія О. Галети,¹ що присвячена дослідженню літературної антології як метажанру й антологізації, як процесу формування культурної пам'яті, свідчить про актуальність і затребуваність для творення такої традиції і в українському книгознавстві також.

Публічність книги, бібліотеки, самого книгознавця в силу специфіки його професійної діяльності, зокрема і науково-педагогічної, засобом антологізації сприяє ширшому суспільному оприлюдненню результатів його наукових пошуків, що у своїй основі спричиняється і до його публічної ідентифікації.

Нинішня книгознавча еліта безумовно в силу своїх можливостей (інтелектуальних, матеріальних, соціальної захищеності та ін.) здійснює наукові дослідження, займається науково-педагогічною діяльністю, громадською роботою у вкрай несприятливих умовах. Гуманітарна криза сьогодення стала відчутною у всіх сферах суспільного життя.

Саме тому дослідження книгознавця, засобом якої стала антологія, дало змогу поглянути на філософію його буття (і науково-творчий портрет це яскраво ілюструє), етичні виміри діяльності. Це добре простежується не лише обраними книгознавцями дослідницькими темами, а й їх експертною роботою, громадською

¹ Галета Олена. Від антології до антології: антологія як спосіб репрезентації управлінської літератури кінця ХІХ – початку ХХІ століття: монографія / О.Галета. – Київ: смолоскип, 2015. – 640 с.

діяльністю задля відстоювання книги і бібліотеки, гуманістичний сенс яких є незаперечним та ін.

Постає питання зовсім не риторичне: чому еліта книгознавча, як і вся загалом, не виконує функцію «інтегратора суспільства» (за Е. Тофлером), в даному разі не інтегрує всередині самої книгознавчої спільноти. До певної міри цьому є пояснення: з однієї сторони – сучасна українська еліта вихована в умовах радянського режиму, який породжував певну ментальність та стереотипи поведінки; з другої – державна політика щодо науки та культури стала скоріше формою, а не чітко визначеними змістовими домінантами.

Не має потреби стверджувати, що певна інертність, пасивність еліти, як і книгознавчих інститутів, також не завжди сприяє розв'язанню протиріч між минулим етапом розвитку українського суспільства і свідомою, цілеспрямованою не лише його трансформацією, а й модернізацією. До цього слід додати й той факт, що ми ще на шляху становлення громадського суспільства, а отже, і громадської думки, щодо ролі книги і бібліотеки в розвитку. Маємо сьогодні лише добрі прояви громадських настроїв, які Українська бібліотечна асоціація та ін. достатньо наступально та інтелектуально намагаються донести як до суспільства, так і до політиків значимість книги і читання. Та все ж сьогодні є відчутними прояви корпоративізму. Достатньо красномовний і на майбутнє повчальним є факт обговорення проекту «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р.» (затверджена Кабінетом міністрів України 23 березня 2016 р.). З однієї сторони фахівці позитивно оцінюють цей документ, з другої – науковці НАН України оцінили його як такий, що не відповідає в повній мірі завданням бібліотечної галузі.

Творення науки про книгу не супроводжувалось творенням антропології науки про книгу. Як відомо, ще Руссо висував гіпотезу про людину природи з тим, щоб ідентифікувати людину природи. Отже, процес підготовки антології дав поштовх роздумам про ідентифікацію особистості книгознавця як людини культури творення науки про книгу. Як відомо, категорія «особистість» замінила панівну багато років у науковій свідомості категорію «темперамент». І сьогодні вже ніхто не заперечує, що особистість є створюваною, формованою і до того ж змінюваною, динамічною, що еволюціонує в своїх поглядах, відносинах тощо. Значимість і важливість антропологічних вимірів у розвитку книгознавства, безумовно, позначиться на цілісності самого книгознавства. Саме тому представлені в антології тексти розглядаються як книгознавчі свідчення доби – друга половина ХХ– поч. ХХІ ст.; а науковці – як представники книгознавчої еліти, яка заклала підвалини нової парадигми книгознавства і гуманістичну ідіому його. Їх інтелектуальний полілог не позначений цензуруванням, іншими заборонами. В цій групі творців нової доби і пошуку нової парадигми представники різних поколінь, серед них: Бабич В., Геращенко М., Горбань Ю., Горбаченко Т., Гранчак Т., Добко Т., Долбенко Т., Загуменна В., Каракоз О., Ківшар Т., Кочубей Л., Кулешов С., Новальська Т., Пашкова В., Петрова Л., Прокопенко Л., Сенченко М., Сербін О., Слободяник М., Сошинська Я., Тимошик М., Чачко А., Ярошенко Т. та ін., які пов'язали життєву долю з книгою та книгознавством. В своїх працях вони як люди інтелектуально-книгознавчого вишколу відстоюють свої погляди на книгу, бібліотеку і її місію, читача і читання в умовах інформаційно-технологічної революції: апробують свої наукові напрацювання в різних сферах: законодавчі, освітні, практичні, громадські та ін.

Особливо хочеться акцентувати увагу на тому, що спільними зусиллями науковців, практиків, представників громадських об'єднань (асоціацій, спілок), органами влади прийнято давноочікувані закони щодо утворення

Українського інституту книги, щодо обмеження доступу на український ринок іноземної продукції антиукраїнського та іншого змісту.

Інтелектуальні праці представників різних поколінь науковців, заявлених в антології, сьогодні вже задекларовані в численних академічних текстах науковців, що говорить не лише про неперервність традиції українського книгознавства, його національних вимірів, а й про гостру потребу розробки актуальних проблем теорії та історії книгознавства задля розуміння української культури як цілісності (за І.Дзюбою), як також і входження у світовий культурний простір.

У текстах молодих науковців прослідковується новий час і простір інтелектуальної свободи; внутрішня потреба осмислення цінностей, відхід від їх ідеологізації заради уникнення релятивних істин та маніпуляції свідомістю. Введені ними в науковий обіг імена та факти не лише заради отримання нового знання, а і реконструкції історичної пам'яті, а отже у вимірі аксіології та книгознавчої антропології все ж позитивні послання у цих текстах стверджують про цінність людської особистості, її гідність та моральні імперативи. Незаперечною аксіомою є професійна комунікація в час, яка об'єднує науковців, їх думки, творчі пошуки, дискусії, без яких неможливе розуміння національних вимірів розвитку науки про книгу як феномену культуротворення. Тож маємо винятковий сплав життєвого та наукового-педагогічного досвіду, книгознавчої рефлексії, представлення різних, що в поєднанні можуть слугувати інтелектуальним інструментом осмислення цивілізаційних викликів доби, долання гуманітарної кризи в українському суспільстві, духовні виміри якого не можливі без книги, бібліотеки та інформації.

Книгознавство кінця ХХ – початку ХХІ століття поза всяким сумнівом потребує нової методологічної перспективи. В нових суспільно-історичних культурних реаліях формування книгознавчої антропології як наукового напрямку дає змогу через призму людської діяльності інтерпретувати, з'ясовувати, актуалізувати природу та перспективу, яка закорінена в гуманістичній традиції.

Книгознавча антологія у вимірі книгознавчої антропології є власне засобом авторського погляду, творчого самовираження не лише через потребу об'єднати різних постаті, тексти, факти, а репрезентувати їх такою формою з тим, щоб вписати не лише в книгознавчий, а ширше – в культурний контекст, що і було в основі авторського задуму.

АВТОРИ АНТОЛОГІЇ

БАБИЧ Василь Степанович, кандидат історичних наук, професор, заслужений працівник культури України

БАЧИНСЬКА Надія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

БЕЗКЛУБЕНКО Сергій Данилович, доктор філософських наук, професор, проректор з наукової роботи Київського національного університету культури і мистецтв

БЕЗРУЧКО Олена Володимирівна, здобувач аспірантури Київського національного університету культури і мистецтв, провідний методист Національної бібліотеки України для дітей

БОРОДІНА Галина Григорівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційних систем Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв

ВЕРТІЙ Жанна Сергіївна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри інформаційних комунікацій та бібліотекознавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, директор наукової бібліотеки Білоцерківського національного аграрного університету

ВИНОГРАДОВА Олена Борисівна, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з бібліотечної роботи Державної бібліотеки України для юнацтва

ВОСКОБОЙНИКОВА-ГУЗЄВА Олена Вікторівна, доктор наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету імені Бориса Грінченка

ГЕРАЩЕНКО Михайло Васильович, кандидат педагогічних наук, професор

ГИЧ Галина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, член правління Миколаївської обласної бібліотечної асоціації

ГОРБАНЬ Юрій Іванович, кандидат культурології, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук, магістр книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії, директор наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв

ГОРБАЧЕНКО Тетяна Григорівна, доктор філософських наук, професор

ГРАНЧАК Тетяна Юріївна, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник відділу політологічного аналізу Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

ГРЕТ Галина Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри організації видавничої справи, поліграфії і книгорозповсюдження Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ГРІНБЕРГ Лариса Феліксівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

ГУРБАНСЬКА Антоніна Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений працівник освіти України

ГУЦОЛ Галина Олександрівна, заступник директора з наукової роботи Державної наукової установи «Книжкова палата України ім. Івана Федорова»

ДНІПРЕНКО Вадим Іванович, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

ДОБКО Тетяна Василівна, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, завідувач Центру науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України

ДОЛБЕНКО Тетяна Олексіївна, доктор культурології, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, член-кореспондент Міжнародної академії інформатизації, заслужений працівник культури України

ДЯЧЕНКО Надія Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент

ЕРМОЛАЄВА Ганна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційних систем Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв

ЗАГУМЕННА Віра Вікторівна, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних комунікацій та бібліотекознавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, заслужений працівник культури України

ЗАХАРОВА Наталія Борисівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, заслужений працівник культури України

ЗВОРСЬКИЙ Сергій Леонідович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору енциклопедичних досліджень науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

ЗЕЛЕНСЬКА Лариса Михайлівна, кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ЗНИЩЕНКО Микола Павлович, кандидат історичних наук, генеральний директор Київської обласної бібліотеки для дітей, президент Української асоціації працівників бібліотек для дітей, заслужений працівник культури України

ЗОТОВА Вікторія Анатоліївна, методист вищої категорії Науково-дослідного інституту Київського національного університету культури і мистецтв

ІВАНОВА Ірина Федорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної та вікової психології інституту психології та соціального забезпечення Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

КАЛІБЕРДА Лілія Павлівна, кандидат історичних наук, доцент, віцепрезидент Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Ю. Бугая

КАРАКОЗ Олена Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук, заступник декана факультету культурології Київського національного університету культури і мистецтв

КАЩУК Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент

КИРИЛЕНКО Олександр Григорович, кандидат історичних наук, завідувач відділу з охорони інтелектуальної власності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України

КІВШАР Таїсія Іванівна, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, заслужений працівник культури України

КОБИЖЧА Наталія Іванівна, кандидат культурології, старший викладач кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

КОВАЛЬЧУК Галина Іванівна, доктор історичних наук, професор, директор Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України

КОВАЛЬЧУК Світлана Петрівна, кандидат культурології, учений секретар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

КОЧУБЕЙ Лариса Олександрівна, доктор політичних наук, професор, професор кафедри зв'язків з громадськістю та реклами, кандидат історичних наук, головний вчений секретар Асоціації політичних наук України, Української Академії політичних наук, координатор діяльності з Міжнародною асоціацією політичних наук (IPSA)

КРИЦЬКИЙ Олексій Панасович (1945-2011), доцент Київського національного університету культури і мистецтв

КУЛЕШОВ Сергій Георгійович, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

КУЛІЄВА Тамара Володимирівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу наукового абонементу та обслуговування читачів Національної наукової медичної бібліотеки України

ЛИТВИН Аеліта Василівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МАКАРОВА Марія Володимирівна, кандидат культурології, доцент кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету імені Бориса Грінченка

МАТВІЄНКО Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

МАТВІЙЧУК Оксана Євгенівна, кандидат педагогічних наук, доцент Київського університету імені Бориса Грінченка, головний редактор журналу «Шкільна бібліотека»

МЕДВЕДСЬКА Валентина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений працівник культури України

МИКОЛАЄНКО Алла Юріївна, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики Київського національного університету культури і мистецтв

МОНЬКО Тетяна Савівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

НІКОЛАЙКО Галина Василівна, доцент, заступник декана факультету готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв

НОВАЛЬСЬКА Тетяна Василівна, доктор історичних наук, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

НОВІКОВА Наталія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент Міжнародного національного університету імені академіка Ю. Бугая

ПАВЛУША Ірина Анатоліївна, кандидат історичних наук, завідувач відділу пошуку та обліку документів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України

ПАШКОВА Валентина Степанівна, доктор історичних наук, доцент, директор Центру інформаційних ресурсів Посольства США в Україні, президент та віце-президент Української бібліотечної асоціації, заслужений працівник культури України

ПЕТРОВА Людмила Григорівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних комунікацій та бібліотекознавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ПЕТРОВА Мілена Валентинівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та документознавства Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

ПОПЛАВСЬКИЙ Михайло Михайлович доктор педагогічних наук, професор, президент Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений працівник культури України

ПОПОВА (Госарт) Юлія Олегівна, PhD в галузі інформаційних наук (UCLA, США, 2013), професор Університету Лойола Меримонт (Loyola Marymount University) в Лос-Анджелесі, Каліфорнія, США

ПРОКОПЕНКО Лілія Сергіївна, кандидат історичних наук, доцент, головний бібліотекар науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

ПРОКОПЕНКО Людмила Іванівна, кандидат культурології, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

РОМАНЧЕНКО Інна Григорівна, кандидат історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційних комунікацій, заступник директора з наукової роботи та міжнародної діяльності Білоцерківського інституту економіки і управління університету «Україна»

САЛАТА Галина Володимирівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, директор коледжу Київського університету культури

САПРИКІН Георгій Анатолійович, кандидат педагогічних наук, доцент, директор Державної бібліотеки України для юнацтва

СЕНЧЕНКО Микола Іванович, доктор технічних наук, професор, директор Державної наукової установи «Книжкова палата України ім. Івана Федорова», академік Міжнародної академії інформатизації, заслужений діяч науки і техніки України

СЕРБІН Олег Олегович, доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса

Шевченка, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

СИДОРЕНКО Алла Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційних систем Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв

СИДОРЕНКО Тетяна Валеріївна, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри документознавства та інформаційних систем Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв

СЛОБОДЯНИК Михайло Семенович (1949–2015), доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інформатизації

СОШИНСЬКА Вікторія Євгенівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету імені Бориса Грінченка

СОШИНСЬКА Ярослава Євгенівна, кандидат історичних наук, доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», виконавчий директор Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація»

ТИМОШЕНКО Ірина Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент

ТИМОШИК Микола Степанович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв

ТРАЧ Юлія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук Київського національного університету культури і мистецтв

ЧАЧКО Ада Семенівна (1933-2011), доктор педагогічних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації

ШЕВЧЕНКО Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, директор Інституту післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, президент Української бібліотечної асоціації, заслужений працівник культури України

ШИПОТА Галина Євгенівна, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв

ШУЛЯК Світлана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційних систем, декан факультету менеджменту і бізнесу Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв

ЯКУБЕНКО Ярослав Анатолійович, здобувач аспірантури Київського національного університету культури і мистецтв, завідувач відділу книгозберігання наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв

ЯРОШЕНКО Тетяна Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент, віце-президент з наукової роботи та інформатизації Національного університету «Києво-Могилянська академія», доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук Київського національного університету культури і мистецтв, президент Українського Фулбрайтівського Кола, виконавчий директор громадської організації «ЕЛіБУкр»

**ДИСЕРТАЦІЇ ЗАХИЩЕНІ У
КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
(1994–2017 рр.)**

1994

1. Еверестус Е. А. Організація бібліотечної справи у Нігерії : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство» / Еверестус Емека Аніанву ; наук. кер. Л. П. Одинока ; офіц. опоненти: Л. М. Гордієнко, Т. П. Павлуша ; КДІК, Ін-т підвищ. кваліфікації працівників культури. – К., 1994. – 160 арк. – Бібліогр.: с. 135–160.

Еверестус Емека Аніанву. Організація бібліотечної справи у Нігерії : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство»/ Аніанву Еверестус Емека ; Київ. держ. ін-т культури. – К., 1994. – 160 арк. – Бібліогр.: с. 135–160.

У дисертації проаналізовано історію розвитку та сучасний стан бібліотек Нігерії, стан бібліотечно-інформаційного обслуговування, розроблено модель Національної бібліотечно-інформаційної системи Нігерії та цільова програма організації та розвитку цієї системи.

2. Сошинська Я. Є. Документальний потік з історії українського селянства та аграрних відносин і його відображення в бібліографічній інформації (друга половина XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство» / Сошинська Ярослава Євгенівна ; наук. кер. В. С. Бабич ; офіц. опоненти: В. Г. Сарбей, М. С. Слободяник ; КДІК, Укр. держ. аграр. ун-т. – К., 1994. – 190 арк. – Бібліогр.: с. 137–186.

У дисертації розкрито тенденції формування і розвитку документального потоку з історії українського селянства та аграрних відносин. Визначено головні суб'єкти формування цього потоку, дається характеристика їх конкретного внеску у його створення, видова і тематична структура потоку, виявлено та охарактеризовано українські джерела бібліографічної інформації з досліджуваної проблематики кінця XIX – початку XX ст., введено в науковий обіг забуті матеріали з історії українського селянства та аграрних відносин.

1995

3. Бульба Т. С. Становлення та розвиток краєзнавчої бібліографії Поділля (друга половина XIX–XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство» / Бульба Таїсія Семенівна ; наук. кер. П. Бахмат ; офіц. опоненти: В. О. Горбик, В. С. Бабич ; КДІК, Вінниц. держ. пед. ун-т. – К., 1995. – 243 арк. – Бібліогр.: с. 157–243.

У дисертації досліджено розвиток краєзнавчої бібліографії Поділля з моменту її виникнення до 1994 р. Проведено комплексний аналіз бібліографічних посібників про край, охарактеризовано діяльність наукових і громадських організацій, бібліотек, окремих краєзнавців по їх створенню. Зроблено спробу визначити шляхи подальшого розвитку краєзнавчої бібліографії Поділля шляхом удосконалення існуючої системи краєзнавчих бібліографічних посібників.

4. Кащук О. І. Інформаційно-бібліографічна діяльність бібліотек літературно-меморіальних музеїв України (80–90-ті роки XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство» / Кащук Олена Іванівна ; наук.кер. В. С. Бабич ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, Т. П. Павлуша ; КДІК, Ін-т підвищ. кваліфікації працівників культури. – К., 1995. – 185 арк. – Бібліогр.: с. 153–185.

У дисертації висвітлено сучасний стан інформаційно-бібліографічної діяльності літературно-меморіальних музеїв України. На основі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду введено в науковий обіг теоретичну модель інформаційно-бібліографічної діяльності цього типу бібліотек, запропоновано критерії ефективності системи інформаційно-бібліографічного забезпечення спеціалістів музеєзнавства та проаналізовано основні групи споживачів музеєзнавчої інформації.

5. Лазоренко Ю. І. Бібліографія 1941–1945 років як джерелознавча база дослідження історії України періоду Великої Вітчизняної війни : дис. ... канд. іст. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство» / Лазоренко Юлія Іванівна ; наук. кер. В. С. Бабич ; офіц. опоненти: Я. С. Калакура, М. В. Герашенко ; КДІК, Київ. держ. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 1995. – 229 арк. – Бібліогр.: с. 200–229.

У дисертації на фоні історичної дійсності розкриті тенденції зародження, становлення і розвитку системи бібліографічного забезпечення історії України періоду Великої Вітчизняної війни, визначені головні суб'єкти формування цієї системи. Вивчено стан бібліографічної інформації в Україні, Росії в досліджуваний період, внаслідок чого виявлені і введені в науковий обіг маловідомі в історіографії історичні та бібліографічні джерела 1941–1945 рр. Досліджено причини, внаслідок яких потенціальні інформативні можливості бібліографічних видань воєнного періоду залишаються невикористаними.

6. Малько А. О. Концепція розбудови шкільної бібліотеки в контексті інформатизації суспільства : дис. канд. пед. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство» / Малько Алла Олександрівна ; наук. кер. Т. Селіверстова ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, В. Ф. Коломієць ; КДІК, Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1995. – 214 арк. – Бібліогр.: с. 154–170.

У дисертації на прикладі розвинених країн досліджується взаємний вплив інформаційних процесів і шкільної бібліотеки в суспільстві, її трансформація в умовах інформатизації. Автором запропоновані основні принципи розробки шкільної бібліотеки ХХІ ст. і умови перетворення цього типу бібліотек в шкільні бібліотечно-інформаційні центри.

7. Менько Т. С. Трансформація системи бібліотечно-інформаційного забезпечення керівників органів і установ охорони здоров'я України : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 «Бібліотекознавство і бібліографознавство» / Менько Тетяна Савівна ; наук. кер. А. С. Чачко ; офіц. опоненти: Б. С. Кобзар, В. С. Бабич ; КДІК, Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1995. – 236 арк. – Бібліогр.: с. 170–236.

У дисертації розглянуто динаміку розвитку системи бібліотечно-інформаційного забезпечення керівників медичної сфери України в 1980-х – пер. пол. 90-х рр. Автором запропонована класифікація організаторів охорони здоров'я як категорії користувачів інформації, відображена специфіка і обґрунтована модель формування їх інформаційних потреб. Дані рекомендації з оптимізації досліджуваної системи, яка включає бібліотечно-бібліографічні ресурси наукової медичної інформації, процеси її аналітико-синтетичної обробки і доведення до споживачів.

8. Ступак В. Л. Діяльність Київських бібліотек по забезпеченню культурних потреб населення у 1921–1929 рр. : дис. канд. іст. наук : 17.00.08 «Теорія і історія культури» / Ступак Вікторія Леонідівна ; наук. кер. В. К. Скар; офіц. опоненти: В. М. Даниленко, А. К. Волощенко ; КДІК, ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України. – К., 1995. – 168 арк. – Бібліогр.: с. 142–162.

У дисертації розглянуто основні напрями діяльності Київських бібліотек в 1921–1929 рр. по забезпеченню культурних потреб населення, форми і методи роботи, якими користувалися співробітники бібліотек м. Києва в 20-ті рр. ХХ ст., історія створення і діяльність Київського бібліотечного об'єднання. Встановлено, що особлива увага приділялась проблемам національно-культурного будівництва в м. Києві.

9. Федотова О. О. Становлення та розвиток української науково-допоміжної літературної бібліографії у 20–30-х рр. ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 17.00.08 «Теорія і історія культури» / Федотова Оксана Олегівна ; наук. кер. В. С. Бабич ; офіц. опоненти: С. М. Сирцова, О. Ф. Коновець ; КДІК, Київ. держ. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 1995. – 265 арк. – Бібліогр.: с. 195–265.

У дисертації розглянуто основні закономірності розвитку української науково-допоміжної літературної бібліографії з точки зору літературознавчого, бібліографічного, історичного і культурологічного розуміння проблеми. Встановлено, що найбільших успіхів науково-допоміжна літературна бібліографія досягла в 20-х рр. ХХ ст. Існування центрів, які займалися бібліографічною діяльністю в області художньої літератури та літературознавства сприяло створенню багатьох бібліографічних посібників. Бібліографія на даному етапі була вільна від ідеології, основна частина українських дослідників керувалася в своїй роботі об'єктивними науковими критеріями. Трагічні події 30-х рр. ХХ ст. призвели до того, що вітчизняна бібліографія на два десятиріччя опинилась в стані повного анабіозу. Занепад науково-допоміжної літературної бібліографії був не остаточним, оскільки значна робота в області української літературознавчої бібліографії проводилась в Галичині та еміграції.

1996

10. Бровкін А. Г. Універсальна наукова бібліотека в системі інформаційного обслуговування управлінських структур (на прикладі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство» / Бровкін Анатолій Григорович ; наук кер. О. С. Онищенко ; офіц. опонент: В. М. Даниленко, В. С. Бабич ; КДІК, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т підвищ. кваліфікації працівників культури. – К., 1996. – 194 арк. – Бібліогр.: с. 164–194.

У дисертації комплексно досліджена діяльність універсальної наукової бібліотеки в інформаційно-аналітичному обслуговуванні вищих органів влади і управління України, виявлено широкі можливості використання її інформаційного потенціалу. Проаналізована діюча в НБУ модель системи інформаційного обслуговування управлінських структур – Інформаційно-аналітичного центру, що включає структурні елементи, які дозволяють забезпечити оперативне довідкове, поточне реферативне обслуговування та підготовку матеріалів аналітичного і прогностичного характеру. Розроблено проект Концепції національної програми збереження документних фондів як інформаційного потенціалу України; сформульовано пропозиції до комплексної наукової програми з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади і управління України.

11. Чорна О. М. Інформаційно-бібліографічне забезпечення вчителів загальноосвітніх шкіл в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство» / Чорна Ольга Миколаївна ; наук кер. В. С. Бабич ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, Т. П. Павлуша ; КДІК, Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1996. – 202 арк. – Бібліогр.: с. 150–177.

У дисертації проаналізовано сучасний стан інформаційно-бібліографічного забезпечення потреб вчителів загальноосвітніх шкіл в Україні, виявлено фактори, які впливають на формування їх професійних інформаційних потреб. Розкрито структурно-функціональні умови удосконалення інформаційної роботи бібліотек з учителями-читачами. Запропоновано власну модель побудови інформаційного центру по забезпеченню професійних потреб вчителів шкіл. Дисертація містить порівняльні таблиці та схеми, зроблені за статистичними даними.

1997

12. Грозовська О. О. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Грозовська Олена Олегівна ; наук. кер. А.С. Чачко ; офіц. опоненти: О. В. Котова, В. С. Пашкова ; КДУКіМ, Харк. держ. ін-т культури. – К., 1997. – 188 арк. – Бібліогр.: с. 162–183.

Дисертацію присвячено розробці питань суб'єкт-суб'єктної взаємодії між бібліотекарем та читачем у процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування. У дисертації теоретично обґрунтована та експериментально підтверджена необхідність застосування суб'єкт-суб'єктного варіанту бібліотечного обслуговування як перспективного змістовно і організаційно. Досліджено наукові пропозиції педагогіки, психології, соціології, культурології в аспекті їх інтеграції у теорію обслуговування читачів і у бібліотечну професіологію. Визначено перспективні напрямки професійно-психологічної підготовки та перепідготовки бібліотекарів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з читачами.

13. Кашкарьова О. В. Реклама як комунікативна система сучасної бібліотеки : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Кашкарьова Ольга Валеріївна ; наук. кер. А. С. Чачко ; офіц. опоненти: Б. С. Кобзар, В. С. Бабич ; КДУКіМ, Харк. держ. ін-т культури. – К., 1997. – 205 арк. – Бібліогр.: с. 179–197.

Дисертацію присвячено питанням функціонування реклами як комунікативної системи сучасної бібліотеки. У дисертації з'ясовано сутність дії реклами як джерела комунікації з відповідними ознаками діючої системи: рівні застосування, функції, види, форми. Запропоновано для впровадження у бібліотеках елементи фірмового стилю та розробки з бібліотечної рекламної творчості. Висловлено думку, що рекламна

творчість має стати професійною справою нової категорії бібліотечних працівників – бібліотекарів-рекламістів.

14. Медведєва В. М. Формування інтересу читачів – підлітків до української художньої літератури в бібліотеках для дітей : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Медведєва Валентина Миколаївна ; наук кер. Т. О. Долбенко ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, Т. П. Павлуша ; КДІК, Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1997. – 191 арк. – Бібліогр.: с. 172–191.

На основі соціологічного бібліотекознавчого дослідження автор вводить в науковий обіг фактичний матеріал по проблемі залучення підлітків до читання української художньої літератури з точки зору її педагогічного, психологічного, культурологічного розуміння. В дисертації запропоновано систему формування інтересу до української художньої літератури в умовах роботи бібліотеки для дітей як соціального інституту організації системи читання нових поколінь.

15. Приколота С. Г. Бібліографічний аналіз творчої спадщини С. Єфремова : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Приколота Світлана Григорівна ; наук кер. Л. М. Гордієнко ; офіц. опоненти: Ю. І. Шаповал, М. В. Геращенко ; КДІК, Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 185 арк. – Бібліогр.: с. 165–185.

У дисертації висвітлені основні віхи творчого та громадсько-політичного шляху С. Єфремова, проаналізовані його бібліографічні напрацювання наприкінці XIX – поч. XX ст., розкриті літературно-критичні погляди і його оцінка представників модерністичних течій в українській літературі, детально охарактеризована «История украинского письменства» – основний твір С. Єфремова.

16. Саприкін Г. А. Маркетинговий підхід в управлінні діяльністю бібліотек : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Саприкін Георгій Анатолійович ; наук кер. М. М. Поплавський ; офіц. опоненти: С. І. Уланова, Л. Г. Петрова ; КДУКІМ, Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 181 арк. – Бібліогр.: с. 158–176.

У дисертації розглядаються теоретичні та практичні аспекти впровадження маркетингу у діяльність бібліотек, бібліотечно-інформаційне законодавство, а також роль бібліотек в інформатизації суспільства. Автор розробив рекомендації для створення відділів маркетингу у великих бібліотеках, впровадив у навчальний процес курс «Бібліотечно-інформаційний маркетинг», визначив перспективні напрямки розвитку бібліотечно-інформаційних послуг.

1998

17. Арутюнова С. А. Бібліографічна спадщина Михайла Ілліча Ясинського : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Арутюнова Софія Альбертівна ; наук. кер. М. В. Геращенко ; офіц. опоненти: Г. М. Шевчук, Ю. І. Лазоренко ; КДУКІМ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України. – К., 1998. – 191 арк. – Бібліогр.: с. 166–178.

Дисертацію присвячено вивченню життєвого та творчого шляху видатного українського бібліографа, бібліотекознавця та книгознавця Михайла Ілліча Ясинського, що охоплює період 20–30-х рр. та післявоєнний період. На основі архівних матеріалів та фахової літератури висвітлені основні напрямки бібліографічної діяльності вченого, а саме: як першого історика національної бібліографії, основоположника української бібліографії, автора ряду робіт з питань теорії, методики та організації бібліографічної діяльності. В дослідженні вказано місце М. І. Ясинського в розвитку сучасного бібліографознавства.

18. Бандилко Л. Ф. Історія бібліотечної справи Волині (1939–1985 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Бандилко Лілія Феліксівна ; наук. кер. В. С. Пашкова ; офіц. опоненти: Т. І. Ківшар, Т. В. Добко ; КДУКІМ, Харк. держ. ін-т культури. – К., 1998. – 242 арк. – Бібліогр.: с. 170–203.

Дисертація присвячена дослідженню історії бібліотечної справи Волині в 1939–1985 рр., яка стала складовою частиною бібліотечної справи України на двадцять років пізніше інших регіонів країни. Автором досліджена та відтворена картина

становлення та розвитку бібліотечної мережі краю на прикладі державних масових бібліотек, профспілкових бібліотек, бібліотек середніх та вищих навчальних закладів, громадських організацій. Проаналізовано формування бібліотечних фондів, стан кадрового забезпечення, розвиток середньої та вищої бібліотечної освіти і підвищення кваліфікації спеціалістів для бібліотек.

19. Бачинська Н. А. Формування особистості підлітків в клубах за інтересами в умовах бібліотек для дітей : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Бачинська Надія Анатоліївна ; наук. кер. Т. О. Долбенко ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, Т. П. Павлуша ; КДУКІМ, Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1998. – 134 арк. – Бібліогр.: с. 115–134.

У дисертації досліджено формування особистості підлітків в клубах за інтересами в умовах бібліотеки для дітей в історико-педагогічному, психологічному і бібліотекознавчому аспекті. Його розглянуто в контексті становлення і розвитку методики діяльності клубів за інтересами. Систематизовано і розроблено модель діяльності клубу за інтересами, методичні форми і прийоми, які використовуються у клубах за інтересами для забезпечення інтелектуального, творчого, духовного розвитку підлітків в умовах бібліотек для дітей.

20. Волинець А. А. Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Волинець Анжела Андріївна ; наук. кер. Л. П. Одинока ; офіц. опоненти: В. Ю. Омельчук, В. С. Бабич ; КДУКІМ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України. – К., 1998. – 178 арк. – Бібліогр.: с. 156–188.

Дисертацію присвячено питанням історії виникнення та становлення мережі публічних бібліотек в Україні в XIX – поч. XX ст., визначенню типології та специфічних особливостей книгозбірень, загальному аналізу книжкового фонду, складу читачів, їхніх потреб та інтересів, дослідженню джерел комплектування, стану каталогів, напрямів діяльності та суспільно-освітньої ролі публічних бібліотек. Особливу увагу приділено громадськості – земствам, товариствам грамотності, «Просвітам» та іншим установам, що були ініціаторами створення та підтримки публічних бібліотек як важливого рушія у розвитку культури XIX – поч. XX ст.

21. Дяченко Н. С. Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Дяченко Надія Сергіївна ; наук. кер. Т. О. Долбенко ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, Т. В. Добко ; КДУКІМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 1998. – 268 арк. – Бібліогр.: с. 202–223.

Дисертація присвячена проблемі формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні. В дисертації розроблена система рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей, визначені умови розробки системи, висвітлені результати аналізу рекомендаційних бібліографічних посібників, методика бібліографування літератури для дітей різних вікових груп, запропоновані ефективні прийоми бібліографування, висока ефективність яких підтверджена практикою.

22. Зніщенко М. П. Становлення та розвиток публічних бібліотек для дітей в Україні (1900–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Зніщенко Микола Павлович ; наук. кер. Т. І. Ківшар ; офіц. опоненти: В. М. Даниленко, Т. О. Долбенко ; КДУКІМ, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 171 арк. – Бібліогр.: с. 147–162.

Дисертація присвячена історії публічних бібліотек для дітей, що існували в Україні від 1900 до 1939 рр., виявленню основних типів книгозбірень, головних принципів комплектування та напрямків роботи з читачами-дітьми, визначенню головних завдань ПБД, пріоритетних напрямків активізації читачьких потреб, розглянуто тематико-типологічну, статистичну та мовну структуру книжкового фонду.

23. Лутовинова В. І. Українська рекомендаційна бібліографія (історичні та теоретико-методичні засади) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Лутовинова Валентина Іванівна ; наук. кер. В. В. Загуменна ; офіц. опоненти: Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук ; КДУКІМ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України. – К., 1998. – 212 арк. – Бібліогр.: с. 194–212.

Дисертацію присвячено проблемам формування і розвитку теорії та методики української рекомендаційної бібліографії з XI ст. по 80-ті роки XX ст. Дано цілісне уявлення про українську рекомендаційну бібліографію як явище національної документальної культури за весь період її існування – XI–XX ст. Проведено історіографічний аналіз розвитку теоретико-методичних засад рекомендаційної бібліографії, як одного з найдавніших видів української бібліографії. Здійснено періодизацію історії формування та розвитку української рекомендаційної бібліографії. Визначено внесок вітчизняних дослідників та бібліографів в теорію та практику української рекомендаційної бібліографії.

24. Шевченко І. О. Функціонування та організація системи підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів України : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Шевченко Ірина Олександрівна; наук. кер. В. К. Скар; офіц. опоненти: В. С. Заслуженюк, В. С. Бабич; КДУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 1998. – 203 арк. – Бібліогр.: с. 171–189.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проблем функціонування та організації системи підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів України на сучасному етапі. Досліджено структуру та форми діяльності, здійснено аналіз сучасних технологій навчання в системі підвищення кваліфікації та методики формування його змісту. Узагальнено досвід організації проблемно-модульного навчання бібліотечних працівників та запропоновано шляхи ідентифікації процесу підвищення кваліфікації. Визначені загальні вимоги до інформаційно-методичного забезпечення навчання бібліотечних кадрів.

1999

25. Сенченко Н. М. Історія становлення та розвитку державної бібліографії України (1919–1969 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Сенченко Наталія Миколаївна; наук. кер. В. В. Загуменна; офіц. опоненти: В. Ю. Омельчук, В. С. Пашкова; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 1999. – 173 арк. – Бібліогр.: с. 152–173.

Дисертацію присвячено дослідженню історії становлення та розвитку державної бібліографії України (1919–1969). У роботі розглянуто історію становлення та організацію роботи Головної Книжкової Палати в Києві, Української книжкової палати в Харкові, вивчено багаторічний досвід державної реєстрації українських друкованих видань і створення бібліографічної продукції, розкрито основні критерії відбору книжкових видань для реєстрації в органах державної бібліографії, простежено еволюцію бібліографічного опису книжкової продукції України, розкрито структуру державних бібліографічних показників та формування системи їх довідкового апарату.

2000

26. Мозгова В. П. Бібліотеки ліцеїв України: становлення та розвиток (XIX–XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Мозгова Валентина Петрівна; наук. кер. Т. І. Ківшар; офіц. опоненти: В. Й. Борисенко, В. І. Лутовинова; КНУКіМ, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2000. – 262 арк. – Бібліогр.: с. 176–204.

У дисертації досліджується історія бібліотек ліцеїв України (1805–2000). На основі аналізу комплексної джерельної бази вперше здійснено реконструкцію історико-культурного процесу становлення та розвитку бібліотек ліцеїв України. У роботі детально досліджено типологію, встановлено періоди розвитку ліцейних книгозбірень. Розкрито концептуальні засади організації мережі, фондів, довідково-пошукового апарату бібліотек ліцеїв. Охарактеризовано систему бібліотечно-бібліографічної та інформаційної підготовки ліцеїстів в умовах функціонування бібліотечно-інформаційного культурно-освітнього осередку ліцею (БІКООЛ).

2001

27. Башун О. В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Башун Олена Володимирівна; наук. кер.

А. С. Чачко ; офіц. опоненти: С. Г. Кулешов, Г. А. Саприкін ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2001. – 195 арк. – Бібліогр.: с. 173–193.

У дисертації розглядаються теоретичні і практичні аспекти трансформації бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону, розкривається вплив загальних суспільних змін і перетворень на зміст та характер діяльності універсальних бібліотек, аргументована необхідність вивчення сучасних інформаційних потреб користувачів для обґрунтування мети, завдань і напрямів трансформації універсальної бібліотеки. На основі сучасних педагогічних і бібліотекознавчих концепцій визначена роль бібліотеки у розвитку особистості читача, що ґрунтується на дослідженні потреб читачів і особистісно зорієнтованому підході. Охарактеризовано сутність функціональних та організаційно-структурних змін універсальної бібліотеки, визначено ознаки бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону. У результаті дослідження запропоновано базову модель структури ОУНБ, розроблено методiku позабюджетного фінансування бібліотек та розкрито основи застосування маркетингового підходу з метою активізації процесів трансформації бібліотеки. Проаналізовано систему безперервної освіти, виявлено зміст і напрями перепідготовки кадрів для проведення трансформації бібліотеки; розроблено комплексну систему підготовки бібліотекарів універсальної бібліотеки до роботи в наукових умовах, що включає традиційні форми навчання (лекції, семінари) і новітні (ділові, операційні, імітаційні, рольові ігри, аналіз практики та розв'язання практичних завдань, моделювання конкретних виробничих ситуацій).

28. Гич Г. М. Професійні настанови бібліотекарів як фактор впливу на формування читацької аудиторії публічних бібліотек : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство» / Гич Галина Миколаївна ; наук. кер. І. А. Мейжис ; офіц. опоненти: О. П. Кондратюк, В. М. Медведєва ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2001. – 210 арк. – Бібліогр.: с. 184–201.

Дисертація присвячена проблемі впливу настанов бібліотекарів на формування читацької аудиторії публічних бібліотек. В дисертації теоретично обґрунтована і експериментально доведена наявність взаємовпливу настанов читачів і бібліотечних працівників на процес формування та структурування читацької аудиторії публічних бібліотек за різними критеріями, основним з яких є критерій інтенсивності відвідувань бібліотеки читачами. Досліджено бібліотекознавчу літературу, що розкриває вітчизняний та зарубіжний досвід вивчення настанов відвідувачів та бібліотекарів. Проведено емпіричне дослідження настанов відвідувачів щодо бібліотек та бібліотекарів, а також професійних настанов бібліотечних працівників та студентів бібліотечно-інформаційних спеціальностей. Автором здійснено детальний соціально-психологічний аналіз процесу формування та структурування читацької аудиторії публічних бібліотек обґрунтовано, розроблено і впроваджено у практику вищої бібліотечно-інформаційної освіти практичне соціально-психологічне навчання майбутніх бібліотекарів з метою формування позитивних професійних настанов.

29. Тимошенко І. В. Читачі публічних бібліотек України: основні напрями вивчення (1900–1930-й рр. ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство» / Тимошенко Ірина Володимирівна ; наук. кер. Т. В. Новальська ; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, Л. П. Одинока ; КНУКіМ, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – 198 арк. – Бібліогр.: с. 161–183.

У дисертації досліджується історія становлення та розвитку основних напрямів і етапів вивчення складу читачів публічних бібліотек України та змісту їх читання у 1900–1930-х рр. ХХ ст. На основі аналізу джерельної бази й історіографії вперше здійснено історико-бібліотекознавчу реконструкцію процесу розгортання діяльності бібліотек і науково-дослідних закладів по вивченню читацького контингенту. Визначено, що основними напрямками вивчення читачів публічних бібліотек були публічно-інформативний (характеризувався оприлюдненням у періодичних виданнях проблем змісту й особливостей читання з метою формування громадської думки на користь і доступність читання для всіх верств населення) і бібліотечно-соціологічний (утворився на основі інтеграції анкетно-структурного й бібліотечно-статистичного напрямів). Висвітлено діяльність українських бібліотекознавців по формуванню терміносистеми, обґрунтуванню теоретичних засад і апробації методів вивчення читачів. У дослідженні

доведено, що політика українізації, незважаючи на її обмеженість, мала суттєвий вплив на розвиток досліджень по вивченню читачів бібліотек і змісту їх читання.

30. Трач Ю. В. Професійний розвиток бібліотекарів у фахових об'єднаннях України : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Трач Юлія Василівна ; наук. кер. А. С. Чачко ; офіц. опоненти: Б. С. Кобзар, В. С. Пашкова ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2001. – 212 арк. – Бібліогр.: с. 178–196.

У дисертації досліджено процес професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України. Здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми у педагогічній науковій літературі. Виявлено і проаналізовано основні форми і зміст діяльності фахових об'єднань та визначено напрями подальшої діяльності у процесі професіоналізації працівників книгозбірень. Обґрунтовано зміст і структуру професіоналізму бібліотекаря як мети процесу професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України. Виокремлено чинники впливу на процес професійного розвитку бібліотекарів. Розроблено та обґрунтовано функціональну модель професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

2002

31. Загуменна О. І. Становлення та розвиток книготорговельної бібліографії в Україні (XVIII–XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Загуменна Олена Ігорівна ; наук. кер. Ю. Л. Афанасьєв ; офіц. опоненти: С. Г. Кулешов, Т. В. Добко ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2002. – 192 арк. – Бібліогр.: с. 171–189.

Дисертацію присвячено питанням становлення та розвитку книготорговельної бібліографії в Україні в період XVIII–XX ст. З метою реконструювання об'єктивної картини розвитку книготорговельної бібліографії в Україні з моменту її виникнення вивчено і проаналізовано літературні та архівні матеріали з досліджуваної проблеми. Визначено основні поняття та суспільні функції книготорговельної бібліографії в різні історичні періоди – комерційну, як базову, реєстраційну та оціночну (рекомендаційну). Охарактеризовані основні етапи розвитку книготорговельної бібліографії в Україні: XVIII ст.; перша половина XIX ст.; друга половина XIX ст.; XX ст. – з відповідною періодизацією. Доведено, що пріоритет у складанні першого книготорговельного бібліографічного посібника належить Україні.

32. Конюкова І. Я. Розвиток бібліотечної професії в Україні: сучасні концепції та напрями : дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Конюкова Ірина Янівна ; наук. кер. А. С. Чачко ; офіц. опоненти: С. Г. Кулешов, В. С. Пашкова ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2002. – 150 арк. – Бібліогр.: с. 188–193.

У дисертації досліджується процес розвитку бібліотечної професії в його сучасних концепціях і стратегічних напрямках, особливо – в аспектах взаємодії між бібліотекарем і читачем в процесі обслуговування, а також у процесі управління змінами сучасної бібліотеки. Здійснено теоретичний аналіз розвитку бібліотечної професії як педагогічної проблеми, який засвідчив пріоритетність системно-діяльнісного підходу, сучасної концепції соціалізації і професіоналізації особистості, її інтегрованості у суспільстві. Детально обґрунтовано щодо проблеми розвитку бібліотечної професії її місце у системі розумової праці і класі діяльності «людина-людина». Роль бібліотечної професії у демократизації і гуманізації суспільства, розширення концепції бібліотекарів в умовах інформатизації, аналізуються у контексті реалізації принципу рівного і вільного доступу громадян до культури й інформації.

Розроблено концептуальну модель розвитку бібліотечної професії, що включає змістові компоненти, які обумовлюють її призначення в суспільстві, а також стратегічні напрями розвитку, пов'язані з сучасними змінами суспільства і технологій. Простежено вплив на бібліотечно-інформаційну діяльність, професіональну свідомість і спеціальну освіту бібліотекарів телекомунікаційних, комп'ютерних, цифрових, медіа-варіантів організації та використання інформаційного простору.

Розглянуто мотиваційні компоненти діяльності бібліотекарів, пов'язані з гуманітарною спрямованістю їх діяльності, сприянням розвитку читачів, а також з оцінкою суспільством значення бібліотечної професії.

33. Ляшенко Л. В. Вивчення, забезпечення та розвиток інформаційних потреб бібліотекарів в умовах формування інформаційного суспільства : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Ляшенко Лариса Володимирівна ; наук. кер. Т. С. Менько ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, Т. П. Павлуша ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2002. – 266 арк. – Бібліогр.: с. 181–213.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблеми інформаційних потреб бібліотекарів в аспектах їхнього вивчення, задоволення і розвитку в умовах формування інформаційного суспільства. Розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення інформаційних потреб. Проведено дослідження інформаційних потреб бібліотекарів; подано характеристики і визначено напрями вдосконалення документно-інформаційних ресурсів та інформаційного обслуговування бібліотекарів; виявлено можливості використання глобальної мережі Інтернет в представленні інформації з фаху. Запропоновано перспективну модель інформаційного забезпечення бібліотекарів із застосуванням інформаційних та телекомунікаційних технологій, яка створює підвалини для формування єдиного галузевого інформаційного середовища і має оперативно задовольняти зростаючі інформаційні потреби бібліотечних фахівців для успішного здійснення творчої професійної діяльності.

34. Сидоренко А. І. Формування документного масиву для публічних бібліотек мовами національних меншин: етнорегіональний аспект : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Сидоренко Алла Іванівна ; наук. кер. І. Д. Нілова ; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, Т. П. Павлуша ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2002. – 286 арк. – Бібліогр.: с. 173–191.

Дисертацію присвячено розробці проблем формування документних масивів для публічних бібліотек мовами національних меншин. У роботі представлений огляд літератури з даного питання, розглянуто теоретичні засади документного забезпечення потреб національних меншин, виявлено загальне і особливе в них. Наведені результати дослідження інформаційних потреб національних меншин південного регіону України. Проаналізований документний потік України мовами національних меншин з використанням галузевої, типологічної і видової ознак. Виділений на його основі документний масив як інформаційна база задоволення потреб національних меншин.

2003

35. Блажкевич А. Л. Краєзнавча бібліографія Галичини: становлення та розвиток (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Блажкевич Андрій Львович ; наук. кер. В. В. Загуменна ; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, Л. П. Одинока ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2003. – 204 арк. – Бібліогр.: с. 170–204.

Дисертацію присвячено питанням становлення та розвитку краєзнавчої бібліографії в Галичині в період XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Вивчено історіографію проблеми на основі дослідження літературних та архівних джерел, що введені до наукового обігу вперше. Викладені головні особливості становлення та розвитку краєзнавчої бібліографії краю. Визначено основні етапи її розвитку в Галичині: перший – перша половина XIX ст.; другий – друга половина XIX ст. – початок XX ст. (1851–1918 рр.); третій – 1918–1939 рр. Розкрито внесок наукових товариств «Галицько-руської матиці» (1848), «Просвіти» (1868), «Літературного товариства імені Шевченка» (1873), яке згодом перейменувалося у «Наукове товариство ім. Шевченка» (1892), «Руського педагогічного товариства» (1881), туристично-краєзнавчого товариства «Плай» (1924), громадських організацій, бібліотек, органів місцевого друку та окремих дослідників (бібліографів, краєзнавців, істориків) у створення бібліографічної інформації з краєзнавства Галичини, зокрема значення української періодики Галичини XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Висвітлено маловідомі факти з історії краєзнавчої бібліографії краю, що суттєво доповнює загальну картину розвитку краєзнавчої бібліографії України в цілому.

36. Бородіна Г. Г. Мережа бібліотек Півдня України: формування та тенденції розвитку (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Бородіна Галина Григорівна ; наук. кер. Л. П. Одинока ; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, І. М. Симоненко ; КНУКіМ, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2003. – 227 арк. – Бібліогр.: с. 184–219.

Дисертація присвячена історії створення та функціонування бібліотек на Півдні України в кінці XIX – на початку XX ст., як складової історії бібліотечної справи України. Автором досліджена і відтворена цілісна картина становлення та розвитку книгозбірень краю, виявлено їх основні типи і специфічні особливості, проаналізовано загальний зміст книжкових фондів, джерела комплектування і фінансування, основний контингент читачів, їх потреби і форми обслуговування. Особливу увагу приділено пріоритетним напрямкам діяльності бібліотечних закладів та ролі громадських діячів-просвітителів, земств, товариств грамотності у процесі підвищення культурно – освітнього значення бібліотек. Виявлено і характеризовано значний масив краєзнавчих видань, що на сьогодні є цінним джерелом інформації як про історію Півдня України, так і України в цілому.

37. Васюк О. В. Інформаційно-бібліографічне забезпечення юристів в умовах формування правової держави : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Васюк Оксана Вікторівна ; наук. кер. В. В. Загуменна ; офіц. опоненти: С. Г. Кулешов, Т. П. Павлуша ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2003. – 190 арк. – Бібліогр.: с. 165–190.

Робота присвячена аналізу системи інформаційно-бібліотечного забезпечення юристів в Україні. Аналізується рівень наукового дослідження проблеми інформаційно-бібліографічного забезпечення юристів; розкрито зміст основних понять («документний потік з правознавства», «бібліографічна інформація з краєзнавства» та «система інформаційно-бібліографічних ресурсів з правознавства»); здійснено аналіз документного потоку з правознавства, виявлено його типовий склад, з'ясовано закономірності концепції – розпорошення публікацій з правознавства; проаналізовано інформаційні потреби юристів в умовах формування правової держави; проаналізовано систему інформаційно-бібліографічних ресурсів з правознавства, що складається з підсистем перспективної, поточної та ретроспективної бібліографічної інформації; запропоновано шляхи для удосконалення системи забезпечення інформаційно-бібліографічними джерелами галузі правознавства в сучасних умовах.

38. Зеленська Л. М. Музично-видавнича діяльність на Наддніпрянській Україні другої половини XIX - початку XX століття : дис. ... канд. іст. наук : (07.00.08) / Зеленська Лариса Михайлівна ; наук. керівник В. М. Медведєва, офіц. опоненти. С. Г. Кулешов, Н. М. Зубкова ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Харків. держ. акад. культури. – Київ, 2002. – 206 арк. – Бібліогр.: с. 172–195.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню у культурно-історичному та книгознавчому аспектах процесів розвитку і пріоритетних напрямів музично-видавничої діяльності на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст., охарактеризовано основні етапи її розвитку, виявлено загальнонаціональні і регіональні аспекти діяльності. Здійснено книгознавчий аналіз масиву музичних видань, простежено шляхи їхнього поширення в суспільстві. Виявлено вплив музично-видавничої діяльності на національно-культурницькі процеси в Україні.

39. Марчук Ю. М. Забезпечення регіональних органів управління ситуативною інформацією: бібліографознавчий підхід : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Марчук Юрій Миколайович ; наук. кер. М. І. Сенченко ; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, В. В. Терно ; КНУКіМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2003. – 230 арк. – Бібліогр.: с. 152–175.

Дисертацію присвячено питанням використання бібліотечної мережі для потреб інформаційного забезпечення регіональних органів управління (РОУ). В роботі запропоновано варіант моделі бібліографічного забезпечення РОУ на основі використання ситуативного підходу й методу координатної індексації, систему функціональних завдань бібліографічного сегмента інформаційної системи регіональних органів управління (БС ІС РОУ), який є варіантом реалізації згаданої вище моделі та засобом інформаційного взаємообміну між РОУ та громадськістю. В центр ідеології побудови

математично-лінгвістичного забезпечення функціонування системи пропонується поставити поняття ситуації, для якої на основі використання методу координатного індексування готується метаінформація, необхідна для прийняття адекватних даних ситуації управлінських рішень. Ядром математично-лінгвістичного забезпечення є алгоритм роботи ситуативного процесора, який для координатно-індексного образу ситуації наводить найближчі (в ситуативному розумінні) координатно-індексні образи ситуативних факторів, починаючи з фрагментів нормативно-правових актів й закінчуючи джерелами фінансових і матеріальних ресурсів.

Для інформаційного забезпечення органів управління важливою є якість інформаційної діяльності колективів і посадових осіб. У роботі сформовано парадигму, принципи та правила сучасної інформаційної культури.

2004

40. Матвійчук О. Є. Діяльність шкільних бібліотек по забезпеченню інформаційних потреб старшокласників : дис. канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Матвійчук Оксана Євгенівна ; наук. кер. Л. П. Бойко ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, В. К. Скнар ; КНУКІМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2004. – 232 арк. – Бібліогр.: с. 171–196.

У дисертації досліджено процес забезпечення інформаційних потреб учнів старших класів засобами шкільної бібліотеки. Проаналізовано погляди вчених на роль бібліотеки навчального закладу як центру задоволення потреб в інформації, здійснено аналіз теоретичних праць з питань функціонування бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу (шкільний бібліотечно-інформаційний центр, бібліотека-медіатека), розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення і задоволення інформаційних потреб, досліджено їх зміст і структуру, проаналізовано інформаційно-комунікативну діяльність учнів старших класів. Визначено специфіку діяльності бібліотекарів шкільних бібліотек, запропоновано модель підвищення їх кваліфікації в умовах післядипломної освіти, розкрито складові їх професійної компетентності.

Розроблено й обґрунтовано модель діяльності шкільної бібліотеки з ефективного забезпечення інформаційних потреб старшокласників, структурними елементами якої є: дослідження потреб учнів в інформації, комплектування фонду, підвищення професійної компетентності шкільного бібліотекаря, формування бібліотечно-інформаційних умінь старшокласників.

41. Прокопенко Л. С. Бібліографічна секція Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та закладів як осередок дослідження національної бібліографії (1965–2002 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Прокопенко Лілія Сергіївна ; наук. кер. М. С. Слободяник ; офіц. опоненти: В. Ю. Омельчук, Н. М. Христова ; КНУКІМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2004. – 273 арк. – Бібліогр.: с. 199–246.

Дисертація присвячена діяльності Бібліографічної секції Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і закладів як осередку дослідження національної бібліографії у 1965–2002 рр. На основі залучення великої джерельної бази, значну частину якої становлять вперше введені у науковий обіг джерела іноземними мовами та електронні документи, відтворено цілісну картину становлення та розвитку секції, визначено її місце у структурі федерації, склад, основні напрями діяльності. Розроблено періодизацію її історії, висвітлено кожний з виокремлених етапів. Проаналізовано результати теоретико-методологічних розробок секції та її внесок у збагачення світової теорії та практики національної бібліографії та у реалізацію програми УБОІМ. Здійснено аналіз проектів секції, спрямованих на дослідження стану поточної та ретроспективної національної бібліографії у країнах світу. Обґрунтовано необхідність включення України у процес міжнародного бібліографічного співробітництва шляхом участі в роботі Бібліографічної секції та можливості використання її здобутків для удосконалення вітчизняної національної бібліографічної продукції.

2005

42. Козлюк Н. І. Система бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів медичних бібліотек Академії медичних наук України : дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Козлюк Надія Іванівна ; наук. кер. Т. Г. Горбаченко ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, В. К. Скнар ; КНУКІМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2005. – 193 арк. – Бібліогр.: с. 154–185.

У дисертації досліджуються результати моніторингу системи бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів медичних бібліотек АМН України, що виявляють її сучасний стан та перспективні напрями розвитку. Основними джерелами для системи моніторингу були дані статистичної звітності та результати здійсненого опитування користувача та бібліотекаря. Розроблено організаційно-функціональну модель бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів медичних бібліотек АМН України в структурі єдиної бібліотечно-інформаційної системи охорони здоров'я України, що сприятиме оптимізації інноваційних процесів медичної галузі.

Доведено, що суттєві перетворення в системі бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів медичних бібліотек АМН України можливі за умови оновлення змісту і напрямів перепідготовки кадрів та безперервної освіти. Проаналізовано проблемну ситуацію у сфері безперервної професійної освіти бібліотекарів, накреслено шляхи їх реформування.

43. Пашков О. М. Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Пашков Олександр Михайлович ; наук. кер. В. В. Загуменна ; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, В. П. Ярошук ; КНУКІМ, Харк. держ. акад. культури. – К., 2005. – 189 арк. – Бібліогр.: с. 155–189.

У дисертації відтворено цілісну картину розвитку автоматизації бібліотек упродовж другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст. як фактору їхньої модернізації, інноваційного розвитку та трансформації, визначено провідні історичні тенденції та напрями цієї діяльності у різних країнах світу та в Україні, теоретично узагальнено набутий досвід комп'ютеризації бібліотек.

Визначено джерельну базу з питань історії бібліотечної автоматизації: виявлено історичну специфіку процесів автоматизації бібліотек, її зумовленість соціальними, економічними, технологічними та ін. факторами; визначено та обґрунтовано основні етапи і напрями автоматизації бібліотечної діяльності в зарубіжних країнах; описано, проаналізовано та узагальнено історію комп'ютеризації книгозбірень в Україні, передусім національних, публічних і університетських.

44. Терещенко Н. М. Інформаційне обслуговування іноземних студентів в університетській бібліотеці : дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Терещенко Наталія Миколаївна ; наук. кер. А.С. Чачко ; офіц. опоненти: М.І. Сенченко, Г.А. Саприкін ; КНУКІМ, Харк. держ. акад. культури. –К., 2005. – 238 с. – Бібліогр. : с. 205–219

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблеми інформаційного обслуговування іноземних студентів. Розглянуті теоретико-методологічні засади слугували підґрунтям для проведення дисертаційного дослідження. Вивчення особливостей інформаційного забезпечення іноземних студентів допомогло визначити основні пріоритети діяльності університетської бібліотеки: формування документно-інформаційних ресурсів; вдосконалення процесу інформаційного обслуговування з урахуванням соціально-психологічних особливостей. Аналіз діяльності університетських бібліотек інших країн уможливило використання зарубіжного досвіду у створенні власних електронних продуктів та послуг. Корисним є використання Internet-ресурсів з освітньою метою. Основою якісного обслуговування іноземних студентів є професійність бібліотекарів та соціально-комунікативні умови, визначені подоланням мовних, етичних, психологічних бар'єрів. У межах проведеного дослідження запропоновано перспективну модель інформаційного обслуговування іноземних студентів, яка є базою для формування єдиного інформаційного середовища на рівні університетських бібліотек в Україні та за кордоном.

45. Цибенко І. П. Бібліографічні аспекти наукової спадщини М. С. Грушевського : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Цибенко Ірина Петрівна ; наук. кер. М. В. Геращенко; офіц. опоненти: Г. М. Швецова-Водка, В. І. Лутовинова ; КНУКІМ, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2005. – 227 арк. – Бібліогр.: с. 184–207.

Дисертація присвячена вивченню бібліографічних аспектів наукової спадщини М. С. Грушевського. Дисертантка характеризує постать М. С. Грушевського як бібліографа та бібліографознавця. Автором дисертації відтворено концепцію бібліографічної культури в творчості видатного вченого та громадського діяча, про що свідчить бібліографічне оснащення його наукової спадщини, підготовка бібліографічних праць, критико-бібліографічна діяльність на сторінках багатьох наукових видань. Визначено вплив М. С. Грушевського на розвиток вітчизняної бібліографії кінця XIX – першої третини XX ст., реконструйовано в історичному аспекті не лише невідомі чи маловідомі факти бібліографічної діяльності М. С. Грушевського, але й доведено їх значення для сьогодення.

46. Єрмолаєва Г. А. Розвиток здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Єрмолаєва Ганна Анатоліївна ; наук. кер. Т. С. Менько ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, Г. А. Саприкін ; КНУКІМ, Харк. держ. акад. культури, Каф. бібліотекознав. та соц. комунікацій. – К., 2006. – 259 арк. – Бібліогр.: с. 187–213.

Дисертаційне дослідження присвячене виявленню, теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці закономірностей, умов і методів розвитку у фахівців бібліотечної сфери здатностей до управління сучасною бібліотекою. Доведено, що впровадження нових концепцій діяльності сучасної бібліотеки вимагає нових управлінських підходів та нового типу бібліотечного керівника. Розглянуто сутність здатностей до управлінської діяльності та вимог до керівника сучасної бібліотеки, охарактеризовано зміст і організацію управлінської підготовки в системі бібліотечної освіти, розглянуто методологію, узагальнено методіку та результати соціологічних досліджень бібліотечних фахівців, проведених в Україні протягом останніх 10 років. Представлено результати самостійного експериментального дослідження професійних здатностей бібліотечних управлінців (на прикладі керівників бібліотек Півдня України). Розроблено освітню модель розвитку у фахівців бібліотечної сфери професійних здатностей до управління сучасною бібліотекою.

2006

47. Каракоз О. О. Цензура в публічних бібліотеках України: сутність та форми прояву (1917–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Каракоз Олена Олександрівна ; наук. кер. Т. І. Ківшар ; офіц. опоненти: Л. А. Дубровіна, М. В. Борисенко ; КНУКІМ, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 187 арк. – Бібліогр.: с. 153–187.

У дисертації досліджено сутність та основні форми прояву радянської цензури у публічних бібліотеках України у 1917–1939 рр. На підставі вивчення нових архівних джерел літератури виявлено вплив цензурної політики на формування мережі публічних бібліотек, йдеться про вилучення «ідейно-сумнівної» літератури з книжкових фондів, що позначалось на задоволенні інформаційних потреб користувачів, проаналізовано «чистки» серед бібліотечних працівників. Виявлено витоки, обґрунтовано основні етапи та прослідковано форми і напрями втілення духовної та світської цензури у бібліотечну діяльність. З'ясовано принципи роботи радянських цензурних інституцій, що регламентували напрями діяльності публічних бібліотек, перетворюючи їх на заклади політосвіти. Показано бібліотечну цензуру як соціальне явище, відображено її значення щодо обмеження інформації, друкованого слова та національної думки.

48. Литвин А. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення користувачів з вадами зору в Україні (XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Литвин Аеліта Василівна ; наук. кер. Т. В. Новальська ; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, О. Б. Виноградова ; КНУКІМ, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 185 арк. – Бібліогр.: с. 156–185.

У дисертації вперше розглянуто процес становлення та розвиток бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору в Україні, вивчено і проаналізовано архівні та друкovanі наукові матеріали з досліджуваної проблеми. З'ясовано соціально-економічні та культурні передумови формування мережі спеціалізованих бібліотек для сліпих, визначено і проаналізовано основні етапи розвитку бібліотечно-інформаційного забезпечення людей з вадами зору, виявлено специфіку їх обслуговування, визначено перспективні тенденції розвитку шляхом узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду, розроблено власну програму організації бібліотечної справи для сліпих в Україні.

49. Романченко І. Г. Діяльність бібліотек по формуванню екологічної культури дітей (друга половина ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Романченко Ірина Григорівна ; наук. кер. Т. В. Новальська; офіц. опоненти: М. І. Сенченко, Т. В. Добко ; КНУКіМ, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 185 арк. – Бібліогр.: с.152–185.

Дисертація присвячена вивченню традиції та перспектив формування екологічної культури читачів-дітей засобами бібліотечно-бібліографічної роботи в бібліотеках для дітей. Автором дисертації визначено основні етапи та напрями формування екологічної культури читачів в бібліотеках для дітей. Дається аналіз форм бібліотечно-бібліографічної роботи для дітей в Україні у галузі формування екологічної культури читачів-дітей, враховуючи особливості їх розумового, психічного та вікового розвитку. Запропоновано класифікацію читачів-дітей екологічної літератури та напрями задоволення їх інформаційних потреб в бібліотеках України. Здійснено історико-порівняльний аналіз розвитку формування екологічної культури дітей в бібліотеках України та ближнього зарубіжжя. Розроблено перспективну модель діяльності бібліотек для дітей по формуванню екологічної культури читачів.

50. Шуляк С. О. Педагогічні умови сприяння становленню особистості молодших школярів засобами ігрової діяльності в дитячій бібліотеці : дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Шуляк Світлана Олександрівна ; наук. кер. Г. А. Гарбар ; офіц. опоненти: А. С. Чачко, І. О. Шевченко ; КНУКіМ, Харк. держ. культ. університету. – К., 2006. – 191 арк. – Бібліогр.: с. 171–191.

У дисертації досліджено процеси сприяння становленню особистості молодших школярів засобами ігрової діяльності в дитячих бібліотеках. Уточнено зміст і структуру понять «особистість», «становлення особистості» на основі наукових теорій особистості. Визначено зміст і структурні компоненти процесу становлення особистості молодших школярів. Обґрунтовано критерії оцінювання рівнів сформованості особистості молодших школярів. Запропоновано педагогічні умови сприяння становленню особистості молодших школярів засобами ігрової діяльності. Експериментально підтверджено ефективність запропонованих педагогічних умов сприяння становленню особистості молодших школярів засобами ігрової діяльності шляхом впровадження у процес бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів дитячих бібліотек авторської програми «Дитяча гра в сучасній бібліотеці». Якісні та кількісні показники педагогічного експерименту підтвердили їх ефективність, доцільність їх впровадження в бібліотечно-інформаційне обслуговування читачів дитячих бібліотек.

2010

51. Долбенко Т. О. Теоретико-методологічні засади прикладних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей : дис. ... д-ра культурології: 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Долбенко Тетяна Олексіївна ; наук. конс. А. С. Чачко; офіц. опоненти: М. С. Слободяник, М. С. Тимошик, Н. М. Цимбалюк ; КНУКіМ. – К., 2010. – 539 арк. – Бібліогр.: с. 450–486.

У дисертації на основі наукового аналізу психологічних, педагогічних, бібліотекознавчих і книгознавчих джерел і методичного узагальнення бібліотечного досвіду визначено теоретичні підходи до педагогічного аспекту активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; розглянуто специфіку активізації пізнавальної діяльності підлітків; роль науково-пізнавальної літератури в активізації пізнавальної діяльності підлітків; здійснено аналіз сучасних концепцій вікових і психологічних особливостей

підлітків у вітчизняній і зарубіжній психології і педагогіці, у вітчизняному і зарубіжному бібліотекознавстві; узагальнено тенденції застосування гри, засобів і прийомів в активізації пізнавальної діяльності підлітків у психології, педагогіці і бібліотекознавстві. У дисертації обґрунтовано концепцію активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, розкрито її основні напрями, розроблені ігрові технології, форми, засоби і прийоми активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; обґрунтовано педагогічні умови для створення ігрових форм популяризації науково-пізнавальної літератури в бібліотеках для дітей; визначено ефективність бібліотечних технологій активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей.

Теоретично обґрунтована і перевірена в ході дослідження бібліотечна технологія з використанням ігрових форм, засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності підлітків на прикладі науково – пізнавальної літератури може бути використана при створенні різних галузевих моделей, розрахованих на різні вікові групи читачів у бібліотеках для дітей, шкільних бібліотеках та інших позашкільних установах, у навчальному процесі вузів культури під час підготовки спеціалістів для бібліотек.

2011

52. Кононученко Л. І. Діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України по забезпеченню інформаційних потреб користувачів (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ...канд. культурології: 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Кононученко Людмила Іванівна ; наук. кер. Т. В. Новальська; офіц.опоненти: Л. Г. Петрова, Т. М. Коваль ; КНУКІМ. – К., 2011. – 224 арк. – Бібліогр.: с. 171–207.

У дисертаційній роботі проаналізована діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України по забезпеченню інформаційних потреб користувачів в умовах формування національно-культурного, інформаційного суспільства. Визначено праці науковців щодо ролі бібліотек як культурно-освітніх та інформаційних закладів. На основі узагальнення діяльності ОУНБ досліджено процес забезпечення інформаційних потреб користувачів; досліджено соціально-демографічні характеристики складу користувачів, мету відвідування ними бібліотек, читацький профіль, форми і зміст затребуваних послуг, проаналізовано результати соціологічних досліджень ІП користувачів, проведених у бібліотеках України в 90-х рр. ХХ ст. – пер. десятиліття ХХІ ст.

Узагальнено досвід роботи книгозбірень по забезпеченню інформаційних потреб користувачів, застосування як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій у бібліотечну практику. Запропоновано концептуальну модель удосконалення інформаційного забезпечення користувачів, зумовлену сучасним рівнем електронних інформаційних технологій. Обґрунтовано, що система інформаційних каналів та засобів забезпечення ІП користувачів формується під впливом тенденцій глобалізації, інтернетизації інформаційного простору, переходу від реалізації інформаційної підтримки окремих галузей до комплексної автоматизації та формування єдиного інформаційного простору, доступ до якого матиме кожний користувач бібліотеки.

2013

53. Барабаш С. І. Зв'язки з громадськістю в системі соціально-комунікаційної діяльності бібліотеки вищого навчального закладу : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Барабаш Світлана Іванівна ; наук. кер. В. В. Загуменна ; офіц. опоненти: А. А. Соляник, В. Ю. Вахнован. – К., 2013. – 197 арк. – Бібліогр.: с. 154–179.

У дисертації висвітлено теоретико-методологічні засади зв'язків із громадськістю в бібліотеках вищих навчальних закладів та їх розвиток у сучасному інформаційному суспільстві. Визначено шляхи позитивного іміджу бібліотеки вищого навчального закладу на основі професійно організованої діяльності зі зв'язків із громадськістю в системі соціальних комунікацій та обґрунтовано елементи системи соціально-комунікаційної діяльності бібліотек вищих навчальних закладів України. Уперше науково доведено необхідність створення в бібліотеці вищого навчального закладу окремого підрозділу, що покликаний створювати позитивний імідж бібліотеки та університету, розроблено

інноваційну модель організаційного відділу зв'язків із громадськістю в структурі бібліотеки університету. З'ясовано взаємозалежність та взаємозумовленість традиційних й інноваційних форм роботи з громадськістю, дієвість мережевих каналів комунікації бібліотеки для розповсюдження PR-інформації, роль і місце зв'язків із громадськістю в соціально-комунікаційній, науково-освітній та інформаційно-бібліографічній діяльності. Уперше в Україні розроблено теоретичні засади адвокатури – захисту та представлення інтересів бібліотеки, взаємодії і побудови двосторонніх відносин із керівником університету, а також університету та Міністерства освіти і науки, Міністерства культури. Виявлено практичний механізм корпоративних зв'язків бібліотеки в структурі вищого навчального закладу та в системі партнерських стосунків з іншими установами й організаціями.

54. Бобришева О. В. Публічна бібліотека в незалежній Україні як суб'єкт інформаційної безпеки : дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»/ Бобришева Олександра Володимирівна ; наук. кер. Л. Г. Петрова ; офіц. опоненти: І. О. Давидова, В. В. Загуменна ; М-во культури України, КНУКіМ. – К., 2013. – 195 арк. – Бібліогр.: с. 166–194.

Дисертацію присвячено розробленню теоретико-методологічних засад інформаційної безпеки в публічних бібліотеках України. Розкрито зміст і структуру системи інформаційної безпеки публічної бібліотеки (СІБ ПБ) як соціально-комунікативного феномену. Розроблено концептуальну модель СІБ ПБ, запропоновано етапи її реалізації шляхом адміністративно-організаційних заходів захисту інформаційних ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки користувачів бібліотек Науково обґрунтовано, що реалізація напрямків забезпечення безпеки інформаційного середовища публічної бібліотеки має комплексний характер, що обумовлюється поліфункціональністю СІБ ПБ. Доведено необхідність розроблення та застосування Концепції інформаційної безпеки бібліотеки – документа, який є відображенням комплексного підходу до проблеми формування та підтримки СІБ ПБ. Визначено стратегію формування інформаційної безпеки для бібліотек з урахуванням усіх можливостей організаційного захисту інформації на нормативно-правовій основі.

55. Горбань Ю. І. Зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей в бібліотеках України : дис. ... канд. культурології : 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Горбань Юрій Іванович ; наук. кер. Т. В. Новальська ; офіц. опоненти: Т. Г. Горбаченко, М. В. Макарова ; М-во культури України, КНУКіМ. – К., 2013. – 201 арк. – Бібліогр.: с. 170–201.

У дисертації шляхом системного аналізу джерел та наукової літератури досліджено процес зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей у бібліотеках України. Сучасний науковий рівень вивчення питань з теми дослідження характеризується різними підходами до розуміння сутності поняття книжкова пам'ятка. У дисертації обґрунтовано шляхи, форми і методи бібліотечної діяльності, які забезпечують ефективність сучасного підходу до зберігання книжкових пам'яток бібліотек України, проаналізовано форми консервації книжкових пам'яток в українських бібліотеках; охарактеризовано умови зберігання в них книжкових пам'яток, розкрито інноваційні технології зберігання.

56. Кобижча Н. І. Культурницька діяльність Бориса Грінченка: світоглядний аспект : дис. ... канд. культурології : 26.00.01 «Теорія й історія культури» / Кобижча Наталія Іванівна ; наук. кер. Т. С. Пархоменко ; офіц. опоненти: Т. І. Ківшар, Т. І. Гаєвська ; М-во культури України, КНУКіМ. – К., 2013. – 206 арк. – Бібліогр.: с. 169–206

Дисертацію присвячено дослідженню культурницької діяльності просвітителя українського народу, освітнього й громадського діяча, педагога, письменника, перекладача, літературознавця, мовознавця, етнографа, лексикографа Б.Д. Грінченка, яка відбувалася в контексті соціокультурних процесів кінця XIX – початку XX ст. Охарактеризовано її основні напрямки: просвітницько – педагогічний, етнографічний, літературно-публіцистичний та дотичний до них – політичний. Особливу увагу приділено діяльності Б. Грінченка в київській «Просвіті» та його роботі над «Словарем української мови», що уособлює світоглядні цінності українського народу. Виявлено зв'язок освітньо-просвітницьких ідей Б. Грінченка з тогочасною європейською педагогічною наукою й

освітнянською практикою. Здійснено спробу з'ясувати роль Б. Грінченка у становленні антропології як самостійної галузі наукового знання.

57. Сошинська В. Є. Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі : дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Сошинська Вікторія Євгенівна ; наук. кер. В. В. Загуменна ; офіц. опоненти: М. І. Сенченко, О. М. Куликова. – Київ, 2013. – 272 арк. – Бібліогр.: с. 217–261.

Дисертацію присвячено вивченню професійної комунікації як фактора розвитку книжкової галузі. Висвітлено стан українських та зарубіжних досліджень професійної комунікації, поняттєвий апарат, сутність формальних та неформальних комунікаційних процесів. Подано визначення дисертантом термінів «професійна комунікація» та «професійна комунікація у книжковій галузі».

Розглянуто внесок науково-дослідних установ у формування системи галузевої комунікації, становлення й розвиток фахової періодики як основного каналу професійної комунікації. Обґрунтовано вплив наукових товариств та професійних об'єднань на функціонування неформальних професійних комунікацій, значну увагу приділено трансформації неформальних комунікаційних відносин у контексті змін соціокультурного середовища. Результати дослідження виявили системну взаємодію окремих каналів фахових комунікацій у книжковій галузі, вони сприятимуть підвищенню ефективності професійної комунікаційної діяльності, ширшому застосуванню нових комунікаційних технологій.

2014

58. Одінцова М. І. Рукописні книги і журнали Бориса Грінченка: редакційно-видавничий аспект : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 «Теорія та історія видавничої справи та редагування» / Одінцова Майя Іванівна ; наук. кер. М. С. Тимошик ; офіц. опоненти: І. Л. Михайлин, Н. І. Черниш ; М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2014. – 176 арк. – Бібліогр.: с. 177–212.

У дисертації вперше проведено комплексне дослідження рукописних книг і журналів Б. Грінченка. Із 13-ти виявлених проаналізовано 10 ненадрукованих, при створенні яких він виступив як автор, редактор, видавець.

Проаналізовано особливості видавничої концепції Б. Грінченка за допомогою деталізації її складників: видавнича програма, буття книги в умовах заборон українського друку. Детально розглянуто редакторські та видавничі аспекти творення рукописних книг. Висвітлено змістові та структурні аспекти творення рукописних журналів. Обґрунтовується необхідність широкого використання досягнень, суджень та висновків Б. Грінченка у вітчизняних наукових дослідженнях з історії української видавничої справи.

2017

59. Кияниця Є. О. Розвиток зв'язків бібліотек з громадськістю в соціокультурному просторі регіону : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Кияниця Євгенія Олегівна ; наук. керівник В. М. Медведєва ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2017. – 220 арк. : дод. – Бібліогр.: с. 165–192.

У дисертації розглянуто основні теоретичні підходи до застосування зв'язків з громадськістю в бібліотечних установах, а також практичні засади використання PR-технологій в обласних універсальних наукових бібліотеках; проаналізовано стан розробленості проблем розвитку зв'язків бібліотек з громадськістю та охарактеризовано джерельну базу дослідження. Уточнено терміносистему предметної сфери, зміст основних понять предмета дослідження, а також запропоновано обґрунтування теоретичної бази й методологічного інструментарію дослідження. Висвітлено здобутки центральних бібліотек США та Західної Європи у сфері розбудови зв'язків з різними цільовими групами. З'ясовано характерні ознаки основних етапів опанування

бібліотеками України технологічних засад використання зв'язків з громадськістю. Досліджено сучасні тренди використання зв'язків бібліотек з громадськістю на регіональному рівні. Розроблено релевантну модель системного розвитку ефективних зв'язків вітчизняних бібліотек з громадськістю в соціокультурному просторі регіону, що ґрунтується на послідовності визначених дій (аналіз ситуації, постановка цілей, розроблення і впровадження плану комунікації з різними цільовими групами, аналіз ефективності проведеної кампанії) наявності кваліфікованих фахівців та їх можливості оперувати інструментами, визначеними закордонним та вітчизняним досвідом; підтримці органів державної влади та місцевого самоврядування; залучені до співпраці спонсорів та фандрейзерів, приверненні уваги ЗМІ завдяки проведенню інноваційних проектів та генерації креативного контенту.

60. Отуонье Джой Чидинма. Создание национально-культурного фонда наследия Нигерии 1960-1990 годов : дис. ... канд. культурологии : 26.00.01 «Теория и история культуры» / Отуонье Джой Чидинма ; науч. рук. В. Д. Яремченко ; М-во культуры Украины, Киев. нац. ун-т культуры и искусств. - Киев, 2017. - 200 арк. - Бібліогр.: с. 165-200.

Дисертацію присвячено дослідженню процесу становлення національно-культурного фонду культурно-мистецької творчості нігерійської інтелігенції. На основі української та зарубіжної історіографії розкрито складові національно-культурної спадщини, форми та методи їхнього накопичення та збереження, які сформувались відповідно до міжнародних прав і свобод.

61. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек Півдня України в контексті соціальних змін : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Сидоренко Тетяна Валеріївна ; наук. керівник Г. Є. Шипота ; М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. - Київ, 2017. - 200 арк. : дод. - Бібліогр.: с. 166-197.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Автором вперше досліджена і відтворена цілісна картина розвитку культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України в означений період. З'ясовано розвиток основних форм і тенденцій культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України. Висвітлено інноваційні підходи до реалізації соціально-культурних проектів у діяльності публічних бібліотек Півдня України ХХІ ст. Запропоновано перспективні напрями та концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України у ХХІ ст.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АБУ** – Асоціація бібліотек України
БД – бази даних
ВДС – віртуальна довідкова служба
ВЧЗ – віртуальний читальний зал
ДАК – Державна атестаційна комісія Міносвіти і науки України
ДАКККіМ – Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
ДД – доставка документів
ДБО – довідково-бібліографічне обслуговування
ЗМІ – засоби масової інформації
ЕБ – електронні бібліотеки
ЕБІР – електронні бібліотечно-інформаційні ресурси
ЕД – електронний документ
ЕДД – електронна доставка документів
ЕІР – електронні інформаційні ресурси
ЕК – електронний каталог
ІАС – інформаційно-аналітичні структури
ІО – інформаційне обслуговування
ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ІР – інформаційні ресурси
ІРСА – міжнародна асоціація політичних наук
ІФЛА (IFLA) – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій
КДІК – Київський державний інститут культури
КНУКіМ – Київський національний університет культури і мистецтв
МБА – міжбібліотечний абонемент
ММБА – міжнародний міжбібліотечний абонемент
МОН України – Міністерство освіти і науки України
НАН України – Національна академія наук України
НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України
НПБУ – Національна парламентська бібліотека України
НЮБ – Національна юридична бібліотека
ОБС – онлайн-бібліотечний сервіс
РГБ – Российская государственная библиотека (Російська державна бібліотека)
РНБ – Российская национальная библиотека (Російська національна бібліотека)
СІАЗ – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади
ЦНБІ – Центр науково-бібліографічної інформації
ІРЛ – Internet Public Library (публічна Інтернет-бібліотека)
УАСС – Українська асоціація європейських студій
УНДІАСД – Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства

Біобібліографічні покажчики і постаті

Освіта. Наука. Практика.

Наукове видання

Укладач: Медведєва Валентина Миколаївна

**Книгознавча школа
Київського національного університету
культури і мистецтв
Антологія**

*Матеріал подано в авторській редакції.
За зміст та достовірність фактичного матеріалу
відповідальність несуть автори.*

Керівник видавничого проекту *Зарицький В.І.*
Комп'ютерний дизайн *Щербина О.П.*
Дизайн обкладинки *Летцева М.А.*

Підписано до друку 20.12.2017. Формат 70x100 ¹/₁₆
Папір офсетний. Гарнітура Verdana.
Умов. друк. арк. 54,28. Обл.-вид. арк. 53,25.
Тираж 500 прим.

«Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03115, м. Київ, вул. Ф. Пушиної, 27, оф. 20-22
тел./факс (044) 247-93-37; 228-81-12
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net

